

MIRJANA DETELIĆ

EPSKI GRADOVI

LEKSIKON

Mirjana Detelić

EPSKI GRADOVI

• LEKSIKON •

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

http://www.balkaninstitut.com

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

INSTITUTE FOR BALKAN STUDIES

SPECIAL EDITIONS 84

Mirjana Detelić

EPIC CITIES
• A LEXICON •

Editor in chief
Dušan T. Bataković
Director, Institute for Balkan Studies

BELGRADE 2007

http://www.balkaninstitut.com

SRPSKA AKADEMIJA NAUKA I UMETNOSTI

BALKANOLOŠKI INSTITUT SANU

POSEBNA IZDANJA 84

Mirjana Detelić

EPSKI GRADOVI
• LEKSIKON •

Odgovorni urednik
Dušan T. Bataković
direktor Balkanološkog instituta SANU

BEOGRAD 2007

http://www.balkaninstitut.com

Recenzenti:

akademik Predrag Palavestra
dopisni član SANU Nada Milošević Đorđević

Knjiga je štampana zahvaljujući finansijskoj pomoći Ministarstva nauke i zaštite životne sredine, u okviru projekta br. 148011 pod naslovom „Etnička i socijalna stratifikacija Balkana“

http://www.balkaninstitut.com

Rad na temi *Epski gradovi* započet je 1996. u Balkanološkom institutu SANU. Njegov konačni rezultat su tri monografije: CD-Rom Detelić–Loma–Pavlović, *Gradovi u hrišćanskoj i muslimanskoj usmenoj epici*, Balkanološki institut SANU, Beograd 2004; M. Detelić / M. Ilić, *Beli grad. Poreklo epske formule i slovenskog toponima*, Balkanološki institut SANU, Beograd 2006. i ovaj *Leksikon*. Prvi u svojoj vrsti, Leksikon epskih gradova zamišljen je kao kapitalno delo koje treba da popuni višedecenijske praznine u proučavanju ne samo usmene književnosti, već i istorije jezika, onomastike, etnolingvistike itd. Njegov nastanak i izlazak iz štampe pomogli su, finansijski i na svaki drugi način, Srpska akademija nauka i umetnosti (Odbor za proučavanje istorije književnosti i Odbor za narodnu književnost), Fond za otvoreno društvo u Beogradu, Centar za naučni rad SANU i Univerziteta u Kragujevcu, Ministarstvo nauke i zaštite životne sredine Republike Srbije i Skupština grada Beograda koja mu je dodelila značajna finansijska sredstva iz svog Fonda za kapitalna izdanja. Autor koristi ovu priliku da svima njima izrazi svoju najdublju zahvalnost.

Beograd, jul 2007

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

Seni moje majke

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

O EPSKIM GRADOVIMA

U *Leksikonu* koji se na ovaj način predaje publici na korišćenje, načinjen je pokušaj da se prvi put, u punoj meri i na osnovu višestruko proveravanih podataka, sagleda predstava o broju, vrsti i načinu prostiranja gradova u srpsko-hrvatskoj usmenoj deseteračkoj epici.

Zašto epika?

Izbor epike kao jedine vrste folklornih tekstova koji mogu poslužiti kao građa za ovu temu nije slučajan. Samo u epici, koja je izrazito ideološki označen žanr usmene poezije, grad je koncipiran i predstavljen kao u vremenu i prostoru definisano ljudsko naselje. U svim drugim tekstovima narodne kulture (književnim i neknjiževnim) grad se javlja ili kao vilinsko i čudesno mesto (lirika, bajke, kratke forme), ili kao pojava sa imenom ali bez sadržine (etiološka predanja i legende). U epici, međutim, grad je predstavljen kao centar vlasti i moći, pa se i država izjednačava sa brojem i snagom gradova koji je čine. Samo u epskim pesmama, zato što se one bave postavljanjem etičke, socijalne i političke norme — dakle odnosom između države, vladara, vere i naroda — gradovi su modelovani kao lokusi sa strukturom, dovoljno važni da se za njih vode ratovi i ginu čitave vojske.

Zahvaljujući atipičnim istorijskim okolnostima, na području koje pokriva region Hrvatska — Bosna — Hercegovina — Crna Gora — Srbija, formirale su se dve epske poezije (hrišćanska i muslimanska) sa zajedničkom poetikom, istom književnom formom i jednakom ideologijom. Ovaj u svetskim razmerama jedinstven slučaj dao je i dva epska modela grada, različita ali komplementna. Budući da su u početku svoje vladavine na Balkanu Turci bili izrazito gradsko stanovništvo, slika grada u muslimanskoj epici formirana je iznutra, od strane ljudi koji žive u njemu. Naprotiv, hrišćani — nekada i seosko i gradsko, a posle uspostavljanja turske vlasti pretežno i, ponegde, isključivo seosko stanovništvo — nužno svoju sliku grada formiraju spolja, kao ljudi koji u gradu ne žive. Etiologija današnjeg antagonističkog i ambivalentnog odnosa prema gradu, koji je odavno postao sastavni deo socijalne patologije u većini balkanskih država, dobrim delom se može rekonstruisati na osnovu epike, jer je ona imala sve uslove da prvobitni sukob zabeleži i čuva bez promena. Jedini način da se odnos prema gradu preokrene jeste da se njegova predistorija dovede do nivoa svesnog prihvatanja i da sa tog nivoa počne polako da se odbacuje kao nepotrebna i preživela. Ovaj projekat je delimično zamišljen i kao jedan mogući način da se to postigne.

Najzad, knjiga o epskim gradovima — kao kapitalno delo srpske kulture koje je odavno trebalo imati — mogla bi da spreči dalje i nove zloupotrebe mitskih i epskih slojeva usmene tradicije. Poslednjih desetak godina bili smo svedoci te zloupotrebe u političke i anticivilizacijske svrhe, a njeni akteri su bili koliko laici, toliko i nedoučeni ili pogrešno naučeni stručnjaci. U multietničkom i multikonfesionalnom okruženju — koje kroz čitavu poznatu

http://www.balkaninstitut.com

istoriju ostaje karakteristično za region Crna Gora — Srbija — Hrvatska — Bosna — Hercegovina — do zloupotrebe takvih sadržaja vrlo lako dolazi. Zato što se vezuju za religiju (mitovi) i ideologiju (epika), oni se u masovnim komunikacijama na svim nivoima svesti primaju nekritički, a zato što se komuniciraju na zajedničkom, za čitav region svakom pojedincu maternjem jeziku, svako se smatra dovoljno kompetentnim da sudi o njihovom značenju. Stoga manipulacije najčešće počinju izdvajanjem različitosti iz mase podataka koja je sama po sebi inertna, a završavaju se pozivanjem na nove sukobe ili sukobima samim.

Objektivna i odgovorna naučna obrada epskih i mitskih tema vezanih za tradicijsku kulturu mogla bi ovo da spreči, ili bar jako uspori. Epski gradovi su u tom smislu dobar početak zato što pružaju jasnu sliku o stvarnom zajedničkom životu na istom terenu, ne kao uslovnu i hipotetičku projekciju za budućnost, već kao živu faktografiju i istorijski podatak o efikasnom modelu trpeljivosti i zajedničkog života u ograničenim, pa čak i zatvorenim interesnim sferama.

Grad — kratka istorija i način obrade

Tokom mnogih godina rada na *Leksikonu* epskih gradova,[1] za autora je najveći izazov bio usklađivanje istorijske osnove pojma *grad* sa stvarnom ponudom epske građe, onim što bi se moglo nazvati „objektivni nalaz".

Grad, pojam oko čije se etimologije još uvek lome koplja,[2] u evropskom srednjem veku najpre je značio vojno utvrđenje na brdu.[3] Takvo mesto je imalo vrlo skroman sadržaj — zapravo samo ono bez čega nije mogao biti vojni zapovednik sa odredom čija je namena bila da štiti određeno (obično pogranično) područje, trg ili put. S vremenom se ispod tvrđave na brdu razvijalo civilno naselje, tzv. *podgrađe*, trgovački i zanatski centar koji je snabdevao grad onim što mu je potrebno za život. U doba nemira, u ratno doba i u slučaju neke druge opasnosti, stanovništvo podgrađa imalo je pravo da se skloni u grad na brdu, iza njegovih zaštitnih zidina. Sa rastom stanovništva u podgrađu i proširivanjem njegove teritorije, prostor grada postaje nedovoljan i nepodoban da pruži zaštitu — što mu je bila svrha, pa se u određenom trenutku i podgrađe opasuje odbrambenim zidinama, čime sam grad dobija i dodatni pojas zaštite. Zaštićeno podgrađe uskoro i samo postaje grad kome treba trg za izdržavanje, te se proces ponavlja i više puta na jednom istom mestu. Preslikana na ojkonimiju (imena naseljenih mesta), ova situacija daje obilnu potvrdu za prva dva kruga opisanog procesa: Visoki i Podvisoki (u srednjem veku čuveni trg roblja, pominje se kod Daničića 1, 263), Gradec i Podgradec, Novi i Podnovlje i sl., dok je za varijantu „Pod-Pod-Ojkonim" do sada nađena samo jedna potvrda (Pod-podvisoki).[4]

Razvoj civilnih gradova na Balkanu (nazvanih *varoši*, prema mađarskoj reči za podgrađe), nije uvek vodio računa o sudbini utvrđenih gradova na brdu, a naročito nije uvek mogao da se fizički vezuje za njihovu lokaciju. Vojni strateški ciljevi pri podizanju gradova zahtevali su da teren gradnje bude strm i dominantan, teško pristupačan i nepogodan za ži-

---

[1] Iako je započet još 1996, dakle pre odluke Ministarstva nauke i zaštitu životne sredine da naučni rad finansira preko projekata, rad na ovom leksikonu dovršen je na dva različita projekta u Balkanološkom institutu SANU: br. 112168 (rukovodilac dr Ljubinko Radenković) i br. 148011 (rukovodilac dr Biljana Sikimić).

[2] Ovaj tekst nije lingvističke prirode i neće ulaziti u etimološke i druge rasprave po pitanju *grada*. To je učinjeno u knjizi *Beli grad. Poreklo epske formule i slovenskog toponima* (Detelić/Ilić 2006), gde je navedena i kompletna literatura o tom pitanju. Ipak, treba naglasiti da se svi autori slažu oko toga da je početna semantička pozicija termina *grad* u svim slovenskim jezicima bila *o(b)grada*.

[3] O tome Budimir 1956; Stoianovich 1970; Frugoni 1991.

[4] Ковачевић-Којић 1978.

http://www.balkaninstitut.com

vot. Civilna podgrađa takvih gradova obično su nastajala u najbližoj i najlakše dostupnoj dolini, pa je i ime grada s vremenom prelazilo na mesto u dolini, s tim što je oboma obično dodavana neka bliža, prostorna ili vremenska odrednica: gornji i donji, ili stari i novi. Nastanak civilnih naselja u dolinama i novih trgova između njih, posledično je skretao utvrđene trase puteva u drugom smeru, što je bilo dovoljno da stari put zapusti, a grad koji ga je čuvao postane izlišan, napušten i — na kraju — ruševan. Poslednji stadijum u propasti takvog grada bilo je raznošenje kamenja i drugog građevinskog materijala od koga su u okolini podizane stambene i ekonomske zgrade, međe, zidovi, putevi itd. Dešavalo se stoga da spomen na nekadašnji grad ostane samo u imenu mesta — naseljenog[5] ili nenaseljenog[6].

Drugi način propasti gradova na brdu bio je tzv. plansko rušenje. Na primer: mirovnim ugovorom kod preuzimanja srpskih gradova od Turaka 1876. oni utvrđeni gradovi na tlu Srbije, koji su posle oba ustanka još uvek bili sačuvani u celosti, mehanički su rušeni ili dizani u vazduh kako bi se obezbedio mir novopostavljene srpsko-turske granice. Samo nekoliko godina potom (1912–1913), ta je granica potpuno promenjena u dva balkanska rata, a srpska baština pretrpela je neprocenjivu štetu od rušenja gradova, koji bi danas bili spomenici istorije i kulture prvog reda. Dvadeset godina kasnije (1934), u vazduh je dignut i turski grad na Avali kod Beograda, podignut u XV veku na mestu srpskog srednjovekovnog grada Žrnovana. Ovo je bilo učinjeno da bi se napravilo mesto za Meštrovićev Spomenik neznanom junaku.[7]

Osim terminalnih promena statusa, koje se okončavaju njihovim potpunim nestankom u materijalnom smislu, gradovi na brdu trpeli su i dugotrajnije, postepene ali ništa manje konačne promene mirnodopskog tipa. Velike imperije (Rim i Vizantija, a u novo doba Otomansko carstvo, Habzburška monarhija itd.) utvrđivale su samo pogranične gradove i oblasti jer su imale snage da na unutrašnjem planu održavaju čvrst zakonski i politički poredak. Zavisno od kolebanja njihove moći, i gradovi u tim državama menjali su status. I u vreme turske vlasti na Balkanu (XIV–XIX vek), sudbina i izgled grada u velikoj meri su zavisili od njegove lokacije. Duž Vojne granice i na svim drugim mestima dodira sa inovernim stanovništvom, gradovi su vrlo dugo sačuvali svoju osnovnu — vojnu — namenu. Štaviše, kako je pola milenijuma veoma dug period tokom kojeg su se granice više puta pomerale u oba kardinalna pravca (sever–jug i istok–zapad), mnogi gradovi su naizmenično i sticali i gubili pogranična svojstva. Pre dolaska Turaka, a posle pada despotovine, Beograd je — na primer — bio ugarsko pogranično mesto sve do 1521. kad je konačno pao u turske ruke; posle toga, a naročito posle Mohačke bitke 1526, dugo se nalazio u unutrašnjosti Osmanskog carstva i tek je sa turskim povlačenjem iz Mađarske krajem XVII veka ponovo vraćen u pređašnji status. Otada su ga, kao pogranično mesto, utvrđivali svi koji su imali interes da ga drže (Turska,

---

5 Na primer selo *Beograd* j/z od Trebinja u Hercegovini, selo *Beograd–Prusac* (Akhisar u Bosni), mnoga sela po imenu *Gradac* u Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori itd.

6 U Sokobanji, na primer, postoje dva stara srednjovekovna grada. Sokograd na reci Moravici (koji je nadzirao još uvek aktivan put ka Knjaževcu) i dalje stoji mada je u ruševinama, ali se o drugom, Šćepan-gradu na starom ozrenskom putu zaključuje samo na osnovu pisanih podataka o njegovoj lokaciji i na osnovu hidronima Gradašnica. Na mestu gde je grad bio u srednjem veku sada nema ni traga njegovim zidinama. U lokalu se zna da je grad bio napušten i „razvučen" za gradnju privatnih objekata.

7 Za razliku od rušenja iz bezbednosnih razloga, koji su se tek unazad gledano pokazali irelevantnim, mirnodopsko rušenje grada na Avali bilo je iskaz tadašnje vladarske ideologije: Meštrović je bio dvorski vajar, Beograd je 1934. bio prestonica Jugoslavije (za razliku od Kraljevine Srbije do 1918. i Kraljevine SHS do 1929) i nije više priličilo da njegov simbol bude lokalnog značaja i iz turskog vremena. Kratkovidost te odluke i tužna potreba za megalomanskim iskazima ove vrste (na Avali je već postojao spomenik Neznanom junaku u vidu krsta nad grobom stvarnog „neznanog junaka", a planina je imala mesta i za mauzolej i za grad pride), ponovili su se i u sledećoj Jugoslaviji sa spomenikom Njegošu na Lovćenu. Sticajem okolnosti, i ovaj put instrument razornog dejstva politike bio je Ivan Meštrović.

http://www.balkaninstitut.com

Ugarska, Austrija, Austro-Ugarska), sve do 1918. kada se — posle formiranja Kraljevine Jugoslavije — ponovo našao u sigurnoj unutrašnjosti zemlje.

Turska vlast na Balkanu trajala je, međutim, dovoljno dugo da u bezbednoj unutrašnjosti carevine omogući i formiranje otvorenog civilnog grada (sa tvrđavom u sredini ili, u slučaju novopodignutih naselja, bez nje), koji je u istoriji urbanizma poznat kao „stari balkanski grad".[8] Zato što nije imalo potrebu da se brani, takvo mesto se nije ograđivalo ničime već se slobodno prelivalo u okolinu i, zahvaljujući tome, imalo dobro provetrene ulice, slobodan pristup živoj vodi, obilje zelenila i nikakvim preprekama narušene vedute. Značaj i veličina takvih gradova zavisili su gotovo isključivo od trgovine i uprave. U Srbiji su oni nicali uglavnom duž stambolskog puta koji je pod turskom vlašću postao glavni trgovački pravac i bio važniji čak i od dubrovačkih puteva koji su vekovima imali apsolutnu prednost u dalmatinskom zaleđu i još dublje u kopnu.[9] Dinamika uzdizanja i propadanja takvih mesta bila je često uslovljena i proizvodnjom na osnovu koje su ona bila uključena u trgovinu i upravu svoga doba. Najčuveniji u Srbiji svakako su bili rudarski gradovi Novo Brdo i Rudnik, pre turskog vremena važna rudarska mesta u kojima su srpski srednjovekovni gospodari kovali novac, a potom zapuštena i zapustela, danas svedena na arheološke lokalitete. Slična je bila i sudbina mnogih mesta pod imenom Majdan (ili Stari Majdan) u Bosni, Srbiji i Hrvatskoj, koja su jednom bila rudarski i upravni centri svoje oblasti, a potom spala na nivo sela ili male varoši. Svemu ovome treba dodati i najčešći opšti slučaj iz istorije gradova, a to je postepeni razvoj malog naselja[10] u veliki grad, prolazom kroz različite stadijume (varoš, kasaba, opštinsko/kotarsko/sresko mesto, grad/šeher itd.) i sa mogućnošću da se trajno ostane na bilo kom od njih.

U doba širenja hrišćanstva od IV veka nadalje, veliki zamah mestu davao je i dolazak episkopa u njega, ali se time broj budućih gradova nije bitno povećavao jer je Crkva za episkopske stolice uglavnom birala već formirane, bezbedne antičke gradove kao što su na tlu današnje Srbije bili Sremska Mitrovica (Sirmium), Beograd (Singidunum, Alba Graeca, Alba Bulgarica) i Niš (Naissus), Skoplje (Scupi) i Bitola (Heraclea) u Makedoniji, Drač (Dyrrachium) u Albaniji i mnogi drugi stari gradovi na Balkanu. Promena vladajuće, državne vere iz hrišćanstva u islam prenela je akcent na nove gradske centre kao što su Sarajevo, Bihać, Livno, Duvno i drugi,[11] koji su posle odlaska Turaka sa Balkana ili izgubili nekadašnji značaj (Livno, Duvno, Bihać, Udbina, Nikšić) ili su sasvim prestali da postoje (Cetina, Morava grad, Vidoški, Vrhovi itd.).

Poslednjih dvesta godina (1804–2004) donelo je balkanskim zemljama vrlo burne istorijske, socijalne i političke promene, na tlu bivše Jugoslavije i veće nego u ostalim delovima Balkana. Gradovi su u svim tim događajima bili prvi na udaru, rušeni, paljeni i ponovo podizani kao simbol obnove i dolaska nove vlasti koja im je menjala imena, status, stanovništvo, položaj u političkom prostoru, čak i istorijsku prošlost.[12]

---

[8] Više o tome Круниħ 1996.

[9] Više o tome Јиречек 1959; Ердељановиħ/Николиħ 1899.

[10] Obično sela, ali je nekad bilo dovoljno i manje. Za neke gradove se zna da su počeli kao rimske stanice za promenu konja (mutatio) — recimo Paraćin, ili kao karaule — recimo Sokolac na Drini, Trubjela u Crnoj Gori, pa čak i Beč, glavni grad Austrije (ime Austrija potiče od termina za istočni beleg — Ost mark, karaulu koju je Karlo Veliki u IX veku postavio na Dunavu blizu mesta Vindobona, današnjeg Beča). Sarajevo je — na primer — nastalo oko karavan-saraja u blizini mesta Hodidjed i Vrhbosna, Mostar oko kula koje su čuvale rimski pokretni most preko Neretve, itd.

[11] Ova mesta nisu nužno bila nova i po nastanku — kao Sarajevo, već su ponela nova obeležja (džamije, medrese, hanove, saraje i sl.). Duvno je, recimo, nastalo na antičkom gradu Delminiumu, Livno iz srednjovekovnog župnog mesta Hledena, Taslidža (crnogorska Pljevlja) na mestu rimskog Municipiuma S itd.

[12] Ima više načina da se izmeni prošlost nekog mesta. To je vrlo vešto rađeno posle Drugog svetskog rata na tlu nekadašnje Jugoslavije (a verovatno još više u ostalim balkanskim državama). Primer mogu biti gra-

http://www.balkaninstitut.com

Usled svega toga, pokazuje se kao gotovo nemoguće odrediti tačan sadržaj pojma *grad* i dosledno ga se držati prilikom ekscerpcije velikog korpusa kakav je sastavljen za ovu priliku. Epske pesme koje su ušle u njega (njih 1357) uglavnom su beležene u drugoj polovini XIX i prvoj deceniji XX veka,[13] što znači da fiksiraju stanje (i jezičko i faktičko) koje sa današnjicom stoji u vrlo značajnom otklonu. Zahvaljujući svojoj staroj i konzervativnoj poetici, a pre svega usmenosti kao načinu prenošenja koji se po definiciji sporo i nerado menja, epika ne odbacuje stare informacije da bi napravila mesta za nove, već nove naslojava preko starih i čuva ih zajedno, često u kondenzovanom vidu. Zbog toga s vremenom dolazi do distorzije imena (Kniburnik umesto Kinburn, Čizma umesto Češme i sl.) i drugih podataka o gradovima (najčešće glede njihovih osnivača i držalaca), ali su mogućnosti rekonstrukcije i dalje realne po svim tim elementima. Rekonstrukcije realija, međutim, pokazuju da u mnogim slučajevima epski grad danas više uopšte ne postoji (Avala), ili je degradiran na status male varoši (Sokolac, Bileća, Žabljak) i sela (Biograd, Majdan, Bovan) et vice versa — da je od onoga što je u epsko doba bilo selo (npr. Aleksinac) u međuvremenu nastao grad. U takvoj situaciji opredelili smo se za radikalno ali jedino bezbedno rešenje — da

1) izdvajamo sve ojkonime bez obzira kako su u epici određeni (kao grad, selo, kasaba, šeher itd.) i da tako napravimo potpunu bazu podataka za pretraživanja po osnovi ojkonima jer to može biti korisno i za druge vrste istraživanja osim ovog našeg. Da bi se ovako izdvojeni ojkonimi mogli prepoznati kao epski, iz korpusa su

2) ekscerpirani i atributi[14] ***koji idu uz njih***, a da bi predstava o epskoj slici grada bila potpuna, da bi se — drugim rečima — čitaocu pružio uvid u izbor podataka i vremensku odrednicu prilikom modelovanja epskog sveta, uz svaki ekscerpirani ojkonim dat je i

3) kratak članak o mestu koje iza njega stoji. Svaki članak počinje DANAŠNJIM IMENOM MESTA u verzalu, i epskim imenom/imenima kurentom (ukoliko se razlikuju od osnovnog — npr.: ISTAMBUL, Stambol, Stambul, Stanbol i sl.). Iza toga slede istorijska imena mesta — jedno ili više (ako ih ima — sa oznakom ❶), etimološki podaci o imenu mesta (ako ih ima — sa oznakom 🅴), potom podaci o geografskoj širini i dužini (kad su se mogli naći — sa oznakom ⊘), tekst o istoriji mesta i njegovoj epskoj upotrebi, a na kraju članka navodi se literatura korišćena za izradu konkretnog teksta. (Opšta bibliografija radova vezanih za temu u celini data je na kraju *Leksikona*.) Svaki članak ima obavezan i neobavezan deo.

---

dovi Zrenjanin (nekadašnji Bečkerek) i Svetozarevo (nekadašnja i danas ponovo Jagodina) kojima je kao najvažniji element njihove istorije izdvajan kratak i u životu grada uglavnom beznačajan trenutak — boravak Žarka Zrenjanina (Bečkerek) ili Svetozara Markovića (Jagodina) u njima. Poseban slučaj je preimenovanje gradova u duhu kulta ličnosti — Užice u Titovo Užice (Titograd/Podgorica, Titov Drvar, Titov Veles, Titova/Kosovska Mitrovica) itd. S vremenom je ista čast počela da se dodeljuje i ličnostima postavljenim niže na ideološkoj lestvici — Kardeljevo (luka Ploče blizu Dubrovnika), Rankovićevo (pre toga i danas Kraljevo, što je takođe preimenovanje iste vrste, samo dve generacije ranije; originalno ime mesta je bilo Karanovac, prema njegovom prvom vlasniku i osnivaču); Knjaževac je preimenovani Gurgusovac (prema Knjazu Milošu), Gornji Milanovac je nekadašnji Despotovac itd.

[13] Sa izuzetkom *Erlangenskog rukopisa* koji potiče iz XVIII veka i nekih zapisa iz zbirki Matice hrvatske koji su možda još i stariji. Oni su, međutim, vrlo retki i tako malobrojni da uopšte ne utiču na opšti status korpusa.

[14] Pojam *atribut* koristi se ovde u folklorističkom odnosno književnoteorijskom smislu i može biti prost (npr. *slavno* Smederevo) ili složen (Mleci *cvijet od gradova*). U razvrstavanju atributa poštovani su gramatički kriterijumi (vidi tabelu u prilogu), prema kojima atribut može biti pridevska ili imenička sintagma, predloško-padežna konstrukcija ili njihova kombinacija; s druge strane, u gramatičkom smislu on može vršiti razne funkcije: apozicije, apozitiva, predikativa, priloške odredbe, zavisne rečenice.

http://www.balkaninstitut.com

3.a. Sve etimologije su originalni doprinos prof. Aleksandra Lome, dopisnog člana SANU, i obeležene su njegovim inicijalima u zagradi — (A. L.). Izuzetak je nekolicina etimologija (npr. Alep, Bender, Brskut itd.) koje se javljaju u uglastim zagradama — [] — i preuzete su iz drukčijih izvora.

3.b. *Obavezan deo* se sastoji iz: 1) pozitivne ubikacije mesta (kad nema nedoumice oko njegovog položaja u prostoru) i iz problematične ubikacije u tri kategorije; 2) kratke istorije mesta (kad je poznata ili kad se mogla pronaći); 3) pojave mesta u pesmama (u kom kontekstu se opeva, koji se junak ili događaj vezuje za njega itd.) i 4) odrednice o njemu u Vukovom *Rječniku* — ako postoji. Vukov *Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, isto kao i Daničićev *Рјечник из књижевних старина српских,* obilno su korišćeni kao uporedni toponomastički materijal bez kojeg se epski ojkonimi ne bi mogli staviti u odgovarajući istorijsko-filološki kontekst. Ponekad je bilo moguće navesti samo podatke iz ovih rečnika, ili — u najdrastičnijim slučajevima — iz pesme same zato što autor nije našao načina da o mestu (npr. Anatu, Baltulinu, Bujuriću, Četitu, Điğitu/Điliتu i dr.) dobije više pouzdanih informacija.

3.b.1. Tri kategorije za problematičnu ubikaciju mesta, posle geografske širine i dužine, jesu sledeće:

NEIZVESNA UBIKACIJA
za mesta oko čije lokacije su podeljena mišljenja; čije je postojanje realno ali se ne mogu sa sigurnošću utvrditi; kojih ima više pod istim imenom pa se ne može pouzdano znati na koje se od njih misli u pesmi; kod kojih siže ukazuje na jedno, a stanje na terenu na drugo — npr. Alat, Bistrica, Bujurić, Crkvina, Drinovac, Duga, Janok, Lipovac i sl.

NEUTVRDIVA UBIKACIJA
za mesta čija je lokacija sporna ili izvodiva tek posredno, na osnovu epskih naznaka, ili potpuno neizvodljiva; mesta preimenovana, sa pogrešno izgovaranim, iskrivljenim imenima čija je rekonstrukcija nemoguća ili moguća samo slučajno — npr. Akšan, Baltulin, Četit, Deniz, Đurđinovo, Falem, Karamanovci, Leđan, Lenger, Lim, Liman, Madžar, Mali grad, Međedin, Melečem, Nak, Nestopolje, Oboj itd.

NEMOGUĆA UBIKACIJA
za mesta koja su nesumnjivo izmišljena; izvedena na osnovu apelativa za konkretnu, jednokratnu upotrebu; mitska mesta; mesta sa samo jednom, simbolskom funkcijom — npr. Elvest, Irud, Karaliman, Panađur i sl.

3.c. *Neobavezan deo* se ne javlja uz svaki članak već samo tamo gde je bilo potrebno dodati neko posebno objašnjenje o ličnosti (npr. o porodicama Tekelija i Rakoci, baronu Trenku, Filipu Madžarinu, knezu Ivi od Semberije i drugima), događaju (npr. o Krbavskoj bici, Požarevačkom i Karlovačkom miru, Morejskom ratu itd.) ili građevini koja se vezuje za određeno mesto (npr. manastiri Tvrdoš, Gradac, Gračanica, Arhanđel i drugi, Đevič-grad, i sl.), odnosno kad je bilo potrebno navesti koja se druga mesta javljaju pod istim imenom. Takvi dodaci su u samom tekstu markirani (tamnijim ili svetlijim) okvirom, tako da se već na prvi pogled izdvajaju iz celine.

Članaka o gradovima ima 849, koliko i posebnih ojkonima ekscerpiranih iz korpusa. Budući da neka mesta imaju više epskih imena (npr. Nikšić, Beograd, Istambul, Venecija i sl.), u sekundarnim jedinicama svako od njih je dobilo posebno mesto sa navodom stihova i uputnicom na glavni članak. Na primer: Venecija ima 7 takvih sekundarnih jedinica (Mleci, Mletak, Mljeci, Mljetačka, Mljetak, Mljetok i Venedig), Udbar 5 (Učbar, Udvar, Udvarje,

http://www.balkaninstitut.com

Udžbar i Užbar), Split 3 (Saplet, Splet, Spljet) itd. Ovakvi primeri nisu izdvajani u posebne jedinice samo u slučaju kad neposredno pre i neposredno posle glavnog teksta ne dolazi nijedno ime kojim bi se varijante razdvojile od nosećeg ojkonima. Na primer: Rama i Ramana, Promina i Promin, Priština i Prištinja, Prilep, Prelip i Prilip, i sl. Ovo je učinjeno radi uštede prostora koji je u knjigama enciklopedijskog tipa uvek dragocen.

Najzad, delo koje se ovde nudi čitalačkoj publici nije istorijski, geografski niti geo-politički enciklopedijski rečnik, već antropološko-poetička studija sa obimnom upotrebom istorijskih i geografskih podataka. Oni su traženi i nalaženi u velikom broju specijalističkih studija koje su uredno navedene i Bibliografiji na kraju knjige. Rečničke jedinice (članci o gradovima) u ovom leksikonu ne pretenduju na originalnost u pogledu te vrste rezultata: oni su — po autorovom saznanju — predstavljeni korektno i namenski, sa poverenjem u pouzdanost nalaza saopštenih u korišćenim tekstovima.

Korpus

Korpus za izradu *Leksikona* epskih gradova sastavljen je iz klasičnih štampanih *deseteračkih* zbirki objavljenih — sa izuzetkom *Erlangenskog rukopisa* iz XVIII veka[15] — od polovine XIX do kraja prve decenije XX veka na srpskohrvatskom govornom području koje fizički pokriva četiri današnje države: Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu, Srbiju i Crnu Goru. Gornja vremenska granica na prvoj deceniji XX veka je načelne prirode, a cilj joj je da se građa zadrži u klasičnim okvirima zacrtanim usponom i padom romantičarske ideje o „plemenitom divljaku" koja je inicirala najveći i najplodniji sakupljački rad u istoriji svetske književnosti. Time se izvan okvira posmatranja ostavljaju dekadentne i slabovredne pesme poznog nastanka, ali — na žalost — i pesme iz starijih zbirki čija vrednost i značaj ne podležu sumnji.[16]

U tekstu se umesto punog naslova zbirki koriste njihove skraćenice, odnosno šifre. Za svaku pojedinu zbirku te su skraćenice date i na početku spiska (kao zaglavlje), i uz svaki tom ponaosob (u okviru bibliografskog podatka). U rad je uzeto 8 zbirki sakupljenih u 22 toma, sa ukupno 1357 pesama.

ER

Герхард Гееман, *Ерлангенски рукопис старих српско-хрватских народних песама*, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, Прво одељење, књига XII, СКА, Сремски Карловци 1925, CXLVIII + 353 (ER).[17]

Vuk II–IV

Сабрана дела Вука Караџића, *Српске народне пјесме*, издање о стогодишњици смрти Вука Стефановића Караџића 1864–1964 и двестогодишњици његова рођења 1787–1987, Просвета, Београд.

[15] *Erlangenski rukopis*, međutim, iako je sakupljen i povezan u XVIII veku, do nas nije dopro pre XX, a njegovo jedino naučno izdanje se pojavilo 1925.

[16] Ovde se konkretno misli na bugarštice iz Bogišićeve zbirke zato što su u njoj pesme dugoga stiha, a u raspravu su uvedene samo deseteračke epske pesme. Ako bi se činio ustupak u slučaju dugog stiha (12, 14 do 17), onda ne bi bilo opravdanja da se iz izbora isključe osmeračke (naročito crnogorske) epske pesme, a tada bi se građa od samo neujednačene preokrenula u već haotičnu i ne bi više bila solidna osnova za izvođenje merodavnih zaključaka.

[17] *Erlangenski rukopis* je zbirka žanrovski raznovrsnih pesama. Po oceni autora ovog *Leksikona*, u njemu ima 99 epskih pesama (od 217), i to: 15, 17, 18, 21, 24, 34, 47, 49, 50, 53, 56, 59, 63, 64, 66, 67, 70–73, 75–81, 83, 86–92, 94, 96–98, 100, 105, 106, 109–129, 131–136, 138–143, 149–152, 155–161, 163, 164, 166, 168, 172, 176, 179–181, 187, 188, 190, 204.

http://www.balkaninstitut.com

Пјесме јуначке најстарије, књига друга 1845, Београд, 1988. (Vuk II)

Пјесме јуначке средњијех времена, књига трећа 1846, Београд, 1988. (Vuk III)

Пјесме јуначке новијих времена, књига четврта 1862, Београд, 1986. (Vuk IV)

Vuk VI–IX

Српске народне пјесме 1–9, скупио их Вук Стеф. Караџић, државно издање.

Пјесме јуначке најстарије и средњијех времена, књига шеста, Београд, 1899. (Vuk VI)

Пјесме јуначке средњијех времена, књига седма, Београд, 1900. (Vuk VII)

Пјесме јуначке новијих времена о војевању за слободу и о војевању Црногораца, књига осма, Београд, 1900. (Vuk VIII)

Пјесме јуначке новијих времена о војевању Црногораца и Херцеговаца, књига девета, Београд, 1902. (Vuk IX)

SANU II–IV

Српске народне пјесме из необјављених рукописа Вука Стеф. Караџића, Српска академија наука и уметности, Одељење језика и књижевности.

Пјесме јуначке најстарије, књига друга, Београд, 1974. (SANU II)

Пјесме јуначке средњијех времена, књига трећа, Београд, 1974. (SANU III)

Пјесме јуначке новијих времена, књига четврта, Београд, 1974. (SANU IV)

SM

Сима Милутиновић Сарајлија, *Пјеванија црногорска и херцеговачка*, приредио Добрило Аранитовић, Никшић, 1990. (SM) [*Пјеванија церногорска и херцеговачка, сабрана Чубром Чојковићем Церногорцем.* Па њим издана истим, у Лајпцигу, 1837]

MH I–IX

Hrvatske narodne pjesme, skupila i izdala Matica hrvatska. Odio prvi. Junačke pjesme.

I/1. *Junačke pjesme*, knjiga prva, uredili Dr Ivan Božić i Dr Stjepan Bosanac, Zagreb, 1890. (MH I)

I/2. *Junačke pjesme*, knjiga druga, uredio Dr Stjepan Bosanac, Zagreb, 1897. (MH II)

I/3. *Junačke pjesme (muhamedovske),* knjiga treća, uredio Dr Luka Marjanović, Zagreb, 1898. (MH III)

I/4. *Junačke pjesme (muhamedovske),* knjiga četvrta, uredio Dr Luka Marjanović, Zagreb, 1899. (MH IV)

I/5. *Junačke pjesme (uskočke i hajdučke pjesme),* knjiga osma, uredio Dr Nikola Andrić, Zagreb, 1939. (MH VIII)

I/6. *Junačke pjesme (historijske, krajiške i uskočke pjesme),* knjiga deveta, uredio Dr Nikola Andrić, Zagreb, 1940. (MH IX)

KH I–III

Narodne pjesme muslimana u Bosni i Hercegovini, sabrao Kosta Hörmann 1888–1889, knjiga I, drugo izdanje, Sarajevo 1933. (KH I)

Narodne pjesme muslimana u Bosni i Hercegovini, sabrao Kosta Hörmann 1888–1889, knjiga II, drugo izdanje, Sarajevo 1933. (KH II)

Narodne pjesme muslimana u Bosni i Hercegovini, Iz rukopisne ostavštine Koste Hörmanna, redakcija, uvod i komentari Đenana Buturović, Sarajevo, 1966. (KH III)

EH

Muslimanske narodne junačke pjesme, sakupio Esad Hadžiomerspahić, u Banjoj Luci, 1909. (EH)

http://www.balkaninstitut.com

Ekscerpcija — pravila i ograničenja

Imajući u vidu svu istorijsku složenost pojma *grad*, smatrali smo da — u interesu što lakše upotrebe *Leksikona* — ekscerpcija treba da bude jednostavna i restriktivna. Da bi se to postiglo, bilo je neophodno postaviti nekoliko arbitrarnih pravila:

1. *osnovni element pretraživanja je ojkonim*. Ovo znači da se iz korpusa izdvajaju svi ojkonimi (imena mesta) bez razlike, ali samo u indikativnom vidu (kao imenica u padežu), bez pridevskih oblika i izvedenica. To dalje znači da u obradu — na primer — ulazi ojkonim „Beograd", ali ne i „beogradska čaršija", „beogradske dahije", „Beograđani" i sl. „Beo grad" u obradu ulazi kao atribut uz ojkonim („beli grad Beograd").

1.a. Izuzetak čini sintagma „beogradski (nikšićki, zadarski itd.) grad" zato što se tu podrazumeva „utvrđenje na brdu" (dakle kvintesencija istorijskog pojma *grad*), za razliku od varoši pod njim. Taj slučaj nije čest i vezuje se samo za nekoliko gradova (Akšan, Beograd, Budim, Kaniža, Klobuk, Ljubinje, Nikšić, Oblić, Osijek, Zadar, Žabljak).

1.b. U ekscerpciju takođe ulazi i kombinacija lično ime + ojkonim — npr. *Janko od Sibinja* (ali ne *Sibinjanin Janko*).

1.c. U ekscerpciju ne ulaze imena crkava i manastira kao zasebne jedinice, ali se i ona javljaju u posebnim dodacima kad god za tim ima potrebe. Izuzeci od ovog stava su: A) mesta koja imaju isto ime kao manastirski kompleksi (Dečani, Gračanica, Rača itd.), ali postoje samostalno, nezavisno od manastira; B) manastiri i manastirski kompleksi za koje se pretpostavlja da su u prošlosti mogli nastati u blizini istoimenog grada — kada grada nema (npr. Rama). Takva pretpostavka ne mora nužno biti naučno zasnovana.

2. *Drugi element pretraživanja je atribut uz ojkonim*. Atribut se ovde shvata kao minimalna sintaksička struktura koja odgovara na tri jednostavna pitanja vezana za određeni ojkonim: 1. *šta* je on (imenica); 2. *kakav* ili *čiji* je (pridev) i 3. *gde* se nalazi (prilog[18]). Ova struktura dopušta sve smislene kombinacije među navedenim elementima, uključujući i tzv. „praznu" (ojkonim bez atribucije), koja je ujedno i najbrojnija. Jedna ojkonimska sintagma (ojkonim + atribut) može imati proizvoljan broj elemenata pod 1, 2. i 3, ali samo jedan ojkonim. Budući, međutim, da se radi o stihu od svega deset slogova strukture 4 + 6, pridevska atribucija retko kad prelazi dve jedinice, a prilog (u gramatičkom kontekstu — priloška odredba za mesto) uglavnom može biti samo jedan jer (zbog kvantitativne klauzule) nikad ne prelazi prostor drugog, šestosložnog odeljka jednog stiha.

2.a. U atribute se ne ubrajaju prisvojne zamenice, iako one dobro vrše funkciju pod 2), zato što je njihova neodređenost velika, pa bi se pri citiranju uz svaku zamenicu moralo navesti i govorno lice. U nekim slučajevima to bi tražilo pretraživanja kroz više stotina stihova što bi u velikom korpusu dovelo do nekontrolisanog rasta entropije, a to je u suprotnosti sa svrhom ovog rada.

2.b. *Ojkonimske sintagme* (ojkonim + atribut) navode se u tekstovima uz gradove odmah ispod etimologije (ako je ima), prema nosećem atributu i u potpunom vidu (kako je nađeno u pesmi i sa oznakom ♦). Vodeći računa o velikom obimu teksta, a ne želeći da odustane od potpuno vernog navođenja rezultata ekscerpcije, autor se odlučio za najjednostavniji način citiranja: za svaki atribut (uključujući i „praznu" varijantu) navodi se po jedan primer

[18] U ovom slučaju, prilog je zapravo predložno-padežna konstrukcija sa funkcijom priloške odredbe za mesto. Obično se sastoji od predloga i dodatka (imenice, prideva ili njihove kombinacije).

http://www.balkaninstitut.com

(jedan stih, a vrlo retko i samo kad je neophodno — dva do tri) po autorovom izboru, a podaci o ostalim primerima iste vrste navode se u nastavku, u obliku skraćenica.

2.c. Pridevi i imenice koji se javljaju u više dijalekatskih vidova (npr. *bijeli*, *bjeli*, *beli*, *bili*; *mjesto*, *mesto*, *misto* itd.), obrađuju se u *Leksikonu* svaki put kao posebni atributi uz ojkonim, sposobni da formiraju zasebnu ojkonimsku sintagmu. Poseban slučaj su oblici reči proizašli iz razlike između kolokvijalnog i književnog izgovora (*šer*, *šeer*, *šever*, *šeher*) koji se takođe navode svaki za sebe, u posebnim ojkonimskim sintagmama.

2.d. Broj ojkonimskih sintagmi nije ničim posebno ograničen, ali je — prirodno — najveći u slučaju jako poznatih i epski izuzetno značajnih mesta (Stambol/Carigrad, Mleci/Venecija, Beograd, Budim, Zadar, Udbina, Njeguši, Cetinje itd.). Ipak, od svih je najbrojnija varijanta osnovnog oblika, tzv. „prazna sintagma“ (ojkonim bez atributa).

Ovakva pravila ekscerpcije mogu izgledati suviše restriktivna, ali pri donošenju suda o njima treba imati u vidu da je njihova funkcija uvek u službi atributa, budući da se ojkonimi ekscerpiraju in extenso. Jasan i lako proverljiv pregled atributa uz ojkonime može poslužiti u mnoge svrhe, ali će najveću vrednost imati za lingvistiku, nauku o književnosti i folkloristiku. On će pre svega pokazati kakva se predstava o gradu formirala u tradicijskoj kulturi i merodavno prenela kroz epiku, zahvaljujući čvrstoj ideološkoj podlozi epskog pevanja kao usmenog pesničkog žanra. Takođe nema sumnje da će se na isti način vrlo mnogo saznati i o načinu na koji se stvara epska pesma, čime će nauka o književnosti biti korak bliže epskoj poetici. Ovaj *Leksikon*, međutim, niti može niti treba da ima tako velike ambicije. Njegov cilj je da potpunim prikazom epske atribucije uz ojkonime pruži proverenu, sistematizovanu i objektivno prikazanu epsku građu svakome ko ima potrebu za njom.

Prilozi

Osim opšte Bibliografije i četiri registra (I — Geografskih imena; II — Ličnih imena; III — Imena naroda i država; IV — Pojmova), koji se javljaju odmah iza *Leksikona*, ova knjiga donosi i dva posebna priloga: 1. Tabelarni prikaz atribucije uz epske ojkonime i 2. CD-Rom *Gradovi u hrišćanskoj i muslimanskoj usmenoj epici* (Balkanološki institut SANU, Beograd 2004).

1. Tabelarni prikaz atribucije uz epske ojkonime

Kako se *Leksikon* u celini može smatrati veoma detaljnom i obimnom tabelom gradova sa ojkonimom kao nosećim pojmom, Tabelarni prikaz u prilogu daje drugu stranu istog posla — tabelu u kojoj je noseći pojam atribut uz ojkonim. Sama po sebi, ova tabela nudi posebnu, vrlo zanimljivu sliku epskog materijala koja bi mogla dovesti i do nove vrste uvida u usmenu epsku poeziju.

Opšti pogled na ovu tabelu pokazuje sledeće.

1.a. imenička atribucija

U ekscerpiranom korpusu, koji broji nekoliko stotina hiljada stihova, samo se 15 različitih imenica javlja u svojstvu imeničkog atributa uz ojkonim: *grad*, *selo*, *m(j)esto*, *šeher* (*šever/šeer/šer*), *varoš*, *kasaba*, *palanka*, *čaršija*, *skela*, *šanac*, *karaula*, *krajina*, *zemlja*, *carevina* i *svetinja*. Među njima, najzastupljeniji su *grad* (vezuje se uz 195 ojkonima) i *selo* (107). Brojčane vrednosti za sve ostale atributive znatno su manje (*šeher/šever/šeer/šer* 29, *mesto/mjesto* 17 itd.), naročito od *zemlje* (6) i *čaršije* (3) nadalje (*palanka* 2, a sve ostalo samo po 1):

http://www.balkaninstitut.com

zemlja[19] — Erdelj (SANU III, 68; KH I, 2); Indija (MH I, 29); Konja (zemlja ravna — KH I); Maltija (KH III, 4); Peć (SANU II, 91); Smederevo (Vuk VII, 36), Smederija, Smederova (MH I, 65) čaršija — Stambol (VUK II, 66; KH I, 14); Siget (KH I, 9); Udbin (KH I, 23) palanka — Banjska (VUK IV, 32); Lenger (MH III, 25)	skela — Subotište (VUK IV, 35) šanac — Deligrad (VUK IV, 36) kasaba — Prača (VUK III, 68) karaula — Drijen (VUK IX, 26) krajina — Ipek (SM 63) carevina — Prizren (VUK II, 40) svetinja — Jerusalim (VUK II, 46)

Potpuna predstava o učestalosti apelativa *grad* i *selo* u epici stiče se tek kada se uz navedene dodaju i „mešoviti" slučajevi, tj. imenička sintagma (apelativ + pridev) + ojkonim. Tada se pokazuje da apelativ *grad*, na primer, vezuje za sebe 33 prideva uz 263 ojkonima, ali da samo na kombinaciju *grad* + *b(i)jeli/beli/bili* uz ojkonim odlaze 164 slučaja. Ostale 32 kombinacije raspoređene su uz 99 ojkonima, kako se jasno vidi na priloženoj tabeli, uz prideve koji se sa apelativom *grad* javljaju samo po jednom (*prostrani, ponositi, bijesan, pitomi, starinski* itd.).

Apelativ *selo* vezuje za sebe takođe veliki repertoar prideva — 22, ali uz samo 87 ojkonima i to sa sledećom učestalošću: *malo* (*maleno/malano/malahno*, *malečno/malehno*) 40, *lepo/gizdavo* (16), *krvavo* (8), *pitomo* (4), *belo*, *ponosito*, *krajičko, vlaško* i *veliko* selo (po 2), a ostalo sve po 1 (*tvrdo*, *razureno*, *ajdučko*, *nesretnje* itd.).

Pada u oči velika razlika u distribuciji prideva *beli* uz apelative *selo* i *grad*, odnosno bitna razlika između favorizovanih prideva u jednom i drugom slučaju. Drugim rečima, omiljeni epski toposi su *beli grad* i *malo selo*. Sve ostalo nastaje prema potrebi i zavisi od uslova pevanja i teme o kojoj se peva.

1.b. pridevska atribucija

U korpusu koji je ovde opisan, pominje se 55 različitih prideva raspoređenih uz 648 ojkonima (ovde se ne računaju prethodno obrađeni pridevi u okviru imeničkih sintagmi, već samostalni pridevski atributi). Na priloženoj tabeli lako je videti koji su pridevi angažovani uz koje ojkonime. Ovde će se samo skrenuti pažnja na neke numeričke vrednosti.

Pridev *b(i)jeli/beli/bili* sa varijantom *preb(ij)eli* vezuje uz sebe 220 ojkonima. Iza njega odmah dolazi pridev *ravni/ramni* sa 123 vezana ojkonima, potom *kameni* sa 51, *mali* sa 33, *krvavi* sa 22, *tvrdi* sa 20, *turski* sa 17, *široki* sa 11 i tako dalje. Svi ostali slučajevi padaju daleko ispod ovih cifara, a čak se 18 javlja samo po jedan put (*divni, jadan, junački, krasni, kukavni, zlatni, zeleni, smišljeno* itd.). I ovde, kao i gore, prvo se primećuje velika razlika u brojčanim vrednostima između dva najbrojnija i prvog sledećeg člana u nizu, a odmah potom neočekivana zapostavljenost atributa *junački*, koji bi u epici morao biti frekventniji.

U korpusu se javljaju i spojevi (pridev + pridev + ojkonim) ali su relativno retki (samo 40 puta). Kombinacije pridev + predloško-padežna konstrukcija uz ojkonim još su malobrojnije (23) i javljaju se u dve forme: pridev + (predlog + hidronim/apelativ, npr. *na Bojani*, *do mora*), i pridev + (predlog + toponim/apelativ, npr. *na Krajini*, *na ćenaru*). Ubedljivo najčešće pominjana je reka Bojana (*Skadar na Bojani* + pridev), a uz nju još reke Begava i Dra-

[19] Atribut *zemlja* uz *Indiju* i *Maltiju* (koje realno i jesu zemlje pa ne bi trebalo da uđu u ovu ekscerpciju) navodi se u ovom kontekstu zato što se na drugom mestu oba imena izričito pominju kao *grad* (Indija MH I, 65; Malta KH I, 9) ili *palanka* (Malta KH II, 33).

http://www.balkaninstitut.com

gan i apelativ *more*. Pridevi su oni koji se uobičajeno vezuju za gradove: *b(ij)eli* (12), *krvavi* (4), *tvrdi* i *ljuti* (po 2), *mali*, *lepi* i *kameni* (po 1).

1.c. priloška atribucija

Priloški atributi uz ojkonime su, kao što je već rečeno, predloško-padežne konstrukcije sa mesnim značenjem.[20] Ovde su svrstani prema nosećem predlogu u 4 vrste (34 pojedinačna predloga) koje uz sebe vezuju 158 ojkonima:

pravi		priloški	imenički	složeni			
NA OD POD U SA	PRI DO KOD IZA	VIŠE BLIZU PREMA PREKO PORED	KRAJ	NASRED USRED POSRED ISRID SASRED	POKRAJ UKRAJ NAKRAJ SAKRAJ PONIŽE	SNIŽE SADNO NADNO IZVIŠE SAVRH	ISPRID ISPOD IZNAD SPRAM

Ovime je vrlo iscrpno opisan sadržaj priložene tabele, a delimično je naznačen i način na koji se ona može (krosreferencijalno) čitati i tumačiti. U kombinaciji sa obradom građe ponuđenom u formi leksikona, ojkonimi i njihovi atributi predstavljeni su — nadajmo se — sa svih strana. U Tabeli, međutim, nisu dati podaci o tačnom broju stiha pa čak ni o broju pesme u kojoj se neki atribut javlja, već samo o zbirci u kojoj ih treba tražiti. Ovo je učinjeno zato što se u *Leksikonu*, pod odrednicom svakog ojkonima, mogu naći svi detaljni podaci o njegovoj atribuciji. Ponavljanje istih podataka i u Tabeli bilo bi potpuna redundanca.

2. CD-Rom Detelić-Loma-Pavlović,* Gradovi u hrišćanskoj i muslimanskoj usmenoj epic*i, Balkanološki institut SANU, Beograd 2004.

Ovaj CD-Rom, takođe prvi u svojoj vrsti, dodaje se *Leksikonu* kao komplementarno sredstvo za proveru ekscerpcije (pesme), kao pomoć pri razumevanju i čitanju (rečnik pojmova i termina) i prilog vizuelnim kvalitetima publikacije. Na disku se nalazi 21 (od moguće 22) epske zbirke.[21] Pesme (njih 1257) su prenete onako kako su u zbirkama nađene, što znači sa originalnim pravopisom koji se najčešće ne poklapa sa današnjim (*Turski*, *Crna gora* itd.). Uz njih *nisu* preneti prateći komentari priređivača i aparat koji obično ide uz zbirke ovog kvaliteta (između ostalog, i zbog delikatnih pitanja autorskih prava koja u našoj izdavačkoj praksi još nisu razjašnjena). Cilj ovog projekta bio je da pesme posluže lakšem snalaženju u materijalu koji se prikazuje — za više od toga, korisnik se upućuje na izdanja iz kojih su pesme preuzete.

U formi koju je konačno dobio, ovaj CD je namenjen korisnicima različitih profesija, zanimanja i stepena obrazovanja: može se koristiti kao pomoćno nastavno sredstvo u proučavanju usmene književnosti od osnovne i srednje škole do fakulteta i postdiplomskih studija; takođe ga je moguće upotrebiti kao bazu podataka u naučnom radu iz iste i dodirnih oblasti, ali je i za laike zanimljiv kao izvor lako dostupnih nesvakidašnjih podataka o epici, i kao zbirka sa do sada najvećim brojem epskih pesama na jednom mestu (1257). Svaka od tih pesama po definiciji svoga žanra peva o nekom događaju, pa je korisniku CD-a omogućeno da locira taj događaj na priloženoj mapi. Na taj način, zahvaljujući velikim vizuelnim mo-

[20] Samo se u slučaju *od kamena* (i varijanta *beli od kamena*) mesno značenje zamenjuje pridevskim. Upor. IV/3 Posebni slučajevi.

[21] Izostavljen je *Erlangenski rukopis* zbog problematične ortografije koja do danas još nije razrešena na zadovoljavajući način. Popularno izdanje Medenica/Aranitović ne smatra se dovoljno pouzdanim.

http://www.balkaninstitut.com

gućnostima elektronskog medija, epika se ovde pojavljuje u novoj svetlosti, sagledana pre svega iz perspektive prostora u kojima se događaji odvijaju.

Kako je raspon epskog sveta vrlo veliki — od Londona na zapadu do Azova na istoku, i od Beča na severu do Kaira na jugu — u granicama toga prostora izdvojeno je i na opisani način obrađeno 430 mesta, kao uzorak onoga što je u *Leksikonu* dato in extenso (849). Onoliko koliko je bilo moguće, uz svako od tih mesta priložena je i njegova savremena fotografija, a kad se mogla naći — i stara gravira ili crtež.

Podaci o građi i bibliografija osnovnih radova iz oblasti ponovljeni su u glavnom meniju, gde se javljaju zajedno sa „terminima i prilozima" (koji pomažu razumevanju termina kao *kasaba*, *sandžak*, *nahija*, *ejalet*, *srednjovekovni grad*, *šarampov* i sl.), uvodnim esejem o teorijskoj podlozi projekta i uputstvom za upotrebu CD-a. Posebni podaci o poreklu ilustrativnog materijala (fotografije, gravire, stare mape i sl.) nisu davani jer je sve preuzimano iz izvora koji ne insistiraju na autorskim pravima (razglednice, stare „anzis-karte", slike na Internetu, lična i razne privatne kolekcije). Najčešće je, u takvim slučajevima, ispod literature naveden i link koji je korišćen za izradu članka, a poseban i naročito vredan takav izvor bile su adrese: www.gradovi.cg.yu i www.destinacije.com koje su iskorišćene za nekoliko malo dostupnih lokaliteta kao što su Kom, Bihor, Plav, Zvonigrad itd. Korisniku su u svemu ostalom na raspolaganju Majkrosoftovi pretraživači da pregleda i ono što mu nije ovde prikazano.

Svestrana obrada podataka koja je bila potrebna da bi se sve to postiglo, omogućena je dragocenom saradnjom i pomoći kolega čijim je trudom ovaj veliki posao priveden kraju: prof. dr Aleksandra Lome, dopisnog člana SANU (etimologija), mr Svetlane Štrbac, mr Marije Vučković i mr Marije Ilić (ekscerpcija, kolacioniranje, provera), dipl. ing. Dragana i Aleksandra Anđelkovića (konstrukcija CD-a) i dipl. ing. Istoka Pavlovića (interaktivni dizajn i muzika).

Logističku i finansijsku podršku projekat je imao pre svih od Fonda za otvoreno društvo u Beogradu, zatim od Odbora za proučavanje istorije književnosti SANU, Centra za naučna istraživanja SANU i Univerziteta u Kragujevcu i „Geokarte". Balkanološki institut SANU i tim „CD Epski gradovi" ovom prilikom im se svima najlepše zahvaljuju.

Kako se u konačnoj formi pojavio decembra 2004, CD o epskim gradovima je skoro tri godine bio u opticaju i samom svojom upotrebom ukazivao na greške i propuste u koncepciji i realizaciji ovog projekta. Zahvaljujući tome, neke stvari su u knjizi mogle biti ispravljene i dopunjene, neke izostavljene ili ponovo napisane, a neke prerađene. Na samom disku, međutim, nije ništa menjano, usled čega između knjige i njega može doći do neslaganja. Autor je smatrao da to — kao svojevrsno svedočanstvo o projektu, njegovom toku i samostalnom životu — nije sasvim lišeno šarma, pa ga prepušta čitaocu takvo kakvo jeste.

Autor posebno želi da naglasi svoju zahvalnost kolegama dr Gordani Tomović iz Istorijskog instituta SANU, lingvisti dr Biljani Sikimić i istoričarima Žarku Vujoševiću i Čedomiru Antiću (iz Balkanološkog instituta SANU) na prijateljskoj, ekspertskoj pomoći bez koje ova knjiga ne bi ugledala svetlost dana.

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

A

AKŠAN

E Ako nije pesnikova tvorevina prema turcizmu *akšam* < tur. *akşam* ’veče’, možda neki tur. toponim sa prvim delom *ak* ’beo’; postoje gradovi *Aksaray* i *Akşehır*, ali oba u unutrašnjosti Anadolije (prvi nije daleko od Izmira). (A. L.)

* * *

♦ grad Akšanski: *Dokle gradu Akšanskome siđeš* (KH III, 4:630)

Neutvrdiva ubikacija.

Prema pesmi, neki grad u latinskom primorju, na putu za Izmir. Mogao bi biti i Aksaraj, ali se na osnovu konteksta ova pretpostavka ne može ni potvrditi ni odbaciti.

Literatura: VE s.v.

ALAT

E Možda iskrivljeno od *Galata*, predgrađe Carigrada. (A. L.)

♦ grad: *Jeste l’ čuli u Alatu gradu* (KH I, 8:279)

Neizvesna ubikacija.

U istočnoj Anadoliji (Turska), u provinciji Bitlis, postoji grad Alat, čuven po mauzolejima iz doba Turaka Seldžuka (XII–XIII v.). Takođe u Turskoj, postoji i selo Alat, južno od grada Artvina.

Ipak je najverovatnije u pitanju neki izmišljen grad jer se Đerzelez Alija lažno predstavlja pred hrišćaninom Tukunlijom (Tekelijom) kao hrišćanski vitez koji dolazi iz Alata grada. Da se misli na bilo koji grad u Turskoj, ne bi se moglo izvesti ovo lažno predstavljanje.

Moguće je još da se radi o antičkom gradu Halatu (*Halat*/*Halata*) ili Alatu (*Aleta*) koji se pominje u starim dokumentima (*Itinerarium Antonini*, *Tabula Peutingeriana*), i za koji se drži da je najstarije ilirsko-rimsko naselje na ušću Ribnice, na putu *Narona–Scodra*. U literaturi se smatra da je ovo naselje na teritoriji današnje Podgorice bilo živo još i početkom srednjeg veka.

Literatura: Шобајић 1938; Мијовић 1964–65; Кузев / Гюзелев 1981.

ALBASAN

♦ bez atribucije: *Od Ušćupa i od Albasana* (Vuk IV, 10:264); SM 170

Vide ELBASAN

ALEKSINAC

I Spahikjoj, Alexinze

E 1718. *Alexinze* (na Epšelvicovoj karti) dakle *Aleksince* od **Aleksinci* ’Aleksini ljudi, potomci’, od ličnog imena *Aleksa*. (A. L.)

♦ bez atribucije: *A kad bili ispod Aleksinca* (Vuk IV, 31:293)

⌀ 43° 31′ N, 21° 43′ E

Grad u Srbiji, na ušću sokobanjske Moravice u Moravu.

U III v. kod Aleksinca se pominje *Praesidium Pompei* (današnje selo Bovan), rimsko naselje vojnog karaktera. Sam Aleksinac je naselje novijeg postanja i prvi put se pominje u XVI v. pominje se kao palanka sa posadom od oko 100 turskih vojnika pod ko-

http://www.balkaninstitut.com

mandom dizdara. Turci su ga zvali *Spahikjoj* (selo konjanika); 1564. nalazio se u banjskom kadiluku.

U Prvom srpskom ustanku ustanici su 1806, pod vođstvom Petra Todorovića Dobrnjca i Stevana Sinđelića, zauzeli Aleksinac i držali ga kao prednji položaj utvrđenog Deligrada. Ustanici su napustili Aleksinac 1807, a ponovo ga osvojili tek 1833. Pred srpsko-turski rat 1876–1877. utvrdili su ga i stacionirali u njemu posadu od 9.000 ljudi koja je poznata kao *Aleksinačka odbrana*. U blizini Aleksinca 1876. vođena je i čuvena Šumatovačka bitka.

Literatura: Elezović 1950, 392; Зиројевић 1974; Вукановић 1975, 135; Гавриловић 1994, 3–4; *Рјечник* s.v.; Imenik YU, 46; VE s.v.

ALEP, Halep

➊ Aleppo, Halab

🄴 [Legenda vezuje ovaj grad za starozavetnog patrijarha Avrama: na putu ka jugu i zemlji Kanaan, Avram je zastao u Alepu. Na bregu današnje citadele pomuzao je kravu i tako čitavom mestu dao ime (Halab, po arapskom za mleko: halib). Ime ipak potiče od armoritske reči za bakar (halab) po kome je celo područje bilo čuveno (Bahnassi 1980, 177). Zovu ga još i al-Shahba ('sivi grad'), verovatno — kako misli isti autor — zbog sivkaste boje kamena od kojeg je sagrađen.]

♦ bez atribucije: *Jedan Šamu, a drugi Halepu* (KH I, 2:1005)

⊘ 36° 14′ N, 37° 10′ E

Grad i luka u Siriji, blizu granice sa Turskom.

Sam grad osnovan je oko 2000. pre n.e. Otada je bio pod vlašću Egipta (za vladavine Tutmesa III), Asirije, Persije, Rima i — najzad — Vizantije. Po brdima u okolini Alepa razbacani su ostaci oko 750 naselja iz vizantijskog doba (čuveni mrtvi gradovi severne Sirije). Na mestu današnje Medrese Halavije nekada je stajao hram koji je ugrađen u veliku vizantijsku baziliku čiji je ktitor, prema predanju, bila sv. Helena, majka Konstantina Velikog.

Alep *1697*

Čuvena alepska citadela — simbol grada — smatra se najspektakularnijom tvrđavom Srednjeg Istoka. Osvojena je samo jednom — 1260. pod navalom Mongola — dok je inače njen garnizon od preko 10.000 ljudi odolevao svakom napadu, čak i Tamerlanovom 1401. Sadašnja citadela je podignuta 1209. na temeljima tvrđava iz vizantijskog, rimskog i, verovatno, još ranijeg vremena. Pokrovitelj njene gradnje bio je Saladinov sin Al Malikal Zahir Gazi čije je telo sahranjeno na pragu njene kapije. U to vreme (doba vladavine Ejubida) Alep je bio poznat kao jedan od najlepših i najživljih gradova Srednjeg Istoka.

Posle Ejubida, na vlast su došli Mameluci pod kojima je Alep napredovao kao strateški važan pogranični grad. O tome, između ostalog, svedoči i Bimaristan Argun, mamelučka bolnica koja još i danas stoji nedirnuta u blizini bazara. Sudeći prema sačuvanim računima, plata za muzičare bila je uračunata u cenu lečenja.

U osmansko vreme (posle Mameluka), Alep je postao treći grad imperije, ustupajući (po broju stanovnika) jedino pred Istambulom i Kairom. Prvu osmansku džamiju u Alepu podigao je Sinan, čuveni arhitekta sultana Sulejmana Veličanstvenog.

U pesmi se pominje uz Damask, kao mesto iz kojeg Sirija daje obaveznu vojsku u slučaju rata. Iako se ne može tačno reći na koji se istorijski događaj misli (kao ni to da li je opisana radnja uopšte vezana za istoriju), vremenski okvir se mora uklopiti u doba turske

http://www.balkaninstitut.com

dominacije nad Sirijom (1516–1918). Bliže određenje je moguće preko imena Rakoci (epski ’Rakocija’) koje su nosila dva istorijska lika, jedan u XVII a drugi u XVIII v. (*vide* KOMADI, LONDON).

Literatura: Eldem / Goffman / Masters 1999; Gonella 2001; VE s.v.

ANAT

E Samo za sebe, moglo bi biti od **Hanat*, tj. oblast tatarskog kana (*hana*), no ovde ponajpre izmišljeno radi unutrašnje (leoninske) rime. (A. L.)

♦ grad: *Dva alata od grada Anata* (KH II, 40:1130); Vuk VII, 17

Neizvesna ubikacija.

U obe pesme se javlja u istom kontekstu — kao hrišćanski grad (kao i Ćorfes/Krf) iz koga dolaze dobri konji. U hrišćanskoj pesmi na „obdulji“ (ili „košiji“) je *Dobra šćerka od Udžbara bana*, koju će dobiti za ženu pobednik u trci na konjima. Tako sa udavačama postupaju, u epici, samo hrišćani i to u sledećim slučajevima: kada je devojka neodlučna za koga bi pošla pa sama traži da se izbor tako obavi; kada je vladaru neizostavno potrebna usluga dobrog junaka pa se njegovo angažovanje na ovaj način motiviše, ili — kao u pesmi Vuk VII, 17 — kada se udavačinom ocu ne dopada nijedan od mnogobrojnih (u ovom slučaju 30) prosaca, pa više voli da presudi junačka sreća.

U muslimanskoj pesmi se opeva drugi tipičan povod za ovu vrstu konjske trke — svadbeno veselje „od Ćorfesa kraljice“ koja je

Metla ona golemu košiju,
Metnula je tri tovara blaga
I dva roba iz turske Krajine;
Jednog roba Mujovog Halila,
Drugog roba Turkinju djevojku,
Po imenu ljepoticu Fatu,
Milu kćercu Kozlić Huremage (922–928).

Takav srećan događaj (ženidba, rođenje deteta, dobijeni rat i sl.) uvećava se opštenarodnim veseljem u kome je trka samo jedan — mada glavni — detalj. U tom slučaju, obično se radi o zarobljenim muslimanskim devojkama dobrog roda, kakva je npr. *L’jepa Šaha age Hasan age | Sa Kablića od Livna kamena* (KH II, 59: 822–823), mada — kao što se vidi iz prethodnog primera — nagrada može biti i druge vrste.

ARAD

E Grad u Rumuniji na Morišu, pominje se od XII–XIII v. kao *Vrod(i)*, ime mu se izvodi od mađ. *orr* ’nos’ ili od *or(v)* ’lupež’ (Kiss 59a). (A. L.)

♦ na krajini grad: *U Aradu na krajini gradu* (Vuk III, 87:2)

♦ bez atribucije: *Kad pijasmo vino u Aradu* (Vuk III, 87:77)

46° 10′ N, 21° 20′ E

Grad u zapadnoj Rumuniji, na desnoj obali reke Moriš (Mureš), oko 17 km istočno od mađarske granice. Na levoj obali Moriša sačuvana je njegova stara tvrđava.

Grad je 1514. razrušen za vreme Doževe seljačke bune. Turci su ga zauzeli 1551. i do 1554. podigli novu tvrđavu koja je služila kao baza za pohode na Ugarsku. Austrijanci su je osvojili 1685. U mađarskoj revoluciji, Arad 1849. osvajaju Mađari i on postaje sedište Košutove privremene vlade.

Posle raspada Austro-Ugarske, Arad je Trijanonskim ugovorom (1920) dodeljen Rumuniji.

Krajem XIV i početkom XV v. oblast Arada naselili su Srbi koji su iz Srbije bežali pred Turcima. U XVII v. srpska zajednica je podigla u Aradu malu crkvu sv. Nikole, a 1702. veliku crkvu sv. apostola Petra i Pavla.

U Aradu je živela istaknuta porodica Tekelija. Pesma pominje „Srbina Tukeliju“ (na drugom mestu javlja se i kao Tukunlija) u kontekstu borbe između Arađana katolika i Komadinaca protestanata, u kojoj su Srbi učestvovali na strani Austrije, tj. katolika (*vide* KOMADI, TISA PIŠPEKI).

http://www.balkaninstitut.com

Porodica Tekelija

Rodonačelnik ove znamenite vlastelinske porodice iz Arada bio je *Jovan Popović Tekelija* koji se, ratujući uz austrijsku vojsku protiv Turaka, sa svojim vojnicima 1698. naselio u Aradu i zasnovao posebnu zajednicu odeljenu od starosedelačke. Njegov potomak, Petar Tekelija (1720–1792), bio je ruski carski general, junak bitke kod Sente i prvi zapovednik Pomoriške granice. On je i opevan u pesmi Vuk III, 87. Njegov bratanac, Sava Tekelija (rođen kao Sava Popović — 1761–1842), doktor prava i predsednik Matice srpske, zapamćen je kao dobrotvor i osnivač Tekelijanuma, zadužbine namenjene školovanju srpske omladine u Budimpešti. Tekelijanum je postojao sve do 1914. i to pod upravom Matice srpske. Zajedno sa Dositejem Obradovićem i Petrom Novakovićem Čardaklijom, Sava Tekelija je bezuspešno pokušao da povede srpski ustanak protiv Turaka još 1802.

Literatura: Elezović 1950, 59, 382; Бура 2003; *Рјечник* s.v.;VE s.v.; ЕП 1 s.v.

ARBANASI

- maleno selo: *I maleno selo Arbanase* (Vuk IX, 32:1388)

⊘ 42° 32′ N, 18° 22′ E

U ovoj pesmi („Bojevi Crnogoraca i Hercegovaca s Turcima godine 1862“) misli se na Arbanase u Konavlima (Hrvatska), danas mesto Ljuta (prema istoimenoj reci), 30 km južno od Dubrovnika.

Isto i: Arbanasi u Hrvatskoj — do 1944. samostalno selo, a otad deo grada Zadra. Nastalo je u XVIII v. na inicijativu zadarskog nadbiskupa Vicka Zmajevića i bilo je naseljeno Arbanasima sa područja južno od Skadarskog jezera.

Još i: nekadašnje selo Arbanasi, danas selo Arbanaško kod Kumanova (Makedonija).

Literatura: Пурковић 1940; Даничић 1, 14; *Hrvatski leksikon* I s.v.; ЕП 1 s.v.

ARŽANO, Aršan, Ažano

E *Aršan/Aržano* je **Ržano* ’ražano’, od naziva za žitaricu *raž* < **ръжь*. (A. L.)

Aržano

- bez atribucije: *Na Aržano biše doletio; | I Aržano biše priletio* (MH IX, 13:107–108)

Aršan

- grad: *Eno bega u Aršanu gradu* (KH I, 21:24)
- grad bijeli: *Do Aršana grada bijeloga* (KH I, 21:23)
- kaurski grad: *Iz Aršana kaurskoga grada* (KH I, 21:155)
- bijeli: *Doklen dođe do Aršana b’jela* (KH I, 21:436)
- bez atribucije: *Nije lako do Aršana sići* (KH I, 21:278); KH III, 6

Ažano

- bez atribucije: *Dok Alija na Ažano dođe* (MH IX, 13:209)

Neizvesna ubikacija.

U pesmi „Ženidba Dizdarević Meha“ (KH III, 6) to je verovatno mesto Aržano u Hrvatskoj kod Imotskog, blizu Vinice.

Međutim, u pesmi „Lički Mustaj beg i Orlanović Mujo“ (KH I, 21) radnja kreće iz Duvna ali se u celini odigrava između Budima, Đule, Varadina, Dunava i Limana (što je uobičajeno epsko ime za rečnu luku). Uz to, akcentovana je dužina puta od Duvna do Aršana: *Zdravo prođe pet stotina sela, | i trideset i četiri grada, | i četr’est i dvije palanke, | doklen dođe do Aršana b’jela*, pa će najpre biti da je u pitanju Oršava na Dunavu, mesto koje je dugo bilo na granici između Austrije i Turske. Otud se i „krajina“, koja se pominje u pesmi, mora locirati tamo, pa se u tom smislu mora tumačiti i pominjanje „Njemačke zemlje“ i Unđurovine. *Vide* ORŠAVA.

Kod Daničića je zabeležen oblik Arašan („1687 razbi Parfiš herceg Sulimana vezira pod Arašanom“), za koji autor pretpostavlja da je brdo Haršanj blizu Mohača u Mađarskoj. Ukoliko se dopusti da je na tom brdu mogao postojati i istoimeni grad (kao u slučaju Avale, na primer), Aršan iz KH I,21 mogao bi biti i taj grad u Mađarskoj.

Literatura: Vego 1957; Мушовић 1990; Даничић 1, 14; Imenik YU 47.

http://www.balkaninstitut.com

AS

- bez atribucije: *I od Peći, Asa i Gusinja* (Vuk IV, 10:272; SM 170:234); Vuk IX, 32

Vide HAS

ATENICA

E Sela Donja, Srednja i Gornja Atenica pominju se od 1476. u turskim popisima (Aličić I 265). Ime nije jasno, možda **Haptenica* od psl. naziva biljke **хъбъть* 'burjan, *aptika*'. (A. L.)

- bez atribucije: *U Banjici i u Atenici* (Vuk II, 31:42)

43° 51′ N, 20° 20′ E

Mesto u Srbiji.

U doba Prvog srpskog ustanka beleži se kao selo u Požeškoj nahiji. Prema nalazu iz 1846, selo sa 147 kuća i 808 stanovnika u okrugu Čačanskom, srezu Trnavskom. U Kraljevini Srbiji vodi se kao selo u Ateničkoj opštini (Trnavski srez, Rudnički okrug).

U *Imeniku Jugoslavije* iz 1973. beleži se kao mesto u opštini Čačak. Danas predgrađe u istom gradu i u svetu poznato arheološko nalazište sa skupocenim nalazima i humkama za koje se pretpostavlja da su kneževske nekropole Tribala.

Kontekst u kojem se u pesmi pominje nije vezan za ustanke, već za epskog bana Milutina i njegova mnoga dobra:

Kopaj mene devet vinograda
U Banjici i u Atenici,
U Loznici i u Pakovraću;
A čuvaj mi devet vodenica
Niz Bjelicu i niz Moravicu;
Gledaj našu slavnu zadužbinu
Pod Banicom crkvu Ježevicu" (41–47).

Događaj oko kojeg se razvija siže ove pesme jeste bitka kod Velbužda (rat u koji polazi ban Milutin na početku pesme), gde je srpski kralj Stefan Dečanski 1330. pobedio bugarskog kralja Mihajla Šišmana (*vide* POŽEGA). O banu Milutinu se malo zna, a prema legendi — njegovi raskošni dvori bili su u okolini današnje Požege, verovatno na istočnoj Požešnici (ili Požežnici, kako se još može naći).

***Avala**, XIX v.*

Literatura: Ђуркнић-Јовановић 1966; Гарашанин 1973; Вукановић 1975, 135; Гавриловић 1994, 55; Срејовић 2002; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 48.

AVALA

O Žrnov, Žrnovan, Czarnow, Zenowz, Cernovicium, Gernovo

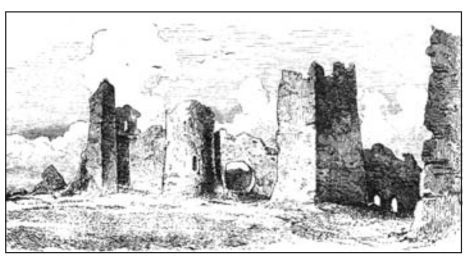
E *Havala* — tur. 'mesto, uzvišenje koje dominira okolinom'; *Havale* — arap. 'breg, uzvišenje'; često se tako zove utvrđenje koje dominira nekim gradom.

E Stsrp. *Žrьnovь*, *Žrьnovanь*, *Žrvovanь* XV v. (Даничић 1, 342), verovatno po vodeničnom kamenu: psl. **žьrny, žьrnve*, s.-h. *žrvanj* (Skok III 685 d.; ЕРСЈ 46). (A. L.)

- više Bi(j)ograda: *U Avali više Bijograda* (Vuk II, 93:2); *Na Avalu više Biograda* (MH III, 1:695)
- iznad Bijograda: *Sa Avale iznad Bijograda* (Vuk IV, 46:4)
- bez atribucije: *Sa Avale kad topuz otisne* (MH III, 1:703); Vuk III, 24; SM 145; KH I, 4

Do XX v. grad, danas planina u Srbiji 44°25'N, 19°55'E

Tursko ime za stari grad Žrnov (ili Žrnovan), južno od Beograda, koji se pod starim imenom javlja još i u XV i XVI v. (recimo na

***Avala** 1860*

http://www.balkaninstitut.com

geografskim kartama Paola Santinija, Frančeska Roselija, Marka Beneventana i drugih). Zanimljivo je da se kod stranih autora javlja kao Žrnov čak i kad se naglašava da je pod Turcima: „Gernouo, guardia de Turchi" (Martellus Germanus, kraj XV v.). Turci su ga u početku zvali još i *Gözelce* (*gözel* 'lep').

Ruševine grada dignute su 1934. u vazduh da bi se na tome mestu sagradio spomenik ratnicima iz 1914–1918. (današnji Spomenik neznanom junaku koji je, prema projektu Ivana Meštrovića, podignut 1938).

Epski junak Porča od Avale

Po Evliji Čelebiji, istorijska ličnost koja je na tom mestu živela u XV v. U svojim putopisima, Čelebija navodi da je na grobu Gazi-Porče, po njegovoj izričitoj želji, zasađeno retko drvo (pistacija), i da je s vremenom taj grob zajedno sa drvetom postao mesto hodočašća za muslimansko stanovništvo.

Još i: selo Žrnovan u srednjovekovnom Kučevu; srednjovekovni grad Havala u Bosni, na levoj obali Une iznad Kulen-Vakufa prema Staroj Ostrovici podignut u XVIII v.

Literatura: Николић 1903, 907*; Радонић 1910, 82 (нап. 51); Дероко, 1950, 101–102; Kreševljaković 1953; Зиројевић 1974; Каниц 1, 1985; Калић 1986; Томовић 1991; Крстић 2003; Миљковић-Бојанић 2004; Даничић 1, 342; 3, 406**; *Рјечник* s.v.; EČ 329 (нап. 18, 24).

AZAK

- grad: *Pravo ode ka Azaku gradu* (Vuk II, 65:153); KH I, 19
- bez atribucije: *Milu šćercu kralja od Azaka* (Vuk II, 65:19)

Vide Azov

AZANJA

◐ Hazane

E Etimologija nejasna. Formalno, moguće je izvođenje od turcizma *aza / azaja* 'hrišćanski član turskog suda', potvrđenog u govoru Kosova (up. Skok I 78b–79a; EPCJ 69–70). (A. L.)

- sniže Smedereva: *Iz Azanje sniže Smedereva* (Vuk IV, 28:9)

⊘ 44° 25′ N, 20° 52′ E

U obliku *Hazane* pominje se već tokom XV v., u najstarijem sačuvanom popisu Smederevskog sandžaka (1476/8).

Početkom XIX v. (u doba Prvog srpskog ustanka) beleži se kao selo u Smederevskoj nahiji, a u Kraljevini Srbiji kao selo u Azanjskoj opštini, Jaseničkom srezu i Podunavskom okrugu.

Pesma je pominje u kontekstu boja na Salašu 1804.

Literatura: Котуровић 1892; Вукановић 1975, 13; Гавриловић 1994, 3; Крстић 2003; Imenik YU 48; ЕП 1 s.v.

AZOV, Azak, Hazak

◐ Tanais, Tana

E *Azak*: od istočnoturskog *azak* 'nizak, nisko mesto'; oblik *Azov* (tako i u ruskom) od krimskotatarske forme *Azaw* (Fasmer I 63; Kiss 69ab). Stgr. *Tánaïs* po antičkom imenu reke Dona (za koje se misli da je u vezi sa današnjim i da potiče od iran. *dānu-* 'reka'). (A. L.)

Azov

- grad: *A niz more ka Azovu gradu* (SANU IV, 3:266)
- tvrdi: *Azova mu tvrda osvojiše* (SANU IV, 3:286)

Azak

- grad: *Pravo ode ka Azaku gradu* (Vuk II, 65:153); KH I, 19
- bez atribucije: *Milu šćercu kralja od Azaka* (Vuk II, 65:19)

Hazak

- grad: *Dokle dođe pod Hazaka grada* (SM 68:97)
- bez atribucije: *Daj vam bože Hazak osvojiti* (SM 58:46); SM 68

⊘ 47° 6′ N, 39° 24′ E

Grad i luka u Rusiji (Rostovska oblast), na levoj obali Dona, blizu ušća u Crno more. Jedan od najstarijih gradova u crnomorskom zaleđu.

Na italijanskom *Tana* (prema antičkom *Tanais*). Turska imena: *Azak* i *Hazak*.

Antički *Tanais* osvojio je Mitridat Pontijski 115. pre n.e. Zatim su njime vladali redom: Sarmati, Huni, Hazari i Pečenezi. Oko

http://www.balkaninstitut.com

1067. osvajaju ga Polovci i daju mu ime Azak, a u XIV v. njime na kratko vladaju Đenovljani koji ga čvrsto utvrđuju. I posle tog vremena u njemu i dalje postoje trgovačke kolonije Đenovljana i Mlečana.

Tokom čitavog XIV v. Azov je bio lučki grad u kome se odvijala trgovina između Istoka i Zapada. Glavni izvor prihoda u gradu Azaku bili su trgovina robljem, ribarenje i proizvodnja kavijara. Njegovo opadanje počinje sa osnivanjem konkurentske luke Kafa, a okončava se Tamerlanovim razaranjem 1396. Đenovljani su, u nešto manjem obimu, obnovili grad 1400. Pod upravom Tatara, koji su u njemu kovali svoj novac, ostaje sve do 1411. Turci su ga osvojili 1475. (u defteru iz 1545. Azak se javlja kao kadiluk u sandžaku Kafa) i držali do 1736. kada su ga konačno preuzeli Rusi.

U ruskim biljinama se javlja kao *город* (grad), *город крепкый* (jaki grad) i *город славный* (slavni grad) koji su osvojili donski kozaci Alekseja Mihajloviča. U srpskoj epici se pominje delom u kontekstu rusko-turskih ratova iz XVIII v. (SANU IV, SM 58), a delom u neistorijskom sižeu (robovanje junaka — i hrišćanskog i muslimanskog — u azačkoj tamnici i oslobođenje iz nje).

Literatura: Elezović 1950, 329, 341; Origo 1955; Тарланов 2002; RJA s.v.; EI s.v.; *ЭС* I s.v. *Азовь*; БСЭ s.v. *Азовь*; *Рјечник* s.v.

AŽANO

♦ bez atribucije: *Dok Alija na Ažano dođe* (MH IX, 13:209)

Vide ARŽANO

http://www.balkaninstitut.com

B

BABLJAK

- bez atribucije: *Pa opali Babljak i Drijenak* (Vuk IX, 17:190); Vuk IX,18

⊘ 42° 49′ N, 19° 31′ E

Mesto u Crncima (Crna Gora), ispod puta za Kopilje. Ispod Babljaka je voda Smokvica, a u njemu crkva i groblje plemena Crnci.

> Takođe i: selo u Srbiji na Kosovu, 8–9 km severno od Uroševca. Pominje se u popisu oblasti Brankovića 1455. Još i: planina kod Nikšića.

Obe pesme ga pominju u kontekstu brđanskog pohoda na turski grad Kolašin (verovatno 1858–1859, kada je radila međunarodna komisija za razgraničenje između Turske i Crne Gore).

Literatura: Ердељановић 1911, 423; Јовановић 1948; ЕП 1, s.v.

BAČIN

- bez atribucije: *Bačinu Unu prebrodiše* (Vuk VIII, 41:25)

⊘ 45° 12′ N, 16° 45′ E

Mesto u Hrvatskoj, na samoj granici sa Bosnom.

Pesma ga pominje u kontekstu hrišćanskog pohoda na Dubicu, kao prelaz preko Une. Sam pohod stavljen je u okvir standardnog epskog motiva „ogrešenje o nedelju" (upor. „Đakon Stefan", „Kraljević Marko i sv. Nedjelja").

> Još i: Bačina — varoš u Temniću (Srbija), u dolini Kaleničke reke.

Literatura: Marković 1988, 19–20.

BADOVINCI, Badovinac

E Od ličnog imena *Ba(l)dovin*, germanskog porekla, popularnog kod Srba u srednjem veku (up. Грковић 1986, 25 d.). (A. L.)

- ukraj Drine šanac: *Ukraj Drine šancu Badovincu* (Vuk IV, 34:101)

⊘ 44° 47′ N, 19° 22′ E

Selo u Mačvi (Srbija).

Nalazi se na desnoj obali reke Drine, 25 km zapadno od Šapca.

Pominje se od doba austrijske okupacije 1718–1737, kada je tamo postojao čardak hajdučke milicije. U prethodnom ratu protiv Turske, Austrijanci su organizovali i Srbe u okviru vojnih okruga — kompanija, čiji su centri bili Crna Bara i Prnjavor. Kompanijom u Crnoj Bari je komandovao oberkapetan Vuk Isaković. Ona je bila raspoređena od Rače do Badovinaca sa četiri čardaka: Kordan, Crna Bara, Lazaret i Badovinci.

U Kraljevini Srbiji vodi se kao selo u Badovinačkoj opštini (Mačvanski srez, Podrinski okrug).

U doba o kojem pesma peva (pohod bosanskog Ali-paše na Mačvu 1806, pohara manastira Petkovice u Pocerju kod Šapca i odmazda Stojana Čupića i Luke Lazarevića), još uvek je bio utvrđeni šanac (slično Deligradu). Uz dvojicu glavnih, pesma pominje i druge istaknute junake Prvog srp-

http://www.balkaninstitut.com

skog ustanka: Milosava Bakala, Marka Štitarca, Mihaila Gluvca, Đorđa Grkinjića i druge.

> Još i: Badovinci u Hrvatskoj (45° 43′ N, 15° 22′ E).

Literatura: Милутиновић / Васиљевић 1988; ЕП 1 s.v.

BAG

- bez atribucije: *Iznad Baga, iz Papka kamena* (MH IV, 36:319)

Vide KARLOBAG

BAGDAD, Bagdat

❶ Bagdadu, Madinet al Salam

E Od stiran. *baga-dāta-* 'bogo-dat, Božji dar' ili iz aramejskog, u značenju 'ovčji tor' (Kiss 73b). (A. L.)

Bagdad

- kameni: *Jedan brate kamenu Bagdadu* (KH I, 2:1006)

Bagdat

- grad: *Da je vodi pod Bagdatu gradu* (SM 107:17)
- grad bijeli: *Pod Bagdatom gradom bijelijem* (SM 37:132)
- bez atribucije: *Od Bagdata bagdatskog vezira* (KH I, 20:107); Vuk VI, 45, SM 86

⊘ 33° 20′ N, 44° 23′ E

Glavni grad Iraka.

Grad na obalama reke Tigra, prvi put pomenut u Hamurabijevo vreme kao Bagdadu (1800. pre n.e.). Prestonica kalifata Abasida sve do njihovog pada, a posle 1258. glavni grad provincije. Turci su ga osvojili 1410. i držali sve do 1921. Jedno vreme je bio prestonica istoimenog vilajeta. Od 1831. pa do kraja osmanske vladavine, Bagdad je potpadao pod direktnu upravu Carigrada.

Pod Harunom al Rašidom (VIII v.) Bagdad je postao idealan grad Bliskog Istoka. Carevi i kraljevi tražili su savet, savezništvo i blago od bagdadskog kalifa. Osim toga, sklonost Abasida prema kulturi i nauci stvorila je od Bagdada edukativni centar u tom delu sveta, naročito u oblasti medicine i matematike. Istovremeno (VIII i IX v.), u Bagdadskom kalifatu javlja se vrlo veliki broj robova Slovena, naročito evnuha (Sakālib) koji su posebno bili na ceni.

Teška iskušenja Bagdad je podneo u XIII v. kad je čak tri puta stradao u velikim po-

Bagdad

http://www.balkaninstitut.com

plavama (1253, 1255. i 1256), a 1258. osvojili su ga i dotukli Mongoli koji su — prema predanju — za nedelju dana pobili između 800 000 i 2 000 000 ljudi. Tamerlan ga je opsedao dva puta (1392–1393. i 1401).

U muslimanskim pesmama javlja se u kontekstu rusko-turskog sukoba (KH I, 20) i opsade Temišvara u XVII v. (KH I, 2), a u hrišćanskim pesmama kontekst nije istorijski. Kao *Bagdat* javlja se i u poslovicama, npr. „Ako je daleko Bagdat, blizu je aršin” (kao folklorna varijanta antičke izreke: „Hic Rodos, hic salta”).

Literatura: Verlinden 1955; Даничић 1, 22; *Рјечник* s.v.; EI 921–936.

BAJICE, Baice

E Postoji i kao lično ime i prezime, te stoga najverovatnije od hipokoristika *Baja*, od *Bratoslav* ili sl. (Ердељановић 1926, 244 dd.), ali možda albanizovano slov. **Banjica* (up. alb. *bajë* ’banja’). (A. L.)

Bajice

- selo: *A kad do’še na selo Bajice* (SANU IV, 39:821); Vuk VIII, 71
- gizdavo selo: *U gizdavo u selo Bajice* (SANU IV, 39:4)
- Gornje: *Pa je posla u Bajice Gornje* (Vuk IX, 25:244)
- pod Martinoviće: *Pod Bajice pod Martinoviće* (Vuk IX, 13:1204)

Baice

- selo: *Pa ću poći u selo Baice* (Vuk VIII, 73:398)

⊘ 42° 23′ N, 18° 53′ E

Selo pod Lovćenom u Crnoj Gori.

Istoimeno bratstvo u cetinjskom plemenu, na s/z rubu Cetinjskog polja.

Pominje se od 1485. (*медья баичка* u povelji Ivana Crnojevića). Ima crkvu posvećenu Rođenju sv. Jovana Krstitelja, podignutu krajem XVI ili početkom XVII v. Pesme ih pominju uglavnom u kontekstu događaja važnih za Crnu Goru krajem XIX v.: dolazak knjaza Danila na vlast (Vuk VIII, 71) i njegova ženidba (Vuk IX, 13), Omer-pašin pohod na Crnu Goru 1852–1853. (Vuk VIII, 73), bitka kod Krnjica 1861. (Vuk IX, 25), pogibija i osveta Pera Martinovića (SANU IV).

Literatura: Шкриванић 1959, 40; Imenik YU 50; ЕП 1 s.v.

BAJNA LUKA

- mjesto: *Knjigu piše mjestu Bajnoj Luci* (SANU III,73:61); Vuk VI, 77
- lijepa šeher *Od lijepe šeher Bajne-Luke* (SM 62:183)
- bez atribucije: *I kaldrmu priko Bajne Luke* (Vuk VI, 77:117); SANU III, 76

Vide BANJALUKA

BALDARE

- bez atribucije: *Što je jaše u Baldare crkvi* (KH III, 9:958)

Neutvrdiva ubikacija.

U pesmi, mesto blizu Kaniže, u kome je crkva (verovatno Petrova, budući da se kod nje skupljaju gospoda na Petrovdan). S obzirom na kontekst, verovatno se radi o jednoj od hrvatskih Kaniža (ima ih tri, *vide* KANIŽA). Na današnjim geografskim mapama takvog mesta nema na toj lokaciji.

BALTULIN

E Ako je ovde *vlaški* = italijanski, up. ime pritoke Tirenskog mora sev. od Napulja *Volturno*, na kojoj leži grad Kazerta. (A. L.)

- vlaški grad: *A od vlaškog grada Baltulina* (KH II, 56:181)

Neutvrdiva ubikacija.

U pesmi se glavni junak Halil, brat Muje Hrnjice, lažno predstavlja kao Vide barjaktar iz vlaškog grada Baltulina. Vlaški je ovde sinonim za hrišćanski, isto kao i mađarski, i u istom kontekstu:

Madžarine iz zemlje Madžarske,
ja kako se po imenu vičeš?
Ja se zovem Vide bajraktare,
A od vlaškog grada Baltulina (178–181).

Takvih slučajeva ima više, pa je najverovatnije ime grada izmišljeno (*vide* BANJICA). Kao model, moglo je poslužiti i ime Volturno.

Ako se, međutim, odrednica: „iz zemlje Madžarske“ uzme kao verodostojna, Baltu-

http://www.balkaninstitut.com

lin bi mogao biti iskvarena verzija imena nekog mesta blizu Balatona (ili Balatona samog) u današnjoj Mađarskoj. Takva ubikacija mogla bi biti održiva jer okolina Balatona nije potpadala pod tursku vlast između 1526. i 1699. (od Mohačke bitke do Karlovačkog mira), kad su Mađarskom vladali Turci (*vide* BRATISLAVA).

BANJA

- bez atribucije: *Ko će čuvat' Banje i Kosova* (Vuk IV, 39:81); SM 62

Manastirski kompleks i ruševine grada u Srbiji, na Kosovu (*vide* BANJSKA).

U doba Prvog srpskog ustanka, o kome i peva pesma u kojoj se Banja pominje, postojale su 3 Banje: 1) Banja (tj. Sokobanja sa srednjovekovnim gradom Sokolom), varoš u nahiji Banjskoj; 2) Banja u nahiji Kragujevačkoj i 3) Banja u nahiji Novopazarskoj. Vuk (u napomeni ispod teksta) smatra da pevač verovatno nije mislio ni na jedno od ovih mesta već na mesto Banjsku (Metohija) sudeći po stihu: „Ko će čuvat Banje i Kosova“. Na Kosovu i Metohiji, međutim, postoji i selo Banja koje se pominje još 1348. u Svetoarhanđelskoj povelji srpskog cara Stefana Dušana. U Metohijskom Podgoru, u opštini Srbica, postoji i mesto Rudnička Banja ili samo Banje. Pomeni ovog mesta javljaju se još u XIV v. kada ga je kralj Stefan Uroš II Milutin darovao manastiru Gračanici, a potom još i 1321. i 1331.

Budući, međutim, da od svih mesta na Kosovu koja se mogu uklopiti u ovaj toponim samo manastir Banjska ima tako veliki kulturno-istorijski značaj da se može meriti sa oblašću u celini (Banja i Kosovo), nije verovatno da se u pesmi misli i na jedno drugo mesto osim tog.

> Još i: u *Imeniku Jugoslavije* iz 1973. deset mesta sa imenom Banja, od čega 7 u Srbiji (kod Aranđelovca, Novog Pazara, Priboja, Istoka, Suve Reke i Banja Rudnička kod Srbice).

Literatura: Пурковић 1940; Шкриванић 1959, 40; Вукановић 1975, 135–136; Гавриловић 1994, 7–8; Даничић 3, 554; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 52–53; *Задужбине Косова*, 392–393.

BANJALUKA, Banja Luka, Bajna Luka, Luka Banja, Luka Bajna, Luka

Ⓘ Castra, Vrbaški grad

Ⓔ S obzirom na promenu *u Banjoj Luci* itd. nije od *banja* (premda u G. Šeheru ima banja koja se koristila još u rimsko doba), nego „Banova luka“, sa starim pridevom *banj* od *ban* u prvom i nazivom *luka* za ravan kraj reke u drugom delu (Skok I 104b). (A. L.)

Banjaluka

- šeher: *Onda hajde šeher-Banjaluci* (MH III, 4:582); KH II, 75, EH 2, 8
- mjesto: *Te ju šalje mjestu Banjaluci* (ER 120:25); ER 166, 187
- lijepo mjesto: *Od lijepa mjesta Banjaluke* (ER 120:6); ER 125, 187
- bez atribucije: *Neka tebi Banjaluci siđe* (MH III, 4:586); ER 99; EH 8, MH IX, 17

Banja Luka

- šeher: *Pa ćeš proći šeher Banja-Luku* (SM 72:57)
- prostrana šeher: *Od prostrane šeher-Banje Luke* (Vuk VI, 49:155)
- bez atribucije: *S Banje luke dva brata Pašića* (Vuk III, 36:37); MH VIII, 19, 24

Bajna Luka

- mjesto: *Knjigu piše mjestu Bajnoj Luci* (SANU III,73:61); Vuk VI, 77
- lijepa šeher *Od lijepe šeher Bajne-Luke* (SM 62:183)
- bez atribucije: *I kaldrmu priko Bajne Luke* (Vuk VI, 77:117); SANU III, 76, MH II, 67

Luka Banja

- šeher: *Usred šeher naše Luke Banje* (MH VIII, 11:74)
- bez atribucije: *I kaldrmu preko Luke-Banje* (SM 106:33); SM 144

Luka Bajna

- bez atribucije: *U Krajini a u luci Bajnoj* (Vuk III, 81:39)

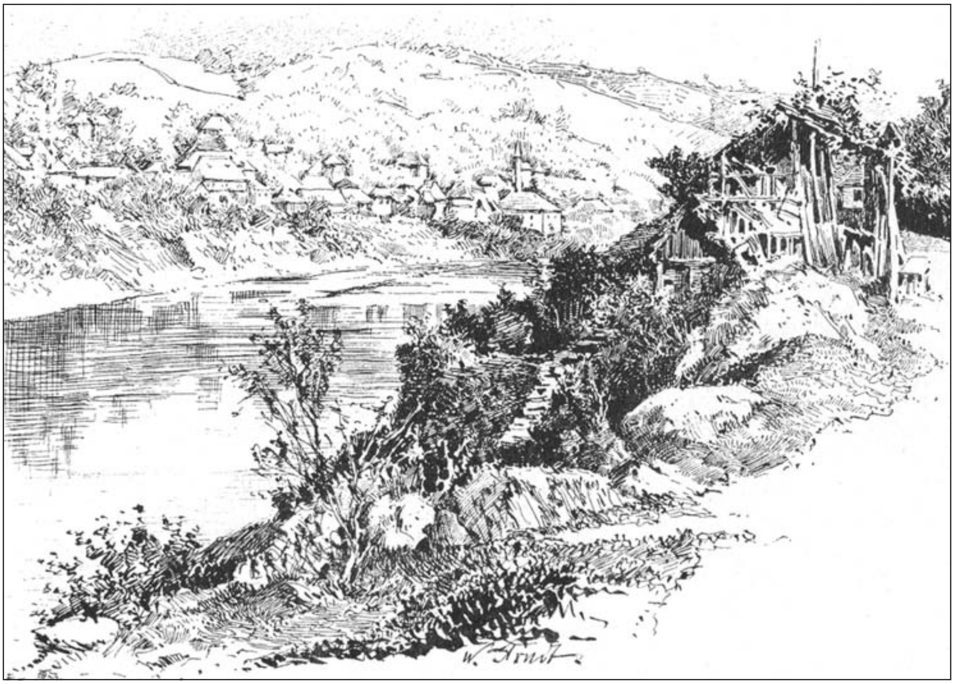
Luka

- bez atribucije: *Kad u Luku svati dohodiše* (Vuk III, 81:95)

44° 46′ N, 17° 11′ E

Grad u BiH (Reppublika Srpska).

http://www.balkaninstitut.com

Banjaluka *1900*

Smešten je na ušću reke Vrbanje u Vrbas.

Sastoji se od nekoliko povezanih mesta: Novoselija, Gornji šeher, Donji šeher, Varoš i Predgrađe. Na Ilidži i u Donjem šeheru nađeni su predmeti iz rimskog doba, a sumporne izvore (u današnjoj Ilidži nedaleko od tvrđave) koristilo je lokalno stanovništvo i u rimsko doba i u srednjem veku. Ime Banjaluka isprva je bilo regionalni naziv za svu ravnicu ispod starog grada, a kasnije, kad je izgrađena tvrđava, ime se prenelo i na nju.

U srednjem veku tu je bilo jako utvrđenje sa trgom i franjevačkim samostanom pod njim. Do kraja XV v. ono se pominje kao *Vrbaški grad*, a pod današnjim imenom prvi put se javlja 1494. kao grad u onovremenoj Jajačkoj banovini i iza Jajca najvažniji i najtvrđi grad u dolini Vrbasa. Od 1518. posebno se pominje Banjaluka, a posebno Vrbas, kao dva različita grada, a 1519. spomenuti su zajedno sa Zvečajem. Tragovi starog grada vide se i danas iznad leve obale Vrbasa u Gornjem šeheru.

Celo područje Jajačke banovine, od Jajca do Save, zauzeli su Turci 1528. Tada su u njihove ruke prešle i tvrđava Banjaluka i varoš pod njom. Za vreme turske vlasti bila su jedno vreme u Banjaluci dva grada (tvrđave): jedan u Gornjem i drugi u Donjem šeheru. *Gornja ili Eski (Stara) Banjaluka* postojala je i pre Turaka. Napuštena je posle 1688, a 1737. sigurno više nije postojala.

Neki istoričari smatraju da je ovaj Gornji grad isto što i grad Vrbas. Kreševljaković (1953), međutim, pretpostavlja da je stari grad Vrbas izgoreo, a da se nalazio na mestu Donjeg (Novog) grada, dok je Gornji (Stari) grad u to vreme bio Banjaluka. U Gornjem šeheru zaista je bio jedan grad na levoj obali Vrbasa, a njegovi ostaci se još uvek raspoznaju iznad mosta preko potoka Suturlije. Za taj grad Hadži Kalfa kaže sredinom XVII v. da je uzet od nevernika, što znači da je postojao i pre turskog doba.

Mišljenja su, međutim, nepodeljena oko činjenice da je Donji šeher — *Novi grad* koji se na turskom zvao *Kal'ai-džedi* — osnovao

http://www.balkaninstitut.com

Ferhad-paša Sokolović (rodom iz sela Sokolovića kod Rudog) izgradnjom svojih zadužbina i drugih zgrada. On je na prostoru između potoka Crkvina i Vrbasa u periodu 1579–1587. izgradio 216 javnih objekata, među njima: poznatu džamiju Ferhadiju (srušena 1993), šedrvan i hamam i za njih poseban vodovod, sahat-kulu, javne toalete, karavan-saraj i ambar za žito, a u blizini džamije 200 zanatskih radnji. Pored čaršije, sagradio je i most preko potoka Crkvine, drveni most preko Vrbasa, mlin na Vrbasu i saraje za bosanske beglerbegove. Ostavio je vakuf za podizanje i izdržavanje medrese, bezistana, škole i ženskog hamama. Samo za medresu i bezistan postoji potvrda da su bili sagrađeni, a za ostalo se ne zna. Po predanju (koje je verovatno istinito), novac za sve ove zadužbine Ferhad-paša je dobio otkupninom za grofa Volfa Engelharda fon Auersperga (Wolf Engelhard von Auersperg) čijeg je oca Herberta (generala austrijskog cara Maksimilijana II) vojnički porazio 1575. u bici kod mesta Budačkog u Hrvatskoj. U ime otkupa za mladog Auersperga dobio je 30.000 dukata i 100 mladih muslimanskih vojnika zarobljenih u toku bitke. Iako mu je turbe u Banjaluci, Ferhad-paša nije umro tu već u Budimu gde je bio postavljen za namesnika. Tu ga je 1590. iz potaje ubio jedan njegov rob, a telo mu je potom preneto u Banjaluku i tu sahranjeno.

Zahvaljujući Ferhad-paši, Banjaluka se naglo razvila iz neznatnog srednjovekovnog naselja (kome je centar bio trg pod tvrđavom u današnjem Gornjem šeheru) u glavnu tačku trgovine, zanata i prometa cele Bosanske Krajine, a uz to još i u upravno sedište višeg stepena. Razvijala se još i sledećih 150 godina, sve dok je u njoj bilo sedište bosanskih namesnika. Putopisci iz XVII v. navode da je imala 3.000–4.000 kuća, što je znatno više nego pred kraj turske vlasti i pod austrijskom okupacijom.

U pesmama se pominje jako često, u najraznovrsnijim kontekstima. Jedan od njih je i ženidba istaknutom devojkom neprijateljske konfesije, kao u EH 8 (Janković Stojan hoće da se oženi „lipom Zlatom Gazić-Jusufage“) i Vuk III, 36 (Bojičić Alija namerava da otme sestru mletačkog dužda), najčešće praćena pometnjom i sukobima koji u epici imaju i svoju formulu:

> Zemljama ću drume zaprašiti,
> A vodama zamutit’ brodove
> (Vuk III, 36:51–52).

Od epskih junaka, u Banjaluci se pominju braća Pašići (Vuk III, 36), Šara kapetan „na konju Gavranu“ (Vuk VI, 49), Murat kapetan (SM 62), lepotica Fajka koja se — bežeći od bahatosti banjalučkog paše — odmetne u hajduke i pristupi družini Mijata hajduka u gori Romaniji (MH VIII, 11), i drugi.

Literatura: Bejtić 1953; Kreševljaković 1953; Марковић 1982, 164–170; *Рјечник* s.v.; ЕП 1 s.v.

BANJANI

E Hercegovačko pleme na visoravni Rudine, pominje se od 1319. Jedno predanje tvrdi da su prozvani po nekom banu Rusenu koji je živeo u XVII v. (na granici plemena ima mesto *Ban-Vir*), a drugo, jezički verovatnije — po doseljenju iz Banjske na Kosovu (pridev od Banjani glasi [*kapetanija*] *banjska*) (Томић 1949, 281 dd.). (A. L.)

- mjesto: *Da ga nosiš u mjesto Banjane* (Vuk VIII, 9:74)
- selo: *Serdar Đoko od sela Banjana* (Vuk IX, 32:790); SM 46
- ravni: *Da otide u Banjane ravne* (Vuk IV, 3:14); Vuk IX, 5; SANU IV, 10; MH I, 66
- ramni: *I otide u ramne Banjane* (Vuk VIII, 21:4)
- divni: *Bijahu ti niz Banjane divne* (SM 129:127)
- gornji: *Što procvilje u Banjane gornje?* (Vuk IV, 1:2)
- bez atribucije: *Taj je konjic rodom iz Banjana* (Vuk IV, 1:39); Vuk IV, 55; Vuk VIII, 9, 21, 55; Vuk IX, 5, 15, 26, 28, 32; SANU IV, 27; KH III, 14; MH I, 66

Pogranična oblast u Hercegovini i Crnoj Gori, između Bileće i Nikšića, i pleme istog imena.

Kao i sve takve oblasti u Crnoj Gori i staroj Zeti, i Banjani imaju više „sela“ od kojih se neka i zovu Banjani.

http://www.balkaninstitut.com

Starosedeoci su bili stočari i kiridžije dubrovačkih trgovaca.

Turci su zauzeli Banjane i Korita 1466.

> Još i: u Srbiji (kod Ljiga i kod Uba), u Hrvatskoj, u Bosni (kod Bosanske Krupe) i u Makedoniji (blizu Skoplja).

Pesme iz Banjana pominju Luku Radovića (ne po dobru — Vuk VIII, 9), vojvodu Jovana Vasiljeva (Vuk IX, 32), carevog Derviš-pašu (Vuk IX, 5), vojvodu Jovana Baćovića (Vuk IX, 28), Vuka Koprivicu (Vuk IV, 3) i druge, a od istorijskih događaja pohod Omer-paše Latasa na Grahovo 1836. (Vuk IX, 5), boj na Grahovcu 1858. (Vuk IX, 15), hercegovačku bunu 1858–1862. (Vuk IX, 26), boj u Dugi 1862. (Vuk IX, 28), sukobe Hercegovaca i Crnogoraca sa Turcima 1862. (Vuk IX, 32) itd.

Literatura: Пурковић 1940; Vego 1957, 10; Шкриванић 1959, 40; Вукановић 1975, 136; Гавриловић 1994, 8; Даничић 1, 26; 3, 554; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 53.

BANJICA

E Selo kod Čačka, pominje se od 1476. (Aličić I 140), ponajpre 'mala banja', ili možda (s obzirom na tradiciju o *banu* Milutinu) skraćeno od **Banja vas* 'Banovo selo', **Banja reka* i sl., up. kod Valjeva *Miličinica* od *Miličina reka* i v. ovde *Banjaluka*. (A. L.)

- selo: *Pod Jelicu u selo Banjicu* (Vuk II, 31:213)
- bez atribucije: *U Banjici i u Atenici* (Vuk II, 31:42); MH IV, 38

⊘ 43° 49′ N, 20° 22′ E

Mesto u Srbiji.

Nalazi se blizu Atenice (koja je danas predgrađe grada Čačka).

U vreme Prvog srpskog ustanka vodilo se u Požeškoj nahiji.

Dok se kod Vuka ono vezuje za posede epskog junaka, bana Milutina iz XIV v. (*vide* ATENICA, POŽEGA), u muslimanskoj pesmi (MH IV) ne radi se, međutim, ni o kakvom stvarnom mestu jer se junak lažno predstavlja kao „od Banjice bane". Događaji opisani u pesmi odvijaju se mnogo vekova posle XIV v., kad ovo konkretno mesto odavno ne samo da nije imalo bana, već ni pod hrišćanskom upravom nije bilo bar 200 godina (uslovno od pada Srbije 1459, najmanje do 1633. kad Turci obnavljaju Kladušu, iz koje kreće radnja ove pesme). Stoga je „od Banjice ban" verovatno etimološka figura, napravljena prema analogiji po zvučanju.

> Još i: 4 istoimena mesta u Srbiji (kod Glogovca, Istoka, Kačanika i Lipljana), 2 u Makedoniji (kod Strumice i kod Velesa) i 2 u BiH (kod Bijeljine i kod Ključa).

Literatura: Шкриванић 1959, 40; Вукановић 1975, 136; Гавриловић 1994, 8; Imenik YU 53; ЕП 1 s.v.

BANJSKA

E Ime *Banjska* pominje se od 1316, kada je u istoimenom selu kralj Milutin podigao manastir sa crkvom sv. Stefana kao svoju nadgrobnu zadužbinu. Selo i istoimena reka na kojoj ono leži, leva pritoka Ibra, dobili su ime po nekadašnjim toplicama, *banjama*, koje su tu postojale još u tursko doba. (A. L.)

- grad: *Hoću Banjsku ostaviti grada* (Vuk II, 44:12)
- maleni grad: *Baš od Banjske od malena grada* (Vuk II, 44:82)
- palanka: *I pokupi svu palanku Banjsku* (Vuk IV, 31:223)
- malena: *U malenoj Banjskoj kraj Kosova* (Vuk II, 44:3)
- bez atribucije: *A do Banjske i Zvečana grada* (SM 62:220)

Neizvesna ubikacija.

1. Banjska (43° 17′ N, 20° 25′ E) je u srednjem veku bila utvrđeni manastir na istoimenoj reci, levoj pritoci Ibra u Srbiji (Kosovo). Crkvu sv. Stefana sagradio je između 1314. i 1316. kralj Milutin i u njoj su ležale njegove mošti, pa se po tome kralj Milutin i zove *sveti kralj banjski*. Manastir je bio zaštićen obuhvatnim zidom i jednom izuzetno snažnom pravougaonom kulom. Na ruševinama grada i manastira Turci su 1619. podigli novu tvrđavu koja je prerasla u gradić i jedno vreme bila pogranična karaula.

Danas je Banjska selo sa razvalinama manastira i utvrđenja, 10–12 km severno od

http://www.balkaninstitut.com

Kosovske Mitrovice. U banjskom zaseoku Jelići nalaze se ostaci Ilijine crkve koja se pominje u povelji kralja Milutina iz 1315.

2. Takođe u Srbiji, postoji i Banjska na Varničkom potoku u podnožju Kopaonika, 4 km severno od Vučitrna. Takođe u epici, Banjsku je držao Banović Strahinja za koga neki autori drže da je epski alijas despota Đurđa Stracimirovića (upor. Vego 1957).

Teško je odrediti koja se Banjska pominje u kojoj pesmi: Vuk IV, 31 peva o Boju na Deligradu, a SM 62 o Gradaščevićevom ustanku i bici njegove vojske protiv velikog vezira na Kosovu 1831. (Posle toga, Gradaščević — koji se prozvao Zmajem od Bosne — postao je, izborom svojih pristalica, bosanski vezir.) Ove dve pesme sigurno upućuju na mesto a ne na manastir na Kosovu, ali ni za pesmu Vuk II, 44 — o Banović Strahinji — osim tradicionalnih, nema drugih jačih razloga da se ne poveže sa Dušanovom „malom Banjskom na Kosovu“. Drugim rečima, moguće je da usmena tradicija ne pravi razliku između ova dva mesta.

Literatura: Vego 1957; Шкриванић 1959, 40; Шупут 1989; Гавриловић 1994, 8; Божанић 2006; Даничић 1, 25–26; 3, 554; *Рјечник* s.v.; *Задужбине Косова* 367; VE s.v.; ЕП 1 s.v.

BAR

O Civitas Avarorum, Antibaris, Antivaris, Tivari

E Stsrp. *Barь*, lok. 1219. *vь velicěmь Bari*, od. lat. *Barium*, kako se zvao i grad Bari u Apuliji, s onu stranu Jadranskog mora, pa je Bar u srednjem veku nazivan i *Antibari*, *Antivari* ’naspramni Bari’. (A. L.)

- grad: *Sa Seoca više Bara grada* (SANU IV, 38:552); Vuk VIII, 66; Vuk IX, 13; SM 172
- grad bijeli: *Preko Bara grada bijeloga* (Vuk IV, 11:47); Vuk IX, 1
- grad turački: *Nakraj Bara grada turačkoga* (Vuk VIII, 66:4)
- na krajini grad: *I od Bara na krajini grada* (Vuk IV, 11:146); SM 172
- bijeli: *Od Vucinja i Bara bijela* (Vuk IV, 10:273); Vuk VIII, 66, 73; Vuk IX, 1
- pitomi: *I dođoše Baru pitomome* (Vuk IX, 2:297)
- mali: *Te do malog Bara i Ulćina* (SM 62:31)
- bez atribucije: *Otkraj Bara do grada Klobuka* (SANU IV, 40:177); Vuk II, 89; Vuk VIII, 62; Vuk IX 5; SM 63

42° 0,5′ N, 19° 5′ E

Bar

Grad i luka u Crnoj Gori.

Čine ga *Stari Bar* (oko 3,5 km od mora) i *Novi Bar* ili *Pristan*, uz more, na poluostrvu Volujici.

Bar je osnovan verovatno u VII v., posle dolaska Slovena, iako nije isključena mogućnost da je već ranije postojala tvrđava (castel, castrum) koju su, bežeći pred Slovenima, naselile romanske izbeglice iz Dokleje (*Doclea* — Duklja). Iz Duklje je u Bar bila prenesena episkopska stolica, kasnije i arhiepiskopska, a od XVI v. stolica „primasa Srbije“.

U ranom srednjem veku Bar je pripadao vizantijskoj temi Drač, a 989. zauzeo ga je bugarski car Samuilo. Potom je ponovo u vlasti Vizantije do sredine XI v., kada je, posle bitke pod Rumijom (1042), ušao u sastav Zete i postao sedište katoličke nadbiskupije (1189). U vlasti Nemanjića bio je od 1181. do 1360. U to vreme imao je povlastice srpskih vladara, gradsku autonomiju, statut, grb i sopstveni bronzani novac koji je nosio oznaku „d’Antiuar“. U ovom dugotrajnom mirnom periodu grad je jačao i sa Kotorom i Dubrovnikom održavao intenzivne trgo-

http://www.balkaninstitut.com

vačke veze, a njegovi pomorci plovili su sve do Flandrije.

Posle pada države Nemanjića, Barom vladaju Balšići, Mlečani, despot Stefan Lazarević, pa ponovo Mlečani. U tom poslednjem periodu (1441–1571) moć grada primetno opada, pre svega zbog čestih turskih napada. Na kraju su ga Turci osvojili i držali od 1571. do 1878, posle čega je ušao u sastav Crne Gore.

Tokom 1748. stradao je od epidemije kuge.

U Baru je nastao poznati *Barski rodoslov*, tj. *Letopis popa Dukljanina*.

Pesme ga pominju u neistorijskom kontekstu ženidbe Maksima Crnojevića (Vuk II, 89), a od istorijskih događaja u kontekstu bitaka na Krusima i Visočici 1796. (Vuk IV, 11), crnogorskog sukoba sa skadarskim pašom 1844. (Vuk VIII, 62), pohoda Omer-paše Latasa na Grahovo 1836. (Vuk IX, 5) i na Crnu Goru 1852–1853. (Vuk IX, 1) i dr.

Literatura: Дероко 1950, 179; Шкриванић 1959, 40; Bošković 1962; Bošković 1984; Даничић 1, 27; 3, 554; VE, s.v.; *Рјечник* s.v.; ЕП 1 s.v.

BARAT

- grad: *Ja sam dizdar u Baratu gradu* (Vuk III, 18:118) ; SANU III, 34
- turski: *Koji ide Baratu Turskome* (Vuk III, 18:161)
- bez atribucije: *Jes' li bio put Barata moga* (SANU III, 34:115)

Vide BERAT

BATAR

- bez atribucije: *Iza Batra, sa sela Salaša* (Vuk IV, 28:34)

⊘ 44° 26′ N, 19° 09′ E

Selo u Srbiji.

Nalazi se u Jadru, na granici između Bosne i Srbije: 1428/29. potvrdio ga je despot Đurađ Branković velikom čelniku Radiču, a 1446. bosanski kralj Tomaš Ostojić poklonio ga je sinovima vojvode Ivaniša Dragišića.

U Vukovom *Rječniku* za Batar se kaže da je potok u Mačvi. (Batar je zapravo rečica koja se uliva u Drinu. Pored njenog ušća nastala je mala varoš istog imena i skela preko Drine.) Današnji Batar se nalazi između Banje Koviljače i Malog Zvornika.

Pesma ga pominje u kontekstu istorijskog boja na Salašu 1804. Iz formulacije se ne vidi da li se misli na selo ili na potok.

Literatura: Пурковић 1940; Латковић 1954, 540; Спремић 2005; Даничић 1, 29; *Рјечник* s.v.

BATOR

- bijeli: *Odvede ga Batoru b'jelome* (MH IX, 11:129)

Neutvrdiva ubikacija.

U pesmi, Batorom gospodari batorska banica. Siže se razvija oko motiva krađe i prekrađe skupocenog bojnog konja (ukraden u Kladuši, doveden u Senj, prodan u Bator, prekraden i odveden natrag u Kladušu).

Ovo bi možda mogao biti i Batar u Mačvi (*vide*).

BEČ, Vijena

❶ Vindobona, Wien

🅴 Stsrp. *Bečь* od XVI v. (Даничић 1, 39), iz mađ. *Bécs* (od XIV v.); kao apelativ reč je značila 'podrum, krečana' i pretpostavlja se da potiče preko turskog iz strus. *pečь* 'peć'. Antički naziv mesta *Vindobona* je keltskog porekla, u značenju 'Vindov posed' ili, po drugima, 'beli grad' nem. *Wien*, *Wieden* ili odatle, ili od drugog keltskog naziva 'šumska reka" (Kiss 96b–97a; Skok I 129b–130a). (A. L.)

Beč

- grad: *Beču grade, ne beči se na me* (Vuk III, 8:148)
- grad bijeli: *A do Beča grada bijeloga* (EH 9:47); SANU III, 69; MH I, 66
- tvrdi grad: *Ne boj mi se, Beču tvrdi grade* (Vuk III 8:31)
- grad široki: *A od Beča grada širokoga* (KH I, 19:109)
- grad stolični: *Već od Beča, grada stoličnoga* (Vuk VIII, 73:2201)
- stolični: *Dokle Beču stoličnome do'še* (Vuk VIII, 71:1539)
- beli: *I u Sremu i u Beču belom* (SANU IV, 2:157)
- bijeli: *Ban putuje Beču bijelomu* (MH IV, 50:286); SANU III, 69; KH I, 2, 15, 19;

http://www.balkaninstitut.com

KH II, 71; Vuk III 8; Vuk VIII, 43, 71; Vuk IX, 13; MH IV, 39, 43; SM 15, 64, 101, 106, 117, 167; EH 2

- bijeli prostrani: *Ispod b'jela Beča prostranoga* (KH I, 17:265)
- bili: *I Beča ću bila osvojiti* (MH IX, 3:42)
- nemački: *U ovome Beču nemačkome* (SANU III, 71:15); SANU IV, 2
- njemački: *Nekakome Beču njemačkome* (Vuk III 9:27)
- bijeli njemački: *I bijela Beča njemačkoga* (KH III, 3:54)
- čestiti: *U tvojemu Beču čestitome* (SANU III, 70:40) ; SANU III, 71
- čestiti nemački: *U čestitu Beču nemačkome* (SANU III, 70:2) ; SANU III, 71
- kaurski: *Neg' je dati Beču kaurskome* (KH I, 19:122)
- široki: *Ja ću Beču širokomu sići* (KH I, 17:39); KH I, 19; KH II, 71
- kameni: *Slazio sam Beču kamenome* (MH III, 13:309); MH IX, 3
- tvrdi: *Na tvrdoga Beča udariše* (Vuk IX, 32:60)
- ledeni: *Stjerati ga Beču ledenome* (KH II, 59:1357); KH II, 65; EH 2, 4, 9
- bez atribucije: *Za to da zna u Beču ćesare* (MH III, 13:413); Vuk II,42; Vuk III 8; Vuk VI, 29; Vuk VII, 17; Vuk VIII, 43, 73; Vuk IX, 1, 13, 14, 15, 32, 33; SANU III, 69, 70, 71; SANU IV, 3, 4, 28, 38; KH I, 10, 15, 16, 17; KH II, 57, 71; KH III, 1, 2; EH 1; MH III, 1, 23; MH IV, 39, 44, 46, 50; MH IX, 3; SM 5, 64, 101, 117, 125

Vijena

- ravna: *Ja pobjegoh u Vijenu ravnu* (KH I, 26:675)
- bez atribucije: *Pa otalen iz Vijene krenuh* (KH I, 26:680)

⊘ 48° 12′ N, 16° 22′ E

Glavni grad Austrije, na Dunavu.

Osnovali su ga Kelti kao utvrđeno naselje na reci Vin, u I milenijumu pre n.e. Ime Beč je u srpski jezik došlo iz mađarskog.

Keltsko naselje nastalo je u blizini današnjeg Beča nekih 500 godina pre dolaska Rimljana koji su, negde oko 9. godine (I v.), podigli vojni logor, nazvali ga *Vindobona* i držali svoju poziciju sve do V v. Franački kralj Karlo Veliki postavlja u IX v. istočnu karaulu u dolini Dunava, zapadno od Beča, i naziva je Ostmark („istočni beleg“). Beč se prvi put pominje kao grad 1137, kada su njime vladali knezovi iz porodice Babenberg. Posle smrti poslednjeg Babenberga i 40 godina bezvlašća, u drugoj polovini XIII v. na presto dolazi novi vladar Rudolf Habzburški, rodonačelnik jedne od najmoćnijih dinastija u evropskoj istoriji. Beč postaje sedište biskupa, Habzburzi postaju nadvojvode, a niz političkih brakova pretvara njihovu dinastiju u carsku, dodajući postojećim i nove teritorije, kao što su Burgundija, Nizozemska i Španija.

Pogubljenje Zrinskog i Frankopana u Bečkom Novom Mestu

http://www.balkaninstitut.com

Tokom XVI i XVII v. Beč, koji tada još nije bio glavni grad, više puta se suočavao sa raznim opasnostima. Najveća je dolazila od Sulejmana Veličanstvenog koji je 1528. osamnaest dana opsedao grad i pri tom uništio njegova predgrađa. Pošto su Turci odbijeni, Ferdinand I je 1533. preneo prestonicu u Beč sa namerom da tako ojača njegovu zaštitu. Tokom 1679. kuga je ubila oko 80.000 Bečlija, a 1683. počela je druga turska opsada Beča. Grad su odbranile kombinovane poljske i nemačke snage, a trijumf hrišćanske vojske dao je zamaha obnovi i izgradnji Beča čije su čuvene barokne fasade nastale upravo tada.

Zlatno doba Beča počinje sa pojavom carice Marije Terezije i njenog sina Jozefa II. Napoleon okupira Beč 1805. i 1809, a kasniji rat protiv njega dovodi Beč do bankrotstva. Nešto kasnije u istom veku Beč potresaju revolucionarni događaji 1848, a posle njih na presto dolazi car Franc Jozef I, pod čijom dugotrajnom vladavinom Beč postaje prva prestonica Austrougarske monarhije.

> Srbi su rano počeli da se naseljavaju u Beču, a naročito posle prve velike seobe 1690. Već početkom XVIII v. postojao je u Beču hram sv. velikomučenika Georgija koji su Srbi delili sa Grcima, Rumunima, Cincarima i drugim pravoslavnim narodima izbeglim sa Balkana pred Turcima. Srbi i Grci su krajem XVIII v. dobili od cara privilegiju da skupljaju priloge i podignu sopstvenu crkvu u Beču.

U pesmama se uglavnom peva o turskim pohodima na Beč. Na primer, u pesmi Vuk III, 8 siže se sklapa oko turske opsade Beča 1683. koju je prekinuo i grad spasao poljski kralj Jan Sobjeski, iako se u pesmi pominju ruski kralj (zapravo car) i njegov sin kraljević (morao bi biti carević) Mijajlo. Trag pravog istorijskog podatka ostao je u sakupljanju vojske od „Leha i Poljaka“ (što je zapravo pleonazam). Takođe, tursku vojsku je predvodio veliki vezir, a ne sultan — kako stoji u pesmi. Iako je „Ćuprilić-vezir“ stalno mesto za turske velike vojskovođe u epici, ovog puta opsadom Beča upravljao je pravi, istorijski Kara Mustafa Ćuprilić.

Južno od Beča, u Bečkom Novom Mestu (Wiener Neustadt), pogubljeni su aprila 1671. hrvatski plemići Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan. Time je Hrvatska ostala bez poslednjih predstavnika visokog plemstva.

Literatura: Банашевић 1954, 586; Даничић 1, 39; *Рјечник* s.v.; ЕП 1 s.v.

BEDANE

♦ selo: *Na Bedane selo udariše, / I Bedane selo popališe* (Vuk IV, 6:93–94)

Vide DEDANI

BEGALJICA

🅘 Bugarica, Bigaliza

🅔 Od 1528. u tur. popisima *Begaljevo* (*Srednje*, *Donje*, *Gornje*), današnji oblik možda ukrštanjem sa *Bugarica*, kako se ovo selo takođe nazivalo u tursko doba (Шабановић 1964, 97). Od *begal* (*begalj*) ’begunac’, up. Loma 1993, 209 d. (A. L.)

♦ lijepo selo: *Iz lijepa sela Begaljice* (Vuk IV, 24:213)

⌀ 44° 37′ N, 20° 41′ E

Selo u Srbiji, blizu Beograda.

Početkom XVIII v., kad je Austrija držala Beograd i okolinu (1717–1739), beogradska sela su opustela i zato su naseljavana porodicama iz Vormsa i Štajerske. Begaljica je bila takvo selo i u austrijskoj administraciji toga doba vodi se pod imenom *Bigaliza*.

U vreme Prvog srpskog ustanka Begaljica se beleži u Gročanskoj nahiji, a u njoj je knez bio Stevan Andrejić Palalija, pogubljen na prevaru 1804. kad i drugi srpski knezovi. Već 1846. pominje se kao „selo u okružiju Beogradskom, srezu podunavskom“*, sa 81 kućom i 544 stanovnika. Tada je imala i školu.

Pesma je pominje kao jedno od beogradskih sela u kontekstu početka bune protiv dahija.

Literatura: Котуровић 1892; Николић 1903; Вукановић 1975, 136*; Гавриловић 1994, 10; Imenik YU 56.

BELA PALANKA, Palanka Bijela

🅘 Remesiana, Izvor, Ak Palanka, Musa-pašina Palanka

http://www.balkaninstitut.com

- ♦ bez atribucije: *I suviše Palanku Bijelu* (SM 166:13)

⊘ 43° 13′ N, 22° 19′ E

Mesto u Srbiji.

Nalazi se na levoj obali reke Nišave, 43 km j/i od Niša, na putu za Pirot. U IV i V v., kao antička *Remesiana*, bila je episkopsko sedište. U VI v. bazilika, katedrala remesijanskih episkopa, bila je još uvek neoštećena. Sa dolaskom Slovena porušena je, a naselje je dobilo ime *Izvor*. Turci mu menjaju ime u *Ak* („bela“) *Palanka* (takođe i *Musa-pašina Palanka)*.

U pesmi nije upotrebljena kao realno naseljeno mesto, već kao stilski obrt (sinonim za udaljeno, zabačeno i nevažno mesto, u okviru formule „pa čak i“):

> Mlogo ferman prođe carevine,
> sedamdeset i sedam gradovah,
> i suviše Palanku Bijelu,
> dokle dođe na Hercegovinu (11–14).

Literatura: Котуровић 1892; Каниц 2, 1985; ЕП 1 s.v.

BELI POTOK, potok B’jeli

E Od 1528. (Шабановић 1964,103). (A. L.)

- ♦ od Avale*: Iz potoka B’jelog od Avale* (Vuk IV, 24:225)

⊘ 44° 42′ N, 20° 31′ E

Selo u Srbiji, blizu Beograda.

Prvi put se pominje na jednoj ruskoj mapi izrađenoj u vreme Prvog srpskog ustanka (ili neposredno posle njega). Selo je najverovatnije nastalo u drugoj polovini XVIII v., sudeći po nadgrobnim spomenicima u porti nove crkve. U njemu su rođeni braća Marko i Vasa Čarapić. Marka su ubili Turci, a Vasa se odmetnuo u hajduke i kasnije postao čuveni vojvoda iz Prvog srpskog ustanka (pesma ga pominje u tom kontekstu). Poginuo je pri zauzeću Beograda (30. novembra 1806) i sahranjen u manastiru Rakovica.

U Kraljevini Srbiji evidentirano je 5 mesta pod istim imenom, a Beogradski Beli Potok vodio se u opštini Belopotočkoj (srez Vračarski, okrug Podunavski).

Literatura: Котуровић 1892; Вујовић 1973; Вукановић 1975, 136; Гавриловић 1994, 10; Даничић 1, 99; ЕП 1 s.v.

BELOŠEVAC

E Od ličnog imena *Beloš* (skraćeno od * *Běloslavъ*). (A. L.)

- ♦ bez atribucije: *Pa je šalje gore Beloševcu* (SANU IV, 48:248)

⊘ 44° 15′ N, 19° 57′ E

Selo u Srbiji.

Nalazi se u Šumadiji, u južnom predgrađu Kragujevca.

Prvi put se pominje 1343–1345, a u vreme Prvog srpskog ustanka selo se vodilo u nahiji Kragujevačkoj. U doba Vučićeve bune (o čemu pesma peva) bilo je u „okružiju kragujevačkom, srezu gružanskom“* i imalo je 65 kuća i 355 stanovnika. U Kraljevini Srbiji spominje se kao mesto u Baljkovačkoj opštini (srez i okrug Kragujevački).

Još i: Beloševac kod Valjeva (Srbija)

Literatura: Котуровић 1892; Пурковић 1940; Вукановић 1975, 136; Гавриловић 1994, 11*; Imenik YU 58; ЕП 1 s.v.

BENDER

O Benderъ, Bendery, Bendary, Binder, Tighina

E [Poreklo imena od persijskog *bandar* ’veliko morsko ili rečno pristanište’.]

- ♦ bez atribucije: *I prihvatit Bender i Hotina* (KH I, 2:135)

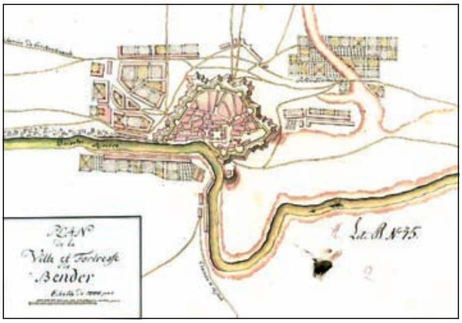
⊘ 46° 49′ N, 29° 29′ E

Grad u Republici Moldaviji.

Nekada tvrđava i grad u ruskoj Besarabiji, na desnoj obali Dnjestra, blizu granice sa Moldavijom. Prvi pomen na novcu iz 1499/1500. Po predanju (koje nije potvrđeno), osnovali su ga Đenovljani.

Bender je u XIV v. bio napredan trgovački grad čiji su uspon omogućili carinske olakšice i položaj na tzv. „tatarskom putu“ kojim se vodila živa trgovina između Lavova, Krima i Akermana. Tada je bio u vlasti Tatara, a oko 1400. prelazi u posed moldavskih knezova. Tatari ga ponovo zauzimaju 1484. Kada je Sulejman II osvojio Moldavi-

http://www.balkaninstitut.com

Bender

ju 1538. i formirao novi sandžak Akerman u koji je ušla i južna Besarabija, Bender je — kao pogranični grad Osmanskog carstva — dodatno utvrđen. Evlija Čelebija, koji je u to vreme boravio tamo, daje u svom putopisu lep opis Bendera i naziva ga „severnim ključem imperije". U njemu su utočište našli švedski kralj Karlo XII posle poraza kod Poltave (1709) i Jan Potocki (1768).

U vreme rusko-turskog rata 1768–1774, Bender je 1770. na juriš osvojio grof Panjin, ali je grad — po odredbama Kučuk-kajnardžijskog mira — vraćen Turcima. U sledećem rusko-turskom ratu (1787–1792) Bender se predao knezu Potemkinu 1789, ali je — prema odredbama mira u Jašiju — ponovo vraćen Turcima. U pretposlednjem rusko-turskom sukobu (1806–1812) Bender je 1806. zauzet bez borbe i — prema odredbama Bukureškog mira — konačno pripojen Rusiji 1812.

Pesma ga pominje u kontekstu opsade Temišvara u XVII v. kao jedan od carskih gradova, ključeva od Stambola:

> Redom [ću] carske sve gradove tući,
> Prihvatiti Tulču i Hameda,
> Ibraila i grada Smaila,
> I prihvatit Bender i Hotina
> I Oziju nasred carevine;
> To su ključi od vašeg Stambola
> (132–137).

Literatura: Elezović 1950, 93, 335, 370; Tamari 1975; Kornrumpf 1995, 19; ЭС s.v.; EI s.v.

BEOGRAD, Bijograd, Biligrad, Biograd, Stojni Bijeli, Stojni

❶ Singidunum, Alba Bulgarica, Nandor Alba, Alba Graeca, Tuna Belgradi, Darol Džihad

E U epskim pesmama (npr. o braći Jakšićima) meša se sa našim *Sto(j)ni Biograd* = *Székesfehérvár*. Up. još *Biograd na moru*, češ. *Bělohrad*, rus. *Belgorod*, polap. *Białogard*, rum. *Bălgard* i niže *Berat*. Nije jasno šta je prasl. naziv tačno značio: položaj nad vodom, na zapadu (Trubačev u ЭССЯ 2, 78 d.), ili možda naprosto tvrđavu svetlih (kamenih ili oblepljenih) zidova, za razliku od drvenih utvrđenja. (A. L.)

Beograd

- grad: *Drugu piše gradu Beogradu* (ER 59:47); ER 83, 91, 124
- beli grad: *Od beloga grada Beograda* (Vuk VIII, 32:30)
- beli: *Okretoše belom Beogradu* (SANU IV, 48:95)
- stojni: *Dovedi me Beogradu stojnu* (SM 101:79)
- bez atribucije: *I Avala više Beograda* (SANU IV, 48:8); Vuk VIII, 33, 34; ER 124; SM 63; SANU II, 56

Bijograd

- grad: *Od onoga grada Bijograda* (Vuk II, 97:5); Vuk II, 98
- bijeli grad: *Ka bijelu gradu Bijogradu* (Vuk II, 92:121); Vuk II, 98
- stojni: *Ode pravo stojnu Bijogradu* (Vuk II, 42:90); Vuk II, 93, 95; Vuk III 10
- bez atribucije: *Pa ćeš otud u Bijograd doći* (Vuk II, 94:199); Vuk II, 95, 97; Vuk III 9; Vuk IV, 24

Biligrad

- stojni: *Od onoga Biligrada stojna* (SM 101:2)

Biograd

- bijeli grad: *Pod bijelim gradom Biogradom* (SANU IV, 48:34); Vuk VII, 24
- beli grad: *Po belome gradu Biogradu* (SANU IV, 48:49)
- beli: *Ajde, Jovo, belom Biogradu* (SANU IV, 48:111)
- bijeli: *Ode Šćepan bij'lu Biogradu* (SM 7:127),
- bijeli Stojni: *U bijelu Stojnu Biogradu* (Vuk VI, 47:2)

http://www.balkaninstitut.com

- stojni: *Ona zove stojnu Biogradu* (Vuk IV, 46:5); Vuk IV, 25, 62; Vuk VI, 47; Vuk VIII, 38; SANU II, 63; KH I, 16, 32; KH II, 73; SM 7, 15, 63, 72, 101
- lijepi Stojni: *Od lijepa Stojna Biograda* (SM 72:26)
- tvrd: *Tvrd Biograd, da ga udre munje* (KH II, 73:97)
- proklet: *Bi Biograd za nedelju dana, | A proklet je, — da ga Bog ubije* (KH II, 73:98–99)
- bez atribucije: *Ako Bog da ni u Biogradu* (SANU III, 73:33); Vuk VI, 47; KH I, 2, 10, 15; KH II, 73; EH 2; MH III, 1; SM 7, 15, 44

Stojni Bijeli

- grad: *Od Stojnoga Bijeloga grada* (Vuk VIII, 45:2)

Stojni

- bijeli: *Dozivala Stojnu bijelome* (SM 15:126)

* * *

Biogradski grad

- bez atribucije: *I dok nam je Biogradskog grada* (Vuk IV, 24:180)

44° 49′ N, 20° 30′ E

Glavni grad Srbije (Kneževine, Kraljevine, Republike) i nekoliko država kojima je ona u novije vreme pripadala (Kraljevine SHS, prve, druge i treće Jugoslavije, Državne zajednice Srbije i Crne Gore).

Podignut je na ušću Save u Dunav, na granici Panonske nizije i Šumadije, na prelazu Balkanskog poluostrva u Srednju Evropu.

Beograd je jedan od najstarijih gradova Evrope. U starom veku na mestu današnje Kalemegdanske tvrđave nalazilo se prvo keltsko, pa potom rimsko utvrđenje *Singidunum*. U donjem gradu (kod kule Nebojše) bilo je u rimsko doba pristanište odakle je vodio glavni put sa zapada za Carigrad. Singidunum je bio baza za dunavsku flotilu provincije Mezije. Već u II v. u njemu su živeli hrišćani, a u IV je imao i svoje mučenike đakona Ermila i vojnika Stratonika (314/15). U V v. osvajaju ga Huni, Sarmati i Goti, a u VII Avari. Sa njima se u okolini grada pojavljuju i Sloveni kao graditelji avarskih brodova. Slovensko (današnje) ime grada javlja se prvi put 878. u pismu pape Jovana VIII bugarskom kanu (hanu) Borisu. U pismu se Beograd pominje kao sedište episkopa (Episkopus Belgradensis).

U X v. Beograd pada pod vlast Vizantije i potom Bugara, a u XI v. javlja se kao redovna stanica na krstaškim i hodočasničkim

***Beograd** 1847*

http://www.balkaninstitut.com

kopnenim pohodima u Svetu zemlju. U itinererima iz toga doba pominje se pod imenima *Belagrada, Bellagrava, Bellagravia,* a više puta je bio i žrtva krstaških pustošenja.

Posle dva veka uzajamnih sukoba, u XIII v. Ugri ga uzimaju od Bugara, a 1284. dobija ga kao leno srpski kralj Dragutin. Despot Stefan Lazarević preuzima Beograd (takođe kao leno) od Ugara 1403. i pretvara ga u prestonicu srpske srednjovekovne države (do 1427). Tada su u Beogradu postojale tri crkve (sv. Tri Jerarha, sv. Nikole i sv. Petke), a despot je podigao i četvrtu — Bogorodičinu. U doba despotije, Beograd se sastojao iz nekoliko (po jednim izvorima 7, a po drugima 5) manjih gradskih celina obuhvaćenih dvostrukim zidinama. Imao je jako, utvrđeno pristanište, riznicu, arsenal, lazaret. Beogradski trgovci su imali posebne povlastice i olakšice u trgovini sa susednim državama.

Posle smrti despota Stefana 1427. grad opet dolazi u vlast Mađara, a 1521. osvajaju ga Turci koji u njemu ostavljaju samo 2 crkve: Sabornu i crkvu sv. Jovana Krstitelja u Donjoj ili Savskoj varoši. Pod Turcima Beograd ostaje sledećih 167 godina.

Iza turskog poraza pod Bečom, Beograd privremeno dolazi u posed Austrije (1688–1690). Karlovački mir ga vraća Turcima i u to vreme on postaje jedna od najvećih otomanskih tvrđava prema zapadu. Princ Eugen Savojski osvaja Beograd 1717. tako da se grad ponovo nalazi neko vreme pod Austrijom (1718–1739). Odlukama Beogradskog mira 1739. vraćen je Turcima, ali ga Austrija ponovo drži između 1789. i 1791. pošto ga je feldmaršal Laudon osvojio u septembru 1788. U vreme ovih kratkotrajnih austrijskih uprava, varoš se uređuje i naseljava stanovništvom poglavito iz Austrije i Nemačke, a ispod tvrđave se gradi novo pristanište. Odredbama Svištovskog mira, međutim, grad se ponovo predaje Turcima 1791.

***Beograd** 1688*

U Prvom srpskom ustanku Beograd je osvojen 1807, i u njemu je bila smeštena srpska vlada. Posle sloma ustanka, na osnovu mira u Bukureštu, grad je opet vraćen Turcima 1813. kada nastaje velika „bežanija“ srpskog i drugog hrišćanskog stanovništva pred Turcima. Konačno, Beograd 1839. postaje prestonica obnovljene Srbije i u izvorima iz toga doba opisuje se kao: „Stolica knjaza i sviju viši nadležatelstva Srbije, mitropolita, Suda najvećeg, Apelacionog, Okružnog i Varoškog, Načelničestva okružija Beogradskog, Upravitelstva i Primiritelnog suda varoškog, Konsistorije Eparhije Beogradske. Imade 2 crkve pravoslavne, jedanaest džamija turski i jednu sinagogu jevrejsku, jedan Liceum sastavljen iz dva fakulteta: filosofijskog i juridičkog, jednu Gimnaziju sa 6 klasa, Posleno-trgovačku školu sa 3 klase, elementarnu jednu sa 4 i dve sa 1 klasom, jednu grčku školu, jednu bogoslovsku školu od 4 klase. Turci imaju 10 elementarnih škola, 6 za mušku i 4 za žensku decu, 4 tekije (manastira) derviša, a Jevreji jednu školu. Ima jedna bolnica za vojnike srpske i jedna varoška. U tvrdinji Beogradskoj, u kojoj Srbi ne žive, nalazi se garnizon carski, u kojoj sedi jedan paša, kao upravitelj (muhafis).“* U takvom Beogradu stalno je dolazilo do incidenata između srpske i turske populacije koji su kulminirali u događaju na Čukur-česmi, posle čega su Turci 1867. definitivno napustili Beograd i Srbiju, a knezu Mihailu predali ključeve od Kalemegdanske tvrđave. U tom momentu na današnjem Zelenom vencu se nalazila velika bara, oko Pravnog fakulteta i Vukovog spomenika bile su povrtarske bašte, na Slaviju se išlo u lov na divlje patke, a na Terazijama je bila velika kula u kojoj se sku-

http://www.balkaninstitut.com

***Beograd** 1860*

pljala voda iz okoline i delila onim delovima grada koji su u njoj oskudevali.

Iako se u pesmama za njega često vezuje atribut *stojni* (zato što je bio prestonica u vreme despota Stefana Lazarevića), ne treba ga mešati sa ugarskim Stojnim Beogradom (mađ. Székesfehérvar, nem. Stuhlweissenburg, lat. Alba Regia), gradom u kome su se krunisali ugarski kraljevi i koji se nalazi j/i od Budimpešte.

Kao epski držatelji Beograda pominju se braća Jakšići (Dmitar i Stefan), mada oni prema istorijskim podacima nisu imali ništa zajedničko sa ovim gradom: sinovi vojvode Jakše, podanika Đurđa Brankovića, oba brata su prešla u službu kralja Matije Korvina i u Ugarskoj dobila posed Nađlak. Istakli su se u bitkama protiv Turaka, u kojima su ostavili i živote: Dmitar 1486. kod Smedereva, a Stefan 1489. kod Beča.

Beograd se pominje vrlo često i to u obe vrste epskih sižea — istorijskim i neistorijskim. Među istorijskim, uz legendarni pohod princa Eugena Savojskog 1717. (npr. ER 91; Vuk VIII, 32 i dr.), u SM 15 pominje se i Laudonovo osvajanje Beograda 1788. Ovaj pohod na Beograd, koji je zauzet posle opsade od samo tri nedelje, bio je poslednja velika pobeda ostarelog feldmaršala Laudona, i njegov poslednji vojni pohod.

Još i: *Alba Iulia* — Erdeljski Beograd, prestonica erdeljskih knezova, tursko ime *Erdel Belgradi*, mađarsko *Gyulafehérvár*, nemačko *Weissenburg*, *Karlsburg*; Takođe i: 1) selo j/z od Trebinja (BiH); 2) predeo južno od Nevesinja gde se nalaze i ruševine grada (BiH); 3) Biograd — Prusac, Akhisar u BiH (44° 5′ N, 17° 22′ E): prvi put pod imenom Prusac pominje se 29. jula 1478. Zatim u ugarsko-turskim ugovorima 1503. i 1519. pod imenom Belgrad/Biograd. Odatle i tursko ime: *ak* ('beli'), *hisar* ('grad') koje se, uz ime Prusac, u turskom periodu sve češće susreće. Ostali pomeni: *Castel bianco* (1550); *Prussen*, grad i varoš (1531).

Literatura: Витковић 1887, 87; Николић 1903; Банашевић 1954, 589; Шкриванић 1959; Kalić-Mijušković 1967; Popović 1982; Каниц 1, 1985; Гавриловић 1994, 11–12*; ЕП 1 s.v.; PE s.v.; Даничић 1, 98, 99; *Рјечник* s.v.; EČ 131 (пар. 38–41).

http://www.balkaninstitut.com

BERAT, Barat

- ➊ Pulcheriopolis, Antipatrea, Belgradum, Bellogradum, Belligradum, Belgrad, Arnaüd Belgradi
- 🅴 Pominje se 1281: *de Belgrado* (Шкриванић 1959, 41, koji smatra da se o Beratu radi i u pomenu iz 878. ad episcopatum Belogradensem, v. Beograd). (A. L.)
- ♦ grad: *Ja sam dizdar u Baratu gradu* (Vuk III, 18:118) ; SANU III, 34
- ♦ turski: *Koji ide Baratu Turskome* (Vuk III, 18:161)
- ♦ bez atribucije: *Jes' li bio put Barata moga* (SANU III, 34:115)
- 40° 42′ N, 19° 56′ E

Grad u Albaniji.

Antički grad *Pulcheriopolis*, danas Berat u Albaniji na desnoj obali reke Osum. U srednjem veku zvao se Beligrad. Kod Turaka: *Arnaüd Belgradi* („arnautski Beograd“).

Berat je podignut na rečnim terasama planine Tomor. Prema legendi, Tomor je nekada bio div koji se sa drugim divom, Špiragom, sukobio oko ljubavi jedne lepe devojke. Divovi su se međusobno poubijali, a devojka se udavila u sopstvenim suzama od kojih je postala reka Osum. Planina Špirag, nazvana po drugom divu, nalazi se na levoj strani osumske klisure.

U II v. pre n.e. grad se zvao *Antipatrea* i bio je strateški važna tvrđava jednog ilirskog plemena. Tokom IX v. osvajaju ga Bugari koji ga nazivaju Beligrad, odakle je i ime Berat. U XIII v. osvaja ga Mihailo Anđel Komnin, rođak vizantijskog cara i epirski despot, a 1345. Srbi. U turske ruke dospeva 1417.

Pošto je u početku turske vlasti propadao i bivao zapuštan, Berat se naglo oporavlja u XVIII i XIX v. Ali-paša Tepelen zauzima ga 1809, a 1851. grad strada u zemljotresu posle čega je bitno obnovljen i postao značajan drvorezbarski centar.

Banašević misli da je epski Barat nepostojeće, izmišljeno mesto izvedeno iz ličnog imena. To se ime pominje u starim letopisima vezano za *Đorđa Utješenića* (koji je uzeo majčino prezime *Martinuzzi*, latinski Martinuzius), kraljevskog namesnika, savetnika kraljice Izabele i jednog od dva zaštitnika maloletnog ugarskog kralja Jovana Sigismunda. Turci, sa kojima je imao diplomatske kontakte, zvali su ga Barata (od mađ. *barat* „kaluđer“) jer je, osim političkih, imao i crkvena zvanja (bio je nadbiskup u Granu i kardinal). Pogubljen je 1551. po naređenju austrijskog kralja Ferdinanda jer se sumnjalo da sarađuje sa Turcima. (Egzekutori su bili Sforca Palavičini i nekoliko saučesnika. Papa nije pristao da ih oslobodi krivice, pa im je suđeno za ubistvo i izrečena im je kazna zatvora, koju ipak nisu odslužili do kraja.) Banašević pretpostavlja da je njegova smrt zbog toga dospela u epsku pesmu, potom zaboravljena, i najzad preimenovana i vezana za izmišljeni toponim.

Berat

Obe pesme ga pominju u neistorijskom kontekstu ženidbe hrišćanina Turkinjom, na prevaru.

Literatura: Банашевић 1954, 603; Шкриванић 1959, 41; *Рјечник* s.v.

http://www.balkaninstitut.com

BERI, Bere

Beri

- pitome: *Čuvaj kule na pitome Beri* (Vuk VIII, 62:281)
- bez atribucije: *Na Beri je ogradio kulu* (Vuk VIII, 62:52)

Bere

- bez atribucije: *I na Bere obaliti kule* (Vuk VIII, 62:112)

⊘ 42° 26′ N, 19° 10′ E

Selo u Crnoj Gori.

Nalazi se u nekadašnjoj Lješanskoj nahiji, na desnoj obali reke Sitnice, oko 5 km zapadno od Podgorice. I njegovi stanovnici se nazivaju Beri.

Postojalo je još jedno mesto istog imena (Ber, Beri) u oblasti skadarskog Žabljaka. Zabeleženo je u turskom defteru iz XV v. kao posed Ivana Crnojevića pošto leži u okviru granica njegove zemlje. U pesmi se pominju Beri kod Podgorice.

Kod Vuka u *Rječniku* javlja se kao „polje (i Tursko i Crnogorsko)".

Pesma ga pominje u kontekstu Grahovske bitke 1843. (u naslovu pesme 1844) kada su izgubljeni Vranjina i Lesendro (*vide*).

Literatura: Петровић Његош 1910; ЕП 1 s.v.; *Рјечник* s.v.

BERKASOVO, Berkosovo

◐ Berkasowa, Berkaszovo, Brkasovo, Berekszó, Despotovac

🅴 Mađ. *Berekszó*, od XIV v. (Csánki 295). Mađ. složenica *berekaszó* 'šumska reka' (Skok I 138b). (A. L.)

Berkasovo

- mjesto: *Trči brže mjestu Berkasovu* (Vuk II, 91:15); SANU II, 88, 89
- slavno mjesto: *U slavnome mjestu Berkasovu* (SANU II, 88:3)
- krasno mesto: *U krasnome mestu Berkasovu* (SANU II, 89:2)
- bez atribucije: *Kad su bili prama Berkasova* (SANU II, 88:121); SANU II, 89

Berkosovo

- mjesto: *Već nek ide mjestu Berkosovu* (SANU II, 87:202)

⊘ 45° 9′ N, 19° 15′ E

Mesto u Sremu (Srbija).

Srednjovekovni grad poznat i pod starim imenom Despotovac. Nalazi se s/i od Šida, pored manastira Pribina glava, na putu za Ilok.

Dobili su ga srpski despoti u posed kao nagradu za odbranu južnih mađarskih granica od Turaka. Vuk Grgurević (Zmaj Ognjeni Vuk), dobivši Berkasovo 1471. od Matije Korvina, podigao je grad opasan zidom sa palisadama i rovom. Tako Berkasovo postaje sedište srpskih despota u Vojvodini, a 1482. u izvorima je zabeleženo kao grad *Castrum Berekzo*. Od 1486. bilo je u posedu Đorđa i Jovana Brankovića, pa se pamti i kao sedište poslednjeg srpskog despota Jovana. Turci su ga pri jednom prodoru u Srem razrušili 1521, a 1526. zauzeli. Posle austrijsko-turskog rata 1683–1699. Berkasovo su naselili potiski i sremski krajišnici, a posle Kočine krajine (1788–1791) i Srbi, izbeglice iz Srbije. Danas se od starog grada poznaje samo mesto na kome je bio.

Pesme ga pominju kao boravište Anđelije, majke poslednjeg sprskog despota, Jovana.

Literatura: Дероко 1950, 157; Marković 1966, 40; Даничић 1, 37; Imenik YU 60; VE s.v.; ЕП 1 s.v.

BERKOT

🅴 Ako se radnja dešava oko Krima i Azova, moglo bi biti izvrnuto od *Perekop*, kako se zove grad na Krimu (ruski naziv, posvedočen od XVI v., preveden je prema krimsko-tatarskom *Qyrym* 'jarak', odatle rus. *Кrым*, a ovaj prema starom grčkom *Táphros* 'rov'– Fasmer III 238). (A. L.)

- grad: *Siđi, sine, do Berkota grada* (KH III, 2:237)
- grad bijeli: *U Berkotu gradu bijelomu* (KH III, 2:16)
- grad carev: *U Berkotu gradu carevome* (KH III, 2:119)
- bijeli: *Udarit će bijelu Berkotu* (KH III, 2:186)
- bez atribucije: *Ti na Berkot možeš udariti* (KH III, 2:133)

Neizvesna ubikacija.

S obzirom na to da pesma ne peva o rusko-turskom ratu, već o ženidbi izbirljivom

http://www.balkaninstitut.com

devojkom, verovatno ipak nije u pitanju Perekop na Krimu. Ostala u pesmi pomenuta mesta su: Karlovac, Budim, Kladuša, Kaniža… Ipak, Berkota na bivšoj jugoslovenskoj teritoriji nema, pa ostaju kao mogućnosti sledeće približne lokacije:

Berkovac, BiH (45° 4′ N, 17° 45′ E)

Brekovica, 6,4 km severno od Bihaća, BiH

Bergut, Hrvatska (45° 25′ N, 14° 18′ E) — Veli Brgud, 15 km s/z od Rijeke

Bergozza/Bergozzo, Hrvatska (45° 22′ N, 14° 9′ E) — Brgudac, 22 km s/z od Rijeke.

Možda i *Berbir*, staro ime za Bosansku Gradišku, ili *Berez*, takođe staro ime za grad Borač u BiH.

Na osnovu sižea može se zaključiti jedino da je reč o turskom gradu, ili o mestu koje je bar u nekom periodu bilo tursko. Na to ukazuje atribut ’carski’ koji se u epici uvek vezuje za sultana u Stambolu, nasuprot odrednici ’ćesarski’ kojom se označavaju posedi austrijskog cara u Beču:

On okrenu u principovinu,
Pređe hunku carsku i ćesarsku
(MH III, 25: 144–145).

U skladu s tim, atribut ’ćesarski’ stoji samo uz hrišćanske gradove kakvi su npr. Janok, Požun (tj. Bratislava), Dubrovnik itd. (*vide*).

Ogorelica (ili Ogorjelica), najviši vrh Jahorine (1916 mnv), pominje se kao jedna od tačaka na putu od Kanjiže do Berkota. Za druge lokalitete na tom putu (Kukara, Bršljan-gora, Bakljen-gora, Kunar-planina, Markovo polje) smatra se da su izmišljeni.

BEZIJOVO, Bezivovo

- bez atribucije: *Orahovo i šnjim Bezivovo* (Vuk IX, 10:713)

⌀ 42° 30′ N, 19° 25′ E

Selo u Kučima (Crna Gora).

Pesma i peva o vojevanju na Kuče, a Bezivovo se pominje kao jedno od zapaljenih kučkih sela, zajedno sa selima Orahovo, Zatrepče, Koće, Fundina (*vide*) itd.

Literatura: EΠ 1 s.v.

BEZUJE

E Bezuje, *na Bezuju* (opis Томић 1949, 490 dd.), **Bezuj-je (selo)*, starinski posesiv od ličnog imena *Bez-ujь* ’koji nema ujaka’, potvrđenog u srednjem veku kod Čeha i Poljaka, kod nas još u (drukčije obrazovanom) toponimu *Bezujno* kod Goražda. (A. L.)

- selo malehno: *Na Bezuje selu malehnome* (SM 86:37)
- bez atribucije: *Drugi konak na Bezuje dođe* (Vuk IV, 58:208)

⌀ 43° 2′ N, 18° 53′ E

Selo u Crnoj Gori.

Nalazi se u Pivskoj župi kod Plužina, između sela Goransko i Duži, na gredama kanjona reke Komarnice.

Selo su osnovali Gagovići, jedna od starijih i uglednijih porodica u Pivi. Iz porodice Gagović bio je i arhimandrit Arsenije, koji je u Prvom srpskom ustanku održavao vezu između Karađorđa i hercegovačkih Srba, a potom i između Srba i ruskog Odseka za srpske poslove. Proklamaciju „da se Srbi dižu na Turke“ Karađorđe je poslao arhimandritu Arseniju.

> *Porodica Gagović*
> Gagovići su, po predanju, poreklom iz Metohije odakle su (za vreme Sinan-paše) pobegli i naselili se u Pivi, Gacku i Banjanima. Rodonačelnik im je bio knez Vukašin Rudić koji je u Donjem Kruševu imao dvor i pridvornu crkvu sv. Nikole Čudotvorca, što su Turci kasnije sve srušili. Knez Vukašin je imao dva sina: Savatija, srpskog patrijarha, koji je 1573. podigao manastir Uspenija sv. Bogorodice zvani Piva, i Gavrila po kome su se ostali prozvali Gagovići.

U pesmama se pominje vezano za smrt Smail-age Čengića (Vuk) i u kontekstu jednog od doživljaja Baja Pivljanina (SM).

Literatura: Imenik YU 61; EΠ 1 s.v.

BIĆ

- bijeli: *Te opravi Biću bijelome* (Vuk VIII, 36:91); Vuk IX, 2
- bez atribucije: *Zaprosio od Bića Al-aga* (Vuk VII, 58:1); Vuk IX, 2

Vide BIHAĆ

http://www.balkaninstitut.com

BIGOR

- selo: *I Bigor ću selo izgoreti* (Vuk VIII, 62:122)

⌖ 42° 23′ N, 19° 7′ E

Selo u Crnoj Gori.

Nalazi se blizu Skadarskog jezera, o čemu govore i sva druga mesta pomenuta u pesmi:

I Bigor ću selo izgoreti,
I na Sjenjac razvaliti crkvu,
Pa otolen s vojskom okrenuti,
Niz Bobiju vojsku najaviti,
Na Dodoše selo udariti (122–126).

> Takođe i: selo u Srbiji (41° 58′ N, 20° 40′ E), na granici sa Makedonijom.

Pominje se u kontekstu sukoba Crnogoraca sa Turcima 1843. (u naslovu pesme stoji 1844), kojom su prilikom izgubljeni Vranjina i Lesendro (*vide*).

Literatura: Даничић 1, 40.

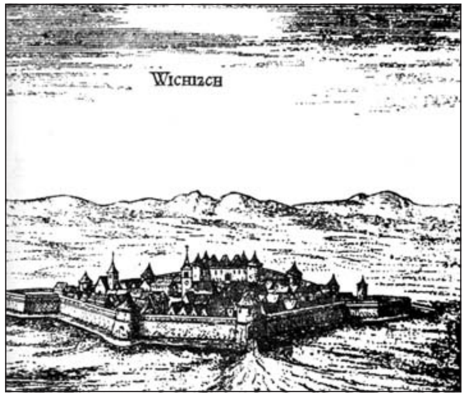
BIHAĆ, Bišće, Bić

❶ Wyhygh

🅔 Pomeni iz XV v. *na Bisči*, *u Bišču* (Даничић 1, 42) odnose se na *Bišće*, polje i ruševine starog dvorca kod Blagaja na Buni, up. 1423. *Bisze sotto Blagay* i v. Пецо 2001. Oblik *Bišče* > šćak. *Bišće* ima paralelu u češ. toponimu *Byš(e)č* > *Byšt'*, koji se tumači kao prisvojna izvedenica sufiksom *-j* od stčeš. ličnog imena *Byšek*, up. i stpolj. *Byszek*. Ali otkud *Bihać*? Skok I 707b smatra *Bišć-* sekundarnim od *Bihć-*, tj. prvobitna promena bi bila nom.-ak. *Bihać*, gen. **Bihća* > *Bišća*. No poznat je i prelaz *šč* > *hč*. *Biač* kod Trogira je 892. *in Biaci*, bez *-h-*! (A. L.)

Bihać

- carska starevina: *Jer je Bihać carska starevina* (MH III, 4:654)
- svoj Krajini glava: *Da je Bihać svoj Krajini glava* (MH III, 4:163)
- bijeli: *Hodi meni niz Bihać bijeli* (MH III, 4:22); MH III, 14; SM 93, 130; MH IV, 34, 42
- kameni: *Sad si sišo pod Bihać kameni* (MH III, 4:674)
- od kamena: *Biti ćemo Bihać od kamena* (MH III, 4:613)
- tvrdi: *Jer se tvrdi Bihać prigodio* (MH III, 18:184)

***Bihać** 1689*

- na Pounju: *Da mi bješe Bihać na Pounju* (MH III, 4:409)
- na serhatu: *Kad osvojim Bihać na serhatu* (MH III, 4:473)
- na bogazu: *Ostavit ću Bihać na bogazu* (MH III, 4:751)
- bez atribucije: *Tad je Stojan Bihać uhodio* (MH III, 20:745)

Bišće

- grad: *Pade magla oko Bišća grada* (MH III, 4:60); Vuk III, 42; MH IX, 1
- grad bijeli: *Nasred Bišća grada bijeloga* (Vuk III, 37:3); Vuk VII, 12; ER 187; SM 130; MH VIII, 24
- misto kameno: *Baš od Bišća mista kamenoga* (EH 12:664)
- bilo: *Bilom Bišću i Uni ledenoj* (MH IV, 37:381); MH III, 3, 4; MH VIII, 24
- bijelo: *Stiže knjiga od Bišća bijela* (MH III, 20:737); Vuk VI, 38, 49; Vuk VII, 12; ER 160, 187; KH I, 22; KH II, 60; MH III, 3
- bijelo kameno: *Bijelome Bišću kamenome* (MH IV, 29:794)
- bijelo na Krajinu: *Od bijela Bišća na Krajinu* (Vuk VII, 12:153)
- na krajinu: *Hajde šnjome Bišću na krajinu* (Vuk III, 42:18), MH VIII, 24; KH II, 74, 75
- kameno: *Čak iz onog Bišća kamenoga* (KH I, 23:26); KH I, 32; KH II, 74; EH 3, 8
- ledeno: *Smi'š li sići Bišću ledenome* (EH 12:233)
- polje široko: *Baš u Bišću polju širokome* (KH I, 7:28)
- bez atribucije: *A od Bišća Pajazitovića* [u sledećim stihovima: *Ispod Bišća … | Iznad*

http://www.balkaninstitut.com

Bišća … | *Iza Bišća* …] (Vuk III, 36:38–41); *Savrh Bišća Osmanbegovića* [u sledećim stihovima: *Sasred Bišća* … | *Sadno Bišća* …] (Vuk III, 37:47–49); isto i Vuk VI, 49; Vuk III, 42; Vuk VII, 11, 56; ER 88, 187; KH I, 32; KH II, 60, 74; MH III, 3, 4; MH IV, 41; MH VIII, 24; MH IX, 1; EH 4

Bić

- bijeli: *Te opravi Biću bijelome* (Vuk VIII, 36:91); Vuk IX, 2
- bez atribucije: *Zaprosio od Bića Al-aga* (Vuk VII, 58:1); Vuk IX, 2

⊘ 44° 48′ N, 15° 52′ E

Grad u BiH.

Bihać, koji leži na jednom ostrvu u reci Uni (Bosna), bio je u srednjem veku kraljevski grad sa podgrađem. Smatra se da ga je podigao kralj Bela IV (1235–1270), a prvi put se pominje 1260. kao mesto u sastavu topuske cistercitske opatije, mada nije isključeno da je neki grad na tom mestu postojao i ranije. Tokom srednjeg veka Bihać je nazivan raznim imenima, a ostrvo na kojem je sagrađen zvalo se Otok sv. Ladislava. Bio je slobodan kraljevski grad i jedno vreme glavni grad kraljevine Hrvatske (*metropolis et propugnaculum totius regni Croatiae*), pa su se u njemu povremeno održavali hrvatski sabori. Kako je preko njega vodio glavni vojni i trgovački put (*via exercitualis*), Bihać je dugo smatran vratima za ulaz u Hrvatsku.

I po predanju i po epskim pesmama, Bihać su Turci osvojili na izdaju (vidi pesmu MH III, 4). „Izdao ga je neki Nikola, a car mu je zauzvrat dao pašaluk (nasledni), pa se onda on prozvao paša Predojević.“* Prema istorijskim izvorima, Turci su Bihać (u kome je posadom od 400 ljudi komandovao Hristofor Lamberg) zauzeli 19. juna 1592, posle više neuspešnih napada, i držali ga sve do 1878. Do početka XVIII v. u njemu je bilo sedište Bihaćkog sandžaka i najvažnija tvrđava u Bosni. U XVII v. bio je glavna polazna tačka za četovanja po Hrvatskoj, kao što je do tada bio Kamengrad. Tokom 1641. u Bihaću su bili na glasu četovođe Idrizaga Velagić, Alaga Ibrahimagić, Ibrahimaga Čerkić — sve savremenici Muje Hrnjice i ostalih epskih junaka muslimanskih Krajišnika. Austrijska vojska opsedala je Bihać 1594, 1689, 1698. i 1878.

U Bihaću su od XIV do XVI v. postojali franjevački i dominikanski samostani sa crkvama. Po predanju, najznamenitiju pravoslavnu crkvu sv. Jovana Turci su pretvorili u džamiju, a katoličku crkvu u arsenal. Pouzdano se, međutim, zna samo da je današnja Fetija džamija u Bihaću zapravo gotička crkva sv. Ante. Tu su nađeni nadgrobni spomenici hrvatskih plemića iz XVI v.

Bihaćki grad je porušen 1890. i 1891. Osim Kapetanove kule, od njega je ostalo samo nešto bedema i jendeka.

Po Vuku (*Rječnik*), *Bišće* je istočna varijanta narodnog imena za Bihać, kako se u epskim pesmama najčešće i nalazi, bilo da su muslimanske ili hrišćanske.

Muslimanske pesme u Bihaću najčešće spominju age Popržinoviće, a hrišćanske Alagu i Halila bez porodičnog imena (verovatno iz istog plemićkog roda), Fazli-haračliju (Vuk III, 42), Osmanbegovića i Ogojenovića (Vuk III, 37), Belil-agu (Vuk VI, 38) i druge.

Pesme MH III, 3, 4 pominju Bihać dok je još bio u hrišćanskim rukama (mada ne zadugo, jer se u njima opeva njegov pad 1592).

Literatura: Ковачевић 1890, 149–150*; Радонић 1910, 75 (nap. 20); Kreševljaković 1953; Vego 1957, 10–11; EČ 222 (nap. 28); Даничић 1, 42; *Рјечник* s.v.; ЕП 1 s.v.

BIHOR, Bijor

E Srpski letopis pominje pod 1455. grad *Bihorь u Zagorju* (Даничић 1, 42). Toponim ima paralele u slovenskim zemljama: polj. *Bychorz*, pol. *Bichore*, mađ. *Bihar* = rum. *Bihor*, češ. *Býchory*, u Mađarskoj 1211. lično ime *Bihor* (Kiss 110b). Poljski oblik ukazivao bi na *j*-posesiv od ličnog imena, češki na množinski oblik rodovskog nazvanja, naknadno singularizovan. (A. L.)

Bihor

- bez atribucije: *Od Bihora i od Kolašina* (SM 170:234); SM 63

http://www.balkaninstitut.com

Bijor

- ravni: *On pokupi sve Gusinje redom, | Suvodola i Bijora ravna* (Vuk IV, 31:184–185)

Stari grad u Crnoj Gori.

Danas razvaline grada na desnoj obali Lima, 9 km severno od Berana. Cela oblast — zajedno sa srednjovekovnom župom Bihor koja se nalazila između Lima, planine Bjelasice i Koritsko-peščarske visoravni — dobila je ime po njemu.

Ime Bihor se pominje 1450. u jednom dokumentu iz dubrovačkog arhiva: *„In loco vocato Bichor"*. Turci su ga zauzeli 1455: „primi сарь Bihorь u Zagorju 1455".* (Zagorje je u XVI v. bilo turska nahija čija su se naselja nalazila između Tutina, Sjenice i Rožaja, u kadiluku Trgovište.) Sredinom XVI v., prema turskim izvorima, u tvrđavi je pored hladnog oružja bilo topova, pušaka i ostalog što je potrebno za odbranu, a posada tvrđave je brojala 226 ljudi. U XVII v. pominje se Bihorska episkopija, a oko 1686. bihorski episkop Visarion.

U pesmama se javlja kao mesto iz kojeg Turci kupe vojsku za borbu protiv hrišćana, odnosno kao jedno od onih turskih mesta iz kojih je u borbama sa hrišćanima stradao „cvijet od Turakah, a gospoda starijeh odžakah". S obzirom na kontekst (Suvodol, Gusinje), u pesmi Vuk IV, 31 moguće je da se radi o istoimenoj oblasti.

Literatura: Новаковић 1882, 333–343; Шкриванић 1959, 43; Зиројевић 1974; Томовић 2002; Томовић 2006; Даничић 1, 42, 353*; 3, 206; VE s.v. *Grad*; ЕП 1 s.v.

BIJELA

- Gornja: *I šalje je u Bijelu Gornju* (Vuk IX, 18:230)
- bez atribucije: *Brzo Harman u Bijelu siđe* (Vuk VIII, 64:157)

⊘ 42° 27′ N, 18° 39′ E

Mesto u Boki Kotorskoj (Crna Gora).

U Kotorskom statutu iz 1344. pominje se kao selo Sv. Petra, po crkvi i benediktinskom samostanu iz IX v. Današnje ime javlja se od 1351.

Jednako se zove i manastir nedaleko od sela Donja Bijela, u kanjonu rečice Bijela, 10 km od Šavnika u Crnoj Gori. Po predanju, zadužbina bratstva Vulovića. U blizini je brdo Tunjemir, pa se u nekim izvorima zove i Tunjemirski manastir. Pominje se 1656. Turci su ga zapalili 1702, ali je manastir ubrzo obnovljen. Manastirska crkva posvećena je sv. Đorđu.

Obe pesme pevaju o selu Gornja Bijela odnosno Bijela, koje mora biti u blizini istoimenog manastira i njegovog sela. Vuk IX je pominje u kontekstu brđanskog pohoda na Kolašin, a Vuk VIII u vezi sa crnogorsko-turskim sukobom kod čardaka drobnjačkog vojvode Mirka Aleksića.

> Takođe i: slavonsko selo u Hrvatskoj, nedaleko od manastira Pakre, na padinama Papuka; selo na reci Tinji (BiH), j/z od Brčkog.

Literatura: Даничић 1, 96; 3, 565; *Hrvatski leksikon* I s.v.; ЕП 1 s.v.

BIJELO POLJE, Bjelopolje

I Pruška Vas, Akova

E *Bielo Pogle* pominje se prvi put 1411. (Шкриванић 1959, 42), no tu se od kraja XII v. nalazio manastir sv. Petra „na Limu", zadužbina humskog kneza Miroslava. (A. L.)

Bijelo Polje

- bez atribucije: *Butum Bihor i Bijelo Polje* (SM 63:178); Vuk IV, 41; Vuk IX, 32; KH I, 6

Bjelopolje

- ravno mjesto: *Od ravnoga mjesta Bjelopolja* (SM 170:236)

⊘ 43° 1′ N, 19° 44′ E

Varoš na Limu u Crnoj Gori.

U srednjem veku mesto pod imenom Pruška Vas. Kao Bijelo Polje prvi put se javlja 1589, a od 1667. ime se prevodi na turski — Akova.

U turskim spomenicima iz XV v. pominje se kao karavanska stanica. Za vreme turske vladavine Bijelo Polje je bilo najpre u sastavu Bosanskog, a onda Novopazarskog sandžaka

http://www.balkaninstitut.com

(Bosanski elajet). U XIX v. bilo je sa Bihorom (predeo oko Berana) u Novopazarskom kajmakamluku (okrugu). Varoš je 1805. opasana zidom i pretvorena u utvrđenje. Od 1865, kada je osnovan Bosanski vilajet, Bijelo Polje je kaza (kadiluk) Novopazarskog sandžaka. Mesto je tek 1912. oslobođeno od Turaka.

> Još i: u Srbiji ima 8 mesta pod imenom Belo Polje (kod Obrenovca, Brusa, Gornjeg Milanovca, Raške, Kuršumlije, Istoka, Peći i Podujeva).
>
> Takođe i: selo u Hrvatskoj, u severnom delu Krbavskog polja, oko 10 km j/i od Korenice.

Pominje se u kontekstu boja na Krusima 1796, bitke na Deligradu 1805, pohoda Sulejman-paše Skopljaka na Šumadiju i bojeva Crnogoraca i Hercegovaca s Turcima 1862.

Literatura: Дедијер 1909, 29, 31, 132, 255, 256; Шкриванић 1959, 41–42; Васић 1975; Круниħ 1996; Томовић 2006; Даничић 3, 566; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 58; VE s.v.; ЕП 1 s.v.

BIJELJINA

I Četvrtkovište

E Verovatno izvedenica od *belj*, *bijelj* ’vrsta hrasta’, sufiksom *-ina* u kolektivnom značenju šume (up. Лома 1997, 11). Ili možda od psl. **bělь* ’blato’; neće biti od ličnog imena. (A. L.)

- šer: *Odvede ih šeru Bijeljini* (Vuk IV, 29:195); Vuk IV, 32
- ravna: *Prihvatiću ravnu Bijeljinu* (KH I, 16:14)
- bez atribucije: *Kad dovede Bijeljini roblje* (Vuk IV, 29:196); Vuk IV, 32, 35, 43; KH II, 73

44° 24′ N, 19° 24′ E

Grad u BiH (Republika Srpska).

Nalazi se u oblasti Semberija. Prvobitno naselje je verovatno bilo podignuto na mestu nekadašnjeg sela Popovi. Kroz Bijeljinu je vodio put iz Zvornika u Mačvu, Mitrovicu i Ilok. Prvi put se pominje 1446. kao župa. U tursko doba župa Bijeljina se nalazila u nahiji Koraja.

Smatra se da su Turci osvojili Bijeljinu najranije 1529, iste godine kada je osvojen Morović. Prvi turski popis stanovništva i naselja iz 1533. spominje selo Četvrtkovište sa svega 13 kuća, 7 samaca i jednim vojnim licem, dok se Bijeljinom naziva nahija čije je središte bilo selo Četvrtkovište (prema danu održavanja pazara — četvrtkom). Sve do 1580. Četvrtkovište je imalo status sela, a te godine je carskom naredbom postalo kasaba sa određenim pazarnim danom i godišnjim sajmom. Ne zna se tačno kada Četvrtkovište menja ime u Bijeljina, ali se 1634. spominje u turskim izvorima kao središte kadiluka.

Bijeljina nije nikada imala nikakav grad ili palanku, ali je imala šarampov (nasip oko mesta) sa palisadama oko džamije sultana Sulejmana II i oko hamama koji je bio kraj džamije. Austrijanci su osvojili Bijeljinu 1716. i držali je do 1739. Posle toga, kada je Bijeljina vraćena Porti, opet tu nije sagrađen grad, već je obnovljen stari šarampov koji je trajao sve do 1878. kada je Austrija okupirala Bosnu. Sličan šarampov bio je i u gradu Janji.

Muslimanske pesme pominju Bijeljinu u kontekstu borbi za Zvornik i oko njega, a hrišćanske u neistorijskim sižeima — osim Vuk IV, 29 koja peva o knezu Ivi od Semberije (*vide* POPOVI).

Literatura: Kreševljaković 1953; Vego 1957, 11; Handžić 1962–1963, 45–74.; Ристановић 2000, 465–475; Бабић-Томовић 2004; *Рјечник* s.v.; ЕП 1 s.v.

BIJOGRAD

- grad: *Od onoga grada Bijograda* (Vuk II, 97:5) ; Vuk II, 98
- bijeli grad: *Ka bijelu gradu Bijogradu* (Vuk II, 92:121) ; Vuk II, 98
- stojni: *Ode pravo stojnu Bijogradu* (Vuk II, 42:90) ; Vuk II, 93, 95; Vuk III 10
- bez atribucije: *Pa ćeš otud u Bijograd doći* (Vuk II, 94:199) ; Vuk II, 95, 97; Vuk III 9; Vuk IV, 24

Vide BEOGRAD

BIJOR

- ravni: *On pokupi sve Gusinje redom, | Suvodola i Bijora ravna* (Vuk IV, 31:184–185)

Vide BIHOR

http://www.balkaninstitut.com

BILAJ

E (Kod Gospića): ikavski od *beo*, up. *Bjelaj*, *Belaj*; ili poimeničen određeni vid prideva **bělъjь*, ili izvedenica na *-aj* tipa *Mračaj* (Skok I 15b–16a).

- grad: *Do Petrovca i Bilaja grada* (MH III, 4:605)
- bili: *Kad sam pošo od Bilaja bila* (MH III, 18:199)
- bez atribucije: *U Bilaju konak učiniše* (MH III, 3:146); MH III, 18

Grad u BiH.

Nalazi se na rubu Bilajskog polja, pored puta Petrovac — Kulen Vakuf. Epika njegov geografski položaj opisuje kao pogodan za odbranu od neprijatelja:

> Unačka ga župa zaklonila,
> S jedne strane Una opasala,
> Ostrovica, kamena glavica,
> Crvljevica gora nadjahala (MH III, 18:195–198).

Srednjovekovni grad Bjelaj (stari toponim Bilaj) prvi put se u dokumentima spominje 945. Srednjovekovna arhitektura ovog grada je i danas dosta dobro očuvana. Turci su upali u Bilajsko polje 1573. pri pohodu na Bihać i zauzeli grad pre 1577. Napušten je 1838.

Pesme ga pominju u neistorijskom kontekstu dvoboja Duralagić-Mehe sa Bišćaninom banom (MH III, 3 — svakako pre 1592. jer posle te godine u Bišću više nije sedeo hrišćanski ban) i Stojana Jankovića sa Hodžić-Huseinom (MH III, 18), kao i u kontekstu osvajanja Bihaća (MH III, 4).

> Takođe i: Bilaj u Lici (Hrvatska), 6 km j/i od Gospića, u Ličko-senjskoj županiji. Danas selo sa ruševinama srednjovekovnog grada koji je od 1528. do 1689. bio pod Turcima.

Literatura: Kreševljaković 1953; Vego 1957, 11; *Hrvatski leksikon* I s.v.; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 62.

BILEĆA, Bileć, Bilić, Carska Palanka

I Bilechia

E Od kraja XIV v. (Шкриванић 1959, 42), prisvojni pridev na *-ja* od ličnog imena **Bylęta*, up. drukčije obrazovanje od istog imena stpolj. *Bylanczino / Bilanczino*, danas na dva mesta *Bełęcin*. Ili je i našem i poljskim toponimima u osnovi lično ime **Bělęta*, up. pisanje *Beleća* (Даничић 1, 34). (A. L.)

Bileća

- mala: *Ravnu Planu i Bileću malu* (Vuk IV, 55:144)
- bez atribucije: *Eto silne vojske na Bileću* (Vuk IX, 15:160)

Bileć

- bez atribucije: *Od Bileća Ahmeta Hadžića* (Vuk IV, 55:85)

Bilić

- grad: *Pa ga goni do Bilića grada* (KH I, 36:91)
- beli: *Ja sam rodom od bela Bilića* (SANU III, 42:108)
- bez atribucije: *Ja se ženim, ja ću do Bilića* (KH I, 36:98)

Carska Palanka

- bez atribucije: *Na Velimlje kod Carske Palanke* (Vuk IX, 5:359)

42° 52′ N, 18° 25′ E

Grad u BiH (Republika Srpska).

Nalazi se na reci Trebišnjici, na putu iz Dubrovnika prema Nikšiću i Ključu kod Gacka. Pominje se u starim srpskim izvorima.

U srednjem veku nalazila se na kraju župe Vrm, ali se ne spominje u izvorima pre 25. januara 1387. Godinu dana kasnije kod Bileće je Vlatko Vuković potukao tursku vojsku. Beleži se kao *Bilechia* 1438. Blizu nje je 1465. bio i grad Torić.

Do druge polovine XIX v. Bileća je bila veće muslimansko selo sa znamenitim karavan-sarajem. U drugoj polovini XIX v. Omer-paša je osnovao Bilećki kadiluk odvojivši po neko selo od Gatačkog i Trebinjskog kadiluka. Mesto na kome je sada varoš dotle se zvalo samo Mahala ili Mala, a Bilećom su se zvala sela u Bilećkoj opštini. Početkom XX v., Bileća je u BiH — osim Ključa — bila najmanje mesto sa kotarskim uredom. Po tvrđenju očevidaca, tada su na njenom glavnom trgu bile džamija, crkva, pazarište i čatrnja, a u ostalim delovima va-

http://www.balkaninstitut.com

roši nalazili su se kotarski ured, pošta, nova pravoslavna crkva, opštinska škola, dućani, mehane, opštinske zgrade, mesarnice, pekare i privatne kuće.

U neistorijskim sižeima pominju ga muslimanska pesma KH I, 36 (u kontekstu ženidbe gojenog Halila, brata Muje Hrnjice) i SANU III, 42 (u kontekstu izbavljanja Gojka Desančića iz turskog ropstva). Preostale hrišćanske pesme ga vezuju za prvi turski udarac na Grahovo 1836. (Vuk IV) i boj na Grahovcu 1858. (Vuk IX).

Literatura: Дедијер 1903; Дедијер 1909, 74, 109, 110; Vego 1957, 12; Шкриванић 1959, 42; Даничић 1, 34, 40; Imenik YU 62.

BILIGRAD

♦ stojni: *Od onoga Biligrada stojna* (SM 101:2)

Vide BEOGRAD

BILUČ

♦ bez atribucije: *Od Biluča Petrović-Ćiraka* (Vuk IV, 55:178)

Neizvesna ubikacija.

U Srbiji postoji selo Biluša na levoj obali Prizrenske Bistrice, oko 10 km zapadno od Prizrena. Ovo selo je kralj Milutin priložio Hilandaru početkom XIV v., a car Dušan potvrdio 1348. Međutim, radnja u pesmi (o sukobu Moračana i Kolašinaca) odvija se oko Grahova, pa je moguće da se radi o crnogorskoj Bileći (42° 30′ N, 19° 8′ E), a ne o Biluši koja je srazmerno daleko od mesta zbivanja.

Literatura: Пурковић 1940; Даничић 3, 555; ЕП 1 s.v.

BILJANE

E Ime stanovnika izvedeno od nekog toponima ili hidronima osnove **bělъjь* > ikav. *bili*, up. reku *Bilu* kod Zenice, pritoku Lašve. (A. L.)

♦ ravni: *Beg iziđe na Biljane ravne* (MH IV, 32:452)

♦ bez atribucije: *Na Biljane kuli Stojanovoj* (MH III, 19:330); MH IV, 32

⊘ 44° 36′ N, 16° 41′ E

Selo u BiH blizu Stoca.

Zajedno sa gradom Ključem, bosanski kralj Tomaš Ostojić dao ga je 1446. sinovima vojvode Ivaniša Dragišića. Danas selo na istom mestu blizu Ključa, samo izdeljeno na Gornje i Donje.

> Takođe i: Bilje — mesto na jugu Baranje, 8 km s/i od Osijeka, na putu Osijek — Beli Manastir (Hrvatska).

Prema jednoj od pesama (MH III, 19), u Biljanima se nalazi kula Stojana Jankovića. (Ovaj epski junak se inače vezuje za ISLAM GRČKI — *vide*.)

Literatura: Даничић 1, 40; Imenik YU 62; ЕП 1 s.v.

BIOČE

♦ bez atribucije: *Od Bioča dva Biočanina* (Vuk VI, 49:116); Vuk IX, 10; SM 49

⊘ 42° 31′ N, 19° 21′ E

Selo u Crnoj Gori.

Nalazi se na desnoj obali reke Morače, 14 km severno od Podgorice.

U Vuk VI, 49 pominje se kao jedno od mesta iz kojih Ograšić serdar skuplja vojsku za pohod na Janotu Diklića, i to kao deo formule:

Zove Turčin Ograšenoviću
Od Lijevna dva Lijevnjanina,
Od Srijema dva Srijemljanina,
Od Glamoča dva Glamočanina,
Od Bioča dva Biočanina,
Iz Vidina dvije Vidinlije (112–117).

Ostale njegove pojave su u istorijskom kontekstu pohoda na Kuče 1855. (Vuk IX, 10 i SM 49).

Literatura: ЕП 1 s.v.

BIOGRAD

Biograd

♦ bijeli grad: *Pod bijelim gradom Biogradom* (SANU IV, 48:34); Vuk VII, 24

♦ beli grad: *Po belome gradu Biogradu* (SANU IV, 48:49)

♦ beli: *Ajde, Jovo, belom Biogradu* (SANU IV, 48:111)

♦ bijeli: *Ode Šćepan bij'lu Biogradu* (SM 7:127)

http://www.balkaninstitut.com

- bijeli Stojni: *U bijelu Stojnu Biogradu* (Vuk VI, 47:2)
- lijepi Stojni: *Od lijepa Stojna Biograda* (SM 72:26)
- stojni: *Ona zove stojnu Biogradu* (Vuk IV, 46:5); Vuk IV, 25, 62; Vuk VI, 47; Vuk VIII, 38; SANU II, 63; KH I, 16, 32; KH II, 73; SM 7, 15, 63, 72, 101
- tvrd: *Tvrd Biograd, da ga udre munje* (KH II, 73:97)
- proklet: *Bi Biograd za nedelju dana, | A proklet je, — da ga Bog ubije* (KH II, 73:98–99)
- bez atribucije: *Ako Bog da ni u Biogradu* (SANU III, 73:33); Vuk VI, 47; KH I, 2, 10, 15; KH II, 73; EH 2; MH III, 1; SM 7, 15, 44

* * *

Biogradski grad

- bez atribucije: *I dok nam je Biogradskog grada* (Vuk IV, 24:180)

Vide BEOGRAD

BISTRICA

- isprid Kotara: *Od Bistrice a isprid Kotara* (MH III, 11:16)

Neizvesna ubikacija.

U srednjem veku grad i župa koja je pripadala Zapadnim stranama, na granici između Hrvatske i Bosne. Određenje župa se uz Bistricu javlja 1400. Iz povelje kralja Ostoje 1400. vidi se da je Bistrički grad isto što i Hlivanjski Grad, pa bi Bistrica bila Hlivno (*vide* LIVNO), što delimično odgovara i sižeu pesme. Ipak, pravo rešenje bi bila neka Bistrica u Ravnim Kotarima, što je za sada nemoguće pronaći.

Pesma peva o ženidbi Četić-Osmanage („od Novoga ispod Velebita“) Jelom Sužnjevića i o spasavanju udbinjskih trideset sužanja.

Literatura: Пурковић 1940; Vego 1957; Даничић 1, 93, 94; 3, 565; *Рјечник* s.v.; ЕП 1 s.v.

BIŠĆE

- grad: *Pade magla oko Bišća grada* (MH III, 4:60); Vuk III, 42; MH IX, 1
- grad bijeli: *Nasred Bišća grada bijeloga* (Vuk III, 37:3); Vuk VII, 12; ER 187; SM 130; MH VIII, 24
- misto kameno: *Baš od Bišća mista kamenoga* (EH 12:664)
- polje široko: *Baš u Bišću polju širokome* (KH I, 7:28)
- bijelo: *Stiže knjiga od Bišća bijela* (MH III, 20:737); Vuk VI, 38, 49; Vuk VII, 12; ER 160, 187; KH I, 22; KH II, 60; MH III, 3
- bilo: *Bilom Bišću i Uni ledenoj* (MH IV, 37:381); MH III, 3, 4; MH VIII, 24
- bijelo kameno: *Bijelome Bišću kamenome* (MH IV, 29:794)
- kameno: *Čak iz onog Bišća kamenoga* (KH I, 23:26); KH I, 32; KH II, 74; EH 3, 8
- bijelo na Krajinu: *Od bijela Bišća na Krajinu* (Vuk VII, 12:153)
- na krajinu: *Hajde šnjome Bišću na krajinu* (Vuk III, 42:18); MH VIII, 24; KH II, 74, 75
- ledeno: *Smi'š li sići Bišću ledenome* (EH 12:233)
- bez atribucije: *A od Bišća Pajazitovića* [u sledećim stihovima: *Ispod Bišća* … | *Iznad Bišća* … | *Iza Bišća* …] (Vuk III, 36:38–41); *Savrh Bišća Osmanbegovića* [u sledećim stihovima: *Sasred* Bišća… | *Sadno* Bišća …] (Vuk III, 37:47–49); isto i Vuk VI, 49; Vuk III, 42; Vuk VII, 11, 56; ER 88, 187; KH I, 32; KH II, 60, 74; MH III, 3, 4; MH IV, 41; MH VIII, 24; MH IX, 1; EH 4

Vide BIHAĆ

BITOLJ, Bitol, Namastir

◐ Pelagonija, Manastir, Monastir, Bitola

E Kako se mesto zvalo i *Manastir*, primamljiva je pretpostavka da mu je ime nastalo od sl. *obitelj* (Skok III 537), u prilog čemu bi se mogao navesti i apelativ *bitoljina* pored *obitoljina* 'mesto življenja' u si. Srbiji (up. Лома 2000, 603), ali tome se protive rani slovenski i grčki zapisi imena koji svedoče da je *-i-* u njemu nastalo od **y* (*ы*). Opširno Stankovska, 1995, 17 dd., koja navodi razna tumačenja ovog imena, a sama pretpostavlja izvedenicu na *-ja* od sl. ličnog imena **Bytolъ*. (A. L.)

Bitolj

- bez atribucije: *Žež' na Bitolj stotinu topovah* (SM 55:433)

http://www.balkaninstitut.com

Bitol

- bez atribucije: *I veliki paša od Bitola* (Vuk IX, 2:123)

Namastir

- bez atribucije: *I još s njim Turci od Namastira* (Vuk VIII, 34:26)

⌀ 41° 1′ N, 21° 19′ E

Grad u Makedoniji.

U tursko doba zvala se *Manastir/Monastir*. Nalazi se blizu antičkog grada Herakleje, na mestu gde se obronci Pelistera spuštaju u Pelagoniju.

Grad je većim delom podignut oko reke Dragora, desne pritoke Crne reke koja se uliva u Vardar. Između Herakleje i Bitolja nema kontinuiteta: Herakleja je uništena u zemljotresu u VI v. i posle toga se više ne pominje. Tokom XI v. Bitolj se javlja i pod imenom Pelagonija.

Nalazi se na raskrsnici puteva prema Ohridu, Kičevu, Prilepu i Skoplju, prema Mariovu na istoku, i prema grčkim gradovima Lerinu, Kosturu i Solunu.

Bitolj su osnovali Sloveni u blizini manastira Bukova. Između XI (kad se 1014. prvi put pominje kao episkopska stolica) i XIV v. razvio se u značajno mesto uglavnom zahvaljujući dobrom položaju na antičkom putu *Via Egnatia*. U osmoj deceniji XIV v. osvaja ga Timur paša. Prvi put se u turskim dokumentima javlja u XV v. i ostaje pod turskom vlašću sve do 1912.

Bitoljska eparhija se prvi put pominje u povelji vizantijskog cara Vasilija II (1018) pod nazivom Pelagonijska eparhija. Obuhvatala je pelagonijsku oblast, kao i gradove Debar, Veles i Prilep. Ove oblasti ušle su u sastav srpske države u doba kralja Milutina.

Turci su od Bitolja načinili značajan verski centar i sedište vrhovnog poglavara muslimanske zajednice. U drugoj polovini XVIII v. u Bitolju je bila rezidencija rumelijskog valije, a potom — posle reformi iz 1836. — sedište službene uprave elajeta Rumelija. Grad strada od kuge 1759, ali se početkom XIX v. ponovo popunjava izbeglicama iz razrušenog aromunskog grada Moskopolja.

U Vukovim pesmama pominje se kao mesto iz kojeg se regrutuje vojska za napade na Crnu Goru, a u SM 55 javlja se u kontekstu rusko-turskog rata 1828.

Literatura : Марковић 1982, 299–303; Елезовић 1935, 190–244; EI VI, 356; ЕП 1 s.v.

BJELOPOLJE

- ravno mjesto: *Od ravnoga mjesta Bjelopolja* (SM 170:236)

Vide BIJELO POLJE

BLAGAJ

➊ Bona, Šćepan-grad

🅔 Početkom XV v. *u gradu Blagaju* (Даничић 1, 42). Tumači se kao refleks određenog pridevskog vida od *blag*; bilo bi prevod latinskog imena *Bona* ’dobra’ > *Buna* (Skok I 16b, 166b). Jedan *Blagaj* i na Sani (1334: *Blagay*). (A. L.)

- grad: *Dokle dođe do Blagaja grada* (Vuk III, 81:82)
- bez atribucije: *Iz Blagaja Hameta dizdara* (Vuk VII, 56:103)

⌀ 44° 9′ N, 17° 25′ E

Grad na reci Buni (BiH).

Nalazi se u blizini Mostara.

Grad vojvode Sandalja i njegovog sina, Stjepana Vukčića Kosače (vladao 1435––1466), hercega sv. Save, nekada glavni grad humske zemlje. Iz toga doba je ostala izreka: „Šeher Blagaj, a kasaba Mostar“. U narodu je poznat kao Stjepan-grad ili Šćepan-grad, po hercegu Stjepanu. Grad Blagaj se prvi put izričito spominje 1423. u dubrovačkim zapisima. Turci su ga osvojili 1465. i držali sve do 1835. Blagajski kadiluk postojao je već 28. maja 1473, a ukinut je 1851. Grad je dva puta popravljan: 1699. i 1827.

Blagaj je u srednjem veku bio jedno od najvažnijih hercegovačkih mesta, i to zbog svoga naročitog položaja: ležao je gotovo u samoj dolini Neretve, preko koje je održavao veze sa morem; zatim je zatvarao izlaz iz jedne značajne nizijske linije koja je dolinu Neretve dovodila u vezu najpre s važnim drumom Dubrovnik — Niš, a zatim preko Duge i Nikšića sa Skadarskim jezerom i najvećom transverzalnom nizijskom linijom na zapadnoj obali Balkanskog poluostrva. Bla-

http://www.balkaninstitut.com

gaj je zapravo propao usled pomeranja čitavog saobraćaja prema severu. Tome su uzrok bile velike promene koje su se u novom veku desile u srednjoj Evropi. One su učinile da se glavni saobraćaj premesti prema dolini Neretve, a to je dovelo do razvitka Mostara i do propasti Blagaja u novom veku.

Dizdarevići su jedna od najstarijih porodica u Blagaju. Za njih se priča da su došli iz Azije odmah po osvojenju Hercegovine. Njihovi preci bili su blagajski dizdari.

U pesmama se pominje jednom kao deo itinerera epskog junaka od Makarske do Nevesinja (preko Gabele — Vuk III), a drugi put kao mesto koje ima pašu i daje vojsku za bitku kod grada Očakova — epske Ozije (Vuk VII).

Dvorac Bišće

Pod starim gradom Blagajem (iznad izvora Bune i današnjeg Blagaja), na teritoriji današnjeg Blagaja ili u njegovoj najbližoj okolini, u srednjem veku stajao je dvorac Bišće. Taj se dvorac prvi put pominje 1220, a potom 1327. u vezi sa banom Kotromanićem, 1382. u vezi sa kraljem Tvrtkom, 1395. u vezi sa kraljem Dabišom, više puta u vezi sa kraljem Ostojom, a poslednji put 1418. U XII v. u njemu je bila crkva sv. Kozme i Damjana na današnjem lokalitetu Vrači u selu Podgrađu (blizu ruševina dvorca Bišće).

Takođe i Blagaj na Sani u BiH, grad knezova Babonića sa kraja XIII ili početka XIV v., koji se od 1330. po njemu zovu i Blagajski (de Blagay). Grad je imao veliko podgrađe u kome se 1334. pominje crkva bl. Grgura (*ecclesia beati Georgii de Blagay*). Babonići su držali Blagaj sve do dolaska Turaka početkom XVI v. (zauzeli su ga 1512. ili 1513). Pod Turcima, grad je bio u sastavu sandžaka Klis, koji je organizovan 1537. i do 1557. u njemu je držana posada.

Literatura: Семиз 1898; Дедијер 1903, 246–248; Крешевљаковић / Капиџић 1954; Vego 1957; Kreševljaković 1959; Даничић 1, 42; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 64; EČ 459 (nap. 6, 7), 460.

BLAŽUJ

E Svakako od *blag*, obrazovanje nejasno; možda ponajpre pridev na *-jь* (u muškom rodu prema *grad*) od ličnog imena **Blažuj* < **Bolži-ujь* 'onaj koji raduje (*blaži*) svog *ujaka*', up. *Bezuje*. (A. L.)

♦ bez atribucije: *U Blažuju na konak panuli | Tri sahata niže Sarajeva* (KH I, 2:1170–1171)

⊘ 43° 50′ N, 18° 15′ E

Selo u BiH, blizu izvora reke Bosne.

Prvi put se pominje 1462. Takođe i zidine starog grada koji se zvao Vrhbosna, blizu Sarajeva, na putu Sarajevo–Travnik. Istim imenom zvao se i timar u nahiji Saraj.

Grad u Blažuju bio je u razvalinama već 1530. kad ga pominje Kuripešić opisujući svoj put za Carigrad. Početkom XX v. Blažuj je bio mahala (četvrt, zaselak) čija su sela ležala duž puta Sarajevo–Mostar, u podnožju planine Igman. U jednoj maloj uvali ispod Igmana stajala je dvospratna kamena kula sa čatmom, od pravoslavne crkve udaljena oko 1 km. Pripadala je potomcima Smail-age Čengića.

Pesma pominje Blažuj u kontekstu opsade Temišvara u XVII v., kao drugi konak na putu turske vojske iz Travnika na polje Orlovo gde se odigrala odlučujuća bitka. Sudeći po pomenu Rakocijevog imena, ta je opsada morala biti negde između 1648. kada je Đerđ Rakoci prvi put postao erdeljski knez, i 1660. kada je poginuo u sukobu s Turcima. Istorija, međutim, beleži da je to bilo kod grada Kluža, a ne kod Temišvara. Takođe *vide* LONDON.

U *Imeniku Jugoslavije* iz 1973. pominju se dva Blažuja, oba u Bosni: jedan kod Duvna i drugi kod Sarajeva.

Literatura: Трифковић 1908, 165–169; Крешевљаковић / Капиџић 1954, 75; RJA s.v.; Imenik YU 65.

BOBOVO

E Pridev od naziva za žitaricu *bob*, rasprostranjen u toponimiji slovenskih zemalja. (A. L.)

♦ selo: *Nosite me u selo Bobovo* (SM 108:48)

Selo u Crnoj Gori, kod Pljevalja.

Sasvim prikladno, pominje se u pesmi o pogibiji Mijata Tomića izdajom njegovog kuma Ilije Bobovca. Hajduk Mijat je sahra-

http://www.balkaninstitut.com

njen u Bobovu, iako su mesto njegove pogibije bili Doljani. U pesmi SM 103, međutim, peva se da je Mijatov kum bio Ilija Popović, a mesto Mijatovog pogrebenja Petrovo polje.

Još i: Bobovo u Srbiji, blizu Svilajnca.

Literatura: Томић 1902, 411; Imenik YU 66.

BOGATIĆ

E Mačvanski, od 1718: *Pegetichz* (sic!) (Пантелић 1948, 30), verovatno prezime od ličnog imena *Bogeta*, docnije izvrnuto prema *bogat*. (A. L.)

- selo: *Pak Bogatić selo prelećeše* (Vuk IV, 28:157)
- bez atribucije: *S Bogatića Martinović Lazu* (Vuk IV, 24:306)

⌀ 44° 50′ N, 19° 28′ E

Mesto u Mačvi (Srbija).

U XVIII v. (1788) Mačvanska knežina je imala 25 sela sa 845 kuća i 24 seoska kneza. Najviše kuća (po 90) imali su Crna Bara, Badovinci i Bogatić.

Bogatić je imao crkvu brvnaru iz XVIII v. Prvobitna crkva brvnara je zapaljena i izgorela posle propasti Prvog srpskog ustanka (1813). Nova crkva istog tipa podignuta je 1817.

U pesmama se pominje u kontekstu početka bune protiv dahija i boja na Salašu 1806.

Takođe i: selo u Srbiji kod Valjeva i mesto u Hrvatskoj kod Drniša.

Literatura: Котуровић 1892; Вукановић 1975, 137; Гавриловић 1994, 15; Imenik YU 67; ЕП 1 s.v.

BOJKOVIĆI, Bojkovo

E Od ličnog imena *Bojko* (još stsrp., v. Грковић 1986, 35), ili možda **Boljkovo*, od *Boljko* (: *Boljeslav* itd.). (A. L.)

- selo: *I on selu i Bojkovu siđe* (KH II, 63:216)
- selo bijelo: *U Bojkovu selu bijelome* (KH II, 63:2)
- bez atribucije: *Pa se njemu u Bojkovo vrnu* (KH II, 63:232); KH II, 51

Selo u Boki Kotorskoj (Crna Gora) između Višnjeva i Zagore.

U pesmi KH II, 63 uklopljeno je u siže o preotetoj nevesti, neobičan utoliko što se kao prvi prosac javlja „kapetan Rakocija“ koji geografski pripada sasvim drukčijem terenu (*vide* ER 81; Vuk III, 87). U KH II, 51 Bojkovo je posed Alije Bojičića (siže o mrtvom junaku koga stari neprijatelj izaziva na dvoboj), i nalazi se na putu između (verovatno izmišljene) planine Kunare i Kladuše.

Još i: 1) *Bojkovo* u Bugarskoj; 2) *Bokovo* — selo u Crnoj Gori na padinama planine Košarice, oko 10 km istočno od Cetinja; 3) *Bojke* kod Ulcinja (Crna Gora).

Literatura: ЕП 1 s.v.; Imenik YU 68.

BOLEČ

E Od prve polovine XVI v. (Шабановић 1964, 102). Mogao bi biti *j*-posesiv od ličnog imena *Boljko* (ili sl.), hipokoristika od *Bolje-slav*, sa dve glasovne pojave koje nisu svojstvene današnjim govorima Srbije: depalatalizacijom *lj* (up. češ. *Bolkov* od ličnog imena *Bolek*) i *e* kao refleksom poluglasa (up. primere kao *Debrc* u Posavini, *Budeč* u Moravici, *Koželj* u Kačeru). Po nekima, supstratnog porekla, od predsl. **Bale(n)tium*, sa paralelama u toponimiji Panonije, Dalmacije, Ilirije i Italije (Popović 1960, 103 d.). (A. L.)

- selo maleno: *Iz Boleča sela malenoga* (Vuk IV, 24:393)

⌀ 44° 43′ N, 20° 36′ E

Selo u Srbiji, blizu Beograda.

U doba Prvog srpskog ustanka, Boleč se vodi kao palanka u Gročanskoj nahiji. U Kraljevini Srbiji on je mesto u Bolečkoj opštini (srez Gročanski, okrug Podunavski). Početkom XX v. Boleč se beleži kao selo sa obe strane Gurbet dola, čiji je potok desna pritoka Bolečice. Meštani smatraju da je selo nazvano po toj reci.

U ataru sela Boleča, na mestu Oraščićima, bilo je — po predanju — veliko „mađarsko selo“. Pored puta stoji Bećarsko groblje, gde je za vreme Turaka bila džamija i jedna palančica koja je služila kao stanica za tatare (poštare, kurire). Putnicima iz

http://www.balkaninstitut.com

Beograda za Grocku prvi konak bio je u Boleču.

Pesma ga pominje u kontekstu početka bune protiv dahija, kao mesto iz kojeg je bio buljubaša Janko Gagić, jedan od pogubljenih srpskih knezova.

Literatura: Котуровић 1892; Николић 1903; Вукановић 1975, 137; Гавриловић 1994, 16; Imenik YU 68.

BOLJEVIĆI

🅴 Od 1521, v. Пешикан 1982, 74. Prezime, od ličnog imena *Bolj(-o/-e)*, hipokoristika od *Boljeslav* (ili sl.). (A. L.)

- gizdavo selo: *U gizdavo selo Boljeviće* (SM 25:39)
- lijepo selo: *Iz lijepa sela Boljevića* (Vuk IX, 1:641)
- malehno selo: *U malehno selo Boljeviće* (SM 172:5)
- bez atribucije: *Od Godinja i od Boljevića* (Vuk IX, 25:283)

⊘ 42° 13′ N, 19° 6′ E

Mesto u Crnoj Gori.

Crmničko selo između Sotonića i Skadarskog jezera. Zajedno sa Zabesom i Godinjem čini pleme Boljevići.

Prema povelji kralja Milutina Svetom Nikoli na Vranjini (oko 1296), omeđeno područje nestalog sela Orahovo sa poluždrebicom Štitare obuhvatalo je ceo tok Crmnice i donji tok Orahovske reke. Poluždrebica Štitare sa ljudima zapremala je deo atara današnjih sela Boljevići i Sotonići. Štitare su činili polovinu ždreba (zemljišne deonice obradivog zemljišta izabrane ždrebom) u Crmničkom polju, u dolini reke Crmnice. Ovo zemljište su držali štitari, majstori za izradu štitova, u sklopu veće majstorske aglomeracije čiji su se tragovi sačuvali j/i od Virpazara, gde postoje uvala Štitar i potes Štitari. Termin poluždrebica održao se u narodnom govoru sve do danas, ali se više ne vezuje ni za koje određeno mesto.

Pesme pominju Boljeviće u kontekstu turskih pohoda na Crmnicu i na Crnu Goru uopšte.

Još i: Boljevići kod Labina (Hrvatska); Boljevići kod Bratunca (BiH).

Literatura: Соловјев 1925; Вукмановић 1988; Томовић 1998; Бубало 2006, 254; Imenik YU 69; ЕП 1 s.v.

BORAČ

⓿ Boraç, Boraci

- valoviti: *Sjutra ćemo Borču valovitu* (KH I, 6:85)

⊘ 43° 44′ N, 19° 0′ E

Mesto u BiH (Republika Srpska).

Srednjovekovni grad u istoimenoj župi, zapadno od Mesića.

Pod imenom „Berez“ pominje se još 1244. Grad Borač je bio centar oblasti u posedu knezova Radenović-Pavlović, imao je svoje podgrađe (Podborač varoš, Subtus Boraz, Sotto Boraz) i carinarnicu. Grad se nalazio u blizini današnje Vlasenice koja se turski (vrlo dugo) zvala *Berče* (Birče), pa se ravnica oko Vlasenice i kasnije (među hrišćanima) zvala Birač. Turci su zauzeli Borač 1463. i otada se on pominje kao grad (sa podgrađem) u Boračkoj nahiji (Višegradski kadiluk, po odlasku Turaka — Rogatički srez). Verovatno se ovaj Borač pominje u pesmi.

Kod Vuka u *Rječniku* pominje se Borač kao „zidine staroga grada u nahiji Kragujevačkoj u Gruži“. Time se misli na srednjovekovni grad kod Kragujevca, nedaleko od Boračkog krša.

Još i: ruševine srednjovekovnog grada Borača u Metohiji (Srbija), u oblasti Drenica, oko 25 km zapadno od Prištine. Ovaj Borač se prvi put pominje 1346. Posle pada despotovine 1459, grad je napušten i iz turskog perioda o njemu više nema pomena.

Literatura: Котуровић 1892; Ердељановић / Николић 1899, 40–41; Скарић 1922, 184–188; Vego 1957; Каниц 1, 1985; Даничић 1, 67; *Рјечник* s.v.; ЕП 1 s.v.

BORAK

🅴 Valjevski, od 1528. (Ema Miljković, usm.), kao i Beogradski (Шабановић 1964, 41: piše se i *Borak* i *Bork(e)*, prema osnovi kosih padeža). Stari slovenski naziv za ’šu-

http://www.balkaninstitut.com

micu’: češ., polj. *borek* (up. Лома 1994, 231). (A. L.)

♦ bez atribucije: *O iz Borka kneže Simeune* (Vuk IV, 33:458)

⊘ 44° 32′ N, 20° 22′ E

Selo kod Ostružnice (Srbija).

Pesma peva o boju kod Loznice 1810. i pominje Beogradskog kneza:

Ev’ iz Borka Simeunu knezu:
Simeune, Bijogradski kneže! (348–349).

U njemu je 27. avgusta 1805. Karađorđe sazvao i održao skupštinu na kojoj je osnovan Praviteljstvujušči sovjet naroda serbskog. U Kneževini Srbiji taj se Borak pominje kao „selo u okružiju Beogradskom, srezu posavskom, sa 92 kuće i 637 duša“.*

Epski junaci iz Borka

Knez Simeun iz pesme je Sima Marković, beogradski vojvoda, rodom iz Velikog Borka. Predsednik Praviteljstvujuuščeg sovjeta postao je 1810, a 1813. pobegao je iz Srbije zajedno sa Karađorđem, ali se vratio u zemlju već 1816. da pripremi Voždov povratak. Uhvaćen je i pogubljen 1817. Iz Borka je bio i Milosav Čamdžija (nadimak je dobio zato što je prevozio ljude preko Save), koji je uz zemljaka, kneza Simu Markovića, učestvovao u osvajanju Beograda 1806. U Drugom srpskom ustanku već 1815. je učestvovao u osvajanju sela Palež (današnji Obrenovac) gde je zadobio rane od kojih je dva dana kasnije preminuo. Po svedočenju savremenika, bio je veliki junak, ali za to nije prihvatao nikakva priznanja. Jedina mu je potreba bila da se bije sa Turcima.

Još i: 1) Borak u Jelcima (Srbija); 2) selo u Crnoj Gori kod Nikšića. Vuk u *Rječniku* u odrednici Borak pominje da je to „planina blizu Omiša, cf. Visuć“.

Literatura: Пурковић 1940; Латковић 1954, 560; Вукановић 1975, 137*; Гавриловић 1994, 17; Бура 2003; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 69; ЕП 1 s.v.

BORČA

♦ malena: *Ajde brže pod malenu Borču* (Vuk VIII, 33:12)

⊘ 44° 52′ N, 20° 28′ E

Mesto u Srbiji.

Nekada selo na levoj obali Dunava, na putu Beograd-Zrenjanin; danas prigradsko naselje Beograda. Pominje se u turskim popisima i pre 1717. kada se — pod imenom Stara Borča — javlja kao naselje sa 30 kuća. Posle 1846. *Stara* se gubi i ime ostaje kao danas.

Kod Vuka u *Rječniku* Borča je „Dunavska otoka, koja se odvaja prema Biogradu i utječe u Tamiš” i „selo na desnoj strani te otoke”. U pesmi se pominje kao zborno mesto vojske za osvajanje Beograda pod zapovedništvom princa Eugena Savojskog 1717.

Literatura: Вујовић 1973; Томовић 1997; *Рјечник* s.v.

BORIČEVAC

♦ bijeli: *Ti otidi b’jelom Boričevcu* (Vuk VIII, 39:37)

⊘ 44° 31′ N, 16° 1′ E

Mesto u ličkom Pounju (Hrvatska).

Od XIII v. pominje se kao tvrđava porodice Boričević. Turci ga osvajaju posle pada Ostrovice 1521. Hrvatskoj je ponovo priključen 1791. i tada je naseljen pretežno Bunjevcima. Kao pogranično mesto prema Turskoj, 1807. dobija carinu i karantin.

Sudeći po završnim stihovima ove kratke pesme (38 redova), događaj koji je u njoj opisan morao se desiti posle 1791, tj. u trenutku kad Boričevac više nije bio pod turskom upravom:

I ja sreto Ličke arambaše,
Oni nose devet mrtvi glava,
Devet glava Turak’ Vakupljana.
I ako mi, pašo, ne vjeruješ,
………………………………
Ti otidi b’jelom Boričevcu,
Ti ćeš naći devet Vakupljana
(25–28, 37–38).

Literatura: *Hrvatski leksikon* I s.v.

BOROGOVO

♦ bez atribucije: *I Papraću blizu Borogova* (Vuk II, 24:32)

⊘ 44° 22′ N, 18° 55′ E

Selo u BiH, u blizini Kalesije.

http://www.balkaninstitut.com

Pesma ga pominje u kontekstu nemanjićkih zadužbina („kud se dede car-Nemanje blago“).

Vukov *Rječnik* pominje Borogovo kao planinu u Bosni.

„Papraća blizu Borogova“ je manastir u BiH, na izvorištu reke Spreče, na pola puta između Šekovića i Zvornika, sa crkvom Blagoveštenja iz XVI v. (oko 1540).

Literatura: *Рјечник* s.v.; ЕП s.v.

BOROVAC

- na vrh Bukovice: *U Borovca, na vrh Bukovice* (Vuk IV, 53:61)

⊘ 43° 4′ N, 19° 11′ E

Zaselak u Drobnjaku, blizu Šavnika u Crnoj Gori.

Pesma ga pominje u kontekstu sukoba između Moračana i Kolašinaca kod sela Štitarice (*vide*).

Literatura: Латковић 1954, 609.

BOSANSKA DUBICA, Dubica

- bez atribucije: *Posla knjigu od Dubice Pezu* (Vuk VII, 12:217); Vuk VIII, 34, 38, 41; ER 125; EH 5

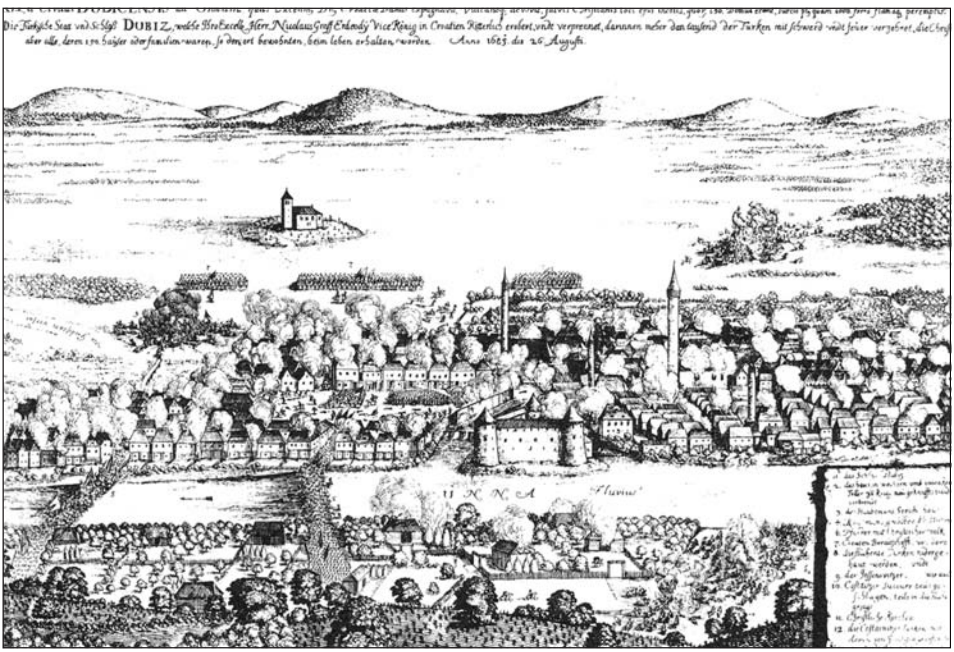
⊘ 45° 3′ N, 18° 23′ E

Grad u BiH, na desnoj obali Une.

Kao grad u sastavu Hrvatske prvi put se pominje 1244, a kao *castrum* 1258. Srednjovekovnoj bosanskoj državi pripadao je od 1398. do 1404.

Bio je glavni grad Dubičke županije. Tu županiju prvo su dobili templari, a potom jovanovci (joaniti) Vranskog priorata. Turci su zauzeli Dubicu 1538, ali su je braća Zrinski (Nikola i Ivan) oslobodili. Turci su uskoro ponovo osvojili grad i držali ga do 1685. Mirom u Karlovcu, Dubica je pripala Hrvatskoj, a Bosanci su, uzmičući na desnu stranu Une, udarili temelje današnjoj Bosanskoj Dubici.

Austrijanci su tri puta zauzimali Dubicu. Prvi put (1687–1701) je pripala Zagrebačkom kaptolu, verovatno zato što su je zauzeli Siščani. Drugi put ju je osvojio grof Ivan Drašković 1716. pa je ponovo pripala Zagrebačkom kaptolu sve do 1741. Tom

***Bosanska Dubica** 1685*

http://www.balkaninstitut.com

prilikom muslimansko stanovništvo iz Dubice prebeglo je u trg kod Banjaluke. Treći put Dubicu je zauzeo feldmaršal Laudon (u pesmi Laud general) 1788, a Turci su je vratili 1797. Ovaj poslednji rat bio je poznat u Bosni kao Dubički rat.

Dubički grad je bio mali ali tvrd, malog značaja. Porušen je posle austrijske okupacije Bosne 1878. Uz Unu se vide njegovi ostaci.

Pesme ga pominju u kontekstu osvajanja Bosanskog Novog (SANU III, 73; Vuk VIII, 34) i Cetina (Vuk VIII, 38), odnosno pogibije hajduka Sime Džepinovića (SANU III, 76) i ženidbe sina Ive Senjanina (Vuk VII, 12), Orlanović Muja (KH I, 21) i Čejvanagić Mehe (EH 5). Samo pesma Vuk VIII, 41 peva o bici pod Dubicom koju je hrišćanska vojska izgubila od Turaka.

Literatura: Kreševljaković 1953; Даничић 1, 315; EČ 220 (nap. 13); VE 3 s.v. *Grad*; Imenik YU 130; ЕП 1 s.v.

BOSANSKA KRUPA, Krupa

- carev grad: *Od Krupe, carevoga grada* (KH III, 8:565)
- careva: *To su sužnji od Krupe careve* (MH III, 4:783)
- bila od kamena: *A kod bile Krupe od kamena* (MH III, 4:126)
- kamena: *Jednu posla u Krupu kamenu* (MH III, 22:80)
- bez atribucije: *A od Krupe Arnautovića* (Vuk III, 35:44); MH IX, 17; SM 62; KH I, 22; KH II, 54; MH III, 4, 14; MH IV, 34; EH 4

⊘ 44° 52′ N, 16° 9′ E

Mesto u BiH.

Nalazi se na desnoj obali Une, blizu starog grada Ostrošca.

U sredini današnje Krupe, uz Unu, stoji brežuljak na kome je od kraja XIII v. bio grad istog imena. Od njega se danas vide samo ostaci, a još je početkom XIX v. imao posadu i dizdara i bio dobro snabdeven oružjem i municijom. Pre Turaka je pripadao porodici Babonić, a posle je više puta menjao gospodare. Turci su ga uzeli 1565. od Matije Bakića koji se probio kroz tursku vojsku, ali se udavio u Uni.

Krupa je imala i dizdara i kapetana. Obe funkcije držala je do sredine XVIII v. porodica Badnjević (poznati i kao Badanjkovići). Grad je popravljan 1783. i 1816. Austrijanci su ga opsedali 1581, 1690, 1692. i 1716.

Pesme ga pominju i u istorijskom (tursko osvajanje Bihaća, MH III, 4) i u neistorijskom kontekstu. U KH III, 8, na primer, pominje se kao grad čuvenog muslimanskog junaka Tanković-Osmana, a na drugim mestima (MH III, 4, 14, 22; MH IV, 34; EH 4) za nju se vezuje ništa manje čuvena porodica Badnjevića, odnosno — verovatno greškom — aga Baljević (KH I, 22). Hrišćanske pesme su u tome mnogo proizvoljnije. U njima se za Krupu vezuju Arnautovići (Vuk III, 35) ili prosto Krupa kapetan (SM 62).

> Još i: srednjovekovni grad u Bosni kod Krupe na Vrbasu. Služio je kao predstraža za Jajce.

Literatura: Lopašić 1943; Kreševljaković 1953; Шкриванић 1959, 72; EČ 76 (nap. 44); Imenik YU 220; VE s.v. *Grad*.

BOSANSKI NOVI, Novi, Novin, Nović

➊ Castrum Novum, Novigrad

Novi

- grad: *Pak je šalje u Novome gradu* (Vuk VII, 13:160); Vuk III, 82; Vuk VIII, 10, 35, 37; ER 125; SANU III, 73, 74; MH I, 80; MH III, 25;
- grad bijeli: *U Novome, gradu bijelome* (MH I, 80:195); Vuk III, 33, 34, 37; Vuk VII, 47; Vuk VIII, 38; SANU III, 22; MH II, 15; MH IX, 12
- na krajini grad: *Kod Novoga na krajini grada* (Vuk VIII, 35:14)
- mjesto bosansko: *Kod Novoga, mjesta Bosanskoga* (Vuk VIII, 35:84)
- bijeli: *Da idemo bijelu Novome* (Vuk VI, 81:65); Vuk III, 34, 35; Vuk VII, 29; SANU III, 73; MH I, 80
- bili: *Kada sideš do Novoga bila* (EH 4:405); MH II, 31; MH III, 13, 14, 22, 25
- turski: *Osim kula kod turskog Novoga* (MH III, 11:273); MH III, 21, 25

http://www.balkaninstitut.com

- turski kameni: *Do turskoga Novog kamenoga* (MH III, 11:298)
- na krajinu: *Te je šalje k Novom na krajinu* (Vuk VIII, 38:3); Vuk III, 33
- ispod Velebita: *Od Novoga, ispod Velebita* (MH III, 11:90)
- niže Velebita: *Kod Novoga niže Velebita* (MH III, 13:125)
- sa široke Like: *Od Novoga, sa široke Like* (MH III, 24:110)
- bez atribucije: *Sav mu Novi kula natfatila* (Vuk III, 33:12); Vuk III, 34, 35, 82; Vuk VII, 13, 47; Vuk VIII, 10, 34, 35, 38; SANU III, 22, 73; EH 4, 6; KH I, 22, 24, 27; KH II, 62, 66; MH I, 80; MH II, 15; MH III, 10, 11, 13, 25, 33; MH IX, 12

Novin

- grad: *Ja otidoh ka Novinu gradu* (SM 97:55)
- grad bijeli: *Od Novina grada bijeloga* (SM 62:88); KH III, 8
- grad krajišni: *Od Novina grada krajišnoga* (SM 62:187)
- bijeli: *Ustavi se u Novinu b'jelu* (KH II, 61:149); Vuk III, 33
- turski: *I siđoše do turskog Novina* (KH II, 61:235)
- zenđil turski: *Na zenđilu turskome Novinu* (KH II, 61:426)
- na krajini: *Propašće ti Novin na krajini* (Vuk III, 33:313)
- bez atribucije: *I u čudu ka Novinu dođe* (Vuk III, 33:70); SM 97; KH II, 61

Nović

- bili: *Nisko doli u Noviću bilom* (EH 11:36)
- bez atribucije: *U Noviću šest stotina kula* (EH 11:95)

⌀ 45° 02′ N, 16° 22′ E

Grad u BiH, na ušću Sane u Unu.

Stare grafike pokazuju Novigrad kao omanju tvrđavu, tzv. kastel na vrhu Kulskog brda iznad utoka Sane u Unu. Podignut je 1250. na ruševinama rimske stražarnice iz prvih vekova naše ere. Do početka XVI v. Novi je pripadao blagajskim knezovima Babonićima, a potom Nikoli Zrinskom.

Novigradski kastel na Kulskom brdu bio je od male koristi i knezovima Zrinskim i mađarskoj vojsci na Uni, kako zbog svog položaja, tako i zbog vrlo malog kapaciteta fortifikacija. To je naročito postalo očigledno posle 1483. kada je velika osmanlijska vojska kod Tunjice prešla Unu i nekoliko dana pustošila po Hrvatskoj, vodeći u ropstvo veliki broj ljudi. Zato su slavonski herceg Ivaniš Korvin i knezovi Zrinski izgradili novu tvrđavu u polju na levoj obali Une (danas lokalitet Gradina), upravo na tom prelazu preko Une („brodu"), tako da se grad u početku zvao Brodski grad, a kasnije Novi Novigrad ili samo Novi.

Pod samim Novigradom na Kulskom brdu bila su dva podgrađa — Podnovi na Londži i Ustisana u Prekosanju (danas železnička stanica). Ustisana je bila starije naselje sitnih plemića Režića, pa je kulski grad dobio ime Novigrad verovatno u odnosu na taj stariji grad-utvrđenje u Ustisani. U drugom naselju dokumenti spominju crkvu i manastir sv. Katarine, a tradicija pamti da je to bilo naselje trgovaca i zanatlija. Na drugoj obali Une nalazila se velika ekonomija crkvenog reda cistercita, sa crkvom i naseljem, a nešto dalje uz Unu nalazio se grad-kastel Lisnica (Lješnica) lokalnih plemića Andrijića. Sva četiri novska naselja stradala su u ratnim okršajima između vojski mađarskog kralja i turskog sultana krajem XV i početkom XVI v.

Zajedno sa Kostajnicom, Novi je pao u turske ruke 1557. Ferhadbeg Sokolović je 1577. u njemu sagradio drveni most preko Une da bi preveo vojsku u Hrvatsku. Sledeće godine Turci su izgubili Novi, ali su ga ubrzo vratili. U vreme četovanja na Krajini, o kojem pevaju mnoge muslimanske epske pesme, bio je na glasu uhoda Višić iz Novoga. On je zalazio čak u Modrušu gde su ga 1642. Frankopanovi ljudi uhvatili i nabili na kolac.

U 1697, dok ga je držao hrvatski ban Adam Bačan, Novi je opisan kao malo naselje opasano drvenom ogradom i nasipom od zemlje. Usred tog nasipa bio je manji, od drveta i zemlje sagrađen gradić, a u njemu čardak. U to vreme kameni gradić na Kulskom brdu namerno je porušen da ne bi bio uporište Turcima ako ga slučajno osvoje. Turci su preuzeli Novi 1703. na osnovu Karlovačkog

http://www.balkaninstitut.com

mira. Porušeni kameni grad ponovo je podignut od kamena 1726. po naročitom odobrenju iz Istambula. Taj grad je bio vrlo tvrd i opkoljen vodom. Tvrđavu je opsedao i grad osvojio feldmaršal Laudon 1788. u ratu Rusije i Austrije protiv Turske. Svištovskim mirom iz 1791. Bosanski Novi je pripao Turcima, ali su ga Austrijanci predali tek 1795.

U drugoj polovini XIX v. šire područje Novog bilo je zahvaćeno bunama protiv turske vlasti. Grad je porušen posle austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine 1878.

I hrišćanske i muslimanske pesme ga pominju vrlo često. Kod hrišćana se pretežno javlja kao mesto iz kojeg dolaze prosioci ili svatovi u neistorijskim (ženidbenim) kontekstima: paša od Novoga (Vuk VII, 13; MH I, 80), starac Mustaf-aga (Vuk III, 82), Nuko Novljanin (Vuk III, 33), Novljanin Alija (Vuk III, 34) — u varijanti Ale od Novoga (Vuk VII, 47) itd. Kada su u pitanju istorijski događaji, hrišćanske pesme najviše pevaju o uzimanju Novoga 1788. pod Laudonovom komandom (Vuk VIII, 34, 35), o boju na Drežniku (Vuk VIII, 37), pogibiji braće Mateljevića (Vuk VIII, 10) i drugim. Alagu ili Aliju od Novoga pominju i muslimanske pesme (MH III, 25; KH I, 22; KH III, 8), a uz njega još i Delibegovića — sestrića ličkog Mustaj-bega (MH III, 13), Cerić-kapetana (MH III, 14), bega Zenkovića (MH III, 22; KH I, 27), Osmanagu Četića (MH III, 11), Mehu ili Mehmed-agu Bosnića (EH 4; KH II, 62, 66) itd. Samo se u EH 6 pominje „od Novoga bane", što će reći da pesma „Grga Antunić udara na Raduč" opeva događaje koji su se desili tokom jednog od kratkih perioda hrišćanske vlasti nad Novim: 1693–1703. ili 1788–1795.

Još i: nekoliko lokaliteta sa ovim imenom: 1) kod Novog Vinodolskog, u vlasti Frankopana, gde je 1288. donet Vinodolski zakonik; 2) kod Ličkog Novog, oko 4 km j/z od Gospića, takođe u vlasti Frankopana; 3) Novigrad zapadno od Palešnika, u dolini Ilove; 4) Novigrad u Hrvatskoj, poznat kao Novi Zrin, utvrđenje koje je 1660. podigao Nikola Zrinski na levoj obali Mure kod ušća Kanjiškog potoka i blizu sastava Mure i Drave, malo više od Ledgrada. Mada je to bilo slabo utvrđenje, Turcima je mnogo smetalo i tužili su se na njega; prvo, što je podignuto na levoj obali Mure, dakle na zemljištu Kanjiškog vilajeta; drugo, što su otuda često upadale čete Zrinskoga i četovale po turskoj teritoriji. Napali su ga, osvojili i porušili u junu 1664. krivicom generala Montekukolija koji je bio neprijatelj bana Zrinskog. Mesec dana kasnije Montekukoli je potukao velikog vezira na Rabi, što je dovelo do sklapanja Vašvarskog mira u avgustu iste godine. U pogodbe toga mira unesena je izričita odredba da se Novi Zrin ne sme ponovo podizati.

Literatura: Kreševljaković 1953; VE s.v.; EČ 458 (nap. 1).

BOSANSKI PETROVAC, Petrovac

➊ Pset, Novosel, Petrovac
- bez atribucije: *Pa od Bišća do Petrovca sašli* (KH II, 74:175); MH III, 3, 4

⊘ 44° 33′ N, 16° 22′ E

Grad u BiH.

Nalazi se na raskrsnici puteva Bihać-Jajce-Knin, u Petrovačkom polju.

U pesmama se pominje kao usputno mesto između Bihaća i Glamoča (KH II, 74), odnosno od Uskoplja do Bihaća (MH III, 4). U pesmi MH III, 3 pominje se u još određenijem kontekstu:

Otiskoše uz polje bilajsko,
Kraj Petrova vrila udariše,
Tad Petrovca, kažu, nije bilo (152–154).

Selo Petrovo Vrelo postoji danas u opštini Glamoč (BiH), ali linija kretanja u ovoj pesmi — od Bihaća, „kraj Petrova vrila" i Ključa, do Jajca i dalje — ukazuje da se zapravo misli na Bosanski Petrovac. U tursko doba zvao se Novosel, kasnije Petrovac, i na kraju Bosanski Petrovac.

U starim spomenicima (Konstantin Porfirogenit) pominje se pod imenom *Pset*, a u srednjovekovnim pisanim dokumentima prvi put se 1334. javlja kao *St. Petri de eodem*. Turci su ovaj kraj osvojili između 1520. i 1530, a početkom XVIII v. u njega su se doselili muslimani iz krajeva koji su pripali Austriji. Tada su, budući da se naselje znat-

http://www.balkaninstitut.com

no povećalo, izgrađeni grad i džamija. Tvrđava je bila u dobrom stanju u doba austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine, a porušena je 1905.

> Još i: kod Vuka u *Rječniku*: „u Dalmaciji blizu Drniša na jednoj glavici pod planinom Prominom zidine od nekakvoga gradića, za koji se pripovijeda da su bili dvori nekakvoga kneza ili bana Petra, od koga se i velika ondje dolina zove Petrovo polje". Oblast Petrovo polje osvojili su Turci 1522.

Literatura: *Рјечник* s.v.; VE s.v.; Imenik YU.

BOSUT

Ⓘ Ad Basante, Ušće

🅴 Od predslovenskog imena reke *Basant*-, posvedočenog u rimsko doba (Skok I 191). (A. L.)

♦ bez atribucije: *U Bosutu pred bijelom krčmom* (Vuk IV, 30:122)

🧭 44° 55′ N, 19° 21′ E

Mesto u Srbiji.

Nalazi se na ušću istoimene reke u Savu, na njenoj levoj obali. Nekada se zvalo Ušće. Okolna mesta: Sremska Mitrovica, Bogatić, Klenje, Morović, Šabac, Bijeljina.

Pesma peva o boju na Mišaru i jednom zanimljivom događaju neposredno posle boja. Bosut se i spominje u kontekstu tog drugog događaja.

Posle boja na Mišaru 12. avgusta 1806. i poraza bosanske vojske, austrijske vlasti bile su dozvolile devetorici bosanskih aga i begova da se preko austrijske teritorije vrate u Bosnu. Cincar Janko i Lazar Mutap prešli su 24. avgusta uveče Savu sa nekoliko momaka i pošli u poteru za Bosancima koji su sa sobom vodili i jednog zarobljenog dečaka. Stigli su ih u selu Bosutu. U jednom zapisniku sudske rasprave iz Slavonskog apelacionog suda kaže se o tome: „U jednoj krčmi u selu nalazilo se onih devet Turaka, raspakovali su bili u dvorištu stvari da se odmore. Kad su stigli Srbijanci, napali su besno i uz poviku Turke u gostionici dok su se ovi odmarali; ovi su se od iznenadnog napada toliko uplašili da su trojica, čim su se Srbijanci pojavili, preskočili preko ograde, ostavili sav prtljag sa konjima i pobegli u šumu. Jedan drugi, ranjen od Srbijanaca, sakrio se u bašti, a dvojica, barjaktar Mosto i sin kapetanov, u zabuni nisu našli drugog izlaza, te su se sakrili u jednu zgradu skoro podignutu u blizini gostioničkog dvorišta i malo podignutu od zemlje. Pronađeni pod zgradom od Srbijanaca, oni su poubijani, a tela njihova bačena u reku Bosutu".*

Literatura: Латковић 1954, 546–547*; Вукановић 1975, 137; ЕП 1 s.v.; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 71.

BRAILA, Brail, Ibrail

Ⓘ Brailov, Ibraila, Breila

🅴 Rum. *Brăila* izvodi se od ličnog imena *Braila*, verovatno slov. porekla, up. bug. *Brail*, stsrp. *Brailo* (Kiss 126). Ne treba, međutim, isključiti predsl. postanje, up. toponim *Braíola* potvrđen sredinom V v. n.e. u Podunavlju oko ušća Timoka, sazvučan keltskom *Braiolum*, koji se dalje može porediti sa poznogalskim nazivom za pogranično utvrđenje *breialo* (up. Loma 1991, 114). (A. L.)

Brail

♦ bez atribucije: *I Braila odsvud opkoliše* (SANU IV, 3:287)

Ibrail

♦ grad: *Udriću ti gradu Ibrailu* (KH I, 32:143)

♦ bez atribucije: *Ibraila i grada Smaila* (KH I, 2:134)

🧭 45° 16′ N, 27° 59′ E

Glavni grad istoimene oblasti u Rumuniji, podignut na levoj obali Dunava.

Od 1540. do 1829. Braila je bila pod turskom vlašću. Činila je kadiluk u sandžaku Silistrija i imala je skelu.

Početkom XX v. gotovo petinu njenog stanovništva činili su Jevreji.

> Takođe i: Braila, selo koje se 1335. pominje kao imanje treskavačkog vlastelstva „do brailьsku meždu"*. Danas selo Brailovo kod Prilepa (Makedonija).

Muslimanske pesme pominju Brailu u kontekstu opsade Temišvara u XVII v. (KH I, 2) i jednog od ugarskih pohoda protiv Er-

http://www.balkaninstitut.com

delja dok je bio pod Turcima (KH I, 32), a hrišćanska kao mesto koje je u okviru Rusko-turskog rata (1787–1791) osvojio feldmaršal Suvorov (uz Azov i neka druga).

Literatura: Пурковић 1940; Gökbilgin 1970, 319; Kornrumpf 1995, 76; Даничић 1, 69*.

BRANIČEVO

O Viminacium, Stari Kostolac, Bikotinac, Branič

E Po najranijim zapisima gr. *Bránitza* (1019), lat. *Bran(d)iz* (XII v.), mađ. *Boronch* (XIII v.), sufiks *-evo* (inače produktivan u toponimiji srpskog Podunavlja) došao je naknadno na prvobitni oblik (koji se čuva u pesmi iz ER) — *Branič*, ponajpre prasl. **Bornič*, **Bornišče* 'odbrambeno utvrđenje'. (A. L.)

Braničevo

- bez atribucije: *Kad su bili kod Kučeva grada, | Kod Kučeva i kod Braničeva* (Vuk II, 85:17–18); ER 157

* * *

Branički grad

- bijeli: *Ni za b'jela grada Braničkoga* (ER 157:36)
- bez atribucije: *Puče puška iz Braničkog grada* (ER 157:42)

44° 42′ N, 21° 32′ E

Selo u Srbiji.

Leži na desnoj obali reke Pek, oko 9 km s/z od Golupca, grada na Dunavu, do 6. novembra 1882. zvalo se *Bikotinac*, kada mu je promenjeno ime. Novo ime naselje je dobilo po imenu teritorije na kojoj se nalazi.

Istorijski, oblast između Morave i Dunava. Geografski, današnja teritorija opštine Veliko Gradište u Srbiji.

Stari Kostolac, srednjovekovni grad Braničevo i centar istoimene oblasti, nalazio se u neposrednoj blizini antičkog grada Viminacijuma, 12 km severno od Požarevca. Braničevska eparhija pominje se 1018. u povelji vizantijskog cara Vasilija II. Grad je razoren 1124. ali se na uzvišici u današnjem Kostolcu vidi mesto na kojem je bio. Očuvani su ostaci utvrđenja iznad sela Stari Kostolac. Najstariji sloj potiče iz I–XII v., a najmlađi iz XII–XIII v. Krajem XIII v., za vreme kraljeva Milutina i Dragutina, Braničevska episkopija je ušla u sastav Srpske arhiepiskopije. Sredinom XV v. sedište je prebačeno u Smederevo. Kod putopisca Idrisija javlja se pod imenom *Agradiska*.

Kod Vuka u *Rječniku* Braničevo je ime za Požarevačku nahiju „(t. j. od Morave pa dolje do Porečke rijeke i do Omoljskijeh planina)".

Obe pesme ga pominju u kontekstu Drugog kosovskog boja (1448), za epiku znamenitog po smrti Sekule, sestrića Sibinjanina Janka.

Literatura: Витковић 1887, 87; Котуровић 1892; Дероко 1950, 110; Dinić 1978, 84–112; Шкриванић 1979; Симоновић 1985, 41–60; Милошевић 1997, 31–37; Крстић 2005; Даничић 1, 71; Imenik YU 73; *Рјечник* s.v.; ЕП 1 s.v.

BRANKOVINA

E Od 1528; označava nekadašnji posed nekog *Branka*, prvobitno izgleda da je glasilo *Brankovci* 'Brankovi ljudi, potomci'; podrobno Лома 1993, 84 dd. (A.L.)

- lijepo selo: *Iz lijepa sela Brankovine* (Vuk IV, 24:289)

44° 21′ N, 19° 54′ E

Selo u Srbiji.

Postojbina porodice Nenadović, kod Valjeva u zapadnoj Srbiji.

U vreme Prvog srpskog ustanka vodila se kao selo u Valjevskoj nahiji. Posle oslobođenja od Turaka selo je imalo Primiritelni sud i činilo opštinu zajedno sa Kozličićem i Blizonjem. U Kraljevini Srbiji vodi se kao selo u Brankovačkoj opštini (srez Podgorski, okrug Valjevski).

Pesma ga pominje u kontekstu početka bune protiv dahija kojom je iniciran Prvi srpski ustanak.

Literatura: Котуровић 1892; Вукановић 1975, 138; Гавриловић 1994, 19; Imenik YU 73.

BRATAČ

E Selo tog imena ima kod Nevesinja. Mogao bi biti **Bratъčь*, *j*-posesiv od ličnog imena

http://www.balkaninstitut.com

stsrp. *Bratьko* ili *Bratьсь*, zavisi od akcenta (koji ne znamo). Nije nemoguće ni *Bratak* + *-јь*. (A. L.)

- selo maleno: *Iz Bratača sela malenoga* (KH I, 15:187)

⊘ 43° 16′ N, 18° 13′ E

Mesto u BiH, kod Nevesinja.

Pesma ga pominje kao postojbinu poturčenog sina kneza Grbovića, u kontekstu jednog od neuspelih hrišćanskih pohoda na Zvornik.

U Srbiji, kod Valjeva, postoji selo Bratačić, gde su ustanici 1. avgusta 1806. razbili tursku vojsku pod komandom Hadži-bega Srebreničkog. Slično se ponovilo i 14. oktobra 1811.

Literatura: Стојанчевић 1986; Бура 2003, 53.

BRATISLAVA, Požun, Požuj

◐ Braslavespurch, Brezalauspurc, Istropolis, Pozsony, Posonium, Pressburg, Presporok, Wilsonovo Mesto

Požun

- grad: *Dok ne dođe pod Požuna grada* (SANU III, 71:47)
- grad bijeli: *Od Požuna, grada bijeloga* (MH IV, 50:7)
- mjesto cesarovo: *Na Požunu, mjestu cesarovu* (SANU III, 69:14); Vuk VIII, 38

Bratislava *XVII v.*

- bijeli: *Ode Jovan bijelu Požunu* (MH IV, 50:264)
- bez atribucije: *A kade lađa bila pod Požunom* (SANU III, 70:105)

Požuj

- grad ćesarov: *Od Požuja, grada ćesarova* (MH IV, 45:307)
- bez atribucije: *Hem gospodin od Požuja bane* (MH IV, 45:314)

⊘ 48° 10′ N, 17° 10′ E

Glavni grad Slovačke.

Leži na levoj obali Dunava, na istočnom ulazu u Djevinski tesnac (*Porta Hungarica*) koji vezuje Panonsku niziju sa Bečkom kotlinom.

Među prvima koji su se nastanili na tlu Bratislave bili su Kelti, Germani i Rimljani. Preteča današnjeg grada nastala je oko utvrđenog zamka Bžetislava čije ruševine još stoje nedaleko od obale Dunava. Prvi put se pominje 907. u *Salcburškom letopisu*. Najstarija sačuvana građevina u Bratislavi je Krunska kula iz 1245.

Bratislava je 1291. dobila gradska prava od kralja Andreja III, a 1536, deset godina posle Mohačke bitke, proglašena je prestonicom mađarskog kraljevstva i sedištem mađarskog parlamenta. To je ostala sve do 1783. Sve to vreme je nosila svoje mađarsko ime Požun (*Pozsony*).

Takođe 1536. za kralja je u Požunu proglašen i krunisan Ferdinand I Habzburški. Otada pa sve do kraja XVII v. Požun je bio sedište antihabzburškog delovanja, što javnog što tajnog. Za vreme Rakocijeve bune bio je opsedan, ali je Eugen Savojski uspeo da ga odbrani.

Početkom XVIII v. Požun strada od kuge (1710–1711). Gradske zidine su srušene 1775.

Hrišćanske pesme ga pominju u kontekstu drugog turskog pohoda na Beč (SANU III, 69), osvajanja Cetina (Vuk VIII, 38) i sprovoda srpskog patrijarha Arsenija iz Beča u Srbiju (SANU III, 70, 71), a muslimanske u neistorijskim sižeima.

Literatura: VE s.v.

http://www.balkaninstitut.com

BRATLJEVO, Bratovo

❶ Brašljevo

🅴 *Bratljevo* ima u Starom Vlahu, beleži ga Vuk u Sjeničkoj nahiji (*Даница* 1828, 231). Verovatno disimilovano od *Bratrevo* (lično ime **Bratr* skraćeno od *Brat(r)oslav*, s.-h. *brat* < psl. **bratrъ*). (A. L.)

Bratljevo

- bez atribucije: *Otidoše u Bratljevo knezu* (SANU IV, 45:163); SANU IV, 46

Bratovo

- selo: *Dok siđemo u selo Bratovo* (SANU IV, 45:25)

⌀ 43° 28′ N, 20° 13′ E

Mesto kod Ivanjice u Srbiji.

U doba Prvog srpskog ustanka vodi se, pod imenom Brašljevo, kao selo u nahiji Sjeničkoj. Nešto kasnije (1846) o Bratljevu se kaže da ima „45 kuća i 405 duša",* da se nalazi u „okružiju užičkom, srezu moravičkom"* i da je u njemu Primiritelni sud.

U kontekstu Moravičke bune 1826, pesme ga pominju kao boravište Avrama i Bogosava Parezana (iz čije je porodice bio prvi obor-knez Kragujevačke nahije tokom prve vlade knjaza Miloša).

Literatura: Котуровић 1892; Вукановић 1975, 138*; Гавриловић 1994, 19; Imenik YU 73.

BRATOČ, Vratoč

- bez atribucije: *Iz Vratoči kneza Radovića* (Vuk IV, 55:82)

Selo u BiH (istočna Hercegovina).

Knez koji se pominje u pesmi („Prvi udarac Turski na Grahovo 1836") verovatno je otac poznatog ustaničkog vođe iz Hercegovine, serdara Mijata Radovića (Bratoč 1825 — Mostar 1901).

Literatura: Латковић 1954, 622.

BRATOVO

- selo: *Dok siđemo u selo Bratovo* (SANU IV, 45:25)

Vide BRATLJEVO

BRČKO

🅴 **Brč-ьsko* 'mesto na reci *Brki*' (Skok I 45b; II 438b). (A. L.)

- bez atribucije: *Da ti uzmem svu Turćiju listom, | A najprije Brčko u Turaka* (KH I, 16:8–9); Vuk IV, 26, 35

⌀ 44° 52′ N, 18° 48′ E

Grad i distrikt u BiH.

Mesto na ušću reke Brke u Savu, najveći grad u Bosanskoj Posavini. Kao selo se pominje 1548, a kao banja prvi put 1620. Posle Beogradskog mira podignuta je u njemu jedna palanka sa šancem, pa je od 1739. Brčko postalo palanka u sastavu Tuzlanske kapetanije. Ta palanka je postojala i početkom XIX v., ali je napuštena pre 1833. (Kod Brke postoji jedno naselje koje se zove Palanka.)

U muslimanskoj pesmi javlja se u kontekstu osvajanja Zvornika, a u hrišćanskoj u okviru boja na Čokešini.

Literatura: Kreševljaković 1952; Kreševljaković 1953; Šabanović 1982, 202; Imenik YU 74; ЕП 1 s.v.

BRDARI, Brdar, Brdo

🅴 *Brdari* 'majstori koji izrađuju tkačka brda', naziv sela po zanimanju stanovnika, tipa *Sedlari*, *Lukari*. (A. L.)

Brdar

- bijeli: *Od Novoga do b'jelog Brdara* (KH I, 24:2)

Brdo

- bez atribucije: *Dok se spreme od Brda Brdari* (KH III, 11:117)

⌀ 45° 1′ N, 16° 37′ E

Selo u BiH kod Sanskog Mosta.

U njemu je bila kula majdanskih kapetana Cerića koja je stajala na brežuljku levo od puta Sanski Most — Stari Majdan. Podignuta je u XVIII v. Uz kulu je bio i odžak i kod njega porodično groblje.

U pesmama često na njega ukazuje ime junaka (Brdarić Alija i njegov sin Mujaga). Pominje se u kontekstu Boja kod Kaniže (KH III) i kao reper za omeđivanje široke Like („Od Novoga do b'jelog Brdara").

> Takođe i: Brdari kod Maglaja u BiH (44° 31′ N, 18° 7′ E). U tom mestu bila je kula koju je sagradio maglajski kapetan Emin-beg (1821–1835).

http://www.balkaninstitut.com

Još i: Brda — selo u Crnoj Gori, nedaleko od Petrovca na Moru.

Literatura: Kreševljaković 1954, 75; RJA s.v; Imenik YU 74; ЕП 1 s.v.

BRDNIK

♦ pod goru Vruškinju: *Ka Brdniku, pod goru Vruškinju* (SANU II, 28:20)

Vide VRDNIK

BRDO

♦ bez atribucije: *Dok se spreme od Brda Brdari* (KH III, 11:117)

Vide BRDARI

BREGOVO

♦ selo veliko: *I Timok su vodu prebrodili | Na Bregovu selu velikome* (Vuk II, 38:114–115)

44° 9′ N, 22° 38′ E

Selo u Bugarskoj.

Nalazi se u Vidinskoj oblasti na Timoku, blizu ušća u Dunav, na granici sa Srbijom. Bliža mesta: Negotin sa srpske i Vidin sa bugarske strane.

Nasuprot mestu stoje zidine starog grada. Pesma ga pominje u okviru neistorijskog konteksta („Marko Kraljević i vila") kao selo kod kojeg postoji gaz/prelaz preko reke Timok na putu za Vidinsku krajinu.

Kod Vuka u *Rječniku* javlja se kao: 1) selo na levoj i 2) ruševine grada na desnoj obali Timoka.

Literatura: RJA s.v.; *Рјечник* s.v.

BRESTOVAC

♦ grad krvavi: *Do Brestovca grada krvavoga* (MH VIII, 12:39)

45° 19′ N, 17° 35′ E

Mesto u Hrvatskoj, u županiji Požeško-slavonskoj.

Epski pevač za ovaj Brestovac vezuje čuvenu istorijsku ličnost, barona Franju Trenka (*Franz von der Trenck* 1711–1749):

Već sam četu, pobro, podigao
Do Brestovca grada krvavoga,
Gdje mi kažu — ja vidio nisam —
Gdje mi kažu čudo neviđeno,
Gdje mi kažu do trideset glava,
Tridest glava naših četobaša:
Na kolje su nataknute glave
Oko kule Trenkovića Franje (38–45).

Ovo se mora smatrati proizvoljnošću jer su — koliko se zna — u posedu porodice Trenk bila 4 mesta (Pakrac, Pleternica, Velika i Nuštar) i nijedno od njih nije se zvalo Brestovac. Županija je, međutim, ista.

Baron Trenk i njegovi panduri

Austrijski pukovnik i baron, rođen u Italiji, a preminuo u tamnici pokraj Brna. Legendarni junak priča hrvatske, mađarske i austrijske popularne književnosti. Poreklom je bio iz pruske vojničke sredine, a majka mu je bila iz slavne porodice *Kettler von Hergvatten*. Trenkov otac Hans/Ivan kupio je posede Pakrac i Pleternicu u Slavoniji, kojima je sin dodao Veliku i Nuštar. Franja Trenk je u Hrvatskoj živeo ukupno 11 godina: prvo je bio u ruskoj vojnoj službi, u ratu protiv Turaka, a potom se vratio u Slavoniju gde je progonio hajduke (ova pesma se bavi motivom iz tog perioda), s tim što je ponekad odlazio i u Bosnu. Nakon jedne takve provale, turske vlasti su protestovale pa je Austrija morala da povede postupak protiv njega. Trenk je pobegao u Beč gde ga je carica Marija Terezija pomilovala i dodelila mu čin potpukovnika, a potom se vratio u Slavoniju gde je osnovao pukovniju egzotično odevenih pandura (s crvenim mundirima i karakterističnim kalpacima) koji su ratovali u službi habzburške krune. Trenk se sa svojim pandurima pročuo po odvažnosti i okrutnosti, a njegovi vojni uspesi prepričavali su se kako u tadašnjim evropskim salonima, tako i u novinama koje su izlazile od Madrida do Berlina. Svojom goropadnom naravi stekao je i brojne neprijatelje koji su ga optužili za poraz austrijske vojske protiv Prusa kod Zarova 1745. Osuđen je na smrt, ali ga je zauzimanjem nadvojvode Franca Lotarinškog carica Marija Terezija pomilovala promenivši mu kaznu u doživotni zatvor. Caričina naklonost i milost bile su povod kasnijim fantastičnim pričama o njihovoj ljubavnoj vezi koja nije nikada dokazana.

Još u vreme njegovog tamnovanja, po Evropi se proširio mit o Trenku i pandurima, uz bezbroj priča i romana o njegovim poduhvatima, a objavljeno je i nekoliko njegovih

http://www.balkaninstitut.com

romansiranih biografija. Bio je naročito popularan u zemljama habzburške krune, a u hrvatskoj književnosti je o Trenku i pandurima napisana cela biblioteka istorijskih romana, pesama, pripovedaka i drama. U Slavoniji su se zadržala usmena predanja o baronu Trenku kao neobičnom čoveku koji je istovremeno bio izvrstan đak, nadmeni kavgadžija, umetnik, kockar, ljubavnik, vojnik, vrlo vešt borac sabljom i kuburom, darežljivi vlastelin, muzičar itd. Trenk je preživeo 102 dvoboja. Što u ratu, što u dvobojima ranjen je 14 puta i dva puta osuđivan na smrt.

Literatura: Котуровић 1892; Пурковић 1940; VE s.v. *Trenk*; Hrvatski leksikon II, s.v. *Trenk*; ЕП 1 s.v.

BREŠA

➊ Brixia, Brescia

🅴 It. *Brescia* < lat. *Brixia*, keltskog porekla (Kiss 128ab). (A. L.)

♦ bez atribucije: *Divnu brešu u Breši kovanu* (Vuk VI, 73: 67); MH IV, 37

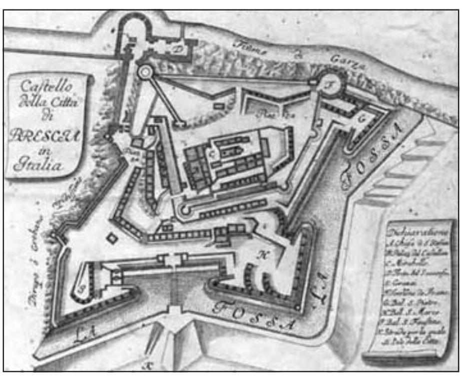
⌀ 45° 32′ N, 10° 15′ E

Grad u Italiji.

Čuven je po izradi oružja (puška breškinja, breška: „Pa opali Brešku okovanu" — Vuk III, 46:108 ili breša: „Ti prihvati brešu zakovanu" — KH I, 40:892).

Prvo stanovništvo na tlu današnje Breše činili su Liguri. Kao rimski grad osnovana je 26. pre n.e. U VI v. bila je u vlasti Vizantinaca kada je razorena u vizantijsko-gotskim ratovima.

U srednjem veku Breša je stradala u sukobima između gvelfa i gibelina. Tada je, međutim, počela da razvija obradu metala i proizvodnju oružja, naročito oklopa, usled čega je ubrzo postala jedan od bogatijih italijanskih gradova.

Breša

Pesme je pominju isključivo kao mesto iz koga potiču dobre puške.

BREŽINE

🅴 Imenik YU ima *Brežine* kod Podgorice i *Brižinu* (ik.) kod Bugojna. Psl. **beržina* 'brdovito mesto, obala', izvedenica od **bergъ* > *br(ij)eg* (ЭССЯ 1, 209). (A. L.)

♦ bez atribucije: *Sa Brežina od Janjoka bila* (MH IV, 43:108)

Neizvesna ubikacija.

Pesma za Brežine vezuje ime Žunić-kapetana, a na osnovu vezivanja uz grad: „od Janjoka bila" — dâ se naslutiti da u opevanom događaju Brežine još nisu bile samostalno mesto. U Hrvatskoj, međutim, danas ne postoji mesto pod imenom Janjok, pa nije sasvim jasno da li su epske Brežine isto što i geografske. Ako se, pak, Janjok zanemari, ubikacija — u Slavoniji, u Hrvatskoj (45° 27′ N, 17° 2′ E) — odgovara sižeu budući da se Žunić kapetan optužuje da vrši česte i brze pljačkaško-vojne upade u tursku Mađarsku (tj. Unđurovinu). U svakom slučaju, za pesmu je to pogranično mesto Žunić-kapetana, „kraljevog službenika", kome se sultan obraća sa uvažavanjem :

O Žuniću, kraljev službeniče!
Eto t' ferman cara stambolskoga!
Dobro služiš kralja Bečanina,
A ti čuvaš kraljevu granicu,
Svak te fali, da si junak pravi (113–117).

BRGAT (Gornji i Donji), Brgot

➊ Vergatum

♦ bez atribucije: *Kod Brgota građu osvojio* (Vuk IX, 33:105)

⌀ 42° 38′ N, 18° 11′ E

Mesto u Hrvatskoj, 10 km južno od Dubrovnika.

U vreme o kome pesma peva Brgat je bio pogranično mesto na visokom grebenu između župe Žrnovice (*Breno*, *Brenum*) i Šumeta (*Junchetum*, *Zonchetto*). U srednjem

http://www.balkaninstitut.com

veku njegovo ime je bilo Vergatum (*Virgatum*), od rimskog *Vergetum*. Nasuprot Brgatu bila je srpska carinarnica u utvrđenom gradu po imenu Ledenice (pominje se 1419), a kasnije prosto Carina.

Danas — Donji i Gornji. Donji Brgat (*castrum Marini de Mence*) je pogranično naselje prema zaleđu Župe dubrovačke. Nastalo je posle rušenja ilirsko-rimskog utvrđenja Burnum (Gradac). Gornji Brgat je bio vojničko naselje podignuto 1441. Vojnici su tu bili stalno nastanjeni, a dužnost im je bila da brane tvrđavu Tumba koja je čuvala Župu i Šumet, i da čuvaju karavanski put prema Trebinju. Oba Brgata su danas deo Dubrovnika.

„Građa“ koja se pominje u pesmi je epski termin za brodove.

Literatura: Ердељановић / Николић 1899, 28–29; Јиречек 1959b, 217; *Hrvatski leksikon* I s.v.

BRINJE

➊ Monetium, Sokol, Sokolac

🅴 Ovaj toponim se sreće i drugde na čakavskom i slovenačkom terenu, gde postoji i reč *brin(a)* ’kleka, ariš, četinar’, verovatno predslovenskog porekla (Skok I 211ab). (A. L.)

- bijelo: *Sašo četom Brinju bijelome* (MH III, 9:177); MH IV, 33
- kameno: *Snio glavu Brinju kamenome* (MH III, 9:199); MH IV, 32, 33
- bez atribucije: *I od Brinja do vlaškog Lenđera* (KH II, 60: 49); MH III, 9; MH IV, 32, 33

⊘ 45° 0′ N, 15° 8′ E

Mesto u Hrvatskoj.

Selo i nekada grad blizu Otočca, u severnom delu Like, na putu Karlovac–Senj.

Do XV v. ime mesta bilo je u množini; u XV v. i kasnije, do kraja XVIII, takođe u množini, izjednačuje se u lokativu sa rečima ženskog roda; od XV v. javlja se i u jednini, a danas samo tako — kao Brinje.

U rimsko doba verovatno se tu nalazilo naselje *Monetium*. Srednjovekovni grad, koji se nalazi u Brinju, zvao se *Sokol* ili *Sokolac* i prvi put se pominje 1411. Otada nadalje, Brinje je bilo uporište knezova Frankopana.

Turci su Brinje zapalili 1530. i u XVII v. više puta napadali. Posle obrazovanja Vojne krajine, Brinje je došlo pod njenu upravu.

Pesme vezuju ovaj grad za Vuka (MH IV, 32) ili Juga (MH IV, 33) Brinjanina, a jedna od njih (MH III, 9) opeva izbavljanje Merdanagić-Muje iz tamnice brinjskog kapetana.

Literatura: RJA s.v; Imenik YU 80; VE 2 s.v.; ЕП 1 s.v.

BRLOG

🅴 Od psl. **bъrlogъ* u značenju ’kaljuga’ ili ’pećina’ (Skok I 213b–214a). (A. L.)

- bez atribucije: *Iz Otočca do Brloga sađe* (KH II, 62:382); MH IV, 35

⊘ 44° 56′ N, 15° 8′ E

Selo u Hrvatskoj.

Nalazi se u zapadnom delu Gackog polja, na reci Gacki, oko 20 km udaljeno od Otočca.

Od 1537. postaje pogranično utvrđenje koje 1575. zauzimaju i spaljuju Turci. Kasnije se obnavlja na inicijativu senjskog kapetana Gašpara Raaba. Pravoslavno stanovništvo se naseljava u okolini grada početkom XVII v. (1609. i 1611). Tvrđava gubi značaj posle 1689. kada su Turci proterani iz Like i Krbave.

Poslednji plemići koji su držali Brlog grad (sve do 1893) bili su iz porodice *Laszowski*. Potom je zamak prodat lokalnoj seljačkoj porodici koja je srušila dobar deo starijeg kastela.

U pesmi se Brlog pominje u kontekstu ženidbe čuvenog muslimanskog junaka, Đulić-barjaktara, kao jedno od mesta na putu od Otočca do Senja.

> Još i: Brlog kod Kladova (Srbija), od 25. februara 1899. Milutinovac; Brlog kod Ražnja (Srbija); Brlog na padinama Žumberka u blizini utvrđenog grada Ozlja, i Brlog u blizini Ogulina, ispod Kapele (Hrvatska); dva Brloga u Sloveniji (kod Ljubljane i kod Krškog).

Literatura: Котуровић 1892; Вукановић 1975, 138; Симоновић 1985, 41–60; Гавриловић 1994, 21; *Hrvatski leksikon* I s.v.; RJA s.v.; ЕП 1 s.v.

http://www.balkaninstitut.com

BROD

➊ Gradski Brod, Brod na Savi

🅴 Brod, kaurski: verovatno Brod na Savi, a možda i Gradski Brod. Od (još psl.) *brod* 'mesto gde se prelazi, *brodi* reka' (Skok I 216ab). (A. L.)

- kaurski: *Fatio se Broda kaurskoga* (SM 72:79)
- vladičin: *Dok dođoše Brodu vladičinu* (SANU IV, 37:47)

1. Staro mesto u današnjoj BiH.

Deo starog grada Gradiške na desnoj obali Save, gde je sada Bosanska Gradiška, nazivao se pre dolaska Turaka Gradski Brod. Na istoj obali Save postoji i mesto Bosanski Brod, tj. Brod na Savi — preko puta Slavonskog Broda koji se nalazi u Hrvatskoj. U srednjem veku ovde je bio prelaz iz Bosne u Slavoniju. Turci su ga zauzeli 1536.

Pesma ga pominje kao mesto na putu od Banjaluke do Ravnih Kotara (SM 72).

2. U kontekstu boja na Dodošima u Crnoj Gori (SANU IV, 37), Brod vladičin je neko mesto na Skadarskom jezeru u kojem se skuplja vojska za odbranu sela Dodoša

> Još i: *Slavonski Brod*, na čijoj je lokaciji u rimsko doba stajalo naselje *Marsonia*. U srednjem veku bio je u rukama Berislavića-Grabarskih, a 1536. osvajaju ga Turci. Kao sedište kadiluka i trgovište, bio je naseljen pretežno muslimanima. Turci su uredili i proširili njegovu tvrđavu. Karlovačkim mirom iz 1699. Sava postaje granica između Austrije i Turske, pa Brod — koji je bio osvojen još 1688. — definitivno ostaje u Austriji. Kamen temeljac za novu tvrđavu položio je 1723. baron Trenk (*vide* BRESTOVAC).

Literatura: Пурковић 1940; Vego 1957; Đurić-Feletar 1983; Kljajić 2002; Imenik YU 81.

BRSKUT, Brskuti

🅴 [Kod Vuka (*Рјечник* s.v.) isto što i: slap, brzak, brzica, brzdica; voda koja teče *brzo* preko kamenja.]

Brskut

- bez atribucije: *A kad biste Brskut izgorjeli* (Vuk IX, 10:439); Vuk IX, 11

Brskuti

- selo: *I Brskute selo poharajte* (Vuk IX, 10:433); Vuk IX, 11

🧭 42° 36′ N, 19° 29′ E

Selo u Crnoj Gori.

Nalazi se blizu granice sa Albanijom. Nazvano po istoimenoj reci.

Pesme ga pominju u kontekstu crnogorskog pohoda na Kuče 1855. (Vuk IX, 10) i 1856. (Vuk IX, 11).

Literatura: Marković 1988, 41; *Рјечник* s.v.; ЕП 1 s.v.

BRSNO

- bez atribucije: *E na Brsno udariše Turci* (Vuk VIII, 73:746)

🧭 42° 43′ N, 19° 1′ E

Selo u Ozrinićima (Crna Gora).

Pominje se u kontekstu pohoda Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1852–1853.

Akcenat se stavlja na razliku u snagama — hiljadu Crnogoraca prema mnogo jačim Turcima:

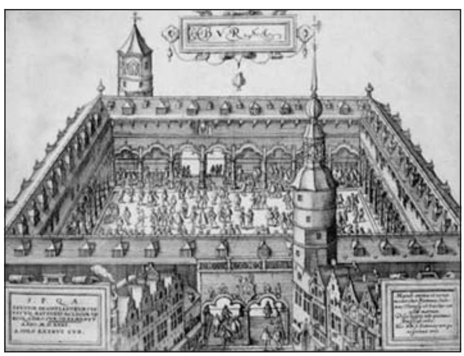
Treći danak digoše se Turci,
Harap paša, carevi većile,
Su njegovo dvanaest hiljada
I ostale ljute krajičnike,
Vojsku krenu na selo Brsansko (739–743).

Literatura: Јовановић 1948.

BRUSA

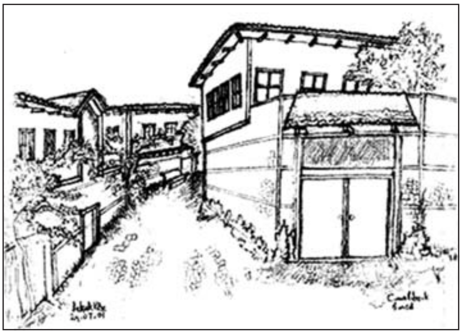
➊ Prusa, Bursa

🅴 Grad u zap. Turskoj, već stsrp. *Brusa* (Даничић 1, 80), tur. *Bursa* od ant. *Proûsa*, kako se mesto prozvalo po bitinskom kra-

Brusa *1612*

http://www.balkaninstitut.com

Brusa

lju Prusiji II, koji ga je osnovao 184. god. pre n.e. (Kiss 134b). Oblik *Brussa* kao i u nemačkom. (A. L.)

♦ bez atribucije: *Deder Brusu diži i Medinu* (MH III, 5:324)

40° 10′ N, 29° 4′ E

Grad u Turskoj, na obroncima mezijskog Olimpa.

Nekada (do osvojenja Jedrena) rezidencija turskih sultana, a potom glavni grad vilajeta Hodavendikar u Maloj Aziji (kasnije ejaleta Anadolija), 3 km j/i od Mramornog mora. Većinu stanovništva čine Turci, a za njima Jermeni, Grci, Jevreji i Francuzi (prema podacima pre arapsko-izraelskog sukoba 1967). U gradu je sedište mule, grčkog mitropolita i jermenskog arhiepiskopa. Usred grada uzdižu se razvaline starog zamka i tvrđave. Brusa je jako postradala u dva zemljotresa i u strašnom požaru 855. Još uvek ima oko 150 džamija, 3 grčke i 2 jermenske crkve, i 2 sinagoge. Grad je jednim potokom sa strmim obalama podeljen na muslimanski i jermenski deo, a jermenski je ogradom odvojen od grčkog.

Zeif ed Daulet Alepski osvojio je Brusu 950. i sravnio je sa zemljom. Posle toga je Brusa ponovo bila grčki grad sve do 1326, kad ju je osvojio Orhan, sin prvog turskog sultana Osmana I. Orhan je od Bruse načinio svoju prestonicu i u njoj je 1327. iskovao prvi komad svog novca — akče. Tokom 1339–1340. Orhan je u ravnici ispod citadele podigao džamiju, imaret, kupatilo i karavan-saraj. Ova grupa građevina postala je gradsko jezgro otomanske Bruse i još uvek je njen najživlji trgovački kvart.

Tamerlanov unuk Mirza je 1402. pobedio Bajazita I, popalio Brusu i pobio njeno stanovništvo. Od toga doba prestonica se seli u Jedrene. Pod vlašću Murata II, koji se proglasio sultanom u Brusi, grad se naglo oporavlja. Mehmed II prenosi prestonicu u Carigrad i naređuje da veliki broj stanovnika Bruse pređe zajedno sa njim u novu prestonicu. U Brusi ipak ostaje sultanov logor za pohode na Istok.

Brusa je poznata po tome što se u njoj nalaze grobnice prvih šest turskih sultana, koji su do 1363. živeli tu i u njoj držali dvor.

Budući da je bila tursko mesto najbliže hrišćanskom svetu, postala je pravi međunarodni trgovački centar. U XV v. bila je i čuveni centar za proizvodnju i trgovinu svile. Put svile je u dva navrata menjan samo da bi obuhvatio i Brusu. Tokom XV v. u nju je stizala i druga skupocena roba iz Egipta i Sirije (začini, šećer, boje, sapun, mirisi). I trgovci iz Indije prilagođavali su maršrute da bi prošli kroz Brusu, tako da je ona sve do XVII v. ostala najvažniji izvor robe poreklom sa Orijenta, a namenjene Istambulu, Balkanu i Istočnoj Evropi. Đenovljani, Mlečani i Florentinci imali su stalne predstavnike u Brusi. Iz nje su izvoženi skupoceni brokat (*kemhar*) i zlatotkani velur (*kadifa*) koji su bili jako traženi u Evropi, Egiptu i Persiji, ali pre svega u samom carstvu. U XVIII v. proizvodnja svile dobrog kvaliteta u Evropi (Italija, Francuska) i konkurencija Smirne kao trga za robu s Orijenta stavili su tačku na prosperitet Bruse.

U pesmi se pominje kao mesto koje daje vojsku za pohod na Promin.

Literatura: Даничић 1, 80; ЭС IVa s.v. *Брусса*; EI I/21 s.v. *Brusa.*

BRUSNICA

E Selo zap. do Gornjeg Milanovca, na istoimenoj rečici, pritoci Dičine, pominje se u povelji cara Dušana izdatoj 1354. *na Brusnici podь Rudnikomь* (ЗС 428). Istraživač oblasti, J. Mišković, misli da je ime nastalo po kamenu *brusniku* koga ima u okolini (Мишковић 1875, 124), što se čini verovatno (*Brusn-ica* skraćeno od **Brusna reka*). (A. L.)

http://www.balkaninstitut.com

- ♦ bez atribucije: *Ono jeste Milan od Brusnice* (Vuk IV, 27:36)

⊘ 44° 1′ N, 20° 25′ E

Selo u Srbiji, pod Rudnikom.

Rodno mesto Milana Obrenovića koji je, tokom Prvog srpskog ustanka, bio prvi rudnički vojvoda. Umro je 1810. u Bukureštu kao izaslanik ustanika kod glavnog zapovednika ruske vojske.

Za vreme turske vladavine Brusnica je bila sedište turskih begova. Nakon Prvog srpskog ustanka postala je naselje sa najvećim značajem u Rudničkom okrugu. Turci ponovo dolaze u ove krajeve 1813. i Brusnicu uzimaju za sedište muselima, turskog okružnog načelnika. Posle Takovskog ustanka 1815, kada je Srbija bila oslobođena od Turaka, Brusnica i dalje ostaje sedište nahije.

Brusnica je kao naselje bila stešnjena i zabačena u maloj dolini između brda. Sav njen prostor već je bio iskorišćen i dalja gradnja i prostorni razvoj naselja nije bio moguć, pa se sve češće postavljalo pitanje njenog izmeštanja na povoljnije mesto. Oslobođenje Srbije od Turaka takođe je pretpostavljalo da se jedan administrativno-politički centar kao Brusnica mora učiniti pristupačnijim i bližim važnijim putevima. Stoga je ukazom kneza Aleksandra Karađorđevića od 1853, na teritoriji Brusnice (lokalitet Divlje polje), osnovan današnji Gornji Milanovac (prvobitno Despotovac, po imenu reke u čijoj je dolini podignut).

> Još i: dve Brusnice u BiH (kod Maglaja i kod Lopara); Mala i Velika Brusnica kod Bosanskog Broda (BiH).

Pesma pominje Brusnicu u kontekstu osvajanja Užica, verovatno 1807. budući da je pomenuti Milan Obrenović još bio živ.

Literatura: Пурковић 1940; Латковић 1954, 539; Вукановић 1975, 139; Гавриловић 1994, 22; Imenik YU 82.

BRVENIK

- ♦ bez atribucije: *Studenicu ispod Brvenika* (SANU II, 14:32)

⊘ 43° 22′ N, 20° 38′ E

Mesto u Srbiji.

Selo i srednjovekovni grad na ušću reke Brvenice u Ibar, 10 km severno od Raške prema Kraljevu.

Brvenik je bio tipičan župski grad istoimene župe kojom je vladao čelnik Musa, zet kneza Lazara. Njega su kasnije nasledili sinovi Stefan i Lazar Musić, gospodari Kopaonika i jednog dela Laba. U srednjem veku tu se nalazio značajan rudnik obojenih metala, koji je opusteo u prvoj polovini XV v.

U Kraljevini Srbiji Brvenik se vodi kao zaselak u Beočkoj opštini (srez Studenički, okrug Rudnički). U blizini Brvenika je manastir Pavlica.

Kod Vuka, u *Rječniku*, pominje se kao „zidine od staroga grada, blizu Novoga pazara“.

Pesma ga pominje u kontekstu nemanjićkih zadužbina.

> Još i: Brvenik — ruševine utvrđenog srednjovekovnog grada kod Boljevca (j/i Srbija). Tvrđava je dugo odolevala Turcima i osvojena je tek u XV v. Prema predanju, taj Brvenik je zidala „prokleta Jerina“ i ona ga je lično i branila od Turaka.

Literatura: Котуровић 1892; Јиречек 1959b, 267; Каниц 2, 1985; Милојевић 1986; Marković 1988, 41; Перић 2005; *Рјечник* s.v.; ЕП 1 s.v.

BUČJE

E Čest toponim, kolektivno obrazovanje od *buk* 'bukva', naziv za bukovu šumu; ovde kao da je prema njemu izvrnuto ime nekog stranog grada (stoji paralelno sa Bukureštom). *U Bučju* umesto *u Beču*? Teško da je pesnik imao na pameti oblast *Bukovinu*. (A. L.)

- ♦ bez atribucije: *Uze mene pušku džeferdana, | Koja bješe u Bučju kovata* (SM 144:123–124)

Selo u Hercegovini, u Poblaću (s/i od Pljevalja).

Pominje se u turskom popisu Hercegovine 1477. kao rudnik gvožđa u carskom hasu, sa 47 domova i 10 neoženjenih, i sa dva samokova. U njemu se lako moglo kovati oružje, kako pesma izričito tvrdi.

http://www.balkaninstitut.com

U epici se kao mesto gde se prave dobre puške obično pominje italijanski grad Breša (i ime puške: *breša, breška, breškinja*) ili uopšteno Nemačka (puška *alamanka*), isto kao što se za sablju ide u Damask (*dimiskija*). To su stalna mesta u epici koja ne voli improvizacije kad je u pitanju oružje. Bučje iz ove crnogorske pesme utoliko je zanimljivije što su Crnogorci u tim stvarima prirodno gravitirali Mlecima, Kotoru i Dubrovniku.

> Još i: u Srbiji — kod Knjaževca, Bora, Priboja i Trstenika; selo Buče u Deževskom srezu kod Novog Pazara; u Hrvatskoj — kod Pakraca; u BiH — kod Srebrenice, kod Goražda; u Crnoj Gori — selo Buče kod Berana.

Literatura: Aličić 1985; Даничић 1, 90; 3, 565; Imenik YU 83.

BUDIMPEŠTA, Budim, Budin, Pešta

◐ Ak Ink, Aquincum, Buda, Obuda, Pest, Budapest

🅴 Stsrp. *Budinь* 1414, *Budimь* od 1502, prema mađ. *Buda*. Obično se ovaj toponim, posvedočen od XII v., izvodi iz slov. ličnog imena *Buda* (skraćeno od *Bu-di-slav/mir* ili sl.), koje je na jednoj strani, u mađarskom, neizmenjeno uzeto za toponim, dok su Sloveni, u duhu svog imenovanja, od njega načinili prisvojni pridev *Budin*; u srpsko-hrvatskom je taj oblik naknadno dao *Budim*, disimilacijom kao u *beden* > *bedem* (Kiss 131b–132a; Skok I 128b). Međutim, sa gledišta istorijske tipologije slovenskih toponima, verovatniji se čini izvorni oblik **Budim(lj)* < **Budim+-jь*, dakle starinski pridev na *-jь* od takođe arhaičnog hipokoristika *Budim* (: *Budimir*), sa paralelama u polap. *Budim*, stsrp. *Budimlja* (i danas selo kod Berana). Up. Rospond 1983, 51; v. i u ЗБМСФЛ XLII, 45–58. (A. L.)

Budim

- grad: *On se diže u grada Budima* (Vuk II, 12:43); Vuk II,62; Vuk III, 45; Vuk VI, 35, 38, 41, 43, 59, 62; Vuk VII, 12; ER 21, 124; SANU II, 56, 59, 79; SANU III, 6, 35, 38, 65, 66, 68; SM 37, 138; KH I, 19; KH II, 61; KH III, 2; MH I, 32, 33, 45, 47, 55, 63, 67, 80, 82; MH II, 70
- grad bijeli: *Ispod grada bijela Budima* (Vuk II, 14:82); Vuk II,94; Vuk III, 45; Vuk VI, 35, 41, 62; Vuk VII, 12; ER 75;

***Budim** 1493*

http://www.balkaninstitut.com

SANU II, 59; SM 138; KH I, 19, 21; KH II, 64; KH III, 2, 8; MH I, 33, 47, 63; MH II, 70

- carev grad: *Na Budimu, na carevu gradu* (KH I, 17:624); KH II, 42
- grad kaurski: *U Budimu gradu kaurskome* (Vuk VI, 59:14)
- misto vezirevo: *U Budimu mistu vezirevu* (MH IV, 47:2)
- beli: *Kad su bili pram' bela Budima* (Vuk II, 101:26); Vuk III, 45; SANU II, 56; SANU III, 68, 70
- bijeli: *No ne idi bijelu Budimu* (Vuk II, 94:157); Vuk VI, 59; Vuk VII, 12; ER 73, 75, 126; SANU II, 56; SM 138; KH I, 2, 10, 17, 32, 33; KH II, 61; MH II, 44, 70; MH IV, 43, 50; EH 9
- bili: *Ta je knjiga od Budima bila* (MH IV, 43:27); MH IV, 47
- ravni: *On mi ide u ravna Budima* (MH II, 44:225)
- na ćenaru: *I za njima Budim na ćenaru* (EH 9:546)
- bez atribucije: *Kad je bio do blizu Budima* (Vuk II,12:153); Vuk II, 87, 94; Vuk III, 45, 77; Vuk VI, 35, 38, 41, 43, 59, 62; Vuk VII, 7, 12, 17; ER 58, 73, 124, 188; SANU II, 10, 59, 79; SANU III, 6, 7, 38, 66, 68, 70; MH II, 44, 51; SM 71, 119, 138; KH I, 10, 17, 19, 21, 32; KH II, 61, 64, 75; KH III, 2, 8; MH I, 32, 33, 45, 47, 62, 63, 72, 73, 80, 82; MH II, 51; MH IV, 43, 45, 47, 48, 49, 50; EH 5, 7, 9

Budin

- bez atribucije: *Da ti gredeš u Budin na viće* (MH I, 67:5)

Pešta

- bijela: *U Ungjuru u Pešti bijeloj* (EH 2:274)
- valovita: *Da upravljam Peštom valovitom* (EH 2:18)
- u Ungjuru: *Jesi l' čuo Peštu u Ungjuru* (EH 2:932)
- kod Budima: *I evo ti Pešta kod Budima* (SANU III, 68:80)
- bez atribucije: *Te je Pešti i Budimu sprema* (KH II, 75:242); SANU III, 68; EH 2

* * *

Budimski grad

- bez atribucije: *Što se kaže u Budimskom gradu* (Vuk VI, 43:3)

⌀ 47° 30′ N, 19° 4′ E

Glavni grad Mađarske.

Sastavljen je iz tri istorijska dela: Budima (*Buda*), Obude (*Óbuda*) i Pešte (*Pest*).

Prvi grad, koji su u I v. podigli Kelti, zauzimao je oko 30 ha zemljišta na padinama brda Gelert. Taj se grad zvao *Ak Ink* („potok bogat vodom“). Arheološki nalazi govore da je to moglo biti gusto naseljeno mesto sa odvojenim delom za zanate (ostaci keramike i bronze). To je takođe mogao biti i trgovački centar, na šta upućuju nalazi metalnog novca sa raznih strana. Taj grad su osvojili Rimljani početkom nove ere. Starosedeoci su se u I v. povukli u podunavski grad koji je još čuvao svoje keltsko ime *Aquincum*, i koji je 106. postao prestonica provincije *Pannonia Inferior*. U njemu su bili guverner oblasti i značajan vojni garnizon koji je često ulazio u pogranične sukobe duž Dunava.

Početkom V v. rimske odbrambene redove rasturili su Goti i drugi narodi koji su bežali na zapad pred Hunima. Tokom procvata Hunskog carstva (posle 430), Akvinkum je — kao prelaz preko Dunava — zadržao svoj strateški značaj, ali u gradu nije ostao niko od romanizovanog stanovništva: na njihovo mesto došli su Ostrogoti i Huni.

Tokom četiri veka koja su usledila nakon propasti Hunske imperije, stanovništvo Panonske nizije često se menjalo u zavisnosti od kretanja u okviru Velike seobe naroda. Među njima su bili Gepidi, Longobardi, Avari, Franci i drugi germanski i centralnoazijski narodi, sve dok se u IX v. u Panoniji nije formirala Velika Moravska. Mađari su se pojavili krajem IX v. i stacionirali se kod prelaza preko Dunava. Odmah su prepoznali geostrateški značaj mesta: Obuda, prostor civilnog grada Akvinkuma, postao je prvi centar Mađarske.

Sredinom XIII v., posle tatarske invazije, po čitavoj zemlji počeli su značajni fortifikacioni radovi. U to vreme je nastao tzv. treći grad pod imenom *Buda* koji su mahom naselili stanovnici obližnjeg mesta Pešte. U srednjem veku Budim se postepeno izdvajao od ostalih mađarskih gradova, ali je pravi procvat doživeo tek u drugoj polovini XV

http://www.balkaninstitut.com

i u XVI v. Posle neuspešne dinastije Arpada, Mađarska je napredovala zahvaljujući nizu sposobnih vladara, počev od Karla Roberta, njegovog sina Luja Velikog i Sigismunda Luksemburškog (koji je proširio kraljevsku palatu i podigao prvi pontonski most preko Dunava). On je takođe osnovao i drugi mađarski univerzitet u Obudi 1395. (prvi u Pečuju 1367). U sledećem veku (1473) u Budimu je štampana i prva knjiga (*Budai krónika* tj. *Budimski letopis*).

U to vreme se mađarsko kraljevstvo protezalo na velikoj teritoriji obuhvatajući deo Balkana, Poljsku i Litvaniju, tako da je mađarska kruna vladala od Baltičkog do Jadranskog mora. Kao urbani i politički centar, tri povezana mesta koja su kasnije spojena u Budimpeštu (*Buda, Óbuda i Pest*) imala su u to vreme između 25.000 i 30.000 stanovnika, i bila su jednaka Beču, Pragu, Krakovu i Gdanjsku, tim pre što između Beča i Konstantinopolja nije bilo grada sa više od 5.000 stanovnika. Njegova uloga u kulturi Mađarske bila je naročito značajna za vreme vlade Matije Korvina, koja se računa u zlatno doba mađarske istorije. Matija Korvin je od zemlje načinio jednu od vodećih evropskih sila i u njoj dao Budimu izuzetan značaj.

Njegov naslednik nije uspeo da održi kraljevski autoritet pa je 1526, u bici na Mohaču, turska vojska pod vođstvom Sulejmana Veličanstvenog za dva sata uspela da razbije i porazi mađarske snage. Budim je bio opljačkan i popaljen, ali ga Turci nisu konačno zauzeli pre 1541. To je bio kraj relativno uspešne i nezavisne Mađarske. Budim i Pešta su bili 150 godina pod turskom okupacijom i služili kao sedište turske vojne administracije. Za vreme njihove vlasti nad gradom, na ostrvu usred Dunava bila je podignuta tvrđava Gerzelez za koju se — između ostalog — vezuje ime junaka muslimanske epske tradicije, Alije Đerzeleza. Onaj deo Mađarske koji nisu osvojili Turci, postao je deo Habzburške monarhije. Za vreme turske okupacije, prestonica je bila premeštena u Požun (*vide* BRATISLAVA) gde je i ostala sve do 1848. Kada se, krajem XVII v., oslobodio od Turaka, Budim je postao centar jedne provincije, grad u pokrajini Ofen čije je stanovništvo govorilo nemački. Jedan vek kasnije (1783) Budim je proizveden u administrativni centar države, a Pešta je počela da se širi i izvan gradskih zidina. Ona je kasnije postala najznačajniji trgovački centar nacije, a Budim je ostao utvrđeni kraljevski grad koji se razvijao pod zaštitom monarha. U XIX v. — posle nemira 1848. i 1849. i nacionalnog ustanka koji je predvodio Košut Lajoš — habzburška administracija je napravila kompromis sa mađarskom aristokratijom i 1867. dala Mađarskoj isti status koji je imala i Austrija u Habzburškoj monarhiji. Tako je spajanjem carske Austrije i kraljevske Ugarske nastala Austrougarska monarhija sa dva parlamenta i dve prestonice. Da bi odgovorila potrebama novog doba, 1873. formirana je Budimpešta (*Budapest*) tako što su se rezidencijalni Budim (Buda) na brdu i istorijska Óbuda na zapadnoj obali Dunava spojili sa ravnom, industrijskom Peštom na istoku.

Osim u epici — gde se vezuju podjednako i za istorijske i za neistorijske sižee — Budim i Pešta se javljaju i u drugim folklornim žanrovima kao dva mesta sa jednim identitetom („Ko u Pešti ne valja, u Budim nek ne ide“), kao daleko i čudesno mesto („U Budimu gradu čudno čudo kažu“, „Iz uzde u Budim“), ili kao merilo za snagu i čvrstinu („Gola je guzica tvrđa od Budima“).

Literatura: Šafarik 1851, 54; Витковић 1887, 87; Даничић 1, 86; 2 300; *Рјечник* s.v. *Будим.*

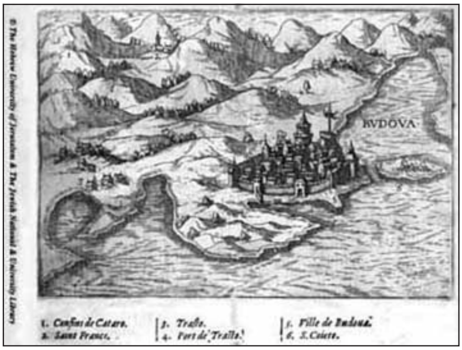
BUDVA

◐ Buthoe, Butua, Batua, Starigrad

E Romanskim posredstvom od lat. *Butua* < predrim. *Bouthóē* (oko 350. pre n.e.). Neposredan refleks predsl. imena predstavlja stsrp. oblik *Бутъ*. Detaljno u Лома 1999, 171 dd. (A. L.)

- grad: *On je Budvu osvojio grada* (Vuk VIII, 44:96); Vuk VIII, 71
- grad primorski: *Blizu Budve, grada primorskoga* (SM 14:88)

http://www.balkaninstitut.com

Budva*, XVII v.*

- bijela: *Ti doleti pred bijelom Budvom* (SM 48:72) ; Vuk VIII, 44
- prebijela: *Da izdamo prebijelu Budvu* (SM 48:53)
- pitoma: *Da ne pođe u pitomu Budvu* (SANU IV, 39:600)
- u Primorju: *Tere uze Budvu u Primorju* (SM 48:102)
- na krajinu: *Šiljimo je Budvi na krajinu* (SM 48:36)
- bez atribucije: *Da će biti Budvi na pazaru* (SANU IV, 39:558); SM 48

⊘ 42° 16′ N, 18° 50′ E

Primorski grad u Crnoj Gori.

U doba osnivanja (VI–V v. pre n.e.) *Butua* je bila trg na kojem se razmenjivala roba između domaćeg stanovništva (ilirskog, sudeći po imenu mesta) i Grka. U doba Rima postaje mali grad (oppidum civium Romanorum) na poluostrvu koje je sa zapada okruženo Budvanskim zalivom. Posle sloma Rimskog carstva Budva potpada pod vizantijsku vlast i prvi put se pominje sredinom IX v., kada su je opustošili arabljanski gusari. Po predanju, njeni novi osnivači su bili „kaluđeri i sveštenici grčkog obreda"* koji su na obližnjem ostrvu sagradili manastir sa zidinama. Kasnije je to ostrvo nasipano, pa je tako pretvoreno u budvanski „gornji grad" koji je služio za povlačenje u slučaju napada i za skladištenje hrane i oružja. Zaštitnik Budve bio je Sv. Jovan (Ivan) Krstitelj.

Negde između 1089. i sredine XII v. Budva je postala episkopsko sedište, što svedoči o obnovi i usponu grada. Krajem XII v. srpski veliki župan Nemanja je od „morske zemlje" uzeo „Zetu s gradovi" među kojima je bila i Budva. Za namesnika je stavio najstarijeg sina Vukana sa titulom kralja Dalmacije i Dioklitije. U XIV v. Budva je dobila gradski statut, najverovatnije u vreme vladavine cara Dušana (1346–1355), koga je u gradu — kao i inače u primorju — zastupao knez. U Budvi on nije smeo biti stanovnik grada i obično nije ni boravio u samom mestu.

Tokom XIV v. Budvom su upravljali izvesni Površko, vazal porodice Balšić, i — posle njegove smrti — vojvoda Nikola Zakarija, takođe odan Balšićima, sve dok 1386. nije došao u sukob sa njima. Za vreme Balšića grad je počeo da trguje solju i da je proizvodi (iz tog doba su solane pored Budve, epska „solila"). Kada Balšići dođu u sukob sa Crnojevićima, Radič Crnojević 1392. iskoristi priliku da zauzme Budvu i teritorije uz južnu obalu Boke. Otada počinje njegova titulacija kao „gospodara Budve i Zete", ali traje kratko budući da je poginuno 1396. Budva tada prelazi u posed Sandalja Hranića Kosače do 1398. kada se opet vraća Balšićima.

Mleci zauzimaju Budvu 1405, zajedno sa Ulcinjem i Barom, ali je posle mira iz 1412. vraćaju Balši III Balšiću u čijem je posedu ostala sve do njegove smrti 1421. Posle toga, 1426. Budva je zajedno sa solanama u grbaljskom polju pripala srpskom despotu Stefanu Lazareviću. Šesnaest godina kasnije (1442) grad se predao Veneciji koja mu je potvrdila samostalnost i privilegije i u čijoj je vlasti ostao sve do XIX v. kao pogranični grad prema Osmanskom carstvu.

Tokom XV v. u Budvi nije bilo kneževe palate (starija građevina te namene nije se sačuvala), ali je mletački potestat u njoj imao sopstveni dvorac. Ostalo je zabeleženo da je 1443. ta palata bila potpuno ruinirana i zato obnovljena, ali se već iduće godine zapisuje da se i palata i kastel ruše i prokišnjavaju. Palata budvanskog potestata pominje se 1448. u istom kontekstu.

U srednjem veku Budva je imala 4 kapije: dve prema marini (*Murava* i *porta Pisana*), istočnu (*Pisanella*) i kopnenu. Najstarija građevina u gradu je crkva sv. Jovana Kr-

http://www.balkaninstitut.com

stitelja, zaštitnika grada, iz VII v. Za njom sledi Sv. Marija in Punta (osvećena 840, posle pustošenja od strane arabljanskih gusara). Oko nje je kasnije izgrađen benediktinski samostan, koji su potom zauzeli franjevci. Još uvek postoji i mala pravoslavna crkva sv. Save Palestinskog, za koju se veruje da je izgrađena u doba Nemanjića.

Pesme je pominju u istorijskom kontekstu Napoleonovog pohoda na grad 1813. (Vuk VIII, 44; SM 48), dolaska knjaza Danila na vlast u Crnoj Gori (Vuk VIII, 71) i crnogorsko-turskog sukoba 1768. (SM 14). Samo SANU IV, 39 peva o pogibiji i osveti Pera Martinovića.

Literatura: Накићеновић 1913; Šufflay 1925; Шкриванић 1959, 46; Bujuklić 1988; Антоновић 2003, 37–38*; *Рјечник* s.v.; PE 1.

BUGOJNO

◐ Bistua Nova

- bez atribucije: *I Bugojno i Veselu stražu* (MH VIII, 4)

⊘ 44° 3′ N, 17° 27′ E

Grad u BiH.

Nalazi se na obalama Vrbasa, južno od Jajca.

Bugojno spada u mlađa naselja u dolini Uskoplje. Pod Turcima je bio trgovačko središte, a pod austrijskom upravom kotarsko mesto. Nalazi se na raskrsnici puteva za Jajce, Kupres i Livno.

Pominje se u kontekstu propasti ramskog manastira (*vide* RAMA).

Literatura: Marković 1988, 42; *Hrvatski leksikon* I s.v.; ЕП 1 s.v.

BUJURIĆ

E Junak odatle zove se *Bujurić Stanko*, posredi je, dakle, prezime stanovnika; možda od tur. *buyur-mak* ’zapovedati’, up. Skok I 230b. (A. L.)

- malo selo: *A od malog sela Bujurića* (SM 175:20)

Neizvesna ubikacija.

Bujurić Stanko je jedan od pet junaka (Janko Pavićević i Vuk Radulović sa Dola, Krejo Nikolić sa Frutka, knez Stojan od Veleta) koje Rade Bošković okuplja da ih povede na Pipere i osveti smrt svog brata Lake Vulanova. Četa je u potpunosti bjelopavlićka, pa je verovatno i Bujurić u blizini Dola i Frutka (*vide*).

***Bukurešt**, prodavac voća*

BUKOVICA

E Poimeničen pridev *bukova* od naziva drveta *bukva*, u ž. rodu obično prema *reka*. (A. L.)

- malo selo: *I još malo selo Bukovica* (SANU IV,13:760)

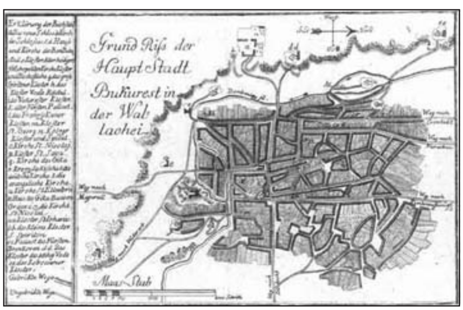
⊘ 42° 26′ N, 18° 50′ E

Selo u Crnoj Gori.

Nalazi se u Drobnjacima, na obroncima planine Sinjajevine.

Takođe i predeo s/z od Pljevalja sa više manjih sela. Tu je verovatno bila i karavanska stanica dubrovačkih trgovaca, poznata od 1329. do 1412.

Kod Vuka u *Rječniku*: „1) istočni kraj Dalmacije, između Bosne, Hrvatske, ravnoga Kotara i Otresa planine; 2) planina u Hercegovini; 3) rijeka u Drobnjacima”.

Bukurešt

http://www.balkaninstitut.com

Pominje se u kontekstu crnogorske istrage poturica na Badnje veče 1707.

> Još i: 1) reka u Crnoj Gori; oblast u njenom gornjem toku; dva sela (Gornja i Donja Bukovica) uz tu reku. 2) Selo kod Konjica (BiH); 3) Donja i Gornja Bukovica, sela u Srbiji, kod Valjeva.

Literatura: Пурковић 1940; Вукановић 1975, 139; Гавриловић 1994, 23–24; Даничић 1, 87; *Рјечник* s.v.; ЕП 1 s.v.

BUKUREŠT, Bukreš

❶ Bucarest

🅴 Rum. *Bucuréşti* 'Bukurovići', tj. potomci čoveka po imenu *Bucur*, u vezi sa alb. *bucurë* 'lep' (Kiss 133b–134a), potvrđenog i u toponimiji i srednjovekovnoj antroponimiji Srbije (Грковић 1986, 48). (A. L.)

- grad: *Otidoše ka Bukrešu gradu* (Vuk II,75:155); SM 144; Vuk VI, 44
- grad bijeli: *Na Bukrešu gradu bijelome* (Vuk III 10:74)
- bez atribucije: *Od Bukreša do Dunava doći* (KH I, 2:138)

⊘ 44° 25′ N, 26° 6′ E

Glavni grad Rumunije.

Grad u Vlaškoj na reci Dambovici, oko 50 km severno od Dunava, tursko ime Bukreš. Osnovan u XIV v., ime je, prema predanju, dobio po osnivaču, pastiru Bukuru.

Bukurešt je od XV v. bio sedište vlaških knezova. Prvi put se pominje 1368. pod imenom *Cetatea Dâmboviţei* koje je do XV v. bilo u upotrebi paralelno sa imenom *Bucuréşti*. U dva maha u njemu je boravio Vlad Cepeš (1459. i 1461), a 1462. Mehmed II dovodi u Bukurešt turski garnizon i postavlja u njemu kneza po svojoj volji (Radu Lepi). Sledećih 200 godina Bukurešt je pod uticajem Porte, a knezovi koji nisu hteli da prihvate turski suverenitet sedeli su u Trgovištu koje je bilo manje izloženo turskim napadima. Krajem XVI v. Bukurešt je konačno osvojio Sinan-paša i on pod turskom okupacijom ostaje sve do 1878. kada su, odlukom Berlinskog kongresa, ukinuti i poslednji ostaci turskog suvereniteta. U XIX v. Bukurešt je bio centar borbe za političko jedinstvo Rumuna, koja je konačno dovela do ujedinjenja Vlaške i Moldavije (1859).

U pesmama se za Bukurešt (i za zemlje Vlašku i Moldaviju — tj. Karavlašku i Karabogdansku) vezuju braća Radul-beg (njegova ženidba u Vuk VI, 44) i Mirčeta vojvoda (još i Mirče ili Mirko) — npr. u Vuk II, 75 i Vuk III, 10. Za razliku od epske verzije, u istoriji je zabeležen vlaški vojvoda Jovan Radul I Basaraba koji je imao sina (a ne brata) Mirčetu. Ovaj Radul (1378–1383) je bio potpuno samostalan vladar (nije bio turski vazal), a njegov sin Mirče/Mirčeta (1386–1418) čuven je po tome što je pobedio Turke 1395. na Rovinama (kada je poginuo Kraljević Marko na turskoj strani).

Samo u zbirci Sime Milutinovića Bukurešt se javlja kao jedno od nekoliko mesta čuvenih po proizvodnji dobrog oružja:

uze mene pušku dževerdana,
koja bješe u Bučju kovata,
u Bukrešu gradu okivata,
i uze mi sablju od pojasa
koja bješe u Foču kovata,
a u Luku-Banju okivata,
i uze mi dvije puške male
koje bjehu u Mletke kovate,
u bijelu Skadru okivate
(SM 144:121–129).

Muslimanska pesma pominje Bukurešt u kontekstu opsade Temišvara u XVII v.

Literatura: Банашевић 1954, 591; *Рјечник* s.v.; EI I/21, 1338–1339.

BUNIĆ

🅴 Prvobitno verovatno množina **Bunići*, prezime starinskog tipa *Kovačić* (pored mlađeg *Kovačević*) od vlaškog (rum.) ličnog imena *Bun* < lat. *Bonus* 'dobar' (Skok I 238a). (A. L.)

- grad: *Ne vodim te ja k Buniću gradu* (SANU III, 49:167); ER 101, 113
- grad bijeli: *Od Bunića grada bijeloga* (SANU III, 49:73); KH II, 62
- bijeli: *Da idemo k bijelu Buniću!* (SANU III, 49:143)
- bili: *Ali ćemo do Bunića bila* (MH III, 12:522); MH III, 20
- kaurski: *Silazio kaurskom Buniću* (KH II, 42:368)

http://www.balkaninstitut.com

- vlaški: *Da sam sišo do vlaškog Bunića* (KH II, 42:697)
- kameni: *Jedni idu k Buniću kamenu* (KH II, 62:703)
- bez atribucije: *Gradi crkvu od Bunića bane* (KH II, 42:1); ER 113; KH II, 62; MH III, 6, 12, 20; MH IV, 32

⌀ 44° 40′ N, 15° 38′ E

Selo u Lici, Zadarsko-kninska županija (Hrvatska).

Udaljen je 23 km na s/z od Udbine, i 32 km na s/i od Gospića. Kod Vuka u *Rječniku* pominje se kao: „gradić na dno Krbave (od Udbine k sjeveru) pod planinom Kozjanom". Blizu sela postoji *Laudonov gaj* (hrastova i borova šuma), koji je zasadio austrijski maršal Laudon da bi zaustavio kretanje živog peska. U vreme sadnje toga gaja Laudon je još bio na početku buduće vojne karijere: služio je kao oficir u frajkoru barona Trenka (*vide* BRESTOVAC).

U tursko doba Bunić je bio značajno utvrđenje, a posle odlaska Turaka 1689. postao je sedište kapetanije Vojne krajine.

Pominje se u neistorijskom kontekstu ženidbe Stojana Jankovića (SANU III, 49) i drugih epskih junaka — hrišćanskih jednako kao muslimanskih.

Literatura: *Рјечник* s.v.; RJA s.v.; *Hrvatski leksikon* I s.v.; Imenik YU 86.

BUŠANAC

- sa krajine grad: *Od Bušanca sa krajine grada* (Vuk VI, 49:85)

Neizvesna ubikacija.

Pesma se gradi oko dva stereotipna motiva: zlatnog doba („naši stari" su bili bolji junaci nego „mi") i velikog broja gradova kao simbola za silu (turska vojska se iz 67 gradova skuplja za pohod na kaure). U tom kontekstu javlja se i formula tipična za pesme sa muslimanskim motivima:

Savrh Bišća Ferat-Begovića,
Sadnu Bišća Durat-Begovića,
Iza Bišća Veratuzovića,
Iskraj Bišća Popržеnovića,
Sasred Bišća Ograšenovića (74–78).

Iz grada Bušanca, koji se pominje između grada Stijene i mesta Diklića u Ravnim Kotarima, u pohod su pozvani kalauzi sa Ćosom kalauzom na čelu:

Koji Ćosa dobro kalauzi
U ponoći kad mjeseca nema
Ka u podne kad ogrije sunce (88–90).

Ostala mesta sa kojih se skuplja vojska nisu obavezno gradovi (od Tare — Tara kapetan, Rizvan-ćaja i Bojičić Alil; od Like — Vilić Usein; dva Srijemljana iz ravnoga Srijema; dva bega iz polja Vranjega itd.), a od onih koji jesu pominju se Izačić (u formi Išarčić), Udvar, Škadarac, Peć (misli se na mesto Peći, a ne na grad Peć na Kosovu — *vide*), Otoka, Lijevno, Glamoč, Bioč, Vidin, Udbina i Banjaluka. Tutuni, iz kojih se poziva Kovčić Murat-beg, zapravo su selo (*vide*). Gde bi tačno mogao biti grad Bušanac ne može se reći, ali je svakako na hrvatskoj strani krajinskog pojasa (verovatno blizu Udbine). Zbog udaljenosti od epicentra radnje, to ne može biti Buševac/Buševec u Turopolju, iako je i on svojevremeno imao dobro utvrđen grad na krajini.

BUŽIM

◐ Čava, Wutschin

- bez atribucije: *Pa ćeš otle do Bužima sići* (EH 4:1280)

⌀ 45° 3′ N, 16° 2′ E

Mesto u s/z BiH.

Posle Bihaća, najveći utvrđeni grad u Bosanskoj Krajini (u razvalinama). Prvobitno ime Čava. Postojalo je i pleme istog imena.

Grad na tom mestu prvi put se pominje 1251, a pod imenom Čava 1334. i 1336. Čavski knezovi su 1429. prodali svoj deo grada naslednicima knezova Blagajskih. Posle smrti Martina Frankopana (1479), kralj Matija darovao je Bužim hrvatskom plemiću Jurju Mikuličiću čija je porodica (prvobitno Gašparović) bila poreklom iz Šibenika. Od njega je 1495. Bužim preuzeo Ivan Keglević koji se u narodnoj tradiciji javlja kao graditelj i uspešni branitelj Bužima. Nasledio ga je jajački ban Petar, najznamenitiji

http://www.balkaninstitut.com

član porodice Keglević. Petra je 1542. nasledio knez Nikola Zrinski, a jedno vreme njegov gospodar bio je i poslednji celjski knez Ulrih. Unutrašnji deo grada nastao je u XIV v., a spoljašnji 1484. Obnovljen je 1495, u vreme kralja Matije Korvina.

Bužim je bio utvrđen srednjovekovni grad, i to plemićki. U njemu nije bilo slobodnih građana (*cives*) već samo plemića i kmetova. Čuvao ga je poseban gradski kastelan, a ekonomijom je upravljao poseban nadzornik (*provisor*). Crkvena župa u Čavi se pominje 1501. sa župnikom Matijom, a 1528. zabeležen je i župnik Petar u Bužimu. Uz tvrđavu je sačuvana i najstarija drvena džamija na Balkanu (XVIII v.). U okolini grada nekad se uzgajala vinova loza, a bužimsko vino je bilo čuveno i služeno na bečkom dvoru.

Turci su zauzeli Bužim 1576. i držali ga do 1851. Posle njih, Bužim su preuzeli banovi iz porodice Jelačić. Među četovođama na Krajini, iz Bužima je bio Mehmedaga, savremenik Muje Hrnjice.

Bužim je uvek bio u dobrom stanju i često je popravljan. Opsedan je 14 dana tokom drugog rata Karla VI sa Portom i jedva odbranjen. U odbrani su učestvovale i žene.

Prema lokalnom predanju muslimanskog stanovništva, grad Bužim je osvojilo devet Turaka: Šahim, Čerkin, Sikleuša, Harčeta, Kalauz, Abdija, Pajalin i Selim. Deveti je bio Ciganin od koga je poteklo pleme „Alikasova Rieka“.* U ovoj pesmi za Bužim se vezuju dva turska junaka: Hasan Dizdar i Ćatić Bajraktar. Osim toga, dat je i jedan od boljih pregleda turskih gradova u Krajini: Udbina, Bišće, Gabela, Krupa, Kostajnica, Otoka, Jezersko, Bužim, Stina, Cazin, Mutnik, Tržac, Peć, Kladuša i Šturlić — tim redosledom.

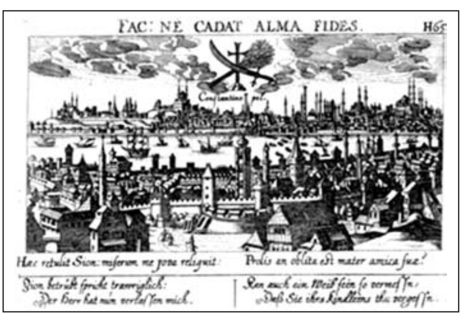
Literatura: Lopašić 1943, 126*; Kreševljaković 1953; Vego 1957.

http://www.balkaninstitut.com

C

CARIGRAD

- ♦ grad: *Kad dođoše gradu Carigradu* (Vuk II, 62:80); SANU II, 64; MH II, 8
- ♦ bijeli grad: *Po b'jelomu gradu Carigradu* (SANU II, 34:2); SANU IV, 4; ER 67; MH I, 45
- ♦ slavni grad: *U slavnome gradu Carigradu* (SANU II, 64:14)
- ♦ mesto: *Nit' ti idi mestu Carigradu* (Vuk II, 82:205)
- ♦ krasno mesto: *Preko krasna mesta Carigrada* (Vuk II, 61:2)
- ♦ lijepo mesto: *U lijepu mestu Carigradu* (Vuk II, 18:2)
- ♦ bijeli: *Od mojega b'jela Carigrada* (MH II, 48:55); KH I, 14
- ♦ bili: *Vodite ju bilu Carigradu* (MH I, 50:104); MH II, 10
- ♦ slavni: *Pa mi po'še u Carigrad slavni* (SANU II, 64:109); SANU IV, 2
- ♦ ravni: *Te ga posla ravnu Carigradu* (KH I, 14:376)
- ♦ stojni: *Šeta Anđa po Stambolu gradu, | Te seiri stojna Carigrada* (SANU II, 59:176–177); SANU II, 64; SANU III, 60; SM 15, 37, 120; KH I, 15

***Carigrad** (Istambul)*

- ♦ proklet stojni: *Po prokletu stojnu Carigradu* (SM 55:99)
- ♦ prostran stojni: *U prostranu stojnu Carigradu* (SM 81:2)
- ♦ turski: *Opremi me turskom Carigradu* (MH III, 18:100)
- ♦ bez atribucije: *Sad ja idem preko Carigrada* (Vuk II, 61:7); Vuk III 7, 8; Vuk IV, 24; SANU II, 30, 33, 48, 78, 90; SANU IV, 2, 13, 38, 40, 48; MH I, 45, 50, 58; MH II, 44, 60, 67; SM 37, 106, 136, 150, 161; KH I, 2, 5, 14; KH II, 40

Vide ISTAMBUL

CARINE, Carina

Carine

- ♦ grad: *A od džupe do grada Carina* (Vuk IX, 26:455)
- ♦ ravne: *A sa Lima na Carine ravne* (SANU IV, 38:548)
- ♦ ukraj Podgorice: *Sa Carina ukraj Podgorice* (SANU IV, 38:549)
- ♦ bez atribucije: *Pobjegoše kulam' na Carine* (Vuk IX, 26:430)

Carina

- ♦ bez atribucije: *I krvave kule na Carini* (Vuk IX, 26:422)

1. U SANU IV, 38 u pitanju je selo u Nikšićkoj župi (42° 43′ N, 19° 5′ E, Crna Gora). Pominje se u kontekstu boja na Grahovcu 1858.

2. U pesmi Vuk IX, 26 radi se o utvrđenju pored Drijena (42° 43′ N, 18° 36′ E), na granici Crne Gore sa Hercegovinom (u pesmi sa Austrijom, tj. epskom „Njemačkom“).

http://www.balkaninstitut.com

Pominje se u kontekstu hercegovačke bune 1855–1862.

Kod Vuka u *Rječniku* s.v. *Carina*: „mnoga se mjesta u narodu našemu tako zovu, n. p. kod namastira Šišatovca, kod Smedereva itd.“ i s.v. *Carine*: „u Komu mjesto (livade i jezero) gdje je (kao što se pripovijeda) *car* Stefan izlazio u lov i ljeti na planinu“.

Literatura: *Рјечник* s.v. *Царина*, *Царине*.

CARSKA PALANKA

- bez atribucije: *Na Velimlje kod Carske Palanke* (Vuk IX, 5:359)

Alternativno ime za hercegovačku Bileću (za razliku od crnogorske).

Velimlje, pomenuto u pesmi, je selo plemena Banjani (*vide*), u opštini Nikšić. Carska Palanka je u tom slučaju svakako Bileća u Hercegovini (*vide*).

Pominje se u kontekstu bitke na Grahovu 1836. koja je bila nesrećna za Crnogorce:

Dok ijetki navališe Turci,
Na Graovo polje udariše,
Sve graovske kuće izgorješe (659–661).

CAZIN

- bijeli: *Na Cazinu b'jelu otpukoše* (KH II, 54:169)
- bili: *Pa ćeš sići do Cazina bila* (EH 4:1285)
- bez atribucije: *Od Cazina Topić Redžepaga* (MH IV, 37:626)

⊘ 44° 58′ N, 15° 56′ E

Varoš u BiH.

Istoimeni srednjovekovni grad. Pripadao je Kninskoj biskupiji (ustanovljenoj 1050).

Cazin je imao varoš (*civitas*) sa posebnim sudbenim stolom. Spominje se od XVI v. Posle 1522, kada su Turci osvojili Knin i kninsku biskupsku stolicu, celih 50 godina kninski biskupi boravili su u Cazinu. Grad su naizmenično držali biskup Andrija Tuškanić, Petar Keglević, biskup Petar od Ripča i ponovo Petar Keglević, ovog puta kao ban.

Turci su ga prvi put zauzeli 1539, zatim ponovo 1576. Austrijanci su ga preoteli 1578, ali ga je iste godine povratio Ferhad-beg Sokolović. Grad je ponovo utvrđen 1584.

Cazin je bio u sastavu Ostrožačke kapetanije i nije imao svog dizdara. Napušten je 1851.

Pesme ga pominju u kontekstu ropstva i oslobađanja braće Hrnjica (KH II, 54), ženidbe Bosnić-Mehmedage dvema devojkama (EH 4) i Turkinje devojke prerušene u megdandžiju (MH IV, 37).

Literatura: Lopašić 1943; Kreševljaković 1953; Vego 1957; Imenik YU 88; RJA s.v.; VE 3 s.v. *Grad*.

CEKLIN, Ceklinja, Ceklinje

E Pominje se 1488, predanje dovodi ime u vezu sa svetom Teklom, kao i *Ćekliće*. U tur. popisu iz 1521. i 1523. *Cetlin* (Пешикан 1982, 69). (A. L.)

Ceklin

- pitomi: *Opremi je pitomu Ceklinu* (Vuk IX, 15:284)
- bez atribucije: *Od Ceklina oba senatura* (Vuk VIII, 73:1720); SANU IV, 12; SM 53

Ceklinja

- bez atribucije: *I posla je pravo na Ceklinju* (Vuk VIII, 46:138)

Ceklinje

- bez atribucije: *Od Ceklinja i od Ljubostinja* (Vuk VIII, 63:15)

⊘ 42° 21′ N, 18° 58′ E

Selo u Crnoj Gori, u istoimenom plemenu.

Današnja oblast ovoga plemena (koje se deli na Gornjake i Donjake) zahvata celom svojom istočnom polovinom niske i otvorene predele oko Rijeke Crnojevića, Skadarskog jezera i Gornjega blata. Najstarije sedište i matica ovog plemena je daleko na zapadu, u krajnjem uglu njegove oblasti, dobro zatvorenom visokim brdima i planinama. Među njima su najznatniji: na jugu Ceklinštak i Strajište, na istoku Crni vrh, na severu Mekavac, na zapadu Prijevor. Ceklinjani su već u početku XVIII v. proterali poturice sa Riječkog grada, a zatim i iz ostalih predela svog plemena i iz celog sliva Crnojevića Ri-

http://www.balkaninstitut.com

jeke do samog Skadarskog jezera, čime su uveliko proširili svoju oblast. U plemenu Ceklinu sada ima 19 što većih što manjih naselja, od kojih svako čini zasebnu celinu sa zasebnim imenom.

Ceklin, veliko naselje i kolevka plemena Ceklina, nalazi se najdalje na zapadu, u podnožju planine Ceklinštaka. Kuće su u načelu vrlo blizu jedna drugoj, ali se ipak u Ceklinu jasno razlikuje osam sela i zaselaka, u kojima stanuju porodice od trinaest bratstava.

Kod Vuka u *Rječniku*: „pleme nahije Riječke u Crnoj gori".

Pesme ga pominju u kontekstu boja na Grahovcu 1858. (Vuk IX), crnogorskog udara na Nikšić (Vuk VIII, 46) ili na turske ovce (SM 53), boja na Sitnici 1849. (Vuk VIII, 63), udarca Omer-pašinog na Crnu Goru 1852–1853. (Vuk VIII, 73) i u neistorijskim sižeima (SANU IV, 12).

Literatura: *Рјечник* s.v.; www.montenegro.org.au

CERNICA

◐ Černičse

🅴 Od *cer* 'vrsta hrasta Quercus cerris'. (A. L.)

- kasaba: *I odoše kasabi Cernici* (KH II, 72:166)
- na Hamsku glavicu: *U Cernicu na Hamsku glavicu* (KH II, 72:65)
- bez atribucije: *U Cernici konak učiniše* (Vuk III, 68:191); KH II, 72

⊘ 43° 4′ N, 18° 31′ E

Selo u BiH.

Nalazi se južno od Gackog, na granici sa Crnom Gorom. Nekad selo i carina u staroj Zeti. Tursko ime *Černičse*.

Radi se zapravo o jednom od tri sela (Cernica, Ključ i Zagrač) koja se nalaze u uvali Cernici. Selo Cernica je poznato po najboljoj klimi u Gacku.

Cernica se pominje kao carina 1378, 1380. i 1381, a kao trg 1449. U njoj su Dubrovčani imali svoju koloniju. Turski subaša je u Cernici pomenut 1476.

Mesto Cernica je bilo sedište negdašnjeg Gatačkog kadiluka i tada su u njemu sedeli kadija i vojvoda. Nekad je to bila najvažnija čaršija između Trebinja i Foče, ali je izgubila značaj početkom XIX v. prenošenjem uprave u Gacko.

U Cernici postoje ostaci crkve koju je, po predanju, podigao vojvoda Sandalj Hranić sa suprugom Jelenom Balšić, ćerkom Lazara Hrebeljanovića.

> Još i: *Cernica* 1) mahala u Mostaru na desnoj obali Neretve (BiH); dobila je ime po Hadži Memiji koji je bio rodom iz Cernice kod hercegovačkog Ključa; 2) staro ime za selo Milanovo kod Leskovca u Srbiji; sadašnji naziv dobilo je po kralju Milanu Obrenoviću, ukazom od 12. jula 1899. 3) Staro ime za selo Karađorđevac takođe kod Leskovca, koje je posle Prvog svetskog rata prozvano sadašnjim imenom po Karađorđu; 4) selo blizu nekadašnjeg sela Livoče, danas 5 km j/z od Gnjilana (Kosovo, Srbija); 5) selo u Levču (Srbija) koje je 1411. despot Stefan Lazarević priložio Hilandaru; kasnije selo Cernica u Temnićkom srezu kod Bačine; 6) stari grad *Cernik* u Hrvatskoj.

Muslimanska pesma pominje Cernicu u kontekstu sukoba Baja Pivljanina sa Hamzom Mijatovićem oko gatačkih sela, a hrišćanska u okviru neistorijskog sižea o ženidbi Rišnjanina hadžije.

Literatura: Дедијер 1909; Пурковић 1940; Vego 1957; Симоновић 1985; RJA s.v.; Даничић 3, 448; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 108; ЕП 3 s.v.; EČ 453 (nap. 16, 17, 18).

CEROVICA

🅴 V. *Cernica*.

- selo: *Te klikuje selu Cerovici* (SM 134:5)

⊘ 42° 45′ N, 19° 21′ E

Mesto u Crnoj Gori, kod grada Kolašina.

Kod Vuka u *Rječniku* pominje se kao „planina u Banjanima".

Pesma u Cerovici pominje Mitra Golubova u kontekstu sukoba Rovčana sa Moračanima povodom pogibije Mitrovog brata Matka „kod studene vode Ibrštice".

> U *Imeniku Jugoslavije* iz 1973. popisano je 8 Cerovica: kod Bosanskog Novog, Doboja (oko 20 km j/z od grada) i Čapljine (BiH);

http://www.balkaninstitut.com

kod Kolašina (Crna Gora); kod Samobora (Hrvatska); 1 u Sloveniji; kod Sokobanje (jedan uljar u Cerovici bio je priložen 1343–1345. Sv. Nikoli u Vranju) i Kučeva (Srbija).

Literatura: Пурковић 1940; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 89.

CEROVO

E Vide *Cernica*.

- ravno: *Dognaše je na Cerovo ravno* (Vuk VIII, 73:1847)
- savrh Pješivaca: *Sa Cerova savrh Pješivaca* (Vuk VIII, 73:1694)
- bez atribucije: *Dokle knjazu na Cerovo dođe* (Vuk VIII, 73:1475)

42° 40′ N, 18° 58′ E

Selo u Crnoj Gori, u plemenu (Gornji) Pješivci.

Njegova oblast se prostire od brda Drmića (više početka reke Zete) i od izvora reke Oboštice (desne pritoke Zete) na j/i, pa do planine Troglava na s/z. Sva naselja ovoga predela raspoređena su po pitomim dolovima i uvalama, koje se u narodnom govoru označavaju opštim imenom „umina“ ili, ređe, „župnina“, za razliku od „planine“ koja počinje dalje na zapadu. Cerovo se deli na devet „sela“.

Pesma ga pominje u kontekstu Omer-pašinog pohoda na Crnu Goru 1852–1853.

Takođe i: selo u tetovskom kraju (Makedonija).

Literatura: ЕП 3 s.v.; www.montenegro.org.au

CETIN

- grad: *Daj mi ključe od Cetina grada* (Vuk VIII, 38:55)
- na krajini grad: *Iz Cetina na krajini grada* (Vuk VIII, 38:60)
- bijeli: *Te je vodi bijelu Cetinu* (Vuk VIII, 38:26)
- na krajini: *Đe nam osta Cetin na krajini* (Vuk VIII, 38:21)
- bez atribucije: *Ja ću odn'jet sa Cetina Mata* (KH II, 59:1666); Vuk VIII, 38

Vide CETINGRAD

CETINA, Cetinja, Cetinje

I Cetingrad, Cetinj, Četinj

E Možda od slov. ličnog imena **Cęta* (**Cěta*?), ili sa nekim zaboravljenim topografskim značenjem, up. *Cetinje*. Reka *Cetina* je u IX v. zabeležena kao *Tzentína*, t.j. *Cętina*, a u antičko doba zvala se *Hippius*, *Tilurius* i *Néstos*. (A. L.)

Cetina

- grad: *Nos' je, Luka, na grad na Cetinu* (KH II, 59:474); MH III, 16
- gnjizdo sokolovo: *Cetina je gnjizdo sokolovo* (MH III, 19:182)
- bijela: *Vidiš, sinko, bijele Cetine* (MH III, 16:50)
- bila: *Da joj siđeš na Cetinu bilu* (MH IV, 41:262)
- ravna: *Pa je šalje na Cetinu ravnu* (Vuk III, 84:3); MH IV, 37
- ljuta: *Jednu posla u Cetinu ljutu* (MH III, 22:65)
- ljuta Krajina: *Sa Cetine, sa ljute Krajine* (MH III, 16:49)
- ispod Snjegotine: *Sa Cetine ispod Snjegotine* (MH III, 19:430)
- u vrhovnoj Lici: *Na Cetini u vrhovnoj Lici* (MH IV, 41:18)
- bez atribucije: *Sa studena vrela i Cetine* (KH I, 26:19); KH I, 32; MH III, 16, 25; MH IV, 41; EH 4

Cetinja

- grad: *Pa otalen na grad, na Cetinju* (KH III, 1:955)
- grad kameni: *Šnjime vode Bojičić-Aliju | Od Cetinje grada kamenoga* (Vuk III, 24:524–525)
- bez atribucije: *Oćera ga pravo na Cetinju* (Vuk III, 24:54); Vuk VII, 12

Cetinje

- bez atribucije: *Divno kolo igra na Cetinju | U avliji Bajagić Alage* (KH III, 1:1–2)

43° 58′ N, 16° 25′ E

Mesto u Hrvatskoj.

Selo na izvoru istoimene reke u Cetinskoj Krajini, blizu Sinja.

U selu postoje ruševine crkve sv. Spasa iz IX, najkasnije X v. Pretpostavlja se da je na tlu današnjeg sela nekada bilo sedište Vrličke župe (Vrhrika).

http://www.balkaninstitut.com

Stari grad Cetina bio je podignut u Sinjskom polju na levoj obali reke Cetine. U starim izvorima pominje se prvi put 1210, a 1345. kao utvrđeni grad (*castrum, castellum, piazza, oppidulum*). Tokom srednjeg veka bio je centar Cetinske županije pre nego što je to (početkom XIV v.) postao Sinj. Srušen je između 1684. i 1699. U poslednjem sukobu s Turcima kod Sinja (1715) više se ne pominje kao samostalno naselje već počinje da se zove Sinjem, a u putopisima iz istog veka o njemu stoji: „oppidulum fuit" (bio je gradić).

Kod Vuka u *Rječniku* navedena je samo reka Cetina i zemlja oko nje.

Pesme pominju Cetinu uglavnom u kontekstu ženidbe raznih muslimanskih i hrišćanskih junaka, osim Vuk III, 24 koja obrađuje motiv majke izdajnice.

Literatura: Gunjača 1937; Даничић 3, 448; *Рјечник* s.v.

CETINGRAD, Cetin

➊ Drenđula, Cetin Grad, Vališ Selo

E Vide CETINA

- grad: *Daj mi ključe od Cetina grada* (Vuk VIII, 38:55)
- na krajini grad*: Iz Cetina na krajini grada* (Vuk VIII, 38:60)
- bijeli: *Te je vodi bijelu Cetinu* (Vuk VIII, 38:26)
- na krajini: *Đe nam osta Cetin na krajini* (Vuk VIII, 38:21)
- bez atribucije: *Ja ću odn'jet sa Cetina Mata* (KH II, 59:1666); Vuk VIII, 38

⊘ 45° 09′ N, 15° 44′ E

Srednjovekovni grad u Karlovačkoj županiji (Hrvatska) na samoj granici sa Bosnom.

Podignut je verovatno u XIII v., kao središte Klokočkog plemena na brdu 2,5 km južno od istoimenog mesta u Kordunu, s/i od Slunja. Uz grad se razvilo podgrađe (varoš) kao značajan trgovački centar. Od 1387. bio je u posedu knezova Frankopana. U XVI v. bio je jedno od najnaseljenijih mesta južno od Kupe. Turci su ga prvi put osvojili 1526, ali ga je knez Juraj Frankopan Slunjski uskoro povratio; od 1572. pripadao je Bihaćkoj kapetaniji; 1584. je napušten, dok ga 1646. Turci nisu zaposeli. Uskoro ga je zauzeo i razorio ogulinski kapetan Gašpar Frankopan, ali su ga Turci ponovo osvojili 1670. Karlovački krajiški odred opsedao je grad i zapalio podgrađe 1737, ali ga nije zauzeo. Turci su 1756. obnovili stari grad iz doba Frankopana, ojačali ga visokom kulom i nazvali *Drenđula*. Hrvatski krajišnici su ga opsedali mesec dana i osvojili 1790. Turci ga vraćaju 1809. za vreme austrijsko-francuskog rata. Francuzi ga preotimaju 1810, zatim Turci 1813. ali ga iste godine i gube. Poslednji, i bezuspešan, turski napad na Cetingrad bio je 1834.

U sastavu Vojne krajine Cetingrad je bio do 1867, kada je razoren i napušten.

Vukova pesma peva o padu Cetina 1790, a muslimanska ga stavlja u neistorijski kontekst svadbe Čengić-Alibega i ćerke zadarskog bana.

Literatura: Gunjača 1937; *Рјечник* s.v.; VE s.v.; Imenik YU 90.

CETINJA, Cetinje

Cetinja

- grad: *Pa otalen na grad, na Cetinju* (KH III, 1:955)
- grad kameni: *Šnjime vode Bojičić-Aliju | Od Cetinje grada kamenoga* (Vuk III, 24:524–525)
- bez atribucije: *Oćera ga pravo na Cetinju* (Vuk III, 24:54); Vuk VII, 12

Cetinje

- bez atribucije: *Divno kolo igra na Cetinju | U avliji Bajagić Alage* (KH III, 1:1–2)

Vide CETINA

CETINJA

- ravna: *Knjiga, mati, iz Cetinje ravne* (Vuk IV, 3:62)
- usred Gore Crne: *U Cetinji usred Gore Crne* (Vuk IV, 3:2)
- bez atribucije: *Na Cetinji razvalio crkvu* (Vuk IV, 10:155)

Vide CETINJE

CETINJE, Cetinja

E U starosrpskim zapisima i *Cětinje*, prvobitno ime presušne rečice, up. *Cetinja*, rečica u Valjevskoj Podgorini, dalje polj. hi-

http://www.balkaninstitut.com

Cetinje

dronim *Cetynia*, češ. toponim *Cetyně*, nejasnog porekla (Лома 1997, 2–3). (A. L.)

Cetinje

- mjesto glasovito: *Na Cetinje mjesto glasovito* (Vuk VIII, 64:62)
- ravno: *A ti hajde na Cetinje ravno* (Vuk IV, 7:295); Vuk IV, 11, 56; Vuk VI, 44; Vuk VIII, 28, 57, 61, 62, 70, 71, 73; Vuk IX, 1, 5, 10, 11, 13, 16, 22, 25; SANU IV, 13, 38; SM 9, 99
- slavno: *Da idemo na slavno Cetinje* (SANU IV, 36:39); Vuk IX, 29
- na breg mora slana: *Na Cetinje na breg mora slana* (SM 163:40)
- nasred Gore Crne: *Na Cetinju nasred Gore Crne* (Vuk VIII, 57:3); Vuk IV, 48, 56; Vuk IX, 2, 21, 23, 31; SANU IV, 19; SM 8,168
- sasred Gore Crne: *Sa Cetinja sasred Gore Crne* (Vuk VIII, 60:5)
- bez atribucije: *Otići ću na Cetinje kralju* (Vuk IV, 42:59); Vuk IV, 44, 48, 56, 57, 58; Vuk VI, 45; Vuk VII, 51; Vuk VIII, 29, 46, 47, 54, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 70, 71, 72, 73, 74; Vuk IX, 1, 5, 6, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 20, 21, 22, 25, 28, 29, 30, 31; SANU III, 10; SANU IV, 12, 13, 33, 34, 35, 38; SM 4, 8, 9, 11, 22, 51, 119, 162, 163, 167, 171

Cetinja

- ravna: *Knjiga, mati, iz Cetinje ravne* (Vuk IV, 3:62)
- usred Gore Crne: *U Cetinji usred Gore Crne* (Vuk IV, 3:2)
- bez atribucije: *Na Cetinji razvalio crkvu* (Vuk IV, 10:155)

🧭 42° 23′ N, 18° 55′ E

Grad u Crnoj Gori, na najužem delu Cetinjskog polja.

Nalazi se na raskrsnici puteva koji vode na zapad u Kotor, na istok preko Rijeke Crnojevića u Podgoricu i Virpazar, na jug u Budvu, a na sever u dolinu Zete i Nikšić. U izvorima se prvi put pominje 1440. Pošto su Turci osvojili skadarski Žabljak, Cetinje je 1481. postalo središte obnovljene države Ivana Crnojevića, dotadašnjeg gospodara Zete. On je 1482. na tom mestu osnovao svoju prestonicu podigavši dvor i Bogorodičin manastir (1484). Tu je iz Oboda preselio i štampariju donetu iz Venecije, čime je 1493. osnovana prva štamparija u regionu. Njegoš je na Cetinju podigao svoj dvor Biljardu 1838. Bogoslovija se osniva 1863, vojna radionica i vojni muzej 1875, a vojni konak 1895.

U XVI v. Cetinje se pominje kao sedma nahija Skadarskog sandžaka (1523). Uoči mletačko-turskog (Kandijskog) rata 1645–1669, na zboru u Cetinju odlučeno je da Crna Gora brani svoju autonomiju od Turaka i da potraži oslonac u Mlečanima. Za vreme sledećeg mletačko-turskog (Morejskog) rata 1684–1699. Cetinje pada u turske ruke 1685. Posle toga, Turci su u više navrata zauzimali i gubili Cetinje (1692, 1712, 1714, 1756, 1785). Prilikom novog pokušaja da osvoje Crnu Goru, snage skadarskog vezira Kara Mahmut-paše Bušatlije su 1796. poražene blizu Cetinja u bici kod sela Krusi.

Kod Vuka u *Rječniku*: „pleme nahije Katunske (u Crnoj gori), koje se dalje po narodu našemu, osobito u pjesmama, pomiješalo sa vodom Cetinjom te se zove i *Cetinja* […] Na Cetinju ima namastir u kojemu je od prije sjedio vladika, a sadašnji je vladika sazidao sebi dvor kod namastira i oko njega se načinila kao mala varošica".

U pesmama se pominje vrlo često, obično kao prestonica crnogorskog vladike.

Cetinjski manastiri

Prvi manastir: posle pada Žabljaka Crnojevića 1478, Ivan Crnojević (1465–1490) je otišao u Italiju u izbeglištvo. U Lovretu se zavetovao Bogorodici da će sagraditi hram u njenu čast ako se ikad vrati u zavičaj. Zavet je ispunio kada se 1481. vratio na Cetinje. Tu

http://www.balkaninstitut.com

je 1484. podigao manastir i posvetio ga Rođenju Bogorodice. Taj je manastir dignut u vazduh 1692. Ruševine su stajale na Ćipuru na Cetinju sve do 1886, kada je knez Nikola podigao novi hram na temeljima starog, iste dužine i širine kakav je bio i stari manastir.

Drugi manastir: podignut je 1701. za vladičanstva Danila Petrovića. Za vreme Turaka rušen je 1714. i 1785.

Literatura: Шкриванић 1959, 108; Даничић 3, 448; *Рјечник* s.v.; ЕП 3 s.v.; VE s.v.

CIPAR

- bogati: *Sav bogati Cipar i Kandiju* (SM 55:462)
- bez atribucije: *Nad Misirom, Ciprom i Kandijom* (SM 55:465)

Vide KIPAR

CRKVICE, Crkvica

➊ Gornje i Donje Crkvice, Korita

Crkvica

- više Krivošija: *Na Crkvici više Krivošija* (Vuk VIII, 55:2)
- bez atribucije: *Kada serdar na Crkvicu dođe* (SANU III, 19:30)

Crkvice

- bez atribucije: *Doklen tice na Crkvice doše | Na pogledu od Kotora grada* (Vuk IV, 2:5–6)

⊘ 42° 33′ N, 18° 37′ E

Selo u Krivošijama (Crna Gora).

Nalazi se 11 km s/z od Risna. Dele se na Gornje i Donje. Poznato po najvećoj količini padavina u Evropi.

Gornje Crkvice su se nekada zvale *Korita*, pa su se po mnogim crkvištima na Kapavici prozvale Crkvice. Starije ime Korita pokazuje da se selo nalazi u predelu punom „korita“, plitkih vrtača, nad kanjonima Tare i Sušice.

Donje Crkvice su na mestu gde se kanjoni Pive i Tare sučeljavaju. Više gornjeg dela sela nalazi se brdo Soko (1452 m.) sa gradinom hercega Stjepana. Naselje je starijeg postanka i selo se deli na Gornje i Donje polje. Središte sela zove se Rudina i u tursko vreme bilo je kasaba za ceo taj kraj.

Kod Vuka u *Rječniku*: „u Hercegovini između Tare i Pive kao knežina, u kojoj ima ljudi i Turskoga i Hrišćanskog zakona“.

Pominju se u kontekstu pogibije tri hrišćanska junaka (Vuka Mićunovića — Vuk IV, Stevana Pavlovića — SANU III, i Vraštanina Mira — Vuk VIII).

Takođe i: luka u Mrkama (Crna Gora).

Literatura: Ердељановић 1911, 348–352; Marković 1988, 46; *Рјечник* s.v.

CRKVINA

- bez atribucije: *Na Crkvini Unu prebrodio* (Vuk VIII, 41:39)

Neizvesna ubikacija.

Na obali reke Bosne, oko 10 km južno od Šamca, postoji mesto toga imena (45° 1′ N, 18° 26′ E), ali u pesmi nije o njemu reč.

Radnja se u celini vezuje za reku Unu: pri odlasku u bitku, vojska prelazi Unu kod mesta Bačin i podiže logor kod Dubice; u odlasku sa bojišta prelazi Unu kod mesta Crkvina. Crkvina je čest toponim, ali se u dostupnim izvorima ne pominje takvo mesto u blizini reke Une.

Vuk u *Rječniku* pod sličnim imenima pominje mesta u Crnoj Gori i Hercegovini.

Literatura: *Рјечник* s.vv. *Црквине*, *Црквице*.

CRLJENICE

- maleno selo: *U maleno selo Crljenice* (KH III, 15:55)

⊘ 43° 22′ N, 19° 25′ E

Mesto u Crnoj Gori, blizu Pljevalja.

Nekada selo u staroj Zeti.

U pesmi se pominje kao sedište Mehmed-bega Crljeničanina.

Literatura: Škrivanić 1959, 108; Imenik YU 91.

CRLJENOVO

- selo: *Lugom prođe selo Crljenovo* (Vuk IV, 35:161)

Neizvesna ubikacija.

U pesmi se radi o selu blizu Save (posavskih lugova), na putu ka skeli Subotište.

http://www.balkaninstitut.com

Danas postoji selo Subotište, ali nije na Savi. Sela Crljenova nema, ali postoji selo pod imenom Veliki Crljeni; 30 km daleko od njega, na reci Savi, nalazi se selo Skela. Možda bi se toponimi iz ove pesme mogli identifikovati kao današnji Veliki Crljeni i selo Skela na Savi.

Pesma peva o mačvanskim ustanicima Zeki Buljubaši, Simeunu Katiću i Ignjatiju Bjeliću i njihovoj odmazdi za smrt Miće Šumanca. U doba o kojem se peva, Crljeni su bili „selo u okružiju Beogradskom, srezu posavskom, sa 65 kuća i 378 duša“*.

U isto doba postojali su i sledeći toponimi: *Crljenci* (2 mesta: u Beogradskoj i u Požarevačkoj nahiji); *Crljenevo*, ili *Črljenevo* (selo u Bosni blizu Bijeljine). U *Imeniku Jugoslavije* iz 1973. pominju se još i: *Crljenac* kod Malog Crnića (Srbija), *Crljenci* kod Slavonske Požege (Hrvatska) i *Crljeni* kod Ključa (BiH).

Literatura: Вукановић 1975, 168; Гавриловић 1994, 184*; RJA s.v.; Imenik YU 91.

CRNCI

E Stsrp. *črьnьci* ’crnorisci, monasi’. (A. L.)

- selo: *Selo ću ti Crnce opaliti* (SM 17:9)
- selo pipersko: *Od Crnacah sela piperskoga* (Vuk VIII, 16:2)
- selo maleno: *Od Crnacah sela malenoga* (Vuk VIII, 19:2)
- selo kameno: *Od Crnacah sela kamenoga* (Vuk IV, 20:48)
- kameni: *Te doziva u Crnce kamene* (Vuk IV, 21:3)
- bez atribucije: *Od Crnacah i od Martinićah* (Vuk IV, 20:39); Vuk VIII, 22; SM 50, 162

42° 31′ N, 19° 15′ E

Selo u Crnoj Gori.

Nalazi se 18 km severno od Podgorice. Pripada plemenu Piperima.

Mesto se nalazi ispod brda Kapeša i deli se na dva glavna sela, od kojih se jedno zove *Na Grobovlje,* a drugo *Pod Grobovljem* (Grobovlje je lokalitet takođe pod Kapešom, na s/z oblasti Crnci). Ispod Kapeša je mesto Babljak u kome su crkva i sadašnje crnačko groblje.

Pesme ga uglavnom pominju u kontekstu sukoba Pipera sa Turcima.

Ćelija piperska

Iznad sela Gornji Crnci, 17 km od Podgorice, nalazi se manastir *Ćelija piperska* koji je 1637. osnovao sv. Stefan Piperski. On je zapravo podigao ćeliju u kojoj se podvizavao, a manastirski kompleks je sagrađen kasnije. Kao ktitor, sv. Stefan Piperski je i sahranjen u manastirskoj crkvi.

Pesma pominje ovaj lokalitet u kontekstu pohoda Omer-paše Latasa na Crnu Goru (1852–1853), kao jedno od konačišta crnogorske vojske:

Dođe s vojskom u lomne Pipere,
U Ćeliju s vojskom počinuo
(Vuk IX, 1:139–140).

Đevič grad

U oblasti Crnci, na mestu Župina iznad manastira Ćelije, postoje tragovi male tvrđave koja se u narodu zove *Đevič-grad*. Prema predanju, na brdu preko puta Đevič-grada (koje se i zove Gradina) bio je u doba sv. Save letnjikovac devojaka koje su živele u Đevič-gradu, „domu đevojačkom“. U Piperima postoji još jedan Đevič-grad (u Vežešniku više Morače). Radi se verovatno o uspomeni na nekadašnje ženske manastire, od kojih je jedan mogao biti i preteča današnjeg manastira Ćelije.

Literatura: Ердељановић 1917; *Рјечник* s.v.; RJA s.v.; Imenik YU 91; ЕП 3 s.v.

CRNČIĆI, Crnčić

- bez atribucije: *Eto mene tebi do Crnčića, | Sav ću Crnčić vatrom popaliti* (EH 4:166– 167)

43° 49′ N, 19° 22′ E

Selo u BiH.

Nalazi se na desnoj obali reke Drine, 17 km nizvodno od Ljubovije.

U muslimanskoj epici posed Jusufage Crnčića. Zaplet se gradi oko udaje njegove kćeri Zlate koja je izašla na glas po lepoti.

http://www.balkaninstitut.com

Č

ČAČAK

➊ Gradac

🄴 Prvi put 1405: *Çaçach*, *Zaçach*, od *čačak, -čka* 'neravnine na putu od kamenja ili otvrdlog blata' (Skok I 284b). (A. L.)

- bijeli: *Ode knjiga Čačku bijelome* (Vuk IV, 39:99)
- bez atribucije: *Jovana ženi sasred Čačka* (SANU IV, 41:26); Vuk IV, 45, 46, 62

⌀ 43° 54′ N, 20° 22′ E

Grad u Srbiji.

Nalazi se na desnoj obali Zapadne Morave.

Pominje se u rimsko doba kao gradsko naselje. U XII v., na mestu starog naselja, Nemanjin brat Stracimir podigao je između 1172. i 1190. manastir Gradac oko kojeg se postepeno razvijalo novo naselje pod istim imenom. Padom Srbije pod tursku vlast 1459. staro stanovništvo je istrebljeno, a manastir pretvoren u džamiju. Turski geograf Hadži Kalfa pominje varoš Čačak na Beogradskom putu, na obali Morave. To ime grad je dobio kao turska palanka, mada se pod njim prvi put pominje 1405, u jednom spisu iz Dubrovačkog arhiva.

> *Manastir Gradac i Gradačka arhiepiskopija*
>
> U Žičkoj povelji (popis kraljevskih manastira) i Svetostefanskoj hrisovulji iz 1314–1316. Bogorodica Gradačka pominje se kao kraljevski manastir. Kada su kralj Milutin (1282–1321) i arhiepiskop Nikodim (1317–1324) reorganizovali Srpsku arhiepiskopiju (1319–1321), crkva je postala sedište nove Gradačke arhiepiskopije. Sredinom XV v. ona se u zapisima javlja kao mitropolija. Moravski Gradac se pominje kao Čačak od 1405, ali se mitropolija i dalje zove Gradačka.

Za vreme austrijske okupacije Srbije 1718–1739. bio je austrijsko pogranično utvrđenje. U vreme Kočine krajine Srbi su ga 1788. zauzeli i spalili pre dolaska austrijske vojske. U Prvom srpskom ustanku Lazar Mutap i Milić Drinčić zauzeli su Čačak 5. aprila 1805. Turci su ga ponovo osvojili 1813, a u Drugom srpskom ustanku ojačali su mu posadu i utvrđenja. Napustili su ga posle bitke na Ljubiću i otada je u srpskim rukama. U Kneževini Srbiji vodi se kao „varoš u okružiju čačanskom, srezu trnavskom, sa 305 kuća i 948 duša. Stolica episkopa užičkog i Konsistorije eparhijalne, Načalničestva i Suda okružija čačanskog".* Imao je jednu crkvu i školu od 2 klase.

Kod Vuka (IV, 39) u njemu boravi Lazar Mutap (tokom Prvog srpskog ustanka, svakako ne pre 1806. kada je poginuo Vasa Čarapić). Moguće je da ova pesma peva o ustaničkom pohodu na Vidin 1809, ali je siže znatno izmenjen prema epskim potrebama: sukob je iniciran dvobojem (crni Arapin izaziva Karađorđa, a Mutap ga zamenjuje), a Srbe predvodi pogrešan ustanički vođa (Mutap, umesto Milenka Stojkovića). Ostale pesme iz iste zbirke opevaju događaje iz Drugog srpskog ustanka, od kojih Vuk IV, 46 upravo boj na Čačku 1815. Jedino ga

http://www.balkaninstitut.com

SANU IV pominje u kontekstu početka bune protiv dahija.

Literatura: Мошин 1971, 65–66; Вукановић 1975, 169; Каниц 1, 1985; Гавриловић 1994, 187*; *Рјечник* s.v.; ЕП 3 s.v.; VE 2 s.v.; Imenik YU 94.

ČARAĐE, Čaraće

- ♦ selo: *Pod Orlinu u selo Čaraće | Tursko jadno selo raseliše, | Već se nije nikad naselilo* (Vuk VIII, 53:127–129)

⊘ 43° 3′ N, 18° 41′ E

Selo kod Gacka (Crna Gora).

Smešteno je pod planinom Orlinom.

Prema pretpostavci Jovana Erdeljanovića, mesto porekla kosovskog junaka Orlovića Pavla. Po predanju, iz Čarađa je bio Cuko (varijanta: Bajko), predak Krivokapića i Preobrežana (odn. Bajkovića) — dva glavna bratstva u crnogorskom plemenu Cuce.

Pesma ga pominje u kontekstu sukoba Živka Tomanovića sa gatačkim Turcima oko ovaca.

Literatura: Ердељановић 1926.

ČEČAN

➊ Brusničko Gradište

- ♦ bez atribucije: *Od Zvečana kažu do Čečana, / Od Čečana vrhu do planine* (Vuk II, 44:109–110), Vuk II, 50/IV

Lokalitet u Srbiji.

U *Rječniku JA* kaže se da mesto pod ovim imenom ne postoji i da nije potvrđeno nigde osim u narodnoj epici. Čečan je, međutim, poznato arheološko nalazište j/z od Vučitrna na Kosovu, sa antičkim utvrđenjem koje je korišćeno i u srednjem veku. Smatra se da je bio napušten već krajem X i početkom XI v.

Nekoliko kilometara severno od Čečana nalazi se selo Pantino — vizantijski Pantin — kod koga se 1168. vodila čuvena bitka između Nemanje na jednoj strani i njegovog brata Tihomira sa vizantijskim saveznicima na drugoj. Utvrđenje na Čečanu posle toga je izgubilo raniji pogranični značaj budući da se Nemanjina vlast proširila dalje na jug. Verovatno je dodatno stradalo za vreme prodora Mongola 1241, a početkom XIV v. pominje se samo kao zapusteli grad, odnosno kao Brusničko gradište.

Kod Vuka u *Rječniku* pominje se kao „mjesto u Kosovu".

Epski pomeni u pesmi o Banović-Strahinji (Vuk II, 44) i o boju na Kosovu (Vuk II, 50).

U obema pesmama ima funkciju kote za određivanje obima turske vojske na Kosovu pred vidovdansku bitku:

> Od mramora do suva javora,
> Od javora, pobro, do Sazlije,
> Do Sazlije na ćemer ćuprije,
> Od ćuprije do grada Zvečana,
> Od Zvečana, pobro, do Čečana,
> Od Čečana vrhu do planine,
> Sve je Turska vojska pritisnula (Vuk II, 50/IV:15–21; Vuk II, 44:106–111)

pri čemu bi formula „od Zvečana do Čečana" opisivala zapravo prostor jednak razdaljini između Vučitrna i Kosovske Mitrovice.

> Takođe i: selo Čečevo u Ibarskom Kolašinu blizu Kosovske Mitrovice (Srbija); Čečava — varoš u BiH, kod izvorišta Male Ukrine u opštini Teslić.

Literatura: Jovanović 1976; Томовић 1990; Imenik YU 95; *Рјечник* s.v.; RJA s.v

ČEKIĆEVO

- ♦ selo: *Pa ja sido selu Čekićevu* (EH 10:79)
- ♦ maleno selo: *Od malena sela Čekićeva* (EH, 10:379)
- ♦ bez atribucije: *Pa udari ispod Čekićeva* (MH IV, 30:916)

Selo u Donjim Kotarima (Hrvatska).

Prema pesmi (EH 10), u selu Čekićevu nalazi se kula braće Jugovića i njihove sestre Anđe. U MH IV, 30 Čekićevo je mesto na putu između Zadra i Cetina, a pominje se u neistorijskom sižeu o nevesti „na obdulju" (ženidba devojkom koja se osvaja kao nagrada na konjskoj trci — *vide* ANAT).

ČEKMEDŽIN

➊ Kuçukçekmece, Çekmece

🄴 Tur. *çekmece* 'kovčežić', odatle s.-h. *čekmedže* 'id.; fioka'. (A. L.)

http://www.balkaninstitut.com

- ♦ grad: *Dok sidoše gradu Čekmedžinu* (Vuk VI, 62:67)
- ♦ turski grad: *Od turskoga Čekmedžina grada* (Vuk VI, 62:11)

⊘ 40° 58′ N, 28° 46′ E

Mesto u Turskoj.

Nalazi se 15 km zapadno od Istambula.

Javlja se i u obliku Kučukčekmedžin. Postoji još jedno mesto pod imenom Čekmedže (36° 13′ N, 36° 40′ E) u blizini ovog prvog, takođe na obali Crnog mora.

Pesma ga pominje u kontekstu dvoboja Lazara Sužnjevića sa Hasan-agom ispod grada Čekmedžina (epski motiv smrti na gradskoj kapiji).

Literatura: EI s.v. *Istanbul*.

ČELEBIĆ, Čelebijć

E Prezime od nadimka *Čelebija*, tur. *çelebi* ’plemenit, otmen’. (A. L.)

- ♦ selo: *Kada dođe selu Čelebijću* (Vuk III, 58:38)
- ♦ bijelo selo: *Do bijela sela Čelebijća* (Vuk III, 58:11)

Neizvesna ubikacija.

U BiH i Republici Srpskoj postoje čak tri mesta sa istim ili sličnim imenom (43° 57′ N, 16° 44′ E; 43° 41′ N, 17° 53′ E; 43° 23′ N, 18° 58′ E), ali nijedno nije u primorju, kako pesma izričito kaže. Ni uskok Vuk Anđelić i njegov brat Milutin ili Mića, koji u primorskom Čelebiću imaju kulu, nisu bez protivrečnosti budući da se javljaju istovremeno i kao prijatelji Turaka Udbinjana i kao naslednici uskočke tradicije Smiljanića. Takva ambivalentnost karakteristična je za likove koji, iako lokalni, u epskoj tradiciji dobijaju mnogo širi značaj, pa se mogu javiti i u sižeima sa osnovom u bajci (Vuk Anđelić kao zmajeborac) ili u mitu (pečeni deveri, SANU III, 67).

Literatura: *Рјечник* s.v.; ЕП 3 s.v.

ČEMERNO

E Pridev od *čemer*, prasl. naziva za razne vrste otrovnih biljaka, up. s.-h. *čemerika* ’kukurek’; u zapadnoj Srbiji ima planina *Čemerno*. (A. L.)

- ♦ ravno: *I dođoše na ravno Čemerno* (Vuk III, 68:183)
- ♦ bez atribucije: *Zdravo smo ti, majko, na Čemernu* (Vuk III, 68:185)

⊘ 43° 29′ N, 18° 4′ E; 43° 14′ N, 18° 36′ E

Planina, prevoj i selo istog imena, u BiH, blizu Gacka.

U pesmi se pominje kao jedna od postaja na putu Sremska Mitrovica — Risan (Mitrovica–Zvornik–Glasinac–Prača–Jabuka–Zagorje–Čemerno–Vrbica–Cernica–Korita, gde dolazi do tragedije pre nego što svatovi uopšte stignu do Risna).

> Takođe i: mesto nekoliko kilometara daleko od Pljevalja (Crna Gora).

Literatura: Marković 1988, 51; *Рјечник* s.v.

ČEŠME, Čizma

I Çeşme

E Tur. *çesme* ’izvor’, odatle s.-h. *česma*. (A. L.)

- ♦ bijela: *Paša pođe pod Čizmom bijelom, | A đeneral pod Jedrenom gradom* (SM 165:142–143)
- ♦ bez atribucije: *Baš pod Čizmom da se udarite* (SM 165:150)

⊘ 38° 20′ N, 26° 19′ E

Grad u Turskoj.

Nalazi se na obali Egejskog mora, oko 15 km istočno od grčkog ostrva Hios.

Grad se prostire amfiteatralno oko luke iznad koje je srednjovekovna tvrđava. Nekada su njegovi stanovnici bili pretežno Grci, a danas su uglavnom Turci. Sa razvojem Izmira (Smirna) luka je izgubila raniji značaj, ali u zaleđu postoje bogati vinogradi, pa se mesto bavi proizvodnjom i izvozom suvog grožđa.

Češme *1782*

http://www.balkaninstitut.com

Kod Češme je 1770. vođena čuvena *Češmeska bitka* u rusko-turskom ratu 1768––1774. Smatra se odlučujućom pomorskom pobedom Rusije nad Turskom koja je samo u toj bici izgubila 11.000 mornara. Prvobitna namera ruske flote bila je da dolaskom u Sredozemlje pruži podršku grčkom ustanku protiv Turaka i da započne blokadu Carigrada. Pobedom kod Češme Rusi su postigli i znatno više od toga: osvojili su prevlast na Sredozemnom moru, a posredno su još i izazvali ustanke protiv Turaka u Egiptu i Siriji.

Pesma zaista i opisuje ovaj rusko-turski sukob, pa je malo verovatno da se u njoj misli na neko drugo mesto, npr. *Čizmu* u Rusiji (Permska gubernija) ili grad *Čizmeli* u Albaniji.

Literatura: VE s.v. *Rusko-turski ratovi*, *Češma*; PE s.v.

ČETIT(I)

- bez atribucije: *Udariše iz Četita šajke* (ER 166:30)

Neutvrdiva ubikacija.

Sudeći prema pesmi, ovo mesto bi moralo biti na reci Savi, negde u blizini Bosanske Gradiške. Na žalost, nijedan savremeni izvor ne beleži mesto sa takvim imenom.

Pesma ga pominje u kontekstu jednog od napada na tursku Gradišku (1688. ili 1716), posredstvom motiva proročanskog sna (iz Četita dolaze šajke koje učestvuju u napadu na Gradišku, što znači da bi morao biti uzvodno na reci Savi ili nekoj njenoj pritoci). Možda Čepin kod Osijeka.

ČEVO

- mjesto pitomo*: Sasred Čeva mjesta pitomoga* (Vuk VIII, 72:174)
- pitomo: *I ja Čevu pitomome dođoh* (Vuk IV, 7:199); Vuk VIII, 72
- kameno: *Kad se primi Čeva kamenoga* (Vuk IV, 3:161); Vuk IV, 7, 9; Vuk VIII, 15, 24; Vuk IX, 15; SANU IV, 17
- krvavo: *Dokle dođe na Čevo krvavo* (SM 38:18); Vuk VIII, 73; Vuk IX, 1, 5, 14
- ravno: *No dva Gaja sasred Čeva ravna* (Vuk IX, 7:53); Vuk IX, 13, 14
- na krajinu: *Pak ću poći Čevu na krajinu* (Vuk IV, 14:20); Vuk VIII, 70, 73; Vuk IX, 13
- nasred Gore Crne: *Nasred Čeva, nasred Gore Crne* (SANU IV, 17:2); Vuk VIII, 74
- bez atribucije: *Nasred Čeva na zbornu glavicu* (Vuk IV, 7:2); Vuk VIII, 24, 72, 73; Vuk IX, 5, 29, 30; SANU IV, 17; SM 99, 133

Vide KČEVO

ČIČEVO

E Nejasno, možda **Čiščevo* od *čižak, -ška* ’ptica Carduelis’. (A. L.)

- selo: *I Čičevo selo pregazili* (Vuk IX, 26:389)
- polje: *Zdravo sišli u polje Čičevo (*Vuk IX, 26:388)
- bez atribucije: *U Čičevu i lomnu Slimnicu* (Vuk IX, 27:158)

⊘ 43° 31′ N, 18° 3′ E

Selo u BiH.

Nalazi se 5 km južno od Trebinja.

Pesma Vuk IX, 26 govori o početku hercegovačke bune (1855–1862), konkretno o bici kod Trebinja. U stihovima koji pominju Čičevo opisan je zapravo put ka mestu borbe: preko zubačkih brda, u polje i selo Čičevo, pa preko slimničkih sela pod Trebinje. U pesmi Vuk IX, 27 opeva se poslednja bitka u okviru iste bune, boj na Zupcima 1862. Čičevo se tu pominje kao poprište nekadašnje slavne bitke, u okviru reminiscencije hrišćanskih pobeda nad turskom vojskom.

Literatura: Vego 1957.

ČILIĆI

- bez atribucije: *I vas Novi tamam do Čilića* (KH I, 27:114)

⊘ 43° 10′ N, 17° 40′ E

Selo u BiH.

Pesma ga pominje u kontekstu jednog od mnogih pohoda Mustaj-bega Ličkog na Zadar i Ravne Kotare tokom XVII v.

> *Mustaj-beg Lički*
>
> Mustaj-beg Hasunović, ili *Mustaj-beg Lički*, bio je na najvećem glasu od svih turskih i muslimanskih krajiških junaka. Bio je kapetan Bihaća od 1642–1676, a njegov tast Jusuf-beg Filipović bio je lički sandžak-beg.

http://www.balkaninstitut.com

Muslimanske epske pesme naročito slave njegove pohode na Hrvatsku i „Unđurovinu“. Poginuo je 1676. U pesmama, pogubio ga je Uzavac Jovan (KH I, 30) kada je beg krenuo da otme svoju „jaukliju“ Uzovkinju Janju (MH IV, 35).

Literatura: Ћоровић 1922.

ČINARIĆI

- selo: *Te porobi selo Činariće!* (KH II, 72:8)

Ubiciranje posredno.

Prema kontekstu, tursko (tj. muslimansko) selo u Gatačkom polju, posed Hamze Mijatovića. Kada Bajo Pivljanin opljačka selo i povede iz njega roblje, konje i stoku, Hamza Mijatović kreće u poteru i uspe da vrati sve što mu je oteto.

ČIZMA

- bijela: *Paša pođe pod Čizmom bijelom, | A đeneral pod Jedrenom gradom* (SM 165:142–143)
- bez atribucije: *Baš pod Čizmom da se udarite* (SM 165:150)

Vide ČEŠME

ČOKEŠINA

E Prisvojni pridev *Čokešina (crkva)*, po vlastelinu Bogdanu *Čokeši*. (A. L.)

- crkva: *Da zapale crkvu Čokešinu* (Vuk IV, 26:121)
- bijela crkva: *Na bijeloj crkvi Čokešini* (Vuk IV, 26:53)
- bez atribucije: *Pravo idu Turci Čokešini* (Vuk IV, 26:137)

44° 39′ N, 19° 23′ E

Selo u zapadnoj Srbiji.

Nalazi se 30 km j/z od Šapca, u opštini Loznica.

Poznato je po boju Srba i Turaka na početku Prvog srpskog ustanka 1804.

Za vreme opsade šabačke tvrđave marta 1804, opkoljenim Turcima pošao je u pomoć aga Mula Nožina sa 1.500 Turaka iz Janje i Bijeljine (oba mesta u Bosni, na granici sa Srbijom). Kod manastira Čokešine Turci su naišli na 300 Srba hajduka pod komandom braće Nedić (Damjan i Gligorije). U borbi od 28. aprila 1804. svi Srbi su izginuli, ali je stradalo i 1.000 Turaka, pa su se turske trupe vratile u Bosnu. Četiri dana kasnije Šabac se predao Jakovu Nenadoviću. Pesma se i zove „Boj na Čokešini“.

Kod Vuka u *Rječniku*: „1) rijeka u Pocerini. 2) namastir blizu te rijeke. 3) selo blizu tog namastira“.

Manastir Čokešina

Manastir kod mačvanskog Prnjavora, ispod planine Cer, sa crkvom Rođenja Bogorodice iz prve polovine XV v. Manastir je pripadao vlastelinu Bogdanu *Čokeši* po kome je dobio ime. Kasnije (1458) postao je svojina logoteta Stefana Ratkovića. Turci su ga palili i rušili više puta. Na starim temeljima u potpunosti su ga obnovili knjaz Miloš i njegov brat Jevrem između 1820. i 1823.

Literatura: Вукановић 1975, 169; Гавриловић 1994, 188; Спремић 2005; *Рјечник* s.v.; VE 2 s.v.; ЕП 3 s.v

ČONGRAD

H Csongrád

- grad: *Pak podviknu po gradu Čongradu* (ER 81:19)
- bijeli: *Pak dozivlje bijelu Čongradu* (ER 81:3)
- bez atribucije: *Na Čongradu topovi pucaju* (ER 81:76)

46° 42′ N, 20° 8′ E

Grad (i istoimena oblast) na reci Tisi u Mađarskoj.

Severno od grada (čije ime znači „Crni zamak“), na levoj obali Tise, nalaze se ruševine manastira Elles iz XII v.

U pesmi se pominje u okviru Rakocijeve bune (*vide* KOMADI).

http://www.balkaninstitut.com

Ć

ĆORFES, Ćorfez

Ćorfes

- grad: *A Halil je u Ćorfesu gradu* (KH II, 40:255)
- bijeli: *Knjiga bješe od Ćorfesa b'jela* (KH II, 40:915); KH II, 59
- bez atribucije: *Spremaju se konji po Ćorfesu* (KH II, 40:963)

Ćorfez

- grad: *Povedoše do Ćorfeza grada* (EH 1:854); EH 2
- bili: *Da mu siđem do Ćorfeza bila* (EH 1:369)
- bez atribucije: *Od Ćorfeza, preko sinjeg mora* (MH III, 16:145); MH IV, 27; EH 1

Vide KRF

ĆUPRIJA

- ➊ Horreum Margi, Ravno, Morava Hisar, Morava
- grad: *Nedaleko do Ćuprije grada* (SANU IV, 48:51)
- ravna: *Dokle dođem na Ćupriju ravnu* (Vuk IV, 31:49); SM 63
- bez atribucije: *Ne vodi ga vezir u Ćupriju,* | *No ga vodi u Stambola grada* (Vuk II, 96–97); Vuk IV, 31; Vuk VIII, 48, 49
- 43° 55′ N, 21° 22′ E

Grad u Srbiji.

Nalazi se na ušću reke Ravanice u Veliku Moravu.

U doba Rima, na mestu današnjeg grada nalazilo se naselje *Horreum Margi* („žitnica Morave“), važan centar na putu Kostolac (*Viminacium*) — Niš (*Naissus*). U vreme Nemanjića i srpske srednjovekovne države mesto se zvalo *Ravno*. Kao *Morava* i *Morava Hisar* („grad Morava“) pominje se za vreme Sulejmana Veličanstvenog i kasnije. Od druge polovine XVII v., pošto je Mehmed-paša Ćuprilić u njemu podigao stalni most — ćupriju, grad dobija današnje ime.

Kod Vuka u *Rječniku*: „varoš u Srbiji na desnom brijegu Morave (u Resavi)“.

Pesme pominju Ćupriju u kontekstu boja na Deligradu 1806. (Vuk IV, 31; SM 63), propasti Prvog srpskog ustanka 1813. (Vuk VIII, 49), boja kod Požarevca 1815. (Vuk VIII, 48) i Vučićeve bune 1842. (SANU IV, 48), kao i u neistorijskom kontekstu ropstva i ženidbe Šćepana Jakšića (Vuk II, 95).

U stihovima

> Koliko je od Morave grada,
> Od Morave pa do Bajne luke
> (MH II, 67:8–9)

moguće je da se radi o reci Moravi a ne o njenom eponimnom gradu, jer za epiku nisu neuobičajeni povremeni arhaični oblici reči. U ovom slučaju, oblik 'grada' u stihu 8 bio bi skraćeni genitiv ('gradova'), što bi čitavom pasažu dalo novi (i bolji) smisao:

> Koliko je od Morave grad[ov]a,
> Od Morave pa do Bajne luke,
> A odovud do ravna Kosova,
> Na svakom sam zatvorio vrata (8–11).

http://www.balkaninstitut.com

Ipak, imenovanje gradova po rekama nije retko (*vide* CETINA, NERETVA, Ribnica itd.), pa za epsku Moravu uvek ostaje i ta mogućnost.

Literatura: Вукановић 1975, 179; Гавриловић 1994, 168; Даничић 2, 89; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 102; ЕП 3 s.v.

ĆURČIĆI

- selo: *Utekoše u selo Ćurčiće* (SM 24:67)

⌀ 42° 35′ N, 19° 1′ E

Selo u Pivi (Crna Gora).

Pesma (naslovljena „Baletići“), pominje ih u kontekstu sukoba Turaka Nikšićana (Kalabići) sa braćom Vukotom i Radetom Baletićem, kod Lastve Ozrinićke.

ĆURILAC, Ćurilovac

Ćurilac

- mali: *Ali ćemo malom Ćuriocu* (SM 163:80)
- krvavo selo: *Jest krvava sela Ćurioca* (Vuk VIII, 58:170)
- bez atribucije: *Eto turska na Ćurilac vojska* (SM 163:149)

Ćurilovac

- selo: *No idemo selu Ćurilovcu* (SM 163:88)

⌀ 42° 32′ N, 19° 7′ E

Mesto u Crnoj Gori, kod Danilovgrada.

Uz Spuž, Veletu i druga mesta, spada u Danilovgradsku opštinu. Pominje se u kontekstu bitke kod Visočice 1796.

Još i: selo kod Prizrena koje se u srednjem veku pominje pod imenima *Kurilovo* i *Kurilo*.

Literatura: Даничић 3, 350; Imenik YU 102.

http://www.balkaninstitut.com

D

DABAR, Davar

E Prasl. *dьbrь* ’dolina’. (A. L.)

Dabar

- bijeli: *Nego lete Dabru bijelome* (SANU III, 19:5)

Davar

- bez atribucije: *Pa po noći Davru otidoše* (SANU III, 19:56)

44° 42′ N, 16° 35′ E

Mesto, kraj i polje između Ljubinja i Nevesinja u BiH.

Kao župa u Humu pominje se još u X (*De administrando imperio*) i XII v. (*Letopis popa Dukljanina*), a od 1285. u dubrovačkim aktima više puta su pomenuti Dabri. Preko Dabra je vodio put u župu Nevesinje. Sedište episkopije bilo je u manastiru sv. Nikole u Banji. U jednom spomeniku se kaže da je na Neretvi („u Dbri u Neretvě”*).

Kada se prvi put javlja kao „zemlja“ (XIV v.), Dabar zauzima područje oko Drinjače i njenih pritoka, uključujući Birač, Ludmer i Osat.** U to vreme je bio na zlu glasu po « ropcima », domaćim ljudima koji su na prevaru ili na silu hvatali lokalno stanovništvo i prodavali ga dalje kao roblje.***

U ranije tursko doba tu je sedeo vojvoda (1508), ali već Evlija Čelebija u XVII v. kaže za Dabar da je to muslimansko selo čiji stanovnici zbog straha od neprijatelja svaku noć spavaju po šumama. Šabanović, pozivajući se na Jirečeka, smatra da je to ono isto humsko mesto pomenuto u XIII v.

Prema pesmi, u Dabru su dvori Stevana Pavlovića čijoj trudnoj ženi gavrani nose glas o pogibiji njenog muža i devera Andrije Pavlovića u sukobu sa Krivošijanima.

> Još i: grad Dabor, mesto Dabrica (43° 7′ N, 17° 43′ E) i Dabarsko polje kod Stoca u BiH; grad na Limu u Srbiji; selo na istočnoj obali Perućkog jezera, južno od nove lokacije manastira Dragović u Dalmaciji (Hrvatska); selo na južnim padinama Male Kapele, u Ličko-senjskoj županiji (Hrvatska); stari grad kod istoimenog mesta u Hrvatskoj, oko 15 km j/i od Brinja.

Literatura: Пурковић 1940; Vego 1957; Шкриванић 1959, 56; Благојевић 2005**; Томовић 2005; Тошић 2005***; Даничић 1, 321; 2, 151*; EČ 418 (nap. 92); VE s.v. *Grad*; Imenik YU 102.

DABOVIĆI

- bez atribucije: *Dognaše ih i do Dabovićah* (Vuk IV, 17:47)

42° 40′ N, 19° 1′ E

Selo u Ozrinićima ispod Ostroga (Crna Gora).

Prema Latkoviću, nalazi se u Bjelopavlićima.

Pominju se u kontekstu lokalnog sukoba između Bjelopavlića i Drobnjaka, oko sestre Janka Laketića.

> Takođe i: selo u Crnoj Gori pored zapadne obale Skadarskog jezera, nepun 1 km severno od Virpazara.

Literatura: Латковић 1954, 515; ЕП 1 s.v.

http://www.balkaninstitut.com

DAMASK, Šaj, Šam

Dimashka, Dimashq

Gr. *Dámaskos*, arap. *Dimišq*, hebr. *Damme-šeq*, staroegip. *Timasku*, nepoznatog porekla (Kiss 172b); *Šam* od tur. *Şam* < arap. *Šām* 'Damask, Sirija; svila, damast', up. *šamija* < tur. < arap. *šāmī* 'svilen'. (A. L.)

Šaj

- bijeli: *Od istoka Šaja bijeloga* (Vuk III, 8:2); ER 83

Šam

- bijeli: *Od bijela Šama i Medina* (Vuk IX, 30:65); SM 138; KH I, 20
- turski: *Preko mora u Šamu Turskome* (Vuk II, 72:105)
- bez atribucije: *Što je Šama i što je Misira* (Vuk II, 40:317); Vuk III, 64; Vuk IV, 24; Vuk VII, 16; Vuk VIII, 15, 74; KH I, 2, 20; MH III, 5

33° 30′ N, 36° 17′ E

Glavni grad Sirije.

Osnovan je pre 4000 godina na plodnoj uzvisini u podnožju planine Jermona. Nalazi se oko 100 km istočno od Sredozemnog mora. Damask je jedan od najstarijih stalno naseljenih gradova. Istočni pisci nazivaju ga „biserom Istoka", „mirisnim rajem", „ogrlicom lepote", „okom Istoka" .

Pod imenom *Dimashka* pominje se u egipatskim tablicama oko XV v. pre n.e. ali ne samo kao grad već i kao čitava regija. U X v. pre n.e. grad i oblast nalaze se u državi cara Davida. Asirija ga osvaja 732. pre n.e. Zatim u VII v. pre n.e. dolaze Vavilonci, u VI Persijanci, u IV (333. pre n.e.) Aleksandar Makedonski, a sledeće godine (332) postaje deo kraljevstva Seleukida. U I v. pre n.e. (64. godine) zauzimaju ga Rimljani, da bi u I v. nove ere postao značajan hrišćanski centar. U IV v. Damask postaje deo Vizantijskog carstva, a u VII v. ga mirno, bez sukoba, osvajaju muslimani. Tako 661. Damask postaje prestonica kalifata, što znači centar islamskog sveta. Sredinom VIII v. prestonica kalifata se seli u Bagdad. Otada nadalje Damask biva zanemaren i gubi međunarodni značaj.

Damask ponovo postaje jedan od najvažnijih muslimanskih gradova pod Turcima

***Damask** 1675*

Seldžucima u XI v., a u XII v. kalif Nuredin napraviće od njega svoju prestonicu. Za grad je to bio početak napretka dugog 300 godina, sve dok ga 1401. nije uništio i opljačkao Timur Lenk (Tamerlan). Zatim u XVI v. Damask ulazi u Otomansko carstvo gde postaje važno trgovačko mesto. Pod Turcima ostaje sve do završetka Prvog svetskog rata 1918. Već sledeće godine (1919) postao je prestonica nove države Sirije.

Glavno božanstvo grada, još u pagansko doba, bio je akadski bog bure Adad čije su ime nosili neki sirijski carevi. Na lokaciji njegovog hrama prvo je bio podignut gigantski rimski hram posvećen Jupiteru, a potom je vizantijski car Teodosije (370–395) sagradio na istom mestu baziliku sv. Jovana Krstitelja. U VII v. hrišćanska zajednica u Damasku prodala je ovu baziliku muslimanima koji su

***Damask** 1677*

http://www.balkaninstitut.com

je čitav vek kasnije (705) prepravili u danas čuvenu Omajada džamiju. Jedno minare na ovoj džamiji namenjeno je proroku Isi (Isusu Hristu) da siđe niz njega kada nastane njegov drugi dolazak. U unutrašnjosti džamije nedirnut je ostao grob u kome je, po predanju, sahranjeno telo Jovana Krstitelja.

U epici se uvek pominje samo u turskoj verziji (kao Šam), ali se njegovo staro ime zadržalo u oznaci za oružje — „sablja dimiskija":

> I imade sablja dimišćija,
> Kojano je u Šamu kovata
> (Vuk III, 64:21–22)

Osim za dobre sablje, Šam služi i kao oznaka za veliku daljinu i tuđinu:

> Al' je Marko u cara dvorio
> Preko mora u Šamu Turskome
> (Vuk II, 72:104–105; slično i Vuk II,40).

Pominje se takođe i u kontekstu drugog turskog pohoda na Beč (Vuk III, 64), početka bune protiv dahija (Vuk IV, 24), smrti Alaj-bega Čengića (Vuk VIII, 15), prvog Omer-pašinog pohoda na Crnu Goru (Vuk VIII, 74), boja na Presjeci iznad Nikšića (Vuk IX, 30), rusko-turskog rata (KH I, 20), opsade Temišvara u XVII v. (KH I, 2) i romansirane verzije turskog pohoda na Prominu (turski car i Lehovkinja Mara — MH III, 5).

Literatura: ЕП 1 s.v.; EI s.v. *Рјечник* s.v.

DAVAR

- bez atribucije: *Pa po noći Davru otidoše* (SANU III, 19:56)

Vide DABAR

DEBAR, Dibra, Dibran, Dibrija

◐ Deborus, Dibri, Peshkopi

E Istog porekla kao *Dabar* (*vide*). (A. L.)

Dibra

- donja: *Od Valone i od Dibre donje* (SM 170:240); Vuk VIII, 73

Dibran

- grad: *Od Tirana i Dibrana grada* (Vuk IV, 10:267); SM 63:236

Dibrija

- ravna: *Te je šalje u Dibriju ravnu* (SM 63:73)

Grad i istoimena oblast u Albaniji.

Dibra Donja (Peshkopi — 41° 41′ N, 20° 25′ E) — grad u Albaniji.

Dibra Gornja — odnosno Debar (41° 31′ N, 20° 31′ E) — grad u zapadnoj Makedoniji na ušću reke Radike u Crni Drim, blizu granice sa Albanijom, okružen visokim planinama Desatom, Stogovom i Jablanicom.

Prvi dokument u kojem se Debar izričito pominje jeste Ptolomejeva mapa iz sredine II v., gde je njegovo ime *Deborus*. Sledeći dokument o njegovom postojanju je povelja iz doba cara Vasilija II, gde se pominje kao naselje u Bitoljskoj arhiepiskopiji. U putopisnim beleškama Feliksa Petančića iz 1502. javlja se pod imenom *Dibri*. Tokom XIX v. Debar postaje poznat po ustanku protiv turskog sultana, jednako kao i po svom bogatstvu. Otprilike u isto vreme postaje i mesto važno za istoriju Albanije.

Kod Vuka u *Rječniku* s.v. Dibra: „kao knežina između Arbanije i Maćedonije. Ja sam na Cetinju vidio dva čovjeka iz Dibre, koji su dosta dobro govorili Srpski, samo što su u gdjekojijem riječima zanosili na Bugarski, i kazivali su mi da onamo ima mnogo sela po kojima ljudi govore onako kao i oni i zovu se *Srbi*, kao i oni što su govorili da su."

Pesme pominju i Gornju i Donju Dibru, u različitim kontekstima: Donju u kontekstu bitke kod Visočice 1796. (Vuk IV, 10) i boja na Krusima iste godine (SM 170), a u kontekstu boja na Deligradu 1806. (SM 63) i bitke Crnogoraca sa Omer-pašom Latasom 1852–53. (Vuk VIII, 73) verovatno se misli na Dibru Gornju, odnosno na Debar.

> *Debarska eparhija*
> Osnovana u XI v., bila je u sastavu Ohridske arhiepiskopije i obuhvatala oblast Donjeg (Piškopeja u Albaniji) i Gornjeg Debra (Debar u Makedoniji). Sedište episkopa bilo je u Donjem Debru, u Piškopeji (*Piskupiji*), pri hramu sv. Bogorodice. U XV v., u popisnom defteru Donji Debar iz 1467, pominje se selo Piškopeja, odnosno manastir

http://www.balkaninstitut.com

Piskupija i njen episkop (=biskup), što ukazuje na kontinuitet episkopskog sedišta.

Posle proširenja srpske države za vreme kralja Milutina, kada su osvojeni Debar, Kičevo i Poreč (1284), oblast ove episkopije došla je pod srpsku vlast, ali je u sastav srpske crkve ušla tek 1317. Dolaskom Turaka i osvajanjem ove oblasti, episkopija je vraćena u sastav Ohridske arhiepiskopije.

Literatura: Зиројевић 1976; Marković 1988, 55; Kornrumpf 1995, Даничић 1, 321; 43; ЕП 1 s.v.; *Рјечник* s.v. *Дибра*.

DEČANI

E Stsrp. *Dětьčani* bili bi 'stanovnici mesta **Dědъča*', od ličnog imena **Dědъkъ* (up. stčeš. *Dědek*), skraćenog od *Dědo-slav* (ili sl.), eventualno **Dědьsko*; samo pod pretpostavkom da je pisanje sa „jatom" plod pisarske hiperkorekcije, moguće je poređenje sa imenom staročeškog (prvobitno lužičkog) plemena *Dečany*. (A. L.)

- visoki: *Dok načini visoke Dečane* (Vuk II, 24:20); Vuk II, 35, 37
- više Đakovice: *Baš Dečane više Đakovice* (Vuk II, 35:32)
- bez atribucije: *Da idemo crkvi u Dečane* (Vuk IV, 16:28); SM 30, 106, 123

⊘ 42° 32′ N, 20° 17′ E

Grad u Srbiji.

Nalazi se u zapadnom delu Metohije, južno od Peći.

Manastir kod toga grada.

Kod Vuka u *Rječniku*: „namastir u Metohiji (kod Prizrena). Srbi pripovijedaju da je Dečanski kralj (pošto mu je otac izvadio oči i objesio na koncu više gradskijeh vrata) izišao slijep u šetnju iza grada (Prizrena), pa ga opazio sveti Aranđel i sažalilo mu se, pa se stvorio u orla i doletio te ukrao njegove oči iznad vrata i *darovao* mu ih, i rekao: 'odéči oči'. Onda [je] kralj progledao, i na onom mjestu načinio Dečane."

Pesme pominju Dečane u romansiranim, neistorijskim sižeima i u kontekstu nemanjićkih zadužbina (Vuk II, 24, 35, 37), pohare manastira (SM 30) i njegovog spasa trudom Petra Mrkonjića (Vuk IV, 16).

Manastirska crkva i manastir Dečani

Crkva Hrista Pantokratora manastira Dečana, najveća sakralna građevina u srednjovekovnoj srpskoj državi, počela je da se gradi 1327. Ktitor je bio Stefan Uroš III Dečanski koji je umro pre nego što je crkva završena, ali je sahranjen u njoj. Gradnja je nastavljena pod Stefanom Urošem IV Dušanom i završena 1335. Protomajstor je bio Vid (Vito) „iz Kotora, grada kraljeva". Manastir je bio ograđen zidovima i imao je odbrambene kule. U blizini Dečana sagrađena je i bolnica. Živopisanje je počelo odmah po završetku gradnje i trajalo je do 1350.

Manastir pada u težak položaj posle Kosovske bitke. Početkom XV v. iguman manastira je Grigorije Camblak. Pod Turcima se Dečani održavaju teško ali uspešno, naročito posle obnove Pećke patrijaršije sredinom XVI v. Manastir je bio opljačkan u doba Velike seobe krajem XVII v. Od XVIII v. održava se uglavnom zahvaljujući potpori Srba iz Ugarske. Posle Prvog i Drugog srpskog ustanka, pomažu ga i srpski vladari.

Dečanske isposnice

U selu Belaje, iznad leve obale Dečanske Bistrice i 8 km s/z od Dečana, nalaze se dečanske isposnice: isposnica kralja Stefana Dečanskog, zidana isposnica ili isposnica sv. Jelene, srednja isposnica (između prve dve), isposnica sv. Jefrema i belajska isposnica ili hram sv. Bogorodice.

Literatura: *Задужбине Косова*, 130, 395; Даничић 1, 268, 328, 329; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 104; ЕП 1 s.v.

DEDANI, Bedane

E Nejasno, veza sa *dědъ* moguća samo ako se pretpostavi ekavizam (na tom terenu je *đed*). (A. L.)

- selo: *Na Bedane selo udariše, | I Bedane selo popališe* (Vuk IV, 6:93–94)

Dedani su nekadašnje selo u Piperima (Crna Gora), najverovatnije na mestu današnjeg sela Potpeće koje, zajedno sa Zavalom, čini Đurkoviće. Danas u plemenu Piperi ne postoji selo Dedani, pa se čak ništa i ne zna o njemu. S obzirom na to da se u pesmi opisuje bitka Pipera protiv Tahir-paše u XVI v. (kada se menjao sistem oporezivanja u Crnoj Gori — prelaskom sa filurije na ha-

http://www.balkaninstitut.com

rač), moguće je da je takvo selo (zajedno sa selom Plemići koje se takođe pominje u pesmi) nekad zaista postojalo.

Bedane je štamparska pogreška umesto *Dedane*.

Literatura: Ердељановић 1911, 291; Ердељановић 1917, 338–339.

DELEUŠA

- selo: *A do njih je selo Deleuša* (Vuk IV, 51:121)

⊘ 42° 52′ N, 18° 29′ E

Selo i brdo u Bilećkim Rudinama (Hercegovina).

Kod Vuka u *Rječniku*: „selo u Hercegovini".

Pesma pominje Deleušu kao posed epskog junaka Ibre Airovića, u kontekstu njegove pogibije u Dugi, na putu za Nikšiće. Locirana je pored sela Koravljice (*vide*):

> No kad dođeš u Rudine ravne,
> Imam kmete sela Koravljice,
> A do njih je selo Deleuša (119–121).

Literatura: Латковић 1954, 604; RJA s.v.; *Рјечник* s.v.

DELIGRAD

➊ Delilogor, Delišanac

🅴 Hibridna tursko-srpska složenica 'utvrđenje junaka, *delija*'. (A. L.)

- šanac: *Na našemu šancu Deligradu* (Vuk IV, 36:9)
- krvavi šanac: *Kod krvavog šanca Deligrada* (Vuk IV, 62:88)
- tvrdi šanac: *Na tvrdome šancu Deligradu* (Vuk IV, 40:18)
- tvrdi: *Po imenu tvrda Deligrada* (SM 63:286)
- bez atribucije: *Na Loznici i na Deligradu* (Vuk IV, 62:95); Vuk IV, 31; SM 63

⊘ 43° 36′ N, 21° 34′ E

Selo u Srbiji.

Nalazi se na desnoj obali Južne Morave, 17 km nizvodno od Aleksinca.

U doba o kome pesma peva, Deligrad je bio šanac na drumu Beograd–Niš, nekadašnjem Carigradskom drumu, na ulasku u Đunisku klisuru, između Ražnja i Aleksinca. Šanac je u blizini sela Vukašinovca podigao bivši kapetan u austrijskoj vojsci Vuča Žikić, koji je za vreme Prvog srpskog ustanka prešao u Srbiju da se bori protiv Turaka.

Još na početku ustanka u rejonu Deligrada organizovan je položaj za zatvaranje pravca koji od Niša preko Aleksinca i Ćuprije vodi za Beograd. Glavni redut (zvani još i Pravi šanac) Ilije Barjaktarovića podignut je 1806, a potom su načinjena još dva. Utvrđenje je razvijano na s/i sve do 1813, kad je formiran položaj dug 7,5 km okrenut frontom prema Aleksincu, a krilima oslonjen na Topoljak i Mozgovački vis. Nazivan je *Delilogor*, *Delišanac*, *Deligrad*.

U bici kod Deligrada 1806, koju su Turci izgubili, šanac je bio pod komandom Petra Dobrnjca, ali su ga Turci ipak zauzeli 23. avgusta 1809. Sledeće godine Srbi su ga preoteli od Turaka i držali sve do Karađorđevog odlaska u Austriju i pada Beograda. Posle toga nije imalo svrhe držati deligradski šanac pa je on napušten.

Deligrad je ponovo planski utvrđivan pred srpsko-turske ratove 1876–1878. Međutim, do borbi na Deligradu tada nije došlo jer je posle bitke kod Đunisa ubrzo sklopljeno primirje.

Pesma Vuk IV, 31 opeva boj na Deligradu 1806. (u malo širem kontekstu, takođe i SM 63), a sve druge ga pominju u okviru sećanja na podvige iz Prvog srpskog ustanka.

Literatura: Латковић 1954; Гавриловић 1994, 144; *Рјечник* s.v.; VE 2 s.v.; Imenik YU 104; ЕП 1 s.v.

DEMIR KAPIJA

➊ Stenae, Prosek

🅴 Tur. 'železna vrata'. (A. L.)

- bez atribucije: *A rakije iz Demir-kapije* (Vuk III; 49:123), SANU III, 9, 60

⊘ 41° 24′ N, 22° 14′ E

Mesto u Makedoniji.

Nalazi se na reci Vardaru, u opštini Negotino. Takođe i istoimena klisura.

Današnja varoš nastala je na mestu antičkog grada *Stenae*. Kroz klisuru vodi autoput, a u njenoj blizini su ruševine grada Proseka iz XII v.

http://www.balkaninstitut.com

U pesmama se uvek javlja kao deo formule za predmete koji su na visokoj ceni pa ih je teško nabaviti, npr:

Iskaću mu što u dvoru nema –
Iskaću mu vina iz Vidina,
I rakije iz Demir-kapije,
I ovnova mesa prevodnika,
Đakonije svake iz Misira,
Konju ječma iz ravna Melečma,
I sijena iz ravna Srijema
A šenice iznad Đakovice! (SANU III, 60:171–178)

Pitanje je, međutim, koliko su pomenute „dragocenosti" stvarno bile retke, teško dobavljive i skupocene, a koliko su se prosto dobro uklapale u rimu (v*ina* — Vid*ina*, rak*ije* — kap*ije*, je*čma* — Mele*čma* itd.).

Kod Vuka u *Rječniku* javlja se samo kao mesto na Dunavu: *porta ferrea (in Istro)* — Gvozdena vrata (na Dunavu).

Još i: ime glavnog ulaza u nišku tvrđavu iz turskog doba (Srbija).

Literatura: *Рјечник* s.v.

DENIZ

- bili: *I on sašo do Deniza bila* (MH III, 13:317)

Neutvrdiva ubikacija.

Reč *deniz* znači na turskom „more" — Ak Deniz („belo more") i danas je tursko ime za Egejsko more (zapravo: „zapadno", budući da u kolorističkom kodu za kardinalne pravce azijski narodi belo vezuju za zapad). Neko vreme u prošlosti Turci su belim, tj. zapadnim, označavali i Jadransko more. Siže pesme dopušta da se ova pretpostavka ne odbaci, budući da iz Deniza dolaze Petar general (brat otočkog bana) i njegov sin mali Matijan — dakle ne glavni junaci (koji su svi iz Like), nego njihovi gosti koji mogu biti i sa mora.

Još i: dva mesta sa sličnim imenom.

Denizli (37°46'N, 29°5'E), glavni grad istoimenog elajeta u j/z Anadoliji. Podignut je u XIV v. na mestu antičke Laodikeje (*Laodiceia ad Lycum*) čije se ruševine nalaze na mestu Eski Hisar („stari grad"), 9 km od grada Denizli.

Laodikeju je u III v. pre n.e. osnovao Antioh II na mestu antičkog grada Diospolisa, na raskrsnici važnih trgovačkih puteva. U rimsko doba bila je glavni grad Frigije. Pod Vizantijom je bila neprekidno do XI v. kada za nju počinju da se zanimaju Turci. Konačno pada u turske ruke 1239.

U turskim dokumentima Laodikeja se javlja pod tri imena: Ladik (najstarije), Tonuzlu i Denizli. Do XIII v. sva tri su u opticaju paralelno, a posle formiranja vojvodstva Denizli, iako je ono bilo kratkog veka, ostaje samo ovo ime.

Denizli je bio rezidencija jednog od sinova Bajazita II, potom glavni grad live pripojene ejaletu Anadolija, a u XVII v. degradiran je na nivo kade u sandžaku Kutaja. Pominje ga Evlija Čelebija. Jak zemljotres (u kome je bilo 12.000 žrtava) pogodio ga je 1702.

Denjizi (44° 44′ N, 17° 48′ E), mesto u BiH.

Literatura: Филиповић 1961; Kornrumpf 1995, 42; EI II, 210–211.

DERDEMEZI

- bez atribucije: *Više Spuža sprema Derdemeza* (Vuk IV, 10:192); SM 168

Mesto u Crnoj Gori iznad Spuža.

Kod Vuka u *Rječniku* javlja se kao „nekako mjesto u Crnoj gori".

Obe pesme ga pominju u kontekstu bitke kod Visočice 1796. (u SM 168 ta se bitka zove „u Martiniće"), gde su Crnogorci i Brđani značajno porazili skadarskog vezira Mahmut-pašu Bušatliju.

Literatura: RJA s.v.; *Рјечник* s.v.

DERVENTA

E Tur. *derbend* 'klanac, klisura' (Skok I 393b). (A. L.)

- bez atribucije: *Od Dervente do dva Atlagića* (Vuk III, 35:42)

⊘ 44° 8′ N, 19° 8′ E

Grad u BiH.

Nalazi se na reci Ukrini, između Doboja i Bosanskog Broda, oko 50 km s/i od Prnjavora.

http://www.balkaninstitut.com

Nastao je u XVI v. Tvrđava je izgrađena pre 1716. U austrijsko-turskom ratu 1683–1699. austrijski markgrof Ludvig Badenski porazio je Turke u boju kod Dervente 5. septembra 1688, a potom osvojio Zvornik. U austrijsko-turskom ratu 1716–1718. pukovnik Maksimilijan Petraš osvojio je Brod i Derventu 1716. i razorio derventsku tvrđavu pre nego što se povukao. Obnovljena, tvrđava Derventa bila je do Požarevačkog mira 1718. u sastavu Brodske kapetanije, a zatim je priključena Vrandučkoj, čije je sedište postala oko 1773. Iz turskih izvora se zna da je derventski grad više puta obnavljan (1750, 1777. i 1778). Opravke grada padaju pred Dubički rat 1788–1791. Važnost grada je svakako porasla otkako je postao sedište kapetanije.

Danas nema tragova derventskog grada, čije je poslednje ostatke srušila austrijska vlast 1890. U Bosni je bilo malo gradova sa dvostrukim redom bedema i dvostrukim jendecima, kao što je to bilo u Derventi. Takav oblik imao je i Bužim u Krajini.

Pesma ne pominje Derventu u kontekstu nekog od ovih sukoba, već kao mesto iz kojeg (kao i iz mnogih drugih) polazi turska vojska na Janok, grad u Mađarskoj.

(U Vuk IV, 30 ne pominje se grad sam po sebi, već u formi „Dervent-kapetan".)

Literatura: Kreševljaković 1953; Kreševljaković / Kapidžić 1957; *Рјечник* s.v.; VE 2 s.v.

DEŽEVA

➊ Deževo

🅴 Stsrp. *Deževo* verovatno u vezi sa nazivom za razne posude *diježva, dižva* i sl. < prasl. **děža* 'naćve'. (A. L.)

♦ stari dvorovi: *Kod Deževe starijeh dvorova* (Vuk II,37:23)

⊘ 43° 12′ N, 20° 28′ E

Selo u Srbiji.

U srpskim izvorima iz nemanjićkog doba javlja se u obliku Deževo, a reka Pnuća na kojoj se ono razvilo zove se danas Deževska reka. Ime Pnuća održalo se još samo u nazivu potesa na Deževskoj reci u oblasti njenog ušća u Rašku.

Deževa se nalazi u svim prikazima događaja s kraja XIII i početka XIV v. U istoriju je uveo najpre arhiepiskop Danilo II opisujući događaje vezane za abdikaciju kralja Stefana Dragutina koji je 1282. svome bratu darovao kraljevstvo „v Rase v meste rekomom Deževe".* Posle toga Deževa nestaje iz istorijskih izvora: kao jedno od sela vlastelinstva manastira Banjske, ono više nije imalo svoju istoriju već je delilo sudbinu samog manastira. U prvom turskom popisu Krajišta Isa-bega Ishakovića iz 1455. Deževa nije zabeležena.

„Dvori Nemanjića" u Deževi pominju se u vreme Prvog srpskog ustanka. Studenički monah Rufim, rodom iz oblasti Deževske reke, priključio se Karađorđevom ustanku i upravo tu, u Deževi, istakao se aprila 1806. u borbi protiv Turaka. Bio je ranjen, zarobljen i zatim pogubljen u Novom Pazaru iste godine. U bici kod Deževe ustanici su podneli teške gubitke.

Krajem XIX v. ruskom diplomati Giljferdingu pokazivali su Deževu i okolinu kao mesto na kome su rado boravili srpski vladari. Put koji je vodio od Deževe prema Sokolovici narod je nazivao „Carska ulica", a na samoj Sokolovici nalazio se zamak cara Dušana. U blizini je i Sudsko Selo u kojem se nekad nalazio sud srpskih vladara.

U pesmi se pominje kao mesto blizu Đurđevih stupova, jedne od nemanjićkih zadužbina.

> Još i: selo Deževice u Bosni, potvrđeno u starim pisanim spomenicima

Literatura: Пурковић 1940; Гильфердинг 1972, 131; Калић 1981, 75–82*; Даничић 1, 263; *Рјечник* s.v.; RJA s.v.

DIBRA, Dibran, Dibrija

Dibra

♦ donja: *Od Valone i od Dibre donje* (SM 170:240); Vuk VIII, 73

Dibran

♦ grad: *Od Tirana i Dibrana grada* (Vuk IV, 10:267); SM 63:236

http://www.balkaninstitut.com

Dibrija

- ravna: *Te je šalje u Dibriju ravnu* (SM 63:73)

Vide DEBAR

DIKALJI, Dikalje

- selo: *Kad su došli u selo Dikalje* (Vuk VII, 46:211)

⊘ 43° 54′ N, 18° 43′ E

Mesto u BiH.

Nalazi se u opštini Sokolac, u podnožju planine Romanije.

Pominje se u kontekstu sukoba travničkog vezira sa romanijskim hajdukom Malketom.

DIKLIĆI

- grad bijeli: *Al se digle magle i praovi | Od Diklića, grada bijeloga* (SANU III, 56:66–67)

⊘ 42° 46′ N, 18° 5′ E

Selo kod Trebinja (BiH).

Nalazi se na ivici Debelog Luga, pod brdom Peliješ.

Ispitujući taj kraj početkom XX v., Jefto Dedijer beleži da oko sela ima tragova ranijih naselja, ali nije poznato ni ko je ni kada tu živeo.

Pesma pominje i grad i čardak porodice Diklić, a peva o smrti Janote Diklića u sukobu sa Turcima. Samo se ovde Janota Diklić javlja kao starešina Stojana Jankovića:

> Ljuto kune Janković Stojane:
> „Talva, konju, noge te bolele,
> Čarna goro, ne zelenila se,
> Tavna noći, nek' te Bog ubije,
> Zašt' odbrani dušmanina moga
> I ubicu gospodara moga!"
> Pa se vraća natrag među društvo,
> Zače seći sve ostale Turke
> Da osveti gospodara svoga,
> Gospodara Diklića Janotu. (123–132)

Literatura: Дедијер 1909, 284–285; Imenik YU 106; RJA s.v.

DIVNO

- bez atribucije: *Kojano je u Divnu krojena* (Vuk III, 64:14)

Vide TOMISLAVGRAD

DMITROVICA

- ravna: *I pokupi Dmitrovicu ravnu* (Vuk IV, 31:222)
- bez atribucije: *Do Zvečana i do Dmitrovice* (SM 62:25); SM 63

Vide KOSOVSKA MITROVICA

DMITROVICA

- šer: *Dokle dođe šeru Dmitrovici* (Vuk II, 59:56); Vuk II, 92
- šeher: *Opravio šeher Dmitrovici* (SM 101:84); SM 144
- bijeli grad: *Na bijelom gradu Dmitrovici* (Vuk III, 10:36)
- lijepa varoš: *U lijepu varoš Dmitrovicu* (SM 144:3)

Vide SREMSKA MITROVICA

DO KOBILJI

- ravni: *Na ravnome Dolu Kobiljemu* (Vuk IV, 61:84); Vuk VIII, 54
- bez atribucije: *Kad dođoše Dolu Kobiljemu* (Vuk VIII, 21:63)

Vide KOBILJI DO

DO PAPRATNI

- ravni: *Od ravnoga Dola Papratnoga* (Vuk IX, 32:1140)

Vide PAPRATNI DO

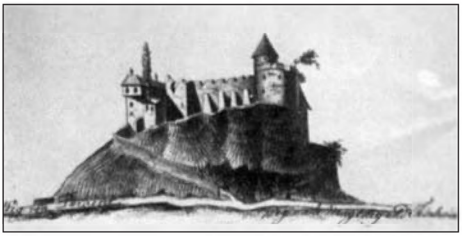
DOBOJ, Dobuj

E 1415. *Doboi in Uxora*, naizgled postverbal od **do-biti* kao *naboj* od *na-biti*, *Priboj* od **pri-biti*, značenje nejasno. (A. L.)

***Doboj** 1878*

http://www.balkaninstitut.com

***Doboj** XVIII v.*

- grad: *Ja sam junak od Dobuja grada* (Vuk III, 34:186)
- grad bijeli: *Od Dobuja grada bijeloga* (Vuk III, 22:146)
- bez atribucije: *Slugo moja, od Dobuja Mujo* (Vuk III, 22:202)

⊘ 44° 44′ N, 18° 05′ E

Grad u BiH.

Nalazi se na desnoj obali reke Bosne, kod ušća reke Spreče u nju.

Na uzvišici kod istoimenog mesta, na levoj obali reke, postoji srednjovekovni grad podignut verovatno u XIII ili početkom XIV v. Sudeći prema vrsti gradnje, izvorno je zidan sa namenom da bude dvorac.

Prvi put se pominje 1415. kada su (početkom jula) Turci kod Doboja tukli mađarsku vojsku, koju je kralj Sigismund uputio dolinom Bosne da bi onemogućio turske pljačkaške pohode u Hrvatsku i Dalmaciju. Ova turska pobeda značila je prestanak mađarskog uticaja u Bosni. Doboj su Turci osvojili 1503. i u njemu su, sa kraćim prekidima, držali posadu do 1835. Spada u bolje očuvane gradove.

Austrijanci su ga osvajali nakratko u dva navrata: 1697. i 1718. kada su, posle pada Broda, Dervente i Gradiške, zauzeli i zapalili varoš (koja je upravo počela da se formira zajedno sa podgrađem), ali tvrđavu nisu mogli da osvoje. Pošto je sagrađen tvrdi grad u Tuzli, Doboj je služio kao zatvor za buntovnike. Na početku XVIII v. varoš je dobila brojno novo stanovništvo: izbeglice iz Mađarske, Slavonije i Vojvodine — iz krajeva koje su Turci izgubili Karlovačkim mirom. Godine 1851. tvrđavu je napustila i poslednja vojna posada.

Za grad se vezuje epski junak „od Doboja Mujo“. Pesme ga pominju u neistorijskom kontekstu junačke ženidbe Stojana Jankovića (Vuk III, 22) i Ivana Rišnjanina (Vuk III, 34).

Literatura: Kreševljaković 1953; Mazalić 1958; *Рјечник* s.v.; VE 2 s.v. *Doboj, Grad*; Imenik YU 107.

DOBRA SELA

E Opisno nazvanje, up. *Dobroselica*. (A. L.)

- bez atribucije: *Od Mokroga do Dobrijeh sela* (Vuk IV, 58:176); Vuk IV, 57

⊘ 42° 58′ N, 19° 4′ E

Selo u Crnoj Gori.

Nalazi se blizu Šavnika, u Drobnjacima.

O njemu u narodu postoji sledeće predanje: neki je čovek „živeći na Previšu na Lunjevu Brdu, a to je prema Dobrim Selima, neprestano kukao i jadikovao kako mu je zlo tu stanovati. To njegovo jadikovanje češće je slušala vila iz Viline Pećine u Malome Dolu, pa joj se najzad to i dosadilo. Ona ga dozove i rekne mu da ide odatle onamo na istok, gde je dobro, a to su Dobra Sela. On se tamo odseli i nastani se u mestu gde mu je vila kazala, i to mesto po vilinim rečima prozove Dobra Sela.“*

U obema pesmama mesto se pominje u kontekstu ubistva Smail-age Čengića (kao jedno od sela koja aga treba da orobi).

Literatura: Томић 1902, 431*; Imenik YU 107; RJA s.v.

DOBRIĆ

- selo: *A sav Dobrić selo porobiše* (Vuk IV, 29:59)

⊘ 44° 42′ N, 19° 34′ E

Selo u Pocerini (Srbija).

Nalazi se 10 km j/z od Šapca, na levoj obali Dobrićke reke. Javlja se i kao Pocerski Dobrić.

Krajem XIX v. — Dobrić, Gornji i Dolnji.

Gornji Dobrić: selo u Podrinskom okrugu, srezu Jadarskom, sa 64 kuće i 383 stanovnika; Dolnji Dobrić: selo u istom okrugu i istom srezu, sa 86 kuća i 554 stanovnika. U Dolnjem Dobriću, koji je činio jednu opšti-

http://www.balkaninstitut.com

nu sa mestom Straža, bio je za vreme Kneževine Srbije Primiritelni sud.

Pominje se kao selo koje su 1806. porobili Turci pod komandom Kulin-kapetana. To roblje je svojim ličnim imanjem — uključujući i porodičnu krsnu ikonu — otkupio knez Ivo od Semberije (*vide* BIJELJINA).

Literatura: Латковић 1954; Гавриловић 1994, 48; Imenik YU 108; ЕП 1 s.v.

DOBRINJA

E Prisvojni pridev na *-jь* u ženskom rodu prema *vьsь* 'selo' od ličnog imena *Dobrin*, u nekim slučajevima mogao bi biti i od *Dobrihna* ili **Dobrъ*. (A. L.)

♦ bez atribucije: *Ljuta guja Petar od Dobrinje* (Vuk IV, 31:296)

⊘ 42° 57′ N, 20° 22′ E

Mesto u Srbiji.

Selo u Jelcima koje je kralj Stefan Prvovenčani dao Žiči.

Kod Vuka u *Rječniku*: „1) selo u nahiji Rudničkoj (gdje se rodio Miloš Obrenović). 2) selo u nahiji Požarevačkoj (odakle je bio Petar Dobrinjac)“. Ova druga se pominje u pesmi. U *Pomeniku znamenitih ljudi u srpskog naroda* M. Đ. Milićević kao mesto Dobrnjčevog rođenja navodi selo Dobrnje.

> *Petar Todorović Dobrnjac (1771–1831)*
> Hajduk u požarevačkom kraju, a potom trgovac. Početkom Prvog srpskog ustanka bio je buljubaša kod Miloša Stojićevića. Naročito se istakao u boju na Ivankovcu 1805, u boju kod Deligrada 1806, na Malajnici 1807. Ubrzo potom postao je vojvoda. Kako je komandovao srpskom vojskom pri oslobođenju Kladova 1810, postao je njegov prvi srpski komandant. Proteran je iz Srbije 1811. zbog neslaganja sa Karađorđem. Umro je 1831. u Jašiju (Rumunija).

Literatura: Милићевић 1888, 139–142; Латковић 1954, 554; Шкриванић 1959, 57; Вукановић 1975, 144–145; Гавриловић 1994, 48; Даничић 1, 278; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 108.

DOBRO

♦ bez atribucije: *Iz Dobroga Radoniću Savo* (Vuk IX, 32:1642)

Vide DOBRSKO SELO

DOBROTA

I Debratha, Dulcidia

E Posvedočeno 1351. kao *Dobrota*, akcentom različito od imenice *dobròta*, identično ličnom imenu *Dobrota* (naglasak na prvom slogu!), no možda preosmišljen predslovenski toponim. (A. L.)

♦ mala: *A Simo je u Dobrotu malu* (SM 20:105); Vuk VIII, 70

♦ bez atribucije: *Od Dobrote dva Perinovića* (Vuk VII, 20:124); Vuk VIII, 70

⊘ 42° 27′ N, 18° 46′ E

Mesto u Boki Kotorskoj (Crna Gora).

Predgrađe Kotora, nastalo na tlu rimskog naselja *Debratha*. Prvi put se pominje u XIII v. U Dobroti je 1813. doneta odluka o ujedinjenju Boke Kotorske i Crne Gore.

Zajedničke operacije udruženih crnogorsko-bokeljskih snaga protiv Francuza (pod komandom Petra I Petrovića Njegoša 1781–1830) u Boki Kotorskoj, prekinute su Tilzitskim mirom 1807, ali su obnovljene 1813. Iste godine, posle pada Budve, tvrđave Trojice i Herceg Novog i opsade Kotora, 29. oktobra sazvana je skupština na kojoj je proglašeno ujedinjenje Boke i Crne Gore. Međutim, Bečki kongres je Boku predao Austriji, uz saglasnost ruskog cara.

Kod Vuka u *Rječniku*: „kao varoš od Kotora dolje pored kanala. Dobroćani su svi zakona Rimskoga i do sad nijesu ni dopuštali hrišćanima nikako sjediti među sobom. […] Dobroćani gotovo svi žive od mora (t. j. od putovanja i trgovanja po moru); i među njima ima mnogo bogatijeh ljudi, a od prije ih je bilo i više; kuće su im sve od kamena i mnoge kao pravi dvori; pred mnogima kašto stoje morske lađe.“

Pominje se u kontekstu ženidbe Grbljičića Zana (Vuk VII), plenidbe ovaca (SM) i hajdučkog pohoda na „latinske“ gradove radi pljačke (Vuk VIII).

Literatura: Јовановић 1948; Marković 1988, 59; Imenik YU 109; Даничић 1, 282; *Рјечник* s.v.; VE 2 s.v.

http://www.balkaninstitut.com

DOBRSKO SELO, Dobro

Dobrsko Selo

- bez atribucije: *Dokle selu Dobrskome doše* (SANU IV, 13:271); Vuk IX, 14, 32

Dobro

- bez atribucije: *Iz Dobroga Radoniću Savo* (Vuk IX, 32:1642)

⊘ 42° 22′ N, 18° 57′ E

Selo u Crnoj Gori.

Nalazi se kod Cetinja, u nekadašnjoj Riječkoj nahiji. Nekada se zvalo *Dobro*.

Dobro se prvi put pominje 1485. Jedno vreme je postojalo i Gornje i Donje Dobro, a danas samo *Dobrsko Selo*.

U SANU IV, 13 pominje se u kontekstu istrage poturica pogrešno locirane u 1702. umesto u 1707, a u ostalim pesmama u kontekstu boja na Grahovcu 1858. (Vuk IX, 14) i bojeva Crnogoraca i Hercegovaca s Turcima 1862. (Vuk IX, 32).

> *Dobrska ćelija*
>
> Na kraju Dobrskog Sela, nedaleko od Cetinja, u kotlini između brda Vrtijeljka i Dobrštak, nalazi se manastir zvani Dobrska ćelija, čija je crkva posvećena presvetoj Bogorodici, a u vreme podizanja dedikacija je bila sv. Petki. Pretpostavlja se da je sagrađen u XV v. Najpre je bio kelija nekog isposnika, a posle se razvio u manastir. U njemu je vladika Petar II 1842. osnovao prvu seosku školu u Crnoj Gori.

Literatura: Пурковић 1940; RJA s.v.; Imenik YU 110; ЕП 1 s.v. *Добрска ћелија.*

DODOŠI, Dodoš

Dodoši

- selo: *Sad će udrit' na selo Dodoše* (Vuk VIII, 52:28); Vuk VIII, 62
- lijepo selo: *I lijepo selo na Dodoše* (Vuk VIII, 62:271)
- selo na krajinu: *Od Dodoša sela na krajinu* (Vuk VIII, 71:1153)
- bez atribucije: *Kada Vuče na Dodoše dođe* (SANU IV, 37:51); Vuk VIII, 52, 73; Vuk IX, 4, 13, 32

Dodoš

- selo: *Na Dodoš će selo udariti* (SANU IV, 37:32)

⊘ 42° 19′ N, 19° 8′ E

Pleme i selo u Crnoj Gori.

Smešteno je na levoj obali reke Karatune, pritoke Skadarskog jezera, i udaljeno oko 30 km j/z od Podgorice.

Pesme ga pominju u kontekstu boja na Dodošima (1850). Tu bitku je, u odsustvu vladike Rada koji je bio na lečenju u Italiji, uspešno vodio i dobio Đorđe Petrović, tadašnji predsednik Senata.

> Takođe i: selo kod Petrinje u Hrvatskoj.

Literatura: Јовановић 1948; RJA s.v; Imenik YU 110; ЕП 1 s.v.

DOLJANI, Doljan

Doljani

- ravni: *S vojskom pade na Doljane ravne* (Vuk IV, 11:33); Vuk IV, 6, 10; Vuk VIII, 14; SM 49
- više Podgorice: *Na Doljane više Podgorice* (SM 49:16); Vuk IX, 10; SM 136, 140, 161, 168, 170
- bez atribucije: *Jer sam iš'o dolje u Doljane* (Vuk II, 77:18); Vuk VIII, 6, 14, 29; MH I, 39; SM 21, 27, 42, 162

Doljan

- selo: *I Doljan mi selo raselio* (Vuk VIII, 62:48)
- bez atribucije: *Na Doljan su ograđene kule* (Vuk VIII, 29:46)

⊘ 42° 27′ N, 19° 18′ E

Mesto i oblast kod Podgorice u Crnoj Gori.

U blizini Doljana pronađen je ranohrišćanski kompleks u kome su otkrivene dve crkve, više sakralnih objekata i građevine rezidencijalnog karaktera. Čitav kompleks iz Doljana ima memorijalni karakter i može se povezati sa nekim od episkopa iz obližnje Dokleje iz VI v.

Kod Vuka u *Rječniku* javlja se ovako: „1) varoš u Maćedoniji (ili u Bugarskoj?). Pripovijedaju da su od prije bili veliki panađuri na Doljanima; 2) nekako mjesto u Zeti".

Pesme pominju crnogorske Doljane i to u kontekstu zidanja grada Meduna (SM 27), pomorske bitke kod Perasta iz 1670. (Vuk

http://www.balkaninstitut.com

IV, 6), bitke na Martinićima 1796. (Vuk IV, 10; SM 168), bitke na Krusima iste godine (SM 170), turskog pohoda na Kuče 1855. (Vuk IX, 10; SM 49), smrti i osvete Jovana Bakića (Vuk IV, 11), otmice i smrti Mare Popović (Vuk VIII, 6), sukoba paše od Grahova i Petra Boškovića (Vuk VIII, 14), crnogorsko-turskih sukoba oko ovaca i sl.

U Vuk II, 77 nije jasno koji su Doljani u pitanju jer je siže neodređen (prekrađa konja od megdana), a u MH I, 39 ubikacija nema značaja jer je siže izgrađen na motivu „velikog grešnika" sa mitskim elementima („Prokleti Duka Šetković").

> Takođe i: Doljane — selo u Srbiji na levoj obali Ibra, 5 km s/z od Kosovske Mitrovice.
>
> U *Imeniku Jugoslavije* iz 1973. pominju se još i Doljani: u BiH (kod Čapljine, Jablanice, Konjica i Hadžića) i u Hrvatskoj (kod Donjeg Lapca i Otočca).

Literatura: Даничић 1, 290; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 114; ЕЛ 1 s.v.

DRAČ

◐ Epidamnos, Dirač, Durač, Duracium, Dyrrhachium, Durazzo, Durrës

E Stgr. *Dyrrákhion* 'mesto gde more snažno udara u obalu'. (A. L.)

♦ grad: *I od Lješa i od grada Drača* (SM 63:237)

⊘ 41° 19′ N, 19° 27′ E

Grad u Albaniji.

Drač je slovensko ime (otomansko — *Dirač*, *Durač*) za antički grad *Epidamnos* koji su 627. pre n.e. osnovali Grci s Kerkire i iz Korinta. Borba za Drač koji su 431. pre n.e. zauzeli Kerkirani bila je jedan od uzroka Peloponeskog rata 431–404. pre n.e. U rimsko doba (od 229. pre n.e. nadalje) bio je poznat kao *Dyrrhachium*, izuzetno napredno trgovačko mesto od velikog strateškog značaja kao polazna tačka na *Via Egnatia* (put preko Makedonije za Solun, dovršen krajem II v. pre n.e.). Katul ga naziva „krčmom Jadrana"

Posle podele Rimskog carstva, Drač je u IV v. pripao Istočnom carstvu (Vizantiji). Međutim, 345. pogađa ga katastrofalni zemljotres, a 479. najezda Ostrogota. Temelje obnovljenog (srednjovekovnog) Drača zasnovao je vizantijski car Anastazije (491–518), koji je bio rodom iz tih krajeva. Tada su započete gradske zidine čiju je izgradnju — posle još jednog zemljotresa 518. — nastavio car Justin, a dovršio Justinijan. Od VII do XI v. Drač je bio glavna vizantijska baza u Jadranskom moru, zapadna kapija carstva.

Pošto su ga 1205. osvojili Mlečani, grad je više puta menjao gospodare i na kraju 1392. konačno pripao Mlecima. U to vreme njegovo stanovništvo činili su predstavnici različitih naroda: pre svega Romani (koji se u pesmama — a i u srpskom govoru srednjeg veka — javljaju kao Latini), poglavito izbeglice iz Salone; zatim Mlečani, Grci, Arbanasi, Sloveni, Jevreji.

Početak propasti Drača bio je katastrofalni zemljotres 1273. Tom prilikom grad se gotovo sasvim raselio: jedan deo stanovništva je stradao u nesreći, a drugi se razbežao u brda i u Berat (odakle se samo manji deo vratio u Drač, i to ne pre 1284). Iza potresa nastala je dugotrajna glad praćena kugom u više navrata (1348. i 1363), a iza toga su počele borbe za grad i navale Arbanasa, usled čega je preostalo stanovništvo moralo da izbegne u Apuliju gde se pretežno bavilo prosjačenjem. Za vreme cara Dušana, četrdesetih godina XIV v., Srbi drže veći deo dračke oblasti i vrše pritisak na grad Drač. Tokom pohoda Mehmeda II na Albaniju (1467) Drač nije osvajan iako je bio praktično napušten. Turci su ga zauzeli 1501. i proizveli ga u kadiluk. Tada su obnovljene i njegove zidine. Od Turaka ga uzima Ali-paša Janjinski 1812; tada je Drač bio najznačajniji grad u Albaniji.

Pod Turcima, Drač nije zadržao gotovo ništa od svog nekadašnjeg značaja. Evlija Čelebija 1670. pominje u njemu 150 kuća i samo jednu džamiju, a 1765. beleži se da je grad ponovo stradao od kuge. U turskom Draču i dalje su, kao i u srednjem veku, bile solane i veliki trg.

Pesma ga pominje kao jedno od mesta iz kojih se skuplja vojska za boj na Deligradu 1805.

Literatura: EI II/32, 632; Даничић 1, 305; *Рјечник* s.v.; VE 2 s.v.

http://www.balkaninstitut.com

DRAČEVICA

- nesretnje selo: *Put nesretnja sela Dračevice* (Vuk IX, 25:412)
- ljuta: *I do mora ljuta Dračevica* (Vuk IX, 28:69)
- bez atribucije: *Dračevicu ognjem zapalili* (Vuk IX, 25:418); Vuk IX, 26, 27

⊘ 42° 11′ N, 19° 11′ E

Selo kod Herceg Novog (Crna Gora).

U srednjem veku istoimena župa.

Glavni grad te župe mogao je stajati na mestu današnjeg sela Dračevice koje je oko 3 km udaljeno od mora.

Pesme je pominju u kontekstu hercegovačke bune 1855–1862. (Vuk IX, 26), boja na Zupcima 1862. (Vuk IX, 27) i na Dugi iste godine (Vuk IX, 28) i boja na Krnjicama 1865. (Vuk IX, 25).

> Osim toga još i: naselje u Baru (Crna Gora); mesto na ostrvu Braču (Hrvatska).

Literatura: Јиречек 1959b, 233; Даничић 1, 305.

DRAGA

- bez atribucije: *I pokupi Dragu i Rožaje* (Vuk IV, 31:186)

⊘ 42° 54′ N, 20° 22′ E

Selo u Srbiji.

Nekada u staroj Zeti, zapadno od Kosovske Mitrovice, na desnoj obali reke Ibra. U XIV v. (1314–1316) bilo je dodeljeno manastiru Sv. Stefana u Banjskoj na Kosovu.

Kod Vuka u *Rječniku*: „nekako mjesto u južnoj Srbiji".

Pominje se u kontekstu boja na Deligradu 1806.

> U *Imeniku Jugoslavije* iz 1973. pominju se još tri mesta pod tim imenom: dva u Hrvatskoj (kod Rijeke i kod Dvora) i jedno u Srbiji (kod Tutina).

Literatura: Шкриванић 1959, 58; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 125.

DRENICA

E Stsrp. *Drěnica*, prvobitno **Drěnьnica*, ime reke, od *dren* 'Cornus'. (A. L.)

- ispod Čičavice: *I Drenicu ispod Čičavice* (Vuk IV, 31:225)
- bez atribucije: *U Drenici bijela Deviča* (Vuk II, 35:34)

Kotlina, planina, reka, mesto i kraj (od Štimlja do Zvečana) u Metohiji (Srbija).

Kod sela Trstenika, oko 25 km zapadno od Prištine nalaze se ruševine srednjovekovnog grada Borča (*vide*).

U Drenici je podignut manastir Devič koji pesma pominje u kontekstu nemanjićkih zadužbina. Sama Drenica se pominje u vezi sa bojem na Deligradu 1806. (Vuk IV) i u neistorijskom kontekstu zidanja Ravanice (Vuk II).

Vide BORAČ.

Literatura: Шкриванић 1959, 59; Marković 1988, 62; *Задужбине Косова* 367; *Рјечник* s. v.

DRENOPOLJE

- šer: *Pa otide šeru Drenopolju* (Vuk III, 7:230)
- mesto: *Pa ih vode mestu Drenopolju* (Vuk III, 7:97)
- lijepo mjesto: *Od lijepa mjesta Drenopolja* (ER 117:18)
- lijepo polje: *Na lijepu polju Drenopolju* (ER 117:2)
- bez atribucije: *U planini više Drenopolja* (Vuk III, 7:2); SANU II, 74; SM 106

Vide JEDRENE

DRENOVAC

- bez atribucije: *Pogubi ga Čupić kod Drenovca* (Vuk IV, 30:103)

⊘ 44° 52′ N, 19° 42′ E

Selo u Srbiji.

Nalazi se na desnoj obali reke Save, 13 km uzvodno od Šapca.

U XVIII v. (1788) Mačvanska kneževina (čiji je oberknez bio Uroš Drmanović iz Bogatića) imala je 25 sela — uz Drenovac i druga, još i Orašac, Noćaj, Metković, Bogatić, Klenje, Badovince, Čokešinu, Glogovac, Sovljak i Štitar (*vide*) — koja su sva opevana u ustaničkoj epici.

Ova pesma ga pominje u kontekstu boja na Mišaru 1806.

http://www.balkaninstitut.com

Kod Vuka u *Rječniku* javlja se kao mesto u Mačvi i kao potok bez bliže lokalizacije (*Devojka se kraj Drenovca kupa…*).

> Još i druga mesta u Srbiji: 1) na desnoj obali Jovanovačke reke, 6 km severno od Ćićevca; 2) nekadašnje selo u Sremu, oko 1 km severno od Kupinova (s vremenom je nestalo ili se raselilo); 3) selo oko 10 km zapadno od Kline, na putu za Peć; 4) selo oko 6 km s/z od Orahovca.

Literatura: Пурковић 1940; Вукановић 1975, 146; Гавриловић 1994, 52; Даничић 1, 314; *Рјечник* s.v.; ЕП 1 s.v.

DREZGA

E Od slov. *drězga* 'sitna šuma, grmlje'. (A. L.)

- bez atribucije: *U Drezgu se Turci okupiše* (SM 162:50)

Selo u Piperima, Crna Gora.

Kod Vuka u *Rječniku*: „polje u Piperima".

Pesma pominje Drezgu u kontekstu pohoda skadarskog vezira Mahmut-paše Bušatlije na Bjelopavliće i Pipere (verovatno između pohare Cetinja 1785. i bitke na Krusima 1796).

Literatura: *Рјечник* s.v.

DREŽNIK

⓿ Drežnik Grad

- grad: *Vodi Turke do Drežnika grada* (SANU III, 74:41); MH IX, 1; Vuk VIII, 36
- na Krajini grad: *U Drežniku, na Krajini gradu* (SANU III, 74:2); Vuk VIII, 36, 37
- bijeli: *B'jeli će nam Drežnik osvojiti* (Vuk VIII, 36:28); Vuk VIII, 37
- bez atribucije: *Što je magla do Drežnika pala* (SANU III, 74:15); MH IV, 37, 39; MH IX, 1; Vuk VIII, 36, 37

⊘ 44° 56′ N, 15° 40′ E

Mesto u Hrvatskoj.

Srednjovekovni grad s/i od Plitvica.

Prvi put se pominje 1292. U XIII v. bio je u vlasti knezova Nelipaca (Nelipića) i Babonića, a u periodu 1323–1592. pod vlašću Frankopana. Turci su ga osvojili 1578. Za vreme Kevehilerove akcije u Pounju, krajiške trupe povratile su grad iste godine, ali su ga Turci ponovo zauzeli 1592. Otada pa do 1788. Drežnik je bio tursko pogranično uporište. Krajiške trupe su ga ponovo osvojile 1697, ali je Karlovačkim mirom iz 1699. pripao Turcima i u XVIII v. bio u sastavu Ostrožačke kapetanije. Ogulinski krajiški puk napao je i osvojio grad 1788. Obnovljen je i održavan kao krajiško uporište sve do 1869.

Pesma MH IX, 1 pominje prvo osvojenje Drežnika u Hrvatskoj 1578. i njegov povratak u frankopanske ruke iste godine. Pesma SANU III, 74 — međutim — peva o boju kod Drežnika koji su Turci izgubili od feldmaršala Laudona 1788. (prilikom njegovog pohoda na Bosansku Gradišku i Bosanski Novi). Pesme Vuk VIII, 36 i 37 pevaju o istom događaju, ali se u njima umesto Laudona javljaju ogulinski krajišnici, što je znatno bliže istorijskom događaju. Muslimanske pesme pominju Drežnik u neistorijskom kontekstu i vezuju za njega Livak Omeragu.

> U Srbiji još i: selo na desnoj strani reke Đetinje, 22 km j/i od Užica.

Literatura: Котуровић 1892; Laszowski 1914; Vego 1957; VE 2 s.v.; Imenik YU 129.

DRIJEN

- karaula: *Druga vojska Drijen-karauli* (Vuk IX, 26:420)

Selo u BiH.

Nalazi se na granici Crne Gore i Hercegovine, 15 km s/z od Vilusa. Prema pesmi, granica je bila između Turske i Austrije (epske „njemačke").

Pominje se u kontekstu hercegovačke bune 1855–1862.

> U Srbiji još i: *Dren* 1) selo u valjevskoj Tamnavi, oko 20 km zapadno od Obrenovca; 2) selo na Drenskoj reci, desnoj pritoci Ibra, oko 5 km severno od Leposavića. Pominje se u povelji manastira Banjska (1315).

http://www.balkaninstitut.com

DRIJENAK

- bez atribucije: *Pa opali Babljak i Drijenak* (Vuk IX, 17:190); Vuk IX, 18

⊘ 42° 50′ N, 19° 30′ E

Selo u Crnoj Gori.

Nalazi se kod Kolašina prema Lipovu.

Obe pesme ga pominju u kontekstu crnogorskog pohoda na Kolašin pod vođstvom Novice Cerovića.

Literatura: Marković 1988, 62; *Рјечник* s.v.

DRINA, Drinovac

➊ Drinovci

Drina

- bogata: *Dok se vratim u bogatu Drinu* (Vuk VII, 22:137)
- valovita: *Hajdmo, brate, Drini valovitoj* (Vuk VII, 22:378)
- bez atribucije: *Čak iz Drine bane Drinjanine* (Vuk VII, 22:110)

Drinovac

- bez atribucije: *To je glava Musa od Drinovca* (MH IV, 32:244)

Neizvesna ubikacija.

1. U muslimanskoj pesmi radi se o Drinovcima, mestu u j/i (hercegovačkom) delu Imotskog polja, u opštini Grude (danas Federacija BiH). Pominje se u neistorijskom kontekstu ženidbe Osmana Tankovića (MH IV, 32).

2. U — takođe neistorijskoj — pesmi o ženidbi bana Drinjanina (Vuk VII, 22) „bogata Drina" mogla bi biti i oblast oko istoimene reke (današnja Mačva ili možda Semberija). Još jedna mogućnost je i mesto Drinjača na obe strane istoimene reke, na njenom ušću u Drinu. Samo 4 km zapadno od nje, pri ušću Jadra u reku Drinjaču, nalazi se stari utvrđeni grad Kušlat koji se prvi put pominje 1315.

Takođe treba imati na umu da se Loznica (Srbija) u antičko doba zvala *Ad Drinum*.

Literatura: Skok 1955; Marković 1988, 62; Ристановић 2000, 275; Даничић 1, 306; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 129.

DRNIŠ

🅴 Nejasan i usamljen toponim, možda od *drn* 'hrid' (< prasl. **dьrnъ*, u vezi sa *dr(ij)eti*), sa (retkim) sufiksom *-iš* (< prasl. **-yšь*), ili apstrahovan iz *Drniški grad*, prvobitno **drnišče*? Ili predslovenski relikt? (A. L.)

- bez atribucije: *Od Drniša Derviš kapetane* (MH IV, 26:784)

⊘ 43° 51′ N, 16° 9′ E

Mesto u Hrvatskoj.

Gradić u Dalmatinskoj Zagori u Šibenskoj županiji.

Podignut je na reci Čikoli, na zapadnom kraju Petrovskog polja kod Drniških vrata između Šibenika i Knina. Smešten je između dve planine — Promine i Moseča. Kod Drniša su očuvani tragovi rimskog grada *Promone* (*vide* PROMIN).

Stari grad (tvrđava) iznad istoimenog mesta na desnoj obali Čikole. Igrao je važnu ulogu u odbrani Dalmatinske Zagore u vreme turskih napada. Prvi put se pominje 1494, ali postoji i mnogo pre toga. Pod Turke pada 1522. i u njemu sedi dizdar. Bio je važna strateška tačka u mletačko-turskim sukobima. Mletačka vojska ga je i srušila 1683. pod generalom Foskolom, posle čega je ostao u mletačkim rukama.

Pesma ga pominje u neistorijskom kontekstu junaštva i ženidbe Dizdarević-Mehe.

Literatura: *Hrvatski leksikon* I s.v.; VE s.v. *Grad*; Imenik YU 129; ЕП 1 s.v.

DROBNJACI, Drobnjak, Dromjaci, Dromnjaci

Drobnjaci

- sela: *Nek' ih vodi u sela Drobnjake* (SANU IV, 34:58); Vuk VIII, 61, 62
- pleme: *I odoše u pleme Drobnjake* (SANU IV, 36:76); Vuk VIII, 61
- ravni: *Latiše se ravnije Drobnjaka* (Vuk VII, 45:26)
- bez atribucije: *U Drobnjake kod bijele crkve* (SANU IV, 34:91); Vuk VIII, 61; SANU IV, 35; SM 127

Drobnjak

- selo: *Cerovića od sela Drobnjaka* (Vuk IX, 32:422)
- pleme jako: *U Drobnjaku u plemenu jaku* (SANU IV, 36:2); SM 68
- bijeli: *Da mu idu bijelu Drobnjaku* (KH III, 14:11)

http://www.balkaninstitut.com

- krvavi: *Pa otjera krvavom Drobnjaku* (KH III, 15:102)
- zenđil: *U vašemu zenđilu Drobnjaku* (Vuk IV, 57:60)
- ravan: *Mašila se put ravna Drobnjaka* (SM 83:32); Vuk IV, 57
- feliki: *U našemu feliku Drobnjaku* (SANU IV, 34:9)
- kršan: *Sve junaci od kršna Drobnjaka* (Vuk IV, 57:451)
- bez atribucije: *U bijeloj na Drobnjaku kuli* (KH III, 14:2); Vuk IX, 17, 19

Dromjaci

- pleme: *Vodi Turke u pleme Dromjake* (SANU IV, 34:125)
- bez atribucije: *Da teftišim sve redom Dromjake* (SANU IV, 34:117)

Dromnjaci

- sela: *Te pritisni sva sela Dromnjake* (SANU IV, 34:114)
- selo: *To se začu u selo Dromnjake* (SANU IV, 34:205); SANU IV, 35
- ravni: *Evo mene u ravne Dromnjake* (SANU IV, 34:116)
- bez atribucije: *Da ne sude u Dromnjake Turci* (SANU IV, 34:76)

Pleme i kraj u Crnoj Gori, između Durmitora i Šavnika.

Prvi put se pominju 1285. U pesmama se sa jednakom učestalošću javljaju i kao pleme i kao selo.

Drobnjaci su često bili kiridžije dubrovačkim trgovcima.

Pominju se u različitim kontekstima: tamnovanje Kraljevića Marka u gradu Hazaku/Azovu (SM 68), Grahovska bitka 1838. (Vuk VIII, 61), smrt Smail-age Čengića 1840. (Vuk IV, 57; SANU IV, 34–36), sukob sa skadarskim pašom 1844. (Vuk VIII, 62), sukob Hercegovaca i Crnogoraca sa Turcima 1862. (bojevi na Krnjicama, Dugi, Medunu — Vuk IX, 32), junački dvoboji među samim Crnogorcima (Vuk IX, 17) i sa Turcima (Vuk IX, 19), hajdučki (Vuk VII, 45) i drugi pohodi itd.

> Takođe i: Drobnjak — selo u Srbiji, oko 10 km južno od Kačanika.

Literatura: Vego 1957; Шкриванић 1959, 60; Даничић 1, 306, 307; *Рјечник* s.v.; ЕП 1 s.v.

DRUŠIĆI, Družići

- selo: *Na Rvaše i selo Družiće* (Vuk IX, 32:1279)

⊘ 42° 21′ N, 19° 5′ E

Selo u Crnoj Gori.

Nalazi se oko 10 km istočno od Rijeke Crnojevića.

Pominje se u kontekstu drugog pohoda Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1862.

Literatura: Јовановић 1948; ЕП 1 s.v.

DUBICA

- grad bijeli: *Knjigu piše Laud generale | Od Dubice, grada bijeloga* (SANU III, 73:1–2)
- bez atribucije: *Posla knjigu od Dubice Pezu* (Vuk VII, 12:217); Vuk VIII, 34, 38, 41; ER 125; SANU III, 73, 76; KH I, 21, EH 5

Vide BOSANSKA DUBICA

DUBLJE

- ravni: *Ukraj Drine na ravnome Dublju* (Vuk IV, 62:97); Vuk VIII, 49

⊘ 44° 48′ N, 19° 30′ E

Selo u Mačvi, blizu Šapca (Srbija).

U njemu je bila jedna od odlučujućih bitaka Drugog srpskog ustanka.

Pesme ga pominju kao mesto pogibije vojvode Drinčića (Vuk IV, 62), odnosno kao mesto na kome je knez Miloš uhvatio „pašu Bošnjanina“ (u bici kod Dublja 1815. — Vuk VIII, 49).

> *Vojvoda Milić Drinčić*
> Rođen u selu Teočinu. Najpre je bio buljubaša kod vojvode Milana Obrenovića sa kojim je zajedno vodio prve borbe protiv Turaka na Rudniku. Nešto kasnije (1811) postaje podgorski vojvoda (na teritoriji sadašnje opštine Gornji Milanovac). Istakao se u borbama na Čačku i Ljubiću, zatim na Drini, a poginuo u bici na Dublju 14. jula 1815.

Literatura: Милићевић 1888, 145–147; Даничић 3, 589; *Рјечник* s.v.

DUBOČKE

- pod Kopje planinu: *Na Dubočke pod Kopje planinu* (Vuk VIII, 53:132)

http://www.balkaninstitut.com

- bez atribucije: *Na Utesu povrh Dubočaka* (Vuk VIII, 53:117)

⊘ 42° 53′ N, 18° 40′ E

Selo u Banjanima (Crna Gora).

Pominje se u kontekstu sukoba Živka Tomanovića i Ded-age Čengića oko ovaca.

> Još i: *Dubočka* — selo u Srbiji kod Petrovca na Mlavi; *Dubočak* — selo oko 5 km severno od Srbice; *Dubočica* — 1) mesto u Crnoj Gori na obali reke Ćehotine; 2) selo 2 km j/i od Ljubinja (BiH).

Literatura: ЕП 1 s.v.

DUBOKO

- bez atribucije: *Tu će sajam biti na Dubokom* (MH III, 17:240)

Neizvesna ubikacija.

U pitanju je neko mesto u Ravnim Kotarima, koje je imalo manastir i crkvu Jablanicu i sajamski dan. Crkve u Jablanici i Donjoj Jablanici — obe iz XIX v. — postoje u zlatiborskom kraju (jedna je crkva brvnara), ali se u Ravnim Kotarima ne pominje ništa slično. Ispod Maglaja postoji mesto Jablanica, ali ono ne odgovara sižeu pesme. Bitka kod crkve, u kojoj učestvuju i kotarski (hrišćanski) i lički (muslimanski) poznati junaci, vodi se oko devojke „lipe Mare“ — ćerke kotarskog kapetana Vuka, što je jedno od najčešćih epskih opštih mesta i nimalo ne pomaže bližoj ubikaciji Dubokog.

Kod Vuka u *Rječniku*: „Veliko je Duboko između Biograda i Paleža, a malo između Paleža i Šapca, cf. Debrc“.

Literatura: *Рјечник* s.v.

DUBOVIK

- selo: *Noćno idu selu Duboviku* (SANU IV, 13:643); SM 9
- krvavo selo: *Na krvavu selu Duboviku* (SANU IV, 13:466)
- bez atribucije: *S Dubovika i sela Jabuke* (SANU IV, 13:739)

⊘ 42° 24′ N, 18° 53′ E

Selo blizu Cetinja u Crnoj Gori.

Obe pesme ga pominju u kontekstu crnogorske istrage poturica 1707, s tim što se u SANU IV, 13 kao godina navodi 1702.

> Još i: 1) selo istočno od Krupe na Uni (BiH); 2) selo u dolini Dečanske Bistrice, 5 km severno od grada Dečana (Srbija).

Literatura: Пурковић 1940; Imenik YU 131; ЕП 1 s.v.

DUBOVO

- malo selo: *Do maloga sela na Dubovo* (Vuk IX, 32:1504)

⊘ 43° 0′ N, 19° 49′ E

Selo kod Bijelog Polja u Crnoj Gori.

Pominje se u kontekstu drugog Omer-pašinog pohoda na Crnu Goru 1862.

> U Srbiji takođe i: 1) selo u Metohijskom Podgoru, na desnoj obali Belog Drima, oko 10 km s/i od Peći; 2) selo istočno od Ušća, gradića na ušću reke Studenice u Ibar.

Literatura: Пурковић 1940; ЕП 1 s.v.

DUBRAVE

- ravne: *Kaplan Halil iz Dubrava ravnih* (KH I, 2:1705)

Neizvesna ubikacija.

Pominje se kao mesto muslimanskog junaka Halila Kaplana koji je, u bici na epskom polju Orlovu „niže Temišvara”, uhvatio jednog od sedam hrišćanskih kraljeva (erdeljski, engleski, francuski, nemački i italijanski kralj, bečki car, moskovska kraljica).

Đerđ Rakoci II (1621–1660, u pesmi erdeljski kralj Rakocija), erdeljski knez između 1648. i 1660, zaista jeste poginuo u bici protiv Turaka koji su potom ponovo uspostavili dugotrajnu vlast nad Transilvanijom. Istorija jedino ne beleži da je u tom okršaju bio angažovan iko drugi osim Rakocijevih četa. Takođe *vide* LONDON.

> *Sedam kraljeva*
> Pomen sedam kraljeva u epici (Vuk IV, 24; VI, 40, 59; VII, 17, 30; IX, 14, 15, 18, 21; EH 9; KH I, 17, 30; III, 7; SANU III, 16, 60 itd.), kao metonimijska formula za sedam glavnih evropskih sila (Engleska, Francu-

http://www.balkaninstitut.com

ska, Nemačka, Austrija, Rusija, Mletačka Republika ili Italija i Turska), uvek je jak simbol jer ima dvostruke konotacije: mističnog broja sedam, i mistike pomazane, tj, okrunjene glave. Takođe u epici, on je imao i svoju istorijsku realizaciju kao reminiscencija na Pariski mir 1856. kojim je bio okončan Krimski rat (*vide* KRIM). Potpisnice tog rata bile su Velika Britanija, Austro-Ugarska, Francuska, Pruska, Rusija, Sardinija i Turska — sve u svemu sedam „sila“, odnosno „kraljeva“.

Još i: Dubrave Donje i Gornje — mesto u dolini Spreče, južno od Tuzle (Bosna).). Jedno Orlovo Polje postoji u današnjoj Republici Srpskoj.

Literatura: Stolz 1967; Marković 1988, 63.

DUBRAVICA, Dubrovica

➊ Margum

- maleno selo: *Kod malena sela Dubrovice* (Vuk II, 82:44)

⊘ 44° 41′ N, 21° 4′ E

Selo u Srbiji.

Nalazi se na Dunavu blizu Požarevca:

Prvi su ga petli zapevali
Kod ubava mesta Požarevca,
A jarko ga ogrejalo sunce
Kod malena sela Dubrovice
Na Dunavu lepoj vodi ladnoj (41–45).

Nedaleko od sela, na ušću reke Morave u Dunav, nalazi se arheološki lokalitet *Margum*.

Pominje se u kontekstu ženidbe Todora od Stalaća, kao mesto martoloza Nikole, čiju sestru despotica Jerina želi za snaju, a vojvoda Todor Pomoravac za ženu.

Još i 7 Dubravica: selo u Bosni u okrugu Travničkom, kod Zavidovića, Čapljine i Viteza — BiH; kod Dubrovnika, Metkovića i Zaprešića — Hrvatska.

Literatura: Imenik YU 131; RJA s.v.

DUBROVAC

- grad: *Ka Dubrovcu gradu pristajati* (MH VIII, 1:15)
- grad bijeli: *Od Dubrovca grada bijeloga* (ER 135:33)

Neizvesna ubikacija.

Najlakše rešenje bi bilo identifikovati ga kao drugo ime za Dubrovnik, tim pre što se sve opisano kretanje odvija brodovima. To upućuje na neko priobalno mesto (posle Senja i Jablanca, tim redosledom) čije je zaleđe — a možda i mesto samo — bilo u posedu Turaka. Dubrovnik, kao što se zna, nikad nije bio pod Turcima, a čak i ako pretpostavimo da turske puške u ovoj pesmi pucaju iz okoline grada, Dubrovnik je opet suviše daleko za uslove epskog pevanja. Ubikaciji bi možda najpre odgovaralo hrvatsko mesto Dubravice (43° 51′ N, 15° 56′ E) blizu Skradina, budući da su u doba Frankopana Skradin svakako držali Turci (*vide*).

Ni Krbovac, frankopanski grad i mesto iz kojeg kreće radnja već u drugom stihu pesme, nije lako tačno postaviti u prostor. Najjednostavnije rešenje bio bi nekadašnji biskupski grad Krbava, preteča ličke Udbine, staro i od 1460. nepostojeće mesto u Krbavskom polju. Toj pretpostavci suprotstavlja se činjenica da je u doba o kom pesma peva ceo taj kraj bio pod Turcima, te „grof trsaški Frane“ (verovatno Fran Krsto Frankopan, 1643–1671) ne bi u njemu mogao tako nesmetano da vlada. S druge strane, Krsto Frankopan, ogulinski kapetan i učesnik velike bitke protiv Turaka kod Otočca, bio je jedan od najvećih hrvatskih i istorijskih i epskih junaka, figura dostojna pevanja u svakom, pa i nedovoljno jasnom kontekstu.

I u *Erlangenskom rukopisu* (ER 135), gde se pominje „terzija Jovan“ u belom gradu Dubrovcu, kome barke poigravaju po vodi, nije jednostavno poistovetiti ovo mesto sa Dubrovnikom između ostalog i zato što tamo gde se Dubrovnik javlja kao mesto glavne radnje, nijednom nije bilo potrebe da se ime grada zameni nekom drugom varijantom (upor: Otište se oraova lađa | od b'jeloga *Dubrovnika grada* — ER 204, 1–2 i više puta dalje).

Vide DUBROVNIK

http://www.balkaninstitut.com

DUBROVICA

- maleno selo: *Kod malena sela Dubrovice* (Vuk II, 82:44)

Vide DUBRAVICA

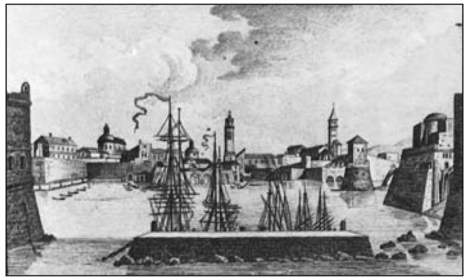
DUBROVNIK

⓿ Rausium, Ragusium, Ragusa, Racusia, Labusedum, Dobra (Dubra) Venedik

🅴 Od *dubrava*, prasl. **dǫbrava* '(hrastova) šuma'. (A. L.)

- grad: *Iz našega grada Dubrovnika* (Vuk II, 79:36); Vuk III, 17; Vuk IV, 7, 10; Vuk VI, 40; Vuk VIII, 71, 73, 74; Vuk IX, 14, 26, 33; SANU III, 67; SANU IV, 3; KH I, 12; SM 158
- bijeli grad: *Do bijela grada Dubrovnika* (Vuk IV, 10:108); Vuk IV, 11; Vuk VIII, 60; Vuk IX, 15, 22; ER 204; SANU IV, 19, 20; SM 168, 170; KH I, 12
- lijepi grad: *U lijepu gradu Dubrovniku* (Vuk II, 79:3)
- tvrdi grad: *Od tvrdoga grada Dubrovnika* (Vuk VIII, 70:51)
- latinski grad: *K latinskome gradu Dubrovniku* (SM 102:22)
- ćesarski grad: *U ćesarskom gradu Dubrovniku* (Vuk VIII, 60:20)
- prelijepi šeher: *Od prel'jepog šeher Dubrovnika* (KH I, 24:180)
- vlaški šeher: *Od vlaškoga šeher Dubrovnika* (EH 1:756)
- bjeli: *Čak do našeg bjela Dubrovnika* (KH III, 3:30)
- bili: *Pa je vodi Dubrovniku bilu* (KH III, 3:172)
- stojni: *Pak ja bježim stojnom Dubrovniku* (SM 7:50)
- blizu Gore Crne: *Dubrovniku, blizu Gore Crne* (SANU IV, 38:529)
- bez atribucije: *Ja ne idem sada Dubrovniku* (Vuk II, 79:144); Vuk VI, 40; Vuk VII, 50; Vuk VIII, 54; Vuk IX, 5, 13, 26; KH I, 16, 24; KH III, 3; SM 7

1. Grad i luka u Hrvatskoj (42° 38′ N, 18° 07′ E) na j/i obali Jadrana. Razvio se na padinama brda Srđa, od rta Ursule do rta Kantafiga. Deli se na stari grad opasan zidinama, i na predgrađa Pile, Ploče, Gruž i Lapad. Na mestu današnjeg Straduna bio je uzak kanal koji je delio grad od kopna i podgrađa koje se vrlo brzo razvilo na prostoru

Dubrovnik

današnjeg Prijeka. Kanal je postepeno zasipan i konačno zasut u XII v.

Grad *Ragusa* (kasnije Dubrovnik) osnovan je u VII v., posle pada *Epidaura* (današnji Cavtat) koji su razorili Sloveni. Stanovništvo je u početku bilo romansko (izbegli iz Epidaura i njihovi potomci), ali je s vremenom slovenizovano upornim i snažnim delovanjem slovenskog zaleđa. U početku (do kraja XI v.) pripadao je vizantijskoj temi Dalmaciji koja se delila na zapadnu (Zadar, Krk, Osor, Rab, Trogir i Split) i istočnu (Dubrovnik i Kotor, a do IX v. još Rose i Budva). Istočna Dalmacija je u Vizantiji imala povlašćen status, a Dubrovnik je bio njena prestonica sve do početka XIII v. (do prvog pada Vizantijskog carstva 1204. pod naletom krstaša). Tokom XII v. postaje važan posrednik u trgovini između balkanskog zaleđa i mediteranskog basena. Iako je bio pod vrhovnom vizantijskom vlašću, imao je autonomiju visokog stepena i upravo u ovom periodu stvaraju se temelji njegove buduće aristokratske republike koja će trajati sve do 1808.

Posle prvog pada Vizantije, Dubrovnik dospeva pod mletačku vlast koja će trajati 150 godina (1205–1358). Vrhovnu vlast u Dubrovniku imao je knez koji je bio Mlečanin, izabran u Mlecima, i zadužen prvenstveno da čuva mletačke interese. Sve ostale organe vlasti birao je takav knez, čime je dubrovačka autonomija bila teško oštećena, i što je u nekoliko navrata dovelo do sporova sa Mlecima (1231–1232, 1235–1236, 1251–1252). Ipak, tokom XIII v. grad jako napreduje u urbanističkom i arhitektonskom

http://www.balkaninstitut.com

smislu i širi teritorije, polažući pravo na ostrvo Lastovo, a u XIV v. i na poluostrvo Pelješac i ostrvo Mljet. Uz to, u XIV v. dubrovačka trgovina je pretežno orijentisana na kopno (Srbija i Bosna), pošto se na moru već proširila do Sirije, Egipta i severne Afrike uopšte pa, u nedostatku brodova, mora da uzima flotu u najam kako bi pokrila sve destinacije. Uvozni artikli u toj trgovini bili su: drvo, žito, rude, stoka, koža, loj, mast, vosak, med, sir, krzno; a izvozni: so, vino, tekstil, zanatski proizvodi (naročito od metala), začini. Osim ovoga, jedan od unosnijih predmeta trgovine bilo je roblje.

U drugoj polovini XIV v. Dubrovnik se oslobađa mletačke vlasti i sledećih 170 godina (1358–1526) ostaje u sklopu Hrvatske i Dalmacije (koje čine deo Ugarske kraljevine) kao slobodna aristokratska republika (zvanično tek od 1441, ali faktički već od sredine XIV v.). Odnos između ugarsko-hrvatskog kralja i Dubrovnika bio je regulisan Zadarskim mirom iz 1358. U XV v. ponovo se obnavlja trgovina sa Sirijom koja je bila prestala zbog krstaških ratova, a dodaju se i nove destinacije — Francuska, Aragonija i Kastilja (dve poslednje početkom XVI v.). U to vreme pojavljuje se i Turska kao velika pomorska i mediteranska sila. Dubrovnik joj od 1458. plaća harač kao danak za mir i održava dobre trgovinske veze, tako da njegovi brodovi u to vreme zalaze i u Crno more. Sa pojavom Turaka još se više unapređuje i trgovina robljem.

U doba najvećeg rasta dubrovačke moći, na Jadranu počinju da deluju i konkurentske luke od kojih je najveća bio Kotor, a odmah za njim Novi (osnovan 1382, današnji Herceg-Novi). Uz Drijeva na Neretvi (današnja Gabela), oni su možda i mogli ugroziti dubrovačku prevlast na Jadranu, ali su zahvaljujući diplomatiji i dobrim odnosima sa Turskom Dubrovčani uspeli da obezbede sebi trgovinske povlastice koje su ih od toga sačuvale.

Posle Mohačke bitke (1526), Dubrovnik se oslobađa i ugarske vrhovne vlasti. Njegovi brodovi osvajaju i Atlantik, putujući sve

Dubrovnik

do Engleske. Na vrhuncu moći on ostaje sve do prve polovine XVII v. kada počinje da nazaduje usled promene glavnih trgovačkih puteva i prevlasti holandsko-engleske flote na moru. Tome doprinosi i pojava mletačkog Splita kao konkurentske luke u Jadranu, i pojava Francuske kao rivalske sile u Mediteranu. Uz to, 1667. pogađa ga i katastrofalni zemljotres u kojem je poginulo 5000 ljudi po jednom izvoru, a 2.500 po drugom — u svakom slučaju, više od polovine ukupnog stanovništva. Grad je gotovo sasvim porušen, i to najviše linijom Straduna gde su bile najuglednije i najraskošnije javne građevine. Od tog udarca Dubrovnik se više nikad nije oporavio. U lokalnoj istoriografiji to se zove „prva smrt Dubrovnika“ (druga je bila 1806. kad je grad opljačkan i razoren, a 1808. ukinuta Republika za vreme Napoleonovog pohoda). Posle svoje „druge smrti“ Dubrovnik više nije uspeo da obnovi trgovačku i putničku flotu, a odlukom Bečkog kongresa 1814–1815. potpao je pod vlast Austrije.

U pesmama se javlja kao latinski (tj. katolički grad) po značaju ravan Mlecima. Ne sasvim retko, pesme naglašavaju ili poentiraju dubrovačku trgovinu robljem kao praksu sa kojom se rutinski računa:

Odjaha ga gradu Dubrovniku,
Pa prodade njega u Latine,
U Latine, za meke rušpije,
Neka vuče po moru galije!
(Vuk III, 17:163–166)

http://www.balkaninstitut.com

i, mnogo češće, bogatstvo koje ga je činilo metom raznih pljačkaša:

no ajdemo u Primorje ravno
k latinskome gradu Dubrovniku
ne bismo li zadobili blaga
(SM 102, 21–23; slično i Vuk IV, 7).

Epika prilično često pominje Dubrovnik i kao mesto iz kojeg dolaze neveste za srpske plemiće i kraljeve (u alternativi sa Mlecima), recimo u „Ženidbi Đura Smederevca“ (Vuk II, 79), „Ženidbi kruševačkog bana“ (Vuk VI, 40) i sl. U ostalim slučajevima, pomen Dubrovnika u neistorijskom kontekstu zavisi od razvoja sižea. U kontekstu nekog istorijskog događaja, najčešće vezanog za crnogorske sukobe sa Turcima, Dubrovnik se pominje u svim navedenim pesmama iz zbirki Vuk VIII i Vuk IX, kao i u mnogim drugim (Vuk IV,10,11; SANU IV, 3, 19, 20, 38; SM 168, 170).

Mitske elemente pomen Dubrovnika povremeno dobija u lirskim pesmama, naročito tamo gde se dovodi u neposrednu vezu sa Dunavom:

Anđelija ruže brala
ispod grada Dubrovnika
u Dunav se ogleduje,
sama sobom govorila….*

2. *Dubrovnik* — Doborwnich, Dobrownyk — u Bosni (KH I, 12)

Tako se zvao gradić na vrlo strmom i krševitom izdanku Huma, koji se diže iznad ušća potoka Zenika u rečicu Misoču, pritoku Bosne (kod Ilijaša). Danas se vide samo tragovi utvrđenog dvorca. Neke verzije predanja o postanku ovog grada govore da ga je osnovala Republika sv. Vlaha (tj. Dubrovačka republika).

Bosanski Dubrovnik se prvi put pominje 1404. Početkom XVI v. (kad je bio pod Turcima), a okolna župa se takođe zvala Dubrovnik. Grad je napušten posle 1655, a 1709. napuštena je i gradska džamija kao ruševna. Prema nekim izvorima (Jukić, Lukarević), Dubrovčani su ovde topili rudu. Oni su i sagradili ovaj grad uz pristanak bana Kulina.

Literatura: Lukarević 1878 ; Радонић 1912, 233 (пар. 1); Војновић 1912; Дучић 1931, 389*; Михаиловић 1947; Jukić 1953 ; Kreševljaković 1953; *Hrvatski leksikon* I s.v.; *Рјечник* s.v.; VE s.v.; PE s.v.

DUGA

- šeher: *Šeher Dugu harab učiniti* (KH I, 19:491)
- šeher ravna: *Pa otale šeher Dugi ravnoj* (KH I, 19:337)
- dolina: *Hajde š njima na Dugu dolinu* (SM 127:44)
- krvava: *Dovedi ih u Dugu krvavu* (Vuk VIII, 69:34)
- prostrana: *Kad pogleda niz Dugu prostranu* (SM 127:63)
- bez atribucije: *Prelećeše Dugu i Goliju* (Vuk IV, 59:3); Vuk VIII, 69

Neizvesna ubikacija.

1. Tamo gde se javlja kao krvava, prostrana i dolina (Vuk VIII, 69; SM 127), zapravo se misli na klanac (dolinu) između Nikšića i Gatačkog polja kojim prolazi put Nikšić–Gacko. Taj klanac je u Crnoj Gori, smešten između planina Golija i Njegoš. Postoji i mesto Duga iznad Nikšića, ali se ono ne pominje u pesmama.

2. Tamo gde se javlja kao šeher (KH I, 19), misli se na neki ravničarski grad kod Dunava, verovatno u današnjoj Vojvodini:

Preturimo na Dunavu vojsku
Do široka polja Petrovoga,
Pa da siđe niz Ungjursku vojska
Do Glavice i Arapovice,
Pa otale šeher Dugi ravnoj (324–328).

Kod Vuka u *Rječniku*, s.v. *Duga*: „1) manastir u Kučima. 2) nekaka planina u Hercegovini“, s.v. *Duga krvava*: „dolina u Hercegovini“.

Još i: manastir Duga kod Podgorice (Crna Gora).

Literatura: Шкриванић 1959, 60; Imenik YU 132; ЕП 1 s.v.; *Рјечник* s.vv. *Дуга*, *Дуга крвава*.

DUGA POLJANA

- bez atribucije: *Ajde Ramo na Dugu Poljanu* (Vuk VI, 60:52)

http://www.balkaninstitut.com

Neizvesna ubikacija.

Kod Vuka u *Rječniku* stoji da je Duga Poljana mesto „u Turskoj Hrvatskoj", što odgovara sižeu pesme koja peva o sukobu Senjana i Turaka (pogibija Ivana Senjanina i Vuka Mandušića; junaštvo Ilije Smiljanića i epskog Gavran-kapetana). Mesto sa takvim imenom danas postoji samo u novopazarskom kraju (Srbija). U Hrvatskoj bi sižeu najviše odgovarala Duga Resa, ali je njeno ime vrlo staro (prvi put se pominje polovinom XIV v.) i nije poznato da je ikad menjano.

Duga Poljana bi mogla biti i livada ili polje u blizini Senja, kad se kao opozit (predlog suprotnog tabora) ne bi javio pomen pravog polja za megdan:

Ajde, Vlau, na duga mejdana,
U poljanu polju širokome (105,106).

Literatura: *Рјечник* s.v.

DUJEVA

- selo na krajinu: *I Dujevu selo na krajinu* (Vuk IX, 32:1385)
- bez atribucije: *Iz Dujeve išćeraše Turke* (Vuk IX, 32:1515)

⊘ 42° 20′ N, 19° 3′ E

Selo u Crnoj Gori.

Nalazi se južno od Rijeke Crnojevića.

Ima crkvu sv. Nikole iz XVIII v.

Pesma je pominje u kontekstu drugog pohoda Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1862.

Literatura: ЕП 1 s.v.

DUKLJA, Duklin

O Diókleia, Doclea

E Premda se toponim *Duklja* sreće i na slovenskom severu, ovde svakako refleks antičkog *Docle(i)a*, koje se tumači kao ilirsko, u značenju 'tamno, skrovito mesto' (Mayer 1959, 41) ili 'mesto na sastavcima dveju reka' (Šalabalić 1967, 90 i dalje), no možda je oblik *Diókleia* prvobitan, u tom slučaju grčki pridev od ličnog imena *Dioklês* (Лома 1999/2000, 95–96). (A. L.)

- grad: *Te je šilje u Duklina grada* (SM 130:84)
- grad bijeli: *U Duklina grada bijeloga* (SM 130:124)

Duklja (*Doclea*) — rimski, a zatim ranohrišćanski grad severno od Podgorice, a u srednjem veku oblast današnje Crne Gore.

Ta se oblast zvala Dioklitija (po ilirskom plemenu *Docleatae* koje je živelo na tom terenu), a od XI v. Zeta (*Zenta*, *Genta*), po Zeti (pritoka Morače), glavnoj reci u tom kraju. Bila je u sastavu rimske provincije Prevalitane (*Praevalis*).

Značajan i dobro istražen rimski grad kod Duklje, nedaleko od Podgorice, sagrađen je u I v. na ušću Zete u Moraču. Procvat doživljava u II–III v. kada je sagrađen forum i najveći broj otkrivenih objekata. U kasnoj antici bio je, uz Skadar (*Scodra*), najveći grad novoosnovane provincije *Praevalis*. Od IV do XI v. je pod vlašću Vizantije, a naseljavaju je Romani, Albanci i Sloveni. Početkom VII v. (poslednji put se pominje 602.) razorili su je Avari.

Prvi pomen episkopskog sedišta u ovom gradu odnosi se na sredinu V v. Posle avarskih razaranja u VII v., grad i episkopija su obnovljeni, a episkopija je 732. pripojena Dračkoj arhiepiskopiji.

U XI v. Duklji su pripali Skadar, Ulcinj, Budva i Kotor gde od X v. žive i Sloveni.

Kod Vuka u *Rječniku* s.v. *Duke* stoji: „zidine u kutu između Zete i Morače (gdje se ove dvije vode sastaju) od staroga grada Diokleje".

Pesma pominje Duklin kao grad izvesnog Neđe od Duklina, koga Novljanin Alija poziva u svatove.

Literatura: Šalabalić 1967, 89–99; Даничић 1, 271; *Рјечник* s.v. *Дуке*; VE 2 s.v.; RJA s.v. ; ЕП 1 s.v.

DUPILO

O Dupila, Dupilovi

E Od dijal. (Crna Gora) *dupilo* 'mesto na kome se lako pada', up. *dupiti* 'udariti'. (A. L.)

- selo: *S Velestova i sela Dupila* (SANU IV,13:395)
- selo maleno: *Od Dupila, sela malenoga* (SANU IV, 13:773)
- malo: *Eto muke na Dupilo malo* (SANU IV, 13:751)

http://www.balkaninstitut.com

- ravno: *A najviše od Dupila ravna* (SANU IV, 13:769)

⊘42° 15′ N, 19° 2′ E

Mesto u Crnoj Gori.

Crmničko pleme i selo u staroj Zeti.

Selo se nalazi na levoj obali Orahovske reke, 5 km zapadno od Virpazara u Crnoj Gori. Pod imenom *Dupila* prvi put se pominje u povelji Stefana Vladislava 1241/42, a potom i 1468. u povelji Ivana Crnojevića. U turskom defteru iz 1521. zabeleženo je kao *Dupilovi.*

Pleme Dupilo je ojačalo kad su u drugoj polovini XVII v. Trnovo i Komarno stupili u plemensku zajednicu sa njim. U novom sastavu pleme se proširilo i na zemlje u oblasti istočnog Podgora i gotovo duž cele njegove obale prema Skadarskom jezeru.

Kod Vuka u *Rječniku*: „pleme u Crmnici".

Pesma ga pominje u kontekstu istrage poturica 1707, ali pogrešno navodi godinu 1702.

Literatura: Пурковић 1940; Шкриванић 1959, 60; Вукмановић 1988; Бубало 2006, 272–273; Даничић 1, 318; ЕП 1 s.v.; *Рјечник* s.v.

DUVNO

- grad bijeli: *A od Duvna grada bijeloga* (KH I, 21:149)
- bilo: *Jer je kula nasrid bila Duvna* (MH VIII, 24:25)
- bijelo: *Trećeg Kopčić od bijela Duvna* (KH I, 2:1703); Vuk VIII, 60; KH I, 21
- bijelo na Krajini: *U bijelu na Krajini Duvnu* (KH I, 21:2)
- široko: *Dok ne dođe Duvnu širokome* (KH I, 11:246); MH VIII, 27
- carevo: *Pa pod Hlivno i Duvno carevo* (MH III, 4:603)
- kameno: *Otišo je Duvnu kamenome* (MH III, 18:282)
- ravno: *Već su došli do ravnoga Duvna* (KH II, 74:195); MH VIII, 22, 27
- bez atribucije: *Koliko je Duvno i Lijevno* (MH I, 30:1); MH III, 14, 18, 19; MH VIII, 27; MH IX, 23; KH II, 74

Vide TOMISLAVGRAD

DUŽI

E Prasl. *dьlžь* 'dužina; daščica kojom se zatvara košnica', ovde verovatno u značenju 'duge njive'. (A. L.)

- bijele: *Pa otide na Duži bijele* (Vuk IV, 57:348)
- široke: *Pa ti hajde u široke Duži* (Vuk IV, 57:168)
- kamene: *Dođe aga na kamene Duži* (Vuk IV, 58:213); Vuk VIII, 11
- bez atribucije: *A na Duži mojoj kuli biloj* (Vuk IV, 57:96); Vuk VIII, 11

⊘42° 58′ N, 19° 10′ E

Selo u Drobnjacima (Crna Gora).

Jedan od glavnih lokusa pesme o smrti Smail-age Čengića (Vuk IV, 57): „Tako Smail-aga ne imajući za sebe nikakvoga glavnoga starješine u Drobnjacima, postavi kao obor-knezom nekakvoga Đoka Malovića sa sela Duži, koje je po svoj prilici na drugome kraju Drobnjaka k Turcima, kao što je Tušimnja onamo k Morači. Smail-aga s malom pratnjom nije smio izlaziti u Drobnjake. Tako i godine 1840. (u jesen) kad namisli onamo ići, skupi iz različnijeh mjesta oko 400 konjika sve po izbor junaka boljeg od boljega, i došavši s ovom vojskom u Drobnjake namjesti se u Dužima kod svoga privrženika Đoka Malovića; ali oni koji su mu o glavi radili, izmame ga odande dalje na Mletičak".*

Po predanju, majka Đoka Malovića bila je sestra Vuka Lopušine. Đoko se od mladosti odlikovao u borbi protiv Turaka, ali se kasnije „pomirio" sa njima, postao oborknez u Drobnjaku i jako se obogatio. Po jednom predanju poginuo je u borbi s Turcima u Pivi 1858, a po drugom umro je u Dužima 1849.

Kod Vuka u *Rječniku*: „namastir u Hercegovini (može biti da je sad i pust). 2) nekako mjesto ondje".

Pesma ga pominje u kontekstu pogibije Smail-age Čengića (Vuk IV, 57), odnosno kao mesto koje drži porodica Memedović i iz kojeg se prosi devojka za Pera Zajovića (Vuk VIII, 11).

http://www.balkaninstitut.com

Još i: 1) manastir i selo u Hercegovini u kotaru Trebinjskom; 2) selo u Dalmaciji u kotaru Dubrovačkom, pominje se u XIV v. u starijem obliku *Dlži*; 3) selo kod Šavnika (Crna Gora).

Literatura: Латковић 1954, 632; Vuk IV (nap. uz pesmu br. 57)*; Даничић 1, 274; *Рјечник* s.v.; ЕП 1 s.v.; RJA s.v.

DVRSNO

E Verovatno pridev od slov. *drstva* 'pesak, šljunak', *Dvrsno* od **Drstvno* sa metatezom *-v-* kao u *žrvanj, žrvnja* od *žrnva*. (A. L.)

♦ široko: *Na široko Dvrsno nagazila* (Vuk VIII, 55:69)

Selo u Krivošijama (Crna Gora).

Postanak njegovog imena predanje vezuje za sv. Savu: „Pripovijeda se da je Svetom Savi, jednom kada je tuda prolazio, od jednog mještana bila nanesena velika uvreda te je on s toga prokleo to mjesto, koje je bilo mrsno, t.j. ravno i plodno, da se u buduće bude nazivalo Dvrsno, biva kamenito. Kada je svetac ove riječi izgovorio, cijelo mjesto je prekrila jedna velika naslaga kamena i tako postalo kamenito i neplodno."*

Pesma ga pominje u neistorijskom kontekstu osvete Vraštanina Mira, kao mesto prvog odmora na putu iz Krivošija za Babu planinu.

Literatura: Накићеновић 1913*.

http://www.balkaninstitut.com

Đ

ĐAKOVICA

🅘 Jakova, Jakovičse, Gjakovë

🅔 U defteru iz 1485. *Djakovica* (Пешикан 1981, 77), poimeničen pridev od stsrp. *d(i)jak.* (A. L.)

- šeher: *Te je šilje šeher Đakovici* (SM 63:102)
- lijepa šeher: *I lijepe šeher Đakovice* (Vuk IV, 10:270)
- Arnaut-pazar: *Đakovici, Arnaut-pazaru* (Vuk IV, 31:121); SM 63
- lijepa varoš: *U lijepu varoš Đakovicu* (Vuk II, 31:40)
- pitoma varoš: *U pitomu varoš Đakovicu* (Vuk II, 31:382)
- pitoma: *U pitomoj tvojoj Đakovici* (Vuk II, 29:311)
- ravna: *Opremi je Đakovici ravnoj* (Vuk IV, 31:120)
- bez atribucije: *Baš Dečane više Đakovice* (Vuk II, 35:32); Vuk IV, 11; Vuk VIII, 73; SM 62, 144, 170; SANU III, 17, 60

⊘ 42° 39′ N, 20° 43′ E

Grad u Srbiji.

Nalazi se pored reke Jerenika (srednjovekovnog Ribnika), u j/z delu Metohije, na granici sa Albanijom. U rimsko doba, tuda je prolazio jedan od važnijih trgovačkih puteva koji su spajali jadransku obalu sa balkanskim zaleđem. U srednjem veku, kada je Đakovica postala značajan trgovački i poslovni centar, njen gospodar je bio Jakov, vojvoda i vazal Vuka Brankovića. Sačuvan je novac sa njegovim imenom „Iakov". Turski putopisci iz XVII v. (Evlija Čelebija i Hadži Kalfa) pominju ga pod imenom *Jakovičse*, kao mesto sa 2.000 kuća i 300 dućana. Na mletačkoj karti iz 1689. upisana je kao *Jakova*. I 1735. u beratu sultana Mahmuda I javlja se „Jakova sa okolinom". U Devičkom katastihu od 1766. do 1787. javlja se kao Đakovica i nadalje samo tako.

U Đakovici je od XVI v. (kad je obnovljena Pećka patrijaršija) postojala srpska crkva kao metoh manastira Dečana. O njoj su ostali samo pisani tragovi.

Pesme pominju Đakovicu u kontekstu bitke na Velbuždu 1330. (Vuk II, 31), zidanja Ravanice (Vuk II, 35), bitke na Martinićima 1796. (Vuk IV, 10) i bitke na Krusima iste godine (Vuk IV, 11; SM 170), boja na Deligradu 1806. (Vuk IV, 31), bosanske bune 1831. (SM 62), Omer-pašinog pohoda na Crnu Goru 1852–1853. (Vuk VIII, 73) i različitih neistorijskih zbivanja (ženidbe, dvoboji, lokalni sukobi).

Literatura: Marković 1971; *Задужбине Косова* 399, 442–443; *Рјечник* s.v.; ЕП 1 s.v.; Imenik YU 135.

ĐEČE, Đeč

- bez atribucije: *A od Đeča Ćatović-Murata* (Vuk IX, 5:50)

⊘ 43° 0′ N, 18° 22′ E

Mesto u BiH (Republika Srpska).

Smešteno je u Bilećkim Rudinama, a pominje se u kontekstu pohoda Omer-paše Latasa na Grahovo i Crnu Goru 1852–1853.

Iz Đeča je Murat Ćatović, jedan od dvadeset četiri bega koji dolaze u Stambol da se žale na Grahovljane jer

http://www.balkaninstitut.com

Sve prodaše Turke u kaure
A predaše kolač na Cetinje (60,61).

Literatura: Дедијер 1903, 870; Peco 2000.

ĐIGIT, Đilit

Đigit

- grad: *Ode pravo ka Đigitu gradu* (MH VIII, 5:252)

Đilit

- bili: *Ona ode ka Đilitu bilu* (MH VIII, 5:294)
- na Krajini: *Otkad bijem Đilit na Krajini* (MH VIII, 5:263)
- bez atribucije: *A pod Đilit na polje široko* (MH VIII, 5:295)

Neizvesna ubikacija.

Prema kontekstu, grad „na Krajini" koji turski car bije godinama i ne može ga osvojiti sve dok to ne učini Hrvatka devojka prerušena u Hrvu barjaktara. Nije dat nijedan dodatni podatak na osnovu kojeg bi bilo moguće odrediti o kojoj je Krajini reč.

Đigit/Đilit je, najverovatnije, ili izmišljeno ili do neprepoznavanja iskrivljeno ime za neko mesto koje opseda turska vojska predvođena sultanom lično. Pošto je siže bajkovit (devojka prerušena u muškarca služi vojsku zajedno sa verenikom koji je ne prepoznaje, spasava mu život i istakne se u borbi isto kao on), nema naročitog smisla tragati za stvarnim mestom koje bi se moglo kriti iza ovog izmišljenog. Ako bi ono ipak postojalo, moralo bi biti značajno bar koliko i antička ili srednjovekovna Promona/Promina jer se sultan nije pokretao iz Stambola za manje od toga.

ĐULA

➊ Alba Julia, Güle kalasi, Gyulafehervar

🅴 Od mađ. ličnog imena *Gyula* (Kiss 256). (A. L.)

- bijela: *Još je dalje od Đule bijele* (ER 81:51)
- plemenita: *Ima u nas Đula plemenita | Viš' Budima niže Varadina* (KH I, 21:157–158)
- valovita: *Pa ćeš Đuli valovitoj sići* (KH II, 51:99); KH I, 21; EH 3
- bez atribucije: *Da idemo da aramo Đulu, | Ispod Đule da gonimo marvu* (SANU III, 72:6–7); KH II, 51

⊘ 46° 38′ N, 21° 16′ E

Mesto u Mađarskoj.

Nalazi se na j/i zemlje, na reci Beli Koroš, na granici sa Rumunijom.

Evlija Čelebija je čak upoređivao Đulu sa Venecijom.

Pod turskom upravom Đula je bila sedište administrativne oblasti. U XVI v. spadala je u red važnih gradova u turskoj Unđuriji („Beglerbegu temišvarskom: da se opsednu, osvoje i zauzmu glavni gradovi: Đula, Janok i druge tvrđave" — februar–mart 1566)*. Danas ona nema isti značaj, ali je čuvena po srednjovekovnoj tvrđavi od cigle i po lekovitim vodama.

Hrišćanske pesme pominju Đulu u kontekstu sukoba između Mađara i Srba (ER), odnosno Mađara i Turaka (SANU III). U muslimanskim pesmama javlja se kao grad Muje Orlanovića (KH I, 21), odnosno Đulića barjaktara (KH II, 51).

Literatura: Elezović 1950, 377*; Даничић 3, 543.

ĐULIJA

- ravna: *Ode Turčin na Đuliju ravnu* (KH III, 10:357)

Neizvesna ubikacija.

Turski junak, zasužnjen u Zadru, šalje svoje „male puške" (kao zalog da ga oslobodi ropstva onaj ko ih primi) u Đuliju „dvama Đulagićima" (*dva Đulića oba amidžića*). Obično se pominje samo jedan — Đulić bajraktar (u KH II, 57 javlja se i njegovo lično ime: Nuhan), čuveni junak muslimanske epike — čije je poreklo na epski način tajanstveno ili problematično:

Aleć selam, od kuje kopile!
Roda nemaš, a plemena nemaš
Tebe majka sn'jela sa Glasinca,
Sa Glasinca iznad Sarajeva,
A dovela begu udbinjskome,
Pa tu si se junak napravio
Na Udbini, a kod Udbinjana.
Junak n'jesi, koliko te kažu!
(KH II, 62: 61–68)

I u KH II, 61 Đulić „bajraktar" se vezuje za Udbinu: *Sa Udbine Đulić bajraktara, | Bajraktara bega udbinjskoga* (32–33), a u KH II, 51 čak i za Đulu (u Mađarskoj):

http://www.balkaninstitut.com

Pa ćeš Đuli valovitoj sići,
A do kule Đulić bajraktara (98–99).

U MH III, 12, 13 — međutim — Đulija nije ojkonim već ime barjaktarove majke, koja je poreklom sa Glasinca:

„Znaš, kopile, Gjulić-bajraktaru!
Kad te snese a Gjulija majka
Sa Glasinca iznad Sarajeva
(MH III, 12:48–50).

Kod Ogulina u Hrvatskoj postoji Đulin–grad, zapravo staro frankopansko utvrđenje (Zulumgrad, Đulin–grad) nad ponorom reke Dobre.

ĐURĐEVO

- ravno: *Šetala je Đurđeva Jerina | Po svojemu ravnu Đurđevome* (SANU II, 64:1–2)

Neizvesna ubikacija.

Prema kontekstu, Đurđevo verovatno nije mesto nego oznaka za despotovinu („sve Đurđevo i sve Smederevo").

Kod Vuka u *Rječniku* isto tako: „urbs Vallachiae ad Danubium sita [vlaški grad na Dunavu]. 2) u pjesmi na ovom mjestu kao Đurđevina:

Sve joj mlada u pŕciju dala:
Sve *Đurđevo* i sve Smederevo."

Takođe i: selo Đurđevo kod Rače Kragujevačke u Srbiji, nastalo spajanjem dva sela, Bara i Lukanja, ukazom od 4. februara 1905. (Možda je ovo novo ime vezano za despota Đurđa Brankovića koji je u ovom kraju imao dvorac Nekudimu.)

Literatura: Marković 1966, 60; Симоновић 1985, 41–60; Marković 1988, 69; *Рјечник* s.v.

ĐURĐIJA

- grad bijeli: *Iz Đurđije grada bijeloga* (Vuk VI, 33:42)
- zemlja: *Iziš'o je u zemlju Đurđiju* (SM 72:13)

„Zemlja đurđijanska", odnosno Gruzija.

Sistem zamene zemalja gradovima dosledno je sproveden u deseteračkoj epici ukoliko je mesto nepoznato, daleko ili retko pominjano (*vide* Madžar, Misir, Indiju, Kandiju, Erdelj i sl.).

Pesma Vuk VI, 33 u gradu Đurđiji pominje Đurđevića Meja (Meha), zmajevitog junaka sličnog Musi Kesedžiji:

Kad u Meju dvije utrobice,
U nje ima tri srca junačka,
A oko njih ljuta guja spava;
Da se Meju guja probudila
Te bi njemu život održala (153–157).

Od tri velika srpska junaka (Marka Kraljevića, Miloša Obilića i Oblačića Rada „od širokog šera Sarajeva") samo najmlađi (Rade) uspe da savlada strah od Đurđevića Meha i da ga ubije (upor. slično u SANU II, 86).

ĐURĐINOVO

- bez atribucije: *Do njeg sio Gavran-kapetane, | Njegov pobro od Gjurgjinovoga* (MH III, 11:10–11)

Neutvrdiva ubikacija.

Đurđinovo bi — prema podacima iz pesme — moralo biti u Ravnim Kotarima. Iz njega je čuveni Gavran kapetan, junak mnogih epskih pesama iz tog kraja. Ovde se konkretno javlja u kontekstu tri događaja: 1) ženidbe Četić Osmanage iz Novoga „ispod Velebita" Jelom Sužnjevića, 2) ometene ženidbe Janka kapetana Prozorkinjom Anom i 3) oslobađanja udbinskih trideset sužnjeva.

ĐUS

- bez atribucije: *A pred Đusom na rosnoj livadi* (KH I, 18:3)

Ubikacija nemoguća.

Mesto Đus se javlja samo u ovoj jednoj muslimanskoj pesmi koja je u svemu, pa čak i u svadbenim zadacima, slična „Ženidbi Dušanovoj" (Vuk II, 29) u kombinaciji sa motivom „pečenog devera" (npr. „Ženidba Mića Anđelića" SANU III, 67). Đus se u ovom kontekstu javlja u ulozi Leđana iz Vukove pesme (u SANU III, — Zadar), a svi ostali lokusi su neodređeni (dom, kula, odžak).

Iako na geografskim mapama nema mesta sa takvim imenom, pesma ne ostavlja nikakvu sumnju da je u pitanju grad:

Kad su došli kićeni svatovi
Kad su došli pred Đus na kapiju,
Al od grada zatvorena vrata (79–81).

http://www.balkaninstitut.com

E

EDESA, Voden

❶ Aegae, Edessa, Vodena

🅴 Stsrp. *Vodnъ*, slov. pridev *vodьnъ* od *voda*, up. u srednjem rodu planinu *Vodno* iznad Skoplja. Možda prevod antičkog imena grada *Édes(s)a*, koje se dovodi u vezu sa frigijskom rečju *bédy* (*védy*) 'voda'. (A. L.)

♦ bez atribucije: *Od Vodena i od Tepelena* (SM 170:241)

⊘ 40° 48′ N, 22° 2′ E

Mesto u Grčkoj.

Glavni grad okruga Pela na severu zemlje.

Antička prestonica makedonskih vladara pre nego što je Filip II (IV v. pre n.e.) preneo presto u Pelu, a potom mesto na kome su se sahranjivali kraljevi. Pod Turcima, mesto u evropskoj Turskoj. Smešten je na izvoru reke Bistrice (*Edeseos*), na putu Bitolj–Solun.

Despot Toma Preljubović i njegova supruga Marija Paleologina podigli su 1366–1367. u Vodenu svoju zadužbinu (crkvu presvete Bogorodice Gavaliotese), a 1375. priložili su je manastiru Lavri na Svetoj gori, uz bogat inventar knjiga, ikona i drugih bogoslužbenih predmeta.

Pesma ga pominje u kontekstu boja na Krusima 1796, kao jedno od mesta (uglavnom albanskih) iz kojih su bili turski prvaci poginuli u ovoj bici.

Literatura: ЕП 1 s.v.

EDRENA, Edren

Edrena

♦ bez atribucije: *Prihvatiti Stambol i Edrenu* (KH I, 16:46); MH III, 4, 5

Edren

♦ bez atribucije: *Edren kanda u abez okrenu* (MH III, 4:503)

Vide JEDRENE

EGER, Egra, Jegra

❶ Agria, Erlau

🅴 Od mađ. *éger(fa)* 'joha', prvobitno ime reke (Kiss 197b), up. s.-h. *Jošanica*. (A. L.)

Egra

♦ bez atribucije: *Već ja žalim Egru i Budima | Gdje nam osto Budim u kaura* (KH I, 10:100–101)

Jegra

♦ bez atribucije: *Udriću ti Jegri i Budimu* (KH I, 32:158)

⊘ 46° 23′ N, 17° 34′ E

Grad u Mađarskoj.

Najistureniji grad na s/i Mađarske i glavno mesto Heveške županije. U srednjem veku naselila su ga germanska, avarska i slovenska plemena, a od X v. i mađarska. Mađarski kralj Stefan (997–1038), prvi koji je primio hrišćanstvo i zato prozvan Sveti, osnovao je u Egeru biskupiju. Prva katedrala u Egeru podignuta je na mestu koje danas zauzima egerski zamak, a grad se formirao oko nje. Od tog doba, Eger je bio i ostao važan verski centar u Mađarskoj. Veliki renesansni spomenici i javne građevine podignuti su u njemu za vladavine kralja Matije Korvina (1458–1490).

Sa dolaskom Turaka na Balkan, Eger postaje značajna pogranična tvrđava. Čuvena

http://www.balkaninstitut.com

egerska odbrana (kada je 2.100 građana pod zapovedništvom Ištvana Doboa odbilo vojsku od 80.000 Turaka) opisana je u romanu „Pomračenje polumeseca“ mađarskog pisca Geze Gardonjija. Turci su ipak osvojili Eger 1596. posle duge borbe i šestodnevne opsade, i duže od 80 godina držali ga kao administrativni centar istoimenog vilajeta. Ponovo je prešao u ruke hrišćana tek 1687.

Ponovno uspostavljanje biskupije dovelo je do proterivanja protestanata iz grada, a početkom XVIII v., tokom bune protiv dinastije Habzburga 1703–1711, Eger je stao na stranu pobunjenika kneza Ferenca II Rakocija. Pobedu su odneli Habzburzi, a grad je ubrzo potom napala kuga.

Srbi su počeli da se naseljavaju u Egeru još za vreme turske uprave Ugarskom. Tu je 1695. osnovana Jegarska i Velikovaradska eparhija. Tokom druge velike seobe stigle su u Eger brojne srpske porodice koje su 1785. u njoj obnovile staru crkvu iz XVII v.

Pesme daju veliki značaj Egeru kao mestu do kojeg je sultanu naročito stalo:

Ja ne žalim, što ću umrijeti,
Ja ne žalim tahta ni Stambola,
Ni gradova, ni redom topova,
Ni harema mladih sultanija,
Niti punih sedam kula blaga,
A ni tebe, sine Sulejmane,
Što ćeš meni nejak ostanuti,
Nejaku će sami Bog pomoći;
Već ja žalim Egru i Budima,
Gdje ostaše sužnji u kaura,
Gdje ostaše u kaurske ruke.
(KH I, 10:19–29)

U KH I, 10 Egra/Jegra se pominje u kontekstu napada sultana Sulejmana na Budim, a KH I, 32 je zapravo muslimanska varijanta sižea o Musi Kesedžiji (ovde Filip Madžarin).

Literatura: Радонић 1912, 297 (нап. 26); Даничић 3, 510; ЕП 2 s.v.

EGIPAT, Misir

E Od tur. *Misir* < arap. *Mišr*, up. hebr. *Mišrajim* (Skok I 432). (A. L.)

- grad: *Valja sablja po Misira grada* (Vuk VI, 39:72); SANU II, 66; MH I, 45
- bijeli grad: *Kad dođe k Misiru b'jelom gradu* (SANU II, 66:80)
- zemlja ravna: *Ne odvedu Misir-zemlji ravnoj* (Vuk II, 27:19)
- bijeli: *Boga tebi, pobratime od Misira b'jela* (SANU II, 66:82); MH I, 45
- bili: *Otkako je Misir bili post'o* (SANU II, 66:94)
- ravni: *Sve od Šama i Misira ravna* (Vuk VII, 16:198)
- bogati: *Posla ferman bogatu Misiru* (SM 55:447)
- bez atribucije: *U Misiru kada prispjedosmo* (Vuk VI, 39:24); Vuk VI, 62, 66;Vuk VII, 20; SANU II, 48, 66; SANU III, 60; MH I, 45; MH III, 1, 5; SM 51, 55, 138

Uobičajena semitska oznaka za Egipat.

U Daničićevom i Vukovom prevodu *Svetog pisma*, Egipat se pominje samo tako.

Moguće je takođe da se ovde misli na južnu Tursku (*Musri*), gde su se uzgajali konji za izvoz. Pri tom bi se osnova za ovu pretpostavku mogla naći u stihovima tipa:

Poteći će pet stotin' paripa
Od sve Bosne i Hercegovine,
I poteći tri stotin' hatova
Sve od Šama i Misira ravna
(Vuk VII, 16:195–198; slično i
MH III, 1)

ali oni nisu dovoljno česti da bi se ovakvo tumačenje moglo opravdati.

Pevač najčešće zamišlja Misir kao veliki utvrđen grad, a tek ponekad kao zemlju i državu. Slično se može naći i u ruskim biljinama (KirII:101, 120), gde se Mizir/Mirzir takođe pominje kao grad.

Sam toponim u epici ima status stalnog mesta tj. tropa, budući da se njime označava neki drugi sadržaj, a koji će on biti — zavisi od atribucije uz ime. Na primer: za veliku daljinu (*Moj me babo udomio largo, | Čak daleko Misiru b'jelome* — MH I, 45:405–406; isto i Vuk II, 27; SANU II, 66), veliku vrednost (*A kakva je divna i lijepa: | O njojzi su dva gajtana zlatna, | O gajtan'ma dva kamena draga, | Valja sablja pô Misira grada* — Vuk VI, 39:69–72; slično i Vuk VII, 20; Vuk VI, 66), veliku retkost (*Iskaču mu što u dvoru nema — | ... | Đako-*

http://www.balkaninstitut.com

nije svake iz Misira — SANU III, 60:171–175) itd. Izuzetak čine one pesme u kojima se Misir javlja kao realno mesto iz kojeg stambolski car kupi vojsku za pohode (MH III, 5; SM 55) ili iz kojeg dolazi neki znameniti junak (Vuk VI, 62; SANU II, 48; SM 51).

Literatura: Даничић 3, 509; *Рјечник* s.v.; ЕП 2 s.v.

EGRA

♦ bez atribucije: *Već ja žalim Egru i Budima | Gdje nam osto Budim u kaura* (KH I, 10:100–101)

Vide EGER

ELBASAN, Albasan

➊ Masio Scampa, Hiskampis/Skampis, Konjuh, Ilibasan

♦ bez atribucije: *Od Ušćupa i od Albasana* (Vuk IV, 10:264), SM 170

⊘ 41° 07′ N, 20° 05′ E

Grad u Albaniji.

Nalazi se oko 30 km j/i od Tirane, na desnoj obali reke Škumbe, u istoimenoj oblasti. Nekada selo u staroj Zeti. Staro ime Konjuh dolazilo je po uzgajivačima konja — konjusima. Na mestu ovog Konjuha u XV v. izgrađen je Elbasan.

Na mestu današnjeg grada bio je u antičko doba rimski grad poznat kao *Masio Scampa* (*scampa*, ilirska reč za 'stene, brda'). Rimljani su na tom mestu sagradili masivnu tvrđavu zaštićenu kulama koja je u III i IV v. postala poznata kao *Hiskampis*. To se mesto razvilo u važan trgovački centar kroz koji je prolazila trasa starog rimskog puta *Via Egnatia* i, preko današnjeg Bitolja, vezivala Drač sa Solunom i Jadransko sa Egejskim morem. Već u V v. Hiskampis je bio sedište biskupa sa katedralom i bazilikama. U IX v. razorili su ga Bugari i Ostrogoti tako da je najmanje 200 sledećih godina ostao u ruševinama, a potom je napušten.

Elbasan

U srednjem veku ponovo ga je osnovao sultan Mehmed II 1466. i nazvao ga *Ilibasan*, što na turskom znači 'jako mesto'. U severnom delu grada podigao je veliku četvrtastu tvrđavu sa opkopom i tri kapije.

Pesme ga pominju u kontekstu boja Brđana i Crnogoraca protiv skadarskog vezira Mahmut-paše (Vuk) i boja na Krusima 1796. (SM).

Literatura: Elezović 1950, 255; Шкриванић 1959, 70; Ћирковић 1991; TIR 12, 115; VE 2 s.v.

ELVEST

♦ bez atribucije: *Al se bane od Elvesta šeće* (MH II, 7:168)

Ubikacija nemoguća.

Radi se zapravo o jednoj od varijanata Vukove pesme „Marko Kraljević ukida svadbarinu“ (Vuk II, 69): na putu „priko Grčke i ravne Bugarske“ Marko nailazi na „bana Bugarina“ koji živi u gradu Elvestu i traži svadbarinu jednako kao Arapin kod Vuka. Na tako slabo markiranom prostoru gradova po imenu Elvest može teorijski biti u neograničenom broju, a pesma ne daje nijednu naznaku gde bi za ovim konkretnim Elvestom trebalo tragati. Suvišno je i reći da na današnjim mapama takvog mesta u Bugarskoj nema.

ENGLESKA, Inglitar

♦ grad: *A šilje je gradu Inglitaru* (SM 106:175)

Zemlja Engleska.

Upotrebljava se u smislu kraljevina „ingleške kraljice“, a ne u današnjem značenju: deo Velike Britanije.

Pominje se u kontekstu ljubavnog zapleta u kome se engleska kraljica javlja kao svastika mletačkog dužda. Epski manir da se

http://www.balkaninstitut.com

zemlje izjednačuju sa gradovima posvedočen je više puta (grad Madžar, grad Misir, grad Indija itd.), uglavnom onda kad je toponim pevaču poznat samo po čuvenju pa lako dolazi do zabune. (Slično se dešava i na lokalnom planu: zabeleženo je da je jedan muslimanski pevač, izbegao u Liku iz Srbije i neupućen u ličku geografiju, izašao na loš glas kao pevač zato što je u jednoj pesmi Liku pomenuo kao grad.)

Literatura: *Рјечник* s.vv. *Anglija*, *Engleska*, *Ingleška*.

ERČEGE

◐ Herčege, Jerčege, Herčezi, Herčizi

🄴 Verovatno naziv za doseljenike iz Hercegovine, mada je neobično *-č-* umesto *-c-*. (A. L.)

- selo: *Navališe selu Erčegama* (SANU IV, 45:144)
- ravne: *Dok siđemo u Erčege ravne* (SANU IV, 45:18)

⊘ 43° 22′ N, 20° 9′ E

Selo u Srbiji.

Nalazi se u Moravičkom srezu južno od Ivanjice; stari grad hercega Stefana.

Pesma peva o Moravičkoj buni iz 1826. (*vide* IVANJICA).

Literatura: RJA s.v.

ERDELJ, Erdelje

◐ Transsilvania, Erdély, Herdelj

Erdelj

- grad: *Ode pravo pod Erdelja grada* (Vuk II, 101:33); MH I, 82; SANU III, 41
- zemlja: *Da su Erdelj zemlju porobili* (KH I, 2:518)
- zemlja lepa: *Evo tebi Erdelj, zemlja lepa* (SANU III, 68:85)
- krajina: *Madžar-Janka od Erdelj-krajine* (Vuk II, 81:129)
- prokleti: *A i onom Erdelju prokletom* (SANU III, 41:49)
- ravni: *Vi kazujte po Erdelju ravnom* (SANU II, 10:47); KH I, 2
- bez atribucije: *Još je lepši Erdelj od Budima* (Vuk II, 101:38); Vuk III, 33, 75; MH I, 82; SANU II, 67; SANU III, 41, 68; SM 95; KH I, 2

Erdelje

- bez atribucije: *Na Erdelje spremi pred Bošnjaka* (KH I, 20:191); SANU II, 10

Oblast u Rumuniji, Transilvanija.

Glavni grad Erdelja (lat. *Transsilvania*, mađ. *Erdély*) jeste Kluž (*vide*), a ostali gradovi Sibinj (*vide*), Brašov itd.

U starim srpskim zapisima javlja se ponekad i u obliku Herdelj: „hodi paša budimski na Herdeljь zemlju“.*

U pesmama se najčešće pominje kao oblast, zemlja, ali i kao grad. U neistorijskim sižeima pominje se „od Erdelja ban“ (Vuk II, 101; MH I, 82; SANU II, 10, 67; Vuk III, 33; SM 95), a samo jednom „erdeljska banica“ (Vuk III, 75).

U SANU III, 68 opevana je epska verzija pada Budima i Ostrogona u turske ruke. Ovde je zanimljivo da se Rakocija (jedan član — verovatno Đerđ II — znamenite porodice Rakoci, čije su četiri generacije bile vezane za Transilvaniju i borbu protiv dinastije Habzburgovaca) sasvim iznenada javlja kao sin budimskog kralja i kraljice. Transpozicija je potpuno u epskom ključu. Erdeljskog kneza i njegovu smrt u borbi protiv Turaka na njihovom putu da povrate vlast nad Transilvanijom muslimanska pesma KH I, 2 opeva mnogo bliže tom istorijskom događaju, mada i ona sa mnogo pesničke slobode. Takođe *vide* LONDON.

Literatura: Савић 1900; Elezović 1950, 240; Даничић 3, 412*; *Рјечник* s.v.

http://www.balkaninstitut.com

F

FALEM

- bez atribucije: *Od Falema maloga dizdara* (Vuk III, 37:55)

Neutvrdiva ubikacija.

U *Rječniku JA* smatra se da ovaj ojkonim postoji samo u epici i da za njega ne treba tražiti nikakvu realnu potvrdu. Siže je varijanta pesama Vuk III, 36 i Vuk VI, 49 o tome kako Ograšić serdar (u Vuk III, 36 — Bojičić Alija) skuplja vojsku za pohod protiv kaura ne bi li dokazao da novi junaci nisu gori od starih (*vide* BUŠANAC). Pesma nije samo iste strukture, već se u njoj javlja i ista formula *savrh–sasred–sadno*:

> Zvaću neke Turske poglavice:
> Savrh Bišća Osmanbegovića;
> Sasred Bišća Poprženovića;
> Sadno Bišća Ogojenovića;
> Isprijeka Gologlavovića (46–50).

Pomenuti gradovi su, međutim, drukčiji: Bosanski Novi, Jasenovo, Falem, Orašac, Kladuša. Čardak Diklića u Ravnim Kotarima i Udbinja ponavljaju se u sve tri varijante. Upravo taj detalj govori da je iza ovog ambicioznog epskog pohoda verovatno stajao jedan u nizu lokalnih sukoba koji tako reći nisu ni prestajali sve dok je Udbina bila u turskim rukama (1527–1689).

FARMACI, Farmarci

❶ Varmaci

🅴 Porodični nadimak, up. alb. *farmak* 'otrov', gr. porekla. (A. L.)

Farmaci

- selo: *Farmake mi selo raselio* (Vuk VIII, 62:47)
- selo razureno: *Do Farmaka sela razurena* (Vuk VIII, 63:182)

Farmarci

- selo: *Da Farmarke selo izgorimo* (Vuk IX, 20:25)
- selo krvavo: *Na Farmarke na selo krvavo* (Vuk IX, 20:22)

⊘ 42° 24′ N, 19° 11′ E

Selo u Crnoj Gori.

Nalazi se u nekadašnjoj Lješanskoj nahiji, zapadno od reke Sitnice. Svojevremeno (u epsko doba „istrage poturica" 1707), tursko selo — zajedno sa Lekićima i Stanjevićima.

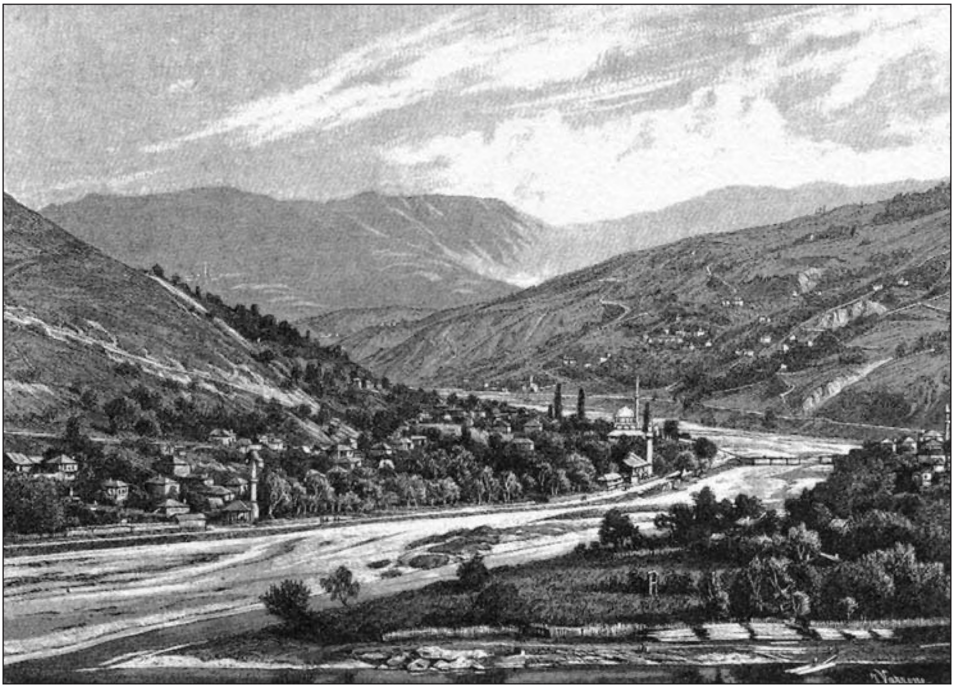
Kod Farmaka je 1877. bila čuvena bitka Crnogoraca sa Turcima koju su Crnogorci dobili. Pesme, međutim, pominju Farmake u kontekstu sukoba sa skadarskim pašom 1844. kad su izgubljeni Vranjina i Lesendro (Vuk VIII, 62, 63) i Ali-pašinog napada na Lješnjane 1858. (Vuk IX, 20).

FOČA/SRBINJE, Foča

❶ Hotča, Choza, Chozza

🅴 Prvobitno *Ho(t)ča*, posesiv na *-jь* u ženskom rodu prema *vьsь* 'selo' od ličnog imena **Xodъkъ* ili **Xotъkъ*, skraćenog od *Hotimir*, *Hodislav* ili sl., up. u muškom rodu češ. *Chodeč*, polj. *Chotecz*, u srednjem sln. *Hoče*; istog porekla je ime sela u Metohiji *Hoča*. Današnji oblik sa dijalekatskim prelazom *h-* u *f-* kao u *fudika* < *hudika* (nema veze sa tur. imenom grada u Maloj Aziji *Foça* od gr. *Phokaía*). (A. L.)

http://www.balkaninstitut.com

***Foča/Srbinje** 1887*

- ravna: *Foča ravna, ne imade grada* (Vuk III, 89:50)
- kalovita: *Pošlje bjehu Foči kalovitoj* (KH III, 14:64)
- bez atribucije: *U Foči su do tri grada tvrda* (Vuk III, 89:54); Vuk IV, 55; Vuk VIII, 64; SM 5, 144; SANU III, 17

⊘ 43° 30′ N, 18° 46′ E

Grad u BiH.

Od 1992. u Republici Srpskoj, preimenovan u Srbinje.

Za vreme hercega Stefana (1435–1466) i jedno vreme u periodu turske vladavine zvao se *Hotča*, a od XVI v. (pod Turcima) Foča.

Foča nije imala utvrđeni grad — u čemu se pesma Vuk III, 89 potpuno slaže sa istorijom, već je služila kao trg i tranzitno mesto za trgovce i poslanike. Prvi put se i pominje 1368. kao stanica dubrovačkih trgovaca. U rukama lokalnog plemstva, porodice Hranić Kosača, ostala je do proleća 1465, kada su je osvojili Turci. Od 1470. do 1572. pripadala je novoosnovanom Hercegovačkom sandžaku i bila stalno sedište hercegovačkih sandžak-begova. U vreme austrijske uprave Foča je bila pogranično mesto prema Turskoj i Crnoj Gori, usled čega je dobila i vojnu funkciju.

Pod turskom upravom, Foča postaje znameniti zanatski centar. Iz dokumenata se vidi da je u njoj bilo zastupljeno najmanje 30 različitih zanata, čijim se proizvodima uveliko trgovalo. Najpoznatiji su bili fočanski oružari, naročito kovači sabalja i noževa (upor. SM 144; SANU III, 17), tašneri, krojači i drugi. Najviše je robe odlazilo u Dubrovnik, odakle se u unutrašnjost Balkana odnosila druga roba za trgovinu: ulje, vino, voće, tekstil, ukrasi, so, metalni predmeti, barut i sl.

Pominje se u kontekstu bitke na Grahovu 1836. kao jedno od mesta iz kojih se regrutuje turska vojska (Vuk IV, 55). U SM 5 predstavljena je epska verzija turskog pohoda na Beč koji dobija mirno razrešenje jer se ispostavi da su zatočnici turskog sultana i bečkog cara — Miloš i Milinko — dva rođe-

http://www.balkaninstitut.com

na brata iz Mostara, koje je samohrana majka prodala carevima pošto je Mostar desetkovala kuga:

Car Milošu Mostar potpisao,
A Milinku Foču darovao,
Pa ćesar im darovao blago (193–195).

U jedinoj muslimanskoj pesmi koja je pominje (KH III, 14), Foča se javlja kao jako trgovačko mesto, posebno čuveno po volovima.

Literatura: Vego 1957; Marković 1971; Гавриловић 1994, 167; Ристановић 2000, 97; Даничић 3, 420–421; VE s.v.; Imenik YU 138; RJA s.v.; ЕП 3 s.v.

FRUTAK

- bijeli na krajini: *Od bijela Frutka na krajini* (SM 175:16)

⊘ 42° 35′ N, 19° 3′ E

Selo u Crnoj Gori.

Smešteno je u Bjelopavlićkoj ravnici i u plemenu Bjelopavlića važi za najlepše selo.

U pesmi se pominje kao mesto iz kojeg potiče Krejo Nikolić koji, zajedno sa drugima iz bjelopavlićke čete, ide na Pipere da osveti Laku Vulanova.

FUNDINA

- tvrda: *Od Žabljaka do tvrde Fundine* (Vuk VIII, 58:56)
- bez atribucije: *Opališe Koće i Fundinu* (Vuk IX, 10:716)

⊘ 42° 26′ N, 19° 22′ E

Selo u Kučima (Crna Gora), blizu Podgorice.

Kod nje je 1876. bila čuvena bitka između crnogorske i turske vojske u kojoj se naročito istakao Marko Miljanov. Otada su Kuči definitivno pripojeni Crnoj Gori.

U pesmi Vuk VIII pominje se u tom kontekstu, a u Vuk IX u okviru vojevanja na Kuče iz 1855.

Literatura: Ердељановић / Николић 1899, 55; Даничић 3, 404.

http://www.balkaninstitut.com

G

GABELA

➊ Mercatum/Forum Narenti, Drěva/Drijeva, Neretvanski grad, Neretva, Gabella, Seddi Islam, Sedislam

🅴 Od *gabela* 'carina' < it. *gabella*, arap. porekla (Skok I 541b), ranije ime *Drijeva* od *drěvo* 'drvo, lađa'. (A. L.)

- vodica hladna: *Do Gabele, do vodice hladne* (MH II, 64:2)
- bijela: *I poleti ka Gabeli b'jeloj* (MH IX, 8:94)
- ravna: *Pa je šalje u Gabelu ravnu* (MH IX, 8:19), MH II, 64
- zelena: *Dokle dođe zelenoj Gabeli* (Vuk III, 81:78)
- stara: *Nano, lani na staroj Gabeli* (KH I, 11:97); MH I, 30
- turska: *Dok sam bio na turskoj Gabeli* (KH III, 9:8)
- bez atribucije: *A Ivan je u Gabelu doš'o* (Vuk III, 81:200); Vuk IV, 55; Vuk VIII, 61; SANU IV, 27; KH I, 32; KH II, 74; KH III, 9; MH II, 64; MH IX, 8; EH 4

⊘ 43° 3′ N, 17° 41′ E

Grad u BiH.

Nalazi se na levoj obali Neretve, gotovo na samoj granici Bosne i Hercegovine sa Hrvatskom. U latinskim spomenicima javlja se kao *mercatum* ili *forum Narenti*. U srednjem veku bila je važan trg zvan Drijeva (*Drěva*), a od druge polovine XV v. zove se Gabela (*Gabella*), prema kastelu koji je podignut u doba mletačke uprave. Prvi put se pominje 1186. kao trg koji je ležao nasuprot današnjem gradu Gabeli, na levoj strani Neretve, a na desnoj strani rečice Krupe. Tim trgom su upravljali Dubrovčani i postavljali svoje carinike *(gabelliotti)*. Posle 1357. Gabela je u vlasti Ugara, a posle 1381. njen gospodar je kralj Tvrtko I. Oko 1410. vlasnik Gabele je vojvoda Sandalj Hranić koji od prikupljenih carina ima 120 dukata godišnjeg prihoda.

U Drijevima su se prodavali so, uvozna roba i robovi. Kroz njih je išao put preko Krupe za Blagaj i Bosnu. Pod imenom Gabela, Drijeva se spominju prvi put 1399. Kao *Neretvanski grad* ili *Neretva* pominje se 1492. i 1518.

Turci su zauzeli Gabelu 1529. i sagradili na desnoj obali Neretve tvrdi grad Sedislam (*Seddi Islam* 'zid islama'). Grad je stajao na krajnjem obronku brdske kose Krstaca koja tu čini dubok klanac i smatran je krajnjim mestom islamske krajine. Evlija Čelebija beleži da njegovi stanovnici, kad ustreba, odlaze u pljačku čak do Sicilije, i napominje da u ovome gradu uopšte nije video žene.

Gabelskom tvrđavom je zapovedao dizdar, a pre 1561. organizovana je Gabelska kapetanija. Za vreme rata koji je pratio drugi turski pohod na Beč (1683), Venecija je zauzela Gabelu 1693. Sva nastojanja Porte da se Gabela povrati ostala su uzaludna. U sledećem ratu protiv Porte Mlečani su, bojeći se da grad ne padne Turcima u ruke, 1715. digli Gabelu lagumom u vazduh. Grad nije više obnovljen, mada je teritorija Gabele došla 1718. ponovo pod vlast Porte.

Kod Vuka u *Rječniku* stoji: „1) kao knežina u Počiteljskom kadiluku. U Gabeli se u

http://www.balkaninstitut.com

nekakom jezeru hvata mnogo jegulja, koja se suha a u jesen i sirova raznosi po svoj Hercegovini i Bosni i Srbiji. 2) u Risnu čaršija, ein Marktplatz, forum." (U formi „Risnu na Gabeli" ova risanska čaršija se javlja u SANU III, 19:47; SANU IV, 27:17 i Vuk VIII, 61:37. Moguće da je u Risnu na tom mestu ranije bila carina — *gabella* — za trgovce iz zaleđa, čime bi se objasnilo ime potonje čaršije.)

U pesmama koje čuvaju vezu sa istorijom pominje se u kontekstu Grahovske bitke 1836. (Vuk IV, 55) i kao boravište Biščević Alila (MH IX, 8). Tamo gde je kontekst neistorijski ili mitski, Gabela se pominje kao „vodica hladna" (MH II, 64), a u MH I, 30 kao „stara Gabela" iz koje se javljaju bliski prosci u mitskom sižeu o mrtvim pohođanima („stara" Gabela i u KH I, 11 bez mitskog sižea). Takođe i kao mesto na putu od Mletaka do Nevesinja (preko Makarija, Gabele, Neretve, Mostarskog polja i Blagaja — Vuk III, 81), morski liman (KH II, 74) itd.

U XIX v. oblast *Gabela i Dubrave* bila je pritisnuta obimnim migracijama i iz istočnog i iz zapadnog pravca doseljavanja. Najčešći razlozi za seobu bili su: „pred kugu", „uz kugu", „odmah iza kuge", „[za] francuskog vakta", „kad se Francez bio s Rusom", „graovske godine" (godina bitke na Grahovu, 1858) itd. Pod kugom se podrazumeva poslednja kuga (1813).

Gabela je jedino mesto koje u epici ima atribut *zelena*.

Literatura: Дедијер 1905, 158–162; Радонић 1912, 247 (пар. 62); Динић 1938; Крешевљаковић / Капиџић 1954, 12; Vego 1957, 195; Tošić 1987; Даничић 1, 201, 312; *Рјечник* s.v.; EČ 465–467; TIR 135.

GACKO, Metohija, Metovija

◐ Gat, Geçeca, Гъцко

🅴 Stsrp. *Gъsko* na jednom natpisu iz 1359, prvobitno polje, verovatno nazvano po bregu *Gad* < **Gъdъ* na svome rubu; taj oronim može biti predslovenski, ili stara slovenska reč za šumu srodna staropruskoj *gude* a sačuvana samo u toponimiji (*Gdinj* na Hvaru, *Gdynia* i *Gdańsk* u Poljskoj), v. Skok I 542. (A. L.)

Gacko

- bijelo: *Pobjegoše Gacku bijelome* (Vuk VIII, 60:354)
- ravno: *S Gacka ravna Čengijć Smail-aga* (Vuk IV, 55:62); Vuk VII, 56; Vuk IX, 5
- široko: *Snesoše ga Gacku širokome* (KH III, 14:385)
- prostrano: *E hoćemo Gacku prostranome* (SM 135:95); Vuk IV, 1; SM 127, 135
- široko prostrano: *Od široka Gacka prostranoga* (Vuk IX, 7:6)
- kameno: *Paša pade Gacku kamenomu* (Vuk VIII, 3:1)
- krvavo: *I zlu Pivu i Gacko krvavo* (Vuk IX, 26:658)
- bez atribucije: *A po Gacku Čengijć Smail-aga* (Vuk IV, 55:140); Vuk VIII, 3, 59, 60; Vuk IX, 7, 26; SM 127

Metohija

- bez atribucije: *S Metohije pope Zimonjiću* (Vuk IV, 55:64)

Metovija

- velika šeher: *I velike šeher-Metovije* (Vuk VIII, 53:39)

⊘ 43° 10′ N, 18° 32′ E

Grad u BiH.

Župa i stari grad Gat kod Trebinja u Hercegovini, u polju koje je po njemu dobilo ime. Selo Metohija u njegovoj blizini (na mestu današnjeg Gacka), preimenovana je u Gacko za vreme austrougarske uprave.

Prvi put se pominje 1267. Sredinom XIV v. nalazi se u sastavu države cara Dušana, a od kraja istog veka u srednjovekovnoj bosanskoj državi, u posedu Sandalja Hranića. Kasnije je bilo u vlasti Turaka i Austrijanaca, a od 1918. u sastavu Jugoslavije (prve i druge) do njenog raspada.

Stari grad je do 1882. stajao u ruševinama, a tada je — zahvaljujući njegovoj dobroj strateškoj poziciji — poslednji put u njemu sazidana vojna tvrđava.

Kod Vuka (*Rječnik* s.v.): *nomen regionis*. Izgleda da su stanovnici Gacka bili čuveni pevači budući da je u narodu ostala poslovica: „Kroz Gacko ne pjevaj".

http://www.balkaninstitut.com

Gacko je bilo tranzitno mesto za mnoge trgovačke pravce, pa su i dubrovački trgovci uvek preko Gacka putovali u Podrinje.

Pominje se u kontekstu bitke za Očakov 1788. (Vuk 56), Grahovske bitke 1836. (Vuk IV, 55), bitke pod Ostrogom 1843. (Vuk VIII, 60), Omer-pašinog pohoda na Crnu Goru 1852. (Vuk IX, 5) i hercegovačke bune 1855–1862. (Vuk IX, 26). Kao mesto čuvenog epskog vojvode, popa Bogdana Zimonića, pominje se u Vuk IX, 7.

Gacko se u epici javlja mnogo češće kao polje — npr.: „Na Gacko ću izjaviti vojsku" (KH I, 15:60), naročito onda kad se uz njega jave atributi kao *široko, ravno, kameno, krvavo, prostrano*.

U pesmama Vuk IV, 55 (o boju na Grahovu 1836) i Vuk VIII, 53 (Živko Tomanović sa Crnogorcima napada Gacko da odjavi turske ovce) pominje se pod nazivom Metohija/Metovija:

Ma se velja potoč podignula
Od bijela Ključa Gatačkoga
I velike šeher-Metovije
I od svega polja Gatačkoga
(Vuk VIII, 53:37–40).

Kod Vuka u *Rječniku* s.v. *Metohija*: „u Gacku nekako mjesto sa 30–40 kuća".

Literatura: Грђић 1888; Латковић 1954, 621; Vego 1957; Шкриванић 1959, 51; Мандић Студо 1995; Ковачевић-Којић 2002; VE 3 s.v.; Даничић 1, 204; *Рјечник* s.vv. *Гацко, Метохија*; Imenik YU 140.

GARIŠTA, Garište

- selo: *Do Garišta sela dolazićeš* (KH II, 47:242)
- bez atribucije: *Treće jutro pade pod Garište* (KH II, 47:270)

⊘ 43° 44′ N, 16° 46′ E

Mesto u Hrvatskoj.

U pesmi se opisuje kao selo 3–4 dana hoda od grada Oblića u Dalmaciji, u Šibenskom kotaru. Pominje se u kontekstu sukoba braće Halila i Muje od Udbine sa Milanom Ćesedžijom iz grada Oblića.

Literatura: *vide* OBLIĆ.

GERZOVO

O Prhovo

E Tur. *görz* 'golobrado momče'. (A. L.)

- iznad Sarajeva: *Čuj Turčine, Gerzelez-Alija, | Sa Gerzova iznad Sarajeva* (MH III, 1:726–727)
- bez atribucije: *Davor stara na Gerzovu nane* (MH III, 1:625)

⊘ 44° 18′ N, 16° 59′ E

Selo kod Mrkonjić Grada, nekadašnjeg Varcar Vakufa (BiH).

Za Gerzovo, koje se do 1528. zvalo Prhovo, vezana je legenda o smrti junaka muslimanske epike Alije Đerzeleza, po kojem su polje i selo dobili ime. Đerzelezovo turbe se nalazi nekoliko kilometara s/z od tvrđave Sokol. Muslimanski živalj toga kraja čuva legendu i danas, i održava Đerzelezovo turbe. I pesma pominje ovo mesto u kontekstu priče o Aliji Đerzelezu.

U crkvi u selu Gerzovu, „hramu Bogojavljenja i svega naroda", čuva se sultanova dozvola za gradnju crkve, a nad vratima je uklesan natpis po kojem se vidi da je crkva sagrađena 1858, za sultana Abd-al Madžida.

Literatura: *Mrkonjić-grad* 1973; Imenik YU 142.

GLAMOČ

O Dlamoč, Biograd, Biogradac, Biogradčik, Belgradčik

E Stsrp. *Dlamočь*, romanskim posredstvom od *Dalmatia*, ili u vezi sa imenom lužičkosrpskog plemena *Daleminci*, *Glomači*. (A. L.)

- grad: *I on ode pod Glamoča grada* (SANU III, 53:20); ER 63; SM 62; KH II, 74
- grad bijeli: *U Glamoču gradu bijelome* (KH II, 74:567); MH IX, 23; EH 6
- grad carev: *Iz Glamoča, grada carevoga* (KH II, 74:499)
- gnjizdo sokolovo: *Naš je Glamoč gnjizdo sokolovo* (MH III, 3:282)
- beli: *Neka ide u Glamoča bela* (SANU III, 42:213)
- bijeli: *I odoše bijelu Glamoču* (MH III, 3:230); MH III, 14
- bili: *Javljaju se na Glamoču bilu* (MH III, 18:819); EH 6
- carev: *Već ja ne smim pod Glamoč carevi* (MH III, 19:558)

http://www.balkaninstitut.com

- turski: *A pucaju na turskom Glamoču* (MH III, 18:75)
- kameni: *Pa on ode u Glamoč kameni* (MH IV, 35:331)
- bez atribucije: *Od Glamoča do Novoga grada* (SANU III, 74:39); Vuk VI, 49; ER 63; MH III, 3, 4; MH IV, 39; KH I, 22; KH II, 55, 74, 75; KH III, 1

⊘ 43° 40′ N, 18° 57′ E

Grad u Glamočkom polju, BiH.

Udaljen je oko 40 km južno od Mrkonjić Grada i isto toliko od Livna. Iznad današnjeg Glamoča vidi se stari grad, prilično ruševan. Po položaju liči na Travnik.

Glamoč su izgradili Turci (ne zna se koje godine), ali je na tom mestu i ranije postojao grad koji je nestao još u srednjem veku. On se pominje 1078. kao međa Splitske nadbiskupije, grad u istoimenoj župi. Župa je prvo bila u okviru hrvatske države, pa je posle toga prešla u posed bosanskih vladara. U buli pape Eugena IV iz 1446. pominje se u Glamoču crkva sv. Marije.

Kao što je u Livnu ime župe prešlo na podgrađe, tako se desilo i sa Glamočem, ali je ovde ime grada sačuvano i živelo je dok grad nije napušten. Turski izvori često uz ime Glamoč navode i naziv *Belgrad*, a ponekad i *Belgradčik*. Biograd kod Glamoča pao je u zaborav napuštanjem grada posle 1838. Te godine je još bio u dobrom stanju i ubrojan je u gradove koji se ne napuštaju.

Pominje se u kontekstu turskog osvajanja Bihaća 1592. (MH III, 4), pogibije ličkog Mustaj-bega 1676. (MH IV, 35), boja kod Drežnika 1788. (SANU III, 74) i bune hercegovačkih Turaka 1831. (SM 62).

Kao njegovi držaoci javljaju se beg Jakrilić/Jakulić (EH, 6), Ćirić kapetan (MH III, 14), paša Radoslić (KH I, 22) i Kovačina Ramo (KH II, 74).

U pesmi „Ivo Senjanin izbavlja djevojke od Turaka“ (SANU III, 32:6) pominje se Glamoč voda: *Glamoč voda i ta je daleko*.

Literatura: Kreševljaković 1953; Vego 1957; Даничић 1, 273; *Рјечник* s.v.; EČ 206 (nap. 19); VE 3 s.v. *Grad*.

GLASINAC

T Yumru Bogazi

E Nejasno. Teško da je u vezi sa *glas*, pre sa prasl. **glazъ* ’kamen’, ali smeta *-s-* umesto *-z-* (u mak. slabo potvrđenom *glas* obezvučeno je na kraju reči). U dubrovačkim pismima prve pol. XV v. česta je odredba *usque ad ecclesiam in Glassinaç* ’do crkve na Glasincu’, pa bi se moglo pomišljati na romanski refleks lat. reči *ecclesia* ’crkva’. Up. Лома 2004. (A. L.)

- stojan: *Primiše se na Glasinac stojan* (KH I, 15:289)
- ravni: *A sve gledaš niz Glasinac ravni* (KH I, 1:11); Vuk VII, 46
- više Sarajeva: *Na Glasinac više Sarajeva* (MH III, 1:473); KH II, 62
- iznad Sarajeva: *Sa Glasinca iznad Sarajeva* (KH I, 17:116); MH III, 12:50; MH III, 13:137
- bez atribucije: *Na Glasincu na odžaku svome* (KH I, 1:3); MH III, 1; Vuk VII, 33, 46; KH I, 2; KH II, 62

Mesto u BiH.

Brdo i kraj iznad Sarajeva, poznato po bogatim ostavinama iz ilirskog doba. U srednjem veku Glasinac je bio jedna od najvažnijih raskrsnica dubrovačke karavanske trgovine sa konačištima i carinarnicom. Današnje Pale (turska nahija Pale, ili Glasinac, ili Yumru Bogazi), tj. Srpsko Sarajevo.

Prema zapisnicima dubrovačkog Velikog vijeća, u XV v. (od 1404. do 1430) Glasinac je bio carina (1429. i 1430) ili stanica na raskrsnici puteva iz unutrašnjosti Bosne, od Lima i od donje Drine. Tu su bili hanovi i karavansaraji. Glavno mesto u Glasincu (Glasinačkom polju) bila je crkva, što se u dubrovačkim arhivima pominje kao: „crkva u Glasincu“, „mjesto rečeno crkva Glasinačka“ ili „crkva rečena Glasinac“. U zapisniku iz 1404. spominje se i mesto Obra na Glasincu. Tokom XV v. u Glasinac je spadalo i mesto Mokro koje je 1402. pripadalo Sandalju Hraniću. I carina na Glasincu 1429. i 1430. bila je Sandaljeva ili bar pod njegovom upravom.

U tursko doba putevi su očigledno bili zapušteni i bez kontrole jer Glasinac postaje

http://www.balkaninstitut.com

kasaba odakle se štitio put preko Romanije koji je bio nesiguran i često neupotrebljiv zbog razbojnika. Kao dobrotvor se u vezi sa glasinačkom kasabom pominje Hadži Ibrahim-aga koji je u njoj podigao džamiju, karavan-saraj, dućane i školu.

U proleće 1832. kod Glasinca se vodila velika bitka u okviru bosanskohercegovačke bune pod vođstvom Husein-paše Gradaščevića, Zmaja od Bosne, ali se u tom kontekstu ne pominje u pesmama.

Pominje se u kontekstu opsade Zvornika 1737. (KH I, 15) i boja kod Osijeka (svakako pre 1687. jer posle te godine nije više bio u turskim rukama — KH I, 17), kao grad Šahin-paše i njegove porodice (KH I, 1), prebivalište Đulije, majke Đulić-barjaktara (MH III, 12, 13) i — pre svih — Alije Đerzeleza (MH III, 1).

Literatura: Vego 1957; Јиречек 1959; Zirojević 2003; *Рјечник* s.v.

GLEĐICA

- bez atribucije: *Da na konak idem u Gleđicu* (SANU IV, 45:311)

⊘ 43° 26′ N, 20° 13′ E

Mesto kod Ivanjice, u Srbiji.

Pesma ga pominje u kontekstu Moravičke bune 1826. Vođa ove pobune moravičke raje protiv vlasti, oličene u Redžep-begu Čaviću (u pesmi buljubaša Redžo) i Mustafi Kučeviću, bio je pop Dimitrović (u pesmi Dmitrović) iz sela Sivčine. Pobuna je završena porazom raje, ali je moravički kraj nedugo potom ipak u celini pripojen Kneževini Srbiji hatišerifom iz 1833. (zajedno sa Jadrom i Rađevinom).

Pesma opeva trenutak dizanja i uspešnog razvoja bune, tj. momenat kada Redžo buljubaša beži iz moravičkog kraja preko planine Javora posle izgubljene bitke kod sela Komadine (*vide*). Do te tačke, ovakav razvoj događaja poklapa se sa istorijom.

GLIBOVAC

- bogata palanka: *U Glibovac bogatu palanku* (Vuk VI, 55:94)
- bijeli: *Ti ne pali bijela Glibovca* (Vuk VI, 55:171)
- bez atribucije: *Više Turci na Glibovac neće* (Vuk VI, 55:275)

⊘ 44° 22′ N, 20° 54′ E

Selo u Srbiji, kod Smederevske Palanke.

U Kraljevini Srbiji vodilo se kao selo u Glibovačkoj opštini (srez Jasenički, okrug Podunavski). Deli se na Gornji i Donji.

Glibovac se nekada zvao Selevac, po istoimenom predelu. Prvi pisani pomen Glibovca sa sadašnjim nazivom potiče iz 1784. (naselje na ovom mestu postojalo je i ranije, čak i u rimsko doba). Te godine je austrijski obaveštajac Mitezer, prolazeći ovim krajevima, idući od Kusatka na zapad, zapisao da se na sat hoda nizvodno od gaza na reci nalazi selo Glibovac, koje se po datim podacima prostiralo oko utoka Malog Luga u Kubršnicu.

Pesma — koja opeva veliki turski poraz na Glibovcu — razdaljinu između Ravnih Kotara i Glibovca meri gradovima, palankama i tvrdom klisurom u kojoj karaulu čuva Vuk oklopnik sa 60 oklopnika:

Dok prođoše trideset gradova,
I u njima trideset banova,
I prođoše trides palanaka,
I na njima trides karaula,
Zdravo Turci došli na Glibovac
(160–164).

Stanoje Glavaš

Najčuvenija ličnost iz prošlosti Glibovca je Stanoje Stamatović, prozvan Glavaš po hajdučkom starešinstvu. Bio je sin Dimitrija i Marice, doseljenika iz Debra u Makedoniji. Imao je brata Đoku i sestru Stanu, koja se kasnije udala za hajduk-Veljka Petrovića. Pošto se odmetnuo, Glavaš se pridružio četi harambaše Laze u Vojvodini. Na skupu srpskih prvaka u Orašcu bilo mu je ponuđeno da bude vođa ustanka. On je to odbio i potom bio najviše uz Karađorđa. Proslavio se u bitkama sa Turcima na Deligradu, Toplici i Beogradu. U vreme propasti Prvog srpskog ustanka nije hteo da beži preko Save već je ostao i bio lojalan novouspostavljenoj turskoj vlasti. Ipak, Sulejman-paša je naredio da ga ubiju, što je i učinjeno 15. februara 1815. u Košarnji, današnjoj Baničini.

Literatura: Милићевић 1888, 99–103; Котуровић 1892; ЕП 1 s.v.

http://www.balkaninstitut.com

GLIZICA

♦ selo: *Od Glizice sela Martinića* (Vuk IX, 32:1048)

⊘ 42° 33′ N, 19° 10′ E

Selo bratstva Martinići u Crnoj Gori.

Nalazi se 6 km istočno od Danilovgrada.

Pesma ga pominje u kontekstu drugog pohoda Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1862.

Literatura: ЕП 1 s.v.

GLOGOVAC

♦ bez atribucije: *Porobiše Sovljak i Glogovac* (Vuk IV, 28:63)

⊘ 44° 51′ N, 19° 24′ E

Selo u Srbiji.

Za vreme Prvog srpskog ustanka bilo je u okrugu Šabačkom, srezu Mačvanskom, sa 88 kuća i 594 stanovnika. Imalo je školu, parohijalnu crkvu i Primiritelni sud. Činilo je jednu opštinu sa Sovljakom i Salašem Crnobarskim. U Kraljevini Srbiji vodi se kao selo u opštini Sovljačkoj (srez Mačvanski, okrug Podrinski).

Pesma ga pominje u kontekstu boja na Salašu 1806.

Literatura: Гавриловић 1994, 38; Вукановић 1975, 142; Imenik YU 144; ЕП 1 s.v.

GODINJE

♦ selo: *Na Godinje selo udariše* (Vuk IX, 1:633)

♦ bez atribucije: *Od Godinja Turke polomiše* (Vuk IX, 1:648); Vuk IX, 25

⊘ 42° 13′ N, 19° 6′ E

Selo u Crnoj Gori.

Nalazi se u Crmnici, na obali Skadarskog jezera, 4 km j/i od Virpazara. Prvi put se pominje 1241/42. u povelji kralja Stefana Vladislava kao njegov prilog manastiru Sv. Nikola na Vranjini (ostrvo u Skadarskom jezeru, *vide*). Pominje se i u povelji kralja Milutina iz 1314–1318.(?) i još kasnije u povelji Ivana Crnojevića iz 1468. Godinje se javlja i u turskim defterima iz 1521. i 1523.

U Godinju se nalaze ostaci letnjikovca dinastije Balšića koja je vladala Crnom Gorom krajem XIV i početkom XV v. Zabeleženo je da je u novembru 1408. Balša II boravio tamo sa majkom. Na kamenim kućama prepoznatljivi su elementi gradnje tipični za utvrđenja, namenjeni zaštiti i odbrani sela. To su, pre svega, puškarnice na zidovima kuća, kao i sami kameni zidovi debeli i do jednog metra, uz sistem tunela koji je nekad povezivao objekte i činio odstupnicu stanovnicima u slučaju napada.

Pesme ga pominju u kontekstu crnogorskog sukoba sa Omer-pašom Latasom 1852. i boja na Krnjicama 1861. (koji je doveo do novog sukoba sa Omer-pašom Latasom 1862).

Literatura: Пурковић 1940; Вукмановић 1988; Бубало 2006, 254, 272–273; Даничић 1, 213, 262; ЕП 1 s.v.

GOJSALIĆI, Gojsevac

♦ bez atribucije: *Pak Stanojlo ode u Gojsevac* (Vuk IV, 43:102)

⊘ 44° 14′ N, 18° 43′ E

Selo u BiH, blizu Bijeljine.

Pesma ga pominje kao danište na putu od Obarske do Šapca, u kontekstu sukoba posavskog harambaše Stanojla Stanića i zvorničkog bega Omera Belegije.

Literatura: Пурковић 1940; Вукмановић 1988; Даничић 1, 215; ЕП 1 s.v.

GOLUBAC

➊ Cuppae

🅴 Od prasl. **golǫbъ* 'golub'; mađ. *Galambóc* reflektuje raniji lik toponima sa očuvanim nazalom. (A. L.)

♦ grad*: I Pojezdi od Golupca grada* (Vuk II, 83:35)

♦ bez atribucije: *Nit' Golubac s kulam' uzjekuje* (Vuk VIII, 48:16)

⊘ 44° 11′ N, 20° 1′ E

Mesto u Srbiji.

Nalazi se na desnoj obali Dunava, 51 km istočno od Požarevca. U doba Rimljana bio je vojno utvrđenje *Cuppae*, a u srednjem veku, 5 km nizvodno od današnjeg Golupca, bio je 1335. podignut pogranični grad koji se prvi put pominje 1337. kao ugarski. U XIV v. bivao je na mahove i srpski. Turci su

http://www.balkaninstitut.com

ga uzeli prvi put posle boja na Kosovu, no grad je zatim još menjao gospodare — Srbe, Mađare i Turke. Držali su ga i despoti Stefan Lazarević i Đurađ Branković. Zna se ime srpskog starešine (vojvode Jeremije) koji je grad predao Turcima da ga ne bi morao vratiti Ugrima posle smrti despota Stefana (1427. ili 1428: „otvrъže se Jeremija u Golubcu, i dade se turcemь, i plěniše Braničevo"*).

Posle gubitka samostalnosti srpske srednjovekovne države, Golubac je bio poprište borbi između Ugara i Turaka (1428. pod Golupcem su Turci porazili ugarskog kralja Žigmunda). Grad je napušten i urušen tek početkom XIX v.

U pesmama se pominje kao grad izvesnog Pojezde (Vuk II) i kao element slovenske antiteze u sižeu o boju kod Požarevca u Drugom srpskom ustanku (Vuk VIII).

Literatura: Витковић 1887, 87; Вукановић 1975, 142; Гавриловић 1994, 40; Дероко 1950, 112–113; Зиројевић 1974; Katanić 1981, 199–210; Katanić 1987, 181–196; Милошевић 1997, 76–79; Simić 1984; Ćirković 1968; Даничић 1, 217*; *Рјечник* s.v.; ЕП 1 s.v.

GOLUBIĆ

E Prvobitno *Golubići* 'naselje Golubovih potomaka'. (A. L.)

- kraj Une ledene: *I Golubić kraj Une ledene* (MH III, 4:610)
- kod Une studene: *I Golubić kod Une studene* (MH III, 4:380)
- bez atribucije: *Unu prišli niže Golubića* (MH III, 3:133); MH III, 4

⊘ 43° 30′ N, 18° 24′ E

Selo u Bosni.

Nalazi se na reci Uni, ispod grada Sokolca.

Na osnovu ruševina, može se zaključiti da je nekad bio grad i znamenito mesto u bihaćkoj dolini. Na katoličkom groblju nađeni su krajem XIX v. ostaci rimskog hrama boga Jupitera i više nadgrobnih stela sa latinskim natpisima. Po predanju, dobio je ime prema crkvi Golubici koja se nalazila na suprotnoj strani Une prema Golubiću. Na tom mestu postoji nasip na kojem su se mogle naći tesane starinske ploče, pa se smatra da je to staro rimsko groblje.

U Golubiću je bila pravoslavna crkva posvećena Prenosu moštiju sv. arhiđakona Stefana, podignuta 1462.

Obe pesme ga pominju u vezi sa Bihaćem, ali MH III, 3 u neistorijskom sižeu, a MH III, 4 u kontekstu osvajanja Bihaća 1592.

> Osim toga još i: selo u Hercegovini u okrugu Mostarskom; 2 sela u Bosni u okrugu Bihaćkom: Golubić katolički i Golubić turski; selo oko 10 km severno od Knina na reci Krki (Hrvatska).

Literatura: Ковачевић 1890, 151; RJA s.v.; ЕП 1 s.v.; Imenik YU 147.

GOLUBOVCI, Golubovac

- selo: *Izveze se selu Golubovcu* (SM 85:4)

⊘ 42° 20′ N, 19° 13′ E

Mesto u Crnoj Gori.

Nekada mesto u Zeti, blizu Podgorice i severno od Skadarskog jezera. Pesma ga pominje u kontekstu jednog od mnogih neuspešnih turskih pohoda na Pipere.

> Još i: Golubovac — selo u Srbiji, blizu Paraćina.

Literatura: Пурковић 1940; Marković 1988, 75; Imenik YU 147; ЕП 1 s.v.

GORANSKO

- selo: *Na Goransko selo doodiše* (Vuk IV, 51:61)
- selo krvavo: *Na Goransko, na selo krvavo* (SANU IV, 38:380)
- ravno: *Dok izađe na ravno Goransko* (Vuk VII, 44:146)

⊘ 43° 7′ N, 18° 49′ E

Selo u Pivi (Crna Gora).

Smešteno je u uglu nad kanjonom Pive i Sinjca, više manastira Pive. Deli se na varošicu Goransko i na selo čije su kuće raštrkane po dolinama oko varoši. Krajevi sela su: *Šume, Sinjac* i *Okrajci*. Sinjac se računa kao zaselak i on se nalazi u izvorištu reke Sinjca.

Pominje se kao mesto popa Lješevića u kontekstu pogibije Ibre Airovića u Dugi (Vuk IV, 51), kao mesto kneza Nikolice u kontekstu sukoba hajduka Malenice sa Mi-

http://www.balkaninstitut.com

jatom Tomićem (Vuk VII, 44) i u kontekstu boja na Grahovcu 1858. (SANU IV, 38).

Literatura: Brajović 1987; *Рјечник* s.v.; RJA s.v.; Imenik YU 148.

GORAŽDE

E Prisvojni pridev na *-jь* u srednjem rodu prema *selo* od starog slov. imena *Gorazd*, up. *Goražda vьsь* u XIII v., danas *Goraždevac* u Metohiji. (A. L.)

- sa Hercegovine: *Iz Goražda sa Hercegovine* (Vuk IV, 30:100); KH I, 2

⊘ 43° 40′ N, 18° 58′ E

Mesto u BiH sa obe strane Drine.

U XIV v. tamo je bio trg, a župa Goražde je bila bogata žitom koje se sa tog trga izvozilo u Dubrovnik, Ston i Kotor. Trg se prvi put pominje 1383, a utvrđeni grad (*castel*) Goražde 1404. u povelji aragonskog kralja Alfonsa V. U XV v. imao je crkvu (sagrađenu 1446) u kojoj je radila štamparija. I tada i pod Turcima Goražde je bilo poznato mesto na raskrsnici glavnih trgovačkih puteva, naročito onih na relaciji Dubrovnik–Niš.

U pesmama se pominje u kontekstu boja na Mišaru 1806. (Vuk), kao mesto poginulog Sinan-paše, a u KH I, 2 spominje se u kontekstu opsade Temišvara u XVII v.

> Takođe i: *Goražda*, *Goražda Vas* — selo u Hvosnu (Kosovo, Srbija) koje je kralj Stefan Prvovenčani dao Žiči oko 1220; *Goražde* u Budimlji (Crna Gora) — priložio oko 1314–1316. kralj Milutin Banjskoj, danas selo Goražde istočno od Berana.

Literatura: Пурковић 1940; Vego 1957; Шкриванић 1959, 53; Даничић 1, 219; *Рјечник* s.v.

GOSPIĆ

O Kaseg, Kasezi

E Od *gospa* 'gospođa', verovatno u značenju 'Bogorodica', ali je sufiks nejasan; ili prvobitno prezime **Gospići* od ženskog nadimka; u okolini ima i selo *Goslić*. Da je ime ranije potvrđeno, smelo bi se pomišljati i na preobliku lat. *hospitium* 'svratište, gostionica'. *Kasezi* je bio kod Slovenaca u srednjem veku naziv za slobodne seljake, zemljoposednike. (A. L.)

- grad: *Da idemo do Gospića grada* (SANU III, 78:79)
- grad bijeli: *Od Gospića grada bijeloga* (KH I, 22:430)
- bili: *Već me nosi do Gospića bilog* (MH III, 20:293); MH IV, 39
- bez atribucije: *A Vješticu u Gospić oćeraše* (SANU III, 76:60); KH II, 62, 65; MH III, 10, 19, 20; MH IV, 33, 39; EH 4, 10

⊘ 44° 33′ N, 15° 22′ E

Grad u Hrvatskoj.

Nalazi se u Ličkom polju, u podnožju Velebita, na rekama Novčici i Bogdanici. Staro ime *Kaseg* (Kasezi) javlja se već u XIII v. (ispravom iz 1263. kralj ugovara zamenu poseda s ličkim županom Petrom Tolimirovićem i između ostalih spominje i naselje Kaseg na levoj obali reke Like, pored potoka Novčice). Pod današnjim imenom prvi put se pominje tek 1692.

Gospić je mlađe gradsko naselje. Od 1527. do 1689. bio je pod vlašću Turaka. U prvom popisu na području današnjeg grada ili sasvim blizu njega, nalazi se selo Gospojina u nahiji Novi, a 1604. ono se pominje kao naselje Gospić. Putopisci s kraja XVIII v. spominju Gospić kao grad koji „bijaše prije kukavni turski grad", u kojem „Grci" imaju malu crkvu s kipom Gospe, po čemu je Gospić dobio ime. Grad je počeo da se razvija krajem XVII i u XVIII v. — posle povlačenja Turaka iz Like. Za vreme Vojne krajine u Gospiću je bilo sedište ličkog štaba Vojne krajine, najviše vojne komande za Liku i Krbavu, a od 1872. sedište Ličko-krbavske županije. Od kraja XVII v., u XVIII i naročito u XIX v., Gospić dobija prepoznatljive urbanističke odrednice kao upravno, administrativno, političko, vojno i kulturno središte ličkog kraja.

Temelj današnjeg grada bile su dve turske kule — kula age Senkovića na prelazu preko reke Novčice (danas najstarija kuća u gradu), i kula age Alića, na kojoj se i danas vide ostaci kružnog temelja na lokaciji Kulina (poznat kao Rajčić grad). Epika za Gospić vezuje age Senkoviće i njihovu kulu, što je u skladu sa istorijskom istinom.

http://www.balkaninstitut.com

Pesme u SANU III pominju Gospić u kontekstu smrti i pogubljenja ličkih hajduka Nikole, Đurđa (78) i Sime Džepinovića (76), a muslimanske u kontekstu ženidbe Nuhana Kumalića (KH I, 22), Hasana Kurtagića iz Gospića (MH III, 20), Muhe i Mehe Ćejvanagića (MH III, 10), Mehmedage Šarca (MH IV, 39), Mehmedage Bosnića (EH 4) i Hasana Čelebića (EH 10). Pominje se takođe i u okviru neuspešnog udara Juga Brinjanina na Lički Ribnik (MH IV, 33).

Literatura: VE 3 s.v.; *Hrvatski leksikon* I s.v.; Imenik YU 162; RJA s.v.; ЕП 1 s.v.

GRABEŽ

- grad: *Do Grabeža grada u Latine* (Vuk VII, 16:25)
- grad latinski: *U Grabežu gradu latinskome* (Vuk VII, 16:12)
- bez atribucije: *Presrete ga od Grabeža kralju* (Vuk VII, 16:169)

Neizvesna ubikacija.

Prema pesmi, latinski (tj. katolički) grad sa probirljivom devojkom na glasu po lepoti. Budući da odbija sve prosce, otac — kralj grada Grabeža — odlučuje da je stavi „na košiju" (kao nagradu u konjskoj trci — *vide* ANAT) i da joj tako odredi muža. Koji bi grad mogao biti pomenuti Grabež nije lako odrediti, tim pre što ni oznaka „latinski" ne pomaže mnogo budući da se i Ravni Kotari tako određuju:

> Gospodaru, od Grabeža kralju,
> Jesi l' čuo latinske Kotare,
> Iz Kotara Janković-Stojana
> (180–182).

U BiH danas postoji pet mesta pod imenom Grabež, od čega tri u Republici Srpskoj i dva u Federaciji BiH. Ako je i jedno od njih ono o kojem pesma peva, to će najpre biti mesto sa koordinatama 44° 19′ N, 16° 57′ E u Republici Srpskoj. Njegovo alternativno ime — Podgrabež — indirektno svedoči o postojanju grada u neodređeno dalekoj prošlosti (Visoki — Podvisoki, Novi — Podnovlje i sl.).

GRABOVA

- sa Krajine ravne: *Od Grabove sa Krajine ravne* (KH I, 28:175)

Neizvesna ubikacija.

Možda Grabova Lokva — 45° 1′ N, 15° 1′ E — mesto u Hrvatskom primorju, u blizini Gospića, što bi odgovaralo sižeu.

U pesmi se pominje kao mesto starca Muje Grdovića, čije je glavno obeležje bela brada:

> Jedan djedo jaše na kr'atu,
> B'jela ga je zagrlila brada,
> Oko njega blista se gadara,
> A za njime druga pet stotina.
> Tu rekoše Grdoviću Mujo,
> Od Grabove sa Krajine ravne (170–175).

GRAČAC

E **Gradьčьcь*, deminutiv od reči *gradьcь* 'tvrđava' (koja je po svojoj strukturi takođe deminutiv na *-ьcь*, ali se kod nje deminucija više nije osećala). Istog porekla je i *Gradačac*. (A. L.)

- grad: *Dok on dođe iz Gračaca grada* (KH I, 24:103)
- grad bijeli: *Do Gračaca grada bijeloga* (EH 10:317)
- careva palanka: *Od Gračaca careve palanke* (EH 2:599)
- bijeli: *Sta begati Gračcu bijelome* (Vuk III, 61:124); KH II, 67
- bili: *Hajde sada do Gračaca bilog* (EH 10:608)
- ravan: *Pravo side do Gračaca ravna* (EH 5:94)
- bez atribucije: *Do Gračaca Hasan Ćelebiću* (KH II, 62:905); KH II, 65, 67; Vuk III, 61, 74; EH 10

⊘ 43° 51′ N, 15° 52′ E

Mesto u Hrvatskoj.

Mala varoš u sredini Gračačkog polja oko donjeg toka reke Otuče, na putu Zagreb–Gospić–Split u Zadarsko-kninskoj županiji. Mesto je podignuto na preistorijskim i antičkim ruševinama. Tragovi srednjovekovnog grada vide se na lokalitetu Gradina blizu katoličke crkve; tu je bilo sedište stare Otučke župe. Prvi put se pominje 1302. kao utvrđeni grad (koji je 1509. bio u posedu Ivana Karlovića). Pod Turcima je bio od 1527. do 1687.

U Gračacu je poslednje (i mirne) godine života proveo čuveni primorski hajduk Stanislav Sočivica (XVIII v.). O njemu je, u di-

http://www.balkaninstitut.com

skusiji o morlacima, najpotpunije pisao Ivan Lovrić 1776.

Hrišćanske pesme pominju Gračac kao mesto hajduka Pandže (Vuk III, 74), odnosno Vučka Ljubičića sa kojim Senjani imaju neizravnane račune:

Da idemo pod Gračac u goru,
Da tražimo Vučka Ljubičića,
U Vučka je puška Jurišina,
Britka sablja arambaše Plavše,
I oboje toke Tadijine,
Mrkonjića i kalpak i perje;
Te Senjanom nosi na sramotu
(Vuk III, 61:16–22).

U muslimanskim pesmama iz Gračaca dolaze Hasan Čelebić (KH I, 24; KH II, 62, 65; EH 2, 5, 10) i „lepa Zlata", kći gračačkog dizdara (KH II, 67).

Još i: 1) selo u Srbiji, 7 km zapadno od Vrnjačke Banje; 2) mesto kod Prozora (BiH).

Literatura: Lovrić 1948; Marković 1988, 78; *Hrvatski leksikon* I s.v.; *Pјечник* s.v.; Imenik YU 164; ЕП 1 s.v.

GRAČANICA, Župa Gračanica

E Varijanta od *Gračanka*, kako se zove rečica na kojoj manastir leži, oboje od **Gradьčanska rěka* 'reka koja teče pored *gradca*', tj. ruševina rimske Ulpijane. (A. L.)

Gračanica

- bijela crkva: *Zbor zborila gospoda rišćanska | Kod bijele crkve Gračanice* (Vuk II, 23:1–2), Vuk II, 24
- na Kosovu ravnom: *Gračanicu na Kosovu ravnom* (Vuk II, 35:44)

Župa Gračanica

- pitoma: *Knjigu Hasan Velizović piše | iz pitome Župe Gračanice* (SM 118:1–2); SM 88

1. Manastir i istoimeno selo na Kosovu u Srbiji (43° 18′ N, 19° 41′ E). Sve tri Vukove pesme (Vuk II, 23, 24 i 35) pominju Gračanicu u kontekstu nemanjićkih zadužbina.

2. U pesmama SM 88 i 118 radi se o reci u Nikšićima (Crna Gora), po kojoj je čitav kraj dobio ime župa Gračanica (42° 44′ N, 18° 57′ E).

Manastir Gračanica

Podigao ga je kralj Milutin 1310. Velika otvorena priprata dodata je crkvi verovatno u istom veku. Bio je sedište lipljanskih episkopa, a kasnije u njemu stoluju episkopi i mitropoliti gračanički, odn. novobrdski.

Stradanja Gračanice počinju posle Maričke bitke 1371. Jedan manastirski pirg spaljen je prilikom turske provale 1383. kada su izgorele mnoge knjige. Manastir je opljačkan u vreme Kosovske bitke, a 1455, posle pada Novog Brda, iz Gračanice beži i novobrdski mitropolit koji se tamo sklonio pred Turcima.

Turci pominju manastir Gračanicu već od 1487, a 1570. odobravaju mu poreske olakšice jer se prihvatio odgajanja sokolova za sultana. U XVI v. u Gračanici ponovo stoluje novobrdski mitropolit Nikanor za čijeg se vremena prepisuju knjige za gračaničku biblioteku i štampa se *Oktoih petoglasnik* u kome je prikazan izgled Gračanice iz tog doba. Krajem istog veka Gračanica je znatno obnovljena. U XVII v. manastir se više puta pominje i popravlja, ali već krajem tog veka i u XVIII v. propada i postaje mirska crkva.

Literatura: *Задужбине Косова* 97–101; Даничић 1, 234, 235; *Pјечник* s.v.

GRADAC

E Stsrp. *gradьсь* < prasl. **gordьсь* 'tvrđava'. (A. L.)

- bez atribucije: *Ne u Gradac u Liku široku* (KH II, 67:87) ; MH IX, 13

Neizvesna ubikacija.

U pesmi verovatno isto što i Gračac koji se pominje mnogo češće, takođe kao mesto u Lici. O tome govori i pomen lepe Zlate, kćeri *gračačkog* dizdara, nešto ranije u istoj pesmi (*vide* GRAČAC):

Tamo t' ujak u svatove ne će,
Ne u Gradac u Liku široku,
Porad Zlate gračačkog dizdara
(KH II, 67:86–88).

Kod Vuka u *Rječniku* stoji: „u Jadru više sela Cikota zidine navrh jedne glavice, i to se ondje zove *veliki gradac*, a *mali* je glavica više sela Šurica, na kojoj kažu sad da ima livada".

http://www.balkaninstitut.com

Takođe i: mesto u Crnoj Gori, zapadno od Pljevalja; selo u Crnoj Gori, u blizini Šavnika. Još i: mesto i luka u Makarskom primorju (Hrvatska); *Gradach* — stari grad u Hrvatskoj, verovatno u blizini Pleternice kod mesta Gradac. *Gradac, Mitter und Ober* — stari grad u Hrvatskoj, 18–20 km j/z od Petrinje. Sagradili su ga zagrebački biskupi verovatno u vreme turskih osvajanja. Ober Gradac je spaljen 1563, a Mitter Gradac stavljen pod harač 1577. U Srbiji: *Gradac* — 8 km s/i od Niša; grad kod Kališta, 18 km j/i od Požarevca; 13 km j/i od Stalaća; 15 km južno od Petrovca; 15 km j/i od Loznice. U Crnoj Gori: selo kod Rijeke Crnojevića.

Još i 2 manastira:

Manastir Gradac u Srbiji kod Brvenika na Ibru, zapadno od Raške, poznat kao Ibarski Gradac iz XIII v. Obnovila ga je kraljica Jelena Anžujska sa suprugom, kraljem Urošem I (1243–1276). Kraljica je u njemu i sahranjena. Posle turskog osvajanja manastir je opusteo, a obnovljen je 1589.

Manastir Gradac u Crnoj Gori, zaselak Draževina kod sela Buronja u nekadašnjoj Lješanskoj nahiji, zapadno od Podgorice. Posvećen je presvetoj Bogorodici. U njemu je mitropolit crnogorski Petar Prvi pričestio vojsku uoči bitke na Martinićima i Krusima (1796).

Literatura: Пурковић 1940; Marković 1988, 78; VE s.v. *Grad*; ЕП 1 s.v.; Даничић 1, 232, 233; *Рјечник* s.v.

GRADAČAC

◐ Gradac

E Istog porekla kao *Gračac*, samo sa drugačijim uopštenjem osnove u ranijoj promeni *Gračac*, gen. *Gradačca* > *Gradašca*. (A. L.)

- grad: *Ja sam mlađan iz Gradačca grada* (MH I, 48:425)
- bijeli grad: *Iz Gradačca iz bijela grada* (Vuk IV, 34:139)
- careva palanka: *Do Gradačca careve palanke* (EH 4:1227)
- bijeli: *Tamo dolje kod Gradašca b'jela* (Vuk III, 33:30)
- bez atribucije: *Uteče im od Gradačca Dedo* (Vuk IV, 30:132); Vuk III; 35MH I, 48; MH VIII, 24; KH I, 15; EH 4

Mesto u BiH.

Srednjovekovni grad u istoimenom mestu u severnoj Bosni, zapadno od Brčkog.

***Gradačac**, Tvrđava Zmaja od Bosne, 1909*

Prvi put se pominje 1465. pod imenom *Gradac*, a pod sadašnjim imenom 1634. (1701. kao palanka). Sudeći po imenu, morao je na tom mestu nekad biti neki mali grad kroz koji je tekla reka Gradašnica, verovatno potpuno zapušten. Na njegovom mestu počeo je 1765. da se izgrađuje današnji grad (sve do 1820) koji je prilično očuvan, ali je samo mesto počelo da se razvija već posle Karlovačkog mira 1699. Za izgradnju Gradačca posebno su zaslužni nasledni kapetani Gradaščevići — Osman i Murat.

Gradačac nije imao dizdara već samo kapetana čija je kapetanija držala gradove Sokol i Srebrenik. Poslednji kapetan u Gradačcu bio je Husein-beg Gradaščević (Osmanov sin), zvani Zmaj od Bosne (1821– 832), koji je 1831. predvodio vojsku bosanskih pobunjenika protiv Porte. Kapetanija je ukinuta 1832.

Hrišćanske pesme ga pominju kao mesto iz kojeg Osman kapetan kreće da porobi Mačvu (Vuk IV, 34 — verovatno već 1804), i u kontekstu boja na Mišaru 1806. (Vuk IV, 30). U neistorijskom okruženju, iz Gradačca su sirota muslimanka devojka, ćerka Jusuf-alajbega (Vuk III, 33) i dva brata Gradaščevića (ne kapetani) koji kreću u pohod na janočke hrišćane (Vuk III, 35), odnosno haj-

http://www.balkaninstitut.com

duk Rade iz družine Mijata Tomića (MH VIII, 24) i mali Marijan (MH I, 48). Muslimanske pesme pominju Gradačac u kontekstu neuspelog napada na Zvornik 1717. (KH I, 15) i kao drugo ime za Gračac u kome sedi Hasan Čelebić (EH 4 — *vide* GRAČAC).

Literatura: Kreševljaković 1953; *Рјечник* s.v.; VE 3, s.v. *Grad*; Imenik YU 165; ЕП 1 s.v.

GRADIŠKA, Gradiški

➊ Servitium, Berbir, Bosanska Gradiška

Gradiška

- donja: *Sjaha vrana u donju Gradišku* (EH 5:107)

Gradiški

- grad: *Pa ga vode gradu Gradiškomu* (ER 125:42)
- lijepi grad: *Od lijepa grada Gradiškoga* (ER 125:8)
- bez atribucije: *U Novome i u Gradiškome* (SANU III, 73:32); Vuk VIII, 34; ER 166; EH 5

⊘ 45° 8′ N, 17° 15′ E

Grad u BiH.

Nalazi se na desnoj obali Save, na mestu starog rimskog *Servitiuma*.

Prvi put se pominje 1295, a pod imenom Gradiška 1525. Deo Gradiške na desnoj obali Save, gde je sada bosanska Gradiška, nazivao se pre dolaska Turaka — *Gradski/Gradiški Brod*. (Na ovo se mesto možda odnosi pomen „Broda kaurskoga" u SM 72 — *vide*.) Gradišku je osvojio Gazi Husrev-beg 1537. i kao celovit grad pod imenom *Berbir* bila je u turskim rukama sve do 1699. Od tada se na austrijskoj strani podiže tvrđava, a veliko utvrđenje podižu i Turci, pa ratni sukobi i vojnički upadi traju praktično do ulaska Austrije u Bosnu 1878.

Za vreme Turaka Gradiška je bila značajna luka na Savi, što znači strateško mesto na kome se vršio utovar i istovar robe, vojske i ratnog materijala potrebnog za ratovanje duž cele Save. Gradiška je u to doba bila polazna tačka četovanja i na kopnu, i na rekama Savi i Uni, odakle su kretali turski odredi na malim šajkama. Gradiški šajkaši učestvovali su 1592. u osvajanju Bihaća, a 1593. u bici kod Siska. U XVII v. Gradiška se bila pročula na obe strane po vidovitom Gabiji rodom iz Mostara, kome je pravo ime bilo Hasan-efendija Muabir. On je prorekao turski poraz pod Bečom i predvideo buduću tursko-austrijsku granicu na Savi.

Gradiška je bila jedna od najstarijih turskih kapetanija (od 1538. do 1835). Ludvig Badenski ju je 1688. zauzeo i zapalio (austrijsko-turski rat 1683–1699), a stanovništvo je većinom izbeglo u Jajce. Austrijanci su izgubili Gradišku 1693, ali je tek Karlovačkim mirom iz 1699. grad ponovo pripao Turcima. U sledećem austrijsko-turskom ratu Turci su prvi put napustili Gradišku 1716. i ponovo je preuzeli 1741, posle Beogradskog mira sklopljenog 1739. Novi grad od kamena podignut je 1767. Austrijanci su Gradišku ponovo osvojili 1789. pod komandom feldmaršala Laudona, i posle Svištovskog mira (1791) vratili je Turcima 1797.

Posle okupacije Bosne i Hercegovine, Gradiška (sa obe strane Save) gubi značaj, pa se njena tvrđava pretvara u zatvor, a potom i konačno ruši.

Pesme pominju ovaj grad u kontekstu osvajanja Bosanskog Novog (SANU III, 73; Vuk VIII, 34) i ženidbe Čejvanagić Mehe (EH 5). *Erlangenski rukopis* ga pominje u okviru motiva kalauz-devojke (125) i proročkog sna (166).

Stara Gradiška u Slavoniji (Hrvatska), u osječkoj oblasti, na Savi prema bosanskoj Gradiški.

Pominje se 1528. u izveštajima bana Franje Bačanija. Turci su je držali od 1537. do 1688. U to vreme bila je dva puta paljena: 1557. od Petra Erdedija i 1600. od braće Lapsanovića. Turci su je svaki put obnavljali.

Nova Gradiška, takođe u Hrvatskoj: nastala je iz potrebe da se premesti uprava (štab) gradiške pukovnije iz Gradiške na Savi na manje plavno zemljište. Iako bi bilo logično da je u tu svrhu poslužio već postojeći, stari grad Cernik, to se nije moglo izvesti jer je Cernik ostao na drugoj strani granice, na području Banske Hrvatske. Mesto za novi grad izabrano je uz potok Šumetlicu, a izgradnja je počela 1748. Gradnja je završena

http://www.balkaninstitut.com

1750. Grad je uglavnom bio od drveta, a namenjeno mu je bilo ime *Friedrichsdorf.* Za lokalno stanovništvo i sastav pukovnije to je bilo tuđe i teško izgovorivo ime. S druge strane, novi grad je bio sedište novog štaba koji se preselio iz Gradiške na Savi, pa su tu novopodignutu Gradišku jednostavno nazvali Nova Gradiška, a napuštenu — Stara Gradiška. Grad je proglašen „slobodnom vojnom opštinom" 1755.

Literatura: Kreševljaković 1953; Đurić-Feletar 1983; EČ 218 (nap. 3); *Рјечник* s.v.; VE 3 s.v. *Grad;* Imenik YU 71, 370.

GRAHOVAC

- bez atribucije: *Sa Grahovca Milovića Toma* (Vuk IV, 55:176)

⊘ 42° 41′ N, 18° 36′ E

Selo u Crnoj Gori.

Smešteno je ispod Savinog brda, između Vilusa i Grahova (oko 10 km j/i od Vilusa). Na istoimenoj visoravni u blizini Grahova bila je 1858. poznata Grahovska bitka, značajna za istoriju Crne Gore.

Dva puta se javlja u starim srpskim dokumentima: 1428/29. despot Đurađ Branković potvrdio je Grahovac velikom čelniku Radiču, a 6. septembra 1456. sa sinom Lazarom potvrdio ga je gradačkom mitropolitu Venediktu.

Pominje se kao mesto Toma Milovića u kontekstu prvog turskog pohoda na Grahovo 1836.

Takođe i stari grad u Bosanskom Grahovu (BiH).

Literatura: Бабић 1892, 279; Пурковић 1940; Imenik YU 166; ЕП 1 s.v.

GRAHOVO, Graovo, Gravo

Grahovo

- selo: *I Grahovo selo naseliti* (Vuk VIII, 59:53); Vuk VIII, 73
- ravno: *Dokle dođe na Grahovo ravno* (Vuk III, 5:16); Vuk VIII, 61; KH II, 74; SM 132
- bez atribucije: *Na Grahovu đe se sastadoše* (SM 132:98); Vuk III, 5; Vuk IV, 55, 56; Vuk VIII, 10, 46, 55, 59, 61, 70, 74; Vuk IX, 1, 13, 14, 15, 29, 30

Graovo

- ravno: *A nas vode u Graovo ravno* (Vuk IX, 5:123); Vuk VIII, 56; SANU II, 72
- bez atribucije: *Sinoć paša na Graovo pade* (SANU II, 72:1); Vuk VIII, 56, 60; Vuk IX, 5

Gravo

- bijelo: *Rad' Banjana i bijela Grâva* (Vuk VIII, 60:21)
- bez atribucije: *Kako ti se Grâvo odmetnulo* (Vuk VIII, 60:31)

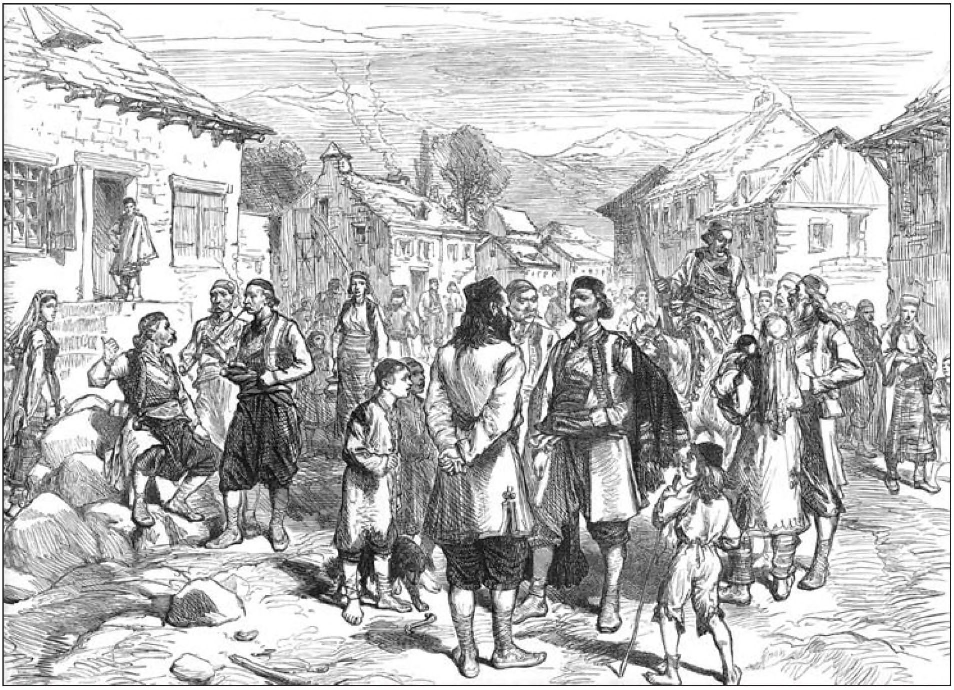
1. Jedno Grahovo — Bosansko — leži u Grahovskom polju na 861 m nadmorske visine i na raskrsnici puteva koji vode prema Drvaru, Livnu i Kninu. U antičko doba zvalo se *Salvia* i bilo je podignuto na *rimskom putu,* a to je druga trasa iz Salone za Sisak (*Siscia*) preko Grahova, Resanovaca, Donjeg Unca, Petrovca, Huma Kokoruša (*Sarnadae*), na sever levom obalom Sane na Prijedor (*Ad Praetorium*?) i Boćim kod Dubice.

U srednjem veku (u vreme hrvatskih narodnih vladara), to Grahovo je pripadalo Kninskoj biskupiji koja je osnovana u XI v. (1035–1042). Pod turskom vlašću bilo je u pograničnoj, nemirnoj zoni (Vojna krajina), pa je zato pretrpelo velike demografske promene. U to vreme (XVII v.) u Bosanskom Grahovu se prvi put pojavljuju tzv. „katolički Vlasi". Oni (i tada i kasnije) dolaze sa svojom stokom iz Dalmacije i Like na planine zapadne Bosne (Šator i druge), po pravilu u pratnji kapelana franjevaca, pa se pre svega njihovom zaslugom obnavljaju katolička naselja na području Glamoča i Grahova pod Turcima.

Kod Vuka u *Rječniku* se navodi kao: 1) komad zemlje između Hercegovine i Crne Gore na zapadu; 2) mesto u Bosni kod Livna.

2. Postoje još i Grahovo kod Nikšića, Grahovo kod Rožaja i varoš severno od Risna — sva tri u Crnoj Gori. U pesmama se najčešće pominje crnogorsko Grahovo u Nikšićkim Rudinama, naročito bitke koje su se blizu njega dogodile 1836. (Vuk IV, 55, 56; Vuk VIII, 61 — mada se u ovoj pesmi pominje godina 1838) i 1858. (na Grahovcu –Vuk IX, 5, 14, 15). I u mnogim drugim do-

http://www.balkaninstitut.com

***Grahovo** 1878*

gađajima važnim za crnogorsku istoriju (boj pod Ostrogom 1843. — Vuk VIII, 60; pohod Omer-paše Latasa 1852–1853. — Vuk VIII, 74; Vuk IX, 1; boj na Dugi 1862. — Vuk IX, 28, 29; napad na Nikšić, tj. boj na Presjeci iznad Nikšića — Vuk IX, 30; ženidba knjaza Danila — Vuk IX, 13 itd.), pominje se ovo Grahovo koje ne treba mešati sa Bosanskim.

Literatura: Шкриванић 1959, 55; Imenik YU 166; *Рјечник* s.v.; ЕП 1 s.v.

GRBALJ

🅘 Gripuli

🅔 Preko **Grъbl'ъ* i rom. **Grubiu* od predslov. *Agruvium*. (A. L.)

- lijepi pitomi: *U lijepu Grblju pitomome* (SM 38:3)
- pitomi: *Od primorja Grblja pitomoga* (SANU III, 20:145); Vuk VII, 20; SANU III, 21; SM 38
- prostrani pitomi: *Od prostrana Grblja pitomoga* (Vuk VII, 20:23)
- prostrani: *Zdravo dođe Grblju prostranome* (SANU III, 20:430); Vuk VII, 20; SANU III, 21
- ravni: *I ravni ću Grbalj pregaziti* (SM, 48:108)
- bez atribucije: *A od Grblja Grbljičića Zana* (SANU IV, 12:49); Vuk VII, 20, 47; Vuk VIII, 71

Kraj i selo u Crnoj Gori, između Kotora i Budve, gde se nalazila stara Grbaljska župa.

Prema *Letopisu popa Dukljanina*, u XII v. je, pored župe Crmnice, postojala i župa Grbalj koja je pripadala Zeti.

Grbalj je glavni predmet tzv. „Kotorskih falsifikata“ — izvesnog broja povelja (npr. srpskog kralja Radoslava iz 1230. i cara Dušana iz 1351) kojima su Kotorani argumentovali svoju svojinu nad županom.

Knez Radič Crnojević je osvojio Grbalj 1396, ali je iste godine i poginuo. Njegove zemlje u primorju zauzeo je vojvoda Sandalj Hranić koji je u Kotoru naplaćivao carine i često boravio u Grblju. U XVI v. Grbalj je oduzet od Kotora, a njegovi stanovnici plaćaju Turcima harač (u Grblju je uglavnom živela kotorska gospoda). Tokom XVI v. u

http://www.balkaninstitut.com

Grblju je postojalo i istoimeno selo. U turskom popisu iz 1523. beleži se kao Grbil u nahiji Donji Grbalj sa dva džemata (filuridžije i solari).

Grbalj u potpunosti pada pod mletačku vlast u vreme zetskog mitropolita Mardarija 1647. Mletačka država prestaje faktički da postoji 1797. (zvanično 1808). Čitava Boka, i Grbalj zajedno sa njom, prelaze u ruke Austrije 1814. pod kojom ostaju sve do 1918.

U pesmama se pominje kao mesto Vuka Mirkovića (SM 38; SANU III, 20, 21; Vuk VII, 47) i Grbljičića Zana (SANU IV, 12), odnosno u kontekstu francusko-crnogorskog sukoba 1811. (SM 48).

Epski junak — Grbljičić Zano
„od prostrana Grblja pitomoga" (Vuk VII, 20:23). Javlja se još i kao Grbičić ili Bivolčić, a pravo ime mu je bilo *Ivan Antun Bolizza* (1660–1706). Iako se vezuje za Grbalj, Zano je i rođen i umro u Kotoru, kojim je jedno vreme i upravljao. Bio je zapovednik u mletačkoj vojsci i naročito se istakao u morejskim ratovima (u borbama u Hercegovini i Crnoj Gori). Posle toga je (1699) postao nadintendant hercegovačkih plemena podložnih Veneciji i papinski opunomoćenik za katoličke misije u Albaniji, Srbiji i Makedoniji. Umro je u činu generala.

Literatura: Накићеновић 1913; Vego 1957; Шкриванић 1959, 55; Томовић 2005a; Даничић 1, 239; *Рјечник* s.v.; *Hrvatski leksikon* I s.v. *Bolica, Ivan Antun.*

GREBICE

- male: *Zapanite na Grebice male* (Vuk VIII, 21:40)

⊘ 42° 47′ N, 18° 55′ E

Selo kod Nikšića u Nikšićkim Rudinama (Crna Gora).

Sam termin *grebice, grepca* znači (mali) greben (kamen, stena), pa bi moglo takođe biti i da se u pesmi ne radi ni o kakvom naseljenom mestu, već o nekom lokalnom zborištu. Ovu pretpostavku podržava i sam siže u kome se sukob između Crnogoraca i Turaka događa u „zelenoj planini", ali se zaseda postavlja na Grebicama:

Zapanite na Grebice male,
Jer će sjutra Mujo doma kretat',
A ja ću ga pratiti planinom (40–42).

Literatura: Латковић 1954, 645; *Рјечник* s.v.

GREBIĆ

- grad u primorje: *U Grebiću gradu u primorje* (Vuk VII, 15:5)
- bez atribucije: *U zo čas je sišla od Grebića* (EH 2:1295)

Neizvesna ubikacija.

U pesmi Vuk VII, 15 Grebić se pominje kao primorski „latinski" grad u kome boravi (ili ga drži) Leović ban. I muslimanska pesma se uklapa u ovu ubikaciju, budući da se „lepa Ana od Grebića bana" pominje na oba mesta.

Danas u jadranskom primorju nema mesta sa takvim imenom, ali je moguće da ga je nekad bilo, ako ni po čemu — onda sudeći po čestom prezimenu ljudi iz tog kraja (Grebić, Gebrić, Gerbi, Gebić itd.).

GREPCA

- kamena: *A četvrtu u Grepca kamena* (Vuk VIII, 54:46)

⊘ 42° 45′ N, 18° 32′ E

Selo u Crnoj Gori.

Pominje se kao mesto Marka Đurovića u kontekstu crnogorske osvete za smrt kapetana Tripka Midžorovića. Njega su za račun Turaka ubili uskoci Simo i Andrija Mandekara.

GRLIĆ

- bez atribucije: *Osman-aga Grlić opalio* (SM 163:148)

⊘ 42° 32′ N, 19° 6′ E

Selo kraj Danilovgrada u Crnoj Gori.

Pesma ga pominje u kontekstu bitke na Kosovom Lugu 1839. kao jedno od prvih sela (uz Ćurilac i Orlju Luku — *vide*) koja zapali Osman-beg Mećikućić iz Spuža.

GROCKA

◐ Ad Sextum Miliarem, Gradec, Hisarlik/Hisardžik

http://www.balkaninstitut.com

E 1019. u grčkoj povelji *Gróntzos* = *Grodcь*, verovatno isto što i *gradac*, *gradska* < **gordьska*, sa likvidnom metatezom severozapadnog tipa, up. u Bugarskoj pritoku Dunava *Lom* < predsl. *Almus*. Po drugoj pretpostavci, refleks antičkog toponima *Gratiana*. (A. L.)

♦ bez atribucije: *I u Grockoj njega pogubiše* (Vuk IV, 24:386)

⊘ 44° 40′ N, 20° 43′ E

Mesto u Srbiji.

Nalazi se na desnoj obali Dunava, oko 30 km j/i od Beograda i u njegovom ataru, u srednjem veku poznato kao Gradec. Kao selo se pominje 1476, kao mala turska tvrđava Hisarlik/Hisardžik 1528/30, kao grad (kala) Hisarlik 1560, sa palankom od 1563. Stanovnici varoši imali su obavezu da čuvaju mesto i hrane poštanske konje.

Čuvenom bitkom kod Grocke (koju su dobili Turci) okončan je Austrijsko-turski rat 1738–1739. iza kojeg je usledio Beogradski mir.

U vreme Prvog srpskog ustanka (o kome peva „Početak bune protiv dahija" Vuk IV, 24), Grocka je varošica u nahiji Kragujevačkoj. Tada se pominje i Gročanska skela.

U ovoj Vukovoj verziji početka bune protiv dahija Grocka je mesto u kome je pogubljen prvi na prevaru namamljen srpski knez (Palalija iz sela Begaljice).

Literatura: Николић 1903; Шабановић 1964; Зиројевић 1974; Вукановић 1975, 144; Гавриловић 1994, 43; *Рјечник* s.v.; ЕП 1 s.v.

GUČA

E Od 1467, izvorno **Gọdьča*, 'selo svirača, *gudaca*'. (A. L.)

♦ selo pitomo: *Ta od Guče sela pitomoga* (Vuk IV, 27:50)

⊘ 43° 46′ N, 20° 13′ E

Mesto u Srbiji, u oblasti Dragačevo.

Leži na reci Bjelici, 26 km južno od Čačka.

Guča je postala varoš 1892. U to vreme su Gučani samo za varoš govorili: „Idem u Guču", „bio sam u Guči", a sve ostalo je za njih bilo „selo".

Iz Guče je bio Milutin Ilić Prota, Karađorđev vojvoda u Prvom srpskom ustanku.

Pominje se u kontekstu proročanskog sna o uzimanju Užica od Turaka 1807.

Literatura: Ердељановић 1902, 160–163; Вукановић 1975, 144; Marković 1988, 79; Гавриловић 1994, 45; Ристановић 2005; Imenik YU 170.

GURGUSOVAC

♦ bez atribucije: *Kraj Timoka više Gurgusovca* (Vuk IV, 62:112)

Vide KNJAŽEVAC

GUSINJE

O Gusino Selo

E 'Guščije jezero', up. u Rusiji *Gusinoe ozero* na više mesta (ОП XIII/1997, 17). (A. L.)

♦ grad bijeli: *Od Gusinja grada bijeloga* (Vuk IV, 31:37); Vuk IX, 11

♦ bijelo: *Te je šilje bijelu Gusinju* (SM 63:81)

♦ ravno: *Opremi je u Gusinje ravno* (Vuk IV, 31:97); Vuk IV, 38

♦ bez atribucije: *Od Gusinja i od Kolašina* (Vuk IV, 11:144); Vuk IV, 10, 31; Vuk VIII, 73; Vuk IX, 10, 32; SM 62, 63, 163, 170; SANU IV, 12

* * *

♦ grad Gusinski: *Zatvori mi grada Gusinskoga* (Vuk IX, 32:267)

⊘ 42° 33′ N, 19° 50′ E

Grad u Crnoj Gori.

Nalazi se u Plavskoj kotlini Prokletija.

U *Letopisu popa Dukljanina* pominje se kao jedna od jedanaest dukljanskih župa. Gusino Selo je 1314–1316. bilo dodeljeno Banjskoj.

Mesto *Gusino Selo* u župi Plav u staroj Srbiji prvi put se pominje 1330, a potom i u fermanu sultana Abdul Hamida. Krajem XIX v. Gusinje postaje poznati centar trgovine, zanatstva i poljoprivrede, centar nahije, kapetanije i sedište gusinjskog paše u Prizrenskom vilajetu. Odredbama Sanstefanskog mira 1878. i Berlinskog kongresa kasnije iste godine, Gusinje i Plav su pripali Crnoj Gori, ali su joj faktički predati tek 1880.

http://www.balkaninstitut.com

Kod Vuka u *Rječniku*: „mjesto u južnoj Srbiji".

Pominje se u kontekstu bitke pod Visočicom 1796. (SM 163) i na Krusima iste godine (SM 170), boja na Deligradu 1806. (Vuk IV, 31; SM 63), bune bosanskih Turaka pod vođstvom Husein-kapetana Gradaščevića, Zmaja od Bosne, 1831. (SM 62), crnogorskog pohoda na Kuče 1855. (Vuk IX, 10), drugog udara Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1862. (Vuk IX, 32) itd.

Literatura: Пурковић 1940; Шкриванић 1959, 36; Даничић 1, 246; *Рјечник* s.v.

http://www.balkaninstitut.com

H

HAČA

- ♦ bez atribucije: *Sve od Hače i od Oraovca* (SM 63)

Vide VELIKA HOČA

HALEP

- ♦ bez atribucije: *Jedan Šamu, a drugi Halepu* (KH I, 2:1005)

Vide ALEP

HAMED

- ♦ bez atribucije: *Prihvatiti Tulču i Hameda* (KH I, 2:133)

Vide MAHMUDIJA

HAS, As

E Oblast kod Đakovice na albanskoj granici, od turcizma *(h)as* 'carski posed' (Skok I 658b). (A. L.)

As

- ♦ bez atribucije: *I od Peći, Asa i Gusinja* (Vuk IV, 10:272); Vuk IX, 32; SM 170

Has

- ♦ ravni: *Oko ravna Hasa i Gusinja* (Vuk IX, 32:568)
- ♦ bez atribucije: *Nasred Hasa kod široka Lima* (Vuk IX, 32:516)

Mesto u Crnoj Gori.

Tamo gde se javlja bez atribucije misli se na mesto između Peći i Gusinja. U ostalim pojavama predeo niz reku Lim blizu Berana.

Pominje se u kontekstu boja na Martinićima (Vuk IV, 10) i na Krusima (SM 170) 1796, kao jedno od mesta iz kojih skadarski paša skuplja vojsku za pohod na Crnu Goru, a u Vuk IX, 32 u kontekstu drugog udara Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1862.

> Takođe i mesto kod Novog Travnika (BiH).
>
> Još i: oblast u Metohiji (Srbija) i oblast u Makedoniji.

Literatura: Marković 1988, 80; *Рјечник* s.v.; RJA s.v; Imenik YU 172.

HAŠANI

- ♦ ravni: *Istira ga na Hašane ravne* (MH III, 4:135)
- ♦ bez atribucije: *Od Hašana niza Potkalinje* (MH III, 4:136)

⊘ 44° 49′ N, 16° 21′ E

Selo u BiH, istočno od Bosanske Krupe.

Pominje se kao mesto na putu između Krupe i Bihaća. Pesma opeva nastanak mesta Predojevići i izdaju pomoću koje su Turci osvojili Bihać 1592.

HAZAK

- ♦ grad: *Dokle dođe pod Hazaka grada* (SM 68:97)
- ♦ bez atribucije: *Daj vam bože Hazak osvojiti* (SM 58:46); SM 68

Vide AZOV

HERCEG NOVI, Herceg, Novi, Novi Herceg, Novo

I Castelnuovo, Castrum novum, Sottorina

E Haplologijom od *hercegov novi (grad)* (Skok III 613ab). (A. L.)

http://www.balkaninstitut.com

Herceg Novi 1598

Herceg Novi

- bez atribucije: *Pa od Zadra do Herceg-Novoga* (KH II, 60:47); SM 129; KH II, 66; KH III, 1; MH III, 17, 25; EH 10

Herceg

- bez atribucije: *S tobom kneže do Hercega neće* (MH III, 25:414)

Novi

- grad: *Da mi dođe na Novoga grada* (Vuk IV, 11:45); Vuk VI, 79, 80; Vuk VII, 27, 29, 52; Vuk VIII, 72; SANU III, 20, 21; SANU IV, 5, 20, 39; SM 129, 130; MH I, 80; MH III, 25
- grad bijeli: *U Novome gradu bijelome* (Vuk III, 34:2); Vuk IV, 10; Vuk VII, 27; Vuk VIII, 43; SANU III, 22; SANU IV, 19, 26; SM 168; MH I, 80
- grad na Krajini: *Iz Novoga grada na Krajini* (Vuk VII, 29:2)
- kaurski grad: *Kod Novoga kaurskoga grada* (Vuk IX, 32:436)
- bijeli: *Nek ne ide bijelu Novome* (Vuk III, 34:276); Vuk VI, 80; Vuk VII, 29, 51; Vuk IX, 26; MH I, 80
- bili: *A ti, Ale od Novoga bilog* (MH III, 25:81)
- mali: *Ako odem iz Novoga malog* (SANU II, 76:52)
- turski: *Iz turskoga izjaha Novoga* (MH III, 25:142)
- s mora na krajini: *Iz Novoga s mora na krajini* (Vuk VI, 80:14)
- bez atribucije: *Kad zamakne u Novi s đevojkom* (Vuk III, 34:133); Vuk VI, 79, 80; Vuk VII, 20, 27, 29, 52; Vuk IX, 13; SANU II, 76; SANU III, 21, 22; SANU IV, 5, 7; SM 129, 130, 165; KH II, 59, 66; MH I, 80; MH II, 16; MH III, 24; EH 10

Novi Herceg

- latinski: *Od Novoga Herceg-latinskoga* (MH III, 24:191); MH III, 17

Novo

- krasno: *Da ti ideš u to Novo krasno* (SANU II, 75:42)
- bez atribucije: *Koji za dan u Novo otidu* (SANU II, 75:8)

⊘ 42° 27′ N, 18° 32′ E

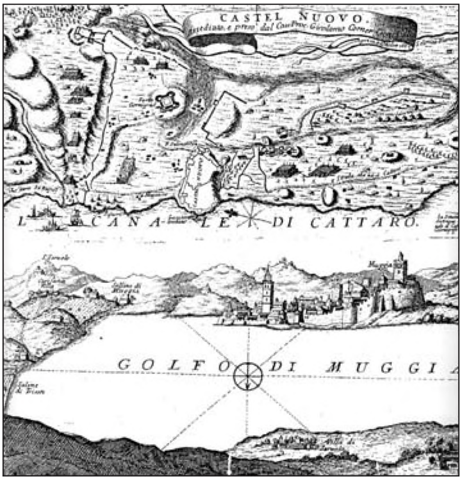
Grad u Crnoj Gori.

Luka na severnoj obali Hercegnovskog zaliva u Boki Kotorskoj.

Podignut je uz more, na strmim padinama planine Dobroštice, duž puta Dubrovnik–Kotor. Pominje se u starim srpskim dokumentima, ponekad i pod imenom *Sutorina* (1403).

Herceg Novi je, pod imenom *Sv. Stjepan*, u župi Dračevici podigao 1382. bosanski kralj Tvrtko I, izgradivši grad (tvrđavu) i luku da bi se učvrstio u primorju i postao neza-

http://www.balkaninstitut.com

Herceg Novi

visan od Dubrovnika u spoljnoj trgovini. Novi je ubrzo postao konkurentan Dubrovniku u trgovini solju, što je dovelo do sporova između dva grada. Bosanski vojvoda Sandalj Hranić osvojio je Novi u martu 1391. Tada se već i u izvorima grad javlja kao Novi sa podgrađem (*Sub Novi*). Za vlade hercega Stefana Vukčića Kosače — po kome mu je dodat naziv *Herceg* — došlo je i do rata sa Dubrovnikom (1451–1454).

Turci su bezuspešno napali Herceg Novi 1475. U decembru 1481. ga je opseo, a sledeće godine i osvojio hercegovački sandžakbeg Ajas. Posle kratkog perioda pod vlašću Španaca i Mlečana (iz kojeg doba potiče današnja tvrđava Španjola), Turci su — pod vođstvom Hajrudina Barbarose — ponovo osvojili Herceg Novi 1539. i držali su ga 148 godina. Pod turskom vlašću Herceg Novi je bio važno gusarsko uporište. Od Turaka je preotet 1687. tokom Morejskog rata (1684–1699) ujedinjenom akcijom mletačkih, malteških i papskih brodova, kojima su se pridružili Crnogorci i Bokelji. Mlečani su prozvali grad *Castelnuovo*, obnovili utvrđenja i podigli citadelu, a uz more novo utvrđenje *Fortemare*. Po odredbama mira u Kampoformidu 1797, Herceg Novi je pripao Austriji, a posle mira u Požunu 1805. prešao je pod vlast Francuske. Neko vreme su ga držali i Rusi (1806. i 1807), a posle Napoleonovog poraza 1813. preuzela ga je Austrija uz pomoć engleske flote. Na skupštini Crnogoraca i Bokelja u Dobroti 1813. odlučeno je da se Herceg Novi, zajedno sa Bokom, pripoji Crnoj Gori, ali je odlukom Bečkog kongresa predat Austriji pod čijom je upravom ostao sve do 1918.

Kao držalac grada u tursko doba pominje se izvesni Alija (Alil, Halil) ili Alaga Novljanin, kako u hrišćanskim, tako i u muslimanskim pesmama. Sam grad se pominje u različitim — i istorijskim i neistorijskim — kontekstima, npr.: u kontekstu bitke na Martinićima (Vuk IV, 10; SM 168) i na Krusima 1796. (Vuk IV, 11; SANU IV, 20), drugog pohoda Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1862. (Vuk IX, 32), čuvene pomorske bitke kod grada Češme 1770. tokom rusko-turskog rata 1768–1774. (SM 165) itd. Osim navedenih, u pesmama se javljaju i oblici Novska zemlja (*Čuj, Alija, Novskoj zemlji glavo!* Vuk VI, 80:44) i Novska država (*Jednu slaću put Novske države* — SM 168:41).

Literatura: Дероко 1950, 186; Ђурић-Козић 1903, 1105–1293; Vego 1957; Нешковић 1970, 546–547; Шкриванић 1959, 83; EČ 433, 434 (пар. 60–62), 435; VE s.v. *Grad*; Даничић 2, 171, 172; 3, 205; *Рјечник* s.v. *Нови*; RJA s.v.

HLIJEVNO, Hlivno

Hlijevno

- grad: *Kad s' otišo do Hlijevna grada* (KH: I, 23:251); KH II, 74
- pusto kameno: *Ispod pusta Hl'jevna kamenoga* (KH II, 74:336)
- bez atribucije: *Kud god iđe, u Hlijevno siđe* (KH I, 23:141); KH II, 74; EH 3, 5, 12

Hlivno

- bijelo: *Što si b'jelo Hlivno porobio* (MH III, 18:760); MH III, 7, 10, 14, 18, 22; MH IV, 34; EH 3
- bijelo kameno: *Od bijela Hlivna kamenoga* (MH III, 19:211)
- bilo: *Kad je bilo Hlivno izgorilo* (MH III, 18:903); MH III, 19; MH IV, 29, 30, 43
- bilo od kamena: *Kune bilo Hlivno od kamena* (MH III, 19:5)

http://www.balkaninstitut.com

- kameno: *Svak bi reko u Hlivnu kamenu* (MH III, 19: 188); MH III, 23; MH IV, 26, 30; KH I, 23; KH II, 70; EH 3, 4, 12
- tursko: *Ako mi tursko ne uhrvaš Hlivno* (MH III, 18:467)
- kraj Bistrice: *Kraj Bistrice Hlivno zapalio* (MH III, 18:65)
- kraj vode Bistrice: *Tebi će Hlivno kraj vode Bistrice* (MH III, 18:460); MH III, 3, 8, 12, 18
- na ćenaru: *Ovo ti je Hlivno na ćenaru* (EH 3:375)
- bez atribucije: *Kad Kauri Hlivno popališe* (KH II, 70:1); MH III, 4, 13, 19; MH IV, 29; EH 3, 4, 12

Vide LIVNO

HOTIN

➊ Chocim, Khotin

🅴 'Hotimov grad', izvorno pridev na *-jь*; lično ime u osnovi je po poreklu particip prezenta pasivnog od **xotěti* 'hteti, mariti' ili skraćeno od *Xotimirъ*. (A. L.)

- bez atribucije: *I prihvati Bender i Hotina* (KH I, 2:135)

Grad u Besarabiji (Ukrajina), na desnoj obali Dnjestra.

Podignut je na temeljima starog slovenskog utvrđenja i nazvan po Kotizonu, dačkom poglavici iz III v. U X v. bio je uključen u Kijevsku Rusiju, a do XIII v. se razvio u važan trgovački i zanatski centar sa đenovljanskom trgovačkom kolonijom. U XIV v. pripadao je Ugarskoj, a u XV v. Moldaviji. Od XVI do XVIII v. često je prelazio iz ruke u ruku, a 1620. na kratko su ga osvojili i Turci. Kao poljski grad zvao se Hoćim (*Chocim*) i imao veliki značaj u ratovima Poljaka i Rusa protiv Turaka, ali 1712. konačno pada pod tursku vlast i ostaje pod njom sve do 1812.

I u rusko-turskim ratovima Hotin je često menjao gospodara. Rusi su ga osvojili 1739, ali su ga po odredbama ugovora o miru vratili Turcima. U rusko-turskom ratu 1768–1774. Rusi su ga zauzeli 1769, ali je 1774. vraćen Turcima na osnovu Kučuk-kajnardžijskog mira. U rusko-turskom ratu 1787–1791. Rusi su ga ponovo zauzeli 1788. pa su ga posle rata vratili Turcima. Osvajali su ga i 1807, ali je definitivno ušao u sastav Ruske imperije tek 1812. kao deo Besarabije.

U gradu postoje ostaci impozantnog utvrđenog zamka koji su u XIII v. podigli Đenovljani, u XIV i XV v. proširili Moldavci, a u XVIII restaurirali Turci Osmanlije.

Pesma ga pominje u kontekstu opsade Temišvara u XVII v. mada se, zbog pomene "Rakucije kralja", lako može pomešati sa Rakocijevom bunom. Evropska istorija pod ovim događajem podrazumeva mađarski oslobodilački pokret protiv Habzburgovaca koji je 1703. poveo Ferenc II Rakoci (1676–1735). On je, međutim, po propasti ustanka prebegao u Tursku gde je i umro, pa ga je teško povezati sa epskim Rakocijom koji se bori protiv Turaka u Erdelju gde i gine. Takav Rakoci bi morao biti Đerđ II (1621–1660), erdeljski knez od 1648. pa do smrti, ali on ne bi imao prilike da otima Hotin od Turaka jer ga oni u to doba nisu ni držali. Porodica Rakoci je u čitave četiri generacije držala titulu naslednih kneževa Transilvanije i davala istaknute ličnosti zabeležene u evropskoj istoriji po znamenitim delima. Možda baš otud epika ne može da formira preciznu sliku o svakom od njih pojedinačno. Takođe *vide* LONDON.

Literatura: Kornrumpf 1995, 75; VE s.v.

HRŠAVA

➊ Hîrşova

- bez atribucije: *Na Hršavu vojsku preturiti* (KH I, 32:146)

⊘ 46° 40′ N, 27° 31′ E

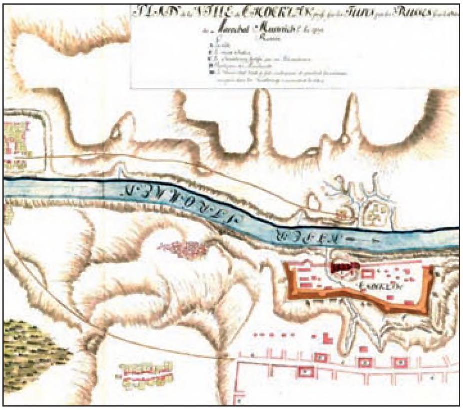
Grad u Rumuniji.

Luka na Dunavu u oblasti Konstanca.

Vuk ovaj naziv (u obliku Ršava) navodi kao sinonim za Oršavu, takođe rumunsku luku na Dunavu (*vide* ORŠAVA). To, međutim, nisu dva imena za isto mesto već dve luke na Dunavu udaljene 701 km jedna od druge. Oršava se nalazi nasuprot Miroču planini, ali sa rumunske strane Dunava, 213 km nizvodno od Beograda, a Hršava je blizu Crnog mora.

Pominje se u neistorijskom kontekstu megdana bošnjačkih junaka, na čelu sa Mu-

http://www.balkaninstitut.com

Hotin

jom i Halilom iz Kladuše, protiv Filipa Madžarina iz Prilepa. Siže je formiran prema starijem uzoru („Kraljević Marko i Musa kesedžija“), ali — za razliku od hrišćanske pesme — muslimanska varijanta ima neočekivano precizno naznačen obim sultanovih evropskih poseda (koje će Filip oteti kad jednom krene):

Veliku ću vojsku pokupiti,
Udriću ti bijelu Stambolu.
Udariću, pa ga prihvatiti;
Krenut vojsku niz Tuna-jaliju,
Karavlaškoj ondar udariću,
Udriću ti gradu Ibrailu,
I Ismajlu gradu udariću;
Karavlašku svu ću prihvatiti,
Na Hršavu vojsku preturiti,
Na Srbiju s vojskom udariću,
Udriću ti stojnom Biogradu
I Semendri niže Biograda.
Svud ću moju turiti sudiju,
Daleko ću ruku opružiti,
Na Raču ću vojsku izvoditi,
Pa na Savu tumbas namjestiti,
Na Muhač ću vojsku izvoditi,
Sve suhijem ja ću udariti,
I Os'jek ću tebi prihvatiti,
Svaki kralj će indat opraviti,
Udriću ti Jegri i Budimu“ (138–158).

Literatura: Србија 1878; Рјечник s.v. *Ршава.*

HRVATI, Hrvat

E Isprva je *Hrvat grad* verovatno sintagma sa starim genitivom množine u prvom delu: 'grad Hrvatâ, hrvatski grad', docnije se umesto *u Hrvat gradu* počela menjati *u Hrvatu gradu.* (A. L.)

- grad: *Nadaleko u Hrvatu gradu* (SM 107:3), MH VIII, 5
- grad bijeli: *U Hrvatu, gradu bijelomu* (MH VIII, 5:4)
- bili: *Iđem poći ka Hrvatu bilu* (MH VIII, 5:389)
- bez atribucije: *Na Hrvatu kulu napravio* (KH I, 30:129), KH II, 63; SM 107; MH VIII, 5

Tokom XVI v. Turci su od osvojenih područja preko Dinare, u južnoj Hrvatskoj, osnovali vilajet Hrvati u koji je spadala i nahija (područje) Zminje polje. Ono se s istoka graničilo s nahijama Sinj i Cetina i nahijom Dicmo, sa severa s nahijom Vrhrika (Vrlika), i sa zapada s nahijom Petrova gora (Moseć) i Petrovo polje. Pošto je pao tvrdi grad Klis, s juga se graničilo s nahijom Klis. Život u vilajetu Hrvati, kao pograničnoj oblasti, nije bio lak: stanovništvo je mletačkoj kameri moralo plaćati zemljarinu, Turcima harač i Ugarskoj njen deo. I senjski uskoci su prodirali u ove krajeve i često robili hrišćane koje su shvatali kao turske podanike.

Ova oblast se, u skladu sa epskom poetikom, mogla javiti u pesmama i kao tvrdi (beli, veliki) grad (upor. slično sa Mađarskom — grad Madžar, Indijom — grad/zemlja Inđija, i sl.).

Kod Vuka u *Rječniku* javlja se kao sinonim za Hrvatsku.

U pesmi SM 107, čiji je siže neistorijski (devojka prerušena u vojnika ide u rat sa svojim zaručnikom), Hrvat je tursko mesto iz kojeg se do Trebinja stiže kroz Bosnu. Po tome odgovara vilajetu Hrvati, u epskom kontekstu shvaćenom kao grad. Isto to, samo u hrišćanskoj varijanti sa Hrvom barjaktarem i Hrvatkom devojkom — MH VIII, 5.

Od istorijskih događaja, pesma KH I, 30 peva o tome kako su Turci Udbinjani posle sedam godina osvetili smrt Mustaj-bega Ličkog koga je ubio Jovan Uzavac. Budući da je Mustaj-beg Hasunović Lički poginuo 1667, radnja ove pesme mogla se odvijati 1673. Pesma KH II, 63 (u kojoj se pominje

http://www.balkaninstitut.com

Hrvo od Hrvata) opeva zarobljavanje Ferenca Rakocija na brdu Mrkalju.

Literatura: Пурковић 1940; *Рјечник* s.v.

HRVATSKA DUBICA, Dubica

- grad bijeli: *Knjigu piše Laud generale | Od Dubice, grada bijeloga* (SANU III, 73:1–2)
- bez atribucije: *Kako nam je propala Dubica* (SANU III, 73:49), SANU III, 76; KH I, 21

⊘ 45° 11′ N, 16° 48′ E

Grad u Hrvatskoj.

Župa i mesto u Pounju, na levoj obali reke, naspram Bosanske Dubice. Stari grad na levoj obali Une pominje se prvi put 1197. kao grad i varoš Dubica u sastavu Hrvatske i pod Zagrebačkom biskupijom. Kao *villa* se pominje 1244, kao *castrum* 1256. Srednjovekovnoj bosanskoj državi pripadao je 1398–1404.

Pavlini su 1244. u Dubici sagradili crkvu sv. Marije sa samostanom. Kasnije je ovaj samostan pripao hospitalcima, tj. jovanovcima. Čitava Dubica je 1359. pripadala templarima, a pavlini se u njoj poslednji put pominju 1465.

Turci su osvojili grad Dubicu 1538, ali su ga braća Zrinski (Nikola i Ivan) oslobodili. Turci su ga uskoro ponovo osvojili i držali do 1685. Na osnovu Karlovačkog mira Dubica je pripala Hrvatskoj, a Bosanci su, uzmičući na desnu stranu Une, udarili temelje današnjoj Bosanskoj Dubici.

Srednjovekovni grad na desnoj obali Une kod Bosanske Dubice spominje se prvi put 1258. Porušen je 1878.

Pominje se u kontekstu opsade i osvajanja Bosanskog Novog 1788. (SANU III, 73) i pogibije hajduka Sime Džepinovića (SANU III, 76). U KH I, 21 Dubica je jedan od tri grada (uz Smederevo i Kostajnicu) koja sultan u Stambolu nudi kao otkup za ličkog Mustaj-bega, zarobljenika bana od Aršana.

Ban Petar Berislavić

Hrvatski ban, vranski prior i vesprimski biskup, rođen u Trogiru 1450, ubijen na planini Plješivici 1520, sahranjen u Vesprimu. Ban Petar Berislavić je pobedio tursku vojsku kod Dubice 1513. i uspešno branio Jajce između 1518. i 1520. Dok je bila pod njegovom upravom, Hrvatska je 1519. od pape dobila status zemlje „ante murale christianitatis“ (pred bedemom hrišćanstva). *Vide* VESPRIM.

Literatura: Vego 1957; Pavičić 1962; Imenik YU 130; EČ 220, nap. 13; VE 3 s.v. *Grad*; Даничић 1, 315; *Рјечник* s.v. *Дубица*.

HUDBINJA

- bez atribucije: *Hudbinja se jutros iskopala* (Vuk VI, 64:153)

Vide UDBINA

HUM, Humac, Umac

E Izvorno **Хъlmьskъ* ’Humski, grad Humljana’, zamena sufiksa preko lokativa *vъ Хъlmьscě* > *u Humcu*. (A. L.)

Hum

- krvavi: *Dok se Humu krvavome vratim* (KH III, 8:279)

Humac

- grad: *Eto bega pokraj Humca grada* (KH III, 8:770)
- bijeli: *I dođosmo k Humcu bijelome* (KH III, 8:325)
- kaurski: *Prema Humcu kaurskomu dođe* (KH III, 8:644)
- bez atribucije: *Prema Humcu vojsku zastavio* (KH III, 8:645)

Umac

- bez atribucije: *I na Umac kulu ogradio* (Vuk VIII, 60:35); Vuk VIII, 61

* * *

Humački grad

- bez atribucije: *Pobjegoše humačkome gradu* (KH III, 8:758)

Hum i *Humac* su verovatno različita mesta, ali su u ovoj pesmi shvaćeni kao jedan isti grad.

U *Imeniku Jugoslavije* iz 1973. pod imenom Humac javljaju se dva naselja: Humac kod Bugojna i Humac kod Ljubuškog, oba u Bosni.

Pod imenom Hum postoji selo u Hercegovini (oblast Šuma), najverovatnije upravo ono mesto na koje se misli u pesmama. Smatra se da je selo nazvano po brdu Humu na

http://www.balkaninstitut.com

kojem se nalaze zidine nekog starog grada, što se dobro uklapa u značaj koji pesme pridaju ovom mestu. Narod priča da je to bio Ivan-begov grad. Još se priča da su se nekad brodovi vezivali za stene na vrhu brda Huma. Niže sela, u podnožju brda Huma, početkom XX v. još uvek je stajao jedan krst grubo otesan od kamena sa nečitkim natpisom. Pričalo se da je dotle bila međa Ivan-begovine.

U KH III, 8 Hum je hrišćansko mesto kojim upravlja humački ban, a u okviru sižea iz njega dolazi junak pesme Pavičević Luka, koji se do kraja pesme iz osvete poturči i povede Turke na Hum. U Vuk VIII, 60 pominje se u kontekstu boja pod Ostrogom, a u Vuk VIII, 61 kao polje u Grahovu.

Još i: 3 Huma u BiH (kod Bugojna, Trebinja i Foče), Hum kod Buzeta (Hrvatska), Hum kod Niša (Srbija).

Literatura: Ђурић-Козић 1903, 1105–1293; Дедијер 1905, 321–323; Marković 1988, 83–84; *Рјечник* s.v. *Хумац*; Imenik YU 177; ЕП 3 s.v.

http://www.balkaninstitut.com

I

IBRAIL

- grad: *Udriću ti gradu Ibrailu (*KH I, 32:143)
- bez atribucije: *Ibraila i grada Smaila* (KH I, 2:134)

Vide BRAILA

IGALO, Ingalo

🅴 [Igalo = obala]

Igalo

- bez atribucije: *Noć ga stiže moru na Igalu* (Vuk VI, 80:303)

Ingalo

- pored mora slana: *Na Ingalu pored mora slana* (SM 100:100)
- bez atribucije: *Udarismo na Ingalu, Mujo* (SM 100:103)

⊘ 42° 27′ N, 18° 30′ E

Grad kod Herceg Novog u Crnoj Gori.

Pominje se kao mesto čuvenog epskog junaka Gavran-kapetana u kontekstu istrage kladuških Turaka posle njihovog pljačkaškog pohoda u Senj i Igalo (SM 100). U Vuk VI, 80 pominje se kao tačka na putu od Riđana do Herceg Novoga.

Literatura: Marković 1988, 85; Imenik YU 178.

ILOK

❶ Cuccium, Vylak

🅴 Od mađ. *Újlak* 'novo naselje' (Kiss 289a). (A. L.)

- grad: *Da otide do Iloka grada* (MH VIII, 10:33)

⊘ 45° 13′ N, 19° 22′ E

Grad u Hrvatskoj.

Nalazi se na desnoj obali Dunava, preko puta Bačke Palanke.

Bio je naseljen i u preistorijsko doba. Za vreme Rimljana bio je veće naselje i zvao se *Cuccium*. U srednjovekovnim dokumentima spominje se kao *Vylak* počev od 1346. Od 1365. drži ga Nikola Kont, kasnije palatin, osnivač porodice knezova Iločkih. Ivan Kapistran, branilac Beograda od Turaka, umro je i sahranjen u Iloku 1456. a njegov grob je postao važno hodočasničko mesto sa gotičkom crkvom sv. Ivana Kapistrana.

U Iloku je bilo sedište Nikole Iločkog, ugarsko-slavonskog feudalca i njegovog sina Lovra, poslednjih bosanskih kraljeva koji su i pokopani tamo, u franjevačkom samostanu.

Ilok je 1525. dobio privilegije slobodnog carskog grada, ali je već 1526. postao središte Sremskog sandžaka. Sa prodiranjem Turaka na sever njegova tvrđava gubi značaj. U austrijsko-turskom ratu 1688–1699. Turci su je napustili 1688, a iločko vlastelinstvo, zajedno sa titulom vojvode Srema, dobio je knez Livijus I iz rimske porodice Odeskalki (Odescalchi). Ova feudalna porodica sazidala je u Gornjem gradu barokni dvor.

Vuk ga u *Rječniku* pominje kao grad i dvorac na Dunavu, u Sremu. Pesma ga pominje u kontekstu udaje kćeri iločkog dizdara age Zmajevića, dakle u periodu kada je Ilok bio pod Turcima.

http://www.balkaninstitut.com

Literatura: Vego 1957; VE s.v.; *Рјечник* s.v.; *Hrvatski leksikon* I s.v.

INDIJA, Indije, Inđija

E Gr. *India* po imenu reke *Índos* < stpers. *Hindu-* < stind. *Sindhu-*, u apelativnom značenju 'reka'. (A. L.)

Indija

- grad: *Evo ti ga kod Indije grada* (MH I, 65:170)
- misto podaleko: *Indija je misto podaleko* (MH I, 29:26)
- zemlja: *I on pojde u zemlju Indiju* (MH I, 29:79)
- prokleta zemlja: *Iz proklete iz zemlje Indije* (MH I, 7:15)
- prokleta zemljica: *U prokletom zemljici Indiji* (MH I, 7:26)
- ravna: *To su svati iz Indije ravne* (MH I, 29:22); MH I, 7, 30
- vlaška: *Moj trgovče, pod vlašku Indiju* (KH I, 35:189)
- bez atribucije: *Gdje je Zorić o'šô pod Indiju* (KH I, 35:197); MH I, 65

Indije

- bez atribucije: *Da se ne bi prosjele Indije* (MH I, 7:38)

Inđija

- zemlja: *Kad ja idem iz zemlje Inđije* (Vuk II, 1:19); MH I, 5
- zemlja prokleta: *Iz Inđije iz zemlje proklete* (Vuk II, 1:20)
- bez atribucije: *U Inđiji teško bezakonje* (Vuk II, 1:21); MH I, 5

Država i istoimeni potkontinent.

Smatra se da je Indija/Inđija u južnoslovensku epiku došla iz *Aleksandride*, koja je u slovenskoj redakciji ušla u opticaj na Balkanu relativno rano. Dalja transmisija motiva u usmenu epiku morala je ići preko pismenih pojedinaca, a kontekst („Sveci blago dijele" i sl.) ukazuje da su to najpre bili sveštenici. U muslimanskoj verziji, pak, koja nema hrišćanske konotacije, Indija se javlja kao sinonim za daleko i strano mesto, i to „vlaško" (ovde u značenju hrišćansko) mesto:

> I jutros je dobro uranio,
> Otišao pokraj sinjeg mora,
> Moj trgovče, pod vlašku Indiju,
> Gdjeno Turčin nije dolazio,
> Ondje će se njome oženiti"
> (KH I, 35:187–191).

Analiza pesama ne može pokazati da li je do zamućivanja slike o Indiji ne kao zemlji već kao mestu/gradu — i u hrišćanskoj i u muslimanskoj epici — došlo još na nivou pismenog prenosioca, ili kasnije, tokom usmenog premodelovanja sižea. U svakom slučaju, ona u pesmama deli sudbinu Malte, Kipra, Engleske, Egipta i drugih dalekih destinacija o kojima su znanja i predstave ostale nejasne i pobrkane. Razlog što su ipak unete u ovaj popis je atribucija koja ide uz njih ('grad', 'mesto').

Aleksandar Loma smatra da se kao Indija mogla javiti i *Vindija*, zemlja *Vinda/Venda*, kako su nekrštene Srbe zvali njihovi germanski susedi (zapravo isto što i Paganija). Time bi se dobilo uverljivo objašnjenje za pesme sa mitološkim i eshatološkim motivima, ali bi se hrišćanska epska tradicija morala odvojiti od muslimanske, jer ova potonja Indiju tretira samo kao geografsku lokaciju.

Literatura: Матић 1954; Marković 1966, 78; Лома 2002; Даничић 1, 412; *Рјечник* s.v.

INGALO

- pored mora slana: *Na Ingalu pored mora slana* (SM 100:100)
- bez atribucije: *Udarismo na Ingalu, Mujo* (SM 100:103)

Vide IGALO

INGLITAR

- grad: *A šilje je gradu Inglitaru* (SM 106:175)

Vide ENGLESKA

INOGOR

- selo: *A kad selu Inogoru do'še* (SANU IV, 13:640)
- mali: *Doklen malom Inogoru do'še* (SANU IV, 13:523)
- bez atribucije: *Inogora i selo Jabuku* (Vuk VIII, 73:408)

⊘ 42° 24′ N, 18° 54′ E

Mesto u Crnoj Gori.

Nekada tursko naselje više Bajica (*vide*).

http://www.balkaninstitut.com

Kod Vuka u *Rječniku*: „raselje (gdje su Turci stajali) više Baica:

Na *Inogor* malo polje doše".

Selo Jabuka u Bajicama, koje se takođe pominje u Vuk VIII, 73, poznato je po tome što su njegovi stanovnici sa islama ponovo prešli u hrišćanstvo u vreme legendarne istrage poturica.

Osim u kontekstu istrage poturica 1707. (SANU IV, 13 — gde je pogrešno navedena 1702. godina), pominje se još i u kontekstu pohoda Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1852–1853. (Vuk VIII, 73).

Literatura: RJA s.v.; *Рјечник* s.v.

INOK

- grad: *No udrismo na Inoku gradu* (SM 100:91)

Neizvesna ubikacija.

U pesmi — koja govori o padu Kladuše — Inok i Ingalo (Igalo) su hrišćanski gradovi koje opljačkaju Turci Kladušani. Pad grada Kladuše dolazi kao odmazda za ovu pljačku.

Ističe se izuzetno dobar opis Krajine kao pograničnog pojasa između hrišćana i muslimana, sa aktiviranim naslagama dodatnog, epskog značenja:

> Otidoše uz Goliju pustu,
> a kad oše u vrha Kunara
> te odanle poše na Jarišta,
> na pomeđu vraga i đavola,
> među Likom i među Kotarem,
> među Senjom i među Kladušom,
> na đavolje staro poigrište,
> i džinovsko davno hrvalište (6–13).

Kod Erdeljanovića, 1) brdo u Ćeklićima i 2) mrtva voda u selu Vojkovićima (sve u Crnoj Gori).

Literatura: Ердељановић 1926.

IPEK

- krajina: *On iskupi krajinu Ipeka* (SM 63:179)
- bez atribucije: *Ka Ipeku peko Dukađina* (SM 62:222)

Vide PEĆ

IRAKLION, Kandija

❶ Candia, Heraklion

🅴 Od it. *Candia* < arap. *handaq* 'šanac' (Kiss 362b). (A. L.)

- kraljeva: *Osvojiti kraljeve Kandije* (MH III, 2:176)
- bez atribucije: *Sav bogati Cipar i Kandiju* (SM 55:462); SM 115; MH III, 2

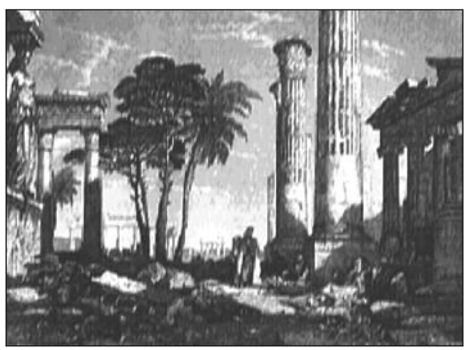
⊘ 35° 20′ N, 25° 08′ E

Grad i najveća luka na Kritu, velikom ostrvu na jugu Grčke.

Italijani su po ovom starijem imenu za današnji Iraklion ceo Krit zvali Kandijom. Prvi pomeni od XVI v. Čuveni Kandijski rat između Turaka i Mletaka (koji je trajao 24 godine), započeo je pod vlašću sultana Ibrahima (1640–1648).

Mlečani su Kandiju učinili glavnim uporištem svoje vlasti na Egeju. Turci su se iskrcali na Krit 1645, osvojili grad Haniju i krajem aprila blokirali Kandiju koju su sve do 1667. bezuspešno napadali, a tada su počeli opsadu. Na moru su Mlečani (na čijoj su strani učestvovali i slabiji odredi Francuske, Savoje, Papske države i malteškog viteškog reda) imali prevlast, pa se do kraja opsade nije prekidao saobraćaj tvrđave sa Evropom. Branioci su prvi ispad izvršili 30. maja 1667, a do kraja opsade bilo ih je 96. Predaja tvrđave (koja je dignuta u vazduh pošto su iz nje evakuisani i stanovništvo i svi branioci) potpisana je 6. novembra 1669.

Pominje se u kontekstu početka neprijateljstava (epska verzija nije sasvim bez osnova u istoriji — MH III, 2) i kao deo nagrade

***Iraklion** / Kandija oko 1580*

http://www.balkaninstitut.com

***Kandija* i *Krf* 1572**

koju sultan nudi misirskom veziru Mehmedu Aliji ako mu pomogne u ratu protiv Rusije:

hoću tebe, pobre, poklonti
sav bogati Cipar i Kandiju,
još ti šćercu dati za ljubovcu,
drugog tebe učinit sultana
nad Misirom, Ciprom i Kandijom,
ako mene sad ne izda, pobro
(SM 55:461–466).

U SM 115 pominju se u Stambolu „od Kandije vrata“ kroz koja će carska vojska izneti „devet mazgah blaga, / za mazgama trista pratiocah“.

Trgovina robljem

O Kandijskom ratu u istoriji pisano je mnogo, ali je retko — ako ikad — obraćana pažnja na jedan od njegovih sporednih efekata na tlu koji pokriva naša epika: na trgovinu robljem. Citat koji sledi umnogome podseća na poznati epski siže „Od Horvata Mato“ (Vuk III, 48): „Za vreme dugotrajnoga Kandijskoga rata između Mletaka i Turske (1645–1669) vođena je intensivna trgovina s robljem koja je bila vrlo unosna. Kada su Turci, 1654, ispod Klisa odbili mletačku vojsku i oslobodili Knin opsade, palo im je u ruke mnogo hrišćansko roblje. Među njima bio je i Petar Kopešić iz Šibenika, mletački vojnik. Njega je zarobio neki Ile čelebija koji ga je prodao Kopčićima, begovima iz Duvna. Petru Kopešiću pošlo je za rukom da ga Kovčići puste privremeno na slobodu, pošto im je u zamenu dao svoga mlađega brata Josifa. Ovaj je imao u ropstvu ostati sve dotle dok brat Petar ne donese ugovorenu otkupninu u iznosu od 20 dukata. Pošto Petar nije mogao prikupiti tako veliku otkupninu, dobio je od mletačkih vlasti turskog sužnja, Husejina Hremovića, veslača na mletačkoj galiji ’Loredano’, koga je imao da zameni s bratom Josifom. Ali kako je turski sužanj Husejin ubrzo umro, živeo je Josif i dalje kao rob kod begova Kovčića. Stanje mladoga Josifa bilo je očajno kada je doznao da ga begovi misle prodati, ako brat Petar ne donese otkupninu do Đurđeva-dne. ’Moj brate, pisao je Josif bratu Petru, da od boga nađeš… što tako učiniste, tere mene zaboravi-

http://www.balkaninstitut.com

ste i mene u turske ruke dadoste, tere me ne tiste odkupiti. Do sada me daržaše dobro i dobro mi bieše, jer gospoda mnidijahu da ćete vi učiniti kakono ljudi čine, a vi učiniste kakono ljudi ne čine, da od Boga nađete! Sada me okovaše i vargoše na me teška gvozdija, koi ne mogu podnit i oće me priprodati u tursku zemlu da me veće nikada ne vite… Šaljite odkup da od Boga nađete!' Najzad, 17 jula 1655 izbavljen je bedni Josif ropstva zamenom s novim turskim sužnjem [Vjesnik zem. arkiva XV (Zagreb 1913) 215–217, 219]."

Literatura: Радонић 1950, 200–201; VE s.v.

IRIG

❶ Ireg, Irigh, Iregh, Irek, Iriska
🅴 Mađ. *üreg* 'jama, pećina' (Kiss 292b). (A. L.)
- grad: *Ode Pavle ka Irigu gradu* (Vuk III, 52:59)
- grad bijeli: *U Irigu gradu bijelome* (Vuk III, 52:18)

⊘ 45° 6′ N, 19° 51′ E

Grad u Srbiji.

Nalazi se u Sremu, na južnom podnožju Fruške gore, 22 km južno od Novog Sada, između Rume i Karlovaca.

U XV v. posed poslednjih Brankovića. U dokumentima iz XVII–XVIII v. javlja se kao *Irigh*. U njegovoj blizini nalaze se manastiri Vrdnik, Krušedol i Hopovo.

Pominje se kao mesto u kome hajduci provode zimu kod svog jataka, kapetana Draška.

Ticanova buna

Posle odlaska Turaka iz Srema, austrijske vlasti nisu oslabile već pojačale ekonomski pritisak na sremske seljake, i uz to još dodale i obavezni vojni rok u austrijskoj vojsci i u ratu i u miru. Nezadovoljni time, a podstaknuti uspesima ustanika u Srbiji u borbi protiv Turaka 1804. i 1806, sremski seljaci su 3. aprila 1807. digli ustanak poznat kao *Ticanova buna*. Pobuna je počela na rumskom vlastelinstvu grofa Karla Pejačevića, tadašnjeg sremskog velikog župana, a poveo ju je voganjski knez Teodor Avramović Voganjac. Pozivu se odazvalo oko dvadeset sela, među kojima i Irig.

Pošto je Voganj u ravnici i sasvim blizu Mitrovice u kojoj se nalazio puk austrijske vojske, ustanici su odlučili da se sedište akcije prenese u fruškogorsko selo Vrdnik. Mitropolit Stratimirović je odmah krenuo iz Karlovaca u logor pobunjenika. Na putu između manastirskog sela i manastira Ravanice zadržala ga je jedna pobunjenička četa čiji je vođa bio Teodor Avramović Tican, rodom iz sela Jazak, čudnom igrom slučajnosti jednakog i imena i prezimena kao Voganjac. Mitropolit je obavestio ustanike da je došao da sasluša njihove žalbe i da im pomogne koliko može, a njima je savetovao da prekinu pobunu i pošalju u manastir nekoliko starijih ljudi na dogovor. Teodor Avramović Voganjac pristao je na mitropolitov predlog, ali se usprotivio Teodor Avramović Tican. Ipak, mitropolitu je 9. aprila došlo na razgovor nekoliko starijih ljudi, kojima je obećana opšta amnestija i formiranje specijalne komisije koja će ispitati njihove žalbe.

Tican je u međuvremenu napustio Vrdnik i prešao na iločko vlastelinstvo prinčeva Odeskalki u nameri da i tamo nastavi organizovanje pobune. Austrijske vojne komande i vlasti u Sremu bile su dobro obaveštene o kretanju pobunjenika pa su protiv njih poslali tri čete pešadije i četu konjice. Do borbe je došlo između Vižića i Đipse i u njoj je poginulo 12 ustanika. Mnogo ih je ranjeno, a ostali su se razbežali i posakrivali se pred vojnim poterama. Tican i još trojica vođa pobune uhvaćeni su i zatvoreni u iriškoj kasarni. Tican je uspeo da pobegne, ali je ubrzo u Grabovcima uhvaćen i u Vukovaru streljan.

Literatura: Радонић 1912, 290 (nap. 2); Marković 1966, 78; Marković 1988, 87; Imenik YU 179; ЕП 2 s.v.

IRUD

- grad: *Tamo doli na Irudu gradu | U njemu je jedan manastire | I u njemu pet stotin' fratara* (MH VIII, 6:2–4)

Ubikacija nemoguća.

Prema pesmi, grad u kome je podignut katolički manastir. Nema nijednog bližeg podatka o lokaciji grada i manastira, a siže je varijanta tipa Vuk III, 11–14 („Car Sulejman i Savo patrijar", „Turski car i Niko patrijar", „Savo i Turski car" i „Sveti Savo i

http://www.balkaninstitut.com

Hasan-paša“), samo sa katoličkim sveštenicima i njihovim gvardijanom kao junacima.

ISLAM (Grčki i Latinski), Islami

🅴 Turcizam *islam* kao oznaka mesta na nekadašnjoj mletačko-turskoj granici (Skok I 730b). (A. L.)

Islam

- ravni: *Eno ti je na Islamu ravnom* (MH III, 20:522)
- sa kamen-Kotara: *Sa Islama sa kamen-Kotara* (MH III, 16:118)
- sa Doljnjeg Kotara: *Sa Islama sa Doljnjeg Kotara* (EH 1:754); EH 8
- bez atribucije: *Evo naske na Islamu, babo* (MH III, 16:133); MH III, 18

Islami

- na doljne Kotare: *Na Islame, na doljne Kotare* (EH 10:48)

Dva sela u Zadarsko-kninskoj županiji (Hrvatska).

1. U Islamu Grčkom (opština Smilčić, zapadno od Novigrada — 44° 10′ N, 15° 27′ E) živi uglavnom pravoslavno stanovništvo koje ima pravoslavnu crkvu sv. Đorđa podignutu 1675. Kako je bila zadužbina Stojana Jankovića, crkva se još zove i „Jankovićeva crkva“. Služila je kao grobni hram porodicama Janković i Desnica. Obnovljena je 1712.

2. U Islamu Latinskom (opština Posedarje — 44° 11′ N, 15° 26′ E) žive uglavnom katolici koji imaju crkvu sv. Nikole. U vreme turske vlasti tu je bila tvrđava *Sedd-i Islam* (bedem islama), samostalna kapetanija u okviru Krčkog sandžaka. Tokom XVI i početkom XVII v. pripadao je porodici Beširagić. Tokom XVII v. nalazi se pod mletačkom upravom i ima status serdarije.

Bez naznake o kom je Islamu reč, mesto se pominje samo u muslimanskim pesmama, i to onima koje imaju neke dodirne tačke sa Stojanom Jankovićem. Samo u EH 1 sa Islama se pominje Gavran kapetan, inače povezan sa drugim i drukčijim sižeima (*vide* IGALO). U EH 8, pak, kao grad Stojana Jankovića u početku se pominje Primorje:

> Piće piju primorski serdari
> U Primorju gradu bijelome,
> U avliji Janković Stojana,
> Jer Janković krsno ime služi (1–4)

a kasnije Islam (stih 156 i dalje do kraja). Štaviše, u EH 10 — gde se Primorje takođe javlja kao grad — Stojan Janković se više uopšte ne pominje, a u Islamu sedi hrišćanski junak Pavle Mirković.

> *Stojan Janković*
> U Islamu Grčkom je Stojan Janković imao veliko imanje i kulu, što je sve dobio 1670. na dar od Mletaka, posle okončanja Kandijskog rata (*vide* IRAKLION) u kojem se veoma istakao. Kada je izbio Morejski rat (1684), Stojan Janković se i u njemu isticao na strani Mletaka: prodirao je sa svojim četama sve do Like i nanosio velike gubitke Turcima; uz njegovu predanu pomoć 1686. otet je Sinj od Turaka. Poginuo je 1687. u napadu na Duvno.

U komentaru uz muslimanske pesme (MH III–IV) kaže se da je Islam bilo ime mesta (ili brda) u kome je bila kula Stojana Jankovića.

Literatura: Банашевић 1954, 608; EČ 162 (nap. 74), 272 (nap. 36); *Hrvatski leksikon* I s.v.; Imenik YU 179; ЕП 2 s.v.

ISMAIL, Ismajl, Smail

🅾 Izmayil

🅴 Biblijsko ime praoca plemena Ismailćana, docnije poistovećenih sa muslimanima i Turcima. (A. L.)

Ismajl

- grad: *I Ismajlu gradu udariću* (KH I, 32:144)

Smail

- grad: *Ibraila i grada Smaila* (KH I, 2:134)

⊘ 45° 21′ N, 28° 49′ E

Grad u Ukrajini.

Luka na levoj obali rukavca Kilije, delte Dunava, u Odeskoj oblasti. Povezan je sa Odesom i Rumunijom, udaljen 80 km od Crnog mora.

Od XVI v. je poznat kao turska tvrđava i glavno mesto istoimenog sandžaka. Rusi su ga zauzeli 1770, ali je odredbama Kučuk-kajnardžijskog mira vraćen Turcima koji su u njemu podigli jaku tvrđavu. U ru-

http://www.balkaninstitut.com

Ismail

sko-turskom ratu 1787–1791. Rusi ga osvajaju krajem oktobra 1790. što dosta doprinosi tome da mir sklopljen u Jašiju 1791. bude povoljan za Ruse, iako je Ismail vraćen Turcima. Posle toga je još tri puta menjao strane (1809, 1812. i 1856), dok 1878. nije sasvim pripao Rusima i ostao njihov sve do 1918. kad su ga preuzeli Rumuni. Sovjetski Savez ga je prvi put uzeo 1940. a drugi put 1947. da bi ga držao sve do raspada, kada je pripao Ukrajini.

U pesmi se javlja uz Ibrail (vide BRAILA), kao jedan od karavlaških gradova koje epski »Rakucija kralj« namerava da otme od turskog sultana. Takođe *vide* LONDON, DUBRAVE, HOTIN.

Literatura: VE s.v.

ISTAMBUL, Stambol, Stambul, Stanbol, Carigrad

O Byzantion, Constantinopolis

E [Krajem XIV v. potvrđen je izgovor *Istimboli* (J. Schiltberger), nasuprot jermenskoj varijanti *Stampol* koja je preovlađivala u XII v. U vreme seldžučkih sultana Anadolije i prvih Osmanlija, u opticaju su bila imena *Istinbol*, *Istanbol* ili *Istanbul*, ali je današnje ime *Istanbul* ozvaničeno tek 1930. Carigradski Grci su u XVI v. izgovarali ime kao *Stimboli* (što dolazi od gr. *εἰς τὴν πόλιν* — u grad, u gradu), a Turci kao *Stambol*. U jednom trenutku načinjen je politički pokušaj da se ime grada izmeni u *Islam-bol* ('gde vlada islam'), ali nije imao uspeha. Jedno vreme u službenoj upotrebi, pa i na novcu, javljao se i oblik *Ku(n)stantiniyya* kome su bili privrženi naročito učeni ljudi. Antičko ime *Byzantion* (tračkog porekla) takođe se još neko vreme zadržalo u otomanskim tekstovima kao prethodno ime za grad, i to u raznim arapskim i persijskim oblicima: *Byzantia*, *Byzandia*, *Buzantiye*, *Puzanta*, *Buzantis*.]

Stambol

- grad: *Nešto cvili u Stambolu gradu* (Vuk II, 52:1);Vuk II, 62, 95; Vuk III, 11, 12, 49, 73; Vuk VI, 24, 31, 45, 46; Vuk VII, 13, 37, 39, 42, 57, 72, 73, 74; Vuk IX, 1, 15, 31, 32; SM 11, 18, 51, 55, 81, 106, 116, 125, 137, 138; SANU II, 48, 52, 59, 69, 70; SANU III, 58; SANU IV, 48; KH I, 1, 2, 5, 8, 12, 14, 20, 32; MH I, 45, 66, 76; MH II, 64; MH IV, 50
- bijeli grad: *Od Stambola, od bijela grada* (MH I, 66:37); Vuk III, 13; SANU IV, 4; MH I, 68, 76; MH II, 64
- grad Carigrad: *Od Stambola grada Carigrada* (Vuk II, 80:15); Vuk VI, 45; Vuk VII, 37; Vuk IX, 1, 14, 29; SM 14, 35, 106; SANU III, 58; KH I, 1, 32; KH III, 3, 8
- carev grad: *Do Stambola carevoga grada* (Vuk IX, 6:220); KH II, 42
- veliki grad: *U Stambolu velikome gradu* (SM 55:23)
- grad stolični: *Od Stambola grada stoličnoga* (Vuk IX, 33:56)
- carev sto: *Od Stambola od careva stola* (Vuk IX, 6:78); SM 8
- čaršija: *Kad upade u Stambol čaršiju* (KH I, 14:129); Vuk II, 66
- bijeli: *Dok ja siđe bijelu Stambolu* (KH III, 4:89); Vuk II, 66, 67; Vuk IV, 48; Vuk IX, 32; SM 51,150; KH I, 2, 8, 14, 32, 39; KH III, 3; MH I, 45; MH II, 46; MH III, 1
- bili: *Ja sam ovdi od Stambola bîla* (MH VIII, 5:195); Vuk II, 89; SM 159; MH I, 50; MH III, 16, 18; MH IV, 34, 37, 49; EH 2, 6, 12
- ravan: *Nosi glavu do Stambola ravna* (KH I, 14:461), KH I, 32
- turski: *Mehmetpaša od turskog Stambola* (MH III, 1:346); MH III, 2
- na ćenaru: *Daće meni Stambol na ćenaru* (KH I, 9:174)
- pod istokom: *Dok je mene Stambol pod istokom* (Vuk VIII, 47:11)
- bez atribucije: *Gospodine, care od Stambola* (Vuk II, 66:21); Vuk II, 67, 89, 95; Vuk III, 11, 12, 13, 15, 25, 37, 38, 40, 46; Vuk IV, 24, 29, 31, 32, 39; Vuk VI, 24, 31,

http://www.balkaninstitut.com

Istambul

32, 44, 46, 48; Vuk VII, 13, 15, 38, 39, 43, 46, 50, 56, 57; Vuk VIII, 56, 60, 71, 73, 74; Vuk IX, 1, 2, 4, 5, 8, 15, 16, 18, 26, 29, 30, 31, 32; SANU II, 41, 45, 48, 59, 68; SANU IV, 13, 38, 40, 41, 46, 48; SM 18, 37, 55, 57, 61, 62, 106, 137, 138, 140, 150, 158, 159, 165, 169; KH I, 1, 2, 5, 8, 9, 10, 12, 14, 16, 19, 20, 21, 24, 26, 32; KH II, 40, 42, 46, 63, 66, 73; KH III, 3, 4, 7, 8, 15; MH I, 45, 66, 76; MH II, 16, 46, 64; MH III, 1, 2, 4, 5, 10, 13, 16, 18, 23; MH IV, 26, 28, 29, 30, 34, 36, 37, 38, 39, 41, 43, 49, 50; EH 2, 6, 7, 8, 12

Stambul

- grad: *Šalje djecu do Stambula grada* (MH IX, 2:20); MH II, 43; MH IX, 11
- grad carev: *Od Stambula, grada carevoga* (MH IX, 2:109)
- grad bijeli: *U Stambulu, gradu bijelomu* (MH II, 43:3); MH I, 35, 80; MH IX, 7
- bijeli: *Al ne iđu k Stambulu bijelu* (MH IX, 14:189)
- bez atribucije: *Draga kćeri od Stambula kralja* (MH I, 35:5); MH I, 80; MH II, 43, 67; MH IX, 14

Stanbol

- grad: *Knjiga dođe ka Stanbolu gradu* (SANU IV, 3:41)
- bijel: *Kad si bijel Stanbol osvojio* (SANU IV, 3:13)
- bez atribucije: *Rusija je na Stanbol ustala* (Vuk VIII, 47:20); SANU IV, 3

Carigrad

- grad: *Pa je šilje gradu Carigradu* (SANU II, 64:62); Vuk II, 62, 80; MH I, 58; MH II, 8; MH IX, 2
- bijeli grad: *U bijelu gradu Carigradu* (MH I, 45:3); Vuk IX, 14; ER 67, 87; SANU II, 34; SANU IV, 40
- slavni grad: *U slavnome gradu Carigradu* (SANU II, 64:14)
- lijepi grad: *Od lijepa grada Carigrada* (ER 88:6)
- mesto: *Nit' ti idi mestu Carigradu* (Vuk II, 82:205)

http://www.balkaninstitut.com

Konstantinopolj/Istambul *1420*

- krasno mesto: *Preko krasna mesta Carigrada* (Vuk II, 61:2)
- lijepo mesto: *U lijepu mestu Carigradu* (Vuk II, 18:2)
- mjesto: *Pak je šalje mjestu Carigradu* (Vuk VIII, 35:9)
- bili: *Vodite je bilu Carigradu* (MH I, 50:104); MH II, 10
- bijeli: *Prisvojiću b'jela Carigrada* (KH I, 14:39); ER 74, 88; MH II, 48
- bijeli lijepi: *Pod bijela l'jepa Carigrada* (ER 88:9)
- pusti bijeli: *Preko pusta b'jela Carigrada* (ER 87:2)
- bijeli stojni: *U bijelu stojnu Carigradu* (Vuk IX, 32:5)
- stojni: *Pak bi došli stojnu Carigradu* (Vuk VIII, 71:1804); Vuk VIII, 73; SM 15, 37, 120; SANU II, 59, 64; SANU III, 60; KH I, 15
- prokleti stojni: *Po prokletu stojnu Carigradu* (SM 55:99)
- prostrani stojni: *U prostranu stojnu Carigradu* (SM 81:2)
- stolni: *Pogubi ga stolnu Carigradu* (Vuk IX, 22:179)
- slavni: *Pa mi po'še u Carigrad slavni* (SANU II, 64:109); SANU IV, 2
- ravni: *Te ga posla ravnu Carigradu* (KH I, 14:376)
- turski: *Opremi me turskom Carigradu* (MH III, 18:100)
- bez atribucije: *Sad ja idem preko Carigrada* (Vuk II, 61:7); Vuk II, 82; Vuk III, 7, 8; Vuk VI, 31, 32; Vuk VII, 31, 57; Vuk VIII, 30, 71; Vuk IX, 2, 14, 15, 29; ER 67, 74; SM 37, 106, 136, 150, 161, 166; SANU II, 30, 33, 48, 68, 78, 90; SANU IV, 2, 13, 40, 48; KH I, 2, 5, 14; KH II, 40; MH I, 45, 50, 58; MH II, 10, 41, 60, 67; MH VIII, 14; MH IX, 2

http://www.balkaninstitut.com

⊘ 41° N, 28° 58′ E

Grad u Turskoj.

Najveći grad i luka u zemlji, na južnom ulazu u moreuz Bosfor iz Mramornog mora, pretežno na evropskoj strani. Njegov položaj je značajan zato što spaja Evropu i Aziju (Balkansko poluostrvo — Mala Azija — Crno more).

Oko 660. pre n.e. Grci iz Megare su osnovali koloniju na mestu tračkog grada Bizasa koji se nalazio na poluostrvu između Bosfora, Mramornog mora i Zlatnog roga. Tu su koloniju nazvali *Bizantion* (Bizant, odnosno Vizantion/Vizant po istočnom izgovoru). Oko 513. pre n.e. grad Vizant osvajaju Persijanci. Od njih ga 477. pre n.e. otima spartanski regent Pausanija na čelu grčke savezničke flote. Do 405. pre n.e. Vizant je član prvog atinskog saveza, a od 378. do 355. pre n.e. drugog. Makedonski kralj Filip II opsedao ga je nekoliko puta, a njegovog sina, Aleksandra III Makedonskog, Vizant je priznao za kralja. Posle njegove smrti uspeo je da ostane neutralan i da dobije samostalnost. Trgovina se u njemu jako razvila, a od 279. do 220. pre n.e. plaćao je danak Keltima.

Vizant je učestvovao u rimsko-makedonskim ratovima na strani Rima i za nagradu je uključen u Rimsku imperiju kao slobodan grad. Tokom borbi za prevlast 193–196. staje na pogrešnu stranu pa ga je pobednik Septimije Sever opseo, osvojio i razorio. Caru Konstantinu I Velikom predao se 323. Ubrzo je proglašen novom prestonicom Rimske imperije i dobio je ime Konstantinopolj (*Constantinopolis*). Nova prestonica je u malo vremena postala važno trgovačko i saobraćajno središte, a po broju stanovnika premašila je Rim.

U IV i V v. napadali su ga Huni, Sarmati, Alani, Avari i Bugari. U to vreme ojačana je gradska odbrana, pa je Konstantinopolj postao najveća i najjača tvrđava u poznatom svetu, što je i ostao do pojave artiljerije. Imao je 500 kula i 36 gradskih kapija. Od VII do IX v. napadali su ga Arabljani, Persijanci, Jermeni, Đurđijanci, Sloveni. U XIII v. osvojili su ga i opljačkali krstaši četvrtog pohoda 1203. i 1204. Ovaj pad Konstantinopolja značio je istovremeno i prvu propast Vizantije. Na njenim ruševinama stvoreno je Latinsko carstvo, ali je ono trajalo samo do 1261. kad na vlast dolazi vizantijska dinastija Paleologa.

Invazija Turaka Osmanlija svela je polako Vizantiju samo na Konstantinopolj koji se našao usred njihovih poseda. Osvojio ga je Mehmed II Osvajač od cara Konstantina Dragaša 29. maja 1453. i iste godine ga proglasio prestonicom Osmanskog carstva. Kada je 1455. pravljen popis zatečenog stanja posle rušenja i pljačke grada, zabeleženo je da su u njemu nađene 22 mahale i 918 kuća, od kojih je 290 bilo u ruševinama ili napušteno. Od 26 popisanih manastira, samo su u jednom još uvek bili Grci.

Prva velika džamija u Istambulu dobijena je adaptacijom Sv. Sofije. Za njom su sledile i druge sakralne vizantijske građevine: crkva sv. Pantokratora (Zejrek džamija), crkve sv. Pavla i sv. Dominika (Galata džamija), crkva sv. Spasa (Eski Imaret Medžid na Silimvriji). U daljoj rekonstrukciji i izgradnji Istambula, Aja Sofija je služila kao polazna tačka za sve vrste prostornog planiranja i podele: na mahale, vakufe, nahije, i tako dalje. U XV i početkom XVI v. ispražnjeni grad je popunjavan planskim doseljavanjem stanovništva iz raznih delova carevine, a potom i iz novoosvojenih krajeva. U tu kategoriju spadali su i Jevreji koji su 1492. i kasnije bili proterani iz Španije, Portugala i južne Italije. Posle pada Beograda 1521. zarobljeni hrišćani i Jevreji naseljeni su u mahali koja je po njima i nazvana *Belghrad Kapisi* (umesto ranijeg *Samatya Kapisi*), kasnije Beograd mala (*Belghrad mahallesi*). U istom duhu prihvaćeni su i proterani španski Mavri (koji se u otomanskim dokumentima javljaju kao *andaluski*). Oni su se naselili u okolini crkava sv. Pavla i sv. Dominika i — sa razumljivih razloga — širili po Carigradu izrazito antihrišćansko raspoloženje. Iako su ovakvom politikom uništavani ili ometani

http://www.balkaninstitut.com

manji gradovi u carstvu, ona ipak nije menjana jer je glavni cilj bio stvoriti od Istambula prestonicu ne samo imperije već i celog sveta, a naročito centar svetske trgovine. Međutim, u XVI v. Istambul (i drugi osmanski gradovi, ali Istambul najviše) počinje da se suočava sa problemom prenaseljenosti. Migraciju selo–grad pokretao je bezbedniji i lakši život u prestonici i oslobađanje od dve vrste poreza koji su naročito pogađali najsiromašniji sloj. Negativne posledice te migracije bile su: 1) nedostatak vode koji je automatski doveo do povećanja troškova života; 2) otežana policijska kontrola i narušena bezbednost, te usled toga povećanje kriminala (pljački, krađa i ubistava), a u sprezi sa prvom tačkom i učestali požari; 3) osiromašenje gradskog budžeta koji se punio oporezivanjem seljaka i provincije: kad je stanovništvo prešlo u grad, broj poreskih obveznika se drastično smanjio. Da bi se to sprečilo, vlasti su povremeno donosile nepopularne mere progona samaca (ljudi bez porodice). Tako su u XVIII v. iz Istambula oterane 4.000 Albanaca skitnica koji su podigli bunu 1730.

Od epidemija, koje su bile gotovo jednako česte kao i požari, Istambul su napadale kuga, kolera i velike boginje. Tokom epidemije kuge 1466. svakog dana je umiralo po 600 ljudi. Velike epidemije izbijale su i kasnije (1511, 1526, 1561, 1584, 1586, 1599, 1625, 1648, 1653, 1673, 1792, 1812, 1837, 1865. — pri čemu ovde nisu nabrojane sve). Konačan zbir umrlih tokom epidemije 1812. bio je 150.000 ljudi po jednom, a 200.000 i 300.000 ljudi po drugim izvorima. Tokom 1837. zbrisana je bila jedna dvadesetina ukupnog stanovništva. Sledeće godine uveden je obavezni karantin, ali on nije imao nikakvog efekta.

Ova viševekovna crna hronika uvela je Istambul i u poslovicu („Tako me čuma carigradska ne omela!“). Sve to zajedno učinilo je da u XVIII v. Istambul definitivno izgubi raniji značaj kao trgovački centar. Primena strogih engleskih pravila za karantin izazvala je skretanje trgovačke rute ka Leghornu. Najzad, posle Prvog svetskog rata grad gubi i ulogu prestonice koja se premešta u Ankaru, ali je od toga još teži udarac za Istambul bio pad ruskog crnomorskog izvoza uslovljen Oktobarskom revolucijom. Zahvaljujući planskoj državnoj politici, posle Drugog svetskog rata grad se obnavlja i revitalizuje, da bi u moderno doba postao ekonomski i kulturni centar države.

Carigrad je još u V v. imao visoke škole na kojima su predavali najviđeniji filozofi i pravnici onog doba. Od IX v. nadalje, na

***Istambul** 1638*

http://www.balkaninstitut.com

predlog patrijarha Fotija, u njemu se prepisuju i komentarišu grčki klasici (ti prepisi su glavni izvori preko kojih je klasična starina ušla u evropski humanizam). U Carigradu je podsticano prevođenje jermenske književnosti, naročito kada se naglo povećao broj begunaca iz Jermenije, među kojima je bio i Mesrop, izumitelj jermenskog pisma. Sredinom X v. u Carigradu je car Konstantin Porfirogenit napisao svoje čuveno delo *De administrando imperio*, jedan od najvažnijih izvora za najstariju istoriju južnih Slovena. Najveći uticaj i značaj imao je, ipak, kao verski centar, sedište vaseljenskog patrijarha i mesto na kome su donošene brojne odluke sa dalekosežnim posledicama.

Kao apsolutno najvažnije mesto ikad pomenuto u epici, Istambul/Carigrad se javlja u obe vrste konteksta — istorijskom i neistorijskom. Međutim, vrlo često njegov pomen u pesmi nema stvarnu već metaforičnu vrednost za opevane događaje — obično onda kad se javi u formulama kakve su: „care od Stambola“, „indat od Stambola“ i slične. One u tim slučajevima stoje umesto običnijeg (ali ne-epskog) idioma (*turski car* tj. *sultan*, *carska pomoć* ili *pomoć od cara*) i po pravilu su uklopljene u događaje koji sa Stambolom — osim ove — nemaju nikakve druge veze. Ovako stegnutu — a ipak visoko funkcionalnu — pesničku formu mogao je da dostigne samo zahvaljujući ogromnim razmerama duhovne i materijalne moći koju je simbolizovao.

Literatura: Siruni 1960; Bouras 1981; Mango 1981; Baldowin 1987; Иналџик 2003; Максимовић 2003; VE s.v.; Даничић 3, 440–443; *Рјечник* s.v. *Цариград*; EI s.v.; PE s.v.

IŠARČIĆ

- bijeli grad: *Od bijela grada Išarčića* (Vuk VI, 49:97)

Vide IZAČIĆ

IVANČA

- pusta: *Pa je šilje do puste Ivanče* (SANU IV, 48:136)
- bez atribucije: *Tad besedi Ranko iz Ivanče* (SANU IV, 48:150)

⊘ 43° 8′ N, 20° 27′ E

Selo kod Beograda (Srbija).

Podeljeno je na Veliku i Malu Ivanču. Velika pripada opštini Mlađenovac, a Mala opštini Sopot.

Velika Ivanča je krajem XIX v. bila selo u okrugu Beogradskom, srezu Kosmajskom, sa 108 kuća i 828 stanovnika.

Mala Ivanča je selo između reke Ralje i potoka Raljića. Selo je najpre bilo u Pustoj Ivanči, pa je kasnije premešteno na današnji položaj. Nekad je u njemu bila stara crkva.

Pominje se u kontekstu Vučićeve bune 1842. (*vide* KRAGUJEVAC).

> Takođe i: Ivanča, selo kod Novog Pazara (Srbija).

Literatura: Николић 1903; Гавриловић 1994, 65; Imenik YU 179.

IVANJICA

- bez atribucije: *Dok siđemo do na Ivanjicu* (SANU IV, 46:12)

⊘ 43° 34′ N, 20° 13′ E

Grad u Srbiji.

Nalazi se u Starom Vlahu, u podnožju planina Golije i Javora, u dolini reke (Golijske) Moravice, 49 km južno od Čačka. Mlađe naselje drumskog tipa, nastalo 1830, a već 1847. uništeno u požaru. U obnovljenoj Ivanjici sagrađena je crkva sv. Konstantina i Jelene.

Pesma peva o Moravičkoj buni iz 1826. koja je izbila posle Drugog srpskog ustanka, kada je postalo jasno da moravička oblast oko Ivanjice nije obuhvaćena mirovnim ugovorom između kneza Miloša i Marašli Ali-paše, već je ostala pod Turcima.

> *Moravička buna*
> U jesen 1816. Redžep-beg Čavić, sin Mustafe bega Čavića, uspe pregovorima da privoli Moravičane da se pokore. On se obavezao da turska vojska neće činiti nikakvu odmazdu nad Srbima koji su bili u ustaničkim odredima od 1804. do 1816. Za starešinu celog moravičkog kraja postavio je Osmana Kučevića, koji se nastanio u Čavića konacima u Ivanjici. Redžep Čavić i Osman Kučević

http://www.balkaninstitut.com

primorali su, međutim, narod da im pored redovnog danka plati i danak za vreme od 1804. pa sve do 1816. Danak je bio vrlo veliki, narod je mnogo osiromašio plaćajući ga, i počeo se naglo seliti u Pomoravlje i Šumadiju.

Godine 1826. planula je pobuna u celom moravičkom kraju. Subaša i njegova vojnička posada prebegli su preko Javora i narod je mislio da je definitivno oslobođen. Vođa pobune je bio pop Dimitrović („novi Obilić“) iz Sivčine. On se obratio knezu Milošu za pomoć i knez ga je imenovao kapetanom moravičkim, ali mu pomoć nikakvu nije poslao. Ponovo je došla brojna turska vojska i Moravica je iznova pokorena.

Literatura: Marković 1988, 89; Даничић 1, 389; *Рјечник* s.v.; ЕП 1 s.v.

IZAČIĆ, Izorčić, Išarčić

I Berešić, Dol, Izačićgrad

E Prezime na *-ić* (tip *Kovačić*) od ličnog imena *Izak* = *Isak*. (A. L.)

Izačić

- grad: *Te je šalje k Izačiću gradu* (Vuk VIII, 40:3)
- bez atribucije: *Kad dođoše prema Izačića* (SANU III, 74:42); MH IX, 17; KH II, 60

Izorčić

- grad: *Pake idu Izorčiću gradu* (Vuk VIII, 37:11)
- bijeli grad: *Od bijela Izorčića grada* (Vuk VIII, 37:85)

Išarčić

- bijeli grad: *Od bijela grada Išarčića* (Vuk VI, 49:97)

⊘ 44° 52′ N, 15° 46′ E

Mesto u BiH.

Ostaci Izačića vide se na jednom uzvišenju uz put Bihać — Petrovo Ličko Selo. Grad je bio mali i nalazio se na levoj obali Une. Pripadao je plemićima Izačićima koji se prvi put pominju 1501. i po kojima je grad i dobio ime (1527. Pavao Izačić je prisustvovao krunisanju Ferdinanda Habzburškog za hrvatskog kralja). Pre toga grad se zvao *Berešić*, zatim *Dol*, a tek od XV v. *Izačićgrad*. Stjepan Izačić je 1540. ustupio grad kraljevoj upravi jer više nije mogao da ga brani. Turci su ga zauzeli 1592, a pre toga dvaput su ga uzalud opsedali. Posle 1626. bio je popravljen i u njemu je smeštena posada, a 1685. zapalio ga je austrijski general Herberštajn.

Početkom XIX v. grad i okolina su mnogo stradali. Francuski maršal Marmon zapalio ga je i opljačkao 1810, a austrijski general Valdštajn 1836. Verovatno je posle Valdštajnovog pohoda napušten jer se u popisu iz 1838. uopšte ne spominje.

Uz Kladušane i Tržačane, stanovnici Izačića bili su u hrišćanskoj okolini na glasu kao veliki zulumćari.

U pesmama se kao njegovi držaoci iz turskih vremena pominju izvesni Ibro Rezović (Vuk VIII, 40), beg Ibrajim (Vuk VIII, 37) koji kreće vojsku na Drežnik, i najzad — potpuno neodređeno — neki Dizdarčić, u smislu „dizdarev sin“ (Vuk VI, 49).

Literatura: Lopašić 1943; Kreševljaković 1953; Vego 1957.

IZGORI

- pusti: *Pa otale u Izgore puste* (KH III, 14:220)
- bez atribucije: *Od Izgori od Mastilovića* (Vuk IV, 55:67); KH III, 14

⊘ 43° 16′ N, 18° 37′ E

Selo u Gatačkom polju (BiH).

Pominje se kao skrovište hajduka Vuleta i Okice (KH III, 14), odnosno kao mesto iz kojeg Ali-paši stižu žalbe na Grahovljane, u kontekstu bitke na Grahovu 1836. (Vuk IV, 55).

Literatura: ЕП 2 s.v.; Imenik YU 180.

IZMIR

I Smirna

E Tur. *Izmir*, od grčkog (još antičkog) imena grada *Smýrnē*; kao apelativ grčka reč označava drvo mirtu, ali nije jasno da li je grad poneo ime po drvetu ili ono po njemu. (A. L.)

- grad: *Odvede me do Izmira grada* (KH III, 4:188)
- grad vlaški: *Od Izmira, od grada vlaškoga* (KH III, 4:118)
- grad kaurski: *U Izmiru gradu kaurskome* (KH III, 4:598)

http://www.balkaninstitut.com

Izmir

- bijeli: *Kad me svede bijelu Izmiru* (KH III, 4:189)
- bez atribucije: *Sve ću hodat a za Izmir pitat* (KH III, 4:322)

* * *

grad Izmirski

- bez atribucije: *Te si sišo gradu Izmirskome* (KH III, 4:1202)

⊘ 38° 25′ N, 27° 10′ E

Grad u Turskoj.

Glavni grad i luka istoimene pokrajine. Leži u dnu istoimenog dubokog zaliva na obali Egejskog mora.

Izmir je osnovan u XI v. pre n.e. i zvao se *Smirna*. Zahvaljujući položaju koji zauzima, Smirna je mnogo puta menjala gospodara tokom svoje duge istorije. Za vreme Rima i Vizantije bila je jedan od najvećih gradova u Maloj Aziji. Opustošili su je Tatari pod Timurom Lenkom 1403. Pod turskom vlašću Izmir je bio od 1424. do 1919. Od 1919. do 1922. bio je pod grčkom okupacijom, a posle je ponovo vraćen Turskoj na osnovu odredaba mira u Lozani (1923). Veliki deo grada uništen je prilikom grčkog povlačenja 1922.

Izmir 1764

Pominje se u neistorijskom sižeu o spasavanju Mustaj-begove kćeri iz tamnice izmirskog kralja. To bi značilo da se opisani događaj morao desiti pre 1424, dok je Smirna još bila hrišćanski grad, ali je taj podatak irelevantan za siže ovog tipa.

U jednoj lirskoj pesmi iz Kuča (pleme u Crnoj Gori), Izmir se pominje kao mitsko mesto na Istoku, blizu Dunava:

Tamo stranom, put Istoka,
Put Izmira bijeloga,
Tamo mi je Dunav voda,
I u vodu komat leda.
Rastopi se komat leda
Kako što se tope momci
Gledajući na đevojke.*

Literatura: Дучић 1931, 400–401*; VE s.v.

IZORČIĆ

- grad: *Pake idu Izorčiću gradu* (Vuk VIII, 37:11)
- bijeli grad: *Od bijela Izorčića grada* (Vuk VIII, 37:85)

Vide IZAČIĆ

IZVORCI

- ravni: *Sa njom udriš na Izvorce ravne* (Vuk VIII, 24:50)
- bez atribucije: *Do Izvorca i Kobilja Dóca* (Vuk VIII, 24:103)

Neizvesna ubikacija.

U Srbiji, blizu Žagubice, postoji selo Izvarica koje se u starim izvorima pominje kao Izvorac (priložio 1405. despot Stefan Lazarević Tismenu i Vodici u Rumuniji).

Prema pesmi, koja peva o jednom od čestih sukoba između Crnogoraca i Turaka oko ovaca, Izvorci su — međutim — u Crnoj Gori (gde ih na današnjim mapama nema):

Pa da ode na Rudine ravne,
Na granicu lomne Gore Crne,
Do Izvorca i Kobilja Dóca (101–103).

Literatura: Пурковић 1940.

http://www.balkaninstitut.com

J

JABUKA, Jabuke

O Jabulka

E Po drvetu *jabuci*, stsrp. *jablьka*. (A. L.)

Jabuka

- selo: *Zdravo pošli na selo Jabuku* (SM 9:250); Vuk VIII, 73; SANU IV, 13
- mlada: *Goniti te do Jabuke mlade* (KH I, 2:81)
- stara: *A otale do Jabuke stare* (KH I, 2:82)
- ravna: *Vodi vojsku na Jabuku ravnu* (SANU III, 55:68)
- bez atribucije: *U Jabuci konak učiniše* (Vuk III, 68:173); Vuk VIII, 54; SANU IV, 13; KH III, 14

Jabuke

- bez atribucije: *A na ime Vuka od Jabukah* (SM 12:36)

1. Selo u Crnoj Gori, na putu između Prijepolja i Pljevalja.

U pesmi „Rišnjanin hadžija i Limun trgovac" (Vuk III, 68) jasno je da se radi o ovoj Jabuci budući da maršruta, čije su spoljašnje tačke Sremska Mitrovica i Risan, posle Glasinca ide na: Praču, Jabuku u Hercegovini, Izgore u podnožju planine Volujak (a ne Zagorje), Čemerno i Vrbu u Hercegovini (podnožje planine Lebršnik), Cernicu u Gatačkom polju i Korita (mesto a ne oblast) u Hercegovini, na putu Avtovac–Bileća. I u svim ostalim hrišćanskim pesmama radi se o ovom selu Jabuka/Jabuke koje je vrlo dugo bilo — i u kolektivnoj svesti se ustalilo — kao granični prelaz između Crne Gore i Srbije.

2. *Jabuka stara i mlada* iz muslimanske pesme KH I, 2 mogla bi imati drukčije značenje. Ona se lako uklapa u predanje o Crvenoj Jabuci (Qyzyl Alma), krajnjem cilju turskih osvajanja, simbolu ili metafori za neki od velikih evropskih gradova (Rim, Beč, Prag), koji će turski car osvojiti i držati čvrsto i dugo. U varijanti koja podržava hrišćansku stranu, Crvena Jabuka u istom simbolskom značenju je krajnja tačka do koje će Turci doći u osvajanju Evrope, posle čega će odande sa lakoćom bitri oterani zauvek. Ovo predanje su i Turci i hrišćani vrlo često spajali sa sličnim predanjem o „Zlatnom Pragu" (*vide*).

> Još i: selo u Srbiji kod Pančeva (nemačko ime Apfeldorf), na levoj obali Tamiša; selo u Ibarskom Kolašinu (Srbija); u BiH 4 mesta — kod Srbinja/Foče, Gacka, Goražda i Sokolca; u Crnoj Gori kod Kolašina, Prijepolja; u Hrvatskoj kod Sinja; ostrvo Jabuka u Jadranu.

Literatura: Радонић 1910, 80 (пар. 46); Šimčik 1934; Marković 1988, 90; Imenik YU 182; ЕП 2 s.v.

JADRAN

- bijeli grad: *Do Jadrana, bijeloga grada* (Vuk VIII, 73:165)

Neizvesna ubikacija.

Možda Jadranovo — mesto u Hrvatskoj (45°13'N, 14°37'E). U pesmi, koja peva o pohodu Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1852–1853, Hrvatska se — međutim — nigde ne pominje:

http://www.balkaninstitut.com

I eto ti zemlja Bosna ravna,
Bosna zemlja i Hercegovina,
Arbanija do Urumenlije,
Do Jadrana, bijeloga grada (162–165).

Ako se Urumenlija, evropski deo Turske imperije, shvati kao kopneni deo Balkana na sever i istok od Albanije (što pesma dopušta), onda bi se grad Jadran možda mogao identifikovati kao Jadar budući da je oblik *jadranski* dugo bio u upotrebi jednako kao i *jadarski* (u pisanim izvorima iz XVIII v. i kod Vuka u *Rječniku*: Jadranin, Jadranka — „aus Jadar"; Jadranski — „von Jadar").

Literatura: Спремић 2005; *Рјечник* s.vv. *Јадар*, *Јадранин*, *Јадранка*, *Јадрански*.

JAGODINA

➊ Jadunum, Eperis, Jagodna, Jasince, Svetozarevo

🅴 Od prvog pomena krajem XIV v. do u XIX v. *Jagodna*, pridev od *jagoda*, zamena sufiksa kao u *Osečna* > *Osečina* (up. Лома 1997, 8). (A. L.)

♦ šeer: *Otidoše šeer Jagodini* (SANU IV, 48:80)

⊘ 43° 58′ N, 21° 15′ E

Grad u Srbiji.

Jagodina se prvi put pominje kao *Jagodna* u jednom pismu kneginje Milice (tada monahinje Evgenije) iz 1399, a potom i 1411. kao lepo mesto u kome često boravi despot. Posle pada Srbije pod tursku vlast (između 1459–1467), formiran je Smederevski sandžak i u njemu je Jagodna bila selo sa trgom u istoimenoj nahiji. Srpski vlastelin Miloš Belmužević, spahija i timarnik, držao je 1476. kao pazarno mesto sa stojednom kućom i prihodom od 3660 akči (83 dukata). Strani putnici je u dnevnicima nazivaju *Jadunum*, *Eperis* ili *Jasince*, sve dok se 1568, sudeći po do sada poznatim izvorima, nije ustalilo ime Jagodina. Od sredine XVI v. stanovnici Jagodine imali su status derbendžija (čuvara carskih puteva).

U XVII v. (1620) Turci u Jagodini podižu palanku, koja verovatno nije bila dugog veka jer Evlija Čelebija beleži da je zapustela. Razni putopisci iz XVI v. (1553–1557) pominju Jagodinu kao dobro naseljenu i lepu varoš sa 4 karavan-saraja, 2 džamije i turskom školom, 4 dana udaljenu od Beograda ako se ide Carigradskim drumom. U njoj je živelo više spahija i turskih vojnika, a manje Srba hrišćana. U borbama za oslobođenje (od Kočine krajine 1788–1791. pa do kraja Drugog srpskog ustanka 1815), Jagodina je više puta rušena i paljena, a najviše 1813. kada se u njoj, po svedočenju savremenika, „ni parče drveta nije moglo naći". U Jagodini su se početkom Prvog srpskog ustanka odigrale dve važne bitke protiv dahije Kučuk Alije i krdžalije Alije Gušanca.

Po sklapanju mira 1815, Jagodina je do Hatišerifa 1830. bila nahija sa kneževinama Levač i Temnić i sa 140 sela. Njen starešina, knez Mileta Radojković, poveo je 1837. (jedinu uspešnu) bunu protiv kneza Miloša.

Kod Vuka u *Rječniku*: „varoš (i zidine) u Srbiji blizu Morave".

Pesma pominje ovo mesto u kontekstu Vučićeve bune (*vide* KRAGUJEVAC).

Literatura: Зиројевић 1974; Вукановић 1975, 148; Миљковић 1992; Миљковић 2004; Гавриловић 1994, 67–68; Даничић 3, 497; *Рјечник* s.v.; EČ 67 (нап. 53).

JAJCE, Jajac

🅴 Deminutiv od *jaje*, po jednom tumačenju prevedenica ital. naziva utvrđenja kod Napulja *Castello del'uovo* (Skok I 749a). (A. L.)

Jajce

♦ grad bijeli: *Pored Jajca grada bijeloga* (Vuk III, 47:5); ER 64; SANU II, 30; SANU III, 63

♦ bijelo: *Dok otidem Jajcu bijelome* (Vuk III, 47:31); ER 64, 79; SANU III, 63; SM 62; KH I, 4; MH III, 3

♦ prebelo: *Kto će ići u Jajca prebela* (Vuk VII, 40:8)

♦ kameno: *Straogleđu od kamena Jajca* (SANU II, 30:2083); MH III, 4

♦ bez atribucije: *Od Jajca ih niko ne viđeo* (Vuk III, 47:24); Vuk VII, 40; KH I, 2; KH II, 69; MH III, 3, 14

http://www.balkaninstitut.com

Jajac

- bez atribucije: *Da Stambolci u Jajac dođo-še* (SM 57:11)

⊘ 44° 20′ N, 17° 15′ E

Grad u BiH.

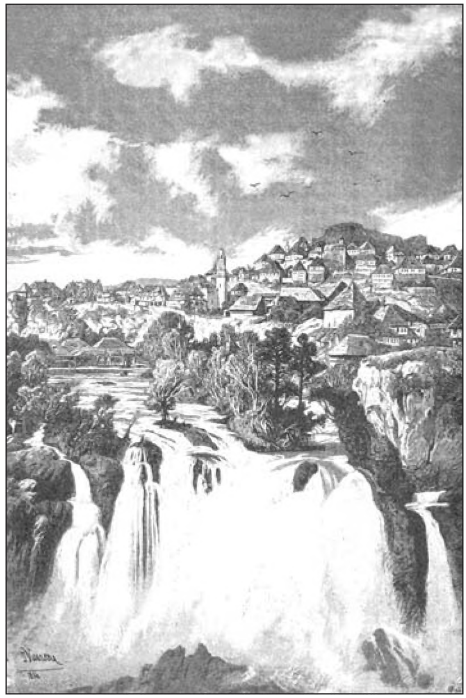
Smešten je iznad ušća Plive u Vrbas.

Po postojećim podacima, bio je naseljen i u rimsko i u preistorijsko doba.

Srednjovekovni grad je podigao Hrvoje Vukčić Hrvatinić između 1391. i 1404. Njega su posle 1396. nazivali *Conte di Jajce*, a tada se prvi put pominje i slovensko ime mesta. On je verovatno sagradio samo citadelu (Medved-kula je postojala i pre toga), a posle njega grad su dograđivali ostali bosanski kraljevi, potom Mađari u vreme Jajačke banovine (1464–1527) i najzad Turci.

Hrvoje Vukčić je u novi grad preneo sedište Pivske župe, boravio je u Jajcu, brinuo o njegovom održavanju, izdavao u njemu povelje i gradio podzemnu kriptu poznatu kao „katakombe“, verovatno kao porodičnu grobnicu, koja je ostala nedovršena posle njegove smrti 1416. Posle Hrvoja Vukčića, Jajce je bilo u rukama Radivoja Jablanovića, a zatim u posedu bosanskih kraljeva i njihovih namesnika. U njemu je 1423. stolovao Tvrtko II Tvrtković. Tako je Jajce u XV v. postalo kraljevski grad, a naročito je to bilo u vreme poslednjeg bosanskog kralja Stjepana Tomaša, odnosno Tomaševića (1443–1461), koji je 1463. pogubljen ispod gradskih zidina. Te godine Jajce je prvi put palo u turske ruke, ali ga je Matija Korvin u jesen iste godine preoteo od Turaka. Kada ga Turci i sledeće (1464) godine ponovo napadnu, Jajce dobija ulogu najjužnijeg bedema ugarske države, „kapije jugozapada“ i „ključa Dalmacije, Istre, Italije i Nemačke“.

U Jajcu su tokom srednjeg veka bile sagrađene tri crkve: sv. Katarine, sv. Marije i sv. Luke, svaka u nekom drugom vremenskom razdoblju. Crkvu sv. Katarine dva puta pominje papa Pije II (1458. i 1463). Isti papa pominje 1461. i crkvu sv. Marije u kojoj se, po predanju, čuvalo telo sv. Luke, a 1469. i samostane u Jajcu, Grebenu i Jezeru.

Jajce *1887*

Turci su porušili crkvu sv. Katarine 1528, nepunu godinu pošto su osvojili grad.

Turci napadaju Jajce i 1491, 1512. i 1525, da bi ga konačno osvojili 1527, godinu dana posle Mohačke bitke. Teško je stradalo u požaru 1658. Pod Turcima je ostalo 351 godinu, sve do 1878.

Od pada pod tursku vlast, Jajce je kao nahija pripadalo Brodskom kadiluku. Kada je (oko 1540) osnovan Kobaški kadiluk, pripalo je njemu. Između 1580. i 1590. Jajce je postalo sedište Jajačkog kadiluka koji se sastojao od 5 nahija. Posle reformi u XVII v. Jajce je postalo sedište Jajačke kapetanije. U XVIII v., kad Bosna postaje periferijska oblast Turskog carstva, Jajce se nalazi u sastavu Travničkog sandžaka.

Epski lik Vuk Jajčanin

Istorijski — Vuk Grgurević Branković, sin Grgura i unuk Đurđa Brankovića. Epici poznat i kao *Zmaj despot Vuk* i kao *Zmaj Ognjeni Vuk*. Stolovao je u Slankamenu u Sremu. Njegovog oca oslepio je car Murat. Srp-

http://www.balkaninstitut.com

ski despot je bio samo titularno jer je verovatno 1457. prešao u tursku službu. Posle jedne emisarske dužnosti 1465. prelazi ugarskom vladaru Matiji Korvinu. Naročito se istakao u ratovima protiv Poljaka, Turske i Donje Austrije, a učestvovao je i u borbama za Šabac (1476), za Srebrenicu (1476), Kruševac i Braničevo (1481), itd. Umro je 1485. bez potomstva.

Nazvan je Jajčaninom zbog učešća u pohodu na Vrhbosnu (Sarajevo) pod Matijom Korvinom 1480, a taj pohod je krenuo iz Jajca. Po predanju, nastanio se u Jajcu odmah posle propasti bosanske države, onda kada je kralj Matijaš prvi put oteo Jajce od Turaka.

U pesmama se pominje kao mesto kojim, u periodu turske vlasti, upravlja Jazap (Vuk III, 47) ili Izep-aga (SANU III, 63), a u pretkosovsko vreme vojvoda Stefan (SANU II, 30). Direktno o Vuku Jajčaninu peva muslimanska pesma KH I, 4. Od istorijskih događaja, pominje se u kontekstu osvajanja Bihaća (MH III, 4), opsade Temišvara u XVII v. (KH I, 2), bune bosanskih muslimana pod vođstvom Husein-paše Gradaščevića, Zmaja od Bosne (SM 62) i sl.

Literatura: Kreševljaković 1953; Vego 1957; Basler 1971; Ćurić 1971, 13–32; Ilić 1971, 35–37; Ковачевић — Којић 1978; Даничић 3, 498; *Рјечник* s.v.; VE s.vv. *Jajce, Grad*; EČ 208 (nap. 28).

JAMACI

E [*Jamak* 'barjaktarov pomoćnik, signiferi vicarius': „Jamak ide za barjaktarem, ako bi njemu što bilo, da on odmah barjak primi" (Vuk, *Рјечник* s.v.).]

- bez atribucije: *Sa Jamaka Mirkovića Jova* (Vuk IV, 55:178)

Mesto u Crnoj Gori.

Selo u oblasti Grahovo blizu mesta Grahova, na nekadašnjoj granici Hercegovine i Crne Gore.

U doba o kome pesma peva Grahovo je bilo na tromeđi Turske, Crne Gore i Austrije (epske Njemačke). Pominje se u kontekstu turskog pohoda na Grahovo 1836.

Literatura: Латковић 1954, 623.

JANOK, Janjok

0 Arrabona, Győr, Rab, Janik

E U srpskom letopisu *Janokъ* je Đur (Đer) u Mađarskoj (Даничић 3, 503), tj. nem. *Raab*, antička *Arrabona*. Možda od tur. *yanık* 'spaljen, izgoreo'. (A. L.) [Slično već u komentaru uz MH III i IV: od tur. *jangi*, što znači *požar*. Otud: izgoreo, popaljen grad. Iz pesama se ne vidi koji bi to grad mogao biti.]

Janok

- grad: *Odvešću ih do Janoka grada* (Vuk III, 35:31); Vuk VII, 5; ER 126; KH I, 17, 23, 39; KH II, 52, 57
- grad bijeli: *U Janoku, gradu bijelome* (KH II, 52:228); Vuk VI, 37
- ćesarov grad: *U Janoku ćesarovom gradu* (KH I, 15:4)
- bili: *Pa on štije po Janoku bilu* (EH 2:553)
- na ćenaru: *Bjeli mu se Janok na ćenaru* (EH 2:478)
- bez atribucije: *U Janoku isprosi devojku* (Vuk II,101:2); Vuk III, 35; Vuk VI, 37; Vuk VII, 5; ER 53; KH I, 17, 39; KH II, 52, 57; EH 2

Janjok

- grad: *On okrenu kroz Janjoka grada* (Vuk III, 18:83); MH IV, 50
- grad bijeli: *U Janjoku gradu bijelome* (Vuk III, 18:2); KH I, 39; MH IV, 50
- grad ćesarski: *Ni Janjoka, grada ćesarskoga* (MH IV, 50:575)
- grad kaurski: *Već Janjoku gradu kaurskome* (Vuk III, 18:168)
- bili: *O Ivane od Janjoka bila* (Vuk III, 18:26), MH IV, 43, 47, 50
- od kamena: *A bili se Janjok od kamena* (MH IV, 47:525)
- kameni: *Jer bi sašo u Janjok kameni* (MH IV, 48:434)
- bez atribucije: *Progovara od Janjoka Ivo* (Vuk III, 18:115); MH IV, 43, 47, 49, 50

Neizvesna ubikacija.

U zbirci Koste Hermana (II), priređivač u napomeni uz tekst tvrdi da se — po situaciji u pesmama i po nekim turskim analima — može zaključiti da se radi o mađarskom mestu Rabu. Blizu ove varoši nalazi se mesto Janoš-haza pa je možda od toga postao Janok. U s/z Mađarskoj stvarno i postoji mesto

http://www.balkaninstitut.com

pod tim imenom poznato po Janočkom ratu 1663.

Vitković i Radonić misle da je u pitanju Đur — uz Ostrogon, Komoran, Budim, Peštu i Vac, jedan od važnih gradova koji su činili lanac mađarske odbrane od Turaka na Dunavu. Ovaj grad je 1598. bio oslobođen od Turaka, pa su se tada u njemu naselili Srbi iz Bačke, naviknuti da drže krajinu protiv Turaka. U tom kontekstu za grad se vezuje ime Golotrba Ive.

Kod Petra Matkovića pak stoji da su Đur (*Jurr*) i Rab jedno isto mesto, s tim što je prvo ime prema mađarskom, a drugo prema nemačkom izgovoru.

Vuk u *Rječniku* s.v. *Janjok* pretpostavlja da bi u pitanju mogao biti italijanski primorski grad Ankona, što se ipak ne uklapa ni u jedan od postojećih epskih sižea. Ime *Janik* javlja se kod Evlije Čelebije.

Janok/Janjok se pominje i u istorijskim i u neistorijskim (uglavnom ženidbenim) sižeima. Od istorijskih, pominje se u kontekstu boja kod Osijeka (svakako posle 1526. i verovatno pre 1687. kada su ga Turci definitivno izgubili — KH I, 17), izbavljanja Muje Hrnjice iz janočkog ropstva (KH II, 52) i drugima.

Literatura: Витковић 1887, 87; Матковић 1890; Радонић 1910, 84 (нап. 55, 58); Elezović 1950; Банашевић 1954, 602; KH II, nap., str. 8; *Рјечник* s.v. *Јањок*; Imenik YU 183.

JANJA

E S obzirom na kratkosilazni akcenat prvog sloga u Vukovom *Рјечнику*, *Janja* neće biti isto što i *jánja* 'crna topola' (up. *Janjevo*), nego pridev na *-jь* od ličnog imena *Jana = Ana*, u ženskom rodu možda prema nekoj nekadašnjoj crkvi sv. Joakima i Ane. Ili, ako je ovde, kao često inače, primarno ime reke, predslovenskog porekla, up. u Bugarskoj *Luda Jana*. (A. L.)

- carev grad: *A careve prihvaćat gradove, | Uzet Janju, uzet Bijeljinu* (KH II, 73:62–63)
- donja i gornja: *Primit Janju i donju i gornju* (KH I, 15:37)
- bez atribucije: *Ranjenike Janji prenositi* (Vuk IV, 26:240)

⊘ 44° 39′ N, 19° 14′ E

Grad u BiH.

Danas mesto u Republici Srpskoj, opština Bijeljina, 20 km južno od grada Bijeljine. Prostire se na obe strane reke Janje, koja se na 2 km od naselja uliva u reku Drinu. Blizu ušća Janje u Drinu, na istoj visini ali na Drini, nalazi se mesto Novo Selo gde je sačuvan stari srednjovekovni grad Vidin. U blizini je i stari Trojanov grad.

Narodna etimologija vezuje ime mesta za priču o starici Janji koja je Turcima Budimlijama pokazala brod na reci Janji kraj koje su se oni kasnije naselili. U folkloru se, dakle, Janja smatra relativno novim naseljem koje nije postojalo pre turskog doba.

O vremenu nastanka Janje nema pouzdanih podataka. Kao trgovačko mesto u Bosni pominje se u XVIII v., ali je sasvim sigurno postojala i znatno pre toga, pa se tako priča i da je Đerzelez Alija (junak iz XV v.) neko vreme živeo u Janji ili čak bio rođen u njoj.

Pouzdano se zna da je Janja dugo bila kasaba i da je zadovoljavala sve kriterijume da bi se tako zvala. Nakon toga je bila nahija pa ajanluk, a od 1867. do 1878. bila je mudirat (ispostava), što je veći rang od opštine. Od 1878. pa sve do 1961. Janja je neprekidno bila opštinski centar. Prema staroj podeli, organizovana je kao naselje sa više mahala, što je — između ostalog — odlika većih bosanskih naselja.

Pominje se u kontekstu neuspelog pohoda generala Petraša na Zvornik 1717. (KH I, 15) i boja na Čokešini 1804. (Vuk IV, 26).

Takođe i: Janja kod Knjaževca (Srbija).

Literatura: Marković 1988, 93; Ристановић 2000, 462–464; Перић 2005; ЕП 2 s.v.; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 184.

JANJEVO

O Jagnevo, Gnagneva, Gnanevo

E U dubrovačkim pismima 1346. *Janeua*, 1433. *Jagneuo*, verovatno od *janj* 'crna topola, jagnjed'. (A. L.)

- ravno: *I pokupi sve Janjevo ravno* (Vuk IV, 31:220); SM 63

⊘ 42° 34′ N, 21° 14′ E

http://www.balkaninstitut.com

Grad na Kosovu (Srbija),

Nalazi se j/i od Prištine. Danas jedna od dve hrvatske enklave na Kosovu.

Poznato rudarsko mesto srednjovekovne Srbije u blizini Lipljana, zapadno od Novog Brda. Pod ovim imenom pominje se prvi put 1303. u pismu pape Benedikta IX upućenom barskom nadbiskupu Marinu. Ta najstarija vest o Janjevu ne govori da li su već tada njegovi rudnici bili aktivni, već samo pominje katoličku parohiju koja se u njemu nalazila. Vernici te parohije imali su svoju crkvu sv. Nikole, a pravoslavni crkvu sv. arhanđela Mihaila i Gavrila, o kojoj postoje svedočanstva iz 1548, i Blagovesti koja se pominje 1581.

U prvoj polovini XV v. Janjevo je bilo na vrhuncu moći, nalazilo se u sastavu srpske države i Dubrovnik je u njemu imao svoju koloniju (zvanično formiranu 1433). U njemu je bilo i Kotorana (jedan od carinika je bio Pribisav iz Kotora), ali oni nisu bili organizovani u posebnu zajednicu.

Posle pada Novog Brda 1455, pretpostavlja se da ni Janjevo nije dugo odolevalo Turcima. Pod turskom vlašću ono i dalje ostaje najbogatiji rudnik srebra i zlata u Srbiji, o čemu svedoče zapisi iz perioda XVI–XVIII v. Smatra se da je rad u janjevskim rudnicima zamro u XVIII v.

Oko 1 km zapadno od Janjeva i 5 km j/i od manastira Gračanice nalaze se ostaci srednjovekovnog grada Veletina koji se prvi put pominje 1321. Grad je štitio Janjevo i okolna mesta i puteve. U Atlasu M. V. Koronelija iz 1689. označene su njegove ruševine. Danas stoje bedemi Veletina mestimično očuvani i do 3 m visine.

Obe pesme pominju Janjevo u kontekstu boja na Deligradu 1806.

Literatura: Ковачевић 1952; С. Ћирковић, Д. Ковачевић–Којић, Р. Ћук 2002; Ковачевић — Којић 2007; Даничић 3, 505; *Рјечник* s.v.; *Задужбине Косова* 368; Imenik YU 184.

JANJINA, Janj

⓿ Ioannina, Yanina

🅴 Srednjegrčko *Iánnina* pored *Ioánnina*, od hrišćanskog imena *Ioannis* 'Jovan'. (A. L.)

- grad: *A kad dođe baš u Janja grada* (Vuk II, 15:47)
- bez atribucije: *Rani care u Janju devojku* (Vuk II, 15:1)

⊘ 39° 40′ N, 20° 51′ E

Grad u Epiru (Grčka).

U srednjem veku prvo je pripadao Srbima (1349–1430), a potom Turcima (od 1430. do 1913) koji su od grada napravili centar Janjinskog sandžaka. Posle odlaska Turaka Janjina, koja je do tada bila u Albaniji, pripala je Grčkoj. U njoj je od 1788. do 1822. boravio Ali-paša, poznat kao „Lav iz Janjine".

Janjina je bila veliki i napredan grad u kome je bogata jevrejska kolonija postojala još od IX v., a njena se brojnost uvećala naročito posle progona Jevreja iz Španije. Najveće blago janjinskih Jevreja je jedna stara Tora za koju se misli da ima više od 1.500 godina, a poznata je kao „Knjiga (Safer) iz Valone".

Kod Vuka u *Rječniku*: „u pjesmi nekakav grad".

Pesma je pominje u neistorijskom kontekstu izgrađenom oko motiva incesta.

> Takođe i: selo u Hrvatskoj, opština Ston, Dubrovačko-neretljanska županija.

Literatura: Kornrumpf 1995; *Рјечник* s.v. *Јањ*.

JANJOK

- grad: *On okrenu kroz Janjoka grada* (Vuk III, 18:83); MH IV, 50
- grad bijeli: *U Janjoku gradu bijelome* (Vuk III, 18:2); KH I, 39; MH IV, 50
- grad ćesarski: *Ni Janjoka, grada ćesarskoga* (MH IV, 50:575)
- grad kaurski: *Već Janjoku gradu kaurskome* (Vuk III, 18:168)
- bili: *O Ivane od Janjoka bila* (Vuk III, 18:26); MH IV, 43, 47, 50
- od kamena: *A bili se Janjok od kamena* (MH IV, 47:525)
- kameni: *Jer bi sašo u Janjok kameni* (MH IV, 48:434)
- bez atribucije: *Progovara od Janjoka Ivo* (Vuk III, 18:115); MH IV, 43, 47, 49, 50

Vide JANOK

http://www.balkaninstitut.com

JANJOŠ, Janoš

➊ Janoshasza

Janjoš

- grad: *Momče mlado od Janjoša grada* (SM 44:2)

Janoš

- grad: *No ti pođi put Janoša grada* (SANU III, 34:93)
- bez atribucije: *Vino pije od Janoša kralju* (SANU III, 34:1); SM 44

Neizvesna ubikacija.

Možda varoš *Janoshasza* (u prevodu: 'Jovanov dom') u zapadnoj Mađarskoj, na granici sa Austrijom (*vide* JANOK).

Pominje se u neistorijskom kontekstu smrti Alije Bojičića (SM 44) i ženidbe Iva Golotrba (SANU III, 34).

JARUŽICA

- maleno selo: *U malenu selu Jaružici* (Vuk IV, 62:102)

Neizvesna ubikacija.

Prema pesmi, selo u okolini Kragujevca: [vojvoda Maksim Starovlah je preminuo]

U pitomoj zemlji Šumadiji,
Kod lijepa mjesta Kragujevca,
U malenu selu Jaružici (60–62).

Na današnjim mapama ne postoji.

Pominje se povodom godišnjice boja koji se dogodio *Ispod kršna brda Kukutnice | Kod Čepova i kod Bjeleuše* (36–37) tokom Drugog srpskog ustanka.

JASENOVAC

- lijepi grad: *Od l'jepa Jasenovca grada* (ER 125:5)

⊘ 45° 16′ N, 16° 54′ E

Mesto u Hrvatskoj.

Mali grad na obali Save kod ušća Une u nju, 12 km j/z od Novske.

Prvi put se pominje u XIV v. kao mesto sa tvrđavom na putu Sisak–Novska. Utvrđenje je imalo oblik nepravilnog trougla i bilo je opasano opkopom. Sa dolaskom Turaka na Balkan, Jasenovac se našao u Vojnoj krajini sa većinskim srpskim življem doseljenim iz Srbije.

Pesma ga pominje u neistorijskom kontekstu, ali u tačnom prostornom okruženju (gradovi Dubica, Kostajnica, Gradiška, Banjaluka i Novi, planine Kozara, Psunj, Gaštica i Motajica, reka Neteka).

Literatura: *Рјечник* s.v.

JASENOVO

- bez atribucije: *Burin-bega od Jasenovoga* (Vuk III, 37:54)

Neizvesna ubikacija.

U pesmi, mesto kod Foče (danas Foča/Srbinje, BiH). Druga mesta u okruženju: Bišće, Novi, Udbinja, Orašac, Kladuša. Pominje se kao boravište izvesnog Burin-bega koji će, na poziv Ograšić-serdara, poći sa turskom vojskom u napad na čardake Janote Diklića.

> U Srbiji još i: sela kod Ćuprije, Užica, Bele Crkve, Despotovca i Nove Varoši.

Literatura: Гавриловић 1994, 70; Вукановић 1975, 148; Imenik YU 185; ЕП 2 s.v.

JAŠTREBA

- selo: *Da on udri na selo Jaštrebu* (Vuk VIII, 58:123)

Neizvesna ubikacija.

Pominje se u kontekstu boja kod Kosovog Luga (*vide*) 22. jula 1839. Na selo Jaštrebu nasrnule su, tokom boja, „arbanaške čete“:

Ali sela opalit' ne mogu,
E seljani sela ne davahu,
Brane sela ognjem iz pušakah (141–143).

Položaju epske Jaštrebe donekle odgovara današnje mesto Jastreb u Crnoj Gori (42° 32′ N, 19° 8′ E)

JEDNOŠI

- selo: *Dokle selu u Jednoše do'še* (Vuk VIII, 29:175)

Neizvesna ubikacija.

U pesmi se javlja kao selo kojim upravlja kapetan:

A tu Jakšu kapetana na'še,
Koji bješe od Jednoša glava,
Od Jednoša i sela Komana (73–75).

http://www.balkaninstitut.com

Mesto sa tim imenom pominje se kao mahala (*Mahalle-i Jednosi*) u turskom defteru Crne Gore iz doba Skenderbega Crnojevića. Na današnjim mapama ne postoji.

Literatura: Đurđev / Hadžiosmanović 1973.

JEDRENE, Drenopolje, Edren, Edrena, Jedrena, Jedrenik

➊ Oresteia, Hadrianopolis, Edirne

🅴 Stsrp. *Drȅnopolje* od gr. *(H)adrianoúpolis*, uz naslanjanje na domaće reči *dren* i *polje*, tur. *Edirne* preko bug. *Odrin*, gde je odbačen drugi deo gr. složenog imena *pólis* 'grad' (Skok I 432–433). (A. L.)

Jedrene

- grad: *Te otidoh gradu Jedrenetu* (Vuk II, 44:424)
- bijeli grad: *U bijelu gradu Jedrenetu* (SM 55:373)
- kuća bila: *Što Jedrene drže kuću bilu* (Vuk II, 44:123)
- bez atribucije: *Il' će ići caru u Jedrene* (Vuk II, 70:78); KH I, 2

Drenopolje

- šer: *Pa otide šeru Drenopolju* (Vuk III, 7:230)
- mesto: *Pa ih vode mestu Drenopolju* (Vuk III, 7:97)
- lijepo mjesto: *Od lijepa mjesta Drenopolja* (ER 117:18)
- lijepo polje: *Na lijepu polju Drenopolju* (ER 117:2)
- bez atribucije: *U planini više Drenopolja* (Vuk III, 7:2); SANU II, 74; SM 106

Edren

- bez atribucije: *Edren kanda u abez okrenu* (MH III, 4:503)

Edrena

- bez atribucije: *Prihvatiti Stambol i Edrenu* (KH I, 16:46); MH III, 4, 5

Jedrena

- ravna: *Kud se ide ka Jedreni ravnoj* (KH I, 1:715); KH I, 32
- turska: *A šilje je u Tursku Jedrenu* (SM 160:3)
- bez atribucije: *Tek ja ostah starac u Jedreni* (SM 55:377); KH I, 1, 5

Jedrenik

- bez atribucije: *Sevnu munja više Jedrenika* (SANU II, 30:2)

⊘ 41° 40′ N, 26° 33′ E

Grad u Turskoj, na ušću Tundže u Maricu.

Stara osmanska prestonica pre Bruse, administrativni centar istoimenog vilajeta, tradicionalni centar turske Trakije na glavnom putu od Male Azije za Balkan. Na levoj obali Marice je stari (turski), a na desnoj novi (evropski) grad. Svojevremeno polazna luka u živom rečnom saobraćaju Maricom ka Egejskom moru. U starim otomanskim spomenicima ime se javlja kao: *Edrinus*, *Edrune*, *Edrinaboli*, *Endrize*, kao i *Edirne* i *Edrine*.

Pretpostavlja se da je grad prvobitno bio naselje tračkih plemena koja su odatle oterali Makedonci i svom novom mestu dali ime *Oresteia* (ili Orestias). Obnovio ga je car Hadrijan u II v. i po sebi ga nazvao *Hadrianopolis* (ili Adrianopolis). Kod Jedrena je Konstantin pobedio Licinija 323, a Goti porazili Valensa 378. Opsedali su ga Avari 586; Bugari su ga osvojili 914; Pečenezi su ga opsedali dva puta: 1049. i 1078. Tokom bitke za Jedrene 1205. Grci i Bugari, udruženi, pobedili su i zarobili vizantijskog cara Boduena, pružajući tako otpor širenju katolicizma na Istok. U Jedrenu se 1353. Kantakuzin udružio sa Sulejman-pašom protiv Bugara i Srba.

U turske ruke Jedrene pada 1362. i postaje istaknuta tačka otomanskog širenja po Evropi. Postalo je otomanska prestonica kad je sultan Bajazit (zvani *Yildirim*, tj. Munja), u pohodu na Carigrad, poražen kod Angore i bio prisiljen da trezor prenese iz Bruse u Jedrene. U Jedrenu se proglasio za sultana. Grad naglo opada kad se prestonica preselila u Istambul, iako sultani po tradiciji drže dvor i u Jedrenu.

Propast grada ubrzana je velikim požarom 1745. i zemljotresom 1751. Uz to je 1801. u Jedrenu izbila velika pobuna albanskih trupa protiv reformi Selima III. Rusi su ga osvojili i teško razorili tokom rusko-turskog rata 1828–1829. (Jedrenski mir 1829) i drugi put 1878. Posle balkanskih ratova Jedrene je postalo turski pogranični grad i stoga 1913. istrpelo bugarsku, a 1920. i 1922. grčku okupaciju.

http://www.balkaninstitut.com

Kao važan epski lokus, pominje se i u istorijskim i u neistorijskim sižeima. Javlja se, na primer, kao sedište janičara:

U Turčina, u turskoga cara,
Kažu, sine, drugu vojsku silnu
Ognjevite janjičare Turke,
Što Jedrene drže kuću bilu,
Janjičara kažu sto hiljada
(Vuk II, 44:120–124)

što uglavnom odgovara istoriji; može se naći i u kontekstu velikih sukoba kao što je turski napad na Bihać 1592. (MH III, 4), opsada Temišvara u XVII v. (KH I, 2), neuspeli austrijski pohod na Zvornik 1737. (KH I, 16), rusko-turski rat 1828. (SM 55) i sl.

Literatura: Šafarik 1851, 72; EI s.v. *Edirne*; VE s.v.; Даничић 1, 314; *Рјечник* s.v.

JEGRA

- bez atribucije: *Udriću ti Jegri i Budimu* (KH I, 32:158)

Vide EGER

JEHOVAC

- bez atribucije: *U Jehovcu konak učinili* (KH I, 2:1167)

Neizvesna ubikacija.

Jehovac se u *Rječniku JA* pominje kao selo u Bosni u okrugu Sarajevskom, a u *Imeniku Jugoslavije* iz 1973. kao mesto kod Kiseljaka, u opštini Brestovsko (Bosna). Pesma podržava nalaz *RJA* i kao maršrutu turske vojske koja kreće na epskog „kralja Rakociju" (opsada Temišvara) navodi: Travnik, Jehovac, Blažuj, Sarajevo, Bakije iznad Sarajeva, Romaniju, Glasinac, i na kraju Vidin (misleći verovatno na istoimeno mesto u Bosni — *vide* BUŠANAC, JANJA, LONDON).

Literatura: Imenik YU 187; RJA s.v.

JELEČ, Jelača

E Stsrp. *Jelečь* verovatno od *jela*, mada je sufiks *-eč* redak (up. *bodeč* 'vrsta ribe', *Grmeč*); on je odbačen u stsrp. *Jelьci* < **Jelьsci*, kako se zvala župa sa središtem u raškom Jeleču. (A. L.)

Jeleč

- grad: *On uteče u grada Jeleča* (ER 98:73)
- kršni: *I još ječma iz kršna Jeleča* (SANU III, 9:11)
- planina: *Kad je stigla u Jeleč planinu* (SANU III, 31:56)
- bez atribucije: *Od Jeleča iz Hercegovine* (MH III, 12:111); ER 98

Jelača

- grad: *Ovo 'e knjiga od Jelače grada* (MH VIII, 9:42)
- bijeli grad: *Pod Jelačom, pod bijelim gradom* (MH VIII, 9:2)
- bijela: *Te on dođe pod Jelaču b'jelu* (MH VIII, 9:71)
- bez atribucije: *Do Jelače devet obdanica* (MH VIII, 9:67)

1. Stari grad u Srbiji. Nalazi se u Raškoj župi, na planini Rogozni, 13 km j/i od Novog Pazara. U njemu su srednjovekovni srpski vladari provodili leto.

Jeleč je župski grad, sagrađen na visokom, teško pristupačnom vrhu planine. Malih je razmera, danas potpuno u ruševinama. U XIII v. bio je dvorac Stefana Uroša I Velikog „Hrapavog" (1243–1276). Zovu ga još i Jerinin grad. Prvi pomeni Jeleča javljaju se već 1149, a zatim 1282. i 1314. (Ispod grada Jeleča 1282. kralj Dragutin je tokom lova pao sa konja i obogaljio se, posle čega je abdicirao u korist svog mlađeg brata Milutina. Predaja vlasti obavljena je na saboru u Deževu.)

Turci su ga uzeli poslednjih godina XIV v. i držali još neko vreme u njemu svoju posadu, a posle je opusteo. U turskim popisima prvi put se javlja 1455. a poslednji 1516. Ostaci srednjovekovnog podgrađa (Malog Grada) leže ispod grada, na s/i i j/i padini. Podgrađe je delom bilo utvrđeno. Na sedlastom prevoju, na j/i strani, nalazilo se neutvrđeno naselje, u kasnijim izvorima pominjano kao trg.

2. U MH VIII radi se o jednom drugom Jeleču (u pesmi: Jelača), gradu koji je morao biti u Hercegovini (sličan siže i u ER 98: u Jeleču sedi Jelečković Mujo s kojim se bori Smiljanić Ilija). Jedan takav grad je bio u staroj Zeti; od njega danas postoje razvaline u dolini reke Bistrice, leve pritoke Drine; prvi put se pominje 20. januara 1448. kao grad (*castrum*) u posedu hercega Stefana, a 1454. i kao naselje. Turci su ga osvojili 1465. Drugi

http://www.balkaninstitut.com

je srednjovekovni grad u dolini Govze oko 13,5 km j/z od Foče (današnjeg Srbinja). Spominje se 1438. I danas postoji kao selo kod Foče. Kod Vuka u *Rječniku* navodi se kao: „varošica u Hercegovini blizu Foče“. Iz bilo koga od ova dva grada mogao je poticati muslimanski junak Jelačić/Jelečković Mujo.

3. U SANU III, 9 Jeleč se javlja u okviru formule:

Iskaću mu što imati neće —
Oću vina iz Vidina ravna,
I rakije sa Demir-kapije,
I sijena iz ravna Srijema
I još ječma iz kršna Jeleča (7–11)

verovatno iskovanoj na osnovu analogije po suprotnosti, sa poentom na stvarima koje je teško nabaviti („što imati neće“, upor. na drugom mestu „ječma iz kršna Melečma“ — *vide* DEMIR KAPIJA, MELEČEM).

4. U SANU III, 31 pominje se Jeleč kao planina, ali se posle stalno govori o Turcima Jelečanima, a oni sigurno nisu živeli u gori već u gradu. Za tu se pesmu verovatno vezuje neki od Jeleča u Hercegovini. (To potvrđuje i pomenuta pesma ER 98.) Inače se Jelečković Mujo i Smiljanić Ilija u istom sižeu javljaju i u pesmi MH VIII, 9 gde se grad zove Jelača, a Turčin je označen kao poturica i imenovan Jelačić umesto Jelečković.

Literatura: Дероко 1950, 117–118; Здравковић 1952, 21; Vego 1957; Шкриванић 1959, 65; Зиројевић 1974; Милошевић 1997, 103; Даничић 3, 518; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 187; EČ. 411 (nap. 64); VE s.v. *Grad*.

JENJI PAZAR

♦ bez atribucije: *Spuštiše se ka Jenji Pazaru* (Vuk II, 40:169)

Vide NOVI PAZAR

JERUSALIM, Jerusolim

◐ Aelia Capitolina, Yerushalayim, ’Al-quds

E Od gr. *Hierusalēm* < aram. *Y*^{e}*rûšālēm* ’bogoosnovan’, prema hebr. narodnoj etimologiji ’dom mira’. (A. L.)

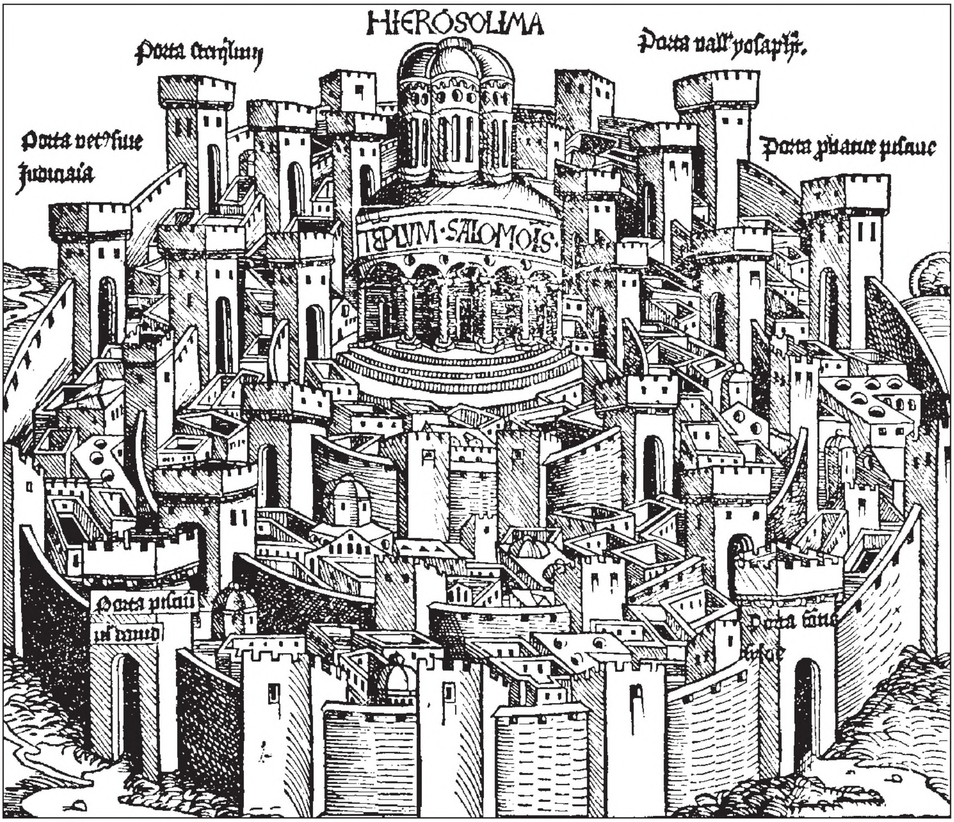
Jerusalim

♦ svetinja: *Poletio soko tica siva* | *Od Svetinje od Jerusalima* (Vuk II, 46:1–2)

Jerusalim

http://www.balkaninstitut.com

Jerusalim 1493

- bez atribucije: *Ode ferman ka Jerusalimu* (Vuk III, 11:30)

Jerusolim

- grad: *Pokraj grada a Jerusolima* (MH I, 1:2)

Glavni grad Izraela.

Podignut je na stenovitoj visoravni iznad depresije Mrtvog mora.

Mesto u kome su se odigrali najvažniji događaji iz Hristovog života (osuda na smrt, pogubljenje, pogreb, vaskrsenje, vaznesenje) i druga zbivanja značajna za hrišćanstvo.

Jerusalim se spominje najpre u Avramovo vreme pod imenom *Salim* ('mir'). Njegovo jevrejsko ime je *Jerušalajim*. Tablice iz Tel el Amarne pominju ga kao *Urusalim*, a na persijskom se javlja kao *Urusalimu*. Današnji Arapi ga zovu *El Kuds* ('sveti grad').

Prema arheološkim nalazima, Jerusalim je oko 2500. pre n.e. bio naselje nekih semitskih plemena, verovatno Kanaanaca, čija je prestonica postao oko 1550. pre n.e. Tablice nađene u Amarni svedoče da je oko 1400. pre n.e. Jerusalim bio u vazalnom odnosu prema Egiptu, koji je u njemu držao svoj garnizon. Oko 1320, u vreme dolaska Jevreja, drži ga pleme Jebuzita, od kojih ga David preotima, proglašava svojom prestonicom i diže utvrđenje Sion. Solomon ga prvi opasuje zidinama i diže palatu i utvrđeni hram. Posle podele Solomonovog carstva, Jerusalim postaje prestonica Judeje (*Yehuda*). Asirski kralj Senaherib uzaludno ga je opsedao 701. pre n.e., ali ga je vavilonski kralj Navuhodonosor osvojio i razorio 586. pre n.e. i većinu stanovništva raselio. Od 539. pre n.e. do poraza Persijanaca kod Isa 333.

http://www.balkaninstitut.com

pre n.e. Jerusalim je bio prestonica persijske provincije Judeje. Pod Aleksandrovim naslednicima Ptolemejima (312–198. pre n.e.) počinje helenizacija Jerusalima koju nastavljaju Seleukidi (198–142. pre n.e.). Oni ruše Solomonove zidine, podižu utvrđenje zvano Akra u koje smeštaju svoj garnizon, i započinju verske progone domorodaca koji se 166. pre n.e. dižu na ustanak (Makavejski). Makavejci osvajaju Jerusalim 152. pre n.e., ali on tek deset godina kasnije postaje sedište oslobođenih Jevreja. Simon Makavejac (*Shimon Hashmonai*) ruši Akru, podiže utvrđenje koje nosi njegovo ime i obezbeđuje ga novim pojasom zidina.

Od 63. pre n.e. Jerusalim je u vazalnom odnosu prema Rimu. Kratko vreme (40–37. pre n.e.) njime vladaju Parti, od kojih ga, posle dvomesečne opsade, oslobađa Irod (37–4. pre n.e.). On podiže tvrđavu Antoniju (*Anthonia*), a na gradskim zidinama dograđuje tri moćne kule, od kojih jedna postoji i danas, poznata kao Davidova kula. Posle Irodove smrti Jerusalimom vladaju Rimljani, osim u kratkom periodu od 41. do 44. kad je na vlasti domaća dinastija pod Agripom I. U Jerusalimu 66. izbija veliki ustanak protiv Rimljana koji Vespazijan guši 69. i 70. kada je zapaljen i porušen jerusalimski hram. Jevreji poslednji put vladaju Jerusalimom za vreme ustanka 132–135.

Na ruševinama Jerusalima Rimljani dižu svoju koloniju *Aelia Capitolina*. Pod Vizantijom, nekadašnji grad tvrđava postaje grad manastira i verskih raspri. Od 614. do 628. Jerusalimom vladaju Persijanci, a 638. Arabljani. Turci Seldžuci zauzimaju ga 1099. Iste godine, tokom Prvog krstaškog rata, krstaši ga osvajaju i prave od njega sedište Jerusalimske kraljevine. U XII v. egipatski sultan Saladin preotima ga od krstaša i obnavlja mu tvrđavu. Jerusalim zauzimaju Mongoli 1244, Turci Osmanlije 1517, Britanci 1818. Od 1920. bio je sedište britanske mandatne teritorije Palestine, a od 14. maja 1948. glavni grad Izraela. Iste godine podeljen je na dva dela od kojih je manji, istočni, pripao Jordanu.

Pesme ga pominju u odgovarajućim kontekstima: kao mesto u kome Bogorodica šeta sa malim Hristom (MH I, 1) i kao mesto podviga i smrti patrijarha Save Jerusalimskog (Vuk III, 11). Samo u Vuk II, 46 („Propast carstva Srpskoga“) stihovi daju da se nasluti kako je reč zapravo o nebeskom Jerusalimu:

Poletio soko tica siva
Od Svetinje od Jerusalima,
I on nosi ticu lastavicu.
To ne bio soko tica siva,
Veće bio svetitelj Ilija;
On ne nosi tice lastavice,
Veće knjigu od Bogorodice (1–7).

Jerusalim

http://www.balkaninstitut.com

Literatura: Лома 2002; Baldowin 2003; Даничић 3, 527; *Рјечник* s.v.; VE s.v.; ЕП 2 s.vv. *Јерусалим*, *Јерусалимска йатријаршија*.

JEZERA, Jezero

Jezera

- ravna: *Ode ćaja u Jezera ravna* (Vuk VIII, 3:45)
- bez atribucije: *Onake je u Jezera nema* (Vuk VIII, 3:23)

Jezero

- mjesto pitomo: *Iz Jezera mjesta pitomoga* (Vuk VIII, 3:6)

Široka i pitoma zaravan u Crnoj Gori, na nadmorskoj visini od oko 1450 m, dugačka oko 20 km, široka do 10 km. Nekada se ovde pružala gusta šuma koju su, po predanju, negde oko sredine XIX v. zapalili i uništili Turci, s namerom da spreče hajduke da se kriju u njoj. Jezera i događaji koji su se odigrali na njima pominju se i opisuju u nekoliko narodnih pesama.

Prastanovnici Jezera i Sinjajevine su bili Kriči, ilirsko (po nekima ranoslovensko) pleme koje je sve do sredine XII v. živelo u dolini Tare, a ovde imalo katune. Trag o njima je ostao u narodnom predanju, pa tako na Sinjajevini i danas postoji Kričačko polje. Drobnjaci su, takođe po predanju, konačno potisnuli Kriče na drugu obalu Tare (koju i danas stariji svet zove Kričko) posle odsudne bitke na Bukovičkoj gori (planina sa leve strane puta za Šavnik). Razlog za sukob su po jednoj varijanti bila mesta za ispašu stoke, a po drugoj su se Kriči i Drobnjaci našli na različitim stranama u tursko-mletačkom ratu. Boj je bio krvav, pa se — prema narodnoj etimologiji — izvor iznad sela Gornja Bukovica i danas zove Krvavac. Na mestu Poljana postoji kamen sa urezanim mačem i kopljem; to je, po legendi, spomenik kričkom vojvodi poginulom u bici.

Krajem XIV v. (1399) u Jezerima je bio dvorac Sandalja Hranića. Erdeljanović 1899. piše da se „na visoravni jezerima i danas … vide nad jednom stenom porušeni zidovi gradića Jezera, u kome je Herceg Šćepan letovao.“* Dubrovački i kotorski trgovci prolazili su kroz Jezera na putu za Pljevlja i Brskovo. Kroz Jezera je vodio i put za Pivu, a naročito se često u srednjem veku pominje put za *Anagoste* (Onogošt, tj. Nikšić).

Današnja sela u ovom kraju razvila su se tokom druge polovine XIX v., uglavnom od nekadašnjih katuna. Posle oslobođenja od Turaka, ovo područje je u Kraljevini Crnoj Gori bilo zasebna vojno-administrativna celina pod nazivom Jezera, pa se otada i stanovnici ovog kraja nazivaju Jezercima.

Pesma ga pominje kao mesto izvesnog Boriše serdara.

> Takođe i: gradić na levoj obali reke Plive, ispod planine Lisine, 20 km zapadno od Jajca (BiH). U njemu su nekada bila dva grada: jedan srednjovekovni zvani *Jezero*, a drugi turski prozvan *Göl-Hisar*.
>
> Grad Jezero stajao je na brdu Vaganj, a pod njim je bila varoš s jednim samostanom. Ovaj se grad prvi put pominje 1492, dok za jezerski samostan postoje nešto ranija svedočanstva iz 1469. Crkva sv. Grgura u gradu spominje se još ranije — 1447. Turci su prvi put zauzeli grad 1463, a konačno 1518. Od te godine grad Jezero se više ne pominje.
>
> Turci su sagradili novi grad na ostrvu u Plivi i na turskom ga nazvali Göl-Hisar (*Göl* 'jezero', *Hisar* 'grad'). Taj je grad bio povezan sa kopnom pomoću visećeg mosta na lanac. Prvi put se pominje 1660. U XVIII v. pripadao je Ključkoj kapetaniji. Napušten je pre 1833.

Literatura: Ердељановић / Николић 1899, 60*; Kreševljaković 1953; Vego 1957; Томовић 2005b; *Рјечник* s.v.; ЕП 2 s.v.

JEZERSKI

➊ Jezerane, Nemicig

🅴 *Jezerski* podrazumeva se *grad*, verovatno po imenu župe. (A. L.)

- bez atribucije: *Pa ćeš otle do Jezerskog sići* (EH 4:1278)

⌀ 44° 58′ N, 16° 5′ E

Stari grad u BiH.

Bio je sagrađen na jednoj kosi podjednako udaljenoj od Otoke na zapadu i od Krupe na severu, a pod njim je nastalo selo Jezer-

http://www.balkaninstitut.com

sko. Ime je dobio po močvarama koje su ga okruživale.

Spada među najstarije gradove u Bosni. Prvi put se pominje 1278. Smatra se da u početku nije bio ni u čijem posedu, već da su njime upravljali sami građani, sve dok sredinom XVI v. porodica Nemčić (zvana Jezerski) nije preuzela vlast. Poreklom iz Jezerskog bila je i ugledna porodica Svičović. U mestu je bila vrlo cenjena župna crkva sv. Kuzme i Damnjana. Turci su ga osvojili 1576, kada i Cazin i Bužim. Bio je u sastavu Krupske kapetanije. Napušten je 1838.

Legenda kaže da je grad gradila Jezerka devojka iz Bužima, a bedeme oko njega da su dodali Turci. I za polje ispred grada priča se da ga je krčio bužimski ban za ispašu svojim konjima.

Pesma ga pominje kao mesto Džafer-barjaktara.

Literatura: Lopašić 1943; Kreševljaković 1953.

JUGOVAC

E Od ličnog imena *Jug*, up. *Jugovo* kod Smedereva. (A. L.)

♦ grad bijeli: *U Jugovcu gradu bijelome* (MH I, 56:2)

♦ bijeli: *Pođe bane iz b'jela Jugovca* (MH I, 56:499)

Neizvesna ubikacija.

U ovoj varijanti „Banović Strahinje“, Turčin koji odvodi banovu ženu dolazi iz Blagaja (Turčin Blagajlija), a Jugovac — koliko može biti stvarno mesto s obzirom na Blagaj i da je pesma zabeležena u Hrvatskoj, toliko može biti i izmišljeno mesto u kojem borave Jugovići, Strahinjina tazbina.

> Takođe i: selo u Hrvatskoj, u županiji Zagrebačkoj; selo u Srbiji kod Prokuplja, nastalo krajem XIX v.

Literatura: Симоновић 1985; RJA s.v.

JUNIK

♦ bez atribucije: *I pokupi Reku i Junika* (Vuk IV, 31:208)

⊘ 42° 28′ N, 20° 16′ E

Selo u Metohiji (Srbija).

Nalazi se 7 km južno od Dečana, na granici sa Albanijom. Kod Vuka u *Rječniku*: „Arnautsko selo u Reci“.

Pesma ga pominje u kontekstu boja na Deligradu 1806.

Literatura: Латковић 1954, 552; *Рјечник* s.v.

http://www.balkaninstitut.com

K

KABLIĆ

- bez atribucije: *Sa Kablića od Livna kamena* (KH II, 59:823)

Vide MALI KABLIĆ

KAČANIK

E Od *kačanik, kačanica* 'teško prolazan planinski put, klanac, klisura', od *kačiti se* 'peti se, verati se', ili, po nekima, od tur. *kaçınmak* 'izbegavati' (up. *kaçak* > s.-h. *kačak* 'odmetnik'). (A. L.)

- tvrdi: *U Morači tvrdu Kačaniku* (Vuk VIII, 8:9)
- bez atribucije: *Do Ušćupa i do Kačanika* (SM 62:19)

1. Varoš u Srbiji na Kosovu (42°13'N, 21°15'E), na ulazu reke Lepenca u Kačaničku klisuru, sa ruševinama turskog grada iz XVI v. U njemu je bila kula epskog junaka Muse Kesedžije.

Vreme izgradnje ovog Kačanika nije poznato. Turci su ga koristili kao utvrđenje za borbu protiv odmetnika koji su napadali karavane u klisuri.

U SM 62, gde se peva o ustanku bosanskih Turaka 1831, pominje se kao jedno od mesta iz kojih se regrutuju muslimanski ustanici.

2. U Vukovoj pesmi se misli na Kačanik u Morači u Crnoj Gori (42°33'N, 19°49'E) i u njemu na tri epska junaka: Žarka Lješevića, Vida Žeravicu i Đuru od Riđana. Siže se gradi na motivu izdaje koja osujećuje uskočki napad na turski grad Ljubinje. Zanimljivo je da se pesma — protivno epskom obrascu — uopšte ne bavi kažnjavanjem izdajnika (Đure od Riđana).

3. Kačanik, u smislu Kačanička klisura (*Pa otide u Klisuru tvrdu, | U Klisuru tvrda Kačanika* — 88–89), pominje se u Vuk III, 6 („Ženidba Grujice Novakovića"), uz pomen „Mlav planine i planine Stare". Ovaj epski siže Loma (2002, 41–46) dovodi u vezu sa istorijskom ženidbom vizantijskog cara Jovana II Komnina.

Literatura: Дероко 1950, 170; Marković 1988, 103; Лома 2002; *Задужбине Косова* 375; *Рјечник* s.v.; ЕП 2 s.v.

KAIRO, Kair

I Al-Qāhirah

E Od ar. *al-Qāhir* 'pobednik, planeta Mars' (Kiss 308a). (A. L.)

- bez atribucije: *Žež' na Kair stotinu topovah* (SM 55:453)

⊘ 30° 03′ N, 31° 15′ E

Glavni grad Egipta.

Leži na obalama Nila, nekoliko kilometara uzvodno od delte, i na rečnim ostrvima. Nešto južnije od današnjeg Kaira, nekada je stajao staroegipatski grad Memfis.

Kairo se razvio na raskršću karavanskih puteva koji su spajali severnu Afriku sa Azijom. U neposrednoj blizini današnjeg Kaira nalazilo se u IV v. pre n.e. staro egipatsko naselje Pi-Hapi-n-On (arapski *Bābālyūn*), koje je u VII v. uključeno u grad Al Fustat, nastao od logora arabljanske voj-

http://www.balkaninstitut.com

***Kairo** 1492*

ske koja je osvajala zemlju. Od VII do X v. Arabljani su podigli 4 nova naselja. Jedno od njih je nazvano *Al Kahira*, što znači: 'pobednik' (to se odnosilo na planetu Mars — Kahir — koja je dominirala nebom kada je postavljan kamen temeljac). Postaje prestonica kalifata Fatimida 973, netom pošto ju je Džavar al Rumi opasao zidom. Dva veka kasnije Saladin je Al Kahiru spojio sa Fustatom.

Krstaši su bezuspešno napadali Kairo 1176. Od 1249. je bio pod Mamelucima, a od 1517. pod Turcima. Napoleon ga je osvojio 1798, a od 1802. ponovo je u vlasti Turaka kao glavni grad autonomnog Egipta. Formalno ga, sa čitavim Egiptom, drže Turci do 1914.

Ovde se pominje u kontekstu rusko-turskog sukoba iz 1828. Samo u ovoj pesmi se javlja ime Kair(o); u ostalim pesmama pominje se Misir (*vide* EGIPAT), negde i izričito kao grad.

Literatura: VE s.v.; EI s.v.

KAMENGRAD, Kamen, Kamenac

E Prasl. **kamy*, gen. *kamene*, pridevi **kamenьnъ* i **kaměnъ*. (A. L.)

Kamen

♦ bijeli: [harači od] *Arbanije do b'jela Kamena* (MH II, 48:58)

Kamenac

♦ bez atribucije: *Od Kamenca maloga dizdara* (Vuk III, 36:42)

⊘ 45° 46′ N, 18° 42′ E

Mesto u BiH.

Srednjovekovni utvrđeni grad u Bosni (župa Sana). Bio je u posedu hrvatskih knezova Blagajskih, a sagrađen je na kamenitom uzvišenju iznad današnjeg sela Donjeg Kamengrada kod Sanskog Mosta u zapadnoj Bosni. Sastojao se od Gornjeg grada (u tursko vreme zvanog *Kaja* „stena") i Donjeg grada (Palanke) sa okruglom kulom. Ime Kamen prvi put se spominje 1346, a grad pod tim imenom (Kamengrad) u posedu knezova Babonića 1374, mada se pretpostavlja da je sagrađen znatno ranije.

Kada su ga Turci, za vlade sultana Fatiha Mehmeda II, osvojili 1463, još uvek je bio u sastavu ugarske države. U sultanovu čast u gradu je podignuta džamija *Musalla*. Nepuna dva veka Kamengrad je bio polazna baza i čvrst oslonac za turske prodore u Hrvatsku i Slavoniju. Padom Bihaća u turske ruke (1592), Kamengrad je izgubio dotadašnji vojni značaj. Toliko je bio zapušten, da se njegovi današnji ostaci ni po čemu ne razlikuju od ostataka gradova koji su propali još u XV v. Međutim, Evlija Čelebija, koji ovim krajevima prolazi u XVII v., zapisuje da se u Kamengradu liju topovska tanad i da u njemu postoje rudnici. To potvrđuje i Hadži Kalfa.

U XVI i XVII v. Kamengrad je bio sedište kadije i vojvode u varošici koja se razvila pod gradom (gde je danas selo Donji Kamengrad). Kamengradska turska kapetanija osnovana je u XVII v. Posle 1699. sedište kapetanije preneto je u Stari Majdan.

U Vukovoj pesmi pominje se dizdar od Kamenca (kao jedan od onih koji daju vojsku za turske pohode na hrišćane).

http://www.balkaninstitut.com

> Takođe i: *Kamengrad* u Hrvatskoj — stari grad 13 km južno od Voćina. Bio je u vlasništvu Nikole Treutula, Petra Čeha, Ivana Zapolje, Franje Tahija, i dr.
>
> U *Imeniku Jugoslavije* iz 1973. javlja se više mesta pod istim imenom: *Kamen* kod Glamoča, Čajniča, Goražda i Rogatice (BiH); *Kamen* kod Splita (Hrvatska); još i *Kamenac* kod Smederevske Palanke (Srbija).

S obzirom na kontekst, lako je moguće da se u pesmi MH II, 48 ne radi ni o jednom od ovih mesta:

Dat ću tebi velike harače
Od mojega b'jela Carigrada,
Armenije i Karamenije,
I od l'jepe zemlje Karavlaške,
Arbanije do b'jela Kamena,
To ćeš ope ti zagradit dvore (54–59)

jer bi tu Kamen (bijeli) bio neko pogranično mesto blizu Albanije. Indirektno, pomen belog Kamena asocira na „beli Mramor" (*vide*) na Kosovu.

Literatura: Kreševljaković 1953; Vego 1957; Kreševljaković 1959a; VE s.v.; ЕП 2 s.v.; Imenik YU 193.

KAMENICA

- bez atribucije: *Kad osvoji care Kamenicu | Na Neretvi mosta ne bijaše* (ER 155:1–2)

Vide MOSTAR

KAMEŠNICA, Kamišnica

- selo: *Jednu šilje selu Kamišnici* (SANU IV, 45:113)

⊘ 43° 12′ N, 20° 11′ E

Mesto kod Sjenice (Srbija).

U starim srpskim pisanim spomenicima javlja se kao Kamičnica koju je „priložio oko 1314. kralj Milutin Sopotskoj crkvi".*

Pominje se u kontekstu Moravičke bune 1826. (*vide* IVANJICA).

> U *Imeniku Jugoslavije* iz 1973. javlja se i Kamešnica kod Križevaca, Hrvatska. Takođe i planina u sklopu Dinarskog masiva.

Literatura: Пурковић 1940*; *Рјечник* s.vv. *Камишница*, *Пролог*; Imenik YU 194.

KANAT

E [Od XVIII v. javlja se kao turcizam u značenju krilo od vrata, prozora i sl. U RJA se tvrdi da nema mesta sa tim imenom.]

- grad: *Dva alata od grada Kanata* (KH III, 4:3023)

Neizvesna ubikacija.

Prema pesmi, mesto u Hrvatskom primorju. Pominje se u neistorijskom kontekstu izbavljanja kćeri ličkog Mustaj-bega iz tamnice kralja od Izmira, kao mesto iz koga dolaze dobri konji. Lako je moguće da je ime izmišljeno kako bi se dobila unutrašnja rima.

KANDIJA

- kraljeva: *Osvojiti kraljeve Kandije* (MH III, 2:176)
- bez atribucije: *Sav bogati Cipar i Kandiju* (SM 55:462); SM 115; MH III, 2

Vide IRAKLION

KANIŽA, Kanidža, Kanjiža, Kanjidža

❶ Villa Canysa, Alt-Kanizsa, Magyar-Kanizsa, Ókanizsa, Stara Kanjiža

E Mađ. *Kanizsa* od slov. **Kъnęža (vьsь)* 'kneževo selo'. (A. L.)

Kaniža

- grad: *Piši knjigu do Kaniže grada* (KH I, 23:360); KH I, 9; KH II, 64; KH III, 11; MH IV, 44, 48
- grad bijeli: *Od Kaniže, grada bijeloga* (KH III, 8:557)
- grad kameni: *I Kaniži gradu kamenome* (MH IV, 50:1027)
- gnjizdo sokolovo: *Kaniža je gnjizdo sokolovo* (MH IV, 46:133)
- bjela: *Odvedoše u Kanižu bjelu* (EH 5:1244)
- bila: *Što se bili pod Kanižom bilom* (MH IV, 44:1); MH IV, 46, 49, 50; EH 5, 7
- turska: *Dok sam bio na turskoj Kaniži* (KH III, 9:19); MH IV, 46
- ravna: *Pa je posla na Kanižu ravnu* (EH 7:121)
- pusta: *Uljegoše u Kanižu pustu* (KH III, 11:361)
- Kara: *A Blažević u Kara-Kaniži* (KH II, 64:465)

http://www.balkaninstitut.com

- bez atribucije: *Zavadi se paša od Kaniže* (KH II, 49:139); KH II, 64; KH III, 9, 11; MH IV, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50; EH, 5, 7

Kanidža

- bez atribucije: *Iz Kanidže iz turske Udbine* (Vuk VII, 14:25)

Kanjiža

- grad: *Ja sam junak od Kanjiže grada* (KH III, 2:278)
- grad bijeli: *U Kanjiži, gradu bijelome* (KH III, 2:218)

Kanjidža

- bez atribucije: *Kud god iđe do Kanjidže siđe* (KH III, 2:380)

* * *

grad kaniški

- bijeli: *Sa bijela grada kaniškoga* (KH III, 11:87)

1. Mesto u mađarskoj Podravini, čija je tvrđava posle pada Sigeta u turske ruke 1566. primila na sebe glavni teret odbrane j/z Mađarske, Štajerske i hrvatske Podravine. Kaniški kapetan je jedno vreme bio knez Juraj Zrinski koji je 1587, u blizini grada, porazio u boju jak turski odred.

Kanižu su Turci zauzeli 1600, i u njoj osnovali sedište Kaniškog ejaleta za j/z Ugarsku. Pokušaj Austrijanaca da povrate grad 1601. propao je. To nije uspeo ni Nikola Zrinski 1664.

2. Postoji i Kanjiža u Vojvodini (Srbija) koja je u doba epskih radnji bila turski grad u Mađarskoj. Nalazi se u Potisju, u Bačkoj, i prvi put se pod tim imenom pominje 1332, a zabeležena je i u Kruševačkom pomeniku. Pod imenom *Cnesa* ili *Kenesna* (kako se zove potok u njenoj blizini, na mađarskom *Keres*), javlja se i ranije, u poveljama. Prema jednoj povelji iz 1093. može se pretpostaviti da je bila kraljevski posed koji je pripadao opatiji benediktinaca u Panonhalmi. U XIII v. je važila za dobar prelaz preko Tise, a sledećih sto godina (vreme tatarske najezde) o njoj nema nikakvog pomena. Posle toga, javlja se u jednoj povelji iz 1335. kao *Villa Canysa* (selo Kanjiža) sa isključivo mađarskim stanovništvom. Teritorija današnje opštine Kanjiža oslobođena je od Turaka 1686. Posle Karlovačkog mira 1699, Kanjiža se naseljava Srbima graničarima.

Pesme pevaju o oba ova mesta, s tim što je često teško razlikovati koje je konkretno mesto u pitanju. U jedinoj hrišćanskoj pesmi koja pominje Kanižu (u obliku Kanidža), ona se javlja kao jedno od mesta iz kojih Stojan Popović otima turske devojke da bi njima ženio kotarske serdare (Vuk VII, 14). Muslimanske pesme je pominju u obe vrste konteksta, a od istorijskih događaja vezuju je za boj pod Sigetom (KH I, 9), boj kod Kaniže (verovatno početkom XVIII v. s obzirom na pomen „Tukunlije bana“ — KH III, 11) i druge. (Boj pod Kanižom, kako je ova pesma i naslovljena, ne mora biti nijedan od istorijski potvrđenih sukoba na tom mestu, budući da je kontekst ženidbeni, što po pravilu ostavlja dosta mesta za improvizaciju.) Od muslimanskih junaka, za Kanižu se vezuju Hasan-paša Tiro (KH I, 23), Omer Blažević i Nuko Kurtagić (KH II, 64), Jusuf alajbeg i njegov sin Mehmedbeg (MH IV, 44) i drugi.

Iz Kaniže je i belolika, gospodskog roda žena Vuka Daničića (KH I, 9) koja je „u kafazu rasla“, što kod njenog muža izaziva neočekivanu reakciju:

> Kad su bili u mehku dušeku,
> Prvu ju je noćcu prekorio,
> „Kad si tako u obrazu b’jela,
> Beli ti je lišce obljubljeno.“
> A gospoja po istini kaza,
> Da je mlada u kafazu rasla,
> S tog je b’jela lica gospodskoga,
> A Vuk vrže na molitvu ruke,
> Da je nikad poljubiti ne će,
> Da je s njime stotinu godina (297–306).

Literatura: Marković 1966, 87; Marković 1988, 105; Imenik YU 195; VE s.v.; ЕП 2 s.v.

KARALIMAN

- bez atribucije: *Pa otale do Karalimana* (KH I, 2:83); KH I, 21

Ubikacija nemoguća.

U *Rječniku JA* tvrdi se da za ovaj ojkonim postoji samo epska potvrda. Sama pe-

http://www.balkaninstitut.com

sma daje podršku ovakvom tumačenju dovodeći Karaliman u sledeći kontekst:

> Goniti te do Jabuke mlade,
> A otale do Jabuke stare,
> Pa otale do Karalimana,
> Do Limana i mora sinjega,
> U sinje te more potopiti,
> Oli tebe živa uhvatiti (KH I, 2: 81–86).

Ovi stihovi, kojima se preti pobunjeniku Rakociji (*vide* HOTIN, LONDON), dobijaju drugo, preneseno značenje kada se dovedu u vezu sa predanjem o crvenoj ili zlatnoj jabuci, simbolu ili metafori za neki od velikih evropskih gradova (Rim, Beč, Prag) do kojih će Turci stići pre nego što budu proterani iz Evrope. U varijanti koja podržava muslimansku stranu, Crvena Jabuka (Qyzyl Alma) je mesto koje je Turcima obećano kao krajnji cilj njihovog osvajanja (*vide* JABUKA, PRAG). Jabuka, pogotovu stara i mlada, očigledno ima značenje „do kraja sveta" kada se upotrebi kao u ovoj pesmi.

U pesmi KH I, 21 Karaliman je neka konkretna dunavska (možda kod ušća u Crno more) luka budući da se pominje u kontekstu sličnih, posvedočenih mesta:

> Kad pukoše topi na Aršanu,
> Otpukoše na Karalimanu,
> Na Rudniku i na Todorniku,
> I ostalim gradovima redom (1164–1167).

Tim je neobičnije što se u EH 2 tako zove jedan od tri velika udbinska topa:

> Pa opali tri topa velika,
> Delikusu i Karalimana,
> I velika topa Tocijanku (659–661).

Literatura: RJA s.v.

KARAMALINSKO

- bez atribucije: *Zenđil' Struga i Karamalinsko* (Vuk VIII, 64:4); Vuk IX, 12

Vide MALINSKO

KARAMANOVCI

- bez atribucije: *Čekaj mene pod Karamanovcim'* (KH II, 49:298)

Neutvrdiva ubikacija.

U pesmi je to neko mesto između Kovača i Orašca (u Bosni), na pola puta između Kladuše i Zadra. Kod njega dele megdan ban Zadranin i Mujov Halil iz Kladuše.

Na jugu turske postoji oblast Karamanlija i u njoj grad Karaman, odakle potiču — u epici često pominjani — „hrti karamani".

> Takođe i ime poturčenog bratstva u mestu Mala Papranica (Kosovo, Gračanica), prema nalazima iz XIX v.

Literatura: Хаџи Васиљевић 1924.

KARANOVAC

- bez atribucije: *Da vidite Žiču kraj Morave* | *I kod Ibra više Karanovca* (Vuk II, 37:29–30); Vuk II, 35

Vide KRALJEVO

KARA OKAN

- bez atribucije: *Kad dođoše pod Kara-Okana* (Vuk II, 62:86)

Vide KONJA

KARLOBAG, Bag

➊ Vegium, Scrissa, Bag
- bez atribucije: *Iznad Baga, iz Papka kamena* (MH IV, 36:319)

⊘ 44° 31′ N, 15° 04′ E

Varoš i luka u Velebitskom kanalu (Hrvatska).

U rimsko doba mesto *Vegium*, a od XIV v. spominje se kao *Bag*, mesto u posedu krbavskih knezova Kurjakovića. Kralj Matija Korvin ga preuzima 1480, a 1525. napali su ga i opustošili Turci. Sledećih pedeset godina povremeno je dolazio i u uskočke ruke, sve dok ga 1579. nije obnovio austrijski nadvojvoda Karlo IV, po kome je 1580. i dobio današnje ime. Pod Austrijom je Karlobag bio u sastavu Vojne krajine i poprište povremenih sukoba sa Mlecima, čija ga je flota potpuno razorila 1592. Posle toga mesto je uglavnom zapustelo i do 1680. nije bilo stalno naseljeno. Nakon oslobođenja Like od Turaka 1689, Karlobag je bio prvo upravno središte novooslobođenog područja. Bio je teže bombardovan još dva puta (u Ratu za špansko nasleđe 1704. i u Napoleonovim pohodima 1813).

http://www.balkaninstitut.com

Pominje se kao mesto koje drži izvesni Pavle kapetan, čiju kćer Ružicu prosi Ivan Senjanin.

Literatura: VE s.v.

KARLOVAC

- grad: *A kad dođe ka Karlovcu gradu* (Vuk II, 59:59)
- bijeli grad: *U Karlovcu bijelome gradu* (Vuk II, 59:2)
- bijeli: *Vidite li bijela Karlovca* (Vuk II, 59:12)
- bez atribucije: *U Karlovcu Vilip-Madžarina* (Vuk II, 59:31); SANU III, 71

Vide SREMSKI KARLOVCI

KARLOVAC

O Carolostadium, Carlstatt, Karlstadt

E Po osnivaču Karlu Habzburškom. (A. L.)

- grad: *A djevojče od Karlovca grada* (SANU III, 30:3); MH II, 70; MH IX, 23; EH 12
- grad bijeli: *Put Karlovca grada bijeloga* (MH II, 70:458); MH IV, 36; MH IX, 13
- grad prokleti: *Do Karlovca, grada prokletoga* (MH VIII, 17:207)
- misto pogano: *Od Karlovca mista poganoga* (EH 12:20)
- bijeli: *Men' je l'jepo u Karlovcu b'jelom* (KH II, 60:77); KH III, 2; MH II, 70
- bili: *O Nikola od Karlovca bila* (MH III, 25:558); MH IV, 34
- kameni: *Ne svedeš ga kamenu Karlovcu* (KH II, 60:104)
- ravni: *I Pounje do Karlovca ravna* (MH IX, 3:38)
- od Kupe ledene: *Od Karlovca od Kupe ledene* (KH II, 59:1247); MH III, 25
- bez atribucije: *Do Polojca poniže Karlovca* (MH III, 25:367); Vuk VIII, 38; SANU III, 30; KH II, 54, 60; KH III, 2; MH II, 70; MH IV, 34, 40; MH IX, 3, 13, 23; EH 12

⊘ 45° 30′ N, 15° 33′ E

Grad u Hrvatskoj.

Centar Pokuplja, Banije, Korduna, Like i Gorskog Kotara. U njegovoj blizini još dve tvrđave: Dubovac i Ozalj. Podignut je na četiri reke: na ušću Korane u Kupu i na Kupinim pritokama Dobra i Mrežnica. U srednjem veku nije na tom mestu bilo naselja, verovatno zbog stalne opasnosti od plavljenja. Kada ga je 1579. Karlo Habzburški osnovao kao tvrđavu za odbranu od Turaka, močvarno zemljište oko grada namerno je ostavljeno kako jeste jer je omogućavalo lakšu odbranu od turske konjice i artiljerije. Pošto je prestala opasnost od Turaka, iskorišćen je povoljan geografski položaj grada koji je postao važan trgovački centar za promet slavonskog i vojvođanskog žita prema moru. Za to su korišćeni i razvijani značajni putni pravci: karolinski, kasnije lujzinski (prema Rijeci i Bakru), jozefinski (ka Senju) i rudolfinski. Slobodnim kraljevskim gradom građanske Hrvatske proglašen je 1777. Za vreme francuske okupacije 1809–1813. Karlovac je bio središte civilne Hrvatske (jedne od ilirskih provincija).

> Još i: Karlovac kod Orahovice (Hrvatska); Karlovac kod Glamoča (BiH).

U pesmi MH II, 70 nije jasno o kom se Karlovcu radi — hrvatskom ili sremskom (*vide* SREMSKI KARLOVCI): relacija je Budim–Karlovac. Ostale pesme pominju ga u kontekstu pada grada Cetina u austrijske ruke 1790. (Vuk VIII, 38), bitke pod Udbinom, verovatno u XVII v., svakako pre 1690. kad Udbina više nije bila turska (EH 12; MH IV, 34), druge opsade Beča 1683. (mada se ne pominju Poljaci i vezir nije Ćuprilić nego „neka mlada poturica" — MH IX, 3) i sl. Kao držaoci grada javljaju se ban Henkalić (KH II, 60; MH IV, 36) i ban Karlović (KH II, 54).

Literatura: Marković 1971; RJA s.v.; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 196;

KARLOVCI

- mesto: *Glas dadoše u mesto Karlovce* (SANU III, 70:179), SANU III, 71

Vide SREMSKI KARLOVCI

KARUČI

- gornje: *U Limljane i Karuče gornje* (Vuk VIII, 73:541)
- bez atribucije: *I Karuče oko učinili* (Vuk VIII, 73:1120)

⊘ 42° 11′ N, 19° 6′ E

http://www.balkaninstitut.com

Mesto u Crnoj Gori.

Priobalno selo u Crmnici, pleme Limljani.

Prvi put se javlja 1419/20. u povelji Balše III kao selo koje se ustupa manastiru sv. Nikole na Vranjini (*vide*). U kotorskim spomenicima iz XV v. pominju se 1459. i neka lična imena iz Karuča.

Kod Vuka u *Rječniku* s.v. *Karuč*: „vladičansko oko u jezeru Skadarskome [...] piscina qaedam".

Pominje se u pesmi „Udarac Omer-pašin na Crnu Goru (1852–1853)", gde se misli na Omer-pašu Latasa.

Literatura: Вукмановић 1988; *Рјечник* s.v. *Каруч*.

KAŠTIO

- bez atribucije: *Pa begovi na Kaštio do'še* (Vuk VIII, 70:87)

Neizvesna ubikacija.

Prema pesmi, mesto u Crnoj Gori, blizu granice „turske i latinske":

Pođe četa Sozini planini,
Pa otole niz primorske strane,
Zapanula četa na granicu,
Na granicu tursku i latinsku
Đe će naljest' dvanaest begova.
Pa begovi na Kaštio do'še
Na bijele Gregovića dvore (82–88).

Radnja je očigledno smeštena u doba kad je Crnogorsko primorje bilo podeljeno između Turske i Mletaka. U siže koji se gradi oko planina Rumije i Sozine, prevoza vodom i puta od Dubrovnika do Skadra, lako bi se uklopila i jedna od tvrđava (Kaštio, Sveti Spas, Dančulovina) manastira sv. arhangela Mihaila na Prevlaci. Prevlaku su Mleci držali sve do raspada Mletačke republike, a posle toga je cela oblast pripala Austriji.

KAVAJA, Kavaj, Kovaja

➊ Kavalje, Kavajë, Cavaia

Kavaja

- preko mora sinja: *I Kavaje preko mora sinja* (SM 62:30)
- bez atribucije: *S treće strane od Kavaje bego* (SANU IV, 25:8); SM 170, 173

Kavaj

- pokraj mora grad: *U Kavaja pokraj mora grada* (Vuk IV, 31:75)
- bijeli: *Drugu šalje bijelu Kavaju* (SM 63:67)
- bez atribucije: *Od Kavaja i Obloma grada* (Vuk IV, 10:266); Vuk IV, 31

Kovaja

- bez atribucije: *Već sestrića bega od Kovaje* (Vuk VIII, 73:320)

⊘ 41° 20′ N, 19° 56′ E

Grad u Albaniji.

Centar istoimene oblasti. Osnovana je 1595. pod imenom Kavalje. Stradala je od kuge 1755.

U pesmama se pominje ili kao jedno od mesta iz kojih se regrutuje albanska vojska u turskim pohodima na Crnogorce, ili kao primorski grad čiji paša predvodi „arbanašku" vojsku u takvim pohodima:

Tu pogibe cvijet od Turakah,
a gospoda starijeh odžakah
od Prizrena i od Vučitrna,
....
od Tirana i od Albasana,
od Kavaje, Lješa i Mokrina,
od Valone i od Dibre donje,
od Vodena i od Tepelena,
i Ulcinja, bijeloga grada,
još od tvrdog Skadra na Bojanu,
i krvava Spuža na krajinu
(SM 170:229–244).

Literatura: Бартол 2001; *Рјечник* s.v. *Каваj*.

KAZANCI

- selo: *Hanka pala u selo Kazance* (KH I, 6:89); Vuk VIII, 9
- malo selo: *Iz maloga sela Kazanaca* (Vuk VIII, 9:50)
- bez atribucije: *S Kazanaca od Todorovića* (Vuk IV, 55:65)

⊘ 43° 3′ N, 18° 39′ E

Selo u BiH.

Nalazi se na samoj granici Hercegovine i Crne Gore, 18 km j/i od Gacka. Muslimanska pesma (KH I, 6) ga pominje kao selo u Gackom polju. U ovom mestu je 1775. rođen Tešan Podrugović, pevač od koga je

http://www.balkaninstitut.com

Vuk zabeležio 22 epske pesme i među njima čuvenu „Ženidbu Dušanovu“.

U pesmama se javlja kao mesto izvesnog Vuka Šaletića (Vuk VIII, 9), i u kontekstu turskog pohoda na Grahovo 1836. (Vuk IV, 55).

Literatura: Младеновић 1958, 155–56; Imenik YU 197.

KČEVO, Čevo

E Nejasno, izvorno možda **Tčevo* < **Tšče-vo*, up. u Poljskoj *Tczów* < *Tszczów*, rus. *tóščij* 'mršav, kržljav' = s.-h. *tašt* 'isprazan' < prasl. **tъščь*. (A. L.)

Kčevo

- mjesto kameno: *A po Kčevu mjestu kamenome* (SM 83:2); SM 133
- mjesto krajično: *Baš od Kčeva, mjesta krajičnoga* (SM 13:88)
- mjesto na krajinu: *Baš od Kčeva mjesta na krajinu* (SM 141:3)
- krvavo gnijezdo: *Baš od Kčeva krvava gnijezda* (Vuk VIII, 46:123)
- krvavo: *Zdravo doše na Kčevo krvavo* (Vuk IV, 8:326); Vuk IV, 9, 13; Vuk VIII, 69, 70; Vuk IX, 10; SM 14, 15, 20, 46, 133, 141, 170
- krvavo na krajinu: *Na krvavo Kčevo na krajinu* (Vuk IV, 8:2); Vuk VIII, 69
- kameno: *Pa bjež' sa mnom Kčevu kamenome* (Vuk IV, 9:134); Vuk VIII, 68, 69; SM 12, 24
- ramno: *S ramna Kčeva sedam Vukotića* (SANU IV, 12:37)
- junačko: *I dođosmo Kčevu junačkome* (SM 133:106)
- kršovito: *Pa odosmo Kčevu kršovitu* (SM 133:131)
- na sred Gore Crne: *Na sred Kčeva, usred Gore Crne* (SM 133:2); SM 155
- bez atribucije: *A na Kčevo Pustahiji Luki* (Vuk IV, 13:4); Vuk VIII, 20, 21, 50; Vuk IX, 10; SM 12, 14, 46, 83

Čevo

- mjesto pitomo: *Sasred Čeva mjesta pitomoga* (Vuk VIII, 72:174)
- kameno: *Kad se primi Čeva kamenoga* (Vuk IV, 3:161); Vuk IV, 7, 9; Vuk VIII, 15, 24; Vuk IX, 15; SANU IV, 17
- krvavo: *Dokle dođe na Čevo krvavo* (SM 38:18); Vuk VIII, 73; Vuk IX, 1, 5, 14
- pitomo: *I ja Čevu pitomome dođoh* (Vuk IV, 7:199); Vuk VIII, 72
- ravno: *No dva Gaja sasred Čeva ravna* (Vuk IX, 7:53); Vuk IX, 13, 14
- na krajinu: *Pak ću poći Čevu na krajinu* (Vuk IV, 14:20); Vuk VIII, 70, 73; Vuk IX, 13
- nasred Gore Crne: *Nasred Čeva, nasred Gore Crne* (SANU IV, 17:2); Vuk VIII, 74
- bez atribucije: *Nasred Čeva na zbornu glavicu* (Vuk IV, 7:2); Vuk VIII, 24, 72, 73; Vuk IX, 5, 29, 30; SANU IV, 17; SM 99, 133

⊘ 42° 32′ N, 18° 55′ E

Mesto u Crnoj Gori.

Nalazi se 30 km severno od Cetinja, na putu za Nikšić. Godine 1767. stradalo je od kuge.

Takođe i pleme, polje i oblast u Ozrinićima. Ovaj predeo obuhvata polje Kčevo i njegovu širu okolinu na istoku i naročito na s/i, u podgorini planine Kopitnika.

U lokalnom govoru redovno se upotrebljava samo oblik Kčevo i za pleme i za polje. Za kraći oblik Čevo, koji beleži i Vuk u *Rječniku*, pretpostavlja se da je nastao radi lakšeg izgovora.

Kao vojvoda od „Čeva krvavoga“ pominje se izvesni Draško Popović (Vuk IV, 9). Mesto se najčešće javlja u kontekstu borbi Crnogoraca protiv Turaka: na Trnjinama 1716. (SM 12, 13), na Krusima 1796. (SM 170), pod Nikšićem, verovatno 1805. (Vuk VIII, 46), u periodu 1852–1862. (pohod na Lukovo — MH VIII, 68, 69; na Kuče 1855. — Vuk IX, 10; pohod Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1852/53. — Vuk VIII, 73; Vuk IX, 1; pohod Omer-paše Latasa na Grahovo 1858. — Vuk IX, 5) itd. Pominje se takođe i u kontekstu smrti Alaj-bega Čengića (Smail-aginog brata — Vuk IV, 8).

Literatura: *Рјечник* s.v. *Чево*; Imenik YU 98.

KELEŠEVO

E [*Keleš* 'livada'.]

- selo: *Pa on selu sađe Keleševu* | *Keleševo selo natfatio* (MH IV, 30:914–915)

Neizvesna ubikacija.

Toponim u Lukavcu kod Slatine (Hrvatska). U *Imeniku Jugoslavije* iz 1973. postoji

http://www.balkaninstitut.com

samo Kelešinka kod Našica, takođe u Hrvatskoj.

Budući da se radnja odigrava u Kotarima, biće da je reč o nekom mestu nazvanom prema lokalnom mikrotoponimu. Siže je neistorijski, vezan za motiv junačke ženidbe.

Literatura: RJA s.v.; Imenik YU 198.

KIJEV, Kijevo

❶ Kyiv

- polje: *Te uvezi vojsku u đemije, | A izvezi u polje Kijevo* (SANU IV, 3:97–98); SANU IV, 2; SM 71
- visoka planina: *U Kijevo, visoku planinu* (MH I, 76:805)
- ravno: *On mi siđe u Kijevo ravno* (MH I, 76:804)
- bez atribucije: *Vojsku kupi, ajde na Kijevo* (SANU IV, 2:38); SANU IV, 3

Glavni grad Ukrajine.

U SANU IV javlja se kao ruski grad, pa je i polje Kijevo (SM 71) verovatno pod njim.

Pre osnivanja Moskve u poznom srednjem veku, Kijev i Novgorod su bili jedini veći gradovi u zemlji koja će kasnije postati Rusija. Prema legendi, Kijev su na reci Dnjepru krajem V i početkom VI v. osnovala tri brata — Kij, Šek i Horiv — zajedno sa sestrom Libidom, nazvavši ga po najstarijem bratu, Kiju. Već u IX v., u doba Kijevske Rusije, Kijev se javlja kao prva prava evropska politička prestonica posle muslimanske Kordobe u Španiji. On se razvio iz tri posebna grada bez zajedničkih zidina: prvi su osnovali Varjazi (poreklom iz Švedske), drugi je krajem X v. osnovao veliki knez Vladimir, a treći je južno od ovoga dodao njegov sin Jaroslav. Tokom svoje duge istorije, branioci Kijeva morali su da se bore protiv mnogih neprijatelja — Hazara (966) i Pečenega (972), Polovaca (XI–XII v.), Tatara i Mongola, Litvanaca i poljskih feudalnih gospodara, Moskovske kneževine i Rusije.

Prvu citadelu stanovnici Kijeva sagradili su na desnoj obali Dnjepra kako bi se zaštitili od pljačkaških nomadskih plemena. Kasnije su veliki knezovi gradili palate i crkve na Starokijevskom brdu, dok su se kuće zanatlija i trgovaca dizale u podgrađu na obalama Dnjepra. Krajem IX v., kada su knezovi Kijevske Rusije ujedinili rasuta slovenska plemena, Kijev je postao centar svih istočnih Slovena. Grad je brzo napredovao zahvaljujući dobrom položaju na raskrsnici trgovačkih puteva između Vikinga i Grka. Njegov se razvoj još i ubrzao za vreme vladavine kneza Vladimira Velikog (980–1015) koji je, sa namerom da proširi svoj uticaj, 988. uveo hrišćanstvo u svoje zemlje kako bi se povezao sa Vizantijom, Bugarskom i drugim zemljama Zapada i Bliskog istoka. Kao središte Kijevske Rusije, grad je bio na vrhuncu za vreme vlade Jaroslava Mudrog (1019–1054).

Posle smrti velikog kijevskog kneza Vladimira Monomaha (1125), Kijevska Rusija je bila uvučena u dugotrajne unutrašnje feudalne sukobe, što su strane sile vrlo brzo iskoristile. U jesen 1240. Kijev su osvojile tatarsko-mongolske trupe Batu-kana, Džingis-kanovog unuka, i ostale u gradu skoro čitav vek. U XIV v. (1362) Kijev pada pod vlast Litvanije, u XVI (1569) pod vlast Poljske, a u XVII postaje deo kratkotrajne kozačke države (1648–1654) i potom Rusije (1654–1667).

U XVIII v. jedno vreme (1752–1764) u blizini Kijeva, između Dnjepra i Sinjuhe, postojala je srpska kolonija koja se na Rodeovoj karti javlja pod imenom Nova Srbija (Neue Servien) sa sedištem u Elizabetgradu. To su bili doseljenici iz pomoriške i potiske krajine, već u sledećoj generaciji asimilovani u rusko okruženje.

Obe pesme u SANU IV (2 i 3) pevaju o rusko-turskom ratu 1735–1738. iz vremena carice Jelisavete (epska Jelisavka), koji je i započet zbog učestalih tatarskih upada na rusku teritoriju. Jedan od ishoda tog rata bilo je osvajanje Krima (a ne Kijeva), pa bi možda u toj svetlosti i Kijev (naročito „polje Kijevo“) trebalo primati s rezervom.

U ruskim biljinama Kijev se pominje kao *стольный город* i *стольно-Киевград*, ili

http://www.balkaninstitut.com

kao *славный батюшка Киев-град* u kome borave bogatiri, vojnici i bojari.

U MH I, 76 Kijevo je gora negde na putu između Stambola i Sibinja.

Literatura: Nicholas 1997, 72–73; Томовић 1997a; Тарланов 2002; VE s.v.

KINBURN, Kniburnik

♦ grad: *Al' ti ne dam grada Kniburnika* (Vuk VII, 57:284)

Za ovaj toponim vezuju se dva značenja:

1. Kinburnska kosa, poluostrvo u Crnom moru (Ukrajina), i

2. Kinburnska tvrđava preko puta Očakova (Ukrajina).

Nekada utvrđeni grad na Kinburnskoj kosi (u Očakovskom rejonu, Nikolajevska oblast). Sagradili su ga Turci u XV v.

Po odredbama Kučuk-kainardžijskog mira iz 1774, Kinburn je ušao u sastav Rusije i u sledećem rusko-turskom ratu (1787–1792) bio važna tačka 1787. kada je vojska generala Suvorova razbila pod njim veliki turski desant.

Kinburn je ostao u sastavu Rusije sve do 1855. kada su ga, u okviru Krimskog rata, osvojile udružene francuske i engleske pomorske trupe. Napušten je 1857.

Pesma ga pominje u kontekstu rusko-turskog rata 1735–1739. koji se nadovezao na ratove za sukcesiju na poljskom prestolu (1733–1735), a vodio se zapravo za prevlast na Crnom moru. Rusi su 1738. zauzeli Očakov i Kinburn, ali su morali da ih napuste zbog epidemije kuge.

Pesma je posvećena ruskoj carici Katarini II Velikoj, pravoslavnom vladaru i vitezu (*Eh viteže, srećna cesarice*, 307), koja se u stihovima zaziva kao: „Ekaterina slavna udovica", „dika slavenskog naroda", „vječna slava moskovskih država", svetlost sa severa *Koja sjava kano sunce žarko* (302).

Literatura: БСЭ s.v.; PE s.v.

KIPAR, Cipar

E Od gr. *Kýpros*, nepoznatog porekla; vezivali su ga sa sumerskom rečju *zabar* 'bakar', odakle potiču nazivi za taj metal u nizu prednjeazijskih jezika; ta etimologija je teško održiva, mada je privlačna sa semantičke strane, jer je Kipar bio poznat po nalazištima bakra, i od imena ovog ostrva potiče lat. *cyprum*, a odatle nem. *Kupfer*, engl. *copper*. (A. L.)

***Kipar** 1713*

♦ bogati: *Sav bogati Cipar i Kandiju* (SM 55:462)

♦ bez atribucije: *Nad Misirom, Ciprom i Kandijom* (SM 55:465)

Ostrvo i država u Sredozemlju.

Grci su počeli da naseljavaju Kipar tokom gvozdenog doba, u II milenijumu pre n.e., osnivanjem mikenskih i ahajskih gradova–država. Grčka kultura se učvrstila na ostrvu i bila je u stanju da preživi blizinu i dominaciju Asiraca (VIII–VI v. pre n.e.), Egipćana (560–540. pre n.e.) i Persijanaca (540–332. pre n.e.). Aleksandar Veliki prekinuo je persijsku dominaciju nad ostrvom 330. pre n.e. Od 323. do 30. pre n.e. Kiprom su vladali Aleksandar Ptolomej i njegova dinastija, a posle toga je postao rimska provincija (od 30. pre n.e. do 330).

Kipar su u hrišćanstvo preveli sv. Pavle i sv. Varnava (koji je tu i rođen) oko 45. (Dela

http://www.balkaninstitut.com

apostolska 13). Bio je provincija u grčkom govornom području Vizantijskog carstva. Turci su ga preoteli od Mlečana 1571. Pod Turcima je ostao sve do 1878, kada je predat Velikoj Britaniji da bi se suzbile ruske pretenzije na Sredozemnom moru. Tokom Prvog svetskog rata Britanija ga je i formalno anektirala kao odgovor na odluku Otomanske Turske da priđe Nemačkoj. Britanska vlast nad Kiprom formalno je potvrđena 1923. ugovorom iz Lozane. Tom prilikom Turska se i formalno odrekla svih pretenzija na Kipar.

Pesma ga pominje u kontekstu rusko-turskog rata iz 1828.

Literatura: ЕП 2 s.v.; VE s.v.; PE s.v. *Cipar*.

KLADNICA

- selo: *Od Vodice do sela Kladnice* (Vuk IV, 46:146)
- ravna: *Pa je šilje u Kladnicu ravnu* (SANU IV, 45:121)

⊘ 43° 23′ N, 20° 1′ E

Selo u Srbiji.

Mesto na istoimenoj reci na putu između Ivanjice i Sjenice. Osim kod Sjenice, postoji Kladnica i kod Dubrovnika.

Pesme pominju Kladnicu u kontekstu boja na Čačku u Prvom srpskom ustanku (Vuk IV), a SANU IV u kontekstu Drugog ustanka i prve vlade kneza Miloša (Đorđe Parezan, koji se u njoj pominje, izabran je 1815. za prvog oborkneza Kragujevačke nahije).

Literatura: Латковић 1954, 594; Imenik YU 199.

KLADUŠA (Velika)

❶ Gornja i Dolnja

🅴 Od *kladuša* 'vodenica na kladama' (Skok II 87ab). (A. L.)

- grad: *Pa ti hajde u grad u Kladušu* (SM 100:35); MH IX, 21
- grad bijeli: *Od Kladuše, od grada bijeloga* (SM 100:2); MH IX, 21
- turska Krajina: *Iz Kladuše iz turske Krajine* (Vuk VI, 76:12); Vuk VI, 32
- turska: *Te je šalje na Tursku Kladušu* (Vuk III, 24:74); Vuk VI, 57; KH III, 10; MH IV, 40; MH IX, 29
- bijela: *Jesi l' čula bijelu Kladušu* (KH I, 35:369); KH I, 39; KH II, 48; MH IX, 16; EH 5
- bila: *Petu [knjigu] šalje na Kladušu bilu* (MH III, 14:391); MH IV, 29, 37, 38, 39, 41, 42; EH 1, 5
- mala: *Tako sišli u malu Kladušu* (KH II, 43:150); KH III, 4
- velika: *Hajdmo, brate, velikoj Kladuši* (KH II, 60:241)
- Eski: *I siđoše u Eski Kladušu* (KH II, 51:185); KH II, 68
- kršna: *Te je šalje u kršnu Kladušu* (Vuk III, 20:2); Vuk VI, 75; Vuk III, 18, 22
- ravna: *Sva tri puta u Kladušu ravnu* (KH I, 32:557); KH I, 36, 38; KH II, 53; KH III, 12; MH IX, 11, 21, 28; EH 3
- Donja: *Sad ja pođoh u Kladušu Donju* (SANU III, 34:69); Vuk VI, 64
- ispod Alatuše: *Od Kladuše ispod Alatuše* (KH I, 33:41)
- bez atribucije: *Tu ih stiže od Kladuše Mujo* (Vuk III, 20:155); Vuk III, 22, 36, 37; Vuk VI, 57, 58, 76; Vuk VII, 14, 46; SANU III, 29, 47; SM 100, 117; KH I, 22, 26, 28, 31, 33, 34, 36, 38, 39; KH II, 40; KH III, 2, 3, 5, 7, 8; MH III, 11, 14; MH IV, 27, 28, 32, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42; MH IX, 11, 16, 21, 28, 29; EH 1, 2, 3, 4, 5, 7, 9

Velika i Mala Kladuša, u BiH.

Svaka je imala svoj utvrđeni grad i poseban kotar.

1. Mesto koje se pominje u navedenim pesmama jeste grad i trgovište Velika (ranije Gornja) Kladuša. Grad je podignut na bregu iznad desne obale reke Graborske (koja se uliva u Kladušnicu) i danas je u ruševinama. Prvi put se pominje 1280.

Knezovi u Kladuši, koji su bili u rodu sa knezovima Blagajskim i bosanskim vojvodom Vukmirom iz Usore, prvi put se pominju 1348. (kad i crkva sv. Martina), a sam grad (bez oznake za veličinu ili položaj u prostoru) prvi put u jednom latinskom spomeniku iz XV v., pa potom u XVI v. („1577. uzeše Turci veliku Kladušu"*).

http://www.balkaninstitut.com

U XV v. Kladušu su držali Frankopani Cetinski, a posle njih ban Ivan Tuz od Laka i njegov brat Osvald. Posle Tuza ponovo je došla u vlast Frankopana (Slunjskih). Poslednji je Kladušu držao vojvoda Juraj Gvozdanović koji je 1585. iz nje izveo stražare i napustio grad. Nedugo potom Janko Šnicenbaum (*Schnitzenbaum*) zapalio je ono što je od kladuških kuća preostalo iza turske paljevine 1582. pod Malkoč-begom. Kladuša je posle toga ostala pusta pedeset godina, a Turci su je obnovili i ponovo naselili tek 1633.

U Velikoj Kladuši kod Hrnjičinog bunara bila je kula Muje Hrnjice o kome pevaju brojne pesme (predanje o toj kuli bilo je još uvek živo 1935). Muja Hrnjica i njegova braća, zajedno sa Mustafom Kozličićem, pominju se u izveštaju Krste Frankopana Tržačkog od 20. novembra 1641. Muja je stradao u Petrovoj gori od ruke pobratima Meha Katarice koji je na njega pucao iz zasede. Mujin brat Halil poginuo je u Banjaluci zajedno sa Talom Ličaninom, a drugog njegovog brata Omera ubio je — opet iz zasede — harambaša Stojan iznad vrela reke Korenice.

2. Mala Kladuša (nekada Donja) — selo u Bosni u okrugu Bihaćkom. U izvorima se pominje jedna crkva koja je bila u Maloj Kladuši. Kod Vuka u *Rječniku* navedena je kao 'grad u turskoj Hrvatskoj'.

Velika Kladuša se pominje kao grad braće Hrnjica u svim navedenim muslimanskim pesmama. U hrišćanskim se (osim u Vuk III gde se nailazi ili prosto na Muju, ili na Muju Hrnjicu, tj. Hrnjavinu Muju) najčešće pominju samo „Turci Kladušani", ili pak kladuški Rujica (MH IX, 21), ili Bojičić Alil (Vuk VI, 75) itd. Pesma pod nazivom „Propast Kladuše" (SM 100) ne opisuje kraj turske vlasti u tom gradu (koji se zbio 1878. kada je Austrija okupirala Bosnu), već jednu od lokalnih bitaka u kojoj je poginulo tako mnogo Kladušana, da se grad više nikad nije sasvim povratio (prema epskom tumačenju).

Literatura: Lopašić 1943; Kreševljaković 1954, 85; Vego 1957; Палавестра 2003; *Рјечник* s.v.; RJA s.v.*; Imenik YU 412, 247.

KLEK

🅴 Verovatno od *klek* = *kleka* 'drvo Juniperus' < prasl. **klękъ* / **klęka* 'krivo drvo', u vezi sa *klečati*. (A. L.)

♦ u primorje: *Izveze se Kleku u primorje* (Vuk IX, 26:187); Vuk IX, 14

⊘ 42° 56′ N, 17° 33′ E

Mesto u Hrvatskoj.

Nalazi se u opštini Slivno, 28 km južno od Ploča, na s/z obali zaliva Klek — Neum.

U srednjem veku bio je posed humskih knezova, a kasnije (posle 1322) bosanskih vladara. Iznad mesta nalazi se Smrdan grad iz 1688, odbrambena kula Nonkovića.

U Kleku je bio trg soli koji su Dubrovčani držali pod zakup (slično trgu u Gabeli/Drijevi i Slanom). Klek se vrlo često spominje u XV v. U njemu je trg soli bio i u tursko vreme (1490. i kasnije).

U pesmama se javlja kao luka u koju stižu sultanove lađe iz Stambola na putu za Hercegovinu, tj. Mostar.

Pominje se u kontekstu boja na Grahovcu 1858. (Vuk IX, 14) i hercegovačke bune 1855–1862. (Vuk IX, 26).

Kod Vuka u *Rječniku* — osim ovog — pominje se i „veštičji" Klek, „kamenito brdo u Hrvatskoj više Ogulina. Kao što se u Srijemu pripovijeda da se vještice skupljaju više Molovina, tako se u Hrvatskoj govori na Kleku".

Literatura: Vego 1957; *Рјечник* s.v.

KLENAK, Klijenak

♦ bijeli grad: *Iz Klijenka grada bijeloga* (Vuk III, 28:4)

⊘ 42° 49′ N, 18° 33′ E

Selo u Crnoj Gori.

Mesto u zapadnom delu Gornjih Banjana, u blizini granice sa Hercegovinom. Po predanju, iz Stare Srbije doselila su se tri brata i od njih je jedan, Mulina, osnovao selo Klenak. Mulina se prvo naselio u Klenku kod Nikšića (Nikšićke Rudine), pa je po tome njegova porodica dobila ime Klenčani. Odatle su se preselili prvo u Tupan, pa iz Tupana u banjski Klenak koji je tako prozvan po njima samima.

http://www.balkaninstitut.com

Takođe i: selo na levoj obali Save, preko puta Šapca (Srbija).

U pesmi, to je mesto Hamze kapetana čija je kći Zlatija udata u tursku Udbinu za Hasan-agu Kunu.

Literatura: Томић 1949, 355–356; Elezović 1950, 388 (за год. 1565); RJA s.v.; Imenik YU 200.

KLENJE, Klijenje

♦ selo: *A kad biše u selo Klijenje* (Vuk IV, 28:159)

⊘ 44° 48′ N, 19° 26′ E

Selo u Srbiji.

Nalazi se 3 km j/z od Bogatića u Mačvi, okrug Šabački; javlja se u oba oblika (Klenje i Klijenje).

Pominje se u kontekstu boja na Salašu 1806.

Još i: Klenje kod Bele Palanke, Klenje kod Golupca, Klenje na desnoj obali reke Pek, 35 km istočno od Požarevca (Srbija).

Literatura: Латковић 1954, 541; ЕП 2 s.v.; *Рјечник* s.v. *Клијење*; Imenik YU 200.

KLIJENAK

♦ bijeli grad: *Iz Klijenka grada bijeloga* (Vuk III, 28:4)

Vide KLENAK

KLIJENJE

♦ selo: *A kad biše u selo Klijenje* (Vuk IV, 28:159)

Vide KLENJE

KLIMENCI

♦ tvrdo selo: *Od tvrdoga sela Klimenaca* (Vuk VIII, 2:39)

Selo u Crnoj Gori.

Prema predanju zabeleženom još 1685. i sačuvanom do danas, Klimente su srpskog porekla. Njihov početak se vezuje za jednog pretka koji se doselio u Malesiju sa gornjeg toka reke Morače, oženio se iz plemena Kuča i imao sina Klimenta, čiji su potomci zasnovali dva sela sa srpskim imenima i od koga i pleme nosi ime Klimente. Taj predak iz Morače bio je pravoslavne vere, kao i svi drugi u tome kraju. Njegovi potomci su, pod uticajem skadarskog biskupa i katoličkih misionara, prešli u katoličanstvo. Kao hrišćani, Klimente su pravoslavce pretpostavljali Turcima, ali se nisu mešali sa njima, već su se držali ostalih katoličkih plemena u Brdima. Ta su plemena već bila poarbanašena, pa su Klimente od njih primili običaje i jezik, ne zaboravljajući pri tom ni svoju starinu. Postepeno su srpska lična imena počeli zamenjivati albanskim — kao što su uradili i mnogi Kuči, koji su se dugo borili između pravoslavlja i katoličanstva.

Pesma pominje popa Milutina iz Klimenaca, to jest njegov napad na Drekaloviće i njihova stada.

Literatura: Томић 1913.

KLIN

♦ bijeli: *Bijelomu Klinu i kapiji* (MH IV, 29:281)

♦ bijeli kameni: *Od bijela Klina kamenoga* (MH IV, 29:66)

♦ kameni: *Ja uteci Klinu kamenomu* (MH IV, 29:82)

♦ bez atribucije: *Niže Klina na mekih Rudinah* (MH IV, 29:284)

Vide KNIN

KLIS

➊ Clusan

🅴 Preko **Klysъ* od lat. *clūsus* 'zatvoren', tj. tvrđava koja zatvara prolaz (Skok II 100–101). (A. L.)

♦ grad: *Kad kauri Klis grad porobiše* (Vuk III, 83:1)

♦ grad bijeli: *A iz Klisa grada bijeloga* (Vuk III, 84:2)

♦ bijeli: *Što se sjaše pod bijelim Klisom* (ER 163:1)

♦ krvavi: *Novak pođe Klisu krvavome* (SANU III, 2:24)

♦ tvrdi: *Evo idu s tvrdog Klisa Turci* (MH VIII, 7:76)

♦ bez atribucije: *Što se ono ukraj Klisa svitli* (MH VIII, 7:1); ER 135, 163

⊘ 43° 33′ N, 16° 31′ E

Mesto u Hrvatskoj.

http://www.balkaninstitut.com

Klis 1571

Stari grad i srednjovekovna tvrđava u srednjoj Dalmaciji, na uzvišici s/i od Splita.

Podignut je na nepristupačnoj litici prevoja između Mosora i Kozjaka. Pod imenom *Clusan,* prvi put se pominje 4. marta 852. u povelji kneza Trpimira koji je tamo imao dvor. Posle 925. spominje se kao grad kraljevine Hrvatske. Ugarski kralj Koloman poklonio je Klis Splitskoj nadbiskupiji 1103. Od 1171. do 1180. bio je pod vizantijskom vlašću, a zatim pod ugarsko-hrvatskim kraljem Belom III. Kralj Andrija II je darovao grad crkvenom redu templara, a oni su ga 1221. prodali cetinskom knezu Domaldu u zamenu za Šibenik. Od 1227. Klis je pod vlašću grada Splita. Za vreme provale Mongola 1242. u Klisu je jedno vreme boravio dvor Bele IV. Od 1282. grad je u vlasti raznih hrvatskih velikaša. U XIV v. bio je u vlasti bribirskih knezova Šubića, bosanskog kralja Tvrtka I i drugih. Ugarsko-hrvatski kralj ga je stavio pod svoju vlast 1466. i u njega smestio kraljevsku posadu. Turci su ga napadali više puta u XVI v., a poslednji put su odbijeni pod komandom senjskog kapetana Petra Kružića i uskoka (čuvena opsada Klisa 1524). Posle pada pod Turke u martu 1537, postao je sedište Kliškog sandžaka. U Kandijskom (mletačko-turskom) ratu (1645–1669) Mlečani su 1648. zauzeli Klis i držali ga sve do 1797, kad je pripao Austriji. Požunskim mirom 1805. grad je došao pod francusku vlast, a 1813. ponovo pod austrijsku.

Sačuvana utvrđenja grada Klisa potiču iz vremena Kandijskog rata, kad su grad utvrdili Mlečani.

Kod Vuka u *Rječniku*: „više Solina na glavici mali gradić i oko njega nekoliko kuća. Klis (*κλεῖς*) Grčki znači ključ, i kao što je Zadvarje bilo ključ od lijeve strane Cetine do Omiša, tako je Klis bio od svega primorja okolo Spljeta između Trogira i Omiša, i kako su Turci kad osvojili Klis, odmah su im i Kastela i Poljica morala plaćati harač“.

Osim u MH VIII, 7 — koja peva o napadu Ilije Perlušića na Klis pod turskom vlašću, pesme Klis uglavnom stavljaju u neki od neistorijskih sižea, najčešće ljubavnih.

Literatura: Imenik YU 200; *Рјечник* s.v.; VE s.vv. *Klis, Grad.*

KLOBUK

◑ Vrm

E Metafora kape za utvrđenje na vrhu brda; *klobuk* je rana opšteslovenska pozajmica iz istog turskog izvora iz koga je docnija *kalpak*. Porfirogenit pominje oko 950. u „krštenoj Hrvatskoj“ jedno drugo utvrđenje istoga imena *Klabōka*, koje nije sigurno ubicirano. (A. L.)

- grad: *Otkraj Bara do grada Klobuka* (SANU IV, 40:177); Vuk VIII, 60, 61, 62, 73; Vuk IX, 14; SM 12
- grad bijeli: *U Klobuku gradu bijelome* (Vuk IV, 5:6); Vuk IV, 60; Vuk IX, 14, 15; SANU IV, 17
- tvrdi grad: *U Klobuku, u tvrdome gradu* (Vuk VIII, 60:202)
- bijeli: *Da idemo bijelu Klobuku* (Vuk IV, 55:107); Vuk VIII, 56; Vuk IX, 15
- bez atribucije: *Puče puška od Klobuka Zuka* (Vuk IV, 2:81); Vuk IV, 56; Vuk VII, 56; Vuk VIII, 56, 73; Vuk IX, 14, 15; SM 13, 144; SANU III, 17; SANU IV, 38

⊘ 42° 42′ N, 18° 31′ E

Grad u BiH.

Srednjovekovni grad i tvrđava u staroj Zeti (Hercegovina), 17,5 km istočno od Trebinja, podignut na teško pristupačnom zemlji-

http://www.balkaninstitut.com

štu. Nekad se zvao *Vrm*, a kasnije se tako zvala i stara župa sa gradom Klobukom u oblasti Travunija ili Tribunija, danas Korjenić. Služio je za kontrolu puta Dubrovnik–Trebinje–Onogošt. Ruševine starog grada i danas se vide kod istoimenog mesta u Hercegovini.

Prvi put se spominje u XI v. za vreme zetskog kneza Vojislava. Od XII v. trebinjska oblast je u posedu Nemanjića. U doba raspada bosanske države župa Vrm sa Klobukom došla je u posed Pavla Radenovića 1395. U prvoj polovini XV v. (1431) Dubrovčani se žale da je Klobuk gnezdo razbojnika, te da bi ga trebalo ili srušiti, ili dati njima, Dubrovčanima. Od 1441. nalazi se u posedu Stefana Vukčića Kosače, a Turci ga privremeno osvajaju 1477, deset godina posle Trebinja. Crkvu koju su u gradu zatekli Turci nisu srušili već su je s vremenom pretvorili u džamiju, ali joj nikada nisu skinuli zvonik. To je bila jedina džamija — verovatno u čitavom Otomanskom carstvu — koja je vernike pozivala na molitvu zvonjavom zvona.

U Morejskom ratu 1684–1699, posle pada Novog i Risna u mletačke ruke, Klobuk je postao strateški važan kao najisturenija tačka Trebinjske Krajine prema Veneciji i Crnoj Gori. Mlečani su ga osvojili 1694, ali je Karlovačkim mirom 1699. vraćen Turcima. U XVIII v. gubi se ime župe Vrm, a za isto područje javlja se naziv *Korjenići*. Klobuk je popravljan i dodatno utvrđen 1713.

Poznata opsada Klobuka trajala je od 7. do 16. jula 1807. (Rusi, Crnogorci i Francuzi protiv Turaka). U prvoj polovini XIX v. Klobuk je bio važno utvrđenje prema Grahovu (i Crnoj Gori uopšte) jer je tu često dolazilo do sukoba. Posle Grahovske bitke Klobuk su opsedali Crnogorci i zbog toga je u gradu, sve do austrougarske okupacije (1878), stalno boravila manja vojna posada. Austrijska vojska potpuno ga je uništila 1878. Do tada je kontinuirano postojao osam vekova.

Pominje se u kontekstu sukoba pod Povijom 1838. (Vuk VIII, 61), boja pod Ostrogom 1843. (Vuk VIII, 60), gubitka Vranjine i Lesendra 1844. (Vuk VIII, 62), boja na Grahovcu 1858. (Vuk IX, 14, 15) itd.

> U *Imeniku Jugoslavije* iz 1973. javlja se i jedan Klobuk kod Ljubuškog (BiH).

Literatura: Дедијер 1909, 327–328; Дероко 1950, 180; Крешевљаковић / Капиџић 1954, 18–19; Vego 1957; Шкриванић 1959, 68; EČ 452 (пар. 2, 3); *Рјечник* s.v.; Imenik YU 200; VE s.v.

KLOKOTI

- ravni: *Kad natjera u Klokote ravne* (KH I, 4:344)
- bez atribucije: *U Klokotim' Jajčanina vojska* (KH I, 4:285)

Neizvesna ubikacija.

Pesma peva o nekom mestu — možda i polju — kod Travnika:

Kud god ide Đerzelez Alija,
On u Travnik u Klokote dođe (281–282).

> Još i: u Hrvatskoj, na utoku Ribnice u Glinu, mesto pod imenom Klokoč koje se u Kuripešićevom putopisu iz 1530. beleži kao Klokonitza; u Srbiji Klokot — selo kod Vitine na Kosovu, oko 5 km severno od grada. Javlja se u povelji kneza Lazara iz 1380/81. izdatoj manastiru Ravanica. U turskom defteru iz 1455. pominje se zajedno sa sveštenikom Jovanom koji je služio u selu; u BiH — Klokotnica, varoš u Spreči, između Doboja i Gračanice.

Literatura: Урошевић 1935; Kuripešić 1950; Marković 1988, 110; Даничић 1, 449; ЕП 2 s.v.

KLUŽ, Kološvar, Kolušvar

O Claudiopolis, Cluj, Klausenburg, Kolozsvár, Cluj-Napoca

E Spornog porekla; poredi se, između ostalog, srvnem. *klûse* 'klanac' (istog krajnjeg porekla kao *Klis*), i lično ime *Claus* 'Nikola' (Kiss 350a). (A. L.)

Kološvar

- zenđil vlaški: *Od zenđila vlaškog Kološvara* (KH II, 56:216)
- bez atribucije: *Pa posječe bana Kološvara* (KH I, 17:729)

Kolušvar

- grad: *Kad me svede Kolušvaru gradu* (KH III, 4:170)

⊘ 46° 47′ N, 23° 37′ E

http://www.balkaninstitut.com

Grad u Rumuniji.

Mađarsko ime Koložvar, rodno mesto kralja Matije Korvina.

Mesto su osnovali Saksonci u XII v., a status slobodnog grada dobio je 1405. Tvrđavu, današnji unutrašnji grad na desnoj obali reke, podigao je kralj Sigismund. Porušena je 1840.

U pesmama se javlja kao grad u Erdelju. Od istorijskih događaja, vezuje se za boj pod Osijekom (KH I, 17) kojom su prilikom poginuli i beg Ljubović i kološvarski ban.

Epski Kralj Matijaš, istorijski kralj Matija Korvin

Matija/Matijaš Hunjadi (*Hunyadi*), sin ugarskog vojskovođe i plemića Janoša/Janka (epski Sibinjanin Janko), rođen u Klužu 1440, umro u Beču 1490. Za ugarskog kralja izabran je 1458 (o tome peva pesma MH I, 67), a nazvan je Korvin po gavranu koji je bio predstavljen na njegovom grbu (lat. *corvus* „gavran“). Matija Korvin je uspeo da stvori jaku najamničku vojsku koja je dugo bila snažan bedem protiv turskih osvajanja. Posle pada Bosne 1463, ta je vojska oslobodila Jajce i Srebrenicu, a kralj Matijaš je potom osnovao banovine koje su godinama štitile Slavoniju od Turaka. Istovremeno, ratovao je protiv Habzburgovaca i sprečavao Mletke da se prošire po Dalmaciji, pa je tako osnovao prvu stalnu vojnu posadu u Senju. Njegovi napori bili su krunisani 1485. kada je trijumfalno ušao u Beč i stvorio prvu centralističku monarhiju u Srednjoj Evropi. Vek te države je bio kratak jer se raspala neposredno posle kraljeve smrti 1490.

Literatura: VE s.v.; RJA s.v.

KLJUČ

E Od *ključ* 'okuka reke' ili 'izvor čija voda vri, *ključa*' (po poreklu različite reči, obe slovenskog porekla). (A. L.)

- bijeli Gatački: *Od bijela Ključa Gatačkoga* (Vuk VIII, 53:38)
- kameni: *Kad stigoše Ključu kamenome* (MH III, 3:156)
- carev: *Pravo Ključu siđe carevome* (MH III, 4:193)
- bez atribucije: *I u Ključu konak učiniše* (MH III, 3:157); Vuk VII, 56

***Ključ** 1530*

Grad u BiH.

1. Vukove pesme (Vuk VII, 56; VIII, 53) pevaju o Ključu Gatačkom, srednjovekovnom gradu u staroj Zeti, koji je kontrolisao put Dubrovnik–Gacko–Foča. Od njega danas postoje razvaline kod istoimenog sela.

U XV v. (1436) pominje se i podgrađe grada Ključa (Potključ). U XIV v. navodi se

***Ključ** 1878*

http://www.balkaninstitut.com

kao posed vojvode Sandalja Hranića, njegovog sinovca hercega Stefana Vukčića Kosače i hercegovih sinova. Turci su ga nakratko osvojili 1463. (i iste godine izgubili), a konačno nešto pre 1468. i uključili ga, sa još nekoliko gradova, u širu vojnu oblast zvanu Trebinjska Krajina. Sredinom XVI v. (1533) bio je dobrim delom u ruševinama.

Pesme ga pominju u kontekstu pohoda Živka Tomanovića i Crnogoraca na turske kule u Gackom (Vuk VIII, 53) i u kontekstu boja pod epskom Ozijom (Očakovom) 1788. (Vuk VII, 56).

2. U muslimanskim pesmama Matice hrvatske misli se na srednjovekovni grad na jednoj okomitoj steni uz levu obalu Sane, u Mrenskoj župi ili Banici (43° 56′ N, 18° 5′ E). Danas istoimeno mesto u Bosni u kojem postoje ruševine dva grada: srednjovekovnog i turskog, ali se ne zna kad je turski sagrađen. (Ovaj Ključ se javlja na obe priložene grafike.)

Prvi put se pominje 1322. i 1325. u vlasti feudalne porodice Stjepančića (Hrvatinića). Vukoslav, sin kneza Hrvatina, spominje se od 1315. do 1325. kao ključki knez. U Ključ se sklonio poslednji bosanski kralj Stefan Tomašević, posle pada Bobovca i Jajca u turske ruke 1463. Iste godine pao je i Ključ, čime je bosanska samostalna srednjovekovna država prestala da postoji.

Turska Ključka kapetanija, po dosadašnjim izvorima, osnovana je krajem XVII v. (a verovatno i ranije), i obuhvatala je gradove Ključ, Kamičak i Jezero. Sredinom XIX v. Ključ je kraće vreme bio u rukama Turaka Krajišnika — protivnika sultanovih reformi. Njihov otpor slomio je Omer-paša Latas 1850. Austrijanci su ga osvojili 1878.

Pesme ga pominju u kontekstu sukoba Duralagić Mehe i Bišćanina bana (MH III, 3) i pohoda Hasan-paše Predojevića na Bihać 1592. (MH III, 4).

> Postoji i jedan Ključ u Hrvatskoj — stari grad između reka Mrežnice i Tounjčice, oko 20 km s/z od Slunja. Spominje se 1481. u vlasti Frankopana.

Literatura: Радонић 1912, 266 (нап. 27); Kreševljaković 1953; Vego 1957; Шкриванић 1959, 68; Даничић 1, 450; 2, 338; *Рјечник* s.v.; VE s.v. *Grad*.

KNIBURNIK

- grad: *Al' ti ne dam grada Kniburnika* (Vuk VII, 57:284)

Vide KINBURN

KNIĆ

E Posvedočeno u tur. popisima od 1476. Nejasno; možda deminutiv od prasl. dijal. **kъnь* 'panj'. (A. L.)

- selo veliko: *A iz Knića sela velikoga* (SANU IV, 48:19)

⊘ 43° 55′ N, 20° 43′ E

Selo u Šumadiji kod Kragujevca (Srbija).

Opustelo je za vreme austrijske okupacije Srbije 1718–1739. jer su stanovnici u celini prebegli u Tursku. Uzrok su bile „velike dacije, nesrazmerne prema ekonomskoj moći zemlje, militarne egzekucije i surovost državnih organa“.* Kasnije je ponovo naseljeno jer se pominje u Kneževini Srbiji kao selo sa Primiritelnim sudom i školom.

Pominje se u kontekstu Vučićeve bune 1842. (*vide* KRAGUJEVAC), kao veliko selo iz kojeg potiče „načalnik Steva“, jedan od pobunjenih ustavobranitelja.

Literatura: Николић 1903, 949*; Вукановић 1975, 150; Marković 1988, 110; Гавриловић 1994, 78.

KNIN, Klin, Kninj, Knjin

I Ninia, Tenen, Tinninium, Tzena

E Kod Porfirogenita *Tenēn* u župi *Tnēna*, u latinskim ispravama *Tenenum*, *Tininium*, *Tyninium*, prema tome *Knin, Kninj* < *Tьninь*, po jednima predslovensko ime, po drugima od prasl. **tęti* 'seći', u prvobitnom značenju 'krčevina'. (A. L.)

Knin

- bijeli: *Sa Pogrda, iznad Knina b'jelog* (KH I, 22:348); ER 172; MH IV, 34; EH 12, 138
- bili: *Sić'će paša od Knina biloga* (EH 12:552)
- kameni: *A na ime Kninu kamenome* (KH I, 22:337); KH III, 1; MH III, 23; MH IV, 26; EH 4, 12
- kraj mora sinjega: *Gleda Kninu kraj mora sinjega* (MH III, 23:1360)

http://www.balkaninstitut.com

- bez atribucije: *Kada Kninu raz divojke pojdem* (MH III, 23:172); ER 138, 172; MH IV, 26; EH 3

Klin
- kameni: *Ja uteci Klinu kamenomu* (MH IV, 29:82)
- bijeli: *Bijelomu Klinu i kapiji* (MH IV, 29:281)
- bijeli kameni: *Od bijela Klina kamenoga* (MH IV, 29:66)
- bez atribucije: *Niže Klina na mekih Rudinah* (MH IV, 29:284)

Kninj
- bijeli: *Konjeviću od Kninja bijela* (MH III, 14:864); MH III, 17
- bili: *Kada aga bilu Kninju sađe* (MH III, 14:374); MH IV, 26
- na Krajinu: *Hodi meni Kninju na Krajinu* (MH III, 14:383)
- bez atribucije: *Dok se Kninju povratiše Turci* (MH III, 14:828)

Knjin
- kameni: *Fazlipaša od Knjina kamena* (MH III, 7:22)

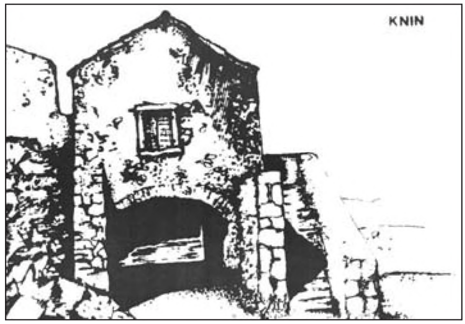
⊘ 44° 02′N, 16° 11′E

Grad u Dalmaciji (Hrvatska).

Nalazi se na južnom rubu Kninskog polja u Zadarsko-kninskoj županiji, na desnoj obali reke Krke, ispod Svetog Spasa na kojem se nalazi srednjovekovna tvrđava.

Konstantin VII Porfirogenit sredinom X v. prvi spominje Knin kao glavni grad istoimene župe u Hrvatskoj. U srednjovekovnim izvorima naziva se *Tenen*, *Tinninium*, *Tzena*. Gornji grad je podignut na rimskim temeljima (na zaravnjenom vrhu Svetog Spasa). Bio je opasan debelim i jakim zidinama, visokim mestimično i do 26 m. Najstariji slojevi u tim zidinama potiču iz doba hrvatskih narodnih vladara, a treći, poslednji, s puškarnicama, izgradili su Turci najkasnije 1653. Ispod njega se razvio Donji, županijski grad koji je takođe bio opasan jakim i visokim zidinama, čiji ostaci postoje i danas. U njemu su se nalazile kasarne, podzemne barutane, palate i dr. Sa Gornjim gradom bio je povezan pokretnim mostovima.

U Kninu je bilo sedište kninskog biskupa čija je titula bila „episcopus chroatensis“. U

Knin

Kninskom polju bila je podignuta katedralna crkva sv. Marije. U Kninu su često boravili hrvatski vladari, a krajem XI v. bio je sedište poslednjeg hrvatskog kralja Petra Svačića (1093–1097). Grad je 1345. postao sedište Nikole Banića koji je proglašen za bana Slavonije i Hrvatske. Iste godine kad je poražen kod Nikopolja (1396), kralj Sigismund je boravio u Kninu gde je održao državni sabor.

Turci su ga zauzeli 1522. Oko 1580. postao je sedište novoosnovanog Krčkog ili Ličkog sandžaka. Za vreme Kandijskog rata, Turci su napustili Knin u periodu 1648–1652, a konačno su ga izgubili u Morejskom ratu 11.

Crtež turskog dela Knina

http://www.balkaninstitut.com

septembra 1688, pod udarom udruženih mletačkih snaga i hajdučkih četa harambaše Stojana Jankovića. Posle pada Venecije 1797, grad je predat Austriji. Na osnovu Požunskog mira iz 1805. došao je u vlast Francuza, a 1813. preoteli su ga Austrijanci.

U mletačko doba ispod tvrđave se razvila varoš.

Pominje se isključivo u muslimanskim pesmama u kontekstu boja pod Udbinom (EH 12; MH IV, 34) i ženidbe mnogih muslimanskih junaka, npr. Mehe Dizdarevića (MH IV, 26), Osmanage Babića (MH IV, 29), Delalije Bojčića i ličkog Mustajbega (MH III, 7) i dr.

Literatura: Vego 1957; EČ 157–158 (nap. 43, 46, 50); Imenik YU 202; VE s.vv. *Grad, Knin.*

KNJAŽEVAC, Gurgusovac

➊ Timacum maius, Timočka Palanka

🅴 U lokalnom dijalektu *gurgus* je naziv za goluba grivnjaša. (A. L.)

- bez atribucije: *Kraj Timoka više Gurgusovca* (Vuk IV, 62:112)

Grad u Srbiji.

Podignut je na sastavku Svrljiškog i Trgoviškog Timoka. Antički *Timacum maius* bio je na mestu današnjeg sela Rgošte. Od 1454/5. (u turskom popisu Vidinskog sandžaka) javlja se kao Gurgusović. Turci su ga zvali i Timočka Palanka, a 1859, posle rušenja ozloglašenog zatvora Gurgusovačke kule (u pesmi: „Vrenčevića kule“), promenio je ime u Knjaževac, po naređenju knjaza Miloša. Za taj događaj vezana je sledeća anegdota: na povratku iz izgnanstva, putujući iz Bukurešta za Srbiju, knez Miloš 17. januara 1859. dođe u Gurgusovac i pravo ode na grob svog prijatelja, zlatiborskog serdara Jovana Mićića, koji je u Gurgusovačkoj kuli bio zatočen i umro 27. decembra 1844. „Došavši na grob, knez se zaplače i rekne: 'Ej, Mićiću, Mićiću, moje desno krilo, zar bi takva sudbina zla da ostaviš svoje kosti ovde.' Četrdeset sveća, vele, zapalio je knez na grobu Mićićevom. Tako tužan i neveseo posmatraše knez Gurgusovačku kulu u kojoj su trulili njegovi privrženici, ostavljajući kosti svoje u njoj, pa će najzad, onako skrušen i u ljutnji reći: 'Gurgusovac, Gurgusovac. Po materi te tvojoj, no si Ugursusovac, ali od sada ćeš se zvati Knjaževac.“* Međutim, U *Zborniku zakona i uredaba kneževine Srbije* nema ukaza ili rešenja o promeni imena varošice Gurgusovac.

U Knjaževcu postoje i ruševine grada legendarnog cara Barana. Istočno od njih nalazi se crkvište nepoznate dedikacije.

Pesma „Spomen od boja na Kukutnici“ (Vuk IV, 62) upravo i pominje Gurgusovac u kontekstu pogibije serdara Mićića u njegovom zatvoru na zlu glasu:

Hej nevjero, niđe te ne bilo!
Jer pogubi Mićića Jovana
U prokletoj Vrenčevića kuli
Kraj Timoka više Gurgusovca!
(109–112).

Literatura: Боянич-Лукач 1975; Вукановић 1975, 144; Симоновић 1985 (пар. 33)*; Гавриловић 1994, 44; ЕП 2 s.v; TIR 125.

KNJIN

- kameni: *Fazlipaša od Knjina kamena* (MH III, 7:22)

Vide KNIN

KOBILJI DO, Do Kobilji, Kobilje, Kobilji Doci

Do Kobilji

- ravni: *Na ravnome Dolu Kobiljemu* (Vuk IV, 61:84); Vuk VIII, 54
- bez atribucije: *Kad dođoše Dolu Kobiljemu* (Vuk VIII, 21:63)

Kobilje

- bez atribucije: *Da odjavim iz Kobilja ovce* (Vuk VIII, 24:55)

Kobilji Doci

- bez atribucije: *Na granici lomne Gore Crne, | U Izvorce i Kobilje Dóce* (Vuk VIII, 24:102–103)

⊘ 42° 38′ N, 18° 46′ E

Predeo i glavno selo u oblasti (plemenu) Male Cuce u Crnoj Gori kod Cetinja.

Zove se još i *Polje*. Glavno stanovništvo predela Kobilji do čini bratstvo Lakovići.

http://www.balkaninstitut.com

Kod Vuka u *Rječniku* s.v. *Kobilji do* daje se samo primer iz pesme:

„Na široku *dolu Kobiljemu.*“

U vreme vladike Visariona Mlečani su 1687, uz pomoć Crnogoraca, uzeli Herceg Novi od Turaka. Topal-paša je sa vojskom pošao u pomoć Kastel Novom, ali su ga Crnogorci presreli u Kobiljem Dolu i tako porazili da je jedva ostao živ s manjim delom svoje vojske.

Pesme pominju Kobilji Do kao pogranično mesto u Crnoj Gori (Vuk VIII, 24), i u njemu kapetana Tripka Midžorovića (Vuk VIII, 54).

Literatura: Пурковић 1940; Латковић 1954, 646; *Рјечник* s.v.; ЕП 2 s.v.

KOĆE

- bez atribucije: *Opališe Koće i Fundinu* (Vuk IX, 10:716)

⊘ 42° 27′ N, 19° 24′ E

Selo u Kučima (Crna Gora), blizu Podgorice (*Vide* FUNDINA).

Pominje se u kontekstu crnogorskog pohoda na Kuče 1855. kao jedno od kučkih sela (uz Zatrepče, Fundinu, Bezivovo i Orahovo) koja Crnogorci zapale i „zatru“.

KOIĆI

- selo: *Dovedoše u selo Koiće* (Vuk IV, 46:162)

Zaselak kod Kragujevca (Srbija).

U Kneževini Srbiji, zajedno sa zaseokom Zeoke, činio je selo Koići.

Pominje se u kontekstu boja na Čačku 1815. (Vuk IV, 46), kao selo u kojem su, posle dobijene bitke, po naređenju kneza Miloša posečeni svi zarobljeni Turci.

Literatura: Вукановић 1975, 150; Гавриловић 1994, 80.

KOKOTI, Gornji Kokoti

Kokoti

- selo: *Kokote mi selo osvoio* (Vuk VIII, 62:44); Vuk VIII, 65, 73
- bez atribucije: *I Kokote hariš učinimo* (Vuk IX, 20:26); Vuk IX, 32; SANU IV, 13

Gornji Kokoti

- bez atribucije: *A ka' doše u Gornje Kokote* (SM 99:51); Vuk VIII, 63, 73

⊘ 42° 24′ N, 19° 9′ E

Mesto u Crnoj Gori, u nekadašnjoj Lješanskoj nahiji.

Selo je smešteno oko velikog brda Bogomolje (na kome je crkva sv. Nikole) i po njegovim donjim stranama iznad ušća reke Sitnice u Moraču, 7 km j/z od Podgorice.

Pominje se u kontekstu istrage poturica 1707. (SANU IV, 13 — gde se pogrešno navodi 1702), napada Osman-paše Skopljaka na Crnu Goru 1844. (Vuk VIII, 62) kojom prilikom su izgubljeni Vranjina i Lesendro (*vide*), povodom boja na Sitnici 1849. (Vuk VIII, 63), pohoda Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1852–1853. (Vuk VIII, 73), bitke na Grahovu 1858. (Vuk IX, 20) i crnogorsko-turskih sukoba iz 1862. (Vuk IX, 32).

Još i: selo Kokoti u Istri, kod nekadašnjeg Krapanskog jezera (Hrvatska).

Literatura: Јовановић 1948; ЕП 1 s.v.

KOLAŠIN, Kulašin

E Verovatno lično ime, hipokoristik od *Nikola*, up. *Petrašin*, *Milašin*. Stsrp. *Brьskovo* od slov. ličnog imena **Bьrzъkъ*, up. stčeš. *Brzek*, toponim *Brzkov*. (A. L.)

Kolašin

- grad: *I posla je Kolašinu gradu* (Vuk IV, 41:2); Vuk VIII, 56, 64, 73; Vuk IX, 16, 17, 18, 32; SANU IV, 34, 43; SM 28, 135
- bijeli grad: *Na junaka vojvodu Maletu | Od bijela Kolašina grada* (Vuk III, 78:13–14); Vuk VIII, 7; Vuk IX, 1, 6, 16; SANU IV, 38; SM 28, 135
- krvavi grad: *Krvavome gradu Kolašinu* (Vuk IV, 53:97), Vuk IV, 58; Vuk IX, 17, 18
- tvrdi grad: *Iz tvrdoga grada Kolašina* (Vuk VIII, 73:1834)
- veliki grad: *Velikoga grada Kolašina* (Vuk IX, 16:624)
- selo: *Fatiše se sela Kolašina* (Vuk II, 40:199)
- ravni: *Ak' udrimo ravnu Kolašinu* (Vuk IX, 16:86)

http://www.balkaninstitut.com

- kršni: *Od našega kršna Kolašina* (Vuk IV, 57:17)
- tvrdi: *A četvrtu* [vojsku] *Kolašinu tvrdu* (Vuk IV, 44:25); SANU IV, 38
- ljuti: *Ide vojska na Kolašin ljuti* (Vuk IX, 18:220); Vuk IX, 28
- kukavni: *A nekmoli kukavni Kolašin* (Vuk VIII, 67:50)
- Gornji: *Oću udrit' na Kolašin Gornji* (Vuk VIII, 67:23)
- Donji: *To uteče u Kolašin Donji* (Vuk IX, 16:584)
- oba: *I suviše oba Kolašina* (Vuk VIII, 73:2705)
- bez atribucije: *U Vranjevu više Kolašina* (Vuk III, 71:4); Vuk IV, 11, 42, 55; Vuk VII, 56; Vuk VIII, 7, 56, 67; Vuk IX, 16, 17, 18; SM 102, 134, 170, 174

Kulašin

- bijeli grad: *U bijelu Kulašinu gradu* (KH III, 13:5)
- bez atribucije: *Jazuk bilo svemu Kulašinu* (KH III, 13:40)

1. Varoš na desnoj obali reke Tare u Crnoj Gori (42° 49′ N, 19° 31′ E). U XVII v. osnovali su ga Turci da štiti karavanski put Podgorica — Bijelo Polje od upada crnogorskih plemena (Moračani, Uskoci, Rovčani i Vasojevići). Bio je prvobitno turska tvrđavica kojom je upravljao *kolazi* (pedesetar). Prema narodnoj etimologiji, po njemu je mesto, a posle i čitava okolina, nazvano Kolašin/Kolašinovići. Pripao je Crnoj Gori na Berlinskom kongresu 1878, posle crnogorsko-turskog rata 1876–1878. Tada su se iz njega iselili muslimani. U vlasti Crnogoraca ostao je sve do 1916. kada su ga zauzele austrougarske jedinice i držale ga sve do 1918.

Pominje se u kontekstu bitke na Krusima 1796. (Vuk IV, 11), pohoda Sulejman-paše Skopljaka na Šumadiju 1805. (Vuk IV, 41), turskog napada na Grahovo 1836. (Vuk IV, 55), smrti Smail-age Čengića 1840. (Vuk IV, 57, 58), napada Crnogoraca i Rusa na Nikšić (Vuk IV, 44), crnogorskog napada na Kolašin 1858. (Vuk IX, 16–18), bojeva Crnogoraca i Hercegovaca s Turcima tokom 1862. (Vuk IX, 32), boja na Dugi iste godine (Vuk IX, 28) itd.

2. Selo Kolašin koje se pominje u pesmi „Sestra Leke kapetana" (Vuk II, 40), na putu između Novog Pazara i Prizrena. Možda se radi o eponimnom selu Ibarskog Kolašina, koje danas svakako više ne postoji, a možda i o bosanskom Kulašinu, koji je — međutim — suviše daleko.

Kod Vuka u *Rječniku* pominju se oba Kolašina: „1) grad u Hercegovini. 2) kao knežina između Novoga pazara i Peći".

Literatura: Ердељановић / Николић 1899, 47–48; Јиречек 1959b, 283; Ристановић 2000, 86–88; Даничић 1, 81; *Рјечник* s.v.; VE s.v.

KOLEŠKO

- selo: *Pa okrenu pram selu Kolešku* (KH I, 7:188)

Selo kod Nevesinja u BiH (Republika Srpska).

Nekada selo i seoska opština u staroj Zeti. Opština je imala više sela i to: Kolеško, Ovčine (Plužine), Gaj, Gornje Selo, Balaban, Rilji, Ribalj Teg i Crgovo. Selo Koleško postoji i danas s/i od Nevesinja u Hercegovini.

Po predanju, ime sela dolazi od Koleška, vojvode koji je išao i na Kosovo, zajedno s Lazarom Bratačaninom iz Bratača. Takođe prema predanju, grobnica vojvode Koleška nalazi se u Neanovićima.

Dedijer početkom XX v. beleži da je Koleško ranije bilo čisto muslimansko selo, pa su epidemije kuge istrebile sve osim dve starinačke porodice.

Pominje se u okviru sižea o nastanku svatovskog groblja na Morinama, kao selo Koleško na vodi Kolešnici.

Literatura: Дедијер 1909, 360–361; Шкриванић 1959, 69.

KOLOŠVAR, Kolušvar

Kološvar

- zenđil vlaški: *Od zenđila vlaškog Kološvara* (KH II, 56:216)
- bez atribucije: *Pa posječe bana Kološvara* (KH I, 17:729)

http://www.balkaninstitut.com

Kolušvar

♦ grad: *Kad me svede Kolušvaru gradu* (KH III, 4:170)

Vide KLUŽ

KOM

E Čest naziv za brda i planinske vrhove, verovatno u vezi sa *okomit*, *okomiti* se, nejasnog daljeg porekla (Skok II 131a); neki porede sa rum. < lat. *coma* u značenju 'planinski greben' (ЭССЯ 10, 179). (A. L.)

♦ planina: *Kliče vila od Koma planine* (SM 8:1); SM 28

♦ visoka planina: *Baš od Koma visoke planine* (SM 27:56)

U pesmama se Kom pominje samo kao visoka planina, ali je na toj planini, na njenim obroncima, blizu sela Potkomlje, postojao utvrđeni grad (sada u ruševinama), sa iskopinama još iz rimskog doba. (Samo ime sela verovatno čuva uspomenu na nekadašnje podgrađe grada Koma.)

Ispod Koma prolazio je stari put koji je desnom obalom Neretve povezivao župu Kom sa Konjicom. Župa Kom (*Com, Cora*), koja se pominje u *Letopisu popa Dukljanina*, nalazila se na području Glavatičeva (Hercegovina), a Kom joj je bio župni grad. Župa Kom prvi put se pominje u XII v. kada je pripadala Podgorju, političkoj oblasti koja je obuhvatala područja Drine, Morače i Zete, uz gornji sliv Neretve zaključno sa rekom Ramom. Ta je oblast bila organizovana kao župa tokom čitavog XIV v. sudeći po naslednoj tituli župana u porodici Sanković. Kada je početkom XV v. porodica Sanković propala, župa je, sa najvećim delom Huma, pripala Kosačama. Godine 1444–1445. Kom je *contato* ili *civitas*, što se danas prevodi kao opština. Do sredine XV v. Kom je sigurno bio u rukama hercega Stefana. Turci su ga osvojili između 1455. i 1477. Posle toga je razoren a potom i napušten.

Pominje se u kontekstu bitke na Carevom Lazu 1712. (SM 8), utvrđivanja grada Meduna neodređeno kad (SM 27) itd.

> Takođe i: manastir iz XV v. podignut na istočnim padinama ostrva Odrinska gora, zapadno od Žabljaka Crnojevića (Crna Gora). Bio je zadužbina Đurđa i Lješa Crnojevića koji se u istorijskim izvorima pominju između 1403. i 1435. Obnavljan je u XVI i XX v. Kom je grobni hram Crnojevića, gospodara Crne Gore, pred konačni pad ove zemlje pod tursku vlast, krajem XV v. U manastiru su sahranjeni Đurađ i Lješ Crnojević, sinovi Stefana Crnojevića koji se pominje samo 1395, zatim Stefan II ili Stefanica (1451–1465) i njegova supruga Mara (Marija).

Kod Vuka u *Rječniku*: „mnoga se brda tako zovu, n. p. Kom u Vasojevićima“.

Literatura: Vego 1957; Anđelić 1958; Даничић 1, 468; *Рјечник* s.v.; ЕП 2 s.v.

KOMADI, Komadija

❶ Komāiti, Komádi, Komaiti

E Od stmađ. ličnog imena (Kiss 350b). (A. L.)

♦ bez atribucije: *Od Pišpeka i od Komadije* (Vuk III, 87:14)

⊘ 47° 0′N, 21° 30′E

Mesto u Mađarskoj.

Pesma ga pominje u kontekstu borbi za vreme jedne od dve Rakocijeve bune (1703–1710, 1733–1735), kada su se Srbi borili protiv Mađara, na strani austrijskog cara. Kod Vuka u *Rječniku* pominje se kao mesto u Mađarskoj.

> *Đerđ II Rakoci* (1621–1660)
>
> Erdeljski knez u dva navrata: 1648–1657, 1659–1660. Turci su ga zvali Rakoči — knez jarac. Njegova osnovna želja bila je da se odupre Turcima i da za svoje planove pridobije Vlašku i Moldaviju. Uz to je potajno planirao da se domogne poljske krune. Kada se to pročulo, Porta mu je oduzela kneževske privilegije, ali je on svejedno pružio oružani otpor Turcima u čemu mu je potajno pomagao car Leopold I. Rakoci je poginuo u bici s Turcima 22. maja 1660. kod mesta Đalu na Somošu, u blizini Kluža. Čuven je po pobedi nad Turcima kod mesta Jenove 5. jula 1658.
>
> *Ferenc Rakoci* (1676–1735)
>
> Mađarski plemić i knez u Transilvaniji. Bio je vođa zavere protiv austrijske domina-

http://www.balkaninstitut.com

cije nad Mađarskom. Kada je 1701. otkriven, sklonio se u Poljsku. Odatle se vratio 1703. i organizovao ustanak protiv Austrije koji je ubrzo zahvatio svu Mađarsku i Transilvaniju. Mađarski sabor je 1707. zbacio s prestola Habzburgovce i poverio Rakociju upravu nad zemljom. Ipak, ustaničke snage su bile poražene 1711. kod Trenčina u Slovačkoj, posle čega je ustanak ugušen. Plemstvo je ubrzo (iste godine) zaključilo mir sa Austrijom i priznalo apsolutnu vlast kuće Habzburga, a Rakoci je emigrirao i završio život u Turskoj. Iz Turske je 1733–1735. organizovao novi mađarski ustanak protiv Austrije, u kome je učestvovao i general Pera Segedinac. Ustanak je ugušen u krvi.

Literatura: Банашевић 1954, 693; *Рјечник* s.v. *Комадија*; VE s.v. *Rakoci*.

KOMADINE

♦ maleno selo: *Do malena sela Komadina* (SANU IV, 45:175)

Selo u Srbiji.

U vreme Kneževine Srbije vodilo se u „okružiju užičkom, srezu moravičkom, sa 49 kuća i 389 duša".*

Pominje se u kontekstu Moravičke bune 1826. kao selo u kom Turci zanoće pred odlučujuću bitku.

Literatura: Дедијер 1905, 214–215; Вукановић 1975, 150*; Гавриловић 1994, 80; Imenik YU 204.

KOMARNICA

E Od **Komarъna rěka* 'reka kraj koje ima puno komaraca', up. s.-h. *Komarni Dol* (XIII v.), češ. *Komárno* na Labi, slč. *Komarno* na Dunavu. (A. L.)

♦ ravna: *Đurđić Joko s Komarnice ravne* (Vuk IV, 58:22); Vuk VIII, 11

⊘ 43° 3′ N, 19° 3′ E

Selo u Crnoj Gori.

Nalazi se na obalama istoimene reke, 6 km s/z od Šavnika. Svojevremeno najveće selo u Drobnjacima. Ime nekadašnje župe i nahije sačuvano je u nazivu sela i reke. Komarnicu su zasnovali Đurđići koji su rodom iz Đurđeva Dola u Rudinama.

Kad su se prvi doseljenici današnjeg stanovništva tu nastanili, nije bilo sela, ali je to ime postojalo. Otuda i lokalni predlog etimologije po kojoj je selo dobilo ime prema reci Komarnici, a reka po svom koritu — po toku koji se provlači kroz planinske predele i nosi (tj. *komara*, varda), lupa kamenje.

Pominje se u kontekstu smrti Smail-age Čengića 1840. (Vuk IV, 58) kao mesto iz kojeg potiče izvesni Joko Đurđić, jedan od drobnjačkih zaverenika.

Postoji i Komarnica kod Nove Gradiške, Vrbova (Hrvatska).

Literatura: Томић 1902, 357–492; Шкриванић 1959, 69; Маловић-Ђукић 1991; ЕП 2 s.v.; Imenik YU 204.

KOMARNO, Komorhan

O Komárom, Komorn, Komoran

♦ šeher: *Osman ne će šeher-Komorhanu* (MH IV, 45:252)

♦ bili: *Te bi sišo bilu Komorhanu* (MH IV, 48:46)

♦ bez atribucije: *Na Dunavu niže Komorhana* (MH IV, 45:43); MH IV 47, 48

⊘ 47° 46′ N, 18° 7′ E

Grad u Slovačkoj.

Nalazi se na ušću reka Vah i Njitra u Dunav ispod Bratislave, na granici sa Mađarskom. Mađarski deo grada, Komarom, leži na južnoj obali Dunava, preko puta slovačkog dela koji se zove Komarno, i smešten je na krajnjem istočnom delu dunavske ade. Zahvaljujući karakterističnom položaju, vekovima je bio jedno od glavnih vojnih uporišta u regionu, od starog Rima do Austro-Ugarske.

Još uvek se mogu prepoznati ostaci utvrđenja iz doba Matije Korvina (1440–1490), iz vremena odbrane od Turaka (1526–1564), kao i iz XVII i XIX v. U Komarnu je postojala velika Srpska varoš i znatno pre Turaka, a posle njihovog prodora u Mađarsku, u njemu su bile stacionirane posade srpskih kraljevskih šajkaša. Oni su na lakim rečnim brodovima vodili mnoge uspešne bitke protiv turske rečne flote.

Pominje se u ženidbenom kontekstu kao mesto u kome se nalazi „lipa Jela komorhan-

http://www.balkaninstitut.com

Komarno *1849*

skog bana“ (MH IV, 48), kao reper za polje Pučenik u kojem je kula Ravnar-generala i njegove kćeri, lepe Mare (MH IV, 45), odnosno kao mesto iz kojeg se lažno predstavlja Turkinja devojka prerušena u kaursku katanu, kada se u Podravlju nađe pred Todorom harambašom na ćupriji „ćorave Marije“, pred čardakom „doravog Vasilja“ (MH IV, 47).

Literatura: Витковић 1887; Поповић 1955; Вукмановић 1988.

KONJA, Okan, Kara Okan

◐ Iconium, Lycanoia, Ikonija, Konya
E Tur. *Konya* od gr. *Ikónion*. (A. L.)

Konja

- šeher: *I niz Konju šeher udario* (KH I, 2:647)
- ravna zemlja: *Dok on Konji ravnoj zemlji dođe* (KH I, 2:646)
- ravna: *Od Jedrene baš do Konje ravne* (KH I, 2:990)
- bez atribucije: *Gdje god tebe ja u Konji nađem* (KH I, 2:685)

Komarno *1595*

Okan

- grad: *No uljeze u Okana grada* (SM 73:70)
- grad arapski: *Do Okana grada arapskoga* (SM 73:3)
- bez atribucije: *Okan biše, uzet' ne mogoše* (Vuk II, 62:88); SM 73

Kara Okan

- bez atribucije: *Kad dođoše pod Kara-Okana* (Vuk II, 62:86)

⊘ 37° 51′ N, 32° 28′ E

Grad u Turskoj.

Udaljen je 250 km od Sredozemnog, a 500 km od Crnog mora.

Konja je jedan od najstarijih urbanih centara na svetu. Iskopavanja u centru grada otkrila su naselje iz najmanje trećeg milenijuma pre n.e. Prema frigijskoj legendi o velikom potopu, Konja je bila prvi grad koji se pojavio iz vode pošto je čovečanstvo bilo uništeno. Takođe prema jednoj legendi, ime grada je vezano za reč *eikon* (’slika’), odnosno za glavu meduze Gorgone, pomoću koje je Persej pobedio urođenike pre nego što je podigao grčki grad.

Gradom su vladali Hetiti, Frižani, Liđani, Persijanci, Aleksandar Makedonski, Rimljani i Vizantinci.

Posle propasti hetitskog carstva, Frižani su na istom mestu podigli veliko naselje. Ono je počev od III v. pre n.e. postupno helenizovano i postalo je samostalan grad, uglavnom grčki po jeziku, obrazovanju i kulturi. Neki su građani ipak zadržali svoja frigijska obeležja i tradiciju pa je jevrejska zajednica verovatno među njima uspela da 47. ili 48. izazove revolt protiv sv. Pavla (koji se, međutim, vratio u grad još dva puta: 50. i 53. — Dela apostolska 14, 16).

Pod imenom Ikonijum (*Iconium*), grad je od 25. pre n.e. bio uključen u rimsku provinciju Galatiju, a 130. ga je car Hadrijan uzdigao na status kolonije. Kada se na sceni pojavila Vizantija, Konja je oko 372. postala nezavisna provincija i dobila je ime Likaonija (*Lycaonia*). Iz tog doba potiču vizantijska crkva sv. Amfilohija u centru grada i nekoliko pećinskih isposnica u njegovoj okolini (8 km s/z) sa čuvenim freskama.

http://www.balkaninstitut.com

Kao pogranično mesto, grad je bio na meti arapskih upada na rimsku teritoriju od VII do IX v. Turci Seldžuci su ga oteli od Vizantije 1071. ili 1081. (posle bitke kod Malazgirta) i ubrzo ga učinili prestonicom sultanata Rum. Pod novim imenom Konja (*Konya*), grad je dostigao vrhunac svog razvoja tokom XII i XIII v. i smatrao se jednim od najlepših gradova na svetu. Iz Avganistana je 1228. u Konju došao Dželaledin Rumi poznat kao Mevlana, osnivač sekte igrajućih derviša.

Posle pada Seldžuka, vlast nad Konjom prvo je pripala Mongolima, zatim turkmenskoj pokrajini Karamanliji, i konačno 1467. otomanskoj Turskoj. Kod Kukuljevića (*Glasoviti Hrvati*) stoji da je i Mehmed-paša Sokolović jedno vreme bio u Konji.

Pesme je pominju kao arapski grad (Vuk II, 62; SM 73), odnosno kao grad na zlu glasu po dervišima (KH I, 2); za hodžu Ćuprilića, kad žele da mu napakoste, kažu:

Ali hodže u Stambolu nema,
Sade njega baš u Konji kažu,
Da j' obuko derviške haljine,
Po tekijam' hukće s dervišima (576–579).

Literatura: Kukuljević 1886; Даничић 2, 201; EI s.v.; VE s.v.

KONJEVIĆI

- maleno selo: *U maleno selo Konjeviće* (Vuk IV, 46:101)

⊘ 43° 54′ N, 20° 23′ E

Selo u Srbiji.

Nalazi se na desnoj obali reke Dičine, 4 km istočno od Čačka.

Pominje se u kontekstu boja kod Čačka 1805, kao turski konak pred bitku.

Literatura: Латковић 1954, 593; ЕП 2 s.v.; Imenik YU 205.

KONJIC

I Biograd, Neretva

E Deminutiv od *konj*, takođe metafora za razne predmete. (A. L.)

- grad: *Dovest' Rada od Konjica grada* (SANU III, 17:139); SM 144
- grad bijeli: *U Konjicu gradu bijelome* (Vuk III, 53:37)
- malena kasaba: *Do Konjica, malene kasabe* (MH VIII, 4:167)
- bijeli: *Dođe Janko bijelu Konjicu* (Vuk III, 53:58); Vuk IV, 31; ER 149
- ravan: *U Lipete kod Konjica ravna* (Vuk VII, 44:2)
- bez atribucije: *A do sebe od Konjica Ivka* (Vuk II, 36:5); Vuk III, 53; Vuk VII, 3; MH VIII, 4; KH III, 4

1. Grad u gornjem toku reke Neretve, na pruzi Sarajevo–Mostar (43° 39′ N, 17° 57′ E). Najveći grad planinske Hercegovine. Bio je naseljen i u rimsko doba, a u srednjem veku pominje se pod imenima *Biograd* ili *Neretva* i pripada župi Neretva. Bio je pogranično mesto između Huma i Bosne.

U XIV i početkom XV v. dolazi u posed porodice Sanković, a 1404. prelazi u ruke Kosača. Bio je važan saobraćajni centar dubrovačke karavanske trgovine i imao je carinarnicu.

Kod Vuka u *Rječniku*: „grad na Neretvi između Bosne i Hercegovine (pola ga je Bosansko a pola Hercegovačko)".

U pesmama se pominju izvesni „Rade od Konjica grada" (SANU III, 17; SM 144) i „od Konjica Janko" (Vuk III, 53), odnosno „od Konjica Ivko" (Vuk II, 36), a od muslimanskih junaka Kočić Ibraim (Vuk VII, 3) i izvesni Osman beg (ER 149).

2. U Vuk IV, 31 (u kontekstu boja na Deligradu 1806) spominje se jedan drugi Konjic — manastir sv. Romana kod Đunisa u Srbiji, poznat i kao Konjic:

Dođe Đorđe ravnu Kragujevcu,
No sa grada pokliknula vila,

***Konjic** 1887*

http://www.balkaninstitut.com

Baš sa grada prema manastiru,
Manastiru bijelu Konjicu (429–432).

Po predanju, podigao ga je neki sluga kneza Lazara.

Literatura: Латковић 1954, 555; Marković 1988, 112; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 205; ЕП 2 s.v.

KORAVLJICA

➊ Koravnica

- selo: *Imam kmete sela Koravljice* (Vuk IV, 51:120)

⊘ 42° 50′ N, 18° 28′ E

Selo u Crnoj Gori.

Nalazi se u Nikšićkim Rudinama, u nekadašnjem Bilećkom kadiluku (na samoj granici sa BiH).

Kod Vuka u *Rječniku* s.v. *Koravljica*: „selo u Hercegovini" sa istim primerom koji je i ovde dat. Pominje se kao selo u svojini Ibre Airovića, kuma paše od Zagorja.

Literatura: *Рјечник* s.v.; RJA s.v.; Imenik YU 207.

KORF

- bijeli: *Onu šilje Korfu bijelome* (SM 64:129)

Vide KRF

KORLAT

🅴 Mađ. *korlát* 'ograda'. (A. L.)

- grad: *Već me posla u grada Korlata* (KH II, 71:54)
- kaurski grad: *Do Korlata, kaurskoga grada* (KH II, 71:352)
- bez atribucije: *Od Korlata do Vučaj-planine | Sve pritisla begluk Njemadija* (KH II, 71:335–336)

⊘ 44° 4′ N, 15° 33′ E

Mesto u Hrvatskoj.

Stari grad kod istoimenog mesta (Zadarsko-kninska županija), 7 km s/z od Benkovca. Grad poznatog krbavskog kneza Jurja Korlatovića. Turci su ga prvi put osvojili i spalili 1514, ali su ga konačno zaposeli tek 1532. Evlija Čelebija napominje da njegovi stanovnici stalno žive pod oružjem, kako se i mora u krajini.

Pesma ga pominje kao grad „od Korlata bana", dakle u doba kad je još bio hrišćanski.

Literatura: Imenik YU 208; *Hrvatski leksikon* I s.v.; EČ 229; VE s.v. *Grad*.

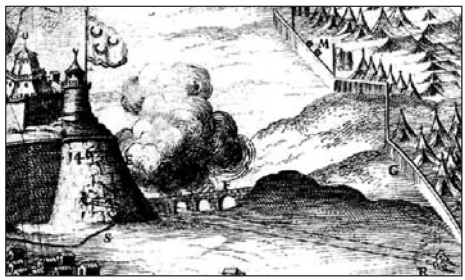
KORUN

- grad bijeli: *Od Koruna grada bijeloga* (Vuk VI, 12:29)

Neizvesna ubikacija.

Grad Korun-kapetana — verovatno tvrđava Koruna u Stonu, koja je zaista imala kapetana i čuvala je grad Ston kao njegova predstraža.

Moguće je takođe da se radi o turskom utvrđenom gradu Koronu (*Corona*) u Moreji (Grčka). Opsedan je 1770. tokom rusko-turskog sukoba 1768–1774.

Koruna

S obzirom na to da se u pesmi kaže da je grad Korun-kapetana na reci Sitnici, veća je verovatnoća na strani stonskog utvrđenja, iako je Sitnica — kao i Dunav — više folklorni nego realni hidronim. Siže je, uostalom, kontaminirana kombinacija bajke (uspavana lepotica: osveta nepozvanog gosta) i neistorijske epike (čudesan junak sveti oca i braću), što često dovodi do proizvoljnosti u geografskim detaljima.

KOSIĆ

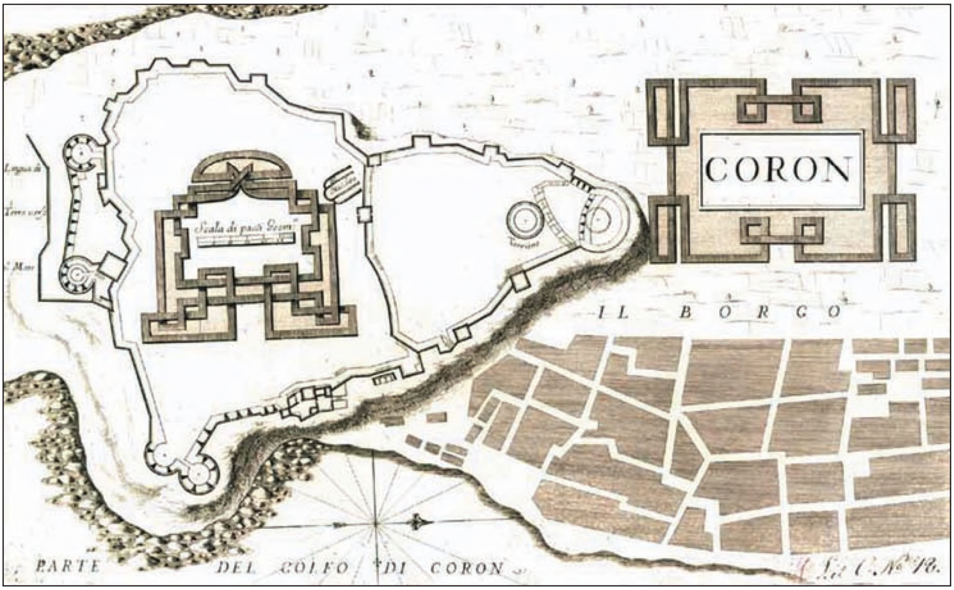
- selo: *Šnjom okrenu put sela Kosića* (Vuk VIII, 58:129)

⊘ 42° 32′ N, 19° 9′ E

Mesto u Crnoj Gori.

Nalazi se kod Danilovgrada, prema nekadašnjoj Katunskoj nahiji.

http://www.balkaninstitut.com

Korona

Pominje se u kontekstu boja u Kosovom Lugu 1839. Kod Kosića je bilo zborno mesto za vojsku Bećir-bega Bušatlije koji je sa 6.000 ljudi pošao na Crnogorce da — zajedno sa spahijom Mustafom Lekićem — osveti rođake nastradale od ruke bjelopavlićkih hajduka. Turska vojska, međutim, nije ni stigla do Kosića jer su je Crnogorci presreli kod Kosovog Luga i razbili, a ostatke poterali ka Spužu. Na tom putu Bećir-bega su dočekali Martinići i zarobili ga pod planinom Visočicom, a njegovu vojsku gotovo dokrajčili. Bega su odveli u selo Martiniće i tamo ga pogubili.

Literatura: Јовановић 1948, 218.

KOSIJEREVO

❶ Kosierevo

🄴 Up. prezime *Kosijer*, po poreklu nadimak, od *kosijer* (pseudojekavizam) = *kosir* 'vinogradarski nož' < prasl. **kosyrъ*. (A. L.)

♦ bez atribucije: *Čak daleko na Kosijerevo* (КН I, 15:243)

⊘ 44° 58′ N, 17° 23′ E

Selo i manastir blizu Trebinja (BiH).

Javlja se i u obliku *Kosierevo*. Nekada manastir u staroj Zeti.

Manastir Kosijerevo prvobitno je bio sagrađen u Velimlju. Kada je na Trebišnjici podignuta brana, premešten je u selo Petroviće kod Nikšića. Prema predanju, podignut je u XIV v., ali se prvi put pominje 1592. U XVIII v. (1742) navodi se da se u njemu čuvaju mošti sv. Arsenija Sremca, drugog srpskog arhiepiskopa. Mošti su 1914. prenete u Ostrog, a 1920. u Ždrebaonik gde se i danas nalaze.

Turci su više puta rušili manastir, a poslednji put 1807. U Prvom svetskom ratu Austrijanci su do temelja porušili manastirsku crkvu, a konake su zapalili.

Kod Vuka u *Rječniku*: „namastir u Hercegovini (može biti da je sad i pust?)“.

Pesma ga pominje u kontekstu napada hrišćanske vojske na Zvornik (verovatno u XVIII v., ukoliko je pomen „Tekelije bana“ verodostojan).

Takođe i Kosijeri, selo 8 km s/i od Cetinja (Crna Gora).

Literatura: Шкриванић 1959, 71; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 209; ЕП 2 s.v.

http://www.balkaninstitut.com

KOSOR

- selo: *Hajte s vojskom na selo Kosora* (Vuk IX, 11:213)
- tvrdi: *Pa na Kosor tvrdi udariše* (Vuk IX, 10:694)
- bez atribucije: *Sa Kosora iz Drekalovića* (Vuk VIII, 73:2040); Vuk IX, 10

⊘ 42° 29′ N, 19° 22′ E

Selo u Crnoj Gori.

Nalazi se u Kučima, 3 km severno od Meduna.

Pominje se u kontekstu pohoda Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1852–1853. kao mesto hrabrog junaka Tura Petrovića (Vuk VIII, 73), i u kontekstu crnogorskog pohoda na Kuče 1855. (Vuk IX, 10) i 1856. (Vuk IX, 11).

Literatura: Пурковић 1940, s.v.; ЕП 2 s.v.

KOSOVI LUG, Lug Kosovi

Kosovi Lug

- krvavi: *Na krvavom Kosovome lugu* (Vuk VIII, 52:128)
- bez atribucije: *Hojde četa Kosovijem Lugom* (Vuk VIII, 18:7); Vuk VIII, 58; SANU III, 17

Lug Kosovi

- ravni: *Udno ravna luga Kosovoga* (Vuk IX, 32:1030)
- bez atribucije: *Pa kad bio Lugu Kosovome* (SM 163:103); Vuk VIII, 18; SM 84

Selo u Bjelopavlićima kod Danilovgrada (Crna Gora).

Poznato je po čuvenom boju koji se tamo odigrao 22. jula 1839. (Vuk VIII, 58). Neposredan povod toj bici bila je osveta Mustafe Lekića i Bećir-bega Bušatlije za pogibiju nekolicine velikih turskih spahija iz okoline Skadra, među njima i Lekićevog rođenog brata Husein-bega. Bjelopavlićima su u pomoć došli Piperi i udruženim snagama proterali Lekića do Spuža, a Bušatlijinu vojsku presreli i potukli u Kosovom Lugu. Preostala Bećir-begova vojska se povukla prema selu Martinićima, gde su ih kod Visočice dočekali Martinići i dobrim delom uništili. I sam Bećir-beg bio je tom prilikom zarobljen i pogubljen.

Kod Kosovog Luga Turci su bili poraženi i ranije (1613), kada je — prema svedočanstvu providura Marijana Bolice — više od polovine turske vojske stradalo u toj jednoj borbi.

Pesme Vuk VIII, 18 i SM 84 pominju Kosovi Lug u kontekstu lokalnog sukoba među Turcima Spužanima i Crnogorcima oko ovaca, a samo SM 163 peva o bici u Kosovom Lugu 1839. Pominje se još i u kontekstu boja na Dodošima 1850. (Vuk VIII, 52) i bitke na Dugi 1862. (Vuk IX, 32).

Literatura: Јовановић 1948, 218.

KOSOVSKA MITROVICA, Mitrovica, Dmitrovica

O Dimitrofce, Dimitrofča

E Po crkvi sv. Dimitrija (*Dmitra*), kao i *Sremska Mitrovica*. (A. L.)

Mitrovica

- šer: *Da putujem šeru Mitrovici* (SANU IV, 47:10)
- šeher: *Doklen dođeš šeher-Mitrovici* (SANU III, 17:42); KH I, 6
- bijela šeher: *U bijelu šeher-Mitrovicu* (SANU III, 17:3); KH I, 5
- lijepa šeher: *U lijepoj šeher Mitrovici* (KH I, 6:4), Vuk VIII, 73
- bez atribucije: *Od Sjenice i od Mitrovice* (Vuk IV, 10:269); SM 72, 170

Dmitrovica

- ravna: *I pokupi Dmitrovicu ravnu* (Vuk IV, 31:222); Vuk II, 40
- bez atribucije: *Do Zvečana i do Dmitrovice* (SM 62:25); SM 63

⊘ 42° 52′ N, 20° 52′ E

Grad u Srbiji.

Nekad selo na ušću Sitnice u Ibar (Kosovo).

Razvio se u XIV v. ispod brda Zvečana, a oko crkve sv. Dimitrija po kome je i dobio ime.

Pod Turcima je postao jedno od pograničnih mesta Bosanskog pašaluka prema Rumeliji (uz Nikšić, Kolašin, Novi Pazar, Novu Varoš, Priboj itd.). U turskom popisu iz 1455. pominje se kao selo *Dimitrovce*. Evlija Čelebija za njega kaže da leži na zapadnoj strani Kosova polja oko kojeg nema uzvišica, da je okruglog oblika kao jaje, i da

http://www.balkaninstitut.com

je sagrađen od tesanog kamena. On takođe smatra da je Mitrovica jaka tvrđava i čvrst bedem koji se ne da ni potkopati ni minirati, ali da među njenim zgradama nema nijedne dobre građevine. Zbog sultanove smrti u Kosovskom boju, Turci su — po predanju — nazvali Mitrovicu prokletim gradom.

Pominje se kao mesto alaj-bega Marića (SANU III, 17), odnosno popa Cmiljanića u kontekstu Moravičke bune 1826. (SANU IV, 47). Osim toga još i u kontekstu bitke na Martinićima 1796. (Vuk IV, 10) i na Krusima iste godine (SM 170), bune hercegovačkih Turaka pod Husein-pašom Gradaščevićem, Zmajem od Bosne, koju je ugušio Omer-paša Latas 1831. (SM 62), pohoda Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1852–53. (Vuk VIII, 73) i sl.

Literatura: Јовановић 1948; EČ 268–269; *Рјечник* s.v. *Митровица*; ЕП 2 s.v.; VE s.v. *Grad.*

KOSTAJNICA

E Prvobitno **Kostanjnica*, od *kostanj* 'kesten' < lat. *castaneus* (Skok II 164b). (A. L.)

♦ šeher: *Pa ćeš šeher sići Kostajnici* (EH 4:1272)

♦ bez atribucije: *A Dubicu i s njom Kostajnicu* (KH I, 21:29); Vuk VIII, 38; ER 125; SANU III, 76; MH IV, 43

⊘ 45° 13′ N, 16° 32′ E

Grad u Hrvatskoj.

Podignut je na adi u reci Uni kod rukavca Unice, preko koje je u srednjem veku vodio put između Kostajnice i Bosanske Dubice („ad viam de Koztainicha ad Dubicham", 1240). Služio je za odbranu prelaza u Bosnu.

Kao utvrđeni grad u posedu feudalne porodice Arlandovića i srpskog despota Vuka Grgurevića Brankovića (Zmaj Ognjeni Vuk 1430–1485) spominje se u XV v. Bio je u vlasti Frankopana i potom porodice Zrinskih. U to vreme, početkom XVI v. Kostajnica je bila postala „glavna i najjača tvrđava na Uni". Kad je Zrinski sa krajiškim kapetanima krenuo u pomoć Sigetu 1556, bosanski sandžak-beg Malkoč je zauzeo Kostajnicu.

Kostajnica *1875*

Kostajnička kapetanija osnovana je 1578. Bila je sedište dizdara, kapetana i kadije Kostajničkog kadiluka. Bosanske i krajiške snage su pod komandom kapetana Hrvatske, Dalmacije i Slavonije Ivanom Draškovićem i krajiškim generalom Herberštajnom bezuspešno opsedale Kostajnicu 1596. Žigmund Erdedi je uspeo da je zauzme 1637, ali je ubrzo morao da se povuče pod navalom Turaka. Kostajnicu je osvojio tek Ludvig Badenski 1688. Krajem XVII v. osnovana je Kostajnička kapetanija (zvana još i Kostajnička krajina) u sastavu Banske krajine. Bila je podeljena na 9 knežija.

Pominje se u kontekstu osvojenja grada Cetina 1790. pod generalima Laudonom i Devensom (Vuk VIII, 38), a u muslimanskim pesmama kao mesto Ćore Mustajbega (EH 4; MH IV, 43) i kao jedan od tri grada (Dubica, Kostajnica, Semendra) koje Turci nude u otkup za ličkog Mustaj-bega (KH I, 21).

> U *Imeniku Jugoslavije* iz 1973. pominju se još 3 Kostajnice: dve u BiH (opštine Doboj i Konjic) i jedna u Hrvatskoj (kod Buja).

Ime sličnog zvučanja — Kosajnica (Vuk III, 10:63) — označava zapravo oblast Kosanicu u Srbiji i vezuje se za epskog junaka Kosančić Ivana.

Literatura: Vego 1957; EČ 220 (nap. 17, 18); *Рјечник* s.v.; Imenik YU 209; VE s.vv. *Grad*, *Kostajnica*.

http://www.balkaninstitut.com

***Kostajnica** pre 1600*

KOSTUR, Kustur

I Koštur, Koštun

E Nejasno, teško može biti ista reč kao *kostur* 'skelet', možda preosmišljeno od *Kostar*, gen. *Kostra* < lat. *castrum* 'tvrđava'. Makedonski *Kostur* je drugog porekla, od gr. naziva jezera i grada u njemu *Kastoría* (gr. *kástōr* 'dabar'). (A. L.)

Kostur

- grad: *Kad dođete ka Kosturu gradu* (Vuk II,62:245); MH II, 46; SM 37
- grad bijeli: *U Kosturu, gradu bijelome* (MH II, 46:2)
- tvrdi grad: *Ja ću uzet tvrda Kostur-grada* (MH II, 48:81)
- bijeli: *Ja ću ići bijelu Kosturu* (Vuk II,62:237); MH II, 46
- bez atribucije: *Pita njega Mina od Kostura* (Vuk II,62:266); MH I, 62; MH II, 46; SM 37

Kustur

- grad: *Dokle dođe u Kusturu gradu* (Vuk VI, 9:63)

44° 3′ N, 19° 14′ E

Mesto u BiH.

Kostur, Koštur ili Koštun je stari grad istočno od sela Dabrice, 12 km s/z od Stoca u Hercegovini. Podignut je u ranom srednjem veku (možda već u VI v.) i jedan je od najstarijih hercegovačkih gradova. Imao je 6 kula i opkop.

> Takođe i grad u Grčkoj, poznat po kompleksu čuvenih kosturskih hramova i manastira. U *Imeniku Jugoslavije* iz 1973. pominju se još dva Kostura: jedan u Makedoniji kod Krive Palanke i drugi u Srbiji kod Pirota.

U pesmama iz Vukovih zbirki verovatno se radi o hercegovačkom Kosturu/Koštunu, čiji je zapovednik bio Nina (epski Mina/Mihna) od Kostura, vojvoda hercega Stefana. Kod Vuka u *Rječniku*, međutim, stoji: „einer Stadt in Mazedonien“, ali se pominje i Kostur kao „Ruinen am Berge Kličevac (na lijevoj strani Drine niže Zvornika):

> Sa Kličevca od grada Kostura“.

I muslimanske pesme se odnose na ovaj drugi grad, Koštun u Hercegovini.

http://www.balkaninstitut.com

Vide ŠĆEPAN-KRST.

Literatura: Поповић 1889; Vego 1957; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 210; ЕП 2 s.v.; VE s.v. *Grad*.

KOŠĆELE, Košćela

O Kostjela

E *Košćela* 'koprivić, drvo iz porodice brestova, Celtis australis'. (A. L.)

- bez atribucije: *Pod Košćelu kuću i avliju* (Vuk IV, 15:123); Vuk IX, 32

Lokalitet (verovatno mala tvrđava) u Risnu (Crna Gora), za razliku od Košćelica koje su kod Cetinja.

U Vuk IX, 32 pominje se kao mesto susreta dveju crnogorskih vojski, pod zapovedništvom knjaza Nikole i njegovog oca (boj na Dugi 1862).

Literatura: Латковић 1954, 512.

KOŠĆELICE

- bez atribucije: *Ne bi znali naše Košćelice* (Vuk IV, 10:137), Vuk IV, 11; Vuk IX, 32; SM 168, 170

Selo u Crnoj Gori.

Istoimeni predeo iznad Rijeke Crnojevića, na putu za Cetinje.

Znamenitost sela je crkva sv. Jovana Krstitelja iz XVIII v.

Kod Vuka u *Rječniku* s.v. *Košćelica*: „glavica više Crnojevića rijeke, gdje su dvije velike košćele". U pesmama se misli na ovaj prevoj iznad Rijeke Crnojevića, na putu za Cetinje, gde je 1784. bio boj Crnogoraca sa Turcima sa ishodom nepovoljnim po Crnogorce. Kako se u svim pesmama radi zapravo o tri različita događaja (sukob sa Mahmut-pašom Bušatlijom 1793, bitka na Krusima 1796. i boj Crnogoraca protiv Turaka iz 1862), to se ovaj raniji događaj na Košćelicama u svakom pojedinom slučaju uzima kao primer za isti model: poraz zbog malobrojnosti i neorganizovanosti.

Takođe i selo u Hercegovini.

Literatura: Дедијер 1909, 156; Латковић 1954, 504; *Рјечник* s.v.; RJA s.v.; VE s.v.; ЕП 2 s.v.

KOTOR, Skatar

O Acruvium, Dekatera, Catarum, Catera, Ecaterum, Cataro

E U Bosni se *Kotor* sreće na više mesta kao naziv za utvrđenje ili uzvišenje, verovatno varijanta od prasl. *kotarъ* 'zid od pletera, staja' i sl.; ime grada u Boki moglo bi biti istog, slovenskog porekla, ako se u Porfirogenitovom obliku *Dekátera* prvi slog objasni kao srastao romanski član, up. kod istog pisca *Katéra* za bosanski *Kotor*. (A. L.)

Kotor

- grad: *Na pogledu od Kotora grada* (Vuk IV, 2:6); Vuk IV, 10; Vuk VII, 20, 27, 51; Vuk VIII, 71; Vuk IX, 2, 13, 22; SANU III, 17; SANU IV, 22, 27, 39; SM 48, 102, 123; KH I, 6
- grad bijeli: *Sa Kotora grada bijeloga* (Vuk VIII, 44:101); Vuk VIII, 46; Vuk IX, 13, 22; SANU IV, 38
- kameni grad: *Od Kotora, kamenoga grada* (KH II, 56:251)
- grad latinski: *Do Kotora grada latinskoga* (Vuk IX, 2:19)
- bijeli: *I zaštiti bijela Kotora* (SM 48:8)
- tvrdi: *Zatvoriše Kotora tvrdoga* (Vuk VIII, 44:47); Vuk IX, 32
- (u) Boki: *Kako pođem Boki u Kotoru* (SANU III, 19:71)
- bez atribucije: *Koliko je u Kotoru kulah* (Vuk IV, 2:13); Vuk VII, 20, 27; Vuk VIII, 27, 46, 70, 71, 74; Vuk IX, 13, 28, 32; SANU II, 84; SANU IV, 12, 39; SM 89, 102, 123

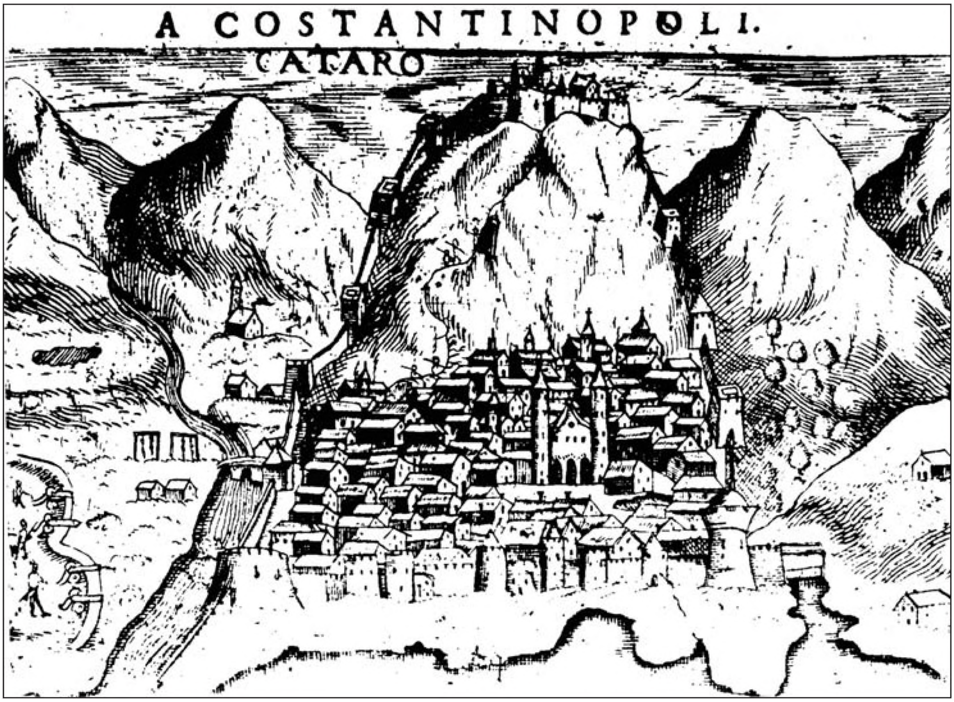
Skatar[22]

- beo grad: *Drugo dobro beo grad Skatara* (Vuk II, 90:32)
- bijeli grad: *Oj Skatare, moj bijeli grade!* (Vuk II, 90:62)
- bez atribucije: *Od Skatara a i od Solila* (Vuk II, 90:91)

1. Grad u Boki Kotorskoj (Crna Gora) — 42°25'N, 18°46'E.

[22] Vuk II, 90 u napomeni ispod teksta (str. 408): „Valja da je *Kotor*, koji se Talijanski zove *Kataro*".

http://www.balkaninstitut.com

***Kotor** XVI v.*

Antički *Acruvium* a srednjovekovna (vizantijska) *Dekatera*. Porfirogenit ga pominje u X v. U XI v. držao ga je zetski kralj Mihajlo. Nemanja (u jednom kotorskom dokumentu: „domini nostri Nemane“) zauzima Kotor 1181. Kotor je u srpskoj državi imao status kao Bar i ostali primorski gradovi, s tim što je priznavao vlast svih Nemanjića sve do 1370, kada ga uzima prvo mađarski kralj Ludvig, zatim Tvrtko Bosanski i najzad Mlečani 1420.

Kotor je vrlo uspešno trgovao sa Bosnom, Srbijom, Zetom i Albanijom, kao i sa italijanskim gradovima. U srednjem veku bio je najveći srpski trg za sukno i „svitu u opšte. Dubrovčani i Mlečići nosili su i sami raznu svitu u Kotor ili je Kotorcima davali u komision“.* Takođe je bio čuven i po trgu soli.

Kotorski stručnjaci su često zauzimali važne funkcije na srpskom dvoru, a njihovi majstori su gradili mnoge srpske zadužbine. „Srpski kraljevi i carevi bili su vrlo skloni latinskim gradovima. Patriciji tih gradova, napose Kotora i Bara, služili [su] im kao spone sa zapadnim vlastim i s papama. Još danas živi u krajevima oko Kotora poslovica: ’Ako car da, ali Buća ne da’. Pod carem imade se razmijevati Dušan Silni. Njegov ministar finansija i protovestijar bio je Kotoranin Nikola Buća“.** Sa svoje strane, i Nemanjići su ostavili mnoge zadužbine u Kotoru, npr. crkvu sv. Luke (1195). Vojvoda Sandalj i njegovi naslednici imali su kuću u Kotoru i stalnu godišnju potporu koju su im plaćali Mlečani. Od Sandalja nadalje, u Kotoru su bile carine koje su naplaćivali carinici porodice Hranić Kosača.

Vuk smatra da se radnja pesme „Miloš u Latinima“ odigrava u Kotoru: „Za vreme srpskijeh kraljeva i careva ovaj je sav kraj bio pod vladom njihovom. Za Kotor se pripovijeda da im je plaćao određeni danak, a sam da se upravljao i sebi sudio. Ja sam u Tršiću slušao pjesmu […] kako je knez Lazar poslao zeta svoga Miloša Obilića u *Latine* da kupi harače, pa opkladi s latinskom gospo-

http://www.balkaninstitut.com

dom u hiljadu žutijeh dukata da će im buzdovanom prebaciti crkvu Dimitriju, i prebacivši je, buzdovan na drugoj strani udari u banove dvore, te polupa srčali čardake, i ubije dva banova sina i četiri morska đenerala i dvanaest velikih vlastela. U Kotoru se pripovijeda da se to ondje dogodilo, i još se pokazuje mjesto gdje je bila ona kuća u koju je buzdovan udario.“***

Po prestanku vladarskih prava Nemanjića i njihovih naslednika, Kotor je jedno vreme bio samostalna republika. Budući da je bio pod velikim pritiskom okolnih vladara i u stalnoj opasnosti od osvajanja, Kotor se 1420. stavio pod mletačku zaštitu i vrhovnu vlast.

Na prostoru kasnoantičkog Akruvijuma do sada nisu pronađeni ostaci nekog ranohrišćanskog sakralnog objekta, ali je izvesno da su Kotorani vrlo rano dobili sopstvenu biskupiju. Početkom IX v. u Kotor stižu iz Male Azije mošti sv. Trifuna za koje se podiže trobrodna crkva o trošku kotorskog građanina Andreacija. Neposredno uz ovu crkvu, građani Kotora podižu 1166. romaničku katedralu i u nju prenose svečeve mošti.

Legenda o kotorskim izvorima

Kod Vuka u *Rječniku*: „Rišnjani pripovijedaju da je u stara vremena kad je Risan bio glavno mjesto u Boci bio tor ondje gdje je sad Kotor, pa pošto Risan propadne u more, počne se novi grad zidati *kod tora*, i nazovu ga *Kotor*. Više Kotora u kamenitoj gori vidi se nekaka velika jama, kao pećina: onuda se pripovijeda da je onu pećinu bio počeo kopati silni car Stefan, da ondje gradi grad Kotor, pa mu kazala vila da to ne čini, jer mu ondje u onoj vrleti nema ni *brodu pristaništa*, ni *konju poigrišta*, već neka ga gradi dalje kraj zaliva. Car posluša vilu, i s pomoću njezinom načini grad Kotor, i dovršivši ga sa svijem pozove na čast mnogu gospodu i vilu. Kad se car pred gospodom stane hvaliti kakav je lijep grad načinio, vila ga prekori da on to bez nje ne bi mogao učiniti; caru na taj ukor bude tako žao da udari vilu šakom po obrazu, a ona se na to rasrdi, te sve izvore i studence po Kotoru otruje i sve goste careve poludi. Kad car tu osvetu vidi, on stane vilu moliti i jedva je kojekako namoli te mu goste povrati od ludila i očisti mu od otrova samo jedan izvor iza južnijeh vrata gradskijeh. I od toga kažu da je ostalo te su i sad, osobito ljeti kad je suša, sve vode po Kotoru malo *slane*, osim onoga izvora iza grada na južnoj strani. Kazivali su mi u Kotoru da ima i pjesma o ovome svemu događaju, ali ja nijesam mogao nikoga naći ko je zna. Ovako se pripovijeda i pjeva da je Kotor postao; ali se misli da su ime ovo ondje donijeli nekaki Bošnjaci koji su se doselili iz mjesta koje se zvalo *Kotor*“.

Kotor

Pesme ga pominju kao mesto Grbljičića Zana (Vuk IV, 2; Vuk VII, 51; o njemu *vide* ad GRBALJ), mesto čuveno po lepoti „divne Marijane / Mile šćerce Grgurine bana“ (Vuk VII, 20) i Zlate, kćeri Pera Bogdanovića (Vuk VII, 27) i sl., a od istorijskih događaja u kontekstu bitke na Vrtijeljci 1685. (Vuk VII, 51), kod Visočice 1796. (Vuk IV, 10) i mnogih drugih.

2. U pesmi KH I, 6 verovatno se misli na grad Kotor u Bosni (stara župa Vrbanja), budući da bokeljski Kotor nikad nije bio pod turskom vlašću:

A moj sine, Rišljanine Hadžo,
Imaš tetku Hasan pašinicu
U Kotoru gradu bijelome;
Hajd' se moli paši uz koljeno,
Nek' ti tetku u jenđiluk dade,
S njom spremiti malog Muhameda,
Mogu tebi dovesti djevojku (32–38).

Time bi se našlo i logično objašnjenje za odlazak po devojku iz Risna, preko Bosne, u Sremsku Mitrovicu.

http://www.balkaninstitut.com

Ovaj grad se prvi put spominje 1322. Iznad leve obale Vrbasa kod Kotor Varoši vide se ruševine Kotora koji je jedno vreme pripadao hercegu Hrvoju. Herceg ga je dao svojoj ženi Heleni 2. aprila 1412. kao jamstvo za uzajmljeni novac. Kasnije je ušao u sastav Jajačke banovine. Turci su ga zauzeli pre 1519. Posadu je imao do 1838. Grad Kotor Jukić zove *Bobas*, a u narodnom govoru javlja se kao *Bobac*.

Literatura: Ердељановић / Николић 1899, 58*; Накићеновић 1913, 240–250; Šufflay 1925, 20–21**; Дероко 1950, 180–181; Синдик 1950; Kreševljaković 1953; Ковијанић / Стјепчевић 1957; Vego 1957; Шкриванић 1959, 71; Матић 1972; Vuk II (nap. uz pesmu br. 37)***; *Рјечник* s.v.; ЕП 2 s.v.

KOVAČAS

- malo selo: *Kod maloga sela Kovačasa* (ER 81:28)

Neizvesna ubikacija.

Pominje se u kontekstu Rakocijeve bune (XVIII v.). Za razliku od muslimanskih pesama, u kojima se Rakoci uvek naziva kraljem, ovde je njegova titula mnogo skromnija: Rako kapetan. Pesma, zapravo, opisuje početak budućih nemira:

Gospodine, Rako kapetane,
kupi, Rako, pešca i konjika!
Da si brže na polju Đulinsku,
kuruci nam marvu otjeraše.
Pred kuruci Lenčeš kapetane (5–9).

Kurucima su nazivani učesnici u pobunama protiv Habzburgovaca i Nemaca u XVII i XVIII v., a posebno Rakocijevi vojnici regrutovani tokom bune 1703. Istim imenom prvobitno su nazivani mađarski ustanici iz seljačke bune 1514, a RSANU beleži i značenje ’čovek niskog rasta’.

S obzirom da se radnja vezuje za predele u današnjoj Vojvodini i južnoj Mađarskoj, možda bi se rešenje moglo tražiti u mestima sličnog zvučanja — recimo Kovačica, ili nešto dalji ali po zvučanju sličniji Kovačac (selo kod Prijepolja, Srbija).

Literatura: РСАНУ s.v. *куруц*; РМС s.vv. *куруц*, *куручки*.

KOVAČI

- ravni: *Te je šalje u Kovače ravne* (Vuk III, 20:63); КН II, 49
- tvrdi: *Dokle dođe u Kovače tvrde* (Vuk VII, 14:309)
- bez atribucije: *A sa njima od Kovača Ramo* (КН II, 63:249); Vuk VII, 14

⊘ 43° 47′ N, 18° 18′ E

Selo u Sarajevskom polju (BiH).

Leži između Hrasnice i Glavogodine. Po predanju, dobilo je ime po mnogim majstorima kovačima koji su ovde izrađivali gvozdene elemente za gradnju kuća i zgrada, konjski kov i težačko ralo. Čitavo jedno polje zove se Kovačev kamen. Selo se pominje još 1530. kod Kuripešića u opisu puta u Carigrad.

U svim navedenim pesmama za Kovače se vezuje epski junak *od Kovača Ramo* (kod muslimana), odnosno *Kovačina Ramo* kod Vuka. U pesmi КН II, 63 pominje se u kontekstu Rakocijeve bune.

Takođe i srednjovekovni utvrđeni grad za koji se ne zna tačno gde je bio, ali se pretpostavlja da je morao biti oko donje Bosne i reke Ukrine. Prvi put se pominje 1415. kao grad koji je Vladislav Dubravčić morao ustupiti Bosni jer se borio na strani kralja Sigismunda koji je izgubio rat.

Osim toga i selo kod Duvna (BiH), na putu Kladuša–Zadar.

Takođe i tri sela u Srbiji (kod Kruševca, kod Čačka i kod Raške).

U obliku *Kovač* javlja se i selo u staroj Zeti; danas selo u Grblju (Crna Gora).

Još i deo Sarajeva, ispod Ploče (BiH).

Literatura: Трифковић 1908, 154–156; Vego 1957; Шкриванић 1959, 68; Вукановић 1975, 150; Гавриловић 1994, 79; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 211.

KOVAJA

- bez atribucije: *Već sestrića bega od Kovaje* (Vuk VIII, 73:320)

Vide KAVAJA

http://www.balkaninstitut.com

KOVIN

➊ Kovino, Kubin, Keve, Kevevara, Temes-Kubin

🄴 Mađ. *Keve*, od *kő* 'kamen'; Kiš pretpostavlja i za ovaj, i za *Srpski Kovin* kod Budimpešte antroponimsko postanje (Kiss 534ab); *-in* je od mađ. lokativnog nastavka. (A. L.)

♦ bez atribucije: *Na Kovinu Dunav prebrodio* (Vuk II,81:7)

⊘ 44° 44′ N, 20° 58′ E

Grad na Dunavu kod Smedereva (Srbija).

Na njegovoj teritoriji postojala su naselja i u preistoriji, a pronađene su i opeke sa žigom VII rimske legije (*Claudia VII*). Sloveni su naselili Kovin u VI v. Prvi put se pominje 1073. kao utvrđeni grad *Castrum Keve*. U XV v. javlja se i u obliku *Kovino*.

Kao utvrđenje i glavno mesto Kovinske županije pominje se i 1153. Dok je bio u vlasti Mađara, predstavljao je najstarije srpsko naselje u Banatu. Srbi naseljeni u Kovinu dobili su 1404. od kralja Sigismunda povlastice i držali Kovin do 1428. Turci su 1458. spalili i porobili slobodnu kraljevsku varoš Kovin (*Keve*), pa je kralj Matija Srbe iz Kovina preselio u blizinu Budima, na Čepelsko ostrvo. Tamo je 1459. osnovan čepelski Kovin (*Ráckeve*).

Turci su konačno zauzeli Kovin (kod Smedereva) 1551. Bio je sedište bega u sastavu Temišvarskog pašaluka, a 1660. obeležen je kao varoš. Po odredbama Beogradskog mira 1739. pripao je Austriji. Tada je srušen stari grad na Dunavu od koga su sačuvani samo temelji. Kao srpsko naselje ponovo se pominje 1753, a 1764. ima 242 porodice od čega 94 graničarske.

> Takođe i *Kovin na Limu*, grad u staroj Zeti, 7 km severno od Prijepolja, na levoj obali reke Lim.

U pesmi se izričito kaže da je car pošao iz Smedereva „mesta pitomoga" i da je kod Kovina „Dunav prebrodio". Utoliko nema zabune o kojem je Kovinu reč.

Literatura: Витковић 1887, 87; Дероко 1950, 119; Vego 1957; Шкриванић 1959, 68; Marković 1966, 96; Зиројевић 1976, 156–158; Даничић 1, 460; EČ 392 (nap. 64); VE s.v.; ЕП 2 s.v.

KOZARAC

➊ Kozara

🄴 'Kozarski grad', za sufiks up. gore *Humac* s.v. HUM. (A. L.)

♦ bez atribucije: *Hajd' Kozarcu i Pridoru gradu* (MH III, 4:589)

⊘ 44° 58′ N, 16° 50′ E

Mesto u BiH.

Selo na južnim padinama planine Kozare, 12 km istočno od Prijedora. Nekad znameniti srednjovekovni grad (staro ime Kozara).

U vlasti Turaka verovatno od 1511. — svakako pre 1518. Sve do kraja XVII v. nema o njemu nikakvih vesti. Tek kada su Turci izgubili Kostajnicu, Kozarac postaje sedište kadiluka i kapetanije, od prvih godina XVIII v. pa sve do 1835. Austrijanci su ga zauzeli sredinom avgusta 1717. na kraće vreme. Iza toga je temeljno popravljen i naoružan. U to vreme sagrađena je i kapetanova kula koja je još i posle 1918. bila u dobrom stanju. Napušten je 1838.

Kod Vuka u *Rječniku*: „grad u Bosni pod gorom Kozarom na rijeci Kozaruši, koja utječe u Gomionicu (Gomionica u Sanu, a Sana u Unu)".

Pominje se u kontekstu Hasan-pašinog pohoda na Bihać i pada grada u njegove ruke na prevaru 1592.

> U *Imeniku Jugoslavije* iz 1973. javljaju se još dva Kozarca u Hrvatskoj: kod Belog Manastira i kod Vrginmosta.

Literatura: Kreševljaković 1954, 80; Шкриванић 1959, 68; *Рјечник* s.v.; VE. s.v. *Grad*; ЕП 2 s.v.; RJA s.v.

KRAČ

♦ bijeli: *Ja sam rodom od bela Bilića, | A robom sam od Krača bijela* (SANU III, 42:108–109)

Neizvesna ubikacija.

Rade Kosanić, senjski junak, lažno se predstavlja kao rob kako bi uspeo da izbavi Gojka Desančića iz tamnice. Iz toga se jedi-

http://www.balkaninstitut.com

no može zaključiti da je Krač bio tursko mesto sa tvrdom kulom u kojoj se moglo držati roblje. „Puštanje roba na otkupe“, tj. u prošnju (otud u pesmi „tucačke haljine“) za sopstveni otkup je dobro poznata epska institucija.

U *Imeniku Jugoslavije* iz 1973. javlja se mesto *Krać* kod Prnjavora (BiH).

Literatura: Imenik YU 213.

KRAGUJEVAC

🅣 Karadžofdža

🅔 Prvi zapis u tur. popisu iz 1476–1478: *Kragujefča*, up. mednik sela Gadimlje na Kosovu *Kragujevьсь* u povelji iz 1376. Pre od ličnog imena *Kraguj* posvedočenog u Bosni sredinom XIV v. nego od samog naziva za pticu. Up. Шкриванић 1981, 151 i d. (A. L.)

- šeer: *Tek odoše šeer Kragujevcu* (SANU IV, 48:87)
- varoš: *Ode š njome varoš Kragujevcu* (SM 63:437)
- lijepo mesto: *U pitomoj zemlji Šumadiji,* | *Kod lijepa mesta Kragujevca* (Vuk IV, 62:100–101)
- beli: *Okrete ji belom Kragujevcu* (SANU IV, 48:199)
- ravan: *Dođe Đorđe ravnu Kragujevcu* (Vuk IV, 31:429)
- bez atribucije: *Pa je šilje gore Kragujevcu* (SANU IV, 48:293); Vuk IV, 24

⊘ 44° 1′ N, 20° 55′ E

Mesto u Srbiji.

Grad na reci Lepenici, kulturno središte Šumadije.

Osnovan je u XV v., a u XVII ga pominje turski geograf Hadži Kalfa pod imenom *Karadžofdža*. Za vreme Turaka bio je sedište nahije.

U austrijsko-turskom ratu 1716–1718. pripao je Austrijancima po odredbama Požarevačkog mira 1718. Za vreme austrijske okupacije 1718–1739. pretvoren je u jako vojničko utvrđenje s rovovima i palisadama. U Prvom srpskom ustanku, aprila 1804. od Turaka su ga preoteli srpski ustanici, ali su ga Turci vratili oktobra 1813. Tada je dosta stradao od turske vojske i odreda bašibozuka. U Drugom srpskom ustanku ustanici su ga zauzeli juna 1815.

Od 1818. smatra se glavnim gradom Srbije, pošto je knez Miloš Obrenović preneo kancelariju iz svog sela Crnuća u Kragujevac. Na ovakav knjažev izbor za prestonicu imali su uticaja nekoliki faktori, npr. to što je Kragujevac bio u centru njegove tadašnje države, to što (za razliku od Beograda) u njemu nije bilo preostalih Turaka i, najzad, činjenica da grad nije bio devastiran tokom ustanaka. Stoga su u Kragujevac preseljeni knjažev dvor i sve državne ustanove. Posle Hatišerifa iz 1830, kojim je Srbija dobila unutrašnju autonomiju, Kragujevac se ubrzano izgrađuje kao sedište celokupnog društveno-političkog i kulturnog života Srbije. U njemu je krajem 1830. bio deo Gardijske škole, 1831. počela je da se gradi kasarna sa 66 soba na 2 sprata, a iste godine prelazi u Kragujevac i muzički orkestar Knjažesko-serbska banda koji 1833. postaje vojna muzika. Tri godine kasnije stvara se Arsenal sa 20 majstora, koji se 1841. proširuje sa još dve zgrade u kojima se uređuju puškarnica, kovačnica i bravarnica. Iako te godine glavni grad Srbije postaje Beograd, Kragujevac i dalje igra važnu ulogu u političkom i kulturnom životu Srbije.

Maja 1839. knez Miloš je iz Kragujevca otišao u Beograd, gde su ga njegovi protivnici, uz podršku beogradskog vezira i ruskog konzula, zadržali dok se u zemlji ne or-

Kragujevac

http://www.balkaninstitut.com

ganizuje vlast po novom ustavu, što je bio povod za podizanje tzv. Vučićeve bune.

Od 1847. kragujevački Arsenal prerasta u fabriku za vojnu opremu, a 1851. se u Kragujevac iz Beograda preseljava topolivnica koja je bila prvo industrijsko preduzeće u Srbiji.

Pominje se u kontekstu početka bune protiv dahija 1804. (Vuk IV, 24), boja na Deligradu 1806. (Vuk IV, 31; SM 63), boja na Kukutnici 1809. (Vuk IV, 62) i Vučićeve bune 1842. (SANU IV, 48).

> *Vučićeva buna 1842.*
>
> U leto 1842. izbila je buna protiv kneza Mihaila, sina i naslednika kneza Miloša Obrenovića, koju su predvodili ustavobranitelji Toma Vučić Perišić, Avram Petronijević i Ilija Garašanin.
>
> Buna je rezultirala zbacivanjem kneza Mihaila i njegovim bekstvom u Zemun, tada u sastavu Austrije. Dovela je i do promene dinastije jer je Mihaila na prestolu zamenio Karađorđev sin Aleksandar Karađorđević (1842–1858).
>
> Knez Mihailo Obrenović ponovo je doveden na vlast 1860, posle očeve smrti. Vladao je sledećih osam godina kao prosvećeni apsolutista i unapredio Srbiju. Ubijen je 10. juna 1868. u Košutnjaku kao žrtva zavere.

Literatura: Вукановић 1975, 151; Гавриловић 1994, 83; *Рјечник* s.v.; VE s.v.

KRAJINA

- selo: *Krajinu mi selo raseliše* (Vuk VIII, 62:85)

Neizvesna ubikacija.

Verovatno se misli na Krajinu sv. Vladimira, oblast koja se prostire uz južnu obalu Skadarskog jezera severno od Rumije (Crna Gora), i istoimeno mesto kod današnjeg sela Ostroša, gde je krajem X i početkom XI v. bio prestoni dvorac kneza Jovana Vladimira. Od ove prestonice nije se očuvalo ništa osim ostataka manastirskog kompleksa poznatog kao Prečista Krajinska. *Letopis popa Dukljanina* datira ovaj manastir i crkvu na kraj X v., kada je tamo sahranjen Petrislav, knežev otac.

Pošto je ubijen 1016. u Prespi, knez Jovan Vladimir je prenet u crkvu Bogorodice Krajinske i tu sahranjen. Po predanju, crkvu je podigla Vladimirova žena Kosara (monaško ime Teodora), kći cara Samuila, koja je — po sopstvenoj želji — i sama sahranjena u crkvi, pored nogu svoga muža. Njihova tela su dva veka kasnije preneta u manastir Sin Đon (Sveti Jovan) u Albaniji, a kad je taj manastir srušen, mošti sv. Jovana Vladimira prenete su u bogorodičinu crkvu u Elbasanu.

Pominje se u kontekstu bitke za Lesendro i Vranjinu 1842. (u pesmi 1844).

Literatura: Јовановић 1948; *Рјечник* s.v.

KRALJEVO, Karanovac

➊ Janak, Rudo Polje, Rankovićevo

E *Rudo Polje* (ako je tačno pročitano) po boji zemlje ili vegetacije, up. *Belo Polje* i *Rudo* u Bosni; *Karanovac* postoji i kod Varvarina, od ličnog imena. (A. L.)

- bez atribucije: *Da vidite Žiču kraj Morave | I kod Ibra više Karanovca* (Vuk II, 37:29–30); Vuk II, 35

⊘ 43° 44′ N, 20° 41′ E

Grad u Srbiji.

Nalazi se na levoj obali Ibra kod njegovog ušća u Zapadnu Moravu. Pretpostavlja se da je nastao u X v. kao slovensko naselje i da se tada zvao *Janak*. U srednjem veku to je naselje bilo značajno trgovačko mesto i u njegovoj blizini, u manastiru Žiča, bilo je prvo sedište samostalne Srpske arhiepiskopije.

Od 1455. do 1805. bilo je pod turskom vlašću. U tom periodu prvi put se pominje u najstarijem sačuvanom turskom katastarskom popisu Smederevskog sandžaka iz 1476. pod nazivom Rudo Polje, u nahiji Maglič Brveničkog kadiluka. Ime Karanovac potiče iz XVI v., po Karanu — starešini, verovatno knezu i rodonačelniku jedne vlaške stočarske naseobine (knežine) sa sedištem u Rudom. Ta se knežina od 23 sela nalazila u kadiluku Brvenik. U obliku: selo Rudo polje, „drugo ime Karanovac…“, ovo selo se prvi put javlja 1560. Tada je pripadalo Požeškom kadiluku. Krajem XVI v. naziv Rudo Polje više nije bio u upotrebi i naselje se zvalo samo Karanovac.

U srednjovekovnim srpskim spomenicima Karanovac se ne pominje. U stranim izvorima

http://www.balkaninstitut.com

javlja se više puta u XVI, XVII i XVIII v., a naročito za vreme austrijsko-turskih ratova kad je porušen i popaljen (1788–1791). I pored toga, Karanovac je u doba austrijske okupacije severne Srbije 1718–1739. brzo napredovao kao pogranično naselje u kome je osnovana carina. S vremenom, postao je turska palanka sa kućama od drveta, ograđena visokim zidovima i nastanjena uglavnom muslimanskim življem, s nešto Cincara i vrlo malo Srba. Krajem XVIII i početkom XIX v. Karanovac je bio značajna karavanska stanica i utvrđeno mesto.

> *Čolak-Anta Simonović*
> U Prvom srpskom ustanku Karanovac je osvojen 1805. kada je svim Turcima iz grada dopušteno da odu u Novi Pazar. Za to vreme vezuje se ime Čolak-Ante Simonovića (1777–1853) rodom iz Prizrena, kasnijeg kruševačkog vojvode. Čolak Anta se za vreme Kočine krajine nastanio u Beogradu gde je radio kao ćurčija. Početkom ustanka je uspeo da iz rodnog kraja sedam tovara dugih pušaka prenese u Srbiju, ali su ga kod Karanovca napali Turci. Čolak Anta je ipak uspeo da donese oružje Karađorđu u Topolu, a potom je i sam stupio u borbu — prvo kao Karađorđev momak, a potom kao buljubaša.

Turci su povratili Karanovac oktobra 1813, ali su ga 1815. zauzeli ustanici kneza Miloša i proterali Turke prema Kruševcu.

Karanovac je 19. aprila 1882. ukazom kralja Milana Obrenovića dobio današnje ime Kraljevo.

Kod Vuka u *Rječniku* s.v. *Karanovac*: „varoš na desnom brijegu Ibra, koji odande dolje nedaleko utječe u Moravu (Karanovac je između Ibra i Morave)".

Obe pesme ga pominju kao bliže odredište za ubikaciju manastira Žiče.

Literatura: Hrabak 1954; Tričković 1970; Вукановић 1975, 149; Симоновић 1985, 51; Гавриловић 1994, 75; *Kraljevo i okolina* 2000; *Рјечник* s.v. *Карановац*; VE s.v.; ЕП 2 s.v.

KRASULJE

- ♦ iznad Šibenika: *Sa Krasulja iznad Šibenika* (MH III, 15:171)

Neizvesna ubikacija.

Selo sa ovim imenom postoji u Bosni (44° 35′ N, 16° 45′ E), oko 8 km daleko od grada Ključa. U pesmi se, međutim, misli na neko drugo mesto, sudeći po stihovima:

Do njeg sjedi Mitre Miljkoviću
Sa Krasulja iznad Šibenika (170–171)

ali na današnjim mapama njega u naznačenom kraju nema.

Pominje se u kontekstu ženidbe malog Mehmed-age dvema devojkama.

KRATOLE

- ♦ bez atribucije: *Od Kratola dva brata Kostića* (Vuk VII, 47:50)

Vide KRTOLE

KRATOR

- ♦ bez atribucije: *Igrajući iz Kratora pođe* (Vuk VI, 79:79)

Neizvesna ubikacija.

Siže ove pesme gradi se oko poznatog motiva opklade u „dobrog konja i još boljeg junaka" koji prelaze određenu razdaljinu za apsurdno kratko vreme. U konkretnom slučaju, radi se o maršruti: Krator — Krator polje — Bobara planina — Ovčar polje — Novo polje — Novi i nazad, koja se u normalnim okolnostima prelazi za 30 dana, u slučaju izazivača, Emina Korajlije, za 15, a Rade od Kratora ga za opkladu prelazi za jedan dan. Planina Bobara, koja se pominje u pesmi, nalazi se u Bosni (44° 40′ N, 17° 54′ E) pod imenom *Bobare*, pa se verovatno radi o Bosanskom Novom kao cilju putovanja. Krator bi mogao biti makedonsko Kratovo, tim pre što se za njega vezuje epski junak Kratovac Radonja. Sličnost po zvučanju ipak nije dovoljan argument za izjednačavanje ova dva imena (*vide* KRATOVO). Upor. sličan slučaj u SANU II, 76. („Kajica Radonja i Turčin Karalije").

KRATOVO

O Karitos, Kariton, Cratiscara

E Od 1330: *Kratovo* (ranovizantijski kastel *Kratískara* locira se istočnije, najverovatnije je identičan sa stanicom *Scretisca* izme-

http://www.balkaninstitut.com

đu Slivnice i Sofije). Da je posredi slovenski naziv, ukazuje i to što se sreće i u Polimlju. Verovatno pridev od ličnog imena (nadimka), od osnove koja je u *kratak*, *kraći*. Up. Станковска 1995, 158 i d. (A. L.)

- grad bijeli: *Na Kratovu gradu bijelome* (Vuk III, 10:121); Vuk IV, 31; ER 140
- grad maleni: *U Kratovu gradu malenome* (Vuk VI, 18:2)
- bijelo: *Nju mi šalje bijelu Kratovu* (SM 63:136); ER 140
- malo: *Kad su bili pram' Kratova mala* (SANU II, 40:6); SANU II, 76
- ravno: *Iz Novoga u Kratovo ravno* (SANU II, 76:22)
- pobedljivo: *Kratovo je vrlo pobedljivo* (Vuk VI, 18:10)
- bez atribucije: *Da j' Kajica bio u Kratovu* (SANU II, 76:131); ER 140; SM 63

1. Varoš na Kratovskoj reci u Makedoniji (42° 4′ N, 22° 10′ E).

U rimsko doba bilo je rudarsko mesto i zvalo se *Cratiscara*. Vizantinci su ga nazivali *Karitos* i *Kariton*. U srednjem veku bio je važno rudarsko mesto sa rudarima Saksoncima koji su u Kratovo došli verovatno 1282, kada je pripadalo Srbiji. U Kratovu se vadila bakarna, olovna, gvozdena i srebrna ruda, a postojala je i kovnica novca. Uz lokalno stanovništvo i rudare Saksonce, u njemu su živeli i Dubrovčani trgovci. Tokom XVI v. bilo je najvažnije rudarsko mesto evropske Turske.

Turci su kroz Kratovo samo prošli 1389, a 1390. oduzeli su ga od Konstantina Dejanovića (epskog bega Kostadina) i porušili utvrđenje iznad njega. U sastavu Skopskog sandžaka bilo je kao eminluk (kojim upravlja emin). Posle austrijsko-turskog rata 1683–1699. počinje naglo da opada jer centar rudarske aktivnosti postaju Zletovo i Probištip.

Pesme ga pominju kao mesto Kratovca Radonje (Vuk III, 10) i mesto zasužnjenja (a nekada u svojini) bega Kostadina (Vuk VI, 18; ER 140); od istorijskih sižea javlja se u kontekstu boja na Deligradu 1806. (Vuk IV, 31; SM 63).

2. U *Imeniku Jugoslavije* iz 1973. postoji još jedno Kratovo kod Priboja (Srbija). Verovatno se na ovo mesto misli u SANU II, 76 (put od Novog do Kratova). To se, ipak, ne može sa sigurnošću tvrditi jer i Novi i Kratovo imaju dublete: Bosanski Novi i Herceg Novi, Kratovo u Srbiji i Kratovo u Makedoniji. Pesma ne pomaže u odlučivanju između ova dva para. U povratku iz Kratova za Novi, Kajica Radonja:

Ta Janok je polje preodio,
Čarne gore skokom preskakao,
Trnok-polje kasom prekasao,
A gradove trkom pretrčao (136–140).

Ne samo krajnje problematična polja Janok i Trnok, već i sam pomen Kajice Radonje stavljaju ovu pesmu u red onih za koje verna faktografija nije *sine qua non*. Prema tome, čitaocu je od volje da zamisli onaj par i kombinaciju koja se njemu najviše sviđa.

Literatura: Јиречек 1959b, 271; VE s.v.; Imenik YU 215.

KRBOVAC

- bez atribucije: *U Krbovcu za stolom gosposkim* (MH VIII, 1:2)

Neizvesna ubikacija.

Identitet ovog mesta za sada je nemoguće ustanoviti. Ni noseći epski junak — „grof trsaški Frane“ — koji se, prema pesmi, u njemu nalazi „za stolom gosposkim“ ali ne boravi trajno u njemu, ne može se odrediti sa potpunom tačnošću. Reč može biti ili o istoriji poznatom grofu Nikoli Frankopanu Trsaškom, hrvatskom banu od 1617. do 1622, tako nazvanom po posedu i zamku Stara Sušica u mestu Trsat pored grada Rijeke u Hrvatskoj, ili o još poznatijem grofu Franu Krsti Frankopanu (1643–1671), ogulinskom kapetanu i učesniku velike bitke protiv Turaka kod Otočca. Ne zna se, međutim, da je iko od njih vodio pohod protiv Turaka iz neodredivog mesta Dubrovac, i još u tako velikom obimu:

On sakupi Ugre i Hrvate:
Karlovčane, lake konjičare
I Brinjane, ognjene puškare,

http://www.balkaninstitut.com

Otočane, srebrom okovane
I Senjane po izbor junake.
Armali su tanke ormanice,
Vrgu na nje bubnje i svirale
I uzgora črljene barjake,
Pod bandiru Barbu kapitana
I už njega Hreljanović Pavla.
Idu oni krajem uz Podgorje,
Na Jablancu vodu uzimaše,
Ka Dubrovcu gradu pristajaše (221–233).

Ostaje još jedino mogućnost da je reč o nekom od mnogobrojnih lokalnih sukoba u okviru Kandijskog rata 1645–1669. koji se dobrim delom vodio i u Dalmaciji. O tome posredno govori i pomen Pavla Hreljanovića, člana istaknute plemićke porodice Hreljanović iz Senja. Pesma pominje i njegovog brata Miha, ali je u istoriji najvećeg traga ostavio Vicko, koji je u XVII v. bio na glasu kao uskok. Moguće je da i pesma opisuje neki uskočki poduhvat.

Vide DUBROVAC, IRAKLION.

KRF, Korf, Krv, Ćorfes, Ćorfez

➊ Kerkyra, Paleopolis

🄴 Od it. *Corfu* < srgr. *Korphoí*, od stgr. *koruphē* 'vrh'. (A. L.)

Korf

- bijeli: *Onu šilje Korfu bijelome* (SM 64:129)

Krv

- bijeli: *Pa je šalje Krvu bijelome* (Vuk VIII, 43:158)

Ćorfes

- grad: *A Halil je u Ćorfesu gradu* (KH II, 40:255)
- bijeli: *Knjiga bješe od Ćorfesa b'jela* (KH II, 40:915); KH II, 59
- bez atribucije: *Spremaju se konji po Ćorfesu* (KH II, 40:963)

Ćorfez

- grad: *Povedoše do Ćorfeza grada* (EH 1:854); EH 2
- bili: *Da mu siđem do Ćorfeza bila* (EH 1:369)
- preko sinjeg mora: *Od Ćorfeza, preko sinjeg mora* (MH III, 16:145); MH IV, 27
- bez atribucije: *Da ga goni do Ćorfeza svoga* (MH IV, 27:236); EH 1

⊘ 39° 37′ N, 19° 55′ E

Grad, luka i ostrvo u Jonskom moru (Grčka).

Grad je okružen dobro očuvanim zidom i tvrđavom iz XIV v. Luka leži između ostrva Vida i grada.

U antici *Kerkyra*, prema nimfi Korkiri koja je sa Posejdonom dobila sina Feaka, vladara Feačana, starosedelaca Krfa. (Feačani su narod koji je Homerovom Odiseju pomogao da se konačno vrati kući.) Tragovi najstarijih naselja na Krfu datiraju se u VIII milenijum pre n.e. Najčuvenije među njima je Sidari. Ime ostrva se vezuje i za demonsko biće Gorgiru ili Gorgo, moguću Artemidinu prethodnicu, čije se predstave mogu naći na Artemidinim hramovima.

Tokom Persijskih ratova u V v. pre n.e. krfska flota je bila manja samo od atinske. U bitku kod Salamine Krf je poslao 60 bojnih brodova ali je, prema Herodotu, namerno zakasnio da bi izbegao bitku, zbog čega su mu Atinjani teško zamerili. Posle toga, 431. pre n.e. izbio je još jedan sukob između Krfa i Korinta koji je doveo do peloponeskih ratova u kojima su svi grčki gradovi-države učestvovali — ili na strani Atine, ili na strani Sparte, pri čemu su Atinjani podržali Krf, a Spartanci Korint. Krf je izgubio polovinu svog stanovništva u ovim ratovima i na kraju pao pod vlast Sparte. U III v. pre n.e. napali su ga i osvojili ilirski pirati koje su potom oterali Rimljani. Rim je Krfu dao autonomiju u zamenu za osnivanje pomorske baze za osvajanje drugih jonskih ostrva. Rim je kontrolisao Krf od 229. pre n.e. do 395.

Od 395. do 1267. Krf je bio deo Vizantijskog carstva i često su ga napadali Goti, Vandali i Saraceni. Usled toga stanovništvo se povlačilo u brda i tamo sagradilo novi, bezbedniji grad Korifo, od kojeg vodi poreklo današnje ime grada i ostrva. U VIII v. grad je utvrđen, ali nije uspeo da zadrži invaziju Normana iz 1081. Vizantijski car poslao je svoju i venecijansku flotu da otmu Krf od Normana koji su ionako bili oslabljeni sukobima među sobom. Krf je osvojen 1147, a kada je 1204. Carigrad pao pod naletom krstaša četvrtog pohoda, Venecija je

http://www.balkaninstitut.com

Krf

proglasila ostrvo svojim. Krfljani su na to ušli u savez sa Epirskim kraljevstvom i oterali Mlečane 1214. Iz tog doba potiču ruševine Angelokastra, velikog utvrđenog grada u blizini današnjeg mesta Paleokastrica.

Iza toga Krf je bio u vlasti kraljevske kuće Anžu koja je oterala vizantijske sveštenike i na ostrvu uspostavila latinsku crkvu. Godine 1402. Venecija je otkupila ostrvo od napuljskog kralja i držala ga do 1797. Ovaj period je u istoriji poznat kao „drugo doba" mletačke vlasti. Njegov značaj nije samo u tome što je ostrvo prosperiralo ekonomski i arhitektonski, već i u tome što je ostatak Grčke upravo tada pao pod Turke Osmanlije, a Krf nije.

Krf je 1537. napao i opseo Hajrudin Barbarosa, pirat u službi Sulejmana Veličanstvenog. Napad je odbijen i Barbarosa je pozvan u Istambul, kuda je poveo i sve zarobljene ostrvljane kao roblje. Turski napadi su se ponovili još dva puta (1571. i 1573): gradovi na ostrvu su paljeni a stanovništvo masakrirano. U ta tri turska napada, poginulo je devet desetina populacije koju je Krf imao u XVI v. Krajem veka udruženim naporima Venecije i Krfa sagrađena je *Fortezza Nuova* koja je, zajedno sa drugim novim fortifikacijama, postala legenda svoga vremena. Stoga, kada su Turci ponovo napali ostrvo 1716, njihova jednomesečna opsada grada ostala je potpuno bezuspešna. Prema lokalnoj legendi, konačno ih je sa ostrva oterala velika oluja koju je poslao sv. Spiridon, zaštitnik Krfa. U ovom periodu ostrvo je napredovalo i pružalo utočište svim učenim ljudima i umetnicima koji su bežali pred Turcima, od čega je i samo postalo jedan od rasadnika evropske kulture.

Napoleon je osvojio Krf 1789, a posle njegovog konačnog poraza Krf je 1814, zajedno sa jonskim ostrvima, došao pod britanski protektorat. Zalaganjem Joanisa Kapodistrije, 1815. formirana je država ujedinjenih Jonskih ostrva čija je prestonica bio Krf pod upravom britanskog visokog komesara. Jonska ostrva su postala deo Grčke tek 1864.

Hrišćanske pesme ga pominju u kontekstu pada Mletačke republike 1797. (SM 64) i francusko-ruskog sukoba oko Boke Kotorske 1807. (Vuk VIII, 43), odnosno između francuskog maršala Marmona (u pesmi: Bunaparte) i ruskog admirala Senjavina (u pesmi: Sinjavin).

Muslimanske pesme ga ne stavljaju ni u kakav istorijski kontekst, već ga uzimaju

http://www.balkaninstitut.com

kao daleki grad hrišćanskih banova u čijim su tamnicama zasužnjeni muslimanski junaci, ili kao hrišćansku banovinu iz koje viđeni i hrabri muslimani dovode sebi žene.

Literatura: Јовановић 1948; VE s.v.

KRIM, Krm

E Rus. *Krym* od tur. *kyrym* 'rov', po još antičkom prokopu na prevlaci *Táphros* (gr. 'rov'), rus. *Perekóp*. (A. L.)

- grad: *Grom udari u vr' Krma grada* (SM 58:4); SANU IV, 3
- beli: *Da se sjaji sredi Krma bela* (SANU IV, 2:81); SANU IV, 2
- bez atribucije: *Već u Krmu u cara Tatara* (SANU IV, 2:54)

Poluostrvo u Ukrajini, između Azovskog i Crnog mora.

Glavni grad je Simferopolj, a ostali: Sevastopolj, Kerč, Jalta, itd.

Između IX i XIII v. turska plemena i mongolski Tatari dolaze na Krim. Od XIV do XVII v. Krim se javlja kao samostalni kanat i deo Otomanskog carstva pod Džingis-kanom. U XVIII v. (1783) Krim osvajaju ruski kozaci po zapovesti Katarine Velike.

Sredinom XIX v. (1854–1856) izbija Krimski rat između Rusije i alijanse (Britanija, Francuska, Turska i Sardinija), o čemu peva jedna od tri navedene pesme. Ostaće zapamćen po nesposobnosti oficirskog kadra i po Florens Najtingejl koja je, potresena vestima o lošem postupanju sa ranjenicima, ličnim angažovanjem uvela u sanitet moderne metode lečenja na bojnom polju.

Krimski rat 1853–1856

Vođen je zbog nerešenog tzv. istočnog pitanja. Neposredan povod bio je spor između Rusije i Francuske oko svetih mesta u Palestini. U julu 1853. Rusija je okupirala osmanske vazalske države Moldaviju i Vlašku, a u oktobru — posle neuspelih pregovora — Turci su Rusima objavili rat. U martu 1854. Engleska i Francuska, pošto su već poslale flote u Crno more, objavile su rat Rusiji. Za njima je pošla i Sardinija (u januaru 1855). Austrija je ostala neutralna, ali je pretnjom da će ući u rat na strani Turske primorala Rusiju da se povuče iz Moldavije i Vlaške, koje su odmah okupirale austrijske trupe (avgusta 1854). U septembru iste godine savezničke trupe su se iskrcale na Krimu sa namerom da osvoje Sevastopolj. Čuvene epizode u tom ratu bile su bitka za Balaklavu i Inkerman (1854)). U septembru iste godine savezničke trupe su se iskrcale na Krimu sa namerom da osvoje Sevastopolj. Čuvene epizode u tom ratu bile su bitke kod Alme, Balaklave i Inkermana (1854), uz osvajanje tvrđave Malakov (1855) koje je prethodilo padu Sevastopolja (*vide*). Rat se završio Pariskim mirom 1856. koji je okončao rusku dominaciju nad jugoistočnom Evropom.

O ovom ratu peva SM 58 („Zavojevanje Krima"). Pesma SANU IV, 3 opisuje bitku iz rusko-turskog rata 1787–1792. koji je vodio i dobio ruski general Suvorov (*vide* KINBURN), u službi carice Katarine II Velike. Pesma na istom mestu pominje tri velika hrišćanska generala — Laudona, Suvorova i Kutuzova, i time u zajednički kontekst dovodi tri generacije slavnih evropskih ratnika: jedan od poslednjih ratnih angažmana feldmaršala Laudona i njegov poslednji veliki vojnički uspeh bilo je osvajanje Beograda 1788. za račun Austrije, u austrijsko-turskom ratu koji se vodio istovremeno kad i ovaj rusko-turski; general Suvorov je bio glavni zapovednik ruskih snaga u njemu, a Kutuzov njegov učenik i štićenik. Pesma SANU IV, 2 — koja primenjujući istu strukturnu shemu — gradi siže na rusko-turskom ratu 1735–1739, ne pominje nijednog od generala kojih je u njemu moralo biti, već na bojno polje postavlja aktualnog ruskog vladara — „caricu Jelisavku" (*vide* KIJEV), koja sama vodi rat uz pomoć poljskog kralja. Ovaj otklon je verovatno motivisan specifičnom prirodom predmeta oko kojih se rat vodi. Njihova svetost nalaže da zatočnik koji se bori za vlast nad njima bude svetovni ili crkveni vladar (car ili partijarh), a njihova fizička pojavnost predstavljena je epskom formulom „moskovskih darova", odnosno caričine „očevine":

> Zlatna kruna cara Simeuna,
> I odežda svetoga Jovana,
> Krstat barjak cara Konstantina,
> Zlatna štaka svetog oca Save,

http://www.balkaninstitut.com

Britka sablja silnoga Stefana
I ikona oca Dimitrija (13–18).

U Vuk III, 15 („Moskovski darovi i tursko uzdarje") pominje se još jedna slična baština, u kontekstu još jednog, moguće istog, rusko-turskog sukoba. Na tom mestu otkriva se i tajna moć ovih predmeta:

Sultan-care, ogrijano sunce!
Bud ti posla hrišćanska zlamenja,
Za št' ne posla ključe od Stambola?
Poslije ćeš dat' ih na sramotu:
Ono ti je i držalo carstvo (103–111).

U Vukovom komentaru ispod teksta ove pesme stoji: „Po svemu je narodu našemu misao, da su ovake dragocijene i svete stvari bile u Turaka, pa da su odnesene u Rusiju".*

U pesmama se Krim javlja i kao grad, što je uobičajena praksa sa manje poznatim mestima (npr. Indija — i zemlja i grad, Kandija — i ostrvo i grad, Malta — i zemlja i ostrvo i grad, itd.). Slično se dešava i sa bližim lokacijama kao što su Kotar(i) koji, verovatno po zvučanju (Kotar > Kotor), dolaze i kao oblast i kao grad.

Literatura: Vuk III, str. 65*; PE s.v.; VE s.v.

KRIVOŠIJE

- selo: *Da će poći selu Krivošijam'* (SANU III, 19:41)
- maleno selo: *U maleno selo Krivošije* (SANU IV, 24:2)
- bez atribucije: *Uskočio u Krivošijama* (SANU IV, 24:34)

Oblast i pleme u Crnoj Gori.

Kod Vuka u *Rječniku*: „više Risna na planini kao mala knežinica". Knežina Krivošije nastala je kada su 1710, neposredno posle crnogorske istrage poturica 1707, iz celog kraja proterani Turci. Time je na tromeđi između Otomanske imperije, Mletačke republike i Crne Gore dobijena slobodna oblast koja je kao samostalna knežina trajala čitavih 170 godina (do 1882).

Kada je Austrija 1869. pokušala da primeni zakon o mobilizaciji na Boku Kotorsku, kao svoju interesnu zonu i zakoniti posed, otpor Bokelja je bio tako veliki da je uskoro prerastao u pravi ustanak. Žarište tog ustanka bilo je u Krivošijama. Nakon tromesečnih krvavih borbi ustanici su uspeli da savladaju čak dva austrijska namesnika — Vagnera i Auersperga — i njihove vojske, pa je 1870. Austrija pristala da sa njima potpiše mirovni ugovor (Knezlački mir). Krivošijanima su vraćene sve ranije povlastice i plaćena im je ratna odšteta.

Jedna pesma peva o osveti Krivošijana za smrt Vraštanina Mira (SANU IV, 24), a druga o pogibiji hajduka Stevana Pavlovića (SANU III, 19) čiji su „dvori" u hercegovačkom Dabru.

Još i : prevoj Krivošija na Šar-planini (Srbija).

Literatura: Јовановић 1948; *Рјечник* s.v.

KRM

- grad: *Grom udari u vr' Krma grada* (SM 58:4); SANU IV, 3
- beli: *Da se sjaji sredi Krma bela* (SANU IV, 2:81); SANU IV, 2
- bez atribucije: *Već u Krmu u cara Tatara* (SANU IV, 2:54)

Vide KRIM

KRNJICE

➊ Krnjinca
- selo: *Sa granice iz sela Krnjice* (Vuk IX, 25:38); Vuk IX, 32
- bez atribucije: *Mi smo jutros pravo iz Krnjica* (Vuk IX, 25:66); Vuk IX, 32

⊘ 42° 12′ N, 19° 10′ E

Selo (i bratstvo) u Crnoj Gori, u nekadašnjoj Crmničkoj nahiji.

Kod Krnjica je crnogorska vojska u ratu 1862. zarobila 600 Turaka. Taj rat je poveo skadarski vezir Omer-paša Latas kao tursku reakciju na stalne nemire na hercegovačko-crnogorskoj granici, i na podršku i pomoć koju je Crna Gora otvoreno pružala hercegovačkim ustanicima.

Jedna pesma peva o tom sukobu (ali ga datira u 1861. — Vuk IX, 25), a druga o istoj temi ali u širem okviru rata iz 1862. (i sa tačnom vremenskom naznakom — Vuk IX, 32). Nijedna, međutim, ne pominje Omer-

http://www.balkaninstitut.com

-pašu kao zapovednika turske vojske, već Hasan-pašu (IX, 25) u jednom, a Avdi-pašu u drugom slučaju (IX, 32). U bici kod Krnjica na turskoj strani zaista jeste učestvovao Hasan Hot, od čijih je ljudi 600 bilo zarobljeno, odvedeno knjazu na Cetinje i potom oslobođeno. Na krnjičkoj strani istakao se tom prilikom kapetan Kolja Petrov Lukić.

Još i: selo u Prekoruplju, oko 5 km s/i od Kline (Srbija).

Literatura: Јовановић 1948; ЕП 2 s.v.

KROJA, Kruja, Krojan, Krojana

➊ Albanopolis, Oppidum Croarum, Cruya, Akhissar

🅴 Alb. *Krujë*, od *krua* 'izvor'. (A. L.)

Kruja

- krvava: *A šilje je Kruji krvavojzi* (SM 54:26)
- krvava na krajinu: *Od krvave Kruje na krajinu* (SM 54:5)
- bez atribucije: *I do Kruje i okolo Kruje | Ali Kruju osvojit ne može* (SM 161:36–37)

Krojan

- grad: *A mi hod'mo do grada Krojana* (MH I, 53:41); MH I, 58 MH II, 69
- grad bijeli: *U Krojanu gradu bijelome* (MH I, 53:502)
- bez atribucije: *Kad to čuje od Krojana bane* (MH I, 53:112)

Krojana

- bez atribucije: *Od Krojane viteza i bana* (Vuk IX, 32:50)

⊘ 41° 30′ N, 19° 47′ E

Grad u severnoj Albaniji.

Crkveni izveštaj iz IX v. pominje Kruju kao biskupsko sedište. Grad je bio pod Vizantijom sve do 1190, kada je u njemu osnovana prva feudalna država na teritoriji Albanije, pod arhontom Progonom (1190–1198). Ta je država trajala kroz dve generacije (Progon i njegovi sinovi, Đin i Demetrije), ali je 1216. pala pod vlast Epirskog (Latinskog) kraljevstva, potom 1230. pod vlast bugarske države, i najzad ponovo pod Epir 1240. U zapisima vizantijskog hroničara Jorgosa Akropolitisa pominje se 1245. kao Kroa, značajna tvrđava u posedu Golema, gospodara Arbanona. Krajem XIII v. pripala je Šarlu Anžujskom koji je utvrdio zidine grada. Posle toga bila je u rukama porodice Topija. Početkom XV v. Turci su ušli u Albaniju, a u Kruji je 1415. stacioniran stalni garnizon turske vojske.

U maju 1450. sultan Murat II pošao je iz Carigrada sa 100.000 ljudi da jedanput zauvek završi sa albanskom vojskom koju je od 1444. predvodio Skenderbeg. Muratov cilj je bila citadela u Kruji iz koje je, kao iz prestonice, mogao da kontroliše unutrašnjost zemlje. Albanska vojska nije brojala više od 17.500 ljudi. Opsada Kruje je dignuta kad je posle četiri i po meseca počela zima i turska vojska se povukla neobavljena posla sa gubitkom od 20.000 ljudi. Pod Skenderbegovom komandom Kroja je uspela da se odbrani i od sultana Mehmeda (epskog Mahmuta), a posle Skenderbegove smrti 1468, pod vođstvom Leke Dukađina, još 10 godina je odolevala Turcima dok 1478. nije najzad pala u njihove ruke. Iza toga grad i citadela su ostali napušteni i preimenovani u *Akhisar* ('beli grad').

Turci su kasnije popravili gradske zidine, ali je citadela stradala 1617. u jakom zemljotresu. Obnovljena je delimično i sa promenjenom namenom tek 1832.

Kroja je, uz Pirlitor, Skadar i Foču, jedan od retkih gradova o čijem položaju epika daje komentar — na primer u SM 161, pesmi koja i inače peva o neuspelom turskom pohodu na Kruju:

sve je Mahmut vezir osvojio,
i do Kruje i okolo Kruje,
ali Kruju osvojit ne može
jer je ona silnovito jaka,
na visoku goru ograđena,
naokolo vodom okoljena,
tu stolica bješe Skenderbegu (35–41).

U pesmama se pominje kao grad Juga Bogdana u kontekstu boja na Kosovu (MH I, 58), kao mesto Suje harambaše (SM 54), odnosno kao grad „Skandar-bega Đura“ u crnogorsko-turskim ratovima 1862. (Vuk IX, 32).

Literatura: Шкриванић 1959, 72; Даничић 1, 494; TIR 13.

http://www.balkaninstitut.com

KRSNICA

- bez atribucije: *I Jovana kneza iz Krsnice* (Vuk IV, 24:223)

Neizvesna ubikacija.

U pesmi („Početak bune protiv dahija" Vuk IV, 24) pominje se kao mesto kneza Jovana iz okoline Beograda, koga dahije nameravaju da pogube zajedno sa drugim viđenim Srbima. U *Rječniku* JA smatra se da nije potvrđeno van epike. Možda Mala Krsna kod Ralje, u blizini Beograda.

> Jedna Krsnica postoji i u Crnoj Gori, na samoj granici sa Srbijom, a još jedna u Bosni i Hercegovini.

Literatura: RJA s.v.

KRSTI

- široke: *S njima ajde na Krsti široke* (Vuk VIII, 29:93)

Neizvesna ubikacija.

Prema kontekstu, neko mesto blizu obale Skadarskog jezera prema Cetinju (Crna Gora). Pominje se kao luka iz koje kreće crnogorski pohod na skadarske Turke, koji se razvije u bitku na vodi Skadarskog jezera. Crnogorci su ovu bitku dobili pod zapovedništvom serdara Filipa iz Riječke nahije.

Literatura: Даничић 1, 499; ЕП 2 s.v.

KRTOLE, Kratole

Krtole

- bez atribucije: *Od Krtola do dva Starčevića* (Vuk VII, 20:122)

Kratole

- bez atribucije: *Od Kratola dva brata Kostića* (Vuk VII, 47:50)

⊘ 42° 23′ N, 18° 40′ E

Selo u Grblju (Crna Gora).

Kod Vuka u *Rječniku*: „Opština između Kotora i mora".

Pominje se u kontekstu ženidbe Grbljičića Zana, kao mesto iz kojeg dva brata Starčevića polaze u Zanove svatove (Vuk VII, 20), odnosno u kontekstu okupljanja vitezova za četu Baja Pivljanina, kao mesto iz kojeg dolaze dva brata Kostića (Vuk VII, 47).

Literatura: Даничић 1, 501; *Рјечник* s.v.

KRUG

- bez atribucije: *Među Krugom i među Rovine* (SM 170:149)

⊘ 42° 33′ N, 18° 51′ E

Selo u Crnoj Gori.

Nalazi se u kraju zvanom Trnjine (pleme Cuce), na jugu od sela Trnjine, glavnog u čitavom kraju. Kuće su mu grupisane po stranama dve doline — Gornjeg i Donjeg dola, osim jedne kuće koja je na j/z, u mestu zvanom Rupe. Pominje se u kontekstu bitke na Krusima 1796.

Literatura: http://www.montenegro.org.au/pleme_cuce.html

KRUPA

- carev grad: *Od Krupe, carevoga grada* (KH III, 8:565)
- careva: *To su sužnji od Krupe careve* (MH III, 4:783)
- bila od kamena: *A kod bile Krupe od kamena* (MH III, 4:126)
- kamena: *Jednu posla u Krupu kamenu* (MH III, 22:80)
- bez atribucije: *A od Krupe Arnautovića* (Vuk III, 35:44); MH IX, 17; SM 62; KH I, 22; KH II, 54; MH III, 4, 14; MH IV, 34; EH 4

Vide BOSANSKA KRUPA

KRUSI

E Dalmatorom. oblik od lat. *crux, crucis* 'krst', verovatno kao prezime, up. u Dubrovniku XIII–XIV v. *Crusi, de Crosi.* (A. L.)

- selo: *Na selo je Kruse udario* (Vuk IV,11:84); Vuk VIII, 31, 62; SM 170
- selo krvavo: *Na Krusama selu krvavome* (Vuk IX, 20:131)
- selo na krajini: *I na Kruse selo na krajini* (Vuk VIII, 73: 1182)
- više Leškopolja: *Na Krusama više Lješkopolja* (Vuk VIII, 74:101)

⊘ 42° 25′ N, 19° 9′ E

Selo u Crnoj Gori.

Nalazi se pod Busovnikom, zapadno od Podgorice. Katun u staroj Zeti. Njegovi stanovnici se zovu Kruse.

http://www.balkaninstitut.com

Jedan deo sela je pod samim donjim stranama (po „korijenu") planine. To su Gornje Kruse. Drugi deo sela leži na valovitoj zaravni oko Glavice ili Gomile kruske na kojoj je crkva sv. Paraskeve. Za taj drugi deo sela obično se kaže: „Selo" ili „Kruse" (retko: „Donje Kruse").

Na Krusima je oktobra 1796. crnogorska vojska odnela značajnu pobedu nad vojskom skadarskog paše, posle čega je Crna Gora faktički postala nezavisna zemlja. Bitka kod Krusa došla je posle crnogorske pobede kod Martinića u julu iste godine. U boju kod Krusa poginuo je turski komandant Mahmut-paša Bušatlija (od ruke Bogdana Vukova iz sela Zalaza). Po podacima savremenika, poginula su 3.474 turska vojnika, a samo 52 crnogorska. Posle te pobede, Rusija je vladiku Petra I odlikovala ordenom Aleksandra Nevskog prvog stepena. Vuk Karadžić je pisao da od bitke na Krusima počinje novo doba za Crnu Goru.

Sve pesme pevaju upravo o toj bici, osim Vuk VIII, 73 i 74 koje daju reminiscenciju na nju.

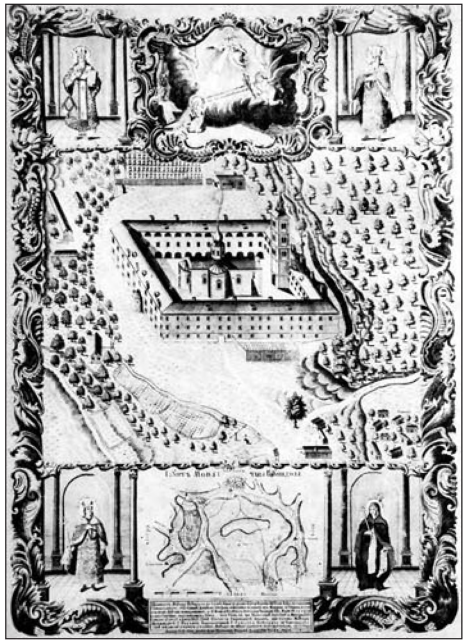
Literatura: Јовановић 1948; Шкриванић 1959, 72; Imenik YU 220; VE s.v. *Krusi*.

KRUŠEDOL, Krušedo

● Krusedol-Szelo, Krusdolselo, Kruzendol
E Izvorno **Krušev dol*, pridev *krušedolski*, up. u Tamnavi *Babina Luka : babolučki*. (A. L.)

Krušedol

- grad: *Drugu kulu gradu Krušedolu* (SANU II, 88:202)
- mesto: *Onda idi mestu Krušedolu* (SANU II, 88:21); SANU III, 70
- mjesto: *Ti udari mjestu Krušedolu* (SANU II, 87:206); SANU II, 88; SANU III, 70
- lepo mjesto namastir: *Lepo mjesto Krušedol namastir* (SANU II,88:281)
- ubavo mesto: *Do ubava mesta Krušedola* (SANU III, 71:28)
- slavno mesto: *Do slavnoga mesta Krušedola* (SANU II, 87:224); SANU III, 70
- ravni namastir: *Krušedola, ravnog namastira* (SANU II,89:22)
- slavni: *Odneše ga Krušedolu slavnom* (SANU III, 71:118)

Krušedol

Krušedo

- bez atribucije: *Na večeru stiže u Krušedo* (SANU II, 56:130); SANU II, 89

⊘ 45° 6′ N, 19° 56′ E

Mesto u Srbiji.

Selo i manastir u središnjem Sremu, s/i od Rume, u podnožju Fruške gore. Despot Jovan priložio je 1496. manastiru selo Krušedol i druga. Kod Vuka u *Rječniku* takođe se pominje kao „namastir" i selo pored njega.

Pesme ga pominju u kontekstu smrti despota Jovana (SANU II, 87–89) i patrijarha Arsenija (SANU III, 70, 71).

Manastir Krušedol

Osnovan je početkom XVI v. kao zadužbina despota Đorđa Brankovića, potonjeg mitropolita Maksima. Njegova crkva posvećena je Blagoveštenju, a sagrađena je između 1509. i 1516. U Velikoj seobi 1690. manastirsko bratstvo je napustilo manastir i pridružilo se patrijarhu Arseniju Čarnojeviću. Monasi su se vratili sedam godina kasnije i započeli obnovu crkve i konaka oštećenih u turskoj najezdi.

http://www.balkaninstitut.com

Nedaleko od manastira Krušedola, u istoimenom selu, nalazi se crkva posvećena Sretenju. Nju je despotica Angelina Branković podigla između 1512. i 1516, posle povratka iz Vlaške, kao svoj ženski manastir. Mati Angelina je oko 1520. tu i sahranjena, u pripratі, a potom preneta u manastir svoga sina. Danas je to parohijska crkva i metoh manastira Krušedola.

Literatura: Marković 1966, 100; Даничић 1, 497; *Рјечник* s.v.; ЕП 2 s.v.

KRUŠEVAC, Kruševo

➊ Alaca Hisar

🅴 U osnovi je pridev prasl. **krušev*ъ od **kruša*, **krušьka*, čest u toponimiji slovenskih zemalja. (A. L.)

Kruševac

- grad: *Dokle dođe do Kruševca grada* (Vuk II, 31:210); Vuk II, 36, 43, 50/I; SANU II, 28, 30; MH I, 52
- grad bijeli: *Ispod grada bijela Kruševca* (Vuk II, 49:2); Vuk III 10; SANU II, 28, 29, 30; SM 160; MH I, 52
- grad maleni: *U Kruševcu, gradu malenome* (SANU II, 14:2)
- mjesto skrovito: *U Kruševcu mjestu skrovitome* (Vuk II, 50/III:2)
- šanac šareni: *U Kruševcu šancu šarenome* (Vuk II, 33:2)
- bili: *U tazbinu u bila Kruševca* (Vuk II, 44:15)
- bijeli: *Obzire se ka Kruševcu b'jelu* (Vuk II, 44:289); MH I, 52
- ravni: *Te dolazi u ravna Kruševca, | U Kruševac, u tazbinu svoju* (Vuk II, 44:761–762); MH I, 59
- kod vode Morave: *U Kruševcu kod vode Morave* (Vuk II, 32:158)
- bez atribucije: *Sobet čini care u Kruševcu* (Vuk II, 36:1); Vuk II, 44, 45, 50/III; Vuk IV, 31; Vuk VI, 40; SANU II, 30, 74; SM 63, 160; MH I, 59

Kruševo

- ravno: *Zdravo ode u Kruševo ravno* (Vuk VI, 40:58)
- bez atribucije: *Gdje si, taste, od Kruševa kneže* (MH I, 59:367); Vuk VI, 19

⊘ 42° 34′ N, 20° 21′ E

Grad u Srbiji.

Nekad prestoni grad kneza Lazara. Nalazio se u središtu njegovih poseda, na ravničarskom terenu Moravske župe, na raskrsnici važnih puteva. U gradu je bila Lazareva dvorska crkva sv. Stefana — „Lazarica“, koja je ostala očuvana i do danas. Od utvrđenja su ostali samo delovi jedne kule donžona, kroz koju se ulazilo u grad, i uz nju nešto gradskog zida. Poznata je kao Mali grad ili Kula. Podgrađe je bilo prostrano i razvilo se zapadno od tvrđave krajem XIV i početkom XV v.

Kruševac je u srednjem veku bio utvrđeni grad, vojno i državno središte, i feudalni dvor. Smatra se da je podignut neposredno posle Maričke bitke (završen do 1377), ali se se prvi put pominje 1381. Svakako već 1387. knez Lazar izdaje povelju „u slavnome gradu gospodstva mi Kruševcu“. Despot Stefan je takođe boravio u Kruševcu (do 1403. kad prelazi u Beograd). Tu se on 1413. sastao sa sultanom Mehmedom. Njegov biograf Konstantin pominje „tvrd grad Kruševac“. Turci su Kruševac uzeli privremeno već 1389, a zatim 1413. i 1427. Mađari su ga preoteli 1437, a 1444. je grad vraćen despotu Đurđu. Zatim 1454. Kruševac ostaje definitivno Turcima, a oni ga nazivaju *Aladža Hisar* ('šaren-grad'). Sve do konačnog pada despotovine bio je središte turskog krajišta prema Srbiji. U XVI v. se više ne pominje, ali u XVII v. Hadži Kalfa beleži da je Kruševac kasaba i kaza sa jakim utvrđenjem.

Još i : Kruševac blizu Prištine (Srbija); grad iznad Fojnice (BiH); srednjovekovni grad Kruševac verovatno kod Kruševa, u Blatu, oko 8,5 km j/z od Mostara (BiH).

U pesmi MH I, 54 umesto Kruševca pominje se „ravno Kruševo“ (verovatno kontaminacijom sa istoimenim poljem) u Ravnim Kotarima:

> Ljepo ti je podranit ranije,
> Kako rani Kruševac-Lazare,
> Rano rani u ramne Kotare
> Pored s njime Milica gospođa (1–4).

Siže (o zmaju s Prolog-planine koji pohodi gospođu Milicu i uskoku Vuku Anđeliću kao zmajeborcu), podudara se sa sličnom pe-

http://www.balkaninstitut.com

smom o Višnjevića Jeli (MH I, 55) gde ulogu zmajeborca ima Marko Kraljević. Kao i u slučaju čuvene pesme „Zmija mladoženja“, bajkovita priča se po pravilima žanra morala vezati za krunisane (kraljevske ili carske) glave, a po zahtevima epske poetike morala je kao zmajeborce istaći epske likove kao glavne junake. Sudeći po načinu na koji je to izvedeno, pevači su u oba slučaja bili iz Kotara, davninom Srbi, ali bez neposrednog kontakta sa zemljom svog porekla.

U ostalim pesmama Kruševac se pominje kao grad kneza Lazara i kneginje Milice.

Literatura: Дероко 1950, 122–123; Vego 1957; Зиројевић 1974; Вукановић 1975, 152; Каниц 2, 1985; Гавриловић 1994, 86; Милошевић 1997, 79; *Kruševac kroz vekove* 1972; *Arheološka istraživanja* 1980; Спремић 2005; Даничић 1, 496*, 497; *Рјечник* s.v.; VE s.v. *Grad*.

KRUŠEVO

E Vide *Kruševac*.

- ravno: *Niz to polje, niz Kruševo ravno* (SM 26:14)
- bez atribucije: *Piju vino dvadeset vojvodah, | U Kruševu u pjanoj mehani* (SM 26:1–2); Vuk VI, 40

Neizvesna ubikacija.

Obe pesme pevaju o nekom mestu u polju Kruševu (koje je u Ravnim Kotarima), prema kome je i mesto dobilo ime. U Vukovoj se pesmi, ipak, pominje u čak tri vida: od Kruševca ban, od Kruševa ban, polje Kruševo. U ovom potonjem slučaju, polje je čistina ispred grada, opšte mesto u epici, kako se vidi iz stihova:

Pao Arap u polje Kruševo,
Razapeo bijela čadora,
Te prijeti kruševačkom banu
(Vuk VI, 40:70–72).

Najveći junak koji se pominje u Vukovoj pesmi, Stanko Zotović iz Hota, zapravo je istorijski potvrđena ličnost iz XVIII v. I tazbina kruševačkog bana je istorijski poznata porodica Červa iz Dubrovnika, pa bi se moglo desiti da je u pesmi opisana ženidba nekog realnog kruševačkog bana. Finalna formula, međutim, ne pominje njegov porod (kako bi se po svemu očekivalo):

Eto danas dosta Zotovića,
U Dubrovnik' Červa i Červića (240–241)

već deversku i devojačku stranu (koja je u folkloru slabija).

Uz slabu zasnovanost glavnog junaka, tu je još i posebno kodirana pojava „crnog Arapina“ koja u ženidbenom kontekstu po pravilu nema realnu nego obrednu ulogu. To i njegova glava koja mrtva progovara, unosi element fabuloznosti u siže koji — zbog ovakve kontaminacije — izmiče pokušaju potpune rekonstrukcije realija.

Od lokacija koje se mogu uklopiti u fabulu tu su: Kruševo kod Stoca, Foče i Olova (BiH); kod Plava i Pljevalja (Crna Gora); kod Slavonske Požege, Obrovca i Šibenika (Hrvatska).

Literatura: *Задужбине Косова* 414; Imenik YU 221; ЕП 2 s.v.

KRV

- bijeli: *Pa je šalje Krvu bijelome* (Vuk VIII, 43:158)

Vide KRF

KUČEVO

I Cuzeuo, Gornja Kruševica

E Stsrp. *Kučevo*, dubr. *Chuceua* verovatno od ličnog imena (nadimka) **Kučь*, koje je posvedočeno kod Poljaka u srednjem veku, kao i odatle izveden toponim *Kuczów* (na dva mesta), koji se do u rod podudara sa našim. (A. L.)

- grad: *Kad su bili kod Kučeva grada / Kod Kučeva i kod Braničeva* (Vuk II, 85:17–18)
- bez atribucije: *Za Kučevo ni za Braničevo* (Vuk II, 85:34)

Mesto o kome ova pesma peva bilo je stari grad Kučevo, verovatno na Dunavu. U XV v. taj se grad javlja kao *Cuzeuo* na karti Balkanskog poluostrva Frančeska Roselija. Istoimena srpska oblast u srednjem veku obuhvatala je smederevsko Podunavlje i Jasenicu sve do Avale.

http://www.balkaninstitut.com

Današnje mesto Kučevo u Srbiji (44° 28′ N, 21° 40′ E) je varoš na desnoj obali reke Pek u oblasti Zvižd, 54 km j/i od Požarevca. Ime joj dolazi od naziva teritorije na kojoj se nalazi: Pek, Zvižd i Kučevo. Mesto se do 8. jula 1882. zvalo „selo Gornja Kruševica". Tada je ukazom proglašeno za varoš i dobilo je ime koje ima danas.

Pesma ga pominje u kontekstu druge bitke na Kosovu 1448, kao mesto na putu od Sibinja do Kosova.

Literatura: *Literatura*: Ivić 1922, 51–52; Симоновић 1985; Томовић 1991; Крстић 2003; Крстић 2005; Даничић 1, 512; *Рјечник* s.v.; ЕП 2 s.v.; Imenik YU 221.

KUČI

- selo: *A i Kuče selo izgorjeli* (Vuk IX, 16:132)
- kameni: *Ajde brže u Kuče kamene* (Vuk IX, 16:167)

Selo i oblast u Crnoj Gori.

Istoimeno srednjovekovno pleme, nastanjeno između Morače i granice prema Albaniji. U tom području, u kojem nema gradskih naselja, nalaze se planine Komovi i Žijovo. Među kučkim selima najveće je selo Ubli. Kuči se prvi put pominju 1455.

Pesma ih spominje u kontekstu crnogorskog pohoda na Kolašin 1858.

Literatura: Marković 1988, 124; *Рјечник* s.v.

KUĆIŠTA

- bez atribucije: *Iz Kućišta oganj oboriše* (SANU IV, 37:129)

Neizvesna ubikacija.

U Crnoj Gori postoje dva mesta sa ovim imenom, oba iz kategorije starih naselja i plemenskih centara: Kućišta u plemenu Ćeklići (sa Zbornom glavicom kod koje se okuplja pleme) i Kućišta u plemenu Cuce iz kojih potiču glavna cucka bratstva Krivokapići i Preobrežani. U pesmi se, međutim, ne radi o ovim Kućištima budući da je radnja sva smeštena oko Skadarskog jezera, Žabljaka i sela Dodoši kod kojeg se vodi boj. Iz konteksta se vidi da je Kućište lokalni toponim sa utvrđenom kulom:

Na Kućište do dvoje je vrata —
Neki čuva vrata od Kućišta,
Neki trči s argata na argat,
Neki čuva zidove Kućišta
Da ih sila turska ne podavi (131–135).

KULAŠIN

- bijeli grad: *U bijelu Kulašinu gradu* (KH III, 13:5)
- bez atribucije: *Jazuk bilo svemu Kulašinu* (KH III, 13:40)

Vide KOLAŠIN

KUMANE, Kumani

Kumane

- belo: *Preko Jastrepca do Kumana belog* (SANU II, 30:7467)

Kumani

- beli: *Na ćupriji proć beli Kumana* (SANU II, 56:118)

⊘ 44° 43′ N, 21° 28′ E

Selo kod Velikog Gradišta (Srbija).

Selo pod imenom Kumani (na Dunavu) knez Lazar je 1380/81. priložio Ravanici.

Pesme ga pominju u kontekstu boja na Kosovu (SANU II, 30), odnosno kao mesto na putu od Prilepa do Budima (SANU II, 56).

> U *Imeniku Jugoslavije* iz 1973. pominje se ukupno 5 mesta sa ovim imenom: 1 u BiH (kod Sarajeva), 3 u Srbiji (kod Velikog Gradišta, kod Pirota i kod Novog Bečeja) i 1 u Makedoniji.

Literatura: Пурковић 1940; Даничић 1, 505 ЕП 2 s.v.; Imenik YU 223.

KUMANOVO

E Od etnonima *Kuman*, možda u svojstvu ličnog imena. (A. L.)

- bijeli grad: *Na bijelu gradu Kumanovu, | Onđe bješe Kostadine bego* (Vuk III, 10:123–124)
- bez atribucije: *Po Tetovu i po Kumanovu* (SM 63:220)

⊘ 42° 07′ N, 21° 40′ E

Grad u Makedoniji.

Nalazi se na Kumanovskoj reci, u Moravsko-vardarskoj dolini, okruženoj ogran-

http://www.balkaninstitut.com

cima Skopske Crne gore sa zapada i Osogovskih planina sa istoka.

Kao seosko naselje pominje se u XIV v. u povelji srpskog kralja Stefana Dečanskog. Kraj oko Kumanova zvao se Žegligovo, a 1354. zemlja željgovska pominje se kao baština sevastokratora Dejana, kasnije Dejanovića. Ime Kumanovo dolazi verovatno po Kumanima koji su naseljavali ove krajeve u XIV v.

Pod tursku vlast pada posle bitke na Rovinama 1395. u kojoj su poginuli gospodari kumanovskog kraja Dejanovići.

Kao varoško naselje počinje da se razvija u XVII v. Kumanovo je zauzeto 1689. u toku Karpoševog ustanka (za vreme austrijsko-turskog rata 1683–1699) i u njemu se Karpoš proglasio knezom od Kumanova. Turci su ga povratili iste godine. Posle ovog austrijsko-turskog rata broj stanovnika Kumanova naglo je opao. Pod srpsku vlast je dospelo 1912. posle Kumanovske bitke koja je proterala Turke iz Makedonije.

Pesma Vuk III, 10 vezuje za Kumanovo ime bega Kostadina, istorijskog Konstantina, sina Dušanovog sevastokratora Dejana, gospodara kumanovske oblasti. On je, posle smrti cara Dušana, vladao krajevima u s/i Makedoniji (gradovi Strumica, Štip, Kratovo i Velbužd). Poginuo je 1395. na Rovinama, i on kao turski vazal poput Marka Kraljevića (u pesmama se i pominju kao pobratimi). U pesmi SM 63 javlja se u kontekstu boja na Deligradu 1806.

Literatura: Банашевић 1954, 595; Даничић 1, 332, 505; *Рјечник* s.v.; VE s.v

KUPINOVO

◐ Chupenich, Kelpen, Kulpen, Kölpén, Kupinik, Kupinij

🅴 Mađ. oblik imena *Kulpen* potvrđen u XIV–XV v. ukazuje na slov. **Kъlpinъ* od **kъlpъ* > s.-h. *kûp* 'labud', up. u Poljskoj hidronime *Kiełpin*, *Kiełpina*, *Kiełpino*, srpski oblici iz XV v. *Kupinnyj*, *Kupinikъ* naslonili su se po izvršenom prelazu vokalskog *l* u *u* na reč *kupina* (up. Лома 1997, 17).

- grad: *Treću piše gradu Kupinovu* (ER 59:55)
- lijepi grad: *Od lijepa grada Kupinova* (ER 59:123)
- šer: *Dok otide šeru Kupinovu* (Vuk II, 92:33)
- mjesto: *Idi, slugo, mjestu Kupinovu* (SANU II, 87:197)
- mesto: *I otide mestu Kupinovu* (SANU II, 88:31)
- lijepo mjesto: *Lijepome mjestu Kupinovu* (ER 59:4)
- slavno mesto: *Do slavnoga mesta Kupinova* (SANU II, 88:9)
- selo: *I u njemu selo Kupinovo* (Vuk II, 43:63); Vuk II, 93; Vuk VI, 6
- maleno selo: *U malenu selu Kupinovu* (Vuk VI, 6:2)
- lijepo selo: *U lijepu selu Kupinovu* (Vuk II, 91:3)
- slavno: *Knjigu piši Kupinovu slavnom* (SANU II, 79:31)
- bez atribucije: *U subotu Kupinovu dođe* (SANU II, 88:35)

⊘ 44° 42′ N, 20° 2′ E

Mesto u Srbiji.

Kupinovo, ili Kupinik, srednjovekovni grad na levoj obali Save, kod današnjeg sela Kupinova u južnom Sremu, 13 km s/z od Obrenovca. Kao *Chupenich* javlja se u XV v. na karti Balkanskog poluostrva Frančeska Roselija.

Ne zna se kad je podignut, a prvi put se pominje 1388. kao mađarski grad Kelpen. Kralj Sigismund ga je dao velikom čelniku Radiču Postupoviću (Oblačić Rade). Kasnije (od 1404) držali su ga despot Stefan Lazarević (1411), despot Đurađ Branković (1455. kada ga je u Kupinovu zarobio Silađi) i Vuk Grgurević (Zmaj Ognjeni Vuk) koji je naizmence stanovao u Slankamenu i Kupinovu. Turci su ga prvi put spalili 1462, kad i Sremsku Mitrovicu, ali su bili razbijeni kod Futoga uz pomoć srpskih kraljevskih šajkaša. Kralj Matija Korvin je 1486. dao Kupinovo Đurđu, starijem sinu despota Đurđa Brankovića. Tada se grad nalazio na jednom ostrvu u baruštinama oko Save. Bio je i u vlasti despota Ivaniša i Stefana Berislavića. Kao mesto koje je despot Jovan dao Krušedolu, pominje se

http://www.balkaninstitut.com

1496. U njemu je sedela despotica Angelina sa sinovima. Tu je 1521. stolovala despotica Jelena. Iste godine su ga razorili Turci.

Kod Vuka u *Rječniku*: „u Srijemu na Savi selo sa zidinama".

Pominje se kao grad Zmaj-despota Vuka (Vuk II, 43, 93; Vuk VI, 6; SANU II, 79), i u kontekstu smrti despota Jovana (Vuk II, 91, 92; SANU II, 87–89).

U *Imeniku Jugoslavije* iz 1973. pominju se još dva Kupinova: kod Danilovgrada (Crna Gora) i kod Kuršumlije (Srbija).

Kod Kapera se 1853. pominje i Kulpin u Bačkoj, sedište porodice Stratimirović koja je u XVIII v. dala „jednog od najuticajnijih i najaktivnijih mitropolita karlovačkih Stefana Stratimirovića, koji je 1790–1836. zauzimao najviši položaj pravoslavne nepounijaćene crkve u Austriji".*

Manastir Obed kod Kupinova i crkva sv. Luke

Stari srednjovekovni manastir Obed nalazio se na rečnom ostrvu na Savi kod sela Kupinova. Angelina Branković, koja je tu došla 1486. sa moštima svog muža Stefana Brankovića, podigla je manastir sa sinovima Đorđem (u postriženju Maksim) i Jovanom. Bila je to najstarija crkva brvnara posvećena Blagovestima presvete Bogorodice.

Blizu utvrđenja starog grada Kupinika nalazi se crkvica posvećena sv. Luki. Podigao je despot Đorđe Branković sa sinovima Grgurom, Stefanom i Lazarom između 1455. i 1457. Tamo su 1486. položene mošti sv. despota Stefana Brankovića. U njoj se zamonašio vladika Maksim Branković, kasnije arhiepiskop. Ova crkvica je bila mostom povezana sa utvrđenim gradom zbog rečnih voda koje su plavile ostrvo.

Literatura: Витковић 1887, 87; Дероко 1950, 158–159; Marković 1966, 102; Томовић 1991; Капер 2005, 276*; *Рјечник* s.v.; Даничић 1, 508; Imenik YU 224; VE s.v. *Grad*; ЕП 2 s.v.

KUPRES

➊ Kuprez

🅴 Od *kupres* 'čempres', dalmatoromanskim posredstvom iz gr. *kypárissos* (Skok I 56). Ili možda od tur. *köprü(si)* 'most', up. *Ćuprija*. (A. L.)

- bijeli: *Ode Stojan bijelu Kupresu* (MH VIII, 4:188)
- kršni: *A ja idem ka kršnu Kupresu* (MH VIII, 4:173)
- bez atribucije: *Radit hoću Kupres porobiti* (MH VIII, 4:174)

⊘ 44° 52′ N, 16° 21′ E

Mesto u BiH.

Osnovan je sredinom XVII v. kao grupa kuća sa džamijom i hanovima na prevoju Kupreška vrata (visina 1384 m).

Kod Vuka u *Rječniku* s.v. *Kuprez* stoji: „kao knežina Ljevanskog kadiluka. Na Kuprezu dželepčije hrane goveda u planinama".

Pesma ga pominje u kontekstu tragičnih zbivanja sa ramskim manastirom u Bosni (bežeći pred Turcima, ramski gvardijan naredi da se spali njegov manastir, a potom od bola poludi). *Vide* RAMA.

Literatura: *Рјечник* s.v. *Купрез*; *Hrvatski leksikon* I s.v.

KURŠUMLIJA

➊ Ad Fines, Toplice, Bele Crkve

🅴 Od tur. *kurşunlu* 'olovan, prekriven olovom', up. u Skoplju *Kuršumli han*. (A. L.)

- bijeli grad: *Na bijelu gradu Kuršumliji | Onđe bješe Banović Strahinja* (Vuk III, 10:59–60)

⊘ 43° 8′ N, 21° 16′ E

Grad u Srbiji, u oblasti Toplica.

U povelji vizantijskog cara Vasilija II iz 1019. pominje se kao grad *Toplice*. Kasnije je dobila naziv *Bele Crkve* po zadužbinama Stefana Nemanje: crkvi sv. Bogorodice i crkvi sv. Nikole. Današnji naziv potiče iz XV v. i dolazi od turske reči *kurşun*, što znači 'olovo' (njime su bile pokrivene obe crkve). Mesto je imalo i treću crkvu (čije se ruševine još uvek vide na ušću Kosanice u Toplicu, ispod brega Marine kule). One su — sve tri — još uvek bile aktivne u XVI v., ali već sredinom XVII v. Evlija Čelebija pominje samo jednu veliku, opustelu crkvu.

http://www.balkaninstitut.com

Kod Vuka u *Rječniku* javlja se kao „varošica u Srbiji iza Kruševca“. U drugoj polovini XVI v. imala je status kasabe.

Epska tradicija obično smešta Banović Strahinju u Banju, tj. „u malenu Banjsku“ na Kosovu. Ovo je jedini primer u kojem se on javlja kao gospodar Kuršumlije.

Literatura: *Kuršumlija* 2000; *Рјечник* s.v.; TIR 11; ЕП 2 s.v.

KUSTUR

- grad: *Dokle dođe u Kusturu gradu* (Vuk VI, 9:63)

Vide KOSTUR

http://www.balkaninstitut.com

L

LAKIĆI

- selo: *Mirko Tokov od sela Lakićah* (Vuk VIII, 58:202)

Naselje i bratstvo blizu Danilovgrada (Crna Gora).

Pominje se u kontekstu bitke kod Kosovog Luga 1839, kao mesto Mirka Tokova koji je — u tom boju — pogubio Nasul-bega Dizdarevića i uzeo mu glavu. Do bitke kod Kosovog Luga došlo je kada su Mustafa Lekić i Bećir-beg Bušatlija krenuli na Bjelopavliće i Pipere da osvete Lekićevog brata i druge viđenije Turke koji su, neko vreme pre toga, stradali od bjelopavlićkih hajduka.

Literatura: Јовановић 1948, 218.

LANDOL, Landovo

- selo maleno: *Dok pogubim i Jovana kneza | Iz Landova sela malenoga* (Vuk IV, 24:215–216)
- 44°36'N, 20°53'E

Selo kod Smedereva u Srbiji.

Pod imenom Landovo više se ne javlja.

Pominje se u kontekstu početka bune protiv dahija (tj. Prvog srpskog ustanka 1804).

> Još i: Landovica — selo oko 10 km s/z od Prizrena. Pominje se 1326. u povelji kralja Stefana Dečanskog.

Literatura: RJA s.v.; Imenik YU 227; ЕП 2 s.v.

LAURA

- bez atribucije: *Iz Laure turske Kalaure* (SM 15:124)

Neizvesna ubikacija.

U pesmi, mesto blizu Beograda, na granici između Austrije i Turske:

> a kad doše blizu Biograda
> bijela je vila dozivala
> iz Laure turske Kalaure,
> dozivala Stojnu bijelome
> po imenu Mehmeda vezira (122–126).

Termin 'kalaura' (metateza od 'karaula') označava njen pogranični položaj.

Siže opisuje udruženi napad poljskog i engleskog kralja i bečke i moskovske kraljice na Beograd, kao odmazdu za raniji turski napad iz Skadra i Nikšića na Crnu Goru.

Stojni Beograd koji se ovde pominje nije krunidbeni grad mađarskih kraljeva (*Alba Regia, Stuhlweissenburg, Szekes-Fehérevár, Belehrad Kralovsky*), već Beograd u Srbiji (*vide*), na ušću Save u Dunav (*Tuna Belgradi*, odnosno Dunavski Beograd, kako su ga označavali Turci). *Stojni*, *beli* i *stojni beli* su njegovi uobičajeni epski atributi.

Imajući u vidu pomen evropskih vladara, naročito bečke i moskovske kraljice (verovatno Marije Terezije i carice Jelisavete, epske Jelisavke), opevani događaj bi se možda mogao datirati u XVIII v. (posle 1717. kada je Beograd osvajao Eugen Savojski). U obzir dolaze austrijsko-turski (1737–1739) i rusko-turski rat (1736–1739, posle rata za sukcesiju na poljskom prestolu). Oba puta u sukobima su bile angažovane sve pomenute zemlje osim Engleske, pri čemu je rusko-turski rat i završen mirom u Beogradu 1739.

http://www.balkaninstitut.com

Uvođenje Crne Gore u ovaj kontekst otežava pouzdaniju rekonstrukciju istorijskih koordinata pesme. Geografski epski podaci su takođe nepouzdani budući da se hrišćanska vojska skuplja po malo verovatnoj trasi: Rusija → Engleska → Poljska → Austrija → Beograd.

LAZARIĆI, Lazarić

- maleno selo: *Pod maleno selo Lazarića* (Vuk IV, 57:209)
- ravan: *Ajde s vojskom Lazariću ravnu* (Vuk VIII, 60:81)
- bez atribucije: *Kada vezir Lazariću dođe* (Vuk VIII, 60:217)

⊘ 44° 12′ N, 19° 12′ E

Selo u BiH (Republika Srpska).

Nalazi se u Gatačkom polju u Hercegovini:

Budi s vojskom do četiri dana
Lazariću, Gacku bijelome (Vuk VIII, 60:64,65).

U ovom primeru polje se javlja sa atributom *beli*, što je vrlo retka pojava.

U XV v. pripadalo je neko vreme sinovima vojvode Ivaniša Dragišića zajedno sa gradom Ključem i drugim selima.

Pominje se u kontekstu pogibije Smail-age Čengića 1840. (Vuk IV, 57) i boja pod Ostrogom 1843. (Vuk VIII, 60).

Literatura: Латковић 1954, 636; Даничић 2, 2; *Рјечник* s.v.

LEDENIK

- bez atribucije: *Đuro j' bio nasred Ledenika* (KH III, 1:278)

Neizvesna ubikacija.

U pesmi se zapravo ne može tačno odrediti o kom je mestu reč jer se pominje posredno, kao grad u kome je nabavljen određeni dokument. Jedino je sigurno da — zbog prirode dokumenta — to mesto mora biti u hrišćanskim zemljama pod jurisdikcijom „od Beča ćesara“:

beg poleti rukom u džepove,
pa šupljiku knjigu izvadio,
šupljika je obor-kapetana
a trideset i tri kapetana.
Kog posiče, da kruha ne jide,
da mu niko ni sudit ne more
posli sama u Beču cesara.
Otkle njemu ta dođe šupljika?
Ima Đuru, pobratima svoga,
Đuro j' bio nasred Ledenika,
tu je njemu knjigu dobavio,
daleko od sedam đenerala,
odakle jim poliću šupljike,
pa je dao pobratimu svomu (269–282).

S obzirom na važnost „šupljike“, mogao bi se iza imena Ledenik možda kriti i sam Beč. On je svakako, uz Zadar i Bihać, jedan od samo tri grada uz koje se vezuje atribut ledeni. U epici, *ledeni*, *pleteni*, *valoviti* i sl. — kao atribucija uz gradove — obično označavaju izuzetnost urbane arhitekture, velike kamene građevine sa mnoštvom ukrasa i tome slično.

Pod sličnim imenom — Ledenice, i na teritoriji onovremenih hrišćanskih vladara, postoji više mesta koja bi takođe mogla poslužiti za rekonstrukciju, npr. stari grad u Hrvatskoj kod mesta Ledenice, 4 km s/i od Novog Vinodolskog. Zna se da je 1449. bio u vlasništvu kneza Dujma, rodonačelnika jedne od loza Frankopana.

Još i: selo u Hrvatskoj, županija Ličko-krbavska; selo u Slavoniji, županija Virovitička. Takođe i: selo i carina u staroj Zeti; danas lokalitet severno od Dubrovnika u pravcu Trebinja. Mesto se javlja i pod imenom Carina. U srednjem veku bilo je važna tačka na putu Dubrovnik–Niš.

Još i: selo u Crnoj Gori na drumu Risan–Grahovo; Ledenice — Dolnje i Gornje: dva mesta koja je car Stefan dao Kotoru; tu je „na Ledenicaħь“* imao carinu knez Pavao 1399. I sada su ta oba sela blizu Risna.

Literatura: Дедијер 1909, 110; Шкриванић 1959, 74; Даничић 2, 6*; RJA s.v.; VE s.v. *Grad*; Imenik YU 229.

LEĐAN, Leđar, Leđen

🅴 Slov. **Lęd'ane* 'stanovnici ledine = Poljaci'. (A. L.)

Leđan

- grad: *Ovđe ima u Leđanu gradu | Ima jedan Balačko vojvoda* (Vuk II, 29:601–602); Vuk VI, 34, 37; Vuk VII, 36; SM 152; KH III, 2; MH I, 65, 71

http://www.balkaninstitut.com

- bijeli grad: *Od Leđana, bijeloga grada* (MH I, 65:232)
- grad latinski: *U Leđanu gradu latinskome* (Vuk II, 29:3); Vuk VI, 34
- bijeli: *Da mi ideš bijelu Leđanu* (Vuk II, 29:10); SM 72; KH I, 39
- bez atribucije: *Ti, Boga mi, od Leđana n'jesi* (KH I, 39:370); Vuk II, 29; Vuk VI, 34, 37; SM 72, 152; KH III, 2; MH I, 65, 71

Leđar

- grad: *Pođe Stevan u Leđara grada* (Vuk VI, 43:77)
- grad bijeli: *U Leđaru gradu bijelome* (Vuk VI, 43:9)
- bez atribucije: *Na Leđaru stotinu topova* (Vuk VI, 43:80)

Leđen

- grad: *Dovela ga do Leđena grada* (KH III, 2:1107); SM 152
- grad bijeli: *Pozno dođe Srđević Ivane | Od Leđena, grada bijeloga* (SANU III, 66:6–7); MH I, 65, 71
- bez atribucije: *Piši knjigu od Leđena banu* (Vuk VII, 22:238)

Neutvrdiva ubikacija.

U makedonskim i bugarskim pesmama javlja se i u oblicima *Леген, Ледян, Лекян.*

U nauci se već više od sto godina vodi rasprava o tome gde bi i šta bi mogao biti Leđan grad. Posle raznih pretpostavki — od izjednačavanja sa Mlecima, Lješom i Litvom do ubikacije „južno od Prizrena“, „u Dalmaciji“, „u Makedoniji“, „u Grčkoj“ itd. — preovladao je najozbiljniji stav da ime označava Poljake (Poljsku, poljsko poreklo) u starijem obliku Λενζανηνοι, *Leđani* (Лома 2002), odnosno mađarskom *lengyel* (Новаковић 1879a). Među Lominim lingvističkim argumentima javlja se i tumačenje reči *leđan* prema *ledina* (neobrađeno polje, livada), odatle *Leđani* (stanovnici neobrađenih polja). Na isti način nastala su i mnoga slična imena na tlu bivše Jugoslavije, naročito u dalmatinskom zaleđu i kopnenim oblastima oko crnogorske obale: Ledenice kod Crikvenice, kod Gradačca, kod Kotora itd. Kod Ledenica iznad Dubrovnika bila je carina (mesto se danas i zove Carina), utvrđeni grad u posedu najjačih dubrovačkih patricija. Dedijer (1909) navodi da se iz tog mesta, koje se (izričitim navodom) zove Leđan, jedna porodica doselila u zapadnu Hercegovinu (oko Ljubuškog, u Rakitno i Duvno). Iako u pesmama koje Novaković (1879a) pominje u svom članku nema sumnje da je u pitanju mesto u Poljskoj (poljski kralj i njegov grad), što — među inima — potvrđuju i ovi stihovi:

> Podig'o se od Leđana kralje
> preko Lječke i preko Poljačke,
> preko Turske i preko Kaurske,
> i preš'o je na vodi Sitnici,
> i otiš'o kroz zemlju Arapsku,
> iziš'o je u zemlju Đurđiju,
> zaprosio u kralja đevojku (SM 72:8–14),

u „Ženidbi Dušanovoj“ i nekim muslimanskim pesmama lokacija bi mogla biti i iznad Dubrovnika, u njegovom neposrednom okruženju i pod njegovom jurisdikcijom:

> bješe ovdi od mora Latinka,
> od Leđana grada bijeloga
> (KH III, 2:965–966).

Tome u prilog ide i vezivanje tipičnog epskog junaka Ivana Srđevića za Leđen, u pesmi o njegovoj ženidbi (SANU III, 66), isto kao i Stevana Musića za Leđar (Vuk VI, 43). U SM 152, međutim, za grad Leđen vezuje se kralj Vukašin, što u pokušaj ubikacije ovog čuvenog mesta unosi dodatnu pometnju.

Kako god da se pitanje grada Leđana postavi, poželjno je usvojiti Lomin stav da Leđana ima više i da pesme ne moraju imati tačnu predstavu o tome koji je i gde je grad o kome pevaju. Takođe više u skladu sa književnom nego sa geo-poetikom, treba imati u vidu i specifičnu upotrebu prideva *ledeni* u kontekstu atribucije uz gradove: njime se ne označavaju pusta polja, već bogato ukrašene velike građevine od belog kamena ili mermera, kao Zadar, Beč i sl. (sinonimno sa *pleteni* i *talasasti/valoviti* — *vide* LEDENIK).

Literatura: Новаковић 1879a; Дедијер 1909, 150; Лома 2002; *Рјечник* s.v.

LENGER, Lenđer

Lenger

- palanka: *Ja sad odoh u Lenger-palanku* (MH III, 25:91)

http://www.balkaninstitut.com

Lenđer

- vlaški: *I do Brinja do vlaškog Lenđera* (KH II, 60:48)
- bez atribucije: *I kobila od Lenđera bana* (KH II, 40:1133)

Neutvrdiva ubikacija.

„Iznad varoši Visokog diže se [...] brdo Grad visoko 167 m nad morem. Samo zapadna ivica tog brda vezana je jednim zaravnjenim srtom za brdo Baranjušu (oko 650 m); na tom srtu je selo Grad.

Selo je prozvano po tome što se nalazi u neposrednoj blizini ostataka starog grada Visokog, po kojima se i samo brdo zove Grad. Taj grad je bio veliki, srazmerno drugim u blizini, a sačuvan mu je samo jugozapadni ugao. Istorija tog grada je istorija Visokog. U narodu se pripoveda da je u ovom gradu bio Kulin-ban. U celoj okolini Visokog opšte je verovanje, da je ovo bio iz narodne pesme poznati grad Leđan ili Lenđer. Pod gradom, blizu seoskih kuća, ima nekoliko srednjovekovnih stećaka.“*

U pesmama se „Lenger-palanka“ sreće samo kod muslimana i uvek kao hrišćansko mesto u Primorju. U njemu vlada Pavle general koji ima lepu ćerku Ružu (MH III, 25), ili ban čiji konj trči zajedno sa najboljim konjima, ali izgubi trku od muslimanskog junaka (KH II, 40). „Lenger-palanka“, mada (sa stanovišta jezika) može označavati bilo koje primorsko mesto sa lukom, ipak će biti neko konkretno mesto na moru jer se u dvema pesmama iz različitih zbirki put do njega opisuje na sličan način:

Iz turskoga izjaha Novoga,
Pa okrenu kroz Velebit kleti,
On okrenu u principovinu,
Pređe hunku carsku i ćesarsku,
I osvanu na Primorju ravnom.
Aga tegli do Lenger-palanke
(MH III, 25:142–147)

Ja sam skoro uzjaho dorata,
Potjero ga preko Velebita,
Pa od Zadra, do Herceg-Novoga,
I od Brinja do vlaškog Lenđera,
Od Zrmanje pa do Zvonigrada,
Do Otočca, do vode Gaščice
(KH II, 60:45–50).

Literatura: Филиповић 1928, 435*.

LERIN, Lorin

◐ Chloro, Florina

- grad: *A šilje je u Lorinu gradu* (SM 106:55)
- bez atribucije: *Baš na ruke Duke od Lorina* (SM106:56)

⊘ 40° 46′ N, 21° 23′ E

Grad u Grčkoj.

Glavno mesto Lerinske Makedonije.

Nastanjen kontinuirano još od preistorije. Sadašnje ime je izvedeno iz vizantijskog *Chloro*. Lerinski opat Amancije (Amand / Amantius / Amatius) iz VII v. (†708) posvetio se i njegov se dan slavi 18. novembra.

Pod Turcima, u Lerin dolazi veliki broj muslimana. Sredinom XVII v., po svedočanstvu Evlije Čelebije, grad je imao 6 muslimanskih mahala, ali od XVIII v. grčki element jača i na kraju preovlađuje, najviše zahvaljujući trgovini i zanatima, posebno kujundžijskom.

Od 1878. (nakon proterivanja Turaka iz Srbije) ojačava gerilska aktivnost u lerinskoj oblasti, a Lerin postaje centar makedonske borbe za oslobođenje i baza grčkih operacija u balkanskim ratovima (1912–1913).

Pesma ga pominje u neistorijskom kontekstu, kao mesto porekla žene mletačkog dužda („mila ćerca duke od Lorina“).

Literatura: Šimčik 1932, 89–90; Traianov 1970, 96.

LESENDRO, Lesandra, Lesandro, Lesendra

🅴 Isto ime kao *Aleksandar* < gr. *Aléxandros*, verovatno po sv. Aleksandru, čiji je kult bio raširen u sev. Albaniji. (A. L.)

Lesendro

- bez atribucije: *Da udare kuli na Lesendro*(Vuk VIII, 62:154)

Lesandra

- do Vranjine: *I Lesandru, što je do Vranjine* (Vuk IX, 10:484)

Lesandro

- bez atribucije: *Doklen sultan osvoji Lesandro* (Vuk IX, 19:71); Vuk IX, 31

http://www.balkaninstitut.com

Lesendra

♦ nasred Blata hladna: *Kod Lesendre, nasred Blata hladna* (SANU IV, 38:410)

Malo ostrvo sa zidinama u Skadarskom jezeru, između Vranjine i Crmnice (Crna Gora).

Na njemu je bila tvrđava koja je, zbog velikog strateškog značaja, često bila razlog za sukobe sa Turcima. U vreme vladike Petra II Petrovića Njegoša služila je kao zaštita od turskih napada i osiguravala neometan ribolov i trgovinu. Godine 1843. zauzeli su je Turci zajedno sa još dva skadarska ostrva — Vranjinom i Grmožurom (o tome peva Vuk VIII, 62, ali kao godinu navodi 1844). Njegoš nije uspeo da ih povrati iako je više puta pokušavao, pa je u Crnoj Gori ostala izreka: „Izgore ka vladika za Lesendrom". Lesendro je pripojen Kneževini Crnoj Gori tek 1878. (Vranjina i Lesendro su danas povezani sa kopnom nasipom preko koga idu magistrala i pruga Beograd–Bar.)

Pominje se u kontekstu crnogorskog pohoda na Kuče 1855. (Vuk IX, 10), napada na tursku skadarsku flotu ispod Lesendra 1858. (Vuk IX, 19) i boja na Grahovcu iste godine (SANU IV, 38), odnosno bitke kod Spuža 1862. (Vuk IX, 31).

> *Skadarske gorice*
> Mala ostrva u Skadarskom jezeru zovu se *gorice* i ima ih 7: Beška, Moračnik, Starčevo, Kom, Vranjina, Žabljak (Crnojevića) i Lesendro. Na prvih pet podignuti su manastirski kompleksi, a na poslednja dva tvrđave.

Literatura: RJA s.v.; *Рјечник* s.v.

LESKOVAC

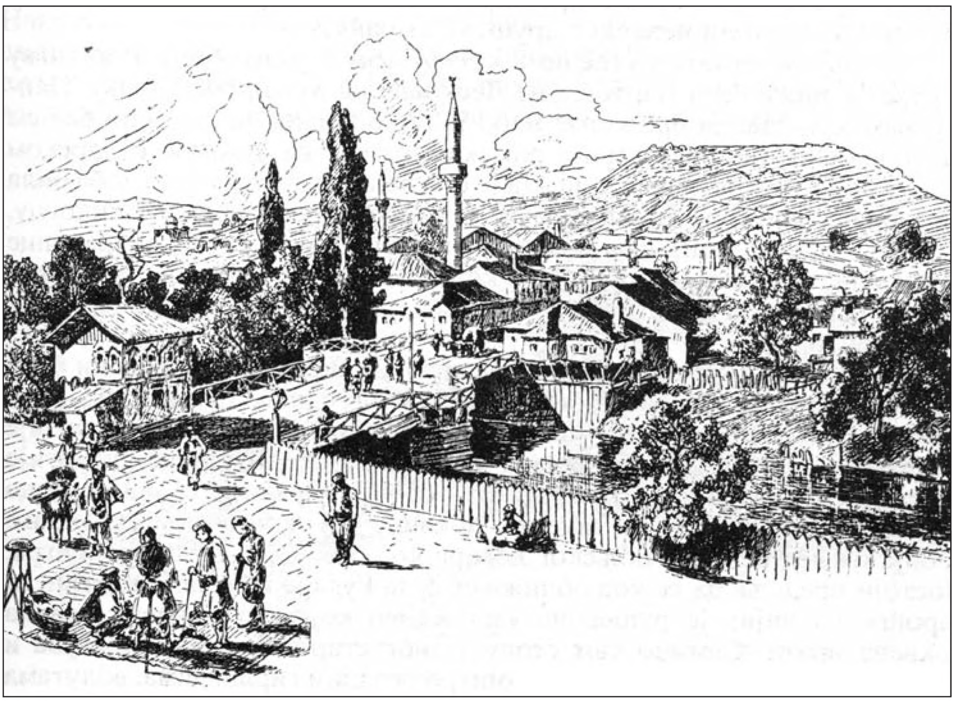
➊ Dubočica

🅴 Po drvetu lesci (prasl. **lěska*). Raniji naziv, stsrp. *Glьbočica / Glubočica* (Даничић 1, 211), od prasl. **globokъ* 'dubok'. (A. L.)

♦ na Moravi grad: *U Leskovcu na Moravi gradu* (Vuk IV, 31:9)

⊘ 43° N, 21° 57′ E

Grad u Srbiji.

Leskovac

http://www.balkaninstitut.com

Smešten je na obali reke Veternice (leva pritoka Južne Morave, otud verovatno i greška u epskoj geografiji), 45 km južno od Niša.

Staro varoško naselje, potiče još iz mlađeg kamenog doba, što potvrđuju nalazišta Gradac i Hisar. Tu su živela keltska plemena i ilirsko pleme Dardani. Na brdu Hisar, pod kojim se Leskovac razvijao, bila je rimska tvrđava. U srednjem veku oblast Leskovca zvala se *Dubočica* (po plitkim i dubokim barama). Oko 1165. njome je upravljao srpski župan Nemanja (osnivač dinastije Nemanjića). Sadašnje ime varoš je dobila 1300. kada se, u povelji kralja Milutina, pojavljuje kao gradsko naselje. Prilikom turskih provala iz Skoplja grad je rušen, a 1427. ga je zauzeo Murat II. Mirom u Segedinu 1444. vraćen je srpskom despotu Đurđu Brankoviću, ali su ga Turci ponovo osvojili 1454. pod Mehmedom II. Bio je kadiluk u sastavu Kruševačkog sandžaka.

U austrijsko-turskom ratu 1683–1699. privremeno su ga 1689. zauzele austrijske jedinice, ali su ga Turci povratili 1690. U XVIII v. postao je sedište Leskovačkog pašaluka.

Za vreme Prvog srpskog ustanka 1804–1813. Leskovčani su učestvovali u borbama pod vojvodom Streljom 1806–1807. Leskovački i niški kraj digli su se na ustanak protiv Turaka 1841, ali su taj ustanak ugušili albanski odredi dovedeni iz Jablanice. Tom prilikom popaljena su i porušena 104 sela. Leskovac su 1878. oslobodile jedinice Šumadijskog korpusa za vreme srpsko-turskog rata 1877–1878.

Pesma ga pominje u kontekstu boja na Deligradu 1806.

Literatura: Hrabak 1951; Trajković 1961; Zirojević / Eren 1963; Vasić 1969; Zirojević 1969; Milojević 1987; Даничић 2, 30; VE s.v.

LEŠNICA, Lješnica

- bijela: *Da si brzo u b'jelu Lješnicu* (Vuk IV, 33:364)
- bez atribucije: *U Lješnici tri noći noćio* (Vuk IV, 26:107); Vuk IV, 33, 34, 36

⊘ 44° 39′ N, 19° 18′ E

Varoš u Podrinju (Srbija).

Nalazi se na starom putu iz Šapca za Loznicu. Prvi put se pominje u XVI v. kao derbend u nahiji Jadar.

Pod Turcima, Lešnica je od 1521. pa sve do 1718. pripadala Zvorničkom sandžaku. Bila je bogato i napredno mesto sa dva naselja: Starom Varoši na brdu, gde su živeli Srbi, i Brodom — pored Lešničke reke — gde su živeli Turci. Kako je postavljena u središte važnih puteva (Loznica–Šabac–Zavlaka–Krupanj), Lešnica je često bila poprište sukoba hrišćana sa Turcima, što u okviru austrijsko-turskih ratova, što za vreme oba srpska ustanka. Posebnu ulogu imala je i kao mesto za vezu sa srpskom stranom Drine tokom Nevesinjskog ustanka 1875.

Kod Vuka u *Rječniku*: „1) voda koja utječe u Šibenac. 2) varošica navrh Mačve blizu Jadra i Drine. 3) Begova Lješnica, selo u Jadru".

Pominje se u kontekstu boja na Čokešini 1804. (Vuk IV, 26), boja na Loznici 1810. (Vuk IV, 33), borbe s Turcima kod Novog Sela (Vuk IV, 34). U ovoj poslednjoj verovatno se misli na srpsko-turski sukob 1806, mada lista učesnika ne odgovara istoriji; međutim, manastir Petkovica koji se pominje u ovoj pesmi kao aktivan, jer Turci uhvate i odvedu u Bosnu njegovog igumana, zapusteo je već 1804. i ponovo oživeo tek 1836. Novo Selo je mesto blizu ušća Janje u Drinu; kod njega je sačuvan stari srednjovekovni grad Vidin. U blizini je i stari Trojanov grad.

> Još i *Lješnica*: mesto u Bosni na Usori: „na Usori u Lišnici"*; Lješnica u Crnoj Gori kod Bijelog Polja.

Literatura: Латковић 1954, 536; Handžić 1986; Ристановић 2000, 376–385; Даничић 2, 33*; *Рјечник* s.v. *Љешница*.

LIČKI RIBNIK, Ribnik

E Poimeničen pridev **рыбьнъ*, muški rod verovatno prema *potok*, up. *Ribnica* u ženskom rodu prema *reka*. (A. L.)

- grad: *Ne će Osman gradu ni Ribniku* (KH II, 65:161)
- beli: *Oli k meni pod bela Ribnika* (Vuk III, 56:9)

http://www.balkaninstitut.com

- bijeli: *Ali ćemo bijelu Ribniku* (KH II, 62:159); KH II, 65; MH IV, 33
- bili: *A na Ribnik bili udariše* (MH IV, 33:27)
- bili na bogazu: *I Ribnika bila na bogazu* (MH IV, 33:108)
- na bogazu: *Sve spominje Ribnik na bogazu* (MH IV, 33:60)
- bez atribucije: *Knjigu piše aga od Ribnika* (Vuk III, 56:1); ER 63; KH I, 27, 31; KH II, 65, 71, 75; KH III, 7; MH III, 9, 21, 33, 41; MH IX, 3; EH 3

⊘ 44° 29′ N, 15° 27′ E

Mesto u Hrvatskoj.

Smešteno je u okuci reke Like oko 10 km j/i od Gospića.

U drugoj polovini XVI v. bio je deo Ličkog sandžaka. U ovom sandžaku, osim brojnih sela, bilo je 28 tvrdih gradova i varoši: Skradin (*vide*), Uzdarje, Sopković, Rakitnica, Destina, Velim, Vrana (*vide*), Tinj, Nadin (*vide*), Zemunik, Palešnik, Islam (*vide*), Karin, Obrovac Donji, Obrovac Gornji, Ribnik, Gračac (*vide*), Ostrovica (*vide*), Kožlovac, Benkovac, Brkljačina Polača (Tinjska) i Zvonigrad (*vide*). Ovaj Ribnik se 1839. nalazio u vlasti generala Filipa Vukasovića.

Vukova pesma (o dvoboju mladog Ive Senkovića i age od Ribnika) ne navodi agino ime, ali zato muslimanske pesme u njemu pominju Mustaj-bega (KH II, 75), Bojičiće i njihovu belu kulu (KH III, 7), Halilagu, brata Fazlagine gospe (MH IV, 33), itd. U ER 63 Ribnik se javlja kao mera za određivanje krajnjih granica Like:

porobiste četiri krajine,
porobiste Liku do Ribnika
i Krbavu pod gorom Kapelom
[i] Kapelu ukraj mora sinja (8–11).

Takođe i: Ribnik, stari grad u Hrvatskoj (44°42'N, 15°13'E) kod istoimenog mesta u Karlovačkoj županiji, oko 19 km s/z od Karlovca. Prvi put se pominje 1325. Krajem XIII i početkom XIV v. bio je u vlasti Babonića, od 1394. u rukama Nikole Frankopana, a od 1576. pripadao je Zrinskima. Posle neuspele zavere protiv bečkog dvora 1671, grad Ribnik doživljava sudbinu ostalih zrinsko-frankopanskih poseda koji su svi bili opustošeni i opljačkani.

Još i: selo u Srbiji, u podnožju Skopske Crne gore, u Gornjoj Moravi, oko 10 km s/i od Vitine.

Literatura: VE s.v. *Grad*; ЕП 3 s.v.

LIJEŠNJE, Liječno

- ravno: *Dođi s vojskom na ravno Liječno* (Vuk IV, 54:59)
- bez atribucije: *Vino piju do tri pobratima, | Na Liječno u bijelu crkvu* (Vuk IV, 54:1–2)

⊘ 42° 46′ N, 19° 19′ E

Mesto u Crnoj Gori.

Selo na starom putu za Nikšić, blizu manastira Morača („bijela crkva" u pesmi), u Donjoj Morači.

Pominje se kao zborno mesto za pohod na ovce nikšićkih Turaka („Građana").

Literatura: Латковић 1954, 612; RJA s.v.

LIJEVNO

- grad: *Pa otide u Lijevna grada* (Vuk III, 65:15); Vuk III, 72; SANU III, 44
- grad bijeli: *U Lijevnu gradu bijelome* (Vuk III, 72:4); SANU III, 44; SM 107, 138
- turski grad: *Po Lijevnu, po turskomu gradu* (MH I, 30:37)
- bijelo: *On se diže Lijevnu b'jelome* (Vuk III, 72:70); Vuk III, 50; ER 129; KH: I, 11
- bilo: *Kuga mori po Lijevnu bilu* (MH I, 30:36)
- tursko: *Posla knjigu na tursko Lijevno* (Vuk VII, 12:206)
- prokleto: *Ugledaše prokleto Lijevno* (Vuk III, 50:18)
- ravno: *Kad dođoše u Lijevno ravno* (Vuk III, 50:37); SM 16
- na krajini: *Kad su došli L'jevnu na krajini* (Vuk III, 72:71)
- bez atribucije: *Ja polazim u Lijevno, slugo* (KH I, 11:215); Vuk III, 36; Vuk VI, 49; ER 82, 135, 168, 179; SANU III, 28; MH VIII, 20, 23

Vide LIVNO

LIM

- na krajinu: *Brže Limu ide na krajinu* (Vuk VII, 32:85)
- blizu Sarajeva: *Što u Limu blizu Sarajeva* (Vuk VII, 32:4)

http://www.balkaninstitut.com

Neutvrdiva ubikacija.

U pesmi, mesto u kome su dvori Daničića Đura. Da nema odrednice „blizu Sarajeva", verovatnija bi bila neka lokacija u dolini reke Lim. S obzirom na to da se Lim kod Višegrada uliva u Drinu i ne dopire do Sarajeva, ostaje nerešeno koje bi to mesto moglo biti.

LIMAN

- bez atribucije: *Do Limana i mora sinjega* (KH I, 2:84); KH I, 21

Neutvrdiva ubikacija.

U pesmi se najverovatnije ne misli ni na koje određeno mesto, pa ni na danas postojeće, kod Valjeva. Iz formulacije: [mi ćemo — kažu Turci Rakociji kralju]

Sa stolice tebe pokrenuti,
Goniti te do Jabuke mlade,
A otale do Jabuke stare,
Pa otale do Karalimana,
Do Limana i mora sinjega,
U sinje te more potopiti,
Oli tebe živa uhvatiti,
Na peškeš te caru otpremiti (KH I, 2:80–87)

dalo bi se zaključiti da Karaliman i Liman služe ovde kao opšte ime za morske luke, tj. kao hiperbole za dužinu gonjenja. Pomen Jabuke — stare i mlade, upućuje na predanje o poslednjem vremenu Turske carevine (*vide* JABUKA).

U KH I, 21 Liman se pominje u drukčijem kontekstu:

Odvede ga u svoju odaju,
Na mehko ga šiljte posadila,
Iz dolafa pivo izvadila
U bocama od četiri ruke,
Za mezeta mehkijeh smokava,
I bijele ribe iz Limana (655–660)

gde Liman doista ne mora biti nikakvo određeno mesto.

Literatura: RJA s.v; TIR 95.

LIMLJANI, Limjani

E „Meždu Limljani" već u povelji iz 1296. (Шкриванић 1959, 75). Verovatno naziv doseljenika iz Polimlja, *Limštica* od *Limska reka*, u značenju 'koja teče kroz Limljane'. (A. L.)

Limljani

- selo: *I Limljane selo opalili* (Vuk VIII, 73:1119)
- bez atribucije: *U Limljane i Karuče gornje* (Vuk VIII, 73:541)

Limjani

- selo: *Na Limjane selo udariše* (Vuk IX, 1:616)
- bez atribucije: *Na Limjane i Crmnicu donju* (Vuk IX, 1:588); Vuk IX, 2

⊘ 42° 11′ N, 19° 5′ E

Pleme i mesto u Crmnici (Crna Gora).

Smešteno je u severnoj podgorini planine Sutormana. Najveći deo oblasti i sva naselja ovog plemena nalaze se u slivu reke Limštice, koja izvire gotovo pod samim grebenom planine Sutorman i teče na s/z do sastava sa rekom Mrtvicom (odakle nastaje Crmnička rijeka). Od svih crnogorskih plemena, Limljani su najdalje na j/i pa su vekovima bili u neposrednom susedstvu Turaka i Arbanasa (muslimana i katolika) u Crnogorskoj Krajini.

Zbog toga su u Limljanima tražili i nalazili pribežište begunci i uskoci iz svih okolnih srpskih, a najviše iz crnogorskih krajeva. Ni u jednom crnogorskom plemenu nema srazmerno tako mnogo porodica koje su poreklom od uskoka i od izbeglica od krvne osvete („od krvi"), koliko u Limljanima.

Limljani su u celini jedno veliko naselje, koje se deli na veći broj manjih. Obično se ta manja naselja nazivaju „mahalama", a ređe „selima", a pošto u nekima od njih živi samo po jedno veće bratstvo ili ono čini glavno stanovništvo, čuje se često i naziv „bratstvo".

Selo Limljani nalazi se na desnoj obali Crmničke rijeke, nedaleko od njenog izvora, oko 10 km južno od Virpazara na Skadarskom jezeru. Prvi put se pominje 1317/18. u povelji kralja Milutina koji daruje Limljane manastiru sv. Nikole na Vranjini, a krajem XV v. i u povelji Ivana Crnojevića u sličnom kontekstu.

Pesme ih pominju u kontekstu pohoda Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1852–1853. (Vuk VIII, 73; Vuk IX, 1) i turskog udara na Crmnicu (Vuk IX, 2).

http://www.balkaninstitut.com

Literatura: Вукмановић 1988; Бубало 2006, 259; ЕП 2 s.v.

LIMNO

♦ bijelo: *Otišo je Limno u bijelo* (MH II, 29:74)

Vide LIVNO

LIPETE, Lipet

➊ Lipeta

🅴 Možda porodični nadimak, up. stukr. *Lipjata*, strus. patronimik *Lipjatin*, ime sela *Lipjatino* (prasl. **Lipęta*, verovatno od *lipa*). Zbog oblika množine manje verovatna se čini mogućnost da je posredi izvedenica od slovenskog naziva za drvo sufiksom romanskog porekla *-et*, kakvih ima u zapadnoj Srbiji: *Brezet*, *Vrbet*, *Jelet*, pa i *Lipet* (up. Лома 1985, 110 i d.). (A. L.)

Lipete

♦ kod Konjica ravna: *U Lipete kod Konjica ravna* (Vuk VII, 44:2)

Lipet

♦ bez atribucije: *Od Lipeta Lipet-bajraktara* (KH II, 63:201); Vuk VII, 44

Nekada selo i utvrđena karaula u Hercegovini, u istoimenom klancu kroz koji je išao stari put Konjic–Borke–Lipeta–Zimlje–Belo Polje–Mostar. Od početka XVIII v. ova karaula je pripadala Mostarskoj kapetaniji. Na današnjim geografskim mapama se ne pojavljuje.

Prvi spomen u putopisu Evlije Čelebije koji je ovuda prošao 1664. Po njegovom svedočenju, kula je bila tvrda a, da bi se još uvećala, podignuto je oko nje 50 kuća. Utvrđenje je, prema tome, nastalo sredinom XVII v. U drugoj polovini XVIII v. posada je brojala blizu 400 zapovednika i vojnika. Posle 1835. ovaj klanac su čuvali redovni vojnici.

Pominje se u kontekstu sukoba između hajduka Mijata Tomića i njegovog pobratima Malenice (Vuk VII, 44), i kao mesto Lipet-bajraktara u kontekstu sukoba sa „banom Rakocijom“ u svatovima Bojičić Alije (KH II, 63).

Literatura: Крешевљаковић / Капиџић 1954, 20, 21; EČ 112 (nap. 108).

LIPLJAN, Lipljani

➊ Ulpiana, Lipenion, Iustiniana Secunda

🅴 Stsrp. *Lьpljanь* kao neposredan refleks lat. imena *Ulpiana* (datog po rim. caru Marku *Ulpiju* Trajanu), današnji oblik paretimološki izvrnut prema *lipa* ili možda nazivu za ribu *lipljan*. (A. L.)

Lipljan

♦ selo pitomo: *Kod Lipljana sela pitomoga* (SM 62:269)

♦ bez atribucije: *U Lipljanu da se sastanemo* (Vuk IV, 31:141)

Lipljani

♦ ravni: *Hajde š njome u Lipljane ravne* (SM 63:124)

⊘ 42° 31′ N, 21° 7′ E

Mesto u Srbiji.

Ostaci starog grada leže na mestu istoimenog današnjeg naselja, na desnoj obali Sitnice, oko 16 km južno od Prištine. U rimsko doba bio je jedan od najvažnijih gradova Balkanskog poluostrva, ali je porušen za vreme seobe naroda. Grad je obnovljen za vreme cara Justinijana 527–565. kada je i preimenovan u *Iustiniana Secunda*.

Prvi put se pominje u *Kratkoj istoriji* Jovana Skilice kao jedan od gradova čiji su poslanici posle smrti cara Jovana Vladislava (februara 1018) došli u Mosinopolj da izraze pokornost vizantijskom caru Vasiliju II. To znači da je Lipljan u prethodnom periodu bio pod vlašću cara Samuila i njegovih naslednika. Godine 1019. Lipljan se pominje u prvoj hrisovulji Vasilija II izdatoj Ohridskoj arhiepiskopiji, kao episkopsko sedište pod imenom *Lipenion*. Pod istim imenom, i kao „mali gradić“, pominje ga Ana Komnina u *Aleksijadi*.

Opisujući osvajanja Stefana Nemanje, njegov sin Stefan Prvovenčani navodi da je on, pored ostalog, priložio „zemlji svog otačastva“ i oblast Lipljana.

Uz Prizren, kao jedan od dva vizantijska grada koje je Nemanja zauzeo, Lipljan je bio centar episkopije u srpskoj crkvi i državi. Lipljan je u XIV v. zamenila Gračanica, a treća episkopija formirana je u Hvosnu, kod Peći. Turci osvajaju Lipljan 1455, pošto su uzeli

http://www.balkaninstitut.com

Novo Brdo, Trepču, Bihor i druga mesta na Kosovu. Tri nedelje posle pada Novog Brda bio je zauzet i Prizren, pa čak i zetski stari grad Medun, koji je morao primiti tursku posadu. Tako je i čitav preostali deo južne Srbije došao pod tursku vlast.

Kod Lipljana je 1832. vođena bitka između carskih trupa i bosanskih feudalaca. Sultanovu vojsku je porazio Husein-beg Gradaščević. Posle te bitke bilo je potrebno još 20 godina da se slomi otpor bosanskih feudalaca koji su tražili autonomiju Bosne. Zbog ove pobede Gradaščević je dobio nadimak Zmaj od Bosne (delimično o tome peva SM 62).

Pominje se u kontekstu boja na Deligradu 1806. (Vuk IV, 31; SM 63).

Literatura: Јиречек 1959, 281; *Задужбине Косова* 376; *Рјечник* s.v.; VE s.v.; Imenik YU 233.

LIPNICA

♦ bez atribucije: *Ti udari poljem od Lipnice* (Vuk IV, 33:463)

⊘ 43° 54′ N, 20° 48′ E

Mesto u Srbiji.

Nalazi se u neposrednoj blizini grada Loznice (pesma i peva o bici za Loznicu 1810).

Vuk u *Rječniku* pominje Vlašku Lipnicu kao „srpsko selo (blizu Turske Lipnice)".

Literatura: *Рјечник* s.v.; ЕП 2 s.v.

LIPNIK

E Poimeničen pridev **lipьnъ* od *lipa*. (A. L.)

♦ selo maleno: *Te je šalje* [knjigu] *Gacku širokome, | A Lipniku selu malenome* (Vuk IV, 57:3–4)

♦ bez atribucije: *Pa je posla Gacku i Lipniku* (Vuk IV, 58:3); Vuk VIII, 53; SANU IV, 34

⊘ 43° 8′ N, 18° 37′ E

Mesto u BiH, kod Gacka.

Godine 1814. naselio se u taj kraj Smail-aga Čengić. U Lipniku je sagradio odžak i kulu na 3 sprata. Posle Smail-agine smrti (1840), stanovao je ovde njegov sin Dedaga. Od 1875. do 1876. bila je u kuli i odžaku turska vojska. Vojska je izašla 30. juna 1876, a sledećih dana Crnogorci su zapalili obe zgrade. Još 1896. videli su se njihovi ostaci. Ovu kulu pominje Mažuranić u svom epu, s tom razlikom što je pogrešno stavlja u Stolac. I Vukove pesme (Vuk IV, 57, 58; SANU IV, 34) pevaju o smrti Smail-age Čengića, ali ne greše u ubikaciji njegovih odžaka.

Kod Vuka u *Rječniku*: „manastir u Turskoj Hrvatskoj u nahiji Krupskoj".

> Takođe i selo na obroncima planine Majdan, zapadno od Sanskog Mosta (BiH).
> U *Imeniku Jugoslavije* iz 1973. javlja se i jedan Lipnik u Hrvatskoj (kod Ozlja).

Literatura: Иванчевић 1891; Крешевљаковић / Капиџић 1954, 80; Спремић 2005; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 233; ЕП 2 s.v.

LIPOVAC

E Poimeničen pridev **lipovъ* od *lipa*. (A. L.)

♦ blizu Kragujevca: *Prevariše Mata buljubašu | Iz Lipovca blizu Kragujevca* (Vuk IV, 24:397–398)

♦ bez atribucije: *Od Lipovca na Križice sađe* (KH II, 59:753)

Neizvesna ubikacija.

1. U Kneževini Srbiji, blizu Kragujevca, postojala su dva mesta sa tim imenom — jedno u Gruži i drugo u Jasenici. Vukova pesma ga pominje u kontekstu početka bune protiv dahija (tj. Prvog srpskog ustanka 1804) kao mesto kneza Mate buljubaše.

2. U KH II, 59 (752–760) ne radi se o mestu već o polju, na putu između Cetingrada i Zadra:

Polje pride, do Lipovca dođe;
Od Lipovca na Križice sađe,
I tu prođe, na Užice dođe,
Pa odovud do Bukovca sađe,
A kad otud na Ključarsko dođe,
Ošinula zora sa istoka:
Dobra dora Babahmetovića!
Na Vedrinah već se rodi sunce,
Kad s' latinskom Zadru pomolio
(isto i KH III, 1).

> Takođe i: selo i manastir iz 1399. u Srbiji, 10 km istočno od Aleksinca; selo u Hasu pod Paštrikom, oko 10 km j/i od Đakovice

http://www.balkaninstitut.com

(Srbija). Pominje se 1330. u Dečanskoj hrisovulji. U turskom popisu iz 1485. zabeleženo je kao Lepovac; pod istim imenom sela kod Topole, Gornjeg Milanovca, Kruševca, Vranja i Ražnja.

U Hrvatskoj: selo u opštini Nijemci, Vukovarsko-srijemska županija, blizu današnje granice sa Srbijom; srednjovekovni grad u Samoborskom gorju podignut u XIII v. Naizmenično su ga držale porodice Seč, Frankopan i Erdedi.

Literatura: Дероко 1950, 125; Вукановић 1975, 153; Гавриловић 1994, 93*; ЕП 2 s.v.; Imenik YU 234; *Hrvatski leksikon* II s.v.

LIPOVO (Gornje i Donje)

- bez atribucije: *Pa ti ajde na Lipovo s vojskom* (Vuk IX, 17:191); Vuk IX, 18

⊘ 42° 52′ N, 19° 25′ E

Selo u Crnoj Gori, kod Kolašina.

Sudeći po kontekstu, moglo bi biti i polje:

Pa ti ajde na Lipovo s vojskom,
Na Lipovo da se sastanemo,
I da naše vojske smiješamo
(Vuk IX, 17:191–193).

Oba puta radi se o crnogorskom pohodu na Kolašin (bez znanja i dozvole kneza Danila na Cetinju).

Literatura: http://www.fallingrain.com

LISIK

- bez atribucije: *Od Lisika devet đenerala* (MH I, 66:34)

Neizvesna ubikacija.

Mogao bi biti Lješ (*vide*) čija su stara imena *Lissum* i *Lissus* (od gr. *lissos* ’gladak’). Mnogo je manje verovatna druga mogućnost — da se radi o ostrvu Visu (antička kolonija *Issa*), čije ime na italijanskom i danas glasi *Lissa*, ili o nemačkom gradu Lajpcigu (*Lipisca*).

Između ostalog, i geografija pesme ide u prilog Lješu: Zagorje, Nevesinje, Travnik, Lisik, Stambol. Ova mesta čine neprekinutu liniju koja se pruža pravcem severozapad–jugoistok od Dalmatinskog Zagorja do Stambola:

To se čudo podaleko čulo,
Po krajinam i po kraljevinam,
To začuo Filip-Begoviću,
U Zagorju, polju širokome,
Pa prosio kitnu Anđeliju
I njemu je cura zabavila,
Ne će ona Filip-Begovića.
....
Najposlije Anđu zaprosio,
Zaprosio beže Ljuboviću,
Nevesinja polja širokoga,
Ne će ona bega Ljubovića.
Najposlije curu zaprosio,
Zaprosi je travnički vezire,
I njemu je mlada zabavila.
....
Najposlije nju su zaprosili,
Zaprosili dvan’est kapetana
Od Lisika devet đenerala.
Najposlije Anđu zaprosio,
Zaprosio sultan-Imbrajime,
Od Stambola, od bijela grada (12–37).

Literatura: Јиречек 1959b, 210, 240.

LISINA

- bez atribucije: *I Adžijća kneza iz Lisine* (Vuk IV, 51:26)

⊘ 43° 8′ N, 18° 43′ E

Mesto u Pivi (Crna Gora).

Pominje se u kontekstu ukidanja turskog harača u Pivi i pogibije Ibre Airovića.

Literatura: Пурковић 1940; Латковић 1954, 602; *Рјечник* s.v.

LIVEROVIĆI

- bez atribucije: *I otide niz Liveroviće* (Vuk IV, 13:34)

⊘ 42° 44′ N, 19° 4′ E

Selo u Crnoj Gori (Nikšićka župa).

Pominje se kao mesto na putu od Verizovića (pod Ostrogom) do Nikšića.

Literatura: Латковић 1954, 510.

LIVNO, Hlivno, Hlijevno, Lijevno, Limno

❶ Bariduum, Hlebiana, Hleuna, Bistrica

🅴 **Xlěvьno*, od **xlěvъ* ’staja’, i u Crnoj Gori *Lijevno*, *Ljevišta* < **xlěvišča*, polj. *Chlewno* (up. P. Ivić u OC EPCJ 79–80). (A. L.)

http://www.balkaninstitut.com

Livno

- bijelo: *A top puče pred bijelim Livnom* (Vuk III, 86:25); ER 168; SANU III, 13, 76
- bilo: *Jer je kula nasrid bila Livna* (MH VIII, 24:33)
- duboko: *A iz Duvna Livnu dubokome* (KH I, 11:247)
- kameno: *Sa Kablića od Livna kamena* (KH: II, 59:823); Vuk VII, 43; EH 9
- kamenito: *Pa odoše kamenitu Livnu* (Vuk VII, 43:46)
- na krajinu: *Pa pođoše Livnu na krajinu* (Vuk VII, 43:125); MH VIII, 17
- bez atribucije: *Kad kauri Livno porobiše* (Vuk III, 86:1); ER 168; MH VIII, 19

Lijevno

- grad: *Pa otide u Lijevna grada* (Vuk III, 65:15); Vuk III, 72; SANU III, 44
- grad bijeli: *U Lijevnu gradu bijelome* (Vuk III, 72:4); SANU III, 44; SM 107, 138
- turski grad: *Po Lijevnu, po turskomu gradu* (MH I, 30:37)
- bijelo: *On se diže Lijevnu b'jelome* (Vuk III, 72:70); Vuk III, 50; ER 129; KH: I, 11
- bilo: *Kuga mori po Lijevnu bilu* (MH I, 30:36)
- tursko: *Posla knjigu na tursko Lijevno* (Vuk VII, 12:206)
- prokleto: *Ugledaše prokleto Lijevno* (Vuk III, 50:18)
- ravno: *Kad dođoše u Lijevno ravno* (Vuk III, 50:37); SM 16
- na krajini: *Kad su došli L'jevnu na krajini* (Vuk III, 72:71)
- bez atribucije: *Ja polazim u Lijevno, slugo* (KH I, 11:215); Vuk III, 36; Vuk VI, 49; ER 82, 135, 168, 179; SANU III, 28; MH VIII, 20, 23

Hlivno

- bijelo: *Što si b'jelo Hlivno porobio* (MH III, 18:760); MH III, 7, 10, 14, 18, 22; MH IV, 34; EH 3
- bilo: *Kad je bilo Hlivno izgorilo* (MH III, 18:903); MH III, 19; MH IV, 29, 30, 43
- bijelo kameno: *Od bijela Hlivna kamenoga* (MH III, 19:211)
- bilo od kamena: *Kune bilo Hlivno od kamena* (MH III, 19:5)
- kameno: *Svak bi reko u Hlivnu kamenu* (MH III, 19: 188); MH III, 23; MH IV, 26, 30; KH I, 23; KH II, 70; EH 3, 4, 12
- tursko: *Ako mi tursko ne uhrvaš Hlivno* (MH III, 18:467)
- carevo: *Pa pod Hlivno i Duvno carevo* (MH III, 4:603)
- na ćenaru: *Ovo ti je Hlivno na ćenaru* (EH 3:375)
- kraj Bistrice: *Kraj Bistrice Hlivno zapalio* (MH III, 18:65)
- kraj vode Bistrice: *Tebi će Hlivno kraj vode Bistrice* (MH III, 18:460); MH III, 3, 8, 12, 18
- bez atribucije: *Kad Kauri Hlivno popališe* (KH II, 70:1); MH III, 13, 19; MH IV, 29; EH 3, 4, 12

Hlijevno

- grad: *Kad s' otišo do Hlijevna grada* (KH: I, 23:251); KH II, 74
- pusto kameno: *Ispod pusta Hl'jevna kamenoga* (KH II, 74:336)
- bez atribucije: *Kud god iđe, u Hlijevno siđe* (KH I, 23:141); KH II, 74; EH 3, 5, 12

Limno

- bijelo: *Otišo je Limno u bijelo* (MH II, 29:74)

⊘ 43° 49′ N, 17° 4′ E

Grad u BiH.

Srednjovekovno bosansko utvrđenje i župa, nazvano po mestu Livnu (Χλεβένα) na granici srpskih i hrvatskih oblasti i na važnom pravcu iz Dalmacije za Bosnu. Livno je bilo prostran grad sa 5 kula. Danas mu nema traga.

Livanjski župan pominje se 892. U X v. ova župa je pripadala Hrvatskoj. Ban Stjepan Kotromanić je 1326. pripojio Bosni tri hrvatske župe: Duvno, Livno i Dlamoč (Glamoč). Od tih župa nastala je oblast *Zapadne strane* ili *Završje*. U župi Livnu bio je u to doba grad Bistrica, na mestu na kojem je kasnije sagrađen livanjski grad. Predgrađe ispod Bistrice nosilo je ime župe, a to je ime prešlo i na grad Bistricu.

Krajem XIII i početkom XIV v. Livno je u vlasti hrvatskih velikaša Šubića, zatim bosanskog vojvode Hrvoja Vukčića i najzad bosanskog kralja do pada Bosne pod tursku vlast 1463. Iste godine, Vladislav Hercegović (sin hercega Stefana Vukčića) oteo je Livno

http://www.balkaninstitut.com

od Turaka, ali su ga oni ponovo osvojili 1485. kada je uključeno u kadiluk Neretva.

Prvi put se pod Turcima pominje 1626. Ispod starog grada razvilo se u tursko doba današnje Livno, koje je doživelo najveći procvat u XVI i XVII v. kad je često bilo sedište Kliškog sandžaka i tako zadobilo veći politički i vojni značaj.

Livno je uključeno u Krajinu kada su Turci krajem XVII v. izgubili oblasti van užeg bosanskog područja. Tada je formirana Livanjska kapetanija na čijoj su teritoriji često izbijali sukobi sa uskočkim četama iz mletačke Dalmacije. U hronici popa Šilobadovića ima podataka o četovanju Livnjaka po Primorju i Primoraca po okolini Livna. Stojan Janković je porobio Livno 1686. S livanjske strane pominje se kao četovođa Mujo Ćurčić. Čuveni top „Zelenko" iz epskih pesama bio je u Livnu 1833.

Prema opisu očevica sa kraja XIX v. (1892), Livno se delilo na gornji i donji grad. U gornjem je bila tvrđava u kojoj su živeli samo muslimani, a donji se i sam delio na istočni sa katoličkim i zapadni sa pravoslavnim stanovništvom. Od zanata u Livnu su tada praktikovani dunđerski, krojački, ćebedžijski, samardžijski i zlatarski. Mesto je bilo čuveno po vezenim cigarlucima koji su se mogli naći na gotovo svim evropskim pijacama.*

Za Livno se vezuje jedna od najstarijih plemićkih porodica u muslimanskoj Bosni — begovi Atlagići. Iz nje je poteklo mnogo paša, begler-begova i alajbegova. Među njima, alajbeg Atlagić je poginuo 1737. pod Banjalukom, a Mehmed-paša Atlagić 1807. pod Loznicom. Porodica se ugasila kada je 1861. Ali-beg Atlagić umro u Livnu bez muškog potomstva.

Hrišćanske pesme pominju kulu Mehmeda Begovića u Livnu (MH VIII, 24) i vezuju za grad mnoge detalje iz života hajduka i harambaše Mijata (Mihata) Tomića (Vuk III, 65; Vuk VII, 43; SANU III, 13; MH VIII, 17, 19, 23). Mimo toga, Livno je u njima prikazano kao mesto na zlu glasu po surovom odnosu prema sužnjima hrišćanima (Vuk III, 50; ER 168 itd.).

Zbog velikih uskočkih gubitaka u rejonu Livna, hrišćanska epika ga je nazvala *prokleto* Lijevno. Za muslimane-pevače Livno je, naprotiv, bilo simbol blagostanja i bogatstva:

> Udaću se u kameno Hlivno,
> Gje se svila na drame prodaje,
> A kadifa miri na aršine,
> Na mosure prodaje se zlato
> (EH 4:82–85).

Muslimanske pesme ga pominju uglavnom u ženidbenom kontekstu, a od njih je najzanimljivija KH I, 11 koja opeva jedan istiniti događaj iz 1657. Pesme KH II, 70 (muslimanska) i Vuk III, 86 (hrišćanska) pevaju o sličnom (možda i istom) događaju, ali iz dva različita ugla. Za sam grad obično se vezuju imena paše Atlagića, Berat-paše, paše Radoslije i Smailbega Kopčića. Samo se u ER 129 u Livno smešta izvesni Arjadin vojvoda (otmičar sestre Bogdana Bodolića). S obzirom na specifične okolnosti pod kojima je ova zbirka nastala, i na njenu još uvek nerazrešenu ortografiju, lako je moguće da Arjadin nije zaista neko lično ime, već iskvareni oblik u epici posvedočene reči *orjatin* (u značenju 'prostak, zlikovac' — upor. *adamsko* i *orjatsko* koleno).

Literatura: Борић 1892, 330–332*; Kreševljaković 1953; EČ 138 (пар. 70); Даничић 3, 417; *Рјечник* s. v. *Лијевно*; VE s.vv. *Grad*, *Livno*.

LONČARI, Lončar

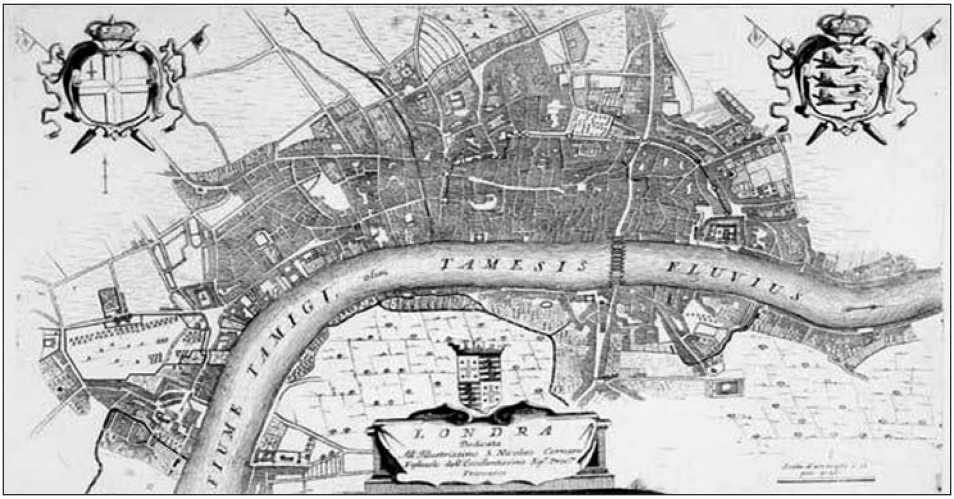
- grad: *Kada dođe u Lončaru gradu* (SANU III, 58:77); SANU III, 59

Neizvesna ubikacija.

U SANU III, 58 radi se o nekom gradu u Bosni, jednom od četiri postojeća Lončara (kod Gacka, kod Busovače, kod Orašja i kod Tešnja). Međutim, u SANU III, 59 ubikacija nije čvrsta (pevač radnju smešta jednom u Ušćup, tj. Skoplje u Makedoniji, a drugi put u „grad Lončar" bez drugih naznaka), pa nije moguće odrediti na koje se mesto misli.

Obe pesme pominju grad Lončar u kontekstu sižea o ženi koja, prerušena u carevog deliju, oslobađa muža iz tamnice.

http://www.balkaninstitut.com

London

Još i 2 zaseoka u Bosni: u okrugu Banjalučkom i u okrugu Travničkom.

Literatura: Даничић 2, 21; Imenik YU 237; ЕП 2 s.v.; RJA s.v.

LONDON

Ⓛ Londinium

🅴 Od kelt. ličnog imena *Londinos*, od **lon-do-* 'divlji, smeo' (Kiss 386a). (A. L.)

♦ bez atribucije: *Pođi Beču a pođi Londonu* (KH I, 2:204)

⊘ 51° 30′ N, 0° 7′ W

Glavni i najveći grad Ujedinjenog Kraljevstva Velike Britanije i Severne Irske.

Nalazi se u j/i Engleskoj, na obalama Temze, oko 75 km od njenog ušća u Severno more.

Posle osvajanja Britanije 43. pod imperatorom Klaudijem, Rimljani su na obalama Temze podigli uporište *Londinium* i dali mu status municipijuma, ali je sedište njihove uprave tada svejedno bilo u Kolčesteru (*Camulodunum*). Tacit spominje London kao poznati trgovački centar na Temzi, koja je u to vreme bila dublja i mnogo šira, tako da su — uz povoljnu plimu — brodovi mogli da plove duboko u unutrašnjost kopna, što je bilo od velikog značaja za stacioniranje legija. U to vreme podignut je prvi fiksni drveni most na mestu današnjeg Londonskog mosta (*London Bridge*). London su 61. razrušili ustanici kraljice Budike koji su se 55. pobunili protiv rimske vlasti. Rimljani ga ubrzo obnavljaju i oko 120. opasuju zidom sa šancem (područje današnjeg Sitija). Tokom IX i X v. povremeno ga osvajaju Vikinzi (872–886, 980–1011), ali London uglavnom ostaje pod vlašću engleskih kraljeva koji dugo borave u njemu i donose mu napredak. Krajem X v. London je trgovački grad sa samoupravnim pravima koja je uspeo dugo da sačuva, pa mu te povlastice priznaje i Viljem Osvajač 1067, koji je posle bitke kod Hejstingsa 1066. postao kralj Britanije i imao glavnu podršku upravo u Londonu. Po njegovoj naredbi započeta je izgradnja londonske tvrđave (*Tower of London*).

London je stradao od kuge u dva navrata (1377. i 1665), a 1666. je gotovo potpuno izgoreo u požaru (4/5 grada je nestalo). U XVIII i početkom XIX v. ubrzano se širi i postaje najveći trgovačko-finansijski i pomorski centar na svetu.

Pesma ga pominje u kontekstu nekog panevropskog rata protiv Turaka. Međutim, pomen epskog Rakocije (*vide* porodica Rakoci *ad* KOMADI) ukazuje na dve mogućnosti: 1) tridesetogodišnji rat u kojem je Đerđ Rakoci (1593–1648) učestvovao na strani Francuske i Švedske a protiv Austrije,

http://www.balkaninstitut.com

nastojeći da pripoji Mađarskoj pogranične oblasti koje su bile pod vlašću Austrije i Turske; 2) Rakocijevu bunu 1703. (koju je predvodio Ferenc Rakoci, 1676–1735) protiv vlasti kuće Habzburg u Mađarskoj. Za siže u kome se pominje ime Rakoci, ova dva konteksta su najmanje neprihvatljiva. Odstupanja su, međutim, znatna (uplitanje Beča i Londona na istoj strani protiv Turske, vodeća uloga Rusije), pa ostaje mogućnost da se ime Rakoci pojavilo na ovom mestu greškom, a da se zapravo peva o rusko-turskom ratu 1768–1774. koji je završen Kučuk-kajnardžijskim mirom. Operacijama u ovom ratu bile su zahvaćene gotovo sve crnomorske tvrđave pomenute u ovoj pesmi: Bender, Očakov, Tulča, Ismail, Hršava, Hotin, a u sastavu ruske baltičke flote bilo je mornara raznih nacionalnosti (pored Rusa, još i Engleza, Škota, Holanđana i Danaca). Tu možda treba tražiti dodirnu tačku sa pesmom u kojoj epski Rakocija skuplja vojsku među Rusima, Austrijancima, Englezima i Francuzima.

Literatura: VE s.v.

LORIN

- grad: *A šilje je u Lorinu gradu* (SM 106:55)
- bez atribucije: *Baš na ruke Duke od Lorina* (SM106:56)

Vide LERIN

LOZNICA

◐ Ad Drinum, Tisnica

🅴 Od 1719. (Der Losanizer Distrikt). Čest topografski naziv; poimeničen pridev **lozьnъ*, od *loza*. (A. L.)

- grad: *Loznici se gradu prikučiše* (Vuk IV, 33:136)
- bijeli grad: *Od Loznice, od bijela grada* (Vuk IV, 32:119)
- bijela: *Mislim sjesti u b'jelu Loznicu* (Vuk IV, 33:34)
- bez atribucije: *U Loznici i u Pakovraću* (Vuk II, 31:43); Vuk II, 37; Vuk IV, 33, 36, 62; Vuk VIII, 73

Sudeći prema sižeima i pomenu Pakovraće crkve, biće da su ovde u pitanju dve Loznice, obe u Srbiji: današnji grad Loznica (Vuk IV, Vukov *Rječnik* s.v. ad 2) i selo Loznica kod Čačka, u opštini Čačak (Vuk II, Vukov *Rječnik* s.v. ad 3), gde se nalazi i manastir Pakovraće.

1. Grad Loznica (43° 8′ N, 21° 18′ E) nalazi se u zapadnoj Srbiji na reci Štiri, pod Gučevom u Podrinju. Njene preteče su bile antički grad *Ad Drinum* i srednjovekovna *Tisnica*. Sadašnje ime je dobila po divljim lozama kojima je bio obrastao brežuljak Kličevac u j/z delu Loznice. Prvi put se pominje 1548. kao selo u nahiji Ptičar, a 1656. kao grad.

U austrijsko-turskom ratu 1788–1791. zauzele su je austrijske trupe 1789, ali su je Turci povratili 1790. Pripadala je Zvorničkom sandžaku Bosanskog pašaluka. Za vreme Prvog srpskog ustanka više puta su se bile bitke za Loznicu. Nju su 1804. prvu napali harambaše Đorđa Ćurčije i ustanici. Turci su pobegli iz nje preko Drine u Bosnu. Pesma Vuk IV, 33 peva o boju na Loznici iz 1810. kada je grad branio Anta Bogićević, na drugim mestima naveden kao gradski kapetan tokom Prvog srpskog ustanka (Vuk IV, 32, 36). Pod tursku vlast ponovo je pala 1813, a konačno je oslobođena 1815.

U Kneževini Srbiji pominje se kao varoš sa 295 kuća i 1203 stanovnika sa mirovnim i okružnim sudom i upravom. U Kraljevini Srbiji zavedena je kao varoš u Podrinskom okrugu („srez Jadranski") sa poštom i telegrafom. Kod Vuka u *Rječniku* javlja se kao gradić u Jadru, u podnožju Gučeva.

U pesmi Vuk VIII, 73, koja peva o pohodu Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1852–1853, boj kod Loznice 1810. uzima se kao model ponašanja i ratnički uzor za otpor Turcima.

2. U kontekstu nemanjićkih vremena (XIV i XV v.), kod Vuka se jedna Loznica, uz Banjicu (*vide*), Pakovraću i Atenicu (*vide*), pominje kao lokacija vinograda epskog bana Milutina (*vide* POŽEGA) pred njegov polazak u bitku na Velbužd (Vuk II, 31). U *Rječniku*, ta je Loznica u nahiji Požeškoj. Pesme kod tog mesta pominju i manastir Tronošu *kod Loznice na r'jeci Tronoši* (Vuk II, 37:44).

Literatura: Котуровић 1892; Вукановић 1975, 153; Marković 1988, 135; Гавриловић 1994, 94; Ристановић 2000,

http://www.balkaninstitut.com

350–352; Даничић 2, 20; *Рјечник* s.v.; Imenik YU, 238; VE s.v.

LUKA

- široke: *Ti ćeš udrit' na široke Luke* (Vuk VIII, 64:99)

Vide LUKE

LUKA, Luka Bajna, Luka Banja

Luka

- bez atribucije: *Kad u Luku svati dohodiše* (Vuk III, 81:95)

Luka Bajna

- bez atribucije: *U Krajini a u luci Bajnoj* (Vuk III, 81:39)

Luka Banja

- šeher: *Usred šeher naše Luke Banje* (MH VIII, 11:74)
- bez atribucije: *I kaldrmu preko Luke-Banje* (SM 106:33); SM 144

Vide BANJALUKA

LUKE, Luka

Luke

- široke: *Ti ćeš udrit' na široke Luke* (Vuk VIII, 64:99)

Luka

- krvava: *Da udari na krvavu Luku* (Vuk IX, 25:89)

1. U Crnoj Gori postoje dva mesta koja se zovu Luke (*pl.*): jedno je na granici sa Albanijom (42° 38′ N, 19° 38′ E), a drugo na granici sa Kosovom (42° 53′ N, 20° 12′ E). Ovde se radi o ovom drugom, mestu u Uskocima, nedaleko od Šavnika.

2. Luka (*sing.*) se pominje u pesmi o boju na Krnjicama (*vide*) 1862. (mada u naslovu pesme stoji 1861) kao mesto na Skadarskom jezeru, u kome je od strateškog značaja bila kula Markovića.

Literatura: Даничић 2, 22, 23; ЕП 2 s.v.

LUKOVO

- bez atribucije: *Pa zapade s njima u Lukovo* (Vuk VIII, 16:28)

⊘ 42° 48′ N, 19° 0′ E

Mesto u Crnoj Gori.

Istoimeni kraj s/i od Nikšića, ispod vrha Sudina glava.

Pominje se u kontekstu pohoda Nikole Puljevića iz piperskog sela Crnaca na Redžu Memčevića i Turke Nikšićane.

Literatura: Пурковић 1940; Даничић 2, 25; ЕП 2 s.v.

LUŠTICA

- bez atribucije: *Od Luštice dva Palandičića* (Vuk VII, 20:121); Vuk VII, 47

⊘ 42° 23′ N, 18° 36′ E

Poluostrvo u Boki Kotorskoj (Crna Gora), između Herceg Novog i Tivta.

Kod Vuka u *Rječniku*: „opština između Kotora i mora blizu Krtola, eine Ortschaft in Boka".

Pominje se u kontekstu ženidbe Grbljičića Zana kao mesto iz kojeg dolaze dvojica Palandičića (Vuk VII, 20), odnosno dvojica Rusovića u pesmi o sukobu Baja Pivljanina sa Alijom Novljaninom (Vuk VII, 47).

Literatura: Даничић 2, 26; *Рјечник* s.v.

LUTOVO

E Od *Luto*, m. lično ime (nomen viri) (Vuk, *Рјечник* s.v). (A. L.)

- selo: *Hoće li je (?) do sela Lutova* (Vuk VIII, 17:57)

⊘ 42° 37′ N, 19° 24′ E

Selo u Crnoj Gori.

Nalazi se u Bratonožićima, 30 km severno od Podgorice, na putu za Kolašin.

Pominje se u kontekstu sukoba Pipera, pod vođstvom Nikole Puljevića, i Rovčana sa Vučurom Jokovićem na čelu.

Literatura: ЕП 2 s.v.

LUŽNICE, Lužnica

- bez atribucije: *Uvatiše od Lužnice Đura* (Vuk VIII, 47:131)

⊘ 44° 7′ N, 20° 49′ E

Selo u Srbiji (Šumadija), na raskrsnici puteva između Kragujevca i Topole.

Kod Vuka u *Rječniku*: „rijeka u Srbiji koja utječe u Moravu pod Požegom".

Pominje se kao selo izvesnog „od Lužnice Đura" koji je uzeo od Turaka mito „tri boce

http://www.balkaninstitut.com

dukata“ i time osujetio Karađorđev pohod na Sjenicu, za šta je kasnije bio surovo kažnjen:

Uvatiše od Lužnice Đura,
I njegova sva četiri sina,
Na vatri ih izgorješe živoj,
Neka viđe ostali Srbini,
Da se mito uzimat’ ne smije (131–135).

Literatura: *Рјечник* s.v.; ЕП 2 s.v.

http://www.balkaninstitut.com

LJ

LJEŠ

◐ Alexium, Lessium, Lissus, Allessio, Lezhë

🅴 Stsrp. *Lěšь* 1368, *Lešь* 1450. od rom. *Lessium* < lat. *Lissum* < gr. *Líssos*, možda od *lissós* 'gladak'. (A. L.)

♦ bez atribucije: *I od Lješa i od grada Drača* (SM 63:237); Vuk IV, 10; SM 170

⊘ 41° 47′ N, 19° 39′ E

Grad u Albaniji.

Nalazi se na levoj obali Drima, oko 9 km uzvodno od njegovog ušća u Jadransko more. Značajna raskrsnica puteva za Drač, Tiranu, Puku, Skadar i Šenđin. Od Lješa je Drim nizvodno plovan za manje brodove.

Lješ je osnovao Dionizije Stariji iz Sirakuze 385. pre n.e. U starom veku se nazivao Lis (gr. *Λισσός*, lat. *Lissus*). Filip V, kralj Makedonije, zauzeo ga je 213. pre n.e., a Rimljani 168. pre n.e. Posle podele Rimskog carstva Lješ je pripao istočnom delu. Prvo je bio u sastavu provincije Prevalitane (*Praevalis*), a kasnije Dračke teme (*thema Dyrracheion*). Od 1343. bio je u sastavu Dušanove Srbije, a 1361. prisvajaju ga Balšići. Venecija ga zauzima 1392. U vlasti Turaka ostaje od 1478. do 1912.

Lješ je od najranijih vremena bio episkopsko sedište, ali se samo za pet crkava sačuvao pomen. Katedrala je ustanovljena 1459. u obnovljenoj crkvi sv. Nikole, u kojoj je 1468. sahranjen Skenderbeg.

Grad se pominje i u starim srpskim izvorima („niže Širokoga Broda u Lěšu" behu 1368. gospoda zetska Sracimir i Đurađ).*

Pominje se u kontekstu sukoba Crnogoraca sa skadarskim vezirom Mahmut-pašom Bušatlijom pod Visočicom i kod Martinića 1796. (Vuk IV, 10) i na Krusima iste godine (SM 170), kao i boja na Deligradu 1806. (SM 63). Obično se navodi kao jedno od mesta iz kojih se skuplja turska vojska:

> Tu pogibe cvijet od Turakah,
> a gospoda starijeh odžakah
> od Prizrena i od Vučitrna,
> od Kosova i od Prijepolja,
> Mitrovice i od Đakovice,
> i od Peći, Hasa i Gusinja,
> od Bihora i od Kolašina,
> od ravnoga mjesta Bjelopolja,
> i prostrana šeher-Voskopolja,
> od Tirana i od Albasana,
> od Kavaje, Lješa i Mokrina,
> od Valone i od Dibre donje,
> od Vodena i od Tepelena,
> i Ulcinja, bijeloga grada,
> još od tvrdog Skadra na Bojanu,
> i krvava Spuža na krajinu,
> i gizdave varoš-Podgorice
> (SM 170:229–245).

U blizini Lješa postojalo je trgovište Šufadaj ili Sufade čiji položaj danas nije moguće tačno utvrditi. Taj strateški važan trg blizu mora (budući da je bio dostupan brodovima) Venecija nije kontrolisala, iako je držala zemljišni pojas od Skadra do Lješa, uz Drač sa okolinom. Šufadaj je početkom XV v. bio u vlasti porodice Jonima, a 1428. u vlasti Jovana Kastriota.

http://www.balkaninstitut.com

Literatura: Шкриванић 1954, 75; Бартл 2001, 292; Антоновић 2003, 67–69; Даничић 2, 33*; VE s.v.

LJEŠKOPOLJE

- ravno mjesto: *Od ravnoga mjesta Lješkopolja* (SM 170:250)
- bez atribucije: *Nit' u Lješkopolje ispanuti* (Vuk IX, 20:10); Vuk IX, 32

Selo i ravnica u Crnoj Gori.

Smešteno je južno od Podgorice između reka Zete, Morače i Sitnice.

Pominje se u kontekstu bitke na Krusima 1796. (SM 170 — *vide* LJEŠ), Ali-pašinog pohoda na Lješansku nahiju 1858. (Vuk IX, 20) i drugog pohoda Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1862. (Vuk IX, 32). U pesmama Vuk VIII, 63, 65, 73 i 74 verovatno je reč o istoimenom polju, sudeći prema kontekstu:

> A drugi sam šićar ugledao,
> Đe izlaze Podgoričke ovce
> Po široku Lješkopolju ramnom
> (Vuk VIII, 63:24–26).

Literatura: Marković 1988, 137; ЕЈ 2 s.v.

LJEŠNICA

- bijela: *Da si brzo u b'jelu Lješnicu* (Vuk IV, 33:364)
- bez atribucije: *U Lješnici tri noći noćio* (Vuk IV, 26:107); Vuk IV, 33, 34, 36

Vide LEŠNICA

LJEVAJA

- bez atribucije: *Pogubi ga od Ljevaje Rako* (Vuk IV, 45:315)

Selo u Crnoj Gori, kod Lijeve Rijeke.

Rako Ljevajac, poreklom iz ovog mesta, bio je čuveni junak u čačanskom kraju tokom Prvog srpskog ustanka. Ova pesma ga pominje u kontekstu početka Drugog srpskog ustanka (posle bitke na Ljubiću 1815, Turci napuštaju Čačak, a ustanici ih gone):

> Šnjim pogibe Omer kapetane,
> Pogubi ga od Ljevaje Rako,
> I skide mu zelenu dolamu (314–316).

LJEVIŠTA

- selo: *Viče vila u selo Ljevišta* (SM 174:3); Vuk VII, 55; Vuk IX, 12; SANU IV, 35; SM 174
- selo ajdučko: *U Ljevišta selu ajdučkome* (SANU IV, 35:222)
- mjesto ajdučko: *Iz Ljevišta mjesta ajdučkoga* (Vuk VIII, 64:5); Vuk IX, 12
- ajdučko gnijezdo: *U Ljevišta, ajdučko gnijezdo* (SANU IV, 33:123)
- mala: *I posla je u Ljevišta mala* (SANU IV, 33:122)
- kod Morače blizu: *U Ljevišta kod Morače blizu* (Vuk VII, 55:44)
- u Moraču Gornju: *U Ljevišta, u Moraču Gornju* (SM 174:4); Vuk IX, 16
- bez atribucije: *U Ljevišta na ogorjelišta* (SM 174:109), Vuk IX, 16

⊘ 42° 52′ N, 19° 16′ E

Selo u Crnoj Gori.

Nalazi se u Gornjoj Morači prema Uskocima.

U Ljevišta su se krajem XVIII v. doselili uskoci Trebješani, koji su morali da napuste Trebjesa kraj Nikšića. Tako je počelo da se formira pleme Uskoci, čija su sva druga naselja (osim Ljevišta) sa druge strane planine Javorja prema Nikšiću. O Uskocima peva pesma SM 174, a Trebješane pominje Vuk IX, 12.

Pesme navode Ljevišta kao dobar zimovnik za hajduke, a Uskoke kao dobre jatake:

> Da idemo u selo Ljevišta,
> To je selo do Morače blizu,
> Njega brane uskoci junaci,
> Ne dadu nas prije svoje glave,
> Tamo ćemo zimovati zimu,
> Sa uskoci opet biti Turke
> (Vuk VII, 55:11–17).

Pominju se u kontekstu pogibije Smail-age Čengića 1840. (SANU IV, 33, 35) i crnogorskog pohoda na Kolašin 1858. (Vuk IX, 16).

Literatura: Латковић 1954, 607; RJA s.v.; Imenik YU 242.

http://www.balkaninstitut.com

LJUBIĆ

- bez atribucije: *I pogubi pašu pod Ljubićem* (Vuk VIII, 49:106)

⊘ 43° 54′ N, 20° 21′ E

Selo kod Čačka (Srbija).

U Drugom srpskom ustanku, kod Ljubića je 1815. vođena protiv Turaka značajna bitka, koju su ustanici dobili iako su bili malobrojni u odnosu na neprijatelja (1.500 Srba protiv 5.000 Turaka).

Kod Vuka u *Rječniku*: „brdo u nahiji Rudničkoj prema Čačku".

Pesma pominje bitku kod Ljubića, ali je pogrešno smešta u 1813.

Literatura: Marković 1988, 137; *Рјечник* s.v.

LJUBINJE, Ljubilje, Ljubin

O Lubin

E 1404. *Lubigne*. Najpre posesiv na -ь u srednjem rodu prema *selo* od ličnog imena **Ljubin* (tip *Dobrinja*), up. stčeš. ime *L'ubín*. (A. L.)

Ljubinje

- grad: *Dokle došli viš' Ljubinja grada* (SM 89:19)
- ravno: *Ali mudir na Ljubinja ravna* (Vuk IX, 8:167); Vuk IX, 28
- bez atribucije: *Od Ljubinja i grada Trebinja* (Vuk IV, 55:308); Vuk VIII, 8; SM 89

Ljubilje

- bez atribucije: *Od Ljubilja i od Ljubomira* (Vuk IV, 55:55)

Ljubin

- bez atribucije: *Iz Ljubina Gavran-kapetana* (Vuk IX, 5:44)

* * *

grad Ljubinski

- bez atribucije: *Da udare gradu Ljubinskome* (Vuk VIII, 8:16)

⊘ 42° 57′ N, 18° 5′ E

Grad u BiH.

Nalazi se oko 30 km j/z od Stoca u Hercegovini (danas Republika Srpska).

Grad Ljubinje podignut je u staroj Zeti na važnom putu od Dubrovnika, preko Slanog, Stoca i Mostara, do Bosne. Nastao je kao turska kasaba. Prvi put se pominje 1404. U srednjem veku nije imalo neku važniju ulogu i samo se jednom javlja u izvorima početkom XV v.

U zvaničnim turskim izvorima javlja se kao *Lubin*.

Kod Vuka u *Rječniku*: „u Hercegovini pod Trebinjem varošica (od neko 150 Turskijeh kuća) u polju koje se zove Konac. Kazivali su mi da je u Ljubinju prava stolica kadije Trebinjskoga".

Pesma pominje Turke Ljubinjane i izdajicu Đuru od Riđana u kontekstu turskog pohoda na Uskoke (Vuk VIII, 8), odnosno Gavran-kapetana od Ljubinja u kontekstu bitke na Grahovu 1836. (Vuk IX, 5).

Još i u Srbiji: Ljubinja — selo blizu Prizrena; Ljubinje — selo u Peku; Ljubinje kod Velikog Gradišta.

Literatura: Пурковић 1940; Vego 1957; Шкриванић 1959, 77; Даничић 2, 35; *Рјечник* s.v.; EČ 422 (пар. 2); ЕП 2 s.v.

LJUBOMIR

E 1149. *Libomir / Gliubomir* (pop Dukljanin), 1413. *na Ljubomiru* (Шкриванић 1959, 77). Izvorno svakako *j*-posesiv od ličnog imena, **Ljubomir-jь*, lokativ **Ljubomiri*. (A. L.)

- bez atribucije: *Od Ljubilja i od Ljubomira* (Vuk IV, 55:55); Vuk IV, 60

⊘ 42° 47′ N, 18° 20′ E

Selo u BiH.

Smešteno je s/z od Trebinja u Hercegovini.

Župa u staroj Zeti. Pominje se još sedamdesetih godina XV v.

Dok je Herceg Novi bio u turskim rukama, novski ratnici su stanovali uglavnom u Ljubomiru.

Kod Vuka u *Rječniku*: „kao knežina u Hercegovini u Ljubinjskom kadiluku".

Pominje se u okviru bitke na Grahovu 1836. (Vuk IV, 55) i napada korjenićkih Turaka na Perovića ovce.

Literatura: Дедијер 1903; Радонић 1912, 233 (пар. 3); Шкриванић 1959, 77; *Рјечник* s.v.; EČ 422 (пар. 3), 423.

http://www.balkaninstitut.com

LJUBOSTINJ

🅴 Apstraktna imenica poput *milostinja*, ili, pre, posesivno obrazovanje od ličnog imena **Ljubosta* istim sufiksom **-yn'i* (tip *Vlahinja* od *Vlah*) ili na *-înъ* (tip češ. *Radostín*), sa naknadnom palatalizacijom. Selo *Ljubostinje* ima kod Drniša, rečica *Ljubostinja* u valjevskoj Kolubari. (A. L.)

- selo: *Od tvojega sela s Ljubostinja* (Vuk VIII, 29:89)
- selo maleno: *S Ljubostinja sela malenoga* (Vuk VIII, 63:197)
- bez atribucije: *I Miloša popa s Ljubostinja* (Vuk VIII, 61:570); Vuk VIII, 62

Pleme Ljubostinj/Ljubotinj u Crnoj Gori (*vide* LJUBOTINJ).

Pesma Vuk VIII, 29 pominje Ljubostinjane i njihovog kneza Andriju, ali i selo u plemenu:

> Skupi mene tvoje arambaše,
> Od tvojega sela s Ljubostinja (88–89),

a Vuk VIII, 61 i 62 samo Ljubostinjsko pleme (Ljubostinjane), posebno popa Miloša „od viteške kuće Sarapove“ (Vuk VIII, 61) i Bajova Mrđena „od junačke kuće Vukićevića“ (Vuk VIII, 62). Vukićević Pero iz „malenog sela“ Ljubotinja pominje se i u pesmi Vuk VIII, 63 zajedno sa vojvodom Petrom, u kontekstu boja na Sitnici 1849. (*vide* LJUBOTINJ).

> Još i: manastir Ljubostinja kod Trstenika u Srbiji, na levoj obali Ljubostinjske reke. Zadužbina kneginje Milice sa početka XV v. U manastirskoj crkvi Uspenja Bogorodice kneginja Milica se zamonašila i dobila ime Evgenija. Njene mošti su sahranjene u kamenom kovčegu na ulazu u crkvu.

Literatura: ЕП 2 s.v.; VE s.v.

LJUBOTINJ

🅴 Od ličnog imena *Ljubota*, za način obrazovanja up. *Ljubostinje*. (A. L.)

- selo: *Eto ti ga selu Ljubotinju* (Vuk IX, 2:192); Vuk IX, 15
- bez atribucije: *I vojvodu Petra s Ljubotinja* (Vuk IX, 32:985); Vuk VIII, 73; Vuk IX, 1, 3, 13, 14, 15; SANU IV, 19; SM 168

Selo u Crnoj Gori.

Stari grad i istoimeno pleme ispod visa Viranj, oko 20 km s/z od Virpazara na Skadarskom jezeru. Ima crkvu sv. Dimitrija iz XVIII v.

Pleme je još u XVI i početkom XVII v. imalo toliki ugled, da su Turci iz njegove sredine postavljali „spahije“ koje su smatrali starešinama nad svom Crnom Gorom. Moć plemena Ljubotinja uticala je na susedna naselja na s/i — Začir, Dubovu i Smokovce — tako da su ona prišla ovome plemenu i stupila sa njim u plemensku zajednicu.

Kod Ljubotinja je 1812. vođena bitka između Francuza (general Klozel) i Turaka (skadarski Mustaj-paša) na jednoj, a Brda i Crna Gora na drugoj strani. Pobedila je crnogorska vojska predvođena vladikom Petrom I koji je u bici bio ozbiljno ranjen. Zarobljeni Turci su pogubljeni, a zarobljeni Francuzi zamenjeni za velike količine baruta i municije.

U pesmama se pominju ljubotinski pop Kusovac iz sela Začira (turski udar na Crmnicu — Vuk IX, 2, 3) i „silni pop Đuro“ iz samog Ljubotinja (bitka na Grahovcu 1858. — Vuk IX, 15; u Vuk VIII, 73 isti kontekst — Đuro kapetan), zatim vojvoda Petar (Vuk VIII, 73; Vuk IX, 1, 13, 14, 32), Stanko kapetan (u kontekstu boja na Grahovcu 1858. — Vuk IX, 14; u SANU IV, 19 i SM 168 barjaktar Stanko — u kontekstu bitaka na Slatini i Martinićima 1796), Sava Luketin i Steva Pejović „s Ljubotinja“ u kontekstu pohoda Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1852–1853. (Vuk IX, 1).

Literatura: Јовановић 1948; ЕП 2 s.v.; *Рјечник* s.v. *Љубоштињанин*; RJA s.v.

LJUBUŠKI, Ljuboška, Ljubuška

🅾 Lublano, Ljubuško

🅴 U dubr. pismima sredine XV v. *Liubischi*, *Lubischi* (Dinić 1978, 248), stoga izvorno izgleda *Ljubiški*, pridev na *-ski* od **Ljubiš*, up. *Ljubiš* na Zlatiboru, češ. *Libiš*, prideve na *-jь* od ličnog imena **L'ubixъ*, skraćenog od *L'ubislavъ*. (A. L.)

Ljubuški

- grad: *Ja ću poći gradu Ljubuškomu* (MH II, 57:5)

http://www.balkaninstitut.com

Ljuboška

- bez atribucije: *Od Ljuboške Gavran-kapetana* (Vuk VII, 56:104)

Ljubuška

- grad bijeli: *Od Ljubuške, grada bijeloga* (Vuk VIII, 60:168)

⊘ 43° 11′ N, 17° 32′ E

Mesto i grad u Hercegovini, zapadno od Mostara.

Prvi put se pominje 1452. u dubrovačkim izvorima i za vreme borbe između hercega Stefana i njegovih sinova. Drugi put se javlja u povelji Alfonsa, kralja aragonskog i napuljskog, od 1. VI 1454. Ljubuška kula je verovatno nastala u ovo doba. U junu 1463. zauzeli su ga Turci, ali ga je preoteo hercegov sin Vladislav. Definitivno je pod Turcima posle 1477. (po nekim izvorima posle 1466). Pod Turcima ostaje do 1835.

Na osnovu etiološkog predanja o čudesnom postanku ovog grada (vidi Zovko 1890), ime je dobijeno prema Ljubi ili Ljubuši, ženi hercega Stefana.

Kod Vuka u *Rječniku*: „grad i kadiljuk u Hercegovini više Makarske (tu je sve Rimskoga zakona osim Turaka)".

U pesmama se pominje Gavran kapetan iz Ljuboškog (u kontekstu boja pod Očakovom 1788. — Vuk VII, 56) i „starac kapetan" iz kadiluka Ljubuškog (u kontekstu bitke pod Ostrogom 1843. — Vuk VIII, 60).

Literatura: Zovko 1890, 237–238; Vego 1957; *Рјечник* s.vv. *Љубочки*, *Љубочко*, *Љубошки*, *Љубошко*; *Hrvatski leksikon* II s.v.; VE s.v. *Grad*; Imenik YU 243; ЕП 2. s.v.

LJUMOVIĆI

- maleno selo: *Na maleno selo Ljumoviće* (Vuk IX, 32:1488)

Bratstvo i selo u Piperima (Crna Gora).

Pominje se u kontekstu bitke na Dugi 1862.

LJUTICE

- bez atribucije: *Iz Ljutica Stanka obor-kneza* (Vuk IV, 24:304)

⊘ 44° 27′ N, 19° 45′ E

Selo blizu Šapca (Srbija).

Pominje se u kontekstu „Početka bune protiv dahija" kao mesto u Tamnavi čijeg kneza treba pogubiti.

http://www.balkaninstitut.com

M

MADŽAR

- grad: *Namjerih se u Madžara grada* (SM 94:60)
- grad bijeli: *U Madžaru gradu bijelome* (SM 94:103)
- veliki grad: *U Madžaru gradu velikome* (SM 94:2)
- bez atribucije: *Kad je Marko u Madžaru bio* (MH II, 62:388)

Neutvrdiva ubikacija.

Teško je odrediti gde bi moglo biti i šta je mesto koje se pominje u ovim pesmama: u SM 94 Marko ide u Madžar grad kod Filipa Madžarina (iz Prilepa preko Sitnice; Sitnica je blizu Madžara; u drugim pesmama Filip Madžarin se kaže iz sela Višnjice kod Beograda); u MH II, 62 grad Madžar se samo pominje i ne kaže se gde je, nego se Relja Krilati predstavlja da je Madžarin iz Madžara grada. Kako se ubikacija na osnovu tekstova ne može pouzdano postaviti, ostaje otvorena mogućnost da se misli na zemlju Mađarsku koja je — u skladu sa epskom poetikom — prepevana u „veliki grad".

Takođe je moguće da je u pitanju mesto Mađare kod Suve Reke (Srbija), tako nazvano po *mađerima*, srednjovekovnim kuvarima (od grč. mager). U oblasti Brankovića ovo mesto se pominje 1455, što bi vrlo dobro odgovaralo hrišćanskoj pesmi (SM 94).

> U današnjoj Srbiji ima najmanje 12 mesta sa ovakvim ili sličnim imenom; takođe i Madžari (*pl.*): kod Pljevalja (Crna Gora), kod Petrinje (Hrvatska) i kod Skoplja, njegovo predgrađe (Makedonija).

Literatura: Пешикан 1981; ЛССВ s.v. *Мађупци*; Imenik YU 245; RJA s.v.

MAGLAJ

E 1408. *Maglay*, poimeničen pridev **mъglъjь* 'maglen' (Skok II 353b, up. polj. *mgły*). (A. L.)

- bijeli grad: *U Maglaja bijeloga grada* (Vuk II,31:377)

⊘ 44° 32′ N, 18° 5′ E

Mesto u BiH.

Nalazi se na desnoj obali reke Bosne blizu Doboja, ispod planine Ozren. Najprostraniji srednjovekovni bosanski utvrđeni grad kod istoimenog mesta.

Maglajska župa i grad prvi put se pominju u povelji kralja Žigmunda iz 1408, a grad sam 1503. i već tada u turskoj vlasti (grad i nahija). Turci su, u sklopu krajiške odbrane, osnovali 1730. Maglajsku kapetaniju koja je obuhvatala područje ograničeno Sprečom od ušća u Bosnu do Sapave, Turijom, Krivajom i Gostovićem.

Austrijanci su ga nakratko osvajali u dva navrata: 1697. i 1789. Vojnici Maglajske kapetanije učestvovali su 1806. i 1813. u borbama koje su se za vreme Prvog srpskog ustanka vodile u Srbiji.

U pesmi, glavni grad banovine koju požeški ban Milutin (XIV v.) iz Dragačeva dobije od cara Stefana Dušana kao nagradu za

http://www.balkaninstitut.com

trogodišnju službu u ratu protiv Bugara (kod Velbužda 1330).

Literatura: Kreševljaković 1953; Kreševljaković 1954; *Рјечник* s.v.; RJA s.v.; Imenik YU 245; *Hrvatski leksikon* II s.v.; VE s.v. *Grad*; ЕП 2 s.v.

MAHMUDIJA, Hamed

➊ Mahmudia
- bez atribucije: *Prihvatiti Tulču i Hameda* (KH I, 2:133)

⊘ 45° 4′ N, 29° 4′ E

Grad i istoimena oblast u Rumuniji, u delti Dunava blizu Tulče.

Nekadašnja turska rečna luka, odlukom Berlinskog kongresa 1878. pripala je Rumuniji zajedno sa drugim okolnim oblastima (Tulča, Kilija, Hršava, Mačin itd.).

Pesma pominje Hamed u kontekstu. jedne od nekoliko opsada Temišvara, svakako pre njegovog konačnog pada u hrišćanske ruke 1716. (pod zapovedništvom Eugena Savojskog), a posle 1552. kada su ga osvojili Turci. „Rakucija kralj" koji se ovde pominje verovatno nije Ferenc Rakoci koji je 1703. poveo čuvenu bunu protiv Habsburgovaca jer je on posle propasti bune pobegao upravo u Tursku gde je ostao sve do smrti. Pre će biti da je reč o Đerđu Rakociju II koji je između 1648. i 1660. bio erdeljski knez i zaista jeste poginuo u bici protiv Turaka (*vide* KOMADI, LONDON).

Literatura: *Србија 1878*.

MAJDAN

- čisto srebrni: *U Majdanu čisto srebrnome* (Vuk II, 47:2); ER 92

⊘ 44° 6′ N, 20° 30′ E

Selo u Srbiji.

Smešteno je na planini Rudnik, 8 km severno od Gornjeg Milanovca. Za vreme Kneževine Srbije bio je prvo u Požarevačkoj nahiji, a potom u okrugu Rudničkom, srezu Crnogorskom. Tada je imao parohijalnu crkvu, 87 kuća i 615 stanovnika.

Pesma ga pominje kao grad Musića Stevana. U epici poznat kao tragičan junak koji kasno stiže na Kosovo, Stevan Musić je zapravo bio sin čelnika Muse, srodnika kneza Lazara i od 1363. gospodara Brvenika — grada i župe. Čelnik Musa je sina Stevana dobio sa sestrom kneza Lazara i posebno je zanimljivo što epika uopšte ne insistira na ovoj inače važnoj vezi između ujaka i sestrića (upor. „Ženidbu Dušanovu" i o njoj Детелић 1992).

> U *Imeniku Jugoslavije* iz 1973. javljaju se još četiri Majdana u BiH (kod Mrkonjić Grada, Zavidovića, Fojnice i Kladnja), i još jedan u Srbiji (kod Novog Kneževca u Vojvodini).

Literatura: Ћоровић 1989, 230; Детелић 1992; Гавриловић 1994, 100; Imenik YU 245; ЕП 2 s.v.

MAKARSKA, Makar, Makarije, Makarijevo, Makarje

➊ Mucru, Muccuro, Makarü

🅴 **Мъкръska* od **Мъкръ* (kod Porfirogenita oko 950. *Mokrós*) < predsl. *Muccurum* (Skok II 359) (A. L.)

Makarska

- bez atribucije: *Ni Makarska žežene rakije* (MH VIII, 4:32)

Makar

- bez atribucije: *Od Makara do sinjega mora* (KH II, 66:71)

Makarije

- tvrdo: *Dokle dođe Makariju tvrdom* (Vuk III, 81:75)

Makarijevo

- bez atribucije: *Pravo ide uz Makarijevo* (Vuk III, 81:77)

Makarje

- grad: *Kad budemo do Makarja grada* (KH II, 64:342)
- ravno: *Da me sprati u Makarje ravno* (KH II, 64:379)
- tvrdo: *Pak on ode niz Makarje tvrdo* (Vuk III, 81:202)
- bez atribucije: *Jučer Makar do Makarja dođe* (KH II, 64:136)

1. Makar (43° 17′ N, 17° 1′ E), selo u Dalmaciji (Hrvatska), oko 1 km s/i od Makarske, nastalo na ostacima rimskog naselja. U njemu

http://www.balkaninstitut.com

je bila istoimena biskupija (*Muccur*), osnovana na Drugom solinskom saboru.

Sloveni su se na tom prostoru naselili u VII v. Pod imenom Mukur ili Mukuro pominje se od pre X v., a posle XV v. pod današnjim imenom. Javlja se u starim srpskim izvorima kao selo koje je, sa drugim selima, braći Jurjevićima vratio Đurađ Vojisaljić, sinovac hercega Hrvoja.

Vuk u *Rječniku* navodi s.v. *Makarijevo*: „kad sam pjevača zapitao gdje je to Makarijevo i šta, on mi odgovori da je *Makarska*" (zatim sledi primer iz Vuk III, 81:77); s.v. *Makarska*: „mala varošica u primorju između Cetine i Neretve".

2. Makarska (43° 17′ N, 17° 01′ E) — grad i luka u Hrvatskoj, u podnožju Biokova. Grad je nazvan prema selu Makaru, kada je seosko stanovništvo počelo da naseljava buduću gradsku zonu.

U borbama između Mlečana i Neretljana 887. kod Makarske je poginuo mletački dužd Pjetro Kandijano. Župa i grad Makarska spominju se oko 950. Hrvatskoj je pripojena 1058, od 1324. je u sastavu Bosne, a 1463–1499. pod humskim vojvodom. U vlasti Turaka je bila od 1499. do 1646. kada je do temelja porušena. Obnovili su je novi doseljenici iz unutrašnjosti. Do 1797. bila je u sastavu Venecije, a potom Austrije sve do 1918. Francuzi su vladali Makarskom od 1806. do 1813. Stradala je od kuge 1815. kada je ostala bez trećine stanovništva.

Makarska se pominje samo u jednoj pesmi (o tužnoj sudbini ramskog manastira, MH VIII, 4) i to kao mesto čuveno po rakiji:

Kad nam beže crkvi ne dolazi,
Onda šalje dvije sluge svoje,
Dvije sluge, četiri čuture,
Valja njiha, brate, nal'jevati
Dvije vina, a dvije rakije.
Ne bi tkalja natkala maramâ,
Ni Primorje vina nanijelo,
Ni Makarska žežene rakije
Ni Venedig nakovô cekina! (25–32).

U Vuk III, 81 Makarije se pominje kao mesto iskrcavanja (Venecija — Makarije) pri prelasku Jadranskog mora i prva kopnena tačka na putu do Trebinja. U muslimanskim pesmama pominje se kao grad Makar-kapetana (KH II, 64), odnosno bana makarskoga i njegove lepe kćeri Anđelije (KH II, 66).

Literatura: Ravlić 1934; Bujas 1957; Marković 1971; Даничић 2, 44; *Рјечник* s.vv. *Макаријево*, *Макарска*; RJA s.v.; VE s.v.

MALA I VELJA ZAGREDA, Zagreda

- selo: *Udri s vojskom na selo Zagredu* (Vuk IX, 11:223)
- mala: *Da idemo u malu Zagredu* (Vuk VIII, 18:19)
- bez atribucije: *Evo Ture s četom u Zagredu* (Vuk VIII, 18:37)

Dvodelno selo u Crnoj Gori (Velja i Mala Zagreda).

Takođe i kraj u j/i delu ozriničke oblasti, okružen sa svih strana vrlo jasnim prirodnim granicama: brdima Veljim i Malim Garčem (Garčićem), rekom Sušicom, Tocilima i Svinjom glavom.

Velju Zagredu (42° 31′ N, 19° 23′ E) čine sela Gornja i Donja Velja Njiva kod glavne zagredske crkve (Sv. arhanđela), a na jugu je Mala Zagreda (42° 32′ N, 19° 4′ E) ispod severnih padina Malog Garča, 4 km j/z od Danilovgrada.

U pesmama se Zagreda pominje kao selo iz kojeg Turci „robe Vlahinje" (Vuk VIII, 18), odnosno kao jedna od strategijskih tačaka u crnogorskom napadu na Kuče 1836. (Vuk IX, 11). Velja Zagreda se u pesmama uopšte ne pominje, a mala (sic!) samo jedanput (u navedenom primeru Vuk VIII, 16). Inače uvek samo Zagreda.

Literatura: ЕП 1 s.v.

MALI GRAD

- bez atribucije: *Mali Osman od Maloga Grada* (SANU III, 66:36)

Neutvrdiva ubikacija.

Kako se Mali Grad javlja samo u ovoj pesmi, teško je rekonstruisati njegovu lokaciju. Sasvim je moguće da pesma o epskoj ženidbi gradi deprecijativnu figuru na osnovu atributa *mali* (prema Turčinu i grad, tj.

http://www.balkaninstitut.com

Mali). Ovo je moguće utoliko pre što je Osman kontra-junak, drugi prosac i kraljičin (dakle ženski, slabiji) izbor, prema Ivanu Srđeviću iz Leđana grada, koga je kao prvog prosca izabrao kralj (po jačoj, muškoj liniji). (Koliko je nama poznato, ovo je jedini slučaj da se Ivan Srđević vezuje za Leđan.) Moguće je, takođe, i obrnuto: da je prema ojkonimu napravljeno i ime kontrajunaka — malog Osmana. U oba slučaja, namerna deprecijacija je jasno istaknuta.

> Od realnih lokusa, mogući su: ostrvo Mali grad u Prespanskom jezeru, danas u Albaniji; Mali Gradac — banijsko selo na severnim obroncima Zrinjske gore.

Literatura: ЕП 2 s.v.

MALI KABLIĆI, Kablići

- bez atribucije: *Sa Kablića od Livna kamena* (KH II, 59:823)

⊘ 43° 51′ N, 16° 56′ E

Mesto u BiH, kod Livna.

Pominje se u kontekstu vrlo čestom u muslimanskim pesmama — stavljanju devojke „na košiju/obdulju", tj. osvajanju devojke kao nagrade u trci (*vide* ANAT):

S tog nam bane zametnu veselje,
Pa je metn'o golemu obdulju,
Na obdulji turska je djevojka,
L'jepa Šaha age Hasan age,
Sa Kablića od Livna kamena,
Na Šahu će ati zagrabiti
(KH II, 59: 819–824).

Literatura: Даничић 1, 515.

MALINSKO, Karamalinsko, Malisko

E Kao i *Malinska* na Krku, pre od *mlin* < **mъlinъ* nego od *malina*, up. Лома 1982, 159. (A. L.)

Malinsko

- selo: *I do Struga i sela Malinska* (Vuk IX, 16:327)
- gnjezdo sokolovo: *Sa Malinska gnjezda sokolova* (Vuk VIII, 61:848)
- ravno: *I udriću na Malinsko ravno* (SANU IV, 34:101)
- gornje: *S uskocima sa Malinska gornjeg* (SANU IV, 34:20)
- bez atribucije: *Od Malinska Damjanović Mirko* (Vuk IV, 57:13); Vuk IV, 58; Vuk IX, 12

Karamalinsko

- bez atribucije: *Zenđil' Struga i Karamalinsko* (Vuk VIII, 64:4); Vuk IX, 12

Malisko

- kod vode Tušime: *Pod Malisko kod vode Tušime* (Vuk VII, 55:194)

⊘ 42° 56′ N, 19° 9′ E

Selo kod Šavnika u Crnoj Gori, u oblasti plemena Drobnjak.

Malinsko (i Sirovac) se nalazi u uskočkom drobnjačkom kraju. Ne zna se kako je dobilo ime, ali se zove još i Karamalinsko. Ovaj nadimak dali su mu Turci.

Pominje se kao mesto Mirka Damnjanovića, jednog od trojice odmetnutih drobnjačkih banova u kontekstu pogibije Smail-age Čengića 1840. (Vuk IV, 57, 58; SANU IV, 34). U pesmi o pogibiji bega Čengića i drugim kasnijim događajima javlja se Mirko Aleksić u istom svojstvu (Vuk VIII, 61, 64; Vuk IX, 12). Pesma Vuk IX, 16 pominje selo Malinsko u kontekstu crnogorskog pohoda na Kolašin 1858, a u Vuk VII, 55 pominje se neimenovani manastir. Na toj lokaciji („Pod Malisko kod vode Tušime") može biti samo manastir sv. Arhangela Mihaila, nemanjićka zadužbina iz XIII v.

Literatura: Томић 1902, 434, 451; Imenik YU 251; RJA s.v.

MALOŠ

- grad: *Pod Malošu gradu doigraše* (Vuk VI, 72:72)
- grad bijeli: *Iz Maloša grada bijeloga* (Vuk VI, 72:14)
- bez atribucije: *Nek ne ide samnom pod Malošu* (Vuk VI, 72:45)

Neizvesna ubikacija.

Pesma peva o Ivanu Senjaninu koji sa trideset drugova kreće da izbavi iz ropstva Vida Desančića. Vida je zarobio dizdar Šaban-aga i drži ga u Unđuriji (turska Mađarska) u gradu Malošu, do kojeg se stiže prelazom preko reke Tise.

http://www.balkaninstitut.com

Jedino mesto u današnjoj Mađarskoj koje po zvuku podseća na epski Mološ jeste grad Malom (47° 25′ N, 17° 37′ E) blizu Balatona, ali se na putu do njega nigde ne prelazi Tisa. Kod Vuka u *Rječniku* se pominje, ali samo kao citat iz pesme (ovde naveden pod „grad bijeli").

I u drugim varijantama o izbavljanju Desančića (nekad Vida, a nekad Gojka) iz tamnice, mesta u kojima je junak utamničen nisu jasno određena: Erdelj grad (SANU III, 41), „prokleta kula Tomićeva" (SANU III, 42), „pusta kula Tovagina" (SANU III, 43) i samo jedanput beli grad Lijevno „u tamnicu sedam Atlagića" (SANU III, 44:9). Pesma Vuk VI, 72 zasada je jedina u kojoj Desančić robuje tako daleko, čak u Unđuriji.

MALTA, Maltez, Maltija

I Melita, Malitah

E Jedni izvode od predindoevropskog korena **mal-* ili indoevropskog **mel-* u značenju '(stenovito) uzvišenje', drugi tumače hebrejskom rečju *mi:lu:t* 'izbavljenje' u smislu pribežišta lađama od olujnih vetrova (Kiss 401–402). (A. L.)

Malta

- prokleta palanka: *Porad Malte, proklete palanke* (KH I, 33:199)
- prokleta: *Nisko cura u prokletoj Malti* (KH I, 33:105); Vuk III, 16; MH IV, 38
- kamena: *Preko mora u Maltu kamenu* (MH IV, 38:265)
- bez atribucije: *Ja ću tebe u Maltu prevesti* (KH I, 33:208); Vuk III, 16; MH IV, 38

Maltez

- grad: *Pa pobježe do Malteza grada* (KH I, 9:506)
- bez atribucije: *Njemu veli od Malteza bane* (MH IV, 38:619)

Maltija

- zemlja: *Preturi ga u zemlju Maltiju* (KH III, 4:1790)
- zemlja prostorija: *U Maltiju zemlju prostoriju* (KH III, 4:1791)
- ravna: *Preko mora u Maltiju ravnu* (KH II, 70:8)
- hajdučka: *Al' se bojim hajdučke Maltije* (Vuk III, 16:12)
- hajdučka prokleta: *Pod hajdučkom prokletom Maltijom* (Vuk III, 16:30)
- bez atribucije: *Zlo ti pio, od Maltije bane* (KH I, 33:304); Vuk III, 16; KH III, 4; EH 2

Država na istoimenom ostrvu u Sredozemnom moru, 100 km južno od Sicilije.

Apostol Pavle je doživeo brodolom kod Malte na putu za Rim (Dela apostolska 28). Legendarno mesto Pavlovog iskrcavanja na Maltu (danas Zaliv ap. Pavla) nalazi se 13 km s/z od grada Valete.

Pored najvećeg ostrva Malte, država Malta obuhvata i ostrva Goco (*Ghawdex Gozo*) i Kemunu (*Kemmuna, Comino*).

Feničani su naselili Maltu oko 1200. pre n.e. U VIII v. pre n.e. pada pod vlast Grka, a zatim Kartaginjana (u V v. pre n.e.). Rimljani su je osvojili u III v. pre n.e. i dali joj status municipijuma. U I v. Malta je bila sklonište pirata. Sa podelom Rimskog carstva, pripala je 395. Vizantiji. Vandali su je osvojili 454, a Ostrogoti preoteli 494. Za vreme Justinijana opet je pripala Vizantiji 533. Arabljani su je osvojili 870, a Normani pripojili Siciliji 1091. Pod vlast nemačkog cara Hajnriha VI dolazi 1194. kad se on krunisao za kralja Sicilije, a u španskoj vlasti je bila od 1284. do 1530. kad ju je Karlo V dao u stalni posed viteškom redu jovanovaca. Taj red, koji su Turci proterali sa Rodosa, prozvao se zatim malteški viteški red. Oni su izgradili i utvrdili Valetu. Turci su 1427, još za vreme španske vlasti, pokušali napad na Maltu i Goco.

Turski sultan Sulejman II Veličanstveni video je u Malti ključnu tačku za dalje prodiranje na Zapad i krenuo da je opseda 1. juna 1565. sa flotom u kojoj su bili i gusari Uludž Alije i Torguta. Do 23. juna uspeli su da osvoje sve osim tvrđave San Anđelo. Odbrana tvrđave se držala sve do 6. septembra kada se vicekralj Sicilije iskrcao na j/z strani ostrva sa 10.000 vojnika i 50 galija. Pošto su poražene kod Notabila (*Citta Notabile, Citta Vecchia — Mdina*), turske snage su digle opsadu i povukle se sa Malte.

http://www.balkaninstitut.com

Malta

Napoleon je zauzeo Maltu 1798. Britanija je osvojila 1800. i, protivno Amijenskom i Pariskom miru, anektirala Maltu 1814.

U pesmama se javlja i kao zemlja i kao grad, ponekad oboje u jednoj istoj pesmi. Uz to, događaj opisan u Vuk III, 16 („Sultanije robinje“) imao je delimično istorijsku podlogu: galije sa Malte zaista su 1644. zarobile jedan turski brod sa hodočasnicima među kojima su bili jedna miljenica sultana Ibrahima i jedan njegov sin. To je bio povod da Turci 1645. napadnu Kandiju (*vide* IRAKLION) i tako započnu poznati Kandijski rat koji je trajao do 1669, pune 24 godine.

U muslimanskim pesmama Malta ima vrlo visok ugled kao neosvojivo mesto:

> Mejru posla preko mora banu,
> Preko mora u Maltiju ravnu,
> Oklen roblje nikad ne izlazi,
> Gdjeno Turčin nikad ne ulazi
> (KH II, 70:7–10)

koje povremeno dobija demonske razmere:

> preturi ga u zemlju Maltiju,
> u Maltiju zemlju prostoriju,
> đe se ćurti i adžemi legu.
> (KH III, 4:1790–1792).

S ovim izuzetkom, Malta se kod muslimana javlja uglavnom u ženidbenom kontekstu, kao grad malteškog bana i njegove lepe kćeri Ane kojom se ženi Muja Hrnjica (MH IV, 38; KH I, 33) ili neki drugi junak. Samo jednom pominje se u istorijskom kontekstu bitke pod Sigetom 1566. (KH I, 9) kao mesto u koje beži poraženi general hrišćanske vojske. Pesma, međutim, ne pominje istorijski potvrđenu smrt sultana Sulejmana Veličanstvenog pod Sigetom u toku bitke.

Malteški red

Drugi naziv za jovanovce, ili joanite, ili hospitaliste. Ime nose od 1530. kada im je car Karlo V dao u posed ostrvo Maltu i još neka susedna ostrva. Oni su se zauzvrat obavezali da čuvaju Maltu od Turaka i gusara. Izdržali su četvoromesečnu tursku opsadu 1565. i time stekli veliki ugled kod većine evropskih

http://www.balkaninstitut.com

vladara. U XVIII v., sa slabljenjem Turske, riteri ovog reda počinju sve više da se bave mirnijim poslovima, razvitkom prosvete i humanitarnim poduhvatima. Krajem XVIII v. malteški red se približava Rusiji (u vreme carice Katarine II) gde je zvanično uveden 1798, u vreme Napoleonove egipatske kampanje. Sankt Peterburg je postao njegovo novo sedište. Od 1817. red više ne postoji u Rusiji, a od 1834. njegovo sedište je Rim.

Literatura: Elezović 1950, 199, 221; Банашевић 1954, 601; *Рјечник* s.v. *Малшија*; VE s.v.; ЕП 2 s.v.

MANĐELOS, Manđeloš

➊ Frankavila, Mangylos, Mangyelosch, Mangjelot, Mangjalos, Mangjeloš, Mangyelosz

E Od mađ. *Nagy Olasz (falva)* 'veliko romansko (selo)', lat. *Franca villa*, gr. *Frankochōrion* (Skok III 608a). (A. L.)

Manđelos

♦ mesto: *Kad su bili mestu Manđelosu* (SANU II, 88:105)

Manđeloš

♦ bez atribucije: *Zapevali proću Manđeloša* (SANU II, 56:182)

⊘ 45° 5′ N, 19° 35′ E

Selo u Vojvodini (Srbija).

Nalazi se u središnjem Sremu, severno od Sremske Mitrovice, u južnoj podgorini Fruške gore. U srednjem veku poznat kao Frankavila, kako je nazvan po Francima (u XII v. Srem se još uvek nazivao i Frankohorion).

U pesmi je to mesto na putu od Beograda (preko Krušedola, Manđeloša, Vukovara i Osijeka) do Budima. Pominje se jednom (SANU II, 56) u kontekstu sukoba Kraljevića Marka sa Filipom Dragilovićem (u drugim pesmama Filipom Madžarinom), a drugi put (SANU II, 88) u kontekstu smrti poslednjeg srpskog despota, Jovana.

Literatura: Ердељановић / Николић 1899; Marković 1966, 113; Imenik YU 252; ЕП 2 s.v.

MAOČA

♦ selo: *Nožin-aga od sela Maoče* (Vuk IV, 26:118)

⊘ 44° 46′ N, 18° 39′ E

Selo u BiH.

Smešteno je ispod planine Majevice, 18 km od grada Brčkog. Prvi put se spominje 1533. u nahiji Koraja.

U srednjem veku jedna Maoča je postojala na posedima Sandalja Hranića, u tadašnjoj Hercegovini a današnjoj Crnoj Gori (današnje selo Maoče kod Pljevalja). Ovo mesto se spominje još 1445. Posle pada Hercegovine (1482), Turci su novoosvojene krajeve raseljavali između ostalog i u područje Posavine, a stanovništvo je sa sobom često prenosilo i zadržavalo ime mesta iz kojega dolazi.

Nožin-aga Imamović (Mula Nožina), koga pesma pominje u kontekstu boja na Čokešini 1804, bio je rodom iz sela Maoče gde je i sahranjen. Njegov nadgrobni spomenik (nišan) nema „glavu", što se u usmenom predanju iz tog kraja dovodi u vezu sa načinom na koji je poginuo: pristalice Husein-bega Gradaščevića — Zmaja od Bosne — odsekle su mu glavu na izvoru potoka Bardak.

Literatura: Ђурић 1961, 701.

MARINA

♦ bez atribucije: *Marina je harač caru dala* (ER 138:18)

⊘ 43° 30′ N, 16° 6′ E

Selo u Hrvatskoj, u primorju.

Prvi put se pominje oko 1500. kad je trogirski biskup Marcel u moru zidao tvrđavu i preko puta nje na kopnu zidinama ograđen prostor kao sklonište za svoje seljake. Uz to su bile sagrađene i zidine i kule, od kojih je danas sačuvana jedna u renesansnom stilu, koja dominira središtem čitavog mesta. Marina je podignuta uz pomoć mletačkih vlasti, a prvobitnu shemu je sačuvala do danas.

U blizini Marine je prostrana pećina u kojoj su do danas sačuvani kapela i više oltara. Na zapadu, uz more, nedaleko od sela Sevid u uvali Stari Trogir, sačuvani su prostrani ostaci antičkih zgrada — tragovi rustične vile ili možda nekog antičkog naselja.

http://www.balkaninstitut.com

Pominje se kao selo za koje Turci smatraju da ga ne vredi robiti jer je već dalo caru harač.

Literatura: Bertoša 2005.

MARKOVINA

- ♦ maleno selo: *Do maloga sela Markovine* (Vuk VIII, 29:213); Vuk VIII, 68, 72
- ♦ krvavo selo: *Iz krvava sela Markovine* (Vuk IX, 14:1154)
- ♦ bez atribucije: *Velestova i od Markovine* (Vuk IV, 8:95); Vuk IX, 7, 14

⊘ 42° 49′ N, 18° 28′ E

Selo u Crnoj Gori.

Udaljeno je 15 km na istok od mesta Kčeva, na putu za Danilovgrad.

Pominje se u kontekstu boja na Grahovcu 1858. (Vuk IX, 14), drugih crnogorsko-turskih sukoba i ubistva Alaj-bega Čengića (Vuk IV, 8).

Literatura: Шкриванић 1959, 78; Imenik YU 254.

MARTINIĆI, Martinić, Martinovo

E Prezime (patronimik) starijeg tipa (na *-ići*, a ne *-ovići*) od ličnog imena *Martin*, po svecu koga su i Srbi slavili („sveti Mrata“). (A. L.)

Martinići

- ♦ selo: *Ode vojska selu Martiniće* (Vuk IX, 32:1013); Vuk IV, 18, 20; SM 61, 163
- ♦ malehno selo: *U malehno selo Martiniće* (SM 168:199); SANU IV, 20
- ♦ malo selo: *Od maloga sela Martinićah* (Vuk IV, 20:11)
- ♦ lijepo selo: *U lijepo selo Martiniće* (SM 135:82)
- ♦ gizdavo selo: *Na gizdavo selo Martiniće* (Vuk VIII, 73:312); Vuk IV, 9, 10, 11; SM 51, 163, 170
- ♦ krajičko selo: *Iz krajičkog sela Martinića* (SM 61:3)
- ♦ najbliže selo: *U najbliže selo Martiniće* (SM 17:37)
- ♦ najdonje selo: *Na najdonje selo Martiniće* (Vuk IV, 18:17)
- ♦ krvavo selo: *Na krvavo selo Martiniće* (Vuk IX, 1:656)
- ♦ bez atribucije: *On pobježe ispod Martinićah* (SM 90:30); SANU IV, 12

Martinić

- ♦ selo: *Otlen pođe selu Martiniću* (SM 61:11)

Martinovo

- ♦ lijepo selo: *Pod lijepo selo Martinovo* (Vuk VIII, 71:1365)

⊘ 42° 34′ N, 19° 13′ E

Selo (i pleme) u Crnoj Gori.

Nalazi se severno od Spuža, na levoj strani Zete, 10 km istočno od Danilovgrada.

Ime Martinići pominje se u dva latinska dubrovačka spomenika u XIV v. (1322, 1323), ali je moguće da se radi o nekom plemenu iz Hercegovine.

Kod Martinića su se 1796, 1832. i 1877. odigrali bojevi između Turaka i Crnogoraca.

Skadarski vezir Mahmut Bušatlija krenuo je 1796. u pohod protiv Crne Gore i Brda (koji su bili na putu skorog ujedinjenja). Do borbe je došlo kod Martinića 11. juna 1796. Crnogorci su pobedili, pa su posle te bitke i Bjelopavlići i Piperi ušli u sastav Crne Gore. O ovoj bici pevaju pesme Vuk IV, 10, 11; SANU IV, 20; SM 168. Ostale pesme spominju Martiniće u kontekstu pohoda Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1852–1853, nemira na granici sa Hercegovinom u 1857, i tursko–crnogorskih sukoba tokom 1862.

Druga bitka kod Martinića bila je 5, 16. i 19. juna 1877. u okviru tursko–crnogorskog rata. Petog juna su Crnogorci pod komandom Ilije Plamenca zaustavili Turke kod Martinića i sprečili njihov prodor ka Danilovgradu; 16. i 19. Turci su pokušali isto, ali su ih Crnogorci oba puta potisli u Spuž dok Turci najzad nisu odustali i povukli se. Tom prilikom zaplenjene su velike količine turskog oružja.

Martinička gradina

Srednjovekovni grad u Martinićima: podignut je približno u vreme tzv. makedonske obnove, na zemljištu na kome nije bilo nikakvih građevina i gde preko starih građevina nisu podizane nove. Trajao je približno do XII v. Smešten je na ivici doline reke Zete, oko 2 sata hoda od njenog ušća u reku Moraču, gde se nalaze ostaci antičke Duklje. Položaj grada bio je pažljivo odabran na pravcu od Skadra, pored Skadarskog jezera, na Du-

http://www.balkaninstitut.com

klju i dalje dolinom Zete prema severozapadu. Postoji mišljenje da je u pitanju Porfirogenitova *Lontodokla*. Šafarik i Skok su smatrali da drugi deo reči potiče od grčkog imena za Duklju, pa zaključuju da se grad nalazio u blizini antičke Duklje (*Doclea*), što je Martinički grad i bio.

Literatura: Kopaħ 1997, 163–171; VE s.v.; RJA s.v.; EП 2 s.v.

MEĆA

- bez atribucije: *Nek on ide Meći i Medini* (KH I, 2:148)

Vide MEKA

MEĆIKUĆE

- bez atribucije: *A sa Spuža i od Mećikuća* (Vuk VIII, 30:4)

Mesto kod Spuža, u dolini reke Zete (Crna Gora).

U pesmi se pominje kao tursko mesto (uz Spuž) iz kojeg skadarskom veziru Mahmut-paši Bušatliji dolaze pritužbe na Pipere:

Mi nipošto življet' ne moremo,
Piperi ni vrata zatvoriše;
Nema danka u dugoj godini,
Kada naše ne sijeku glave,
I valja ni blježat' Carigradu (8–12).

Pohod, koji je (u pesmi) preduzet kao reakcija na ove žalbe, završio se turskim porazom jer su Piperima pritekli u pomoć ostali Brđani.

MEDINA

❶ Yathrib, Madinat un-Nabbi
🅴 Arap. *madīna* 'grad', pun naziv *madīna an-nabī* 'Prorokov grad' (Kiss 415b). (A. L.)
- bila: *Ama ćabi i Medini biloj* (MH III, 2:15)
- bez atribucije: *Ne viđesmo ćabe ni Medine* (Vuk III, 16:5) ; Vuk IX, 30; SM 55; KH I, 2, 5, 8, 9, 16, 20, 32; MH III, 5

⊘ 24° 28′ N, 39° 36′ E

Grad na zapadu Saudijske Arabije, u provinciji Hidžaz.

Nalazi se oko 180 km od Crvenog mora, u dobro navodnjenoj oazi koja obiluje voćem, povrćem i žitom. Pre hidžre (Muhamedovo bekstvo iz Meke u Medinu 622), grad se zvao Jatrib (*Yathrib*). Njegovu tadašnju populaciju činilo je nekoliko jevrejskih plemena (koja su verovatno i izgradila naselje u oazi) poreklom sa severa i dva arapska plemena koja su se doselila sa juga. Među plemenima očigledno nije vladao mir jer je Muhamed 622. pozvan da uđe u Jatrib kao sudija i mirovnik. On je u tom svojstvu proglasio „Medinski ustav“ na osnovu kojeg je kasnije ustanovljena uma. Taj dokument formuliše osnovne ideje islamske države koja će nastati u ranom periodu islama.

Kako uporno nisu pristajali da pređu u islam, Jevreji su ubrzo proterani iz Medine, a 627. grad bezuspešno opsedaju trupe iz Meke. Muhamed je vrlo brzo stekao kontrolu nad Medinom i uspešno je odbranio od napada iz Meke, koristeći je kao bazu za preobraćanje i osvajanje Arabije. Dugogodišnji sukob između Meke i Medine završava se 630. kada Medinjani, uz pomoć drugih Arapa, osvajaju Meku. Odmah potom Muhamed se vraća u Medinu gde provodi preostale godine života.

Medina je bila sedište prva tri kalifa posle Muhamedove smrti i brzo je napredovala sve do 661, kada je kalifat prenet u Kufu (današnji Irak) i potom, pod dinastijom Omajada (*Umayyad*), u Damask. Tada je Medina izgubila politički značaj i svela se na provincijski grad čijeg je gradonačelnika postavljao kalif iz daleke prestonice. Turci su je osvojili 1517. i držali je do Prvog svetskog rata sa kratkim prekidom između 1804. i 1812. Tokom Prvog svetskog rata snage Huseina ibn Alija, koje su se pobunile protiv turske vlasti, osvojile su Medinu i držale je do 1924. kada su je, posle opsade od 15 meseci, preuzele pristalice Ibn Sauda, Huseinovog suparnika.

Grad je opasan dvostrukim zidinama ojačanim bastionima i ima devet kapija. Glavna građevina je Prorokova džamija u kojoj su grobovi Muhameda, njegove ćerke Fatime i kalifa Omara i Abu Bakra. Njegov kultni i istorijski značaj ostao je neokrnjen, budući da je u Medini stvoren šerijat i da je ona bila i ostala jedan od dva hodočasnička centra. Tradicionalno se smatra drugim po redu među najsvetijim gradovima islama, posle Meke a pre Jerusalima.

http://www.balkaninstitut.com

Kod Vuka u *Rječniku* javlja se s.v. *Medija*, sa znakom pitanja: „(Medina ?):

> Kad ustane kuka i motika,
> Biće Turkom po *Mediji* muka".

U hrišćanskim pesmama se pominje sa punim poznavanjem značaja koji ima za muslimane, recimo u SM 55 (o rusko-turskom ratu iz 1828):

> Pask'jeviću, hajde put Azije,
> uzmi vojske šezdeset hiljadah,
> pravo hajde k Meki i Medini
> da pretreseš kosti Muhamedu,
> da mi uzmeš na silu Aziju (570–574).

Muslimanske pesme pominju Meku i Medinu uvek u kontekstu pretnje hrišćanskih vladara turskom caru pred izbijanje nekog većeg sukoba. Pretnja, koja se tokom razvoja sižea pokaže kao jalova, formulisana je tako da razgraničava domene hrišćanskih i muslimanskih svetinja onako kako ih vide hrišćani:

> Neka care prtlja iz Stambola,
> Neka zemlji ide Arabiji,
> Nek on ide Meći i Medini
> Oklena su postanuli Turci,
> I koje je Turska djedovina,
> A Stambol je moja djedovina,
> Djedovina Konstantinovina.
> Konstantin je Stambol načinio
> (KH I, 2:146–153;
> slično i KH I 5, 8, 9, 16, 20, 32).

Ovde se ne uklapaju samo pesme MH III, 2 i 5 i Vuk III, 16 u kojima se Meka i Medina pominju prosto kao mesta muslimanskog hodočašća (*vide* MEKA).

Literatura: EI s.v.; EŽR s.v.; *Рјечник* s.v. *Međuja*.

MEDUN

O Medeon

E 1444. *Medunum*, 1460. *Modon*, od predslov. *Medeon*, verovatno ilirskog porekla, od korena **med-* 'čuvati' kao i ime boga *Medaura*, zaštitnika antičkog Risinija (Risna). (A. L.)

- grad: *Pope Petre od Meduna grada* (Vuk IX, 10:264); Vuk IX, 11; SM 27, 65
- grad bijeli: *Od Meduna grada bijeloga* (Vuk VIII, 6:2)
- od starine grad: *Na Medunu od starine gradu* (Vuk IX, 10:4)
- tvrdi: *I na Medun tvrdi udarite* (Vuk IX, 10:594); Vuk IX, 32
- na Vasojeviće: *Do Meduna na Vasojeviće* (Vuk IX, 31:119)
- bez atribucije: *Knjigu piše aga od Meduna* (Vuk IV, 19:1); Vuk VIII, 73; Vuk IX, 10; SM 65

42° 28′ N, 19° 21′ E

Mesto u Crnoj Gori.

Srednjovekovni utvrđeni grad u plemenu Vasojevići (kod Latkovića: u plemenu Kuči), 10 km istočno od Podgorice.

Na njegovom mestu nalazio se u IV ili III v. pre n.e. ilirski grad *Medeon* ili *Meteon* koji su gradili grčki kolonisti naseljeni u tim krajevima. Srednjovekovni Meteon (*Medonum* ili *Modon*) čije ruševine i danas postoje, sastojao se iz dva dela — gornjeg i donjeg. Način gradnje donjeg grada (veliki kameni blokovi) ukazuje na tragove ilirskog suvog, kiklopskog zidanja, dok gornji grad potiče iz vremena vladavine srpskog despota Đurđa Brankovića (1427–1456) i nosi tragove srednjovekovnog zidanja sa malterom. Prema mletačkim izvorima, grad je u XV v. ležao „in partibus Albaniae", što znači u Donjoj Zeti kojom su tada upravljali Mlečani. Medun je jedno vreme bio u vlasti bosanskog vojvode Stefana Vukčića Kosače koji ga je u jesen 1444. vratio despotu. Grad je 1452. branio od mletačkih snaga despotov vojvoda Miloš Biomužević, koji ga je 1467. predao Turcima. Sva nastojanja Stefana Crnojevića (1496–1499) da povrati Medun bila su bezuspešna.

Oko Meduna su vođene značajne borbe u crnogorsko-turskim ratovima: u martu i aprilu 1862, u julu i avgustu 1876. Turska posada predala se Crnogorcima u oktobru 1877.

U Medunu je rođen crnogorski pisac i humanista Marko Miljanov.

U blizini grada nalazi se staro groblje uokvireno pravilnim vencem kamenih blokova. Prema nalazima u jednom od grobova, pretpostavlja se da je groblje iz II v. pre n.e.

http://www.balkaninstitut.com

Pominje se kao grad Đurđevića Muja (Vuk VIII, 6) ili, prosto, age od Meduna (Vuk IV, 19) i, još, Tureta od Meduna (SM 65). Javlja se i u istorijskom kontekstu pohoda Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1852–1853. (Vuk VIII, 73), crnogorskog vojevanja na Kuče 1855. i 1856. (Vuk IX, 10, 11), bitke kod Spuža 1862. (Vuk IX, 32). O samom gradu Medunu, o epskoj interpretaciji njegovog nastanka i nestanka, peva pesma SM 27.

Literatura: Дероко 1950, 181; Здравковић 1952, 154–156; Латковић 1954, 517; Vego 1957; Шкриванић 1959, 79; *Рјечник* s.v.; VE s.v. *Grad*.

MEĐEDIN

E Ako je realan toponim, bio bi pridev **medvědinъ(jь)*, za tip up. Лома 1997, 16 i d. (A. L.)

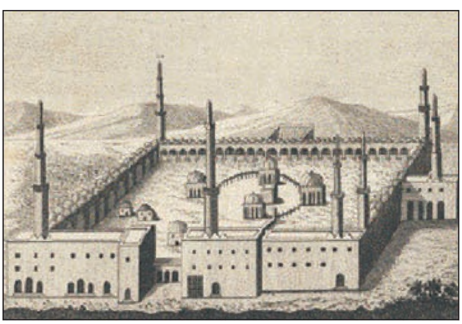
- grad: *Meflećeta grada Međedina* (Vuk IX, 15:86)

Neutvrdiva ubikacija.

U pesmi je iz grada Međedina „Đino paša stari", sultanov vezir u Stambolu, tako da se ne može odrediti čak ni izmišljena ubikacija.

U Hrvatskoj postoji srednjovekovni *Medvedgrad*, bolje reći ruševine kastela na obroncima Medvednice (Zagrebačke gore), severno od Zagreba. Podignut je posle 1247. Bio je u posedu Babonića, vitezova Celjskih, Zrinskih itd., a napušten je u XVI v. Još jedan stari utvrđeni grad pod istim imenom postojao je u Gackom (pomen u XIV v.).

Literatura: *Hrvatski leksikon* II s.v.

Meka

MEĐICE

- selo malehno: *Od Međicah sela malehnoga* (SM 85:65)

⊘ 42° 34′ N, 19° 7′ E

Mesto u Crnoj Gori.

Selo u Piperima blizu Podgorice.

Spominje se kao selo Zrna Stankovića koji, zajedno sa ostalim Piperima i drugim Brđanima, goni Turke i sveti popaljena piperska sela.

MEKA, Meća

❶ Makkah, Macoraba

E Arap. *Makka* neki tumače iz feničkog kao 'porušen grad', drugi iz arapskog kao 'svetilište' (Kiss 416b). (A. L.)

Meka

- prokleta: *U prokletu Meku i Medinu* (SM 55:138)
- bez atribucije: *Ti ćeš prtljat Meki i Medini* (KH I, 5:54); SM 55

Meća

- bez atribucije: *Nek on ide Meći i Medini* (KH I, 2:148)

⊘ 21° 25′ N, 39° 50′ E

Grad u zapadnom delu Saudijske Arabije u oblasti Hidžaz.

Mesto u kojem se rodio Muhamed, religiozno sedište islamskog sveta. Kibla, tačka ka kojoj se muslimani okreću pri molitvi, određena je prema položaju grada Meke. U Meku se ide na hadžiluk (hodočašće).

Preislamska Meka je bila veliki i napredan grad, uglavnom zahvaljujući razvijenoj trgovini, vodi (imala je bunar, tj. *zemzem*) i Kabi/Ćabi (verskom svetilištu).

Meka nije bila sklona Muhamedu jer se, kao bogat trgovačko-verski centar, bojala promena. Muhamed je osvojio Meku 630. i ostavio joj status verskog centra, dok je političko središte svoje vlasti osnovao u Medini. Tada u Medinu odlaze i najmoćniji građani Meke.

Sve arapske dinastije ulagale su u Meku (naročito Harun ar-Rašid), ali su je 930. ipak opljačkali Karmati, jeretička muslimanska sekta. Tom prilikom ukraden je crni kamen iz Kabe/Ćabe i vraćen na mesto tek posle 20

http://www.balkaninstitut.com

godina. Turci Osmanlije zauzimaju Meku 1517. i drže je sve do 1925.

U pesmama se uvek pominje zajedno sa Medinom, u svojstvu koje ima kao svetilište (*vide* MEDINA).

Literatura: EI s.v.; EŽR s.v.

MELEČEM (Melečmo?)

- bez atribucije: *Konju ječma iz ravna Melečma* (SANU III, 60:176)

Neutvrdiva ubikacija.

U korpusu nema više od ovog jednog pomena Melečma, pa nije jasno kako bi se izveo njegov nominativ: kako je gore predloženo, ili možda Melečam, Melečme i sl. U *RJA* kao stari i česti toponimi u Srbiji i Hercegovini navode se Mel i Meleče (u vezi sa vrstom zemlje). Mesta sa sličnim imenima postoje i u Turskoj i Kurdistanu, ali nigde u izvorima nije nađena tačna potvrda njegovog potpunog oblika.

Tačne koordinate Melečma nije zapravo ni neophodno odrediti jer on u pesmi ne postoji kao realni lokalitet, već se javlja uvek u formuli kao deo teškog zadataka (*tražiću mu što imati neće*):

> Iskaću mu što u dvoru nema –
> Iskaću mu vina iz Vidina,
> I rakije iz Demir-kapije,
> I ovnova mesa prevodnika,
> Đakonije svake iz Misira,
> Konju ječma iz ravna Melečma,
> I sijena iz ravna Srijema
> A šenice iznad Đakovice! (171–178).

Pri tom nije uvek jasno da li je zadatak težak zato što se traže nepostojeće stvari, stvari koje postoje ali su skupe ili ih je teško nabaviti, ili prosto stvari koje se nižu igrom reči (uglavnom po zvučanju: vina — Vidina, rakije — kapije, ječma — Melečma, sijena — Srijema, šenice — Đakovice). Ova formula je česta u pesmama srednjih vremena, i to naročito u onima sa sižeom o prerušenoj ženi (epskoj *ljubi*) koja spasava muža hajduka iz turske tamnice (*vide* DEMIR KAPIJA, JELEČ, VIDIN).

Literatura: RJA s.vv. *Mel*, *Meleče*.

METERIZI

E Od *meteriz* 'šanac', preko turskog iz persijskog ili arapskog (Skok I 416b). (A. L.)

- selo: *Meterize selo osvojiše* (Vuk IX, 32:1384)

⊘ 42° 21′ N, 18° 59′ E

Selo u Crnoj Gori.

Nalazi se na putu Podgorica–Cetinje na levoj obali Rijeke Crnojevića.

Ime je dobilo po šančevima u kojima je bio vladika Danilo tokom bitke kod Carevog Laza 1712 (koja nije istorijski potvrđena).

Kod Meteriza su vođene oštre borbe i u crnogorsko-turskom ratu 1862. (o čemu se peva i u ovoj pesmi). Vojvoda Mirko Petrović je sa glavninom svog odreda krenuo ka Lješanskoj i Riječkoj nahiji da bi sprečio prodor Turaka ka Cetinju. Njegove snage su na Meterizima zatvarale pravce nastupanja najvećeg dela neprijateljske vojske. Ujutru 24. avgusta Turci su napali i, pošto su bili nadmoćni, probili se u Rijeku Crnojevića. Zbog nestašice municije, Crnogorci su u borbi na Meterizima upotrebili kamenje i drveće koje su survavali s položaja na nastupajuće turske snage.

Literatura: Ердељановић 1926; VE s.v.; ЕП 2 s.v.

METKOVIĆ

E Od ličnog imena ***Medъkъ*** posvedočenog u srednjem veku kod Čeha kao *Medek*, istovetnog pridevu ***medъkъ** 'sladak', up. strus. prezime *Medkovъ* 1554. (A. L.)

- selo: *S Metkovića sela polećeše* (Vuk IV, 28:156)
- lijepo selo: *Iz lijepa sela Metkovića* (Vuk IV, 26:147)
- gnijezdo sokolovo: *Metković je gn'jezdo sokolovo* (MH IX, 8:51)
- bez atribucije: *S Metkovića Ružičić-Mijajla* (Vuk IV, 24:309); MH IX, 8

1. U pesmama iz Vukove zbirke (IV, 24, 26, 28) radi se o selu u Srbiji (44°51'N, 19°32'E), južno od Šapca. U XVIII v. (1788) Mačvanska kneževina (čiji je oberknez bio Uroš Drmanović iz Bogatića) imala je 25 sela — od kojih se mnoga pominju i u epici: Dre-

http://www.balkaninstitut.com

novac, Orašac, Noćaj (*vide*), Metković, Bogatić (*vide*), Klenje, Badovinci (*vide*), Begovci, Novo Selo, Prnjavor (*vide*), Čokešina (*vide*), Petkovica, Glogovac, Sovljak (*vide*), Štitar (*vide*) i druga. Pod istim imenom u vreme Kneževine Srbije postojala su čak dva sela u istom okrugu (srez Mačvanski i srez Pocerski), ali budući da je reč o bojevima na Čokešini (Vuk IV, 26) i na Salašu (Vuk IV, 28), svakako je u pitanju mesto u Mačvi.

2. U pesmi iz zbirke Matice hrvatske (MH IX, 8) radi se, međutim, o Metkoviću blizu Dubrovnika (43° 3′ N, 17° 38′ E — Hrvatska), gradu u donjem toku reke Neretve, udaljenom oko 25 km s/i od luke Ploče. Pominje se u starim izvorima iz 1422. U tom Metkoviću nekada je bilo i srpskog stanovništva sudeći po pravoslavnoj crkvi sv. Đorđa iz XIX v. (podignutoj na temeljima starije crkve iz XVIII v.) i srpskom groblju oko nje.

Literatura: Вукановић 1975, 156; Гавриловић 1994, 103; Imenik YU 259; ЕП 2 s.v.

MILANDŽA, Milanka

➊ Milišta
- selo: *Što s' to b'jeli u selu Milanci* (SANU IV, 44:6)

⊘ 43° 31′ N, 20° 5′ E

Selo u Srbiji, oko 20 km zapadno od Ivanjice.

Pominje se kao mesto u kome je vladika Joanikije Nešković podigao školu i crkvu sv. Save u spomen boja za Sjenicu (*vide*), verovatno onog koji se vodio 1809.

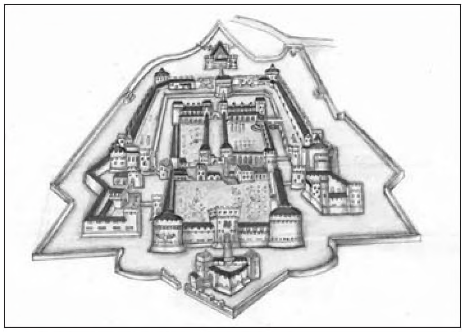
Joanikije Janja Nešković, rođen 1804. u selu Milandži, bio je vladika Šabačko–valjevske eparhije (1849–54) i episkop žički, prvi koji je posle dugog vremena 1855. započeo temeljnu obnovu ovog manastira.

Literatura: Милићевић 1888; Вукановић 1975, 156; ЕП 2 s.v.

MILANO

➊ Mediolanum, Milan

🅴 *Mediolanum* kelt. 'sredina polja, mesto usred polja'. (A. L.)
- grad: *Dokle dođem u Milana grada* (Vuk VIII, 43:25); SM 64

***Milano** oko 1500*

- bijeli: *Kad osvojim bijela Milana* (Vuk VIII, 43:27); SM 64
- bez atribucije: *U Milanu dočeka ga vojska* (Vuk VIII, 43:126); SM 64

⊘ 45° 28′ N, 9° 11′ E

Grad u severnoj Italiji (Lombardija).

Udaljen je oko 30 km na sever od gornjeg toka reke Po.

Milano je oko 400. pre n.e. bio keltski grad koji oko 222. pre n.e. Rimljani osvajaju prvi put, a konačno ga zauzimaju 196. pre n.e. Mediolanum se, posle podele carstva, razvio u prvi grad zapadnog dela Rimske imperije po veličini, bogatstvu i broju stanovnika, a u periodu 293–404. bio je i prestonica carstva. Pljačkaju ga Markomani za vreme cara Aurelijana, a kasnije Ostrogoti i Huni. Oko 489. dolazi u posed ostrogotskog kralja Teodoriha, a u vizantijsko–gotskom ratu osvajaju ga Vizantinci. Zatim je 539. ponovo pod vlašću Ostrogota.

O Milanu u ranom srednjem veku nema mnogo podataka. U doba Langobarda bio je, izgleda, centar vojvodstva, a u vreme Franaka grofovija. Od IX v. politička vlast u Milanu bila je pretežno u rukama nadbiskupa.

Milano se nalazio na čelu severnoitalijanskih gradova u njihovoj borbi za autonomiju, a protiv Nemačkog carstva. Nemački car Fridrih I Barbarosa prinudio je 1158. Milano na pokornost, ali se on već sledeće godine ponovo pobunio. Milano i saveznici porazili su Barbarosu kod Karkana 1160, ali su posle devetomesečne opsade 1162. predali grad koji je Barbarosa opljačkao i spalio, a građane raselio. Ubrzo je Milano ponovo podignut. U

http://www.balkaninstitut.com

sastavu Lombardijske lige naneo je poraz nemačkim snagama u bici kod Lenjana (*Legnano*) 1176. U prvoj polovini XIII v. Milano je zavladao polovinom lombardijske nizije i izbio na Sredozemno more. Tada je imao oko 150.000–200.000 stanovnika.

U italijanskim ratovima u XVII v. Milano je pao pod vlast Španije. Eugen Savojski osvojio ga je 1707. Posle toga pripao je Austriji 1714. Sa oduševljenjem je dočekao republikansku vojsku pod Bonapartom, ali je posle njegovog pada 1814. opet dospeo pod Austriju.

Obe pesme (u kontekstu Napoleonovog rata sa Austrijom — Vuk, i propasti Mletačke republike — SM) pevaju o tome kako Filip Vukasović, „đenerale od zemlje slavinske", brani Milano „tri bijela dana", a kad ga Latini izdaju, napusti sa vojskom grad u koji Napoleon Bonaparta uđe bez borbe. Filip Vukasović je istorijska ličnost, austrijski general koji je početkom XIX v. držao Mali Modruš potok, oblast blizu Karlovca (Hrvatska).

Literatura: *Milano* 1966; VE s.v.

MILEŠEVO

E Prisvojni pridev od ličnog imena *Mileš*, up. polj. *Mileszewo*, češ. *Milešice*. (A. L.)

- bez atribucije: *Kad dođoše nasred Mileševa* (SANU II, 27:8)

⊘ 45° 44′ N,19° 49′ E

Mesto u Srbiji.

U pesmi — mesto u kojem je „crkva Mileševka".

Manastir sa crkvom Vaznesenja gospodnjeg, nalazi se na reci Mileševki, oko 10 km j/i od Prijepolja.

Zadužbina kralja Stefana Vladislava (1234–1243), podignuta 1218–1219. i živopisana do 1228. U Mileševu je njen ktitor 1237. preneo iz Trnova telo sv. Save, a u manastiru je sahranjen i on sam. U srednjem veku je bila na drugom mestu po rangu, odmah posle Studenice. U Mileševi se bosanski ban Tvrtko krunisao za kralja Srbije i Bosne (1377). U njoj je takođe Stefan Vukčić Kosača uzeo titulu hercega od sv. Save (1446). U XV v. ovde je bila stolica dabarskih arhijereja.

Mileševa je u XVI v. imala dve štamparije nabavljene u Veneciji.

Više puta je stradala, a pred kraj XVI v. i opustela. Turci su 1594. uzeli iz nje telo sv. Save i preneli ga u Beograd, gde je spaljeno na Vračaru.

Kod Vuka u *Rječniku*: „namastir u Hercegovini (čini mi se da je sad pust), cf. Milješevka, Mileševa: Kolika je *Miloševa*, da je puna poskurica!".

Pesma pominje Mileševu u kontekstu sličnom Vukovoj pesmi II, 37 »Miloš u Latinima«, ali bitno deformisanu: Mileševa se poredi sa Sofijom i Ravanicom (kod Vuka — solunska crkva Sv. Dimitrija sa srpskim manastirima); do nje su dvori „dužda Mlečanina" (kod Vuka — banovi dvori) koje buzdovan pogodi kad „preturi" preko crkve; kad se nađe u tamnici, Miloš Obilić ne piše srpskom knezu Lazaru (kao kod Vuka i kako bi zaista morao) već „caru latinskome" itd. Deo oko prebacivanja buzdovana preko crkve i razbijanja čardaka je u obe pesme isti, sa upotrebom istih formula.

Literatura: Vego 1957; ЕП 2 s.v.; *Рјечник* s.v. *Милошева*.

MILJKOVIĆI

- selo: *Uhoditi selo Miljkovića* (ER 138:23)
- bogato selo: *Na bogato selo Miljkovića* (ER 138:20)

Neizvesna ubikacija.

Prema pesmi, bogato i svakako utvrđeno hrišćansko selo koje ima bana i 600 katana. U doba Vojne krajine bio je, izgleda, dosta čest slučaj da i sela dobijaju utvrđene gradove ili da i sama budu utvrđena (upor. Marinu, takođe u ovoj pesmi). U ovom sižeu, koji je svakako muslimanski (sestra Miljkovića od svoje volje pođe za Turčina Nukicu), Turci iz Knina biraju mesto za pljačku između jednako bogatih mesta Marine, Kotara i Miljkovića.

> U današnjoj Hrvatskoj postoje dva mesta sa tim imenom: 43° 53′ N, 16° 34′ E i 45° 10′ N, 16° 26′ E. Miljkovići postoje i u BiH: u Federaciji (43° 19′ N, 17° 46′ E), i u Republici Srpskoj (45° 1′ N, 17° 13′ E).

http://www.balkaninstitut.com

MIROVAC

- bez atribucije: *Ja sam glavom Hamza od Mirovca* (KH I, 32:319)

Neizvesna ubikacija.

U pesmi se javlja u obliku „Hamza od Mirovca". Pošto je siže nepogodan za ubiciranje (traži se zatočnik koji će umesto cara izaći na dvoboj), može biti bilo koje mesto sličnog imena, ali je prilično verovatan izbor Mirovca u Srbiji, kod Podujeva na Kosovu.

Hamza od Mirovca nije ni veliki ni naročit epski junak, ali je u pesmi prvi imenovani sultanov zatočnik koga Filip Madžarin pogubi u dvoboju (svi do njega pomenuti su samo kao „carske mejdandžije"). Pa ipak se na njega primenjuje formula neredovnog rođenja koja obično ide samo uz velike ili fantastične likove kakav je — recimo — Musa Kesedžija sa tri srca i gujom u grudima:

Čuješ mene Hamza od Mirovca,
Tebe nije rodila Turkinja,
Već sam čuo i ljudi mi kažu,
Da je tebe rodila Vlahinja
U planini ovce čuvajući,
U ovčije runo zamotala,
Zadojila sisom od ovaca."
A veli mu Hamza lakrdiju:
„O vezire, carski murtatine,
Ako me je rodila Vlahinja,
Beli me je rodila Turčina,
Za cara ću na mejdan izaći" (321–332).

Neprimerena upotreba ove formule donekle je mogla biti motivisana muslimanskim poreklom pesme koja potomstvo majke hrišćanke i oca muslimana bez daljeg smatra slabim i nepouzdanim (upor. *neverno* i *pogano pletivo* — kako Turci karakterišu Hrnjice čija je majka bila hrišćanka npr. u MH IV, 36). I hrišćani u muslimanskim pesmama nazivaju zarobljene muslimanske junake *poganim pletivom* bez obzira na njihovo rođenje (upor. obraćanje Ahmetu Velagiću u MH IV, 46).

Literatura: RJA s.v.; Imenik YU 264.

MISIR

- grad: *Valja sablja po Misira grada* (Vuk VI, 39:72); SANU II, 66; MH I, 45
- bijeli grad: *Kad dođe k Misiru b'jelom gradu* (SANU II, 66:80)
- zemlja ravna: *Ne odvedu Misir-zemlji ravnoj* (Vuk II, 27:19)
- ravni: *Sve od Šama i Misira ravna* (Vuk VII, 16:198)
- bijeli: *Boga tebi, pobratime od Misira b'jela* (SANU II, 66:82); MH I, 45
- bili: *Otkako je Misir bili post'o* (SANU II, 66:94)
- bogati: *Posla ferman bogatu Misiru* (SM 55:447)
- bez atribucije: *U Misiru kada prispjedosmo* (Vuk VI, 39:24); Vuk VI, 62, 66;Vuk VII, 20; SANU II, 48, 66; SANU III, 60; MH I, 45; MH III, 1, 5; SM 51, 55, 138

Vide EGIPAT

MIŠULIĆ

- bez atribucije: *Kod Vukića nakraj Mišulića* (Vuk VIII, 70:162)

Priobalno mesto između Dobrote i Kotora (Crna Gora). U Kotorskom zalivu bogata su bila sva mesta u kojima su živeli pomorski kapetani, a najpre Dobrota, čuvena po svojim otmenim palacima. U toj svetlosti treba razumeti i stihove:

Blizu mora i blizu Kotora
Kod Vukića nakraj Mišulića
B'jelu kulu Ilić-kapetana,
U kuli je nebrojeno blago,
Da takoga u Dobrotu nema (161–165).

MITROVICA

- šer: *Da putujem šeru Mitrovici* (SANU IV, 47:10)
- šeher: *Doklen dođeš šeher-Mitrovici* (SANU III, 17:42); KH I, 6
- bijela šeher: *U bijelu šeher-Mitrovicu* (SANU III, 17:3); KH I, 5
- lijepa šeher: *U lijepoj šeher Mitrovici* (KH I, 6:4); Vuk VIII, 73
- bez atribucije: *Od Sjenice i od Mitrovice* (Vuk IV, 10:269); SM 72, 170

Vide KOSOVSKA MITROVICA

MITROVICA

- šer: *Dođe Sava šeru Mitrovici* (Vuk III, 53:57)
- šeher: *Da si brže šeher-Mitrovici* (SM 144:46)

http://www.balkaninstitut.com

- lijepi šer: *U lijepu šeru Mitrovici* (Vuk III, 53:28) ; Vuk III, 68

Vide SREMSKA MITROVICA

MLECI, Mletak, Mletci

Mleci

- grad: *A pod Mletke grada udariše* (Vuk II, 89:693); MH I, 33
- cvijet od gradova: *Mleci su ti cvijet od gradova* (Vuk VIII, 43:54); SM 64
- bijeli: *Odvešću te u Mletke bijele* (Vuk III, 83:17); ER 123; MH II, 20; MH III, 8; SM 123
- bili: *Ono valja svih bilih Mletaka* (MH I, 50:18)
- ravni: *Jer je iša' do Mletaka ravnih* (MH VIII, 26:57)
- duboki: *A šilje je u Mletke duboke* (SM 70:2)
- bogati: *Povede je u Mletke bogate* (SM 106:240); SM 113
- kleti: *A u kletih Mlecih okivate* (MH IV, 37:357)
- prokleti: *Mi odosmo u Mletke proklete* (MH III, 19:484)
- latinski: *Preko mora u Mletke latinske* (SANU III, 28:2)
- vlaški: *U Mletci je vlaški okovana* (EH 1:224)
- bez atribucije: *Viđe lice dužde od Mletaka* (Vuk II, 56:146); Vuk II, 87, 89, 90, 92; Vuk III, 36, 43, 60, 68, 79; Vuk IV, 4, 10; Vuk VI, 24, 36, 66, 71, 76; Vuk VII, 2, 16, 22; Vuk VIII, 43; ER 59, 135, 172; SANU II, 64, 83; SANU III, 10, 17, 28, 50, 58, 60, 67; SANU IV, 19; MH I, 32, 33, 68; MH II, 16, 20; MH III, 8, 10, 18, 19; MH IV, 30, 41, 43; MH VIII, 3; SM 7, 11, 64, 105, 106, 119, 129, 144, 168; KH II, 66, 67

Mletak

- bijeli: *Na daleko, u Mletku bijelu* (Vuk VI, 36:3); Vuk III, 81; Vuk VIII, 43; ER 188; MH I, 33
- široki: *Ti ćeš poći Mletku širokomu* (MH I, 33:244); MH I, 68
- pitomi: *Dok dođoše Mletku pitomome* (Vuk II, 92:175); SM 123
- pitomi Latinski: *U pitomu Mletku Latinskome* (Vuk II, 87:3)
- Latinski pleteni: *U Latinskom Mletku pletenome* (Vuk II, 87:22)
- Latinski: *Kad su došli Mletku Latinskome* (Vuk II, 87:84); Vuk II, 92
- bez atribucije: *Idi, brate, Mletku na čaršiju* (Vuk II, 90:37); Vuk III, 24, 36, 58, 64, 68; Vuk VII, 42; SANU III, 13, 39; MH II, 20

Mletci

- pokraj sinjeg mora: *U Mletcima pokraj sinjeg mora* (EH 2:330)

Vide VENECIJA

MLETIČAK

- selo: *Da otide na selo Mletičak* (SANU IV, 35:158)
- bez atribucije: *Na Mletičak oko učinili* (SANU IV, 35:149)

Vide MLJETIČAK

MLJECI, Mljetačka, Mljetak, Mljetok

Mljeci

- tvrdi: *Glavu snese do tvrdih Mljetaka* (KH I, 21:571)
- bez atribucije: *I uteče dužde od Mljetaka* (MH I, 58:494); KH I, 21, 27; MH II, 56, 59

Mljetačka

- bez atribucije: *Ti podigni svu svoju Mljetačku* (MH I, 58:71)

Mljetak

- bez atribucije: *Što je puška u Mljetku kovana* (Vuk VII, 36:112), KH I, 21

Mljetok

- grad bijeli: *U Mljetoku, gradu bijelome* (KH II, 73:2)
- bez atribucije: *Među njima od Mljetoka kralje* (KH II, 73:3)

Vide VENECIJA

MLJETIČAK, Mletičak

E Nejasno, možda disimilovano od **Mlječičak*, po biljci *ml(j)ečici*. (A. L.)

Mljetičak

- selo maleno: *Sa Mljetička sela malenoga* (Vuk VIII, 11:54)
- ravni: *Dok dođoše na Mljetičak ravni* (Vuk VIII, 11:162)

Mletičak

- selo: *Da otide na selo Mletičak* (SANU IV, 35:158)
- bez atribucije: *Na Mletičak oko učinili* (SANU IV, 35:149)

⊘ 42° 58′ N, 19° 8′ E

http://www.balkaninstitut.com

Selo u Crnoj Gori više Šavnika, na putu za Žabljak.

Mesto pogibije Smail-age Čengića.

Sa namerom da osvete crnogorski poraz kod Čelinskog potoka u Grahovu 1836, Drobnjaci i Moračani su septembra 1840. na Mljetičku dočekali Smail-agu Čengića, njegov odred porazili, a agu ubili. U znak sećanja na ovaj događaj na Mljetičku je 1888. podignuta crkva sv. Jovana Krstitelja.

Kod Vuka u *Rječniku*: „polje u Drobnjacima u Hercegovini".

Pesme ga pominju kao mesto Pera Zajovića (Vuk VIII, 11), odnosno kao mesto Smail-agine pogibije (SANU IV, 35). U pesmama SANU IV 33–36 Mletičak se nijednom ne pominje kao naseljeno mesto, već uvek samo kao polje, jednom čak i u obliku „Mljetačko polje" (SANU IV, 36:84).

Literatura: VE s.v.; ЕП 2 s.v.; *Рјечник* s.v. *Млетичак*.

MODON, Modun

● Methoni, Modone

E Stgr. *Methōnē*, možda od *méthy* 'med, medovina'. (A. L.)

• bez atribucije: *Orle boja pod Morijom bije,* | *Pod Modunom i pod Navarinom* (SM 165:45–46)

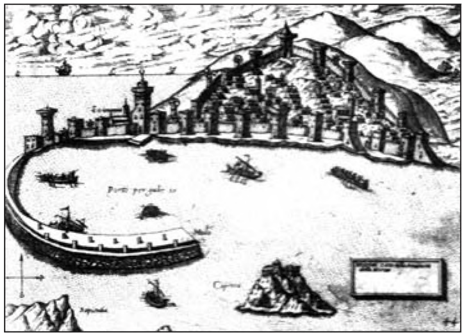
⊘ 36° 49′ N, 21° 41′ E

Grad i luka u Grčkoj, na Peloponezu.

Prvi krstaški rat oslabio je Vizantijsko carstvo i doneo Veneciji prednost u vidu nekoliko trgovačkih baza na Jonskim ostrvima. Zahvaljujući svom povoljnom strateškom položaju, mali lučki grad Modon je — zajedno sa obližnjom tvrđavom Koronom (*Corona*) — bio nazivan „očima Venecije". Pod njenom vlašću ostao je od 1125. do 1500. obezbeđujući joj kontrolu nad morskim putevima između Jonskog i Egejskog mora.

Hodočašće u Jerusalim

Modon je bio ključna tačka za vrlo unosan posao: hodočašćenje u svetu zemlju. Da bi iskoristili povoljan s/z vetar, hodočasnici su se od juna do septembra ukrcavali u Veneciji na redovne linijske brodove za Palestinu. Počev od 1227, mletačka vlada je držala hodočasnički „turizam" pod kontrolom: brod se nije smeo pretovariti, a kapetan je bio obavezan da odvede hodočasnike kud oni žele da idu i nije smeo da se bavi usputnim trgovačkim poslovima, osim ako je tako ugovorom predviđeno. Sedam nedelja je trebalo takvom brodu da oplovi Istru, Dalmaciju i Jonska ostrva, da napravi pauzu u Modonu, i da zatim nastavi za Cerigo (Kitera), Kandiju (Krit), Rodos, Kipar i, najzad, Jafu. Posle posete Palestini, hodočasnici su često kopnenim putem odlazili do manastira sv. Katarine na Sinaju i zatim u Egipat, odakle bi iz Aleksandrije otplovili nazad u Veneciju.

Modon *1780*

Sultan Bajazit II osvojio je Modon 1500. i — posle 375 godina — proterao Mlečane iz njega. Venecija je 1686. povratila vlast nad Modonom, ali ga 1715. Turci okupiraju po drugi put. U Morejskom ratu (1821–1833), koji je zapravo bio grčki rat za oslobođenje od Turaka, Modon je — uz tvrđavu Koronu i gradove Navarin/Pilos, Patras, Nauplion, Monemvasiju i Tripolicu — bio jedan od malog broja gradova koje su Turci još uvek držali. Na kraju Morejskog rata, koji je zapamćen po velikoj surovosti prema civilnom muslimanskom stanovništvu i ratnim zarobljenicima, pod Turcima su bili još samo Patras i Nauplion.

Pesma ga pominje u kontekstu Morejskog rata 1684–1699.

Literatura: Foster 1986; VE s.v.; PE s.v.

http://www.balkaninstitut.com

MOKRIN

- bez atribucije: *Od Kavaje, Lješa i Mokrina* (SM 170:239)

Neizvesna ubikacija.

Pesma (o boju na Krusima 1796) pod ovim imenom podrazumeva neko naselje u Albaniji, sudeći po kontekstu:

> i [od] prostrana šeher-Voskopolja,
> od Tirana i od Albasana,
> od Kavaje, Lješa i Mokrina,
> od Valone i od Dibre donje,
> od Vodena i od Tepelena (237–241)

gde su sva pomenuta mesta albanska. Moguće je da se radi o albanskom mestu Morin (42° 8′ N, 20° 31′ E) blizu granice sa Kosovom.

> Jedan Mokrin postoji u Vojvodini (Srbija), 13 km severno od Kikinde. U XVI v. njegovi gospodari bili su Stevan Telegi i Jovan Palatić, a jedan vek kasnije Nikola Milojković.

Literatura: Imenik YU 266; ЕП 2 s.v.

MOKRO

- bez atribucije: *Od Mokroga do Dobrijeh sela* (Vuk IV, 58:176), MH VIII, 28

1. U MH VIII, 28 misli se na bosansko Mokro pod Romanijom u Sarajevskom okrugu. U pesmi je ono čuveno po hanu. Kod Konstantina Porfirogenita pominje se mesto *Mokriskik* (kastron), u zapadnom delu Mostarskog blata, kasnije džemat u oblasti Blato. Za ovo mesto bi se moglo reći da mu je sama priroda dala ime jer je glavni deo sela, oko koga su kuće i po kome se radi (kosi), barovit — dakle uvek mokar.

2. U Vuk IV, 58 misli se na selo Mokro u Crnoj Gori (Drobnjaci), 4 km j/z od Šavnika. Selo su zasnovali Kalabići iz Trepača u Banjanima. Pominje se u kontekstu pogibije Smail-age Čengića 1840.

> Još i: 2 sela u Hercegovini; nekad (u XV v.) selo u Hrvatskoj; mala srednjovekovna varoš na levoj obali Nišave, na mestu današnje Bele Palanke u Srbiji.

Literatura: Ердељановић / Николић 1899; Томић 1902, 433, 449; Дедијер 1909, 386–389; Ћирковић 1998; ЕП 2 s.v. RJA s.v.; Imenik YU 266.

MOROVIĆ

➊ Villa/opidum Marot, Maroth, Omaroth

- grad: *U Posavlje gradu Moroviću* (ER 90:31)
- bijeli grad: *Od bijela grada Morovića* (ER 90:40)

⊘ 45° 4′ N, 19° 13′ E

Mesto u Srbiji.

Stari grad kod istoimenog mesta u Sremu, na ušću Studve u Bosut, utvrđen 1154.

Prvi put se spominje 1332. Podigao ga je mačvanski ban Jovan Morović i u srednjem veku bio je posed njegove familije (Maroti). Kad su oni izumrli, kralj Matija ga je poklonio 1484. svom sinu Jovanu Korvinu. Jedno vreme bio je svojina despota Đurđa. Turci su ga zauzeli 1538. i držali do 1688. Od njega danas postoje samo neznatni ostaci.

Pesma peva o padu Morovića u turske ruke.

Literatura: Радонић 1912, 268 (нар. 35); Дероко 1950, 159; VE s.v.; Imenik YU 267.

MOSKA

- zemlja ravna: *Hoću hodit' Moski zemlji ravnoj* (SANU III, 55:9)
- prostrana: *A šilje je u Mosku prostranu* (SM 160:65)
- bez atribucije: *Ja u Mosku da se ljebom ranim* (SANU III, 55:10); SM 160

Vide MOSKVA

MOSKOPOLJE, Voskopolje

➊ Voskopojë

E U starim srpskim zapisima *Moskopolije, Moskopolj, Moshopolj*, grčki *Moskhópolis* doslovce 'teleći grad', verovatno preosmišljenje ranijeg slovenskog naziva sa rečju *polje* u drugom delu, dok prvi ostaje nejasan (najpre bi moglo biti **Mostьsko*, od *most*). Alb. *Voskopojë* sa *v-* prema obližnjem toponimu *Voskop*. (A. L.)

- prostrano šeher: *I prostrana šeher-Voskopolja* (SM 170:237)

⊘ 40° 37′ N, 20° 35′ E

Mesto u Albaniji.

http://www.balkaninstitut.com

Stari aromunski grad, na visoravni ispod planine Ostrovice.

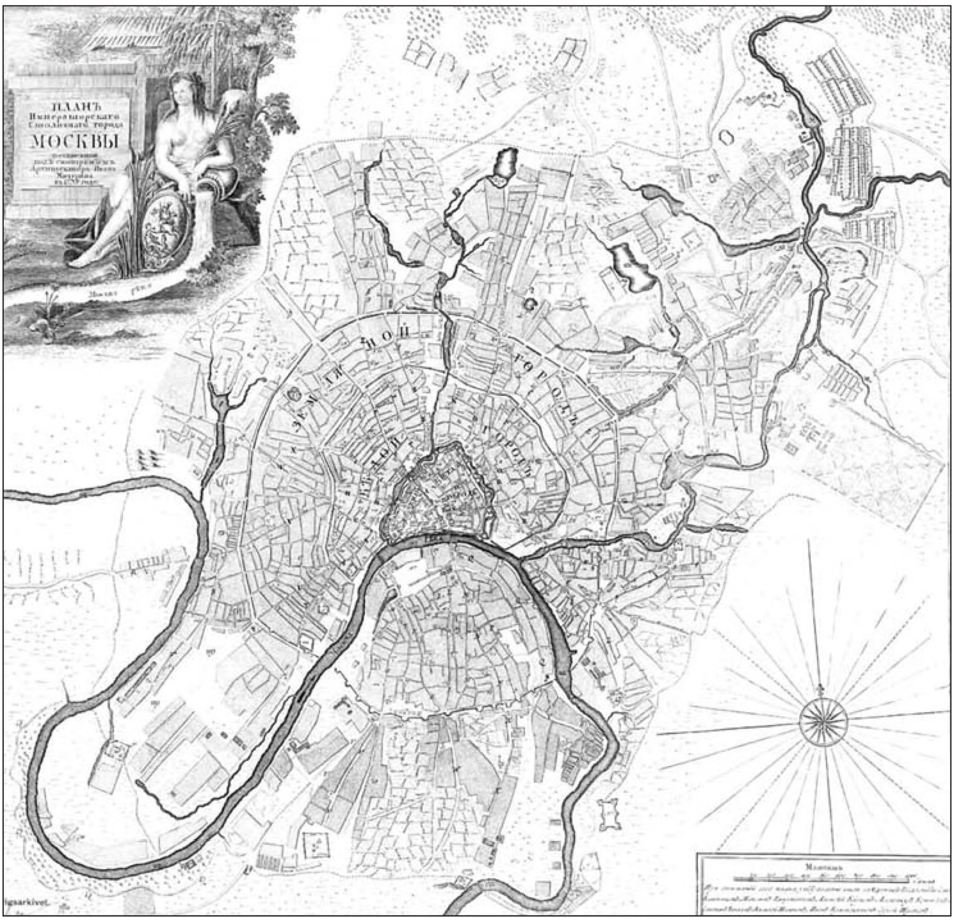
Prvi put se pominje u XIII v. a u XVII i XVIII v. razvija se u značajno gradsko naselje i postaje glavna varoš, središte cele današnje južne Albanije. Bilo je jedino veliko urbano naselje tako visoko u planinama.

Vrhunac prosperiteta Moskopolja pada između 1750. i 1769. kada je u njemu bilo 12.000 domaćinstava sa oko 50.000 stanovnika koji su važili kao vešte kiridžije, trgovci, zanatlije. U to vreme grad se pominjao kao „slavno Moskopolje“, a njegovi žitelji uživali su dobar glas.

Prvi ozbiljan udarac Moskopolje je pretrpelo 1769. kada ga je napalo i opljačkalo albansko pleme Toske u sklopu rusko-turskog rata i posle neuspelog grčkog ustanka. Tada se polovina stanovništva nepovratno odselila iz mesta. Drugo razaranje Moskopolja desilo se 1788. pod nepoznatim uslovima, a treće (i konačno) 1821. pod Ali-pašom Janjinskim i albanskim odredima. Tada je život u Moskopolju potpuno zamro. Od nekadašnjeg sjaja, 200 godina posle prvog napada, ostalo je samo nekoliko pastirskih koliba razbacanih među ruševinama sekularnih i sakralnih spomenika.

Pesma ga pominje kao jedno od mesta iz koga se regrutuje turska vojska poražena u bici na Krusima 1796. (Crna Gora).

Literatura: Поповић 1937.

***Moskva** 1739*

http://www.balkaninstitut.com

MOSKVA, Moska, Moskovija, Moskovska

E Od XIV v. *Moskvá*, ranije *Moskovь*, prvobitno $\bar{u}$-osnova **Mosky*, gen. *Moskъve*, prvobitno ime reke na kojoj grad leži, neizvesnog porekla; po jednima, slovensko, u vezi sa slovačkom rečju *moskva* 'vlažno žito u zrnu', po drugima, baltsko, po trećima, ugrofinsko (porede se, između ostalog, finsko ime mesta *Masku*, ili merjanska reč u značenju 'konoplja', s obzirom na ime reke Moskve u gornjem toku *Konoplevka*). Up. Fasmer III 660–661; ЭССЯ 20, 19–20. (A. L.)

Moskva

- ravna: *Ako s' vrate Moskvi našoj ravnoj* (MH IX, 3:141)
- bez atribucije: *Na dvorove od Moskve kraljici* (SM 15:89); Vuk VII, 55; SM 19

Moska

- zemlja ravna: *Hoću hodit' Moski zemlji ravnoj* (SANU III, 55:9)
- prostrana: *A šilje je u Mosku prostranu* (SM 160:65)
- bez atribucije: *Ja u Mosku da se ljebom ranim* (SANU III, 55:10); SM 160

Moskovija

- srpska ravna: *Ispod srpske ravne Moskovije* (Vuk VII, 56:52)
- bez atribucije: *Od Ozije ispod Moskovije* (Vuk VII, 56:3)

Moskovska

- zemlja: *Šta ću poslat' u zemlju Moskovsku* (Vuk III, 15:41); SM 55
- bez atribucije: *A ti podaj od Moskovske kralju* (Vuk II, 80:24)

⊘ 55° 45′ N, 37° 36′ E

Glavni grad Rusije.

Smešten je u centru evropskog dela Rusije, na reci Moskvi, u velikoj Ruskoj niziji.

Kremlj (tvrđava) sa okolinom verovatno je podignut oko XI v., ali se osnivanje Moskve po tradiciji pripisuje Juriju Dolgorukovu, princu od Suzdalja, za koga se zna da je ovde priredio gozbu 1147. U XIII v. (1237–1238) Moskvu su, zajedno sa ostalim Vladimir-Suzdaljskim zemljama, opljačkali Tatari Batu-kana, Džingis-kanovog unuka. Oni su na tom mestu osnovali državu poznatu pod imenom Zlatna horda, sa prestonicom u Saraju na južnoj obali Volge.

Moskva, koja je bila blizu rečnih trgovačkih puteva, postala je posebna kneževina sa sopstvenim privilegijama i dobila ulogu glavnog severnog centra za ubiranje poreza u korist Zlatne horde. Tek u XV v., pod Ivanom III Velikim, Moskva je prestala da plaća danak Hordi. Ivan Veliki je doveo italijanske arhitekte koji su sagradili crkve u Kremlju i planski stvarao sliku o sebi kao vladaru „nad celom Rusijom“. Pred kraj njegove vladavine, Moskva je kontrolisala područje od Novgoroda na zapadu do Tule na jugu, Urala na istoku i Beringovog moreuza na severu.

Ivan IV Grozni proširio je moskovsku teritoriju osvajanjem Sibira i uspostavljanjem kontrole nad Volgom. Do 1571. grad je imao više od 200.000 stanovnika i bio jedan od najvećih na svetu. U njemu je 1580. proglašena patrijaršija, koja se smatrala naslednicom Rima i Carigrada (otuda njena nezvanična titula „Trećeg Rima“).

Car Boris Godunov morao je da se izbori sa pretnjom glađu i osvajačima iz Poljske. Prvih sedam godina posle njegove smrti nazvano je „doba smutnje“, obeleženo građanskim ratom i poljskom invazijom, a potom i okupacijom. Kada su Poljaci konačno bili oterani, car je postao šesnaestogodišnji Mihail Romanov, čime je zasnovana dinastija Romanova koja je na vlasti bila 300 godina. U to doba konsolidacije, teritorija Moskve širila se na jug.

Petar Veliki je u XVII v. sagradio novu prestonicu, Sankt Peterburg na Baltiku, kako bi otvorio Rusiju prema Zapadu i obezbedio vojnu prevlast nad Švedskom. Moskva je ipak ostala dovoljno značajna da postane Napoleonov glavni cilj kada su njegove trupe 1812. krenule na Rusiju. Posle krvave bitke kod Borodina, 130 km zapadno od grada, Rusi su napustili Moskvu i pustili Napoleona da uđe i smesti se u Kremlju. Iste noći izbio je veliki požar koji je progutao veći deo grada, uključujući stovarišta hrane. Budući da je nailazila zima, Francuzi su morali da napuste Moskvu samo mesec dana pošto

http://www.balkaninstitut.com

su ušli u nju. Posle napoleonskih ratova, Moskva je grozničavo obnavljana, a njeno stanovništvo je od 350.000 u 1840. skočilo na 1,4 miliona u 1914.

U ruskim biljinama i baladama Moskva se javlja kao *каменная* (*камянная*, *каминная*), *матушка каменна*(*я*), *мать каменна*, *белокаменная*, *матушка*, *город*, *город славный*, *город каменный*, *город стольный*, *славная*, *каменна славна*, *красная*, *кременная*.

U srpskim epskim pesmama se Moskva (Moska, Moskovija) često javlja kao metonimija za Rusiju (kako je bivalo i tokom srednjeg veka – upor. Daničić 2, 90), pa otuda i: „moskovska carica", „od Moskve kraljica" i sl. Pominje se u kontekstu drugog turskog pohoda na Beč 1683. (MH IX, 3), bitke za Očakov, verovatno u drugom rusko-turskom ratu 1787–1792. (Vuk VII, 56), rusko-turskog sukoba 1828. (SM 55) i sl.

U Vuk VII, 55, gde se siže gradi oko motiva dva izgubljena pa ponovo pronađena brata — jednog među Turcima i drugog među Rusima, razlog za izbijanje rusko-turskog sukoba epski je stilizovan kao razmena uvreda. Pobednik dobija priliku da uvrede i realizuje:

Gospa uze ralo i volove,
Pa ujarmi bosanskog vezira,
Sa njim ore brda i doline,
Gospa sije bijelu pšenicu.
Još da vidiš moskovske kraljice,
Posle ga je dobro osedlala,
Osedlala pa ga zauzdala,
I zaista uzjala vezira,
Nek se čudi malo i veliko,
Jer se Turčin tako zaklinjao,
Da kraljicu oće osedlati (269–279).

Literatura: Тарланов 2002; *Рјечник* s.vv. *Моска*, *Москва*, *Москов*, *Московија*; VE s.v.

MOSTAR, Kamenica

I Most, Most i Mostići

E U dubrovačkim pismima s kraja XV v. *Most*, *Mostichj* i *Mostar*. Ovaj poslednji oblik neki tumače kao prvobitnu množinu 'čuvari mosta', no može se shvatiti i kao 'tvrđava koja čuva most', up. iz istog vremena grad *Vratar* u Sutjesci, sagrađen da čuva „vrata", tj. prolaz kroz tesnac. (A. L.)

Mostar *1878*

http://www.balkaninstitut.com

Mostar

- grad: *Povede ga u grada Mostara* (Vuk IV, 56:286); ER 90; Vuk III, 71; Vuk IV, 57; Vuk VIII, 73; Vuk IX, 32; SANU III, 16, 27; SM 157
- grad bijeli: *Od Mostara, grada bijeloga* (Vuk IV, 45:336); Vuk III, 71; Vuk VIII, 74; Vuk IX, 19; SANU II, 45; SANU III, 16; MH I, 61; SM 5, 13, 62
- lijepi grad: *Od lijepa od grada Mostara* (ER 90:13)
- na krajini grad: *U Mostaru na krajinu gradu* (SANU III, 27:2)
- šeher: *Ić' mi vino iz šeher Mostara* (KH I, 15:54)
- šeher na Hercegovini: *Šeher Mostar na Hercegovini* (MH I, 9:209)
- čelebi-pazar: *U Mostaru, čelebi-pazaru* (SANU III, 16:4); Vuk VII, 56; Vuk IX, 12; SM 157; KH I, 11
- gizdavi pazar: *U Mostaru gizdavi-pazaru* (SANU III, 16:61)
- turski divan: *Do Mostara turskoga divana* (Vuk IX, 29:4)
- bijeli: *Treću posla bijelu Mostaru* (Vuk IV, 33:58); Vuk III, 71; Vuk IV, 55; Vuk IX, 12; ER 70, 149; SANU III, 27; MH VIII, 4; KH I, 7
- bili: *A drugi su od Mostara bila* (MH I, 30:12)
- čelebi: *Ferman dođe čelebi-Mostaru* (Vuk IX, 29:60)
- kameni: *Te je šalje kamenu Mostaru* (Vuk IV, 57:121); SANU III, 27
- ravni: *Od Novoga do ravnog Mostara* (MH II, 15:9)
- u Hercegovini: *U Mostaru u Hercegovini* (KH I, 11:372)
- bez atribucije: *Ponijet' je na Mostar veziru* (Vuk IV, 52:39); Vuk III, 35; Vuk IV, 56; Vuk VI, 48, 61; Vuk VII, 23, 26; Vuk VIII, 59, 60, 61, 62; Vuk IX, 1, 5, 8, 14, 26, 30; ER 34, 56, 70; SANU II, 44, 45, 48, 83; SANU III, 16; SANU IV, 33, 34; MH I, 75; MH II, 15; MH III, 5; SM 5, 62, 78, 157; MH IX, 13, 18, 23; KH I, 7, 9, 11, 12, 15; KH II, 74

Kamenica

- bez atribucije: *Kad osvoji care Kamenicu | Na Neretvi mosta ne bijaše* (ER 155:1–2)

⊘ 43° 20′ N, 17° 48′ E

Grad u Hercegovini, sa obe strane Neretve. Navodno ga je 1440. sagradio neki Radivoj Gost, koji je bio u službi hercega Stefana Vukčića Kosače.

Prvi siguran izvor o Mostaru javlja se 1452. u dubrovačkom arhivu. U njemu se spominju dva kastela na Mostu preko Neretve (*do castelli al ponte de Neretua*), što je zapravo bilo malo naselje sa dve kule oko drvenog mosta na lance. Nepunih 20 m iznad toga mosta sagrađen je 1566. Stari most po kome je grad i dobio ime. Most je podignut po nalogu sultana Sulejmana II (1520–1566) i gradio ga je Sinanov učenik Hajrudin. Kule sa obe strane mosta sagrađene su 1676. Pored više različitih tumačenja imena Mostar, najverovatnije je da je nazvan po „mostarima“, čuvarima toga mosta, koji su boravili u onim naspramnim kulama.

Pod imenom Mostar mesto se prvi put pominje 1468, a kao utvrđeni grad tek 1474. Čak i tada njegova strateška uloga je bila vrlo skromna, mnogo manja nego u slučaju Blagaja, na primer. Mostar su zauzeli Turci pre 1468, a Krajina je u celini pala pod Turke 1498/9. U to doba Mostar se javlja i pod imenom *Most i Mostići*.

U doba najveće moći Otomanske imperije (druga polovina XVI v.), Mostar je bio značajan grad sa Velikom i Malom Tepom (Čaršijom), podignutom između 1550. i 1570. Sredinom XVII v. bio je važno kulturno središte u kome je živelo više istaknutih naučnika, pisaca i pesnika. Mletačke čete za vreme Kandijskog rata bile su pred Mostarom 1652, a za vreme „Bečkog rata“ dva puta — 1693. i 1694. Posle Karlovačkog mira 1699. Mostar je dodatno utvrđen. Austrija je držala Mostar u periodu 1878–1918. i za to vreme izgradila noviji, centralnoevropski deo grada koji se kao prsten pruža oko starog, orijentalnog jezgra.

Mostar je i za muslimane i za hrišćane bio izuzetno važan turski grad. Njegovi age i begovi umešani su u gotovo svaki događaj koji se od XVIII do XX v. dešavao na granici između Hercegovine, Srbije i Crne Gore. Zato se pominje često i onda kada se sam događaj uopšte ničim ne vezuje za njegovu geografsku lokaciju, kao mesto iz kojeg dolaze

http://www.balkaninstitut.com

vojske, ratnici i njihovi zapovednici. U hrišćanskim pesmama javlja se u kontekstu: bitke pod Očakovom 1788. (Vuk VII, 56), početka Drugog srpskog ustanka 1815. (Vuk IV, 45), turskog udarca na Grahovo 1836. (Vuk IV, 55, 56), pogibije Smail-age Čengića 1840. (Vuk IV, 57, 58), pohoda Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1852–1853. (Vuk VIII, 73), crnogorsko-turske bitke na Skadarskom jezeru 1858. (Vuk IX, 19), boja u Dugi 1862. (Vuk IX, 28, 29, 32) i drugim. U muslimanskim pesmama pominju se Mostarlija Mujo (KH I, 7), Turčin Resulbegović (KH I, 12), Huso iz Mostara (MH III, 5) i drugi istorijski nepotvrđeni likovi, osim malog Omer-age i njegove ženidbe 1657. (KH I, 11) koja je ispevana po istinitom događaju. Od istorijskih okvira, pominje se u kontekstu boja na Sigetu 1566. (KH I, 9), na Zvorniku (KH I, 15) i drugim.

Ime Kamenica u epici se javlja samo na pomenutom mestu u Erlangenskom rukopisu (ER 155) i to u kontekstu gradnje mosta na Neretvi. Pesma je po strukturi sižea bliska pesmi o mostu u Višegradu (KH I, 3). Za razliku od uobičajenog epskog Rada neimara ili višegradskog Mitra, most na Neretvi zida neimar Bogdan sa trista majstora tri godine dana, za tri tovara blaga.

Samo u MH I, 61 Mostar se smešta na reku Dunav koja kroz njega prolazi dolazeći sa Kosova, i time dobija određene mitske elemente koji inače u folkloru idu uz Dunav:

Platno bilu Mostarke divojke
Pod Mostarom, pod bijelim gradom,
Do podne im bistra voda tekla,
Iza podne mutna i krvava.
Voda mrtve pronosila glave,
Pa pronila ranjena junaka.
Sve divojke srca milostiva,
Milostiva i bogabojeća,
Al ne kako sele Ivanova.
Zagazila u Dunaj u vode,
Bijelo mu platno dodavala,
Dokle ga je kraja dobavila,
Pa ga sa svim kletvam zaklinjala,
Da li bi im pravo kazivao,
Je li sinoć na Kosovu bio,
Na komu je megdan ostanuo (1–16).

Literatura: Крешевљаковић / Капицић 1954, 10–11; Vego 1957; Marković 1971; *Рјечник* s.v.; EČ 469–470 (nap. 37–41).

MRAMOR

♦ beli: *Uz Kosovo od belog Mramora* (SANU II, 86:22)

Neizvesna ubikacija.

Sudeći po kontekstu, u pitanju će najpre biti kameni spomenik („beli Mramor") koji je na Kosovu podignut posle Druge kosovske bitke vođene 1448:

Taman oni u riječi bili,
Al' se mala magla zapođede
Uz Kosovo od belog Mramora,
A iz magle junak izletio
Na doratu ko na gorskoj vili,
Pobratime, Skadranin Alija (20–25).

Pesma ga pominje u okviru motiva probe junaštva koju prođe najmlađi junak Oblak Mirosav, a loše se pokažu Kraljević Marko i Sibinjanin Janko (upor. slično u Vuk VI, 33).

> Takođe i: 2 sela u Bosni — okruzi Sarajevski i Tuzlanski — i 1 zaselak u Hercegovini; 2 mesta u Srbiji (kod Niša i kod Prištine).

Literatura: Vukanović 1975, 156; Gavrilović 1994, 108; Imenik YU 268; RJA s.v.

MRATIŠIĆ

♦ lijepo selo: *Iz lijepa sela Mratišića* (Vuk IV, 24:286)

⊘ 44° 11′ N, 19° 57′ E

Selo u Srbiji, kod Mionice.

U Kneževini Srbiji vodilo se kao selo sa Primiritelnim sudom i 18 kuća. Činilo je jednu opštinu zajedno sa Prijezdićima.

U pesmi („Početak bune protiv dahija") knez Grbović iz „lijepa sela Mratišića", koji se pominje između Ilije Birčanina (ispod Međednika) i kneza Alekse (iz Brankovine), bude prvi koji se doseti šta su prave turske namere i ne odazove se na poziv, dok Iliju i Aleksu Turci pogube.

Literatura: Вукановић 1975, 156; Гавриловић 1994, 108; Imenik YU 268.

http://www.balkaninstitut.com

MRCINE

◐ Vrsinje, Versigna, Dubravka

♦ bez atribucije: *Prate roblje gorom put Mrcina* (Vuk IX, 27:234)

⊘ 42° 32′ N, 18° 25′ E

Selo u južnim Konavlima (Hrvatska).

Srednjovekovno mesto na putu Trebinje — Herceg Novi, poslednje u nizu čijim je osvajanjem ili kupovinom Dubrovnik širio svoju teritoriju. Pripojeno je Dubrovniku 1451. Sadašnje ime dobilo je u XVI v.

U pesmi („Boj na Zupce“, 1862) Mrcine se pominju kao mesto u epskoj Nemačkoj:

> Prate roblje gorom put Mrcina,
> U Njemačku roblje prepratiše (234–235).

„Njemačka“, međutim, u ovom i sličnim kontekstima označava hrišćansku teritoriju u odnosu na tursku/muslimansku, a ne realnu zemlju Nemačku na zapadu Evrope.

Literatura: Јиречек 1959b, 224, 235.

MRKE

♦ kamene: *Dokle dođe u Mrke kamene* (Vuk VIII, 17:33)

⊘ 42° 31′ N, 19° 19′ E

Selo u Bjelopavlićima kod Spuža (Crna Gora).

U Mrkama je, prema pesmi, kula Aćimića, a pominje se u kontekstu sukoba Pipera i Rovčana.

U selu je podignuta Vaznesenjska crkva, obnovljena 1871.

Literatura: ЕП 2 s.v.

MRKONJIĆ GRAD, Varcar

◐ Leusaba, Jenidže Jajce, Varcar Vakuf, Vrcar

🅴 Verovatno od ličnog imena **Varcar*, nejasnog porekla; možda vlaški nadimak, rum. *fără ţară* 'bez zemlje, bezemljaš'; za tip up. prezimena *Vorkapić* od *fără cap* 'bez glave', *Poropatić* od *fără pat* 'bez postelje' (Skok I 524b). (A. L.)

♦ bez atribucije: *U Varcaru konak učiniše* (MH III, 3:172)

⊘ 44° 24′ N, 17° 5′ E

Mesto u BiH.

Nalazi se u zapadnoj Bosni, 25 km s/z od Jajca, poznato i pod starijim imenom Vrcar/Varcar. Ime Mrkonjić Grad dobio je 1924. po kralju Petru I Karađorđeviću koji se u tom kraju, pod tim imenom, borio protiv Turaka u bosansko-hercegovačkom ustanku 1875/6.

Danas u Republici Srpskoj.

U rimsko doba na njegovom mestu bilo je naselje *Leusaba*. Tokom srednjeg veka grad je pripadao župi Plivi i tada se zvao Varcarevo, a pod turskom upravom (posle 1593) pored njega je niklo novo naselje koje se tako i zvalo — Novo Mesto, odnosno Novo Jajce (Jenidže Jajce). Spajanjem novog sa starim gradom i uvakufljivanjem javnih građevina u Novom Mestu stvoren je Varcar Vakuf. Bio je spaljen u sukobu sa Mlečanima 1659, ali je ubrzo obnovljen.

U blizini su očuvani ostaci gradova Bočac, Sokolac i Prizrenac, nekropole i nalazi stećaka.

U pesmi se pominje u kontekstu sižea o sužnjima koje gospodar (ban Bišćanin) pušta na veru da mu potraže dostojnog megdandžiju i tako iskupe sebe i sve ostale sužnje iz tamnice „bez pare dinara“.

Literatura: Палавестра 2003, 340; EČ 130 (nap. 31); *Hrvatski leksikon* II s.v.; *Mrkonjić-grad* 1973; Imenik YU 269.

MURIĆI

◐ Mulići, Donji Murići

♦ selo: *Od Rumije i sela Murića* (Vuk IX, 25:514)

♦ bez atribucije: *Izveze se s vojskom u Muriće* (Vuk IX, 25:509)

⊘ 42° 11′ N, 19° 10′ E

Mesto u Crnoj Gori.

I u srednjem veku i danas, selo u Klimentama, u izvornom delu reke Cijevne.

Pominje se u tri povelje Stefana Dušana: 1334, 1348. i 1355(?). U defteru iz XV v. pominje se kao katun u Skadarskom sandžaku.

U pesmi („Pesma od Krnjica 1861“) to je mesto na samom jezeru, na severnim padinama Rumije:

> I zajedri Blatom širokijem,
> Izveze se s vojskom u Muriće.

http://www.balkaninstitut.com

Od Rumije i sela Murića
Do visoka vrha Sutormana
Sve je sila turska pritisnula.

Literatura: Вујошевић 2005, 66–67; RJA s.v.

MUTILIĆ, Mutilica

Mutilić

- selo: *Ja ću ići selu Mutiliću* (MH IV, 34:184)
- maleno selo: *U malenu selu Mutiliću* (MH IV, 34:164)
- bez atribucije: *Nek mi s' noćas nada Mutiliću* (MH IV, 34:196)

Mutilica

- selo: *Pa ti hajde selu Mutilici* (KH I, 23:418)

⊘ 44° 31′ N, 15° 46′ E

Selo u Hrvatskoj.

Nalazi se oko 5 km južno od Udbine (županija Ličko-krbavska).

U pesmama se pominje kao selo od „pet stotina dima" (KH I, 23), čitluk ličkog Mustaj-bega u kome sedi njegov sluga Maljković Stipan (MH IV, 34). U EH 12 Mutilić se javlja i kao polje u blizini Udbine.

Literatura: RJA s.v.; ЕП 2 s.v.

MUTNIK

❶ Mutnica

E Često ime potoka, poimeničen pridev *mutan* < prasl. **mǫtьnъ*. (A. L.)

- bez atribucije: *Od Mutnika Sala Samardžića* (KH I, 22:366); MH IV, 37; EH 4

⊘ 44° 57′ N, 15° 51′ E

Mesto u BiH.

Stari grad u Bosni, na brežuljku iznad potoka Mutnice, 6,5 km zapadno od Cazina i levo od današnjeg puta Cazin–Tržac.

Spominje se od XIV v. (kada je bio u posedu knezova Gusić-Kirjakovića) pa nadalje. U XV v. pripao je knezu Jurju Turku Tetatiću, a početkom XVI v. držao ga je Ivan Karlović koji ga je ustupio knezovima Zrinskim, poslednjim hrišćanskim gospodarima Mutnika. Orobio ga je Malkoč kapetan 1553. a Ferhadbeg Sokolović zauzeo 1577. Kasnije je bio u sastavu Bihaćke kapetanije. Zapalio ga je 1685. general grof Herberštajn zajedno sa obližnjim gradovima. Godine 1834. bio je u ruševinama, a napušten je pre 1838.

Kako je Mutnik bio vrlo mali, postala je o njemu poslovica: „Ko nije grada vidio, i Mutniku se čudi" sa varijantom: „Ko nije Bišća vidio, i Mutniku se čudi". Osim Sala Samardžića (KH I, 22), muslimanska epika pominje još i Osmana Samardžića (MH IV, 37) i dva Vilića (EH 4). U folkloru se može naići i na „od Mutnika Muju Razbludnika".

Na ušću Mutnice u Koranu nekada su imali posede krstaši i jovanovci.

Literatura: Lopašić 1943; Kreševljaković 1953; Vego 1957; Imenik YU 271; VE s.v. *Grad.*

http://www.balkaninstitut.com

N

NACI, Nak

Naci

- ♦ krvavi: *Te je šalje u Nake krvave | Na Turčina Nakić-Ibrahima* (Vuk III, 20:85–86)

Nak

- ♦ krvavi: *Pokupi mi po Naku krvavu* (Vuk III, 20:88)

Neutvrdiva ubikacija.

Mesto pod ovim imenom nije potvrđeno nigde osim u ovoj epskoj pesmi. Sudeći po kontekstu, moralo bi biti negde u Bosni, ili u Krajini (stalni epitet *krvavi*), jer se pominje uz Kovače, Kladušu, Liku, Kotare itd. Pretpostavlja se čak da je ime mesta izvedeno naknadno, iz prezimena epskog junaka Ibrahima Nakića, kako bi se dobilo mesto njegovog porekla.

Pesma peva o dvoboju hrišćanskog i muslimanskog junaka na karakterističnom megdanu:

Pod Kunarom u polju Kotaru,
A na međi Turskoj i kaurskoj,
Đe je zemlja krvi poželjela,
Gavranovi od junaka mesa (21–24).

Literatura: Банашевић 1954, 606; *Рјечник* s.vv. *Нак*, *Наци*; RJA s.v.; Imenik YU 272.

NADIN

I Nedinum

E *Nadin* (i *Nadim*) od antičkog gr. *Nēdinon* (Ptolemej), lat. *Nedinum* (Tabula Peutingeriana), etnik *Nedinates* (Plinije), up. Skok I 497ab. (A. L.)

- ♦ grad bijeli: *Od Nadina grada bijeloga* (EH 4:1351); EH 7
- ♦ bijeli: *Pa okrenu kroz Nadin bijeli* (MH IV, 28:555)
- ♦ bili: *Glas joj siđe do Nadina bila* (MH IV, 28:10); EH 5, 7
- ♦ kameni: *Onda pođe kroz Nadin kameni* (MH IV, 28:586)
- ♦ bez atribucije: *Od Nadina oba upraviše* (MH IV, 28:53); EH 4

⊘ 44° 4′ N, 15° 30′ E

Mesto u Hrvatskoj.

Selo u Dalmaciji, blizu Benkovca (Zadarsko-kninska županija).

U antici je bio prvo liburnsko naselje pod grčkim uticajem, a potom rimski *civitas Nedinum*. Pronađeni su natpisi po kojima se može zaključiti da je u njemu bilo podignuto svetilište liburnskoj boginji Latri.

U srednjem veku bio je centar Nadinske župe, a u XIV v. sedište hrvatskih plemićkih porodica Virevića i Kačića. Tokom mletačko-turskih ratova bio je važno utvrđenje u sistemu mletačke odbrane Zadra.

Turci su ga osvojili 1538. (kada i Vranu) i držali ga sve do 1648. Za turske vladavine imao je jaku tvrđavu sa tornjem. Bio je sedište 6 kapetanija Ličkog i Krčkog sandžaka. U njemu su 1620. živeli kadija, dizdar i pet aga. Mleci su razorili nadinsku tvrđavu 1647. Danas se od nje vide samo razvaline.

U pesmama se uvek javlja u kontekstu ženidbe (nekad i dvostruke) muslimanskog junaka, sa preprekama. Iz Nadina su Hadžagić Mujaga i njegov pobratim Velagić Ah-

http://www.balkaninstitut.com

met (MH IV, 28), alajbeg Ahmet (EH 4, 7) i alajbeg Zajim (EH 5).

Literatura: EČ 161 (nap. 67, 68, 70, 71); *Hrvatski leksikon* II s.v.; Imenik YU 272.

NAMASTIR

♦ bez atribucije: *I još s njim Turci od Namastira* (Vuk VIII, 34:26)

Vide BITOLJ

NAPULJ, Napoljska

➊ Neapolis, Napoli

🅴 Gr. *néa pólis* 'novi grad'. (A. L.)

♦ grad: *Ja sam glavom od Napoljske grada* (KH II, 42:588)

♦ bez atribucije: *Ima Poljska a ima Napoljska* (KH II, 42:587)

⊘ 40° 49′ N, 14° 15′ E

Mesto u Italiji.

Glavni grad oblasti Kampanija (*Campagnia*), 185 km j/z od Rima. Prostire se između Vezuva i Flegreanskih polja, duž napuljske luke koja obuhvata i čitav niz ostrva (kao što je Kapri) i poluostrva u Tirenskom moru. U V v. pre n.e. osnovali su ga Grci iz Kume (*Cumae*) posle čuvene pomorske bitke.

U srednjem veku i za vreme turske vlasti nad Balkanom bio je jedan od glavnih trgova roblja.

U pesmi ga pominje vrljički serdar Mustaf-aga pred bunićkim banom, lažno se predstavljajući kao pop Milutin „od Napoljske grada".

Literatura: Радонић 1950, 201.

NAVARIN

♦ bez atribucije: *Pod Modunom i pod Navarinom* (SM 165:46)

Vide PILOS

NEHAJ

➊ Haj-Nehaj

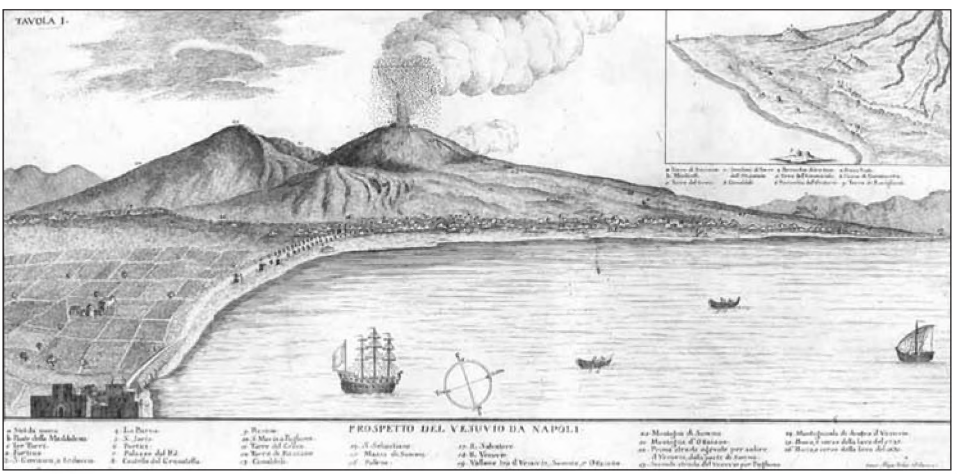
🅴 Imperativ *ne haj!* 'ne brini!', ime feudalnog grada koje izražava njegovu neosvojivost (Skok I 648b), up. tvrđavu hercega Stjepana *Nebojša* (Dinić 1978, 207) i istoimenu kulu u Beogradu od *ne boj se!*, za koju Vrančić 1553. piše: *Neboize, hoc est non timeas* (isto, 342). (A. L.)

♦ pokraj mora slana: *Od Nehaja pokraj mora slana* (Vuk IX, 31:115)

Utvrđenje na području Barske opštine (Crna Gora).

Kod Vuka u *Rječniku*: „Paštrovski (sad pust) grad blizu Željeznice, sad pod Turcima". Isti tekst stoji i pod odrednicom *Haj*. Pesma peva o ovom Nehaju. Pominje ga u kontekstu crnogorsko-turskog sukoba u Rasalinoj Glavici više Spuža 1862.

Još i: 1. Nehaj u Kaštelima (Hrvatska). Prvobitno je bio kod grada Bihaća, u Bosni. Kada su Turci počeli da nadiru, stanovništvo

Napulj 1761

http://www.balkaninstitut.com

je krenulo da se spušta ka moru, a Mleci su podigli pojas utvrđenja kao stražu prema Turcima. Ta su utvrđenja nazvana zajedničkim imenom Kaštela (*castelli*), bila su okružena opkopima ili kanalima i imala su pokretne mostove koji su ih povezivali sa kopnom. U te Kaštele naselilo se stanovništvo iz bosanskog zaleđa i sa sobom donelo svoje toponime. 2. Takođe i kula u Senju (Hrvatska). Nehaj iznad Senja sagradio je 1558. vrhovni zapovednik Vojne krajine od materijala napuštenih manastira i crkava izvan gradskih zidina. Iz nje su se uskoci uspešno branili i od Turaka i od Mlečana.

Lietatura: Милојевић 1933, 100; Vego 1957; *Hrvatski leksikon* II s.v.; Даничић 2, 151; *Рјечник* s.vv. *Nehaj*, *Xaj*.

NERETVA

O Biograd, Welligrad, Neretva grad, Narenta città, Narona, Narbona

E Stsrp. *Neretva*, prvobitno ime reke, podudarno sa polj. hidronimom *Neretwa*, ali ovde verovatno u nekoj vezi sa predslovenskim imenom reke *Naro(n)* i grada *Narona* (odatle ime pritoci Neretve i mestu na njoj *Norin*). It. oblik *Narenta* oslanja se na varijantu antičkog imena, sudeći po dalmatoromanskom etniku *Narentani*. Up. Skok I 524 s.v. *Norin*, Schramm 1981, 301–304. (A. L.)

- grad: *Kad sam bio u Neretve grada* (SANU II, 84:44)
- grad na bojištu: *U Neretvi gradu na bojištu* (SANU II, 84:3)

Reka u BiH.

Kad se javi kao naseljeno mesto, obično se misli na trg Drijeva (forum Narente), koji je bio na ušću Neretve, kasnije poznat pod imenom Gabela. Pesme — međutim — prave razliku između ova dva imena (Gabela i Neretva), što znači da su verovatno postojala dva trga na Neretvi, moguće i vrlo blizu jedan drugom.

Mesto iz ove pesme moglo se nalaziti u blizini današnjeg Konjica u Hercegovini. U Vardi, predgrađu Konjica, još uvek postoje ostaci starog utvrđenog grada koji se u srednjem veku zvao Biograd (tj. *Podbiograd*, *Biogrado*, *Welligrad*, *Belgrad* i, u turskoj varijanti, *Belgraddžik*) ili Neretva. U XV v. ova Neretva pominje se kao „Neretva, deo Bosne“ (*Neretba partium Bosne**), za razliku od trgovišta Neretve kod Gabele i od župe Neretve sa obe strane istoimene reke. Još i u XIX v. deo Konjica na desnoj obali reke nazivao se Neretva.

Pomenuto trgovište kod Gabele — *Neretva*, *Neretva grad*, *Narenta città*, *Narona*, *Narbona*, verovatno je isto što i Norin, grad sa kulom, koja je po Evliji Čelebiji bila južno od Gabele, na ušću Neretve u more. Iz teksta se vidi da je to bila kula sa 7 spratova na strmoj litici. S druge strane reke živeli su stanovnici turskog grada Ljubuškog koji su bili u odmetništvu kad je Evlija Čelebija bio u Norinu (XVII v.). Isti autor malo dalje pominje i grad Kor Kulu čija je lokacija danas nepoznata. U tekstu stoji: „Ova se kula nalazi u uskom tijesnom klancu Neretve. To je tako visoka, prostrana kula da seže do neba. U njoj se nalaze šahi-topovi koji gledaju u rijeku; ona je vrlo čvrsta. [...] Ima gradskog zapovjednika i osamdeset vojnika posade“**. Udaljena je 3 sata hoda na sever od Norina.

Pominje se kao grad iz koga trebinjski ban Stanimir prosi devojku i bude odbijen.

Vide GABELA

Literatura: Милојевић 1933, 104; Anđelić 1958, 182*; Шкриванић 1959, 83; Даничић 2, 151; *Рјечник* s.v.; RJA s.v.; EČ 467 (nap. 35), 468**.

NESTOPOLJE

- pitomo: *U pitomu Nestopolju tvome* (Vuk II, 29:318)

Neutvrdiva ubikacija.

Smatra se da je ovaj lokalitet izmišljen i da postoji samo u epskoj potvrdi, na ovom jednom mestu. Pesma u kojoj se javlja — „Ženidba Dušanova“ — inače je poznata po proizvoljnoj geografiji, pa nije nemoguće da je Nestopolje izmišljeno. Ipak, kontekst sa tri šićardžije:

Jedno jeste Đakovica Vuče,
A drugo je Nestopoljče Janko,
A treće je momče Prijepoljče (265–267)

http://www.balkaninstitut.com

deluje dovoljno realistično (Đakovica, Prijepolje), pa nema razloga da se među stvarna umeće i jedno izmišljeno mesto. Stoga je moguće i da je Nestopolje ili staro i zaboravljeno ime za neko realno mesto, ili aktualno ali iskrivljeno ime nekog realnog mesta (npr. po zvučnoj analogiji sa Lješkopoljem, kao što je Kinburn izvrnut u Kniburnik, *vide*) itd.

Literatura: *Рјечник* s.v.; RJA s.v.

NEVESINJE, Nevesilje, Nevesinj

I Netusini, Netussigne

E Stsrp. *na Nevesinju podъ gradomъ Vĕnaččemь* XV v. (Даничић 2, 133). *Nevesinje*, *nevesilje* je starija varijanta slovenskog naziva biljke *devesilje*. (A. L.)

Nevesinje

- grad: *A kad gradu Nevesinju dođe* (SM 107:12); ER 61; SANU IV, 21
- bijeli grad: *Nakraj b'jela Nevesinja grada* (Vuk VII, 48:24)
- prokleti grad: *U prokletu gradu Nevesinju* (MH II, 52:49)
- šer: *Kod onoga šera Nevesinja* (Vuk III, 64:9)
- selo: *Na pogledu selu Nevesinju* (Vuk III, 70:56); SANU II, 83
- lijepo selo: *U lijepu selu Nevesinju* (Vuk III, 70:2)
- ravno: *Hajde, šćeri Nevesinju ravnu* (Vuk III, 71:64); Vuk III, 81; KH I, 12
- ramno: *Idem, majko, Nevesinju ramnu* (MH II, 52:115)
- prokleto ramno: *U prokletu ramnu Nevesinju* (MH II, 52:2)
- sinje: *Jabaš-aga sinju Nevesinju* (Vuk IV, 55:133)
- stojno: *Dok se vratim stojnu Nevesinju* (Vuk VII, 23:14)
- na svom memlećetu: *Nevesinju na svom memlećetu* (SANU III, 60:2)
- bez atribucije: *S Nevesinja dva Redži-pašića* (Vuk III, 64:311); Vuk VII, 23, 48, 56; Vuk VIII, 61; Vuk IX, 5, 30, 33; SANU III, 60; SANU IV, 21; KH I, 7, 12, 17; MH II, 52

Nevesilje

- selo: *Te je šilje selu Nevesilju* (SANU II, 83:33)

Nevesinj

- bez atribucije: *U Nevesinj begu Ljuboviću* (Vuk IX, 2:72)

⊘ 43° 15′ N, 18° 6′ E

Mesto u BiH.

Polje i grad u Hercegovini, danas u Republici Srpskoj. Kod Vuka u *Rječniku* Neve-

Kula Ljubovića u Nevesinju

http://www.balkaninstitut.com

Stari nikšićki grad, Onogošt

sinje se pominje kao polje u Hercegovini i kao selo u tom polju.

U XII v. spominje se kao župa koja je pripadala Podgorju u terminologiji popa Dukljanina, ali se prvi pouzdan istorijski podatak o Nevesinju nalazi u letopisu Pećke patrijaršije u kom se kaže da je Sava Nemanjić u Nevesinju 1219. postavio prvog humskog episkopa. U dubrovačkim izvorima Nevesinje se prvi put pominje 1281. Sedište Nevesinjske župe i glavni grad bio je Vjenačac/Vinačac, kasnije i kneževsko sedište.

Početkom XIV v. gospodar župe bio je knez Konstantin Nemanjić (1303–1306), a od kraja tog veka pa do maja 1404. Nevesinjem vladaju knezovi Sankovići i, posle njih, Hranići Kosače. Posle 1404. Nevesinje osvajaju vladari susednih oblasti — Vlatko Vuković i Pavle Radenović. Vojvoda Sandalj Hranić, naslednik Vlatka Vukovića, boravio je jula 1412. u Nevesinju i primio dubrovačke poslanike. Jedno vreme Nevesinje je pripadalo Humu. U dubrovačkim izvorima pominje se još i 1406, 1425, 1430. i 1452. U Nevesinju su se naplaćivale i carine sve do 1435.

U rimsko doba kroz Nevesinje je išao put iz doline Neretve preko Biograda i Zaborana do Sarajevskog polja. Upravo tim starim i srednjovekovnim putem preko Zaborana iz pravca Sarajeva u proleće 1465. godine došli su Turci i uspostavili svoj logor u Nevesinjskom polju, odakle su dalje krenuli u osvajanje Gacka, Bileće i Trebinja. Već od 12. juna 1469. u Nevesinju se pominje vojvoda turskog porekla. Prvo stolovanje Turaka nije bilo u Vjenačcu ili u Biogradu, kako se moglo očekivati, već u Žiljevu 4 km od Nevesinja. Kao kadiluk, prvi put se pominje 1467, a od 1470. Nevesinje ima i kadiju. Pred kraj 1567. pripadala mu je skela Gabela.

Za Nevesinje se vezuje Ibrahim-beg Ljubović, epski junak velikog ugleda (KH I, 12, 17; SM 107; Vuk III, 64, 70; Vuk VII, 48; Vuk IX, 2, 5), o čijoj tragičnoj ženidbi 1793. posebno peva pesma Vuk VII, 23 (i varijante Vuk III, 81; KH I, 7). Smrt bega Ljubovića u pesmi je povezana sa bezuspešnim hrišćanskim napadom na Osijek (KH I, 17). (Osijek od 1687. više nije bio pod Turcima, pa se pesma ne može uzimati kao istorijski verodostojna.)

SANU III, 60 u Nevesinju pominje izvesnog Omera Begovića, a SANU IV, 21 peva o napadu Brđana na Begovića kulu u Nevesinju.

Nevesinjska puška

U Nevesinju je 1875. podignut ustanak poznat pod imenom *Nevesinjska puška,* iniciran napadom čete harambaše Pere Tunguza na turski karavan u Bišini na Ćetnoj poljani. Tom prilikom ubijeno je sedam turskih kiridžija, što je bio uvod u sukobe većih razmera: dva dana kasnije, u crkvi u Kifinu Selu donesena je odluka da se ustanak ubrza i proširi na ostale hercegovačke srezove. Ustanak, koji je počeo kao narodna borba za slobodu i ujedinjenje, voljom velikih sila završio se austrougarskom okupacijom Bosne i Hercegovine. Protiv nove austrougarske vlasti Nevesinjci su prvi podigli ustanak u Ulogu 1882.

Literatura: Vego 1957; Шкриванић 1959, 82; *Рјечник* s.v.; Даничић 2, 133; EČ 414 (nap. 76), 415 (nap. 85).

NIKŠIĆ, Nihšić, Nikš, Nikšići, Niš, Nišić, Nišići, Onogošt, Onogožd

O Anderva, Anagastum, Nagosta, Onogoste, Onogost

E Današnje ime je poreklom patronimik od ličnog imena *Nikša*, starije *Onogošt* prisvojni pridev na *-jь* u muškom rodu prema *grad* od ličnog imena koje ne mora biti germansko, up. češki toponim *Onomyšl* od ličnog imena **Ono-mysl*. (A. L.)

http://www.balkaninstitut.com

Nikšić

- grad: *Kad ja dođem ka Nikšiću gradu* (Vuk IV, 7:78); Vuk IV, 13, 61; SANU IV, 29, 38
- bijeli: *Pravo idu bijelu Nikšiću* (Vuk IV, 44:47); SANU IV, 9
- bez atribucije: *Pod Nikšićem divno kolo igra* (Vuk III, 76:124); Vuk IV, 7, 10, 11, 13, 15, 44, 51, 53, 55, 57; SANU IV, 12, 17, 19, 38

Nihšić

- grad: *Dokle dođe u Nihšiću gradu* (SANU III, 14:37); SANU III, 15
- bez atribucije: *Građu gradi paša od Nihšića* (SANU III, 14:1); SANU III, 15

Nikš

- grad: *No se viju oko Nikša grada* (SM 24:6)
- grad bijeli: *Sprama Nikša grada bijeloga* (Vuk IX, 14:165)
- bijeli: *Te pogledni Nikšu bijelome* (SM 52:58)
- na krajinu: *Al' ostavih na krajinu Nikša* (SM 45:28); SM 146
- bez atribucije: *Nego ću ti Nikša ostaviti* (SM 15:15)

Nikšići

- ravni: *Te je šalje u Nikšiće ravne* (Vuk IV, 57:142)
- bez atribucije: *Podiže se Osmo u Nikšiće* (Vuk IV, 5:12)

Niš

- bijeli: *Na čaršiji Niša bijeloga* (Vuk VIII, 27:2); SM 99
- bez atribucije: *Al' pukoše sa Niša topovi* (SM 63:277)

Nišić

- bijeli grad: *Od bijela od Nišića grada* (SANU IV, 29:2)

Nišići

- grad: *Odasla je gradu u Nišiće* (SANU IV, 34:119); Vuk IX, 5; SM 23, 45, 83, 118, 131, 133, 135, 140
- bez atribucije: *U Nišiće Ametu Bauku* (SANU IV, 34:54)

Onogošt

- grad: *Pa ne dadu Onogoštu gradu* (Vuk VIII, 15:68); Vuk VIII, 19, 60; Vuk IX, 5; SM 23, 45, 83, 118, 131, 133, 140, 155
- bijeli grad: *U bijelu Onogoštu gradu* (Vuk VIII, 15:2); SM 4, 133, 139
- tvrdi grad: *Vidiš tvrda Onogošta grada* (SM 118:52)
- krvavi grad: *Od krvava Onogošta grada* (SM 140:2)
- bez atribucije: *I donijet' na Onogošt glavu* (Vuk IV, 52:38); SM 135

Onogožd

- grad: *U Nikšiće gradu Onogoždu* (Vuk VIII, 56:129)

* * *

Nikšicki grad

- pusti: *Pod pustijem Nikšickijem gradom* (Vuk IX, 28:350)
- bez atribucije: *Pa je diže Nikšickome gradu* (Vuk VIII, 64:115); SM 20

Nikšićki grad

- krvavi: *U krvavu gradu Nikšićkome* (Vuk IV, 61:87)
- bez atribucije: *I sa svijem Nikšićkijem gradom* (Vuk IV, 60:12)

Nikšićski grad

- bez atribucije: *Lete tice gradu Nikšićskome* (SM 24:3); SM 22

Nišićski grad

- bijeli: *U nišićskom gradu bijelome* (SANU IV, 34:171)
- bez atribucije: *Po tvojemu gradu nišićskome* (SANU IV, 34:123)

Nišićki grad

- pogan: *Od pogana grada nišićkoga* (SANU IV, 34:345)

Nišinski grad

- bijeli: *U nišinskom gradu bijelome* (SANU IV, 34:171)

⊘ 42° 46′ N, 18° 57′ E

Mesto u Crnoj Gori.

U doba Rima, bio je vojni i trgovački centar i polazna tačka trgovaca koji su išli iz Skadra u Naronu (preko Onogošta, Grahova, doline Trebišnjice i Hutova). Ime Onogošt dolazi od imena gotskog vojskovođe Anagosta koji je obnovio porušeni rimski grad. Dubrovčani su ga uvek i zvali *Anagastum*. Onogošt se pominje i u *Letopisu popa Dukljanina* (XII v.), a kasnije se u župi naseljava vlaško pleme Nikšići po kojima i župa i grad dobijaju ime.

http://www.balkaninstitut.com

Bio je u vlasti zetskih i srpskih vladara i hercega Stjepana. U starim izvorima* grad se javlja samo kao Onogošt: „u Onogošti" pisa car Stefan Dubrovčanima povelju; „carinu na Onogoště" imaše vojvoda Sandalj, ali se njegovi žitelji pominju samo kao Nikšići: „vlasi Nikšići" (1399), „biše se Nikšići sь Derviš begomь na Gacku 1597."

Krajem XIV v. pripadao je Bosancima, a najzad i Turcima koji su ga osvojili 1564, i tom prilikom razorili stari Nikšić. Krajem XVII v. obnovili su ga i proširili. Oko turskog grada s vremenom se razvila varoš sa mahalama koja je zadržala orijentalnu strukturu i posle 1878. kada je grad konačno pripao Crnoj Gori. Novi, evropski deo grada izgrađen je 1884.

U epici se samo nikšićki Turci zovu Građani.

O izgradnji Nikšića i ženidbi njegovog paše pevaju pesme SM 23 i SANU III, 14. Pesme u Nikšiću pominju znamenite porodice Verizovića, Babića, Pelevića (Vuk IV, 7, 13), Kalabića (SM 24), a pre svih Mušovića (SANU IV, 29). I hrišćanska i muslimanska epika pominju ga u kontekstu mnogih istorijskih događaja: bitke na Grahovu 1836. (Vuk IV, 55 ; Vuk IX, 5), pogibije Smail-age Čengića 1840. (Vuk IV, 57), boja na Grahovcu 1858. (Vuk IX, 14; SANU IV, 38), boja Crnogoraca s Mahmut-pašom Bušatlijom (Vuk IV, 10, 11), boja na Dugi 1862. (Vuk IX, 28), boja pod Ostrogom (Vuk VIII, 60) i drugih.

Takođe i: Nikšić — selo u Kneževini Srbiji, okrug Kragujevački, srez Lepenički.

Literatura: Дероко 1950, 181, 186; Vego 1957; Шкриванић 1959, 84; Marković 1971; Гавриловић 1994, 112; Даничић 2, 165*, 217*; *Рјечник* s.vv. *Никшић*, *Оногошт*; VE s.v. *Grad*.

NISTIĆI

- sela: *Nek' pritisne sva sela Nistiće* (SANU IV, 34:51)

Neizvesna ubikacija.

Pominju se u kontekstu pogibije Smail-age Čengića 1840. kao tursko mesto u današnjoj Crnoj Gori:

Drugu pošlji gradu Kolašinu,
A na ruke begu Mušoviću
Neka kupi stotinu Turaka,
Cimirota kako vatre žive,
Nek' pritisne sva sela Nistiće
Od Zlatice do ravne Gorice (47–52).

Moguće je, takođe, da su Nistići pleme ili porodica naseljena u više sela, kao što je u Crnoj Gori često slučaj. Obrnuto, Cimiroti — koji se u pesmi očigledno pominju kao pripadnici nekog plemena u okolini Kolašina — danas postoje i kao mesto pod planinom Kozarom (BiH), i kao prezime u tom kraju.

NIŠ

❶ Naissus

🅴 Stsrp. *Nyšь*, pridev *nyšьvskij*, od antičkog imena grada *Nāissus*, a ovo verovatno izvedenica **Nāviskos* od ranijeg keltskog imena reke Nišave **Nāvia* 'koritasta dolina', očuvanog u njenom gornjem toku kao *Nevlja*, *Navlja*. (A. L.)

- grad bijeli: *A na Nišu gradu bijelome* (Vuk III, 10:56)
- bijeli: *Pa ću doći Nišu bijelome* (Vuk IV, 31:46); SANU II, 91; SM 63; KH I, 2
- turski: *Kad do turskog Niša dolazio* (KH I, 15:90)
- bez atribucije: *Oni idu Nišu i Vidinu* (Vuk II, 53:26); Vuk III, 18; Vuk IV, 31; SANU II, 91; SANU III, 34; SANU IV, 46; KH I, 15

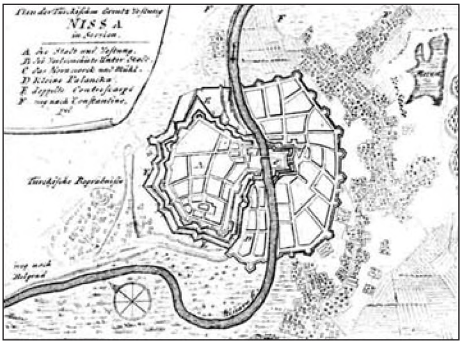
⊘ 43° 20′ N, 21° 54′ E

Grad u Srbiji.

Dobar geografski položaj učinio ga je značajnim mestom u svakom istorijskom razdoblju: u rimsko doba imao je status municipijuma i glavnog grada kolonije, pod Nemanjićima je bio župni centar, a pod Turcima kadiluk.

Smatra se da su prvo naselje na mestu današnjeg Niša osnovali Kelti krajem III v. pre n.e. Grad Naissus je 169. postao municipijum, a od Dioklecijana nadalje pripadao je provinciji Dardaniji. U njemu je rođen osnivač Carigrada, Konstantin Veliki. Rimski

http://www.balkaninstitut.com

Niš

grad, koji je Konstantin svojevremeno bogato ukrasio, 441. su porušili Huni. Obnovljen je i utvrđen sredinom VI v., ali je 615. opet porušen. Time je bio obeležen konačni pad romejskog Naisa.

U srednjem veku Niš je bio važno strateško mesto sa trgom. U njemu su se u XII v. susreli Stefan Nemanja i Fridrih Barbarosa. Posle Maričke bitke, tri godine pre Kosovske, okupirali su ga Turci, ali je konačno osvojen tek 1428. i 15 godina potom spaljen. Tada je grad obnovljen i sazidana je tvrđava koja i danas stoji. U XVI v. Niš je bio veliko selo na desnoj obali Nišave, podignuto na ruševinama nekadašnjeg grada. Dva veka kasnije, od njega je postala velika turska varoš sa gradom i kamenim mostom koji je desnu obalu spajao sa donjom varoši na levoj strani reke. Bio je opasan zemljanim bedemima unutar kojih su bile turska (3 mahale) i srpska (1 mahala) varoš. Tokom XIX v. Niš se razvio u veliki i napredan turski grad čijim su ulicama mogla da prolaze kola — što je bila retkost za turske varoši.

Pesme za Niš vezuju izvesnog vojvodu Stanišu (Vuk III, 10) i pominju ga u kontekstu boja na Deligradu 1810. (Vuk IV, 31; SM 63), boja na Čačku 1815. (Vuk IV, 46), opsade Temišvara (KH I, 2), drugog neuspelog hrišćanskog pohoda na Zvornik (KH I, 15) i drugih.

Niška tvrđava

Antičko utvrđenje, razoreno i napušteno, obnavlja se u srednjem veku i, u doba prolaska krstaša (kraj XI v.), u njemu je bila jaka vizantijska posada. Kao važno uporište na putu za Carigrad, niška tvrđava je ojačavana, naročito u doba cara Manojla Komnina. Kada su je osvojili Turci, izgubila je raniji strateški značaj, pa se pretpostavlja da je bila zapuštena i prepuštena propasti. Krajem XVII i u XVIII v., u doba austrijsko-turskih ratova, niška tvrđava ponovo postaje aktualna, naročito posle 1717. kada su Austrijanci osvojili Beograd i Niš se opet našao na putu ka osvajanju Carigrada. Tada je srušeno staro i podignuto sasvim novo utvrđenje sa četiri kapije i mostobranom na levoj obali Nišave. Austrijanci privremeno osvajaju Niš 1737, ali je tvrđava konačno oslobođena od Turaka tek 1877.

Literatura: Marković 1971; Даничић 2, 168; *Утврђења у Србији* 48–49; *Историја Ниша* I; *Рјечник* s.v.

NOĆAJ

E Tvrđava *Noćaj* pominje se 1527. Ime bi se moglo shvatiti kao ’prenoćište’, ali se takav naziv drugde ne sreće. (A. L.)

- selo: *Čupić Stojan iz sela Noćaja* (Vuk IV, 32:107)
- bez atribucije: *Čupić Stojan zmaju iz Noćaja* (Vuk IV, 28:11); Vuk IV, 32, 33, 36

⊘ 44° 55′ N, 19° 33′ E

Selo u Mačvi (Srbija).

U XVIII v. (1788) Mačvanska kneževina (čiji je oberknez bio Uroš Drmanović iz Bogatića) imala je 25 sela od kojih se mnoga pominju i u pesmama.

U doba Prvog srpskog ustanka (o čemu govori pesma Vuk IV, 28) Noćaj je bio u istoj opštini sa Salašem (*vide*). Pominje se takođe i u vezi sa bojem na Loznici 1810. (Vuk IV, 33). Pesma Vuk IV, 32 peva o dvoboju bijeljinskog age Meha Orugdžijća i Miloša Pocerca oko sablje Kulina kapetana (Mehmed-bega Kulenovića) zaplenjene u čuvenom boju na Mišaru 1806. Ovaj trofej je kasnije, sa slomom Prvog ustanka, preotet od Srba i vraćen u Stambol.

Stojan Čupić, Zmaj od Noćaja

Zapravo Stojan Dobrilović, rođen u Pivi, u Crnoj Gori. Kao mladić došao je u Mačvu, u selo Salaš, i ostao kod nekog Strahinje Čupića, koji ga je posinio; otuda prezime Čupić. Odlikovao se izvanrednom hrabrošću u

http://www.balkaninstitut.com

ustanku, pa ga je narod prozvao *Zmajem od Nоćaja*. Emigrirao je 1813, ali se vratio u Srbiju čim je izbio Drugi ustanak. Predat je Turcima i umoren teškom smrću u Zvorniku 1815.

Literatura: Милићевић 1888; Латковић 1954, 540; Вукановић 1975; Гавриловић 1994.

NOVA SELA

- bez atribucije: *Pa u Nova Sela dohodili* (KH I, 29:94)

Neizvesna ubikacija.

Prema pesmi, mesto u kome zanoći hrišćanska vojska u pohodu na Udbinu i gde se sutradan povede bitka sa udbinskim braniocima, kojom prilikom Mustaj-beg bude ranjen, a njegova dva sina ubijena.

Može biti da je to sadašnji Kulen Vakuf, jer se nahija Kulenvakufska zove i Novoselska.

Još i: nekadašnje selo u Bosni s potvrdom u ispravi iz XV v. (kralj bosanski Tomaš Ostojić daje sinovima vojvode Ivaniša Dragišića s gradom Ključem „selo Nova Sela"); selo u Dalmaciji u kotaru Splitskom (Hrvatska).

Literatura: Даничић 2, 169; RJA s.v.

NOVA VAROŠ

➊ Skender-pašina Palanka, Jeny Kasaba
- bez atribucije: *Sa Še-agom iz Nove varoši* (Vuk IV, 62:17)

⊘ 43° 27′ N, 19° 48′ E

Grad u Srbiji, južno od Zlatibora.

Arheološki nalazi na teritoriji novovaroškog kraja ukazuju na tragove naselja 3000 godina pre nove ere. Kao veća ilirska naselja isticali su se Radoinja, Rutoši i Radijevići. Krajem II v. n. e. ove krajeve su naseljavali Rimljani, na šta ukazuju brojne nekropole u Rutošima, Radoinji, Akmačićima i Bukoviku.

Novovaroški kraj nalazio se u srednjem delu prve srpske države. Za vreme Nemanjića ovaj kraj sačinjavale su župe Barče i Radoihna koje su pripadale Dabarskoj episkopiji. Iz ovog perioda potiče nekoliko utvrđenja: Klak u Rutošima, Oštrik u Čelicama, Ostrovica u Bistrici i Sokolac u Akmačićima — sva srušena tokom turske najezde. Novovaroški kraj je pao pod tursku vlast 1455. Turci su duž puteva osnovali nova naselja palanke, među njima i Skender-pašinu Palanku koja se drugačije naziva i Nova Varoš ili Jenji Kasaba.

Prvi pouzdan pomen grada Nova Varoš nađen je u defteru (popisniku) sela i domaćinstava poreskih obveznika nahije Barča iz 1528. Tokom XVIII v. Nova Varoš se nalazila među najrazvijenijim trgovačkim mestima, a 1833. je postala sedište prve privremene srpske kapetanije. Za vreme ustanaka i buna u XVIII i XIX v. stanovništvo ovog kraja masovno je migriralo u Srbiju, tako da je Nova Varoš bila stanica migracionih struja.

U pesmi se za nju vezuje izvesni Še-aga, a pominje se u kontekstu boja na Kukutnici.

Literatura: Латковић 1954, 647.

NOVI

- grad: *Pak je šalje u Novome gradu* (Vuk VII, 13:160); Vuk III, 82; Vuk VIII, 10, 35, 37; ER 125; SANU III, 73, 74; MH I, 80; MH III, 25;
- grad bijeli: *U Novome, gradu bijelome* (MH I, 80:195); Vuk III, 33, 34, 37; Vuk VII, 47; Vuk VIII, 38; SANU III, 22; MH II, 15; MH IX, 12
- na krajini grad: *Kod Novoga na krajini grada* (Vuk VIII, 35:14)
- mjesto Bosansko: *Kod Novoga, mjesta Bosanskoga* (Vuk VIII, 35:84)
- bijeli: *Da idemo bijelu Novome* (Vuk VI, 81:65); Vuk III, 34, 35; Vuk VII, 29; SANU III, 73; MH I, 80
- bili: *Kada sideš do Novoga bila* (EH 4:405); MH II, 31; MH III, 13, 14, 22, 25
- turski: *Osim kula kod turskog Novoga* (MH III, 11:273); MH III, 21, 25
- turski kameni: *Do turskoga Novog kamenoga* (MH III, 11:298)
- na krajinu: *Te je šalje k Novom na krajinu Vuk* (VIII, 38:3); Vuk III, 33
- ispod Velebita: *Od Novoga, ispod Velebita* (MH III, 11:90)
- niže Velebita: *Kod Novoga niže Velebita* (MH III, 13:125)
- sa široke Like: *Od Novoga, sa široke Like* (MH III, 24:110)

http://www.balkaninstitut.com

- bez atribucije: *Sav mu Novi kula natfatila* (Vuk III, 33:12); Vuk III, 34, 35, 82; Vuk VII, 13, 47; Vuk VIII, 10, 34, 35, 38; SANU III, 22, 73; EH 4, 6, 10; KH I, 22, 24, 27; KH II, 62, 66; MH I, 80; MH II, 15; MH III, 10, 11, 13, 25, 33; MH IX, 12

Vide BOSANSKI NOVI

NOVI, Novi Herceg

Novi

- grad: *Da mi dođe na Novoga grada* (Vuk IV, 11:45); Vuk VI, 79, 80; Vuk VII, 27, 29, 52; Vuk VIII, 72; SANU III, 20, 21; SANU IV, 5, 20, 39; SM 129, 130; MH I, 80; MH III, 25
- grad bijeli: *U Novome gradu bijelome* (Vuk III, 34:2); Vuk IV, 10; Vuk VII, 27; Vuk VIII, 43; SANU III, 22; SANU IV, 19, 26; SM 168; MH I, 80
- grad na Krajini: *Iz Novoga grada na Krajini* (Vuk VII, 29:2)
- kaurski grad: *Kod Novoga kaurskoga grada* (Vuk IX, 32:436)
- bijeli: *Nek ne ide bijelu Novome* (Vuk III, 34:276); Vuk VI, 80; Vuk VII, 29, 51; Vuk IX, 26; MH I, 80
- bili: *A ti, Ale od Novoga bilog* (MH III, 25:81)
- mali: *Ako odem iz Novoga malog* (SANU II, 76:52)
- turski: *Iz turskoga izjaha Novoga* (MH III, 25:142)
- s mora na krajini: *Iz Novoga s mora na krajini* (Vuk VI, 80:14)
- bez atribucije: *Kad zamakne u Novi s đevojkom* (Vuk III, 34:133); Vuk VI, 79, 80; Vuk VII, 20, 27, 29, 52; Vuk IX, 13; SANU II, 76; SANU III, 21, 22; SANU IV, 5, 7; SM 129, 130, 165; KH II, 59, 66; MH I, 80; MH II, 16; MH III, 24; EH 10

Novi Herceg

- latinski: *Od Novoga Herceg-latinskoga* (MH III, 24:191)

Vide HERCEG NOVI

NOVI PAZAR, Novi Pazari, Jenji Pazar, Pazar, Pazari

➊ Novo Trgovište

🅴 Srpski naziv *trgovište* zamenjen turcizmom *pazar*. Stari naziv *Ras* verovatno reflektuje ime poznoantičkog utvrđenja *Arsa* zabeleženo u VI v. kod Prokopija, od latinskog *(terra, silva) arsa* 'spaljena zemlja, šuma; krčevina (nastala paljenjem)'. (A. L.)

Novi Pazar

- šeher: *Kod šehera Novoga Pazara* (SM 62:201)
- bijeli: *Do Novoga bijela Pazara* (Vuk IX, 14:44)
- lijepi: *Do lijepa Novoga Pazara* (SM 62:142)
- bez atribucije: *Oba stuba viš'Novog Pazara* (Vuk II, 24:23); Vuk II, 37, 95; Vuk IV, 11; Vuk VI, 24, 38; Vuk VIII, 73; SANU III, 17; SANU IV, 38; SM 62, 144; KH I, 5, 15

Novi Pazari

- bez atribucije: *Povede ga u Nove Pazare* (Vuk II, 95:197); SM 106; MH I, 66

Jenji Pazar

- bez atribucije: *Spuštiše se ka Jenji Pazaru* (Vuk II, 40:169)

Pazar

- grad: *Te Pazara grada pridobiše* (SANU IV, 42:32)
- grad bijeli: *Na Pazaru gradu bijelome* (Vuk II, 10:84); SANU IV, 42
- srednji grad: *U Pazaru na srednjemu gradu* (SANU IV, 42:2)
- stari: *No pratio ka starom Pazaru* (Vuk II, 36:224)
- bez atribucije: *I Petrovu crkvu pod Pazarom* (Vuk II, 35:35); Vuk II, 39, 40, 59, 77, 79; Vuk VI, 36, 73; Vuk VII, 24; MH II, 45, 49

Pazari

- bez atribucije: *Kako dođe momak u Pazare* (Vuk II, 95:192)

⊘ 43° 08′ N, 20° 31′ E

Mesto u Srbiji.

Grad na ušću reke Jošanice u Rašku,18 km j/z od grada Raške.

Prvi put se pominje u XIII v. kao Novo Trgovište, čije su ime Turci kalkirali u Novi Pazar.

U blizini današnjeg Novog Pazara nalazila se rimska stražara *Azinos*, a od X do XII v. vizantijska pogranična tvrđava Ras, kasnije prestonica Stefana Nemanje. U Rasu i

http://www.balkaninstitut.com

Deževi održavani su državni sabori. Pominje se često u starim izvorima (Stefan Nemanja „sьzda monastirь svetago Georgija vъ Rasě; „Anastasija ide kъ svetěi bogorodici u Rasь")*. Sveti Sava je (po letopiscu) postavio episkopa „u Rassu vъ hramě svetyhь apostolь*. Između 1346. i 1459. ime Ras se postepeno gubi, a mesto se pominje pod imenom Trgovište („vъ Trьgovišti iže va Rase podь krilomь svetije troice zovomь Sopoćani [Sopoküjani]")**. Od kraja XV v. javlja se ime Novo Trgovište ili Novi (Jeny) Pazar koji Ese-beg Isaković osniva 7 km s/i od starog Rasa, usred polja na raskrsnici puteva. Reč potiče od persijskog *bazar* koje je preneto u turski, a označava mesto za trgovinu, tj. pijacu.

U tursko vreme mesto je bilo značajan trgovački centar i karavanska stanica na raskrsnici makedonsko-bosanskih karavanskih puteva. Tokom XVI i XVII v. Novi Pazar je bio najveća varoš u južnoj Srbiji sa mešanim stanovništvom koje su činili Turci, Srbi, Dubrovčani i Mlečani. Krajem XVII v., za vreme austrijsko-turskih ratova, ustanici su zauzeli Novi Pazar, ali su ubrzo morali da ga napuste. Tom prilikom su ga zapalili, pa je u XVIII v. grad izgubio raniji značaj. Posle Požarevačkog mira (1718) opet je postao važan turski centar, ali je 1731. stradao od poplave, a 1737. je ponovo bio spaljen. U to vreme, ispunjeno sve većim nemirima, Novi Pazar su napustili i Dubrovčani. Još jednom je bio spaljen 1809. (ovaj put od strane Karađorđevih ustanika), a od 1822. do 1878. pripadao je Bosanskom pašaluku.

U pesmama, Pazar pripada Relji Krilatom (ili Krilatoviću), dovođenom u vezu sa Dušanovim doglavnikom Hreljom, koji je kao monah umro 1343. u manastiru Rili (danas u j/z Bugarskoj). Bliži epici je ipak jedan drugi Hrelja koji je istorijski lociran u oblast Novog Pazara, pa mu je tu nađena i nadgrobna ploča. Nadimak Krilati mogao je nastati po jednom delu konjske opreme koja je služila za zastrašivanje neprijateljskog konja i imala je oblik sličan krilima (u upotrebi u XVI v.), ili možda po krilima koja su se nosila na čelenci kao deo viteške opreme.

Pesme pominju Novi Pazar u kontekstu bitke Crnogoraca protiv skadarskog vezira Mahmut-paše Bušatlije na Martinićima 1796. (Vuk IV, 11), bune hercegovačkih Turaka pod Husein-pašom Gradaščevićem, Zmajem od Bosne, 1831. (SM 62), pohoda Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1852–1853. (Vuk VIII, 73), boja na Grahovcu 1858. (Vuk IX, 14), itd. U SANU IV, 42 u Pazaru se pominje „srednji grad", što je u čitavom korpusu jedini spomen te vrste:

Zakukale dvije kukavice
U Pazaru na srednjemu gradu (1–2).

Literatura: Банашевић 1954, 592; Шкриванић 1959, 83; Marković 1971; Зиројевић 1977; Дрнда 1984; Popović 1999; Томовић 2005b; ЕП 2 s.v.; EČ 265 (пар. 34); Даничић 3, 40*, 44, 311**; *Рјечник* s.v.

NOVIĆ, Novin

Nović

- bili: *Nisko doli u Noviću bilom* (EH 11:36)
- bez atribucije: *U Noviću šest stotina kula* (EH 11:95)

Novin

- grad: *Ja otidoh ka Novinu gradu* (SM 97:55)
- grad bijeli: *Od Novina grada bijeloga* (SM 62:88); KH III, 8
- grad krajišni: *Od Novina grada krajišnoga* (SM 62:187)
- bijeli: *Ustavi se u Novinu b'jelu* (KH II, 61:149); Vuk III, 33
- turski: *I siđoše do turskog Novina* (KH II, 61:235)
- zenđil turski: *Na zenđilu turskome Novinu* (KH II, 61:426)
- na krajini: *Propašće ti Novin na krajini* (Vuk III, 33:313)
- bez atribucije: *I u čudu ka Novinu dođe* (Vuk III, 33:70); SM 97; KH II, 61

Vide BOSANSKI NOVI

NOVO BRDO, Novo

I Nuovomonte, Novaberda

E Srpski i italijanski naziv su prevod nemačkog (saskog) *Nyeuberghe*, *Nouaberga*, gde *berg* 'brdo' ima značenje 'rudokop'. (A. L.)

http://www.balkaninstitut.com

Novo brdo

- bez atribucije: *I pokupi Novo brdo redom* (Vuk IV, 31:219)

Novo

- krasno: *Da ti ideš u to Novo krasno* (SANU II, 75:42)
- malo: *Ako odem iz Novoga malog* (SANU II, 76:52)
- bez atribucije: *Koji za dan u Novo otidu* (SANU II, 75:8); SANU II, 76

⊘ 42° 37′ N, 21° 25′ E

Ruševine grada na vrhu Male planine, blizu izvorišta Južne (Binačke) Morave, oko 40 km istočno od Prištine, u Srbiji.

Grad je štitio glavno naselje rudara, zanatlija i trgovaca u ovom kraju. Zahvaljujući bogatim rudnim nalazištima, brzo se razvijao i već sredinom XIV v. postaje najveće rudarsko mesto u Srbiji, a početkom XV v. jedno od najvećih naselja u unutrašnjosti Balkana.

Novo Brdo je bilo povezano karavanskim putevima sa mnogim trgovačkim centrima, osobito na jadranskoj obali. Glavna izvozna roba bilo je srebro, posebno „glamsko srebro" (*argentum de Glama*), koje je zbog visokog procenta zlata bilo nadaleko traženo. U XV v. neki pisci zovu Novo Brdo „gradom srebrnim i uistinu zlatnim" (u epici, međutim, ta se formula vezala za Majdan, *vide*), „majkom gradova" i sl. Novo Brdo je imalo i kovnicu novca (od 1349. pominju se novobrdski groševi — *grossi de Novaberda*). O značaju grada govori Zakon grada Novog Brda (1412) kojim su u doba despota Stefana Lazarevića bila regulisana različita prava i obaveze građana. Glavni predstavnici vlasti bili su vojvoda, knez, kefalija i veće od 12 građana, tzv. *purgara*. Osim Srba, u Novom Brdu živeli su Dubrovčani, Saksonci, Grci, Albanci i drugi.

Od početka XV v. Novo Brdo je često izloženo turskim napadima. Od sultana Muse odbranjeno je 1412, od sultana Murata II 1427. i 1429, ali su ga Turci osvojili 1441. Na osnovu Segedinskog mirovnog ugovora 1444. morali su da ga vrate (zajedno sa još 23 druga grada) despotu Đurđu Brankoviću u avgustu iste godine. Turci konačno osvajaju Novo Brdo 1. juna 1455. Iako je i pod turskom vlašću duže vreme ostalo pretežno hrišćanski grad, Novo Brdo je na početku XVIII v. — posle austrijsko-turskih ratova — gotovo opustelo.

U podgrađu je arheološki istražena monumentalna katedralna crkva i južno od nje ostaci još tri manje crkve. U nekadašnjem „Donjem Trgu" otkopana je tzv. „Saska crkva" posvećena Bogorodici. U pisanim izvorima ona se pominje kao *Santa Maria de Nuovomonte in Dogni Targ*, a pripadala je svem katoličkom stanovništvu.

Prema kontekstu, u pesmi Vuk IV, 31 — koja peva o boju na Deligradu 1806. — možda se misli na oblast pod istim imenom, a ne na sam grad. U pesmama (SANU II, 75, 76) sa motivom opklade u naizgled nemoguć zadatak — da se za obdanicu pređe put od Novog do Kratova i nazad — teško je reći koje Novo je u pitanju: Novo Brdo, Bosanski Novi ili Herceg Novi koji se svi ponekad javljaju i u ovom obliku. Kajica Radonja i njegova žena Klužanka (Kološvarka Mara) pretežu na stranu Novog Brda, budući da se u pesmama ovaj vojvoda uvek vezuje samo za kneza Lazara i njegovu pratnju, a zna se da je poslednji držalac Novog Brda bila kneginja Milica. Za epiku je to i više nego dovoljna osnova da pravi dalje kombinacije. Uz to, veza Kajice Radonje sa Bosanskim i Herceg Novim još je mnogo manje verovatna od ove.

Literatura: Милошевић 1997, 105; Даничић 2, 170; *Рјечник* s.v.; *Задужбине Косова* 376–379; VE s.v. *Grad*; *Utvrđenja u Srbiji* 16–17.

NOVO SELO

- bez atribucije: *A kad Luko Novom selu bio* (Vuk IV, 34:183); Vuk IX, 32

1. Prema kontekstu pesme Vuk IV, 34, u pitanju je mesto Novo Selo u Srbiji, kod ušća Janje u Drinu, u blizini Loznice. Kod Novog Sela je sačuvan stari srednjovekovni grad Vidin. U blizini je i stari Trojanov grad na planini Cer. U okolini su i druga, za Prvi

http://www.balkaninstitut.com

srpski ustanak značajna mesta: Janja, Lešnica, Prnjavor, Badovinci.

Kod Novog Sela se 1806. vodila za Srbe vrlo uspešna i čuvena bitka i pesma peva upravo o njoj, mada epska lista učesnika ne odgovara sasvim istoriji. Isto tako, i manastir Petkovica, koji se u pesmi pominje kao aktivan jer Turci uhvate i odvedu u Bosnu njegovog igumana, zapusteo je već 1804. i ponovo oživeo tek 1836.

2. U pesmi Vuk IX, 32 radi se o jednom od martinićkih sela (*vide* MARTINIĆI), u dnu Kosovog Luga (Crna Gora). Pominje se u kontekstu bitke na Dugi 1862.

NOVSKA DRŽAVA

- bez atribucije: *Jednu slaću put Novske države* (SM 168:41)

Vide HERCEG NOVI

http://www.balkaninstitut.com

NJ

NJEGUŠI

- selo: *Bratu Mirku na selo Njeguše* (Vuk VIII, 71:167); Vuk IX, 13; SANU IV, 39
- selo malahno: *Od Njeguša sela malahnoga* (Vuk VIII, 73:1832)
- mjesto junačko: *Od Njeguša mjesta junačkoga* (Vuk VII, 51:101)
- mjesto viteško: *Od Njegušah mjesta viteškoga* (Vuk IX, 6:158)
- mjesto plemenito: *Njeguši su mjesto plemenito* (SANU IV, 40:239)
- gnjezdo sokolovo: *Od Njeguša gnjezda sokolova* (Vuk VIII, 70:10)
- pleme: *Dokle do'še na pleme Njeguše* (Vuk VIII, 71:214); Vuk VIII, 73; Vuk IX, 13
- pleme izbrano: *Od Njeguša, plemena izbrana* (Vuk IX, 13:372)
- ravni: *Žestok megdan na Njeguše ravne* (Vuk VII, 51:5); Vuk VIII, 73; Vuk IX, 14, 25; SM 48
- ramni: *A šilje je na ramne Njeguše* (Vuk VIII, 44:25); Vuk VIII, 46
- bez atribucije: *Od Njeguša šest Bogdanovića* (SANU IV, 12:40); Vuk IV, 7; Vuk VIII, 46, 61, 65, 70, 71, 73; Vuk IX, 13, 14, 29, 30, 32

⊘ 42° 25′ N, 18° 49′ E

Selo, kraj i pleme između Cetinja i Kotora (Crna Gora).

Selo i kraj u staroj Zeti.

Njeguši su se od davnina najviše bavili trgovinom, uglavnom prodajući stoku u Kotoru. Otuda se u pesmi ponekad pominju kao trgovci:

> Šalji nama Njeguše trgovce
> (Vuk IV, 54:243).

Iz Njeguša potiče dinastija Petrović Njegoš koja je Crnoj Gori dala nekoliko generacija svetovnih i duhovnih vladara. Preci Petrovića Njegoša došli su sredinom XV v. iz Bosne, iz okoline Zenice, i prvo se naselili u Cernici pod planinom Njegoš, a kasnije prešli u Njeguše. Zvali su se Erakovići sve dok se među njima nije istakao izvesni Petar, pa su se po njemu kasnije svi prozvali Petrovići. Prvi vladika iz njihovog plemena bio je vladika Danilo (1696–1735). Za njim su došli vladika Sava (1735–1782), vladika Petar I Petrović (sveti Petar Cetinjski — 1782–1830) i vladika Petar II Petrović Njegoš (1830–1851). Njegov naslednik Danilo (1851–1860) je prekinuo vladičanski niz i proglasio se knjazom. Poslednji iz ove kuće bio je kralj Nikola I Petrović Njegoš (1860–1918).

Pesme na Njegušima pominju šest Bogdanovića (SANU IV, 12), Mirka Petrovića (SANU IV, 39), Mića Popovića (Vuk VIII, 70), Maša Kustodiju (Vuk IX, 6) i druge. Njeguši se takođe javljaju i u kontekstu boja na Vrtijeljci i pogibije Baja Pivljanina (po jednima 1665,* a po drugima 1685.** — Vuk VII, 51), u kontekstu francuskog pohoda na Budvu i Trojice 1813. (Vuk VIII, 44), pohoda Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1852–1853. (Vuk VIII, 73), boja na Grahovcu 1858. (Vuk IX, 14), boja na Dugi 1862. (Vuk IX, 29) itd.

Literatura: Јовановић 1948, 82**; Шкриванић 1959, 83; Ристановић 2005, 711*; Imenik YU 280.

http://www.balkaninstitut.com

O

OBARSKA

- bez atribucije: *Stanojlo se manu do Obarske* (Vuk IV, 43:54)

⊘ 44° 48′ N, 19° 9′ E

Selo u BiH (Republika Srpska), u blizini Bijeljine.

Takođe i sela Mala i Velika Obarska (opština Bijeljina).

Pesma pominje u selu harambašu Stanojla Stanića i peva o tome kako je osvetio smrt svoga brata Gojka. Događaj se zbiva u doba kad je Luka Lazarević bio „komendat" grada Šapca, dakle ne pre 1807.

Literatura: Латковић 1954, 583.

OBLIĆ

E *Oblik* (1149. *Obliquus*, 1398. *Oblich*) verovatno pridev *obao* poimeničen sufiksom *-ik* kao oznaka za oblo brdo. (A. L.)

- grad: *Da idemo do Oblića grada* (KH II, 47:200)
- grad kaurski: *Iz Oblića grada kaurskoga* (KH II, 47:194)
- bez atribucije: *Ja ne smijem do Oblića sići* (KH II, 47:216)

Mesto u Hrvatskoj.

Zaselak u Dalmaciji, u Šibenskom kotaru.

U pesmi se pominje kao grad Oblić blizu sela Garišta (*vide*):

> Oba pobra otlen odlazila,
> Pa gariško polje pregaziše,
> Putovali tri četiri dana,
> Na oblićko polje nastupiše (388–391).

Epski Oblić je grad Milana Ćesedžije, koji u pesmi jaše zajedno sa Janković Stojanom:

> Ono glavom Milan Ćesedžija
> Iz Oblića grada kaurskoga.
> Ljuće guje u Kaura nema
> Od đidije, Milan Ćesedžije (193–196).

Postoji malo verovatna ali ipak mogućnost da je u pitanju stari grad *Obliquus*, današnji Oblik u Albaniji, nekada vizantijski grad u blizini Skadra (*vide* OBLOM).

Takođe i selo u Crmnici (Crna Gora).

Literatura: Јиречек 1959b, 232; RJA s.v.

OBLOM

I Oblik, Oblika

- grad: *Od Kavaja i Obloma grada* (Vuk IV, 10:266)

Neizvesna ubikacija.

U *Rječniku JA* kaže se za Oblom da je grad negde u „arnautskoj zemlji", potvrđen samo u epici. Latković, međutim, tvrdi da je Oblom narodna etimologija za Valonu, primorski grad u Albaniji.

U Albaniji postoje i dva mesta pod imenom *Oblika* (42° 0′ N, 19° 26′ E; 42° 1′ N, 19° 25′ E), 10 km j/z od Skadra. I kod Škrivanića (1959) se pominje *Oblik*, grad i župa u staroj Zeti, danas selo Oblika pod planinom Taraboš, j/z od Skadra. Autor pretpostavlja da se na tom mestu nalazila i stara župa. Zabeleženo je da je Oblik 1760. stradao od kuge.

http://www.balkaninstitut.com

Sudeći po pesmi, koja nabraja mesta iz kojih su došli poginuli junaci karakterističnim redom:

Od Ušćupa i od Albasana.
I od Lješa i od Rača grada,
Od Kavaja i Obloma grada,
Od Tirana i Dibrana grada,
Od Prizrena i od Vučitrna,
Od Sjenice i od Mitrovice,
I lijepe šeher Đakovice,
I od Oče i od Oraovca,
I od Peći, Asa i Gusinja,
Od Vucinja i Bara bijela,
Lješkopoljci na glasu junaci,
I od Spuža grada krvavoga,
I gizdave šeher Podgorice;
I ostale Skadarske delije (264–277)

moglo bi se pretpostaviti da se zaista misli na mesto Oblik (Obliku) u Albaniji. Pominje se u kontekstu boja Crnogoraca sa skadarskim vezirom Mahmut-pašom Bušatlijom kod Martinića 1796.

Literatura: Латковић 1954, 505; Шкриванић 1959, 83; RJA s.v.

OBOD

➊ Rijeka, Riječki grad

🄴 Kod Dukljanina *Obolon* svakako prepisivanjem grčkog predloška gde je Δ pročitano kao Λ; 1485. *u Obodu*; isto ime nosio je srednjovekovni grad u Konavlima, a ono se ponavlja još na nekoliko mesta u Crnoj Gori. Najverovatnije **ob-vodъ* 'mesto opkoljeno vodom'. (A. L.)

* * *

Grad obodski

- bijeli: *Na bijela Grada obodskoga* (SANU IV, 13:253)

Obodski grad

- bez atribucije: *Na pazara Obodskoga grada* (SANU IV, 13:548)

⊘ 42° 31′ N, 18° 47′ E

Mesto u Crnoj Gori.

Nekada grad u staroj Zeti, kod Rijeke Crnojevića. Pominje se u starim izvorima kao grad Ivana Crnojevića.

Obod — ili *Rijeka*, ili *Riječki grad* — uzdiže se iznad reke Obod, 16 km j/i od Cetinja. U njemu je Ivan Crnojević oko 1475. sagradio crkvu sv. Nikole, pošto je utvrdio grad i spremio ga za odbranu svoje zemlje od Turaka. Grad i crkvu porušili su Turci sredinom XVII v. Nova crkva je podignuta 1743.

Pominje se u kontekstu crnogorske istrage poturica 1707, mada se u pesmi kao godina navodi 1702.

Takođe i: grad u staroj Zeti, danas selo sa razvalinama starog grada kod Cavtata u Hrvatskoj; mesto kod Velike Gorice (Hrvatska); planina blizu Prizrena u Srbiji.

Literatura: Шкриванић 1959, 83–84; Даничић 2, 188; ЕП 2 s.v.; Imenik YU 280.

OBOJ

- grad: *Odvedoše u Oboja grada* (Vuk VII, 33:36)

Neutvrdiva ubikacija.

Prema pesmi („Sa šta Novak ode u hajduke"), grad u Bosni, negde između Glasinca (gde je bila kuća Starine Novaka) i Travnika (gde je trebalo da ga obese).

OBRST, Obršt

Obrst

- grad: *Kad on dođe u Obrstu gradu* (SM 93:83)
- bijeli grad: *U Obrstu bijelome gradu* (SM 93:2)

Obršt

- grad: *On pobježe u Obršta grada* (SM 93: 357)

Neizvesna ubikacija.

Prema pesmi, grad Filipa/Vilipa Obrstara i njegovog sina Nikole. U *Imeniku Jugoslavije* iz 1973. postoji Obrš kod Opatije (Hrvatska), ali se on ne uklapa u epski siže. Prezime Obrstar javlja se danas u Sloveniji i u Hrvatskoj Posavini (Turopolje). Ova druga lokacija pogoduje sižeu pesme, ali nema načina da se rekonstruiše mogući položaj starog Obrsta (pod pretpostavkom da nije bio zapamćen u već iskvarenom obliku).

Literatura: Imenik YU 281.

http://www.balkaninstitut.com

OBZOR, Obzir

- grad: *Da ja idem do Obzira grada* (EH 1:80); EH 2
- grad kameni: *U Obziru, u gradu kamenom* (EH 1:62)
- kaurski grad: *U Obziru kaurskome gradu* (EH 1:75)
- bili: *Ode bane do Obzira bila* (EH 1:460); EH 2
- vlaški: *Hoću ići do vlaškog Obzira* (EH 1:105)
- bez atribucije: *Ne dam tebi do Obzira sići* (EH 1:87); EH 2

Neizvesna ubikacija.

Prema pesmama, grad obzirskog bana u kome je bio utamničen Tale od Orašca (EH 1), odnosno Ziba, ćerka Alibega Peštića (EH 2). Iz konteksta se da zaključiti da je grad imao vrlo lošu reputaciju među muslimanima:

Daleko se Tale osužnjio,
U Obziru kaurskome gradu,
Odakle se sužnji ne vraćaju
(EH 1:74–76).

Sličan opis se u muslimanskoj epici obično vezuje za prekomorske destinacije, čak i kad nisu preterano udaljene:

Da kupuje roblje po Kotaru,
Da nas goni priko sinjeg mora,
Već oklen se roblje ne povraća
(MH III, 16:148–150).

Ovi stihovi se odnose na Krf (epski Ćorfes), a do Obzira se dolazi preko Krfa, pa nije čudo što se u pesmi više puta insistira na njegovoj velikoj udaljenosti od Kladuše, odnosno Udbine.

> Jedan Obzor postoji i u Bosni, a pominje se kao mesto gde je kanjon reke Tare najdublji — 1.400 m. To ipak ne može biti ovaj epski grad.

OCINJ

- grad: *S trećom posla put Ocinja grada* (Vuk VII, 53:18)

Vide ULCINJ

OČA

- bez atribucije: *I od Oče i od Oraovca* (Vuk IV, 10)

Vide VELIKA HOČA

OČAKOV, Ozija

❶ Olivia, Alektor, Kara-Kerman, Ozu-Kale, Ači-Kale, Odžakov

E Tur. *özü* 'močvarno, plodno zemljište, pašnjak'. (A. L.)

- grad: *Je li zdravo pod Ozijom gradom* (Vuk VII, 56:71)
- grad bijeli: *Kod Ozije grada bijeloga* (Vuk VII, 56:55)
- grad carev: *Od Ozije grada carevoga* (Vuk VII, 56:51)
- bijela: *Da on pođe Oziji bijeloj* (SM 166:9)
- nasred carevine: *I Oziju nasred carevine* (KH I, 2:136)
- ispod Moskovije: *Od Ozije ispod Moskovije* (Vuk III, 88:2); Vuk VII, 56
- bez atribucije: *Od Ozije vrata zatvoriše* (SM 166:53)

⊘ 46° 37′ N, 31° 33′ E

Grad u Ukrajini, na rtu kojem je na istoku Dnjeparski liman, a na zapadu Crno more.

Mesto koje grad zauzima poznato je od duboke starine. Prvo je tu bila Olivija (*Olivia*), poznato naselje Milećana. U Herodotovo doba na mestu današnjeg grada stajali su grčka kolonija *Alektor* i Demetrin hram. Pošto se nalazio 12 vrsta od ostrvskog grada Berezana (tur.: *Bir-uzen-ada*), za njega su znali još i Skiti. U XV v. (1492) krimski kan Menhli-Hirej je na istom mestu sagradio tvrđavu koja se zvala *Kara-Kerman* (crna tvrđava) ili *Ozu-Kale*. Kasnije su je osvojili Turci i promenili joj ime u Očakov (Ači-Kale).

Očakov je bio tačka oslonca turske vladavine nad Crnim morem i centar prostrane Očakovske zemlje koja je imala 4 grada: Očakov, Hadžider (Ovidiopolj), Hadžibej (Odesa) i Dubosar i oko 150 sela tatarskih, moldavskih i ruskih razbojnika, čiji su žitelji uživali tzv. „hanske slobode“ (uglavnom u pogledu pljačke). U to vreme grad je više puta razaran (1523, 1526, 1688, 1692. i 1694). U XVIII v. vodila su se oko Očakova dva rusko–turska rata. U toku prvog (1735–1739) ruska vojska ga je osvojila 1737, ali ga je (prema odredbama Beogradskog mira) 1739. vratila Turcima. U drugom rusko-turskom ratu 1787–1792. Rusi su ga ponovo osvojili 1788. i ovaj put zadržali na

http://www.balkaninstitut.com

***Očakov** 1735*

osnovu mira u Jašiju iz 1791. Od 1792. Očakov je definitivno ruski grad. Pripadao je različitim gubernijama (Jekaterinoslavskoj, Voznesenskoj, Novorosijskoj, Nikolajevskoj).

Očakovska tvrđava napuštena je 1852. Tokom Krimskog rata 1854–1855. tvrđavu je bombardovala flota zapadnih saveznika.

O padu Očakova 1788. pevaju Vuk VII, 56 i SM 166. Mulsimanska pesma ga pominje u kontekstu opsade Temišvara kao „Oziju nasred carevine" (KH I, 2:136), a Vuk III, 88:2 (o drugom rusko-turskom ratu) kao mesto ispod Moskovije. U ruskim istorijskim pesmama javlja se kao *Очаковский город* i *Очаг*, sa atribucijom *город*, *крейкый город*, *славный город* (Kir II:123–126) iz koga potiče junak biljina Luka Petrovič.

Literatura: Тарланов 2002; ЭС XIIa, s.v. *Очаковъ;* БСЭ s.v.; *Рјечник* s.v. *Озија*.

ODESA, Odes

● Ordessos, Kačibej, Hadžibej

E Pri osnivanju grada 1795. dotadašnje tursko ime zamenjeno je antičkim *Odēssós*, koje se zapravo odnosilo na trački grad u okolini današnje Varne, dok se naselje na mestu Odese zvalo *Ordēssós*. (A. L.)

Odesa

- bez atribucije: *Niz Rusiju u Odesu doš'o* (SM 55:608)

Odes

- bijeli: *Kako dođe bijelu Odesu* (SM 55:610)

⊘ 46° 28′ N, 30° 43′ E

Grad u Ukrajini, na Crnom moru.

Glavni grad nekadašnje Hersonske gubernije.

U poljskim spomenicima iz XIV v. Odesa se pominje kao litavsko mesto, a u XVI v. kao mesto koje je litavsko samo nominalno, a faktički tursko i to pod imenom *Kačibej* ili *Hadžibej*. Kao Kačibej javlja se i u XV v., a krajem tog stoleća već je značajan trgovački grad. Krajem XVII v. u Kačibeju, ili Hadžibeju, Turci su počeli da drže malu flotilu, a 1764. podigli su u mestu tvrđavu koju su nazvali Jenji Dunja. Hadžibej su 1769. napali Zaporošci, ali ga nisu osvojili jer su se zadovoljili pljačkanjem okolnih sela. Posle 1772. Hadžibej je još jednom utvrđivan. Rusi su ga 1789. osvojili s teškom mukom, a 1791. konačno je i pripao Rusiji na osnovu sporazuma u Jašiju. Tvrđava je ponovo podignuta 1793, a 1794. Hadžibej je proizveden u vojno-trgovački grad i preimenovan u Odesu.

Prvobitno stanovništvo Odese činili su, osim turske posade, Grci, Italijani i Albanci. Mesto počinje naglo da se razvija 1800. kada mu car Pavle I poklanja nekoliko važnih legata. Posle 1802. Odesa postaje rezidencija načelnika Novorosijskog kraja, a time i administrativni i trgovački centar čitave južne Rusije. Grad je postradao u rusko-turskom ratu (1806–1812), u Otadžbinskom ratu i od kuge (1812–1814).

Pesma peva o rusko-turskom sukobu 1828. koji se završio Jedrenskim mirom 1829. Odesa u tom ratu nije imala veću ulogu od polazne luke za rusku crnomorsku flotu. Glavne bitke bile su kod Navarina (*vide* PILOS) i Silistrije (*vide*).

Literatura: ЭС s.v.

http://www.balkaninstitut.com

OGORJE (Donje i Gornje)

E *Ob-gor-ьje 'mesto opkoljeno brdima'. (A. L.)

- ♦ viš Kotara ravna: *U Ogorje viš Kotara ravna* (KH II, 64:115)

Donje Ogorje: 43° 44′ N, 16° 26′ E

Gornje Ogorje: 43° 45′ N, 16° 28′ E

Naselja u Hrvatskoj, u opštini Muć (staro ime Zmina) koja se nalazi u srednjem delu Dalmatinske Zagore (zaleđe Splita i Solina).

Toponim *Zmina* prvi put se spominje (kao utvrđenje) u ispravi kralja Zvonimira od 16. aprila 1078. Prema pisanju vizantijskog cara Konstantina VII Porfirogenita, stara hrvatska država sastojala se od jedanaest županija čija su središta bila stara gradinska utvrđenja. Neke prostranije županije imale su više takvih uporišta, a jedno od njih bila je i Zmina. Postojanje Zmine kao zasebne celine moglo bi se pretpostaviti i dvesta godina ranije, u doba Branimira, ako se kao orijentir uzme podizanje crkve sv. Petra 888. u današnjem Muću Gornjem.

Razvoj ovog područja bio je prekinut dolaskom Turaka. Nakon pada tvrđave Neorić 1538, Zmina je ostala pod Turcima sledećih 150 godina. Nova turska vlast ubrzo je preduzela korake kako bi naselila polupustu Zminu. Verovatno je manji deo starosedelaca ostao, ali su pridošlice ipak prevagnule. Oni su doneli i novo ime Muć koje se prvi put javlja u popisu Bosanskog sandžaka 1528. Početkom XVIII v. stanovništvo prestaje da koristi naziv Zmina, a ostaje samo Muć.

U pesmi se Ogorje pominje „viš Kotara ravna", što ne odgovara sasvim njegovom stvarnom položaju, ali ovo je ionako jedna od onih pesama u kojima se i Kotar(i) javlja(ju) kao grad.

Literatura: *Рјечник* s.vv. *Огорје*, *Сућина*; www.public.srce.hr/ofm/st/zupe/ogorje/povijest.html

OGULIN

E Naizgled od *oguliti*, up. *ogulina* 'oguljeno, tj. iskrčeno mesto', slov. toponim u Grčkoj *Agulinítsa* (Skok I 632a). (A. L.)

- ♦ bez atribucije: *Iznad Senja ispod Ogulina* (MH III, 8:333); MH III, 16

45° 15′ N, 15° 13′ E

Mesto u Hrvatskoj.

Stari grad u istoimenom mestu (na rubu Gorskog Kotara, Karlovačka županija), na obalama reke Dobre, pritoke Kupe, udaljen 50 km j/z od Karlovca.

Podigao ga je verovatno Bernardin Frankopan posle razaranja Modruša 1493. Za vreme opasnosti od Turaka bio je sedište Ogulinske pukovnije, a posle prestanka neprijateljstava centar Ogulinsko-slunjskog okruga. Od 1886. do 1918. u njemu je bilo središte Modruško-riječke županije.

Sačuvano je staro frankopansko utvrđenje (Zulumgrad, Đulin grad) nad ponorom reke Dobre. Takođe i župna crkva sv. Križa iz XVIII v. i pravoslavna crkva sv. Georgija iz XIX v. Ima i dve grobne kapele iz srednjeg veka (sv. Jakova i sv. Petra).

U MH III, 8 pominje se Mate Moružinović „iznad Senja, ispod Ogulina", a u MH III, 16 njegov brat, Đuro.

Literatura: RJA s.v.; Imenik YU 282; Hrvatski leksikon II s.v.; *Рјечник* s.v.; VE s.v. *Grad*; ЕП 2 s.v.

OHRID, Orid

O Lykhnidos, Lychnis, Ohore, Alheri, Hoqueria

E Slov. *ob-xridъ 'mesto na hridi, tj. obali', up. kod Šapca *Orid* < *Ohrid* u neposrednoj blizini nekadašnjeg sela *Obrh* < **ob-vьrxъ* 'mesto na vrhu'. Antičko ime *Lykhnidós* verovatno se isprva odnosilo na jezero; ono podseća na grčku reč za 'svetiljku', no neki ga izvode od ie. **lug-* 'močvara'. (A. L.)

- ♦ grad: *Cincar Janko od Orida grada* (Vuk IV, 32:23)
- ♦ bijeli: *Ode pravo bijelu Oridu* (Vuk II, 68:33); ER 50
- ♦ bez atribucije: *Pod Oridom vješala ogradi* (Vuk II, 68:95)

41° 7′ N, 20° 48′ E

Grad na obali Ohridskog jezera (Makedonija).

http://www.balkaninstitut.com

Nekada utvrđeni grad, sedište arhiepiskopije.

U antičko doba na tom mestu je bio grad Lihnidos (*Lykhnidós*), na važnom putu Via Egnatia između Drača i Soluna. Sloveni su ga nazvali Ohrid. U IX i X v. bio je u sastavu bugarske države careva Borisa i Simeona. Naročito značajan centar slovenske kulture postaje u vreme rada misionara Klimenta i Nauma. Od 976. do 1014. Ohrid je bio glavni grad Samuilove carevine. Zatim ga drže Vizantinci, sa kratkim prekidima kad je bio pod Normanima i Bugarima. Car Dušan osvaja Ohrid 1334, a zatim gradom upravljaju redom vlastelini Branko Mladenović, kesar Grgur i Ostoja Rajaković, despot Oliver i Andreja Gropa. Turci su Ohrid uzeli oko 1395.

Stara tvrđava (tzv. „Gornji saraj") nalazi se na brdu iznad današnje varoši, koja se razvila iz starog podgrađa čiji zaštitni zid još postoji. Njen prvi pomen zabeležen je u istoriji 479. Današnji zidovi i kule najvećim su delom iz Samuilovog vremena.

Znamenita crkva sv. Nikole Bolničkog na Donjoj porti grada Ohrida, u kvartu nazvanom Bolnički (blizu samog jezera), podignuta je u XIV v. prilikom krunisanja cara Dušana u Skoplju 1346. U isto vreme preko puta te crkve podignuta je i crkva Bogorodice Bolničke.

U kontekstu pesme o Marku Kraljeviću i Đemu Brđaninu (Vuk II, 68) pominje se „riba iz Orida" kao posebna, slavska poslastica. Tu se, međutim, ne misli na istoimeni grad već na jezero. U ER 50 pominje se Miloš Oriđanin, a u Vuk IV, 32:23 „Cincar Janko od Orida grada".

Takođe i: Orid — mesto kod Šapca u Srbiji.

Literatura: Дероко 1950, 194–195; Шкриванић 1959, 85; Даничић 2, 262; *Рјечник* s.v.; VE s.v. *Grad*; ЕП 2 s.v.

OKAN

- grad: *No uljeze u Okana grada* (SM 73:70)
- grad arapski: *Do Okana grada arapskoga* (SM 73:3)
- bez atribucije: *Okan biše, uzet' ne mogoše* (Vuk II, 62:88); SM 73

Vide KONJA

OLAŠ

- grad: *Evo pođoh pu[t] Olaša grada* (SANU III, 37:36)
- grad bijeli: *Pod Olašom, gradom bijelijem* (SANU III, 37:25)
- bez atribucije: *Vjerenica od Olaša Muja* (SANU III, 37:18)

Neutvrdiva ubikacija.

Prema pesmi, turski grad u kome je kula starca Bradarage i njegovog sina od Olaša Muja. Iako postoji jedno mesto pod tim imenom u Baranjskoj županiji (zapadna Mađarska), epski Olaš mora biti bliže Senju (verovatno između Senja i Kotara) jer ga je moguće sagledati durbinom iz planina oko Senja.

OLOVO

➊ Plumbium, Olovac

🅴 Naziv po rudi koja se tu kopala. (A. L.)

- bez atribucije: *Sad će biti vašar u Olovu* (Vuk VII, 41:34); MH I, 27

⊘ 43° 59′ N, 17° 15′ E

Mesto u BiH.

Nalazi se 57 km severno od Sarajeva, na levoj obali reke Krivaje.

Olovo je bilo ime za naselje u podgrađu, a grad se zvao *Olovac*. U jednom izvoru iz 1382. javlja se i kao *Plumbium*, a 1415. kao *città de Piombo*. Bio je poznat po rudnicima olova koji su radili sve do XVI v. Turci su zauzeli Olovo 1463, ali su Dubrovčani i dalje držali u njemu zakup carina.

Olovo je držao ban — pa posle kralj — Tvrtko, a krajem XIV v. porodica Radenović, mada se i tada vodilo da su carine u Olovu kraljevske. Dubrovački trgovci su mnogo odlazili u Olovo i tamo se naseljavali (Dubrovniku je olovo trebalo za pokrivanje kuća i za druge građevinske radove). Za potrebe stranih rudara i dubrovačke kolonije u Olovu, franjevci su tamo sagradili svoj samostan sv. Gospe koji se pominje i 1514. u popisu samostana Bosanske vikarije, a srušen je 1687. U tursko vreme bio je na glasu

http://www.balkaninstitut.com

po čudotvornoj ikoni sv. Bogorodice. U XVI i XVII v. Olovo je bilo najveće marijansko svetilište na Balkanu. Stara crkva je izgorela 1704, a nova je podignuta 1936.

Obe pesme pominju „bijelu crkvu“, tj. Gospu u Olovu, a Vuk VII, 41 još i vašar kod nje:

Sad će biti vašar u Olovu,
U Olovu kod bijele crkve,
Od velike do male gospoje (34–36).

Literatura: Benac 1951; Vego 1957; Јиречек 1959b, 262; Даничић 2, 215; EП 2 s.v.

OMUTIĆ

- grad: *Grad Omutić i Trubjela kula* (Vuk IV, 5:107)
- careva palanka: *Pod Omutić carevu palanku* (Vuk IV, 60:30); Vuk IV, 61; Vuk VIII, 54
- careva palanga: *S Omutića careve palange* (Vuk VIII, 54:199)
- krvava palanga: *I Omutić krvavu palangu* (Vuk IV, 8:110)
- bez atribucije: *Hoću udrit' na Omutić s vojskom* (Vuk IV, 52:90); Vuk VIII, 55

Razvaline starog grada, malog utvrđenja u istočnoj Hercegovini (oblast Rudine), na granici sa Crnom Gorom (*vide* TRUBJELA).

Pominje se u kontekstu pogibije Smail-age Čengića 1840. (Vuk IV, 8), pogibije Zeinila Bibića (Vuk IV, 52) i drugim. Gotovo u svakoj prilici javlja se zajedno sa Trubjelom i u toj kombinaciji postaje sinonim za trajnu i sigurnu zaštitu — kako je vide Turci:

Od šta ćemo stražu da čuvamo?
Za nama su dva bijela grada:
Grad Omutić i Trubjela kula,
A iznad nas sve Nikšićke ovce:
Slobodno je, kako i u gradu (105–109).

Samo se u pesmi Vuk VIII, 55 Omutić javlja kao ime za goru.

Literatura: Латковић 1954, 493; *Рјечник* s.v.; RJA s.v.

ONOGOŠT, Onogožd

Onogošt

- grad: *Pa ne dadu Onogoštu gradu* (Vuk VIII, 15:68); Vuk VIII, 19, 60; Vuk IX, 5; SM 23, 45, 83, 118, 131, 133, 140, 155
- bijeli grad: *U bijelu Onogoštu gradu* (Vuk VIII, 15:2); SM 4, 133, 139
- tvrdi grad: *Vidiš tvrda Onogošta grada* (SM 118:52)
- krvavi grad: *Od krvava Onogošta grada* (SM 140:2)
- bez atribucije: *I donijet' na Onogošt glavu* (Vuk IV, 52:38); SM 135

Onogožd

- grad: *U Nikšiće gradu Onogoždu* (Vuk VIII, 56:129)

Vide NIKŠIĆ

ORADEA, Varad

O Oradea Mare, Varadinum, Nagy-Varad, Grosswardain,

E Mađ. *várad* deminutiv od *vár* 'tvrđava, grad', prozvan *Nagy* 'veliki' prema mestu *Kisvárda* (Kiss 453b). Up. *Varaždin.* (A. L.)

- grad: *Hoću ići ka Varadu gradu* (Vuk III, 38:46); MH IV, 44, 50
- bijeli grad: *U Varadu, u bijelu gradu* (MH IV, 44:219); EH 5
- ukraj mora grad: *Od Varada ukraj mora grada* (Vuk III, 38:37)
- bijeli: *Otišli su bijelu Varadu* (MH IV, 50:611)
- bili: *Osmanbeže od Varada bila* (MH IV, 46:31); MH IV, 50
- bez atribucije: *Šenluk čini od Varada bane* (Vuk III, 38:39); MH IV, 44, 45, 46, 50; EH 5

⊘ 47° 04′ N, 21° 55′ E

Grad u Rumuniji.

Glavno mesto pokrajine Bihor i u njemu sedište i katoličkog i grčko-pravoslavnog episkopa. I grad i istoimenu dijecezu je 1093. osnovao mađarski kralj Ladislav (1077–1095) koji je ujedno i prvi mađarski kralj čiji su posmrtni ostaci sahranjeni u varadskoj katedrali. Varad se često i naziva gradom sv. Ladislava, kanonizovanog 1192. Mesto se prvi put pominje 1113. kao Varadinum, a pod imenom Oradea 1241, tokom mongolske invazije. Tvrđava je tada prvi put razorena, ali je pod dinastijom Anžujaca u XIV v. ponovo uznapredovala. U istom veku osvojili su je Turci za čijeg se doba zvala Varad. Habzburgovci su 1692. isterali Turke iz Varada.

http://www.balkaninstitut.com

Iz muslimanskih pesama se ne vidi tačno na koji se Varad misli. Mogao bi biti Arad, Veliki Varad (tj. Oradea), (Petro)Varadin, ili stari grad Varad čije su razvaline u Sremu nedaleko od Erduta. Osim toga, u Vuk III, 38 pominje se *Varad ukraj mora grad* što ne odgovara stvarnosti: nijedan Varad nije na moru, a ovaj o kome ta pesma zaista peva jeste nekadašnji Veliki Varad — današnji grad Oradea u Rumuniji.

Kod Vuka u *Rječniku*: veliki Varad, tvrđava u Mađarskoj.

Literatura: Даничић 1, 102; *Рјечник* s.v. *Варад*; VE s.v.

ORAHOVAC, Oraovac

E Poimeničen pridev prasl. **orěxovъ*. (A. L.)

Orahovac

- bez atribucije: *Na Senovca i pak Orahovca, | Metohiju ravnu prijeđoše* (Vuk II, 40:202–203)

Oraovac

- bez atribucije: *I od Oče i od Oraovca* (Vuk IV, 10:271); SM 63

⊘ 42° 23′ N, 20° 39′ E

Selo u Metohiji (Srbija).

Nalazi se 4 km severno od Velike Hoče koja je jedno od najstarijih metohijskih sela. Prvi pisani pomen o Orahovcu je iz 1348, u povelji srpskog cara Stefana Dušana. Godine 1405. naselje je priloženo manastiru Hilandaru na Svetoj gori.

Usred naselja se nalazi crkva Uspenja sv. Bogorodice podignuta 1859. na starijim temeljima. U varoši se nalazi i konak manastira Pećke patrijaršije, podignut 1848.

Pominje se kao mesto na putu od Novog Pazara do Prizrena u Vuk II, 40; kao jedno od mesta iz kojih su bili vojnici skadarskog vezira Mahmut-paše Bušatlije izginuli u bici kod Martinića 1796. (Vuk IV, 10); kao jedno od nekoliko mesta iz kojih đakovički Mustaj-paša sabira vojsku za boj na Deligradu 1806. (SM 63).

> Još i u Crnoj Gori: 1) selo na zapadnoj obali Risanskog zaliva, 8 km daleko od Kotora. Ima crkvu sv. Đorđa iz XVIII v.; 2) selo u staroj Zeti; i danas selo u Boki Kotorskoj kod Ljute.

Literatura: Шкриванић 1959, 84; ЕП 2, s.v.; *Задужбине Косова* 412–413; Imenik YU 284; *Рјечник* s.v.

ORAHOVO

E V. *Orahovac*.

- ravno: *Poaraše ravno Orahovo* (Vuk IX, 10:712)
- bez atribucije: *Orahovo i šnjim Bezivovo* (Vuk IX, 10:713)

⊘ 42° 29′ N, 19° 26′ E

Selo u Crnoj Gori, oko 2 km od Virpazara.

Pominje se prvi put u XIV v. (priložio ga je 1314–1318. kralj Milutin Sv. Nikoli na Vranjini).

U selu postoji istoimeni manastir sa crkvom sv. Nikole. Starija, danas napuštena i obrasla u korov, Svetonikoljska crkva se vezuje za XV v. i Jelenu Balšić, čija je zadužbina (manastir i crkva Donji Brčeli) takođe posvećena sv. Nikoli. Nova crkva sv. Nikole je danas seoska crkva.

Pesma ga pominje kao jedno od kučkih sela koja su stradala u „pohari Kuča" 1855. i 1856:

I sva Kučka sela osvojiše,
Osvojiše, pa ih satriješe,
I živijem ognjem opržiše,
Poaraše ravno Orahovo,
Orahovo i šnjim Bezivovo,
Na Zatrepče tvrdo dolaziše,
I Zatrepče selo izgorješe,
Opališe Koće i Fundinu,
Utekoše Kuči u Klimente (709–717).

Ovaj po zlu čuveni događaj u kojem nije bilo ničega viteškog (kada su glave pobijenih Kuča skupljene na gomilu da bi se prebrojale, ispostavilo se da je od 243 mrtva samo 17 bilo ubijeno u bici, a ostale žrtve su bile žene, deca i starci), desio se po naredbi knjaza Danila jer su Kuči odbili da mu plaćaju porez. Izveo ga je knjažev brat vojvoda Mirko, sa vojskom sastavljenom od Katunjana.

http://www.balkaninstitut.com

> Takođe i: zaselak Orahovo kod Raške u Srbiji (potvrdio ga je 15. jula 1363. car Uroš čelniku Musi).

Literatura: Бубало 2006, 254; Јовановић 1948 (2. izd. 2001, 205); Даничић 2, 228; *Рјечник* s.v.; ЕП 2 s.v.

ORAOVAC

♦ bez atribucije: *I od Oče i od Oraovca* (Vuk IV, 10:271); SM 63

Vide ORAHOVAC

ORAŠAC

E Na prvi pogled deminutiv od *orah* (tako Skok I 362b), ali pre **Oraššk-* od **Orašje* (za zamenu sufiksa up. *Humac*). U obliku *od Orahca* posredi je dijalekatski prelaz *šc* > *hc*; nominativ bi glasio *Orašac*. (A. L.)

♦ grad: *Iz daleka iz Orašca gra*da (MH III, 6:472)

♦ selo: *Pa do Klise i sela Orašca* (MH III, 4:607)

♦ bili: *Pa ćeš sići u Orašac bili* (EH 7:669)

♦ ravni: *Ode Tale u Orašac ravni* (KH II, 46:336)

♦ bez atribucije: *Do njeg sjedi od Orahca Tale* (KH III, 8:574); Vuk III, 24, 35, 36, 37, 57; Vuk VI, 49, 56, 60; EH 2, 6, 7; KH I, 23, 27, 32, 36; KH II, 43, 44, 46, 49, 50, 61, 63, 74; KH III, 2, 3, 4, 12; MH III, 4, 6;

⊘ 44° 16′ N, 17° 46′ E

Mesto u BiH.

Stari grad kod istoimenog mesta 7,5 km severno od Kulen-Vakufa. Grad je sagrađen između 1703. i 1730. uz jednu srednjovekovnu kulu koja je pripadala Humskoj župi. Danas je u ruševinama, a od svega najbolje se sačuvala ta najstarija kula. Krajišnici tvrde da je Orašac zavičaj Budaline Tala, najmarkantnije ličnosti muslimanske narodne epike.

Tale od Orašca

U pesmama se ovaj ojkonim retko može naći sam za sebe — toliko je čvrsto vezan za ime Tala, junaka koji se i u muslimanskim i u hrišćanskim pesmama javlja i kao Tale od Orašca, i kao Budalina Tale. I jedni i drugi ga slikaju kao velikog junaka, dobrog vojnika i čoveka izuzetne snage, ali drukčijeg od ostalih:

To je glavom od Orašca Tale;
Što je zemlje turske i kaurske,
Zadrtijeg ne ima junaka,
Da će prije zametnuti kavgu
Nema kavge, a đe nije Tale
(Vuk VI, 56:171–175);

Sav je Tale u krv ogrezao,
Jer se ne da savezati Tale,
Jer je Tale junak na mejdanu;
(Vuk III, 24:521–523)

Šnjim poredo od Orašca Tala
Na kulašu konju velikome
(Zavrg'o se drenovom batinom,
U batini hiljada klinaca);
(Vuk III, 24:153–157)

Od Orašca budalinu Tala
Na kulašu konju budalašu
(Vuk III, 36:49–50).

Hrišćanske pesme (Vuk III, 35, 36; Vuk VI, 60) sa zadovoljstvom pevaju o njegovoj smrti, ali na dva različita načina, iz — moglo bi se reći — dve vizure. Prva ima izrazitu deprecijativnu crtu:

Njega Stojan ni da sluša ne će,
Već g' uvati za vrat do ramena,
Pa udari šnjime o kaldrmu
Stade praska u Talu koščina,
Kano plota od sedam godina.
(Vuk III, 35:227–231)

Tale pade, a serdar dopade,
Pa mu pasju posiječe glavu.
(Vuk VI, 60:245–246)

ali druga (Vuk III, 36) odaje potpuno priznanje njegovoj epskoj veličini:

Pa još britkom sabljom uzmahuje,
Te je Talu osjekao glavu
Pa podviknu iz grla bijela:
„A sada te, braćo moja draga!
„Sad krajini oblomismo krila
„Kad prznoga Tala pogubismo"
(276–281).

U muslimanskim pesmama Tale — kad se prvi put pojavi u Udbini — samog sebe predstavlja ovako:

S bliza nisam, ja sam iz daleka,
Iz daleka iz Orašca grada,
Sa Basače iznad Ibrinovca,
A ja soja ne znam ni plemena,
Veš što mene po imenu viču:
Men' je ime Budalina Tale
(MH III, 6:471–476).

Junak kome se ne znaju ni rod ni pleme, a ne sumnja se u njegovu fizičku i moralnu veličinu, obično ima (ili je u starini imao) izvesne mitske crte. Takav je, na primer, Musa Kese-

http://www.balkaninstitut.com

džija (rodila ga je vlahinja u planini) sa tri srca i gujom na trećemu, Relja od Pazara (kopile koje je Jeđupka odgojila — Vuk II, 40) junak s krilima i okriljem, nahod Momir (vilinsko dete nađeno na putu kroz planinu) iz čijeg tela nikne bor, i drugi. U muslimanskoj epici tome je sličan Đulić barjaktar (nepoznato poreklo, ali bez naznaka mitskih osobina). Po svemu naročit muslimanski junak, koga i hrišćani rado dovode u rodbinsku vezu sa svojim junacima kad god mogu, jeste Đerzelez Alija, ali je njegovo poreklo poznato. Još izrazitiji nagoveštaj mitskih crta Tale dobija u pesmi KH III, 4 gde njegove rane vidaju posestrime vile u obliku sivih vukova. Ovako se leči i Zmaj-Ognjeni Vuk u pesmi o njegovoj smrti (SM 104).

Sam grad Orašac, pre nego što je u njemu nastao njegov junak Tale, pominje se u kontekstu osvojenja Bihaća 1592. (MH III, 4).

Takođe i: selo u staroj Zeti, danas selo s/z od Dubrovnika — italijansko ime *Valdinoce*; 7 sela u Srbiji, kod Valjeva, Šapca, Kragujevca, Obrenovca, Aranđelovca, Leskovca i Užica; 4 sela u BiH: kod Bihaća, Prozora, Novog Travnika i Visokog.

Literatura: Kreševljaković 1953; Шкриванић 1959, 84; Вукановић 1975, 158; Гавриловић 1994, 115; *Рјечник* s.v.; VE s.v. *Grad*; Даничић 2, 229; Imenik YU 285.

ORAŠJE

- mjesto pitomo: *U Orašju, mjestu pitomome* (Vuk IV, 51:88)
- ravno: *Dok doćera u Orašje ravno* (Vuk VII, 14:301)
- bez atribucije: *Iz Orašja Smederevske na'je* (Vuk IV, 24:395); KH II, 75

1. U Vuk IV, 51 — mesto u Srbiji kod Smedereva u kome je knez bio Teofan (posečen u februaru 1804. u „seči knezova“ pred početak bune protiv dahija).

2. U Vuk VII, 14 i KH II, 75 misli se, zapravo, na Orašac u Bosni (*vide*): *Reče njemu od Orašja Tale* (KH II, 75:692), odnosno:

Pa otište dolje niz Udbinu,
Dok doćera u Orašje ravno
A do kule budaline Tala
(Vuk VII, 14:300–302).

Literatura: Латковић 1954, 531.

ORID

- grad: *Cincar Janko od Orida grada* (Vuk IV, 32:23)
- bijeli: *Ode pravo bijelu Oridu* (Vuk II, 68:33); ER 50
- bez atribucije: *Pod Oridom vješala ogradi* (Vuk II, 68:95)

Vide OHRID

ORJA LUKA, Orlja Luka, Orlova Luka

Orlja Luka

- selo: *Dozivala selu Orljoj Luci* (SM 163:143)
- bez atribucije: *S Orlje luke Minu Markovića* (Vuk VIII, 73:1291); Vuk IX, 5, 32

Orlova Luka

- bez atribucije: *Šnjima da si na Orlovu Luku* (Vuk IX, 5:289)

⊘ 42° 33′ N, 19° 4′ E

Selo 4 km zapadno od Danilovgrada (Crna Gora).

U njemu je živelo bratstvo Boškovići koje je davalo glavare u Bjelopavlićima.

Pesma SM 163 pominje iz ovog mesta popa Boškovića u kontekstu bitke na Ćuriocu kod crkve sv. Tekle protiv snaga skadarskog vezira Mahmuta Bušatlije:

pognaše ih ognjem žestokijem,
od Glavice i Sućekle crkve
do Sušice kod bijela Spuža.
Osamdeset posjekoše glavah,
sve begovah, agah i spahijah,
a ostalim ni broja se ne zna.
Još da ti je pogledati, druže,
kako Mahmut niz Poranje struže!
Uminuo varoš Podgoricu,
pravo bježi svom tvrdome Skadru
(SM 163:183–192).

Pominje se još i u kontekstu bitke na Grahovu 1836. (Vuk IX, 5), i prvog (1852–1853, Vuk VIII, 73) i drugog (1862, Vuk IX, 15) pohoda Omer-paše Latasa na Crnu Goru.

Literatura: Јовановић 1948; ЕП 2 s.v.

ORLOV

- grad: *Pa otiđi do Orlova grada* (MH IX, 29:66)
- bijeli grad: *U Orlovu, bijelomu gradu* (MH IX, 29:43)

http://www.balkaninstitut.com

Neizvesna ubikacija.

„Bijeli grad Orlov“ iz ove pesme najpre bi moglo biti mesto Orljani kod Bihaća (44°48’N, 15°54’E) u Bosni jer se dobro uklapa u topografiju pesme u celini: Ravni Kotari, Osik (lički), Kladuša.

Ipak, ubikacija toponima u ovoj pesmi ima drugorazredni značaj zato što njena gotovo mitska tema ima univerzalne razmere: 1) junak pogine u gori (nečisto mesto, otvoren prostor); 2) njegov ubica ne dozvoljava da mu se „škrope kosti“, tj. da se obavi propisan obred (nečisti mrtvac); 3) živ junak izlazi za mrtvog na megdan, pobedi ubicu i poškropi kosti. U ovoj pesmi založnika mrtvom junaku nađe njegov otac, ali u drugim varijantama sam mrtvi zove svog živog pobratima (ili druga) da mu bude založnik. Imena koja se ovde pominju — Osik planina, beg od Osika (ubica), Kotar (kao grad iz kojeg je žrtva) — zvuče prepoznatljivo, ali su zapravo u otklonu od stvarnosti, jednako kao i grad Orlov iz kojeg je lepotica Ruža, isprošena za mrtvog i obećana založniku kao nagrada ako uspe. Devojka

> Ružica je nesritna u svatim:
> Devet se je puta udavala,
> Deveteri svati izginuli
> U Osiku, visokoj planini,
> Pogubi ih beže od Osika (24–28).

Uz devojku idu pokojnikov konj i oružje i njegovo sveukupno imanje. Konotacije ovakvog izbora ne ostavljaju sumnju da se založnik mora tražiti među junacima čije razmere mogu izdržati teret ove uloge. On je i nađen u liku Komnena barjaktara, čime se u prostoru inherentne epske poetike pravi analogna veza sa jednom drugom, i sličnom i različitom pesmom, „Ženidbom Milića barjaktara“ (Vuk III, 78).

> U Bosni postoji više mesta sa sličnim imenom: Orlja (43° 1′ N, 18° 2′ E), Orlja Glava (43° 42′ N, 18° 36′ E), Orlac (44° 25′ N, 17° 56′ E), Orlovo Polje kod Zvornika, itd.

Literatura: Детелић 1996; Imenik YU 287

ORLOVA LUKA

- bez atribucije: *Šnjima da si na Orlovu Luku* (Vuk IX, 5:289)

Vide ORJA LUKA

ORLUJEVAC

- grad: *Oćeš viđet Orlujevca grada* (Vuk VI, 4:188)
- bez atribucije: *Štono ima u vr Orlujevca* (Vuk VI, 4:190)

Nemoguća ubikacija.

U pesmi, mitski grad na Jaštrijebi planini u kome je kula Jovana, krilatog junaka koji druguje sa vilama i po volji se pretvara u sokola ili u čoveka. Sa njime zatrudni Milica, kći srpskog car-Stefana.

Pesma je izgrađena na kontaminaciji dva slična sižea: o zmiji i o sokolu mladoženji.

ORLJA LUKA

- selo: *Dozivala selu Orljoj Luci* (SM 163:143)
- bez atribucije: *S Orlje luke Minu Markovića* (Vuk VIII, 73:1291); Vuk IX, 5, 32

Vide ORJA LUKA

ORŠAVA, Oršan

Ⓘ Diema, Orsova, Orschowa, Orsava

Ⓔ Mađ. *Orsova*, u XIII–XIV v. *Ursoua*, rum. *Orşova* izvodi se od slov. **Uroševa* ili *Vrševa*, od ličnog imena *Vrh* (Skok III 547–548; Kiss 487a). Stariji srpski oblik *Ršava*, koji beleži Vuk (*Рјечник*), ukazuje na drukčije poreklo: opisni naziv **rъx-java* u vezi sa *rošav* i *rahao, ruhao* ’šupljikav’. (A. L.)

- grad: *Ta je knjiga od Oršana grada* (EH 5:938)
- bili: *Otišo je do Oršana bila* (EH 5:245); MH IV, 46
- na ćenaru: *Sav ću Oršan dići na ćenaru* (EH 5:950)
- bez atribucije: *Da mu Zlatu spremi od Oršana* (EH 5:198); EH 6; MH IV, 46, 47

⊘ 44° 43′ N, 22° 23′ E

Grad u Rumuniji.

Mesto na donjem Dunavu, preko puta Tekije, 30 km s/z od Turnu Severina. Stara granica između Austro-Ugarske i Vlaške

http://www.balkaninstitut.com

(Turske). U tursko doba Oršava je bila važna strategijska tačka jer je obezbeđivala planinski prolaz ka Austro-Ugarskoj.

U pesmi MH IV, 50 uz oršanskog bana pominje se i kološvarski (*Moliti se oršanskome ne ću, | Oršanskome ni kološvarskome, | Ven ću ići Beču i ćesaru* — 248–250), tj. ban iz rumunskog grada Kluža. To dopušta da se Oršan zaista identifikuje kao Oršava. U pesmi MH IV, 46 uz grad Oršan pominje se i gora Oršava (stih 283 i dalje).

U pesmi KH I, 32 — međutim — kontekst je upravo obrnut, a trasa osvajačkog pohoda se kreće od Crnog mora ka Beogradu:

Udriću ti bijelu Stambolu.
Udariću, pa ga prihvatiti;
Krenut vojsku niz Tuna-jaliju,
Karavlaškoj ondar udariću,
Udriću ti gradu Ibrailu,
I Ismajlu gradu udariću;
Karavlašku svu ću prihvatiti,
Na Hršavu vojsku preturiti,
Na Srbiju s vojskom udariću,
Udriću ti stojnom Biogradu
I Semendri niže Biograda (138–149).

To daje osnova za pretpostavku da se pri pomenu Hršave ne radi o drugom imenu za isto mesto, već o dunavskoj luci u oblasti Konstanca blizu Crnog mora, za razliku od Oršave koja je 701 km udaljena od nje i bliža Smederevu i Beogradu (*vide* HRŠAVA).

Literatura: Витковић 1887, 87; EČ 74 (nap. 29).

OSAT

- vlaška banovina: *Od Osata, vlaške banovine* (KH III, 4:3047)
- bez atribucije: *Dva đogata od Osata bana* (KH III, 4:3148)

Neizvesna ubikacija.

Kod Vuka u *Rječniku* Osat se navodi kao oblast oko Srebrenice u Bosni.

U pesmi se pominje kao mesto iz kojeg stižu dobri konji za „obdulju (*vide* ANAT) od Maltije“ kralja, koji

ženi svoga Vukaila sina,
a udaje Luciju djevojku,
vrsna roba meće na košiju
baš Turčina od turske Krajine,
ljutu zmiju, Mujina Halila (2896–2900).

U Hercegovini postoji mesto Osatno, selo na levoj obali Neretve, ali se ono teško može povezati sa banskim mestom ili utvrđenim gradom ('vlaška banovina'), tim pre što su njegovi žitelji bili muslimani Ćeifani.

Literatura: Дедијер 1909, 351; *Рјечник* s.v. *Осат*.

OSIJEK, Oseg, Osek, Osik, Osjek

❶ Mursa, Esseg, Eszek, Essekinum

E U srpskim letopisima ekavski *Osek* (Даничић 2, 243). Od *os(ij)ek*, ik. *osik* 'obor, tor' < **ob-sěkъ*, od *opseći*, ili *osjek* < **ot-sěkъ* 'strmina, padina'. Antičko ime *Mursa* verovatno panonsko-ilirska reč za 'močvaru'. Up. Skok III 249a; Kiss 208b. (A. L.)

Osijek

- grad bijeli: *Na Os'jeka, grada bijeloga* (KH I, 17:309)
- bijeli: *Dok ja primim bijela Os'jeka* (KH I, 17:76)
- bijeli carev: *Do pod b'jela careva Os'jeka* (KH I, 17:407)
- na ćenaru: *Da uhodim Os'jek na ćenaru* (KH I, 17:91)
- bez atribucije: *U široko polje pod Os'jeka* (KH I, 17:67); KH I, 32

Oseg

- bez atribucije: *A Dravu vodu [pribrodio] baš na Osegu* (ER 124:48)

Osek

- grad: *Baš na Dravi pod gradom Osekom* (SANU II, 56:187)

Osik

- grad: *Hoće l' poći do Osika grada* (MH IX, 29:96)
- bili: *Pa je šalje do Osika bila* (MH I, 52:3); MH IV, 46, 49
- kameni: *I šalje je kamenu Osiku* (MH I, 52:67)
- kleti: *Pa ga čeka u kletom Osiku* (MH IX, 29:95)
- bez atribucije: *Pod Osikom na polje široko* (MH I, 52:14); MH IV, 49; MH IX, 29

Osjek

- grad: *Ti si vezir u Osjeku gradu* (KH III, 8:93)

http://www.balkaninstitut.com

- grad bijeli: *U Osjeku gradu bijelome* (KH III, 8:5)
- bez atribucije: *Pa sastavih novce u Osjeku* (KH III, 8:106)

* * *

Osječki grad

- bez atribucije: *Pa su došli osječkome gradu* (KH III, 8:875)

⊘ 45° 32′ N, 18° 44′ E

Mesto u Hrvatskoj.

Stari utvrđeni grad na Dravi, oko 25 km uzvodno od ušća Drave u Dunav.

U rimsko doba na tom je mestu bio grad *Mursa* kroz koji je vodio put *Poetovio* (Ptuj) — *Sirmium* (Sremska Mitrovica). Mursa je bila sedište rimske rečne flotile i kod nje je podignut most preko Drave. Za vreme cara Hadrijana imala je status kolonije. Sa dolaskom hrišćanstva postaje sedište biskupije, a kasnije i uporište arijanske jeresi. Mursu su prvo opustošili Goti, a 441. razorili su je Huni. Poslednji put se po svom latinskom imenu pominje 591. kada su je uništili Avari.

Novo naselje je podignuto zapadno od starih ruševina, pretpostavlja se već 1091. Ime grada Osek/Osijek, u sačuvanim mađarskim ispravama zapisano kao *Eszek*, prvi put se spominje 1196. kao posed cistercitske opatije Cikador, a potom u XIV i XV v. kao posed porodice Korođi. Trebalo je da brani Slavoniju od napada sa istoka, ali se predao Sulejmanu Veličanstvenom 8. avgusta 1526. dok je turska vojska još bila pod Ilokom. Iste godine, prilikom pohoda na Mohač, Turci su podigli kod Osijeka pontonski most i spalili ga za sobom, a stalni je podignut tek 1566. prilikom turskog pohoda na Siget.

Turci su držali Osijek do 1687. Dve godine potom postavljena je gradska uprava, a 1698. Osijek dobija i sopstvenu gradsku povelju. Između 1712. i 1719. izgrađena je i nova tvrđava. Tokom XVIII i XIX v. bio je čuven po svilarstvu.

Za razliku od rimske Murse, koja se nalazila u srednjem delu Donjeg grada, turski Osijek je bio smešten u današnjoj Tvrđavi. Turci su obnovili grad, a u vreme Sulejmana II podignuta je u njemu velika džamija. U tursko vreme grad su naseljavali samo muslimani, a sastojao se od srednjeg i unutrašnjeg grada, podgrađa i panađura.

Posle odlaska Turaka, osim Gornjeg i Donjeg grada, Tvrđave i Unutrašnjeg grada, 1792. novodoseljeni Nemci iz Bačke i Banata osnovali su Novi grad, najmlađi deo Osijeka.

Pesma KH I, 17 peva o jednom od neuspelih hrišćanskih napada na Osijek, i o pogibiji bega Ljubovića tom prilikom (mada se za njega smatra da je poginuo u Crnoj Gori, tokom bitke na Trnjinama 1717). Međutim, u komentaru priređivača Koste Hermana, stoji sledeće: „Pričao mi je stari prijatelj Musliman, komu sam kazao ovu pjesmu, kako i danas mnogi starci čvrsto kazuju, da je jedan gazija Ljubović doista poginuo pod Osijekom, i da mu je turbe ondje bilo, sve dok ga ne razbiše u boju, kad su Turke iz Osijeka potisnuli. Ovaj boj kod Osijeka biće da je onaj od godine 1521., u kojem je također sudjelovao gazi Husrev beg.“*

Ostale pesme u Osijeku pominju izvesnog Osman-bega (KH III, 8; MH IV, 46, 49), a pre turskog vremena vojvodu Momčila, „duku od Osika“ (MH I, 25).

Literatura: Витковић 1887, 87; Marković 1971, 119–127; KH I, 606*; Радонић 1910, 94 (пар. 27); Даничић 2, 243; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 287; VE s.v. *Grad*.

OSTROG

E Postojala je i neretljanska tvrđava *Ostrog* i kod Makarske, beleži je Porfirogenit. Stari slovenski naziv za mesto utvrđeno palisadom, u tom značenju posvedočen staroslovenskim *ostrogъ*, up. dalje rus. *ostrog*, polj. *ostróg*, češ. *ostroh* 'tamnica', izvedeno od **ostrъ* 'oštar', ili, pre, od korena koji je u *strog*, *straža* (Skok II 573b, III 343a). (A. L.)

- stara građevina: *U Ostrogu, staru građevinu* (SM 52:2)
- planina: *Tako došli na Ostrog planinu* (SM 52:81)

Razvaline grada u Crnoj Gori, kod Ostroškog manastira.

http://www.balkaninstitut.com

Grad u staroj ili Gornjoj Zeti (*Zeta Superior*), u istoimenoj župi, na lokalitetu Gradac oko 12 km j/i od Nikšića.

Spominje se 1441. u vlasti hercega Stjepana, a kasnije njegovog sina Vladislava. U povelji kralja Alfonsa V iz 1444. pominje se „Ostroch, castello con lo contato ali confini de Albania“. Iako se vrlo određeno pominje u izvorima i treba da leži u blizini kasnijeg manastira Ostroga, nije na terenu sa sigurnošću identifikovan. Nije isključeno ni to da je manastir nastao na ostacima grada.

Oko Ostroga je živelo pleme Pješivci, pa se ta oblast danas po njima i zove.

Kod Vuka u *Rječniku* javlja se kao gora između Hercegovine i Crne Gore.

Pesma pominje u Ostrogu Josifa, ostroškog bana (odnosno arhimandrita) i vojvodu Jovana. Samo mesto nije grad, koji je u doba o kom pesma peva bio uveliko u ruševinama, već manastir — „stara građevina“ — u prvom pomenu, i planina u drugom.

Manastir Ostrog pod Ostroškom gredom

Sastoji se od Gornjeg i Donjeg manastira. Gornji manastir osnovao je 1665. sv. Vasilije Ostroški, mitropolit hercegovački, a crkvicu Časnog krsta je zatekao kad je došao u Ostrog. Njegove mošti počivaju u pećinskoj crkvi Vavedenja. Donji manastir se nalazi na zaravni ispod Gornjeg i ima crkvu sv. Trojice, podignutu 1820. na temeljima starije crkve.

Još i: grad Ostrog (Zaostrog) kod Makarske u Hrvatskoj; srednjovekovno naselje na sredini Kaštelanskog polja, u srednjem veku granica između Trogira i Splita.

Literatura: Шкриванић 1959, 85; Vego 1957; *Hrvatski leksikon* II s.v.; *Рјечник* s.v.; VE s.v. *Grad*; ЕП 2 s.v.

OSTROGON, Ostrug

➊ Strigonium, Gran, Esztergom

E Mađ. *Esztergom*, slč. *Ostrihom* od slov. **Strĕgom-jь*, prisvojni pridev od ličnog imena **Strĕgom* 'pažen, negovan', up. češ. toponim *Střehom*, polj. na dva mesta *Strzegom* (Kiss I 209). (A. L.)

Ostrogon

Ostrogon

- bez atribucije: *Od Budima i od Ostrogona* (SANU III, 68 :39)

Ostrug

- bili: *Otiskoše do Ostruga bila* (MH IV, 43:497); MH IV, 49
- bez atribucije: *U Ostrugu konak učinili* (MH IV, 43:498); MH IV, 49

⊘ 47° 47′ N, 18° 45′ E

Grad u Mađarskoj, na desnoj obali Dunava, s/z od Budima.

Nemačko ime *Gran*, u starim izvorima *Strigonium*.

Čuven kao sedište nadbiskupa koji od 1279. nosi naslov „Primas Ugarske“. Njemu je 1315. kralj Karlo Robert potvrdio raniju povelju kralja Bele IV, pa su mu — uz Ostrogon — pripali i Komoran sa zaseocima i selima i sve što je ovom pripadalo. U turskim rukama je bio 1543–1683. s prekidom od 10 godina (1594–1605).

U XV v. Ostrogon su u velikoj meri naselili Srbi, kraljevski šajkaši, tako da se s vremenom u podgrađu razvila srpska varoš. Opustela je u XVI v., a u drugoj polovini istog veka ponovo je naseljena. Posle oslobođenja od Turaka 1683. razvila se u tipično zapadnoevropsko barokno mesto.

Pominje se u kontekstu turskog zauzeća Budima 1541. (SANU III, 68). Muslimanske pesme u Ostrugu pominju Cifru Hasanagu (MH IV, 43), odnosno Fazlipašu (MH IV, 49).

http://www.balkaninstitut.com

Literatura: Витковић 1887, 87; Радонић 1911, 285 (нап. 32); Даничић 2, 241; ЕП 2 s.v.

OSTROVICA, Ostrvica

♦ bez atribucije: *Sa Ljutice iznad Ostrvice* (Vuk VIII, 39:5)

⊘ 45° 19′ N, 14° 35′ E

Grad u Hrvatskoj.

Mesto u Lici, kotar Šibenik, opština Skradin, na desnoj strani puta Skradin–Benkovac.

Turci su osvojili Ostrovicu krajem 1523. i držali je sve do 1648. Pre toga bila je pod Mlečanima počev od 1411, zajedno sa Zadrom, Ninom, Novigradom, Vranom, Skradinom, Šibenikom, Trogirom, Splitom, Omišem, Kotorom i Budvom.

Pominje se kao mesto pod planinom Ljuticom. Sudeći po završnim stihovima ove kratke pesme (38 redova), događaj koji je u njoj opisan morao se desiti posle 1791, tj. u trenutku kad Boričevac (*vide*) — koji se u njoj pominje kao hrišćansko mesto — više nije bio pod turskom upravom.

> Još i: selo kod Novog Brda u Srbiji, iz kojeg je bio Konstantin Mihajlović (Uspomene janičara); srednjovekovni grad na Rudniku (Srbija).

Literatura: Динић 1978; Живановић 2006; Даничић 2, 241, 242; *Рјечник* s.v.; EČ 173 (нап. 12, 13); TIR 129.

OSTROŽAC

➊ Horosium

🅴 Deminutiv od *ostrog*, v. *Ostrog*. (A. L.)

♦ grad: *Beširović' od Ostrošca grada* (Vuk VIII, 37:9); SANU III, 73, 74

♦ bez atribucije: *Od Ostrošca Topal Mustaj bega* (KH I, 22:387); Vuk III, 35

⊘ 43° 41′ N, 17° 49′ E

Mesto u BiH.

Stari grad u Bosni, na kosi iznad leve obale Une, 7 km južno od Cazina, kraj puta Bihać–Cazin. Prvi put je posvedočen 1286. kao grad knezova Babonića koji su ga držali neprekidno do 1552. Pominje se i 1330. u povelji kralja Karla Roberta. U Ostrošcu je bila opština i bratstvo sv. Katarine. Opština je imala svoj pečat sa grbom na kome su bili kula, mesec i zvezda (pomen 1403).

Pao je u turske ruke 1577. Od 1578. do 1592. u njemu je bilo sedište Ostrožačkog sandžaka. Severni deo grada potiče iz srednjeg veka, a južni su izgradili Turci oko 1700. Onaj prvi se zove „narodni“, a drugi „gospodski“ grad.

Kod Vuka u *Rječniku* pominje se kao „grad niže Bišća“.

Pesme ga pominju u kontekstu uzimanja Bosanskog Novog (SANU III, 74) i boja kod Drežnika (SANU III, 73; Vuk VIII, 37). Sve pesme zapravo pevaju o istom nizu događaja u sklopu pohoda na Bosansku Gradišku i Bosanski Novi 1788, samo što SANU III, 74 pobedu kod Drežnika pripisuje feldmaršalu Laudonu, a Vuk VIII, 37 ogulinskim krajišnicima, što je znatno bliže istorijskom događaju. Vuk III, 35 pominje u Ostrošcu „dva Beširevića“, a KH I, 22 Topal Mustaj-bega.

> Takođe i: selo u Hercegovini, na pruzi Sarajevo–Mostar, između Konjica i Jablanice, pored reke Neretve.

Literatura: Kreševljaković 1953; Vego 1957; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 289; VE s.v. *Grad*; ЕП 2 s.v.

OSTRUG

♦ bez atribucije: *U Ostrugu konak učinili* (MH IV, 43:498); MH IV, 49

♦ bili: *Otiskoše do Ostruga bila* (MH IV, 43:497); MH IV, 49

Vide OSTROGON

OSTRUŽNICA

➊ Osterbach

🅴 Sela Donja i Srednja Ostružnica beleže se u tur. popisima Beogradske nahije XVI v. Prvobitno ime tamošnje rečice, poimeničenje od **Ostružna reka*, gde je prvi deo pridev od *ostruga* < prasl. **ostrǫga* 'vrsta kupine'. (A. L.)

♦ lijepo selo: *Iz lijepa sela Ostružnice* (Vuk IV, 24:245)

⊘ 44° 43′ N, 20° 19′ E

Selo u Srbiji, na desnoj obali Save kod Beograda, na putu Beograd–Obrenovac.

http://www.balkaninstitut.com

Najraniji pisani podaci o Ostružnici nalaze se u turskom defteru iz 1528. kada je u selu Srednja Ostružnica popisano 8 vlaških domova. U kasnijim turskim defterima, pored Srednje pominje se i Donja Ostružnica sa ukupno 46 kuća. Prema popisu naselja u Srbiji koji su izvršili Austrijanci početkom XVIII v., izgleda da je broj stanovnika Ostružnice naglo opao u XVII v. U XVIII v. u okolini Beograda i inače je na svakih 6 sela dolazilo 5 pustih, pa je u ta pusta sela Austrija naseljavala nemačke porodice. Tako je u Ostružnicu doseljeno 28 porodica iz Vormsa i Štajerske, te se u austrijskoj administraciji iz tog doba Ostružnica vodi kao nemačko selo *Osterbach*. Već 1733–1735. Ostružnica ima 33 kuće, a u administrativnom pogledu pripada Beogradskom distriktu.

Pesma u Ostružnici pominje protopopa Marka u kontekstu početka bune protiv dahija.

> Još i: selo u dolini Fojnice (BiH). Posvedočeno je u XIV v. kao „locus de Choynica" sa saksonskom i dubrovačkom kolonijom, sa rudnikom srebra i carinarnicom.

Literatura: Николић 1903; Јиречек 1959b, 261–262; Вујовић 1973; Вукановић 1975, 158; Гавриловић 1994, 117; ЕП 2 s.v.

OSTRVICA

- bez atribucije: *Sa Ljutice iznad Ostrvice* (Vuk VIII, 39:5)

Vide OSTROVICA

OTOČAC

- grad: *Pa on leti do Otočca grada* (MH IX, 1:19); MH III, 13
- gnjizdo sokolovo: *U Otočcu gnjizdu sokolovom* (MH IX, 1:4)
- bijeli: *Otpuknuće na Otočcu b'jelu* (KH II, 62:363); KH II, 60
- bili: *I Otočac bili nadmetnuše* (MH III, 9:438); MH III, 12, 13; MH IV, 33
- sa suhe granice: *Od Otočca, sa suhe granice* (MH IV, 38:541)
- iz principovine: *Od Otočca iz principovine* (KH II, 60:694)
- bez atribucije: *A sa suncem u Otočac dođe* (MH IX, 1:21); KH I, 33; KH II, 60, 62; MH III, 9, 12, 13; MH IV 33, 38

⊘ 44° 22′ N, 15° 14′ E

Grad u Lici (Hrvatska).

Smešten je u s/z delu Like, u dolini reke Gacke, između Velebita i Male Kapele. Kod Vuka u *Rječniku* pominje se samo kao varoš u Hrvatskoj.

Ime je dobio prema staroj hrvatskoj parohiji kojoj je pripadao (i čiji je centar bio na otoku Krku).

Od 1300. bio je u vlasti porodice Frankopan. Imao je utvrđeni grad na okuci reke Gacke, okružen odbrambenim kulama. Zamak Fortica sagrađen je 1619, u vreme renesanse.

Od 1746. neko vreme je bio središte Vojne Krajine.

Hrišćanska pesma ga pominje u doba kad je bio pod Frankopanima (u pesmi *Vrangopan knez*), u sižeu koji opisuje smrt bana Berislavića 1520. (*vide ad* HRVATSKA DUBICA). Povod za boj je osveta za turski napad na Drežnik koji se desio

U najduljoj noći u godini,
Dugoj nojci uoči Božića,
Kad se slavi sveto Porođenje.
U po noći Turci udariše,
Na Crkvini crkvu optekoše,
I u crkvi narod oklopiše,
Punu crkvu krvi natopiše (11–17).

U muslimanskim pesmama sa neistorijskim sižeom Otočac se uvek javlja kao čvrsto hrišćansko uporište, pa se muslimanski junaci često lažno predstavljaju kao Otočani kad im je potrebno da zadobiju poverenje nekog značajnog hrišćanskog prvaka, kao što je malteški ban (MH IV, 38; KH I, 33), ili karlovački ban Henkalić (KH II, 60). U MH III, 13 Otočac je mesto sestre Mitra barjaktara „lipe Mike, svom Rimluku dike" i strašnog Koste harambaše u službi otočkog bana kome je namera da se oženi Hankom Zenkovića iz Novoga. U ostalim pesmama javlja se kao tačka na putu od Udbine do Brinja (MH III, 9) ili do Senja (MH III, 12), odnosno od Vrhova do Senja (KH II, 62).

http://www.balkaninstitut.com

U KH II, 60 Otočac je jedan od nekolicine hrišćanskih trgova robljem koji okružuju Udbinu:

[u potrazi za robljem]
Ja sam skoro uzjaho dorata,
Potjero ga preko Velebita,
Pa od Zadra, do Herceg-Novoga,
I do Brinja do vlaškog Lenđera,
Od Zrmanje pa do Zvonigrada,
Do Otočca, do vode Gaščice (45–50).

U jedinom sižeu sa istorijskom podlogom Otočac se prvo javlja u kontekstu proročanskog sna, a potom i kao stvarno mesto iz kojeg — uz Brinje — dolazi hrišćanska vojska koja napada Lički Ribnik.

OTOKA

O Insula, Adai Kebir

E Varijanta naziva *otok* < **ob-tokъ* 'mesto optečeno vodom'. (A. L.)

- careva palanka: *Od Otoke, careve palanke* (KH III, 8:561)
- bijela: *Već ga goni ka Otoci b'jeloj* (MH VIII, 4:67)
- pusta: *A kad dođe na Otoku pustu* (KH III, 10:449)
- niže Temišvara: *U Otoci niže Temišvara* (KH I, 2:2)
- bez atribucije: *Od Otoke Kunu Asan-agu* (Vuk VI, 49:110); Vuk VI, 69; Vuk VII, 6; MH VIII, 4; EH 4; KH I, 2, 32; KH II, 61, 75; KH III, 10

1. Stari grad na ostrvu u reci Uni (BiH), kod istoimenog mesta, 8 km severno od Bosanske Krupe. U turskim izvorima *Adai Kebir* („veliki otok").

Spominje se 1264. pod latinskim imenom *Insula*. Knezovi Blagajski su držali grad Otoku i pre toga, preko svojih kastelana. U varoši Otoci je sagrađen franjevački samostan.

Turci su grad zauzeli 1565. i spalili ga zajedno sa samostanom. Pošto je obnovljena, Otoka je bila u sastavu Krupske kapetanije i imala skelu preko Une. Napuštena je 1838.

Pesme pominju u Otoci Pavla Mandušića (MH VIII, 4), Kunu Asan-agu (Vuk VI, 49), Tala (Vuk VI, 69; Vuk VII, 6) i Hasana od Otoke (KH I, 32), Aliju Alagića (KH III, 10), agu Tokaliju (KH II, 61), Krilić Šaban-agu (KH II, 75) i starog Kahrimana (EH 4).

2. Na koju se Otoku ispod Temišvara misli u KH I, 2 nije lako utvrditi. Na današnjim mapama ispod Temišvara nema nijednog mesta sa takvim imenom.

Literatura: Kreševljaković 1953; Vego 1957; VE s.v. *Grad.*

OZALJUĆE

- grad: *Prema onom Ozaljuću gradu* (SM 83:36)

Neizvesna ubikacija.

Danas je moguće identifikovati samo Ozalj (45° 36′ N, 15° 27′ E), mesto blizu Zagreba u Hrvatskoj.

U pesmi se, međutim, radi o nekom mestu u Koritima (Crna Gora), što se izričito i kaže:

š njom otide k Onogoštu gradu,
mimo grad je četa prolazila,
odlazila u pitomu Župu,
pa i Župu četa prehodila,
mašila se put ravna Drobnjaka,
proz Drobnjake četa prelazila,
te je četa bila dolazila,
Bosni zemlji u Korita tvrda,
prema onom Ozaljuću gradu (28–36)

pa budući da četa kreće iz Onogošta (Nikšića), teško bi mogla stići sve do ispod Zagreba, čak i da se Korita nigde ne pominju. Kako mesta sa ovim imenom nema na modernim kartama naznačenog područja, a u starim izvorima nije posvedočeno, sva je prilika da će ovo pitanje ostati nerazrešeno.

Još i: Stari grad Ozalj u Hrvatskoj kod istoimenog mesta, na uzvišici iznad desne obale Kupe i u blizini Karlovca. Spominje se sredinom XIII v. kao kraljevski grad. Posle toga je bio u rukama knezova Babonića, Frankopana i Zrinskih; u Srbiji, na granici sa Crnom Gorom, mesto Ožalj.

Takođe i planinski lanac Ozalj na tromeđi Crne Gore, Srbije i Hercegovine (opštine Pljevlja, Priboj i Čajniče).

Literatura: VE s.v. *Grad*; Imenik YU 290.

OZDRINIĆI

- bez atribucije: *Dokle dođe prema Ozdrinića* (Vuk VIII, 19:8)

Vide OZRINIĆI

http://www.balkaninstitut.com

OZIJA

- grad: *Je li zdravo pod Ozijom gradom* (Vuk VII, 56:71)
- grad bijeli: *Kod Ozije grada bijeloga* (Vuk VII, 56:55)
- grad carev: *Od Ozije grada carevoga* (Vuk VII, 56:51)
- bijela: *Da on pođe Oziji bijeloj* (SM 166:9)
- nasred carevine: *I Oziju nasred carevine* (KH I, 2:136)
- ispod Moskovije: *Od Ozije ispod Moskovije* (Vuk III, 88:2); Vuk VII, 56
- bez atribucije: *Od Ozije vrata zatvoriše* (SM 166:53)

Vide OČAKOV

OZIN

E Ncjasno; legendarni *Ozin* i ostrvce *Osinj* kod ušća Neretve ne mogu se identifikovati ni geografski ni jezički. (A. L.)

- grad bijeli: *U Ozinu gradu bijelome* (Vuk III, 34:121)
- bijeli: *I dok odeš bijelu Ozinu* (Vuk III, 34:131)
- bez atribucije: *Turci pali okolo Ozina* (Vuk III, 34:157)

Neutvrdiva ubikacija.

U Boki se — po Vuku — pripovedalo da je nekad postojao grad Ozin pokraj mora, skoro na samom kraju dubrovačke države (od Sutorine ka j/z preko brda). Od tog grada, u Vukovo doba su još uvek stajale zidine kod pristaništa, a pristanište se u lokalnoj toponimiji zvalo *Gornji Molunat* (Molonta).

Pesma pominje „od Ozina kralja“ i njegovu lepoticu ćerku Jefimiju koju prose Novljanin Alija i Rišnjanin Ivan.

Literatura: Ердељановић / Николић 1899, 37; Банашевић 1954, 630; *Hrvatski leksikon* II s.v.; *Рјечник* s.v.

OZRINIĆI, Ozdrinići

Ozrinići

- selo: *I uminu selo Ozriniće* (Vuk IV, 13:35); SM 23, 131
- maleno selo: *Iz malena sela Ozrinića* (Vuk VIII, 11:182)
- bez atribucije: *Do kraj Slivlja niže Ozrinićah* (Vuk IV, 17:64)

Ozdrinići

- bez atribucije: *Dokle dođe prema Ozdrinića* (Vuk VIII, 19:8)

⊘ 42° 45′ N, 19° 0′ E

Mesto u Crnoj Gori.

Veliko selo u Nikšićkom polju, j/i od Nikšića. Javlja se i u obliku Ozrnići.

Pominje se kao mesto na putu iz Župe ka Nikšiću (Vuk IV, 13) i kao mesto dvoboja Janka Laketića i Petra Boškovića, iza kojeg usledi borba između Drobnjaka i Bjelopavlića (Vuk IV, 17). U Ozrinićima se pominju Živko Klepavić (Vuk VIII, 11) i izvesni Džulup (Vuk VIII, 19) koji tamo ima i kulu, a u pesmi o zidanju Nikšića (SM 23) Nikolići i Lalatovići kao Adaj-pašina raja.

Literatura: Латковић 1954, 510; Даничић 2, 210; *Рјечник* s.v.

http://www.balkaninstitut.com

P

PAG

🅞 Cissa, Pagus, Villa Pagi

🅔 Od lat. *pagus* 'selo' (Skok III 585). (A. L.)

- ♦ kameni: *Kad sađoše do Paga kamena* (KH II, 54:304)
- ♦ vlaški: *Sve od Senja do Paga vlaškoga* (KH II, 54:303)
- ♦ bez atribucije: *Pa od Paga snahu podigoše* (KH II, 54:320)

⊘ 44° 26′ N, 15° 3′ E

Grad u Hrvatskoj, na istoimenom ostrvu.

U antičko doba nalazio se ovde grad Kisa (*Cissa*) po kojem je i čitavo ostrvo dobilo ime. Kisa se nalazila severno od današnjeg Paga, verovatno na položaju koji se zove Čaška (pridevska izvedenica od Cissa). Ovaj rimski grad stradao je u katastrofalnom zemljotresu 361. i potonuo u more, gde se njegovi ostaci i sada mogu videti. Kasnije je verovatno bio obnovljen jer se 1212. javlja kao *Kessa veterana* („stara Kisa“). Atribut *veterana* svedoči da u XIII v. grad Kisa nije više imao isti značaj kao pre, tj. da je neko drugo mesto preuzelo njegovu ulogu, a to je bio drugi grad na ostrvu — mesto na kome se dobijala so iz morske vode, nazvano *Pagus* prema latinskoj reči za selo. Taj Pag se nalazio oko 3 km južno od današnjeg grada Paga, na položaju napuštenog Starog grada. Pod imenom *Villa Pagi*, grad na tom mestu prvi put se pominje 1069. Sve do kraja XIV v. javljaju se oba imena ostrva: starije Kisa (Kissa insula 1070, Chessa 1372) i novije (insula Pagi). Od kraja XIV v. ostaje samo Pag.

***Pag** 1598*

Srednjovekovni Pag dobio je 1244. od kralja Bele IV status slobodnog kraljevskog grada. Potom, 1409. dolazi pod upravu Venecije, a tada (1433) počinje i izgradnja današnjeg grada podizanjem kuća duž glavne ulice sa trgom u sredini. Najveći broj građevina potiče, međutim, iz XVI i XVII v.

Pored župne crkve iz XV v., očuvane su još i kaptolska crkva nasred trga iz XIV v., crkva sv. Jurja, katedrala, kneževa palata i franjevački samostan iz XVI v.

U pesmi se pominje kao grad bana Papa, čiju je ćerku Ružu isprosio senjski kapetan.

Literatura: Марчић 1926; Skok 1950; Marković 1971, 448–451; Šimunović 1986.

PAKOVRAĆE

- ♦ bez atribucije: *U Loznici i u Pakovraću* (Vuk II, 31:43)

⊘ 43° 53′ N, 20° 15′ E

Mesto kod Čačka (Srbija).

U pesmi i istoimeni manastir/crkva, zapravo manastir Sretenje (verovatno iz XVI v.), u blizini sela Pakovraće.

http://www.balkaninstitut.com

Kod Vuka u *Rječniku* Pakovraće se vezuje za selo Loznicu u Požeškoj nahiji.

Pesma ga pominje kao deo imanja bana Milutina (XIV v.) koji polazi sa „silnim car-Stevanom" u rat protiv bugarskog cara Šišmanina (bitka kod Velbužda 1330) — *vide* ATENICA, LOZNICA, POŽEGA.

Literatura: *Рјечник* s.vv. *Лозница*, *Паковраће*.

PALANKA BIJELA

- bez atribucije: *I suviše Palanku Bijelu* (SM 166)

Vide BELA PALANKA

PANAĐUR

- grad: *On primi grada Panađura* (SANU IV, 4:7)

Nemoguća ubikacija.

Mesto, koje se pominje u kontekstu jednog od rusko-turskih ratova, imena iskrivljenog do neprepoznavanja, ili potpuno izmišljeno:

Podiže se crni Harapine
Od Stambola, grada bijeloga,
On dođe na dno Moske ravne
I na Mosku porez udario:
Na glavu po sedam cekinah,
A za konak lijepu đevojku.
On primi grada Panađura,
A zaljeze na dno Petarbura,
A Moskove na medan poziva (1–9).

Motiv je isti i na sličan način strukturisan kao i inače u pesmama tog tipa („Marko Kraljević ukida svadbarinu", „Kraljević Marko i Musa kesedžija", „Bolani Dojčin" itd.).

PANJ-KRST

- bez atribucije: *Od Panj-krsta Horozović Husa* (KH II, 75:258)

Vide ŠĆEPAN-KRST

PAPAK

- kameni: *Iznad Baga, iz Papka kamena* (MH IV, 36:321)
- bez atribucije: *Pa ti nejdi Papku po divojku* (MH IV, 36:348)

Nemoguća ubikacija.

Prema pesmi, grad u kopnenom delu hrvatskog primorja, dva dana konjskog hoda od Senja (*vide* KARLOBAG). Pominje se u kontekstu zarobljavanja Muje Hrnjice i njegove braće prilikom žetve.

Muslimanski pevač koristi posebno sredstvo da još više uveća značaj i inače velikog junaka muislimanske epike — Muje Hrnjice. On pohvale stavlja u usta hrišćanske gospode i pušta da Ivan Senjanin, obraćajući se Henkaliću banu i Nikoli Karloviću koji su zarobili Muju Hrnjicu, kaže za ovoga:

Taj je Mujo od Krajine glava,
Krajišnici ka i mrki vuci,
U Muje je mlogo pobratima,
Za njeg znade devlet u Stambolu.
Ja se bojim, bane gospodine,
Kad se dignu na alaje Turci
Od Glinice do vode Bistrice,
Od dnu Like pa do Vrhovina,
Karlovac će zemljom poravniti,
Našeg kralja s carem zavaditi.
Ko će tomu dževap učiniti? (266–276).

Literatura: MH III–IV, komentari.

PAPRATNI DO

- ravni: *Od ravnoga Dola Papratnoga* (Vuk IX, 32:1140)

⊘ 42° 37′ N, 18° 43′ E

Selo i kraj u Crnoj Gori.

U Papratnom dolu žive tri bratstva (Vukoslavčevići, Mašanovići i Miletići) plemena Dupilo.

Pominje se u okviru turskog pohoda na Crnu Goru 1862. kao jedno od mesta na kojima se sakuplja turska vojska. Pesma opeva više bitaka koje su se vodile tokom drugog pohoda Omer-paše Latasa na Crnu Goru: kod Krnjica (*vide*), Duge (*vide*), kod Meduna (*vide*) i dalje (upor. stihove 568–574).

Neobičan postupak primenjen je u opisu sultanove motivacije za ovaj pohod:

Potražiću moju starevinu,
Kraljevinu ugarskoga kralja,
I državu posavskoga bana,
I bogati Srijem kod Dunava,
Karavlašku i Karabogdansku,
Slavoniju i široku Liku,

http://www.balkaninstitut.com

Kotar ravni i svu Dalmaciju,
Dubrovačku i Boku Kotorsku,
Tvrdi Kotor Vukašina kralja (339–347)

budući da se on u epici obično javlja na hrišćanskoj strani, kao slika stanja pre turskih osvajanja. Vojnička motivacija pohoda, koja se iskazuje neposredno iza ove, na prvi pogled je mnogo realnija, ali zapravo i ona, sa svojom vizijom trećeg — i konačno uspešnog — pohoda na Beč, predstavlja hrišćansku projekciju neostvarenih turskih želja:

Kad spodobim srpske banovine,
Banovine srpske i slavjanske,
I ugarsku strašnu kraljevinu,
Tader mislim na Beč udariti,
Potražiću Krnja i Zelenka,
I Margitu ubojnu lubardu.
Kad osvojim Bečkoga ćesara,
Udariću na zemlju Poljačku,
Da osvetim naše rane ljute,
Koje su ni pod Beč udarili. (349–358)

Literatura: http://www.montenegro.org.au/pleme_cuce.html

PARAĆIN, Parakin

O Sarmates

E Hronološki se ranije javlja oblik prisvojnog prideva *Paraćinov (brod)*, koji bi bio izveden od ličnog imena, up. prezime *Parać*. No kako je ubrzo zatim, 1452, zabeležen i kraći oblik *Paraćin (trg)*, koji je docnije sasvim preovladao, smelo bi se pomišljati na **Paraćija* kao varijantu od *Parаćevija* 'sveta Petka, Paraskeva', pridev odatle **Parać(evij)in*; u tom slučaju je *Paraćinov brod* mogao dobiti svoj sufiks analogijom prema *Kraljev brod*, koji se pominje u istoj povelji. (A. L.)

Paraćin

- bez atribucije: *U Resavi niže Paraćina* (Vuk II, 37:47)

Parakin

- bez atribucije: *Moravu vodu [pribrodio] na Parakinu* (ER 124:50)

⊘ 43° 51′ N, 21° 24′ E

Grad u Srbiji.

Nalazi se blizu Jagodine, na pruzi Beograd–Niš.

Paraćin je staro mesto. U doba Rima zvao se *Sarmates* (ova identifikacija nije sasvim pouzdana) i bio je trgovačko mesto sa postajom za promenu konja (*Mutatio Sarmatorum*). I Ćupriju (*Horreum Margi*) i Paraćin pljačkali su i rušili Goti, Avari i Huni. U srednjem veku prvi put se pominje 1372–89. kao selo „trg Parakinov brod“, nadalje poznat kao bogato trgovačko mesto i prelaz preko Morave (brod). Njegova tvrđava je bio Petrus, mali grad istočno od Paraćina i nekadašnje županovog sedište. Petrus je 1413. razorio sultan Musa i te su se razvaline dugo zvale Petruša. Pod Turcima, Paraćin se pominje kao veliko i otmeno mesto sa lepim vrtovima i utvrđenom palankom (po svedočanstvu Evlije Čelebije).

U doba austrijske vlasti (1718–1739), Paraćin je bio administrativni centar područja koje je obuhvatalo 10 nastanjenih i 15 opustelih sela.

U Vuk II, 37 navodi se kao reper za bliže određenje ubikacije manastira Ravanice, zadužbine kneza Lazara, a u ER 124 pominje se kao grad na Moravi.

Uspomena na lično ime iz kojeg je, prema prvom gorenavedenom tumačenju, izveden ojkonim Paraćin nije sačuvana u epici, ali se još može naći u zagonetkama, npr.: *Vila sjedi na vrh grada, | kose drži oko vrata, | čeka sina Paraćina, | dok joj dođe iz Jakina, | i donese kupu vina* (kad sunce na istoku izlazi)*; *Izađe vila iz peći, | pustila kosu niz pleći, | čeka sina Paraćina, | dok joj dođe iz Rudina | i donese kupu vina* (plamen)** i sl.

Literatura: Новаковић 1877, 161**; Караџић 1897, 336*; Ердељановић / Николић 1899; Marković 1971; Прокић 1986; Михаљчић 1995; *Рјечник* s.v.; EČ 65–66.

PARAŠNICA

O Parošnica

- šer: *Pa odoše šeru Parašnici* (Vuk IV, 35:394); Vuk IV, 33, 34, 43
- bez atribucije: *Avaz ode po svoj Parašnici* (Vuk IV, 35:112); Vuk IV, 33

Mesto u Srbiji.

http://www.balkaninstitut.com

Kasaba u nekadašnjoj Šabačkoj nahiji. Kod Vuka u *Rječniku* javlja se kao mesto južno od ušća Drine u Savu: „Parašnica je od prije bila pusta, i nije za nju niko ni znao, dok je nijesu za vremena Karađorđijeva naselili *prekodrinci* i *goli sinovi*, koji su iz Bosne uskakali u Srbiju, i načinili od nje kao malu varošicu; za to se u novim pjesmama pjeva *šer Parašnica*".

Pesme u Parašnici pominju „golog sina" Zeku Buljubašu (var. buljugbaša) u kontekstu boja za Loznicu 1810. (Vuk IV, 33) i osvete za smrt Miće Šumanca (Vuk IV, 35).

Literatura: Вукановић 1975, 159; *Рјечник* s.v.

PARIZ, Pariđ, Pariž

➊ Paris, Lutetia

🅴 Po galskom plemenu *Parisii*, od kelt. **Quariti* 'delotvorni' ili 'poštovaoci delotvornog božanstva'; raniji naziv *Lutetia* takođe keltski 'močvara'. (A. L.)

Pariz

- grad: *No ću odi' put grada Pariza* (Vuk VIII, 71:1671); SANU IV, 38
- franceski grad: *I Parizu franceskome gradu* (KH I, 2:205)
- bijeli: *Ja ću ići bijelu Parizu* (KH I, 2:280)
- bez atribucije: *I otide pravo put Pariza* (Vuk VIII, 71:1679); SANU IV, 38; SM 64

Pariđ

- grad: *Drugu šalje u gradu Pariđu* (Vuk IX, 33:240); Vuk IX, 22

Pariž

- grad: *Koji bješe iz grada Pariža* (Vuk IX, 14:847)

⊘ 48° 52′ N, 2° 19′ E

Glavni grad Francuske.

Pariz je osnovan oko III v. pre n.e. na mestu koje se danas zove *Île de la Cité*. Njegovi osnivači su bili pripadnici galskog plemena poznatog kao *Parisii*. Postao je rimski grad Lutecija (*Lutetia*) posle 52. pre n.e., kada je Julije Cezar okončao dugotrajne galske ratove. Hrišćanstvo je stiglo do Pariza u II v., a rimska dominacija je konačno prestala sa dolaskom Franaka u V v. Franački vođa Hlodoveh I ujedinio je Gale u kraljevinu i 508. proglasio Pariz svojom prestonicom, nazvavši je prema osnivačkom plemenu *Paris*. Pariz je vidno napredovao tokom srednjeg veka: u XII v. je počela izgradnja katedralne Bogorodičine crkve (*Notre Dame*) koja je trajala gotovo dvesta godina; močvarno tle oko Sene je isušeno i nastanjeno da bi konačno postalo ono što se danas zove Desna obala (*Rive droite*). Sorbona je počela sa radom 1253, Sent Šapel (*Sainte Chapelle*) je osvećena 1248, a Luvr je počeo da se zida kao priobalna tvrđava 1200.

Krajem XV v. Pariz se obnavlja u stilu renesanse, kada je nastala većina zdanja po kojima je danas poznat. U XVI v. Pariz se ponovo naoružava, ovog puta u okviru verskog rata katolika protiv hugenota (protestanata) koje podržava Engleska. Vrhunac sukoba izbija na Sv. Vartolomeja 1572. (Vartolomejska noć), kada je tokom jednog dana u Parizu pobijeno 3.000 hugenota koji su u grad došli da bi prisustvovali venčanju Anrija od Navare (kasnije kralja Anrija IV). Za vreme Luja XIV (poznatog kao Kralj Sunce) koji je vladao od 1643. do 1715, državna blagajna je bila gotovo ispražnjena usled mnogobrojnih ratova i gradnji. Njegova najpoznatija ostavština je Versajska palata, 23 km j/z od Pariza.

Pariski ustanak,14. jula 1789. dovodi do pada Bastilje i Francuske revolucije. Nestabilnu postrevolucionarnu vladu konsolidovao je 1799. mladi korzikanski general Napoleon Bonaparte, koga je već 1804. papa krunisao za cara Francuske. Osvajanje Evrope završilo se prvo porazom u Rusiji 1812, a potom u Belgiji bitkom kod Vaterloa 1815. Francuskoj je u nasleđe ostavio mnogobrojne spomenike kao što je čuvena Trijumfalna kapija u Parizu i Građanski zakonik (koji nosi njegovo ime Code Napoléon).

U pesmama se pominje kao prestonica francuskog vladara kome se odlazi po vojnu pomoć u ratu protiv Turaka. Obično se ne precizira koji je kralj u pitanju („franceski kralj"), osim u slučaju Napoelona koji se pominje kao „veliki car" i „Bonaparta

http://www.balkaninstitut.com

Pariz 1572

kralj“, mada se njegovo ime ne prenosi uvek najtačnije:

> A sam knjaže pođe u Parizu
> Da pozdravi velikoga cara,
> Od Francije Luji Bonapartu (SANU IV, 38:301–303).

Povodi za odlazak francuskom kralju u epici su sledeći: opsada Temišvara — *vide* LONDON (KH I, 2), pad Mletaka 1797. (SM 64), smrt Petra II Petrovića Njegoša 1851, dolazak kneza Danila na vlast (Vuk VIII, 71) i njegova pogibija 1860. (Vuk IX, 22), pad Sevastopolja 1854, Pariski mir 1856. i boj na Grahovcu 1858. (SANU IV, 38; Vuk IX, 14).

Literatura: VE s.v.

PAZAR, Pazari

Pazar

- grad: *Te Pazara grada pridobiše* (SANU IV, 42:32)
- grad bijeli: *Na Pazaru gradu bijelome* (Vuk II, 10:84); SANU IV, 42
- stari: *No pratio ka starom Pazaru* (Vuk II, 36:224)
- bez atribucije: *I Petrovu crkvu pod Pazarom* (Vuk II, 35:35); Vuk II, 39, 40, 59, 77, 79; Vuk VI, 36, 73; Vuk VII, 24; MH II, 45, 49

Pazari

- bez atribucije: *Kako dođe momak u Pazare* (Vuk II, 95:192)

Vide NOVI PAZAR

PEČUJ

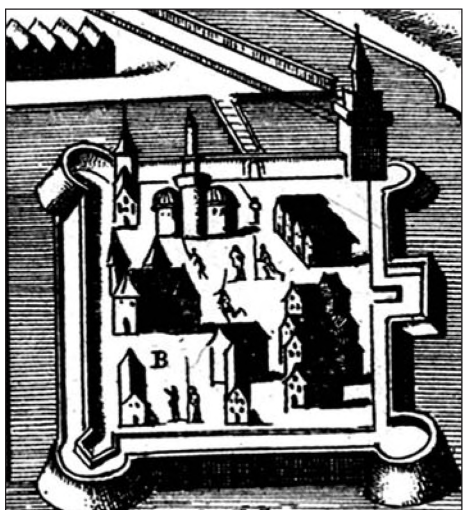
➊ Sopianae, Fünfkirchen, Pecs, Pečuh

🅴 Mađ. ime izvodi se iz s.-h. (kajkavskog) oblika *peč* = *peć* ’pećina’, odatle bi s.-h. oblik *Pečuj*, *Pečuh* nastao naknadnim dodavanjem sufiksa *-(j)uh*. Up. ipak toponim *Čuh* na Dugom otoku kod Zadra, u srednjovekovnim zapisima *Pьčuh*, sa variranjem vokala u početnom slogu kao kod imperativa stslov. *pьci* pored *peci* od *peći*. Stoga možda imperativna složenica **pe-ci-uh* ’mesto gde sunce peče uši’, sličnog značenja kao *čelo-pek*, *rogo-pek*. Predloženo je i izvođenje *Pečuh* iz **petjuh (crkъvъ)*, prema srednjovekovnom latinskom nazivu *Quinque ecclesiae*, prevedenom na nemački *Fünfkirchen* (tako Skok II 101, no izvorno je to morala biti jedna crkva posvećena petorici ranohrišćanskih mučenika — kamenorezaca, up. Kiss 505). Antičko ime *Sopianae* tumači se iz kelt. **sop-* ’močvara’ (id. ib.). (A. L.)

- grad kameni: *U Pečuju gradu kamenome* (MH IV, 45:2)
- kameni: *Potekosmo pod Pečuj kameni* (MH IV, 45:94)
- jadni: *Dopadosmo do jadnog Pečuja* (MH IV, 45:95)
- bili: *Niz Jagodsko do Pečuja bila* (MH IV, 45:442)
- turski: *Ta Omerbeg od turskog Pečuja* (MH IV, 45:732)
- bez atribucije: *Sav mu Pečuj ogrijalo sunce* (MH IV, 45:555)

⊘ 46° 4′ N, 18° 13′ E

Grad u Mađarskoj.

***Pečuj** oko 1692*

http://www.balkaninstitut.com

Nalazi se u Baranji, blizu granice sa Hrvatskom.

Jedan od najstarijih mađarskih gradova, sedište rimske provincije Donja Panonija pod carem Hadrijanom. Prvo rimsko ime mu je bilo *Sopianae*, a kasnije *Quinque Ecclesiae* („pet crkava", *vide* etimologiju), prevedeno na nemački *Fünfkirchen*.

Sveti Stefan, prvi mađarski kralj, osnovao je 1009. u Pečuju biskupiju. Sredinom XIV v. (1367) u Pečuju je kralj Ludvig I Veliki zasnovao univerzitet, a u XV v. pečujski biskup je bio St. Janus Pannonius. Grad je bio pod Turcima od 1543. do 1686. Iz tog doba u njemu su ostali tursko kupatilo i Idris-pašino turbe.

Tokom XVIII v. ovde su kolonizovani nemački rudari, a 1780. Pečuj postaje slobodan grad.

U pesmi o junačkoj ženidbi dvema devojkama, pominje se kao grad mladoženje Omerbega, što je u muslimanskoj epici stajaće ime (Omer, Mehmed, Musa …).

Literatura: Радонић 1910, 95 (пар. 31); Даничић 2, 300; *Hrvatski leksikon* II s.v.

PEĆ, Ipek

E Stsrp. *pećь* 'pećina'. (A. L.)

[tur. *ipek* = svila.]

Peć

- grad carev: *Od Peći, grada carevoga* (KH III, 8:573)
- zemlja ramna: *Kad dođete u Peć zemlju ramnu* (SANU II, 91:36)
- ravna: *Paćaršiju više Peći ravne* (Vuk II, 35:33); Vuk IV, 31
- ramna: *Evo pođe preko Peći ramne* (SANU II, 91:4)
- pitoma: *I dođoše Peći pitomojzi* (Vuk VI, 44:81); SM 63
- kameni: *Pravo ide Peću kamenome* (Vuk VII, 21:133)
- donja: *I šilj' te je u toj Peći donjoj* (SM 18:27)
- na krajinu: *Spušti vojsku k Peći na krajinu* (Vuk IV, 31:102); SM 63
- bez atribucije: *I od Peći, Asa i Gusinja* (Vuk IV, 10:272); Vuk IV, 11; Vuk VI, 49; Vuk VII, 21, 56; Vuk VIII, 73; SANU II, 91; SANU III, 17; SM 55, 62, 144, 170; EH 4; KH I, 22; MH IV, 37

Ipek

- krajina: *On iskupi krajinu Ipeka* (SM 63:179)
- bez atribucije: *Ka Ipeku peko Dukađina* (SM 62:222)

⊘ 43° 34′ N, 19° 31′ E

Grad u Metohiji (Srbija).

Središte arhiepiskopije i srpske patrijaršije. U srednjem veku Peć je bila selo u Hvosnu koje se više puta pominje u starim srpskim pisanim izvorima — prvi put 1220.

U njenoj blizini nalazi se Pećka patrijaršija, a u samom gradu nekoliko crkava. Po narodnom predanju, crkva Ružica nalazila se u sadašnjoj staroj čaršiji na mestu gde je sada Bajrakli džamija. (Ovu džamiju Srbi Pećanci i danas zovu Ružica džamija.) Stara građevina je porušena za vreme sultana Mehmeda II i na njenom mestu 1469. podignuta je nova.

Patrijaršija je bila početna tačka obe velike seobe: pod Arsenijem III Čarnojevićem i pod Arsenijem IV Šakabentom.

Peć je u srednjem veku, osim crkvenog središta, bila i trgovačko mesto sa dubrovačkom kolonijom. I u turskom periodu ostala je značajan zanatski i karavanski centar. Stari grad je 1690. spalio Mahmud Begović, a novi je 1831. zapalila vojska Husein-bega Gradaščevića, Zmaja od Bosne.

Peć je jako stradala od kuge 1738–1739.

Kod Vuka u *Rječniku*: „2) Die Stadt Ipek, in Alt-Serbien [grad Ipek, u Staroj Srbiji], Pekia? Ipekia? 3) varošica, u Turskoj Srbiji blizu Bišća" (Vuk ovde verovatno misli na srednjovekovni dvorac Bišće kod Blagaja na Buni, *vide*).

Pećka patrijaršija

Nalazi se na ulazu u Rugovsku klisuru, nedaleko od grada Peći, kraj Pećke Bistrice. Manastir ima četiri crkve koje, sazidane jedna uz drugu, čine jedinstvenu građevinu.

Pećka patrijaršija je jedan od najznačajnijih spomenika srpske istorije. Tačno vreme osnivanja matične crkve u Pećkoj patrijaršiji nije poznato. Izgleda da je na mestu gde je sada Patrijaršija još za života svetog

http://www.balkaninstitut.com

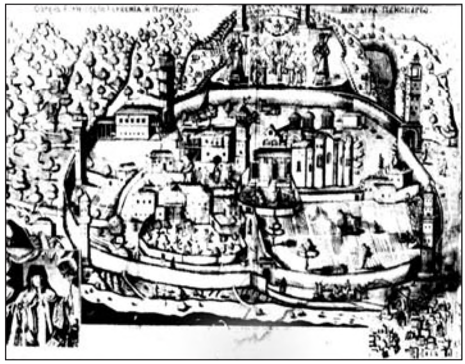
Save bio osnovan metoh manastira Žiče. Želeći da središte srpske crkve bude na manje ugroženom mestu i bliže središtu države, arhiepiskop Arsenije I je podigao na ovom žičkom metohu kod Peći crkvu svetih Apostola i preneo sedište arhiepiskopije iz Žiče u Peć. Nešto kasnije, crkva se počela nazivati i Sveti Spas, što je preuzeto kao spomen na posvećenje Žiče. Od XIII do XV v., pa i kasnije, sve do XVII v., u crkvama Patrijaršije sahranjivani su pećki arhiepiskopi i patrijarsi.

Posle propasti srpske feudalne države, zamrla je i aktivnost Pećke patrijaršije, tim pre što je Ohridska arhiepiskopija preuzela upravu nad nekadašnjom srpskom crkvenom teritorijom sve do 1557, kada je Patrijaršija obnovljena pod Mehmed-pašom Sokolovićem.

Posle austrijsko-turskih ratova u XVII v., u kojima se hrišćansko stanovništvo angažovalo na strani Austrije, usledile su rigorozne represije turskih vlasti. Bežeći od njih, stanovništvo se masovno iseljavalo u prekodunavske zemlje (Austriju i Ugarsku). Prvu veliku seobu poveo je iz Peći patrijarh Arsenije III Čarnojević 1690, a drugu patrijarh Arsenije IV Šakabenta 1739. Poslednja velika seoba u tom veku desila se 1790. i takođe je pošla iz Pećke patrijaršije, iako je Patrijaršija već 1766. bila formalno ukinuta.

Posle završetka Prvog svetskog rata u Pećkoj patrijaršiji je 1924, posle ujedinjenja srpske crkve, ustoličen prvi patrijarh obnovljene Patrijaršije, Dimitrije. Otada se svi srpski patrijarsi ustoličuju u Pećkoj patrijaršiji.

Pominje se kao mesto izvesnih Vorićakovića (Vuk VI, 49), kao mesto sa patrijaršijom u kontekstu zidanja Ravanice (Vuk II, 35), kao jedno od mesta iz kojih se sabira turska vojska u sukobu skadarskog Mahmut-paše sa Crnogorcima (Vuk IV, 10, 11) odnosno prilikom pohoda Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1852–1853. (Vuk VIII, 73), kao mesto „Raman-paše mladog" u kontekstu boja na Deligradu 1806. (Vuk IV, 31; SM 63), itd. Beg Pećanin se pominje u kontekstu boja pod Očakovom (Vuk VII, 56), Razak-paša Pećanin u kontekstu bosansko-hercegovačke bune iz 1831. (SM 62), paša

Pećka patrijaršija

Mahmudbegović u okviru rusko-turskog sukoba iz 1828. (SM 55), a Pećanin vezir u neistorijskom kontekstu (Vuk VII, 21). U SANU II, 91 javlja se kao mesto poznato po dobrim najamnim vojnicima.

Muslimanske pesme za Peć vezuju Kovačeva Ramu (EH 4), pećkog Hasan-agu (KH III, 8) i Mumin-barjaktara (KH I, 22), odnosno Mumin-harambašu (MH IV, 37). U poslednjem slučaju ime mesta se javlja i kao Pećina, i Pećina ispod Šnjegotine, pa je moguće da se radi o različitim mestima (*vide* PEĆI).

Još i: Idvorac ili Idolac — ostaci srednjovekovnog grada na istoimenom bregu iznad manastira Pećke patrijaršije. Grad je štitio patrijaršijski manastir.

Literatura: Marković 1971; Dinić 1978, 345–353; *Рјечник* s.v.; Даничић 2, 302; *Задужбине Косова* 375, 421–422; ЕП 3 s.v.

PEĆI, Pećina Stijena, Pećina

O Turk Mihal/Mihail Pekler, Crvene stijene

E Up. ime pećine nad Kotorom *Peštinjgrad* = *Pestinjgrad* (Skok II 629a). (A. L.) [od starijeg *pešt* u današnjem značenju *pećina*]

Pećina Stijena

- bez atribucije: *Te je šalje ka Pećini St'jeni* (Vuk III, 24:83); Vuk III, 33

Pećina

- na krajinu ljuta: *Od Pećine na krajinu ljute* (SM 62:196)
- ispod Šnjegotine: *Kraj Pećine ispod Šnjegotine* (MH IV, 37:495)

http://www.balkaninstitut.com

♦ bez atribucije: *Pa okrenu s njome kraj Pećine* (MH IV, 37:494)

Neizvesna ubikacija.

1. Ne može se tačno znati na koje se mesto misli u Vukovim pesmama (III, 24, 33), ali se pretpostavlja da je negde u Bosni i da je Kovačina Ramo rodom iz njega (*vide* EH 4). Najbliži tim uslovima je stari grad po imenu Stijena u Pounju kod Bihaća. On se kod Vuka u Rječniku pominje kao varošica „u Turskoj Srbiji blizu Bišća".

2. U SM 62 i u muslimanskoj pesmi (MH IV, 37) misli se na Pećinu, grad u Krajini:

još za njima kapetana falu
od Pećine na krajinu ljute,
po imenu Daut-kapetana
(SM 62:195–197)

Podiže vojsku Lika Mustajbeže,
Pa okrenu s njome kraj Pećine,
Kraj Pećine ispod Šnjegotine,
Ispod kule Bajagić-Omera,
Iznad kule Jagrić-Huseina
(MH IV, 37:493–497).

To bi možda moglo biti mesto *Pećigrad* u BiH, iako njegovo ime dolazi od peći, a ne od pećine. Ovaj grad je u starini pripadao Hrvatskoj i nalazio se desetak kilometara s/z od Cazina. Sagrađen je u XV v. a od 1520. bio je u vlasti Mihajla Turka pa se i prozvao njegovim imenom. Turci su ga zatekli napuštenog, popravili i naselili 1653. zadržavši mu ime (*Turk Mihal/Mihail Pekler*), iako su grad posle Turka držali Andrija od Trnovca, Nikola Zrinski i Gašpar Šubić. Ubikaciju ipak otežava činjenica da je Pećigrad zavičaj Hasanage Pećkog (1742–1832) i njegovog sina Durat-bega, a ne Daut-kapetana, Omera Bajagića i Huseina Jagrića — kako stoji u pesmama.

3. U MH IV, 37 — osim Pećigrada — u obzir dolazi i mesto *Peći* pod planinom Ujilicom, budući da je ono čak i malo bliže Udbini od Pećigrada. Pesma, međutim, izričito kaže da je Pećina iz koje polazi Likina vojska pod Šnjegotinom, a Šnjegotina je blizu Banjaluke.

Literatura: Lopašić 1943; Kreševljaković 1953; Банашевић 1954, 615; VE s.v. *Grad*; RJA s.v.; *Рјечник* s.v. *Пећ*.

PELINOVO

♦ selo: *No je bliže selo Pelinovo* (SANU IV, 39:84)
♦ lijepo selo: *U lijepo selo Pelinovo* (SANU IV, 39:81)
♦ bez atribucije: *Mi hajdemo sada Pelinovu* (SANU IV, 39:89)

⊘ 42° 21′ N, 18° 46′ E

Selo u Gornjem Grblju (Crna Gora).

Poznato je po crkvama: sv. Nikole, sv. Nedelje, Uspenja Bogorodice, sv. Petra i Pavla, sv. Georgija i sabornoj crkvi Sv. Trojice.

Crkvu sv. Nedelje podigao je u XV ili XVI v., prema predanju, neko iz mesne porodice Ljepavića. Sagrađena je na temeljima ranijeg zdanja iz prethrišćanskog perioda.

Pesma u Pelinovu pominje kulu izvesnog Mića Đukića i njegovog brata Ivana, i u njoj mučko ubistvo dvojice Martinovića.

Literatura: Imenik YU 296; ЕП 3 s.v.

PENARI

♦ bez atribucije: *Dokle četa u Penara dođe* (Vuk IV, 22:7)

Vide PONARI

PERAST

❶ Parestum, Perasto

🅴 1366. *de Perast*, možda preko **Perъstъ* od imena ilir. plemena *Pirustae* (no ovo pleme živelo je daleko odatle, negde u gornjem Podrinju). (A. L.)

♦ grad: *U Perastu gradu opravljana* (Vuk VI, 49:307); Vuk VII, 51; SANU IV, 21; SM 92
♦ grad bijeli: *Od Perasta grada bijeloga* (Vuk VII, 44:7); SM 92
♦ mjesto: *Zdravo došli u mjestu Perastu* (Vuk VII, 52:54); Vuk VII, 53; SANU IV, 6, 7
♦ bijeli: *Dok ja dođem Perastu bijelu* (SM 87:9); Vuk III, 68
♦ bez atribucije: *U Perastu Pivljanina Baja* (Vuk III, 68:79); Vuk III, 69; Vuk VII, 20, 47, 51, 52; SANU IV, 6, 7, 8; SM 16

⊘ 42° 29′ N, 18° 41′ E

Mesto u Crnoj Gori.

http://www.balkaninstitut.com

Grad na obalama Bokokotorskog zaliva nasuprot tesnacu Verige, između Risna i Orahovca.

Od IX v. naseljen je Slovenima, a u X zapalili su ga i razorili Saraceni i Mongoli. U srednjem veku se pominje kao grad pod patronatom Kotora sve do XVI v. kada se osamostaljuje i osniva posebnu komunu.

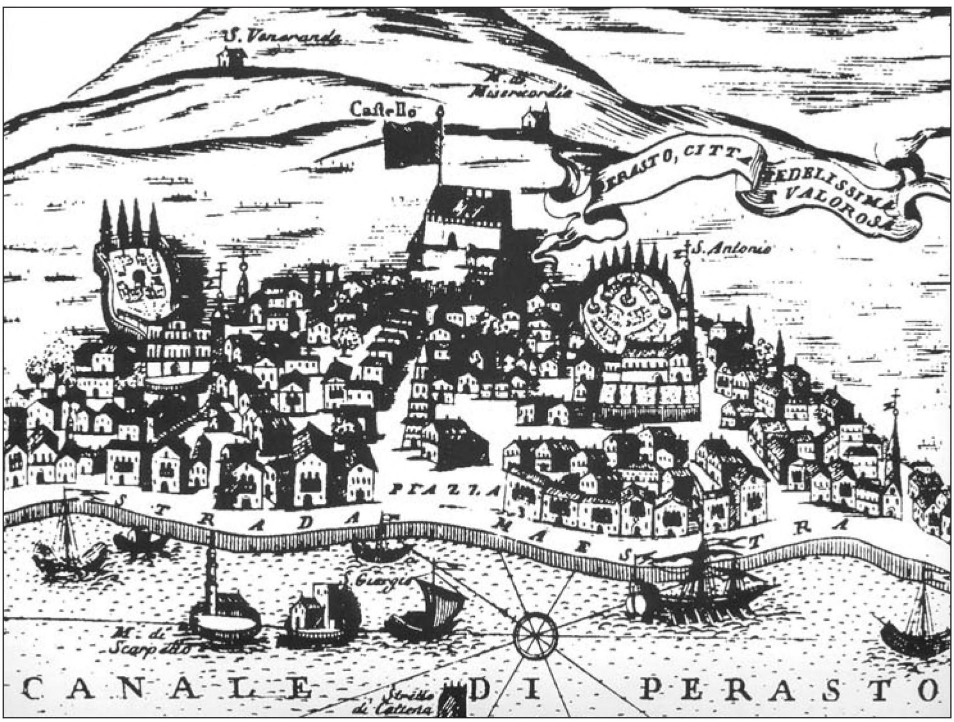
Zahvaljujući izuzetnom geografskom položaju, Perast je uvek bio na udaru svih osvajača Boke, ali se naročito istakao u borbama protiv Turaka, i na kopnu i na moru. Jedna od značajnijih takvih borbi vođena je kod Perasta 1654. Kao spomen na pobedu u toj bici, Petar Zrinski je Peraštanima poklonio sablju koja se danas čuva u gradskom muzeju.

U doba najvećeg uspona grada — od sredine XVII do sredine XVIII v. — u njemu su živeli i delovali mnogi ljudi od značaja. Istovremeno, Peraštani izlaze na glas kao glavni u hvatanju i prodavanju roblja, u čemu su se naročito isticali braća Stevan i Vučihna Rucović. Njihova trgovina se uglavnom usmeravala ka Napulju (*vide*), koji je bio jedan od većih trgova robljem (osim Venecije), pa je ostao zabeležen podatak da su 1663. doterali na napuljsku pijacu 50 robova (neke su prodali usput, a jednog su ostavili u Ankoni „per venderlo in galera [da ga prodaju na galiju]"*, tj. kao veslača na galiji). To roblje nije uvek bilo tursko, već je među njima bilo i hrišćana koji su davani na visoke otkupe.

Sa propašću brodova na jedra (sredinom XIX v.) i Perast gubi značaj pa njegovo stanovništvo opada (sa 2.000 krajem XVIII, na 438 krajem XIX v.).

Bajo Pivljanin

Za Perast se u epici obično vezuje ime *Baje Pivljanina* (puno ime Bajo Nikolić). Njemu i njegovim hajducima mletačke vlasti su dodelile Perast (i nekoliko sela u okolini) kao mesto za život posle Kandijskog rata (1670). Porta se, međutim, žalila na njihovo buntovno ponašanje, pa su ih Mleci preselili čak u Istru. Na Bajovu molbu, vraćeni su

***Perast** 1606*

http://www.balkaninstitut.com

> 1674. u Zadar gde su živeli kao plaćenici sve do Morejskog rata. Tada su 1684. poslati nazad u Kotor da bi delovali na svom terenu. Bajo Pivljanin je poginuo 1685. na Vrtijeljci, braneći od Turaka prilaz ka Cetinju (bitka opevana u Vuk VII, 51).

Pesme u Perastu ne pominju samo Pivljanina Baja (Vuk III, 68, 69; Vuk VII, 47; SM 16, 87, 92), već i Primorca Aleksu (Vuk VII, 44), Lazarić-vojvodu (Vuk VII, 52), arambašu Nika Popovića (Vuk VII, 53), dvojicu Bujovića (Vuk VII, 20), Luku Zambelića (SANU IV, 7) i druge.

U Vuk VI, 49 Perast se javlja kao mesto jednako čuveno po oružju kao Italija:

Pa dovati pušku Talijanku,
Kojano je u Talij' kovana,
U Perastu gradu opravljana (305–307).

Osim u epici, Perast se u neobičnom kontekstu sačuvao i u narodnim poslovicama: „To se zna, ka' i Peraškom kolaču" (misli se: cena, verovatno zato što je bila postojana, tj. dugo se nije menjala).

Literatura: Накићеновић 1913; Радонић 1950, 201; Банашевић 1954, 669*; Шкриванић 1959; ЕП 3 s.v; PE s.v.; *Рјечник* s.v.

PERUŠIĆ

- bez atribucije: *Od Gospića ispod Perušića* (EH 10:46); KH I, 22; MH IV, 26

⊘ 44° 38′ N, 15° 22′ E

Grad u Hrvatskoj.

Nekadašnje središte Ličko-senjske županije, 14 km udaljen od Gospića. Još se vide ostaci srednjovekovnog grada koji je podigao Dominik Perušić, verovatno pre 1487. jer se tada prvi put pominje. Turci su ga zauzeli 1527. i držali do 1689. Muslimani koji posle toga nisu prebegli u Udbinu, prešli su u katoličku veru. Banskoj Hrvatskoj pripojen je 1881.

Kod Vuka u *Rječniku*: „1) zidine od staroga gradića i kod njih selo u ravnome Kotaru između Zadra i Skradina. 2) selo sa zidinama od staroga gradića u Hrvatskoj u Otočkoj regementi. Ljudi kršćani u ovome selu rekoše mi za ove zidine da je prije 600 godina bio 'Srpski grad', po tom Turski, a pošto su Turci (prije 170 godina) istjerani, on opustio i opao; za vladanja Turskoga u ovome je selu bilo ljudi i Turskoga zakona, od kojijeh gdjekoji nijesu htjeli s Turcima ići, nego ostali na svojijem baštinama i prešli u Rimski zakon".

Pesma pominje u Perušiću dvojicu Musića (KH I, 22), a posebno Meha Musića (MH IV, 26) u ženidbenom kontekstu. U hrišćanskim pesmama o Perušiću nema pomena.

Literatura: *Рјечник* s.v.; *Hrvatski leksikon* II s.v.

PEŠTA

- bijela: *U Ungjuru u Pešti bijeloj* (EH 2:274)
- valovita: *Da upravljam Peštom valovitom* (EH 2:18)
- u Ungjuru: *Jesi l' čuo Peštu u Ungjuru* (EH 2:932)
- kod Budima: *I evo ti Pešta kod Budima* (SANU III, 68:80)
- bez atribucije: *Te je Pešti i Budimu sprema* (KH II, 75:242); SANU III, 68; EH 2

Vide BUDIMPEŠTA

PETARBUR, Peterburg

Petarbur

- bez atribucije: *A zaljeze na dno Petarbura* (SANU IV, 4:8)

Peterburg

- bijeli grad: *U bijelu Peterburgu gradu* (Vuk VIII, 74:475); SANU IV, 48
- bez atribucije: *I Utina više Peterburga* (SANU IV, 48:10)

Vide SANKT PETERBURG

PETNJICA, Petnica

E **Pećnica*, reka koja teče iz pećine (tako se prozvala i valjevska *Petnica*). (A. L.)

Petnjica

- božja nesretnjica: *U Petnjicu božju nesretnjicu* (Vuk VIII, 11:5)
- bez atribucije: *U Petnjicu Karadžića kulu* (Vuk VII, 48:13)

Petnica

- selo: *Prelijeva u selo Petnicu* (SANU IV, 32:3)

http://www.balkaninstitut.com

- ♦ selo malehno: *U Petnicu selu malehnome* (SM 86:52)
- ♦ boža zlosretnica: *U Petnicu božu zlosretnicu* (Vuk VIII, 13:2)
- ♦ božja zlosretnica: *Od Petnice, božje zlosretnice* (SANU IV, 33:4)
- ♦ turska kasapnica: *U Petnici, turskoj kasapnici* (SANU IV, 36:3)
- ♦ mala: *Kara-Šujo od Petnice male* (SANU IV, 34:17)
- ♦ ravna: *Dok sidoše u Petnicu ravnu* (Vuk VIII, 11:199)
- ♦ bez atribucije: *Od Petnice Karadžiću Šujo* (Vuk IV, 57:14); Vuk IV, 58; Vuk VIII, 11; SANU IV, 34

⊘ 42° 58′ N, 19° 4′ E

Selo nedaleko od Šavnika u Crnoj Gori.

Ima grobljansku crkvu arhangela Mihaila iz XIII v., obnovljenu pre XVIII v.

Selo je dobilo ime po mnogim pećinama koje se iznad njega nalaze. Iznad samih kuća počinje strma kosa planine Glavičina, po kojoj su pećine jedna do druge. Najveća se nalazi na sredini kose i po njoj je selo dobilo ime. Iz te pećine u vreme plime (povodnja) izvire voda u velikoj količini, pravi velike klobuke i brzake, i na kraju otiče rekom Petnjicom.

Petnjica se javlja u kontekstu pogibije Smail-age Čengića 1840. (Vuk IV, 57, 58; SANU IV, 33, 34, 36). U njoj se pominju Kosorić Ilija (Vuk VIII, 13) i Karadžića kula (Vuk VII, 48; Vuk VIII, 11), tj. Karadžića dvori (SM 86).

> Još i: *Petnica* — selo u Srbiji j/i od Valjeva; selo kod Čačka.

Literatura: Томић 1902, 142, 428–429; Букановић 1975, 159; Николић 1994, 121; ЕП 3 s.v.; Imenik YU 298.

PETRBURG, Petrebur, Petribor

Petrburg

- ♦ grad: *Jednu posla Petrburgu gradu* (Vuk IX, 33:238)
- ♦ bijeli grad: *U bijelu gradu Petrburgu* (Vuk VIII, 57:12)

Petrebur

- ♦ bijesni grad: *U bijesnu Petreburu gradu* (Vuk VII, 55:268)

Petribor

- ♦ slavni grad: *Od slavnoga Petribora grada* (SANU IV, 2:4)
- ♦ bez atribucije: *Petribora s zemljom poravniti* (SANU IV, 2:100)

Vide SANKT PETERBURG

PETRINJA

❶ Yeni Hisar

🅴 Izvedenica na *-jь* u ženskom rodu prema *vьsь* 'selo' od ličnog imena *Petrina* posvedočenog u XI v. (Skok II 649a). (A. L.)

- ♦ bez atribucije: *Od Petrinje Bisažija Pavle* (Vuk VIII, 41:45); MH IV, 36

⊘ 45° 26′ N, 16° 17′ E

Grad u Pokuplju (Hrvatska).

Leži 13 km j/i od Siska.

U izvorima se pominje od 1240. kad je od hercega Kolomana dobila status slobodnog kraljevskog grada. Knez Martin Frankopan i Doroteja Blagajska 1479. poklanjaju grad Zagrebačkom kaptolu. Taj grad je porušen posle 1563, a 1592. zauzimaju ga Turci pod vođstvom Hasan-paše Predojevića. Tada — u proleće 1592. — nastaje Nova Petrinja (tursko ime *Yeni Hisar* 'novi grad') na reci Petrišnjici, južno od Kupe, nasuprot Brestu. Nekoliko puta je opsedana i spaljivana, dok najzad nije oslobođena od Turaka 1595. i uključena u Vojnu granicu. Posle konačnog odlaska Turaka iz Hrvatske, Petrinja 1865. postaje slobodna vojna opština, 1871. stiče krajinska gradska prava, a 1872. dobija civilnu upravu.

Pesma u Petrinji pominje Bisažiju Pavla (Vuk VIII, 41) u kontekstu hrišćanskog poraza pod hrvatskom Dubicom.

> Još i: Petrinja kod Bosanskog Novog (BiH).

Literatura: EČ 224 (nap. 38); *Рјечник* s.v.; *Hrvatski leksikon* II s.v.; Imenik YU 298; VE s.v. *Grad.*

PETRISBURG, Petrobor, Petrobur, Petroburg

Petrisburg

- ♦ zenđil: *Pravo ide zenđil Petrisburgu* (KH I, 2:170)

http://www.balkaninstitut.com

- bez atribucije: *Pravo, kažu, Petrisburgu svome* (KH I, 2:1620)

Petrobor

- beli: *Opravi i belom Petroboru* (SANU IV, 2:286)

Petrobur

- grad: *U onome Petroburu gradu* (SM 106:152)

Petroburg

- grad: *Ja ti gradu idem Petroburgu* (SM 55:559)
- bez atribucije: *Moskov posla njega Petroburgu* (SM 55:747)

Vide SANKT PETERBURG

PETROVAC

- bez atribucije: *Pa od Bišća do Petrovca sašli* (KH II, 74:175); MH III, 3, 4

Vide BOSANSKI PETROVAC

PETROVARADIN, Varadin

➊ Cusum, Varadinopetri, Peterwardein, Pétervárad, Peterwarde

🅴 1237. *Peturwarod*, mađ. *Pétervárad* 'Petrov gradić', po mađ. vlastelinu s početka XIII v. (Kiss 510b). (A. L.)

Petrovaradin

- bez atribucije: *Posla knjigu Petrovaradinu* (MH IV, 49:241)

Varadin

- grad: *Ode pravo gradu Varadinu* (Vuk II, 42:98); ER 59, 90; SANU III, 70, 71
- bijeli grad: *U bijelu Varadinu gradu* (Vuk II, 32:72); Vuk IV, 24
- tvrdi grad: *Na tvrdome gradu Varadinu* (Vuk II, 42:4)
- bez atribucije: *Sve od Vršca pa do Varadina* (Vuk II, 81:181); Vuk VIII, 33; KH I, 21

⊘ 45° 14′ N, 19° 52′ E

Grad u Srbiji.

Nalazi se na Dunavu, u Sremu, i ima srednjovekovnu ugarsku tvrđavu sazidanu 1330–1340. Turci su je osvojili 1526. („vъzetь carь Suleimanь Varadinь na Dunavu").*

U XVI i XVII v. Petrovaradin zadržava isti status i pod novim gospodarima. Iako je bio u unutrašnjosti zemlje, zbog važnosti rečnih puteva održavan je kao grad sa posadom. Najstarija vest o posadi u Varadinu datira iz 1529. Od svih sremskih tvrđava koje se nalaze u relativnoj blizini Beograda, jedino su Petrovaradin i Irig imali stalnu vojnu posadu.

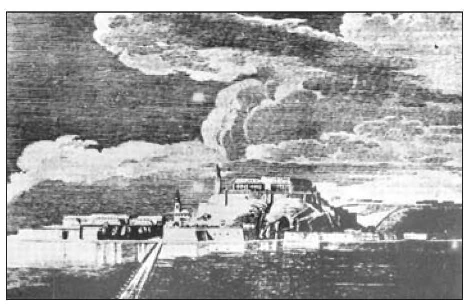
Tvrđavu Austrijanci prvi put osvajaju 1687, a konačno 1691. Sačuvan je i plan Varadina neposredno po osvajanju. Tvrđava se sastojala od današnje gornje tvrđave prema Dunavu, a na mestu mosta koji je pre Drugog svetskog rata srušen nalazila se jedna mala palanka. Na levoj obali Dunava bilo je malo ozidano utvrđenje. U doba mira obezbeđivalo je prevoz, a u doba rata branilo most. Današnja tvrđava u celini je austrijsko delo.

Najranije vesti o varoši koja se prostirala pod tvrđavom potiču iz 1546. S obzirom na veliki značaj varadinske skele, hrišćani su obavljali određene poslove vezane za njeno normalno funkcionisanje. U vreme rata bili su angažovani oko mosta preko Dunava.

Pesme pominju u Petrovaradinu vezirovog sina Ahmedbega (MH IV, 49), a u Varadinu Vuču dženerala (Vuk II, 42), bana Petra (Vuk II, 81), Čupu kapetana (Vuk VIII, 33) i dr. Za bana Petra iz pesme smatra se da je zapravo Petar Doci, ugarski vojvoda, koji je za vreme kralja Matije bio zapovednik i u Jajcu.

Posebno, za grad Varadin vezuje se — u starije epsko doba — skupocena i zanatski vrhunska roba:

> Te donesi onu čašu zlatnu,
> Štono sam je skoro kupovao
> U bijelu Varadinu gradu
> Od đevojke mlade kujundžijnke,
> Za nju dao tovar i po blaga
> (Vuk II, 32:70–74)

Petrovaradin

http://www.balkaninstitut.com

a u novije, doba bune protiv dahija, preko Varadina se održavala veza sa Bečom i nabavljalo oružje i municija za ustanak:

Dok pogubim Crnoga Đorđija
Iz Topole sela ponosita,
Koji s Bečkim trguje ćesarom,
On je kadar svu džebanu kupit'
Od bijela grada Varadina,
I oružje, što je za potrebe,
On je kadar na nas zavojštiti,
On caruje a ja subašujem
(Vuk IV, 24:229–236).

Takođe i: Varadin kod Medveđe (Srbija).

Literatura: Радонић 1912, 292 (нар. 12); Зиројевић 1976, 100–104; Ђурић 1977, 714; Marković 1996; Даничић 1, 102*; Imenik YU 409; VE s.v. *Grad*.

PETROVIĆI

♦ šer: *A svanu im u šer- Petrović'ma* (SM 129:128)
⊘ 42° 46′ N, 18° 30′ E

Selo u Crnoj Gori.

Istoimeno bratstvo u Banjanima, blizu sadašnje granice sa Hercegovinom. (U drugim izvorima, selo u Piperima.)

U pesmi se pominje kao mesto na putu od Riđana do Sutorine, u kontekstu osvete braće Vitkovića.

Literatura: Латковић 1954, 620; ЕП 3 s.v.

PILATOVAC, Pilatovci

Pilatovac

♦ bez atribucije: *Drugu piše, šalje Pilatovcu* (Vuk IX, 26:303)

Pilatovci

♦ bez atribucije: *Pilatovci i butum Gačani* (Vuk IX, 28:74)

Mesta odgovarajućeg imena postoje i u Srbiji (Pilatovac kod Drenove — 43° 25′ N, 19° 41′ E) i u Crnoj Gori (Pilatovci u Pivi — 42° 51′ N, 18° 29′ E). Pesme, međutim, pominju Pilatovce kao pleme u staroj Hercegovini, epskom Karadagu:

E sva raja usta na oružje,
I pridruži Karadag dušmanu.
Odmetnu se Piva i Drobnjaci
Korjenići, Gacko i Rudine,
Pa Grabljani i listom Banjani,
Orâvčani i svi Pilatovci
(Vuk IX, 26:30–35).

Ovakva slika odgovarala bi stanovnicima Pilatovaca u Pivi, koji su — po Tomićevom nalazu — bili Vlasi (*Wlachi Pilatusi* prema pomenu iz XVII v.). U samom mestu Pilatovcu, koje je (opet po Tomiću) u Oputnoj Rudini, pograničnom kraju Pive, pesma Vuk IX, 26 pominje pop-Simu Komnenića (u kontekstu hercegovačke bune 1855–1862), a obe pesme povezuju opevane događaje sa ličnošću vojvode Luke Vukalovića. Pesma Vuk IX, 28 govori o boju na Dugi 1862.

Literatura: Томић 1946.

PILIĆ

♦ selo vlaško: *Kraj Pilića, kraj sela vlaškoga* (KH II, 59:3)

Neutvrdiva ubikacija.

U *Rječniku JA* stoji da je ovo selo izmišljeno i da je potvrđeno samo u ovoj jednoj narodnoj pesmi. U njoj, pak, Pilić je mesto na Vedrinama, polju ispred Zadra:

Đoga jaše Čengić Alibeže,
Đoga jaše Zadru niz Vedrine,
Kraj Pilića, kraj sela vlaškoga,
Ispod kule popa Bjelobrka,
Tere sađe Zadru na kapiju (57–61).

Nije isključeno da je takvo mesto postojalo u doba kad su Čengići držali Zagorje i Cetinsku Krajinu.

Literatura: RJA s.v.

PILITOR

♦ grad: *Ter je šalje Pilitoru gradu* (SM 147:2)
♦ bez atribucije: *Još Pilitor kralju porobio* (SM 147:244)

Vide PIRLITOR

PILOS, Navarin

O Pylos, Anavarin, Navarino
E U XIV v. osnovan kao *Chateaux Navarres* od strane francuskih avanturista iz pokrajine Navare, ngr. *Neókastron* 'novi zamak', docnije je vraćeno antičko ime *Pýlos*. (A. L.)

http://www.balkaninstitut.com

- bez atribucije: *Pod Modunom i pod Navarinom* (SM 165:46)

⊘37° 5′ N, 21° 25′ E

Grad i luka u Grčkoj.

Nekad mikensko, a potom u klasično doba napušteno i zaboravljeno naselje na zapadnoj obali Peloponeza. Nalazište pločica sa linearnim B pismom. Antički grčki Pilos se nalazio severnije od mikenskog, na mestu koje se danas zove *Koryphasion*. Opisao ga je Tukidid u svom delu *Peloponeski rat*. U srednjem veku dobio je ime Navarino, a u novom mu je vraćen antički naziv Pilos.

Navarinska luka je bila najveća u Moreji. U okviru rusko-turskog rata 1768–1774. ruska mornarica je uzela grad od Turaka 1770. i do kraja rata u njemu držala manevarsku bazu. U pesmi se i pominje u kontekstu toga rata.

Pilos je igrao važnu ulogu u grčkom ratu za oslobođenje od Turaka (bitka kod Navarina 1827).

Literatura: Talbert 2003; VE s.v. *Rusko-turski ratovi*.

PIPERI

- selo: *Neka idu na selo Pipere* (Vuk VIII, 73:2689)
- selo crnačko: *Od Piperah sela crnačkoga* (SM 131:2)

⊘43° 27′ N, 19° 3′ E

Selo u Crnoj Gori.

Oblast plemena Piperi severno od Podgorice i istoimeno selo u njoj. Kod Vuka u *Rječniku* — „pleme u Brdima“.

U pesmi Vuk VIII, 73 ime Piperi se pominje u sva tri vida: kao pleme, kao pripadnici tog plemena, i kao selo — sve to u kontekstu pohoda Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1852–1853. U SM 131 Piperi se pominju kao crnačko (crmničko?) selo, i kao „krvavi“ borci.

Pilos/Navarin XV v.

PIRLITOR, Pilitor, Piritor

E Rum. *pîrlitor* 'spaljen', od glagola *a pîrli* < slov. *prliti*, za značenje up. *Požega* (Skok III 46b). Gr. *Peritheōrion* 'mesto sa kojeg se pruža pogled unaokolo' (id.ib.), up. slov. *Ozren* (od *ob(a)zreti se*). (A. L.)

Pirlitor

- grad: *Da poleti gradu Pirlitoru* (Vuk II, 25:194)
- bijeli grad: *Bijelome gradu Pirlitoru* (Vuk II, 25:4)
- prema Durmitoru: *Pirlitoru prema Durmitoru* (Vuk II, 25:5)
- bez atribucije: *Odbiše ih ispod Pirlitora* (Vuk II, 25:295); Vuk IX, 28

Pilitor

- grad: *Ter je šalje Pilitoru gradu* (SM 147:2)
- bez atribucije: *Još Pilitor kralju porobio* (SM 147:244)

Piritor

- bijeli grad: *Na bijelu gradu Piritoru* (Vuk III, 10:96)

Ostaci grada u Crnoj Gori, za koji se veruje da potiče iz XIV v. i da ga je podigao velikaš Sandalj Hranić 14km od Žabljaka (durmitorskog), ispod istoimenog vrha (1450 mnv). Možda isto što i Jezera, letnjikovac i dvor Sandalja Hranića i hercega Stjepana.

Grad je postavljen uz severnu ivicu Jezera i visoko iznad kanjona Tare. Bio je važan centar na karavanskom putu koji je iz Primorja preko Pljevalja vodio za Bosnu i Srbiju. Od istog značaja bio je još jedan srednjovekovni grad — Soko, grad na sastavu reka Pive i Tare, gde se nalaze ostaci utvrđenja, crkve i dvora koji je pripadao hercegu Stjepanu.

Iako nema sumnje da se u svim epskim pesmama koje pominju vojvodu Momčila (Vuk II, 25; Vuk III, 10; SM 147) radi o ovom, crnogorskom Pirlitoru, istorijski vojvoda Momčilo vezuje se za grčki primorski grad Periteorion i nema mnogo sličnosti sa svojim epskim alijasom.

Kod Vuka u *Rječniku*: „u Hercegovini zidine od staroga gradića, za koji se pjeva i

http://www.balkaninstitut.com

pripovijeda da je u njemu sjedio vojvoda Momčilo, ujak Marka Kraljevića, i da ga je ondje ubio kralj Vukašin“.

Pesma Vuk IX, 28 pominje Pirlitor u kontekstu boja na Dugi 1862. kao mesto sa koga se oglašava vila.

Vojvoda Momčilo

U predanju se Pirlitor ne vezuje za svog stvarnog graditelja, već za vojvodu Momčila koji je takođe bio istorijska ličnost iz istog vremena, ali iz drugih krajeva. On se relativno često pominje u kontekstu unutrašnjih vizantijskih sukoba u Trakiji tokom prve polovine XIV v., i to na strani Jovana Kantakuzina koji je, braneći svoje interese, ušao u savez sa Turcima. Za vojvodu Momčila Vladimir Ćorović kaže: „To je jedan od onih na Balkanu dosta običnih epskih avanturista, koji je kao četnik služio i Srbima i Grcima, delujući u glavnom u Rodopi i po južnoj Makedoniji. Godone 1344. ostavio je Dušana i prešao Kantakuzinu. Njegova četa bila je u stvari prava, i to vrlo ozbiljna, vojska i imala je na 5.000 pešaka i na 300 konjanika.“* Da bi tu vojsku vezali za svoju stranu, Kantakuzin odlikuje Momčila činom sevastokratora, a carica Ana činom despota. Kao samovoljan vojskovođa, Momčilo se oglašava potpuno samostalnim i napada prvo Kantakuzinove turske saveznike, a posle i Kantakuzina samog. Kantakuzin i Turci uzvraćaju punom snagom 1345, a Momčilo je, prisiljen da beži, tražio sklonište u tvrdom primorskom gradu *Periteorionu*. Pošto grčki stanovnici nisu hteli da ga prime, morao je — iako nedovoljno spreman — da uđe u borbu na polju gde su i on i njegova vojska izginuli posle hrabre odbrane. Epska pesma prenela je tog rodopskog vojvodu u crnogorski Pirlitor.

Literatura: Банашевић 1954, 593; Мијовић/Ковачевић 1975; Ћоровић 1989, 199*; Спасић 1999; Делић 2006; Даничић 2, 284, 285; *Рјечник* s.v.

PIŠPEK

- bez atribucije: *Od Pišpeka i od Komadije* (Vuk III, 87:14)

Vide TISA PIŠPEKI

PJEŠIVCI (Gornji i Donji)

- selo na krajinu: *U Pješivce selu na krajinu* (Vuk IX, 13:202)

Pleme i oblast u Crnoj Gori.

Dele se na Gornje i Donje, a i jedni i drugi imaju više sela. U Gornjim Pješivcima naseljene oblasti su sledeće: na s/z je Stubica (sa selima Stubica, Međeđe i Tolići), na istoku Povija (sa selima Stara, Gornja i Donja Povija, Vučići, Doline i Kunak) i na jugu Cerovo (sa selima Vukčevići, Dobruš, Đuračići, Magudovići, Bogetići, Skuletići, Potkupić, Gostojevići i Paprati ili Poprati). U Donjim Pješivcima ima 7 naseljenih oblasti: Drenovštica (sa selima Drenovštica i Tunjevo Drenovačko), Milojevići (sa selima Milojevići i Tunjevo Milojevićsko), Vitasovići (sa selima Vitasovići, Vlaka Voznićka, Bačvenik, Papratni Do, Papratine (Do) i Jasenovi Do), Bogmilovići, Zagorak, Selišta i, na j/z od Selišta, Do (sa selima Ržišta, Matkovići i Đurići).

Kako se vidi, nije lako odrediti na koje se selo misli u ovoj pesmi! Postoji, međutim, i selo Pješivci kod Nikšića.

Pesma pominje u selu Pješivcima Peku kapetana, u kontekstu ženidbe knjaza Danila.

Literatura: *Рјечник* s.v.

PLAČKO

- selo vlaško: *Po Plačkome, po selu vlaškome* (MH IV, 35:4)

Neutvrdiva ubikacija.

Pominje se, zajedno sa Uzocem i Brlogom, u kontekstu pogibije Mustaj-bega Ličkog, pa se može pretpostaviti da se nalazi u Lici, negde u blizini Velike Kapele, sa kotarske strane (selo *vlaško*). Ništa se od radnje ne dešava u njemu, osim što „budulica Janja“, sa koje pogine Mustaj-beg, po njemu i okolini „probira kitli madžarice“ i poziva ih na prelo.

PLADIN

◐ Urbs paludarum, Mosaburg, Zalevar

🅴 Izvrnuto od slov. *Blatьnъ*, ili možda od lat. **paludinus* u istom značenju. Manje je ve-

http://www.balkaninstitut.com

rovatno da se radi o bugarskom gradu *Plovdiv* (< stbug. *Plъpъdivъ* < trač. *Pulpu-deva*, prevod za grč. *Philippoúpolis* 'Filipov grad'). (A. L.)

- grad bijeli: *U Pladinu gradu bijelome* (Vuk III, 6:38)

Neutvrdiva ubikacija.

Pladin se u ovde predstavljenom epskom korpusu javlja samo u ovoj pesmi i više ni na jednom drugom mestu. Pretpostavlja se da je reč o nekadašnjem *Blatanskom gradu*, mestu na Blatnom jezeru (Balaton) u Mađarskoj. Blatanski grad je bio prestonica slovenskog kneza Kocelja u IX v. pre dolaska Mađara u Panoniju (doba ćirilometodijevske misije među Slovenima). U tom slučaju bio bi Pladin isto što i Pribinj/Pribinje (*vide*), koje takođe ne postoji kao realan današnji lokalitet, a čije je ime formirano u vidu posesiva od ličnog imena Pribina, kako se zvao Koceljev otac. On je takođe imao prestonicu u Blatanskom gradu. Ubikacija „preko mora" mogla bi se odnositi na realnu oblast Prekomurje (*Prekomorje*, s onu stranu Mure).

Pesma ga pominje u kontekstu ženidbe Grujice Novakovića, gde se kao pravi epski heroj javlja protivnik glavnog lika — Grčić Manojlo, junak veći od onih koji ga na kraju pesme ubiju tek na prevaru. Pladin je mesto iz kojeg se prosi nevesta.

Literatura: Лома 2002, 46–47; *Рјечник* s.v.

PLANA

E Rasprostranjen toponim, prvobitno 'čista zemlja, bez šume', u vezi sa *pro-plan-ak*, *plan-ina* (prvobitno: 'gorski pašnjak'), ženski rod prasl. prideva **polnъ* > češ. *planý* 'neplodan' (Skok II 675–676). (A. L.)

- selo: *Sela Plane Šobote Avdića* (Vuk IV, 55:84)
- ravna: *Ravnu Planu i Bileću malu* (Vuk IV, 55:144)
- bez atribucije: *I svu Planu ognjem izgorio* (Vuk IX, 30:78)

⊘ 42° 57′ N, 18° 23′ E

Mesto u BiH.

Nalazi se u Hercegovini, kod Bileće. Prvi put se pominje 1279. Na tu Planu se misli u navedenim pesmama. Pominje se u kontekstu bitke na Grahovu 1836. (Vuk IV, 55) i bitke na Dugi 1862. (Vuk IX, 30).

Još i: u Srbiji mesta kod Kruševca, Ćuprije, Paraćina, Raške; Plana u Hrvatskoj. Takođe i: srednjovekovno Plano — današnji zaselak Plane kod Bijelog Polja (Crna Gora).

Literatura: Пурковић 1940; Vego 1957; Вукановић 1975; Даничић 2, 309; ЕП 3 s.v.

PLAVNICA

- selo: *Mehmed paša kod sela Plavnice* (SM 14:38)

Mesto u Crnoj Gori.

Nekada — Plavnica u Zeti: priložio oko 1220. kralj Stefan Prvovenčani Žiči. Jedna metohija sv. Nikole Vranjinskog pominje se u Plavnici u vreme sv. Save. Tu je bio i manastir sv. Jovana. U turskom defteru iz XV v. zabeležena je kao selo koje pripada Žabljaku skadarskom.

Pesma pominje Plavnicu u kontekstu pohoda skadarskog vezira Mehmeda Bušatlije na Crnu Goru 1768. Tom prilikom Mleci su pomagali Turcima zatvaranjem granica ka svojim teritorijama, a sukobi (koji su trajali danima) rešeni su u korist Crnogoraca iznenada, kada su Brđani zarobili turski konvoj sa oružjem i municijom. Povod za ovaj napad bio je „moskovski car" Šćepan Mali, koga su i Mleci i Turci doživljavali kao opasnost jer je nastojao da pomiri plemena i imao dosta uspeha u tome.

Pesma obrt u korist Crnogoraca ne vezuje samo za otimanje municije i oružja (koje je tek treći događaj po redu), već ga pre svega stavlja u kosmičke razmere:

> ali evo sreće crnogorske,
> dobre sreće od boga poslane:
> na dan prvi noemvra mjeseca,
> pošto sunce na zahodu zađe,
> pade strašna kiša od oblaka
> bez prestanka do sutrašnjeg danka,
> udariše munje i gromovi
> usred vojske dužda mletačkoga,
> blizu Budve, grada primorskoga.
> I u tabor drugi grom udrio,
> udario paše skadarskoga,

http://www.balkaninstitut.com

na dno ravna Polja Crmničkoga,
razagnaše vojske obadvije (80–92).

Literatura: Пурковић 1940; Јовановић 1948; Даничић 2, 308.

PLEMIĆI

- selo: *Na Plemiće selo otidoše* (Vuk IV, 6:97)

Nemoguća ubikacija.

„Pevač ove pesme Đuro Milutinović-Crnogorac (koji je bio rodom sa Grahova i od 1809. živeo u Srbiji) nije dobro poznavao teren na kome se opevani događaj zbiva, te nije tačno upamtio nazive mesta i bratstava."* Sela *Bedani* i *Plemići,* kao ni bratstva *Bedanovići* i *Plemići* ne postoje u Piperima u Crnoj Gori. Postojali su nekada selo Dedani i bratstvo Plemići, ali su se do doba kad je pesma ispevana već istražili. Međutim, kako je opevani događaj iz XVI v., moguće je da su u to doba oba plemena/sela i postojala.

Pesma pominje Plemiće kao mesto iz kojeg Tahir-paša traži roblje na ime harača od Pipera.

Literatura: Ердељановић 1917, 338–339; Латковић 1954, 494*.

PLOČA

- vodna kamenica: *Baš u Ploču vodnu kamenicu* (SANU IV, 13:529)
- kamena: *Doklen Ploči kameno'zi dođe* (Vuk IX, 19:101); KH I, 22; EH 4, 6
- bez atribucije: *A od Ploče staroga dizdara* (Vuk III, 36:43); KH II, 62; MH IV, 38; Vuk IV, 8; EH 6

U pesmama se pominju dva različita mesta pod ovim imenom

1. U Vuk IV, 8, Vuk IX, 19 i u SANU IV, 13 radi se o nekom lokalitetu u Crnoj Gori, blizu Skadarskog jezera. Pominje se u kontekstu istrage poturica 1707. (SANU IV, 13 — u pesmi pogrešno 1702), pogibije Alaj-bega Čengića na Mljetičku 1840. (Vuk IV, 8) i crnogorsko-turskog sukoba na Skadarskom jezeru 1858. (Vuk IX, 19).

2. U Vuk III, 36 i svim muslimanskim pesmama u pitanju je mesto u Bosni kod Gračaca, odakle je epski junak Pločanin Alaga. Za ovo ličko mesto pesme vezuju neuspeli hrišćanski pohod na Raduč (EH 6), ženidbu Nuhana Kumalića iz Raduča ćerkom Alage Pločanina (KH I, 22), sukob između Kotarana i Turaka na Mijoljskom polju (Vuk III, 36) i drugo.

> Takođe i: deo Sarajeva, iznad Kovača (BiH); stari grad južno od Čačka (Srbija); u obliku *Ploče* — grad i luka u Hrvatskoj, blizu Dubrovnika.

Literatura: Даничић 2, 315; *Рјечник* s.v.; ЕП 3 s.v.; VE s.v. *Grad.*

PLJEVLJA, Tasliča, Taslidža, Tašlica

O Breznica

E U lat. zapisima XV–XVI v. *Plev(g)lie, Plevglia, Plievie, Plevgne* itd., u starosrpskim XVI–XVIII v. uglavnom u obliku množine, gen. *Plěvalь*, lok. *pri Plevlahъ* itd. Po predanju, grad je nazvan po plevarama manastira Sv. trojice, no pre je posredi predslovenski ostatak, u vezi sa antičkim imenom reke Plive *Pelva* i lat. *pelvis* 'kotao' (tj. 'kotlina'). Ime *Vrъhubrězьnica* odnosilo se na izvorišni deo reke Breznice, današnje Ćehotine, oko starog manastira Sv. trojice. Tur. *Taşlice* znači otprilike 'Kamenica'. Up. Лома 1989, 1 i d. (A. L.)

Pljevlja

- bez atribucije: *Odvedoše Pljevlji i Taslidži* (Vuk IX, 12:102); KH III, 15

Taslidža

- bez atribucije: *I Trojicu nadomak Taslidže* (Vuk II, 24:29); Vuk VIII, 64; Vuk IX, 12; KH III, 15

Tasliča

- ravna: *I od Foče i ravne Tasliče* (Vuk IV, 55:306)

Tašlica

- šer bijeli: *U Tašlici šeru bijelome* (Vuk VIII, 60:57)

⊘ 43° 21′ N, 19° 21′ E

Grad u Crnoj Gori.

U doba Rimljana na ovom mestu bio je *Municipium S.* U srednjem veku nalazio se u župi Breznici i delio sa njom ime. Pominje se 1430. Bio je čuven po kujundžijama.

http://www.balkaninstitut.com

Razvoj Pljevalja podstaknut je 1576. kada je mesto postalo sedište Hercegovačkog sandžaka (što je ostalo više od dva i po veka). Tada su Pljevlja imala gotovo sve vrste duhovnih i svetovnih osnovnih i srednjih škola tako da je u njima pre balkanskih ratova živelo oko 15.000 stanovnika.

I u kulturološkom i u arhitektonskom smislu Pljevlja predstavljaju spoj hrišćanskog i islamskog duha i dokaz životne tolerancije različitih konfesija. Najznačajniji kulturni spomenici u ovom gradu su Husein-pašina džamija (XVI v.) sa minaretom visokim 42 m i manastir Svete trojice (XII v.).

Kod Vuka u *Rječniku* s.v. *Pljevlje* stoji da je to „varoš u Hercegovini, cf. Taslidža".

Pominje se kao mesto gde je manastir Sv. Trojice, nemanjićka zadužbina (Vuk II, 24), potom kao mesto iz kojeg dolaze izginule „baše i bimbaše" u kontekstu bitke na Grahovu 1836. (Vuk IV, 55), kao obitavalište Zul-Fikara, Miralina sina u kontekstu boja pod Ostrogom 1852. (Vuk VIII, 60), zatim kao mesto u kome su Turci 1857. mučili i pogubili Trebješanina Rista (Vuk IX, 12), itd.

Kako je nastalo ime Pljevlje

„Husein paša stajaše u Taslidži, gdje sagradi i onu lijepu i veliku zadužbinu — Husein pašinu, ili begovu džamiju. Dok nije tu džamiju sazidao, zvalo se mjesto — Taslidža; a po što je sazidao, prozva se — Pljevlje. Evo kako to bi:

Husein beg načinivši dvije džamije: jednu u Taslidži, a drugu u Pljevni (u Bugarskoj), naruči za obje prostirku u Stambol. Na putu se promijene haljine: koje su bile za Taslidžu, odu u Pljevnu; a koje su za Pljevnu, u Taslidžu. Po haljinama za Pljevnu, prozva narod Taslidžu — Pljevlje!

Ovo nije nikakva izmišljotina, ni bajka; no, ove se haljine i danas čuvaju, a sve su bijele i skupocjene, te se samo prostiru od bajrama do bajrama. Sastoje se od jednog komada, a da se istinitost predanja potvrdi, osvjedočiće se svak na haljinama; jer je džamija u Taslidži veća, no ona u Pljevlji. Haljine su u prve kraće, a u potonje dulje, ali od jednog istog materijala i iste izrade; a obje su Husein begove, ili — Husein pašine. Tako se Taslidža za Husein bega prozva Pljevlje. [...] naziv Pljevlje svakako je postao oko god. 1568., pa bilo to prije koju godinu, ili kašnje, — elem svakako u XVI stoljeću, a ne u XV, kao i da je naziv — 'Taslidža', stariji no — 'Pljevlje'."*

Literatura: Делић 1893, 109*; Храбак 1955; Vego 1957; Ђук 1999; Томовић 1999; *Рјечник* s.v. *Пљевље*; ЕП 3 s.v.

POBORI (Donji i Gornji)

♦ bez atribucije: *Dođe Ivo Zeče iz Pobora* (Vuk VIII, 44:71); SM 48

⊘ 42° 19′ N, 18° 49′ E

Pleme i selo u Crnoj Gori, kod Budve.

Priobalna knežina u Crnoj Gori. Maine, Pobori i Brajići su se često udruživali sa Crnogorcima u brobi protiv Turaka, pa se zato za njih govorilo da čine petu crnogorsku nahiju.*

U Poborima se pominje izvesni Jovo Zec (SM 48) u kontekstu crnogorsko-francuskog sukoba u Boki, odnosno Ivo Zec (Vuk VIII, 44) u kontekstu napada na Budvu i manastir Trojicu 1813. Istorija, međutim, beleži Nika i Đura Đakonova Zeca, Lazu Zeca i njegovog sina Rada Lazovog Zeca kao velike poborske junake. Jovan/Ivan iz ovog plemena nigde se ne pominje.

Literatura: Караџић b.g., 145*.

POČITELJ

E 'Odmorište', od *počinuti* (Skok I 324b). (A. L.)

♦ grad bijeli: *Počitelju gradu bijelomu* (Vuk VIII, 60:180)

⊘ 43° 8′ N, 17° 43′ E

Mesto u BiH.

Nalazi se na levoj strani Neretve, blizu Čapljine.

U srednjem veku je bio značajan utvrđeni grad koji je dominirao tokom Neretve do njenog ušća u more. Prvi put se spominje 1444. Pripadao je župi Dubrava kao njena najzapadnija tačka. Preko Počitelja je vodio put za Blagaj i Stolac. Mađari su ga dobili 1466, a Turci zauzeli 1471. Kod Vuka u *Rječniku* pominje se kao „grad i varoš u Hercegovini k primorju Dalmatinskome". U no-

http://www.balkaninstitut.com

vo doba je obnovljen i stavljen u funkciju kao umetnička kolonija.

U pesmi se pominje kao mesto okupljanja sve turske krajine (kojoj je centar u Mostaru) pred sukob sa Crnogorcima na Slivlju.

Još i: selo u Hrvatskoj kod Gospića, na severnim padinama Velebita, na levoj obali reke Like, u Ličkom polju. Na brdu j/z od sela stoji Vuksanova gradina, verovatno ostaci srednjovekovnog grada Počitelja.

Literatura: Vego 1957; *Hrvatski leksikon* II s.v.; *Рјечник* s.v.; ЕП 3 s.v.

PODGORICA

◐ Alata, Birsiminium, Ribnica, Depedogen, Titograd

E Po položaju pod brdom *Gorica*, čije ime znači 'malo uzvišenje'. Antičko ime *Birsiminium*, *Bersumno* možda ilirsko u vezi sa slov. *breg*. (A. L.)

- šeher: *Da ja idem šeher Podgorici* (Vuk VI, 42:88); SM 27
- šeer: *Povedoše šeer-Podgorici* (Vuk VIII, 28:32)
- bijela šeher: *U bijelu šeher-Podgoricu* (Vuk VIII, 5:2)
- prostrana šeher: *Kroz prostranu šeher Podgoricu* (Vuk VI, 42:3); SM 163
- gizdava šeher: *I gizdave šeher Podgorice* (SM 63:241); Vuk IV, 10
- lijepa šeher: *Od lijepe šeher Podgorice* (SM 27:2)
- krvava šeher: *Od krvave šeher Podgorice* (SM 25:2)
- varoš: *Prati knjigu varoš-Podgorici* (Vuk II, 89:317); Vuk IV, 44; Vuk VIII, 6, 31, 58, 63, 65, 73; Vuk IX, 20, 30; SANU IV, 23; SM 9, 50, 162, 163
- bijela varoš: *Od bijele varoš Podgorice* (SM 8:10); SANU IV, 37; SM 14
- lijepa varoš: *I lijepe varoš-Podgorice* (Vuk II, 89:167); Vuk VIII, 63, 73; Vuk IX, 20; SM 17, 50
- gizdava varoš: *I gizdava varoš Podgorica* (SM 9:95); SM 63, 170
- široka varoš: *U široku varoš-Podgoricu* (Vuk VIII, 61:795)
- kitica varoš: *U Kiticu varoš Podgoricu* (Vuk VII, 56:114); Vuk VIII, 73; SANU IV, 4, 12
- pitoma varoš: *U pitomoj varoš-Podgorici* (Vuk IX, 30:2)
- u sred Zete varoš: *U sred Zete varoš Podgoricu* (SM 140:27)
- mjesto: *Je li kakvo mjesto Podgorica* (SM 167:50)
- lijepo mjesto: *Od lijepoga mjesta Podgorice* (SM 167:32)
- divno mjesto: *Divno bješe mjesto Podgorica* (SM 167:54)
- ravna: *Sobom uzet' ravnu Podgoricu* (Vuk VIII, 73:309)
- ramna: *Krenuće se Podgorica ramna* (Vuk VIII, 63:104)
- bez atribucije: *Podgorici, butun porodici* (Vuk II, 89:318); Vuk IV, 10, 11, 18; Vuk VI, 42; Vuk VIII, 14, 30, 31, 52, 58, 62, 63, 65; Vuk IX, 4, 5, 10, 17, 20; SANU IV, 18, 38; SM 4, 47, 49, 61, 62, 136, 140, 161, 168, 170

⊘ 42° 26′ N, 19° 15′ E

Glavni grad Crne Gore.

Nalazi se u severnom delu ravnice Zete, na s/z Ćemovskog polja i na obalama reka Ribnice i Morače. Deli se na staru varoš, s leve strane Ribnice i Morače, s niskim i zbijenim zgradama, krivudavim ulicama, i novu — s desne i leve obale Morače, između Ribnice i brega Gorice.

Podgorica se prvi put pominje oko 1326, dok je grad na levoj obali Ribnice pri ušću u Moraču znatno stariji, verovatno iz rimskog doba. Taj se rimski grad zvao *Birsiminium* i njega su Sloveni prekrstili u *Ribnicu*, prema istoimenoj reci. (Ribnica, tj. stara varoš, i sama se deli na Varoš i Mićen.) Za vreme despota Đurđa Brankovića Podgorica je bila glavno mesto u Zeti i sedište namesnika vojvode Altomana. Od 1452. bila je u posedu Stefana Crnojevića, zetskog velikaša. Turci su je zauzeli verovatno 1477. i priključili Skadarskom sandžaku. Na temeljima starog grada podigli su novi, od kamena iz razrušenog rimskog grada Dokleje/Duklje (*Doclea*). Stradala je od kuge dva puta: 1765–1767. i 1770.

Podgoricu Crnogorci nisu mogli da osvoje ni iz dva pokušaja, ali su je dobili po odredbama Berlinskog kongresa iz 1878.

http://www.balkaninstitut.com

Ispod brda Gorice, na starom podgoričkom groblju, postoji crkva sv. Đorđa za koju se pretpostavlja da je podignuta između IX i XII v.

U pesmama se pominje kao jedan od poseda Ivana Crnojevića u kontekstu ženidbe njegovog sina Maksima (Vuk II, 89), u kontekstu bitke na Martinićima 1796. (SM 168), zatim u kontekstu pohoda skadarskog vezira Mahmut-paše Bušatlije na Crnu Goru 1796. (bitka na Visočici — Vuk IV, 10 i na Krusima — Vuk IV, 11; SM 170), u kontekstu bune bosanskih Turaka protiv cara i nizama 1831. kao mesto u posedu bega Lisičića (SM 62), u vezi sa bitkom na Grahovu 1836. (Vuk IX, 5), bojem na Kosovom Lugu 1839. (Vuk VIII, 58), napadom skadarskog paše Osmana Skopljaka na Pipere 1844. (kojom prilikom su za Crnu Goru bili izgubljeni Lesendro i Vranjina — Vuk VIII, 62), u vezi sa bojem na Sitnici 1849. (Vuk VIII, 63), bitkom na Dodošima 1850. (Vuk VIII, 52), crnogorskim napadom na Kuče 1855. (Vuk IX, 10), Ali-pašinim napadom na Liješnjane (Vuk IX, 20) itd.

Ribnica

Stari grad na ušću reke Ribnice u Moraču kod Podgorice, nedaleko od ostataka antičke Dokleje koja se nalazila u provinciji Prevalitani (*Praevalis*). Otuda se i čitava pokrajina zvala Dioklija ili Dioklitija. Na mestu antičke Dokleje nastao je u XII v. utvrđeni srpski grad *Ribnica* koji su kasnije prepravili Turci i na njemu izgradili Podgoricu 1474.

Ribnica kod Podgorice je rodno mesto Stefana Nemanje. Prvi put se pominje 1314.

Varoš i Mićen

Varoš je deo stare varoši do Morače, njen zapadni deo na kome je bio grad, a Mićen je istočni. Između Varoši i Mićena prolazi glavni put za Zetu.

Varoš je starija od Mićena i prva je naseljena. Bila je ograđena visokim bedemom od „šest tabija“. Na bedemu su bila troja vrata: zetska, kučka i malisorska, a zetska su bila najveća. Na ulazima je držana straža. Age su bile „kapidžibaše“ i dužnost im je bila da svake večeri u određeno vreme zatvaraju vrata i ujutru da ih otvaraju. Po predanju, ime Mićen na albanskom znači „izvan pas“; ovo predgrađe je u ono doba velike nesigurnosti od Malisora, Pipera i Kuča služilo kao straža, baš kao pseto pred kućom. Prva kuća u Mićenu bio je čardak Avdovića. Varoš se deli na mahale i gušće je naseljena od Mićena. Kuće su zbijene i nagomilane, ulice uske i krivudave, a svaka je kuća opasana s lica visokim zidom, avlijom, da se preko nje ne može viriti unutra. To je tip stare turske varoši.

Literatura: Јовићевић 1926; Пурковић 1940; Vego 1957; Шкриванић 1959, 88; Мијовић 1964–65; Dinić 1978a; Даничић 2, 337; 3, 69; VE s.v.; ЕП 3 s.v.; *Рјечник* s.v.

PODNOVLJE

- ravno: *Uz Podnovlje ravno udariše* (MH IV, 38:114)
- kleto: *Sa Grahova iz Podnovlja kleta* (MH III, 11:423)
- niže Velebita: *U Podnovlju niže Velebita* (MH IV, 38:48)
- bez atribucije: *Da ja gledam Ajku u Podnovlju* (MH IV, 38:60)

Neizvesna ubikacija.

1. Pesma (MH IV, 38) stavlja Podnovlje „na široku Liku“ u podnožje Velebita, i u njemu opeva *lipu Ajku Nović-Jusufage*, pa nema razloga da se ovaj grad ne izjednači sa (Bosanskim) Novim (*vide*). Podnovlje bi ovde došlo kao opšte ime za varoš ispod utvrđenog grada (podgrađe, *suburbia*).

2. U MH III, 11, međutim, pominje se neko drugo Podnovlje:

Do njeg Ćordić sio Mehmedaga,
Sa Grahova iz Podnovlja kleta
(422–423).

U današnjoj Federaciji BiH postoji selo Podnovlje na levoj obali reke Bosne, 40 km nizvodno od Doboja. I u Republici Srpskoj postoji jedno mesto istog imena (44° 56′ N, 18° 7′ E), ali ni ono nije bliže Grahovu od prethodnog.

Literatura: ЕП 3 s.v.

PODOVI

➊ Gornji i Donji

http://www.balkaninstitut.com

- iz vrhovne Like: *Sa Podova, iz vrhovne Like* (MH IV, 29:1261)
- bez atribucije: *Pa otolen na Podove sidi* (EH 4:1221)

Neizvesna ubikacija.

Obe pesme pominju crnog Omer-bega „sa Podova iz vrhovne Like", u MH IV, 29 zatočenog u kuli serdara Bartulića koja se nalazi na međi između Gornjih i Donjih Kotara.

U BiH danas postoji 11 mesta sa tim imenom, od čega 6 u Federaciji BiH, a 5 u Republici Srpskoj.

PODVJEST

- grad bijeli: *Od Podvjesta grada bijeloga* (KH III, 8:569)

Nemoguća ubikacija.

Pesma peva o događajima vezanim za poturčenje Luke Pavičevića i pominje Aliju Vlahinića iz grada Podvjesta kao jednog od junaka u stolu ličkog Mustaj-bega (uz dizdare iz Udbine, Kaniže, Stijene, Otoke, Rastoke, Krupe, Novina, Peći, Orašca itd.). Uprkos ovom realnom okruženju, Podvjest se ne može naći ni na današnjim ni na starim geografskim kartama. Moguće je i da prvi slog u ovom imenu dolazi od oznake za varoš (podgrađe, *suburbium* — *vide* PODNOVLJE), u kom slučaju bi negde morao postojati utvrđeni grad Vjest ili tome slično.

PODZVIZD

E Po položaju pod brdom *Zvizd*, čije ime Skok III 667 poistovećuje sa *zvîzd* 'zvižduk' ('hujanje vetra'?), ali se na tom području od XIV v. može dopustiti i ikavizam, stoga izvorno možda **Zvězdъ*, up. selo *Zvezd* toga imena u Mačvi (u Ravaničkoj povelji iz 1381. **Zvězdь*), *Zvijezd* između Prijepolja i Pljevalja, u vezi sa *zvezda*. (A. L.)

- bez atribucije: *Od Podzvizda oba Hamdagića* (KH I, 22:386)

⊘ 45° 10′ N, 15° 52′ E

Grad u BiH.

Uz Jezerski i Sokolac kod Bihaća, najstariji bosanski (nekada hrvatski) grad. Kula s ulazom na 4 m iznad zemlje pripada utvrđenjima iz XIII v. Bedemi oko ove kule nastali su znatno kasnije. U blizini grada bila je župna crkva sv. Martina (potvrđena 1334. i 1501) u Kreščićima. Župnik Petar od Podzvizda pominje se 1389.

Podzvizd se beleži kao grad u izvorima 1389. i 1456. Od starine su ga držali hrvatski plemići Kreščići, a od 1547. bio je u posedu Zrinskih. Turci su ga više puta palili tokom XVI v. Posle 1580. ostao je pust. Ponovo je naseljen 1636, kad i Kladuša. U njemu su Turci držali naoružanu posadu.

Turci su više puta zauzimali Podzvizd, a od 1670. do 1878. ostao je trajno u njihovom posedu. Kako se čita na ploči iznad vrata, utvrđenje je obnovio Mustafa-paša za vlade sultana Mahmuta I (1730–1754).

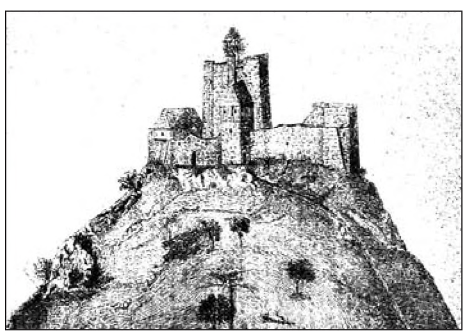
Zavičaj epske braće Nesimovića. Poslednja organizovana četa dobrovoljaca krenula je iz Podzvizda 6. avgusta 1878. da s ostalim Krajišnicima brani Bosnu od Austrije.

U ovoj konkretnoj pesmi o ženidbi barjaktara Nuhana Kumalića, za Podzvizd se vezuju braća Hamdagići.

Literatura: Lopašić 1943; Kreševljaković 1953; Vego 1957.

POLOJ, Polojac

E [*Poloj* „1) mjesto plitko u vodi [...] vadum. 2) mjesto kod vode koje voda plavi (*poljeva*) [...] locus inundationi obnoxius" (Vuk, *Рјечник* s.v.).]

Podzvizd

http://www.balkaninstitut.com

- grad: *Sišo jesam do Polojca grada* (MH III, 25:366)
- poniže Karlovca: *Od Polojca poniže Karlovca* (MH IV, 40:13); MH III, 25
- bez atribucije: *Od Polojca jesam pobignuo* (MH III, 25:378)

Neizvesna ubikacija.

Prema pesmi „Polojac poniže Karlovca" najpre bi bio hrvatsko mesto Poloj u blizini ušća Ukrine u Savu. Pominje se kao hrišćansko mesto u kontekstu dvostruke ženidbe Duralagić Mehe i Alage Novljanina (MH III, 25), odnosno kao mesto Gala kapetana kojio prosi Jelu, sestru Ilije Smiljanića (MH IV, 40).

Na današnjim kartama postoje tri Poloja u Hrvatskoj: Gornji (45° 16′ N, 15° 28′ E), Donji (45° 15′ N, 15° 30′ E) i Srednji (45° 16′ N, 15° 29′ E) — svi ispod Karlovca.

Literatura: ЕП 3 s.v.

POLTAVA

E Strus. *Lъtava*, možda baltskog porekla, u vezi sa lit. *liutynas* 'blatno mesto', lat. *lutum* 'blato'; današnji oblik iz spoja *po Lъtavě*. (A. L.)

- bez atribucije: *Pod Poltavom strašno pob'jedili* (SM 4:26)

⊘ 49° 34′ N, 34° 34′ E

Grad u Ukrajini, na reci Vorskla, pritoci Dnjepra.

Prvi put se pominje 1174. u Ipatijevskom letopisu u kontekstu pohoda kneza Igora Svjatoslaviča protiv Polovaca (prešao Vorsklu blizu *Ltave* i bio poražen kod Perejaslava — *Slovo o polku Igoreve*). Kasnije, u XIII v., to naselje i okolinu porobile su tatarsko-mongolske horde Batu-kana.

Ime Poltava javlja se u pisanim izvorima iz XV v. kao naselje u kneževini Litvaniji, a 1641. dobija i status grada čije stranovništvo uglavnom čine zemljoradnici i stočari koji su učestvovali u ratu za oslobođenje Ukrajine (1648–1654).

Poltava postaje poznata po Poltavskoj bici 1709. između švedskog kralja Karla XII (na čijoj strani su bili kozački ataman Ivan Mazepa i zaporoški ataman Gordienko) i ruskog cara Petra Velikog. Rusi su pobedili

***Poltava** 1857*

Šveđane i kozake, a švedski kralj i Mazepa pobegli su na zapad. Pesma peva upravo o tom rusko-švedskom sukobu i o ruskom ratu protiv Turaka koji je usledio ubrzo potom.

Literatura: VE s.v.

POLJICE

E Deminutiv od *polje*. (A. L.)

- bez atribucije: *Od Poljica paša Mehmet-paša* (Vuk IX, 27:17)

⊘ 42° 37′ N, 18° 18′ E

Mesto u BiH.

Selo u Hercegovini, na severnom delu Popovog polja, na levoj obali Trebišnjice kod Trebinja.

U blizini je nađena srednjovekovna nekropola sa velikim brojem stećaka iz XII v. Tu je bila i jedna katolička crkva na čijim je temeljima sagrađena nova, delimično i od starih stećaka, kao i dve pravoslavne (sv. Nikole i sv. Jovana Krstitelja). Turci su zauzeli Poljice kad i Trebinje (1466).

Pesma ih pominje kao mesto iz kojeg kreće Mehmet-pašina vojska u kontekstu bitke na Zupcima 1862.

http://www.balkaninstitut.com

Takođe i: 1) selo 2 km zapadno od Risna u Crnoj Gori; 2) kraj u Dalmaciji, istočno i j/i od Splita u Hrvatskoj.

Literatura: Vego 1957; Даничић 2, 351; *Рјечник* s.v. *Пољица*.

PONARI, Penari, Ponori

Penari

- bez atribucije: *Dokle četa u Penara dođe* (Vuk IV, 22:7)

Ponori

- selo: *I uljeze u selo Ponore* (SM 53:8)

⊘ 42° 19′ N, 19° 10′ E

Selo u Crnoj Gori.

Nalazi se u zetskoj ravnici između Skadarskog jezera i Podgorice.

Obe pesme pominju isto mesto i opevaju isti događaj, samo što se u SM 53 ime mesta javlja kao Ponori. U Penarima se pominje Vuk Šikmanović koji predvodi Turke protiv Crnogoraca sa obrazloženjem:

Da se malo ustave Brđani,
Koji daju jade gradovima
(Vuk IV, 22:17–18).

Dalji razvoj sižea navodi tursku četu na mladog Brđanina Ivana Nikolina (Nikolića — SM 53), koji ubije Sulju Džakovića, ali i sam pogine.

Literatura: Латковић 1954, 521.

POPOVI

- bez atribucije: *Ide Ivo dvoru Popovima* (Vuk IV, 29:35)

⊘ 44° 45′ N, 19° 17′ E

Selo u BiH (Republika Srpska).

Nalazi se na levoj obali reke Drine, istočno od Bijeljine.

U pesmi se pominju kao rodno mesto Ivana Kneževića, kneza od Semberije.

Knez Ivo od Semberije (1760–1840)

Rođen u Dvorovima kod Bijeljine, od svoje dvadesete godine nasledni knez u Semberiji. Za vreme Prvog srpskog ustanka otkupio je brojno srpsko roblje koje je Kulin kapetan 1806. odveo iz podrinjskog sela Dobrića u Bosnu, pošto je posekao sve viđenije ljude i glavare. Da bi to postigao, knez Ivo je morao da proda celokupno svoje imanje, uključujući i porodičnu krsnu ikonu. Već sledeće godine (1807) prešao je sa otkupljenim robljem u Srbiju i tokom ustanka učestvovao u mnogim borbama u Podrinju i zapadnoj Srbiji. Posle sloma ustanka 1813. prešao je u Srem gde je živeo u bedi dok ga knez Miloš nije postavio za člana šabačkog suda, posle čega ga je prihvatio i šabački vladika Gavrilo. Umro je u Šapcu, gde je i sahranjen.

O njemu je Branislav Nušić napisao dramu (koja je poslužila kao libreto za istoimenu operu Isidora Bajića), a Filip Višnjić ga je ovekovečio u pesmi „Knez Ivan Knežević“ (Vuk IV, 29), koja se završava gorkim i prekornim stihovima:

Blago Ivi i Ivinoj duši!
I to Ivi niko ne pripozna,
Ni Ivanu kogodi zafali,
A kamo li da Ivanu plati.
Ivan ne će ni od koga plate.
Ivanu će Ristos Gospod platit',
Kada Ivan bude na istini (262–268).

Literatura: Даничић 2, 365; ЕП 3 s.v.

POPOVIĆ, Popovići

- krvavo selo: *Na krvavo selo Popovića* (Vuk IX, 11:198)
- bez atribucije: *Druga pomoć preko Popovićah* (SM 43:41)

Bratstvo Popovića u Bjelopavlićima (Crna Gora).

Pominju se u kontekstu crnogorskog pohoda na Kuče 1856. (Vuk IX, 11 — *vide* ORAHOVO) i sukoba Turaka protiv kneza Boškovića sa Slatine (SM 43).

Još i: Selo u Srbiji, istočno od Ralje, na istoimenoj reci.

Literatura: ЕП 3 s.v.

POPOVO

➊ Popovski

- selo: *I eto ga selu Popovome* (KH I, 19:728)

Neizvesna ubikacija.

Po pesmi, u Popovome je kula Đure neimara, dobrog prijatelja ličkog Mustaj-bega. To „selo Popovo“ pesma smešta u „polje

http://www.balkaninstitut.com

Petrovo", što — prema sižeu — nije ništa drugo do ravnica pod Petrovaradinom, gde je inače bio prelaz preko Dunava. Na tom mestu neimar Đuro pravi „tumbas" (pontonski most na čamcima) za Mustaj-begovu vojsku koja nadire prema Budimu sa namerom da zbaci jednog i namesti drugog budimskog vezira. Jedino mesto koje se danas u Srbiji zove Popovo nalazi se, međutim, na Kosovu (42° 52′ N, 21° 5′ E).

Literatura: Vego 1957; *Рјечник* s.v.; VE s.v. *Grad*; ЕП 3 s.v.

POŠĆELA

- bez atribucije: *Na Pošćelu na bijeloj kuli* (Vuk VIII, 11:46)

Mesto u Uskocima (Crna Gora).

Pesma u Pošćelu smešta arambašu Koču i njegovu „bijelu kulu". Ostoja Cerović, pravi junak ove pesme, odlazi u Pošćelu da ubije Koču arambašu i tako osveti smrt Vasilja Karadžića.

POŠĆENJE, Pošćene

➊ Postjenije

Pošćenje

- selo maleno: *Od Pošćenja sela malenoga* (Vuk VIII, 56:122); SANU IV, 33
- bez atribucije: *I dođoše agi na Pošćenje* (Vuk IV, 58:331)

Pošćene

- bez atribucije: *Kad su svati kroz Pošćene bili* (Vuk VIII, 11:248)

⊘ 42° 58′ N, 19° 4′ E

Selo u plemenu Drobnjaci, nedaleko od Šavnika (Crna Gora).

Daničić smatra da bi to moglo biti nekadašnje hercegovačko selo Podstjenije (подьстѣнию), jedno od mnogih koja je 1446. bosanski kralj Tomaš Ostojić dao sinovima vojvode Ivaniša Dragišića s gradom Ključem. Ovo selo prvi put se pominje između 1252. i 1254, kada je dodeljeno obnovljenoj metohiji Sv. Petra na Limu.

Pominje se kao mesto Milutina Bašova u kontekstu pogibije Smail-age Čengića 1840. (Vuk IV, 58; SANU IV, 33) i kao mesto u kome je vojvoda izvesni Staniša (Vuk VIII, 56).

> Takođe i: baština u Ravništima (Radeća), u Piperima (Crna Gora).

Literatura: Ердељановић 1917, 370; Јанковић 1985; Даничић 2, 340

POTOK B'JELI

- od Avale: *Iz potoka B'jelog od Avale* (Vuk IV, 24:225)

Vide BELI POTOK

POTPEĆE

- bez atribucije: *U Potpeće, Kurt-begu Čengiću* (KH III, 15:50); SM 21

⊘ 43° 15′ N, 19° 21′ E

Selo u Piperima (Crna Gora).

Istoimeni predeo u njegovom najsevernijem delu (kod Pljevalja).

Javlja se i u varijanti *Podpeće*, i zaista se nalazi *pod pećinom*. Piperi Potpeće i Zavalu nazivaju imenom Đurkovići i smatraju ih selima istoimenog bratstva.

U pesmi SM 21 pominje se kao jedno od sela koja popale Turci u pohodu na Pipere. U muslimanskoj pesmi verovatno se radi o bosanskom selu istog imena, budući da u njemu sedi Kurt-beg Čengić.

Literatura: Ердељановић 1917, 264–265.

POVIJA, Povaja

➊ Varis

Povija

- selo: *Na Stubicu i selo Poviju* (Vuk VIII, 73:262)
- lijepo selo: *I lijepo selo na Poviju* (Vuk VIII, 61:1046)
- ravna: *Poslaše je u ravnu Poviju* (Vuk IV, 54:32)
- bez atribucije: *Pod Povijom pristigoše Turke* (Vuk VIII, 61:1100); Vuk IV, 54; Vuk VIII, 73

Povaja

- bez atribucije: *Od Povaje tri Mijuškovića* (SANU IV, 12:30)

⊘ 42° 40′ N, 19° 1′ E

Selo u Pješivcima (Crna Gora).

http://www.balkaninstitut.com

Nalazi se nekoliko kilometara s/z od manastira Ostroga, između Nikšićkog polja i Bjelopavlića. U antičko doba *statio Varis*, zabeležena na Pojtingerovoj karti.

Prema pesmi, u Poviji je protopop Lazar (pohod Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1852–1853. — Vuk VIII, 73), odnosno kula serdara Mrkoja Mrkonjića (Vuk IV, 54). Pod Povijom gine kapetan Mušović u Vuk VIII, 61.

> Takođe i: oblast plemena Pješivci sa selima: Stara ili Donja i Gornja Povija, Doline, Vučići i Kunak. Donja Povija je najdalje na jugu, kod izvora reke Zete. Gornja Povija je najveće naselje ovog kraja i leži na severoistoku.

Literatura: ЕП 3 s.v; *Рјечник* s.v.; TIR 130.

POŽAR, Požari

Požar

- bez atribucije: *U Požaru noćcu prenoćiše* (Vuk VIII, 73:1685)

Požari

- selo: *I Požare selo spodobili* (Vuk VIII, 73:1215)

⊘ 43° 0′ N, 19° 36′ E

Mesto u Crnoj Gori.

U pesmi, koja peva o pohodu Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1852–1853, pominje se Đuro iz sela Požara u blizini manastira Ostroga. Tokom turskog pohoda selo je zapaljeno i opljačkano.

> Još i: Nekadašnje staro srpsko selo 5 km istočno od sela Dečana (Srbija).

Literatura: ЕП 3 s.v.

POŽAREVAC

O Passarowitz

E 1467: *Karye-i-Pojarefçe*, po sufiksu bi bilo od ličnog imena, ali on može biti sekundaran, up. ime sela *Požar* u Metohiji, Zeti i Gorskom Kotaru, stoga je verovatno u pravu Skok I 592b kada tumači *Požarevac* kao ’mjesto nastalo na tlu dobivenom primitivnim krčenjem = paljenjem šume’. (A. L.)

- pitomi šer: *U pitomu šeru Požarevcu* (Vuk VIII, 48:19)
- ubavo mesto: *Kod ubava mesta Požarevca* (Vuk II, 82:42)
- bez atribucije: *Ako ćeš mi dati Požarevac* (Vuk VIII, 33:61)

⊘ 44° 36′ N, 21° 10′ E

Grad u Srbiji.

Ne zna se pouzdano kada je Požarevac nastao. Pominje se 1476, ali ne kao grad nego kao manje selo, što je bio i znatno kasnije, recimo 1718, u doba Požarevačkog mira. Za vreme Velike seobe 1690. mnogi Požarevljani iselili su se u Sentandreju gde i danas postoji „požarevačka crkva“. Do vremena Kočine krajine (1788) Požarevac je postao veliko tursko mesto sa više od hiljadu turskih i jedva stotinu srpskih kuća. Tokom Prvog srpskog ustanka Požarevac je oslobođen od dahija 1804, a 1815. oko njega su opet vođene velike borbe. U XIX v. je bio drugi po veličini grad u Srbiji i povremeno druga prestonica za vreme prve vlade knjaza Miloša.

Pošto su Turci proterani iz srpskih gradova, i pošto je u njemu podignut konak kneza Miloša, Požarevac počinje brže da se razvija, da bi sredinom XIX v. postao jedan od vodećih trgovačkih gradova u Srbiji.

U Vuk VIII, 33 pominje se u kontekstu pada Beograda u ruke princa Eugena Savojskog („princip-Jevđenije“) 1717, a Vuk VIII, 48 opisuje boj na Požarevcu 1815.

> *Požarevački mir*
> Zaključen 1718. između Otomanske imperije na jednoj, a Austrije i Venecije na drugoj strani. U ratu koji mu je prethodio (1714–1718), Turci su imali više uspeha protiv Venecije u Grčkoj i na Kritu, ali ih je princ Eugen Savojski porazio 1716. kod Petrovaradina, a 1717. kod Beograda. Prinčeve pobede predstavljale su trijumf austrijskog oružja, a mir u Požarevcu odrazio je takvo stanje stvari. Turska je izgubila Banat sa Temišvarom, severnu Srbiju (zajedno sa Beogradom), severnu Bosnu i Malu Vlašku u korist Austrije. Venecija je izgubila sve svoje posede na Peloponezu i na Kritu u korist Turske, zadržavši samo Jonska ostrva i dalmatinsku obalu. Beograd i Vlaška vraćene su Turskoj Beogradskim mirom iz 1739.

Literatura: Котуровић 1892; Marković 1971; *Рјечник* s.v.; ЕП 3 s.v.

POŽEGA

➊ Malavicusa, Malvesa, Užička Požega

- 1480/82: *supra Posagam*, 1512: *de Poxega, od Požege* (Dinić 1978, 69). Od *po-žeći*, 'krčevina nastala paljenjem'. (A. L.)
- ravna: *Dođe knjiga u Požegu ravnu* (Vuk II, 31:17)
- pitoma: *Stiže bane pitomoj Požezi* (Vuk II, 31:216)
- bez atribucije: *Na Požegu banu Milutinu* (Vuk II, 31 :5)

⊘ 43° 50′ N, 20° 2′ E

Grad u Srbiji.

Nalazi se u zapadnom Pomoravlju, na obalama reke Skrapež nedaleko od njenog ušća u Zapadnu Moravu, 22 km istočno od Užica. U antičko doba na tom mestu je bio grad *Malavicusa* (Malvesa). U srednjem veku prvi put se pominje 1282. i 1283, po robinjama koje su otud odvedene. Turci su spalili Požegu 1805, tokom Prvog srpskog ustanka.

Požega je rodno mesto kneza Miloša Obrenovića.

Siže se bavi ratom „silnog car-Stevana" protiv bugarskog kralja Mijaila (bitka kod Velbužda 1330), u kome učestvuje i ban Milutin, gospodar grada Požege i oblasti Dragačevo. Istorijski, međutim, komandu nad vojskom i glavnu reč u ovom ratu imao je Dušanov otac — kralj Stefan Dečanski, a budući srpski car je u tom trenutku još uvek bio samo „mladi kralj". Precenjenu ulogu Dušanu pripisuju ne samo pesme, već i srednjovekovni pisani izvori.

Literatura: Marković 1988, 200; *Рјечник* s.v.

POŽUN, Požuj

Požun

- grad: *Dok ne dođe pod Požuna grada* (SANU III, 71:47)
- grad bijeli: *Od Požuna, grada bijeloga* (MH IV, 50:7)
- mjesto cesarevo: *Iz Požuna mjesta cesareva* (Vuk VIII, 38:2); SANU III, 69
- bijeli: *Ode Jovan bijelu Požunu* (MH IV, 50:264)
- bez atribucije: *A kade lađa bila pod Požunom* (SANU III, 70:105)

Požuj

- grad ćesarov: *Od Požuja, grada ćesarova* (MH IV, 45:307)
- bez atribucije: *Kad sam, brate, kod Požuja bila* (MH IV, 45:319)

Vide BRATISLAVA

PRAČA

E 1244. *Verech Pracha* = *Vrhprača*, ime župe u gornjem slivu reke; u dubr. spomenicima XIV–XV v. *Praça*, *Praza*. Po Maretiću ista reč kao i *praća* 'praćka' (u lokalnom govoru čuje se i oblik *Praća*), pa bi se tur. ime mesta *Çatalca* od *çatal* 'račve', moglo shvatiti kao prevod domaćeg (up. Šabanović 1982, 131 i d.); zanimljivo je da u rumunskom postoje dve reči za prečagu na kolima od kojih je jedna, *praştie*, slavizam istog porekla kao *praća*, a druga, *ceatlău*, od mađ. *csatló*, odakle i s.-h. *čatlov* (Skok I 300). Za ovakvo nazvanje reke nema, međutim, paralela, pa ostaje podozrenje da je posredi predslovenski hidronim. M. Pavlović izvodio ga je preko rom. *Parţia* od imena ilirskog plemena *Parthini*, posvedočenog putem natpisa rimskog doba u okolini Užica, a Gotfrid Šram od indoevropske reči *prtu-* 'brod, gaz na reci' (Schramm 1981, 327 d.). Up. Vujičić 1982, 81 i d. (A. L.)

- kasaba: *Zdravo smo ti do Prače kasabe* (Vuk III, 68:171)
- kasaba mala: *Do u Praču u kasabu malu* (Vuk III, 68:166)

⊘ 43° 45′ N, 18° 45′ E

Grad u BiH (Republika Srpska).

Podignut je na izvoru istoimene reke, oko 30 km j/z od Goražda. Kao srednjovekovni trg prvi put se pominje 1244. u povelji ugarskog kralja Bele IV. Pripadala je župi Borač, a od kraja XIV v. bila je u posedu porodice Pavlović. Prača je u srednjem veku bila važno stecište karavanske trgovine sa Dubrovnikom

U pesmi jedno od mesta — između Glasinca i Jabuke — na svatovskom putu od Sremske Mitrovice do Risna.

Literatura: *Рјечник* s.v.; *Hrvatski leksikon* II s.v.; ЕЈ 3 s.v.

http://www.balkaninstitut.com

PRAG

🅘 Prague, Praha

🅔 S.-h. *Prag* od nem. *Prag,* a ovo od staroček. *Praga* koje je docnije dalo današnji češ. oblik *Praha,* up. polj. *Praga,* predgrađe Varšave, prasl. **praga* 'paljevina, krčevina nastala paljenjem šume' (Skok III 63b). Odatle i *Praga,* selo kod Nikšića. (A. L.)

♦ zlatni: *Ćeraću te do Praga Zlatnoga,* | *Zlatnog ću ti Praga osvojiti* (Vuk VIII, 43:19–20); SM 64

⊘ 50° 4′ N, 14° 28′ E

Glavni grad Češke Republike.

Podignut je na raskrsnici drevnih trgovačkih puteva preko reke Vltave, sa tragovima paleolitskih i neolitskih naselja.

Područje grada Praga nastanjeno je od najranijih vremena. Tragovi germanskih i keltskih naseobina datiraju se u 4000 godina pre n.e. Sloveni su se naselili na obalama Vltave početkom VII v. U IX v. njihova teritorija je potpala pod Velikomoravsku kneževinu koja je — mada nije bila dugog veka — na osvojeno tle donela hrišćanstvo, iako ga nije proglasila državnom religijom. To je, tek 930, učinio legendarni kralj Venceslav (koji je zapravo bio knez), svetac i zaštitnik češke države nezavisno od njenog uređenja (kraljevina, republika...).

Grad Prag je osnovan neko vreme posle 870. Prvi put se pominje 965, u putopisu trgovca Ibrahima ibn Jakuba. Već 973. postaje biskupsko sedište, a od 1085. rezidencija prvog češkog kralja, Vratislava I. Stari grad (*Staroměstské náměstí),* prva varoš ispod zidina zamka, osnovan je 1230, a Mala varoš (*Malá Strana*) 1257. Izgradnja tvrđave Hradčana je započeta 1320.

U periodu između 1346. i 1378. na vlasti je nemački car Karlo IV Luksemburški i Prag postaje prestonica Češkog kraljevstva i Svetog rimskog carstva. U to vreme on važi za najveće i najnaprednije mesto čitavog kontinenta, u kome je — uz izgradnju Karlovog mosta i katedrale sv. Vita — 1348. osnovan i prvi univerzitet u Centralnoj Evropi, Karlov univerzitet. Početkom XV v.

Prag *1493*

(1419–1437), pokušaji da se reformiše crkva dovode do Husitskog ustanka. Njega je predvodio Jan Hus koji je 1380. završio školovanje na Karlovom univerzitetu, a 1415. bio osuđen zbog jeresi i spaljen na lomači. Time je bio izazvan ustanak staleža koji je počeo iste godine, defenestracijom (bacanjem kroz prozor) katoličkih funkcionera sa najvišeg sprata gradske većnice. Tada je *defenestracija* prvi put ušla u internacionalni politički rečnik. Na tron 1526. dolaze Habzburgovci (i ostaju na njemu sve do 1918). U sledećem veku Bohemiju zahvata Tridesetogodišnji rat u kome je nestala četvrtina njenog stanovništva, a češka nezavisnost je time bila odložena za sledećih trista godina. U međuvremenu, kada je na vlast došao Rudolf II (1583–1611), Prag je još jednom postao carska prestonica i centar socijalnog i kulturnog života.

Krajem XVIII v. (1784) dotad nezavisni delovi grada (Hradčani, Mala strana, Staro i Novo mesto) ujedinjuju se u današnji Prag. Sledećih nekoliko decenija (1784–1848) obeleženo je češkim nacionalnim preporodom, početkom industrijske revolucije i uspostavljanjem čeških institucija.

Pesme pominju Prag u kontekstu Napoleonovih pohoda protiv Austrije (Vuk VIII) i protiv Venecije (SM).

Atribut *zlatni,* koji uvek stoji uz ojkonim Prag (ne samo u epici), dolazi od Zlatne ulice (*Zlatá ulička* ispod Hradčana), kvarta u kome su živeli i radili alhemičari čija je

http://www.balkaninstitut.com

glavna okupacija bila pretvaranje običnih metala u zlato.

Literatura: Šimčik 1934.

PRASKVICA

- grad: *A kad Vuče na Praskvicu dođe, | Te se grada blizu primaknuo* (Vuk VIII, 18:66–67).

Mesto i manastir u Paštrovićima (Crna Gora).

Manastir se nalazi na putu Budva–Bar. Ime je dobio po obližnjem potoku čija voda ima ukus *praskve* (breskve). Po narodnom predanju osnovan je 1050, ali se u istorijskim izvorima prvi put pominje 1307. Manastirski kompleks čine crkve sv. Nikole i Sv. Trojice, uz manastirske konake.

Crkvu sv. Nikole podigao je 1413. Balša III Balšić (1403–1421). Francuzi su je porušili, ali je obnovljena 1847.

Kod Vuka u *Rječniku*: „1) namastir u Paštrovićima. 2) Tursko raselje pred Spužem:

Do *Praskvice* i vode Sušice“.

Pominje se u kontekstu osvete braće Vukčevića za otmicu roblja koju preduzimaju Osman Grinčević i Vuko Rakočević u maloj Zagredi (*vide*):

Da čekamo na proso đevojke,
Nećemo li porobit' vlahinje (20–21).

Praskvica se ovde uopšte ne pominje kao crkva/manastir, već kao grad. Na terenu, međutim, nema ostataka koji bi išli tome u prilog.

Literatura: *Рјечник* s.v.; ЕП 3 s.v.

PRČANJ

➊ Perzagno

- bez atribucije: *Od Prčanja do dva Lukovića* (Vuk VII, 20:123); Vuk IX, 22

⊘ 42° 27′ N, 18° 44′ E

Mesto u Boki Kotorskoj (Crna Gora).

Iz Prčanja je bio pomorski kapetan Ivo Vizin (1806–1868), prvi bokeljski pomorac koji je oplovio svet (između 1852. i 1859).

U Vuk IX, 22 pominje se u kontekstu pogibije crnogorskog knjaza Danila 1860, a u Vuk VII, 20 u kontekstu ženidbe Grbljičića Zana.

Literatura: *Рјечник* s.v.

PRELIP

- grad: *Onda ode u Prelipa grada* (MH II, 44:310); MH II, 67
- bijeli grad: *U Prelipu, bijelomu gradu* (MH II, 44:264)
- bez atribucije: *Jedno biše od Prelipa Marko* (MH II, 45:7); MH II, 67

Vide PRILEP

PREVIŠ

- selo: *Amza Tomić od sela Previša* (Vuk IV, 38:15)
- carska palanga: *Na Previšu, na carsku palangu* (SANU IV, 38:357)

⊘ 42° 58′ N, 19° 5′ E

Selo u Drobnjaku (Crna Gora).

Osnovano je na stranama planine Ivice, severno od Šavnika.

Tomići, čiji se predstavnik pominje u ovoj pesmi o boju na Grahovcu 1858, predstavljaju staro drobnjačko bratstvo nastanjeno u ovom selu. *Amza* je nadimak Šćepana Tomića koji je bio knez u Previšu. Umro je 1861.

Literatura: Латковић 1954, 638.

PRIBIĆ

- bez atribucije: *Od Pribića dva Šejtanovića* (KH I, 22:364)

⊘ 45° 40′ N, 15° 31′ E

Grad u oblasti Žumberak blizu Zagreba (Hrvatska).

Pesma u Pribiću pominje dva Šejtanovića, pobratime ličkog Mustaj-bega:

Ne ostavljaj sedam pobratima:
Od Pribića dva Šejtanovića,
Dva Musića ispod Perušića,
Od Mutnika Sala Samardžića,
Sa Turije Musić bajraktara
I pobra mi od Novog Aliju (363–368)

što znači da je u trenutku koji pesma opeva morao biti pod Turcima.

Literatura: *Hrvatski leksikon* II s.v.

http://www.balkaninstitut.com

PRIBINJE

🅴 Pridev na *-jь* od ličnog imena *Pribyna*, posvedočenog u IX v. kod panonskih Slovena i Hrvata. (A. L.)

- preko mora grad: *U Pribinju preko mora gradu* (Vuk VI, 24:24)
- bijelo: *I odoše bijelu Pribinju* (Vuk VI, 24:488)
- bez atribucije: *I ta kita pod Pribinje side* (Vuk VII, 36:34); Vuk VI, 24

Nemoguća ubikacija.

Grad Pribinj/Pribinje ne postoji kao današnji realan lokalitet. Njegovo ime je formirano u vidu posesiva od ličnog imena Pribina. Ovo ime nosio je otac slovenskog kneza Kocelja koji je u IX v., pre dolaska Mađara u Panoniju, imao svoju prestonicu u gradu Pladinu (Blatanskom gradu) blizu Balatona (Blatnog jezera) u današnjoj Mađarskoj. Oba slovenska kneza vladala su tom teritorijom u doba ćirilometodijevske misije među Slovenima. Ubikacija „preko mora“ mogla bi se odnositi na realnu oblast Prekomurje (*Prekomorje*, s onu stranu Mure — *vide* PLADIN).

U pesmi Vuk VI, 24 grad od čijeg „silnog bana“ Kraljević Marko sebi prosi nevestu. I Vuk VII, 36 peva o udaji kćeri „od Pribinja bana“, ali se siže plete oko motiva preprošene devojke (i to sa trojim svatima).

Literatura: Лома 2002; Даничић 2, 419.

PRIBOJ

➊ Prijeboj

🅴 [*Priboj* „na vodi mjesto gdje gotovo svagda ima vjetra, te *pribija* uz kraj“ (Vuk, *Рјечник* s.v.).]

- mali: *Te na Priboj mali doletiše* (MH IX, 1:89)

⊘ 44° 50′ N, 15° 40′ E

Mesto u Hrvatskoj.

Pesma pominje „Priboj mali“ kao mesto na putu između Otočca i Bihaća (epskog Bišća) i stavlja ga u kontekst pogibije bana Berislavića u boju sa Turcima 1520. Ban Berislavić i knez Frankopan (u pesmi Vrangopan) kreću da osvete napad bihaćkih Turaka na Drežnik, uveče na Božić, kojom je prilikom posebno napadnuta drežnička crkva:

Crkvu noćas oklopiše Turci,
Punu crkvu krvi natopiše,
Isjekoše mlado i mladiće (36–38).

> Još i: Priboj na Limu (Srbija), srednjovekovni Jagad. U njegovoj blizini nalaze se crkva Sv. Nikole u Banji (gradsko područje Priboja) i manastir Uvac.

Literatura: Bejtić 1945; Николић 1975; Спасић 1996; ЕП 3 s.v.

PRIJEDOR, Pridor

➊ Kozarac

🅴 *Prědorъ* od *prě-drěti* (prasl. **per-derti*) ’mesto gde je krčenjem učinjen prodor u gustoj šumi’ (Skok I 437b). (A. L.)

Prijedor

- grad: *A sitnicu do Pr’jedora grada* (SANU III, 73:109)

Pridor

- grad: *Hajd’ Kozarcu i Pridoru gradu* (MH III, 4:589)

🅴 44°59’N, 16°14’E

Grad u BiH.

Stari grad u Bosni pod planinom Kozarom, na desnoj obali Sane kod istoimenog mesta, 55 km zapadno od Banjaluke.

Prijedor je mesto novijeg postanka i smatra se da se razvio tokom XVIII v. na račun Kozarca, nekada značajnog naselja i središta Sanske župe. Prvi put se spominje kao palanka u popisu mesta u turskoj Hrvatskoj između 1693. i 1695. Grad je stajao na veštačkom ostrvu Svinjarci na desnoj obali Sane (slično Kulen Vakufu), a sagrađen je za vlade sultana Mahmuta I (1730–1754). Napušten je 1851, a porušen 1878.

Kod Vuka u *Rječniku*: „1) planina u Turskoj krajini koja se nastavlja od Kozare. 2) varošica blizu te planine“.

Pesme ga pominju u kontekstu uzimanja Novog od Turaka 1788. (SANU III, 73) i u kontekstu turskog osvajanja Bihaća 1592. (MH III, 4).

Literatura: Стојановић 1891; Kreševljaković 1953; Marković 1971; *Рјечник* s.v.; VE s.v. *Grad*; ЕП 3 s.v.

http://www.balkaninstitut.com

PRIJEPOLJE

E U lat. zapisima 1343. *Prepolie*, 1407. *Pripogliei*, 1435. *Priepogle*, stsrp. 1477. *Pripolje*, 1537. *ot města Prijepolja*, izvorno **prěd-polje*: Prijepolje je na izlazu Lima iz tesnaca, odakle se širi dolina (Skok II 698). Ikavski *Pripolje* u Bosni kod Travnika, ekavski *Prepolje* u Sloveniji kod Maribora. Nema pravog osnova da se pretpostavlja strano poreklo (gr. *peripólion* 'predgrađe, istureno gradsko utvrđenje'). Up. Лома 1989, 24 i d. (A. L.)

- šeher: *Te je šalje šeher-Prijepolju* (Vuk VIII, 60:124)
- bez atribucije: *Prijepolje i Bijelo polje* (Vuk IV, 41:27); Vuk II, 29; Vuk IV, 62; SM 144, 170

⊘ 43° 23′ N, 19° 38′ E

Grad na reci Limu (Srbija).

Kod Vuka u *Rječniku* pominje se kao „grad i varoš u Hercegovini (na rijeci Limu)". Veliki srednjovekovni trg.

Prijepolje je prvi put spomenuo Gijom Adam 1332. U drugim istorijskim izvorima javlja se 1343. kao trg manastira Mileševe. Dubrovčani su u njemu imali svoju koloniju i Prijepolje se u njihovim izvorima prvi put pominje 1345. Prijepolje se zaista i razvilo kao drumsko naselje na karavanskom putu poznatom pod nazivom „dubrovački drum", koji je povezivao centralne i istočne delove Balkana sa srednjim delom jadranske obale.

U srednjem veku prijepoljski kraj, srednje Polimlje i cela dolina Lima bili su osovina stare Raške i njena najnaseljenija i najnaprednija oblast. U županima doline Lima, Dabru, Crnoj Steni, Zvijezdu, Bihoru, Ljubovođi, Budimlju i Plavu podignuto je oko sedamdesetak manastira i crkava. O tome svedoče mnogi spomenici, među kojima su najznačajniji Davidovica kod Brodareva i Mileševa kod Prijepolja, koju je na ušću Kosatice u Mileševku sagradio kralj Vladislav Nemanjić između 1218. i 1219. I za vreme veoma duge turske vladavine podignuto je tamo više objekata. Među njima najpoznatiji su Ibrahim-pašina džamija u Šarampovu, verovatno sagrađena u XVI v., i Sahat-kula.

U pesmama se pominje u kontekstu boja na Krusima 1796. (SM 170), kao jedno od mesta iz kojih kapetan Mušović skuplja vojsku za pohod Sulejman-paše Skopljaka na Šumadiju 1805. (Vuk IV, 41), u kontekstu boja pod Ostrogom 1843. kao mesto Čengić Ali-bega i Smail-age, rođenog brata kapetana Mušovića (Vuk VIII, 60), itd.

Literatura: Ердељановић / Николић 1899, 32; Vego 1957; Даничић 2, 499; *Рјечник* s.v.

PRIJERADI

- malo selo: *Iz maloga sela Prijerada* (SANU III, 20:227)

⊘ 42° 21′ N, 18° 46′ E

Selo u Grblju (Crna Gora).

Nalazi se oko 10 km južno od Kotora. U pesmi se pominje kao mesto Vuka Mirkovića, junaka iz Grblja čuvenog po lepoti. Siže je sklopljen prema istinitom događaju — kako stoji u napomeni sakupljača. Glavni akteri su izbirljiva kći bosanskog vezira, paša Tiranin njen prosac, i Vuk Mirković, po pozivu „đever uz đevojku". Na kraju, nevesta se uda za Vuka Mirkovića, pokrsti se i ostane u Grblju.

Literatura: RJA s.v.; ЕП 3 s.v.

PRILEP, Prelip, Prilip

● Ceramiae/Keramiai, Prilapon

E 1019. u grčkoj povelji *Prílapos*, stsrp. *Prilěpь*, takođe u množini *Prilěpi* kod Dečana, izvedenice *Prilěpьnica* kod Gnjilana, *Prilěpьcь* kod Novog Brda, rodno mesto kneza Lazara. Od *pri-l(ij)epiti*, verovatno u vezi sa primitivnom tehnikom gradnje *lepom*, tj. mešavinom blata i pleve. (A. L.)

Prilep

- grad bijeli: *Na Prilepu gradu bijelome* (Vuk III, 10:127); ER 124

Prelip

- grad: *Onda ode u Prelipa grada* (MH II, 44:310); MH II, 67
- bijeli grad: *U Prelipu, bijelomu gradu* (MH II, 44:264)
- bez atribucije: *Jedno biše od Prelipa Marko* (MH II, 45:7); MH II, 67

http://www.balkaninstitut.com

Prilip

- grad: *Otidoše ka Prilipu gradu* (Vuk II, 34:84); Vuk II, 40, 42, 56, 63, 65, 66; ER 124, 139, 140; SM 36, 68, 69, 73, 91, 94, 111, 119, 137; SANU II, 52, 56, 81, 87; KH I, 32; MH I, 53, 65; MH II, 4, 14, 20, 52, 61, 68, 69; MH VIII, 17
- bijeli grad: *U Prilipa u bijela grada* (Vuk II, 42:30); Vuk II, 59, 66; Vuk VI, 21, 38; SM 6, 36; KH I, 32; MH II, 42
- bijeli: *Nosi knjigu bijelu Prilipu* (Vuk II, 42:52); Vuk II, 56, 62, 66, 67, 68; Vuk VI, 24; SM 119; MH I, 55; MH II, 14, 19, 20, 29, 43, 52, 58, 61, 68
- bili: *Ja sam jutros od Prilipa bila* (Vuk II, 68:49)
- ravan: *Dovede je u Prilipu ravnu* (SANU II, 60:57); KH I, 32
- na krajinu: *A više nje Prilip na krajinu* (Vuk VI, 24:282)
- bez atribucije: *Jedno bješe od Prilipa Marko* (Vuk II, 39:3); Vuk II, 40, 42, 56, 57, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 72; Vuk VI, 24, 37, 42; ER 124; SM 6, 68, 72, 73, 81, 91, 110, 111, 119, 137, 159; SANU II, 48, 50, 56, 81, 86; KH I, 32; MH I, 53, 55; MH II, 14, 16, 20, 23, 29, 41, 42, 43, 58, 62, 69

⊘ 41° 20′ N, 21° 34′ E

Grad u Makedoniji.

Nalazi se u severnom delu Prilepsko-bitoljske kotline.

Prvi put se pominje 1014. u sklopu Samuilove države. Pod vizantijskom vlašću zvao se *Prilapon*, a 1334. zauzeo ga je srpski car Dušan Silni. Kasnije je Prilep bio prestonica kralja Vukašina i njegovog sina, mladog kralja Marka.

Srednjovekovni Prilep se nalazio oko 800 m s/z od današnjeg grada, na mestu predgrađa Varoš (Markova varoš). Taj srednjovekovni grad bio je smešten u podnožju stenovitog brda *Markovi kuli* (rimske *Ceramiae*), visokog 250 m. Na tom brdu još uvek postoje razvaline nekadašnjeg utvrđenja — zidina i kula. Nije utvrđeno kada je ovaj grad bio podignut, ali se smatra da je na njegovom mestu postojala neka tvrđava još u helenističkom periodu. *Markovi kuli* spadaju u najveće srednjovekovne tvrđave na Balkanu i najbolje očuvane stare gradove u Makedoniji.

Posle smrti Kraljevića Marka 1395, grad su zauzeli Turci koji su u XVI v. podigli današnji grad. Turski Prilep je već u XVII v. bio veliki grad sa 1.000 kuća, 200 dućana, mnogobrojnim školama, džamijama, medresama, tekijama i hamamima. Austrijska okupacija krajem XVIII v. unazadila je grad i raselila njegovo stanovništvo, tako da nije ponovo oživeo sve do proterivanja Turaka 1912.

Kod Vuka u *Rječniku* s.v. *Prilip*: „grad u staroj Srbiji, za koji se pjeva i pripovijeda da je u njemu živio Marko Kraljević“.

U pesmama se Prilep vezuje uvek za Kraljevića Marka i samo se tako i pominje (*vide* ORAŠAC i njegovu vezu sa Talom od Orašca). U pesmama koje su ovde navedene samo je jedna izuzetak — muslimanska pesma KH I, 32 koja u Prilep smešta Filipa Madžarina. Ovaj lik (takođe i u varijantama Filip Dragilović i Filip Šokčić) u hrišćanskim pesmama je tradicionalni protivnik Marka Kraljevića (Vuk II, 59; SANU II, 56–59; ER 124), a struktura pesama u kojima se opeva njihovo rivalstvo slična je ovoj muslimanskoj. Do kontaminacije je došlo verovatno prepevavanjem.

Prilepske crkve

Crkva sv. Đorđa kod Prilepa pominje se u povelji kralja Dušana iz 1335, kada je darovana manastiru Treskavcu. Podignuta je krajem XIII ili početkom XIV v. Nije utvrđeno gde se tačno nalazila. U istoj Dušanovoj povelji pominje se i crkva sv. Nikole, takođe darovana manastiru Treskavcu, koja se još uvek nalazi u samom gradu. U gradu je podignuta i crkva sv. Petra u XV ili XVI v. U Prilepu se nalazila i crkva sv. Petke iz istog perioda, ali nije identifikovana, već se samo pominje u literaturi.

Markov manastir (sv. arh. Mihaila i Gavrila) tako je nazvan jer se pretpostavlja da je podignut u doba kralja Vukašina i njegovog sina Marka. Nalazi se iznad Prilepa u Markovom gradu. Od prvobitne crkve sačuvan je samo prednji deo. Pored ulaznih vrata naslikani su ktitori — Vukašin i Marko.

http://www.balkaninstitut.com

Još jedan Prilep (stari grad) nalazio se verovatno u dolini Bistrice, leve pritoke Drine, severno od Foče (danas Srbinje u Republici Srpskoj). Spominje se 1392.

Literatura: Marković 1971; Даничић 2, 428, 429; *Рјечник* s.v. *Прилиū*; VE s.v. *Grad*; ЕП 3 s.v; TIR 70.

PRILIKE

- više Moravice: *U Prilikam' više Moravice* (Vuk III, 53:20)

⊘ 43° 37′ N, 20° 8′ E

Selo u Srbiji.

Nalazi se na reci Moravici, 8 km nizvodno od Ivanjice.

Pesma pominje Prilike kao rodno mesto hajduka Pavla Starovlaha i njegov zimovnik:

Ja imadem i oca i majku
Čak daleko u Vlahu Starome,
U Prilikam' više Moravice;
Ja sam kod njih tri zime zimio
I s mirom se ponapio vina,
I ovu ću zimu prezimiti
I sa mnom će do petnaest druga (18–24).

Ovaj tip sigurnog zimovnika suprotstavljen je jatačenju za novac, kao u slučaju hajduka Janka od Konjica, koji zimu provodi kod svog pobratima, Turčina Ali-bega. Na toj osnovi razvija se zaplet pesme u kojoj Janko od Konjica bude ubijen i opljačkan, a ostali hajduci naproleće kazne njegove ubice:

Pak trgoše nože od pojasa,
U kabliće bega učiniše;
Bijele mu dvore poharaše,
Poharaše, vatrom popališe;
Pak odoše u goru zelenu
Janka žaleć', sebe sjetujući,
Da s' ne drži vjera u Turčinu (201–207).

Literatura: ЕП 3 s.v.

PRIMORJE

- grad: *Kakav adet u Primorju gradu* (KH III, 2:952)
- grad bijeli: *U Primorju gradu bijelome* (KH II, 44:141); KH II, 51; EH 8, 10
- mjesto pitomo: *Od Primorja mjesta pitomoga* (Vuk VII, 48:2); Vuk VII, 49; SANU IV, 22
- mjesto kameno: *Od Primorja, mjesta kamenoga* (MH VIII, 15:73)
- bijelo: *Dokle siđe bijelu Primorju* (KH III, 2:938)

Neutvrdiva ubikacija.

Grad po imenu Primorje ostaje potpuna nepoznanica u pogledu geografskog određenja, s mogućnošću da je u pitanju pogrešna interpretacija apelativa *primorje* u repertoaru pevača koji nije imao kontakta sa morem i njegovom obalom (slično pomenu Engleske, Indije, Mađarske itd. kao gradova). „Mjesto pitomo" i „mjesto kameno" pri tom ne moraju uopšte označavati naseljen prostor, već pitomu u jednom, ili krševitu oblast u drugom slučaju.

U muslimanskim pesmama nema sumnje da se misli na grad, ali se u njegovom okruženju pominju Leđan, Berkot i Timok — tri vrlo problematična epska toponima (*vide*).

U pesmi EH 8, međutim, kaže se da je u gradu Primorju kula Stojana Jankovića, što bi ukazivalo na Islam Grčki (*vide*), gde je njegova kula zaistinu bila. Janković Stojan je u krajevima gde su se ove pesme pevale bio suviše veliko ime da se ne bi znalo gde mu je postojbina, pa je navedeni slučaj doista neobičan.

PRIŠTINA, Prištinja

E Stsrp. *Priština*, pridev *prištevьskyj*, stanovnik *Prištevьcь* (Даничић 2, 446). Možda identično hidrografskom nazivu češ. *pryšt'ina*, dijal. *pryščina* 'izvor, podvodno mesto u polju', od slov. **pryskati* 'prskati'; proširena osnova *prištev-* (takođe u imenu rečice *Prištevka*) daje povoda da se pomišlja i na fitonim *prišt, prišteva trava*, up. hidronim *Prištevica* na Zlatiboru. Konačno, moguća je veza sa imenom poznoantičkog kastela u Dardaniji *Priskoúpera*, hibridne složenice sa lat. ličnim imenom *Priscus* u prvom i tračkim nazivom za naselje *pera / para* u drugom delu. Up. Лома 1997, 3 d. (A. L.)

Priština

- grad: *U Kosovo u Prištinu grada* (Vuk IV, 31:136)

http://www.balkaninstitut.com

- grad bijeli: *Od Prištine grada bijeloga* (Vuk IV, 53:10)
- bijela: *Te je šalje bijeloj Prištini* (SM 63:119)
- ravna: *On pokupi svu Prištinu ravnu* (Vuk IV, 31:218)
- bez atribucije: *Do Prištine đe panađur biva* (SM 62:20); SANU IV, 17; SM 62, 63, 161

Prištinja

- ravna: *Od Planine stare do Prištinje ravne* (SANU II, 30:1002)
- bez atribucije: *Od Prištinje do vode Sitnice* (SANU II, 30:1003)

⊘ 42° 40′ N, 21° 10′ E

Grad na Kosovu, u Srbiji.

U antičko doba, 10 km j/i od današnje Prištine, bio je u II v. grad Ulpijana (*Ulpiana*), razoren pa obnovljen u VI v. pod vizantijskim carem Justinijanom.

U doba Stefana Nemanje Priština se pominje kao „veliko selište". U njoj su kraljevi Milutin i Stefan Dečanski, car Dušan, despot Stefan Lazarević i Vuk Branković imali dvorove. Pala je pod tursku vlast sredinom XV v. i do XVII v. ostala malo mesto jer je centar sandžakata prenet u Vučitrn. U XVIII i XIX v. postepeno dobija na značaju, postajući prvo sedište vilajeta, pa pašaluka, nahije i — na kraju — sandžakata. Priština je dosta stradala u doba Pikolominijevog pohoda 1689. i austrijskih upada koji su za njim došli, a potom i od požara 1859. i 1863. Sredinom XIX v. bila je poznata po panađurima i zanatima koji su se delimično održali i do danas. Od Turaka je oslobođena u balkanskim ratovima 1912.

U Prištini se nalazilo ili još uvek postoji nekoliko srpskih manastira i crkava. U crkvi sv. Spasa bio je sahranjen knez Lazar (posle nepune 3 godine prenet u Ravanicu). Na tom mestu Turci su podigli džamiju.

Prema turskom defteru iz 1477. u Prištini je postojao manastir Bukovac ili Presveta Bogorodica. Nije utvrđeno gde se nalazio. Manastir sv. Đorđa upisan je u turski defter iz 1544. ali je zapusteo pa je na njegovom mestu podignut karavan-saraj. Stara Prištinska mitropolija bila je u mahali Mitropolija. Porušena je i od njenog materijala podignuta je Pirinas džamija. Crkva sv. Petke, koju su po predanju sagradili egipatski vojnici na službi u Prištini, bila je na mestu današnje Kopt džamije. Pretpostavlja se da su na mestima crkava sv. Nedelje, Vozviždenija časnog krsta i Sv. arhanđela takođe podignute džamije.

Pesma pominje Prištinu kao grad Malić-paše (SM 63), odnosno mladog Milić-paše u kontekstu boja na Deligradu 1806. (Vuk IV, 31), kao grad iz kojeg stižu bogati tovari robe (Vuk IV, 53; SANU IV, 17), kao mesto sa panađurom koje je u davnini pripadalo Pletikosi Pavlu (SM 62) itd.

Literatura: Ристановић 2005; Ковачевић — Којић 2007; Даничић 2, 446; *Рјечник* s.v.; ЕП 3, s.v.

PRITOKA

- grad bijeli: *Iz Pritoke, grada bijeloga* (KH III, 3:107)
- selo: *Dok on selu i Pritoci siđe* (KH III, 6:134)
- bjela: *Goni konja do Pritoke bjele* (KH III, 3:527)
- bila: *I dok dođem do Pritoke bile* (KH III, 3:285)
- ravna: *Jeste l' išli u Pritoku ravnu* (KH I, 36:48); KH III, 6
- bez atribucije: *Od Pritoke Krilić Šabanaga* (EH 3:431); KH II, 75; KH III, 3

⊘ 44° 47′ N, 15° 55′ E

Mesto u BiH.

Selo u Bosni, na desnoj obali reke Une, 5 km istočno od Bihaća. Ima pravoslavnu crkvu sv. Petra i Pavla.

U pesmama se pominje kao mesto u kome je „bijela kula" Topal Mustaj-bega (KH I, 36), kao mesto porodice Šestokrilovića (KH II, 75), kao grad u kome živi „lijepa Zlata Kumalić Alage" kojom po svaku cenu želi da se oženi Grga Antonić iz Zadra (KH III, 3), odnosno kao mesto Osman-bega i njegove sestre dilber Umihane u kontekstu ženidbe Dizdarević Meha (KH III, 6). U EH 3, Ajka Hrnjičina, preobučena u muškarca, lažno se predstavlja kao „paša sa Krajine", Krilić Šabanaga od mesta Pritoke.

Literatura: ЕП 3 s.v.

http://www.balkaninstitut.com

PRIVARJE

- pitoma palanka: *Na Privarje pitome palanke* (KH II, 53:44)

Neutvrdiva ubikacija.

Prema pesmi, mesto u Lici i u njemu kula Hajdar-bega, nedelju dana hoda udaljena od Ravnih Kotara. Nju robe Kotarac Ilija i Gavran kapetan da bi oteli Hajdar-begovu jedinicu ćerku. Na kraju pesme oni obojica ginu, a devojka se udaje za svoga suđenika, Mujova Halila (Hrnjicu).

Danas na geografskim mapama nema mesta pod tim imenom.

PRIZREN

➊ Theranda, Prisdriana, Prisrenum, Presarin, Prisareno

E 1019. *Prisdriana*, stsrp. *Prizrěnь*, lok. *u Prizrěni*, od *pri- zьrěti*, up. bez prefiksa trpni pridev **zьrěnъ* > *Zrin*, *Zrinj* (ikavski oblik), sa drugim prefiksom *O-zren*. Izvorno oznaka uzvišenja koje se izdaleka vidi (Skok III 661b). (A. L.)

- grad: *Pa ti idi ka Prizrenu gradu* (Vuk II, 12:84); Vuk II, 31, 33; Vuk IV, 31; Vuk VI, 4; SANU IV, 18; SM 62, 123, 156
- grad bijeli: *U Prizrenu gradu bijelome* (Vuk II, 32:2); Vuk II, 34, 37, 40; Vuk IV, 31; Vuk VI, 4; ER 92; SM 156
- stojni grad: *U Prizrenu u stojnome gradu* (SM 123:2)
- mjesto pitomo: *U Prizrenu mjestu pitomome* (Vuk II, 28:2); Vuk II, 33; Vuk III, 10
- mesto ubavo: *Iz Prizrena mesta ubavoga* (Vuk II, 30:2)
- carevina: *U Prizrenu, našoj carevini* (Vuk II, 40:458)
- beli: *Pa ti idi u Prizrena bela* (Vuk II, 12:132); SANU II, 50
- bijeli: *Pak otide bijelu Prizrenu* (Vuk II, 29;65); Vuk IV, 31; ER 92; SM 63
- stojni: *Ajde š njima stojnome Prizrenu* (SM 63:87); SM 156
- pod Šaru planinu: *U Prizrena pod Šaru planinu* (Vuk II, 40:35)
- bez atribucije: *Poznade ga care od Prizrena* (Vuk II, 12:106); Vuk II, 35, 36, 40; Vuk III, 62; Vuk IV, 10, 11, 31; Vuk VI, 4; Vuk VIII, 73; SM 63, 144, 156, 161, 170; SANU II, 50; SANU III, 17

⊘ 42° 13′ N, 20° 45′ E

Grad u Srbiji.

Nalazi se u južnom delu Metohijske ravnice, u podnožju planine Šare, na obalama Prizrenske Bistrice, leve pritoke Belog Drima. Podignut je na raskrsnici važnih puteva od Jadrana ka Kosovu, i od Makedonije ka Peći.

U rimsko doba, blizu sadašnjeg Prizrena bio je grad *Theranda* (kod današnje Suve Reke), a u vizantijsko, grad *Prisdriana* (koja se 1020. pominje kao vladičanska stolica). Iz vizantijskog doba potiču i tvrđave Kaljaja (iznad Prizrena), Dervengrad i Višegrad (poznat kao Prizrenski gornji grad). Pod imenom Prizren, grad se pominje od 1019, kad je postao sedište episkopa. Srbi su ga zauzeli 1169. posle bitke kod Pantina, ali su posle poraza na Moravi 1190. morali da ga vrate. Posle desetogodišnje bugarske vlasti (od 1204), Prizren 1214. ulazi u sastav Nemanjića Srbije. U XIV v., za vreme careva Dušana i Uroša, bio je prestoni grad. U obližnjem mestu Ribniku nalazila se letnja rezidencija cara Dušana. U to vreme Dubrovčani su u Prizrenu imali konzula i mnogoljudnu koloniju. Mesto je bilo napušteno 1433.

Prizren je pao u turske ruke posle osvajanja Novog Brda (1455), a oslobođen je 1912. Pod Turcima je bio centar za širenje islama, sa bogatom čaršijom i gustim karavanskim saobraćajem. Krajem XVII v. stradao je od kuge, rata i ratne odmazde. Pred kraj turske vlasti, sredinom XIX v. (1844), opet je bio veliki grad sa ruskim, austrijskim, italijanskim i srpskim konzulatom.

Osim u Vuk II, 37 — gde se pominje kao mesto pored kojeg su Visoki Dečani, zadužbina „kralja Dečanskoga“ — Prizren se u pesmama najčešće javlja kao prestoni grad cara Stefana (Dušana):

> Knjige idu od Prizrena grada,
> Od Srpskoga silna car-Stevana
> (Vuk II, 31:3–4)

> Pije vino Srpski car Stefane
> U Prizrenu mjestu pitomome,
> Do njega su starci patrijari:
> (Vuk II, 28:1–3)

http://www.balkaninstitut.com

Pa ti idi ka Prizrenu gradu
Od Prizrena caru čestitome
(Vuk II, 12:84–85)

Pobolje se Srpski car Stjepane
U Prizrenu mjestu pitomome,
Pobolje se, umrijeti hoće
(Vuk II, 33:1–3).

Sličnu ulogu u epici imaju i Prilep i Novi Pazar (*vide*). Samo u pesmi SM 156 vladar koji umire naziva se Milutin car, a njegova žena Milica i njihov sin Uroš.

Posle careve smrti, Prizren se vezuje za protopopa Nedeljka (Vuk II, 34), Leku kapetana (Vuk II, 40), Mihata čobanina (u drugim varijantama Mijata hajduka — Vuk III, 62) itd. U pesmama kasnijeg nastanka pominje se u kontekstu boja na Krusima 1796. (SM 170), boja na Deligradu 1806. (Vuk IV, 31; SM 63), pohoda Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1862. (Vuk VIII, 73), i dr.

Prizrenske crkve

Nedaleko od Prizrena nalazi se manastir Sv. arhanđela, zadužbina kralja i cara Dušana (1331–1355), mesto u kome je on — kao ktitor — bio i sahranjen. U samom gradu, na usluzi dubrovačkoj koloniji, bile su u XIV v. dve katoličke crkve.

U gradu je manastir Bogorodice Ljeviške, a crkva sv. Spasa nalazi se na severnim padinama prizrenske tvrđave Kaljaje. Staro zdanje Prizrenske mitropolije sa dvorskom kapelom bilo je u neposrednoj blizini manastira. Nad dvorskim hramom Turci su podigli sahat-kulu. Crkva sv. Dimitrija, sagrađena početkom XIII v., nalazila se na mestu današnje rimokatoličke crkve sv. Bogorodice. Posredstvom Francuske, stara crkva je oduzeta od Srpske pravoslavne crkve 1855. i dodeljena katoličkoj zajednici u Prizrenu, koja je srušila staru crkvu i podigla svoju.

Mladi kralj Marko (poslednji iz loze Mrnjavčevića, epski Marko Kraljević) podigao je u Prizrenu crkvu sv. Nedelje na temeljima ranije crkve Vavedenja Bogorodice. Kralj Milutin sazidao je u Prizrenu crkvu sv. Stefana, ali do danas nije utvrđeno gde se ona nalazila.

Literatura: Ердељановић / Николић 1899, 57; Јиречек 1959b, 281; Marković 1971; Даничић 2, 274, 275, 423, 424; *Рјечник* s.v.; ЕП 3 s.v.

PRNJAVOR

➊ [grč. *prnjavor* = manastirsko imanje sa selom; fig. 'zabitno, zabačeno selo", PMC s.v.]
♦ bez atribucije: *Te padoše nasred Prnjavora* (Vuk IV, 26:6)
⊘ 44° 34′ N, 19° 47′ E

Selo u Mačvi (Srbija).

Pesma ga pominje u kontekstu boja na Čokešini 1804. kao mesto u kojem su „beli dvori" kneza Krsmana Vujičića.

Još i: u Srbiji — osim ovog — ima još 15 mesta sa istim imenom; grad na putu Banjaluka–Derventa, sada u Republici Srpskoj (BiH).

Literatura: Латковић 1954, 535.

PROKUPLJE

➊ Hammeum, Komplos, Urćup
🅴 Od imena svetitelja **Prokupьje* < gr. *Prokópios* 'Prokopije', sa promenom roda u srednji po analogiji na imenice tipa *snoplje*, kao i kod naziva praznika *Prokoplje*. Nema potrebe pretpostavljati pridev na *-je* od kraćeg oblika svetačkog imena *Prokop*, kako to čini Skok III 50a. (A. L.)
♦ grad bijeli: *Na Prokuplju gradu bijelome* (Vuk III, 10:56)
⊘ 43° 14′ N, 21° 35′ E

Grad u Srbiji.

Nalazi se na reci Toplici (levoj pritoci Južne Morave), j/z od Niša. Glavno mesto oblasti Toplica.

Prokuplje je poznato kao arheološko nalazište (lokaliteti Herkules, Pločnik i Kovolak), naročito iz rimskog doba. Utvrđenje na Hisaru, danas u ruševinama, podignuto je na antičkim temeljima, a oko njega je s vremenom bilo nastalo naselje *Hammeum*, jer je kroz Toplicu vodio put od Jadranskog mora, preko Niša, za Sofiju. Na Hisaru je, posle rimskog kastruma, bilo ranovizantijsko naselje *Komplos*, iz kojeg se kasnije razvilo srednjovekovno srpsko utvrđenje sa podgrađem.

Današnji grad je ime dobio po svom zaštitniku, svetom Prokopiju, koji je ovamo

http://www.balkaninstitut.com

prenet iz Niša pošto su ga Turci osvojili 1386. Prvi put se pominje u jednoj povelji kneginje Milice. Turci su osvojili Prokuplje 1439, ali je Segedinskim mirom 1444. ono vraćeno srpskoj državi. Deset godina kasnije, Turci su ga opet osvojili i nazvali *Urćup*. Kad je prestao da bude pogranično mesto, grad je izgubio raniji strateški značaj, pa je počeo da se razvija kao trgovački centar. U XVI v. mesto je imalo dubrovačku koloniju i veliki karavan-saraj. Dalji razvoj Prokuplja bio je ometan stalnim ratovima, raseljavanjem starosedelaca i doseljavanjem arbanaških kolonista. Iako je u XVII v. bilo njihova najveća trgovačka kolonija u Srbiji, Dubrovčani su ipak napustili Prokuplje u tom periodu. Najzad, orijentalna varoš u Prokuplju potpuno je izgorela kad su je Turci spalili 1877, napuštajući srpske gradove.

> *Prokupačke crkve*
> U Prokuplju postoje dve crkve: crkva sv. Prokopija i Latinska crkva.
> Crkva sv. Prokopija potiče iz X v., a obnovljena je 1734. Pošto su Turci zauzeli Niš, u nju su prenete mošti sv. Prokopija iz istoimenog niškog manastira. Smatra se da je grad po sv. Prokopiju i dobio ime, jer se 1395. pominje kao grad sv. velikomučenika Prokopija.
> Latinska crkva je podignuta u XIV v. Pominje se 1680.

Za grad se u Vuk II, 10 vezuje ime Juga Bogdana i njegovih devet sinova koji nisu istorijski potvrđeni. U drugim pesmama Jugovići se javljaju kao držaoci Kruševca ili Vučitrna.

Literatura: Ердељановић / Николић 1899, 34–35; Marković 1971; *Рјечник* s.v.; ЕП 3 s.v; TIR 61.

PROMINA, Promin

O Promona

E Od predslovenskog i predrimskog toponima *Promona*. Ženski rod *Pròmīna* prema *planina*, prvobitni oblik je svakako *Pròmīn* u skladu sa pravilom reflektovanja predslovenskih toponima na *-ōna*, up. *Solin* od *Salona*, *Labin* od *Albona* i dr. (Skok III 50b; up. i Лома 1997, 2). (A. L.)

- grad: *U Promin bi u grad uselili* (MH III, 5:463)
- kameni: *Da sam poslo pod Promin kameni* (MH III, 5:260)
- tvrd: *Tvrd je Promin, sam ga bog ubio* (MH III, 5:454)
- prokleti: *Sad vam valja u Promin prokleti* (MH III, 5:615)
- kleti: *Ja sâm ostô pod Prominom kletim* (MH III, 5:201)
- kraljev: *Jer on ne će kraljeva Promina* (MH III, 5:923)
- kod Promine: *Razbit ne ćeš Promin kod Promine* (MH III, 5:453)
- kod vode Promine: *Biti Promin kod vode Promine* (MH III, 5:319)
- bez atribucije: *Kralj Prominlijć po Prominu hoda* (MH III, 5:416)

Danas je Promina župa na zapadnim obroncima planine Promine u Hrvatskoj, uz srednji deo reke Krke. Sa s/i se graniči sa gradom Kninom, a sa juga s Drnišom. Kod Drniša još uvek postoje ostaci antičkog grada Promone, a na brdu iznad njega ruševine starog srednjovekovnog grada koji je bio aktivan još i u tursko doba. Sama župa Promina je geografski naziv za područje koje obuhvata više sela: Oklaj, Razvođe, Lukar, Suknovci, Matasi, Puljani, Čitluk, Mratovo, Bogetići, Ljubotić, Marasovine, Necven, Babodol i Podi.

Promina je tako nazvana po liburnskom gradu *Promoni*, koji se prvi put u pisanim dokumentima spominje 51. pre n.e. Kada su ga od Liburna zauzeli Dalmati i granicu pomakli na reku Krku 34. pre n.e., Liburnima su u pomoć došli Rimljani, koji su već do tada osnovali vojni logor u Burnumu, današnjoj Šupljaji, te s carem Oktavijanom na čelu zauzeli Promonu i sravnili je sa zemljom. Iako se antička Promona nikad više nije obnovila, ostalo je ime za planinu na čijim se obroncima nalazila i za područje zapadno od nje. Od Promone, Andertiuma (današnji Muć) i Salone (današnji Solin), kroz oblast Ogorje, vodio je put do Splita. Kasnije su ovi stari gradovi zamenjeni Kninom i Klisom, a na mestu antičke Promone podignuto je naselje Tepljuh kod Drniša.

http://www.balkaninstitut.com

U srednjem veku u Promini se spominje više istaknutih hrvatskih plemićkih porodica kao što su Svačići (od kojih je u Promini rođen i poslednji hrvatski kralj Petar Svačić), zatim Šubići, Nelipići, Martinuševići i drugi koji su podizali svoje gradove. U X v. postojala je i crkvena opština Promina, a obuhvatala je celokupno područje ispod planine Promine, od Knina do Drniša i reka Krke i Cikole. Uz gradove, tu su se nalazili i crkveni objekti od kojih su još i danas vidljivi crkva sv. Martina u Mratovu (prvi put se spominje 1412) i u Necvenu temelji crkve koja je bila posvećena Svetom duhu.

Turci su zauzeli Prominu posle pada Knina (1522).

U ovoj pesmi Promin je grad (ne župa), i to kaurski (verovatno onaj srednjovekovni čije ruševine još uvek postoje). Teorijski, radnja se može datirati u godinu pada Promine pod Turke, tj. u 1522. ukoliko se u obzir uzmu samo ruševine srednjovekovnog grada iznad antičkog lokaliteta. Poljska princeza kao žena „od Promina kralja" najverovatnije je epska fabulacija, budući da se nigde u izvorima ne pominje ženidba nekog od hrvatskih držalaca grada/župe „Lehovkinjom Marom", ili bar samo Poljakinjom. Siže je varijanta Vukove pesme „Smrt vojvode Prijezde" (Vuk II, 84), a izbor Promine za mesto zbivanja i dovođenje samog sultana pod gradske zidine možda bi se mogao povezati sa činjenicom da je baš tu rođen poslednji hrvatski kralj.

Literatura: Gunjača 1937; *Рјечник* s.v.

PROZOR

◐ Arupium, Vrlika

E Od *pro-zьrěti*. Osim u Bosni, ovaj toponim se javlja i na dalmatinskim ostrvima Cresu, Rabu, Pagu, po Skoku naziv za mesto odakle se nadaleko vidi (Skok 1950, 41, up. i 64, 72, 263); možda pre 'mesto koje se izdaleka vidi', up. *Prizren*. (A. L.)

- bili: *Da je sneseš do Prozora bila* (MH IV, 49:188)
- bez atribucije: *Svati nisu do Prozora sišli* (MH III, 11:463); MH IV, 49

⊘ 43° 22′ N, 18° 52′ E

Prozor

Mesto u BiH.

Antički *Arupium*, središnje naselje na području današnjih oblasti reka Gacke i Like u BiH; nalazio se na važnom rimskom putu koji je vodio prema Grčkoj (*Tarsatica–Senia–Arupium–Iadera*).

U srednjem veku, pod imenom Prozor, postaje središte župe Rame (XIV i XV v.). Nalazi se 5 km j/i od Otočca.

Turci su prilikom osvajanja Bosne 1463. osvojili i Ramu, ali ju je ugarski kralj Matija Korvin darovao iste godine Vladislavu, sinu hercega Stefana, zajedno s gradom Prozorom i još nekim susednim župama kao znak priznanja za njegovo sudelovanje u borbi protiv Turaka oko Jajca.

Prozor je za vreme Bajazida II (1481–1512) proglašen kasabom i u njemu je, kao i u ostalim kasabama, na sultanovu zapovest podignuta džamija o državnom trošku.

Prozor je imao svoj tvrdi grad *Studenac*, koji je bio značajan i po tome što je kraj njega prolazio važan trgovački put iz Splita, preko Duvanjskog polja u dolinu reke Bosne, do fojničkih i kreševskih rudnika. I u tursko doba je preko Prozora vodio put osvajačkih pohoda na Cetinu i u splitsko područje. Pričalo se kako je turska vlast napravila usred Prozora veliku upravnu zgradu sa zatvorom u podrumu.

Legenda o osvojenju Prozora

Narodna tradicija povezala je uz prozorski grad jednu legendu koja u osnovnim crta-

http://www.balkaninstitut.com

ma glasi: kad Turci nakon dugog opsedanja nisu mogli osvojiti grad, pitali su se otkud posada dobija vodu i zaključili da mora postojati podzemni vodovod. Kad ga nisu mogli naći, tražili su ko će im izdati pravac vodovoda. Nisu našli nikoga do jednu babu Dedićku, koja im je dala mudri savet: da drže ždrebe nekoliko dana bez vode i da ga provodaju oko grada, pa gde žedno ždrebe zakopa kopitom, neka i oni kopaju pa će naći vodovodne cevi (tomruke). Turci su tako osvojili grad, a babu i njeno pokoljenje pratilo je prokletstvo. Osim ovog, postoji i predanje o silnoj turskoj vojsci koja je izginula na prozorskoj tvrđavi.

Od dve pesme u kojima se pominje, jedna ga identifikuje kao mesto Luke Pavišića, sluge Hajser-generala (MH IV, 49), ali se u drugoj javlja izvesni Prozor na moru, i u njemu lepa Ana Primorkinja kojom se ženi kotarski kapetan Janko (MH III, 11).

Još i: utvrđeni grad u starohrvatskoj Cetinskoj županiji, uz Glavaš, Sinj, Trilj, Stolac, Gradac, Nutjak, Tugare i Poljičku župu. U vremenu između X i XI v., severni deo Cetinske županije se izdvaja u samostalnu župu — Vrličku, koja se na severu graniči sa Kninskom županijom, a na jugu (kod današnjega manastira Dragović) sa Cetinskom. Na severu Vrličke županije je grad Glavaš smešten pod obronkom Dinare, a grad Prozor nalazi se nad današnjom Vrlikom. Oba utvrđena grada nastaju u srednjem veku i kasnijeg su postanka nego sama župa Vrlika. Tokom druge polovine XV v., usled učestalih prodora Turaka kroz klanac Uništa na prostor Vrličke županije, stanovnici središta stare Vrlike ne odolevaju napadima, pa se sklanjaju u utvrđeni Vrlički grad (*Castrum Werhlychky*). Taj grad je zapravo grad Prozor, koji kralj Ladislav Napuljski 1406. daruje Hrvoju Vukčiću Hrvatiniću zajedno sa Vrličkom župom, a ovaj ga utvrđuje i priprema za odbranu od Turaka. S vremenom dolazi do potpunog preseljavanja stanovništva iz starog centra županije pod tvrđavu Prozor i na novo naselje prenosi se naziv ranijeg sedišta — Vrlike. Ostaci tvrđave Prozor (Gradina) uzdižu se i danas iznad grada Vrlike.

Kod Vuka u *Rječniku*: „zidine u Hrvatskoj na glavici više Otočca".

Literatura: Vego 1957; Anđelić 1958; *Рјечник* s.v.

PUŠTALA

♦ mala: *Treću knjigu pod Puštala mala* (Vuk IX, 12:182)

⊘ 42° 55′ N, 19° 13′ E

Mesto u Uskocima (Crna Gora).

Pesma ga pominje kao mesto „starca kapurana" Stevana Šećkovića u kontekstu turskog pohoda na Uskoke 1857.

http://www.balkaninstitut.com

R

RAČ

♦ grad: *I od Lješa i od Rača grada* (Vuk IV, 10:265)

Neizvesna ubikacija.

Utvrđenje u zoni Skadarskog jezera, ili nešto severnije u dolini reke Cijevne na zetskom putu prema Peći. Prema pesmi, moglo bi biti i u Albaniji. Možda mesto Raće (Raći, Raćesi — 42° 31′ N, 19° 22′ E — u Crnoj Gori) koje zaista jeste u blizini Skadarskog jezera.

Pominje se u kontekstu bitke pod Visočicom 1796, kao jedno od mesta iz kojih se regrutuje turska vojska.

RAČA

E Po srp. letopisu XV–XVI v. kralj Dragutin podigao je hram Vaznesenja *vь Jadrěhь na recě Drine zovomь Raču*. Obično se tumači kao pridev na *-jь* u ženskom rodu prema *rěka* od *rak*, up. *Rakovica*. U nekim slučajevima se ipak mora pretpostaviti u osnovi lično ime **Radъkъ* ili **Ratъkъ*, *Ratko*, dakle **Radъča* ili **Ratъča* > *Ratča*, up. pisanje u latinskim ispravama *Ratcha*, *Rachcha*, *Raccha*, polj. hidronim *Radcza*, pored oblika muškog i srednjeg roda polj. *Radecz*, češ. *Radeč*, sln. *Rače* pored *Radeče*. (A. L.)

♦ ukraj Drine: *Dok zapalim Raču ukraj Drine* (Vuk IV, 24:311)

⊘ 43° 36′ N, 19° 30′ E

Selo i istoimeni manastir u Srbiji, na ušću reke Rače u Drinu.

Po predanju, manastir je podigao kralj Dragutin krajem XIII v. Više puta je rušen i obnavljan, a 1795. obnovljen je zaslugom hadži Melentija Stevanovića, koji je rođen u Birču, u s/i Bosni (umro 1824).

Kod Vuka u *Rječniku*: „1) rijeka u Sokoskoj nahiji. 2) namastir na toj rijeci. 3) Njemački grad na lijevom brijegu Save (prema utoku Drine u Savu). 4) selo kad [sic] ovog grada. 5) selo, kao mala varošica u Šumadiji u nahiji Kragujevačkoj“.

Pominje se u kontekstu početka bune protiv dahija:

Dok zapalim Raču ukraj Drine,
I pogubim Adži-Melentija,
Koj' je iš'o preko mora sinjeg,
Te je vlašku ćabu polazio,
Pak se uzgred u Stambol svratio,
I od cara ferman izlagao
Za stotinu žutijeh dukata,
Da vlasima bogomolju gradi,
Da je gradi za sedam godina,
Načini je za godinu dana,
Evo ima šest godina dana
Kako zida pokraj crkve kule,
A u kule nabavlja džebanu
I po mraku topove privlači;
Vidiš, joldaš, da se nečem' nada!
(311–325)

Još i: *u Srbiji* — kod Kragujevca (varoš); kraj ušća Bosuta u Savu (tvrđava i stari grad Racha u Sremskoj Rači na Savi); selo nedaleko od Đakovice. *U Hrvatskoj* — u Bjelovaru (mesto uz istoimeni potok, prema zapisu iz XIII v.; selo kraj Topuskog (spominje se 1286); selo kraj Zadra (često pominjano u

http://www.balkaninstitut.com

XIII i XIV v.); selo kraj Vukovara (nekoliko puta pomenuto u XV v.); selo kraj Senja.

Literatura: Вукановић 1975, 162; Гавриловић 1994, 138; Даничић 3, 43; *Рјечник* s.v.; RJA; VE s.v. *Grad.*

RADEĆA

- selo: *I Zavalu i selo Radeću* (SM 21:62)

⊘ 42° 31′ N, 19° 16′ E

Selo u Piperima (Crna Gora).

Radeća je staro naselje u severnom delu istoimenog predela i deli se na nekoliko manjih celina, ali uglavnom na gornji i donji deo.

Legenda o nastanku sela

„Danas je glavni deo Radeće u gornjem delu sela, ali se po predanju i po ostacima vidi, da je nekad glavno selo bilo u današnjem donjem delu. Tako se npr. priča, da je i vojvoda Dragiša Šćepanov, koji je bio Radećanin i živeo pre devet pasova, stanovao pod 'Stijenom'. On je, veli se, živeo dobro s Turcima, te su svraćali ponekad njegovoj kući. Jednom su ga Turci zastali rano, kad je bio još u postelji, i on se zbog toga — da ne bi bio tako na domaku Turcima — premesti naviše, na mesto gde je današnje glavno selo. Tu je onda bila najvećim delom gusta šuma, koja se zvala Radećica.

Ova uspomena o vojvodi Dragiši ima u stvari opšti značaj. Nije se samo on povukao i sklonio ispred Turaka, nego su tako uradili i ostali Radećani i svi drugi stari Piperi. Svi su se oni povukli naviše i namestili svoja naselja na visoke, zavučene i teže pristupačne položaje. Usled toga su na dosta mesta poneki stari delovi seoski bili opusteli i njihove crkve i groblja napušteni.

Tako je bilo i sa donjim delom stare Radeće. U njemu ima od prilike na sredini iznad polja Drezge *staro groblje* i na njemu *crkvina* od davnašnje crkvice *Sv. Petke.* Crkvina se sad jedva poznaje. O starini toga naselja svedoče i kamene *gomile.*"*

U pesmi se pominje u kontekstu boja Mehmed-paše sa Piperima (za šta je nađen odgovarajući epski uzrok), kao selo u blizini Zavale:

I Zavalu Turci poharaše,
i Zavalu i selo Radeću,
no im opet pomoć priskočila
od Komanah i od Zagorčanah (61–64).

Literatura: Ердељановић 1917, 265, 368–369*.

RADUČ

- grad: *A Mujaga u Raduču gradu* (MH III, 23:1805)
- selo pitomo: *Od Raduča sela pitomoga* (EH 2:595); EH 3
- careva palanka: *Od Raduča, careve palanke* (MH III, 22:837)
- bijeli: *On okrenu do Raduča b'jelog* (KH I, 22:181); KH I, 22
- bili: *Najstrag sašo do Raduča bila* (MH III, 9:193); MH III, 21, 22; EH 6
- kameni: *Već je nosi u Raduč kameni* (MH III, 21:64); MH III, 23
- turski: *Po Udvini i turskom Raduču* (MH III, 21:253)
- na Lici: *Kad sađoše u Raduč na Lici* (MH III, 22:668)
- na ćenaru: *Dobro čuvaj Raduč na ćenaru* (EH 6:311)
- bez atribucije: *Ode beže sentom do Raduča* (KH I, 22:556); KH I, 22; KH II, 62, 65; MH III, 9, 21, 23; EH 4, 6

⊘ 44° 23′ N, 15° 35′ E

Selo u Hrvatskoj.

Smešteno je ispod Vaganskog vrha (Ličko-senjska županija), oko 30 km j/i od Gospića.

Srbi su počeli da naseljavaju Raduč krajem XVII v., dolazeći iz okoline Knina, gde su stigli iz zapadne Srbije preko Hercegovine. Okolna mesta: Počitelj, Drenovac, Ribnik, Bilaj, Ostrvica, Gornja Ploča, Trnovac, Lički Osik i Gospić.

Raduč se javlja samo u muslimanskim pesmama, i tamo je vrlo omiljen lokalitet. U njemu pesme pominju Kumalijće — Mujagu (MH III, 21–23; KH II, 62, 65; EH 2) i Nuhana (KH I, 22) i njihovu sestru Ajku (EH 6), a osim njih još i Muju Merdanagića (MH III, 9).

Literatura: ЕП 3 s.v.

RAK

- bili: *U tevdilu bilom Raku siđe* (MH IV, 50:150)

http://www.balkaninstitut.com

Neizvesna ubikacija.

Iako se radnja pesme događa u Unđuriji (turskoj Mađarskoj), „bili“ Rak se pominje kao mesto u hrišćanskoj Mađarskoj, jednako kao i Janok iz koga radnja polazi. Pevač mesto Rak dovodi u vezu sa jednim predstavnikom plemićke porodice Rakoci (u pesmi — Rakucija), tj. sa njegovom pogibijom od Ahmedbegove ruke. Ovo povezivanje po zvučanju je standardan postupak u stvaranju folklorne etimologije i najčešće nema nikakve veze sa faktografijom (porodično imanje Rakocija bilo je u mađarskom mestu *Sarpspatak*). Opis pogibije jednog od Rakocija:

Ljutu zmiju bega Ahmedbega,
Kad no ne kće zmija mirovati,
Ven on sebe tevdil učinio,
U tevdilu bilom Raku sidje,
Pogubio Rakuciju bana
I banova Mitra bajraktara,
Svemu, bane, krstu na sramotu (147–153)

ne odgovara onome što se zna o istoriji ove porodice: Đerđ Rakoci II jeste poginuo od turske ruke ali u borbi blizi grada Kluža, a Ferenc Rakoci je, posle neuspešne bune protiv Habzburgovaca, prebegao u Tursku i tamo mirno živeo sve do smrti (*vide* BLAŽUJ, DUBRAVE, EGER, HOTIN, LONDON I dr.).

RAKĆE

- krvave: *Sprema Tura na Rakće krvave* (Vuk IX, 11:227)

⊘ 42° 31′ N, 19° 22′ E

Mesto u nekadašnjoj Katunskoj nahiji (Crna Gora).

Pominje se u kontekstu vojevanja na Kuče 1856:

Diži, Turo, crmničku nahiju
I pred njome hrabre kapetane,
Udri s vojskom na selo Zagredu.
Ti, Ivane, lješanska vojvodo!
Ti okreni lješansku nahiju,
Pa ćeš s tvojom vojskom udariti
Sprema Tura na Rakće krvave,
Brzo oba sela osvojite,
I živijem ognjem izgorite (221–229).

RAKITA

- bila: *Hodžić-Husu sa Rakite bile* (MH IV, 26:603)

⊘ 44° 40′ N, 16° 26′ E

Mesto u BiH.

U pesmi se pominje u kontekstu ženidbe Dizdarević Meha, kao mesto porekla junaka zasužnjenog u kuli Gavran-kapetana u Ravnim Kotarima:

A poznade Hodžić-Huseina,
Hodžić-Husu sa Rakite bile,
Pa podiže sužnje nevoljnike (602–604).

> Još i: naselja (Mala i Velja Rakita) severno od Sladojevog dola u plemenu Cuce (Crna Gora); istoimeno mesto u Hrvatskoj; selo u Makedoniji.

Literatura: *Рјечник* s.v.; Imenik YU 332.

RAKITNO

- ravno: *Hajde, sine u Rakitno ravno* (MH VIII, 4:158)
- bez atribucije: *I Rakitno rádi porobiti* (MH VIII, 4:159)

⊘ 43° 28′ N, 17° 19′ E

Selo u opštini Posušje (BiH).

Tu je u srednjem veku bila župa Rakitno sa istoimenim mestom, koja se prvi put pominje 1408. u povelji kralja Ostoje. Pripadala je bosanskim vladarima.

Pesma je pominje kao mesto Idriš-kapetana, u kontekstu napuštanja samostana u Rami (*vide*):

Onda reče Janković Stojane:
„Dva srdara, do dva pobratima!
Sramota je nami k Rami sići
Jal' bez rane, jal' bez mrtve glave,
Već, čuješ li, Daničiću Mato,
Hajde, sine, uz vodu Neretvu,
Robi, sine, sela oko vode,
Robi, sine, s obadvije strane!
Hajde, sine u Rakitno ravno,
I Rakitno rádi porobiti
Sve do kule Idriš-kapetana“ (150–160).

> Isto tako i: Rakitnica u Srbiji — selo u Labu, j/i od Podujeva.

Literatura: Vego 1957; *Рјечник* s.v.; ЕП 3 s.v.

http://www.balkaninstitut.com

RAMA (Gornja i Donja), Ramana

E Kao ime oblasti od početka XI v., izvorno ime rečice, svakako predslovenskog i predrimskog porekla (Skok III 105a). Oblik *u Ramani* mogao bi se odnositi na manastir *Rmanj(a)* na Krki. (A. L.)

Rama

- bijela crkva: *A u Rami, u bijeloj crkvi* (MH VIII, 4:2)
- bijela: *I on pojde u Ramu bijelu* (MH VIII, 4:144)
- plemenita: *Hajde, sine, k Rami plemenitoj* (MH VIII, 4:138)
- bez atribucije: *Sramota je nami k Rami sići* (MH VIII, 4:152)

Ramana

- više namastira: *U Ramani više namastira* (SANU III, 13:2)

Kraj, reka i katolički samostan u Bosni.

Reka danas praktično ne postoji jer je sama sebe potopila kad su je zagradili branom za veštačko (Ramsko) jezero. Sastojala se od tri izvora: Rame, Buka i Krupića, uz nekoliko manjih pritoka. Po reci je i čitav kraj dobio ime.

Rama se deli na Gornju i Donju.

U Gornju Ramu spadaju gornjoramska kotlina i župe Šćit, Rumboci, Prozor i Uzdol, dok Donju Ramu čine područja župa Gračac i Doljani.

Rimljani su u Rami ostavili značajne tragove, posebno puteve. Otkopani su i fragmenti rimskih nadgrobnih spomenika iz doba cara Hadrijana.

Hrišćanstvo se srazmerno rano ukorenilo u Rami, o čemu govore tragovi stare bazilike u Varvari. Šta se sa tom hrišćanskom zajednicom desilo nakon provale Slovena i rušenja crkve u VI v. — teško je reći jer nema istorijskih podataka. Teško je takođe pouzdano utvrditi da je Varvara dobila ime po sv. Varvari (Barbari), prema tradiciji mučenoj 306. i zazivanoj u svojstvu zaštitnice rudara, ili jednog od 14 pomoćnika u nevolji. Nije, ipak, isključeno da je ona dala ime starom naselju na Velikoj Gradini, pogotovo što je to bilo mesto livaca i rudara. Možda Varvara nije bila jedino mesto koje je imalo crkvu. Po predanju, u (danas muslimanskom) selu Kleku nekad je bila crkva, a jedna njiva se zvala Sutivani, što podseća na sv. Ivana.

Srednjovekovna župa Rama s gradom Prozorom spadala je u srednju Bosnu i, zajedno sa Uskopljem i Livnom, bila je pod vlašću bosanskih vladara sve do 1463, kada je ugarski kralj Matija Korvin, nakon pada Bosne, oslobodio jedan njen deo od Turaka i poklonio ga Vladislavu Hercegoviću.

Ramski samostan

Nakon podele bosanske vikarije na Bosnu Hrvatsku i Bosnu Srebrenu 1514, samostan u Rami se spominje kao jedan od trinaest samostana koji su ostali u bosanskoj provinciji. Ovaj samostan je od starine bio na Šćitu, što dokazuju grobovi oko crkve koji su nađeni prilikom kopanja zidina stare crkve 1855, i prilikom kopanja temelja za sakristiju 1904. To što ga neki autori smeštaju u „grad" Ramu nema nikakve osnove, jer grad Rama nije poznat u istoriji.

Ramski samostan je tri puta (1557, 1667. i 1687) paljen i zapusteo, a njegovi fratri mučeni i ubijani. Prvi put su ga zapalili Turci, drugi put je izgoreo nesrećnim slučajem, a treći put su ga zapalili sami redovnici kad su rešili da prebegnu u Dalmaciju. Prema istorijskim izvorima, ovaj poslednji događaj organizovao je mletački providur Antun Zeno, a pretpostavlja se da ga je sproveo u delo poglavar krajišnika Božo Milković. Sam događaj je ostavio dubok trag u narodu i o njemu se i danas pričaju legende, na primer da su fratri, noseći Gospinu sliku uz Klanac i penjući se na Proslapsku planinu, zastali, da su okrenuli sliku prema Ramskoj kotlini i da je Gospa uzdahnula: „Moja Ramo, moja grdna rano!"

Celih 69 godina kasnije, i mnogo više u skladu sa predanjem nego sa istorijom, fra Petar Filipović piše u *Sinjskoj kronici* (ili, kako je sam autor zove, u „Arhivu samostana nekoć svetog Petra u Rami u Bosni a sad svete Marije na nebo uznesene u Sinju u Dalmaciji, 1756"): „Godiscta 1686. rata Bečkoga, osvojisce Mlečani Sign grad u Cetini, a godiscta sdlidechiega 1687. Stojan Jankovich Serdar Kotarskii, vridnii i rabrenii vojnik, ali okornicza i pripredena harka, skupi voisku, i ulize u Bosnu robechi Livno, Duvno, i druga mista tja do Rame, i buduchi

http://www.balkaninstitut.com

unissao u Ramu, doge sa svom vojskom k' Manastiru, a Manastir pravo onu večer u očči gniegova dossastja, bisce poslii drugoga sažgagnja posve svarscen, i dospiven, i rečče Fratrom, akochie ostat, neka ostanu, akolichie poch sc'gnim u Dalmaciu pod krilo Principovo, da igiu. Fratri ostat nesmidosce, jerbi Turczi rekli, da su onni vojsku naveli, i Tursku zemgliu porobili, i tako sc'gnim u Dalmaciu pogiosce. Napartisce na'kognie ono Ruha Sacristie, i Prateži drughe varlo mallo, a ostalo vojska popadde, razjaghmi, i odnese. Naiposli u dilegnju Guardian svojom vlastitom rukom dadde oggagn Manastiru, koiga sažga tja do zidova, kako onda, tako i danas."

Na kraju ovog niza stoji narodno predanje o istom događaju. Priča se da je Stojan Janković dva puta bezuspešno dolazio u Ramu da vodi fratre, a kad je došao treći put, spustio se u Kopčiće, spalio selo, porobio ga, pobio Turke, a pred džamijom ispekao ovna i noćio. Sutradan je otišao na Šćit te s fratrima i narodom otišao u Dalmaciju. Rastajući se od crkve i samostana, gvardijan je oboje potpalio da Turci ne skrnave mučeničke kosti i svetinju. Zbog tog strašnog dela sišao je s uma tako da je svezan doveden u Sinj. O njemu se dalje više ništa ne zna. Narodni guslar opevao je ovaj tragični događaj u desetercu, fra Grgo Martić objavio je pesmu koju je čuo od guslara Davida Prljića, a preštampao ju je i Vladić 1882. u svojim *Uspomenama*. Ovde je prenesena iz VIII knjige zbirke Matice hrvatske.

Begovi Kopčići

U komentaru koji daje uz pesme svoje prve zbirke, Kosta Herman skreće pažnju na najstarije bosansko muslimansko plemstvo, begove Kopčiće (Kovčiće), čiji je osnivač bio izvesni Gazi Kasum, alajbeg iz Šama (nije jasno da li se ovde misli na Damask ili na Siriju uopšte). Epski Alaj-beg Kopčić, rodom iz Gornje Rame, junak epskih razmera ali i istorijska ličnost, za poljskog princa koga je zarobio — po predanju — u bici na Mohaču 1526, dobio je u Bosni onoliko zemlje koliko je za jedan dan uspeo da objaše na svom konju Mlikotu. Iz toga doba ostala je u lokalnoj tradiciji poslovica: „Objahuje kao Kopčić Duvno".

U selu Rumbocima, pored puta koji iz Prozora vodi u Varvaru, nalazi se Kopčića turbe koje je sagrađeno od kamena i ima kupolast krov. U njemu je sahranjen beg Kopčić, koji se prvi ovde naselio i koji je u doba „fetha" primio islam.

Još i: selo Ram, nekada Hram, s/i od Požarevca (Srbija) i u njemu ruševine srednjovekovnog grada.

Literatura: Vladić 1882; Vego 1957; Даничић 3, 32.

RAMNI LAZ

♦ na krajinu: *Iz Ramnoga laza na krajinu* (Vuk VIII, 73:2767)

Vide RAVNI LAZ

RASTOKA

E [*Rastok* 'antimon' (Vuk, *Рјечник* s.v. *расѿок*).]

♦ careva palanka: *Iz Rastoke, careve palanke* (KH III, 8:563)

Neizvesna ubikacija.

U pesmi se pominje kao mesto između Otoke i Krupe, verovatnije u Bosni nego u Hrvatskoj. U epsko vreme i jedan deo Hrvatske bio je pod Turcima, pa je razgraničenje između Hrvatske i Bosne bilo manje značajno.

Moguće je da se misli na selo Rastoke na reci Slunjčici sa starim vodenicama kod Slunja.

Još i: mesto (44° 35′ N, 15° 17′ E) i srednjovekovna župa u Hrvatskoj, na području oko današnjeg Vrgorca. Pominje se u X v. kod Konstantina Porfirogenita. Sedište ove župe bilo je grad Visoka.

Literatura: Јиречек 1959b, 238; *Hrvatski leksikon* II s.v.

RAVNI LAZ, Ramni laz

♦ na krajinu: *Iz Ramnoga laza na krajinu* (Vuk VIII, 73:2767)

⊘ 42° 30′ N, 19° 14′ E

Mesto u Piperima (Crna Gora).

U pesmi se pominje kuća Vukotića u kontekstu prvog pohoda Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1852–1853:

Pa ih Savo za Pipere pita,
A jesu li braću pomirili
I Pipere braću sastavili:
„Svakoga smo divno umirili

http://www.balkaninstitut.com

Do krvave kuće Vukotića
Iz Ramnoga laza na krajinu,
A njih nigda smirit' ne možemo"
(2762–2768).

RAVNJE

- bez atribucije: *I dok mi je na Ravnju Miloša* (Vuk IV, 40:16)

⊘ 44° 56′ N, 19° 25′ E

Mesto u Srbiji, blizu reke Drine.

Blizu Ravnja, između Save i Zasavice, Srbi su 1813. bili iskopali i utvrdili šanac da spreče prelazak bosanske vojske u Srbiju. U šancu je isprva bio samo Simeun Katić sa svojom vojskom, a zatim su pristigli Miloš Obrenović, Stojan Čupić i prota Mateja Nenadović.

Pesma ga pominje u kontekstu Karađorđevog opraštanja sa Srbijom.

Literatura: Латковић 1954, 576.

REBIĆ

- grad: *Što je, pobre, u Rebiću gradu* (SANU III, 50:3)
- bez atribucije: *Kade Stojan u Rebića dođe* (SANU III, 50:95)

⊘ 44° 32′ N, 15° 44′ E

Mesto u Hrvatskoj.

U pesmi, grad značajan po tome što se u njemu po lepoti i izbirljivosti pročula Hajka, sestra rebićkoga bana. U tom kontekstu ga pominje i Vuk u *Rječniku*. Neodlučnu mladu stavljaju na košiju, a prvi do nje stigne — i dobije je za ženu — Janković Stojan.

RIBIĆ

- bez atribucije: *I od Ribića dva Šejtanagića* (MH IV, 37:388)

⊘ 44° 48′ N, 15° 53′ E

Selo u Bosni, pored Bihaća.

Poznato je po bogatom arheološkom nalazu japodskih nekropola iz perioda V–II v. pre n.e.

Pesma u Ribiću pominje dva Šejtanagića, u kontekstu motiva o dvoboju sa devojkom prerušenom u junaka.

Literatura: Даничић 3, 68; *Hrvatski leksikon* II s.v.

RIBNIK

- grad: *Ne će Osman gradu ni Ribniku* (KH II, 65:161)
- beli: *Oli k meni pod bela Ribnika* (Vuk III, 56:9)
- bijeli: *Ali ćemo bijelu Ribniku* (KH II, 62:159); KH II, 65; MH IV, 33
- bili: *A na Ribnik bili udariše* (MH IV, 33:27)
- bili na bogazu: *I Ribnika bila na bogazu* (MH IV, 33:108)
- na bogazu: *Sve spominje Ribnik na bogazu* (MH IV, 33:60)
- bez atribucije: *Knjigu piše aga od Ribnika* (Vuk III, 56:1); ER 63; KH I, 27, 31; KH II, 65, 71, 75; KH III, 7; MH III, 9, 21, 33, 41; MH IX, 3; EH 3

Vide LIČKI RIBNIK

RIĐANI

- bez atribucije: *Nego pravo bježi u Riđane* (Vuk VI, 80:267); Vuk VI, 81; Vuk VIII, 73

⊘ 42° 46′ N, 18° 53′ E

Mesto kod Nikšića u Crnoj Gori.

Staro pleme u Hercegovini, pominje se u izvorima 1430. Riđani su često napadali dubrovačke trgovce i njihove posede u Konavlima. Nekada su živeli oko Grahova i Risna, pa su se pomerali u pravcu Nikšića. Oni su dali ime i današnjem mestu Riđani kod Nikšića.

Turci su zauzeli Riđane 1466. Kao nahija se pominje u *Defteru za Hercegovinu 1477,* što je prvi i najstariji popis ove oblasti, otkako je ona organizovana kao poseban sandžak Hercegovina.

Kod Vuka u *Rječniku*: „nekakvo pleme negdje oko Crne gore".

Pesme pominju od Riđana Vuka (Vuk VI, 80) i Rada (Vuk VI, 81), a u pesmi Vuk VIII, 73 — koja peva o pohodu Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1852–1853. — pominju se Bare pod Riđanima (kod Nikšića) kao vojno zborište.

Literatura: Vego 1957; Vukčević 1985; *Рјечник* s.v.

http://www.balkaninstitut.com

RIG

- grad bijeli: *A od Riga, grada bijeloga* (EH 12:144)
- grad pogani: *A od Riga grada poganoga* (EH 12:192)
- bijeli: *Od Karlovca i Riga bijela* (MH IV, 34:6)
- kameni: *Drugi Višić od Riga kamena* (EH 12:224)
- vlaški: *Drugi Višić od Riga vlaškoga* (EH 12:258)
- bez atribucije: *Mi idemo Riga uhoditi* (EH 12:789); MH IV, 34

Neutvrdiva ubikacija.

Pominje se samo u ove dve muslimanske pesme i gotovo je nemoguće ubicirati ga na savremenim geografskim kartama. Čak i relativno određen geografski kontekst:

Modar s' oblak uz nebo podiže
Nisko dolje od zemlje nimačke,
Od Karlovca i Riga bijela
(MH IV, 34:4–6)

zapravo ne daje nedvosmislenu informaciju, makar i polovičnu, jer Karlovac može biti i grad u Hrvatskoj i grad u Sremu (Sremski Karlovci). U oba slučaja epska odrednica „nemački" imala bi smisla jer ne označava stvarnu etničku pripadnost, već stoji kao sinonim za termin „hrišćanski". Siže pesme otklanja tu zabunu, jer je iz njega lako zaključiti da se radi o Karlovcu u Hrvatskoj. Pitanje Riga ostaje, međutim, nerešeno jer mesta pod tim imenom nema, ni kod jednog ni kod drugog Karlovca.

Daničić navodi dva značenja ove reči: 1) kralj (lat. rex), kao u „рыга срьпскы иже нарицаѥмы Лазарь"; 2) muško ime.

> Osim toga još i: Riga, glavni grad Latvije, na istoimenoj reci.

Literatura: Даничић 3, 49.

RIJEČANI

➊ Salthua

- lijepo selo: *I lijepo selo Riječane* (Vuk IX, 32:1386)
- krvavi ravni: *Na krvave Riječane ravne* (Vuk VIII, 54:114)
- bez atribucije: *Evo Turci preko Riječana* (Vuk VIII, 54:124)

⊘ 42° 20′ N, 19° 3′ E

Selo u Crnoj Gori.

Nalazi se 4 km j/i od Rijeke Crnojevića. Ima crkvu sv. Stefana iz XVIII v.

Pominje se u kontekstu sukoba Crnogoraca i Hercegovaca sa Turcima 1862:

Kleti Turci osvojiše Župu,
Ali Srbi pogoreše kule,
Meterize selo osvojiše,
I Dujevu selo na krajinu,
I lijepo selo Riječane,
Šinđonaško selo osvojiše,
I maleno selo Arbanase,
I tu mnogi Turci izgiboše
(Vuk IX, 32:1382–1389).

> *Manastir sv. Jovana Vladimira (Šinđon)*
> Nalazi se u mestu Šenđini 6,5 km j/i od Elbasana („Šinđonaško selo" u pesmi). Manastir je u XIII v., u dolini reke Škumbe, izgradio vizantijski car Mihailo Paleolog za mošti svetog Jovana Vladimira koje su dotle ležale u manastiru Prečista Krajinska. Manastir je temeljno obnovljen 1381–1383, a grad Elbasan je osnovan skoro sto godina kasnije. Vuk IX, 32 ga pominje kao jedno od albanskih sela koja su Turci osvojili i zapalili.

Literatura: Даничић 3, 70; ЕП 3 s.v.

RIJEKA, Rijeka Crna

Rijeka

- ramna: *Povede ih na Rijeku ramnu* (SANU IV, 12:98)
- ravna: *Zdravo došli na Rijeku ravnu* Vuk IX, 19:227)
- mala: *Jednu pravo na Rijeku malu* (SANU IV, 19:25); SM 9, 27; Vuk VI, 44; Vuk VIII, 63, 71; Vuk IX, 19, 22
- bez atribucije: *Na Rijeku na Crnojevića* (SANU IV, 12:4); SANU IV, 18; SM 9, 15; Vuk VIII, 28, 63, 73; Vuk IX, 1, 4, 14, 32; KH I, 27

Rijeka Crna

- bez atribucije: *Oću sići na Rijeku Crnu* (SANU IV, 35:200)

Vide RIJEKA CRNOJEVIĆA

RIJEKA, Rijeka Senjska

➊ Tarsata, Tarsatica, Fiume

http://www.balkaninstitut.com

E Po reci koja se još zove i *Rječina*, njeno predslovensko ime moglo je biti **Tarsa* ili **Tarsus*, odatle antički naziv mesta *Tarsatica*, *Tharsaticum* > *Trsat*, sthrv. i *Crsat*, *Trsak* (Skok III 509). (A. L.)

- bez atribucije: *Od Trijesta i Rijeke Senjske* (Vuk VIII, 43:34)

⊘ 45° 20′ N, 14° 24′ E

Grad u Hrvatskoj.

Najveća hrvatska luka i sedište Primorsko-goranske županije.

U antičko doba na tom mestu bilo je liburnsko naselje *Tarsata*. U vreme Rima to je municipijum *Tarsatica*, sa središtem na mestu današnjeg Starog Grada.

U srednjem veku (počev od XIII v.) naselje se udvaja na Trsat i Rijeku Sv. Vida (*Flumen Sancti Viti*). Trsat drže knezovi Krčki, a Rijekom na smenu vlada više gospodara dok se u XIV v. ne ustale knezovi Devinski i Krčki. U sledećem veku (posle nestanka loze knezova Devinskih), dolazi u posed porodice *Walsee*, a pošto se i ona ugasila, sredinom XV v. prelazi u ruke Habzburgovaca. Sve do 1776. ostaje deo njihovih naslednih zemalja.

U XV v. ekonomska moć Rijeke slabi usled provale Turaka u Dalmaciju i prekida trgovinskih tokova, budući da Habzburgovci daju prednost Trstu. Ceo XVI v. prolazi u daljem slabljenju grada prouzrokovanom dinastičkim i unutrašnjim trvenjima, ratovima i sukobima na relaciji Mlečani — uskoci, i konkurencijom Bakra koji je bio u posedu Zrinskih.

U XVIII v. (1719) proglašena je slobodnom lukom na osnovu patenta Karla VI. Tada su izgrađeni i putevi za Trst i Karlovac. Dvorskim reskriptom iz 1776. carica Marija Terezija pripojila je Rijeku kraljevini Hrvatskoj i podvrgla je Kraljevskom hrvatskom vijeću. Sedam godina kasnije reskript je preformulisan tako da i Mađari mogu polagati pravo na Rijeku, naročito pošto je iste godine ukinuto Hrvatsko kraljevsko vijeće, a njegove ingerencije prenete na Ugarsko namesničko veće.

Za vreme Napoleonove kampanje Rijeku privremeno (1799. i 1805) okupiraju Francuzi, a u periodu 1809–1813. bila je u sastavu Ilirskih provincija. Posle pada Napoleona pripala je Austriji, pa kraljevini Iliriji, i 1822. civilnoj Hrvatskoj. U toku revolucionarne 1848. u Rijeku je ušao ban Jelačić i upravljao njom kao guverner. Spor između Hrvata i Mađara oko Rijeke u okviru Austro-Ugarske trajao je sve do propasti Dvojne monarhije.

Kod Vuka u *Rječniku*: „Stadt Fiume (ponajviše *Senjska Rijeka*)“.

U pesmi se pominje u kontekstu francusko-austrijskog sukoba oko prevlasti u Dalmaciji i Boki Kotorskoj, koji je neočekivano rešen pojavom ruskih pomorskih snaga u Boki pod zapovedništvom admirala Sinjavina 1806.

Literatura: *Рјечник* s.v.; *Hrvatski leksikon* II s.v.

RIJEKA CRNOJEVIĆA, Rijeka, Rijeka Crna

E U narodu i u starim zapisima prosto *Rijeka*, najranije 1485. u povelji Ivana Crnojevića: *u rěcě*; *Crnojevića* je administrativni i knjiški dodatak, radi razlikovanja od drugih mesta istog imena. (A. L.)

Rijeka

- ramna: *Povede ih na Rijeku ramnu* (SANU IV, 12:98)
- ravna: *Zdravo došli na Rijeku ravnu* (Vuk IX, 19:227)
- mala: *Jednu pravo na Rijeku malu* (SANU IV, 19:25), SM 9, 27; Vuk VI, 44; Vuk VIII, 63, 71; Vuk IX, 19, 22
- bez atribucije: *Dokle Đuro na Rijeku dođe* (SANU IV, 18:20); SANU IV, 12; SM 9, 15; Vuk VIII, 28, 63, 73; Vuk IX, 1, 4, 14, 32; KH I, 27

Rijeka Crna

- bez atribucije: *Oću sići na Rijeku Crnu* (SANU IV, 35:200)

⊘ 43° 18′ N, 19° 13′ E

Varoš u Crnoj Gori.

Grad u staroj Zeti. Plašeći se najezde Turaka i brzog pada skadarskog Žabljaka, Ivan Crnojević, u narodu poznatiji kao Ivan-beg,

http://www.balkaninstitut.com

preselio je u drugoj polovini XV v. prestonicu, a zatim i mitropoliju sa Vranjine na Obod, brdo iznad tadašnjeg mesta Rijeke. Tako Obodski grad postaje mesto stolovanja kuće Crnojevića. Prva ćirilična knjiga na slovenskom Jugu štampana je u štampariji Crnojevića, koja je po donošenju iz Mletaka, krajem XV v., bila smeštena na Obodu.

Na Rijeci Crnojevića nalazio se zimovnik Petrovića, jer je ovde klima blaža nego na primorju. Čuveni most preko reke podigao je 1853. knjaz Danilo, a onaj veći, koji povezuje Rijeku sa Virpazarom, knjaz Nikola 1905.

Tokom XIX i početkom XX v. Rijeka Crnojevića je bila najjači pazar na ovom delu Balkana. U Rijeci su živeli i trgovali pripadnici sve tri vere, a za najbolje trgovce smatrani su muslimani.

Pesme je pominju u raznim kontekstima: istrage poturica 1707. (SM 9), boja na Visočici 1796. (SANU IV, 19), boja na Sitnici 1849. (Vuk VIII, 63), bitke za Žabljak 1852. (Vuk IX, 4), pohoda Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1852–1853. (Vuk VIII, 73; Vuk IX, 1), bitke na Skadarskom jezeru 1858. (Vuk IX, 19), boja na Grahovcu iste godine (Vuk IX, 14), smrti knjaza Danila 1860. (Vuk IX, 22) itd.

Literatura: Јовановић 1948; Шкриванић 1959, 92; Даничић 3, 70.

RIJEKA SENJSKA

- bez atribucije: *Od Trijesta i Rijeke Senjske* (Vuk VIII, 43:34)

Vide RIJEKA

RIM

➊ Roma

- duboki: *I četiri Rimu dubokome* (EH 2:36)
- prostrani: *Pa ja sađoh Rimu prostranome* (KH I, 26:682)
- bez atribucije: *A mi da ga u Rim odnesemo* (SANU III, 70:24); SANU III, 71; EH 2; KH I, 10, 21; KH II, 59, 60, 67

⊘ 41° 53′ N, 12° 28′ E

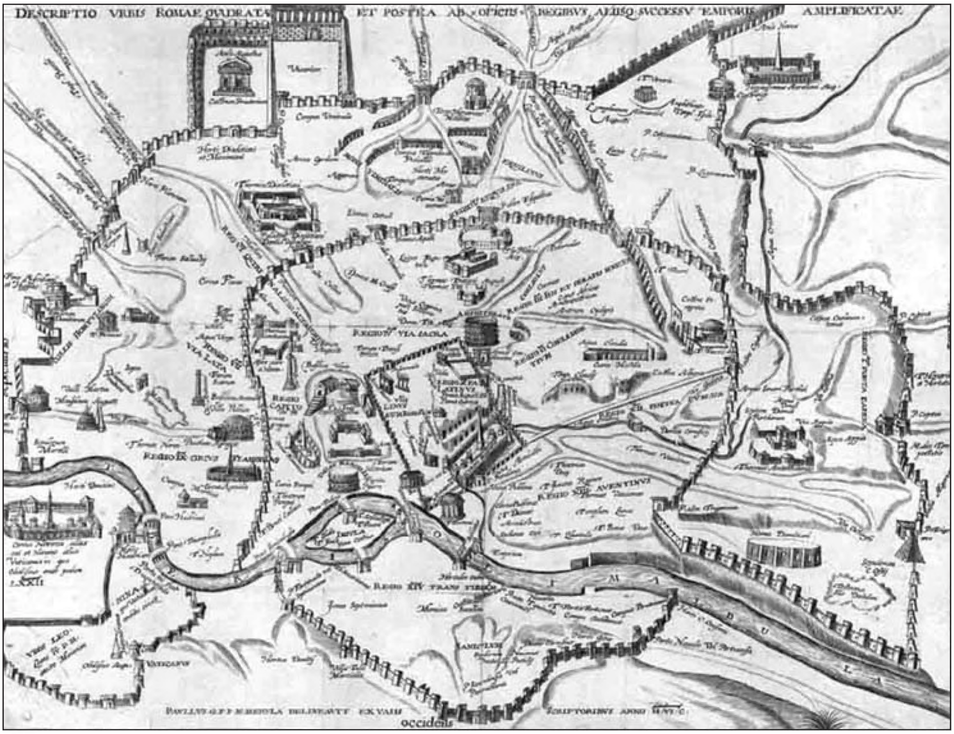
Glavni grad Italije.

Smešten je na reci Tibru, između Apenina i Tirenskog mora. Jedan od najstarijih evropskih gradova i vrlo dugo glavni centar evropske kulture. Budući da na svojoj teritoriji ima u enklavi i Vatikan, Rim je takođe i centar rimokatoličanstva.

Prema mitskoj priči osnovali su ga božanski blizanci Romul i Rem, a prema istorijskim izvorima Rim je počeo kao beznačajno pastirsko naselje na Palatinu, čiji se najraniji ostaci datiraju u IX v. pre n.e. Sam grad je tokom VIII v. pre n.e. osnovan na važnom trgovačkom putu između Etruraca na severu i grčkih kolonija na jugu. Kao administrativni centar moćne Rimske imperije, Rim je već oko II v. bio veliki grad iz koga se upravljalo ogromnim prostranstvom od Britanije do Mesopotamije. Na svome vrhuncu u III v. on je imao dva miliona stanovnika; u srednjem veku taj se broj bitno smanjio, da bi u renesansi (XV v.) ponovo počeo da raste. Renesansa je bila drugi period procvata grada Rima čemu je bitno doprinelo i to što se papa stalno naselio u njemu. Iako je moć Rima otada u stalnom padu, on je ipak ostao u srži evropske civilizacije. Glavnim gradom Italije proglašen je po njenom ujedinjenju 1870.

U pesmama, hrišćanskim i muslimanskim, Rim se nikad ne pominje kao svetovna prestonica, već uvek kao papsko sedište (kod muslimana se i sam papa javlja kao *Rimpapija* u EH 2, ili *rimpapa* — npr. KH I, 21). U muslimanskim pesmama javlja se i oblik *rimluk* (*Da ga ljepšeg u rimluku nema* — KH II, 59:41) koji označava sav zapadni tj. katolički svet. Među srpskim poslovicama se, međutim, sačuvala i ova: „Prvi je Rim bio blagočastiv, pa će biti i pošljednji", gde se — prema Vukovom komentaru — izražava nada u ponovno jedinstvo hrišćanske crkve. U drugim poslovicama Rim se pominje pre svega kao papin stan („Bio je u Rim, a nije vidio pape"), zatim kao znamenito mesto koje je daleko i skupo („Išla bi baba u Rim, ali nema s čim; kupila bi svašta, ali nema za šta") i najzad kao mesto u koje se gospodska deca šalju na školovanje („Ja po-

http://www.balkaninstitut.com

***Rim** 1094*

slah sina u Rim da promijeni turin, a on kad dođe iz Rima, donese dva turina“). Uz nju Vuk donosi ovaj komentar: „Kazao u Kotoru nekakav otac kad ga je sin vrativši se iz Rima iz škole zapitao da li je i onđe onaj isti mjesec što i u Rimu sja. *Turin* znači *usta* ili upravo *rilica*“.

U hrišćanskim pesmama se pominje u kontekstu smrti patrijarha Arsenija (SANU III, 70, 71). Rasprava oko toga gde će biti sahranjeno patrijarhovo telo — u Beču, gde je umro, u Rimu, gde mu je mesto među apostolima Petrom i Pavlom, ili u Krušedolu kome pripada kao pravoslavni crkveni poglavar — ima u pesmi i politički i verski značaj:

Svetla kruno, Jozepe ćesare,
Te ako se ovde prestavio
Arsenije u Beču našemu,
U čestitu u Beču našemu
Gospod mu je dušu prevatio,
A nama je telo ostavio
Da mi telo tamo ne puštamo,
Već da ovde lepo saranimo
Kod našega staroga ćesara —
Gospodara pored gospodara;
Ako li baš i ni tako neće,
A mi da ga u Rim odnesemo
Kod svetoga i Petra i Pavla —
I ono su njini apostoli!
(SANU III, 71:53–66).

Otac Isaija ipak dobije dozvolu i pratnju da prenese patrijarhovo telo u Krušedol, ali ne pre nego što pripreti caru Jozefu bunom njegovih srpskih podanika:

Svetla kruno, Jozepe ćesare,
Puštaj telo di je naručeno,
Jer tako mi Boga velikoga,
Kako ću gode knjigu propustiti
I do Srema i do ramne Bačke,
Sve su tamo Srblji vitezovi,
Sve pod puškom i pod britkom sabljom,
Do dan do dva oće pod Beč doći
I tebe će iz stola krenuti, (81–89).

U muslimanskim pesmama javlja se kao atribut bečkog cara :

http://www.balkaninstitut.com

Sv'jetla kruno, od Beča ćesare,
O jasnosti, Rima pogledanje!
(KH I, 10:156–157)

u kontekstu turskog zauzeća Budima, a inače u vidu formule (*Kuku bane, Rimu pogledanje!* — KH II, 59, 60; *Pa se kune Rimom i zakonom* — KH II, 67).

Literatura: Караџић 1965; Liebeshuetz 2003; Даничић 3, 50; *Рјечник* s.v.; VE s.v.

RIPAČ

E Skok pomišlja da je od *ripa* 'stena', ali ispravno dodaje da onda sufiks nije jasan. Kako se *Ripač* pominje tek od 1447, sme se dopustiti da je *-i-* tu ikavski refleks jata. U tom slučaju bi ovaj toponim imao potpunu paralelu u češkom *Řepeč* koji Profous izvodi od *řepka* 'uljana repica', no pre će biti antroponimskog porekla, up. češ. *Řepčice*, patronimik s.-h. tipa na *-ići*. Sa antroponimom *Rěpa, Rěpka* računa i Bezlaj 1961, 150 povodom niza toponima, među njima sln. *Repče*, koji bi se samo u rodu razlikovao od *Rěpъčь*. (A. L.)

- bijeli: *Otiskoše Ripču bijelome* (MH III, 3:134)
- bili: *Golubiću a do Ripča bila* (MH III, 4:54)
- bio pokraj Une: *Uze Ripač bio pokraj Une* (MH III, 4:657)
- ukraj Une: *Osvojit ću Ripač ukraj Une* (MH III, 4:609)
- bez atribucije: *I u Ripču konak učiniše* (MH III, 3:135)

⊘ 44° 45′ N, 15° 57′ E

Mesto u BiH.

Stari grad u Bosni, na ostrvu u Uni, kod istoimenog mesta, oko 9 km j/i od Bihaća. Tu se i danas nalaze ostaci starih građevina i muslimansko groblje. Donedavno je bio vidljiv i jedan zid samog grada. U blizini Ripča otkrivene su i rimske iskopine.

Ripač se prvi put spominje 1408, u jednoj povelji kralja Sigismunda Tomi Tompi, kao centar župe Hum. U toj povelji stoji da je rečeni Tompa stekao zasluge braneći grad Ripač od Bošnjaka i Turaka. Imao je župski sto na kome su učestvovali humski plemići i koji se pominje 1493. Ripač su držali Frankopani, a od 1447. knezovi Krbavski. U XVI v. u gradu je sedeo kastelan sa vojnicima koji su se plaćali iz državne kase. Jedno vreme njime su upravljali Izačići kao kapetani. Grad je imao svoju crkvu, trg i sud. Ripačka crkva je pripadala Kninskoj biskupiji.

Ripač je bio građen da brani grad Bihać, ali su ga Turci svejedno osvojili prvo 1582, a onda konačno 1591. Iz Ripča je i porodica Lipovača iz koje potiče čuveni junak muslimanske epike — Mustaj-beg Lički. Istorija više ne pominje Ripač posle 1697, kada su ga opsedali hrvatski ban Adam Bačan i karlovački general Karl Auersperg. Tom prilikom je u njemu uhvaćen Kariman-aga, koji je pre toga držao grad Vranograč. Grad je defintivno napušten između 1833. i 1838.

U pesmama se pominje kao prvi konak na putu od Bihaća do Glamoča (MH III, 3) i kao mesto u proročanskom snu kojim se najavljuje pad Bihaća u turske ruke (MH III, 4) — uvek kao grad blizu Golubića na Drini.

Literatura: Lopašić 1943; Kreševljaković 1953; Vego 1957; VE s.v. *Grad*.

RIPANJ

❶ Hripanj, Hripnje

- bez atribucije: *Evo, kažu, braćo, više Ripnja, | Više Ripnja, pobro, baš kod Trešnje* (SANU IV, 48:97–98)

⊘ 44° 38′ N, 20° 31′ E

Selo u Srbiji, južno od Beograda.

U ataru sela ima tragova starijih naselja koja su ovde postojala u različitim istorijskim epohama. To su, pre svega, preistorijska nalazišta, zatim ostaci starog selišta, „čaršije" i nekadašnjih rudnika. U turskim popisima iz XVI v. zabeleženo je kao *Hripanj*, *Hripnje* ili *Hirbine*.

Pominje se u kontekstu Vučićeve bune 1842. (*vide* KRAGUJEVAC).

Literatura: Шабановић 1964; Вујовић 1973; Букановић 1975, 163; Гавриловић 1994, 141; ЕП 3 s.v.

RISAN, Risno, Rišanj

❶ Rhisinium, Risano

E Stsrp. *Risьnь*, kod Porfirogenita *Rísena*, od lat. *Risinium*, verovatno preko lokativa

http://www.balkaninstitut.com

Rīsinī (no oblik *Rišanj, -šnja* odražavao bi osnovu *Risinio-*). Ime je predrimsko, kod gr. pisaca *Rhízōn*, *Rhizonikós kólpos* 'Risanski zaliv'. (A. L.)

Risan

- grad bijeli: *A u Risnu gradu bijelome* (SM 59:149)
- bijeli: *Doklen k Risnu bijelome doše* (Vuk IV, 2:8); Vuk III, 68; 61; Vuk VII, 10; Vuk VIII, 26; SM 22; SANU III, 19; KH I, 6
- bijeli na krajinu: *Od bijela Risna na krajinu* (Vuk VIII, 61:360)
- široki: *Od mojega Risna širokoga* (Vuk VII, 10:115); KH I, 6
- njemački: *Pa ih Risnu njemačkome sprema* (Vuk IX, 30:92)
- na Gabeli: *Da će poći Risnu na Gabeli* (SANU III, 19:47)
- na krajinu: *Posla knjigu Risnu na krajinu* (SM 144:50); Vuk III, 34, 68
- bez atribucije: *U Risnu je zagrliti ne ćeš* (Vuk III, 68:70); Vuk III, 69; Vuk IV, 15; Vuk VII, 10, 20; Vuk VIII, 26, 46; Vuk IX, 13; KH II, 72

Risno

- bez atribucije: *Po večeri u Risno je doš'o* (Vuk III, 34:70)

Rišanj

- grad bijeli: *A iz Rišnja grada bijeloga* (SM 86:3)

⊘ 42° 31′ N, 18° 42′ E

Mesto u Crnoj Gori.

Grad kod istoimenog mesta u Kotorskom zalivu, najstariji u Boki Kotorskoj.

Sudeći po antičkim napisima, osnovali su ga u III v. pre n.e. pripadnici ilirskog plemena Risoniti (Rizuniti) po kojima je dobio ime *Risinium*. Prema predanjima, bio je središte pomorstva, zanatstva i trgovine ilirske države. U grčko-rimsko doba njegov je značaj bio toliki da se čitava Boka zvala po njemu — Risanski zaliv. Po predanju, bežeći pred Rimljanima, ovde se 228. pre n.e. sklonila ilirska kraljica Teuta koja se — kad je Risinium pao — bacila sa stene u more.

Vreme pod Rimom (I i II v.) bilo je vreme najvećeg napretka ovog grada. Plinije Mlađi pominje ga kao utvrđeni grad rimskih građana. Bio je centar rimske provincije i imao je status municipija. Iz tog perioda potiču ostaci palata građenih od grčkog mermera i ukrašavanih skulpturama i raskošnim mozaicima. U jednoj palati iz II v. otkriveni su mozaici koji se ubrajaju u najlepše evropske spomenike ove vrste, naročito mozaik sa figurom boga sna Hipnosa, za koju se tvrdi da je jedina takva u svetu. U VI v. (591) pominje se kao sedište biskupije. Stari grad Risan je većim delom potonuo u more (kao i stari Kotor, dok su staru Budvu u IX v. porušili Saraceni). Sa dolaskom Slovena, u njegovoj okolini formira se slovenska župa. U srednjem veku Risan gubi nekadašnji značaj pa se u X v. pominje kao deo oblasti Travunija, čiju sudbinu deli otad pa nadalje. U XV v. beleži se 1444. kao grad u vlasti hercega Stefana.

Turci su osvojili Risan 1482. i držali ga (sa dva manja prekida) sve do 1684. kao svoje pogranično uporište. Za vreme njihove vlasti sagrađene su dve tvrđave — Grkavac i Velenjak. Posle povlačenja Turaka, muslimansko stanovništvo je prešlo u Nikšić, a Mlečani su u Risan i okolinu naselili Hercegovce, pretežno hajduke.

U svome delu *Crna Gora i Boka Kotorska* Vuk ja zapisao: „Rišnjani su svi, kao i Crnogorci, grčkog zakona. U cijeloj varoši ima samo jedna jedina katolička kuća, pa ipak je za to u pravoslavnoj crkvi postavljen jedan oltar, gdje katolički sveštenik iz okoline nedjeljom i praznikom služi *misu.* Ovaj u ostaloj Evropi neobični slučaj da pod jednijem istijem krovom vrše službu božiju dvije vjere, nije bio rijedak pod Mlečanima u ovijem krajevima. Npr. u Kotoru, gdje katolika ima manje nego pravoslavnijeh, ipak katolici imaju 10 crkava, a pravoslavni su imali samo jednu vrlo malu. Pa i u toj maloj crkvi sve do dolaska Francuza na jednom oltaru služili su katolici. Francuzi su ovaj oltar uklonili, i ustupili su pravoslavnima još jednu crkvu."*

Pesme u njemu pominju Ivana (Vuk III, 34) i Petra (Vuk VII, 10) Rišnjanina, Rišnjanina hadžiju (Vuk III, 68), Ćelović-serdara (Vuk VII, 20; Vuk VIII, 26) i dalje događaje u kontekstu ženidbe knjaza Danila (Vuk IX,

http://www.balkaninstitut.com

13), crnogorskog pohoda na Nikšić (Vuk VIII, 46) itd.

Literatura: Накићеновић 1913; Карациħ б.г. 27*, 140–141; Даничић 3, 50; *Рјечник* s.v.; VE s.v. *Grad*; PE s.v.

RITOPEK

➊ Tricornium
- lijepo selo: *Iz lijepa sela Ritopeka* (Vuk IV, 24:238)

⊘ 44° 44′ N, 20° 39′ E

Selo u Srbiji.

Jedno od najstarijih sela u okolini Beograda. Nalazi se pored Dunava, ali je tri puta menjalo položaj, uglavnom zbog čestih „bežanija" tokom viševekovnih borbi za Beograd.

Pominje se u kontekstu početka bune protiv dahija:

Dok pogubim protopop'Nikolu
Iz lijepa sela Ritopeka,
On pašuje, a ja subašujem (237–239).

U doba Prvog srpskog ustanka, Ritopek se pominje kao selo u nahiji Gročanskoj. Sredinom XIX v. imao je 92 kuće i 440 stanovnika, parohijalnu crkvu i školu.

Literatura: Николић 1903; Вукановић 1975, 163; Гавриловић 1994, 141.

ROGAČA

➊ Roganiz
- selo: *Katić Janko iz sela Rogače* (Vuk IV, 28:6)
- bez atribucije: *I Kosmaja poviše Rogače* (SANU IV, 48:9)

⊘ 43° 48′ N, 20° 16′ E

Selo u Srbiji.

Nalazi se j/z od Kosmaja, ispod Rogačkog brda, s obe strane Rogačke Reke. Na izvorištu se ova reka zove Tresija, a dalje ispod sela Turija.

Kao već formirano naseljeno mesto, Rogača se pominje još u prvim decenijama XVIII v. Na Langerovoj karti nalazi se pod imenom *Roganiz*. Početkom XIX v. za Rogaču su vezana imena vojvode Janka Katića i kneza Nikole Katića, istaknutih ličnosti iz Prvog srpskog ustanka. U dokumentima Državnog saveta iz 1836. Rogača se navodi kao glavno mesto Turijskog sreza.

Predanje o postanku imena Rogača

O imenu *Rogača* postoje dva tumačenja. Prema prvom, postalo je po nekoj lipi koja je bila tako rakljasta kao da je imala rogove. Za drugo se priča, kad se gradila crkva na mestu sadašnje Crkvine, da je jedan zidar pokazujući nešto u selu svojim drugovima rekao: „kod one rogate stene". Posle se taj naziv „rogata stena" uobičajio i od njega je postalo ime Rogača.

U kraju sela pod samim Kosmajem stoje razvaline manastira Tresija.

Pominje se u kontekstu boja na Salašu 1806. (Vuk IV, 28) kao mesto Janka Katića, čuvenog vojvode iz Prvog srpskog ustanka, i u kontekstu Vučićeve bune 1842. (SANU IV, 48 — *vide* KRAGUJEVAC).

Literatura: Милићевић 1888, 243–245; Ердељановић 1902; Николић 1903; Вујовић 1973; Вукановић 1975, 163; Гавриловић 1994, 142.

ROGALEVO

- bez atribucije: *Od Vraneša i od Rogaleva* (Vuk IV, 53:175)

Selo u novopazarskom kraju (Srbija), blizu Šahovića.

Pominje se u kontekstu sukoba Moračana i Kolašinaca:

A kada su na Mulečе bili,
Tu ih mnogi Turci sustignuli
Od prostrane Štitarice ravne
I od polja iza Štitarice,
Od Vraneša i od Rogaleva (171–175).

Literatrura: Латковић 1954, 609.

ROGAMI, Rogame

- selo: *Raseliću selo na Rogama* (Vuk VIII, 62:111)
- najprvo selo: *Na najprvo selo na Rogame* (SM 162:48)
- bez atribucije: *Dok dođoše na breg od Rogamah* (SM 50:50); Vuk VIII, 62

⊘ 42° 23′ N, 19° 18′ E

Selo u Piperima (Crna Gora).

http://www.balkaninstitut.com

Nalazi se u blizini Novog Sela i mesta Tuzi, Dušići i dr. U Vuk VIII, 62 identitet mesta utvrđen je iz konteksta, budući da bi nominativ oblika u stihu 111 bio *Roge*.

Pominje se u kontekstu sukoba sa skadarskim pašom 1844. kada su izgubljeni Vranjina i Lesendro (*vide*) u Skadarskom jezeru (Vuk VIII, 62), pohoda skadarskog vezira Mahmuta Bušatlije na Bjelopavliće (SM 162) i pohoda Hasana Hota na Pipere (SM 50). U istoj pesmi (SM 50) u Rogamima se pominje i „bijela Nenadića kula" iz koje se od Turaka brane Đuro Nenadić i njegovih „tridest Rogamjanah ".

Literatura: Латковић 1954; RJA s.v.; Imenik YU 342.

ROGANI

- selo: *Na Rogane selo udariše, | I Rogane selo opališe* (Vuk IV, 6:93–94), SM 21; Vuk IX, 10
- bez atribucije: *Od Roganah Prevračev Radonja* (Vuk VIII, 5:42); Vuk IX, 10

⊘ 42° 20′ N, 19° 6′ E

Selo u Crnoj Gori.

Nalazi se u okolini Karuča, Dodoša i mesta Ploče, na ušću Zete u Moraču.

Prema *Rječniku* JA, nalazi se u Riječkoj nahiji. Na današnjim kartama postoje tri različita mesta: Rogami (42° 23′ N, 19° 18′ E), Gornji Rogami (42° 29′ N, 19° 17′ E) i Rogani sa varijantom Rogane (42° 20′ N, 19° 6′ E). Epika podržava razliku između Rogana i Rogama i nikad ih ne pominje zajedno u istoj pesmi.

Rogani se javljaju u kontekstu sukoba Crnogoraca sa Tahir-pašom (Vuk IV, 6), vojevanja na Kuče 1855. (Vuk IX, 10 — *vide* ORAHOVO) i ukidanja harača u Piperima (Vuk IV, 6; SM 21). Od epskih junaka, u njima se po imenu pominje Prevračev Radonja (Vuk VIII, 5).

Literatura: RJA s.v.

ROKOČI

- ravne: *Hajde šnjima na Rokoče ravne* (Vuk VIII, 54:60)

⊘ 42° 40′ N, 18° 44′ E

Selo kod Trešnjeva u Crnoj Gori.

Pominje se kao zborno mesto Crnogoraca:

> Svaki kupi svoju četu malu,
> Hajde šnjima na Rokoče ravne,
> A tu, braćo, da se pričekamo (59–61)

koji kreću da osvete kapetana Tripka Midžorovića sa Kobiljeg Dola. Njega su na prevaru pogubili i glavu mu uzeli turski uskoci Simo i Andrija Mandekara dok je branio ovce u planini Čumojevici.

Literatura: http://www.montenegro.org.au /pleme_cuce.html

ROŠNIK, Rožnik

- bez atribucije: *Od Rožnika Omera Ljevaka* (KH II, 75:259)

⊘ 40° 43′ N, 20° 2′ E

Selo u Albaniji.

Nalazi se s/i od Berata. Nekad selo *Rožnik* u staroj Zeti.

Pesma peva o preotimanju kadune Ali-bega Cerića od Stojana Jankovića i u Rožniku pominje turskog junaka, izvesnog Omera Ljevaka, koji ima besnog vranca.

Literatura: Шкриванић 1959, 93.

ROVCA

E Pleme su *Rôvci* (Vukov *Рјечник*). Teško može biti isto što i naziv za insekta *ròvac*, pre preoblika prideva na *-ski* od nekog toponima **Rov* (**Rov-ine*, **Rov-ište* ili sl.): **Rovsci*, lok. **Rovscěh* uprošćava se disimilacijom u *Rovci*, *Rovcěh*, up. HUM. Selo *Rovci* ima i u Hrv. Zagorju kod Križevaca. (A. L.)

- selo: *Lukin Petar od sela Rovaca* (Vuk VIII, 73:2682)
- mjesto viteško: *Od Rovaca mjesta viteškoga* (Vuk IX, 16:392)
- mjesto junačko: *Iz Rovaca mjesta junačkoga* (Vuk IX, 16:481)
- brdo kameno: *Od Rovacah brda kamenoga* (SM 135:117)
- kamena: *Na haraču u kamena Rovca* (SM 135:42); Vuk III, 69; Vuk VIII, 17, 23; Vuk IX, 17, 18
- bogata: *A šilje je u bogata Rovca* (Vuk VIII, 73:662)
- bez atribucije: *Jedno bješe Vuksan od Rovaca* (Vuk IV, 4:10); Vuk IV, 5; Vuk VIII,

http://www.balkaninstitut.com

23, 67, 68, 73; Vuk IX, 17, 18, 32; SM 10, 51, 135
⊘ 42° 47′ N, 19° 53′ E

Pleme, kraj i mesto u Crnoj Gori.

Nalaze se između Pipera i Bjelopavlića sa zapadne, a Gornje i Donje Morače sa istočne strane.

U Rovcima ima više naseljenih mesta kao što su: Trmanje, Vlahovići, Mrtvo Duboko, Međuriječje, Cerovica, Liješnje, Višnje, Sreteška Gora i Gornja Rovca. Gornja Rovca se i sama dele na više krajeva. Donja ili neka Stara Rovca ne postoje i u narodu se o njima ništa ne zna. Pretpostavlja se da je prvo i najstarije naselje u Rovcima bilo bliže Morači, npr. u sadašnjem Međuriječju.

Rovca se pominju često i u oba značenja — kao pleme i kao mesto. Javljaju se u kontekstu pohoda Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1852–1853. (Vuk VIII, 73), boja na Kolašinu 1858. (Vuk VIII, 67; Vuk IX, 16, 17, 18), crnogorskog udara na Lukovo, tj. na turske ovce (Vuk VIII, 68), crnogorskih i hercegovačkih sukoba sa Turcima 1862. (Vuk IX, 32) i sl.

Literatura: Барјактаровић 1984; *Рјечник* s.v.

ROVINE (Gornje i Donje), Rovina

Rovine

- sa sred gore Crne: *Iz Rovina sa sred gore Crne* (Vuk IV, 15:9)
- bez atribucije: *Vidio sam dole u Rovina* (SANU II, 80:23); Vuk VIII, 20, 24, 61; SM 20, 170

Rovina

- bez atribucije: *Mi idemo dole u Rovinu* (SANU II, 80:42)

⊘ 42° 33′ N, 18° 50′ E

Selo u plemenu Cuce (Crna Gora).

Deli se na Gornje i Donje.

Odatle je čuveni epski (i istorijski) junak Nikola Tomanović, zvani Nikac od Rovina. O njemu posebno pevaju — ili ga pominju — pesme Vuk VIII, 20, 24, 61 i SM 20. Rovine se pominju i u kontekstu boja na Krusima 1796. (SM 170).

Još i: Rovine u opštini Bosanska Gradiška (BiH); Rovine u opštini Ivanjica (Srbija).

Literatura: Вукановић 1975, 163; Гавриловић 1994, 141–142; Даничић 3, 51; Imenik YU 344.

ROŽAJ

- bez atribucije: *Do Rožaja i Peštere ravne* (SM 63:188)

⊘ 42° 50′ N, 20° 10′ E

Mesto u Crnoj Gori.

Kod Latkovića — „predeo i varošica u Sandžaku, na izvorištu reke Ibra“.

Pominje se u kontekstu boja na Deligradu 1806, kao jedno od mesta iz kojih se regrutuje turska vojska.

Još i: Rožanj u Bosni (Zvornička opština) i u Srbiji kod Podujeva.

Literatura: Латковић 1954, 552; *Рјечник* s.v.

ROŽNIK

- bez atribucije: *Od Rožnika Omera Ljevaka* (KH II, 75:259)

Vide ROŠNIK

RUDINA

- ravna: *Omer bega sa Rudine ravne* (KH II, 50:93)
- bez atribucije: *Pa Rudinu našu svu porobi* (KH II, 50:73); KH II, 75

Neizvesna ubikacija.

S obzirom na poreklo pesama, sigurno je jedino da se radi o mestu u Bosni, a o kojem zapravo — teško je reći budući da između 43° i 44° N i 16° i 18° E u BiH ima 15 mesta pod imenom Rudine, a u Srbiji između 42° i 44° N i 19° i 22° E ima 5 takvih mesta.

Pesma KH II, 50 pominje u Rudinama Omer-bega čiju porodicu i njega samog uhvati i zarobi šibenički ban:

Možeš ono upamtiti vr'jeme,
Kada dođe šibenički bane,
Pa Rudinu našu svu porobi,
Omer bega moga uhvatio,
Omer bega, moga gospodara,
Troje mi je djece ujagmio:
Meha sina od sedam godina,
I Mustafu od devet mjeseci,

http://www.balkaninstitut.com

Kćer Ajkunu od tri godinice
(KH II, 50:71–79).

U KH II, 75 u Rudinama se pominje Haso Čelebić.

Literatura: Imenik YU 345; *Рјечник* s.v.

RUDINICE (Gornje i Donje)

- maleno selo: *U maleno selo Rudinice* (Vuk IV, 57:275), SANU IV, 34

⊘ 43° 4′ N, 18° 51′ E

Mesto u Crnoj Gori, opština Plužine.

Jedno od najstarijih naselja u Pivi.

Smatra se da je ime dobilo po tome što se nekada u njemu vadila ruda, čemu u prilog ide i toponim (u gornjem delu sela) Ruđino guvno, kako se naziva jedna glavica od crvene zemlje sa velikim procentom gvožđa. Nalazi se južno od Seljana, na levoj strani kanjona reke Komarnice. Selo se deli na Gornje i Donje Rudinice. Katuni su na Gornjim brdima i u Dolima.

U Gornjim Rudinicama živi porodica Bajovići od Bajeva Polja. Oni su neposredni potomci Baja Nikolića Pivljanina.

Obe pesme, i na isti način, pominju ovo mesto u kontekstu pogibije Smail-age Čengića, gradeći uzlaznu liniju nedela koja su dovela do njegove nasilne smrti:

Pa s' otole aga podigao
U maleno selo Rudinice,
I tu treći konak učinio
U nekakva Aleksića kneza,
I tu veći zulum učinio,
Ljubio mu ljubu na sramotu
(Vuk IV, 57:274–279).

Literatura: Даничић 3, 59; Imenik YU 345.

RUDNIK

E 1296: in Seremo in contrata de *Rudinico* (Dinić 1978, 140), stsrp. *Rudnikъ* (Даничић 3, 59). Toponimizovan termin *rudnik*, nastao sažimanjem od *rudni breg*. (A. L.)

- grad bijeli: *U Rudnika grada bijeloga* (Vuk II, 63:72)
- bez atribucije: *Od Rudnika slavna gospodara* (Vuk VIII, 49:60); KH I, 21

⊘ 42° 47′ N, 20° 41′ E

Mesto u Srbiji.

Stari grad 11 km s/i od Gornjeg Milanovca, na ogranku Velikog Šturca.

U podnožju Šturca bili su bogati rudnici srebra i olova. Sagrađen je na antičkim temeljima. Od XIII v. pa sve dok ga Turci nisu osvojili, Rudnik je bio značajno mesto sa dubrovačkom kolonijom. U blizini grada nalazio se mali dvorac Srebrnica u kome je povremeno boravio despot Đurađ. U XVIII v. od Turaka ga je preoteo Eugen Savojski, ali su ga Turci povratili 1739. i spalili. U XIX v. u njemu je još uvek bilo nekoliko naseljenih turskih kuća. Po izbijanju Prvog srpskog ustanka, Rudnik je bio prvo mesto koje su ustanici napali i oslobodili 1804. Tu se naročito istakao vojvoda Arsenije Loma koji je prvi počeo bitku.

Pesma Vuk II, 63 pominje u Rudniku „veliku kuću Dizdarića", a Vuk VIII, 49 bana Postupovića, „slavna gospodara". U muslimanskoj pesmi KH I, 21 Rudnik se javlja u onom delu fabule koji se odigrava u gradu Aršanu (tj. Oršavi na Dunavu):

Kad pukoše topi na Aršanu,
Otpukoše na Karalimanu,
Na Rudniku i na Todorniku,
I ostalim gradovima redom;
Sva s' kaurska zemlja upalila
(1164–1168).

> Još i: 1) selo severno od Velesa (Makedonija); 2) selo na krajnjem istočnom delu Metohijskog Podgora, 30 km s/i od Peći (Srbija).

Literatura: Јиречек 1959b, 265; Каниц 1, 1985; Даничић 3, 59; *Рјечник* s.v.; VE s.v. *Grad*; ЕП 3 s.v.

RUGOVO, Rugova

E Prisvojni pridev od slovenskog ličnog imena *Rug*, posvedočenog u XIV v. u istom kraju; nije verovatno izvođenje od alb. reči *rrugë* 'put', mn. *rrugave* (Грковић 1982, 187–189). (A. L.)

- više Peći ravne: *I Rugovu više Peći ravne* (Vuk IV, 31:196)
- viš' Peći pitome: *I Rugovu viš' Peći pitome* (SM 63:181)

Selo kod Peći u Metohiji (Srbija).

U turskom popisu iz 1485. u Rugovu je bilo 110 muških obveznika — Srba.

http://www.balkaninstitut.com

U obe pesme se pominje kao jedno od mesta iz kojih se kupi turska vojska za boj na Deligradu 1806.

Takođe i: klisura kojom protiče Pećka Bistrica.

Literatura: Латковић 1954, 552; *Рјечник* s.v.

RUNJANI

- bez atribucije: *Prvi Srblji u Runjane došli* (Vuk IV, 33:442)

⊘ 44° 32′ N, 19° 15′ E

Selo u Srbiji.

Nalazi se 4 km istočno od grada Loznice.

Iz Runjana je dejstvovala pomoć koja je opsednutoj Loznici došla iz Lešnice tokom bitke za Loznicu 1810, u Prvom srpskom ustanku — što i jeste tema ove pesme. U Loznici su bile tri srpske vojvode: Anta Bogićević, Miloš od Pocerja i Bakal Milosav iz Šapca.

Literatura: Латковић 1954.

RUPJEL

- blizu Trebinja: *Iz Rupjela iz blizu Trebinja* (Vuk IX, 26:195)

Neutvrdiva ubikacija.

Prema pesmi, Rupjel se nalazi u blizini Trebinja, ali na savremenim geografskim kartama takvog mesta nema.

U njemu živi izvesni Osman Misirlija koji nema drugog značaja osim što za sto dukata nosi poruku caru u Stambol. Kontekst je buna u Hercegovini 1855–1862.

RVAŠI

- selo krvavo: *U Rvaše u selo krvavo* (Vuk VIII, 52:4)
- bez atribucije: *Na Rvaše, te je počinula* (Vuk IX, 32:1278)

⊘ 42° 22′ N, 19° 5′ E

Selo u Crnoj Gori.

Nalazi se 8 km s/i od Rijeke Crnojevića.

Pesma Vuk VIII, 52 pominje u Rvašima Vuka Lješevića u kontekstu boja na Dodošima 1850, a u pesmi Vuk IX, 32 Rvaši se navode kao selo u Ceklinskoj župi u kontekstu crnogorskih sukoba sa Turcima 1862.

Literatura: Imenik YU 347; ЕП 3 s.v.

http://www.balkaninstitut.com

S

SAGRADIN

- bez atribucije: *Turadiju oko Sagradina* (Vuk III, 8:3)

Vide SKRADIN

SALAŠ

➊ Podine

🅴 Od *salaš* 'majur, izdvojeno seosko imanje' < mađ. *szálás* (Skok III 194a). Noviji nanos iz Vojvodine; u srednjem veku selo se zvalo *Podine*. (A. L.)

- selo: *Iza Batra, sa sela Salaša* (Vuk IV, 28:34)
- bez atribucije: *Povrati se Janku u Salaša* (Vuk IV, 28:442)

⊘ 44° 49′ N, 19° 23′ E

Salaš Crnobarski, selo u Srbiji.

Nalazi se u blizini Glogovca.

Tu je u martu 1806. bila čuvena bitka u okviru Prvog srpskog ustanka (o njoj pesma i peva). *Krajina* koja se pominje u pesmi odnosi se na Drinu i Vojnu krajinu prema Bosni i Hercegovini.

Literatura: Гавриловић 1994, 145; Imenik YU 348; ЕП 3 s.v.

SALKOVINA, Sarkovina

Salkovina

- selo: *Raselio selo Salkovinu* (Vuk VIII, 62:23)
- krvavo selo: *Niz krvavo selo Salkovinu* (Vuk VIII, 52:120)
- bez atribucije: *Do kućišta proza Salkovinu* (Vuk VIII, 52:144)

Sarkovina

- bez atribucije: *Udariše niza Sarkovinu* (SANU IV, 37:68)

Selo i ostrvo u istoimenom polju pod skadarskim Žabljakom (Crna Gora).

Pominje se u kontekstu boja na Dodošima 1850. (*vide*), kao muslimansko selo koje je crnogorski vladika osvojio i raselio u Dodoše. Oblik Sarkovina, koji se javlja u pesmi „Boj na Dodošima" (SANU IV, 37), mogao bi biti i *lapsus calami* budući da ni u istoj pesmi ni u korpusu kao celini nema više nijedne takve potvrde.

Literatura: Lejean 1860, 5.

SAMODREŽA

🅴 Nejasno. U južnoj Metohiji ima selo *Samodraža*, u stsrp. poveljama i tur. popisima *Slamodraža* (i sl., up. Пешикан 1986, 40), izvorno po svoj prilici **Slavodraža*, prisvojni pridev od ličnog imena *Slavodrag*. (A. L.)

- bijela crkva: *Kod bijele Samodreže crkve* (Vuk II, 34:3)
- prekrasna crkva: *Kod prekrasne Samodreže crkve* (Vuk II, 51:45)

⊘ 42° 49′ N, 21° 2′ E

Selo u dolini Laba na Kosovu (Srbija).

Nalazi se oko 5 km istočno od Vučitrna. Po narodnom predanju, u njemu je bila „bijela Samodreža crkva" u kojoj je knez Lazar pričestio vojsku uoči Kosovske bitke 1389. Po istom predanju, u njoj je sahranjen Miloš Obilić posle pogibije na Kosovu. Na brdu Gradina bio je dvor Vuka Brankovića u

http://www.balkaninstitut.com

kome je knez Lazar, na večeri sa svojim vojvodama, izrekao čuvenu kosovsku zakletvu.

Crkva u Samodreži bila je posvećena sv. Jovanu Preteči. Do prve četvrtine XIX v. bila je očuvana do svoda, sve dok je pred oslobođenje Srbije od Turaka jedan Albanac iz sela nije porušio i od kamena napravio sebi vodenicu, dok je, po naredbi prištinskog paše, olovo sa crkve skinuto kako bi se njime pokrila džamija u susednom selu.

U prvoj pesmi (Vuk II, 34) pominje se kao crkva u kojoj Marko Kraljević presuđuje „na kome je carstvo" posle smrti cara Stefana, a u drugoj (Vuk II, 51) knez Lazar u njoj pričešćuje vojsku pred polazak u bitku na Kosovu 1389.

Literatura: *Рјечник* s.v.; ЕП 3 s.v.

SAMOKRES

- grad: *Kovane su Samokresu gradu* (SANU III, 17:109)

Nemoguća ubikacija.

Verovatno izmišljeno ime, možda po ugledu na Samokov u Bugarskoj. Ime je svakako nađeno tako da odgovara kontekstu:

> Uze moje dvije puške male,
> Kovane su Samokresu gradu,
> Otkivane Skadru na Bojanu (108–110).

Moguće, takođe, da je nazvano po drugom značenju — trud iz drveta, *fungus aridus* (*Rječnik*).

Literatura: *Рјечник* s.v.

SAMOŠ, Somoš

- šor Lutoranski: *Od Somoša šora Lutoranskog* (Vuk III, 87:15)

Neutvrdiva ubikacija.

U ovoj pesmi misli se na mesto u Transilvaniji. Sličnog imena su jedno mesto u Slovačkoj (današnji Drienov, severno od Košica kod reke Toriza, koji se krajem XIX v. još uvek zvao Somoš) i mesto Samoš u Srbiji, u Banatu (45° 12′ N, 20° 46′ E mađarski Samosz).

Pominje se kao uporište luteranaca/protestanata u kontekstu boja Arađana (katolika) sa Komadincima (protestantima), u kome su Srbi držali katoličku (austrijsku) stranu. Ovakvo opredeljenje nije bilo neobično za to doba u kojem su se protestanti smatrali prirodnim saveznicima Turaka protiv zapadnoevropskih država. U očima hrišćanske raje u Turskoj, ovo nije moglo biti ništa drugo do izdaja.

Literatura: Банашевић 1954, 693; Иналџик 2003; *Рјечник* s.v.; RJA s.v.

SANKT PETERBURG, Petrov grad, Petarbur, Peterburg, Petrburg, Petrebur, Petribor, Petrisburg, Petrobor, Petrobur, Petroburg

O Petrograd, Lenjingrad

E 'Grad svetog Petra', kako ga je nazvao 1703. osnivač, car Petar I Veliki. Oblik *(Sankt) Peterburg* dobijen je ukrštanjem holandskog *Pieterburg* i nemačkog *Petersburg*. Slovenski oblik *Petrograd* koristi još Puškin, no zvanično je usvojen tek 1914, kada je Rusija zaratila protiv Nemačke, da bi 1924. bio prekršten u *Len(j)ingrad* (Fasmer III 252). Prvobitno ime vraćeno je nakon sloma komunizma u Rusiji. (A. L.)

Petrov grad

- bijeli: *Iz bijela grada Petrovoga* (SM 55:13)
- stolični: *U Petrovu gradu stoličnome* (Vuk VIII, 71:880)

Petarbur

- bez atribucije: *A zaljeze na dno Petarbura* (SANU IV, 4:8)

Peterburg

- bijeli grad: *U bijelu Peterburgu gradu* (Vuk VIII, 74:475); SANU IV, 48
- bez atribucije: *I Utina više Peterburga* (SANU IV, 48:10)

Petrburg

- grad: *Jednu posla Petrburgu gradu* (Vuk IX, 33:238)
- bijeli grad: *U bijelu gradu Petrburgu* (Vuk VIII, 57:12)

Petrebur

- bijesni grad: *U bijesnu Petreburu gradu* (Vuk VII, 55:268)

http://www.balkaninstitut.com

Petribor

- ♦ slavni grad: *Od slavnoga Petribora grada* (SANU IV, 2:4)
- ♦ bez atribucije: *Petribora s zemljom poravniti* (SANU IV, 2:100)

Petrisburg

- ♦ zenđil: *Pravo ide zenđil Petrisburgu* (KH I, 2:170)
- ♦ bez atribucije: *Pravo, kažu, Petrisburgu svome* (KH I, 2:1620)

Petrobor

- ♦ beli: *Opravi i belom Petroboru* (SANU IV, 2:286)

Petrobur

- ♦ grad: *U onome Petroburu gradu* (SM 106:152)

Petroburg

- ♦ grad: *Ja ti gradu idem Petroburgu* (SM 55:559)
- ♦ bez atribucije: *Moskov posla njega Petroburgu* (SM 55:747)

⊘ 59° 53′ N, 30° 15′ E

Grad u Rusiji.

Osnovan 27. maja 1703. na delti reke Neve, pod nazivom Sankt Peterburg. Smatra se jednim od najlepših gradova na svetu.

Podignut je u vreme borbi sa Šveđanima, tokom severnog rata 1700–1721. na strategijski važnom pravcu pomorske veze sa zapadnom Evropom. Na tom mestu su ruske snage nakon osmodnevne opsade osvojile jedan švedski bastion i, kako bi se sačuvale novoosvojene teritorije oko delte reke Neve, car Petar Veliki izdao je naređenje da se izgradi tvrđava nazvana po svetom Petru. Tvrđavu su gradili seljaci i vojnici, u izuzetno lošim, ratnim uslovima, ali su radovi ipak uspešno okončani do kraja 1703. Ubrzo je uz tvrđavu podignuta i jedna drvena baraka iz koje se kasnije razvio prvi kvart novog grada. Iako se oblast nije smatrala dobrom lokacijom za podizanje grada, posebno zbog čestih poplava, Petar Veliki je uprkos troškovima i gubicima nastavljao izgradnju Sankt Peterburga, shvatajući njegovu strategešku važnost. Do punog sjaja svetske kulturne metropole dovele su ga, međutim, dve žene: carica Jelisaveta i Katarina Velika.

Sankt Peterburg

Od 1712. do marta 1918. to je bio glavni grad Carske Rusije. U njemu je 14. decembra 1825. na Trgu Senata izbio dekabristički ustanak koji je ugušen u krvi.

Kada je prestonica vraćena u Moskvu, Sankt Peterburg je ostao i dalje centar za obrazovanje i kulturu i postao glavna baltička luka, kapija Rusije prema Zapadu.

Ruske pesme pominju Sankt Peterburg (*Сан-Петербург, Санктпитер, Санкт-Питер, Петербург*) kao grad novi, daleki i slavni (*город славный, город славный новый, городок дальний*), s povremenim hipokoristikom gradić/*городок*.

U srpskim epskim pesmama pominje se kao prestonica ruskog cara Petra Velikog, a vezuje se za rusko-turske ratove (SM 55; SANU IV, 2), za Vučićevu bunu 1842. (SANU IV, 48), pohod Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1852. (Vuk VIII, 74) itd.

Literatura: VE s.v.

SAPLET

- ♦ grad: *Šnjima hodi u Sapletu gradu* (SANU II, 81:114)
- ♦ grad bijeli: *U Sapletu gradu bijelome* (SANU II, 81:2)

Vide SPLIT

SARAJEVO, Sarajvo

❶ Vrhbosna, Saray

🅴 Tur. *Bosna-Seray*, drugi član ista reč kao *saraj* 'dvor, palata, upravna zgrada'; nastavak *-evo* pre analogijom preko prideva

http://www.balkaninstitut.com

sarajevski proširenog od *sarajski*, nego iz tur. spoja *Seray ova(si)* 'Sarajevsko polje' (Skok III 204). Ranije ime, krajem XIII v. *Verboxenie*, *Uerbosenyhe*, 1516. *Vrhubosьnьje* ima u prvom delu reč *vrh*, odnosno njen lokativ *vrhu*, kao u *Vrьhubrěznica* (up. *Pljevlja*), u značenju gornjeg toka reke. (A. L.)

Sarajevo

- grad: *Ko će poći Sarajevu gradu* (SM 34:33); MH VIII, 19; KH I, 14; MH II, 62
- bijeli grad: *U b'jelomu gradu Sarajevu* (MH II, 62:16)
- tvrdi grad: *Do tvrdoga Sarajeva grada* (Vuk IX, 2:77)
- pusti grad: *U pustome gradu Sarajevu* (MH II, 62:201)
- varoš: *Pobjegoše varoš-Sarajevu* (Vuk VI, 70:200)
- šeher: *Otidoše šeher-Sarajevu* (Vuk III, 2:26); Vuk III, 73; Vuk VIII, 74; SM 34, 62, 78, 101, 108, 133, 149; MH VIII, 28; MH III, 4, 23; KH I, 2, 4, 15, 16; KH II, 73
- bijeli šeher: *Ka bijelu šeher-Sarajevu* (Vuk III, 43:10); KH I, 4
- lijepi šeher: *Iz lijepog šeher-Sarajeva* (Vuk III, 73:134); Vuk VIII, 74; SM 78; KH I, 2
- ravni šehar: *Priko ravna šehra Sarajeva* (MH II, 35:2)
- šever: *Pa ga evo k šever Sarajevu* (MH II, 62:339)
- divni šever: *U sred divna šever Sarajeva* (SM 34:167)
- šer: *Da prodamo u šer-Sarajevu* (Vuk III, 2:18); SANU III, 10; MH I, 30
- bijeli šer: *Po bijelu šeru Sarajevu* (SANU III, 10:122)
- široki šer: *Od širokog šera Sarajeva* (Vuk VI, 33:6)
- lijepi šer: *U lijepu šeru Sarajevu* (Vuk VI, 59: 2)
- lijepi šeer: *Od lijepa šeer Sarajeva* (SANU IV, 35:105)
- mjesto: *I do blizu mjesta Sarajeva* (SM 161:34)
- prostrano mjesto: *U prostrano mjesto Sarajevo* (SM 34:10)
- ravno: *Sa Bjelava iz Saraj'va ravna* (KH I, 2:1269); KH I, 14; KH II, 73; MH II, 35
- bilo: *Vi ne id'te Sarajevu bilu* (MH III, 3:216)
- od Bosne ponosne: *Sarajevu od Bosne ponosne* (KH I, 14:239)
- bez atribucije: *Pa pobježe svome Sarajevu* (Vuk II, 93:152); Vuk VI, 70; Vuk VII, 32, 44; ER 61; SANU II, 74; SANU III, 10, 22, 24; SM 7, 29, 34, 72, 78, 88, 101, 149; MH II, 62; MH III, 1, 12, 13, 14, 23; MH VIII, 28; KH I, 2, 4, 9, 17; KH II, 62, 73; KH III, 4

Sarajvo

- bez atribucije: *Drago dite od Sarajva Mujo* (MH III, 5:713)

⊘ 43° 51′ N, 18° 22′ E

Glavni grad BiH.

Prvobitno mali seoski trg Tornik, zatim Trgovište, Staro Trgovište i, najzad, Vrhbosna. Pod Turcima preimenovan u Sarajevo.

Stara župa Vrhbosna pominje se 1244. u zemlji porodice Pavlović. U doba bosanske samostalnosti Vrhbosna je bila mala varoš, prvi put spomenuta 1379. u vezi sa dubrovačkim trgovcima. Njihova kolonija u Vrhbosni postala je glavni ekonomski centar u Bosni.

U nauci se uglavnom smatra da su u župi Vrhbosna bila dva grada sa podgrađima (tj. varošima): Vrhbosna (Vrhbosanje) i Hodidjed, mada Šabanović (1960) misli da se o tome ne može govoriti pre sredine XV v. (pa čak i tada samo u obliku: kastel Hodidjed u župi Vrhbosni): „Zbog toga smatram da se srednjevjekovna varoš Vrhbosna u lokalnim uslovima zvala jednostavno *Trgovište*, a da su Dubrovčani, to nedovoljno određeno mjesto nazivali Vrhbosanje ili Vrhbosna po imenu župe u kojoj se ono nalazilo. Narodni lokalni naziv toga mjesta (Trgovište) je opet sinonim sa mađarskom riječi *varoš* koja je Turcima bila poznatija, bliža i lakša od toga našeg narodnog naziva ovoga mjesta pa su oni stoga vjerovatno to Trgovište zvali još i *Varoš*."*

Turci su definitivno osvojili Vrhbosnu nešto pre 1450. Posle toga su pod gradom osnovali varoš i u njoj sazidali veliki saraj (dvor) po kojem je varoš i dobila ime. Taj veliki saraj prvi put se pominje 1462. Porušen je 1853.

Sarajevski grad nije imao zidine. Potrebu za njima Sarajevo je osetilo tek posle Požare-

http://www.balkaninstitut.com

Sarajevo

vačkog mira, pa su one i sagrađene između 1729. i 1739. Tvrđava je više puta popravljana (u nju je, između ostalog, često udarao grom), a služila je i kao zatvor. Sarajevski grad je uvek bio dobro snabdeven oružjem i municijom, čime je opremao i druge gradove u Bosni. Nikad nije bio napušten, a borbe oko njega vođene su samo jedanput: 19. avgusta 1878. (kada je Austrija okupirala Bosnu).

Razvoju Sarajeva najviše su doprineli namesnici Isabeg Ishaković (1440–1463) i Gazi Husrevbeg (1521–1541). U Sarajevu su (u XVII v.) bile 104 džamije i 12 mahala. Za vreme provale Eugena Savojskog 1697. Sarajevo je spaljeno i tada su, između ostalog, izgorele i 94 džamije.

Sarajevo je patilo od kuge dva puta: 1647. (tokom Kandijskog rata) i 1783, kad je od nje u gradu pomrlo 8.000 ljudi. Verovatno je u to vreme nastala i poslovica: „Ne izbiva kao kuga iz Sarajeva".

U pesmama se pominje mnogo i na razne načine: kao zimovnik za hajduka Mijata i njegove borce (SM 34), kao mesto u koje hajduci prodaju „dijete Grujicu" za „ašluk" (Vuk III, 2), kao mesto čuveno po volovima (MH VIII, 19), mesto Sarajlije Muje (MH II, 62), vojvode Koruna (Vuk IX, 2), Dilber-bega (Vuk VI, 70), Sarajlije Jove (Vuk III, 73), Omer-paše (Vuk VIII, 74), Đul-age (SM 62) i dr.

Za stavove drukčije od svih ostalih o nastanku mesta i njegovog imena pogledati naročito Šabanović 1960.

Literatura: Kreševljaković 1953; Kreševljaković 1954; Šabanović 1960, 77*; Šabanović 1965; Ковачевић-Којић 2007; Даничић 3, 80; *Рјечник* s.v.; EČ 102 (nap. 46, 48), 105 (nap. 61, 63), 106 (nap. 67).

SELAC

♦ selo maleno: *Do Selaca sela malenoga* (Vuk IX, 1:649)

⊘ 43° 8′ N, 19° 21′ E

Mesto u Crnoj Gori.

Pominje se u XV v. kao letnji stan za „džemat Vukašina, sina Radivojeva" u nahiji Komarnica.

Pesme ga pominju u kontekstu borbi sa Omer-pašom Latasom 1852–1853:

Od Godinja Turke polomiše,
Do Selaca sela malenoga
Sto i tridest glavah posjekoše (648–650).

> Još i: 1) zaselak Selo kod Bijelog Polja u Crnoj Gori 2) zaselak Selaci kod Novog Pazara u Srbiji.

Literatura: Ердељановић 1926.

SELICA

♦ bez atribucije: *A na ruke od Selice knezu* (MH VIII, 21:2)

Neizvesna ubikacija.

Selica koja se pominje u pesmi mora biti u Bosni, relativno blizu Zvornika jer su glavni akteri hajduk Mijat Tomić, knez od Selice i paša od Zvornika. U tom kraju danas nema mesta sa tim imenom, što ne znači da ga ranije nije bilo.

Pesma je zapravo jedna iz skupa sličnih (SM 128; Vuk III, 5) koje se grade oko motiva hajduka prerušenih u devojke.

SELIŠTE

♦ bez atribucije: *Dok evo ti sa Selišta kneza* (KH III, 6:396)

Selo u BiH, na zapadnoj ivici Nevesinjskog polja (Hercegovina).

Pored sela protiče potok Jezdoš. Selište je vrlo dugo bilo pusto selo. Po seoskom računu, zasnovano je sredinom XVIII v. O tome se priča sledeće predanje: u Rabini je živela porodica Zurovac. Najmlađi se zavoli s muslimanskom devojkom, i ona zatrudni. Turci ga osude na smrt ili da se poturči, i on

http://www.balkaninstitut.com

se poturči. Ipak je s bratom živeo u istoj kući 12 godina. Tada predloži stariji brat da se dele, jer ga kao muslimana ne može u kući trpeti. Ovaj pristane da se sam iseli, pa pređe u Selište i tu načini kuću. Zvao se Ramo i od njega su postali Ramovići. Kad je zavladala kuga, raselili su se i Selište je dugo ostalo pusto. Sredinom XIX v. doselio se u njega neki Samatović koji je iz Nikšića pobegao pred krvnom osvetom, pa je dugo lutao po Morači i po Gacku dok se nije ovde smirio i Selište se opet naselilo.*

Pesma u Selištu pominje Radivoja kneza u kontekstu ženidbe Dizdarević Meha.

Još i: pod imenom *Selište*, u BiH ima 17 mesta; u Crnoj Gori 1 (kod Podgorice); u Srbiji 5 (kod Trstenika, Kuršumlije, Prokuplja, Žagubice, Malog Iđoša) i Hrvatskoj (Selište Drežničko u opštini Slunj i Selište Kostajničko u opštini Kostajnica); *Selišta* (u opštinama: Bileća i Sokolac — BiH; Kolašin i Pljevlja — Crna Gora).

Literatura: Дедијер 1909, 354–356*; Imenik YU 351, 352.

SELJANIK

- bez atribucije: *U Seljanik vojsku izvozio* (Vuk IX, 31:105)

Vide SOLUN

SEMENDRA

- niže Biograda: *I Semendri niže Biograda* (KH I, 32:149)

Vide SMEDEREVO

SENICA

- ravna: *Vojvodu od ravne Senice* (SANU II, 30:133)
- bez atribucije: *Do Jugovića Miklen' od Senice* (SANU II, 30:2070)

Vide SJENICA

SENOVAC

- selo: *Na Senovca sela udariše* (Vuk II, 40:201)

Mesto u Srbiji.

Selo u Metohiji, s/z od Orahovca. Ime je dobilo po selu Senjani koje je 1348. pripadalo manastiru Sv. Arhanđela kod Prizrena.

Pominje se u kontekstu neuspele prošnje sestre Leke kapetana, kao mesto na putu između Novog Pazara i Prizrena.

Literatura : Пешикан 1986.

SENTA

➊ Zenta

🅴 1216/18. *Zentha*, od mađ. ličnog imena izvedenog od *szem* 'oko', ili od reči *szent* 'sveti', slovenskog porekla (Kiss 719b). (A. L.)

- bijela: *Adnađ Đurka od bijele Sente* (Vuk III, 87:5)

⊘ 45° 55′ N, 20° 4′ E

Grad u Vojvodini (Srbija), na Tisi.

Prvi put se pominje 1216. Kao ugarski grad, stalno je bila u rivalstvu sa Segedinom. Posle bitke kod Mohača 1526. Turci su opljačkali grad i zapalili ga, a stanovništvo odveli u ropstvo. Kasnije su obnovili grad i utvrdili ga, a 1697. Eugen Savojski je u bici kod Sente porazio Turke. Tada je Senta ponovo postala ugarski grad iz koga se slovensko stanovništvo iseljavalo u Banat i u Rusiju, a doseljavani su Mađari, Nemci, Slovaci, Jevreji i drugi.

Senta je naizmenično menjala status od grada do palanke, zavisno od ekonomskog i demografskog stanja. U velikom požaru 1769. izgoreo je gotovo ceo grad koji je tada imao 729 kuća.

U pesmi se pominje u kontekstu sukoba Arađana (katolika) sa Komadincima (protestantima) — *vide* KOMADI.

Kod Vuka u *Rječniku*: „varoš u Bačkoj: Prokopsao kao Turski car na *Senti*".

Literatura: Матић 1936; Marković 1966, 160; Marković 1971; *Рјечник* s.v.; Даничић 3, 106.

SENTOŠ

- bez atribucije: *A pokliče Mađar od Sentoša | Pak dozivlje bijelu Čongradu* (ER 81:2–3)

Neutvrdiva ubikacija.

http://www.balkaninstitut.com

Mesto sa takvim imenom ne postoji ni u Mađarskoj ni u Vojvodini. Moguće je ali malo verovatno da se radi o Senti, jer je ona u epici vrlo dobro zapamćena pod svojim pravim imenom, zbog velike bitke koja se kod nje vodila 1697. (*vide*). Druga mogućnost je nekadašnje mađarsko mesto Sentomaš — današnji Srbobran (43° 33′ N, 19° 48′ E) — u Vojvodini. Naročiti značaj za Srbe ono je steklo u nemirima 1848. kao neosvojivo uporište u borbama protiv Mađara (otkud i novo ime).

Pesma, međutim, peva o jednoj od dve Rakocijeve bune (Rako kapetan) koje su se (obe) desile u XVIII v. (*vide* KOMADI).

Literatura: Капер 2005.

SENJ, Senje, Sijenje, Sen

I Senia, Segnia

E Od antičkog imena grada *Senia*, koje se poredi sa keltskim ili etrurskim toponimima na tlu Italije, između ostalog *Sena* > *Siena* u Toskani (Skok III 222 s.v.). (A.L.)

Senj

- grad: *Ja sam jadan sasred Senja grada* (Vuk VI, 10:123); Vuk III, 43; Vuk VI, 65; Vuk VII, 38; ER 64, 80; SANU III, 27; MH IX, 11, 12, 26
- grad bijeli: *Baš od Senja grada bijeloga* (Vuk VI, 10:3); Vuk III, 43; Vuk VI, 50, 63, 72; Vuk VII, 6, 12; SANU III, 37, 39, 44; MH II, 38; MH VIII, 1; MH IX, 9, 11, 14, 23, 28
- kameni grad: *Sve do Senja kamenoga grada* (KH II, 56: 334)
- grad na Krajini: *Usred Senja grada na Krajini* (Vuk VI, 67:2); Vuk VII, 38
- bijeli: *To se čulo Senju bijelome* (Vuk VI, 11:23); Vuk III, 26, 27, 28, 29, 43, 59, 60, 61; Vuk VI, 36, 50, 52, 53, 54, 63, 64, 65, 69; Vuk VII, 1, 6, 11, 12, 13, 38; ER 64, 72, 76, 80, 89, 94, 97, 100, 106, 119, 122, 127, 128, 135, 143, 164; SM 100, 112; SANU III, 27, 28, 29, 36, 37, 39, 41, 42, 45, 53; KH II, 54, 62, 74; MH III, 8, 16; MH IV, 36; MH VIII, 1; MH IX, 8, 9, 11, 12, 14, 25, 27
- bili: *Bilom Senju na dražicu hladnu* (MH III, 12:69); MH III, 16
- krvavi bijeli: *Od krvava Senja bijeloga* (Vuk VI, 52:2)
- bijeli na krajini: *U bijelu Senju na krajini* (Vuk VII, 16:2); SM 31; Vuk VI, 69
- bijeli sa krajine: *Od bijela Senja sa krajine* (SM 130:67)
- kameni: *Knjigu posla Senju kamenome* (MH IV, 32:157); KH II, 54, 56, 62, 69: MH III, 12; MH IV, 36, 37, 42; MH IX, 1, 7, 14, 17

Senj

http://www.balkaninstitut.com

- kameniti: *A kad siđe Senju kamenitu* (KH II, 56:72)
- krvavi: *Čuvamo se Senja krvavoga* (Vuk VII, 1:178); Vuk VII, 12; SM 87
- zenđil: *Dok ja pođem Senju zenđilome* (Vuk VII, 12:99); SM 87
- čestiti zenđil: *Od čestita Senja zenđiloga* (Vuk VI, 53:135)
- divni bogati: *U divnome Senju bogatome* (SM 87:3)
- vlaški: *Al' je Madžar od Senja vlaškoga* (KH II, 62:793)
- kaurski: *Ja sam bio Senju kaurskome* (Vuk VII, 1:241); KH II, 42
- pusti latinski: *Od pusta Senja latinskoga* (ER 80:27)
- lijepi na Krajini: *U lijepu Senju na Krajini* (Vuk VII, 2:2), KH I, 37
- na Krajine: *Aber dade Senju na Krajine* (Vuk VI, 67:100)
- na Krajini: *Ode zdravo Senju na krajini* (Vuk VI, 65:198); Vuk III, 39; Vuk VI, 67; Vuk VII, 26, 38; SANU III, 38; MH I, 49; KH I, 35, 37
- pokraj sinja mora: *A u Senju pokraj sinja mora* (KH II, 54:334); KH II, 62
- bez atribucije: *Đe si, brate, od Senja Tadija* (Vuk III, 24:579); Vuk III, 26, 27, 28, 29, 33, 39, 43, 60; Vuk VI, 10, 11, 50, 52, 53, 57, 60, 63, 64, 67, 69, 72; Vuk VII, 1, 6, 11, 12, 13, 16, 54; ER 74, 94, 97, 119, 128, 131, 135, 164; SM 87, 100, 112, 113; SANU III, 27, 30, 32, 33, 38, 40, 41, 42; EH 1, 2; KH I, 35, 37; KH II, 54, 56, 62; MH II, 28, 38; MH III, 8, 12, 16; MH IV, 42; MH VIII, 2; MH IX, 1, 9, 11, 12, 17, 19, 25, 26, 27

Senje

- bijelo: *Ja sam čuo za Senje bijelo* (Vuk VI, 11:56); Vuk III, 26; MH I, 49
- bez atribucije: *Zdravo išli, i u Senje sišli* (Vuk VI, 67:337); Vuk III, 31; Vuk VI, 11, 60, 69; Vuk VII, 6, 11; KH I, 35; KH II, 69

Sijenje

- belo: *Kad se vrnem od Sijenja bela* (Vuk III, 26:292)
- bijelo: *Ka vašemu bijelu Sijenju* (Vuk III, 26:250)
- bez atribucije: *I dođemo zdravo u Sijenje* (Vuk III, 26:79); Vuk III, 29

Sen

- bez atribucije: *Sahiju je u Sen opravio* (SANU III, 55:19),

* * *

Senjski grad

- bez atribucije: *Senjsku gradu i senjski junaka* (SANU III, 40:39)

⊘ 44° 59′ N, 14° 53′ E

Grad i luka u Hrvatskoj, u podnožju Velebita.

U rimsko doba bio je značajna trgovačka luka pod ilirskim imenom *Senia* i vojna baza u pohodu protiv ilirskog plemena Japoda u I v. pre n.e. Pošto je neko vreme bio pod vlašću Vizantije, u IX v. ušao je u sastav hrvatske države kao središte Senjske županije. Početkom XIII v. u njemu postoji templarska opatija sv. Jurja koja 1219. dobija od kralja Gatsku župu. Na taj način templari ulaze u sukob sa knezovima Krčkim Frankopanima koje Senjani, posle odlaska templara, prihvataju 1271. za svoje „vječite potestate". Krajem XIV v. (1388) dobio je gradski statut po kome se sudilo i upravljalo. Od 1469. nalazio se u vlasti ugarsko-hrvatskog kralja Matije Korvina i ubrzo je proglašen za slobodan grad kojim upravlja kraljev kapetan sa većom posadom. Tada je Senj postao značajan kulturni centar i imao je sopstvenu štampariju. U njegovu kapetaniju bili su uključeni Gacko s Otočcem, Brinje s okolinom i Novigrad na ušću Zrmanje.

Habzburgovci su ga preuzeli 1527. i, u strahu od Turaka, opasali ga zidinama sa kulama raznih oblika. Pošto je 1537. Klis pao u turske ruke, kliški uskoci su prešli u Senj, zajedno sa izbeglicama iz Bosne, Krbave i Dalmacije kojima su se pridružili i prebezi sa mletačke teritorije. Tako je nastala legendarna baza senjskih uskoka koji su se više od 70 godina borili protiv Mletaka i Turaka, na moru i na kopnu.

Da bi se grad bolje branio, porušeno je sve što je izvan njega moglo poslužiti kao zaklon neprijatelju, a 1558. je na južnoj strani Senja, na brdu, podignut Nehaj grad sa kulama koje dominiraju nad južnim prilazom gradu Senju. Posle 1592. Senj postaje sedište Primorske krajine u sistemu Vojne krajine koja je obuhvatala područje od planine Kapele do mora.

http://www.balkaninstitut.com

Zbog uskoka, Senj je opsedan i napadan sa mora i sa kopna više puta: 1557, 1599. i 1613. Pri poslednjem napadu mletačka flota ga je opsela sa mora, a turska vojska sa kopna. Mirom u Madridu 1617. bilo je predviđeno da se uskoci isele iz Senja i da u grad dođe nemačka posada, kojoj je stanovništvo vrlo dugo pružalo otpor.

Senj je ponovo postao trgovačka luka i brodogradilište kada je iz zaleđa otklonjena opasnost od Turaka (krajem XVII v.). Tada on doživljava uspon i javlja se kao grad sa značajnom flotom od 60 trgovačkih brodova. Od 1809. do 1813. bio je jedan od centara Napoleonovih Ilirskih provincija, a zatim je pripao Austro-Ugarskoj.

Senj se vrlo često pominje i u hrišćanskim i u muslimanskim pesmama. Za njega se vezuju različiti junaci: Mijat hajduk (Vuk VI, 10; Vuk VII, 38), Jovan Višnjić (Vuk III, 43), Ivan Senjanin (Vuk VI, 54, 63, 65, 67, 72; Vuk VII, 1, 6, 12; SANU III, 27, 37, 39; MH II, 38; MH IX, 9, 11, 12, 26, 28, 29 i dalje), Maksim Senjanin (Vuk VI, 50), Senjanin Tadija (Vuk VII, 6), Vuk Mrkojević (SANU III, 44), Miho Hreljanović (MH VIII, 1), Sekula Senjanin (MH IX, 14), Boro barjaktar (Vuk VI, 52) i mnogi drugi.

Literatura: Rothenberg 1961; Humska 1999 ; Даничић 3, 105; VE s.v. ; *Hrvatski leksikon* II s.v.

SEOCA

- mala: *A posla je na Seoca mala* (SANU IV, 33:5)
- ravna: *A ja odoh na Seoca ravna* (Vuk VIII, 11:87)
- Donja: *Je li došâ na Seoca Donja* (Vuk IX, 25:55)
- više Bara grada: *Sa Seoca više Bara grada* (SANU IV, 38:552)

1. Mesto u Piperima (42° 56′ N, 19° 12′ E — Crna Gora).

U okolini sela pronađene su „gomile“ (ostaci paganskih nekropola), od kojih je jedna u sredini lokaliteta Gradac. Pretpostavlja se da je na mestu sa tim imenom nekada bio mali utvrđeni grad. Međutim, najveći broj gomila nalazi se u gori po imenu Kaluđerovice pored koje postoji i Kaluđerski do „sa starim i velikim zidinama od kuća, suhomeđnim i klačenim“*. U narodu se govori da su to „zidine i stajišta od staroga svijeta“.*

Pominje se kao mesto Draga Lopužine u kontekstu pogibije Smail-age Čengića 1840. (SANU IV, 33), kao mesto u kojem je kula Petra Vujačića (Vuk VIII, 11) i u kontekstu bitke na Krnjicama 1861. (Vuk IX, 25).

2. U SANU IV, 38 nisli se na Seoca „više Bara grada“ (zapravo iznad Budve — 42° 17′ N, 18° 49′ E). To je mesto kapetana Miloša, a pominje se u kontekstu boja na Grahovcu 1858.

> Još i: 1) mesto u Donjem Grblju, zapadno od Budve (Crna Gora).

Literatura: Ердељановић 1917, 429*; *Рјечник* s.v.

SER, Serez

➊ Сърь, Seres, Serrai

- mjesto pitomo: *Od Sereza, mjesta pitomoga* (Vuk IV, 45:312)
- bez atribucije: *Po Serezu i Velesu ravnu* (SM 63:219)

⊘ 41° 5′ N, 23° 32′ E

Grad u Grčkoj (Makedonija).

Nalazi se na obali reke Strume na severu zemlje, oko 70 km od Soluna. Glavni grad istoimene pokrajine.

Sredinom IX v. Bio je glavno mesto vizantijske teme Strimon. Osvojio ga je — među inima — srpski car Dušan, a posle njegove smrti formirana je posebna Serska oblast, srpska država pod upravom udovice Jelene i Uglješe Mrnjavčevića. U Seru je 1354. proglašen drugi deo Dušanovog zakonika.

U SM 63 pominje se kao jedno od mesta iz kojih se skuplja turska vojska za boj na Deligradu 1806. u Prvom srpskom ustanku, a u Vuk IV, 45 kao mesto bega Mehmed-bega u kontekstu početka Drugog srpskog ustanka 1815.

Literatura: Латковић 1954, 590; Ферјанчић 1994; Даничић 3, 106, 268; RJA s.v.

http://www.balkaninstitut.com

SEREČ

- grad: *Izađoše od Sereča grada* (ER 113:24)

Neizvesna ubikacija.

Na prvi pogled, položaj ovog mesta u pesmi potpuno je nejasan. I na početku i na kraju pevanja izričito se kaže da Senjani junaci izlaze iz gore i vraćaju se u nju, ali kad krenu u Bunić u kolo, polazna tačka je drukčija:

Ivanova družba poslušaše
izađoše od Sereča grada
a kad bili pod Bunić u kolo
gledale bunićke djevojke
eno nam djece Serečana (23–27).

Očigledno se „izlaženje od Sereča grada" ovde ima shvatiti kao prerušavanje, u epici čest postupak kad postoji potreba da se uđe u neprijateljski prostor. To znači da bi Sereč bio turski grad u blizini Bunića, koji se nalazi između Udbine i Gospića. Ne treba ni pominjati da se danas mesto pod tim imenom ne može naći nigde u toj okolini.

Kada ih bunićke devojke na kraju prepoznaju kao Senjane, upotrebljava se ustaljena formula:

Bunićani zlo vam Serečani
jere nisu djeca Serečani
već su ovo Senjani junaei (41–43).

S obzirom da je u pitanju *Erlangenski rukopis* u kome je ortografija nedovoljno pouzdana i povremeno sasvim pogrešna, nije isključeno ni da se radi o mestu po imenu Sršić (45° 7′ N, 14° 32′ E) u Hrvatskoj, koje sa Bunićem i Senjom sklapa gotovo ravnostrani trougao.

SEVASTOPOLJ, Sevastopol, Sevestopolja

➊ Herson, Korsun, Ahtijar

🅴 Današnje ime gradu dao je 1783. Potemkin (Patjomkin) po antičkom gradu *Sebastópolis*-u ili Dioskurijadi u Kolhidi. Gr. *sébastos* 'uzvišen, dostojan poštovanja' prevod je titule rimskih careva *augustus*. (A. L.)

Sevastopol

- tvrdi: *Sevastopol tvrdi osvojiše* (SANU IV, 38:259)

Sevestopolja

- bez atribucije: *Silistriji i Sevestopolji* (Vuk IX, 14:86)

***Sevastopolj** 1855*

⊘ 44° 36′ N, 33° 31′ E

Grad na Krimu, Ukrajina.

Sevastopolj leži vrlo blizu mesta na kome je 421. pre n.e. nastala antička grčka kolonija *Hersonesos* (Herson) kao demokratski grad — država. Herson je bio najvažnija grčka kolonija na Krimu sve do skitske najezde (179–63. pre n.e.) koja ga je naterala da potraži zaštitu Mitridata VI. U I v. krimski gradovi su postali deo Rimske imperije, a u IV je Herson pod imenom *Korsun* ušao u Vizantijsko carstvo. Tokom srednjeg veka grad je bio veliki trgovački i politički centar i igrao je važnu ulogu u privrednom i kulturnom životu Krima, Crnog mora i Rusije.

Kao đenovska trgovačka kolonija, grad je opstao sve do 1399. kada su ga razorili Tatari. Kao grad i luka ponovo je osnovan u vreme Katarine II na mestu tatarskog sela *Ahtijara*, pošto su Rusi 1783. anektirali Krim. Sam grad je osnovan 1787. kao jako pomorsko utvrđenje, a baza ruske crnomorske flote postao je 1804. i otada je neraskidivo vezan za njenu istoriju.

Za vreme Krimskog rata Sevastopolj je bio pod opsadom Britanaca, Francuza, Turaka i Pijemontežana 349 dana (1854–1855) i na kraju je morao da bude napušten. Tom prilikom Rusi su sami potopili sopstvenu flotu da bi blokirali ulaz u zaliv. Posle Krimske mirovne konferencije 1856. Sevastopolj je izgubio značaj kao pomorsko utvrđenje, a njegova fortifikacija je uništena. Kasnije (1871) je obnovljena, a grad je 1890. opet postao glavna ruska pomorska baza.

U SANU IV, 38 peva se istovremeno i o Pariskom miru 1856. i o boju na Grahovcu

http://www.balkaninstitut.com

1858, a u Vuk IX, 14 samo o boju na Grahovcu.

Literatura: Wetzel 1985; Palmer 1987; Royle 2000.

SIBINJ, Sibin

➊ Cibinium, Szeben, Hermannstadt, Sibiu

🅴 Krajem XI v. *Zebyn*, *Cibiniensis*, od slov. *sviba* 'dren' (up. *Sibinj* u Slavoniji, *Sibnica*), prvobitno ime potoka, ili od ličnog imena s.-h., bug., rum. *Sibin*. Mađ. *Nagyszeben* 'Veliki Sibinj' prema 'Malom', *Kiszszeben* u Šaroškoj županiji. Nem. *Hermannstadt* 'Hermanov grad' (Kiss 451b). (A. L.)

Sibinj

- grad: *Sve ih zajmi u Sibinju gradu* (Vuk III, 30:150); Vuk II, 62, 92; Vuk VI, 30, 31, 32, 41; Vuk VII, 15; SM 95; SANU II, 67, 69; MH I, 76; MH II, 51, 53, 62; MH III, 1; EH 7
- grad bijeli: *Od Sibinja grada bijeloga* (Vuk VI, 38:19); Vuk VII, 36; MH I, 76; MH II, 53
- grad mađarski: *Na Sibinju gradu mađarskomu* (ER 134:3)
- bijeli: *Drugu posla bijelu Sibinju* (Vuk VI, 24:440); SM 151; MH II, 50
- bili: *I on ide k Sibinju bilomu* (MH II, 53:13); EH 7
- kameni: *Odavlen je pod Sibinj kameni* (MH III, 1:657)
- prokleti: *Okrenuše pod Sibinj prokleti* (MH III, 1:336)
- kleti: *Jesi l' bio pod Sibinjom kletim* (MH III, 1:416)
- bez atribucije: *A na ime od Sibinja Janku* (Vuk III, 30:3); Vuk II, 79, 81, 86, 87, 92; Vuk VI, 30, 31, 32, 38; Vuk VII, 15, 22; ER 92; SM 72, 75, 79, 109, 148, 151, 158, 159, 168; SANU II, 68, 86; SANU III, 51; MH I, 33, 70, 74, 76, 78; MH II, 20, 29, 46, 51, 52, 62; MH III, 1; MH IX, 16; KH I, 17, 28; EH 7

Sibin

- grad: *Pa ig tera u Sibina grada* (SANU II, 71:132)
- bez atribucije: *Pa udara od Sibina Janka* (SANU II, 71:41); SANU II, 74

⊘ 45° 48′ N, 24° 29′ E

Grad u Rumuniji.

Grad *Sibiu* su 1190. osnovali kolonisti Saksonci, verovatno pored rimskog naselja, poznatog u srednjem veku pod imenom *Caedonia*, koje je već bilo napušteno u vreme dolaska Saksonaca. Tvrđava Sibinj je opustela posle 11. aprila 1241, nakon tatarske invazije. U sledećem veku je popravljena i ojačana, posle čega je stekla status grada, pravo slobodne trgovine i oslobođenje od poreza. Tokom XIV v. Sibinj je već bio važan trgovački centar sa čak 19 cehovskih udruženja.

U XV v. grad su u više navrata (1437, 1438, 1442) bezuspešno napadali Turci. Pošto je uspeo da se odupre turskim osvajanjima, Sibinj je postao najznačajniji etnički nemački grad u Transilvaniji (epski i mađarski Erdelj) i sedište *Universitas Saxorum*. Tokom XVIII i XIX v. grad postaje jedan od najznačajnijih centara i za Rumune u toj oblasti.

Epski junak Sibinjanin Janko (istorijski Janoš Hunjadi) bio je otac kralja Matije Korvina (epski kralj Matijaš).

Legenda o Sibinjaninu Janku

„Osim onoga što se u našijem narodnijem pjesmama pjeva o Sibinjaninu Janku i o njegovu nećaku Sekuli, ja ću ovdje da kažem samo šta se o njima pripovijeda. Visoki Stefan idući s vojskom iz Moskovske u Srbiju dođe u Budim na konak, i ondje Madžarska gospoda videći ga onako visoka i lijepa zažele imati od njega poroda, i u razgovoru zapitaju ga dali bi se u vojsci njegovoj mogao naći dobar ždrijebac da opase njihovu kobilu da bi i oni zapatili tako lijepijeh i dobrijeh konja, a on im odgovori: 'bi, za što ne bi?' Kad bude u veče oni mu pošalju lijepu djevojku da noći s njime. Kad se on stane izgovarati, kaže mu se da je on to obrekao učiniti; tako on djevojku primi i prenoći s njome, i sjutradan ujutru na rastanku dade joj prsten i reče joj: ako rodi muško da mu nadjene ime *Janko*, ako li rodi žensko, *Janja*, i pošto dijete odraste da mu da onaj prsten. Odatle se on krene i otide u Srbiju, a djevojka poslije devet mjeseci rodi dvoje i muško i žensko, i po njegovoj naredbi nadjenu muškome ime Janko a ženskome Janja. Pošto Janko malo poodraste i stane se s djecom igrati, gdje se ska-

http://www.balkaninstitut.com

će on odskače, gdje se rve, on obara, gdje se kamena meće, on odmeće, gdje se trči, on utječe: za to mu stanu djeca zavidjeti i kao podsmijevajući mu se govoriti da on nema oca nego da je kopile. Kad se to Janku dosadi on jednom navali na svoju mater da mu kaže ko je njegov otac; na to mu mati dade onaj prsten, a kad on unj zagleda i prouči šta se na njemu piše, on reče: 'međer sam ja jednoga cara sin!' i za to je poslije išao u Srbiju i bio se s Turcima kao tražeći svoju očevinu. Janja se uda i rodi sina *Sekulu*, koji je u narodnijem pjesmama ponajviše sa svojijem ujakom. Pripovijeda se da su ih Turci jedan put tako razbili da se nijesu mogli vratiti pravijem putem u Madžarsku, nego da su nekuda preko Srbije i preko Hercegovine samo sa dvanaest ljudi pobjegli u Dubrovnik, i da su ih Dubrovčani ondje obojicu izmolovali i da se je govorilo da dva ljepša čovjeka ondje nijesu došla."*

Sibinj se ni u jednoj hrišćanskoj pesmi ne pominje drukčije nego kao mesto Janka Sibinjanina i njegovog sestrića Sekule Banovića (Banović Sekula). U muslimanskim pesmama jednom je pomenut Sibinjanin Janko (od Sibinja Janko — MH III, 1), a dva puta ban od Sibinja / Sibinjlija ban (KH I, 17; EH 7).

Još i: Sibinj kod Slavonskog Broda (Hrvatska).

Literatura: Даничић 3, 107; Imenik YU 354; *Рјечник* s.v. *Сибињанин Јанко**.

SIBNICA

E [od svib, svibovina, sibovina (cornus sanguinea), lekoviti žbun; *Лековите биљке СР Србије,* САНУ, Београд 1989, 202]

- selo: *Do Sibnice sela doćeraše* (Vuk IV, 24:536)

⊘ 43° 46′ N, 21° 3′ E

Selo u Srbiji.

Nalazi se ispod Kosmaja, s obe strane Sibničke reke, desne pritoke Turije. Prema narodnoj etimologiji, ime je dobilo po tome što je u selu postojala kula u koju je „sipato blago" te otuda *sipnica*, pa *sibnica*. Selo se pominje prvi put u turskim dokumentima iz XVI v. U popisima iz 1528–1530. zabeležena su sela Gornja i Donja Sibnica. Današnje mesto odgovara selu Gornja Sibnica iz turskih izvora, dok je Donja Sibnica kao naselje nestala, a nalazila se u donjem toku Sibničke reke.

Pominje se u kontekstu početka bune protiv dahija, tj. Prvog srpskog ustanka, kao selo sa hanom u koji se sklanjaju Turci koje progoni Crni Đorđije. Na Karađorđev poziv, Sibničani zapale han i Turci izgore svi osim trojice koji budu ubijeni ispred hana.

U selu postoji „mađarsko groblje", Manastirina (gde je nekad postojao manastir) i selište nekadašnjeg sela Seone. Na lokalitetu Manastirina naziru su tragovi zgrade koja je bila dugačka oko 30 m. Sada je na tom mestu mala kapela koja služi za povremene verske obrede. Predanje kaže da je u dolini reke Seone nekad bilo selo Seonica i u blizini sela manastir. Priča se da su kaluđeri onoga manastira zaklali dete koje su hajduci tu sklonili. Zbog toga hajduci pobiju kaluđere te manastir zapusti, a potom bude uništeno i selo Seona.

U Srbiji postoji još nekoliko Sibnica: kod Kragujevca, Jagodine, Požarevca, Rekovca, Kraljeva, Blaca i Žabara.

Literatura: Николић 1903; Вујовић 1973; Вукановић 1975, 164; Гавриловић 1994, 148; Imenik YU 354; ЕП 3 s.v.

SIESAK

- grad: *Beg Mehmed-beg Sieska grada* (KH III, 8:889)
- grad bijeli: *Od Sieska grada bijeloga* (KH III, 8:794)

Vide SISAK

SIGET

O Sigetum, Szigetvár, Сегеть

E 1408. *Zygeth*, mađ. *sziget* 'ostrvo' (Kiss 612b). (A. L.)

- grad: *Pa ga spremi do Sigeta grada* (EH 9:195); KH I, 9
- grad bijeli: *U Sigetu gradu bijelome* (EH 9:2)
- grad kameni: *U Sigetu gradu kamenomu*(KH I, 9:508)
- čaršija: *Ode pravo u Siget čaršiju* (KH I, 9:329)
- bili: *Vidi knjigu od Sigeta bila* (EH 9:69)

http://www.balkaninstitut.com

- vlaški: *Kako ležim u vlaškom Sigetu* (EH 9:124)
- na ćenaru: *Daćemo mu Siget na ćenaru* (KH I, 9:172)
- bez atribucije: *Otvori mi od Sigeta vrata* (EH 9:1076); KH I, 9; ER 61

⊘ 46° 2′ N, 17° 48′ E

Grad u Mađarskoj, blizu Mohača i Pečuja. Čuven je po bici koja se oko njega vodila u septembru 1566.

Sultan Sulejman Veličanstveni je u više navrata ulazio u Ugarsku na pohodima protiv hrišćanske Evrope. Tokom 50 godina svoje vladavine, osvojio je čitav Balkan i jednu trećinu Ugarske. U to vreme Siget je bio u posedu Zrinskih i važio je za jedan od podunavskih gradova koji su još držali granicu prema Turskoj. Sulejman je odlučio da 1566. još jednom napadne Beč, a u okviru tog pohoda bilo je planirano i zauzeće Sigeta. Opsada grada počela je prvih dana avgusta iste godine. Turska vojska je imala 90.000 ljudi, a branilaca je bilo svega 2.500. Tokom opsade, sultan Sulejman je umro od srčanog udara, a njegovi kapetani su nastavili napade na grad sve dok nisu uspeli da ga zapale. Na dan 8. septembra 1566. Zrinski je sakupio preostale branioce za konačni juriš, a žene su se sa decom zatvorile u arsenal. Kada su svi muškarci izginuli na bojnom polju, one su zapalile arsenal i zajedno sa gradom digle u vazduh sve koji su u njemu ili blizu njega bili. Dok se to dešavalo, svih pet nedelja, habzburški car i ugarski kralj Maksimilijan bio je ulogoren blizu Sigeta sa 60.000 ljudi. Po predanju, kada mu je Zrinski zatražio pomoć protiv Turaka, dobio je odgovor da izdrži do kraja lovne sezone jer je dvoru nemoguće da prekida svoj godišnji lov na patke.

Turci su držali Siget do 1689.

Boj na Sigetu 1566. opevaju dve pesme: KH I, 9 i ER 61. Pesma EH 9 opisuje događaje iz vremena kad je Siget bio u hrišćanskim rukama (verovatno posle 1689): trku (obdulju) na polju Tihovu pod Sigetom, gde su „na košiji“ dve zarobljene kćeri Osmana Alajbega (*vide* ANAT).

Literatura: Витковић 1887, 87; Радонић 1911, 283 (нап. 4), 284 (нап. 21); Даничић 3, 100; *Рјечник* s.v.; RJA s.v.

SIJENJE

- belo: *Kad se vrnem od Sijenja bela* (Vuk III, 26:292)
- bijelo: *Ka vašemu bijelu Sijenju* (Vuk III, 26:250)
- bez atribucije: *I dođemo zdravo u Sijenje* (Vuk III, 26:79); Vuk III, 29

Vide SENJ

SILISTRA, Silistrija

➊ Durostorum, Drustur

🅴 Tur. *Silistre* < srgr. *Drístra* < bug. *Drъstrъ*, od antičkog lat. *Durostorum*, gr. *Douróstoron*, keltskog porekla, od *duro-* 'ušće' (Kiss 614ab). (A. L.)

Silistra

- bez atribucije: *Iz Silistre oštroga kremena* (Vuk IV, 40:86); SM 55

Silistrija

- bijeli grad: *Na bijelu gradu Silistriji* (Vuk IX, 14:85)
- tvrda: *Stade biti tvrdu Silistriju* (SM 55:605)
- bez atribucije: *Silistriji i Sevestopolji* (Vuk IX, 14:86); SM 55

⊘ 44° 7′ N, 27° 16′ E

Pod istim imenom oblast i lučki grad na Dunavu u Bugarskoj, na granici sa Rumunijom.

U vreme cara Trajana na tom mestu bila je rimska tvrđava sa podgrađem, jedan od većih gradova u oblasti Mezija, osnovan 29. pre n.e. pod imenom *Durostorum*. Grad nije izgubio značaj ni u srednjem veku kada se njegovo ime menja u *Drustur*. Bio je sedište episkopa i patrijarha (za vreme Prvog bugarskog carstva), a u Drugom bugarskom carstvu (pod carem Simeonom) dobio je jako utvrđenje, koje su Turci još više ojačali posle 1388. kada su zaposeli grad.

Rusi su osvojili Silistru 1877. i predali je Bugarskoj.

Kod Vuka u *Rječniku*: „Stadt Silistria in Bulgarien“ (sa primerom Vuk IV, 40).

Pominje se u kontekstu rastanka Karađorđevog sa Srbijom 1812. (Vuk IV, 40), rusko-turskog sukoba 1828. (SM 55) i boja na Grahovcu 1858. (Vuk IX, 14).

Literatura: *Рјечник* s.v.; RJA s.v.

http://www.balkaninstitut.com

SINJ

❶ Setovia, Osinium

🅴 1345. *castrum regale Zyn*, 1434 *podъ Vsinem*, prvobitno **Vьsinъ*, verovatno od predslovenskog *Visinium* koje se poredi sa alb. *vise* pl. 'mesto', srodnim slov. reči *vьsь* 'selo' (Skok III 239, up. i 567b). (A. L.)

♦ bijeli: *Da mi odu do bijela Sinja* (Vuk III, 84:17); MH VIII, 4

♦ bili: *Ajdete mi do biloga Sinja* (Vuk III, 84:30)

⊘ 43° 43′ N, 16° 39′ E

Grad u Hrvatskoj.

Stari grad iznad njega, u Sinjskom polju, 35 km s/i od Splita.

Pod rimskim imenom *Osinium* podignut je verovatno na ostacima ilirske tvrđave Setovije (*Setovia*). Konstantin Porfirogenit (X v.) ga pominje kao sedište Cetinske župe. Kao *castrum Zyn* prvi put se javlja 1345. kada se ispod njega nalazi naselje Cetina. Tokom XIV i XV v. drže ga Bribirski knezovi Nelipići, Frankopani i grofovi Celjski. Od 1442. njegov vlasnik je hrvatski ban Petar Talović, a 1469. uzeo ga je od Frankopana ugarski kralj Matija Korvin. Turci su ga osvojili 1524. i uključili u sastav Bosanskog sandžaka, a potom 1537. u novoosnovani Kliški sandžak kao nahiju. Odbrana Sinja je ojačana pred kraj XVII v. kad izbija Morlački ustanak na početku Morejskog (mletačko-turskog) rata (1684–1699). Morlaci sa teritorije Kotara, Trogira i Šibenika prodrli su 1684. do Sinja, ali nisu uspeli da ga osvoje. Iduće godine izvršen je sličan pokušaj pod vođstvom Stojana Jankovića, ali ni ovog puta grad nije zaposednut. Sledeće godine (1686) hrišćani (Mlečani, Morlaci i Kotarani) uspeli su udruženim snagama da zauzmu Sinj i da ga 1687. odbrane od Turaka iako su bili pod opsadom. Još jedan pokušaj sa istim ishodom Turci su izveli početkom avgusta 1715. U znak sećanja na tu pobedu ustanovljena je posebnim statutom junačka igra „Sinjska alka".

Sinj

Od XVIII v. i naselje Cetina počinje da se zove Sinjem. Od grada danas postoje samo razvaline.

Kod Vuka u *Rječniku*: „u Dalmaciji varošica i više nje pust gradić".

Vukova pesma ga pominje kao tursko mesto pored koga su varoš Cetina i Miletin voda, a pesma Matice hrvatske kao sedište Mate providura koji šalje Stojana Jankovića da spasava Ramski manastir.

Literatura: *Hrvatski leksikon* II s.v.; VE s.v. *Grad*; *Рјечник* s.v.; ЕП 3, s.v.

SIROVAC

♦ selo: *Drugu knjigu u selo Sirovac* (Vuk IX, 12:180)

♦ mjesto krvavo: *Od Sirovca mjesta krvavoga* (Vuk IX, 18:255)

♦ mali: *I posla je pod Sirovac mali* (SANU IV, 33:134)

♦ bez atribucije: *Od Sirovca Petar Kršikapa* (Vuk IV, 58:13)

⊘ 42° 55′ N, 19° 13′ E

Selo u Crnoj Gori.

Pripada plemenu Drobnjaka, a nalazi se kod Oble glave i Rađenova brda. Sirovac je drobnjačko najistočnije selo, u uskočkom kraju.

U kontekstu pogibije Smail-age Čengića 1840, pesme Vuk IV, 58 i SANU IV, 33 pominju u Sirovcu izvesnog Petra Kršikapu, a Vuk IX, 18 Savu kapetana u kontekstu pohare Kolašina 1858.

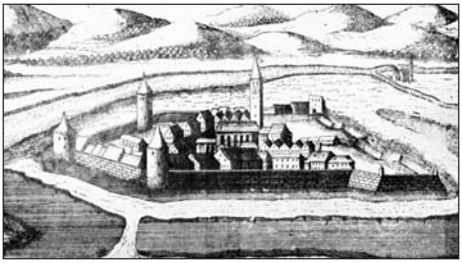
Literatura: Томић 1902, 450; RJA s.v.

SISAK, Siesak

❶ Segestica, Siscia

🅴 Od XVI v. refleks antičkog *Siscia*, verovatno od keltskog ličnog imena *Siscius*, up. u Galiji *Sisciacum*; pretkeltsko ime mesta *Segestica* čuvalo se do u srednji vek

http://www.balkaninstitut.com

Sisak

u obliku *Sitec* (1332. *Zitech*) (Skok III 244a, Kiss 616a). (A. L.)

Sisak

- grad bijeli: *Od Siska, grada bijeloga*(KH III, 8:550)

Siesak

- grad: *Beg Mehmed-beg Sieska grada* (KH III, 8:889)
- grad bijeli: *Od Sieska grada bijeloga* (KH III, 8:794)

⊘ 45° 30′ N, 16° 22′ E

Grad u Hrvatskoj.

Jedan od najstarijih u Sisačko-moslavačkoj županiji i njeno sedište. Mesto na sastavu tri reke: Save, Kupe i Odre. Kupa deli Sisak na Stari i Novi grad.

U IV v. pre n.e. na mestu današnjeg grada Skordisci su osnovali Segestiku (*Segestica*) čiji se ostaci nalaze na poluostrvu Pogorelcu, odmah pored ušća Odre u Kupu. To naselje, koje su posle Skordiska naselili Iliri, razorio je 35. godine Oktavijan, a Tiberije je na suprotnoj obali podigao novi grad Sisciju (*Siscia*). U vreme Vespazijana to je naselje postalo kolonija (*Colonia Flavia Siscia*), glavno mesto panonske pokrajine Savije (*Saviae*) i sedište njenog namesnika. Rimski grad su osnovali mornari otpušteni iz rimske flote. U III v. postaje ranohrišćanska biskupija i ima sopstvenog mučenika: sv. Kvirina. U VII v. osvojili su ga Avari i Sloveni, a u IX v. u njemu je bilo sedište Ljudevita Posavskog. Tokom XII v. pominje se kao svojina Zagrebačkog kaptola. Turci su ga napadali više puta, pa je 1545–1550. Zagrebački kaptol, s dozvolom kralja Ferdinanda, sagradio novi grad na mestu ranijeg. Turci su taj grad ipak osvojili 1593. u čuvenoj Sisačkoj bici, ali su ga godinu dana kasnije izgubili. Pod imenom *Vojni Sisak* grad je pripadao Vojnoj krajini dok je trajala. Današnji Sisak nastao je 1873. kada su se ujedinili Stari i Novi Sisak.

Sisak, tvrđava na ušću Kupe u Savu

U pesmi se pominje kao grad izvesnog Mehmed-bega, dakle kao tursko mesto, čime se radnja (prema istorijskoj nužnosti) može locirati u vreme pre 1594, a hrišćanski napad na Osijek — koji se u pesmi pominje kao datum zarobljavanja begovih kćeri — verovatno je onaj iz 1521. (*vide* OSIJEK).

Literatura: Marković 1971; Talbert 2003, 142; *Hrvatski leksikon* II s.v.; *Рјечник* s.v.; EČ 226 (nap. 47); VE s.v. *Grad.*

SJENICA, Sjenice, Senica

E Stsrp. *na Sěnice, na Sěnicahь*, u množini kao naziv župe; pridev **sěnьnъ* od *s(ij)eno* poimeničen na *-ica*, ili isto što i *sjenica* 'koliba od granja', od *sěnь* 'senka' (Skok III 231b, 250b). (A. L.)

Sjenica

- grad: *Viče vila u Sjenicu grada* (Vuk IV, 38:5); SANU IV, 45, 46, 47
- bijeli grad: *Na Sjenici, pod bijelim gradom* (SANU IV, 46:2)
- ravna palanka: *Na Sjenici na ravnoj palanci* (Vuk III, 10:86)
- ravna: *A odatle u Sjenicu ravnu* (Vuk II, 31:55)
- bez atribucije: *U Sjenici na konaku bili* (KH I, 6:69); Vuk II, 31; Vuk IV, 10, 11, 46, 62; Vuk VIII, 47, 73; SANU IV, 44, 45; SM 63, 72, 144

Sjenice

- bez atribucije: *Pa ajdete pravo na Sjenice* (Vuk IX, 10:589); SM 49

Senica

- ravna: *Vojvodu od ravne Senice* (SANU II, 30:133)

http://www.balkaninstitut.com

- ♦ bez atribucije: *Do Jugovića Miklen' od Senice* (SANU II, 30:2070)

1. Grad Sjenica na Pešterskoj visoravni u j/z Srbiji (43° 16′ N, 19° 59′ E), na levoj obali Uvca, 48 km istočno od Prijepolja. Nalazi se na poprečnom putu Novi Pazar–Sjenica–Nova Varoš. Prema narodnoj etimologiji, dobila je ime po obilju trave/sena, koja se u okolini Sjenice kosi i po tri puta godišnje.

Sjenica je staro naselje. Prvi put se pominje 1253. kao mesto na „dubrovačkom putu" gde su pristajali i plaćali carinu dubrovački trgovci. Sjenica je i u srednjem veku i pod Turcima bila utvrđena palanka i važna trgovačka i karavanska stanica. Turci su, na uzvišenom delu, podigli utvrđenje *Grad* koje je kasnije porušeno. U blizini utvrđenja bila je čaršija sa dućanima i kućama od brvana i dasaka. U XVI i XVII v. Sjenica se pominje kao stanica na trgovačkom putu Dubrovnik — Novi Pazar.

Zbog svog strateškog, vojnog i političkog značaja u XIX v. Sjenica se smatra važnom tačkom, pa su prema njoj bile usmeravane vojne operacije i u Prvom srpskom ustanku, kada je Karađorđe 1809. osvojio Sjenicu na juriš, proterao Turke i porušio utvrđenje. Nema podataka da li je posle toga bilo neke graditeljske aktivnosti u Sjenici, ali je poznato da je 1821. tvrđava obnovljena i opremljena sa šest topova. Posle toga Sjenica je kao naselje opadala i sredinom XIX v. svela se na tursko selo.

Pošto je Prvi ustanak ugušen, novi talas nemira u sjeničkom kraju bio je vezan za pokret otpora radikalnim reformama Sultana Mahmuta II (1809–1839). Ukidanje janičara i zavođenje regularne vojske (nizama) izazvalo je otpore širom carstva, što se odrazilo i na feudalce u Bosni i Albaniji. Počev od 1831, kada su Bošnjaci predvođeni kapetanom Huseinom Gradaščevićem (u narodu zvanim Zmaj od Bosne) krenuli u direktan okršaj sa sultanovom vojskom na Kosovu, u narednim godinama pobunjeničko plemstvo je stajalo na putu Porti da sprovede zacrtane reforme sve do 1850, kada je Omer-paša Latas slomio njihov otpor. Sjenica je tada bila u sastavu Bosanskog pašaluka i kroz nju je prolazio put koji je preko Nove Varoši i Priboja vezivao Bosanski pašaluk sa ostalim delovima Osmanskog carstva. Tim putem je prošla vojska bosanskih pobunjenika, a zatim i sultanova kažnjenička ekspedicija. Sjenički kraj je tada stradao zbog podrške koju je pružio ustanicima.

Pominje se kao mesto na putu Požega–Prizren (Vuk II, 31), kao mesto vojvode Stevana (Vuk III, 10), kao jedno od mesta iz kojih se skuplja turska vojska za pohod na Crnu Goru u kontekstu bitke na Visočici 1796. (Vuk IV, 10) i na Krusima iste godine (Vuk IV, 11), u kontekstu boja na Čačku 1815. (Vuk IV, 46) i na Kukutnici (Vuk IV, 62). Pominje se takođe u kontekstu boja na Deligradu 1806. (SM 63), Moravičke bune 1826. (SANU IV, 46, 47) i udara Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1852–1853. (Vuk VIII, 73).

2. U Vuk IX, 10 pominje se mesto Sjenice (42° 27′ N, 19° 19′ E) blizu Morače u kontekstu pohare Kuča 1855. (*vide* ORAHOVO).

Literatura: Marković 1971; Даничић 3, 266; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 356; ЕП 3 s.v.

SKADAR, Skader, Škadarac

- **O** Scutari, Skodra, Iskenderie, Rosaf, Rosafa, Ruzaphata
- **E** U dijalektu *Skædær* < stsrp. *Скъдъръ* < lat. *Scodra* (Skok I 253); alb. *Shkodër* iz istog lat. predloška, neposredno ili slov. posredstvom. (A. L.)

Skadar

- ♦ grad: *Pa pobježe preko Skadra grada* (Vuk IV, 4:104); Vuk VII, 21; Vuk IX, 1, 5, 19, 25; SANU IV, 14, 15, 26, 38; SM 10, 62
- ♦ grad bijeli: *A od Skadra grada bijeloga* (Vuk VII, 10:2); Vuk VII, 21; SANU IV, 15, 16
- ♦ grad široki: *I od Skadra grada širokoga* (Vuk IV, 11:145)
- ♦ šeher: *Brzo šeher Skadra prifatili* (SM 62:311)
- ♦ bijeli: *Mahmut vezir od Skadra bijela* (Vuk IV, 11:3); Vuk IV, 31; Vuk VI, 44; Vuk VII, 10, 21; Vuk VIII, 4, 58, 71, 73; Vuk IX, 1, 2, 5, 19, 25, 31; SANU IV, 15, 16, 20; SM 9, 15, 55, 63, 85, 135, 136, 144, 161, 163, 170

http://www.balkaninstitut.com

- bijeli zenđel: *Od bijela Skadra zenđeloga* (Vuk VIII, 29:69)
- bijeli na Bojani: *Bijelomu Skadru na Bojanu* (Vuk VII, 62:90); Vuk II, 25; Vuk IV, 10; SANU IV, 37
- na Bojanu bijeli: *Na Bojanu Skadru bijelomu* (Vuk VI, 45:162); Vuk VIII, 58, 73; Vuk IX, 13, 32; SM 10, 30, 168
- bijeli sa Bojane: *Sa bijela Skadra sa Bojane* (Vuk VIII, 73:4); Vuk IX, 1
- tvrdi bijeli: *Sa tvrdoga Skadra bijeloga* (Vuk IX, 31:2)
- tvrdi: *Pravo bježi svom tvrdome Skadru* (SM 163:192)
- tvrdi na Bojanu: *Nasred tvrda Skadra na Bojanu* (Vuk VIII, 58:2); Vuk VIII, 61, 73; Vuk IX, 32; SM 170
- zenđil: *Iz njegova Skadra zenđiloga* (Vuk VIII, 73:2835)
- lijep: *Što si lijep Skadar ostavio* (SM 30:87)
- kameniti: *Pa ga šalje Skadru kamenitu* (KH I, 2:994)
- prokleti: *Pođe opet Skadru prokletome* (SM 9:52)
- krvavi: *Da idemo Skadru krvavome* (SM 9:14)
- krvavi carev: *Od krvava Skadra carevoga* (SM 61:6)
- turski: *A u turskom Skadru opremana* (EH 1:225)
- na Bojani: *A kakav je Skadar na Bojani* (Vuk II, 25:31); Vuk II, 26, 89; Vuk VIII, 47; Vuk IX, 4
- na vodi Bojanu: *A na Skadru na vodi Bojani* (Vuk III, 10:105)
- na Bojanu: *Pošilje jih Skadru na Bojanu* (Vuk IV, 31:10); Vuk VII, 10; Vuk VIII, 70, 73; Vuk IX, 1, 2, 10, 11, 29, 30, 32; SANU IV, 14, 25, 26; SM 54, 62, 63, 97; SANU II, 91; SANU III, 17
- kod Bojane: *Š njom obrnu Skadru kod Bojane* (SM 15:28)
- pri Bojanu: *Razorile Skadru pri Bojani* (SM 136:161)
- na krajinu: *Neka Skadru ita na krajinu* (Vuk IX, 25:455)
- bez atribucije: *Debeloga ispod Skadra mesa* (Vuk III, 49:120); Vuk IV, 16, 31, 38, 41; Vuk VI, 44; Vuk VII, 10, 21, 56; Vuk VIII, 29, 30, 62, 67; Vuk IX, 1, 2, 19, 25, 26, 28, 29, 31; SANU IV, 12, 15, 16, 18, 26, 38; SM 27, 54, 55, 62, 63, 70, 135, 136, 163; SANU II, 86

Skader

- na Bojanu: *Građu Skader na Bojanu grade* (SANU II, 15:2)

Škadarac

- bez atribucije: *Od Škadarca Borčilović-Ibra* (Vuk VI, 49:106)

⊘ 42° 03′ N, 19° 01′ E

Grad u Albaniji.

Smešten je na ušću reke Kiri u Bojanu, 3 km istočno od Skadarskog jezera. Takođe i istoimena oblast.

Srednjovekovna tvrđava Rosafat (*Rosaf, Rosafa*) podignuta je na ruševinama antičkog grada iz doba Aleksandra III Makedonskog. (O poreklu imena *Rosaf/Rosafa/Ruzaphata* vidi Jireček 1959a, 494–496.) Središte srednjovekovnog grada bio je *castrum* u kome su bile kasarne i palata za kneza i administraciju, u podgrađu su stanovali trgovci i drugo stanovništvo, a varoš se razvijala s/z od grada.

Prvo poznato stanovništvo oko Skadarskog jezera bilo je pleme Labeati kojem je Skadar bio glavni grad. Za njima dolaze Iliri (III i II v. pre n.e.) koji formiraju Ilirsku kraljevinu i uzimaju Skadar za njen glavni grad. Kada je 168. pre n.e. poslednji ilirski kralj Gencije izgubio rat protiv Rimljana, cela teritorija bivše Ilirske kraljevine ušla je u sastav rimske provincije Makedonije. Za vreme Dioklecijana Skadar postaje sedište provincije Prevalitane (*Praevalis*), a posle podele na Istočno i Zapadno rimsko carstvo (395) pripao je Vizantiji i ušao u sastav Dračke teme (*thema Dyrrachion*).

Od 1043. Skadar postaje prestonica srpskih vladara Zete, a od 1067. sedište episkopije. Vizantija je 1118. uzela Skadar od Bodinovog sina Đorđa, ali je Nemanja povratio grad 1185. U to vreme još uvek se javljalo i njegovo staro ime *Rosaf* („Rosafь gradь rekomyj Skьdьrь").* U doba Nemanjića Zeta sa Skadrom je pripadala srpskom prestolonasledniku. Kasnije je bio pod vlašću Balšića, a 1392. su ga osvojili Turci. Tada je bio zarobljen i Đurađ Stracimirović-Balšić (za koga Ljubomir Kovačević smatra da je bio epski Banović Strahinja), koji se iskupio iz ropstva

http://www.balkaninstitut.com

po cenu grada Skadra. Tri godine kasnije on je oteo Skadar od Turaka ali ga je 1396, zajedno sa krajem istočno od grada, predao Mlečanima uz naknadu od 1.000 dukata godišnje, bojeći se turskog nadiranja. Sin Đurđa Stracimirovića, Balša III (1403–1421) — kao turski vazal — pokušao je da uzme Skadar od Mlečana uz pomoć Turaka, ali je grad uspeo da se odbrani.

Turci nikad nisu uspeli da osvoje grad Skadar, već su ga dobili na osnovu tursko-mletačkog mira iz 1479. Od tog doba u njemu je bilo sedište novoformiranog Skadarskog sandžaka koji je obuhvatao današnju Albaniju i, jedno vreme, Crnu Goru. Mletačko stanovništvo se iselilo iz Skadra, a gospodar Zete Ivan Crnojević — koji je pomagao Mlečanima da brane Skadar i 1474. i 1479. — proteran je iz zemlje. On se sklonio u Italiju, a kad je sultan Mehmed II umro 1481, vratio se u Zetu i ponovo vladao u njoj.

Skadrom i severnom Albanijom upravljali su članovi tri feudalne porodice: u XVI v. Dukađini (*Dukagjini*), u XVII v. Mahmudbegovići, u XVIII i početkom XIX v. Bušatlije (*Buşatli*). U borbi za očuvanje autonomije, Crna Gora je tokom XVII v. često dolazila u sukob sa skadarskim sandžak-begovima: u Lješkopolju 1603, na Morači 1645, na Vrtijeljci 1685. protiv Sulejman-paše Bušatlije, u Kučima 1688. itd. U XVIII v. Skadar je dva puta stradao od kuge (1761. i 1770). Kara Mahmud-paša, koji je vodio poreklo od Crnojevića, smatrao je da polaže pravo na Crnu Goru kao na svoje nasledstvo, ali je potučen u bici na Martinićima 1796. Iste godine poginuo je u borbi kod sela Krusi.

U Skadru i okolini ima mnogo pravoslavnih crkava, manastira i drugih spomenika, uglavnom u ruševinama. Na j/z strani jezera, u Krajini sv. Vladimira, ispod planine Taraboša, stoje razvaline hrama sv. Bogorodice („Prečista Krajinska“), gde su bili sahranjeni srpski knez u Zeti Vladimir i njegova žena Kosara (legendarni Vladimir i Kosara iz *Letopisa popa Dukljanina*). U Sv. Srđu na Bojani stoje razvaline crkve koju su, na

Skadar

temeljima starijeg hrama, podigli kraljica Jelena i njeni sinovi kraljevi Milutin i Dragutin u XIII v. U ovoj crkvi bili su sahranjeni zetski kralj Mihailo i njegov sin Bodin. U selu Plavnici na istočnoj strani jezera nalaze se razvaline crkve sv. Jovana koja se spominje još u vreme sv. Save. Na skadarskom ostrvu Vranjina stajao je nekad manastir u kome je neko vreme bila stolica zetske mitropolije. Na ostrvu Beška postoje razvaline starije crkve i jedna mala crkva koju je 1404. podigla Jela, žena Đurđa Stracimirovića, a kći kneza Lazara. Ona je, po predanju, podigla i crkve sv. Nikole u selima Vranju blizu Humskog blata (krajnji j/z zaton Skadarskog jezera) i Gostilju blizu Plavnice. Na ostrvu Komu stoji crkva sv. Bogorodice u kojoj su grobovi Lješa Crnojevića, vojvode despota Stevana i gospođe Mare, verovatno njegove žene. U selu Berislavci, na istočnoj strani jezera, bili su dvorovi Balšića, a ispod grada Skadra, na reci Drimac, nalazio se dvor Nemanjića u kojem su s prekidima živeli (budući car) Dušan, njegov sin Uroš i Đurađ Balšić. Taj dvor se još uvek spominje 1416.

U neistorijskim epskim pesmama, kao osnivači i gospodari Skadra pevaju se Mrnjavčevići („Zidanje Skadra“, „Ženidba kralja Vukašina“), od kojih vodi poreklo Kraljević Marko. U jednoj albanskoj varijanti graditelj Skadra je epski junak Rosa, a u zidine se uziđuje njegova sestra Fa (eponimni junaci srednjovekovnog imena za grad — Rosafa). Istorijske, a naročito crnogorske i muslimanske epske pesme, mnogo su bliže zva-

http://www.balkaninstitut.com

ničnoj faktografiji. Nijedan važniji događaj vezan za skadarske vezire i njihovu politiku prema Crnoj Gori nije preskočen: bitka na Krusima 1796. (Vuk IV, 11), boj na Deligradu 1806. (Vuk IV, 31; SM 63), bitka na Grahovu 1836. (Vuk IX, 5), boj na Grahovcu 1858. (SANU IV, 38), bitka u Kosovom Lugu (Vuk VIII, 58), pohod Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1852–1853. (Vuk VIII, 73; Vuk IX, 1), tursko-crnogorski sukob na Skadarskom jezeru 1858. (Vuk IX, 19), bitka kod Krnjica 1861. (Vuk IX, 25) i tako dalje.

Postoji realna mogućnost da je i Škadarac zapravo Skadar na Bojani jer se u pesmi istovremeno pominju i Vranj polje (verovatno zetska ravnica oko mesta Vranj južno od Podgorice) i Peć.

Literatura: Ковачевић 1887; Јиречек 1959a; Јовићевић 1921; Антоновић 2003; Перић 2005; Даничић 3, 56, 119*; *Рјечник* s.v.; VE s.v.

SKOPLJE

- bijelo: *I on siđe Skoplju bijelome* (MH VIII, 4:191)
- ravno: *Pa je ravno Skoplje porobio* (MH VIII, 4:192)
- ravno Donje i Gornje: *Ravno Skoplje i Dônje i Gornje* (MH VIII, 4:193)
- kameno: *Ven da te nosim do Skoplja kamena* (MH IV, 30:47)
- široko: *Sići hoću Skoplju širokome* (MH VIII, 4:176)
- gornje: *Osmanaga od Skoplja gornjega* (MH III, 18:351)
- bez atribucije: *A na Skoplje oni okrenuše* (MH III, 3:224); ER 82; MH III, 14; MH IV, 30; MH IX, 23

Vide VAKUF

SKOPLJE, Ušćup

➊ Scupius, Scupi

🅴 Stsrp. *Skъpыь gradъ*, pridev na *-jь* od antičkog imena mesta lat. *Scupi* pl., oblik srednjeg roda *Skoplje*, mak. *Skopje* verovatno prema *polje*; *-o-* je makedonski refleks slovenskog tvrdog poluglasa ъ. Srgr. *Skópioi*, *Skópia* i tur. *Üsküb* iz slovenskog, alb. *Shkup* može biti neposredno iz latinskog. Up. Skok III 265. (A. L.)

Skoplje

- grad beli: *Od Sazlije do Skoplja grada belog* (SANU II, 30:1000)
- ubav beli grad: *Od ubava Skoplja bela grada* (Vuk II, 53:24)
- kameno na krajini: *Od kamena Skoplja na krajini* (Vuk IV, 45:308)
- na krajinu: *Dok dođoše Skoplju na krajinu* (Vuk IV, 45:13)
- bez atribucije: *Oko Skoplja i vode Vardara* (Vuk VI, 29:77); Vuk IV, 45; SANU II, 30

Ušćup

- grad: *Te Ušćupa grada poharaste* (SANU III, 59:25)
- grad bijeli: *U Ušćupu gradu bijelome* (SM 62:286)
- bez atribucije: *Od Ušćupa i od Albasana* (Vuk IV, 10:264); Vuk VI, 11; SM 62; MH III, 5

⊘ 42° N, 21° 28′ E

Glavni grad Makedonije, na ušću Serave u Vardar.

Antičko mesto *Scupius* ili *Scupi*, koje se pominje u II v. pre n.e., bilo je u ravnici s/z od današnje varoši. Pod Rimljanima, bilo je u sastavu provincije Gornja Mezija (*Moesia Superior*), a kasnije glavni grad provincije Dardanije. Osnovan je u vreme Domicijana, a naseljavali su ga veterani iz sve 4 mezijske legije (Sirijci, Gali i Makedonci). Tvrđava koja i danas postoji sagrađena je prvi put verovatno u VI v., u Justinijanovo doba (neki istoričari misle da je to *Iustiniana Prima*), pretpostavlja se posle velikog zemljotresa 518. Car Samuilo je oteo Skoplje od Vizantinaca, ali ga oni 1004. uzimaju nazad. U pohodu na Solun, Normani osvajaju Skoplje 1065. ali ga drže samo kratko vreme. Makedonski ustanici pod Đorđem Vojtehom uzimaju ga 1072, ali ga Vizantinci vraćaju nazad već iste godine. Nemanja je zauzeo Skoplje 1189. i tada je u njemu sazidao crkvu sv. arhangela Mihaila, ali je već sledeće godine morao da ga napusti. Bugarski car Kalojan osvojio je Skoplje 1203, kasnije ga je Strez uključio u svoju državu, a 1230. pada pod Bugare. Od 1246. do 1261. grad je bio pod Nikejskim carstvom, s tim što su ga Srbi (Uroš I) držali 1258–1259. Kralj Milutin

http://www.balkaninstitut.com

osvojio je Skoplje 1282. i pripojio ga Srbiji. Tada je podigao u njemu crkvu Trojeručicu. Car Dušan je u Skoplju imao svoju prestonicu, tu se proglasio za cara i tu 1349. objavio i svoj čuveni Zakonik. Tada je grad imao „z'd gradski, oblu pirgu, vodena vrata, s crkvama, palatama i dvorovima".* Skoplje je 1376. imalo „gradskog" (varoškog) i „kulskog" (tvrđavskog) kefaliju. Zatim ga je držao kralj Vukašin, a 1377. Vuk Branković. Turci su zauzeli Skoplje 1391. U njemu je bilo središte Skopskog sandžaka, i baza za osvajanje i prodiranje ka Srbiji, Albaniji i Bosni. Ovakav njegov položaj činio je da se i u epici — pri nabrajanju važnih turskih gradova u tom delu imperije — Skoplje obavezno javi okruženo mestima u današnjoj Albaniji (Elbasan, Lješ, Kavaja, Oblom, Tirana, Debar itd.), Crnoj Gori (Ulcinj, Bar, Spuž, Podgorica) i Srbiji (Has, Hoča, Mitrovica, Peć, Prizren, Vučitrn i sl.). Do pada Carigrada, u Skoplju su boravili sultani i rukovodili pohodima na zapad.

U Skoplje su Turci vrlo brzo počeli da naseljavaju muslimansko stanovništvo iz Male Azije. Do kraja XV v. u Skoplju su svoje kolonije osnovali i sefardski Jevreji u bekstvu iz Španije. Od XVI v. u njemu postoji i dubrovačka kolonija, a tada i grad dobija više trgovački nego vojnički karakter i postaje čuven po trgovini robljem. Na taj način u XVII v. Skoplje postaje jedan od najbogatijih gradova na Balkanskom poluostrvu. Krajem XVII v. izbija u njemu Karpošev ustanak (u okviru austrijsko-turskog rata 1683–1699). Skoplje je tada spaljeno pri povlačenju austrijske vojske, a 1706. i 1762. je stradalo od kuge.

U starim srpskim pisanim izvorima Skoplje se pominje kao slavan i carski grad („vъ slavnomъ gradu Skopi carьskomь").** Sama tvrđava je veoma stara. U njoj ima zidova sagrađenih od velikih tesanika, donesenih iz pozorišta starog grada *Scupi* verovatno još za Justinijanov grad. Ona dominira gradom na bregu iznad Vardara blizu Kamenog mosta, a od nje su se spuštali bedemi koji su štitili deo naselja u pobrđu. Veći deo urbane zone srednjovekovnog grada nalazio se van branjenog okvira, na prostorima uz levu obalu Vardara.

Pominje se u kontekstu bitke na Visočici 1796. (Vuk IV, 10), početka Drugog srpskog ustanka 1815. kao mesto Ćaja-paše (Vuk IV, 45), bune bosanskih Turaka protiv nizama 1831. opet kao jedno od mesta iz kojih se regrutuje turska vojska (SM 62) itd.

Literatura: Kostić 1925; Дероко 1950, 198*; Милошевић 1997, 107, 108; Talbert 2003, 142; Даничић 1, 16; 3, 115, 116**; *Рјечник* s.v.; VE s.v. *Grad*.

SKRADIN, Sagradin

➊ Scardona

E Od predslovenskog i predrimskog toponima *Scardona* sa likvidnom metatezom *ar* > *ra* i uobičajenim (takođe vrlo ranim) razvojem sufiksa *-ōna* preko vulgarnolat. **-ūna* i slov. **-унъ* u *-in*, up. *Solin*, *Promin(a)*. Isti (ilirski?) koren *skard-* ('strm'?) u antičkom imenu planine Šare *Scardus*. V. Skok III 268. Oblik *Sagradin*, ako spada ovamo, izvrnut je radi stiha prema *sagraditi*. (A. L.)

Skradin

- grad bijeli: *Od Skradina grada bijeloga* (KH II, 57:284)
- bijeli: *Da siđemo bijelu Skradinu* (KH II, 57:338); MH III, 16
- bili: *Ja sam, adže, od Skradina bila* (MH III, 16:215); MH III, 16; EH 4
- tvrdi: *Nek je vodi tvrdome Skradinu* (KH II, 57:690)
- turski: *Na ćenaru, na turskom Skradinu* (MH III, 16:529)
- bez atribucije: *Nije lasno sići do Skradina* (KH II, 57:311); MH III, 16; EH 4, 7

Sagradin

- bez atribucije: *Turadiju oko Sagradina* (Vuk III, 8:3)

⊘ 43° 49′ N, 15° 55′ E

Mesto u Hrvatskoj.

Mala varoš i stari grad na desnoj obali Krke u Dalmaciji (Šibenska županija), 19 km severno od Šibenika.

Pominje se u antičko doba kao municipijum *Scardona*. U njoj je oko 530. bila bisku-

http://www.balkaninstitut.com

***Skradin** 1598*

pija. Turci su osvojili Skradin 1522. i držali ga (s prekidima) do 1684. Bio je opustošen i raseljen tokom mletačko-turskih ratova, ali se u XVIII v. oporavlja i postaje središte opštine (1705).

Kod Vuka u *Rječniku*: „u Dalmaciji blizu utoka rijeke Krke u more, mala varošica i više nje na brijegu zidine od staroga gradića, Scardona".

Oblik *Sagradin* nije potvrđen nigde više osim u ovoj pesmi. Moguće da se zapravo ne radi o Skradinu, nego o nekom drugom mestu čije je ime iskrivljeno do neprepoznavanja. Siže ne može pomoći jer se Sagradin (mesto iz kojeg car prikuplja vojsku za pohod na Beč) pominje između Šaja (Damask, Sirija) i Carigrada.

Skradin se pominje samo u muslimanskim pesmama. U KH II, 57 skradinski ban stavlja svoju ćerku Anicu „na košiju" — tj. organizuje konjsku trku čiji pobednik dobija njegovu ćerku za ženu (*vide* ANAT). Druge pesme ga pevaju kao muslimansko mesto (dakle pre 1684) poznato po epskim junacima Ibri Borčuloviću (MH III, 16; EH 4) i paši Skradinliji (EH 7).

Literatura: Vego 1957; *Рјечник* s.v.; *Hrvatski leksikon* II s.v.; RJA s.v.; EČ 161 (nap. 72); EП 3 s.v.

SLANKAMEN, Slani kamen, Slano kamenje

Ⓘ Acumincum, Islankaminde, Zalonkemen

🄴 Današnji sliveni oblik imena je dosta star (1490. *vъ gradě ... Slanъkameni*), ali je svakako sekundaran u odnosu na dvočlani spoj *Slani kamen* koji se sreće u pesmama, na čiji nastanak je mogao uticati mađ. oblik *Szalánkemén* (1072: *Zalonkemen*). Po mineralnom izvoru i 'slanom' kamenju oko njega, kakvo divljač dolazi da liže (up. dolenavedenu poslovicu kod Vuka). Već antičko ime mesta *Acumincum* moglo bi biti u vezi sa indoevropskom rečju **ak-men-* 'kamen'. (A. L.)

Slankamen
- bijeli grad: *U bijelu gradu Slankamenu* (ER 78:2)

Slani kamen
- bez atribucije: *U Srijemu po Slanom kamenu* (Vuk III, 10:5)

Slano kamenje
- bez atribucije: *Dokle došli na Slano kamenje* (SM 144:185); ER 78

⊘ 45° 8′ N, 20° 15′ E — Stari Slankamen
45° 7′ N, 20° 14′ E — Novi Slankamen

Naziv za dva naselja u istočnom Sremu (Vojvodina, Srbija), uz desnu obalu Dunava, naspram ušća Tise: Stari i Novi Slankamen. Na istom mestu postojao je rimski grad *Acumincum* i posle njega srednjovekovni — danas u ruševinama.

Srednjovekovni grad kod Starog Slankamena, na desnoj obali Dunava. Spominje se prvi put 1072. U XIV v., pod imenom *Zalonkemen*, javlja se kao posed despota Đurđa Vukovića. U XV v. pominje se kao mađarski grad koji su 1425. Mađari dali despotu Stefanu, a koji su držali i potonji despoti. U doba kralja Matije Korvina (1468), flotu srpskih šajkaša predvodio je unuk despota Đurđa Brankovića — Vuk Grgurević Branković (Zmaj Ognjeni Vuk), koji je boravio u Slankamenu i Kupinovu naizmenično. Prema predanju, on je tu sagradio crkvu sv. Nikole koja i danas postoji u Starom Slankamenu, a prvi put se pominje 1501. (Bila je obnovljena 1733.) Turci su uzeli Slankamen 1521. Od grada su danas ostale samo ruševine zidova i jedne kule.

Kod Slankamena je u avgustu 1691. vođena velika bitka između Austrije i Turske. U toj bici pobeda je pripala hrišćanskoj vojsci, a na turskoj strani poginuo je veliki vezir Mustafa Ćuprilić. Ova pobeda je bitno utica-

http://www.balkaninstitut.com

la na uslove Karlovačkog mira potpisanog u Sremskim Karlovcima 1699.

Kod Vuka u *Rječniku*: „u Srijemu selo i u njemu slan izvor, a više njega zidina od staroga gradića: Nagao kao zec na *Slankamen*. Kod Slankamena ima mala crkvica za koju se pripovijeda da ju je zidao Zmajognjeni Vuk, koji je ondje sjedio".

Kod Sime Milutinovića pominje se kao prvi konak na putu turskih svatova od Sremske Mitrovice do Risna, a kod Vuka kao sedište poslednjeg srpskog vojvode Rajka i devojke Margite. Za epskog vojvodu Rajka smatra se da je u stvari bio čelnik Radosav (XVI v.) u službi cara Jovana Nenada u Subotici. Posle careve propasti bio je neko vreme turski vazal, a potom je prešao u službu ugarskog kralja Ferdinanda.

Literatura: Витковић 1887, 87; Радонић 1912, 291 (нар. 5); Дероко 1950, 159; Зиројевић 1965; Зиројевић 1976; *Рјечник* s.v.; VE s.v. *Grad*; ЕП 3 s.v.

SLATINA

E Čest toponim, od *slatina* < praslov. **soltina* 'izvor slane, kisele vode', u vezi sa *slan, so(l)*.

- selo: *Da otide na selo Slatinu* (Vuk VIII, 14:40); SM 43
- selo malo: *U Slatinu u to selo malo* (SM 42:4)
- ravna: *A otolen na Slatinu ravnu* (Vuk VIII, 11:159)
- bez atribucije: *Svu Slatinu zdravo prijeđoše* (Vuk VIII, 11:161); Vuk IV, 58; Vuk VIII, 14; Vuk IX, 16; SANU IV, 12, 19; SM 42, 168

1. Više mesta sa istim imenom u Crnoj Gori.

U pesmama Vuk VIII i SM radi se o Slatini u Bjelopavlićima, nekad selu (SM 42, 43; Vuk VIII 14), a nekad polju (SM 168; Vuk VIII, 11). Smatra se da je selo dobilo ime po vrsti zemlje na kojoj je osnovano, odnosno po zemljištu koje je golo i po obrdinama sa pomalo šume.

U Vuk IX, 16 radi se o selu u Morači Gornjoj. Pominje se u kontekstu pohare Kolašina 1838. i kao mesto jednog od sukoba skadarskog vezira Mahmut-paše Bušatlije i Crnogoraca, između 1785. i 1796. (SANU IV, 19).

> U Crnoj Gori ima još nekoliko mesta sa istim imenom (kod Danilovgrada, Ivangrada, Mojkovca, Pljevalja i Šavnika).

2. Selo Slatina u BiH, između Blažuja i Osijeka u Sarajevskom polju, gde su do sredine XX v. posede imali potomci Smail-age Čengića. Pominje se u pesmi Vuk IV, 58 koja opeva Smail-aginu smrt.

Literatura: Томић 1902, 432; Трифковић 1908; Пурковић 1940; Kreševljaković 1954, 83; Marković 1988; Даничић 3, 125; *Рјечник* s.v.; RJA s.v.; Imenik YU 358; VE s.v. *Grad*; ЕП 3 s.v.

SLAVONSKA POŽEGA, Požega

I Incerum

E 1150. *Posaga*, od *po-žeći* 'spaliti', up. *požag* 'palež', tj. naselje na mestu gde je šuma iskrčena paljenjem (Skok III 674b; Kiss 523b). (A. L.)

- grad: *Silni paša od Požege grada* (MH IX, 2:5); KH II, 75; MH IV, 50
- bila: *Najzad siđe do Požege bile* (MH IV, 48:113)
- bez atribucije: *U Požegu knjigu opravio* (MH IV, 49:237); KH II, 75; MH IX, 2

⊘ 45° 20′ N, 17° 41′ E

Grad i županija u Hrvatskoj (Slavonija).

Rimsko naselje na mestu današnjeg grada zvalo se *Incerum* i ležalo je na putu Sisak (*Siscia*) — Osijek (*Mursa*). Delilo se na grad (*civitas*) sa povlasticama i utvrđenje (*castrum*). Kotlina u kojoj se nalaze današnji grad i oblast Požega, u rimsko doba se zvala *Vallis aurea* ('zlatna dolina'), verovatno zato što je bila plodna i šumovita. Prvi pisani podatak o Požezi kao županiji potiče iz 1210, dok se ime grada (*castrum*) pominje 1227. u dokumentu kojim je papa Honorije III potvrdio nadbiskupu Ugrinu vlasništvo nad Požegom i onim što pripada gradu. Stari požeški grad podignut je u doba ugarsko-hrvatskih kraljeva.

Iz Požege se upravljalo županijom koja je obuhvatala područje od Papuka do Krndi-

http://www.balkaninstitut.com

Slavonska Požega

je na severu, a do Save na jugu. Kao kraljevski grad-rezidencija, Požega je bila i značajno crkveno sedište sve do dolaska Turaka 1537. Kojoj god kraljevskoj kući da je pripadao, grad Požega uvek je bio *kraljičina* svojina. Kraljice su često boravile u Požezi, sudile u njoj, izdavale darovnice, potvrđivale ugovore. Tu su bile i kraljica Marija (žena Bele IV), Tomasina Morosini (majka Andrije III) i kraljica Elizabeta. Sa slabljenjem kraljevskih moći, posebno od doba kralja Sigismunda (oko 1420), Požega dolazi u vlasništvo moćnih plemića sve do 1537.

Turci su u Požezi ostali više od 150 godina, a proterani su odatle 1691. Jedno vreme (oko 1537) Slavonska Požega je bila sedište sandžaka koji je obuhvatao celu istočnu Slavoniju sa Osijekom. Posle Turaka, Požega je bila u vlasništvu Kraljevske komore sve do 1745. kad ponovo postaje sedište županije. Odlukom Marije Terezije iz 1765. postaje slobodan kraljevski grad i kulturno sedište županije.

Samo mesto je više puta paljeno. Od spomenika iz turskog doba, u njemu je sačuvana samo jedna tekija.

U hrišćanskim pesmama pominje se samo jednom, u sižeu o pogibiji paše od Požege 1613. (MH IX, 2). U muslimanskim pesmama javlja se kao mesto starca Kahrimana (KH II, 75), bega Mustajbega (MH IV, 49) i Alibega (MH IV, 50).

Literatura: Marković 1971; Đurić-Feletar 1983; *Рјечник* s.v. *Пожега.*

SLIBUR

♦ bez atribucije: *To će biti Dmitar od Slibura* (SANU III, 63:69)

Neutvrdiva ubikacija.

Pesma pominje Dmitra od Slibura, najmlađeg od četiri hajduka u Vezenki planini (uz Mandušića Vuka, Šandića Jovana i Kra-

http://www.balkaninstitut.com

ljevića Marka). Pod ovim imenom, na savremenim geografskim kartama ne javlja se nijedno mesto. Ostaje mogućnost da je pravi ojkonim drukčiji, odnosno da je u epskoj interpretaciji bitno preinačen (po ugledu na Kinburn — Kniburnik, Lerin — Lorin, Modon — Modun, Solun — Seljanik i sl. — *vide*). Time se njegova ubikacija dodatno otežava.

Pojava Kraljevića Marka u ovom okruženju možda i nije tako neosnovana kako se čini zbog izrazitog anahronizma. Dmitar bi mogao biti brat Markov koji je, u službi kod ugarskog kralja, bio vlastelin Vilagošvara, današnjeg Širina u Rumuniji.

Literatura: Фостиков 2002.

SLIMNICA

- selo: *Skupiše se u selo Slimnici* (Vuk IX, 26:450)
- lomna: *U Čičevu i lomnu Slimnicu* (Vuk IX, 27:158)
- bez atribucije: *Učiniše tabor u Slimnici* (Vuk IX, 26:467)

Vide SLIVNICA

SLIVLJE, Slivije, Slivje, Slivov, Šlivje

➊ Slivnje

🅴 Kolektiv na *-ьje* tipa *Grablje* od *sliva*, što je stariji oblik za *šljiva*. (A. L.)

Slivlje

- bez atribucije: *Da ćeraju iz Slivlja kamenje* (Vuk IV, 7:210)

Slivije

- selo: *Gdje udari na selo Slivije* (KH II, 72:7)

Slivje

- ravno: *Zdravo ravno Slivje prijeđosmo* (SM 133:165); SM 139
- široko: *Kad ja bijah Slivju širokome* (Vuk IV, 7:206)
- smišljeno: *Vatismo se Slivja smišljenoga* (SM 133:164)

Slivov

- grad: *Tamo dolje u Slivovu gradu* (KH I, 37:25)
- bez atribucije: *Ovo knjiga od Slivova, majko* (KH I, 37:122)

Šlivje

- pitomo: *Hajte s vojskom Šlivju pitomome* (Vuk VIII, 73:259)

1. Geografski, radi se o j/i delu Nikšićkog polja u Crnoj Gori, gde ponire reka Zeta. Kako se više puta pominje kao grad i selo, verovatno se preklopilo ili pobrkalo sa selom Slivlja, najvišim selom Nevesinjske površi, u oblasti Rudine. Ovo selo se deli na mahale: Donje selo, Podjavor, Male Morine, Valje i Glavice. Slivlja su nekad bila muslimansko mesto pa su se tokom vremena istražila, delom zbog Baje Pivljanina, a delom zbog kuge. Novo stanovništvo je doseljeno iz Crne Gore i Gacka.

2. Slivov, koji se pominje samo u jednoj muslimanskoj pesmi (KH I, 37), mogao bi biti i bugarski grad Sliven.

Ovakvu podelu podržava i Vuk u *Rječniku*: „1) polje u Hercegovini: Svedi vojsku niza *Slivnje* ravno. 2) varoš nekakva (valja da je u Maćedoniji?): otišao na *Slivnje* (na panađur)". Daničić, međutim, staro ime Slivova (nemački Sliwowo, Schliwowo) vezuje za neko selo blizu Gračanice u Srbiji. Pominje takođe i Slivno kod ušća Neretve u more (Hrvatska).

U svim hrišćanskim pesmama (Vuk IV, 7; Vuk VIII, 73; SM 133, 139) misli se na polje. U muslimanskim pesmama pominje se kao grad u Krajini i kao selo u Gatačkom polju (KH II, 72).

Literatura: Дедијер 1905, 363; Пурковић 1940; Шкриванић 1959, 99; Гавриловић 1994, 151; RJA s.v.; Даничић 3, 126; *Рјечник* s.v. *Сливње*; Imenik YU 359; TIR 117.

SLIVNICA, Slimnica

- selo: *Skupiše se u selo Slimnici* (Vuk IX, 26:450)
- lomna: *U Čičevu i lomnu Slimnicu* (Vuk IX, 27:158)
- bez atribucije: *Učiniše tabor u Slimnici* (Vuk IX, 26:467)

⊘ 42° 38′ N, 18° 15′ E

Mesto u BiH.

U pesmama se radi o Slivnici u Hercegovini, u oblasti Površ („dva sahata od grada Trebinja"). Pominje se u kontekstu hercegovačke bune 1855–1862. (Vuk IX, 26) i boja na Zupcima 1862. (Vuk IX, 27).

http://www.balkaninstitut.com

Takođe i Slivnica u Bugarskoj (oko 25 km s/z od Sofije), kod koje je 17–19. novembra 1885. srpska vojska izgubila jednu važnu bitku u srpsko-bugarskom ratu.

Još i: selo u oblasti Prespa (Makedonija).

Literatura: Даничић 3, 126; Imenik YU 359.

SLIVOV

- grad: *Tamo dolje u Slivovu gradu* (KH I, 37:25)
- bez atribucije: *Ovo knjiga od Slivova, majko* (KH I, 37:122)

Vide SLIVLJE

SLOVINJE

- bijelo: *I ti pođi Slovinju b'jelomu* (MH I, 73:293)

⊘ 42° 31′ N, 21° 13′ E

Selo u Srbiji, nedaleko od Lipljana (Kosovo).

Prvi sačuvani pisani pomeni o Slovinju su u dvema poveljama srpskog kralja i cara Stefana Dušana iz 1336–1337. i 1348. Prvom poveljom selo je darovano hilandarskom pirgu Hrusija na Svetoj gori, a drugom je potvrđeno srpskom manastiru Hilandaru.

U pesmi se pominje kao mesto u kome su dvori Sekule Banovića, u kontekstu ženidbe budimskog kralja sestrom Sekule Banovića. Veza Sekule Banovića (ugarskog plemića i epskog sestrića Janka Sibinjanina) sa Kosovom verovatno je nastala dugotrajnom epskom preradom podatka o njegovom učešću u drugom boju na Kosovu 1448.

Literatura: Пурковић 1940; Славева / Мошин 1988, 169–170; Даничић 1, 125; 3, 128; Imenik YU 360; ЕП 3 s.v.

SLUNJ

- grad bijeli: *Već kod Slunja grada bijeloga* (Vuk VIII, 37:44)
- bijeli: *B'jeli Slunju ključi od Karlovca* (Vuk VIII, 38:32); Vuk VIII, 37
- bez atribucije: *A Cetin je Slunju na vratije* (Vuk VIII, 38:22)

⊘ 46° 06′ N, 15° 33′ E

Mesto u Hrvatskoj.

Stari grad kod istoimenog mesta u Karlovačkoj županiji, na uzvišici iznad Korane, u južnom delu Korduna i 53 km južno od Karlovca.

Ugarsko-hrvatski kralj Bela III poklonio ga je 1193. knezovima Krčkim i Frankopanima. Posle toga je išao iz ruke u ruku, ali je 1449. ponovo bio u vlasti Frankopana, a 1561 — zbog neposredne opasnosti od Turaka — postaje kraljevski grad. Turci su ga prvi put napali 1561. a na kraće vreme osvojili 1578. Tada se ispod njega razvilo naselje. U rejonu Slunja vođena je 1584. bitka bana Erdedija i kapetana Turna protiv Turaka. To je bila jedna od prvih značajnijih pobeda Hrvata nad Turcima. Pošto su Turci osvojili Bihać 1592, Slunj je postao poprište čestih bitaka usled čega je — naročito tokom XVIII v. — dobio važnu vojničku i upravnu ulogu u Vojnoj krajini. Od 1809. bio je pod francuskom, a zatim pod austrijskom upravom. Izgoreo je u požaru 1822.

Grad je imao zidine sa četiri kule. Do ulazne kule bio je čardak preko kojeg se lestvicama ulazilo u grad.

Pominje se u kontekstu boja na Drežniku 1788. (Vuk VIII, 37) i osvojenja grada Cetina 1790. Pesme ova dva događaja smatraju nužno povezanim u okviru šire strategije:

A Cetin je Slunju na vratije,
B'jeli Slunju ključi od Karlovca
(Vuk VIII, 38:15–16).

Literatura: Szabo 1920; *Hrvatski leksikon* II s.v.; VE s.v. *Grad*.

SMAIL

- grad: *Ibraila i grada Smaila* (KH I, 2:134)

Vide ISMAIL

SMEDEREVO, Smeder, Smederija, Smederovo, zemlja Smederova, Semendra

❶ Vinceia, Semendria

🅴 1019. gr. *Sphentéromon*, u dubr. pismu 1364. *Smederua*, poznolat. (XVI–XVIII v.) *Semandria*, *Samandria*, stsrp. od 1381. *Smĕderevo* pored *Smederevo*, mađ. *Szendrő* (1488. *Zendrew*). Nejasnog porekla. Stsrp. zapisi sa „jatom" i ikavski oblik *Smiderevo* ukazivali bi da je u osnovi lično

http://www.balkaninstitut.com

ime od prideva *smědъ* 'smeđ', up. stsrp. lično ime *Smědъ*, prezime *Smederević* potvrđeno 1514. u Bečkereku, toponime *Smederevo* u Kučima, *Smederovo polje* pod Velebitom, češ. *Smederov* (od 1654). No to može biti naknadno preosmišljenje stranog, ili arhaičnog slovenskog imena. Poredi se rum. *Sîmedru* 'sveti Dimitrije' (i mađarski oblik tumačen je kao svetačko ime, 1456. *castrum Sancti Andreae alias Senderovia*). Up. Skok III 291–292; Kiss 604a. Sa druge strane, najraniji grčki zapis može se interpretirati kao slov. **Svędrъv-* i povezati sa imenom reke u Poljskoj u slivu Varte *Swędrnia*, u starim zapisima *Swiędrew*. (A. L.)

Smederevo

- grad: *Pa on ode Smederevu gradu* (Vuk II, 79:27); Vuk II, 82, 83; Vuk III, 1; Vuk VI, 30; SM 71, 158; SANU II, 87
- grad bijeli: *Ispod grada b'jela Smedereva* (Vuk II, 80:2); Vuk III, 10; Vuk VI, 30, 59
- prostrani grad: *Po prostranu gradu Smederevu* (SM 71:2)
- šer: *Pa se čudiš šeru Smederevu* (Vuk VI, 30:81)
- lijepo šeher: *U lijepu šeher Smederevu* (ER 83:2)
- mjesto: *Okrenut je mjestu Smederevu* (SM 71:50)
- lijepo mjesto: *Od lijepa mjesta Smedereva* (ER 59:43); ER 70
- pitomo mesto: *Iz pitoma mesta Smedereva* (Vuk II, 81:3)
- pitoma zemlja: *Od pitome zemlje Smedereva* (Vuk VII, 36:24)
- bijelo: *Kad ti dođeš b'jelu Smederevu* (Vuk II, 79:31)
- slavno: *Ako ć' ići Smederevu slavnu* (Vuk II, 82:193)
- ravno: *Te poslao ravnom Smederevu* (ER 21:50)
- lijepo ravno: *Po lijepom ravnom Smederevu* (ER 18:2); ER 21
- bez atribucije: *On u misli Smederevu dođe* (Vuk II, 79:52); Vuk II, 82, 83; Vuk III, 1; Vuk IV, 28; Vuk VI, 29, 35; ER 47; SM 71, 74, 58; SANU II, 64

Smeder

- bez atribucije: *Po Smederu i okolo njega* (MH I, 65:267)

Smederija

- zemlja: *Jer kad zemlji Smederiji dođem* (MH I, 65:63)
- ravna: *To se čulo Smederiji ravnoj* (MH IX, 19:32)

Smederovo

- grad: *U onemu Smederovu gradu* (MH I, 66:3)
- bijelo: *Kud se svrće b'jelu Smederovu* (MH I, 66:463)
- bez atribucije: *Smederovu svome dolazio* (MH I, 65:185); MH I, 66

zemlja Smederova

- široka: *Iz široke zemlje Smederove* (MH I, 65:2)
- bez atribucije: *Pa mi šeta zemlji Smederovoj* (MH I, 65:266)

Semendra

- niže Biograda: *I Semendri niže Biograda* (KH I, 32:149)

⊘ 44° 39′ N, 20° 55′ E

Grad u Srbiji, na ušću Jezave u Dunav.

U antičko doba zvao se *Vinicea*. Spada među najveće srpske srednjovekovne gradove.

Posle obnove despotovine, Smederevo je postalo politički i administrativni centar Srbije. Grad je odmah izgrađen kao prestonica države posle gubitka Beograda 1427. Utvrđeni dvor je podignut krajem treće i početkom četvrte decenije XV v., za veoma kratko vreme. Jedan od najvažnijih dokumenata o zidanju grada je monumentalni natpis na „Despotovoj kuli" prema kome je grad sazidan između 1427. i 1430. Najpre je izgrađen zamak kao samostalno utvrđenje, a odmah zatim uz njega je podignut bedem koji je bio namenjen izgradnji gradskog naselja. Izgradnjom tvrđave, naselje na ušću Jezave u Dunav postaje i važan trgovački centar. Gradski zidovi pružali su veću sigurnost u odnosu na južne krajeve despotovine, koji su bili ugroženi turskim nadiranjima.

Postojanje Malog i Velikog grada omogućilo je da se na istom prostoru smeste i državno i crkveno sedište. U Malom gradu se nalazio utvrđeni grad despota Đurđa Brankovića, a u Velikom gradu utvrđeno gradsko naselje sa dve crkve: crkvom Blagoveštenja (u kojoj su bile mošti evanđeliste Luke), zadužbinom despota Đurđa, i crkvom Mitropolije. Na prostoru Velikog grada nalazile

http://www.balkaninstitut.com

su se kuće dubrovačkih trgovaca i drugi objekti koji pripadaju značajnom trgovačkom mestu.

Turci su prvi put osvojili Smederevo 1439, ali je ono 1444, posle pregovora Mađara s Turcima, vraćeno despotu Đurđu, a despotovina je obnovljena. Posle još dva napada — bezuspešna — 1453. i 1456, Turci su zauzeli Smederevo 1459. kada grad praktično nije ni bio branjen, pošto je prethodno cela teritorija Srbije bila osvojena.

Pod Turcima, u drugoj polovini XV v., gradovi na Dunavu (i Smederevo) imali su sve do pada Beograda 1521, ulogu pograničnih gradova prema Ugarskoj. Posle pada Beograda, i kasnije za vreme austrijsko-turskih ratova, grad više nije imao isti značaj pa je bio pošteđen rušenja i prepravki. Zato je do kraja XIX v. ostao dobro očuvan.

Kao poslednji srpski veliki grad, Smederevo među gradovima ima u hrišćanskoj epici sudbinu sličnu Kosovu među bitkama. Kao simbol srpske despotovine i slika njene sudbine, ono neminovno privlači sve vrste ominoznih motiva, naročito eshatoloških — kao o „prokletoj Jerini" (Vuk III, 1) i propasti despotovine (konkretno — grada Smedereva) zbog greha njegovih gospodara (Vuk VI, 30; SM 158):

> što je junak bio protopopa
> u lijepu mjestu Smederevu
> pake se junak poturčio
> od Đurđeva teškoga zuluma
> od Đurđeva i od Jerinina
> od njinoga teška bezakonja
> (ER 70:65–70).

Grad se i mimo toga čvrsto vezuje za despota Đurđa Smederevca i njegovu ženu Jerinu (na primer u Vuk II, 79 koja peva o epskoj ženidbi despota Đurđa), onako kako epika inače radi sa značajnim mestima i njihovim držaocima (*vide* PRILEP, SIBINJ i sl.). Pesma Vuk VII, 36 pogrešno za Smederevo vezuje poslednjeg srpskog despota Jovana, čiji je grad bio Kupinovo.

U muslimanskoj pesmi javlja se kao jedno od mesta čijom otmicom od Turaka preti Filip Madžarin (iz grada Prilepa! — KH I, 32).

Literatura: Витковић 1887, 87; Нешковић 1970; Вукановић 1975, 165; Гавриловић 1994, 151; Милошевић 1997, 75; Цуњак 1998; Миљковић-Бојанић 2004; Даничић 3, 134; *Рјечник* s.v.; ЕП 3 s.v.

SMRČANI

- ravni: *Ja udarih na Smrčane ravne* (MH III, 18:236)

Neizvesna ubikacija.

Mesto u BiH. U izvorima iz XIX v. javlja se kao selo u Hljevanjskoj (Livanjskoj) župi. Na današnjim geografskim mapama nema mesta sa takvim imenom. Postoji, međutim, mesto Smričani u Federaciji BiH (43° 46′ N, 17° 5′ E) koje se zaista nalazi u Livanjskoj župi, blizu Zagoričana i samog Livna.

U pesmi, mesto blizu Livna:

> Kad sam pošo od Hlivna bijela,
> Ja udarih na Smrčane ravne (235–236)

u kome je kula Smail-alajbega i u kuli njegova lepa kći Zlatija.

Literatura: RJA s.v.; Даничић 3, 135.

SMRIJEČNO

- selo maleno: *Na Smriječnu selu malenome* (Vuk IV, 58:204)
- bez atribucije: *Na Smriječnu u Aćima kneza* (Vuk IV, 57:266)

⊘ 43° 7′ N, 18° 46′ E

Selo u Pivi kod Plužina (Crna Gora).

Smešteno je u podnožju planine Ledenica sa severne strane. Smriječno se deli na krajeve: Dolovi, Glavica i Bare.

Obe pesme ga pominju u kontekstu pogibije Smail-age Čengića 1840.

Literatura: Imenik YU 361.

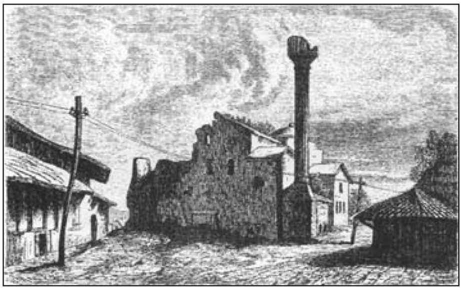
SOFIJA

❶ Ulpia Serdica, Sredac, Sredec

🅴 Od XIV v., po staroj crkvi svete Sofije, ranije *Srědьcь*, od antičkog imena grada *Serdica* pored *Sardica*. (A. L.)

- grad bijeli: *Od Sofije grada bijeloga* (Vuk III, 6:43); Vuk III, 10
- ravna: *A kad je bio pod ravne Sofije* (ER 70:63)
- bez atribucije: *Svu Sofiju do bijela Šama* (KH I, 20:98); ER 70

http://www.balkaninstitut.com

Sofija

⊘ 42° 40′ N, 23° 18′ E

Glavni grad Bugarske.

Nalazi se u severnom podnožju planine Vitoše.

Osnovali su je Rimljani za vreme cara Trajana (II v. pre n.e.) na mestu gde se nalazilo tračko naselje. Za vladavine Marka Aurelija postaje glavni grad provincije Priobalne Dakije (*Dacia Ripensis*). U IV i V v. grad je stradao od Gota i Huna, ali je obnovljen i utvrđen u doba Justinijana. Rimsko ime grada bilo je *Ulpia Serdica*, a u srednjem veku *Sredac* ili *Sredec*. Današnje ime dobio je u XIV v. verovatno po crkvi sv. Sofije iz VI v. Početkom IX v. ulazi u sastav bugarske države, ali u XI v. ponovo pripada Vizantiji. Bugari preuzimaju Sofiju 1194, a Turci je osvajaju 1375. i drže sve do 1877. U XVI v. bila je sedište rumelijskog beglerbega i imala je veliku dubrovačku koloniju.

Sofija je glavni grad Bugarske postala 1879, posle rusko-turskog rata 1877–1878. u kojem su Sofiju osvojili Rusi.

U starim srpskim pisanim izvorima javlja se i u obliku „Sofija sredečka" (Karlovački letopis, oko 1503): „mošti jego (kralja Milutina) ležetь u Sofiji srědьčkoj prьněšěně byvše otь Trepče".*

U epici, grad Grčića Manojla (Vuk III, 6, 10). U nauci se dugo istraživalo ko bi se mogao kriti iza ovog imena: car Manojlo Komnin, Manojlo Kantakuzin (bratanac despotice Jelene) ili Manojlo Paleolog (sin cara Jovana Paleologa). Kako ni za jednu od ovih pretpostavki nije nađena prihvatljiva argumentacija, Grčić Manojlo iz ovih i drugih pesama uzima se do daljeg kao tipski lik stranca pravoslavne vere (za razliku od Latina koji su stranci katolici, ili od Turaka i poturica, koji su muslimani).

U pesmi ER 70, gde je Sofija turski grad, u njoj se pominje poturica Papaz-paša. U muslimanskoj pesmi javlja se u kontekstu jednog od rusko-turskih ratova (KH I, 20).

Literatura: Банашевић 1954, 582; Даничић 3, 141*, 157; RJA s.v.; VE s.v.

SOKO, Sokol

⊘ Osat Kale

E Naziv koji se u poznom srednjem veku davao utvrđenjima da bi se istaklo junaštvo njihovih posednika, up. *soko* 'junak', *sokoliti*. Kod izvedenih naziva *Sokolac*, *Sokolnik* moglo bi se raditi i o opisnim nazivima po ptici, up. *Golubac*. (A. L.)

- grad: *Veli Rade od Sokola grada* (Vuk III, 52:31); SANU II, 91
- grad bijeli: *U Sokolu gradu bijelome* (Vuk II, 21:3)
- ukraj vode Drine: *Kod Sokola ukraj vode Drine* (Vuk II, 37:42)
- bez atribucije: *Po akšamu u Sokola dođe* (Vuk III, 52:64); Vuk VI, 82

1. Utvrđen stari grad u Podrinju (Srbija — 42° 18′ N, 21° 17′ E). U tursko vreme Srbi-

Sokol

http://www.balkaninstitut.com

ma nije bilo dozvoljeno da žive u njemu, a tursko ime za grad Sokol bilo je *Osat Kale*. Prvi sigurni podaci o ovom gradu Sokolu potiču iz vremena pod Turcima. Sokol je bio sedište kadiluka koji se zvao Šahin-Juvasi („sokolovo gnezdo“) i sastojao se od grada i naselja. I tvrđava i naselje porušeni su 1863. U isto vreme kada i Sokol, srušen je i užički grad. Dok je Užice kao naselje nastavilo da se razvija, varoš Sokol posle rušenja više nije naseljavana. Glavni uzrok je to što je Sokol, zajedno sa neposrednom okolinom od 11 sela, bio naseljen isključivo Turcima. Njihovim iseljavanjem 1862. prestao je život ovog grada, za razliku od Užica u kojem je još pod Turcima bilo i srpskog stanovništva u varoši.

U pesmama se za njega vezuju i manastir Rača (Vuk II, 37), hajduk Rade od Sokola (Vuk III, 52) i paša Sokolović (Vuk VI, 82). (Ovo poslednje ime ne odnosi se nužno na istorijskog Mehmed-pašu Sokolovića, koji je bio poreklom iz Bosne, iz sela Ravanca, u blizini Rudog. U epskom okruženju, svaki paša koji sedi u gradu Sokolu mora biti Sokolović — kao Vranić od grada Vrane, Vrhgorac od grada Vrgorca, Đulić sa Đulije itd.; takođe i: „Pa ću zvati pašu Srebrnicu“ — Vuk IV, 33, itd.)

2. U pesmi Vuk II, 21 — gde vojvoda Todor boravi u tamnici Petra Mrkonjića — verovatno se ne radi o istom Sokolu, već o Sokolu u Crnoj Gori, na steni iznad sastava Pive i Tare. Grad, koji je sada u ruševinama, pripadao je nekada Sandalju Hraniću i hercegu Stefanu Kosači (XV v.). Poznat je i kao *Šćepan-grad*. Vuk ga u *Rječniku* pominje kao „zidine od staroga grada u Crnoj gori“.

Literatura: Дероко 1950, 149, 150, 186; Kreševljaković 1953; Нешковић 1970, 558–561; Ćurić 1971, 29; Вукановић 1975, 165; Гавриловић 1994, 152; Васиљевић 1998; *Рјечник* s.v.; VE s.v.; Imenik YU 362.

SOKOLAC

E Up. *Soko*.

- više Bišća bila: *I Sokolac više Bišća bila* (MH III, 4:611)
- karaula mala: *I Sokolac karaulu malu* (MH III, 4:154)
- spram Bišćem: *I osvoji Sokolac spram Bišćem* (MH III, 4:662)
- više bila Bišća: *I Sokolac više bila Bišća* (MH III, 4:379)

⊘ 44° 47′ N, 15° 53′ E

U ovoj pesmi reč je o Sokolcu na levoj obali Une, iznad Bihaća (BiH).

Danas jedan od najbolje očuvanih gradova u Bosni. Prvi put se pominje 1399. Turci su ga zauzeli 1592. Bio je u sastavu Bihaćke kapetanije. Posadom je zapovedao ćehaja. Za vreme austrijske okupacije 1878. mala četa građana se oduprla okupacionim snagama. Posle pada Bihaća predat je i Sokolac.

Pominje se u kontekstu pohoda Hasan-paše Predojevića na Bihać 1592.

> Još i: *Sokol* — Sokolac — u Plivi. Dobro poznat grad gde je ban Tvrtko 1363. porazio moćnog ugarskog kralja Ludovika I Anžujskog. Prvi pomen je iz 1357. Turci su ga prvi put zauzeli 1496. a konačno 1518. po jednim, a 1521. po drugim izvorima.

Literatura: Kreševljaković 1953; Imenik YU 362.

SOLILA, Solilo

E Stsrp. *solilo*, prevod za lat. *salinae* ’mesto gde se dobija so’. (A. L.)

Solilo

- bijeli grad: *Oj Solilo, moj bijeli grade* (Vuk II, 90:68)
- na moru: *Prvo dobro na moru Solilo* (Vuk II, 90:31)

Solila

- bez atribucije: *Pratiše ga do njini Solila* (Vuk II, 90:142); Vuk IV, 11

Grad u Crnoj Gori.

1. U pesmama beli grad Solilo je onaj kod Budve (budvanska Solila). Za ta budvanska Solila (Lagošticu), Kotorani su 1406. uzalud pregovarali sa Mletačkom republikom, iako su već godinu dana ranije Mlečani bili izabrali svog načelnika za Budvu (locus denominatus La Gostiza qui locus est in capite salinarum Buduae).

http://www.balkaninstitut.com

Ova Solila se verovatno pominju i u Vuk VIII, 44 (ali pogrešno — kao Solin, *vide*), što se vidi iz konteksta: Napoleonovog pohoda na Budvu i Trojicu 1813.

2. U SANU IV, 39 pod ovim imenom se pominje neko polje u Crnoj Gori između Njeguša i Lukavaca:

Ajde, Drago, na selo Njeguše,
Pa konači u tvog prijatelja,
U sokola Petrovića Mirka!
Otolen ćeš rano podraniti,
Hajde pravo niz primorje ravno,
Solila ćeš polje prelaziti,
A kad dođeš dolje u Lukavce,
Naći ćeš me u goru zelenu (543–550).

Literatura: *Рјечник* s.v.; RJA s.v.; Даничић 3, 138.

SOLIN

➊ Salona

🅴 Od lat. *Salona*, sa ranim prelazima kratkog *a* u *o* i *-ōna* u *-in* kao u *Skradin* (Skok III 304–305). (A. L.)

- bijeli: *Pade Arap pod bijeli Solin* (ER 110:1)
- ramni: *Doklen dođe na Solina ramna* (Vuk VIII, 44:88)
- bez atribucije: *Na Solinu razape čadora* (MH IX, 4:61); ER 110

⊘ 43° 33′ N, 16° 30′ E

Nekada samostalno selo, danas predgrađe dalmatinskog grada Splita u Hrvatskoj.

U IV v. pre n.e. kolonisti iz Sirakuze osnovali su na dalmatinskoj obali grad *Salon* — kasnije *Salonu*. Ime je dobijeno po reci Salonu, koji se od XIII v. javlja kao Jadro. Salona je bila uporište i luka ilirskog plemena Dalmata sve dok nije došla pod vlast Rimljana, kada se prvi put i pominje (119. a zatim 78. i 39. pre n.e.). U Saloni je bila rimska kolonija (*colonia Martia Iulia Salona*), a sam grad postaje sedište namesnika Ilirika. U građanskom ratu stala je na stranu Cezara protiv Pompeja, a kasnije je postala glavni grad rimske provincije Dalmacije i jedan od najznačajnijih trgovačkih centara na Jadranu. Naročito napreduje za vreme Dioklecijana koji je bio rođen u Saloni (ili u njenoj okolini), pa je u blizini sagradio i svoju čuvenu palatu. Posle podele Rimskog carstva 395. pripala je Zapadnom carstvu zajedno sa čitavom Dalmacijom kao njen glavni grad. Kasnije je stradala od Gota zbog kojih u VI v. dolazi pod vlast Vizantije (posle vizantijsko-gotskog rata 535–555). Razorili su je Avari 613–614. kada se stanovništvo sklonilo u Dioklecijanovu palatu.

Ime Solin javlja se sa dolaskom Slovena. U bazilici sv. Petra u Solinu, koji je nekad bio prestonica hrvatskih vladara, krunisan je 1076. hrvatski kralj Zvonimir. Od XII do XVI v. razvija se kao deo hrvatske države. Krajem XV v. u njegovoj okolini pojavljuju se Turci (1499), a 1537. Solin pada pod njihovu vlast, da bi bio oslobođen tokom Kandijskog rata (1645–1669).

Ostaci antičke Salone još uvek stoje desetak kilometara daleko od Splita.

U Vukovoj pesmi se verovatno pominje greškom umesto Solila, jer se radi o Napoleonovom pohodu na Budvu i Trojicu 1813, a u pesmi Matice hrvatske siže je neistorijski (varijanta „Bolanog Dojčila“) sa glavnim junakom Ivom Solinjaninom.

Literatura: Vego 1957; *Hrvatski leksikon* II s.v.; *Рјечник* s.v.

SOLTUM

- veliki grad: *U Soltumu velikome gradu* (SANU III, 73:57)

Nemoguća ubikacija.

U kontekstu uzimanja Bosanskog Novog od Turaka 1788, uzaludnost turske odbrane naglašava se citiranjem jednog pređašnjeg Laudonovog uspeha u ratu sa Prusima:

Je si l’ čuo rata praiskoga,
Za Lauda, orla velikoga,
Koj’ uvati viršta praiskoga
U Soltumu velikome gradu,
To li tebe neće u tom smradu? (54–58)

Epski Soltum bi, prema ovome, morao biti neko mesto ili grad negde u Nemačkoj gde je tokom pruskog (zapravo Sedmogodišnjeg) rata (1756–1763), došlo do bitke u kojoj je austrijski feldmaršal Ernst Gideon fon Laudon odneo pobedu. U toku tog rata

http://www.balkaninstitut.com

Laudon je komandovao austrijskom vojskom u važnim bitkama kod Domašova u Češkoj (1758) i Lignica u Poljskoj (1760), ali se nijedno ovo mesto (kao ni druga bojna polja iz Sedmogodišnjeg rata) ne može po zvučanju vezati za epski Soltum. Njegova ubikacija do daljeg ostaje tamna.

SOLUN, Solunić, Seljanik

I Thessalonica, Thessaloniki, Selanik

E Od gr. *Thessaloníkē*, *Saloníkē*, možda preko lat. *Salona* (up. arom. *Sărună*), (Skok III 305b). (A. L.)

Solun

- grad: *Preko mora do grada Soluna* (Vuk II, 65:108); Vuk II, 78; ER 149; SM 68
- grad bijeli: *Na Solunu gradu bijelome* (Vuk III, 10:125); Vuk II, 78
- beli: *Otići ću belome Solunu* (SANU II, 78:2)
- bijeli: *Pravo bježi k bijelu Solunu* (Vuk II, 78:247)
- bez atribucije: *Prikova ga Solunu za vrata* (Vuk II, 78:252); Vuk III, 33; SANU II, 78; MH I, 64

Solunić

- bijeli grad: *Do bijela grada Solunića* (SM 161:47)

Seljanik

- bez atribucije: *U Seljanik vojsku izvozio* (Vuk IX, 31:105)

⊘ 40° 38′ N, 22° 58′ E

Grad i luka u severnoj Grčkoj.

Leži na krajnjem s/i delu zaliva Termaikos (*Thermaikos kolpos*) u Egejskom moru, na zapadnim ograncima planine Hortijatis.

Osnovao ga je 316. pre n.e. Kasandro, vojvoda Aleksandra Velikog. Smatra se da je gradu dao ime u čast svoje žene Tesalonike, ćerke Filipa II i Aleksandrove polusestre. Kada je 146. pre n.e. Makedonija postala rimska provincija, Solun je postao glavni grad i time centar rimske administracije. Napretku Soluna je doprineo njegov status slobodnog grada, kao i činjenica da se nalazio na čuvenom putu *Via Egnatia*, koji je kroz grad činio osovinu istok–zapad od Balkana za Malu Aziju.

Solun je bio pod vizantijskom vlašću od 395. do 1430. Do pada pod Turke (1430),

Solun *1810*

napadali su ga razni narodi — Huni, Vizigoti, Sloveni, Avari, Arabljani, Bugari, Normani i Srbi. Koristeći metež oko Četvrtog krstaškog pohoda koji je otpočeo napadom na Carigrad, bugarski car Kalojan je iste godine (1203) pokušao da osvoji Solun, ali nije uspeo, a 4 godine kasnije (1207) čak je i poginuo pri istom pokušaju.

Četvrti krstaški rat je kao jednu od posledica imao i osnivanje Solunske kraljevine (1204–1222) koju su u Grčkoj — posle raspada Vizantije — osnovali krstaši. Ova država je obuhvatala Tesaliju i južnu Makedoniju, a glavni grad joj je bio Solun. Njen osnivač i prvi kralj bio je italijanski markgrof Bonifačo od Monferata, koji je poginuo 1207, kad i car Kalojan. Kraljevina je pala 1224. kada je epirski despot Teodor Anđel osvojio Solun i uključio grad, zajedno sa ostalim delovima Solunske kraljevine, u sastav Epirske despotovine.

Solun se često pominje u starim srpskim pisanim izvorima („pravoslavijemь slovušti se bogohranimyj velikyj gradь Solunь“; „vь Solune“ je zidao crkvu sv. Trojici kralj Milutin. „Carь Muratь primi Solunь 1430“; „uzeše turci crьkovь sv. Dimitrija u Solunu i učiniše mečitь 1499“).* U vreme turske vlasti, stradao je u velikom požaru 1569, a 1639. su ga opustošili Albanci.

Smeštanje Soluna na reku Moravu u SANU II, 78 i određivanje vojvode Prijezde kao njegovog držaoca, spada u atipične greške u epskoj geografiji i genealogiji. Siže je do detalja isti kao u „Smrti vojvode Prijezde“ (Vuk II, 84), čak je i reka ista, sa-

http://www.balkaninstitut.com

mo je ime grada promenjeno, pa se umesto Stalaća javlja Solun:

Falio se turski car Memede:
„Otići ću belome Solunu,
Pogubiću Prijezdu vojvodu,
Obljubiću ljubu Prijezdinu,
Zadobiću đoku [sic!], dobra konja,
I ko tome sablju ćimarliju.“
Što s' falio, to je uradio –
Skupio je tri hiljade vojske,
Otišao je belome Solunu.
Kad je došao do vode Morave,
Nije mogao vodu prigaziti,
Prigaziti niti priplivati,
Bavio se tri godine dana,
Polak mu se vojske pobolelo,
A polak mu skoro izginulo.
Vratio se natrag u Carigrad (1–16).

Kako je došlo do zamene Stalaća za Solun teško je pretpostaviti, pa će najpre biti da je u pitanju individualni eksces jednog (manje obdarenog i manje koncentrisanog?) pevača (*vide* PROMINA i sličnu pesmu sa vodom i gradom Prominom u MH III, 5).

Oblik Seljanik je tursko ime za Solun i dolazi verovatno kao iskvarena forma grčkog imena Tesaloniki. Siže pesme Vuk IX, 31 ne ostavlja mesta sumnji da je u pitanju solunska luka.

Solun je, uz Budim, jedan od onih gradova koji u srpskom folkloru imaju i funkciju realija i simbolsku funkciju. Zbog toga se može naći i u drugim formama folklorne književnosti gde — po ugledu na Stambol i Budim — ima značenje bogatog i dalekog grada: „U Solunu su čakšire za marjaš, ali do Soluna sto somuna, a od Soluna sto somuna“. Njegov heroj zaštitnik je, uz sv. Dimitrija, i epski „bolani Dojčin“ za koga Veselin Čajkanović 1925. kaže da mu je „tradicija još živa“ (pokazuje se kuća u kojoj je bolovao, njegov grob itd.). Po Čajkanovićevom mišljenju, postoji mogućnost da se Dojčin preklopio sa još jednim epskim junakom — Dukom Senkovićem.

Postoji i jedan Solun kod Olova u Bosni.

Literatura: Чајкановић 1925, 179; Даничић 3, 138*; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 363; ЕП 3 s.v.; VE s.v.

SOMOŠ

- šor Lutoranski: *Od Somoša šora Lutoranskog* (Vuk III, 87:15)

Vide SAMOŠ

SOVLJAK

- bez atribucije: *Porobiše Sovljak i Glogovac* (Vuk IV, 28:63)

⊘ 44° 52′ N, 19° 26′ E

Selo u Bogatiću (Srbija).

U XVIII v. (1788) Mačvanska knežina (čiji je oberknez bio Uroš Drmanović iz Bogatića) imala je 25 sela: Orašac, Noćaj (*vide*), Metković (*vide*), Bogatić (*vide*), Klenje, Crna Bara, Badovinci (*vide*), Prnjavor, Čokešina (*vide*), Glogovac (*vide*), Sovljak, Skrađani, Štitar (*vide*), Motovilo i dr.

U Kneževini Srbiji Sovljak se vodio kao selo prvo u nahiji Šabačkoj, a potom u okrugu Šabačkom, srezu Mačvanskom. Današnji Sovljak je u opštini Bogatić.

Pominje se u kontekstu boja na Salašu 1806. tokom Prvog srpskog ustanka.

Još i: Sovljak u opštini Ub (Srbija); Sovjak (kod Bosanske Gradiške — BiH; kod Virovitice — Hrvatska).

Literatura: Вукановић 1975, 165; Гавриловић 1994, 152; Даничић 3, 136; Imenik YU 363; RJA s.v.

SPLIT, Saplet, Splet, Spljet

O Aspalathos, Spalato, Spalatro, Spalatum

E Ikav. *Split*, jekav. *Spljet*, ekav. *Splet*, stsrp. *Splětъ* od grč. *Aspálathos* 'biljka žukovina, brnistra', preko poznolat. *Spalatum*, lok. **Spéletī* (Skok III 312b). (A. L.)

Split

- bijeli: *Posla' sam je Splitu bijelome* (Vuk III, 86:53)
- kameni: *Pa je posla Splitu kamenome* (MH IV, 32:165)
- bez atribucije: *Vod'te roblje Splitu na galije* (ER 172:15)

Saplet

- grad: *Šnjima hodi u Sapletu gradu* (SANU II, 81:114)
- grad bijeli: *U Sapletu gradu bijelome* (SANU II, 81:2)

http://www.balkaninstitut.com

Splet

- grad: *Pak on ide preko Spleta grada* (Vuk VII, 42:92)
- grad bijeli: *Baš u Spletu gradu bijelome* (Vuk VII, 42:27)
- bijeli: *Ko bi ot'šo u Spleta bijela* (Vuk VII, 42:42,); ER 59
- kaurski: *Fatićeš se Spleta kaurskoga* (SM 72:59)
- lijepi od primorja: *Knjigu piše kralju Matijaše | od lijepa Spleta od primorja* (ER 59:1–2)
- u primorju: *Kako bijem Spleta u primorju* (ER 59:10)
- na krajinu: *Oćera ga Spletu na krajinu* (SM 110 :100)
- bez atribucije: *I za njime sve iz Spleta Turke* (Vuk VII, 42:71); ER 59

Spljet

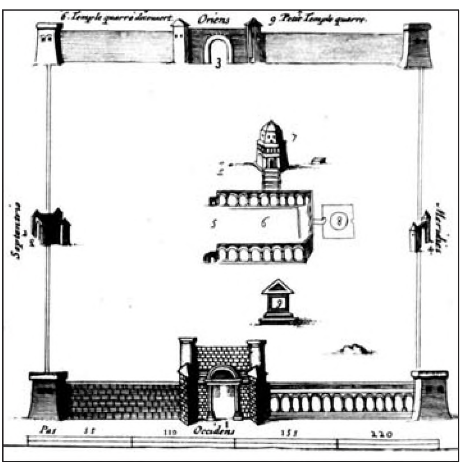
- bijeli: *Dokle Spljetu dođe bijelome* (SM 152:104)

⊘ 43° 30′ N, 16° 27′ E

Grad i luka u srednjoj Dalmaciji (Hrvatska).

Sedište Splitsko-dalmatinske županije. Leži na poluostrvu koje s ostrvom Čiovom zatvara Kaštelanski zaliv. U neposrednom zaleđu su planine Mosor i Kozjak s Kliskim vratima. Istorijsko jezgro grada čine Dioklecijanova palata i deo grada unutar mletačkih odbrambenih zidova iz XVII v.

Grad je nastao unutar zidina prostrane palate rimskog cara Dioklecijana (IV v.) koja ima odlike i vojnog logora i rimske vile. Počeci srednjovekovnog Splita datiraju se u prvu polovinu VII v. kada je Dioklecijanova palata poslužila kao utočište stanovnicima obližnjeg naselja *Spalatum* (*Aspalathos*) i većem broju izbeglica iz Salone (*vide* SOLIN). Nakon pokrštenja stanovništva, carev mauzolej je pretvoren u katedralu, a Jupiterov hram u krstionicu.

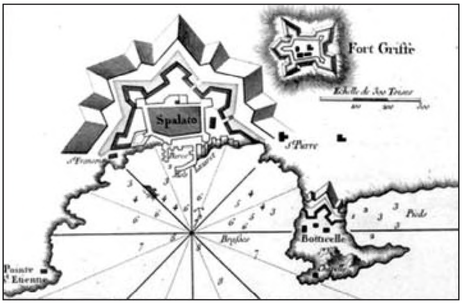
***Split**, Dioklecijanova palata*

U sastavu vizantijske teme Dalmacija Split se razvijao kao posebna upravna i privredna jedinica. Budući da je — uz pomorstvo — temelj opstanka grada činilo i njegovo agrarno zaleđe, uskoro se razvijaju čvrste veze sa slovenskim stanovništvom u okolini, što otvara put postupnoj slavizaciji splitskog romanskog građanstva. Svedočanstvo o tome sadržano je i u hronici Tome Arhiđakona prema kojoj su vizantijski carevi omogućili Splićanima slobodno obrađivanje polja u zaleđu. Kasnije, u vreme cara Vasilija I, Splićani su plaćali hrvatskim vladarima u ime danka 200 zlatnika pa je tada došlo do još užih ekonomskih veza između grada i okoline. U X v. splitska nadbiskupija je odlukama crkvenih sabora (925–928) uzdignuta na status mitropolije te su tako vizantijska Dalmacija i Hrvatska bile sjedinjene u crkvenom pogledu.

Od početka XI v. Split je izložen sve jačem mletačkom pritisku i nastojanju hrvatskih vladara da zavladaju gradovima vizantijske Dalmacije. Od 1105. grad priznaje suverenitet hrvatsko-ugarskih kraljeva, stekavši autonomiju na osnovu starih municipalnih prava čija je autentičnost danas sporna. Poslednji put bio je pod upravom Vizantije u razdoblju 1165–1180. kada se javlja kao sedište vizantijskog upravitelja za Dalmaciju i Hrvatsku.

U XIII v. razvitak komune dostiže vrhunac. Ugovorima o prijateljstvu s jadranskim gradovima Pizom (1169), Piranom (1192) i Fermom (potkraj XII v.) građani su pokušali da se osamostale i da ojačaju ekonomski razvoj grada. Gradsku vlast drže priori tj. *komesi* koji se od 1207. biraju i između hrvatskih velikaša. Život srednjovekovne komu-

http://www.balkaninstitut.com

Split 1764

ne često su potresali lokalni sukobi sa Cetinjanima, Drnišanima i Trogiranima, unutarnji sporovi između komune i nadbiskupije, i najzad sporovi između plemića i pučana.

U XIV v. Split se nalazi u vlasti Mletaka (od 1327), hrvatsko-ugarskog vladara Ludovika I Anžujskog (od 1357. do nešto pre 1390), bosanskih vladara Tvrtka I Kotromanića i Dabiše, a nakon kraćeg razdoblja vlasti Žigmunda Luksemburškog, pristaje uz Ladislava Napuljskog (1402). U isto vreme splitski herceg postaje Hrvoje Vukčić Hrvatinić (1403–1413), a 1420. grad ulazi u sastav Mletačke republike, pod čijom će upravom ostati sve do njene propasti 1797. Iako je mletačka ekonomska politika takođe delimično uticala na postupnu stagnaciju splitske privrede, temeljni uzroci opšteg slabljenja splitskog društva počivali su na sve žešćim turskim prodorima u Primorje (od sredine XV v.) i postupnom sužavanju agrarno-stočarskog zaleđa. Uprkos tome, tokom celog XV i XVI v. Split zadržava status jedne od vodećih kulturnih sredina na istočnoj jadranskoj obali. Krajem XVI v. mletačka vlast nastoji da Split učini glavnom izvoznom lukom na istočnoj jadranskoj obali (tzv. *splitska skala*). Privremeni zalet splitske trgovine omeli su ratovi (Kandijski i Morejski), te se grad postupno oporavlja tek u XVIII v. Na osnovu odredaba Kampoformijskog mira 1797. Split ulazi u sastav Austrije; Požunskim mirom 1805. predan je Francuzima (1805–1813), pod čijom je upravom najpre bio u sastavu kraljevine Italije (1805–1809), a potom Ilirske provincije (1809–1813). Za francuske uprave ukinut je srednjovekovni gradski statut i uveden moderniji upravni sistem koji se više nije temeljio na staleškim razlikama.

Pesme pominju Split i kao turski grad — u kome sede Vrčić Ibrajim (Vuk VII, 42) i Bojičić Alija (SANU II, 81) — iako on to nikad nije bio, i kao latinski grad u kome vojsku protiv kralja Vukašina predvodi strašni „pop Splećanin“ (SM 152). U ER 59 Split se javlja kao grad kralja Matijaša (epsko ime Matije Korvina), ali i kao trg roblja:

vodite robje Splitu na galije (ER 172:15).

U jedinoj muslimanskoj pesmi koja ga pominje (MH IV, 32), Split se javlja kao mesto u kome živi Sava Krnjetina, pobratim Vuka Brinjanina.

Literatura: *Даничић* 3, 143; *Рјечник* s.v. *Сӣљеӣ*; *Hrvatski leksikon* II s.v.

SPUŽ

O Alata, Splž

E 1378–1380: *podь Splьžemь u Zeti*. Skokovo poređenje sa bug. *spuza* 'užareni pepeo' (Skok III 314) otpada već zbog prvog zapisa imena, za koji on nije znao, iz kojeg se vidi da je u njemu *u* nastalo od vokalskog *l* (koje se u bugarskom čuva kao *ъl*!). Svakako istovetno sa češ. *splž* 'podzemna jama', toponim *Splž*. (A. L.)

- grad: *Spuža mi je grada zatvorio* (Vuk VIII, 62:54); Vuk VIII 73
- grad bijeli: *Više Spuža grada bijeloga* (Vuk IV, 10:191); Vuk IV, 20, 22; Vuk VIII, 18; Vuk IX, 19
- grad krvavi: *I od Spuža grada krvavoga* (Vuk IV, 10:275); SM 63
- grad na krajinu: *A od Spuža grada na krajinu* (SM 84:2)
- bijeli: *Jedno Turčin od bijela Spuža* (Vuk IV, 9:5); Vuk IV, 10; Vuk IX, 1; SM 17, 135, 163
- bijeli na krajinu: *Kod bijela Spuža na krajinu* (Vuk VIII, 73:2950); SANU IV, 31; SM 43
- krvavi: *Dokle dođe Spužu krvavome* (Vuk IV, 18:40); Vuk VIII, 58, 63, 73; Vuk IX, 32; SM 161

http://www.balkaninstitut.com

- krvav na krajinu: *Od krvava Spuža na krajinu* (Vuk VIII, 29:314); Vuk VIII, 52, 58; Vuk IX, 17, 31; SM 42, 53, 135, 136, 170
- tvrdi: *I u Spuž se tvrdi zatvorili* (Vuk VIII, 58:266)
- tvrdi na krajinu: *I Spuž tvrdi što je na krajinu* (SM 140:28)
- na krajinu: *I iskopa Spuža na krajinu* (Vuk IV, 12:129); Vuk IV, 23; Vuk IX, 32; SM 61, 84, 163
- krajični: *Pa otolen Spužu krajičnome* (Vuk VIII, 73:310)
- bez atribucije: *Više Spuža u Bjelopavliće* (Vuk IV, 9:2); Vuk IV, 10, 11, 18; Vuk VI, 42; Vuk VII, 56; Vuk VIII, 14, 29, 30, 58, 62, 73; Vuk IX, 4, 5, 31, 32; SANU IV, 12, 20, 38; SM 4, 17, 43, 51, 61, 62, 161, 163, 168, 170

⊘ 42° 30′ N, 19° 11′ E

Grad na obalama reke Zete u Crnoj Gori. Nalazi se 10 km s/z od Podgorice. Nekada grad u staroj Zeti s/i od današnjeg mesta.

Pominje se 1380–1382. (po nekim izvorima 1379) kada je pripadao bosanskom kralju Tvrtku. Danas ruševine većeg grada na jednom uzvišenju iznad ravnice. Gornja tvrđava je podignuta na kupastom brdu usred ravnice, iznad jednog meandra reke Zete. Ovaj gornji deo je kasnije vezan zidovima sa podgrađem koje je utvrđeno u tursko vreme. Sa gornje tvrđave, citadele, dobro se kontroliše skoro čitava plodna dolina reke. Od najstarijeg utvrđenja izgleda da je samo vrlo malo ostalo u centralnom delu sadašnje citadele, koja je skoro čitava iz kasnijeg, turskog perioda.

Spuž se u epici opeva uvek kao turski grad iz koga polaze čete u izviđačke i pljačkaške pohode, odakle se — uz ostala mesta — kupi vojska za pohode na Crnu Goru, i kuda se, ako se sukob razvija u korist hrišćana, Turci teraju u beg, budući da su u Crnoj Gori gradovi bili glavna turska odstupnica. Stoga se u mnogim pesmama javlja kao polazno (npr. Vuk IV, 20, 22; Vuk VIII, 18, 62; SM 43, 84), odnosno odredišno mesto nekog istorijskog događaja (npr. Vuk VIII, 63; Vuk IX, 19, 32; SM 17, 161). Nekada je, naravno, Spuž i glavno poprište okršaja, kao što je slučaj sa pesmom Vuk VIII, 73 (o udaru Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1852–1853) ili Vuk VIII, 58 (o crnogorsko-turskom sukobu 1839) i Vuk VIII, 52 (o boju na Dodošima 1850). Kao mesto iz kojeg se regrutuje turska vojska za neki od pohoda na hrišćane, javlja se — na primer — u kontekstu bitke na Deligradu 1806. (SM 63). Kao držaoci grada Spuža, u epici se pominju Grišac Osman-aga (Vuk IV, 9), Kukić Osman-aga (SM 135), Osman-beg i Husein-aga Mećikućići (SM 163), Omer Colević (Vuk IV, 18), Mehmed kapetan (Vuk VIII, 52) i drugi.

Literatura: Дероко 1950, 186; Шкриванић 1959, 100; Мијовић / Ковачевић 1975; Даничић 3, 143; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 366; TIR 13; VE s.v. *Grad.*

SRAPČE, Sravče

Srapče

- bogato: *I bogato Srapče osvojiše* (Vuk IX, 10:735)

Sravče

- bogate: *Ajte s vojskom na bogate Sravče* (Vuk IX, 10:440)
- bez atribucije: *A kad biste Sravče poharali* (Vuk IX, 10:443)

Vide STRAVČE

SREBRENICA, Srebrnica

O Domavia, Srebrnik, Srebernica, Strebeniça

E Poimeničen pridev *srebr(e)n.* U prevodu na latinski *provincia Bosna argentina.* Stsrp. *Srebrьnica* i u oblasti Rudnika, u dubr. pismima *Srebernica de Rudnic* (Dinić 1978, 62). (A. L.)

- bez atribucije: *Knjigu piše, posla Srebrnici* (Vuk IV, 33:56); SM 62

⊘ 44° 6′ N, 19° 17′ E

Grad u BiH blizu Drine.

Mesto sa bogatim rudnicima srebra koji su se eksploatisali još u rimsko doba, kada je na tom mestu bio grad *Domavia.* Domavija je na vrhuncu snage bila u III v. Srušili su je Sloveni i Avari u VI v., možda 582. kada je stradao Sirmijum, ili posle smrti cara Mavri-

http://www.balkaninstitut.com

kija (602), koji je vodio poslednju vojnu kampanju protiv Slovena.

Pod današnjim imenom prvi put se pominje 1352. u dubrovačkim izvorima (kao mesto u zemlji bosanskog bana Stjepana II Kotromanića), a potom i 1376. kao rudarsko mesto kralja Tvrtka I, veoma bogato u srebru, olovu i drugim metalima. Pod uticajem rudarskih aktivnosti u Srebrenici, formirali su se i potpuno novi ekonomski i trgovački centri, na primer Zvornik. Dubrovčani su u njoj imali svoju koloniju kojoj je na čelu bio dubrovački konzul, imenovan od dubrovačkog kneza. Kolonija je imala i sopstveni statut. I srpski despot, i posle njega Turci, kovali su novac u Srebrenici. Rudnici srebra su bili aktivni sve do XVI v.

Kralj Sigismund je osvojio Srebrenicu 1410. i poklonio je 1411. srpskom despotu Stefanu Lazareviću. Prvi put pada pod tursku vlast 1439, a konačno 1460. (po drugim izvorima 1463). Turci u njoj ostaju sve do okupacije Bosne 1878.

Franjevački samostan sa Marijinom crkvom pominje se u Srebrenici 1387. (u nekim izvorima 1385), 1425. i 1514. Postojao je do 1686. kada su ga Turci spalili povlačeći se iz grada pred austrijskom vojskom. Kako je to bio glavni franjevački samostan u Bosni, po njemu je bosanska crkvena provincija u izvorima iz XVI–XVIII v. i dobila ime *Bosna Argentina*. U istom gradu je bila i pravoslavna crkva sv. Nikole koja se pominje 1395.

Danas u Srebrenici postoje razvaline dva grada: gornjeg, srednjovekovnog, koji se u narodu zove Stari grad, i donjeg, tzv. Turskog grada. Kada je Evlija Čelebija prošao kroz Srebrenicu 1660, u njoj je bio samo jedan grad sa posadom od 40 vojnika. I krajem XVIII v. još uvek se pominje samo jedan grad, u oba slučaja srednjovekovni. Taj se grad zvao Srebrnik, a njegovo podgrađe Srebrenica. Turski grad je nastao na kraju XVIII v., a prema popisu iz 1833. oba su grada bila u funkciji. Jireček naglašava da Srebrenicu ne treba mešati sa tvrđavom Srebrnikom „koja se nalazi na južnoj ivici savske ravnice između Tuzle i Šamca“.*

Pominje se u kontekstu boja na Loznici 1810. tokom Prvog srpskog ustanka (Vuk IV, 33), i u kontekstu bune bosanskih Turaka protiv nizama 1831. (SM 62).

Takođe i: srednjovekovni grad na Rudniku (Srbija).

Literatura: Ћоровић 1922, 61–77; Пурковић 1940; Kreševljaković 1953; Vego 1957; Јиречек 1959b*, 263; Кнежевић 2001; Даничић 3, 146; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 366; VE s.v. *Grad*.

SREMSKA MITROVICA, Dmitrovica, Mitrovica

❶ Mitrovic, Mitrovitz, Mitrovits, Mitrowitz, Dmitrovica, Mitrovicza

🅴 Po ranohrišćanskoj crkvi sv. Dimitrija (Dmitra), mađ. (od XIV v.) *Szava-Szent-Demeter*. Antičko ime *Sirmium* očuvalo se u imenu oblasti *Sr(ij)em*. Up. *Kosovska Mitrovica*. (A. L.)

Dmitrovica

- bijeli grad: *Na bijelom gradu Dmitrovici* (Vuk III, 10:36)
- šer: *Dokle dođe šeru Dmitrovici* (Vuk II, 59:56); Vuk II, 92
- šeher: *Opravio šeher Dmitrovici* (SM 101:84); SM 144
- lijepa varoš: *U lijepu varoš Dmitrovicu* (SM 144:3)

Mitrovica

- šer: *Dođe Sava šeru Mitrovici* (Vuk III, 53:57)
- šeher: *Da si brže šeher-Mitrovici* (SM 144:46)
- lijepi šer: *U lijepu šeru Mitrovici* (Vuk III, 53:28); Vuk III, 68

⊘ 44° 58′ N, 19° 38′ E

Grad u Sremu (Srbija, Vojvodina), pored leve obale Save.

Važno srednjovekovno središte nastalo na ruševinama antičkog grada Sirmijuma (*Sirmium*), u srednjem veku najvažnije mesto u Sremu. Sirmijum je bio najveći rimski grad na Balkanu, vojno i privredno središte Panonije. Na vrhuncu moći bio je u IV v. Neko vreme Sirmijum je bio carska prestonica (pored Rima, Milana i Nikomedije), kada je titulisan kao „mnogoljudna i slavna

http://www.balkaninstitut.com

majka gradova" (*mater urbium populosa et celebris*), „slavni grad na velikom glasu" itd.

Rimski grad su 441. razorili Atilini Huni, a kad je obnovljen, ponovo su ga 582. uništili Avari i Sloveni. Kasnije su ga držali Bugari, Vizantinci, Mađari i Turci.

Od druge polovine IX v. grad je bio poznat kao crkveni centar. Antičko ime *Sirmium* se u slovenizovanom izgovoru (Srem) proširilo, tokom kasnog srednjeg veka, na čitavu oblast, dok se ime mesta vezalo za crkvu Sv. Dimitrija i glasilo: *Civitas Sancti Demetrii* („Grad svetog Dimitrija"). Tako se javlja i u izvorima iz XIII v. (Verovatno je i to jedan od razloga što se Srem u pesmama tipa „Sveci blago dijele" javlja kao zemlja verski ispravnih ljudi koji ne stradaju u opštem pomoru.) Pretpostavlja se da se srednjovekovni trg razvio na mestu nekadašnjeg antičkog foruma i da je tokom XII i XIII v. ostao na istom mestu. U njemu su Dubrovčani 1302. imali svoju koloniju, a 1376. pominju i svoga konzula u Mitrovici. U XIV i XV v. grad je bio ugarska tvrđava (*Castrum Zenthdemeter*), kratko vreme i u vlasti despota Đurđa.

Padom pod tursku vlast 1521. Mitrovica je kao utvrđeno mesto sasvim izgubila nekadašnji vojni značaj. Kao i u drugim sremskim gradovima, i ovde su Turci razorili tvrđavu. Kao varoš obnovljena je u vreme masovnog naseljavanja stanovništva iz severne Srbije i s/i Bosne u Srem. Prve turske vesti pominju Mitrovicu kao sedište kadiluka kojem, pored nahije Mitrovica, pripada i nahija Kupinik.

U drugoj polovini XVI v. Mitrovica je bila kasaba — nekad se zvanično beleži i kao šeher — i sedište sandžaka. Popisima iz 1566. i 1569. stanovništvo je — budući da je mesto dobilo status kasabe — bilo oslobođeno plaćanja *resmi čifta* (vrsta poreza) i predviđalo se da će uskoro postati šeher. Muslimani su bili oslobođeni još dva dodatna poreza, ali su za uzvrat bili u obavezi da održavaju skelu na Savi. Mitrovica je uvedena u spisak kao šeher 1578. Do kraja XVII v. i kasnije ostala je izrazito muslimanski grad, mada od 1718. zvanično nije više pripadala Turskoj.

U varoši je postojala samo jedna crkva (druga je bila napuštena i prodata).

Mitrovica je bila i raskrsnica puteva za Šabac i Bosnu. U Austro-Ugarskoj, Mitrovica je bila pogranični grad sve do 1881. kada je ukinuta Vojna granica. Iste godine dobila je status grada i pripala je Hrvatskoj.

U pesmama se najčešće javlja kao Dmitrovica. U pesmi Vuk III, 10 (isto i Vuk II, 92) za Sremsku Mitrovicu se vezuje Kuzun-Janja, starac od „trista i tri leta" (*kuzun* tur. 'jagnje'). Ovo ime se i inače često vezuje za Srem, pa se jedno vreme pretpostavljalo da se možda radi o Jovanu Kantakuzinu, rođaku despotice Jerine.

U pesmama se pominje još i kao prelaz (skela) preko Save (Vuk II, 59), kao mesto u kojem živi Nasta bazrđan, izdajnički jatak (Vuk III, 53), kao grad koji ima dizdara čiju ćerku prosi Rišnjanin trgovac (Vuk III, 68), i kao mesto u kojem živi Petar Šeremet (tj. Šeremetović — SM 101), odnosno Marić alajbeg (SM 144).

> Još i: Mačvanska Mitrovica u Srbiji, srednjovekovno naselje blizu ranovizantijske crkve.

Literatura: Elezović 1950, 377, 406, 411; Банашевић 1954, 588; Vego 1957; Јиречек 1959а; Marković 1971, 106–109; Зиројевић 1976, 73–76; Милошевић 1997, 60, 61; Поповић 2003; Даничић 1, 322; *Рјечник* s.v. *Мишровица*; VE s.v. *Grad.*

SREMSKI KARLOVCI, Karlovac, Karlovci

I Karlowitz

E Stsrp. 1496. *město Karlovce*, od ličnog imena *Karlo*, ranije ime *Karom* (1308) možda u vezi sa protobugarskim ličnim imenom *Krum* (Kiss 318b), današnje mađ. *Karlóca* iz srpskog. (A. L.)

Karlovac

- grad: *A kad dođe ka Karlovcu gradu* (Vuk II, 59:59)
- bijeli grad: *U Karlovcu bijelome gradu* (Vuk II, 59:2)
- bijeli: *Vidite li bijela Karlovca* (Vuk II, 59:12)
- bez atribucije: *U Karlovcu Vilip-Madžarina* (Vuk II, 59:31); SANU III, 71

http://www.balkaninstitut.com

Sremski Karlovci 1699.

Karlovci

- mesto: *Glas dadoše u mesto Karlovce* (SANU III, 70:179); SANU III, 71

⊘ 45° 12′ N, 19° 56′ E

Grad u Sremu (Srbija).

Smešten je na desnoj obali Dunava, 8 km nizvodno od Novog Sada. U njegovom zaleđu je Fruška gora poznata po nizu pravoslavnih manastira. Poslednji srpski despot pre pada Srbije pod Turke, Jovan, dao je 1496. Karlovce manastiru Krušedolu. Turci su osvojili Karlovce 1521.

Karlovci su u istoriji poznati po Karlovačkom miru koji je tamo sklopljen 1699. Od 1713. Karlovci su sedište Karlovačke mitropolije pod čiju su duhovnu vlast spadali Srbi, Rumuni, Cincari i drugi pravoslavni podanici Habzburške monarhije. Srpski patrijarh i danas nosi titulu mitropolita Beogradsko-karlovačkog. Karlovci su dugo bili duhovni kulturni centar Srba u Austrougarskom carstvu, pa je u njima 3. avgusta 1791. otvorena i prva srpska (i slovenska uopšte) gimnazija.

Pominju se kao mesto Filipa Madžarina (Vuk II, 59), koji se u epici inače vezuje za Višnjicu kod Beograda (*vide*), i u kontekstu smrti i sahrane patrijarha Arsena (SANU III, 70, 71).

Karlovački mir

Zaključen je 1699. između Otomanske imperije na jednoj i Svete lige (Austrija, Poljska, Venecija i Rusija) na drugoj strani. Rat koji mu je prethodio (od 1683) završio se turskim porazom 1697. Čitava Ugarska (uključujući i Transilvaniju, ali ne Banat sa Temišvarom), Hrvatska i Slavonija pripali su Austriji. Podolija je dodeljena Poljskoj, a Peloponez i veći deo Dalmacije prešli su Veneciji. Rusija, koja je takođe bila u ratu sa Turcima, zauzela je 1696. Azov i 1700. zaključila poseban mir sa Turskom. Ono što je ovim mirom dobila, Venecija je ponovo izgubila po odredbama Požarevačkog mira iz 1718. Karlovački mir, kojim je krunisana uspešna kampanja Eugena Savojskog, obeležio je početak kraja Osmanskog carstva.

Karlovačka mitropolija

Posebna crkvena oblast u Habzburškoj monarhiji (tj. Austriji i — kasnije — Austro-Ugarskoj), koja je duhovno okupljala Srbe iz Vojvodine, Hrvatske i Slavonije. Osnovana je na bazi privilegija cara Leopolda iz XVII v. (1695) na prvom crkveno-narodnom saboru u Krušedolu 1708. U trenutku osnivanja imala je sedam eparhija, zvala se Krušedolska mitropolija, sedište joj je bilo u manatiru Krušedol i priznavala je vrhovnu vlast Pećke patrijaršije. Njen osnivač je bio patrijarh Arsenije III Crnojević.

Krušedolska mitropolija je dobila autonomiju od pećkog patrijarha na drugom saboru 1710, a na trećem saboru 1713. u Sremskim Karloveima preimenovana je u Karlovačko-senjsko-primorsku i Kostajničku. Otada preovlađuje naziv Karlovačka mitropolija. Igrala je neobično važnu ulogu u istoriji Srba u Austriji i Ugarskoj, naročito u revolucionarnim događajima 1848. (proglašenje Srpske Vojvodine kad je mitropolija postala patrijaršija, i reakcija austrijskih vlasti posle toga — ukidanja Srpske Vojvodine

http://www.balkaninstitut.com

1860, formiranje Austro-Ugarske monarhije 1867. itd.).

Istaknuti poglavari Karlovačke mitropolije bili su: Arsenije IV Crnojević Šakabenta (potvrđen 1741), Pavle Nenadović (1749–1769), Stefan Stratimirović (1790–1836), Josif Rajačić (1848–1861), Georgije Branković (1890–1907). Poslednji karlovački patrijarh bio je Lukijan Bogdanović (1908–1913), a ujedinjenjem SPC posle Prvog svetskog rata Karlovačka mitropolija prestala je da postoji.

Literatura: Радонић 1912, 291 (нап. 7); Даничић 1, 440, 441; *Рјечник* s.v. *Карловци*; ЕП 2 s.v. *Карловачка митрополија*; 3 s.v. *Сремски Карловци*.

SRNINA

- bez atribucije: *I na v'jeru Srninu uzeše* (Vuk VIII, 62:498)

Neizvesna ubikacija.

Mesto u zapadnom priobalju Skadarskog jezera (Crna Gora). Verovatno utvrđenje s obzirom na kontekst (bela kula u Srnini). Na današnjim geografskim mapama javlja se mesto Srni Do, ali Srnina ne postoji.

Pesma pominje Srninu u okviru gubitka Lesendra i Vranjine (*vide*), ostrvskih tvrđava u Skadarskom jezeru, 1844. (Vuk VIII, 62).

STALAĆ

E Stsrp. 1381, 1413. *Stalaćь* (pisano *Stalakь*), verovatno od *Stratьlać*, po sv. Teodoru Stratilatu, up. legendarnog *Todora od Stalaća* (Лома 1990, 10). (A. L.)

- grad: *Da otide do Stalaća grada* (Vuk II, 82:125); Vuk II, 84; ER 70
- grad bijeli: *U Stalaću gradu bijelome* (Vuk II, 82:2); ER 70
- bijeli: *Kad su bili bijelu Stalaću* (SANU II, 29:7); ER 70
- mali: *Doć ću tebi pod Stalaća mala* (MH I, 69:18)
- maleni: *Car osvoji malena Stalaća* (MH I, 69:130); Vuk II, 84
- bez atribucije: *Na Stalaću na visokoj kuli* (Vuk III, 10:51); Vuk II, 82, 83, 84; ER 70; MH I, 69

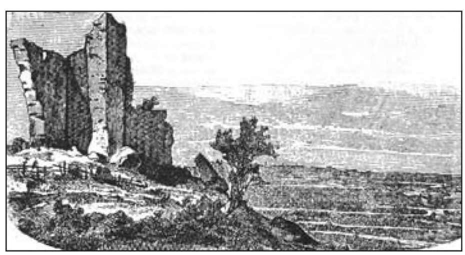
⊘ 43° 40′ N, 21° 24′ E

Grad u Srbiji.

Nalazi se 13 km severno od Kruševca. Srednjovekovni utvrđeni grad Stalać nalazi se u neposrednoj blizini današnjeg istoimenog naselja, u trouglu između Zapadne i Južne Morave, oko 2,5 km južno od mesta gde se ove dve reke spajaju. Zauzima prostor jednog od krajnjih ogranaka planine Mojsinje. Imao je odličan strateški položaj u srednjovekovnoj župi Zagrlat. Pre dolaska Turaka imao je panađur (pijačni dan) „o Petrovu dne“.*

Činjenica da je grad smišljeno podignut da brani prilaz Kruševcu upućuje na pretpostavku da je izgrađen u isto vreme kad i utvrđenja u Kruševcu, tj. početkom osamdesetih godina XIV v. Ova pretpostavka podudara se sa prvim pisanim izvorima o Stalaću. Pod ovim imenom on se prvi put pominje 1380/81. u povelji manastiru Ravanici (car Lazar je dao Ravanici „panađur petrov u Stalaću [Stalaku] i bir do Stalaća [Stalaka]“*). Sledeći pomen je iz 1395, a poslednji put se pominje kod Konstantina Filozofa („carь Musia rasipa Stalaćь [Stalakь] 1413“*). Konstantin Filozof beleži i to da je grad 1413. protiv Turaka sultana Muse branio neki vlastelin despota Stefana, dok nije zajedno sa svojim ljudima u njemu izgoreo (po narodnoj pesmi to bi bio vojvoda Prijezda, dok predanje vezuje grad za Todora od Stalaća. Za Prijezdu se, međutim, zna da je bio bosanski ban, v. Skarić 1937).

Kada je 1425. sultan Murat II krenuo na Kruševac, Stalać se više ne pominje. U putopisu Bertrandona de la Brokijera 1432. izričito se kaže da je sve srušeno osim dela jednog zida i jedne kule koja još stoji usamljena. Život se nastavio u podgrađu gde se kroz ceo srednji vek i čitav turski period održao panađur, i iz kojeg je nastao današnji Stalać.

***Stalać** XIX v.*

http://www.balkaninstitut.com

Tvrđava u Stalaću ubraja se u veća utvrđenja izgrađena na tlu Srbije krajem XIV v. Kao i Kruševac, predstavlja prelazni oblik od gradova namenjenih isključivo odbrani ka utvrđenjima — administrativnim centrima. Sastoji se od Malog i Velikog grada: donžon kula Velikog grada izgrađena je prva, a bedemi Malog grada posle nje. Tako je prostor Malog grada izdvojen u posebno branjenu celinu u kojoj je smešten rezidencijalni kompleks. Od fortifikacije do danas se sačuvala samo glavna kula, koja je branila prilaz sa najlakše pristupačne strane.

Kao glavno mesto radnje, grad Stalać se javlja u pesmama o ženidbi Todora od Stalaća (Vuk II, 82) i o smrti vojvode Prijezde (Vuk II, 84; MH I, 69; ER 70). Za vojvodu Todora vezuju se još i pesme Vuk II, 83, Vuk III, 10 i SANU II, 29.

Literatura: Скарић 1937; Дероко 1950, 150; Здравковић 1970; Вукановић 1975, 165; Гавриловић 1994, 165; Милошевић 1997, 82; Даничић 2, 273; 3, 158–159*; *Рјечник* s.v.; *Сшалаћ* 1979.

STAMBOL, Stambul, Stanbol

Stambol

- grad: *Nešto cvili u Stambolu gradu* (Vuk II, 52:1);Vuk II, 62, 95; Vuk III, 11, 12, 49, 73; Vuk VI, 24, 31, 45, 46; Vuk VII, 13, 37, 39, 42, 57, 72, 73, 74; Vuk IX, 1, 15, 31, 32; SM 11, 18, 51, 55, 81, 106, 116, 125, 137, 138; SANU II, 48, 52, 59, 69, 70; SANU III, 58; SANU IV, 48; KH I, 1, 2, 5, 8, 12, 14, 20, 32; MH I, 45, 66, 76; MH II, 64; MH IV, 50
- bijeli grad: *Od Stambola, od bijela grada* (MH I, 66:37); Vuk III, 13SANU IV, 4; MH I, 68, 76; MH II, 64
- grad Carigrad: *Od Stambola grada Carigrada* (Vuk II, 80:15); Vuk VI, 45; Vuk VII, 37; Vuk IX, 1, 14, 29; SM 14, 35, 106; SANU III, 58; KH I, 1, 32; KH III, 3, 8
- veliki grad: *U Stambolu velikome gradu* (SM 55:23)
- grad stolični: *Od Stambola grada stoličnoga* (Vuk IX, 33:56)
- carev grad: *Do Stambola carevoga grada* (Vuk IX, 6:220); KH II, 42
- carev sto: *Od Stambola od careva stola* (Vuk IX, 6:78); SM 8
- čaršija: *Kad upade u Stambol čaršiju* (KH I, 14:129); Vuk II, 66
- bijeli: *Dok ja siđe bijelu Stambolu* (KH III, 4:89); Vuk II, 66, 67; Vuk IV, 48; Vuk IX, 32; SM 51,150; KH I, 2, 8, 14, 32, 39; KH III, 3,; MH I, 45; MH II, 46; MH III, 1
- bili: *Ja sam ovdi od Stambola bîla* (MH VIII, 5:195); Vuk II, 89; SM 159; MH I, 50; MH III, 16, 18; MH IV, 34, 37, 49; EH 2, 6, 12
- ravan: *Nosi glavu do Stambola ravna* (KH I, 14:461); KH I, 32
- turski: *Mehmetpaša od turskog Stambola* (MH III, 1:346); MH III, 2
- na ćenaru: *Daće meni Stambol na ćenaru* (KH I, 9:174)
- pod istokom: *Dok je mene Stambol pod istokom* (Vuk VIII, 47:11)
- bez atribucije: *Gospodine, care od Stambola* (Vuk II, 66:21); Vuk II, 67, 89, 95; Vuk III, 11, 12, 13, 15, 25, 37, 38, 40, 46; Vuk IV, 24, 29, 31, 32, 39; Vuk VI, 24, 31, 32, 44, 46, 48; Vuk VII, 13, 15, 38, 39, 43, 46, 50, 56, 57; Vuk VIII, 56, 60, 71, 73, 74; Vuk IX, 1, 2, 4, 5, 8, 15, 16, 18, 26, 29, 30, 31, 32; SANU II, 41, 45, 48, 59, 68; SANU IV, 13, 38, 40, 41, 46, 48; SM 18, 37, 55, 57, 61, 62, 106, 137, 138, 140, 150, 158, 159, 165, 169; KH I, 1, 2, 5, 8, 9, 10, 12, 14, 16, 19, 20, 21, 24, 26, 32; KH II, 40, 42, 46, 63, 66, 73; KH III, 3, 4, 7, 8, 15; MH I, 45, 66, 76; MH II, 16, 46, 64; MH III, 1, 2, 4, 5, 10, 13, 16, 18, 23; MH IV, 26, 28, 29, 30, 34, 36, 37, 38, 39, 41, 43, 49, 50; EH 2, 6, 7, 8, 12

Stambul

- grad: *Šalje djecu do Stambula grada* (MH IX, 2:20); MH II, 43; MH IX, 11
- grad bijeli: *U Stambulu, gradu bijelomu* (MH II, 43:3); MH I, 35, 80; MH IX, 7
- grad carev: *Od Stambula, grada carevoga* (MH IX, 2:109)
- bijeli: *Al ne iđu k Stambulu bijelu* (MH IX, 14:189)
- bez atribucije: *Draga kćeri od Stambula kralja* (MH I, 35:5); MH I, 80; MH II, 43, 67; MH IX, 14

Stanbol

- grad: *Knjiga dođe ka Stanbolu gradu* (SANU IV, 3:41)

http://www.balkaninstitut.com

- bijel: *Kad si bijel Stanbol osvojio* (SANU IV, 3:13)
- bez atribucije: *Rusija je na Stanbol ustala* (Vuk VIII, 47:20); SANU IV, 3

Vide ISTAMBUL

STANISELJIĆI, Stanisaljići

- bez atribucije: *Kruse selo i Stanisaljiće | Opališe, i sve porobiše* (Vuk VIII, 31:35–36)

⊘ 42° 25′ N, 19° 6′ E

Selo u Crnoj Gori (nekadašnja nahija Lješanska), istočno od Podgorice.

Na seoskom groblju postoji crkva Sv. vrača sa kraja XV ili početka XVI v.

Pominje se kao selo koje je, uz Kruse, orobio i zapalio serasker Ahmet-paša u inače neuspelom pohodu na Crnu Goru.

Literatura: ЕП 3 s.v.

STAPARJE

- ravno: *Pa on krenu na Staparje ravno* (EH 10:135); MH III, 7; MH IV, 27
- bez atribucije: *Da Staparja ja vidio nisam* (MH IV, 27:204); EH 10; MH III, 7

Neizvesna ubikacija.

U pesmama se radi o nekom mestu u Kotarima koje nije dokumentovano i ne postoji na današnjim mapama:

Već im kume sa kamen-Kotara,
sa Staparja Drsković Nikola
(MH IV, 27:116–117);

Vučjak prići, na Kotare sići,
Na Staparje kuli Gavranovoj
(MH III, 7:350–351).

> Još i: Stapari u Srbiji, 8 km zapadno od Užica; Stapar 9 km j/i od Sombora (Srbija).

Literatura: Вукановић 1975, 165; Гавриловић 1994, 166; Imenik YU 369.

STIJENA, Stijene, Stina

Ⓘ Bila Stina

Ⓔ Jedan grad istog imena, *castrum Belaztena* 1392, u strsrp. letopisu pod godinom 1458. *Bela Stena*, postojao je i u severozapadnoj Srbiji. U tim nazivima reč *stena* bi mogla označavati zid, kao i u ruskom, up. *Beograd*. (A. L.)

Stijena

- grad bijeli: *U Stijenu, gradu bijelome* (KH II, 74:2)
- grad carev: *Od Stijene, grada carevoga* (KH III, 8:559)
- selo: *Kad uteče iz sela Stijene* (Vuk IV, 23:2); Vuk VIII, 5; SM 50, 85, 162
- krvava krajina: *I Stijena krvava krajina* (Vuk VIII, 58:95)
- bez atribucije: *Šnjim poredo od St'jene dizdara* (Vuk III, 24:146), Vuk III, 36; Vuk IV, 21, 23; Vuk VI, 49; Vuk VIII, 58, 71, 73; Vuk IX, 1; SANU IV, 12; SM 21, 49, 85, 162

Stijene

- bez atribucije: *A od St'jena Šaban agu Kraku* (KH I, 22:388[23])

Stina

- kamena: *Pa siđoše u Stinu kamenu* (MH IV, 37:185)
- bez atribucije: *Otale ćeš ti do Stine doći* (EH 4:1283); MH IV, 37

1. U hrišćanskim pesmama (osim Vuk VI, 49) radi se o mestu Stijena u Crnoj Gori, nekadašnjem selu u staroj Zeti, danas selu u Piperima istočno od Spuža.

2. U muslimanskim pesmama (osim EH 4) i u Vuk VI, 49 pominju se tvrđava i selo Stijena u Bosni, kod Bihaća na Pounju. Prvi istorijski pomen je iz 1339.

3. U EH 4 reč je o mestu Stina — Stijena, Bila Stina u Bosni, starom gradu kod istoimenog mesta oko 7 km j/i od Cazina, levo od današnjeg puta Cazin–Krupa. Ovde su bila dva grada: jedan iz srednjeg veka, znatno porušen, a drugi iz turskog vremena, dobro očuvan. *Villa Stina* je posvedočena 1330. u povelji kralja Karla Roberta. Tu je bio i franjevački samostan koji se još uvek pominje 1514. Vlasnici Stine su bili knezovi Babonići, a posle njih (1483) knezovi Ostro-

[23] U knjizi je ovo stih br. 390. U elektronskom brojanju stihova redovi pod zvezdicama se ne broje, pa se zato računaju 2 stiha manje. Ovde je numeracija data u skladu sa elektronskim brojanjem da bi sravnjivanje sa pesmama na CD-Romu bilo ažurno.

http://www.balkaninstitut.com

ški (po gradu Ostrošcu koji je takođe bio njihov). Stinom su upravljali kastelani. Turci su osvojili grad na prevaru 1575. Oko 1626. popravili su stari grad, a novi su sazidali 1771. To je bio najtvrđi grad koji su Turci sagradili u Bosni.

Kod Vuka u *Rječniku* pominje se kao „nekako mjesto u Turskoj krajini".

Literatura: Ердељановић 1917; Kreševljaković 1953; Vego 1957; Шкриванић 1959, 101; *Рјечник* s.v.; RJA s.v., Imenik YU 372; VE s.v. *Grad*.

STOJAC

- bijeli grad: *Niže Stojca bijeloga grada* (Vuk VIII, 62:199)

Vide STOLAC

STOJNI

- bijeli: *Dozivala Stojnu bijelome* (SM 15:126)

Vide BEOGRAD

STOLAC, Stojac, Novi Stolac

O Vidovski, Vidoška, Vidoštica

E *Vidovski* neposredno od *Vidovo polje* (1465: *Vidovo poglie*, 1417. *Planum Sancti Viti*), *Vidoški* preko *Vido(v)štica* (1517. *Vidoustiza*) < **Vidovьska rěka*, dan. *Bregava*. *Stolac* (1436. *Stolaç*) i kod Senja, Bugojna, Gacka, Dobruna, Plužina; značenje je 'sedište, stolica'. (A. L.)

Stolac

- grad bijeli: *Baš u Stocu gradu bijelome* (Vuk VIII, 60:72); SANU IV, 38
- tvrdi na Bregavu: *I s tvrdijem Stocem na Bregavu* (Vuk IX, 33:50)
- tvrdi na Draganu: *I tvrdoga Stoca na Draganu* (Vuk VIII, 61:112)
- krvavi: *Jedna vojska od Stoca krvava* (Vuk IX, 28:183)
- bez atribucije: *I od Stoca i grada Mostara* (Vuk IV, 55:308); Vuk IV, 57; Vuk VII, 56; Vuk VIII, 60; Vuk IX, 5, 8

Stojac

- bijeli grad: *Niže Stojca bijeloga grada* (Vuk VIII, 62:199)

Novi Stolac

- bez atribucije: *On pobježe ka Novome Stocu* (SM 62:105)

⊘ 44° 2′ N, 17° 31′ E

Stolac

Mesto u BiH.

Srednjovekovni grad u Stocu (Hercegovina). Zvao se *Vidoški* i bio je u Vidovu polju iznad današnjeg Stoca, gde mu se i danas poznaju ruševine.

Ime je dobio po reci Vidoštici, danas zvanoj Bregava. Vidoški se spominje prvi put 1444. kao grad u zemlji hercega Stefana, Vidovo polje po prvi put je zabeleženo 1417, Stolac 1436, a Vidoštica 1517. Još 1465. bio je ovaj kraj u vlasti hercega Stefana, ali brzo posle toga pada u turske ruke. Sve do prvih decenija XIX v. grad u Stocu službeno se zvao *Vidoška* i u turskim dokumentima javlja se nadalje samo tako. O turskoj posadi u njemu nema sigurnih podataka sve do XVIII v.

Mleci su udarali na Stolac za vreme Kandijskog (1645–1669) i Bečkog rata (1683–1699): 1663, 1664, 1678. i 1794. ili 1795. Grad je verovatno obnovljen posle Karlovačkog mira (*vide* SREMSKI KARLOVCI), kad je dobio i posadu. U isto doba ustrojena je i Vidoška kapetanija. Grad je dva puta stradao od udara groma koji je zapalio barut i izazvao eksploziju (1758/9. i 1840). Pošto su 1835. ukinute ustanove dizdara i kapetana, Turska je u ovom gradu i dalje držala manju posadu sve do 1878. Austrija je preuzela i temeljno popravila stari grad 1883, a sazidala modernu tvrđavu 1888.

Kao Novi Stolac pominje se u SM 62 u kontekstu bune bosanskih Turaka pod vođstvom Husein-paše Gradaščevića, Zmaja od Bosne, protiv cara i nizama 1831. Po pesmi, u Novi Stolac beže vezir i devet kapeta-

http://www.balkaninstitut.com

na pred početak bune, što nije u neskladu sa istorijskim razvojem događaja (bosanski vezir Namik-paša zaista jeste pobegao u Stolac pošto je Gradaščevićeva vojska osvojila Travnik). Takođe se pominje i u kontekstu bitke na Grahovu 1836. kao jedno od mesta iz kojih se regrutuje turska vojska (Vuk IV, 55), u kontekstu pogibije Smail-age Čengića 1840. (Vuk IV, 57), bitke za Lesendro i Vranjinu 1844. (Vuk VIII, 62), boja pod Ostrogom 1852. (Vuk VIII, 60) i hercegovačkog ustanka iste godine (Vuk IX, 8), u kontekstu boja na Grahovcu 1858. (SANU IV, 38; Vuk IX, 5), boja na Dugi 1862. (Vuk IX, 28) itd.

> Još i: selo Stolac kod Sinja u Hrvatskoj kod reke Cetine. Takođe i: Stolac u Crnoj Gori između kanjona Vrbnice i Presjeke.

Literatura: Gunjača 1937, 17–18; Крешевљаковић / Капиџић 1954, 14–15; Rizvanbegović 1963; EČ 419 (nap. 96); *Рјечник* s.v.; RJA s.v. ЕП 3 s.v.

STRAVČE, Srapče, Sravačko, Sravče

Srapče

- bogato: *I bogato Srapče osvojiše* (Vuk IX, 10:735)

Sravačko

- selo: *I Sravačko selo poharajte* (Vuk IX, 10:441)

Sravče

- bogate: *Ajte s vojskom na bogate Sravče* (Vuk IX, 10:440)
- bez atribucije: *A kad biste Sravče poharali* (Vuk IX, 10:443)

⊘ 42° 34′ N, 19° 27′ E

Naselje u plemenskoj oblasti Kuča (Crna Gora), u blizini Male Rijeke.

Pominje se kao bogato selo u kontekstu pohare Kuča (*vide* ORAHOVO), koje je tokom tog pohoda opljačkano i zapaljeno, a stanovnici pobijeni.

STRIČINA

- bez atribucije: *Na Stričinu begu Mušoviću* (Vuk IV, 58:181)

⊘ 43° 2′ N, 19° 28′ E

Selo u Crnoj Gori.

Danas selo na desnoj obali reke Tare, s/z od Mojkovca. U srednjem veku bila je jedan od zaselaka sela Prostjenije (današnje Prošćenje). Zna se da je 1254. pripadala brskovskom metohu Humske episkopije. Pod turskom vlašću bila je posed turske porodice Mušović iz Kolašina.

Pominje se u kontekstu pogibije Smail-age Čengića 1840. kao mesto u kojem su agine kule.

Literatura: Грујић 1932; Латковић 1954, 639; Томовић 2005b.

STRUG, Struga

Strug

- zenđil: *Pa on ode Strugu zenđilome* (Vuk VIII, 64:262)
- na krajinu: *Hajde opet Strugu na krajinu* (Vuk IX, 12:162)
- bez atribucije: *I do Struga i sela Malinska* (Vuk IX, 16:327)

Struga

- zenđila: *Zenđil' Struga i Karamalinsko* (Vuk VIII, 64:4)

⊘ 42° 55′ N, 19° 11′ E

Mesto u Crnoj Gori.

Nalazi se u opštini Šavnik i pripada plemenu Ceklin.

U pesmama se pominje kao bogato (zenđil) selo u kojem su Vulovi čardaci (Vuk VIII, 64) i na koje turska vojska bezuspešno preduzima pohod 1857. (Vuk IX, 12). Javlja se takođe i u kontekstu pohare Kolašina 1858. (Vuk IX, 16).

Literatura: ЕП 3 s.v.

STUBICA

❶ Stlbica

🄴 Stsrp. *Stlьbica,* planina u Polimlju, s.-h. *Stubica* čest toponim, od prasl. **stьlba*, **stьlbъ* 'stepenice, lestve' (Skok III 351b). (A. L.)

- turačka krmnica: *Na Stubicu, turačku krmnicu* (Vuk VIII, 73:261)
- mala: *U Pješivce na Stubicu malu* (SM 139:7)
- bez atribucije: *Dok ugnaše Turke u Stubicu* (Vuk IX, 2:284); Vuk VI, 64

http://www.balkaninstitut.com

⊘ 43° 10′ N, 18° 43′ E

Selo u Gornjim Pješivcima (Crna Gora).

Oblast Stubica u Pješivcima proteže se od planine Budoša na zapadu pa do Trubasina na istoku. U sredini ovog predela je njegovo glavno selo Stubica.

U pesmama se pominju „od Stubice Huso“ (Vuk VI, 64) i Nikčević Pejo (SM 139). Javlja se i kao poprište glavne bitke u kontekstu pohoda Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1852–1553. (Vuk VIII, 73) i turskog pohoda na Crmnicu (Vuk IX, 2).

Osim toga još i: Stubica u BiH (kod Ljubuškog i kod Busovače); u Hrvatskoj (kod Vrbovskog); u Srbiji (kod Paraćina, kod Lazarevca, s/z od Đakovice).

Literatura: Шкриванић 1959, 101; Даничић 3, 175, 189; Imenik YU 377.

SUBOTIŠTE

E U Kruševskom pomeniku (XVII v.?) *Subotište, palanka u Srěmu*. Mesto gde se subotom održavao trg (pazar), up. u Ravaničkoj povelji iz 1381. *Subotica trъgъ* na Moravi, mađ. toponim *Szombathely* na više mesta. (A. L.)

- skela: *I na Savi skele Subotišta* (Vuk IV, 35:164)
- bez atribucije: *Subotište nigda nije prazno* (Vuk IV, 35:194)

⊘ 44° 50′ N, 19° 57′ E

Selo kod Iriga (Vojvodina, Srbija).

Bilo je zahvaćeno Ticanovom bunom 1807. (*vide* IRIG).

U pesmi je ovo ime skele kod sela Jamena, odnosno kod Gornjeg Crljenova na Savi, što je zapravo isto jer su sela naspramno postavljena na levoj i desnoj obali reke.

Literatura: Латковић 1954, 567.

SURDUK

E [*Surduk* ’jaruga, provalija’ (Vuk, *Рјечник* s.v.).]

- bez atribucije: *Na Surduku Dunav prebrodio* (Vuk VIII, 33:20)

⊘ 45° 4′ N, 20° 19′ E

Selo u Srbiji.

Nalazi se na desnoj obali Dunava, 12 km uzvodno od Starih Banovaca. Ima drvenu crkvu iz XVIII v.

Pominje se u kontekstu uspešnog pohoda princa Eugena Savojskog na Beograd 1717.

Literatura: ЕП 3 s.v.

SUVI DO, Suvodol

I Соуходоль, Соухы доль

- bez atribucije: *On pokupi sve Gusinje redom, / Suvodola i Bijora ravna* (Vuk IV, 31:184–185)

⊘ 42° 32′ N, 21° 6′ E

Selo u Srbiji, u Pešterskom polju severno od Rožaja.

Kod Daničića se javlja kao selo blizu Gračanice, odnosno kod Dečana.

U pesmama se pominje kao mesto iz kojeg Turci kupe vojsku za borbu protiv hrišćana, odnosno kao jedno od onih turskih mesta iz kojih je u borbama sa hrišćanima stradao „cvijet od Turakah, a gospoda starijeh odžakah”.

Literatura: Даничић 3, 206.

SVRKE, Svirke

- bez atribucije: *Pa na Svirke išćera đogina* (Vuk IV,53:34)

⊘ 42° 52′ N, 19° 19′ E

Selo u Gornjoj Morači (Crna Gora).

Pominje se kao selo u kome je knez bio izvesni Peković, u kontekstu pohoda Moračana na Kolašince.

Literatura: Латковић 1954, 607.

http://www.balkaninstitut.com

Š

ŠABAC

❶ Zaslon, Sava, Bögürdelen

🅴 Starije ime (od 1454) *Zaslon* od imenice *zaslon* 'zaklon, nadstrešnica'. Još ranije pominje se u ovoj oblasti „grad Sava" (1346), **Savski grad* > *Savac*, kako se po tradieiji Šabac zvao. Današnje ime, koje se javlja u izvorima od vremena građenja tvrđave 1470–1471, etimološki je nejasno. Ugarski istoričari izvode ga takođe od imena reke Save (*a Savo Savacium*), ili turskog vojskovođe *Sabatius*-a koji ga je navodno sagradio; srpski letopisac piše: *Zaslonъ gradъ na Savi ježe zovet se po grъčъskomu jeziku Šabasъ*. (A. L.)

- grad: *Koji Šapcem komendira gradom* (Vuk IV, 32:19) ; Vuk IV, 36, 43
- grad bijeli: *A od Šapca grada bijeloga* (Vuk IV, 30:3) ; SANU IV, 44
- ukraj Save grad: *Ni u Šapcu ukraj Save gradu! (*SANU III, 73:34)
- bijeli: *Komendatu od Šapca bijela* (Vuk IV, 33:280) ; Vuk IV, 34
- ukraj Save: *Osvojili Šabac ukraj Sane[sic!]* (Vuk VIII, 38:9)
- bez atribucije: *Pod Šapcem mi Savu pribrodio* (ER 59:31)

⊘ 44° 45′ N, 19° 41′ E

Grad u Srbiji.

Nalazi se na desnoj obali reke Save, 70 km uzvodno od Beograda. Srednjovekovno srpsko ime *Zaslon*; pod Turcima prvo *Kale-i-Sava* i *Sava Hisari*, zatim *Bugur-tlen* i *Bugur-delen*, a potom kao danas.

Zaslon se pominje kao grad na Savi još u starim srpskim spomenicima iz sredine XV v. („priimi Mateašъ kralъ i Vukъ despotъ Zaslonъ gradъ na rěcě Savi").* Kod Zaslona na Savi nesumnjivo je postojala skela za prelaz na drugu obalu. Čim su Turci izgradili tvrđavu (prvi put 1370. a konačno 1470–1471), prelaz na Savi kod Šapca postao je najvažnija veza sa severnim krajevima. Kako je tvrđava dobijala na važnosti kao jedino utvrđenje na desnoj obali Save, na njenom toku od ušća Drine do Beograda, stari naziv se sve više gubio (poslednji put se Zaslon pominje 1562), a osvajao je novi — Šabac, nastao moguće po imenu reke (*Sabbas*, *Savacium*, *Savas*) kojim se označavaju i grad i varoš. Ime Šabac prvi je zabeležio Antonio Bonfini, ugarski dvorski istoričar s kraja XV v., smatrajući da je ta reč turskog porekla i da znači nešto čudesno lepo. Turski istoričari smatraju da je reč Šabac srpska tvorevina, nastala od nadimka Isabega Ishakovića koga su zvali Šaban. Najverovatnije je, ipak, da je ime mesta izvedeno iz imena reke na kojoj je podignut.

Sadašnji grad, kao utvrđenje na granici sa Mađarskom, podigao je Isabeg Ishaković 1471. i nazvao ga Bigirdelen (*Bügü-delen*: 'probijač slabine, boka', 'pretnja s boka'). Mađari ga uzimaju 1476. i ostavljaju u njemu posadu od 100 Srba šajkaša. Turci su grad konačno osvojili 1521. kada su ga pojačali i širokim rovom sproveli oko njega vodu iz Save.

Strategijska važnost grada bila je uzrok mnogim borbama koje su se vodile oko Šapca između Turske i Ugarske, a kasnije između Turske i Austrije (1476, 1492, 1521,

http://www.balkaninstitut.com

1695, 1717, 1739, 1788). U Prvom srpskom ustanku prilikom zauzimanja Šapca 1807. naročito se istakao valjevski vojvoda Jakov Nenadović. Srbi su osvojili i držali Šabac od 1807. do 1813, a otada pa do 1867. bio je opet u turskim rukama. U to vreme jedan od epskih junaka vezanih za Šabac bio je Bakal Milosav, poreklom iz Hercegovine. Njega je ustanak zatekao u Šapcu kao bakalina, pa je tako dobio nadimak po kojem je jedino i poznat. Naročito se istakao u bici na Mišaru (Vuk IV, 30) i pri odbrani Loznice (Vuk IV, 33). Umro je u Šapcu 1823.

U pesmama se kao „komendat" Šapca pominje pop Luka Lazarević (Vuk IV, 32, 34, 36, 43) koji zaista jeste preuzeo grad od Turaka 1807. i držao ga sa posadom od 1000 vojnika. Pesma SANU IV, 44 posvećena je uspomeni na vladiku šabačkog Joanikija Neškovića, rodom iz Milandže. Šabac se pominje i u kontekstu osvojenja Bosanskog Novog (SANU III, 73) i Cetina (Vuk VIII, 38), i kao prelaz preko Save (ER 59). Reka Sana, koja se pominje u Vuk VIII, 38 (*Osvojili Šabac ukraj Sane*), ne može biti drugo do štamparska greška.

Još i: istoimeni stari grad u Hrvatskoj.

Literatura: Витковић 1887, 87; Дероко 1950, 152–153; Латковић 1954, 560; Pavlović 1956; Нешковић 1970; Вукановић 1975, 169; Гавриловић 1994, 191; Ристановић 2000, 420–429; Даничић 1, 366*; 3, 484–485; *Рјечник* s.v.; VE s.v.; ЕП 3 s.v.

ŠAJ, Šam

Šaj

- bijeli: *Od istoka Šaja bijeloga* (Vuk III, 8:2)

Šam

- bijeli: *Od bijela Šama i Medina* (Vuk IX, 30:65); SM 138; KH I, 20
- bez atribucije: *Što je Šama i što je Misira* (Vuk II, 40:317); Vuk III, 64; Vuk IV, 24; Vuk VII, 16; Vuk VIII, 15, 74; KH I, 2, 20; MH III, 5

Vide DAMASK

ŠARENCI

- selo: *U Rudine selu Šarencima* (Vuk IV, 14:35)

Selo u BiH.

Nalazi se u Rudinama (Hercegovina), blizu Bileće.

Pesma ga pominje kao selo Krsta Kresojevića koji se uzima u najam da ubije Uskoka Karimana, Turčina iz Trebinja.

Literatura: Латковић 1954, 511.

ŠĆEPAN-KRST, Panj-krst

- bez atribucije: *Od Panj-krsta Horozović Husa* (KH II, 75:258)

Neizvesna ubikacija.

Ne može se sa sigurnošću reći o kome se mestu radi jer Panj-krst u tom obliku nigde ne postoji, ali je krajem XIX v. postojao Šćepan-krst, mahala u selu Dabrica kod Stoca (Republika Srpska — 43° 9′ N, 18° 0′ E). Po predanju, ova mahala je dobila ime po Nini od Koštuna, vojvodi hercega Stefana, koji je tu poginuo pa je na tom mestu podignut veliki krst kao obeležje. Stari grad Koštun nalazi se na istočnoj strani sela Dabrica. Njegov vlasnik, epski Mina od Kostura, u narodu je poznat po tome što je, posle pada Hercegovine, još 7 godina odolevao turskim napadima. *Vide* KOSTUR.

Vukova pretpostavka da je u pitanju Pakrac (u obliku *Pakrc*, v. Skok) u Hrvatskoj zapravo je manje uverljiva od prethodne jer se mesto pomenuto u pesmi nalazi blizu Glamoča (Bosna):

> Knjigu piši, do Glamoča spremi,
> A na ruke hodži Ušidiću,
> Nek povede Huseina sina,
> Od Panj-krsta Horozović Husa,
> Od Rožnika Omera Ljevaka (255–259).

Postoji takođe i lokacija poznata kao Panj-kamen, mesto koje se nalazi četvrt sata hoda od Đakonovića i Kneževića, sela u Gornjim Poborima (Crna Gora). To mesto je od davnina beleg („poklič") poborskih sela, ali se ne uklapa u „bosanski" siže.

Literatura: Поповић 1889; Skok II, 588.

http://www.balkaninstitut.com

ŠEKULAR

- lomni: *Na onome lomnu Šekularu* (Vuk III, 10:103)

Mesto u Crnoj Gori.

Ranije Šekulari — kraj na desnoj strani Lima južno od Berana. Prvi put se pominje oko 1314. Tu se formiralo malo pleme Šekular, koje se kasnije utopilo u pleme Vasojeviće.

Pesma ga pominje kao deo nekadašnje srpske države, pre dolaska Turaka:

> Na onome lomnu Šekularu,
> Onđe bješe Petar Šekularac (102–103).

Literatura: Пурковић 1940; *Рјечник* s.v.

ŠIBENIK

➊ Sibinicum, Sibenicum, Sebenico

E Poimeničen pridev *šiben* od *šib* (Skok III 390b), jedan *Šibenik* i kod Celja, *Šibenica* kod Jajca. (A. L.) [Po narodnoj etimologiji, ime ovog grada vezuje se za reč *šiba*, upor.: *S onu bandu Šibenika | šiban trava do koljena* (Vuk, *Рјечник*, s.v. *шибан*) ili izreku: „Šibeniče, šibe te šibale".]

- grad: *Nego bjež'mo gradu Šibeniku* (Vuk VI, 66:203); KH I, 26; KH II, 44, 50
- bijeli grad: *U bijelu gradu Šibeniku* (Vuk III, 54:2); Vuk VI, 66; KH I, 26
- šeher: *Hasan teži šeher Šibeniku* (KH I, 24:132)
- bijeli: *Da je b'jelu vodi Šibeniku* (MH III, 15:177)
- bili: *Da je bilu vodi Šibeniku* (MH III, 15:250)
- bez atribucije: *Otidoše pravo Šibeniku* (Vuk III, 54:225); Vuk III,18; Vuk VI, 66; ER 136; SANU III, 34; KH I, 26; KH II, 44, 50, 56; MH III, 11, 15, 19; MH IV, 40

⊘ 43° 44′ N, 15° 54′ E

Grad u Hrvatskoj.

Nalazi se u srednjoj Dalmaciji, na ušću Krke u Prukljansko jezero.

Prvi put se pominje 1066. (u ispravi kojom hrvatski kralj Petar Krešimir poklanja „kraljevsku slobodu" benediktinskom samostanu u Zadru), a po drugim izvorima 1185. (iz kog doba potiče kartular u kojem se pomenuta isprava čuva). Na mestu ranijeg kastruma stajao je utvrđeni zamak sv. Mihovila (*castrum sti. Michaelis*) koji je srušen 1221. Prema tradiciji, grad su osnovali gusari, a činjenica jeste da je gusarenje bilo jedan od važnijih zanata u Šibeniku. Kombinovano sa trgovinom uopšte i sa prometom robova posebno (prvi pomen 1080), ono je stanovnicima Šibenika ubrzo donelo značajno bogatstvo i konačno ih odvratilo od zemljoradnje kojom su se u početku pretežno bavili.

Takođe u XI v. (1097) odigrala se na Petrovoj gori istorijska bitka u kojoj je hrvatski kralj Petar, čija je prestonica bila u Kninu, pružio otpor mađarskom prodiranju na Jadransko more i tom prilikom poginuo. Tada je ugarski kralj Koloman došao do mora i 1102. poneo naslov kralja Ugarske, Hrvatske i Dalmacije. Koloman je bio u rodbinskim vezama sa vizantijskim carem Aleksijem, s kojim je sklopio i savez protiv južnoitalskih Normana. Zato je vizantijski dvor, kome su dalmatinski gradovi pravno pripadali, stavio gradove pod Kolomanovu zaštitu, kao što je ranije — zbog nesigurnog stanja u Hrvatskoj — istu ponudu bio učinio Veneciji. U vekovima koji će doći, Mlečani i Ugri su se i dalje otimali oko Šibenika, zapravo sve do 1412. kada su Mlečani preovladali.

U XIII i XIV v. — pod upravom Bribirskih knezova — Šibenik se naglo širi i razvija, uglavnom podstaknut pomorstvom i trgovinom, ali i prilivom stanovništva koje je bežalo ispred Tatara. Uz sve to, 1298. papa Bonifacije VIII uzdiže ga u rang grada („civitatis insigniis decorantes"), a njegovu glavnu crkvu proizvodi u katedralnu. U XIV v. Šibenik nakratko dolazi pod vlast Venecije (1322) i ulazi u sukob sa Zadrom (oko vlasti nad ostrvima, 1324), Trogirom (1327–1329), hrvatskim knezovima (1342–1349), i najzad sa Venecijom samom (1378). Kada je 1409. kralj Ladislav prodao Veneciji za 100.000 dukata sva svoja prava na Dalmaciju i posebno Zadar sa Novigradom, Vranom i ostrvom Pagom, Šibenik se pobunio protiv prelaska u mletačke ruke, ali je 1433. kralj Žigmund konačno predao Veneciji i preostale dal-

http://www.balkaninstitut.com

Šibenik

matinske gradove, uključujući Trogir i Šibenik. Otada, ovi gradovi gotovo pet vekova ostaju izvan Hrvatske.

Kao deo Mletačke republike, što je bio od 1412. do 1797, Šibenik je prvo izgubio pravo da raspolaže svojim prihodima (već 1414), a potom je 1416. dobio kastel (čemu se pre toga vekovima opirao), budući da su se već dve godine ranije u okolini grada pojavili Turci. Posle pada Carigrada 1453, kada opasnost od Turaka postaje konkretna i neposredna, Venecija naoružava dalmatinske gradove koje je poslednje osvojila, a među njima je i Šibenik. Već su 1468. Turci napali teritoriju Šibenika, opljačkali je, popalili i pobili stanovništvo. Posle toga turski napadi bivaju sve češći i nastavljaju se tokom čitavog XVI v., naročito tokom mletačko-turskih ratova 1537–1542. i 1570–1573. Posledice ratova osećale su se u Šibeniku sve do 1591. kada stanje počinje polako da se popravlja i smiruje. U XVII v. između Venecije i Turske vlada mir, ali turski upadi na šibensku teritoriju ne prestaju, iako su mnogo ređi i manje razorni. Tokom Kandijskog rata (1645–1669) Šibenik je i direktno napadnut 1647. kada ga je u poslednji čas odbranio general Foskolo dovevši pomoć iz Venecije. Dve godine kasnije (1649) Šibenikom je harala kuga, druga u istom veku (prva 1637), ovaj put doneta iz Bosne koju su pljačkale grupe šibenskih građana morenih glađu. Ta druga epidemija je odnela više od 6.000 ljudi, ne računajući vojnike i pastire. Posle pljačke napuštenih kuća i imanja, u Šibeniku nije ostalo ni 1.500 stanovnika. U malo slabijem vidu kuga se vratila 1690.

Početkom XVIII v. Šibenik je, zajedno sa celom Dalmacijom, bio uvučen u Drugi morejski rat (1714–1718) koji se završio Požarevačkim mirom. Turske granice su posle toga povučene daleko ka Dinari, ali je cela regija izašla iz rata jako osiromašena od čega se nije osetnije oporavila sve do pada Venecije 1797. Od 1809. do 1813. Šibenik je bio u sastavu Napoleonovih Ilirskih provincija. Posle toga bio je pod upravom Austro-Ugarske, a posle Prvog svetskog rata

http://www.balkaninstitut.com

uzela ga je Italija, posle čega je ušao u sastav Jugoslavije.

Hrišćanske pesme u Šibeniku pominju kapetana Vuka Jerinića (Vuk III, 54 — verovatno kapetana Vuka „s Lopatnika iznad Šibenika“ u MH IV, 40), primorca Jovana (Vuk VI, 66) i Jerka Latinina, tj. „latinskog zakona“ odnosno katolika (ER 136). U muslimanskim pesmama Šibenik ima bana a ban kćer Ružicu (KH I, 26), i u njemu živi Mitar Miljković koji prosi Jelu, sestru Bardarića Janka sa Kotara (MH III, 15).

Drugi (ili Mali) morejski rat 1714–1718. Objavila ga je Turska 10. decembra 1714. s namerom da u potpunosti osvoji Peloponez i vrati izgubljene posede u Dalmaciji. Tokom 1715. Turci su uspeli da ovladaju svim mletačkim utvrđenjima između Egejskog i Jonskog mora. Iste godine vođene su velike borbe u Dalmaciji. Presudna bitka vodila se za Sinj, gde je turska opsada pretrpela, na dan Velike gospojine, potpun neuspeh. U spomen na pobedu sinjskih branitelja i iz zahvalnosti čudotvornoj Gospi Sinjskoj nastalo je viteško nadmetanje — Sinjska alka. U junu 1716. i Austrija stupa u rat pod zapovedništvom princa Eugena Savojskog koji 5. avgusta odnosi pobedu kod Petrovaradina i zauzima Temišvar, a u severnoj Bosni Doboj, Brčko i Bijeljinu. Vojska pod zapovedništvom hrvatskog banskog namesnika Ivana Draškovića osvaja Jasenovac, Dubicu i Kostajnicu. U avgustu 1717. Eugen Savojski zauzima Beograd i Šabac, a 1718. Zvornik. U Dalmaciji je oslobođen Imotski, a u prodoru mletačke vojske u Hercegovinu spaljen je Mostar. Rat je okončan mirom u Požarevcu (5–7. jul 1718), na osnovu načela da svaka strana zadržava teritoriju koju je osvojila; određene su nove granice između Austrije, Mletačke republike i Turske. Austrija je dobila j/i Srem, severnu Srbiju, Banat i Malu Vlašku. Mlečani su izgubili Moreju, uporišta na Kritu i Gabelu na Neretvi, dok su u Dalmaciji stekli čitavu Imotsku Krajinu i granice na vrhovima Dinare.

Literatura: Kravar 1976; *Šibenik* 1976, 77–229; Даничић 3, 487; *Рјечник* s.v.; VE s.v. *Grad*; EП 3 s.v.

ŠIROKE

- u pleme Banjane: *U Široke, u pleme Banjane* (SANU IV, 10:2)

Selo u Banjanima (Crna Gora).

Pominje se kao selo Osmana Ćorovića, a siže se gradi oko njegovog zarobljenika Perovića Batrića.

Literatura: *Рјечник* s.v.

ŠKADARAC

- bez atribucije: *Od Škadarca Borčilović-Ibra* (Vuk VI, 49:106)

Vide SKADAR

ŠLIVJE

- pitomo: *Hajte s vojskom Šlivju pitomome* (Vuk VIII, 73:259)

Vide SLIVLJE

ŠPERBAN

- bez atribucije: *Pogubiću bana od Šperbana* (Vuk VI, 77:7)

Neutvrdiva ubikacija.

U pesmi je Šperban neki grad na Crnom moru, budući da se do njega dolazi Savom do Dunava, i Dunavom do mora. Predimenzionirano bogatstvo bana od Šperbana odgovara folklornim predstavama o fantastičnoj orijentalnoj raskoši Levanta.

ŠTITAR

- selo maleno: *Od Štitara sela malenoga* (Vuk VIII, 63:11)
- bez atribucije: *I povede Marka iz Štitara* (Vuk IV, 34:164)

⊘ 44° 47′ N, 19° 35′ E

Selo u Srbiji.

Nalazi se oko 10 km zapadno od Šapca, u Šabačkom okrugu (srez Mačvanski).

U XVIII v. (1788) Mačvanska kneževina (čiji je oborknez bio Uroš Drmanović iz Bogatića) imala je 25 sela uključujući i ovaj Štitar u Mačvi.

Za mesto se vezuje ime Štitarca Miloša, u kontekstu Ali-pašinog napada na Mačvu 1806. i sukoba oko Novog Sela (Vuk IV,

http://www.balkaninstitut.com

34). Pominje se posredno i u kontekstu boja na Sitnici 1849. (Vuk VIII, 63).

> Takođe i: mesto u Hrvatskoj (Slavonija); selo u Bosni; brdo u Kučima, Štitari u nekadašnjoj Lješanskoj nahiji (Crna Gora); selo u blizini Novog Pazara (Srbija).

Literatura: Пурковић 1940; Вукановић 1975, 194; Гавриловић 1994, 170; RJA s.v.

ŠTITARICA

- prostrana ravna: *Na prostranu Štitaricu ravnu* (Vuk IV, 53:100)
- ravna: *Baš hoćemo Štitarici ravnoj* (Vuk IV, 53:121)

⊘ 42° 55′ N, 19° 31′ E

Selo u Crnoj Gori.

Nalazi se na istoimenoj reci, između Kolašina i Mojkovca.

U doba o kojem peva ova pesma, bila je pod turskom vlašću.

Pominje se u kontekstu napada Moračana na Kolašince:

Ja bih ovu vojsku okrenuo
Na našega staroga krvnika,
Krvavome gradu Kolašinu,
Koji su nam mnogo jada dali,
Da na jedno selo udarimo,
Na prostranu Štitaricu ravnu,
Da krvničke kuće poharamo
A živijem ognjem zavatrimo,
Okupimo roblje i pljenove,
A bijemo boja s junacima (95–104).

> Još i: selo kod Vučitrna na Kosovu (Srbija).

Literatura: Пурковић 1940; Даничић 3, 48, 491; Imenik YU 390; ЕП 3 s.v.

ŠTITOVO

- ravno: *San sasnila na ravno Štitovo* (SM 61:4)
- bez atribucije: *I povede ovce u Štitovo* (Vuk VIII, 23:17)

Katun u nahiji Rovca (Crna Gora).

U popisu Hercegovačkog sandžaka 1477. pominje se kao džemat kneza Vuksana.

Kod Vuka u *Rječniku*: „planina do Lukavice (k jugu).“

Pominje se u kontekstu pipersko-turskog sukoba oko ovaca (Vuk VIII, 23) i kao mesto na kome se sanjaju proročanski snovi:

Sanak snila mlada popadija,
baš sokola popa Radovića
iz krajičkog sela Martinića,
san sasnila na ravno Štitovo
(SM 61:1–4).

San se realizuje kao bitka na Martinićima 1832. u kojoj Crnogorci poraze snage skadarskog valije Namik Halil-paše.

Literatura: *Рјечник* s.v.

ŠTURLIĆ, Turlić

❶ Sturlić

Šturlić

- bez atribucije: *Otalen ćeš do Šturlića sići* (EH 4:1293)

Turlić

- bez atribucije: *Jer je Babić sišo do Turlića* (EH 11:534)

⊘ 45° 3′ N, 15° 46′ E

Grad u BiH.

Nalazi se 11 km od Tršca, a 27 km od Cazina.

Ime je dobio po plemićima Šturlićima (pominju se 1459, 1493, 1530). Posada ga je napustila 1577, a Turci su ga zauzeli i utvrdili pre septembra 1636. Ubrzo potom su ga i izgubili, pa ponovo osvojili 1653. i izgubili, da bi ga 1670. konačno zauzeli i zadržali.

Pominje se samo u muslimanskim pesmama, i to po braći Šejtanovićima: „od Šturlića dva Šejtanovića“, odnosno „đeca Šturličani“.

Literatura: Lopašić 1943, 221–222; Kreševljaković 1953.

ŠUICA, Šujica

E Od **šujь* 'levi' (Скарић 1937, 42; Skok III 421), up. *Lijeva Rijeka*. (A. L.)

- carska: *Do Glamoča, pa Šujice carske* (MH III, 4:604)

⊘ 43° 50′ N, 17° 10′ E

Selo u Bosni.

http://www.balkaninstitut.com

Smešteno je na drumu Kupres–Livno, na malom Šujičkom polju, u opštini Duvno (sada Tomislavgrad), na granici sa Hercegovinom. U doba o kome se peva, imala je status kasabe.

Kod Vuka u *Rječniku* pominje se samo kao planina u Bosni blizu Kupresa. Kod Skarića se beleži kao lokalitet u nekadašnjoj župi Zemljanik i kao ime reke u zapadnoj Bosni.

Pominje se u kontekstu pohoda Hasan-paše Predojevića na Bihać i konačnog pada ovog mesta u turske ruke 1592.

Literatura: Скарић 1937, 42; EČ 136 (nap. 63); *Рјечник* s.v.; Imenik YU 391.

http://www.balkaninstitut.com

T

TASLIČA, Taslidža, Tašlica

Tasliča

- ravna: *I od Foče i ravne Tasliče* (Vuk IV, 55:306)

Taslidža

- bez atribucije: *I Trojicu nadomak Taslidže* (Vuk II, 24:29); KH III, 15

Tašlica

- šer bijeli: *U Tašlici šeru bijelome* (Vuk VIII, 60:57)

Vide PLJEVLJA

TEMIŠVAR

➊ Тамишьварь, Temeswar, Temesvarinum, Timisoara

🅴 Mađ. od 1315. *Temesvár* 'grad na reci Tamišu'. Ime reke mađ. *Temes*, rum. *Timiş*, s.-h. *Tamiš* svodi se, preko slov. **Тьmišь*, na predsl. *Tíbisis*, *Tibisia*, verovatno 'močvarna reka', sa kolebanjem *m/b* kao u *Bárgos/Márgos* 'Velika Morava'. (A. L.)

- grad: *Temišvaru gradu na bedeme* (Vuk VIII, 32:4); KH I, 2
- bijeli grad: *Od bijela grada Temišvara* (KH I, 2:504)
- carev grad: *Od careva grada Temišvara* (KH I, 2:350)
- carski grad: *Iz carskoga grada Temišvara* (KH I, 2:369)
- bez atribucije: *Ode vojska pravo Temišvaru* (KH I, 2:1053)

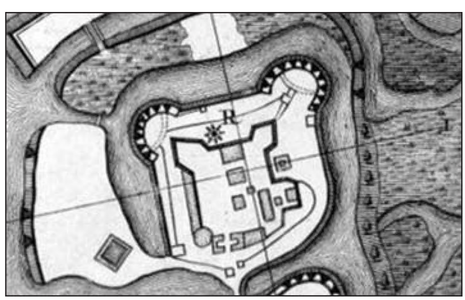
⊘ 45° 44′ N, 21° 13′ E

Grad u Rumuniji (Banat).

U vreme turske okupacije, u Temišvaru su bile dve palanke: *Velika*, danas gradsko jezgro Temišvara, i *Mala* (danas deo grada koji se zove Fabrika). Prilikom povlačenja 1716. Turci su spalili Malu Palanku, ali su je Austrijanci obnovili i u njoj smestili industriju (otud ime).

Srbi su se naselili u Temišvaru pre turskih osvajanja u XVI v. Verovatno su imali crkvu brvnaru jer su Austrijanci 1716, prilikom oslobađanja grada, zatekli u Temišvaru srpskog episkopa i drvenu crkvu sa tornjem. Ta je crkva izgorela, a sadašnja je podignuta između 1745. i 1748.

Istorija Temišvara neposredno je povezana sa naporima da se turska osvajanja zaustave na ulazu u centralnu Evropu, zbog čega je grad često bio zborno mesto hrišćanskih vojski. Janoš Hunjadi (epski Sibinjanin Janko) napravio je u temišvarskoj tvrđavi stalnu vojnu bazu iz koje je 1443. krenuo u dugotrajnu kampanju sve do Varne. Kada je popravio i utvrdio dvorac i tvrđavu, Hunjadi je u Temišvar preveo i svoju porodicu. U drugoj polovini XV v. u gradu su izbili veliki sukobi među lokalnim plemstvom otežani još i sve češćim turskim napadima. U leto 1514. izbila je

***Temišvar** oko 1700.*

http://www.balkaninstitut.com

i seljačka buna u okviru koje je Temišvar osvojen i pretvoren u ustaničko uporište.

Tokom turske uprave koja je trajala 164 godine, Temišvar je imao značajnu ulogu u ustanku iz 1594. u kojem su se Srbi i Rumuni ujedinili protiv zajedničkog neprijatelja. Ovaj ustanak je bio u tesnoj vezi sa borbom za nezavisnost koju je pokrenuo rumunski vojvoda Mihailo Hrabri (Mihai Viteazul). Dve godine kasnije (1596) on je poslao 4.000 svojih vojnika kao pomoć u opsadi Temišvara (koji je bio pod Turcima). Opsada nije uspela, ali je 1600. svejedno ponovljena jer vojvoda nije odustajao od svog plana da otme Temišvar od Turaka.

U XVII v. Temišvar je bio poprište ratova između Osmanskog carstva i Habzburške monarhije. Posle više pokušaja (1689, 1696, 1716), Eugen Savojski je konačno oteo Turcima Temišvar u oktobru 1716. (o tome peva pesma Vuk VIII, 32). Time je u gradu uspostavljena vlast Habzburga koja je trajala bez promene punih dvesta godina.

Muslimanska pesma pominje Temišvar u kontekstu jedne od opsada dok je grad bio pod Turcima, najverovatnije u XVII v. (*vide* LONDON), a Vukova opeva pad Temišvara u hrišćanske ruke 1716. pod opsadom princa Eugena Savojskog.

Literatura: Даничић 3, 276, 286; *Рјечник* s.v.; ЕП 3 s.v.

TEPELEN, Tepeleni, Tipun

O Tepelene

E Alb. *tepe* 'breg', iz turskog. (A. L.)

Tepelen

- grad: *Opremi je k Tepelenu gradu* (Vuk IV, 31:89)
- bez atribucije: *Od Vodena i od Tepelena* (SM 170:241)

Tipun

- grad: *A kad dođe u Tipunu gradu* (SM 117:49)
- bez atribucije: *Što čuvaju od Tipuna vrata* (SM 117:51)

⊘ 40° 17′ N, 20° 1′ E

Grad u južnoj Albaniji.

Nalazi se na reci Drinopolis (u daljem toku Vojuša).

Rodno mesto Ali-paše Tepelene (1744–1822), gospodara Janjine (Ali-paša Janjinski, Lav od Janjine).

U pesmama se pominje u kontekstu bitke na Krusima 1796. i boja na Deligradu 1806.

Literatura: Латковић 1954, 550; Бартл 2001, 76–78; *Рјечник* s.v.

TETOVO

O Onej, Polog, Htetovo, Kalkandelen

E Stsrp. 1299 *u Htětovoj*, 1337 *v Htětově*, pridev, prvobitno u ženskom rodu prema *vьsь* 'selo', od ličnog imena, po poreklu verovatno trpnog prideva **xъtětъ*, up. stčeš. *Chotěn*. (A.L.)

- bez atribueije: *Do Tetova i Prizrena grada* (SM 62:26); SM 63

⊘ 42° 0′ N, 20° 58′ E

Grad u Makedoniji.

Glavni grad oblasti Polog, ispod Šar-planine.

Tetovo je jedno od najstarijih naselja u Makedoniji. Na njegovom mestu u antičko doba bio je grad *Onej* koji se posle II v. pre n.e. više ne pominje sve do XII v. kada se javlja mesto *Polog*. U poveljama iz XIV v. prvi put je posvedočeno i selo Htetovo.

Pošto su ga osvojili krajem XIV v., Turci su Tetovu dali ime *Kalkandelen*. U tursko vreme selo Tetovo je preraslo prvo u istočnjačku palanku, a potom u grad koji je jedno vreme bio i sedište pološkog episkopa. Taj je grad, međutim, gotovo u celosti uništen pri upadu Austrijanaca 1689. U prvoj polovini XIX v. Tetovo je dobilo tvrđavu na susednom brdu Baltepe i palo pod vlast paša Arbanasa koji nisu bili pokorni sultanu u Carigradu. Ove paše su bile na zlu glasu po okrutnostima, pljačkama i ubistvima hrišćana. Tetovo se oslobodilo njihove strahovlade tek 1912.

U blizini Tetova je manastir Lešak sa crkvom sv. Atanasa i Bogorodičinom crkvom iz XIV v. Kod Vuka u *Rječniku*: „mjesto u staroj Srbiji k jugoistoku. Turci u Tetovu govore Turski i Arnautski, a Hrišćani Srpski, i

http://www.balkaninstitut.com

to bolje nego i u Krčavi i u Gostivaru. Oko Tetova ima sela u kojima su ljudi zakona Turskoga a govore Srpski“.

Pesme ga pominju u kontekstu boja na Deligradu 1806. (SM 63) i u okviru bune bosanskih Turaka protiv sultana i nizama, koja je, pod vođstvom Husein-paše Gradaščevića poznatog kao Zmaj od Bosne, trajala od 1831. do 1850. (SM 62).

Još i: Tetovo kod Zenice (BiH).

Literatura: Marković 1971; Даничић 3, 436; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 394.

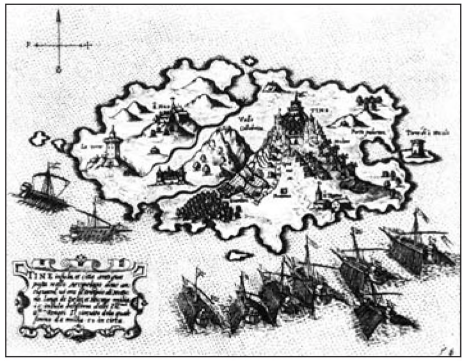
TIMOK

E Od imena reke, koje se izvodi iz antičkog (tračkog?) *Timacus*, možda ’tamna reka’. U rimsko doba postojala su na Timoku dva naselja nazvana po reci, *Timacum Minus* i *Timacum Maius*, od kojih se ono prvo identifikuje sa današnjom Ravnom kod Knjaževca. (A. L.)

- grad: *Da siđemo do Timoka grada* (KH II, 44:113)
- grad bijeli: *U Timoku gradu bijelome* (KH II, 44:98)
- grad kaurski: *Do Timoka grada kaurskoga* (KH II, 44:101)
- grad nesretni: *U Timoku gradu nesretnome* (KH II, 44:618)
- duboki: *Ode Osman duboku Timoku* (KH II, 44:120)
- bez atribucije: *Lasno nije do Timoka saći* (KH II, 44:95)

Neutvrdiva ubikacija.

Grad sa ovim imenom javlja se samo u ovoj jednoj pesmi koja u celini uzev obiluje raznim geografskim nedoumicama: radnja se dešava u primorju, u gradu Primorju (čiji ban Šimun kapetan ima tri srca), u blizini je planina Kruševac, i sl. Za vreme Turaka, jedini grad koji se i zvanično zvao Timočka Palanka bio je Knjaževac (ranije Gurgusovac) u j/i Srbiji. Kako se radnja pesme definitivno ne dešava nigde u Srbiji, ostaje nerešeno pitanje o kom mestu Timoku se ovde radi. Jedino što se može pretpostaviti jeste da se radnja smešta u XVII v., kada su u Lici glavni junaci bili lički Mustaj-beg i braća Mujo i Halil Hrnjice.

***Tinos** 1574*

Postoji mogućnost da je reč o mestu Tinju (44° 1′N, 15° 28′E), tvrdom gradu u Dalmaciji (u nekadašnjem Ličkom sandžaku, potom u župi Tin), danas selu u opštini Benkovac (Hrvatska). U starim hrvatskim spomenicima javlja se kao posed i naselje na tom posedu (*de Tyno, apud Tinum, Tin cum pertinentiis suis, inter villam Tini*). Kastel Tinj je posle 1570. bio spahiluk Ferhad-paše Sokolovića, centar zijameta Vojnići. Kroz njega je jedno vreme — sve do 1671 — išla linija razgraničenja sa Mlecima, ka Zadru.

Daleka i gotovo neverovatna mogućnost da je u pitanju grčko ostrvo (i grad) Tinos takođe se ne može sasvim odbaciti. Tinos je počev od 1204. bio mletačka provincija sa pretežno katoličkim grčkim stanovništvom koje se jako dugo odupiralo turskom prodoru u Egejsko more. U junu 1715. Turci su osvojili Tinos nadmoćnim morskim i kopnenim snagama. Mletačka uprava je sklopila sa Turcima primirje pod sramnim uslovima: Venecijanci su dobili dozvolu da napuste tvrđavu u miru ako svi Grci branitelji ostanu u njoj. Pošto su se mletački oficiri povukli, Grci su svi prodani kao roblje u Africi.

Položaj grada na moru, daleki put do njega, oštra odbrana i drugi detalji mogli bi ići u prilog ovakvoj ubikaciji tim pre što je siže neistorijskog tipa, ali ostrvski grad u Kikladima ne može se fizički dosegnuti bez ozbiljne flote i ne pripada poduhvatima malih lokalnih družina kao što je ova u pesmi.

Literatura: Morris 1990, 63–67; *Рјечник* s.v.; RJA s.v.

http://www.balkaninstitut.com

TIPUN

- ♦ grad: *A kad dođe u Tipunu gradu* (SM 117:49)
- ♦ bez atribucije: *Što čuvaju od Tipuna vrata* (SM 117:51)

Vide TEPELEN

TIRANA, Tir, Tiran

➊ Tirane

🅴 Ovaj grad, alb. *Tiranë*, tur. *Tiran*, navodno je nazvao Sulejman paša početkom XVII v. po persijskoj prestonici Teheranu. Međutim ovo ime pominje se već 1572. u mletačkom zapisu *il borgo di Tirana* (Kiss 642b). (A. L.)

Tir

- ♦ bijeli: *A šilje je Tiru bijelome* (SANU III, 20:81)

Tiran

- ♦ bez atribucije: *Od Tirana i Dibrana grada* (Vuk IV, 10:267), SM 63, 170

⊘ 41° 19′ N, 19° 49′ E

Glavni grad Albanije.

Iako je u Justinijanovo doba (520) blizu Tirane bio obnovljen pogranični castrum *Tyrkanos* u okviru odbrambene strategije pred navalom varvarskih naroda iz Azije (tu je tvrđavu u XVIII v. restaurirao Ahmet-paša Toptani), današnji grad je u punom smislu nastao tek 1614. kada ga je osnovao lokalni feudalac Sulejman-paša Barđini iz mesta Muleti (Mulleti). Pre toga, ovo mesto se kao malo selo pominje samo kod mletačkog hroničara Marina Barlecijusa, i to pod imenom *Tyrenae*.

Sulejman-pašin grad je bio mali osmanski provincijski centar sa džamijom, javnim kupatilima i bazarom. Relativno brzo je prerastao u značajno mesto na karavanskom putu, pogotovu krajem XVIII v. kada se iz Kroje u Tiranu doseljava moćna porodica Toptani.

U pesmama se ovo mesto javlja pod dva imena — Tiran i Tir, i u oba slučaja za njega se vezuje paša Tiranin (u značenju: paša koji vlada Tiranom). U SANU III, 20 paša Tiranin se javlja kao jedini uspešan prosac izbirljive kćeri bosanskog vezira (u komentaru uz pesmu stoji da je u pitanju istiniti događaj). U ostalim pesmama Tirana se pominje kao jedno od mesta iz kojih se regrutuje turska vojska u kontekstu bitke na Visočici 1796. (Vuk IV, 10) i na Krusima (SM 170) iste godine, kao i u kontekstu boja na Deligradu 1806. (SM 63).

Literatura: Šufflay 1925 ; Бартл 2001.

TISA PIŠPEKI, Pišpek

➊ Tisza Püspöki

🅴 1261. *Tizapispuky*, mađ. 'potisko biskupovo (selo)', pripadalo je jegarskom biskupu (Kiss 647a). (A. L.)

- ♦ bez atribucije: *Od Pišpeka i od Komadije* (Vuk III, 87:14)

⊘ 47° 13′ N, 20° 19′ E

Grad u Mađarskoj.

Pesma ga pominje kao grad u Erdelju, u kontekstu borbi za vreme Rakocijeve bune (1703–1710). Srbi su se tom prilikom borili na strani austrijskog cara, a protiv Mađara. Ovde pomenuta Komadija zapravo je mesto Komadi (*vide* ARAD, KOMADI).

Nezavisno od istorijskih okolnosti, epski stav u korist katolika motivisan je činjenicom da su Turci smatrali protestante (kalviniste, luterance) svojim prirodnim saveznicima u sukobu sa hrišćanskim (prvenstveno katoličkim) Zapadom. U tom smislu Turci su Engleskoj, francuskim hugenotima i Holanđanima davali trgovinske i carinske olakšice i od vremena do vremena sklapali sa njima saveze.

Literatura: Банашевић 1954, 693; Иналџик 2003, 53–61.

TIVAT

➊ Teude, Theudo, Theodo

- ♦ pitomi: *Iz pitoma Tivta i Maina* (SANU IV, 13:437)

⊘ 42° 26′ N, 18° 41′ E

Grad u Boki Kotorskoj (Crna Gora).

Nekada istoimeno selo u staroj Zeti.

Tivat je najmlađi grad u Boki, nastao na prostranoj zaravni podno planine Vrmca. Na osnovu podataka u kotorskim arhivama, u vezi sa ovim mestom pominju se u XIV v.

http://www.balkaninstitut.com

nazivi *Teude*, *Theode* i *Theudo*, što govori o vezi sa kraljicom Teutom. Pisanih tragova o zbivanjima na ovom lokalitetu u doba Nemanjića, Balšića, Crnojevića, Mlečana, Francuza i Austrijanaca ima malo. Tokom srednjeg veka i kasnije, tivatska zemlja je pripadala uglavnom kotorskim, prčanjskim i dobrotskim plemićima. Tu su bili njihovi veliki posedi, dvorci i letnjikovci, kao i zajednička crkva sv. Antuna iz 1373. Na poluostrvu Prevlaka bilo je sedište Zetske mitropolije od XIII do XV v. Tivat u gradsko naselje izrasta tek krajem XIX v., izgradnjom Pomorskog arsenala 1889.

Pesma ga pominje u kontekstu istrage poturica 1707. (u pesmi greškom 1702), kao mesto poznato po dobrom vinu:

Nemojte se izopiti s vinom,
Jera u njih ima dobra vina,
Dobra vina iz primorja ravna,
Iz pitoma Tivta i Maina,
Od tuča bi razlomilo glavu! (434–438).

Literatura: Гавриловић 1994, 102; Imenik YU 395.

TODORNIK

E Prisvojni pridev od ličnog imena, u pesmi izvrnuto prema *Rudnik*. (A. L.)

- bez atribucije: *Na Rudniku i na Todorniku* (KH I, 21:1166)

Neizvesna ubikacija.

Pesma pominje grad u „kaurskoj zemlji“ u okolini Aršana, koji bi mogao biti isto što i Aržano kod Gabele (*vide*), da nema odrednice „na Rudniku“:

Kad pukoše topi na Aršanu,
Otpukoše na Karalimanu,
Na Rudniku i na Todorniku,
I ostalim gradovima redom;
Sva s' kaurska zemlja upalila
(1164–1168).

Po svoj prilici ovaj je Aršan isto što i Oršan/Oršava (*vide*), čime se Todornik smešta negde u Srbiju. Po zvučanju, moglo bi se pomisliti da je u pitanju zlatiborski vrh Tornik (1490 m) na levoj obali Crnog Rzava. Zlatibor je, međutim, daleko od Rudnika (a i ne zna se da je na Torniku ikad bio utvrđeni grad sa topovima), pa bi ovakva signalizacija bila teško izvodljiva. Ostaje mogućnost da je naziv grada izveden prema imenu njegovog držaoca, što upućuje na Stalać. Ovome se protivi vremenska neusklađenost budući da se vojvoda Todor od Stalaća javlja u sižeima vezanim za despota Đurđa i despoticu Jerinu (XV v.), definitivno pre doba ličkog Mustaj-bega (XVII v.).

> Još i: Tudorci, selo između Morave i Kučajne (Srbija); Tudorče, selo u Toplici (Srbija). Oba mesta se pominju u srednjem veku.

Literatura: Lopašić 1943, 223–225; Kreševljaković 1953; Даничић 3, 323; Imenik YU 395; RJA s.v.

TOMISLAVGRAD, Divno, Duvno

O Bistua Vetus, Delminium, Župan Potok, Dumne, Sedidžedid

E Stsrp. *Dlьmno* od antičkog *Delminium*, koje je u vezi sa imenima ilirskog plemena *Delmatae / Dalmatae* i po njima nazvane rimske provincije *Dalmacije* (up. *Glamoč*); dovodi se u vezu sa alb. *delmë* 'ovca', ili sa korenom koji je u *do(l)*, *dumača*, up. Лома 1989, 27 i d. (A. L.)

Divno

- bez atribucije: *Kojano je u Divnu krojena* (Vuk III, 64:14)

Duvno

- grad bijeli: *A od Duvna grada bijeloga* (KH I, 21:149)
- bilo: *Jer je kula nasrid bila Duvna* (MH VIII, 24:25)
- bijelo: *Trećeg Kopčić od bijela Duvna* (KH I, 2:1703); Vuk VIII, 60; KH I, 21
- bijelo na Krajini: *U bijelu na Krajini Duvnu* (KH I, 21:2)
- široko: *Dok ne dođe Duvnu širokome* (KH I, 11:246); MH VIII, 27
- carevo: *Pa pod Hlivno i Duvno carevo* (MH III, 4:603)
- kameno: *Otišo je Duvnu kamenome* (MH III, 18:282)
- ravno: *Već su došli do ravnoga Duvna* (KH II, 74:195); MH VIII, 22, 27
- bez atribucije: *Koliko je Duvno i Lijevno* (MH I, 30:1); MH III, 14, 18, 19; MH VIII, 27; MH IX, 23; KH II, 74

⊘ 43° 43′ N, 17° 13′ E

http://www.balkaninstitut.com

Mesto u BiH.

Grad u zapadnoj Bosni, u Duvanjskom polju, na mestu starog rimskog Delminijuma (*Delminium*), vojnog logora. Nekada se zvao *Župan Potok* ili *Županac*.

U rimskom Delminijumu je bilo sedište ilirskog plemena Dalmata, kao i duvanjskog biskupa. Kao mesto hrvatskih kraljeva pominje se u XII v. (*Letopis popa Dukljanina*), a Bosni je pripao za vreme bana Stjepana Kotromanića. Grad Duvno u župi Duvno pominje se prvi put 1355. u povelji bana Tvrtka. Glavni odbrambeni grad župe Duvno bio je Rog, a Duvno je važilo za centar župe i mesto na kome se zadržavaju kraljevi, putnici, strani poslanici i trgovci. Kroz Duvno je vodio put za Blagaj kod Mostara.

Krajem XVII v. Duvno je (pod imenom Župan Potok, Županac) bilo palanka kojom je zapovedao aga. U turskim izvorima toga doba javlja se i kao *Dumne*. Kad su Turci isterani iz Sinja 1686, krajišnici su prodirali do Duvna pod vođstvom Stojana Jankovića, koji je u Duvnu i poginuo 1687.

Duvanjski agaluk je početkom XVIII v. pretvoren u kapetaniju i 1732. sagrađen je grad od kamena. Ime mu je bilo *Sedidžedid*, što znači nova tvrđava. Otad se u turskim izvorima navodi samo tako.

Stradao je od požara 1791. Porušen je delimično nakon austrijske okupacije Bosne 1878.

Hrišćanske pesme ga pominju u vezi sa hajdukom Mijatom (Vuk III, 64; MH VIII, 22, 24, 27; MH IX, 23) i bitkom pod Ostrogom 1852. (Vuk VIII, 60). U muslimanskim pesmama za Duvno se vezuju imena Ahmeda Kopčića (KH I, 2, 21), age Buljugije tj. Buljugića (KH II, 74), Redžepage Krilića (MH III, 19), Duvnjaka Smail-bega (MH III, 14) i druga. Pominje se takođe i u kontekstu osvajanja Bihaća 1592. (MH III, 4).

Mijat Tomić

Junak epskih pesama iz Bosne i Hrvatske. Po narodnoj pesmi, u hajduke se odmetnuo zbog „zuluma duvanjskoga kadije" a poginuo izdajom kuma Ilije Bobovca. Uz njegovo se ime vezuju i gotovo sve pesme o „šišanom kumstvu" (hrišćanin može postati kum nekom muslimanu samo šišanjem kumčeta — MH VIII, 24).

Glavno skrovište Mijata Tomića bilo je na Vran-planini, na kojoj se i danas pokazuje „Mijatova pećina". Po legendi, pećina je vodila ispod Vrana i drugih planina i silazila do Duvanjskog polja. U ramskoj oblasti Mijata smatraju svojim junakom iako je on Duvnjak. Prema predanju, vrlo rano je ostao bez roditelja pa ga je odgajao stric, a naklonost bega Kopčića stekao je dok je bio kod njega u najmu. Važio je za junaka veštog u bacanju kamena i u rvanju. Savladao je Crnog Arapina, ali kad su ga vređali kao begovog barjaktara, odnosno kad su mu oteli njegovu dedovinu — livadu Jabuku, odmetnuo se u hajduke i skupio četu od trideset momaka ne samo katolika Hrvata, nego i muslimana i pravoslavnih Srba, odnosno Crnogoraca. Uz sestrića Malog Marijana, sa njim je bilo mnogo poznatih junaka, a među njima i Vid Doljanin. Mijat se najradije zadržavao u Vran-planini. Postao je strah i trepet silnika od Crne Gore do Istre, od Slavonije do Dalmacije. Napadao je karavane i otimao blago, štitio je sirotinju i globio bogataše, ali je konačno stradao kao žrtva izdaje najpoverljivijeg čoveka, kuma Ilije Bobovca iz Doljana, koji ga je izdao Arapinu. Arapin je pucao na Mijata i smrtno ga pogodio. Sestrić Mali Marijan nosio ga je na leđima sve do Sovićkih vrata, gde je Mijat izdahnuo i gde mu je bio grob, na njivi Pošćeci. . U pesmi SM 103 ovaj siže je neznatno izmenjen: Mijatov kum se zove Ilija Tomić (što nije velika promena budući da su svi Tomići poreklom iz sela Bobova), a mesto na kome sestrić Marijan sahranjuje hajduka Mijata je Petrovo polje.

Mijat Tomić je istorijski potvrđen lik. Pronađeno je pismo imotskog kapetana Omera mletačkom providuru u Omišu iz 1640. u kome se pominje Mijat Tomić. U franjevačkom samostanu u Zaostrogu takođe postoje podaci o njemu, jer su 1637, nakon jednog njegovog napada na trgovački karavan, zaostroški fratri bili optuženi da je Mijat u njihovom samostanu sakrio plen. Postoje podaci da je Mijatov brat Marko prebegao u Zadar 1640. Nađen je i prepis Mijatovog pisma Omeragi, zapovedniku Imotskog. Poginuo je u Doljanima 1656.

http://www.balkaninstitut.com

Pesme o Mijatu Tomiću zapisane su u Bosni, Hercegovini, Dalmaciji, Slavoniji, a desetak ih je štampano i u MH VIII. Zbirku epskih narodnih pesama o Mijatu Tomiću, uz pokušaj rekonstrukcije njegovog životopisa, objavio je Ivan Rangjeo (*Narodne pjesme o Mijatu Tomiću*, Sarajevo 1931).

Literatura: Kreševljaković 1953; Vego 1957; Даничић 1, 276; *Рјечник* s.v. *Дувно*; VE 3, s.v. *Grad*; EČ 194 (nap. 2).

TOPOLA

I Kamenica

E Od naziva za drvo, sreće se i drugde kao mikrotoponim, kao naziv sela oko 1400. kod Dubrovnika, dok se Topola u Bačkoj pominje tek krajem XVIII v. (A. L.)

- selo: *Pak trčite u selo Topolu* (Vuk IV, 24:461); Vuk IV, 31, 36, 39
- selo ponosito: *Iz Topole sela ponosita* (Vuk IV, 24:230); Vuk IV, 36, 39
- ravna: *Ter ga ćera niz Topolu ravnu* (Vuk IV, 25:291); Vuk IV, 40
- nasred Šumadije: *U Topolu, nasred Šumadije* (SANU IV, 41:21)
- bez atribucije: *Ni još Crni iz Topole Đura* (Vuk IX, 32:323); Vuk IV, 24, 25, 27, 38, 39, 40; SM 55, 63

⊘ 44° 50′ N, 20° 39′ E

Varoš u Srbiji.

Nalazi se u centralnom delu Šumadije, u podnožju Oplenca.

Prvi put se pominje za vreme austrijske okupacije Srbije 1718–1739. kao manje selo *Kamenica*, po istoimenoj rečici. Današnje ime javlja se u drugoj polovini XVIII v. po velikom stablu topole kod koje su se zaustavljali trgovački karavani da se odmore. Poznata je po događajima iz Prvog srpskog ustanka.

Prvo su ustanici (u februaru 1804) zapalili topolski han, a potom su Topolu zapalile čete dahije Kučuk Alije i krdžalije pod Alijom Gušancem. Tada je izgorela i Karađorđeva kuća, a sva njegova imovina je opljačkana. On je kasnije podigao novu zgradu i ogradio je palisadom sa mazgalama (puškarnicama) tako da je izgledala kao utvrđeni logor. Nekoliko godina kasnije (1811) podigao je oko nje debeli kameni zid sa trospratnim kulama na tri ugla (od kojih je svaka imala top), a na četvrtom je sazidao crkvu. Dvorište te crkve je pregradio zidom i sa suprotne strane podigao školu. Taj konak je početkom ustanka bio glavni ustanički štab i mesto za obuku jedinica. U julu 1813. u krugu starog konaka Karađorđe je podigao utvrđeni grad koji se sastojao iz dva veća konaka, crkve, škole i drugih potrebnih zgrada, među kojima je zadržao i stari konak. Sve je bilo opasano jakim odbrambenim zidom sa ugaonim kulama. Posle sloma ustanka 1813. Turci su grad spalili, ali je 1842. delimično obnovljen. Karađorđevu zadužbinu, crkvu Rođenja Bogorodice, obnovio je 1843. Aleksandar Karađorđević.

U Topoli je 1877. izbila tzv. Topolska buna, a grad je ubrzo potom porušen za vlade kneza Milana Obrenovića.

Kod Vuka u *Rječniku*: „2) selo u Srbiji (u nahiji Kragujevačkoj), gdje je sjedio Crni Đorđije. 3) nekako mjesto negdje u južnoj Srbiji:

> I pokupi Ljumu i Topolu“.

Ova Topola je, međutim, mesto u Ljumi, a Ljuma je kraj u Albaniji, u dolini istoimene reke.

U pesmama se uvek pominje u vezi sa Karađorđem, samo u različitim kontekstima: početka Prvog srpskog ustanka, tj. početka bune protiv dahija 1804. (Vuk IV, 24, 25; SANU IV, 41), boja na Deligradu 1806. (Vuk IV, 31; SM 63), uzimanja Užica 1807. (Vuk IV, 27), Karađorđevog rastanka sa Srbijom (Vuk IV, 40), rusko-turskog rata 1828. (SM 55) i dr.

Topola

http://www.balkaninstitut.com

Još i: selo u blizini Dubrovnika (Hrvatska).

Literatura: Вукановић 1975, 167; Гавриловић 1994, 174; Даничић 3, 301; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 397; VE s.v. *Grad*; ЕП 3 s.v.

TOPTAN

- pokraj mora grad: *U Toptana pokraj mora grada* (Vuk IV, 31:82)
- bijeli: *On je šilje bijelu Toptanu* (SM 63:61)
- bez atribucije: *Knjigu gleda od Toptana bego* (Vuk IV, 31:176); SM 63

Neutvrdiva ubikacija.

Prema Latkoviću, Toptan(i) je prezime nekadašnje istaknute porodice u Tirani, današnjoj prestonici Albanije, a ne ime grada na albanskom primorju. Možda je grad nazvan po Esad-paši iz te porodice, koja se krajem XVIII v. preselila iz Kroje u Tiranu. Tada bi se, u skladu sa epskom poetikom, i jedan i drugi grad mogli tako zvati — Toptan, iako nijedan od njih nije na moru

U *Rječniku JA* stoji da u pitanju jeste grad, ali izmišljen (jedino epska potvrda). U tom slučaju kao osnova je mogao poslužiti samo neki veći i vojno značajniji grad, budući da na turskom *tophana* znači topolivnica ili arsenal.

Obe pesme ga pominju u kontekstu boja na Deligradu 1806. kao jedno od mesta iz kojih se skuplja turska vojska (uz Tepelen, Gusinje, Kavaju, Dibriju …).

Literatura: Латковић 1954, 550; Бартл 2001; *Рјечник* s.v.; RJA s.v.

TRAVNIK, Tramnik

E Od slov. *travьnikъ* 'travnato mesto, livada, pašnjak'. (A. L.)

Travnik

- grad: *Odasla je ka grada Travnika* (Vuk VI, 47:33); Vuk VII, 14, 24, 55; Vuk IX, 2; SANU III, 73
- grad bijeli: *Na Travniku gradu bijelome* (Vuk III, 10:91); Vuk VI, 54; Vuk VII, 24, 43; Vuk VIII, 56; KH I, 2, 5
- grad vezirski: *Od Travnika, grada vezirskoga* (SANU III, 74:25)
- šeher: *A od Bosne do šeher Travnika* (KH I, 8:217)
- bijeli: *Pa me vode bijelu Travniku* (Vuk VII, 33:39); Vuk VII, 43, 55; KH I, 2, 5, 8; KH II, 73
- bili: *Otiskoše do Travnika bila* (MH III, 3:185)
- pitomi: *Pa ću sići pitomu Travniku* (KH I, 15:50)
- na krajini: *I dok mi je Travnik na krajini* (Vuk VIII, 47:13)
- bez atribucije: *A vezira Bošni na Travniku* (Vuk II, 95:115); Vuk III, 35; Vuk IV, 48; Vuk VI, 47, 54; Vuk VII, 39, 43, 45, 46, 51, 55; Vuk IX, 1, 26, 28; SM 38, 55, 56, 101; SANU III, 19, 21, 74; KH I, 2, 4, 5, 8, 12, 15, 32; KH II, 59, 73; KH III, 8; MH I, 66; MH III, 3, 4, 14, 18

Tramnik

- grad: *Dok dođoše u Tramniku gradu* (SANU III, 62:17)

⊘ 44° 13′ N, 17° 40′ E

Grad u BiH.

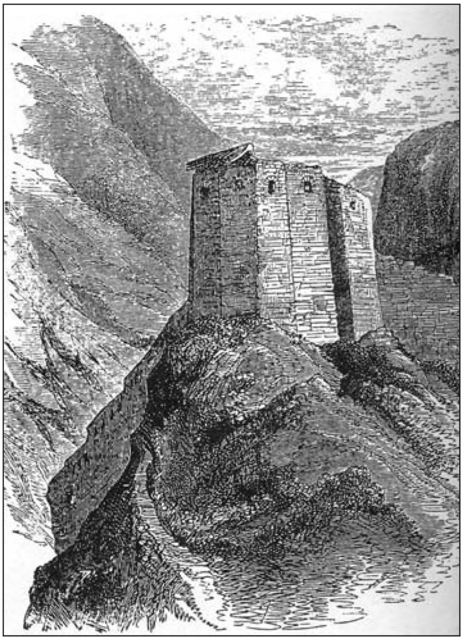
Podignut je u Bosni, u završnom delu uske doline reke Lašve (pritoka reke Bosne), između planina Vlašića na severu i Vilenice na jugu. U Lašvi je ispirano zlato još u doba Kelta, Ilira i Rimljana.

Srednjovekovna tvrđava nalazi se na južnoj padini Vlašića, kod ušća potoka Hendek u Lašvu. Pretpostavlja se da je sagrađena za vreme Tvrtka II Tvrtkovića (1404–1409. i 1421–1443). Naziv *varoš* za deo Travnika ispod grada uz potok Hendek čuva spomen na naselje pre turskog vremena.

Travnik se prvi put pominje 1463. kao mesto u kome se kraće vreme zadržao sultan Mehmed II, osvajač Bosne, na putu u Jajce. Prvi siguran pisani podatak o njemu potiče iz 1503, kad se pominje u jednom tursko-ugarskom ugovoru. Stalnu posadu je dobio otprilike u isto vreme kad je u njemu sagrađena džamija (1481–1512).

U Travniku je sedeo dizdar, a kasnije je postao sedište vojvoda i kadije. Posle provale Eugena Savojskog u Bosnu 1697. pa sve do 1850. Travnik je, sa malim prekidima, bio sedište bosanskog vezira. Bosanski feudalac Husein-beg Gradaščević porazio je 1831. sultanove snage u Bosni, osvojio Travnik i držao ga do sloma bosanskog be-

http://www.balkaninstitut.com

***Travnik**, kula*

govata 1832. Pod austrougarskom vlašću je bio od 1878, kad su ga Turci napustili, pa sve do 1918.

Pesme uglavnom idu za istorijom te se Travnik u njima redovno pominje kao vezirski grad, da bi se u jednom slučaju javio čak i kao deo mita koje se nudi Stjepanu Jakšiću da pređe u islam:

O junače, Jakšiću Stjepane!
Poturči se, Bog te ne ubio!
Vrći ću te velika vezira,
A vezira Bošni na Travniku,
Bićeš većil nad sedam vezira,
I daću ti ćercu za ljubovcu,
Držaću te ka' i svoga sina:
Bošna moja mojoj zemlji glava,
A ti ćeš bit' do mene svakome
(Vuk II, 95:112–120).

U drugim, manje romantičnim pesmama, za Travnik se vezuje ime Vuka Brankovića (Vuk III, 10), dvojice Pašića (Vuk III, 35), paše Osman-bega (Vuk VI, 47), Mehmed-paše (Vuk VII, 14), vezira Selima (Vuk VII, 24), Osman-barjaktara (Vuk VII, 45), Džanan-buljugbaše, poznatog i kao „od Travnika Džano" (KH I, 2), i drugih. Grad se pominje u kontekstu boja na Vrtijeljci 1685, u kojem je poginuo Bajo Pivljanin (Vuk VII, 51), rusko-turskog rata 1828. (SM 55), pohoda Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1852–1853. (Vuk IX, 1), hercegovačke bune 1855–1862. (Vuk IX, 26), boja u Dugi 1862. (Vuk IX, 28) itd. Muslimanske pesme opevaju i sam dolazak vezira u Travnik (KH I, 5), a inače ga pominju u kontekstu osvajanja Bihaća 1592. (MH III, 4), u okviru sižea o Đerzelez Aliji (KH I, 4, 8) i o begu Ibrahimu Ljuboviću (KH I, 12), o neuspešnom uzimanju Zvornika 1717. (KH I, 15) i 1737. (KH II, 73) itd.

Još i: Travnik, grad kod Sinja iz XV v.

Literatura: Mazalić 1948; Kreševljaković 1953; Vego 1957; EČ 127 (nap. 9); *Рјечник* s.v.; VE, s.v.

TREBINJE

◐ Asamum, Tribunia, Travunia

🅴 Oko 950. *Terbounía*, od slov. **terbyni* 'otrebljena zemlja, krčevina', verovatno u opoziciji prema trebinjskoj *Šumi*. (A. L.)

- grad: *Povratio pod Trebinjem gradom* (Vuk IV, 2:40); Vuk VI, 48, 80, 81; Vuk VIII, 61, 73; Vuk IX, 8, 19, 26, 32, 33; SM 129; SANU II, 84
- grad bijeli: *Pod Trebinjem gradom bijelijem* (Vuk IV, 2:43); Vuk IV, 61; Vuk VIII, 60; Vuk IX, 14, 32
- grad krajični: *Od Trebinja grada krajičnoga* (Vuk VIII, 61:1145)
- grad kajmakan: *U Trebinju gradu kajmakanu* (Vuk IX, 8:53)
- grad pitomi: *Do Trebinja grada pitomoga* (Vuk IX, 15:688)
- grad na krajinu: *U Trebinju gradu na krajinu* (Vuk IX, 26:2)
- mjesto čestito: *Od Trebinja mjesta čestitoga* (SM 75:20)
- bijelo: *Pa ih posla Trebinju bijelu* (Vuk IX, 1:584); Vuk IX, 14
- ravno: *Ode Simo u Trebinje ravno* (Vuk VI, 81:33); SM 129
- bez atribucije: *U Trebinju na mostu kamenu* (Vuk VI, 81:128); Vuk II, 24; Vuk III, 66; Vuk IV, 2, 14, 15, 55, 60; Vuk VI, 40, 48, 80; Vuk VII, 51, 56; Vuk VIII, 60, 61,

http://www.balkaninstitut.com

Trebinje

64; Vuk IX, 5, 8, 14, 26, 28, 33; SM 129; SANU II, 84; SANU III, 17; SANU IV, 38
⊘ 42° 42′ N, 18° 20′ E

Grad u BiH.

Nalazi se u istoimenom polju, na obe strane reke Trebišnjice, u podnožju planine Leotara.

Nekada grad i župa u staroj Zeti. Novi grad je na levoj, a stari na desnoj obali reke. Udaljen je 26 km od Dubrovnika. Prvi put se pominje u X v. a ime Trebinje javlja se od XIV v.

Trebinje je bilo važan saobraćajni centar u kome se ukrštaju putevi iz Dubrovnika i Boke za Bosnu i Srbiju. Po Porfirogenitu, u oblasti Trebuniji ili Travuniji u X v. bilo je više utvrđenih mesta, a među njima i grad Trebinje. Od druge polovine XII v. do 1377. bilo je u sastavu države Nemanjića. Stefan Vukčić Kosača zauzeo je Trebinje 1438. i ceo taj kraj ostao je u njegovom i njegovog sina Vladislava posedu sve dok 1466. nije pao pod Turke.

Turci u Trebinju imaju kulu tek od 1690. Početkom XVIII v. podižu grad na desnoj obali Trebišnjice, prema njenom najdubljem mestu zvanom Ban-vir (u tadašnjim dubrovačkim izvorima tim imenom se zove i novi grad). Rov oko grada, u koji je dovedena voda iz Trebišnjice, iskopan je 1715. Grad je građen sve do 1775. Posle okupacije 1878, Austrija obnavlja utvrđenje i pretvara ga u vojni logor sa rovovima oko grada i po okolnim brdima.

Trebinje je bilo i vojnički centar i središte jedne šire vojničke oblasti, krajine kojoj su pripadali gradovi: Ban-Vir, Klobuk (*vide*), Ključ (*vide*) i Onogošt (*vide*), i palanke Slano, Ljubinje (*vide*) i Korita.

U pesmama se često pominju paša od Trebinja (Vuk III, 66), uskok Kariman (Vuk IV, 14, 15), Stanko Zotović (Vuk VI, 40), Simo Vitković (Vuk VI, 80) i drugi. Sam grad se javlja kao mesto kod kojeg je podignuta crkva Mileševka (Vuk II, 24), kao mesto u kontekstu rušenja manastira Tvrdoša u XVI v. (Vuk VI, 48), u kontekstu boja na Vrtijeljci 1685. (Vuk VII, 51) i boja pod Ozijom/Očakovom 1788. (Vuk VII, 56), kao mesto u kontekstu bitke na Grahovu 1836. (Vuk IV, 55), pod Ostrogom 1852. (Vuk VIII, 60) itd.

Literatura: Шкриванић 1959, 103; Тошић 1998; Даничић 3, 318, 319; *Рјечник* s.v.; TIR 18; VE s.v.

http://www.balkaninstitut.com

TREBJESA, Trebješa, Trebes

E Kod popa Dukljanina *Tribessa mons*, možda od slov. ličnog imena *Trěběslavъ*, oblik sa -*š*- bio bi pridev na -*jь* u ženskom rodu od hipokoristika **Trěběh* ili **Trěběs*, up. starolužičko ime reke, pritoke Labe, *Tribisa*, danas nem. *Trebsa*. Sa druge strane, ako se pođe od činjenice da je Trebjesa brdo sa *tri* vrha, mogla bi to biti složenica čiji se drugi deo ne može tumačiti iz slovenskih jezičkih sredstava, što bi ukazivalo na poreklo iz nekog predslovenskog indoevropskog supstrata, ilirskog ili keltskog, up. staroirski *barr* < **barso*- 'vrh' (*Triběsa* disimilacijom od **Tri-bersa*-?). (A. L.)

Trebjesa

- varoš: *A šalje je u Trebjesu varoš* (SM 23:18)
- gradska krajina: *Od Trebjese od gradske krajine* (Vuk IV, 54:78)
- bez atribucije: *Nego hajde opet u Trebjesu* (Vuk IV, 54:226)

Trebješa

- varoš: *Daću tebe svu varoš Trebješu* (SM 23:49)

Trebes

- bez atribucije: *Od Trebesa hagu Jezdimira* (SANU IV, 12:32)

Brdo pored Nikšića u Crnoj Gori, ispod kojeg je nekada bilo veliko i bogato selo Trebjesa.

Trebjesu su krajem XVIII v. razrušili nikšićki Turci. Stanovništvo (Trebješani) je izbeglo prvo u Katunsku nahiju, a potom na posed manastira Morače gde je boravilo nekoliko godina. Već poslednjih godina XVIII v. Trebješani zaposedaju Ljevišta na samom izvorištu Morače, odakle se preko planine Javorje šire u plemensku oblast Drobnjaka. Ovi Trebješani činili su jezgro plemena Uskoci, koje se smatra najmlađim plemenom u Crnoj Gori. Njihov dolazak u Moraču osnažio je ustanički pokret u ovom kraju, što je rezultiralo oslobađanjem Gornje Morače i njenim konačnim pripajanjem Crnoj Gori 1820.

Pored Trebjese postoji crkva sv. Đorđa.

Verovatno je najčuveniji među Trebješanima epski junak Lopušina Vuk:

Pokupi mi obije Morače,
Ne ostavi Lopušinu Vuka,
Jer je momak skoro uskočio
Od Trebjese od gradske krajine,
On poznava sve gradske torine,
Na torine Turke Arbanase,
I svakoga ata i paripa
(Vuk IV, 54:75–81).

„Gradska krajina", koja se na ovom mestu u pesmi pominje, zapravo je nikšićka okolina, budući da je epsko ime za Nikšićane „građani", i da se jedino Nikšić u epici uspešno zamenjuje samim apelativom „grad".

U drugim pesmama pominju se u Trebjesi jedan hrišćanski držalac — Todor Kalamić (SM 23) i jedan turski — „haga Jezdimir" (SANU IV, 12).

Literatura: Латковић 1954, 614; *Рјечник* s.v.

TREŠNJA

- bez atribucije: *Više Ripnja, pobro, baš kod Trešnje* (SANU IV, 48:98)

Mesto u Srbiji.

Selo i predeo 29 km od Beograda, na putu Beograd–Kragujevac. U njemu je 1839. pod zapovedništvom Tome Vučića Perišića ugušena pobuna vojske kragujevačkog garnizona koji je bio na strani kneza Miloša Obrenovića.

Pesma peva o Vučićevoj buni 1842. (*vide* KRAGUJEVAC).

Literatura: VE s.v.

TREŠNJEVO

- selo: *I Trešnjevo selo suminuo* (Vuk VIII, 61:309)

⊘ 42° 38′ N, 18° 45′ E

Selo u plemenu Velje Cuce (Crna Gora).

Smešteno je u istoimenom polju, a deli se na Gornje (na jugu) i Donje polje (na severu). Selo je počelo da se naseljava krajem XVIII v. Do toga je vremena i Trešnjevo,

http://www.balkaninstitut.com

kao i sav ostali severni deo sadašnje cucke oblasti, bilo većinom sasvim pusto zbog opasnosti od turskih četa.

Pesma, koja izričito navodi kao predmet pevanja bitku na Grahovu 1838, opeva i „preuranjenu“ smrt Smail-age Čengića (za koga se zna da je poginuo dve godine kasnije):

Od uskoka vojsku pokupiše,
Na Mletičak s vojskom dolaziše
Kod čadora Smaila Čengića.
Bješe silni Čengić počinuo,
Počinuo zelenoj livadi,
Udariše Novica i Šujo.
Na'še agu jadi iznenada,
Posjekoše silna Čengić-bega,
Pos'ječe ga Aleksiću Mirko
Sa Malinska gnjezda sokolova
(Vuk VIII, 61:839–848).

Smail-aga Čengić zaista jeste poginuo na Mletičku, ali 1840, pa je moguće da je pogrešan datum u početnim stihovima pesme dospeo tu zabunom, pod utiskom sećanja na crnogorski poraz na Grahovu 1836, gde je vojnička pobeda pripala Smail-agi (upor. Vuk IV, 57–59; SANU IV, 32–36).

Literatura: *Рјечник* s.v.

TRIJEST, Triješće, Trišt

Trijest

- mjesto pitomo: *U Trijestu mjestu pitomome* (Vuk IX, 13:3)
- bijeli: *Kad Trijestu bijelome dođe* (SANU IV, 38:144)
- bez atribucije: *Od Trijesta i Rijeke Senjske* (Vuk VIII, 43:34)

Triješće

- mjesto izabrano: *U Triješće, mjesto izabrano* (Vuk IX, 13:167)
- mjesto poglavito: *U Triješću mjestu poglavitu* (Vuk IX, 13:68)
- ravno: *Nakraj mora, u Triješće ravno* (Vuk VIII, 71:152)
- bez atribucije: *A otolen morem do Triješća* (Vuk VIII, 71:828); Vuk IX, 13

Trišt

- bili: *Jer je kula navrh Trišta bila* (MH VIII, 24:48)

Vide TRST

TRMBAS

- selo: *Pa je šilje do sela Trmbasa* (SANU IV, 48:259)

⊘ 43° 59′ N, 20° 57′ E

Selo u Srbiji, kod Kragujevca.

Pominje se u kontekstu Vučićeve bune 1842. kao selo u kojem živi Filip Ćurčić (*vide* KRAGUJEVAC).

Literatura: RJA s.v.; Imenik YU 400.

TRNOVAC

- krvavi: *Evo treću krvavu Trnovcu* (Vuk IX, 26:305)
- Lici na obali: *U Trnovcu Lici na obali* (MH III, 6:542)
- bez atribucije: *Do Trnovca i Talina dvora* (MH IV, 28:711); MH IV, 28, 29, 39, 37, 43; EH 1, 6

Neizvesna ubikacija.

Hrišćanska pesma za selo Trnovac vezuje ime Radojice Babića (Vuk IX, 26) u kontekstu bosanskohercegovačke bune 1855–1862. U muslimanskim pesmama Trnovac je očigledno u Lici i vezuje se za Budalinu Tala:

Još mu reče lički Mustajbeže:
„Držat ću te kao i svoje d'jete,
Ti 'š mi biti baš-čauš na Lici,
I evo ti deset kuća kmeta
U Trnovcu Lici na obali,
Beg će tebi kulu ozidati“
(MH III, 6:538–543).

Talini dvori u Trnovcu pominju se i u svim drugim muslimanskim pesmama (MH IV, 28, 29, 37, 39, 43; EH 6). U EH 1 Talino ime se javlja u obliku „Ibrahim Tale sa Trnovca“. Tako se za ovog epskog junaka uspešno vezuju čak dva ojkonima (*vide* ORAŠAC).

> Još i: sela u pčinjskim i pećkim pomenicima; selo kod Knjaževca; staro mesto ispod Donje Hotče — Srbija; u Turopolju; u Varaždinskoj županiji; kod Kostajnice — Hrvatska; mesto kod Kratova (Makedonija).

Literatura: Дедијер 1905, 352; RJA s.v.; Даничић 3, 316; Imenik YU 400.

http://www.balkaninstitut.com

TRNOVICA

- maleno selo: *Na malenu selu Trnovici* (Vuk IV, 49:50)
- bez atribucije: *S Trnovice od Uljarevića* (Vuk IV, 55:69); Vuk IV, 49

⊘ 42° 51′ N, 19° 20′ E

Selo u Crnoj Gori.

Kod Vuka, „selo u Morači". Kod Latkovića, „selo u Gornjoj Morači u Crnoj Gori".

Pominje se u kontekstu boja Moračana sa Turcima:

Na malenu selu Trnovici
Iskočiše dva sivi sokola:
To ne bjehu dva sokola sivi,
No dva brata do dva Sekulića,
Jednak tanke puške izmetahu,
A na Turke zagon učiniše,
Pogubiše Turska barjaktara,
S Trnovice polomiše Turke
(Vuk IV, 49:50–57).

U Vuk IV, 55 pominje se u kontekstu bitke na Grahovu 1836. čiji je ishod po Crnogorce bio nepovoljan.

Još i: selo kod Imotskog (Hrvatska).

Literatura: Дедијер 1909, 352; Латковић 1954, 600; Даничић 3, 315; *Рјечник* s.v.; ЕП 3 s.v.

TRNOVO

- grad: *Dođi mene ka Trnovu gradu* (Vuk II,75:34)
- od zemlje Bugarske: *Od Trnova od zemlje Bugarske* (Vuk II,75:28)
- bez atribucije: *Sa Trnova Ujović-Nikolu* (Vuk VIII, 62:395).

1. U pesmi Vuk II, 75 misli se na stari grad Veliko Trnovo u Bugarskoj. U njemu su jedno vreme ležale mošti sv. Save. Turci su došli u Trnovo 1393.

2. U pesmi Vuk VIII, 62, međutim, misli se na Trnovo u Crmnici (pleme Dupilo u Crnoj Gori), budući da se čitav siže odvija oko Skadarskog jezera. Takvo selo postojalo je i u staroj Zeti, a danas su to Gornje i Donje Trnovo, s/z od Virpazara na Skadarskom jezeru. U staroj Zeti postojalo je i selo Trnova koje se danas nalazi u Albaniji, u oblasti Tomoreza, i zove se *Tröve*. Ono, međutim, nije blizu Skadarskog jezera.

Literatura: Шкриванић 1959, 104; Вукмановић 1988; ЕП 3 s.v.

TRNJINE

- selo: *Velestovo i selo Trnjine* (Vuk VIII, 15:40); Vuk VIII, 53; SM 13, 170
- ravne: *Petu posla na Trnjine ravne* (Vuk VIII, 54:48)
- nakraj Gore Crne: *I Trnjine nakraj Gore Crne* (Vuk VIII,15:21)
- bez atribucije: *Da čekamo na Trnjine Turke* (SM 12:24); SM 13, 22

⊘ 42° 33′ N, 18° 51′ E

Selo u Crnoj Gori.

Nalazi se oko 10 km s/z od Kčeva.

Zajedno sa Rovinama, jedno od najstarijih sela plemena Male Cuce. Odatle su se Malocuce, isto kao i Veljcuce, od kraja XVIII v. počele širiti dalje na sever i zahvatile ceo veliki prostor do planina Tisovca, Guke i Krotinje na zapadu, pa dalje zapadno od Vitih stijena i od vrha Pustoga lisca, a na severu do cucke granice prema Rudinama. Veliki broj malih naselja koja su u tom prostoru nastala obuhvata se predelnim imenima u tri veće grupe: severno i severozapadno od Trnjina je *Pretin do*, a severno od njega *Kobilji do* i *Vrljerog*.

Trnjine su glavno selo istoimenog predela, a njegovi stanovnici se nazivaju Trnjinari.

Prema pesmi, u Trnjinama je „bijela Roganova kula" (Vuk VIII, 15; SM 13) i Roganović knez (Vuk VIII, 54), a uz njega i Đuro Tripković (Vuk VIII, 53). Glavni razlog za ponovljene napade na Trnjine formulisan je u pesmi SM 13 na sledeći način:

da poharam selo na Trnjine,
na Trnjine na kraj Gore Crne,
u njemu mi čudan šićar kažu:
b'jele ovce, konje i volove,
što su oni kleti Trnjinari
sve iz naše zemlje ugrabili!
Opaliću kulu Roganovu,
na koju se turske glave suše
i u koju tursko robje vode,
te ih nama daju na otkupe (6–15).

http://www.balkaninstitut.com

Trnjine se dalje pominju i u kontekstu boja na Krusima 1796. (SM 170).

Još i: Trnjine kod Foče/Srbinja u BiH.

Literatura: Imenik YU 401.

TROJAN

E Prasl. **Trojanъ*, mitološko ime, po rimskom caru Marku Ulpiju Trajanu (*Traianus*), osvajaču Dakije; iz slovenskog rum. *troian* 'rimski zid, šanac'. Up. Skok III 505b. (A. L.)

- grad: *Evo, kažu, do Trojana grada* (SANU IV, 48:52)

Razvaline starog grada na Ceru iznad sela Trbosilja, u Srbiji.

Kod Vuka u *Rječniku* stoji: „zidine na Ceru (više Dvorišta). Onuda se pripovijeda da je u onom gradu bio nekakav kralj *Trojan*, koji je svaku noć išao u Srijem te ljubio nekaku ženu ili djevojku; za to je išao noću što danju nije smio od sunca da se ne rastopi. Kad bi došao k svojoj ljubaznici, natakli bi konjma zob, pa kad bi konji zob pozobali i pijetli zapjevali, on bi pošao natrag i do sunca bi došao u svoj grad. Jednom muž ili brat njegove ljubaznice povadi svijem pijetlima jezike da ne mogu pjevati a konjma u zobnice mjesto zobi naspe pijesak. Kad se kralju učini da bi već bilo vrijeme ići, a pijetli još ne pjevaju, on zapita svojega slugu jesu li konji pozobali zob, a sluga mu odgovori da nijesu još (jer je samo pipao rukama odozdo), i tako se zadocni; kad već vidi šta je, on uzjaše na konja pa pobjegne k svojemu gradu, ali ga u putu stigne sunce; onda on brže bolje sjaše s konja, pa uteče pod plast, i sakrije se od sunca, ali (njegovom nesrećom) naiđu goveda te razbuču plast, i ondje ga sunce rastopi.“

Trojan

Pesma ga pominje u kontekstu Vučićeve bune (*vide* KRAGUJEVAC).

Takođe i: Trojane kod Prilepa (Makedonija); Trojangrad — stari grad u Hrvatskoj, kod Donje Jagodnje, 7,5 km j/z od Benkovca, spominje se u XI v.

Literatura: Каниц 1, 1985; Спремић 2005; *Рјечник* s.v.; RJA s.v.; VE s.v. *Grad*; Imenik YU 401.

TROPONJE, Troponja

- neko selo: *Do nekoga sela, do Troponje* (SANU IV, 48:287)

⊘ 44° 9′ N, 21° 17′ E

Selo u Srbiji, blizu Svilajnca.

U Kneževini Srbiji zavedeno je kao selo u „okružiju ćuprijskom, srezu resavskom, sa 117 kuća i 713 duša“.*

Pominje se u kontekstu Vučićeve bune 1842. (*vide* KRAGUJEVAC).

Literatura: Котуровић 1892; Гавриловић 1994, 177*; Imenik YU, 401.

TRST, Trijest, Triješće, Trišt

I Tergestum, Trieste

E Od antičkog *Tergeste*, po nekima u vezi sa slov. *trg*, romanskim posredstvom (Skok III 510). (A. L.)

Trijest

- mjesto pitomo: *U Trijestu mjestu pitomome* (Vuk IX, 13:3)
- bijeli: *Kad Trijestu bijelome dođe* (SANU IV, 38:144)
- bez atribucije: *Od Trijesta i Rijeke Senjske* (Vuk VIII, 43:34)

http://www.balkaninstitut.com

Triješće

- mjesto izabrano: *U Triješće, mjesto izabrano* (Vuk IX, 13:167)
- mjesto poglavito: *U Triješću mjestu poglavitu* (Vuk IX, 13:68)
- ravno: *Nakraj mora, u Triješće ravno* (Vuk VIII, 71:152)
- bez atribucije: *A otolen morem do Triješća* (Vuk VIII, 71:828); Vuk IX, 13

Trišt

- bili: *Jer je kula navrh Trišta bila* (MH VIII, 24:48)

⊘ 45° 39′ N, 13° 47′ E

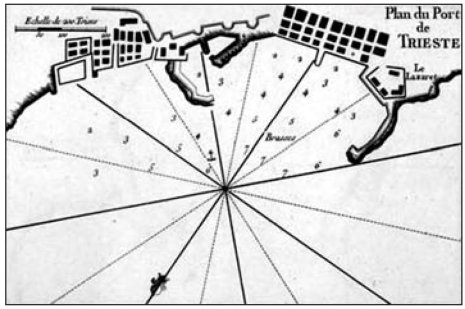
Grad i luka u Italiji, u istočnom delu Tršćanskog zaliva.

Sedište istoimene provincije i centar autonomne oblasti Furlanija — Julijska Venecija (*Friuli-Venezia Giulia*).

Nastao je iz prvobitno keltsko-ilirskog naselja *Tergeste* koje je u II v. pre n.e. došlo pod vlast Rimljana. Karni i Japodi su ga često napadali i 52. pre n.e. opustošili. U građanskom ratu između Cezara i Pompeja bio je na strani Cezara. Posle pobede Rimljana nad Japodima 35. pre n.e., utvrđen je kao istaknuta rimska kolonija protiv ilirskih plemena, i kao takav se i pominje već 33. U II i III v. posvedočen je kao rimski vojni logor.

Posle propasti Zapadnog rimskog carstva, Tergeste i cela istočnoalpska oblast dolaze pod vlast germanskog zapovednika Odoakara, a od 489. ulaze u sastav ostrogotske države. Posle vizantijsko-gotskog rata (535–555) prelazi u ruke Vizantije. U tim ratovima Tergeste je mnogo stradao, posebno prilikom provale Langobarda 568. kada je skoro potpuno uništen. U VII v. zaleđe naseljavaju Sloveni, a glavna luka i trgovačka metropola na Jadranu postaje Venecija.

U VIII v., kada istarski gradovi padaju pod franačku vlast, prestaje samostalna, municipijalna uprava, a uz pomoć crkve zavodi se nova, feudalna. Sredinom X v. franački car dodelio je tršćanskom biskupu grofovsku vlast nad gradom i okolinom, pa je Trst na taj način izdvojen iz sastava Istarske Krajine, a gradska samouprava je potpuno ukinuta. Oko 200 godina kasnije formira se no-

Trst 1764

va, srednjovekovna gradska opština koja ima samoupravu i 1253. dobija široku autonomiju. Pod pritiskom konkurencije koju u severnom Jadranu ima od Venecije, Trst 1382. priznaje vlast Habzburgovaca. Svejedno, do kraja XV v. nije uspeo da ozbiljnije ugrozi Veneciju.

Tek 1719. Trst dobija status slobodne luke, a krajem veka postaje vodeća luka na severnom Jadranu. Sa propašću Mletačke republike pada i ugled Venecije, a raste uloga Trsta. Za vreme Napoleonovih ratova Trst je bio u sastavu Ilirskih provincija i prolazio je kroz tešku krizu, ali se u drugoj polovini XIX v. razvio u prvorazrednu južnoevropsku luku i trgovački centar.

U Trstu je dugo postojala jaka srpska kolonija. Vuk u *Boki Kotorskoj* piše: „Trst je najzapadnija primorska opština naroda našega (po broju duša može biti i najmanja, ali po bogatstvu prva u svemu narodu)". Ovo stanje je zabeleženo krajem XIX v., a danas Trst ima još samo srpsku pravoslavnu crkvu podignutu na temeljima starije građevine iz XVIII v., kao i srpsko groblje sa kapelom iz 1785.

Pominje se u kontekstu ženidbe knjaza Danila kao mesto iz kojeg potiče buduća knjaginja Darinka, kći Jovana Kvekića (Vuk IX, 13). Osim toga, javlja se i u kontekstu bitke na Grahovcu 1858. (SANU IV, 38), i u kontekstu francusko-austrijskog sukoba oko prevlasti u Dalmaciji i Boki Kotorskoj, koji je neočekivano rešen pojavom ruskih pomorskih snaga u Boki pod zapovedništvom admirala Sinjavina 1806. (Vuk VIII, 43). Fi-

http://www.balkaninstitut.com

lip Vukasović, koji se tu pominje, jeste istorijska ličnost, austrijski general koji je početkom XIX v. držao Mali Modruš potok, oblast blizu Karlovca u Hrvatskoj (o njemu *vide* ad MILANO).

Literatura: Караџић б. г. 134; VE s.v.; *Рјечник* s.vv. *Тријесш̄*, *Трсш̄*; ЕП 3 s.v.

TRUBJELA, Trubjelo

E Verovatno pseudojekavizam od **trubilo*, množina **trubila*, 'mesto sa kojeg se trubi (na uzbunu)'. (A. L.)

Trubjela

♦ kula: *Grad Omutić i Trubjela kula* (Vuk IV, 5:107)

Trubjelo

♦ bez atribucije: *Suminuše Ploču i Trubjelo* (Vuk IV, 8:109), Vuk IV, 52

⊘ 42° 44′ N, 18° 46′ E

Mesto između Nikšića i Rudina u Crnoj Gori, 14 km zapadno od Nikšića.

U epsko doba to je bila pogranična karaula (tj. pandurska stanica) u Rudinama. U Omutiću i Trubjeli bili su smešteni manji odredi pandura sa zadatkom da čuvaju tursku granicu od upada Crnogoraca.

Kod Vuka: „pandurnica u Rudinama“.

U Vuk IV, 5 pominje se kao simbol sigurnosti, kakav se — iz vizure govornika Turčina — može postići samo u gradu:

Od šta ćemo stražu da čuvamo?
Za nama su dva bijela grada:
Grad Omutić i Trubjela kula,
A iznad nas sve Nikšićke ovce:
Slobodno je, kako i u gradu (105–109).

Pominje se još i u kontekstu pogibije Alaj-bega Čengića (Vuk IV, 8) i Bibića Zeinila (Vuk IV, 52).

Literatura: Латковић 1954, 493; *Рјечник* s.v.

TRŽAC

O Tersacz, Tarsacz, Terschacz

E Deminutiv od *trg*, ili prvobitno pridev **Tržsk(i) grad* 'tvrđava koja štiti trg', za razvoj *-ьskъ* > *-ac* up. HUM. (A. L.)

♦ bez atribucije: *Tržac prođe, upravi Kladuši* (KH II, 60:298); EH 4; MH IV, 37, 41

⊘ 45° 5′ N, 15° 47′ E

Mesto u BiH.

Stari grad (*castrum*) nasuprot selu Ljeskovcu, iznad ušća Mutnice u Koranu, zapadno od Cazina u zapadnoj Bosni.

Prvi put se pominje početkom XIV v. kao grad u posedu porodice Babonić Blagaj. Pominje se i u Modruškom urbaru iz 1486. Kasnije je pripao knezovima Krčkim i Frankopanima. Po njemu se jedna grana ovog roda i prozvala Frankopani Tržački. U godini velike bitke za Udbinu (Krbavska bitka 1493), knez Nikola Frankopan Tržački pao je u tursko ropstvo iz kojeg ga je otkupila žena Jelisava Peteva prodajom grada Samobora. Od 1552. do 1584. bila je u gradu krajiška posada. Turci su ga nakratko zauzeli 1576. nakon pada Bužima i Cazina, a posle 1590. je opusteo. Murteda-paša ga je popravio oko 1626. tako da je sredinom XVII v. bio ponovo naseljen. Turci su ga izgubili 1685. u ratu sa Austrijom. Zabeležen je još i kao: *Tersacz*, *Tarsacz*, *Terschacz*.

Godine 1719. zasedala je u Tršcu komisija za povlačenje nove granice s Austrijom nakon mira u Požarevcu. Godine 1837. unet je na spisak gradova koje treba zadržati, iako je već tada bio znatno porušen.

Pominje se kao jedno od mesta na putu od Udbine do Velike Kladuše (KH II, 60; MH IV, 37) i obratno — od Kladuše do Udbine (MH IV, 41), i kao mesto u kome žive braća Velagići (EH 4).

Još i: Tržac kod Aleksandrovca (kruševačkog) — Srbija.

Literatura: Lopašić 1943, 225–231; Kreševljaković 1953; Imenik YU 403; VE s.v.; RJA s.v.

TUĐEMILI

♦ bijelo selo: *U bijelo selo Tuđemili* (Vuk VIII, 66:114)

Pleme i selo u okolini Bara (Crna Gora).

U pesmi se pominje samo kao plemensko ime, ali je po prezimenima moguće zaključiti da je selo bilo „tursko“:

Piju Turci kafu i rakiju,
Tuđemili bijesni junaci,

http://www.balkaninstitut.com

U primorje nakraj mora slana
Nakraj Bara grada turačkoga
Na bijelu Suličića kulu,
Služi im ga Suličića Mujo (1–6).

Kontekst je boj na planini Sozini u Rudinama, koji se vodio oko ovaca.

Literatura: RJA s.v.; Imenik YU 403.

TULČA

➊ Tulcea

E Možda slov. **Tolьča*, pridev na *-jь* u ženskom rodu od ličnog imena **Tolьkъ*, up. stsrp. *Tolьko*. (A. L.)

♦ bez atribucije: *Prihvatiti Tulču i Hameda* (KH I, 2:133)

⊘ 45° 10′ N, 28° 49′ E

Grad i luka u Rumuniji.

Nalazi se u oblasti Dobrudža nedaleko od granice sa Ukrajinom, na desnoj obali dunavskog rukavca, 71,3 km udaljen od ušća Dunava u Crno more. Centar pokrajine koja se takođe zove Tulča.

Pesma ga pominje u kontekstu opsade Temišvara u XVII v. (*vide* ARAD, KOMADI, LONDON, TISA PIŠPEKI).

Literatura: Kornrumpf 1995, 221; PE s.v.

TUPAN

E Pre metaforična upotreba reči *tupan* 'bubanj' (grč. *týmpanon*) za zaravnjeno brdo, nego izvedenica od prideva *tup*. (A. L.)

♦ bez atribucije: *Vrag donese od Tupana Panta* (Vuk IV, 1:24)

⊘ 43° 29′ N, 19° 8′ E

Selo u Banjanima (Crna Gora).

Gledano izdaleka, Tupan izgleda više ravan nego brdovit, te se stoga njegov srednji deo zove *Tupanjska ravan*. Kraj ni po čemu ne liči na selo nego na jedan slabo naseljen karstni prostor, bezvodan i divalj.*

Selo se deli na Gornji (zapadni) i Donji (istočni) Tupan. U Donjem Tupanu su zaseoci Dolovi, Lastva, Cerovica itd.

U antičko doba ovuda je (preko Mataruškog groblja) išao rimski put od Epidaura do Anderve.

Pesma pominje poturicu „od Tupana Panta“ kao pravog krivca za smrt Perovića Batrića, iako osveta ne pogađa njega već Osmana Ćorovića.

Literatura: Томић 1949, 351–355*; Kilibarda s.a.; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 404; TIR 128.

TURJANSKI, Turija

E **Turьja* pridev u ženskom rodu (obično se podrazumeva *reka*) od prasl. **turъ* 'divlje govečе Bos primigenius' (danas izumrlo), odatle naziv stanovnika *Turjani*, pridev *turjanski*. (A. L.)

Turjanski

♦ bez atribucije: *Mušić Meho ispod Turjanskoga* (KH II, 65:628); KH II, 62

Turija

♦ bez atribucije: *Sa Turije Musić bajraktara* (KH I, 22:367)

⊘ 44° 47′ N, 15° 30′ E

Mesto u Hrvatskoj.

Nalazi se u Krbavi ispod Male Kapele, između Bihaća s jedne i Otočca sa druge strane.

U obe pesme koje ga pominju, ime grada se vezuje za Mušića barjaktara. Za istu ličnost (u obliku Musić) vezuje se i pomen Turije u KH I, 22, ali je malo teže izjednačiti Turiju i Turjanski. Musić/Mušić barjaktar je u pesmi jedan od sedam pobratima Mujage Popрženovića iz Bihaća (Bišća), što odgovara položaju mesta Turjanski, i delimično je u saglasju sa jednom od Turija kojih u Bosni ima 3: u opštinama Bihać, Konjic i Lukavac. Kako granice u tursko doba nisu mnogo ličile na današnje, moguće je da su Turjanski i Turija dva imena za isto mesto.

> Takođe i: Turija — mesto u Srbiji, na desnoj obali reke Pek, 8 km od Kučeva; mesto u Vojvodini (Srbija).

Literatura: Вукановић 1975, 167; Гавриловић 1994, 178; ЕП 3 s.v.; Imenik YU 404.

TURLIĆ

♦ bez atribucije: *Jer je Babić sišo do Turlića* (EH 11:534)

Vide ŠTURLIĆ

http://www.balkaninstitut.com

TUŠIMNJA, Tušina, Tušinja

E Istog porekla kao stsrp. *Tušimlja* (1316), dan. *Tušilje* kod Kosovske Mitrovice, češ. *Tušim*, polj. *Tuszym(i)a*, rus. *Tušemlja*, pridev na *-jь* od ličnog imena *Tušimъ*, koje se tumači kao skraćeno od **Tuši-mirъ* ili kao glagolski pridev od *tušiti* 'smirivati'. (A. L.)

Tušimnja

- selo maleno: *Od Tušimnje sela malenoga* (Vuk IV, 58:352)
- bez atribucije: *Nego hajde u Tušimnju kuli* (Vuk IV, 58:403); Vuk IX, 16

Tušina

- selo u Drobnjake: *Do Tušine sela u Drobnjake* (Vuk IX, 13:546)
- mala: *A ćera ga u malu Tušinu* (SANU IV, 33:57)
- ravna: *A iz polja u Tušinu ravnu* (Vuk IV, 53:243)
- bez atribucije: *U Tušini pred bijelom crkvom* (Vuk IV, 53:631); Vuk IV, 57; Vuk VIII, 11, 64; Vuk IX, 18; SANU IV, 33, 34, 35, 36

Tušinja

- donja: *I Novica od Tušine donje* (SANU IV, 34:18); SANU IV, 13

⊘ 42° 56′ N, 19° 12′ E

Selo u Drobnjacima (Crna Gora), na putu Šavnik–Boan–Žabljak.

Prvo selo zasnovali su Cerovići došavši iz Cerovice u Rudinama. Oni su kasnije davali plemenske glavare (od njih je i čuveni Novica Cerović). Pominje se u kontekstu istrage poturica 1707. (SANU IV, 13 — gde se pogrešno navodi 1702), pogibije Smail-age Čengića 1840. (Vuk IV, 57, 58; SANU IV 33–36), ženidbe knjaza Danila (Vuk IX, 13) i pohare Kolašina 1858. (Vuk IX, 16, 18).

Literatura: Томић 1902, 357–492; Imenik YU 405.

TUTUNA

- bez atribucije: *Od Tutuni Kovčić-Murat-bega* (Vuk VI, 49:109)

Neizvesna ubikacija.

U mestu Tutune pesma pominje nekog Kovčić Murat-bega kao jednog od mnogih koje Ograšić serdar zove u četu za pohod na kaure kako bi dokazao da novi junaci nisu gori od starih. Begovi Kopčići/Kovčići bili su poreklom iz Gornje Rame (*vide*), pa možda u tom kraju treba tražiti i ovo selo. Rekonstrukcija njegovog imena, kako je ovde predloženo, ne mora biti pouzdana budući da nema drugih potvrda osim ovog jednog genitiva.

TUZLA

I Salinae, Salines, Soli, Tur

E Od tur. *tuzlu* 'slan', pridev od *tuz* 'so', po tamošnjim rudnicima soli, odatle i raniji nazivi stsrp. *Solь*, mađ. *Sow*, lat. *Salinae* (posvedočen oko 950. kod Porfirogenita kao *Salēnés*). (A. L.)

- šeher donja: *Prihvatiti šeher Tuzlu dônju* (KH I, 16:12)
- šeher i gornja i donja: *Šeher Tuzlu i gornju i donju* (KH I, 16:13)
- i donja i gornja: *Uzet Tuzlu i donju i gornju* (KH II, 73:64)
- bez atribucije: *I od Tuzle Tuzlu kapetana* (Vuk III, 35:40); Vuk IV, 34; Vuk VII, 56

⊘ 44° 33′ N, 18° 41′ E

Grad u BiH.

Nalazi se u s/z Bosni, na obe strane reke Jale, pritoke Spreče, u j/z podnožju planine Majevice.

U rimsko doba na mestu današnje Tuzle bilo je mesto *Salinae* (Solane) zabeleženo u obliku „ad Salinas". U X v. Konstantin Porfirogenit ga pominje kao jedno od šest naseljenih mesta pod imenom *Salēnés* — „u srpskoj zemlji" i u istoimenoj župi. Od XIII v. je u sastavu bosanske države, pod imenom *Soli* u župi Sol (prvi pomen 1225). Spominje se i 1244. u povelji koju Bela IV izdaje Bosanskoj crkvi. U gradu je postojao franjevački samostan iz srednjeg veka koji se još uvek pominje i 1514.

Turci su osvojili Soli 1463. i dali im današnje ime. Posle Karlovačkog mira 1699, u Donjoj Tuzli izgrađuju palanku sa čardakom iznad ulaza. Između 1717. i 1730. osnovana je Tuzlanska kapetanija, a 1760. porušena je palanka i na njenom mestu do 1768. sazidana tvrđava od kamena. Oko većeg dela naselja izgrađen je bedem sa 4 ka-

http://www.balkaninstitut.com

pije: Starom, Džindijskom, Jalskom i Poljskom.

Tuzla je pripadala Zvorničkom sandžaku. Sredinom XVIII v. u tuzlanskom kraju je često dolazilo do pobuna raje zbog velikih nameta. U Tuzli je 1831. održan sastanak bosanskih kapetana koji su se suprotstavili reformama sultana Mahmuda II i tražili autonomiju Bosanskog pašaluka. Borbe su vođene 1832. i 1850. Austro-Ugarska je 1878. uzela Tuzlu bez borbe i držala je sve do 1918.

U hrišćanskim pesmama pominju se Tuzla kapetan (Vuk III, 35; Vuk IV, 34; Vuk VII, 56) i njegov sin Mahmut-beg (Vuk III, 35), a u muslimanskim sam grad se javlja u kontekstu neuspelog hrišćanskog pohoda na Zvornik (KH I, 16; KH II, 73).

Literatura: Vego 1957; Handžić 1975; *Рјечник* s.v.; VE s.v.

TVRDOŠI, Tvrdoš

E Pridev na *-jь* od ličnog imena **Tvьrdosъ* ili **Tvьrdoxъ*, skraćenog od **Tvьrdoslavъ*. (A. L.)

- grad starinski: *U Tvrdošu gradu starinskome* (SM 129:172)
- bez atribucije: *Kod bijele u Tvrdoša crkve* (SM 129:184)

⊘ 42° 43′ N, 18° 17′ E

Selo u BiH.

Nalazi se u Hercegovini (Republika Srpska), zapadno od puta Dubrovnik–Trebinje. Put ide uz manastir Duži, a između puta i sela podignuta je 1876. za tursku vojsku jedna okrugla kula zvana *Birindži*.

Selo se zove još i Tor jer je zasnovano na nekadašnjim torinama manastira Tvrdoša. Smešteno je na ravnom terenu koji se jednim potokom deli na dva dela: na desnom od tih delova je selo, a na levom manastir. Seosko groblje je kod manastira, a tu su se kopali i svi pravoslavni hrišćani iz Dubrovnika, jer im je kao „šizmaticima“ bilo zabranjeno da se tamo sahranjuju. Tek kada su Dubrovnik osvojili Francuzi, počele su na gradskom groblju i pravoslavne sahrane, a to se produžilo posle i pod austrijskom vladavinom.

Porodica Jelići iz sela Tvrdoša smatra se najstarijim bratstvom u Zupcima. Priča se da je jedan Jelić iz Zubaca pratio sv. Vasilija Ostroškog na putu iz Tvrdoša pod Ostrog sredinom XVII v., i da stoga u njihovom bratstvu mora uvek neko biti bogat.

Kod Vuka u *Rječniku*: „pust veliki manastir kod Trebinja u Trebišnici“.

Pominje se kao „bela crkva“ kod koje Riđanin Rade sahranjuje svoje šurake Vitkoviće, koje su Turci isekli na prevaru, a on ih dostojno osvetio.

Manastir Tvrdoš

Manastir južno od Trebinja, kod sela Tvrdoši, po kome je dobio ime. Crkva Uspenja Bogorodice. Manastir su obnovili trebinjski mitropoliti Visarion i Jovan 1509. Prema narodnom predanju, manastir je zadužbina kralja Milutina (1282–1321). Prvi put se pominje 1400, a od 1501. češće se navodi u izvorima. Godine 1510. freske je za crkvu Uspenja Bogorodice uradio dubrovački slikar Vicko Lovrov. Posle obnove Pećke patrijaršije, u Trebinju je osnovana nova eparhija čija je katedra bila smeštena u Tvrdošu sve do 1690. Tvrdoš je bio centar nacionalnog okupljanja i dogovora oko ustanaka protiv Turaka. U velikom austrijsko-turskom ratu tvrdoški monasi su otvoreno stali na stranu Mlečana. Kad su Turci 1693. zauzeli manastir, neki monasi su se sklonili u Hercegovinu, a veći deo je otišao u Boku Kotorsku, gde su osnovali manastir Savinu kod Herceg Novoga. Samo nekoliko staraca kaluđera ostalo je i dalje pod turskom upravom, a oni su se sklonili u Duži i tu udarili temelj današnjem manastiru Duži. Godinu dana kasnije manastir su zauzeli Mlečani, ali nisu dugo ostali u njemu jer su bili primorani da ga napuste. Prilikom povlačenja, oni su ga digli u vazduh.

Još i: Tvrdoš (42° 29′ N, 19° 1′ E), mesto u Crnoj Gori.

Literatura: Ђурић-Козић 1903, 1205–1206; Јанковић 2003; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 405; ЕП 3 s.v.

http://www.balkaninstitut.com

U

UBLI

- kameni: *Pa je šalju u Uble kamene* (Vuk VIII, 68:63)
- ravni: *I na Uble ravne dolazila* (Vuk IX, 10:745)
- široki: *A ja idem na Uble široke* (Vuk IX, 11:230)
- piperski: *Na piperske Uble dolazili* (Vuk VIII, 22:8)
- bez atribucije: *A s Ubala Lazarov Puniša* (Vuk VIII, 73:2049); Vuk VIII, 23; Vuk IX, 10, 11; SANU III, 19

Često ime za mesta u krševitim predelima (apelativ *ubli* „udubljenje sa vodom, bazen, vrtača ispunjena vodom“). Pesme pominju u Crnoj Gori tri naselja sa ovim imenom:

1. *Čevski Ubli* (Vuk VIII, 68) — selo nedaleko od Kčeva, 25 km južno od Nikšića; pesma u njima pominje Ristu Gardaševića;

2. *Piperski Ubli* (Vuk VIII, 22, 23) — selo u Piperima severno do Podgorice; nedaleko od njega je crkva sv. Jovana iz XVI v., ispred koje je 1614. patrijarh Jovan održao zbor glavara. Pesme u njima pominju Jovana Janjića i Jovaša Golubova u kontekstu piperske osvete Turcima za Jovanovu smrt;

3. *Kučki Ubli* (Vuk VIII, 73; Vuk IX, 10, 11) — selo u blizini Meduna severno od Podgorice; pesma u njima pominje Lazarevog Punišu.

Literatura: ЕП 3 s.v.; *Рјечник* s.v.

UDBAR, Učbar, Udvar, Udvarje, Udžbar, Užbar

Učbar

- grad: *Da otidem do Učbara grada* (Vuk VI, 68:35)
- na krajini: *Zatrese se Učbar na krajini* (Vuk VI, 68:100)
- bez atribucije: *A kad Alil u Učbara dođe* (Vuk VI, 68:58)

Udbar

- bez atribucije: *Ono jeste Dmitar od Udbara* (Vuk III, 47:148)

Udvar

- bez atribucije: *Od Udvara drugoga dizdara* (Vuk VI, 49:99); ER 86

Udvarje

- bez atribucije: *Njemu veli Mitar od Udvarja* (SM 91:17); SM 91, 94

Udžbar

- grad: *Kad je bila do Udžbara grada* (Vuk III, 28:87); Vuk VII, 17
- grad bijeli: *U Udžbaru gradu bijelome* (Vuk VII, 17:4)
- bez atribucije: *Što Madžari nose po Udžbaru* (Vuk VII, 17:130)

Užbar

- bili: *Čak daleko od Užbara bila* (MH IV, 46:115)
- bez atribucije: *Zlatka tvoja do Užbara ne će* (MH IV, 46:131)

1. Udbar/Idbar — reka i selo u slivu Neretve, njena leva pritoka zapadno od Konjica (BiH). *Idbar* je turski oblik za Dbar (kod Dukljanina *Debreca*), kraj u gornjem toku

http://www.balkaninstitut.com

Neretve. Uklapa se u trajektoriju pesme Vuk III, 28 (Kunar-planina–Senj), s tim što je grad imenovan *Udžbar*. To je možda i mesto koje se pominje u ER 86 kao Udvar, budući da junak pesme Kazun-aga umire u bici pod Zadrom. Dobar pevač ne bi dopustio da ptice (orao i gavran), koje je junak nahranio i napojio u bici pod Udvarom, idu za njim čak od turske Mađarske u visini Mohača. Takođe kao Udvar, ovo se mesto pominje i u Vuk VI, 49 (okupljanje bosanskih Turaka).

2. Udvar — u SM i MH IV može biti mađarski grad Udvar u Baranji, blizu Mohača. Ovaj grad je verovatno i Učbar iz Vuk VI, 68.

Kod Vuka u *Rječniku* javlja se u obliku *Udbari* (uz primer Vuk III, 47) i Udžbar.

> Još i: Ujvar — mesto u Slovačkoj, na desnoj obali reke Njitre, oko 30 km severno od mesta Komarno (Komoran). Ova tvrđava je podignuta u XVI v. da spreči širenje Turaka, ali su je Turci osvojili 1663. Otad pa do 1685. Ujvar je bio glavno mesto istoimenog vilajeta.
>
> Takođe i: Ungvar, grad u Mađarskoj (pominje se 1655. kad su ga osvojili Turci), Hugvar ili Hugdvar — danas Užgorod u Ukrajini.

Literatura: Дедијер 1909, 374; Динић 1978; EČ 508 (нап. 1); Даничић 1, 97; 3, 360, 437; *Рјечник* s.vv. *Удбари, Уџбар*.

UDBINA, Hudbinja, Udbin, Udbinj, Udbinja, Udbinje, Udvina

O Udwin, Udwig, Utwing, Uduin, Uduine, Utbina

E Nejasno, možda predslovensko. (A. L.)

Hudbinja

- bez atribucije: *Hudbinja se jutros iskopala* (Vuk VI, 64:153)

Udbin

- grad: *I Udbina grada poharaše* (SANU III, 55:217); SM 93
- čaršija: *Pa otale u Udbin-čaršiju* (KH I, 23:442)
- beli: *U tam' lete pod Udbina bela* (SANU III, 52:16)
- bez atribucije: *Hoće l' skoro u Udbina doći* (SANU III, 52:36); SANU III, 61

Udbina

- grad: *E je posla u Udbini gradu* (Vuk VI, 74:24); Vuk VII, 18; ER 94, 115; SANU III, 49; SM 112, 114; KH II, 60, 62, 65; MH III, 6, 7, 10, 15, 20, 22, 24; MH IV, 34, 37; MH VIII, 9
- grad bijeli: *U Udbine grada bijeloga* (Vuk III, 26:37); ER 128, 188; SANU III, 49, 82; SM 130; KH I, 28
- grad kameni: *Iz Udbine grada kamenoga* (EH 10:302)
- turski grad: *Sa Udbine, sa turskoga grada* (MH IX, 21:112)
- pitoma palanka: *Iz Udbine pitome palanke* (KH III, 4:2018)
- bela: *Da se vrnem iz Udbine bele* (Vuk III, 26:175)
- bijela: *Pak otide k bijeloj Udbini* (SANU III, 49:42); ER 74, 94, 119; SM 82; KH I, 28; EH 12; MH IV, 34; MH VIII, 15; MH IX, 14
- bila: *I ne snesu do Udbine bile* (EH 2:628); EH 4; MH II, 31; MH III, 10, 12, 15, 21, 22; MH IV, 28, 34, 35, 43; MH IX, 22
- ravna: *Od Kunare do Udbine ravne* (Vuk VII, 6:70); SM 96; KH I, 24, 26, 37, 38; KH II, 49, 65; KH III, 4, 9; EH 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12; MH IX, 16, 25
- mala: *Jesi l' čuo ti Udbinu malu* (KH III, 7:141)
- krvava: *Ode Boro krvavoj Udbini* (Vuk VI, 52:4); Vuk VI, 53; Vuk VII, 18; SANU III, 34, 47, 55, 65; SM 31, 116; EH 2, 5
- kleta: *Pa odoše u Udbinu kletu* (MH IX, 14:112)
- kamena: *Više cv'jeli kamena Udbina* (KH I, 24:9); EH 2, 5, 6, 12
- vragali: *A prođi se vragali Udbine* (Vuk VII, 5:31)
- turska: *Posla knjigu u Tursku Udbinu* (Vuk III, 20:96); Vuk III, 33; Vuk VI, 50, 51, 53, 58, 60, 63, 69; Vuk VII, 1, 5, 6, 8, 11, 14, 17; SANU II, 85; SM 93, 96; KH I, 27, 34; KH III, 7, 10; EH 12; MH IX, 20
- turska kraina: *Kod Udbine kod Turske kraine* (Vuk VI, 50:48); Vuk VI, 51; Vuk VII, 17, 18; SM 82, 87, 93, 112, 114; MH VIII, 15
- krvava krajina: *Od Udbine krvave krajine* (Vuk VI, 68:109); SM 67
- bez atribucije: *U Udbini na ćemerli londži* (Vuk III, 24:2); Vuk III, 20, 26, 29, 33, 36; Vuk VI, 49, 51, 53, 55, 60, 63, 64, 68, 69, 78; Vuk VII, 4, 5, 6, 7, 8, 11, 14, 18, 38; ER 94, 128, 160; SANU II, 71; SANU III, 52; SM 31, 67, 82, 96, 112, 114, 116, 130; KH I, 22, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 37, 38, 39; KH II, 40, 45, 47, 49, 50, 51, 56, 60, 61, 62, 65,

http://www.balkaninstitut.com

66, 67, 70, 71, 75; KH III, 4, 5, 6, 7, 10; EH 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12; MH II, 31, 67; MH III, 6, 7, 8, 9, 10, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24; MH IV, 26, 27, 28, 29, 32, 34, 42, 43; MH IX, 5, 19, 20, 25

Udbinj

- grad: *Izljeze iz Udbinja grada* (SANU III, 29:26); SANU III, 39, 47, 64; SM 93, 114
- grad bijeli: *Iz Udbinja grada bijeloga* (SANU III, 34:33); SANU III, 39, 55, 64
- bez atribucije: *Povede me od Udbinja Mujo* (SANU III, 28:19); SANU III, 29, 36, 48, 55, 61, 64; SM 114

Udbinja

- grad: *Ćera konja ka Udbinji gradu* (Vuk III, 49:96); Vuk III, 55; Vuk VII, 2, 4; SANU II, 52; SANU III, 47, 61
- grad bijeli: *U Udbinji gradu bijelome* (Vuk III, 55:2); Vuk VII, 2
- bijela: *Poćeraše bijeloj Udbinji* (Vuk III, 21:65)
- ravna: *E ću ići u Udbinju ravnu* (Vuk VII, 4:35)
- turska: *Pobratime, iz Turske Udbinje* (Vuk III, 18:40); Vuk III, 28, 46, 58; Vuk VI, 37, 55, 66, 68; Vuk VII, 3
- krvava: *Okrenu ga krvavoj Udbinji* (Vuk III, 23:33); SM 116
- u turskoj krajini: *U Udbinji u Turskoj krajini* (Vuk III, 22:42); Vuk VII, 3, 9
- turska krajina: *Od Udbinje od Turske krajine* (Vuk III, 27:18); Vuk III, 28, 54, 58, 66
- krvava krajina: *Od Udbinje krvave krajine* (Vuk III, 49: 2); Vuk VI, 66
- bez atribucije: *A u zoru pade pod Udbinju* (Vuk III, 18:87); Vuk III, 21, 22, 23, 27, 28, 37, 38, 46, 49, 54, 55, 57, 58, 82; Vuk VI, 37, 55, 67, 68, 75, 78; Vuk VII, 2, 3, 4; SANU II, 52; SANU III, 35, 37, 39, 47, 55, 62, 65; SM 82, 130

Udbinje

- bez atribucije: *A ondolen uz Udbinje pođe* (SANU III, 64:49)

Udvina

- bila: *Pa odoše na Udvinu bilu* (MH IV, 26:453); MH III, 13, 25; MH IV, 29
- turska: *Sve sedam je od turske Udvine* (MH III, 23:10)
- bez atribucije: *Gdje im puti idu na Udvinu* (MH III, 11:98); MH III, 12, 13, 19, 21, 23, 25; MH IV, 26, 29, 32, 35, 37, 39, 41, 42

⊘ 44° 31′ N, 15° 45′ E

Mesto u Hrvatskoj.

Po starijem izgovoru Udvina — stari grad u Hrvatskoj, kod istoimenog mesta u Lici, u Zadarsko-kninskoj županiji. Pretpostavlja se da je identičan sa krbavskim gradom, sedištem biskupije na južnom kraju Krbavskog polja kojim teče Krbava. Po Krbavi se prvobitno i grad zvao istim imenom, a kao Udvina se javlja od 1491. (u hronici Ivana Tomaševića). Spominje se i u latinskim, italijanskim, nemačkim i hrvatskim listinama XVII i XVIII v. u oblicima: *Udwin, Udwig, Utwing, Uduin, Uduine, Utbina, Udvina, Udbina.*

U periodu 1185–1460. bila je sedište Krbavske biskupije. Početkom XIII v. postaje posed velike porodice Kurjaković koji i župu i grad drže sve do 1527, kada Udbinu zauzimaju Turci. U turskim rukama ostala je neprekidno do 1689. Posle 1690. bila je značajno uporište u borbi protiv Turaka, ali u tom svojstvu više nije epska tema.

Od srednjovekovnih građevina u Udbini pominju se grad Ivana Karlovića, koji Turci nisu srušili, biskupski dvor, franjevački samostan itd.

Kod Vuka u *Rječniku*: „Udbinja se u narodnijem pjesmama spominje od strane Turske kao Senj od naše. Sad je Udbinja kao malo selo“.

Kao najvažniji turski grad ne samo na teritoriji Hrvatske već u čitavoj Vojnoj krajini, Udbina se neprekidno javlja u muslimanskim, a vrlo često i u hrišćanskim pesmama. Za nju se na obe strane najtešnje vezuje lik ličkog Mustaj-bega:

> Kad zacv'jelje sva široka Lika
> Od Novoga do b'jelog Brdara,
> Jadni cv'jele po svoj Lici Turci,
> Jer Ličani bega izgubili,
> Mustaj beg im dopao tavnice,
> Od njeg nema glasa ni habera. —
> Ne znajući gdje je u tavnici,
> Kol'ko cv'jeli sva široka Lika,
> Više cv'jeli kamena Udbina
> (KH I, 24:1–9).

Uz njega obično idu njegovi najcenjeniji junaci: braća Kozlići (ili Kozličići) i Hrnji-

http://www.balkaninstitut.com

ce, koji su bili Udbinjani po rođenju mada su kasnije prešli u Kladušu, hodža Ćejvan-aga stari, Đulić barjaktar, Osman barjaktar i drugi. Pesma KH I, 30 peva o njegovoj pogibiji u kojoj ima romantičnih elemenata: „Posljednje četovanje Mustaj begovo bijaše, kad je sa Četnika pošao u Brlog, da gospoju Uzavca, imenom Janju, zarobi te je na Udbinu iznese. Bijaše je ugrabio, ali kad je s njom Gašnicu vodu prebrodio, dočekali ga Brložani u Bukovom klancu i tamo je sa svojih 140 drugova poginuo, a ostatak od 60 četnika umaknu sretno na Udbinu. O pogibiji Mustaj bega ličkog nijesam mogao pribaviti potpunu narodnu pjesnu, ali za to sam stigao pjesmu o njegovom pokajanju."* Opis smrti ličkog Mustaj-bega, ne bitno drukčiji od onog što se može naći u Hermanovoj pesmi, dat je u MH IV, 35.

Bitka kod Udbine 1493. (Krbavska bitka)

Posle propasti srpske i bosanske srednjovekovne države, Ugarsko-hrvatsku državu — koja se prostirala od Cetine do Dunava — branili su samo hrvatsko plemstvo i slabe snage ugarsko-hrvatskog kralja. Sve veće turske vojske upadaju u dubinu hrvatskih zemalja, a jedan od takvih pljačkaških napada iz 1491. završio se velikim turskim porazom u bici nedaleko od Korenice. Novi turski upravitelj Bosanskog pašaluka Jakub-paša (a ne Otman, kao često u pesmama), preduzima 1493. osvetnički pohod na Hrvatsku koji po običaju započinje pokušajem osvajanja utvrđenoga grada Jajca. Posle toga Turci dopiru sve do Drave između Ptuja i Varaždina, odakle se s velikim plenom vraćaju preko Zagorja, mimo Zagreba kroz Turopolje, preko Pokuplja uz porečje Mrežnice i Korane do Modruša. Na Krbavskom polju, pod udbinskom tvrđavom, sačekala ih je vojska bana Derenčina i kneza Frankopana.

Bitku su dobile turske snage. Smatra se da je 13.000 ljudi bilo tog dana što ubijeno, što zarobljeno, uključujući i kneza Nikolu Frankopana Tržačkog čiji je sin jedinac (knez Ivan Frankopan) poginuo u istom boju. Uz njega, u toj je bici poginuo cvet hrvatskog plemstva, zajedno sa knezom Karlom Krbavskim i vitezom Jurajem Vlatkovićem.

Literatura: Ђурић 1977, 404–407, 766; KH I, 608*; *Hrvatski leksikon* II s.v.; RJA s.v.; VE s.v. *Grad*; EČ 223 (nap. 36, 37); *Рјечник* s.v.; Imenik YU 406.

UDVAR, Udvarje

Udvar

- bez atribucije: *Od Udvara drugoga dizdara* (Vuk VI, 49:99), ER 86

Udvarje

- bez atribucije: *Njemu veli Mitar od Udvarja* (SM 91:17), SM 91, 94

Vide UDBAR

UDVINA

- bila: *Pa odoše na Udvinu bilu* (MH IV, 26:453); MH III, 13, 25; MH IV, 29
- turska: *Sve sedam je od turske Udvine* (MH III, 23:10)
- bez atribucije: *Gdje im puti idu na Udvinu* (MH III, 11:98); MH III, 12, 13, 19, 21, 23, 25; MH IV, 26, 29, 32, 35, 37, 39, 41, 42

Vide UDBINA

UDŽBAR

- grad: *Kad je bila do Udžbara grada* (Vuk III, 28:87); Vuk VII, 17
- grad bijeli: *U Udžbaru gradu bijelome* (Vuk VII, 17:4)
- bez atribucije: *Što Madžari nose po Udžbaru* (Vuk VII, 17:130)

Vide UDBAR

UGLJEVO

- maleno selo: *Iz malehna sela Ugljevoga* (SM 82:2)
- bez atribucije: *U Ugljevu razrediše vojsku* (SM 82:44)

Neizvesna ubikacija.

Mesto za koje pesma vezuje Simu Ugljevića, verovatno u Udbinskoj Krajini, budući da se radi o razaranju Udbine (*vide*). Na današnjim mapama u okolini Udbine nema mesta pod tim imenom, ali postoji mesto Ugljane (43° 34′ N, 16° 44′ E) na razumnoj distanci od Udbine, u Hrvatskoj. Postoji takođe mogućnost da je ime mesta formirano tako da odgovara imenu junaka (Ugljević).

http://www.balkaninstitut.com

UGNJI, Ugni

- bez atribucije: *Od Ugana Mojaševa Ila* (Vuk VIII, 29:285)

⊘ 42° 20′ N, 18° 55′ E

Selo u blizini Cetinja (Crna Gora). Kod Daničića se javljaju oba oblika, ali u jednini (*Uganj* i *Ugan*).

Pesma pominje iz Ugana Ila Mojaševa u kontekstu udara na turske kule na Doljanima pod vođstvom cetinjskog serdara Mila Martinovića.

Literatura: Даничић 3, 349.

ULCINJ, Ocinj, Ulćin, Vucinj,Vučinj

O Colhinium, Olhinium, Olcinium

E Od antičkog *Ulcinium*, odatle neposredno stsrp. *Льсинь*, docnije *Ocinj*, današnji oblik pod uticajem alb. *Ulqi(n)* ili ital. *Dulcigno*, gde je *d*- od sraslog predloga *de* (Skok III 541b). (A. L.)

Ulcinj

- grad bijeli: *Pod Ulcinjom gradom bijelijem* (SM 136:88); SM 170
- bijeli: *Pa od Bara i Ulcinja b'jela* (SM 63:238)

Ulćin

- bez atribucije: *Prati knjigu Baru i Ulćinu* (Vuk II, 89:274); SM 62

Ocinj

- grad: *S trećom posla put Ocinja grada* (Vuk VII, 53:18)

Vucinj

- bez atribucije: *Od Vucinja i Bara bijela* (Vuk IV, 10:273); Vuk VIII, 62

Vučinj

- bez atribucije: *Od Vučinja nitko ne uteče* (Vuk IV, 11:147)

Ulcinj

⊘ 41° 55′ N, 19° 12′ E

Grad i luka u Crnoj Gori.

Istočno od grada je Ulcinjsko polje sa lukom i solanama. Srednjovekovni utvrđeni grad sa bedemima i kulama, koji se očuvao do danas, podigli su Turci na uzvišenju iznad male luke.

Antički Ulcinj pominje se kao *Colhinium*. Osnovali su ga pomorci iz Kolhide sa Crnog mora. Kasnije se zvao *Olhinium*. Kada su ga 168. pre n.e. osvojili od Ilira, Rimljani su ga nazvali *Olcinium*. Kod Vuka u *Rječniku* javlja se kao *Ulćin* i *Ocin*.

Tokom srednjeg veka prvo je bio pod vizantijskom vlašću, od XI v. pod vlašću Zete, a od 1181. u vlasti Nemanjića. Od 1396. bio je prestonica Balšića. Pod srpskom vlašću je ostao do 1421; potom su ga držali Mlečani, a od 1571. Turci, koji su u njega naselili 400 gusara i pretvorili grad u snažno gusarsko uporište (sve do 1815). Crnogorci su ga uzeli od Turaka 1880.

Pominje se u kontekstu ženidbe Maksima Crnojevića (Vuk II, 89), u kontekstu bitke na Visočici 1796. (Vuk IV, 10) i na Krusima iste godine (Vuk IV, 11; SM 170), boja na Deligradu 1806. (SM 63), bune bosanskih muslimana protiv nizama pod vođstvom Husein-paše Gradaščevića — Zmaja od Bosne 1831. (SM 62) i bitke na Skadarskom jezeru 1844. (Vuk VIII, 62).

Literatura: Јиречек 1959b, 278; Бошковић / Ковачевић / Мијовић 1980; *Рјечник* s.vv. *Оцин*, *Улћин*; VE s.v. *Grad*.

ULOG

E Od *uleći (se)*, verovatno 'ulegnuće', up. u istom značenju *ulijeg*, slovenački *uleg*. (A. L.)

- kraj vode Neretve: *U Ulogu kraj vode Neretve* (KH I, 7:130)

⊘ 43° 18′ N, 17° 47′ E

Mesto u BiH.

Nalazi se u dolini Neretve, u oblasti Borač (Hercegovina).

Početkom XX v. delilo se na više mahala: Milavići, Piralići, Carina, Dobri do, Babići i Varoš. Prema lokalnom predanju, svi Borčani su dugo posle turskog osvajanja bili

http://www.balkaninstitut.com

pravoslavni, a sam Borač se tri puta „turčio" i opet vraćao u staru veru.

Mesto je stradalo od kuge, od Gradaščevićeve vojske iz Bosne i — na kraju — 1882. u hercegovačko-bokeljskom ustanku protiv Austro-Ugarske, kada je spaljeno.

U pesmi se pominje kao prvi konak na putu od Zagorja do Nevesinja.

Literatura: Дедијер 1905, 349; Kapidžić 1958; VE s.v.

UMAC

♦ bez atribucije: *I na Umac kulu ogradio* (Vuk VIII, 60:35); Vuk VIII, 61

Vide HUM

UNAČ

E Nejasno, najverovatnije pridev na *-jь* od hipokoristika na *-kъ*, up. stčeš. *Uněk* (od *Uněslav* ili sl., up. stsrp. toponim *Unjemirъ*, stsl. *uněj*, *unij* 'bolji'), ili, ako se pretpostavi **Hunač*, od stsrp. *Hunьko*. (A. L.)

♦ bez atribucije: *Kneza s Unča stotinu ovnova* (Vuk IV, 51:18)

⊘ 43° 11′ N, 18° 52′ E

Selo u Pivi (Crna Gora).

Sastoji se iz tri kraja: *Donji Unač*, *Gornji Unač* i *Ercegova strana.*

Donji Unač se nalazi nad samim gredama kanjona Pive u jednoj talasastoj uvali, na visini od 1.374 m. *Gornji Unač* je na valovitim stranama Bobotina vrha i Jagodina vrha. Kuće su podignute po dolinama tih strana.

Ercegova strana (zaselak Gornjeg Unča) nazvana je tako po katunima hercega Stefana za koje se misli da su bili na tom mestu. Nalazi se ispod Ploča i Brda, ogranka Jagodina vrha.

U pesmi se pominje kao jedno od mesta naročito pogođenih porezima koje uteruju paša sa Zagorja i Ibro Bairović.

Literatura: Латковић 1954, 602; *Рјечник* s.v.

URSULE

O Ursula

♦ bez atribucije: *Pa je šalje u Ursule Mušu* (SANU IV, 45:129)

⊘ 43° 23′ N, 19° 59′ E

Mesto u Srbiji, blizu grada Sjenice. Pesma ga pominje u kontekstu Moravičke bune 1826. (*vide* IVANJICA) kao tursko selo u kome je knez izvesni Ursuljanin Mušo.

> Još i: *RJA* pominje selo u Staroj Srbiji; selo u donjem Dragačevu, u Levču i u Užičkom okrugu (Srbija). Selo u Levču (Rekovac) pominje i *Imenik Jugoslavije* iz 1973.

Literatura: Котуровић 1892; Вукановић 1975, 168; Гавриловић 1994, 181; RJA s.v.; Imenik YU 407.

USKOCI

♦ ravni: *Te je šilje u Uskoke ravne* (Vuk IX, 10:378)

♦ bez atribucije: *Da Uskoke ne opale Turci* (Vuk IX, 10:384)

⊘ 43° 10′ N, 19° 6′ E

Mesto i pleme u Crnoj Gori.

Drobnjaci i Uskoci su plemena u oblasti Durmitora i u dolini reka Komarnice i Tušine. U prvoj polovini XIX v. oslobodilački pokret zahvatio je i ova plemena, a 1840. tu je stradao i ozloglašeni Smail-aga Čengić (pogubio ga je uskočki prvak Mirko Aleksić). Kao i druga brdska i hercegovačka plemena, Drobnjaci i Uskoci su u Karađorđevo doba stizali i do Beograda i Deligrada.

Pominju se u kontekstu pohare Kuča 1855. (*vide* ORAHOVO).

UŠĆUP

♦ grad: *Te Ušćupa grada poharaste* (SANU III, 59:25)

♦ grad bijeli: *U Ušćupu gradu bijelome* (SM 62:286)

♦ bez atribucije: *Od Ušćupa i od Albasana* (Vuk IV,10:264); Vuk VI, 11; SM 62; MH III, 5

Vide SKOPLJE

UZOLAC

♦ bili: *Kad se vrati od Uzoca bila* (MH IV, 35:61)

♦ butum prokleti: *U Uzocu butum prokletome* (MH IV, 35:2)

http://www.balkaninstitut.com

- kleti: *Beg pogleda niz Uzolac kleti* (MH IV, 35:173)
- bez atribucije: *Na Uzolac poraz Janje lipe* (MH IV, 35:114)

Neizvesna ubikacija.

Prema komentaru uz muslimanske pesme (MH III–IV), niko od pevača nije znao da kaže gde bi taj grad mogao biti. Na osnovu pomena Brloga i sela Plačkog, mogao bi biti negde oko Velike Kapele, sa kotarske strane.

Pominje se u kontekstu pogibije ličkog Mustaj-bega (*vide* UDBINA).

Literatura: Imenik YU 408; MH III–IV, komentar.

UŽBAR

- bili: *Čak daleko od Užbara bila* (MH IV, 46:115)
- bez atribucije: *Zlatka tvoja do Užbara ne će* (MH IV, 46:131)

Vide UDBAR

UŽICE

O Užica, Titovo Užice

E Nejasno. U Češkoj ima naizgled podudaran toponim *Úžice*, ali on se tumači kao patronimsko obrazovanje od nadimka *úž* 'zmija belouška', tako da bi njegov srpski ekvivalent glasio **Užići*. Moglo bi se pomišljati na komparativ *uži*, jer je tamošnja tvrđava podignuta na mestu gde se, idući uzvodno, dolina Đetinje sužava u klisuru, ali i za takvo obrazovanje nedostaju paralele. (A. L.)

- grad: *I Srbiju do Užica grada* (Vuk II, 98:18); Vuk IV, 41
- grad bijeli *U Užicu gradu bijelome* (Vuk II, 97:3)
- kameni grad: *Iz Užica kamenoga grada* (SANU IV, 43:2)
- bez atribucije: *Đe Užice tama popanula* (Vuk IV, 27:4); Vuk IV, 46, 62; KH II, 59; KH III, 1

1. Grad u Srbiji (43°51'N, 19°50'E), na obalama reke Đetinje, 24 km zapadno od Požege.

Srednjovekovni utvrđeni grad, zapadno od Užica, prvi put se pominje 1374, kad su knez Lazar i kralj Tvrtko, uz pomoć 1.000 konjanika mađarskog kralja Lajoša, pobedili u njemu Nikolu Altomanovića, uhvatili ga i oslepili (stari tekst kaže: „razbi knez Lazar Nikolu župana od Užica i oslepi ga"*). Tvrđava u okuci reke Đetinje izgrađena je za odbranu druma koji je povezivao Srbiju s Bosnom. Podignuta je na visokoj, sa tri strane nepristupačnoj litici.

Turci su osvojili Užice 1463, nekoliko godina posle pada Smedereva. Idući prema Bosni, sultan Mehmed II zauzeo je Užice pošto je grad prethodno tukao topovima. U drugoj polovini XV v. Mađari su sa Srbima prodirali duboko u unutrašnjost Srbije i dolazili čak do Užica. Sa udaljavanjem ratne opasnosti, naročito posle pada Beograda, značaj užičkog grada je opao, za razliku od naselja koje se u to vreme intenzivno razvija. I kasnije, u XVII v., grad nije imao značajniju ulogu kao fortifikacioni objekat sve do austrijsko-turskih ratova. U tim ratovima, Austrijanci su ga bezuspešno napadali 4 puta (1688, 1690, 1717. i 1737).

Kada je u XVII v. putovao tim krajem, Evlija Čelebija zapisuje da je Užice šeher, napredni grad sa 4.800 kuća, da ima 3 mahale hrišćanske raje i 1 jevrejsku mahalu, da u varoši nema Jermena, Mlečana, Mađara i Grka, već da u njoj žive većinom Latini (tj. hrišćani katolici), Srbi i Bugari. Užička čaršija je u to doba imala 1.140 dućana, jedan bezistan i pet kafana. Preko reke su vodila tri drvena i tri kamena mosta. Evlija Čelebija takođe navodi devet imena znamenitih turskih autora iz Užica, od kojih laicima danas nijedno nije poznato.

U XIX v. Užički grad je bio važno tursko uporište u borbi protiv Srba, počev od Prvog ustanka pa sve do 1862. U Prvom srpskom ustanku za Užički grad vođene su borbe 1805. i 1807. U srpskim rukama grad je bio od 1807. do 1813, kada je bez borbe došao ponovo u turske ruke. Do sukoba između Srba i Turaka dolazilo je često posle 1815, ali se najveći deo tih okršaja odigravao u varoši koja je tada dosta stradala. Najveći sukob zabeležen je 1862. posle bombardovanja Beograda (događaji na Čukur-česmi). U

http://www.balkaninstitut.com

Užice

ovoj borbi Užički grad je odigrao svoju poslednju ulogu kao fortifikacioni objekat. Na osnovu odredaba Konferencije garantnih sila u Istambulu, grad je tada porušen, a varoš zapaljena.

U pesmi o „dijobi Jakšića" javlja se kao južni graničnik srpskih zemalja:

Dmitar uze zemlju Karavlašku,
Karavlašku i Karabogdansku,
I sav Banat do vode Dunava;
Bogdan uze Srijem zemlju ravnu,
Srijem zemlju i ravno Posavlje,
I Srbiju do Užica grada
(Vuk II, 98:13–18).

U drugim pesmama pominje se kao grad Skopljanin/Sklopljak Ali-paše (Vuk IV, 41; SANU IV, 43), kao mesto u kontekstu boja na Čačku 1805. (Vuk IV, 46) itd. Posebno se bojem pod Užicem 1807. bavi pesma Vuk IV, 27.

2. U muslimanskim pesmama (KH II, 59; KH III, 1) verovatno se ne misli na Užice u Srbiji, već, prema sižeu, na neko istoimeno mesto u Kotarima:

Polje pređe, do Lipovca sađe.
Lipovac pređe, na Križice sađe,
Križice pređe, na Užice sađe.
Užice pređe, do Bukovca sađe,
Bukovac pređe, na Ključarsko sađe,
do Vedrina već popasno doba.
Kad se beže Zadru pomolio
(KH III, 1:209–215;
isto i KH II, 59:752–761).

Na današnjim geografskim mapama takvog mesta na toj lokaciji nema.

Literatura: Дероко 1950, 151–152; Нешковић 1970, 552–558; Вукановић 1975, 168; Каниц 1, 1985; Гавриловић 1994, 180; EČ 384 (пар. 29), 386, 388; Даничић 3, 359*; *Рјечник* s.v.

http://www.balkaninstitut.com

V

VAGANAC (Donji i Gornji)

➊ Sapuates

🄴 Od *vagan* 'drvena posuda', možda kao metafora za oblik brda, up. brdo *Vagan* u zapadnoj Šumadiji. (A. L.)

- selo: *Preko polja do sela Vaganca* (MH IX, 1:121)

⊘ 44° 34′ N, 15° 17′ E

Mesto u Hrvatskoj.

Naselja (Donji i Gornji) na desnoj obali Korane u Zadarsko-kninskoj županiji, blizu Drežnika, oko 23 km severno od Korenice.

Pominje se u kontekstu pogibije bana Berislavića 1520. kao mesto u kome je pašina kula.

> Još i: dva Vaganca u Bosni: Bravski i Bjelajski.

Literatura: *Hrvatski leksikon* II s.v.

VAKUF (Gornji, Donji, Kulen), Vakup, Skoplje

➊ Uskopye Vakfi, Dolnje Skoplje, Gornje Skoplje, Džisri Kebir

🄴 Tur. *vakıf* 'posed džamije, zadužbina'. Županiju *Uscopla* pominje već pop Dukljanin; isti naziv sreće se i u Hercegovini, gde se u XV v. beleži selo *Uskoplja*; verovatno pridev na *-jь* u ženskom rodu prema *župa*, *reka* ili *vьsь* 'selo' od nadimka **Uskop* 'uškopljen čovek, kastrat'; nema veze sa supstratnim toponimom *Skoplje* u Makedoniji. (A. L.)

Vakuf

- bez atribucije: *Niz Paležje do Vakufa sići* (MH III, 4:606)

Vakup

- prokleta palanka: *Baš u Vakup prokletu palanku* (Vuk IV, 30:10)
- bez atribucije: *Od Vakupa dva Kulinovića* (Vuk III, 35:46)

Skoplje

- bijelo: *I on siđe Skoplju bijelome* (MH VIII, 4:191)
- ravno: *Pa je ravno Skoplje porobio* (MH VIII, 4:192)
- ravno Donje i Gornje: *Ravno Skoplje i Dônje i Gornje* (MH VIII, 4:193)
- gornje: *Osmanaga od Skoplja gornjega* (MH III, 18:351)
- kameno: *Ven da te nosim do Skoplja kamena* (MH IV, 30:47)
- široko: *Sići hoću Skoplju širokome* (MH VIII, 4:176)
- bez atribucije: *A na Skoplje oni okrenuše* (MH III, 3:224); ER 82; MH III, 14; MH IV, 30; MH IX, 23

1. Donji Vakuf (nekada Dolnje Skoplje) — varošica uz desnu obalu Vrbasa u dnu Skopaljskog polja. Od XVI v. to je mali trgovački i saobraćajni centar ovog kraja i sedište turske feudalne aristokratije Skoplja. U njemu su češće boravili alajbegovi Kliške live u kojoj je bilo i Skoplje nahija. U njemu je bila i kula begova Kurića.

2. Gornji Vakuf (ranije Gornje Skoplje) — varošica u Bosni, na reci Vrbasu. Leži uvrh Skopaljskog polja. Razvila se u XVI v. u župi Uskoplje. Tu je duže od 250 godina bio mali zanatski centar onog kraja, a u bližoj i daljoj okolini bilo je više odžaka sitni-

http://www.balkaninstitut.com

jih feudalaca. U samoj varošici bile su 3 kule, a njihovi gospodari su bili age.

Gornji i Donji Vakuf (u formi: Skoplje) sa okolinom izričito se pominju u pesmi o ramskom manastiru (MH VIII, 4):

A ja idem ka kršnu Kupresu,
Radit hoću Kupres porobiti,
Roblje svesti i pl'jeno stjerati,
Sići hoću Skoplju širokome,
Ako Bog da i Gornje i Dônje
I Bugojno i Veselu stražu,
Sve odžake kraj vode Vrbasa
Do proklete kule Ždralovića! (173–180).

Skoplje se pominje i u neodređenom vidu zajedno sa junacima koji se vezuju za njega:

A od Skoplja dva mlada Kopčića,
Od Bosne su dva mlada vezira
(MH IX, 23:22, 23).

U muslimanskim pesmama „oba Skoplja" se pominju u kontekstu osvajanja Bihaća 1592. (MH III, 4), a pojedinačno Gornje i Donje u različitim neistorijskim kontekstima.

3. Kulen Vakuf (nekada Džisri Kebir 'veliki most') — stari grad na veštačkom ostrvu uz levu obalu Une. Podignut je između 1703. i 1730. Prema predanju, podigao ga je Salih-paša Kulinović koji se vezuje za drugu polovinu XVII v. Porušen posle 1878.

Pesma (Vuk III, 35) u Vakupu pominje dva Kulinovića i to će najpre biti Kulen Vakuf u kome je nekad stajao njihov grad. Takođe za taj Vakup vezuje se i Kulin-kapetan u kontekstu boja na Mišaru 1806. (Vuk IV, 30).

Literatura: Kreševljaković 1954, 77, 78; Вукановић 1975, 139; Гавриловић 1994, 26; VE s.vv. *Grad*, *Vakuf*; EČ 129 (nap. 23); Даничић 3, 382; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 408.

VALONA, Valonja

⓿ Aulon, Vlorë

E Stsrp. *(V)avlonь* od gr. *Aulōn*, akuz. *Aulōna* 'kanal', ital. *Valona* i alb. *Vlorë* / *Vlonë* verovatno posredstvom slov. oblika. (A. L.)

Valona

♦ bez atribucije: *Od Valone i od Dibre donje* (SM 170:240)

Valona XVI v.

Valonja

♦ bez atribucije: *Od Valonje i od Dibre donje* (Vuk VIII, 73:286)

⊘ 48° 27′ N, 19° 29′ E

Grad, luka i pomorska baza u južnoj Albaniji.

Leži u s/i delu Valonskog zaliva. Oko 2 km j/z od grada je luka sa ruševinama stare tvrđavice. Pod antičkim imenom *Aulon* prvi ga pominje Ptolemej. Posle podele Rimskog carstva bila je pod Vizantijom u temi Drač, potom kraće vreme i u sastavu Epirske despotovine i nemanjićke Srbije, a od 1417. do 1912. držali su je Turci, sa kraćim prekidima kada je bila pod Mlecima. U Valoni je 1912. proglašena nezavisnost države Albanije. Tokom oba svetska rata bila je italijanska vojna baza.

U vizantijsko vreme Valona je bila titularno episkopsko sedište, a među poznatim episkopima iz Valone pominju se Nazarije (458) i Sotir (553). Za vreme Latinske kraljevine u Valoni je uspostavljeno sedište latinskog biskupa. U tursko doba bila je kaza Beratskog sandžaka u vilajetu Janjina, a njeno ime je glasilo Avlonija. Prilikom turskog pohoda na Italiju 1480, Valona je bila najvažnija luka turske Albanije i polazna tačka celog poduhvata.

Pominje se u kontekstu boja na Krusima 1796. (SM 170) i pohoda Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1852–1853. (Vuk VIII, 73).

Literatura: Латковић 1954; Бартл 2001; VE s.v.

http://www.balkaninstitut.com

VALJEVO

➊ Gradac

E 1398: *u Valjevo*, toponim rasprostranjen širom slovenskog sveta. Jedno selo *Valjevo* nekada se nalazilo u donjoj Podravini, drugo kod Vranja; dva *Valeva* postoje u Belorusiji, jedno u sz. Rusiji kod Novgoroda, jedan *Walew*, koji se 1385. beleži takođe u srednjem rodu, *Valeuo*, u Poljskoj kod Lođa. Verovatno prisvojni pridev od ličnog imena **Val'ъ* od inače slabo potvrđene antroponimske osnove; kao praslovenski može se još utvrditi hipokoristik **Valъkъ* > polj. *Wałek*, češ. *Válek*, toponimi polj. *Wałecz*, češ. *Valeč*, stsrp. *Vaalčь* 1316, dan. *Valač* kod Kosovske Mitrovice. (A. L.)

- bez atribucije: *Memed-aga u Valjevo dođe* (Vuk IV, 24:404)

⊘ 44° 16′ N, 19° 53′ E

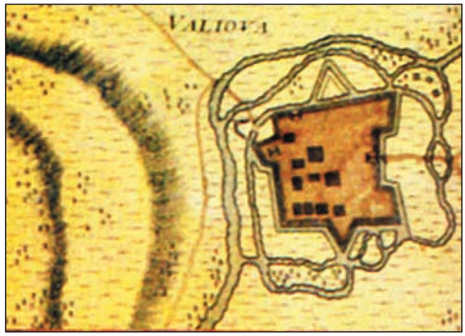
Grad u Srbiji.

Nalazi se u zapadnom delu zemlje, u gornjoj dolini Kolubare, na spoju reka Obnice, Jablanice i Gradca, u kotlini koju omeđuju obronci planina Medvednik, Maljen, Jablanik i Povlen.

Pod nazivom Gradac pominje se 1019, a pod imenom Valjevo prvi put ga beleže Dubrovčani u pismu kneginji Milici 1398.

Turci su osvojili Valjevo 1458. i kao nahiju pripojili ga Smederevskom sandžaku. Austrijanci su ga zauzeli 1683. u austrijsko-turskom ratu, ali su ga 1690. Turci povratili. Isto se ponovilo u XVIII v., s tim što je grad duže ostao u austrijskim rukama (1717–1737). U sledećem austrijsko-turskom ratu 1788–1791. Valjevo su 1788. zauzeli frajkori pod komandom Alekse Nenadovića, ali je Svištovskim mirom 1791. ponovo vraćeno Turcima.

U Valjevu je dahija Fočić Mehmed-aga pogubio Aleksu Nenadovića i Iliju Birčanina 23. januara 1804. U Prvom srpskom ustanku Valjevo su oslobodili Jakov i prota Mateja Nenadović 19. marta 1804. Tom prilikom se naročito istakao kolubarski knez Nikola Grbović. Ustanici su držali Valjevo sve do kraja septembra 1813. kada je ustanak ugušen. U Drugom srpskom ustanku Valjevo je konačno oslobođeno maja 1815.

Valjevo

Pominje se u kontekstu početka bune protiv dahija, tj. Prvog srpskog ustanka 1804. U ovoj pesmi je čuveni opis seče knezova i kletva kneza Alekse Nenadovića koja se potom često provlači kroz epiku:

A Aleksa sjede na ćupriju,
Pa ovako poče govoriti:
„Bog ubio svakog rišćanina,
Koji drži vjeru u Turčinu!
Ah Jakove, moj rođeni brate!
Ti ne drži vjere u Turcima,
Đe s' udesiš, udri se s Turcima."
Još Aleksa govoriti šćaše,
Ali dželat govorit' ne dade,
Trže sablju, ods'ječe mu glavu
(431–440).

Literatura: Hrabak 1953, 91–102; Вукановић 1975, 26; Isailović 1989; Гавриловић 1994, 139; *Valjevo* 1994; VE s.v; ЕП 1 s.v; *Рјечник* s.v.; Даничић 1, 102; ЕЧ 97 (нап. 13).

VARAD

- grad: *Hoću ići ka Varadu gradu* (Vuk III, 38:46); (MH IV, 44, 50
- bijeli grad: *U Varadu, u bijelu gradu* (MH IV, 44:219); EH 5
- ukraj mora grad: *Od Varada ukraj mora grada* (Vuk III, 38:37)
- bijeli: *Otišli su bijelu Varadu* (MH IV, 50:611)
- bili: *Osmanbeže od Varada bila* (MH IV, 46:31); MH IV, 50
- bez atribucije: *Šenluk čini od Varada bane* (Vuk III, 38:39); MH IV, 44, 45, 46, 50; EH 5

Vide ORADEA

http://www.balkaninstitut.com

VARADIN

- grad: *Ode pravo gradu Varadinu* (Vuk II, 42:98); SANU III, 70, 71
- bijeli grad: *U bijelu Varadinu gradu* (Vuk II, 32:72); Vuk IV, 24
- tvrdi grad: *Na tvrdome gradu Varadinu* (Vuk II, 42:4)
- bez atribucije: *Sve od Vršca pa do Varadina* (Vuk II, 81:181); KH I, 21

Vide PETROVARADIN

VARAŽDIN

➊ Garestin

🅴 Mađ. *várasd* 'gradić', *-in* od mađ. lokativnog sufiksa (Skok III 567a). (A. L.)

- bez atribucije: *Od Karlovca sve do Varaždina* (MH IX, 3:39)

⊘ 46° 18′ N, 16° 20′ E

Grad u Hrvatskoj.

Mesto na desnoj obali reke Drave, 76 km severno od Zagreba.

U centru današnjeg grada sačuvano je staro srednjovekovno utvrđenje. Nekada je Varaždin bio smatran drugim gradom po važnosti u Hrvatskoj.

Prvi put se pominje 1181. kao sedište županije (*comes de Varesdin*). Od 1209. ima status slobodnog kraljevskog grada koji je dobijen od kralja Andrije II, a 1220. potvrđen poveljom Bele IV. Taj grad su 1242. znatno razorili Mongoli. Krajem XIV v. prelazi u ruke grofova Celjskih, ali ga je obnovio i utvrdio tek baron Ivan Ungnad 1464. pod pretnjom opasnosti od Turaka. Sredinom XVI v. naglo se razvija u politički, vojni i trgovački centar. Krajem istog veka preuzimaju ga grofovi Erdedi, naslední varaždinski župani. Upravo u to vreme Turci se prvi put probijaju do grada (preko Koprivnice i Kalnika), ali su odbijeni. Od 1595. Varaždin je sedište Slavonske (Varaždinske) Krajine, a početkom XVII v. je bolje utvrđen. U Krajini 1735. izbija buna varaždinskih krajišnika kojoj se pridružuje i stanovništvo, ali je brzo ugušena i smirena obećanjima. Dve godine kasnije (1737) sprovedena je reorganizacija Varaždinske Krajine.

U XVI v. u Varaždin dolaze jezuiti, osnivaju Zakmardijev konvikt i grade svoje crkve i manastire u baroknom stilu. U XVIII v. Varaždin je sedište upravnih institucija banske Hrvatske, ali 1767. strada u velikom požaru, pa se uprava ponovo vraća u Zagreb.

Pominje se u kontekstu drugog turskog pohoda na Beč 1683.

Literatura: *Рјечник* s.v.; VE s.vv. *Grad*, *Varaždin*; ЕП 1 s.v.

VARCAR

- bez atribucije: *U Varcaru konak učiniše* (MH III, 3:172)

Vide MRKONJIĆ GRAD

VARNA

🅴 765. gr. *Várnē*, od slov. **vorna* 'vrana, crna', sa izostankom likvidne metateze, ili **Varьna*, pridev od *varъ* 'kreč', up. selo *Varna* kod Šapca. U antičko doba *Odēssós*, verovatno trački naziv od indoevropskog korena *ud-* 'voda' (up. *Odesa*). (A. L.)

- bijela: *A ja odoh pod Varnu bijelu* (SM 55:582)
- bijela na krajinu: *Pod bijelom Varnom na krajinu* (SM 55:259)
- bez atribucije: *I pod Varnom grob ti iskopati* (SM 55:551); Vuk VIII, 73

⊘ 43° 12′ N, 27° 57′ E

Grad, luka i pomorska baza na severnom delu crnomorske obale u Bugarskoj.

Za vreme Turaka, Varna je bila utvrđeni rejon jer se nalazila na pravcu koji povezuje Istambul sa donjim tokom Dunava. Na tom pravcu vođene su borbe u rusko-turskim ratovima. U sastav Bugarske je ušla 1878.

Čuvena bitka kod Varne, između kralja Vladislava III Varnenjčika i sultana Murata II, odigrala se 10. novembra 1444. U njoj je poginuo kralj Vladislav, a njegovom pogibijom Turci su dobili ovu bitku koju su bili na putu da izgube.

Pesme pominju Varnu u kontekstu rusko-turskog rata iz 1828. (SM), odnosno Omer-pašinog udara na Crnu Goru 1852–1853. (Vuk).

Literatura: VE s.v.

http://www.balkaninstitut.com

VAŠKOVO

- ravno: *Da idemo u Vaškovo ravno* (SM 102:16)
- bez atribucije: *U Vaškovo ili Kolašinu* (SM 102:17)

⊘ 43° 5′ N, 19° 24′ E

Selo u Crnoj Gori.

Smešteno je na desnoj obali Tare, prema Pljevljima, gde je bio stari (i jedini) prelaz preko reke Tare u njenom dugom i dubokom kanjonu.

U pesmi se pominju predstavnici četiri bratstva u Gornjoj Morači, od kojih je „harambaša Boja“ bio rodonačelnik bratstva Bojići. Vaškovo je u tom kontekstu očigledno tursko mesto budući da, jednako kao i Kolašin, predstavlja mogući cilj hajdučkog pljačkaškog pohoda.

Literatura: Imenik YU 410.

VELES, Velez

➊ Vilaz-ora, Ćuprili, Titov Veles

🅴 1019. u povelji Vasilija II *Velessós*. Predsl. *Byláz-ōra* verovatno je složeno ime, čiji se drugi deo poredi sa alb. *urë* 'most' (up. tur. naziv *Köprülü*!), a u slovenskim ustima odrazio se, grčkim posredstvom (*b* > *v*), samo prvi član, možda uz asocijaciju na slovenskog boga *Velesa*. (A. L.)

Veles

- ravni: *Po Serezu i Velesu ravnu* (SM 63:219)

Velez

- bez atribucije: *Do Veleza i vode Vardara* (Vuk II, 30:4)

⊘ 41° 42′ N, 21° 46′ E

Grad na Vardaru, u Makedoniji.

Stari grad južno od istoimenog mesta u Makedoniji, u Velikoj klisuri niže ušća Topolke. Pominje se još 216. pre n.e. kao dardansko mesto *Byláz-ōra*, locirano nešto južnije od današnjeg Velesa. Pod rimsku vlast došao je 168. pre n.e. U srednjem veku nad njim su vladali Vizantinci, Bugari, Srbi.

Kada su krstaši početkom XIII v. osvojili Konstantinopolj, bugarski car Kalojan je iskoristio priliku da zavlada istočnom Makedonijom, a već 1205. bili su u njegovoj vlasti i Veles i Ohrid. Pod vrhovnom vlašću Nemanjića bio je od 1208. do 1213, a posle toga u rukama Stefana Dečanskog, cara Dušana i, najzad, despota Olivera. Turci su ga osvojili kad i Makedoniju.

Današnji Veles je 52 km nizvodno od Skoplja. Ima veliki broj srednjovekovnih manastira. U XVII v. bila je u njemu vladičanska stolica.

Pesma ga pominje u kontekstu boja na Deligradu 1806. (SM 63), a kod Vuka se javlja u neistorijskom kontekstu („Nahod Momir“).

Literatura: Sokoloski 1959, 147–176; Ковачевић 1887; Даничић 3, 567; *Рјечник* s.v.; VE s.v. *Grad*; ЕП 1 s.v.

VELESTOVO

🅴 Selo *Velestovo* ima i kod Ohrida, a u Tesaliji nekada je postojalo *Velestino*. Ovi toponimi pretpostavljaju slovensko lično ime **Velest* ili **Velesta*, čija struktura nije jasna. (A. L.)

- selo: *A posla je selu Velestovu* (SM 12:16); Vuk VIII, 15
- malo selo: *I maloga sela Velestova* (Vuk IV, 8:94)
- maleno selo: *Od malena sela Velestova* (Vuk VIII, 53:53)
- krvavo selo: *Od krvava sela Velestova* (SANU IV, 13:394)
- krvavo ravno: *Na krvavo ravno Velestovo* (SM 132:86)
- bez atribucije: *S Velestova Mrvalja Vukotu* (SM 99:7); Vuk VIII, 15; SM 140; SANU IV, 13

⊘ 42° 31′ N, 18° 57′ E

Selo kod Kčeva u Crnoj Gori.

Takođe i istoimeni predeo na jugu od planine Kopitnika.

Pripada oblasti čevskog plemena (ili Ozrinića), ali je danas na teritoriji opštine Danilovgrad koja obuhvata uglavnom područje plemena Bjelopavlići.

U selu koje leži pored glavnog puta postoje dve crkve (sv. arhanđela Mihaila i sv. Pantelejmona) za koje se ne zna kad su podignute.

Još i: istoimeno mesto u Makedoniji.

Pesme u Velestovu pominju Andriju Šogovića (SM 12), Mrvalja odnosno Mrvalje-

http://www.balkaninstitut.com

vića Vukotu i Mandušića Vuka (SM 99, 140). Javlja se takođe i u kontekstu istrage poturica 1707. (SANU IV, 13 — u pesmi pogrešno 1702) i pogibije Alaj-bega Čengića (Vuk VIII, 15). U SM 132 poznati hajduci Stanko i Nikola Sočivica pominju se kao sinovci Lazara Pecirepa, a Velestovo kao njihovo boravište. Istorijske Sočivice, međutim, nisu bile u srodstvu sa Pecirepom (jedan od trojice braće bio je u njegovoj hajdučkoj družini) i živeli su u Imotskom (Hrvatska).

Literatura: Геземан 2002; ЕП 1 s.v.

VELETA, Velet

E Slovensko lično ime **Velęta*, isprva verovatno u množini *Velete* kao porodični nadimak. (A. L.)

♦ selo pitomo: *Od Veleta sela pitomoga* (SM 175:18)

⊘ 42° 35′ N, 19° 4′ E

Mesto u Crnoj Gori.

Nalazi se blizu Danilovgrada, u Danilovgradskoj opštini.

Pesma ga pominje kao mesto u kojem je knez izvesni Krejo Nikolić, a stavlja ga u kontekst pohoda Bjelopavlića na Pipere (u kome Rade Bošković sveti mučku smrt svog brata Laka Vulanova).

Literatura; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 411.

VELEZ

♦ bez atribucije: *Do Veleza i vode Vardara* (Vuk II, 30:4)

Vide VELES

VELIKA HOČA, Hača, Oča

E Stsrp. *Hotьča / Hodьča*, prisvojni pridev na *-jь* u ženskom rodu prema *vьsь* 'selo' od ličnog imena **Xodъkъ* ili **Xotъkъ*, skraćenog od *Hodimir* odnosno *Hotimir* ili sl., up. *Foča*, u muškom i srednjem rodu u Sloveniji *Hoč*, *Hoče*, u Češkoj *Chodeč* (gen. *Chodča*), u Poljskoj *Chodecz* pored *Chotecz*, *Chocz*. (A. L.)

Hača

♦ bez atribucije: *Sve od Hače i od Oraovca* (SM 63)

Oča

♦ bez atribucije: *I od Oče i od Oraovca* (Vuk IV, 10)

1. Selo u Srbiji (42° 23′ N, 20° 40′ E).

Nalazi se oko 5 km južno od Orahovca i spada u red najstarijih srpskih naselja u Metohiji.

Pominje se u svim poveljama Nemanjića, počev od Stefana Nemanje (1166–1196) do Stefana Dušana (1331–1355). Zna se da je u XV v. imala svoj trg.

U selu postoje crkve (ili njihovi ostaci): sv. Ane, sv. Arhanđela, sv. Ilije, sv. Jovana, sv. Luke, sv. Nedelje, sv. Nikole, sv. Petra, sv. Petke, Prečiste Bogorodice i sv. Stefana. Jedna od najstarijih je crkva sv. Nikole, sagrađena u XIII a obnovljena u XVI v. Crkva sv. Jovana i crkva sv. Stefana potiču iz XIV v. i obe su obnovljene u XVI v. Od Dušanovog doba vinogradi Velike Hoče pripadali su manastiru Dečani.

Pominje se u kontekstu bitke na Visočici 1796. (Vuk IV, 10) i boja na Deligradu 1806. (SM 63), oba puta kao mesto iz kojeg se regrutuje turska vojska.

2. Kako je Velika Hoča uvek bila veliko srpsko selo, moguće je da se radi zapravo o jednom drugom mestu, Hoči Zagradskoj (42° 10′ N, 20° 41′ E). Ova Hoča je selo na levoj obali Prizrenske Bistrice, oko 5 km j/z od Prizrena u Srbiji. Veliki župan Stefan Nemanja priložio ga je 1198/99. Hilandaru, što je kralj Milutin potvrdio. Kao *Hodča* pod Cviljenom pominje se 1348. u Arhanđelovskoj povelji srpskog cara Stefana Dušana. Pod imenom Hoča Zagradska upisana je na Triodu iz XVI–XVII v. koji se čuvao među knjigama crkve sv. Đorđa Runovića u Prizrenu.

Krajem XVIII v. Srbi iz sela primili su islam, a kasnije se poarbanašili. Do kraja tog veka u selu je postojala crkva sv. Nikole. Južno od sela, u brdima, nalazi se pećina-isposnica, koja je pregradnim zidom bila pretvorena u crkvu.

Literatura: Пурковић 1940; Даничић 3, 420–421; ЕП 1 s.v. *Велика Хоча*; 3 s.v. *Хоча заградска*.

http://www.balkaninstitut.com

VELIKI AN

- bez atribucije: *Od Laba do Velikog ana, | Od Ana do Goleša planine visoke* (SANU II, 30:1004–1005)

Vide VLADIČIN HAN

VELIKO ZALOŽJE, Založje

- kleto: *Dvi košute sa Založja kleta* (MH III, 4:63)
- bez atribucije: *Po Založju vojsku ustavio* (MH III, 4:663)

⊘ 44° 49′ N, 15° 54′ E

Selo kod Bihaća (BiH).

U pesmi se pominje samo kao Založje, u kontekstu pada Bihaća u ruke Hasan-paše Predojevića 1592. (*vide* BIHAĆ).

Literatura: Imenik YU 438.

VELIMLJE

E U popisu Hercegovačkog sandžaka iz 1475/77. *Velimje* i *Velimlje*. Kao i *Velim* u Češkoj, *Velem*, *Veleny* u Mađarskoj, pridev na *-jь* od ličnog imena **Velimъ* (skraćenog od *Velimir*). (A. L.)

- bez atribucije: *Na Velimlje kod Carske Palanke* (Vuk IX, 5:359)

⊘ 42° 49′ N, 18° 37′ E

Selo u Crnoj Gori.

Nalazi se u blizini Nikšića i važi za najstarije selo u Gornjim Banjanima.

Ima crkvu sv. Save za koju se ne zna tačno kad je podignuta, ali se pretpostavlja negde oko XVI v. Živopisana je 1605. i predstavlja najstariju crkvu u plemenu Banjana. Na groblju postoji crkva arhanđela Mihaila iz poslednje decenije XVI v. Ta crkva je zadužbina plemena Banjani.

Kod Vuka u *Rječniku* Velimlje je „ravnina u Banjanima". Komentar priređivača u Vuk IX, 5 (ispod pesme): „Turska pandurica u Banjane, sad je gomila".

Pominje se u kontekstu Grahovske bitke 1836.

Literatura: Marković 1988, 24; *Рјечник* s.v.; ЕП 1 s.v.

VELJE DUBOKO, Duboko

Velje Duboko

- bez atribucije: *Otidoše u Velje Duboko* (SM 164:11)

Duboko

- bez atribucije: *U Duboko kad Turci dođoše* (SM 164:18)

⊘ 42° 46′ N, 19° 15′ E

Selo u Crnoj Gori.

Nalazi se u oblasti plemena Rovca između Kape moračke i Maganika.

Na ulazu u selo, na uzvišenju iznad Donjeg Sela, nalaze se groblje i crkva. Prema predanju, crkva je ranije bila na lokalitetu Ledinci, ali je sredinom XIX v. preneta na današnje mesto zbog čestih snežnih lavina.

Pesma u njemu pominje Tripka Gulišića u kontekstu neslavnog turskog skupljanja harača po Morači.

Literatura: Барјактаровић 1984; ЕП 1 s.v.

VENECIJA, Mleci, Mletak, Mljeci, Mljetačka, Mljetak, Mljetok, Venedig

I Venezia

E Venezia *Mleci, Mletaka* < *Mneci, Mnetaka* < stsrp. *Bnetci* < *Bъnetьci*, dalmatoromanskim posredstvom od lat. prideva *veneticus* 'venecijanski', množina *Venetici* 'Venecijanci' (Skok I 137–138). (A. L.)

Mleci

- grad: *A pod Mletke grada udariše* (Vuk II, 89:693); MH I, 33
- cvijet od gradova: *Mleci su ti cvijet od gradova* (Vuk VIII, 43:54); SM 64
- bijeli: *Odvešću te u Mletke bijele* (Vuk III, 83:17); ER 123; MH II, 20; MH III, 8; SM 123
- bili: *Ono valja svih bilih Mletaka* (MH I, 50:18)
- ravni: *Jer je iša' do Mletaka ravnih* (MH VIII, 26:57)
- duboki: *A šilje je u Mletke duboke* (SM 70:2)
- bogati: *Povede je u Mletke bogate* (SM 106:240); SM 113
- kleti: *A u kletih Mlecih okivate* (MH IV, 37:357); MH III, 19
- prokleti: *Mi odosmo u Mletke proklete* (MH III, 19:484)

http://www.balkaninstitut.com

Venecija

- latinski: *Preko mora u Mletke latinske* (SANU III, 28:2)
- vlaški: *U Mletci je vlaški okovana* (EH 1:224)
- bez atribucije: *Viđe lice dužde od Mletaka* (Vuk II, 56:146); Vuk II, 87, 89, 90, 92; Vuk III, 36, 43, 60, 68, 79; Vuk IV, 4, 10; Vuk VI, 24, 36, 66, 71, 76; Vuk VII, 2, 16, 22; Vuk VIII, 43; ER 59, 135, 172; SANU II, 64, 83; SANU III, 10, 17, 28, 50, 58, 60, 67; SANU IV, 19; MH I, 32, 33, 68; MH II, 16, 20; MH III, 8, 10, 18, 19; MH IV, 30, 41, 43; MH VIII, 3; SM 7, 11, 64, 105, 106, 119, 129, 144, 168; KH II, 66, 67

Mletak

- bijeli: *Na daleko, u Mletku bijelu* (Vuk VI, 36:3); Vuk III, 81; Vuk VIII, 43; ER 188; MH I, 33
- široki: *Ti ćeš poći Mletku širokomu* (MH I, 33:244); MH I, 68
- pitomi: *Dok dođoše Mletku pitomome* (Vuk II, 92:175); SM 123
- pitomi latinski: *U pitomu Mletku Latinskome* (Vuk II, 87: 3)
- latinski pleteni: *U Latinskom Mletku pletenome* (Vuk II, 87: 22)
- latinski: *Kad su došli Mletku Latinskome* (Vuk II, 87:84); Vuk II, 92
- pokraj sinjeg mora: *U Mletcima pokraj sinjeg mora* (EH 2:330)
- bez atribucije: *Idi, brate, Mletku na čaršiju* (Vuk II, 90:37); Vuk III, 24, 36, 58, 64, 68; Vuk VII, 42; SANU III, 13, 39; MH II, 20

Mljeci

- tvrdi: *Glavu snese do tvrdih Mljetaka* (KH I, 21:571)
- bez atribucije: *I uteče dužde od Mljetaka* (MH I, 58:494); KH I, 21, 27; MH II, 56, 59

Mljetačka

- bez atribucije: *Ti podigni svu svoju Mljetačku* (MH I, 58:71)

Mljetak

- bez atribucije: *Što je puška u Mljetku kovana* (Vuk VII, 36:112); KH I, 21

Mljetok

- grad bijeli: *U Mljetoku, gradu bijelome* (KH II, 73:2)
- bez atribucije: *Među njima od Mljetoka kralje* (KH II, 73:3)

Venedig

bez atribucije: *Ni Venedig nakovô cekina* (MH VIII, 4:33)

⊘ 45° 26′ N, 12° 20′ E

Srednjovekovna država, danas najveći grad na jadranskoj obali Italije, morska luka i sedište provincije Veneto.

Leži u dnu Venecijanskog zaliva (*Golfo di Venezia*) na području laguna, oko 40 km severno od delte reke Po. Smeštena je na 118 ostrvaca razdvojenih kanalima, a međusobno povezanih sa oko 400 mostova.

Oblast laguna i močvara između reka Adiđe i Soče, koja je u II v. pre n.e. potpala pod vlast Rima, bila je naseljena plemenom Veneti. Posle provale Huna i pada Zapadnog rimskog carstva 476, iz okolnih primorskih mesta i gradova na teritoriju današnje Venecije stižu izbeglice koje se bave ribarstvom, plovidbom i gusarenjem. U vizantijsko-gotskom ratu ovo stanovništvo pomaže Vizantince, zbog čega dobija autonomiju u sastavu Ravenskog egzarhata. Provala Langobarda u Italiju 568. naterala je stanovništvo Venecije da se priključi zajednici 12 opština čije je središte tada bilo u gradu Herakleji, a od 742. do 811. u ostrvskom gradiću Malamoku koji je branio ulaz u Veneciju sa morske strane. Zajednica je sačuvala samostalnost sve do Ahenskog mira 812. kada je Venecija pripala Vizantiji. Pod uticajem i pokroviteljstvom Vizantije, zajednica gradova razvija lokalnu samoupravu sa lokalnim tribunima koji od 697. nadalje biraju vrhovnog

http://www.balkaninstitut.com

magistrata, poznatog kao *dužd*. Sedište zajednice opština premešteno je 811. iz Malamoka u Rialto, već uređeno naselje i važnu luku sa brodogradilištem. Oko Rialta, kao centra, razvija se novi grad *Venecija*.

Političku nezavisnost od Vizantije Venecija stiče u VIII v. kao rezultat reakcije na ikonoborske sukobe koje je započeo car Lav III Isavrijski. Kasnije je postala nezavisna republika, ali je održavala tesne odnose sa Carigradom, kako svedoči crkva sv. Marka. Osnovu pomorske i političke moći Venecije postavio je dužd Pietro Tradoniko (836–864) izgradnjom flote od oko 60 brodova koji su pomagali vizantijskoj mornarici u borbama protiv Saracena. Venecijanska flota se sukobljavala i sa neretljanskim gusarima i sa brodovima hrvatskog kneza Mislava (835–845), ali je bila poražena 839. i prisiljena da sklopi nepovoljan mir. Zahvaljujući pomorskoj trgovini sa Vizantijom, Venecija nagomilava bogatstvo i gradi snažnu flotu ratnih galija za pratnju trgovačkih brodova i ostvarenje prevlasti na Jadranu. Uz pristanak Vizantije, celokupna mletačka flota upada 1000. u Hrvatsko primorje i Dalmaciju i nameće svoju vrhovnu vlast gradovima Osoru, Zadru, Trogiru, Splitu i Dubrovniku, kao i ostrvima Rabu i Krku. Vizantija 1085. prenosi Veneciji sva prava nad Hrvatskim primorjem i Dalmacijom, čemu Venecija kasnije dodaje i Istru.

Venecija se udružila sa Vizantijskim carstvom radi suzbijanja Normana koji su 1081, posle zauzeća Barija, poslednjeg vizantijskog uporišta na zapadu, osvojili i grad Drač (u to vreme *Dyrrachium*, današnji *Durrës* u Albaniji), i pokušali da zauzmu Konstantinopolj. Venecija je poslala flotu u pomoć caru Aleksiju I, a za uzvrat je dobila trgovinske olakšice u čitavom Vizantijskom carstvu, čime je ostvarila potpunu premoć u trgovini na Mediteranu. Venecija se tako definitivno oslobađa vizantijskog uticaja i postaje samostalna republika, nazvana u slovenskom svetu *Mletačka republika* ili, kraće, *Mleci*.

Mletačka republika pomaže krstaške pohode i osniva uporišta u mestima koja su krstaši osvajali po Siriji, Palestini i Maloj Aziji. U borbi za prevlast u Italiji glavni suparnici su joj Piza i Đenova. Dužd Enriko Dandolo je nagovorio krstaše da 1202. predaju Veneciji Zadar, poslednje hrvatsko-ugarsko uporište na Jadranu. U zamenu za prevoz krstaške vojske na 480 mletačkih brodova, krstaši 1204. napadaju Carigrad, pa Venecija postaje gospodar *četvrtine i još polovine od četvrtine Rimskog carstva* — koju titulu duždevi naslednici zadržavaju sledećih 150 godina. Osim 3 osmine Carigrada i pojasa van gradskih bedema, pod vlast Mletačke republike tada su spadale čitava Albanija, Epir, Akarnanija, Etolija, deo Peloponeza, ostrvo Eubeja, veći deo ostrvlja u Egejskom arhipelagu i neki gradovi na evropskoj obali Bosfora. Povoljnim ugovorima Venecija je sebi obezbedila dominaciju u Levantu, a u borbi sa Đenovom zagospodarila je Kritom koji je pretvoren u glavnu vojno-pomorsku trgovačku bazu za novoosvojene oblasti. Venecijanska flota dominira Sredozemljem, a preko Gibraltara uspostavlja intenzivnu razmenu sa evropskim lukama na obalama Atlantskog okeana.

Đenova je eliminisana iz konkurencije 1381, a 1409. kupljena su od Ladislava Napuljskog sva dalmatinska ostrva sa zaleđem — izuzev Dubrovnika koji je 1358. postao nezavisna republika. Krajem XV v. grad je imao 200.000 stanovnika, a na tlu republike živelo je 2,5 miliona ljudi, mletačkih podanika. Dalje širenje i rast Venecije sprečen je razvojem novih pomorskih sila (Španija, Portugalija, Engleska, Holandija) i njihovih kolonija, pa težište sa Sredozemlja prelazi na Atlantski okean. Istovremeno, na Balkan i Levant stižu Turci.

U mletačko-turskim ratovima — koji sa prekidima traju od 1463. do 1718. — Turska je prinudila Veneciju da napušta posed za posedom: prvo celu Albaniju (do 1501) i ostrva Krf (1537) i Kipar (1571), u Kandijskom ratu (1645–1669) Krit, i u Morejskom

http://www.balkaninstitut.com

ratu (1714–1718) Peloponez, ostatak Krita i Gabelu na Neretvi.

U italijanskim ratovima koji su se vodili od 1494. do 1559. Venecija je bila prinuđena da formira Italijansku (Venecijansku) ligu za borbu protiv Francuza i Svete lige, a u nastavku ratova u XVI v. da diplomatijom i silom brani svoje interese od pretenzija Francuske, Španije i Nemačkog carstva. Od sredine XVIII v. venecijanska flota ima samo 20 linijskih brodova, 10 fregata, 20 galija i oko 100 manjih plovnih objekata. Njena trgovačka mornarica više nije bila u stanju da se meri sa novim pomorskim silama u Sredozemlju i Zapadnoj Evropi. Kada su 1796. Francuzi upali u Italiju, Mletačka republika je ukinuta 1797. mirom u Kampoformiju, na osnovu kojeg su njeni posedi u Dalmaciji pripali Austriji, a u Albaniji i Jonskom moru Francuskoj. Prema odredbama Bečkog kongresa 1815, venecijanska oblast ulazi u sastav Lombardijsko-venecijanske kraljevine pod austrijskom upravom. Posle italijanskih ratova za ujedinjenje, venecijanska oblast 1866. — na osnovu plebiscita — ulazi u sastav Kraljevine Italije.

U usmenoj tradiciji se smatra prototipom lepog i otmenog mesta pre nego vojno i politički moćne prestonice. Stoga atribucija „cvijet od gradova“ daje u poslovici varijantu: „Mleci cvijet a Carigrad svijet“. Tako se i velika dragocenost nekog predmeta, osobe ili apstraktnog pojma u pesmama često meri Mlecima:

U njemu je srce divojačko,
Ono valja svih bilih Mletaka
(MH I, 50:17–18).

Kao izuzetno važan grad — država, Venecija se pominje u mnogim kontekstima i u velikom broju pesama. U pesmama bez istorijskog okvira, obično se javlja kći mletačkog dužda kojom se žene epski junaci (npr. „Ženidba Maksima Crnojevića“ Vuk II, 89; MH I, 68; i dalje slično Vuk II, 87, 90, 92; Vuk III, 79; Vuk VI, 36; MH II, 20; SM 113; SANU III, 28), čak i mitski („Zmija mladoženja“ MH I, 32, 33). Jedna pesma (SM 106) peva i o ženidbi „duždа Mlečanina“. U načelu, dužd od Mletaka — verovatno zbog beskrupulozne mletačke politike koja je u okruženju bila na zlu glasu — u epici prolazi vrlo loše, na primer kao kum koji nastoji da obljubi kumu u „Ženidbi Marka Kraljevića“ (Vuk II, 56; SM 119).

Vrlo često pesme pominju Mletke kao mesto porekla izuzetno fine robe:

Vrh dolame dvije toke sjajne:
Jedne vite, a druge savite
Od žežene iz Mletaka srme;
(Vuk VI, 66:68–70)

Kakva mu je puli abahija?
Sva mu butum zlatom iskaljata,
Vezle su je četiri vezilje,
U Mletcima pokraj sinjeg mora.
Sve četiri oči izgubile,
Doklen su je malo nakitile,
Sa dve strane dvi almazli grane.
(EH 2:327–333)

On obuče od svile košulju,
A po njojzi zelenu dolamu
Od lijepe mletačke kadife
(Vuk VI, 24:95–97)

Još na Hajki alali pašmage,
Kojeno su u Mletke građene,
Mletačkijem zlatom šikosane
I leškijem srebrom potkovane
(SANU III, 50:45–48)

ili izuzetno dobrog oružja:

I da imaš svijetlo oružje,
Koga danas u Srbina nema,
I koje je u Mletke kovano
Tri godine trideset majstora
(Vuk VI, 71:67–70)

Za pojasom dvije puške male,
Nit' su lite, nit' čekićem bite,
No u Mletke od zlata salite,
A u lijep kalup slijevane,
U njih gvožđa ni drveta nema,
Potlje čekić koji vatru daje;
(Vuk VII, 2:44–49;
slično i Vuk III, 60; SANU II, 83;
SANU III, 10, 13, 17, 39, 58;
KH II, 66)

Da on ima šaru mletačkinju,
Koja mu je u Mletku kovana,

http://www.balkaninstitut.com

Kovali je tri mlada kovača,
Tri kovača i tri pomagača,
Kovali je za nedelju dana,
Od čista je srebra salivena,
I po srebru pozlaćena zlatom,
Na njoj ima devet samokresa,
Koji sami bez kremenja pale,
U mutnom je jedu okaljena,
Na junačku krvcu namenuta,
Gdi pogledi, promašiti neće,
Gdi udari melem ne pomaže.
(Vuk VII, 42:205–217)

Od pesama sa istorijskim kontekstom, SM 11 peva o Morejskom ratu, a SM 64 o padu Mletačke republike 1797. Dalje, Mleci se pominju u kontekstu boja na Kosovu 1389. (MH I, 58), boja u Martinićima 1796. (SM 168) i pod Visočicom iste godine (SANU IV, 10), francusko-austrijskih sukoba u Dalmaciji 1806. (Vuk VIII, 43), itd.

Literatura: Morris 1990; Даничић 1, 91, 92, 110; *Рјечник* s.vv. *Млеци, Млетак*; VE s.v.

VESELA STRAŽA

➊ Vesela Straxa

E Ovakva imena nadevana su u poznom srednjem veku tvrđavama po zapadnim krajevima, up. *Nehaj*. (A. L.)

♦ bez atribucije: *I Bugojno i Veselu stražu* (MH VIII, 4:166)

Grad bosanskih kraljeva u staroj župi Uskoplje (Bosna). Preko njega je u srednjem veku išao saobraćaj između Splita i bosanskih rudnika.

Prvi pomen vezan za mesto tiče se crkve u Veseloj Straži (1406), a grad se izričito spominje 1414. u povelji kraljice Barbare. Kralj Matija je 1463. darovao grad Veselu Stražu knezu Vladislavu Hercegoviću za njegove zasluge u borbi protiv Turaka. Tu se ona javlja kao kastrum (*castra Vesela Straza et castrum in comitatu de Usthopye*).

Turci su zauzeli Veselu Stražu oko 1478. U njoj je jedno vreme boravio budući skadarski vezir Mahmud-beg Bušatlija.

Pesma pominje ovo mesto u kontekstu propasti ramskog manastira (*vide* RAMA).

Literatura: Ердељановић / Николић 1899, 63–64; Vego 1957.

VESPRIM

➊ Veszprém

♦ grad: *Ti otidi u Vesprima grada* (Vuk VI, 5:43)

⊘ 47° 6′ N, 17° 55′ E

Grad u Mađarskoj.

Jedno od biskupskih sedišta koja je 1009. osnovao sveti kralj Stefan sa kraljicom Gizelom. Kraljica Gizela je u Vesprimu sagradila katedralu sa 4 zvonika, davala crkvi velike donacije i na kraju bila sahranjena u njoj. Njen primer sledile su još neke mađarske kraljice.

Vesprimska biskupija je tokom XIV v. bila jedna od najbogatijih u Mađarskoj. Imala je čuvenu teološku i pravnu školu i veliku biblioteku. Obe su, zajedno sa katedralom i čitavim gradom, razorene 1276. u unutrašnjim feudalnim sukobima. Posle bitke na Mohaču (1526) Turci su uništili sve posede biskupske stolice, a verski život uopšte bio je i dodatno otežan pojavom reformacije, dok nije praktično zamro. Do obnove je došlo tek posle 1686, kada je prestao turski suverenitet nad Mađarskom. Rekonstrukcija Vesprima počela je 1711, a završena je tek za vlade Karla III i Marije Terezije.

Pominje se u mitskom kontekstu o nahodu Simeunu izgrađenom oko edipovskog motiva, kao grad čijom se kraljicom junak ženi ne znajući da mu je majka (Vuk VI, 5).

VETISLAM

♦ grad: *A na gradu a na Vetislamu* (Vuk VI, 49:507)

Neizvesna ubikacija.

Pod imenom Vetislam (Feht-Ul-Islam, Fethislam) obično se javlja Kladovo, grad u s/i Srbiji na Dunavu. Tokom Prvog i Drugog srpskog ustanka, Srbi su ga zvali Svetislav.

Vetislam koji se pominje u pesmi ne može, međutim, biti Kladovo jer se radnja sižea odvija u potpuno drukčijem okruženju, tj. na prostoru koji omeđuju sledeći gradovi: Banjaluka, Bihać, Glamoč, Livno, Udbina, Vrljika, Zadar. S druge strane, ime Fetislam/Vetislam davano je tokom perioda tur-

http://www.balkaninstitut.com

ske vlasti raznim mestima, pa to što danas u naznačenoj oblasti nema naselja sa tim imenom, ne znači da u tursko vreme nije bilo možda čak i više njih.

Postoji takođe i mogućnost da se misli na Islam (*vide*), jedan od dva postojeća (verovatno Grčki), budući da se u njemu pominju Janota Diklić i Jovan, „sluga ćesarov".

VIDIN

Ⓞ Bononia, Vidinum, Bdin, Baba Vida

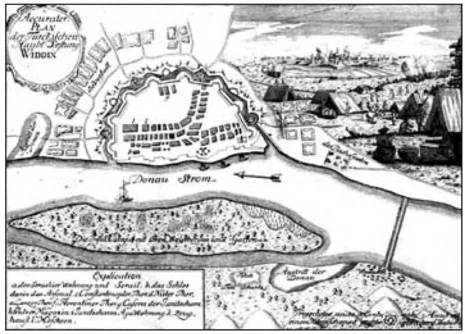
🄴 Stsrp. *Bъdynъ* disimilovano od **Bъnynъ* < *Bononia*, keltski toponim, koji se sreće i u Italiji (*Bologna*) i Francuskoj (*Boulogne-sur-Mer*), izveden od kelt. *bona* 'utvrđenje', up. još *Vindobona* 'Beč'. Današnji oblik po turskom izgovoru, rumunski *Diu* (Skok I 127). (A. L.)

- grad: *Već ga kažu u Vidinu gradu* (Vuk II, 75:103); Vuk VI, 44
- grad bijeli: *Na Vidinu gradu bijelome, | Onđe bješe starac Vladisave* (Vuk III 10:70–71); Vuk IV, 39
- bijeli: *Hajde s njome k bijelu Vidinu* (SM 55:417); SM 63
- veliki: *Opremi je velikom Vidinu* (Vuk IV, 31:165)
- turski: *Do Vidina turskog udariti* (KH I, 15:22)
- tvrdi: *Biograda i tvrda Vidina* (KH I, 2:1086)
- ravan: *Oću vina iz Vidina ravna* (SANU III, 9:8)
- bez atribucije: *Oni idu Nišu i Vidinu* (Vuk II, 53:26); Vuk II, 95; Vuk III, 49; Vuk IV, 24, 39; Vuk VI, 43, 44, 49; SANU II, 48; SANU III, 9, 33, 60; KH I, 2, 15

🌐 43° 59′ N, 22° 52′ E

Grad na Dunavu, u s/z Bugarskoj.

Prvi put se pominje u III v. pre n.e. Pretpostavlja se da je na tom mestu bilo naselje tračkog plemena Tribali. U rimsko doba grad je ušao u sastav provincije Mezije (Gornja Mezija) pod imenom *Bononia*. U srednjem veku potvrđeno je ime *Bъdynъ* (do početka XI v.). Oblik *Vidin* dolazi iz turskog. Vidinski utvrđeni grad bio je poznat kao Baba-Vidine kule, ili samo Baba Vida.

Vidin

Od druge polovine XIII v. Vidin je glavni grad Vidinske kneževine, a posle toga bugarskog „Vidinskog" carstva.

Krajem XVIII i početkom XIX v. Vidin je bio sedište janičarskih i krdžalijskih odreda okupljenih oko paše Osmana Pazvan-oglua, koji se odmetnuo od sultana. U nastojanju da proširi svoju vlast, često je napadao Beogradski pašaluk i tako dolazio u sukob sa Beogradskim Mustafa-pašom (u narodnoj tradiciji nazivanim i „Srpskom majkom").

U pesmi Vuk III, 10 za Vidin se vezuje izvesni „starac Vladisav" za koga se pretpostavlja da je u stvari vlaški vojvoda Vladislav (1360–1373). On je 1369. zauzeo Vidin i nastanio se u njemu.

Javlja se i u formuli „vina iz Vidina" (npr. Vuk III, 49), što je u skladu sa njegovom viševekovnom — i još uvek aktualnom — vinogradarskom tradicijom:

> Matijaš ga dočekao divno,
> Mrke kave i bistre rakije
> A po tome svake đakonije,
> A najviše vina iz Vidina
> (Vuk VI, 43:26–29).

(O formuli *vide* DEMIR KAPIJA.)

Pesme u Vidinu pominju Srba Radosava (Vuk II, 75), crnog Arapina (Vuk IV, 39), Brdarića Meja (Meha) (SANU III, 33) i dr. Pominje se i u kontekstu neuspelog hrišćanskog napada na Zvornik (KH I, 15), boja na Deligradu 1806. (SM 63), rusko-turskog rata 1828. (SM 55) itd.

http://www.balkaninstitut.com

U pesmi Vuk IV, 24 o početku bune protiv dahija javlja se kao reper za omeđivanje teritorije zemlje Srbije:

Od Vidina pak do vode Drine,
Od Kosova te do Biograda (622–623).

U pesmi KH I, 2 pomenuti Biograd bi mogla biti tvrđava pored vidinske, poznata kao Belogradčik/Belogradžik. Na to ukazuju i stihovi (1084–1087):

Od Saraj'va preko Višegrada,
A otale preko Biograda,
Biograda i tvrda Vidina,
Kod Vidina prebrodit Dunava.

Jednom kod Beograda (Tuna Belgradi), vojska verovatno ne bi morala da ide čak do Vidina kako bi prešla preko Dunava.

Literatura: Банашевић 1954, 591; Кузев / Гюзелев 1981; Даничић 1, 91, 113; *Рјечник* s.v.; TIR 24.

VIGNJEVIĆI, Vignje

E [Od *viganj, vignja* 'kovačnica'; u Sremu — *viganj, viganja* 'ženska odeća' (Vuk, *Рјечник* s.vv.).]

- kamene: *Jednu šalje u Vignje kamene* (Vuk IX, 26:301)

⊘ 42° 19′ N, 18° 58′ E

Selo u Ljubotinju (Crna Gora).

Smešteno je na severnim obroncima brda Viranj, oko 10 km j/z od Rijeke Crnojevića.

Pesma u Vignjama pominje „buljumbašu" Vuka Aleksića u kontekstu hercegovačke bune 1855–1862.

Literatura: Даничић 3, 567; ЕП 1 s.v.

VIJENA

- ravna: *Ja pobjegoh u Vijenu ravnu* (KH I, 26:675)
- bez atribucije: *Pa otalen iz Vijene krenuh* (KH I, 26:680)

Vide BEČ

VILUSI, Vilus

Vilus

- selo maleno: *U Vilusu selu malenome* (Vuk IV, 5:19)

Vilusi

- bez atribucije: *Onu posla paši u Viluse* (Vuk IX, 5:636); Vuk IX, 15; SANU IV, 10

⊘ 42° 43′ N, 18° 35′ E

Varoš u Crnoj Gori.

Nalazi se 35 km zapadno od Nikšića, na putu za Trebinje. Zbog toga je, kao i Grahovo, bila predmet stalnih sukoba Crnogoraca i hercegovačkih begova.

Pesma u Vilusima pominje kneza Vukića (Vuk IV, 5; SANU IV, 10). U drugim pesmama pominje se u kontekstu bitke na Grahovu 1836. (Vuk IX, 5) i bitke na Grahovcu 1858. (Vuk IX, 15).

Literatura: Латковић 1954, 492; *Рјечник* s.v.; ЕП 1 s.v.

VINICA

- bez atribucije: *Kod Vinice i kod Čakrlije* (MH III, 4:670)

⊘ 46° 20′ N, 16° 8′ E

Mesto u Hrvatskoj.

Stari grad na istočnim padinama Haloza, 1,5 km zapadno od istoimenog mesta i 15 km zapadno od Varaždina, u Varaždinskoj županiji.

Prvi put se spominje 1353. kao utvrđenje. Bila je u vlasti kralja Sigismunda (1391), Hermana Celjskog (1397), Jana Vitovca, Ivaniša Korvina i drugih. U XVIII v. tvrđavi je dodat dvorac Opeka koji je podigla porodica Drašković.

Pominje se u kontekstu uzimanja Bihaća 1592.

Literatura: Даничић 1, 114; *Hrvatski leksikon* II s.v.; VE s.v. *Grad.*

VINIĆI

- bez atribucije: *On je posla na Viniće Radu* (SM 42:9); Vuk VIII, 14

⊘ 42° 37′ N, 19° 5′ E

Selo u Crnoj Gori.

Nalazi se na levoj strani reke Zete, 10 km s/z od Danilovgrada.

Obe pesme u Vinićima pominju vojvodu Ilijeva Radu u kontekstu sukoba grahovskog paše sa Bjelopavlićima.

Literatura: Imenik YU 419; ЕП 1 s.v.

http://www.balkaninstitut.com

VIRPAZAR, Vir

🅔 Toponomizovan hidrografski termin *vir* na koji je u tursko doba prilepljena reč *pazar* u značenju 'trgovište', up. *Novi Pazar*. (A. L.)

- duboki: *Ne idemo Viru dubokome* (SM 53:30)
- crnički: *A doziva Viru crničkome* (Vuk IX, 2:137)
- Crmnički: *Preko Blata Viru Crmničkome* (Vuk IX, 19:149); SM 53
- na pazaru: *Ka' će sisti Viru na pazaru* (Vuk IX, 1:383); Vuk IX, 2, 19
- bez atribucije: *Na Viru se kupe Crmničani* (SM 53:32)

⊘ 42° 14′ N, 19° 5′ E

Grad u Crnoj Gori.

„Crnogorska Venecija", mesto sa stotinak stanovnika na ušću Crmnice i Orahovske reke (Orahovštice) u Skadarsko jezero, jedina varoš u oblasti Crmnica. Pominje se kao Vir još u XIII v., u povelji srpskog kralja Vladislava manastiru Vranjini iz 1241/42. Pod istim imenom zabeležena je i dalje — 1527, 1692. i 1772, a 1814. mitropolit Petar I pominje i pazar na Viru. U njegovo vreme već je bio važno trgovačko mesto, pa je i ime dobio po tome što je bio jedan od četiri najveća pazara u Crnoj Gori. U literaturi se naziv Vir-pazar prvi put javlja 1841. kod ruskog inženjera Jegora Kovaljevskog.

Iz turskog doba potiču ostaci tvrđave Besac koja se smatrala čifčijskom kulom. Drži se da je porušena u doba istrage poturica, ali je 1847. obnovljena kao protivteža turskoj tvrđavi na ostrvu Grmožuru, preko puta Vira. Po završetku ratova sa Turskom, 1878. izgrađen je put do Bara i Cetinja.

> *Manastir Brčeli*
>
> U Crmnici nedaleko od Virpazara nalazi se manastir Brčeli. Donji manastir je po predanju zadužbina Jelene, kćeri kneza Lazara i udovice Sandalja Hranića. Jedno vreme je bio opusteo i porušen, ali je obnovljen 1881. Nastanak Gornjeg manastira predanje vezuje za samozvanog crnogorskog cara Šćepana Malog koji je vladao Crnom Gorom od 1767. do 1773.

Virpazar se pominje u kontekstu pohoda Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1852–1853. (Vuk IX, 1), crnogorsko-turskog sukoba na Skadarskom jezeru 1858. (Vuk IX, 19) itd.

Literatura: Вукмановић 1988; Даничић 1, 82.

VIS

🅘 Issa, Lissa

🅔 Antičko ime ostrva *Íssa* možda grčka reč u značenju 'kolonija', odatle slovensko *(J)is* (950. kod Porfirogenita *Ίές*), oblik sa *V-* verovatno iz spojeva sa predlogom *v(ъ)* 'u' uz naslanjanje na topografski termin *vis*. (A. L.)

- bez atribucije: *Zavadi se Čelović serdare | S nekakijem s Visa kapetanom* (Vuk IV, 2:44–45)

⊘ 43° 3′ N, 16° 10′ E

Ostrvo u srednjoj Dalmaciji (Hrvatska) sa dva gradska naselja: Komižom i Visom.

Bio je kontinuirano naseljen još od preistorije. Veze sa antičkim svetom uspostavljaju se verovatno u VI i V v. pre n.e., a u IV tiranin Dionisije Stariji iz Sirakuze osniva svoju najvažniju jadransku koloniju pod imenom *Issa*. I posle pada Sirakuze, Isa se održala kao grad — država koja je kovala sopstveni novac i sama bila osnivač drugih kolonija na Jadranskom moru (Lumbarda na Korčuli, *Tragurion* — potonji Trogir, *Epetion* — današnji Stobreč, *Salona*). Uz pomoć Rima, Isa je u III v. pre n.e. uspela da očuva svoju samostalnost koju je ugrožavao ilirski kralj Agron. U I v. pre n.e. dobila je građansko pravo (*Issa civium Romanorum*). U kasnijim vekovima Rim se sve više okreće Saloni i Isa pada u drugi plan.

U srednjem veku Vis prelazi iz ruke u ruku sve do XV v. kad pada pod mletačku vlast (1420–1797). U XVII v. naseljava se stanovništvom koje beži iz Makarskog primorja. Po propasti Mletačke republike pada pod prvu austrijsku upravu (1797–1805) i potom pod francusku (1805–1814). Austrijanci uzimaju Vis po drugi put 1815. i drže ga do kraja Prvog svetskog rata.

http://www.balkaninstitut.com

U pesmi se pominje posredno, kao mesto iz kojeg dolazi izvesni pomorski kapetan sa kojim se glavni junak sukobljava.

Literatura: *Hrvatski leksikon* II s.v.; Imenik YU 420; ЕП 1 s.v.

VIŠEGRAD

O Pavlovina

E Prasl. **vyše-gordъ*, naziv za tvrđavu podignutu na reci uzvodno od nekog važnog mesta, stsrp. *Vyšegradъ* pored onog na Bistrici više Prizrena i jedan danas nepoznat u okolini Gračanice, u Mađarskoj *Visegrád* na Dunavu više Budima, u Češkoj *Vyšehrad* na Vltavi više Praga, u Poljskoj dva *Wyszogród*-a na Visli, jedan više Plocka, drugi više Helmna, u Ukrajini *Višhorod* na Dnjepru više Kijeva. Up. Лома 2003. (A. L.)

- grad: *A ti hajde gradu Višegradu* (КН I, 3:18)
- bez atribucije: *Od Saraj'va preko Višegrada* (КН I, 2:1084); КН I, 4; МН III, 5

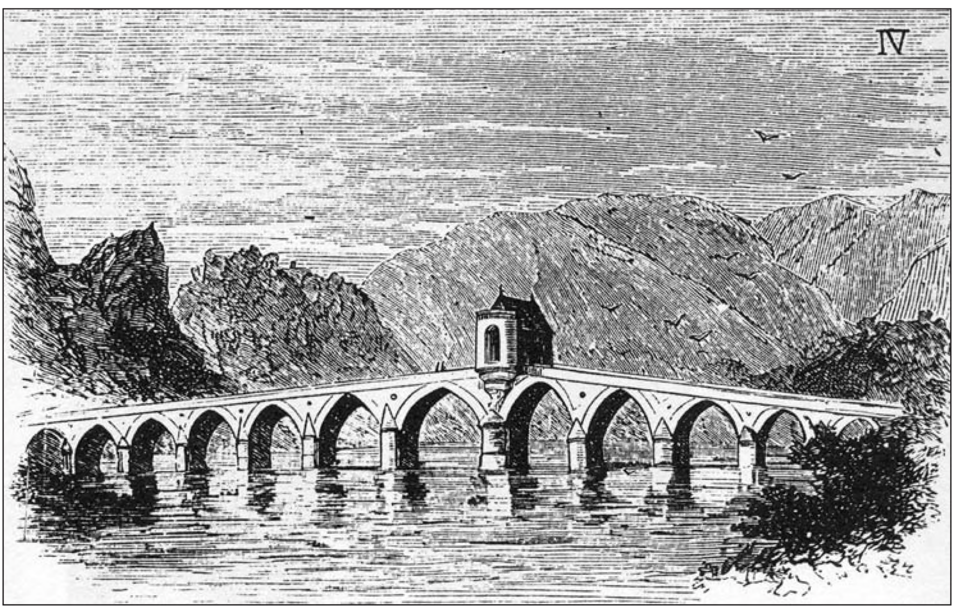
⊘ 44° 18′ N, 17° 54′ E

Grad u BiH, na reci Drini.

Mada je nastao još u XIV v., prvi put se pominje 1407. u posedu plemićke porodice Pavlović (otud staro ime grada — Pavlovina), a potom 1433. Njegovo predgrađe Podvišegrad spominje se 1422. Sve do 1449. bio je u sastavu Srbije, a potom, do smrti Tvrtka II, u vlasti bosanskih vladara. Ostaci ovog grada stoje na brežuljku iznad današnje varoši Višegrad, iznad desne obale Drine. Turci su ga morali zauzeti pre februara 1462. jer je već tada u njemu sedeo kadija. Tvrđava je napuštena 1838, a pod austrougarsku vlast grad je dospeo 1878, posle okupacije Bosne.

Bio je važan prelaz preko Drine, koji je povezivao Bosnu i Srbiju. Pre nego što je veliki vezir Mehmed-paša Sokolović 1571. podigao u njemu kameni most, prelaz preko Drine bio je na mestu zvanom Stari Brod, i obavljao se drvenom skelom koja se često razbijala u brzacima.

U epici je zidanje mosta preko Drine u Višegradu („na Drini ćuprije“) obrađeno kao poseban motiv koji je, kao i stih 142 (iz КН I, 3): „Osta danas na Drini ćuprija“, poslužio Ivi Andriću za njegov čuveni roman. Most je zadužbina velikog vezira Mehmed-paše Sokolovića, a podigao ga je Kodža Mimar Sinan. Gradnja mosta, koji je dug 180 a širok više od 7 metara, započeta je 1571. a dovršena 1578.

Višegradski most

http://www.balkaninstitut.com

Pominje se kao mesto na putu od Travnika do Temišvara u kontekstu opsade Temišvara (KH I, 2), i kao mesto iz kojeg potiče izvesni Ahmo u kontekstu sultanove ženidbe Lehovkinjom Marom (MH III, 5). Pesma KH I, 4 peva o nastanku konjskih tragova u steni na obali Drine kod Višegrada (kada je Alija Đerzelez preskočio Drinu jer na njoj još nije bilo mosta), a pesma KH I, 3 o zidanju mosta na Drini kod Višegrada.

Literatura: Дероко, 1950, 167–168; Kreševljaković 1953; Ристановић 2000, 174–210; Даничић 1, 195; 3, 575; *Рјечник* s.v.; ЕП 1 s.v.

VIŠNJICA

➊ Oktobon

🅴 Naizgled deminutiv od *višnja*, ali možda **Vinštica* kao *Radovašnica* pod Cerom od *Radovanštica*, *Katušnica* na Zlatiboru od *Katunštica* itd., što bi pretpostavljalo prvobitni toponim **Vinska*, up. nedaleku *Vinču*. Rimski naziv *ad Octavum* označavao je postaju na osmoj milji puta iz Singidunuma u Viminacijum (Kostolac). (A. L.)

- grad: *Evo idem do Višnjice grada* (MH I, 55:268)
- bez atribucije: *Kud god pođe u Višnjicu dođe* (MH I, 55:281)

⊘ 43° 24′ N, 20° 2′ E

Mesto kod Beograda (Srbija).

U prilog ovoj ubikaciji govori smer kretanja u pesmi (Prilep–Višnjica–Budim).

Višnjica kod Beograda je bila ranovizantijsko naselje i utvrđenje čiji su tragovi otkriveni na uzvišenjima Bela stena i Gradina. Identifikuje se kao utvrđenje Oktobon (*Castrum ad Octavium*) koje je podigao car Justinijan. Zapadno od utvrđenja nalazila se nekropola koja je pripadala kasnoantičkom naselju i ranovizantijskom utvrđenju; otkriveni su i grobovi iz III–IV v., ali je većina nalaza iz VI v.

U XVII v. u Višnjici je vođena matična knjiga, pa je najverovatnije imala svoju crkvu iako se ova prvi put pominje tek u tefterima mitropolita Mojsija Petrovića iz 1713. U uspešnom pohodu na Beograd (1717), princ Eugen Savojski prešao je Dunav kod Višnjice.

Po predanju, na mestu zvanom Selište nekada je bila velika varoš sa više od 70 kasapnica, a u Gradini je bio stari grad koji se zvao Višnjica i u kome je živeo Filip Madžarin. Pričalo se još i da je Višnjica nekad bila znatno mesto pa su je zato još početkom veka zvali „mali Carigrad“. Ispod gradine do Dunava postoji „madžarsko groblje“.

Takođe po predanju, Kumodraž i Višnjica su najstarija sela u okolini Beograda, budući da su njihovi stanovnici učestvovali u zidanju beogradskog grada. Danas su se oba sela pretopila u beogradska naselja.

Pominje se kao grad Filipa Madžarina u jednom, odnosno kao grad Lazara Višnjevića i njegove žene Jele u drugom epskom kontekstu.

Filip Madžarin

Lik iz epskih pesama, u stvarnosti Philippus de Scolaribus, tj. Pipo de Ozora, kasnije poznat kao Pipo Spano. Rođen u Firenci 1369, umro u Lipi 1426. i sahranjen u Stojnom Beogradu (Mađarska). Pipo Spano je sa 13 godina dospeo u Nemačku i potom u Češku i Mađarsku, a 1386. stupio je u službu kralja Sigismunda (epski Žigmund) u kojoj je ostao do smrti. Oženio se 1399. Varvarom, ćerkom Andrije Ozorskog (posle čega je imenu dodao *de Ozora*). Kao plemić, istakao se lojalnošću suverenu kada su se protiv njega pobunili staleži 1401, a kao vojnik u borbama protiv Turaka na južnoj granici kraljevstva. Bio je temišvarski komes od 1404. do 1424. Poslednju bitku protiv Turaka dobio je kod Vidina u jesen 1426, a 27. decembra iste godine je umro. Pogrebu Pipa Spana prisustvovao je kralj Sigismund sa čitavim dvorom.

Sačuvane su tri biografije Filipa Madžarina iz kojih se vidi da je bio srednjeg rasta, bele kože, crnih očiju, duge kose i brade. Govorio je više jezika i bio dobar govornik. Imao je četiri sina od kojih ga nijedan nije nadživeo. Njegove zasluge i uspesi prikazani su u povelji koju mu je kralj Sigismund izdao u Tati o Duhovima 1426.

U *Imeniku Jugoslavije* iz 1973. postoji 5 mesta pod imenom Višnjica i nijedno nije u Srbiji: 1) opština Ilijaš (BiH); 2) opština Ki-

http://www.balkaninstitut.com

seljak (BiH); 3) opština Vlasenica (BiH); 4) opština Pljevlja (Crna Gora); 5) opština Vrgorac (Hrvatska).

Literatura: Витковић 1887; Станојевић 1901; Николић 1903; Вујовић 1973; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 421; ЕП 1 s.v.

VLADIČIN HAN, Veliki an, An

➊ Anausaro

Veliki an

- bez atribucije: *Od Laba do Velikog ana* (SANU II, 30:1004)

An

- bez atribucije: *Od Ana do Goleša planine visoke* (SANU II, 30:1005)

⊘ 42° 42′ N, 22° 3′ E

Grad u Srbiji.

Nalazi se 25 km nizvodno od Vranja, na ušću reke Vrle u Južnu Moravu, u Grdeličkoj klisuri.

Pominje se, zajedno sa Labom, kao jedna od repernih tačaka u opisu teritorije koju je pokrila turska vojska spremajući se za bitku na Kosovu 1389. (od gore Prekopnice do Kalipolja).

Literatura: ЕП 1 s.v; TIR 15.

VOSKOPOLJE

- prostrano šeher: *I prostrana šeher-Voskopolja* (SM 170:237)

Vide MOSKOPOLJE

VRANA

🅴 Poimeničen pridev *vran* u ženskom rodu, ili **Vranьna*, od naziva za pticu *vrana*. (A. L.)

- kamena: *Evo mene u Vrani kamenoj* (MH III, 22:373)
- bez atribucije: *A na Vranu Vrančić Ali-begu* (KH II, 62:911); MH III, 22

⊘ 43° 57′ N, 15° 33′ E

Grad u Hrvatskoj.

Mesto u Ravnim Kotarima, blizu Vranskog jezera, u Zadarsko-kninskoj županiji.

Spominje se od IX v. kao *castrum Aurannae*, a iz istog doba potiču i ostaci tvrđave. U XI v. pominje se benediktinski samostan sv. Grgura (1076. u vreme kralja Zvonimira), a u XII v. mesto pripada templarima. Pošto su templari 1312. ukinuti, preuzimaju ga jovanovci. Pri kraju vladavine kralja Tvrtka, Vrana je ušla u sastav bosanske države. (Selo Vranu sa gradom Ključem dao je kralj bosanski Tomaš Ostojić 1446. sinovima vojvode Ivaniša Dragišića.) Zatim pada pod vlast Mletaka sve do 1537. kada je osvajaju Turci.

U prvoj polovini XVII v. Vrana je bila „vrt ličkog sandžakata“. U njoj su 1620. sedele 3 age: bešlijski, azapski i martološki. Foskolo je 1647. osvojio Vranu i porušio tvrđavu.

Presme u Vrani pominju Vrančić Ali-bega (KH II, 62), odnosno Vranić Alibega i njegovu lepu ćerku koja se udaje za Mujagu Kumalijća (MH III, 22).

Takođe i : 2 mesta sa istim imenom u Srbiji (Valjevski okrug) i u Crnoj Gori (katun između Mojkovca i Andrijevice); u Hrvatskoj još po jedno na Cresu i kod Biograda na Moru.

Literatura: Vego 1957; Шкриванић 1959, 50; Гавриловић 1994, 32; Даничић 1, 154; EČ 163 (nap. 77, 80); *Hrvatski leksikon* II s.v.; Imenik YU 425.

VRANEŠI

- bez atribucije: *Od Vraneša i od Rogaleva* (Vuk IV, 53:175)

⊘ 43° 44′ N, 20° 1′ E

Selo u Srbiji, blizu Šahovića.

Pominje se kao jedno od mesta iz kojih se regrutuje turska vojska u kontekstu sukoba Moračana i Kolašinaca.

U Srbiji se javljaju još i sela: Vraneša i Vraneše.

Literatura: Латковић 1954, 609.

VRANIĆ

- bez atribucije: *Paš otalen do Vranića sići, | Podaj knjigu Vranić Alibegu* (EH 4:1223–1224)

Posredna ubikacija.

Iz konteksta je lako zaključiti da se Vranić ovde javlja kao poseban oblik ojkonima

http://www.balkaninstitut.com

Vrana. Mesto se nalazi između grada Cetina i Gradačca i u njemu je dizdar Vranić Alibeg koji se u drugim tekstovima uvek vezuje za grad Vranu (*vide*). Kod Vuka pak, u *Rječniku*, za Vranić se kaže da je „planina u Hercegovini, više Mostara".

VRANINA

- ♦ selo: *Na Vraninu selo udariti, | I manastir crkvu raskopati* (Vuk VIII, 62:136–137)

Vide VRANJINA

VRANJE, Vranja

E U žitiju Stefana Nemanje od Prvovenčanog *glagoljemy Vrani*, u Gračaničkoj povelji kralja Milutina *po Vraniju*, pridev na *-ьjь* od *vrana* s kolebanjem u rodu, up. međnik *Vranija stěna* u povelji Grgura Brankovića Hilandaru. (A. L.)

- ♦ na Moravi: *Opremi je Vranji na Moravu* (Vuk IV, 31:145), SM 63

⊘ 42° 33′ N, 21° 54′ E

Grad u Srbiji.

Nalazi se na jugu zemlje, u istoimenom polju u dolini Južne Morave.

Prvi put se pominje 1093. kada ga je Vukan, veliki župan kralja Bodina, zauzeo u borbi protiv Vizantinaca. Srednjovekovno naselje imalo je varoš i iznad nje utvrđenje. Turci su zauzeli Vranje 1455, pošto su godinu dana ranije, u bici kod planine Trepanje (Ćafa Tropojs kod sela Svirci), potukli Srbe pod vođstvom Nikole Skobaljića. Grad je oslobođen u srpsko-turskom ratu 1877–1878.

Knez Baldovin je, u vreme vladavine kralja Stefana Dečanskog (1321–1331), podigao u Vranju crkvu sv. Nikole kao porodičnu zadužbinu. Njegov sin župan Maljušat saglasio se sa Dušanovom željom da se hram daruje Hilandaru kraljevskom poveljom nastalom između 1343. i 1345. Stari hram sv. Nikole je bio zapušten i obrušio se tokom vekova turske uprave.

U obliku Vranja javlja se i kod Vuka u *Rječniku* kao: „1) varošica u jugoistočnoj Srbiji; 2) u Crnoj gori brdo kod Careva Laza".

Na brdu iznad grada stoji Markovo kale, ostaci srednjovekovnog utvrđenog grada koji je — po predanju — podigao Kraljević Marko. Obe pesme ga pominju u kontekstu boja na Deligradu 1806.

Literatura: Хаџи-Васиљевић 1896, 265–338; Новаковић 1879, 263–355; Томовић 1994; *Рјечник* s.v. *Врања*; ЕП 1 s.v; VE s.v.

VRANJEVO

E Možda od *vranj* 'ptica kormoran', ili nastalo sažimanjem od *Vranje selo* (up. *Vranje*). (A. L.)

- ♦ više Kolašina: *U Vranjevu više Kolašina* (Vuk III, 71:4)

⊘ 43° 27′ N, 20° 31′ E

Mesto iznad Kolašina u Crnoj Gori.

U njemu je knez bio izvesni Radoica, verovatno samo epski lik. Po mestu je ime dobila planina Vranještica u blizini Kolašina.

Pesma peva o udaji Anđelije, sinovice popa Milutina, za Stevana Petrovića iz Mostara.

Literatura: Котуровић 1892; ЕП 1 s.v.

VRANJIĆI

- ♦ bez atribucije: *Farmake mi selo raselio, | I Doljan mi selo raselio, | I bijele na Vranjiće kule* (Vuk VIII, 62:47–49)

⊘ 42° 27′ N, 19° 14′ E

Selo u Crnoj Gori, blizu Podgorice.

Kako je kod Farmaka (u Lješanskoj nahiji) 1877. bila čuvena bitka Crnogoraca sa Turcima, koja se završila crnogorskom pobedom, verovatno je upravo taj događaj kontekst za pomen sela Vranjića. Farmaci su do „istrage poturica" 1707. bili „tursko" selo, pa su to verovatno bili i Vranjići.

Pominje se u kontekstu sukoba sa skadarskim pašom 1844. kada su izgubljeni Lesendro i Vranjina u Skadarskom jezeru.

VRANJINA, Vranina

❶ Vranja

E Stsrp. *u Vranyně, od Vranine* moglo bi biti istovetno nazivu biljke iz roda Loxifraga *vranjina* (ili *vranjin*), zabeleženom u Hercegovini (izvorno **vraninja*?). (A. L.)

http://www.balkaninstitut.com

Vranjina

- bez atribucije: *I Vranjinu našu osvojiše* (Vuk IX, 10:483)

Vranina

- selo: *Na Vraninu selo udariti, | I manastir crkvu raskopati* (Vuk VIII, 62:136–137)

⊘ 42° 16′ N, 19° 8′ E

Selo i manastir na istoimenom ostrvu — danas poluostrvu — u Skadarskom jezeru (Crna Gora).

U turskom defteru iz XV v. selo *Vranja* se vodi kao timar starešine, koji pripada skadarskom Žabljaku.

Osnivanje manastira Vranjina pripisuje se prvom zetskom episkopu Ilarionu u prvoj polovini XIII v., a prvi put se pominje u povelji arhiepiskopa Save I 1232/33. (Ta građevina sa crkvom posvećenom sv. Nikoli porušena je tokom turskih prodora u Crnu Goru.) Kao i ostrvo Lesendro, manastir je bio predmet sukoba Crnogoraca i Turaka. Oba ostrva su Turci oteli od Crne Gore 1843. (u Vuk VIII, 62 kaže se 1844), što je Njegoš teško podneo (otuda izreka: „Izgore ka vladika za Lesendrom“). Obnovio ga je knjaz Nikola I Petrović 1886. iz pijeteta prema srednjovekovnoj starini i prema Njegošu.

Pominje se i u kontekstu pohare Kuča 1855. (*vide* ORAHOVO).

Literatura: Даничић 1, 155; *Рјечник* s.v.; ЕП 1 s.v.

VRATOČ

- bez atribucije: *Iz Vratoči kneza Radoviћa* (Vuk IV, 55:82)

Vide BRATOČ

VRBICA

- selo: *Goranović iz sela Vrbice* (Vuk IV, 55:76)
- mala: *I dođoše u Vrbicu malu* (Vuk III, 68:187)

1. U pesmi Vuk III, 68 misli se na mesto na Rudinama u Crnoj Gori.

2. U Vuk IV, 55 — koja peva o boju na Čačku — reč je o selu u Srbiji, ispod Kosmaja u blizini Mladenovca.

Literatura: Пурковић 1940; Шкриванић 1959, 50; Marković 1966, 196; Даничић 1, 158.

VRČIN

➊ Hirçin

- selo: *Pa je šilje do sela Vrčina* (SANU IV, 48:102)

⊘ 44° 40′ N, 20° 35′ E

Selo kod Beograda (Srbija).

Prvi put se pominje u turskom popisu vlaha Beogradske nahije iz 1528. kao selo Hrčin (*Hirçin*) sa 6 domova. U doba Prvog srpskog ustanka beleži se kao selo u nahiji Gročanskoj. Četrdeset godina kasnije (1846) vodi se kao „selo u okružiju Beogradskom, srezu podunavskom“* koje ima parohijsku crkvu, a u Kraljevini Srbiji (1892) kao mesto u Vrčinskoj opštini (srez Gročanski, okrug Podunavski).

Prema predanju, prva crkva (brvnara) podignuta je u selu u XVIII v. na mestu zvanom Prljuša. Na mestu današnje crkve ranije je bio prnjavor. Postoje i Manastirište ili Namastirine, Crkvište i Selište. Početkom XX v. (1903) u selu su još bila tri „madžarska groblja“.

Pominje se u kontekstu Vučićeve bune 1842. (*vide* KRAGUJEVAC).

Literatura: Котуровић 1892; Николић 1963; Николић 1903; Вујовић 1973; Вукановић 1975, 141*; Гавриловић 1994, 35; Imenik YU 428; ЕП 1 s.v.

VRDNIK, Brdnik

➊ Verdnik, Vednik, Verdnikselo, Verdnik szelo, Rednak, Rednuk

🅴 Nejasno, po srednjovekovnim mađarskim zapisima izlazilo bi da je *v-* sekundarno (up. *Vis*), možda **Rъdnikъ* od korena koji je u sln. *rdeč* ’crven’, ali bez paralela. (A. L.)

- pod goru Vruškinju: *Ka Brdniku, pod goru Vruškinju* (SANU II, 28:20)

⊘ 45° 7′ N, 19° 47′ E

Selo u Srbiji.

Nalazi se u Sremu, severno od Rume i 15 km južno od Novog Sada, na južnoj padini Fruške gore.

Kao mađarski grad, pominje se prvi put 1315. Od grada su ostali samo kula donžon,

http://www.balkaninstitut.com

ostaci još jedne manje kule i deo zida. Ta veća kula je sa svoje čvrstine i snage ušla i u poslovicu: „Dok je Vrdničke kule“ (u značenju: dugo, zauvek).

U Vrdniku su neko vreme boravile mošti kneza Lazara pre nego što su vraćene u njegovu zadužbinu, u manastir Ravanicu.

Kod Vuka u *Rječniku* javlja se kao: „1) selo u Fruškoj gori. 2) namastir kod toga sela (taj se namastir zove i Ravanica).“

Pominje se u kontekstu pesme o zidanju Ravanice. Za razliku od Vukovih pesama sa istim naslovom (Vuk II, 35, 36), gde knez Lazar gradi crkvu „u Resavi, kraj vode Ravana“, pesma SANU II, 28 sasvim pogrešno u taj kontekst stavlja vrdničku Ravanicu. Žrtva ovakve zabune mogao je biti samo pevač iz Srema koji nije imao razloga da sumnja u jedinstvenost i autentičnost sremske Ravanice u kojoj su svečeve mošti ležale sve do druge polovine XX v.

Literatura: Дероко 1950, 157; Marković 1966, 196; Imenik YU 428; *Рјечник* s.v.; ЕП 1 s.v.

VRGORAC, Vrgor, Vrhgora, Vrhgorac

➊ Jeferzah

🄴 **Vrhgorsk*, grad u vrhu Gorske župe, za promenu *-sk* u *-ac* up. *Humac*. (A. L.)

Vrgor

- bez atribucije: *Ti pokupi iz Vrgora vojsku* (KH II, 74:589)

Vrhgora

- bez atribucije: *Jedno mi je Marko od Vrhgore* (ER 156:3)

Vrhgorac

- grad bijeli: *Od Vrhgorca grada bijeloga* (ER 172:21)
- bez atribucije: *Knjigu piše aga od Vrhgorca* (MH IX, 15:8)

⊘ 43° 12′ N, 17° 22′ E

Mesto u Hrvatskoj.

Stari grad i trgovište zapadno od istoimenog mesta u Dalmaciji ispod Biokova, blizu Imotskog, u Splitsko-dalmatinskoj županiji.

Srednjovekovni grad je ležao u Gorskoj župi. Pripadao je humskoj porodici Jurjević Vlatković. Početkom XV v. javlja se i kao *Jeferzah*, u značenju „grad Vrgorac koji se nalazi pred Jezerom“ (to se jezero danas zove Vrgorsko).

Spominje se 1444. u povelji aragonskog kralja Alfonsa V kao grad hercega Stefana. U povelji kralja Fridriha III iz 1448. vlasnici Vrgorca su Kosače.

Pod Turcima je bio uporište za prodor u Primorje. Odredbama Karlovačkog mira pripao je Mlečanima.

Kod Vuka u *Rječniku*: grad u primorju blizu Neretve.

Javlja se u kontekstu dvoboja age od Vrhgorca i mladog Perujice Mrkonjića (MH IX, 15); u njemu se pominju Marko od Vrhgore (ER 156), Crničić Alaga (ER 172) i Vrgorac Alija (KH II, 74).

> *Vrgorska Krajina*: deo Dalmatinske Zagore između Biokova, Neretve i Imotske Krajine (naizmenično hrišćanske i turske), sa središtem u Vrgorcu.

Literatura: Vego 1957; RJA s.v.; *Hrvatski leksikon* II s.v.; *Рјечник* s.v.; VE s.v. *Grad*.

VRHOVCI, Vrhovi

➊ Vrhovački grad, Vrhovac

🄴 Množina topografskog apelativa *vrh*, odatle izveden naziv stanovnika. (A. L.)

- ravni: *Na Ždralinu, niz Vrhove ravne* (KH II, 62:636)
- crni: *Gjulić ode na Vrhove crne* (MH III, 12:492); MH III, 13
- bez atribucije: *Hajdmo, đogo, na Vrhove kuli* (KH II, 62:301); MH III, 12; EH 5, 6, 8, 9, 11

⊘ 45° 38′ N, 15° 28′ E

Grad u Hrvatskoj.

Srednjovekovni grad iznad sela Gradski Vrhovci, oko 6 km j/z od Slavonske Požege. Tvrđava je smeštena na istaknutom vrhu jednog brda (Požeška gora) i s nje se pruža dobar pregled na jug prema Bosni i na sever prema Slavonskoj Požezi. Prvi put se pominje 1444. kao zaštitnica Slavonske Požege. Turci su osvojili Vrhove 1537. i postavili u njih posadu sa dizdarom. Posle odlaska Tu-

http://www.balkaninstitut.com

raka, vrhovačka tvrđava se 1702. opisuje kao napuštena i razvaljena gradina.

U aprilu 1526. Vrhovi su opsedani i oko njih se vodila bitka slična opsadi Sigeta, pa se u narodu ovaj događaj i zove „Slavonski Siget".

U muslimanskim pesmama se najčešće javlja kao ime dizdara tog mesta (ili kraja): *Vrhovac* ili *Vrhovac Al-aga*. Ta je pojava toliko česta, da je dobila i svoju formulu:

Drugo pobro Vrhovac Alaga,
Što Vrhova od Kaura čuva,
Su svojije hiljadu pandura,
Sve o svome trošku i hašluku
(EH 4:14–17).

> Takođe i: selo u Derventskom i mahala u Kladanjskom kotaru u Bosni; turska kula ili grad čije se zidine još vide iznad Vrhovina (Hrvatska).

Literatura: Đurić-Feletar 1983; RJA s.v.; Imenik YU 430.

VRLIKA, Vrljika

E 1185. *Verchreka*, tj. *vrh-rěka*, mesto u izvorištu reke Cetine, odatle sa ikavskom zamenom jata **Vrhrika*, ispadanjem *h* i disimilacijom *Vrlika* (Skok III 141a, 624a). (A. L.)

- grad: *Ah, moj babo, u Vrljici gradu* (KH III, 6:55)
- bijela: *Da ih tjera bijeloj Vrljici* (KH II, 63:471)
- ravna: *Drugu posla u Vrljiku ravnu* (MH III, 22:59); KH II, 63
- isrid Like klete: *Sa Vrljike, isrid Like klete* (MH III, 11:425)
- bez atribucije: *Dokle oni na Vrljiku bili* (Vuk VI, 49:521); MH III, 11; KH I, 25; KH II, 42, 63, 68; KH III, 6

⊘ 43° 54′ N, 16° 23′ E

Grad u Hrvatskoj.

Mesto Vrlika je u početku bilo na izvoru reke Cetine (rimsko ime *Tilurius*), a od XV v. narod se preselio iz Vrlike pod grad Prozor zadržavši staro ime, dok je ime grada Prozora iščezlo. Ovakav razvoj događaja bio je moguć zato što Vrlika nije bila *castrum* — utvrđeni grad, poput Glavaša (srednjovekovni Lab) i Prozora, već joj je položaj prirodno bio zaštićen vodenim tokovima. Tokom druge polovine XV v., usled učestalih prodora Turaka kroz klanac Uništa na prostor Vrličke županije, stanovnici središta stare Vrlike sklanjaju se u utvrđeni Vrlički grad („Castrum Werhlychky"). Taj grad je zapravo grad Prozor, koji kralj Ladislav Napuljski godine 1406. daruje Hrvoju Vukčiću Hrvatiniću zajedno sa Vrličkom župom, a ovaj ga utvrđuje i priprema za odbranu od Turaka. S vremenom dolazi do potpunog preseljavanja stanovništva iz starog centra županije pod tvrđavu Prozor i na novo naselje prenosi se naziv ranijeg sedišta — Vrlike.

Grad Vrlika se prvi put spominje u pisanim izvorima 1069. kao sedište Cetinske županije — starohrvatske županije koja je obuhvatala gradove: Glavaš, Prozor, Sinj, Trilj, Stolac, Gradac, Nutjak, Tugare i Poljičku župu. (Po mišljenju drugih istraživača, prvi pomen Vrlike datira se u 1185. u spisima splitskog sinoda, i smatra se da ona već tada nije više bila u sastavu Cetinske županije, nego da je tvorila samostalnu župu.)* U vremenu između X i XI v., severni deo Cetinske županije se izdvaja u samostalnu župu — Vrličku, koja se na severu graniči sa Kninskom županijom, a na jugu (kod današnjega manastira Dragović) sa Cetinskom. Na severu Vrličke županije je grad Glavaš smešten pod obronkom Dinare, a grad Prozor nalazi se nad današnjom Vrlikom. Oba utvrđena grada nastaju u srednjem veku i kasnijeg su postanka nego sama župa Vrlika.

Turci osvajaju Vrliku 1522. i u njoj ostaju do 1688, kada grad prelazi pod mletačku upravu. Pod francuskom vlašću bila je od 1805. do 1813. kada je (1811) ustanovljena i „Općina Vrlika" koja je pripadala kotaru Knin (okrug Šibenik).

Od 1822. Vrlika je takođe opština, ali ovog puta pod austrijskom vlašću i pripada kotaru Sinj (okrug Split). Kao i cela Dalmacija, Vrlika se pod austrougarskom upravom nalazi do kraja Prvog svetskog rata.

Od istorijskih spomenika u oblasti Vrlika sačuvani su crkva sv. Spasa iz IX v. (selo Cetina), na čijem je pročelju najstariji zvo-

http://www.balkaninstitut.com

nik kod Hrvata (podigao ga je cetinski župan Gastika); utvrđenje Glavaš u podnožju Dinare (selo Glavaš) i tvrđava Prozor (Gradina) koja se uzdiže iznad grada Vrlike.

Pesme u Vrlici/Vrljici pominju Kržaljicu Peja (Vuk VI, 49), „silno vlašče, od Vrljike bana“ (KH II, 68), ajan Ali-agu (KH II, 63), vrljičkog imama (KH III, 6) itd.

Javlja se i u formuli „Lika i Vrljika“, na primer:

Pije vino beg Mustaj beg lički,
A u svojoj Liki i Vrljiki
I na svojoj na bojali kuli (KH I, 25:1–3).

Literatura: Chiudina 1865; Gunjača 1937, 12–13*; Vego 1957.

VRŠAC

➊ Podvršac, Vers, Versec, Veršec, Werschetz, Werschitz, Versetz, Versecz

🅴 1439. *Vershecz*, deminutiv od *vrh* u značenju 'malo uzvišenje', ili, eventualno, preobličeno od od **Vrški (grad)*, utvrđenje na bregu zvanom *Vrh*. (A. L.)

- na krajini: *I on beži Vršcu na krajini* (Vuk II, 81:242)
- bez atribucije: *Sve od Vršca pa do Varadina* (Vuk II, 81:181)

⊘ 45° 7′ N, 21° 18′ E

Grad u Srbiji.

Episkopsko sedište u južnom Banatu. Iako su na istom mestu postojala i preistorijska i antička naselja, današnji grad se prvi put pominje tek početkom XV v. kao Podvršac (varoš pod jakim utvrđenim gradom na vrhu brda). Grad na brdu beleži se kao *Vers*, a jedna njegova kula pominje se i u XVIII v. Turci su ga zauzeli 1465, ali su ga ubrzo napustili, da bi ga 1552. konačno osvojili zajedno sa naseljem pod njim. Evlija Čelebija sto godina kasnije opisuje Vršac kao bogatu i naprednu varoš koja ima vodovod, amame, džamije i škole. Posle oslobođenja od Turaka, u mestu su izgrađene i srpska i nemačka varoš koje se administrativno povezuju tek 1794. Status povlašćenog grada u Austriji Vršac stiče 1817.

Pesma pominje Vršac u neistorijskom kontekstu smrti vojvode Kajice kao mesto čiji se ban zove Nemeš.

Literatura: Marković 1966, 197; ЕП 1 s.v.; *Рјечник* s.v.

VUCINJ

- bez atribucije: *Od Vucinja i Bara bijela* (Vuk IV, 10:273); Vuk VIII, 62

Vide ULCINJ

VUČERACI

- maleno selo: *Na maleno selo Vučerake* (Vuk IX, 25:87)

Selo u Crnoj Gori.

Nalazi se u priobalju Skadarskog jezera, prema Rijeci Crnojevića.

Pominju se u kontekstu bitke kod Krnjica 1861. (po drugim izvorima, 1860).

Literatura: Јовановић 1948.

VUČINJ

- bez atribucije: *Od Vučinja nitko ne uteče* (Vuk IV, 11:147)

Vide ULCINJ

VUČITRN

➊ Vlčji trn, Vulcterin, Vushtrri

🅴 Stsrp. *u Vlьčetь Trьnu, konь Vučijega Trьna*; *vučitrn*, tj. 'vučji trn' je naziv za žbunastu biljku gladiš, up. u Bugarskoj *Vъlčitъrn*. (A. L.)

- grad: *O vratima grada Vučitrna* (Vuk II, 29:95); Vuk II, 68; ER 92
- bijeli grad: *Na bijelu gradu Vučitrnu* (Vuk III 10:79); Vuk IV, 31
- lijepi grad: *Od lijepa grada Vučitrna* (ER 92:2)
- malo mjesto: *I do malog mjesta Vučitrna* (SM 62:22)
- mali: *Od Večina mala Vučitrna* (Vuk VI, 22:2)
- bez atribucije: *Kad su bili ispod Vučitrna* (Vuk II, 29:100); Vuk IV, 10, 11; Vuk VI, 21; Vuk VIII, 73; SANU II, 30; SANU III, 17; SM 161, 170

⊘ 42° 49′ N, 20° 58′ E

Mesto u Srbiji.

Ruševine utvrđenog dvora u današnjem istoimenom naselju, na desnoj obali Sitnice, u s/z delu Kosova polja.

U srednjem veku bio je važan trgovački grad. U XIV i XV v. u njemu je bio dvor Vu-

http://www.balkaninstitut.com

ka i Đurđa Brankovića. U tursko vreme postao je sedište sandžaka.

Ostatke utvrđenog dvorca predanje i epika vezuju za Vojinoviće, srpsku vlastelu iz sredine XIV v. Međutim, iz sačuvanih pisanih izvora izlazi da je u Vučitrnu, između 1402. i 1426, porodica Branković imala svoj dvor u kome su primani poslanici i izdavane povelje, naročito između 1405. i 1419. („in curia magnifici Georgi quondam Vulchi")**. Vrlo je verovatno da je dvorac sagradio Vuk Branković pred kraj XIV v. kada je njegovim zemljama zapretila neposredna opasnost od Turaka. S obzirom na to da je Vučitrn smešten u plodnoj ravnici, na raskrsnici trgovačkih puteva, može se pretpostaviti da se tu prvo razvio trg, a da je dvorac izgrađen kasnije. (Od tog dvorca i danas postoji jedna kula, tzv. Kula Vojnovića.) U njemu je 1426. potpisan ugovor o miru između Đurđa Brankovića i mletačke vlade. Početkom XV v. Vučitrn je bio značajna varoš na Kosovu, sa kolonijom dubrovačkih trgovaca i poslovnih ljudi.

Turci su prvi put osvojili Vučitrn 1439. i držali ga do 1444, a kad su ga osvojili drugi put (1455), ostao je njihov sve do 1912. Godine 1462. Vučitrn se prvi put pominje kao sedište sandžaka. U XVI v., prema popisima iz doba Sulejmana Veličanstvenog, u Vučitrnu je bilo „ukupno manastira i crkava — 52".* Tada je u gradu jedno vreme bilo i sedište srpske mitropolije. Prema Evliji Čelebiji, Vučitrn je 1660. imao oko 2.000 kuća, džamiju, medresu, amam i druge objekte. Ami Bue pominje još u Vučitrnu „razvaline gradića iz Dušanovog doba",** a Giljferding je 1858. u njemu video 400 kuća, novu crkvu i staru „tvrđavu sa nekoliko kula, usred varoši".**

Danas u Vučitrnu postoji crkva sv. Ilije, koja je podignuta 1834. Ona je dosta ukopana u zemlju da ne bi prelazila visinu koju su turske vlasti propisivale za hrišćanske bogomolje.

U pesmama se za Vučitrn vezuju Vojinovići (npr. „Ženidba Dušanova" — Vuk II, 29; ili „Margita djevojka i Rajko vojvoda" — Vuk III, 10), iako u to vreme oni nisu imali posede u tom kraju koji je bio u vlasti Brankovića. Pominje se u kontekstu boja na Kosovu 1389. (SANU II, 30), bitke na Visočici 1796. (Vuk IV, 31) i na Krusima iste godine (Vuk IV, 11; SM 170), bune bosanskih Turaka pod Husein-pašom Gradaščevićem, Zmajem od Bosne, 1831. (SM 62), pohoda Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1852–1853. (Vuk VIII, 73) i sl.

Literatura: Дероко 1950, 168–169**; Даничић 1, 142; *Задужбине Косова* 370,* 412; ЕП 1 s.v.; *Рјечник* s.v.

VUKOVAR

◐ Vlca, Hiulko, Vlkovo, Valco, Valkow, Vukovo

E U prvom zapisu *castrum Vlcou*, na osnovu čega se rekonstruiše slov. *Vlkov grad*, docnije je drugi član zamenjen mađ. rečju istog značenja *vár*, *Vlkov* 'vukov' možda preosmišljenjem imena reke *Vuke*, koje reflektuje antički hidronim *Ulcus* (Kiss 703). (A. L.)

♦ bez atribucije: *Baš na Vuki ispod Vukovara* (SANU II, 56:184)

⊘ 45° 21′ N, 19° 0′ E

Grad u Hrvatskoj.

Nalazi se u Sremu, na desnoj obali Dunava, kod ušća Vuke u njega.

Prema arheološkim nalazima, bio je naseljen još u preistoriji. U srednjem veku postaje utvrđeni grad sa podgrađem, pod imenom *Vukovo*. Smatra se da je tvrđava Vukovo bila osnovana još u IX v., u doba kneza Pribine koji je bio franački vazal. Vukovo je bilo sedište županije koja je po njemu dobila ime. Prvi put se pominje u dokumentu iz 1220, kada je župan bio neki Toma. Vukovska županija zauzimala je veliko i gusto naseljeno područje. Protezala se između Dunava na severu i Save na jugu uključujući Ilok na istoku do Osijeka na zapadu, i postojala je sve do dolaska Turaka. Najveće su posede u to vreme u Vukovskoj županiji držali knezovi Iločki. Prvi pisani podaci o Vukovu potiču sa početka XIII v., kada herceg Koloman — poveljom iz 1231. — daje naselju oko tvrđave Vukovo određene povlastice, odnosno status slobodnog grada, što je 1244. potvrdio i kralj Bela IV. U dokumentima se javljaju još i na-

http://www.balkaninstitut.com

zivi *Valco*, *Valkow*, a tek od XVII v. preovlađuje pomađareno ime Vukovar. Grad je prvobitno bio kraljev posed, a kasnije menja vlasnike. Civilno naselje se razvijalo ispod tvrđave. Postojalo je već u srednjem veku. Sve do XV v. tim područjem vladale su moćne porodice: Horvati, Gorjanski, Talovci, Morovići, Gerebi i Iločki. U Vukovu je tada bilo sedište velike Vukovske županije. Pod Turcima je bio od 1526. do 1687, a otad pa do 1918. pod Habzburškom monarhijom.

U XVII v. tvrđava se opisuje kao jaka i dobra, sa 4 kule na uglovima. Okolo su se nalazili suvi jarak i palisade. U tvrđavi je bio i jedan sat. U najranijem turskom popisu ovog područja Vukovar se naziva selo-varoš. Ubrzo će dobiti muslimanski karakter i postati kasaba. Stanovništvo se, od dobijanja statusa kasabe, pretežno bavilo gradskim zanimanjima: zanatima i trgovinom. Za vreme turske vlasti, u Vukovar su se u više navrata doseljavali pravoslavni Srbi. Krajem XVI v. (1587) R. Lubenau govori o njemu kao o dobro izgrađenoj varoši u dolini, sa jednim karavan-sarajem/gostionicom na vodi, pokraj mosta preko Vuke. Postojali su bez sumnje i svi prateći objekti neophodni za normalan život jednog većeg muslimanskog naselja (škola, čaršija, zanatlije, trgovci). Oko 1690. ovde je izgrađena i pravoslavna crkva posvećena sv. Nikoli; 1733. bila je sasvim trošna.

U XVIII v. vukovarski kraj je, kao sastavni deo kraljevine Hrvatske i Slavonije u sklopu Austrijskoga carstva, ušao u novo razdoblje. Tada se onde uz postojeće domicilno stanovništvo naselio i veći broj Nemaca, Mađara, Jevreja, Rusina, Slovaka i Ukrajinaca, pa je Vukovar postao multietnički grad. Reka Vuka delila je tada Vukovar na dva dela. S desne strane bio je stari Vukovar, a s leve strane nicalo je novo naselje. Godine 1728. car i kralj Karlo darovao je vukovarski posed grofu Johanu Ferdinandu Klifenštajnu (Kliffenstein), koji ga je 1736. prodao nemačkim grofovima Elc (Eltz). Od tog velikog područja s 35 naseljenih mesta oni su osnovali vukovarsko vlastelinstvo, koje je iduća dva veka presudno uticalo na ekonomski i kulturni razvoj vukovarskog kraja. Tada je osnovan i Novi Vukovar, koji se razvijao na levoj obali reke Vuke i u početku bio pretežno naseljen Nemcima.

Marija Terezija je 1745. obnovila slavonske županije i tom je prilikom bila utemeljena županija Srijemska, koja se protezala od Osijeka do Zemuna sa sedištem u Vukovaru. Tada se Vukovar počeo razvijati u istaknuto ekonomsko, upravno i kulturno središte. Naročito su se razvili svilarstvo, brodogradnja, grnčarstvo i ribarstvo, otvarale su se banke i radilo nekoliko štamparija. Vukovar je takođe postao važna luka na Dunavu. Onde su se gradili brodovi koji su zajedno sa zanatskim proizvodima bili prodavani uzvodno u Mađarsku i Austriju, a nizvodno u Rumuniju. Verovatno je tada nastala i poslovica koju beleži Vuk u svojoj zbirci: „Napije l' se ko Vuke i najede l' štuke, ostade u Vukovaru“.

Od sredine XIX v. Vukovar je stalnom plovnom linijom bio povezan s Peštom i Bečom. U drugoj polovini XIX v. Stari i Novi Vukovar spojili su se u jedan grad.

Pominje se kao mesto na putu od Prilepa do Budima, koji Kraljević Marko prelazi idući na dvoboj sa Filipom Madžarinom.

Literatura: Зиројевић 1976, 81–85; Klaić 1983; Karač 1995, 245–273; EČ 358 (nap. 35); VE s.vv. *Grad*, *Vukovar*; ЕП 1 s.v.; *Рјечник* s.v.

VUKOVIJE

♦ bez atribucije: *Oba brata izvr Vukovija* (Vuk IV, 26:208)

⊘ 44° 27′ N, 18° 45′ E

Selo u BiH.

Nalazi se u s/i Bosni, blizu Zvornika.

Pominje se u kontekstu boja na Čokešini 1804. u tipično epskom okviru:

Bogo mili, čuda golemoga!
Đe dva brata, dva Nedića mlada,
Pogodiše u Turskoj ordiji
Do dva brata dva Turčina mlada,
Oba brata izvr Vukovija,
Oba brata, oba barjaktara,
Oba pa'še, nogom ne makoše,
Barjaci im pusti ostadoše (204–211).

Literatura: Латковић 1954, 537.

http://www.balkaninstitut.com

Z

ZABES

- grad: *Osvojiše na Zabesu grada* (SANU IV, 13:764)
- krvavi grad: *I krvavu na Zabesu gradu* (SANU IV, 13:752)

⊘ 42° 13′ N, 19° 5′ E

Mesto u Crnoj Gori.

Staro selo u Crmnici.

Prvi put se pominje u povelji Ivana Crnojevića iz 1468/69. kao dar manastiru sv. Nikole na Vranjini, a potom u turskom popisu iz 1521. Manastirska zemlja je spasena od uzurpacije 1527. kada je Skenderbeg, sin Ivana Crnojevića, potvrdio dar iz prethodne očeve povelje. Međutim, već 1614. Marjan Bolica više ga ne pominje.

Danas se računa kao zaselak sela Boljevići.

Prema pesmi, u tom selu morao je nekada biti utvrđeni grad (makar i najmanji), i morao je tamo stajati sve do istrage poturica 1707 (odnosno — kako se u pesmi pogrešno tvrdi — 1702):

> Nož sijeva, krv se prolijeva.
> Osvojiše na Zabesu grada,
> Osvojiše, pa ga obališe,
> Ne uteče niko od Turaka
> Ni da kaže kako im je bilo (763–767).

Literatura: Вукмановић 1988; Бубало 2006, 271.

ZAČIR

- selo: *Pop Kusovac iz sela Začira* (Vuk IX, 2:245)
- sadno Ljubotinja: *Od Začira sadno Ljubotinja* (Vuk IX, 13:252)
- sakraj Ljubotnja: *Od Začira sakraj Ljubotinja* (Vuk IX, 13:501)
- bez atribucije: *Od Začira Ćepca i Mehmeda* (SANU IV, 12:42)

⊘ 42° 20′ N, 18° 59′ E

Selo u Crnoj Gori.

Nalazi se u kraju Ljubotinj, iznad zapadne obale Skadarskog jezera, 6 km južno od Rijeke Crnojevića.

Sa Začira su izvesni Ćepac i Mehmed u pesmi o deobi Muje i Alije (SANU IV, 12), pop Kusovac u kontekstu turskog napada na Crmnicu (Vuk IX, 2), Đuro kapetan u sižeu o ženidbi knjaza Danila (Vuk IX, 13). Pominje se još i u okviru boja na Dugi 1862. (Vuk IX, 32) kao „malo selo Začirsko".

Literatura: Ердељановић 1926, 69, 75, 93, 180, 181, 182; Даничић 1, 370; ЕП 1 s.v.

ZADA

➊ Dagno, Dajno, Zadajin, Danj

- krvava: *Ja sam junak od Zade krvave* (KH III, 2:1149)

Neizvesna ubikacija.

Moguće da je reč o mestu koje se u srednjem veku zvalo *Danj* (ital. Dagno, alb. Dajno), a nalazilo se pored karavanskog puta Skadar–Prizren (prema Daničiću — na samom Skadarskom jezeru). Bilo je smešteno na brodu preko reke Drima, gde su se i krajem XIX v. još uvek nalazile njegove ruševine. U doba o kojem pesma peva, taj se predeo zvao Zadrim, ili albanski *Zadajin*.

http://www.balkaninstitut.com

Danj je imao carinu i bio je raskrsnica puteva koji su povezivali primorje sa Srbijom i Albanijom. Iako je bio trgovačko mesto, njegov je značaj pre svega bio vezan za brod na Drimu.

U pesmi, međutim, nema stvarnog značaja gde se nalazi mesto Zada, budući da ono čini deo lažnog identiteta muslimanskog junaka koji se zadesio u službi leđanske kraljice. Jasno je, ipak, da u pitanju mora biti hrišćansko mesto jer drukčije ne bi moglo poslužiti svrsi.

Literatura: Ердељановић / Николић 1899, 54–55; Антоновић 2003; Даничић 2, 415.

ZADAR, Zadarje

O Jadera, Diadora, Zara

E Od antičkog *Jader(a)*, *ja-* > *za-* romanskim posredstvom (up. mlet. *Zara*). (A. L.)

Zadar

- grad: *Kad je gradu Zadru dolazio* (Vuk VI, 71:150); SM 105
- grad bijeli: *Baš u Zadru gradu bijelome* (Vuk VI, 43:125); ER 114; SANU III, 61
- kaurski grad: *A u Zadru kaurskome gradu* (EH 10:493)
- bijeli: *Dokle Zadru dođem bijelome* (Vuk VI, 43:177); Vuk III, 24, 58; Vuk VI, 49, 71; Vuk VII, 39; Vuk VIII, 71; Vuk IX, 13; ER 63, 86, 114, 160; ; SANU III, 58, 62; SM 105; KH II, 41, 66; KH III, 3, 12; MH III, 8, 14, 19; MH IV, 41, 43
- bili: *Kad si bilom Zadru salazio* (MH IV, 30:32); MH III, 16, 19, 23; MH IV, 39, 41; KH III, 1
- ledeni: *Ja pobigo Zadru ledenome* (EH 6:126); EH 10
- kameni: *Treća knjiga Zadru kamenome* (SANU III, 76:20); SANU III, 77; KH I, 24; KH II, 45, 56, 59, 69, 70; KH III, 1; MH II, 59; MH III, 8, 14, 23, 24; MH IV, 26, 27, 30, 32, 39, 41, 43
- široki: *Već odoše Zadru širokome* (KH I, 27:442); KH II, 45; KH III, 12
- latinski: *Kad s' latinskom Zadru pomolio* (KH II, 59:760); KH III, 1; MH III, 23
- na krajini: *Pobjegoše Zadru na krajini* (Vuk VI, 76:363); SANU III, 67
- na krajinu: *Kad dođoše Zadru na krajinu* (Vuk VIII, 71:1330); MH VIII, 19; Vuk IX, 13, 22

***Zadar** XVI v.*

- moru u jaliji: *Sad je Zadar moru u jaliji* (KH III, 1:238)
- ukraj sinjeg mora: *Pod naš Zadar ukraj sinjeg mora* (MH III, 19:354)
- u primorje: *Tavnovo sam Zadru u primorje* (Vuk VI, 76:166); Vuk VII, 39
- kotar: *Kat te viđah u Zadar-kotaru* (KH II, 66:240)
- bez atribucije: *Al' na Zadru pucaju lubarde* (Vuk VI, 41:12); Vuk III, 24, 51, 58, 68; Vuk VI, 41, 43, 49, 56, 71, 74, 76; Vuk VII, 39; Vuk IX, 13; ER 114, 123, 136; SANU III, 22, 49, 58; SM 105; KH I, 24, 27, 34, 38; KH II, 41, 45, 49, 56, 59, 60, 66, 69, 70; KH III, 1, 3, 7, 10, 12; MH II, 59; MH III, 6, 7, 8, 10, 14, 15, 19, 23, 24; MH IV, 27, 30, 31, 39, 41; MH IX, 23; EH 1, 6, 10

Zadarje

- grad: *Iz Zadarja, iz našega grada* (KH I, 30:247); KH III, 7, 10
- grad bijeli: *Od Zadarja grada bijeloga* (KH III, 3:535); EH 6
- grad kameni: *Iz Zadarja, grada kamenoga* (KH III, 7:178)
- kotarski grad: *U Zadarju, kotarskome gradu* (KH III, 3:2)
- grad kaurski: *U Zadarju, gradu kaurskomu* (KH III, 9:595)
- bijelo: *Evo knjiga od Zadarja b'jela* (KH II, 49:80)
- široko: *Ode knjiga od Zadarja široka* (KH III, 12:159)
- tvrdo: *Sava siđe do tvrda Zadarja* (KH III, 3:590)
- kaursko: *Mene vode kaurskom Zadarju* (KH III, 9:408)
- bez atribucije: *Kad to čuo od Zadarja bane* (KH I, 24:425); KH I, 34; KH II, 41, 49, 56, 69; KH III, 3, 7, 9, 10, 12; EH 6, 10

* * *

http://www.balkaninstitut.com

Zadarski grad

- bez atribucije: *A da bježi gradu zadarskome* (KH III, 10:810)

⊘ 44° 7′ N, 15° 13′ E

Mesto u Hrvatskoj.

Grad i luka u severnoj Dalmaciji, središte Zadarsko-kninske županije.

Stari deo grada na poluostrvu koje je naseljeno neprekidno od IX v. Neposredno ispred Zadra je ostrvo Ugljan, odvojeno od kopna Zadarskim kanalom. Bogat je spomenicima iz rimskog doba (ostaci slavoluka, stub na Zelenom trgu, Forum) i iz srednjeg veka (crkve sv. Donata iz IX v., sv. Krševana iz XII v., sv. Stošija iz XIII v.).

Prvo naselje na mestu današnjeg Zadra osnovali su Liburni oko 1000. pre n.e., a prvi pisani spomenik koji govori o Jadastincima, stanovnicima grada Jadere, datira iz 384. pre n.e. U rimsko doba poznat je pod imenom *Jadera*, a pod vizantijskom upravom kao *Diadora*.

U V v. stradao je od Vizigota. Posle propasti Salone (oko 614), postaje glavni grad vizantijske teme Dalmacije. U IX i X v. povremeno je pod vlašću hrvatskih vladara. Mleci su ga zauzeli 1000. U XI v. hrvatski plemići zauzimaju najviše položaje u njemu, ali je posle propasti hrvatske državne nezavisnosti Zadar 1105. priznao vlast ugarsko-hrvatskih vladara. Mlečani su ga ponovo osvojili 1115. i držali do 1180, kad se posle niza pobuna sve vratilo na staro.

Kod Punta Mike (Oštri rat) zadarska mornarica je 1190. zadala težak poraz mletačkoj floti. Mleci i krstaši 1202. opsedaju Zadar, osvajaju ga i razaraju. Na ostrvu Ugljanu Mleci su podigli tvrđavu sv. Mihovila i odatle kontrolisali Zadar. Tu tvrđavu ubrzo je razorio hrvatski knez Domald, a 1205. grad je sa Venecijom sklopio sporazum kojim mu je zajamčena izvesna autonomija. Sukobi sa Mlecima obnavljaju se 1242, 1245, 1311–1313. i 1345–1346. kada Mleci konačno zauzimaju Zadar, ali ga se odriču (kao i cele Dalmacije) Zadarskim mirom iz 1358. u korist ugarsko-hrvatskog kralja. Konačno, 1409. Ladislav Napuljski prodaje Dalmaciju Mlečanima, koji na taj način dobijaju i Zadar.

Mlečani u XV v. mirno drže grad, ali u XVI v. počinju da ga utvrđuju strahujući od Turaka. Ulaz u luku se zatvarao lancem. U mletačko-turskim ratovima stanovništvo je aktivno učestvovalo na strani Mletaka. U XVII v. Zadar je bio centar kotarskih uskoka: najglavniji među njima imali su u gradu svoje kuće i porodice, venčavali su se i krštavali u pravoslavnoj crkvi, čak su i mrtve sa sobom donosili iz okršaja i sahranjivali ih u Zadru.

Kada je 1797. propala Mletačka republika, Zadar je — zajedno sa Dalmacijom — pripao Austriji. Postao je glavni grad pokrajine Dalmacije i važna austrijska tvrđava. Zidine su srušene 1866. kada je proglašen otvorenim gradom. Sa kratkim prekidima, pod vlašću Austrije ostao je sve do 1918.

Pesma za ovaj grad vezuje „od Zadra Todora", koji bi mogao biti izvesni Todor Kladnić, jedan od primorskih junaka iz XVII v. o kome nema pisanih podataka, ali se pominje u *Razgovoru ugodnom naroda slovinskoga* Andrije Kačića Miošića („biše dika Zadra bijeloga"). Epika, koja žanrovski ima potrebu da sav svoj inventar poveže sa epskim junakom, rado se bavi značajnim momentima njegovog života kao što je — primera radi — ženidba njegova (Vuk III, 24; Vuk VI, 43) ili nekog iz njegove kuće:

> Svi serdari do u Zadar pošli
> Na veselju od Zadra Todoru,
> Ženi sina, a sestru udava
> (Vuk VI, 56:83–85),

njegovim gresima — na primer kršenjem kumstva (Vuk VII, 39) i sl.

Kao i drugi važni primorski gradovi (Šibenik, Dubrovnik, Senj, Sinj itd.), Zadar se u epici javlja često i u kontekstima raznih vrsta. U nekim pesmama pominje se čak i kao tursko mesto u kojem vlada aga Bećir-aga:

> Već pucaju na Zadru topovi,
> Šenluk čini aga Bećir-aga,
> Uvatio Malog Radoicu,
> Pa ga meće na dno u tavnicu
> (Vuk III, 51:8–11; u drugim pesmama slične sadržine ta je greška ispravljena — npr. Vuk VI, 71, 74, 76)

http://www.balkaninstitut.com

iako Zadar baš nikada nije bio pod Turcima, čega su u potpunosti svesne sve muslimanske pesme koje u njemu vide najsnažniji bastion neprijateljskog hrišćanstva :

Jednog dana u pjanoj mehani,
u Zadarju, kotarskome gradu,
sastala se njemačka gospoda.
Tu bijaše tridest kapetana
i trideset mladih bajraktara,
i dvanaest kaurski vojvoda,
i dva bana z dvije banovine:
jedno ti je dubrovački bane
a drugo je od Zadarja bane
(KH III, 3:1–9).

Najčešće su, međutim, pesme o sukobima Turaka i Kotarana oko Zadra i ispred njega. O njima pevaju i hrišćanske i muslimanske pesme, s tim da svaki pevač svojoj strani daje premoć i pobedu.

Literatura: Банашевић 1954, 613; Klaić / Petricioli 1976; VE s.v.; *Hrvatski leksikon* II s.v.; Даничић 1, 355, 356; *Рјечник* s.v.; ЕП 1 s.v.

ZAGARAČ, Zagorač

Zagarač

- selo: *Dok dođoše selu Zagaraču* (Vuk IV, 9:169); Vuk VIII, 18; Vuk IX, 14
- selo krvavo: *U Zagarač selu krvavome* (Vuk IX, 1:741)

Zagorač

- bez atribucije: *I kapetan Jakša od Zagorča* (Vuk VIII, 29:295); Vuk IX, 32

⊘ 42° 30′ N, 19° 3′ E

Selo j/z od Danilovgrada (Crna Gora).

Manje pleme u Katunskoj nahiji, ispod planine Garča, nedaleko od Danilovgrada.

Pominje se u kontekstu pohoda Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1852–1853. kao mesto u kojem je dobro dočekati Turke:

U Zagarač selu krvavome,
Đeno polja ni širine nema
(Vuk IX, 1:741–742).

Takođe se javlja i u kontekstu boja na Grahovcu 1858. (Vuk IX, 14) i sukoba sa Turcima 1862. (Vuk IX, 32).

Literatura: Шкриванић 1959, 52; ЕП 1 s.v.

ZAGORAK

- bez atribucije: *Od Zagorka popa i Novaka* (SANU IV, 12:29)

⊘ 42° 37′ N, 19° 1′ E

Selo u Crnoj Gori.

Nalazi se na desnoj obali reke Zete, u donjim Pješivcima, 12 km uzvodno od Danilovgrada. Grupisano je oko potoka Smrdana i zapadno od njega do pod Zagoračku stranu. Razlikuju se *Zagorak*, koji je na jugu, više crkve sv. Jovana Krstitelja iz XVIII v. (zajednička crkva Zagorčana i Selištana), i *Donji Zagorak* koji je na severu, ka potoku Dobriku. Glavno je naselje Zagorak, i u njemu je većina (oko dvadeset) kuća na mestu koje se zove Topole, a ostatak na mestu s imenom Ropotine.

U pesmi se pominje iz Zagorka pop Novak u neistorijskom kontekstu deobe Muja i Alije.

Literatura: Imenik YU 435; ЕП 1 s.v.

ZAGORJE

- mjesto pitomo: *Na Zagorju mjestu pitomome* (Vuk III, 10:82)
- ravno: *Čak daleko u Zagorje ravno* (Vuk VII, 23:2); Vuk VII, 56
- bez atribucije: *Sa Zagorja od bijele kule* (Vuk VII, 9:66); Vuk VII, 23, 47, 56; KH II, 59

⊘ 43° 48′ N, 17° 37′ E

Mesto u BiH.

Nalazi se u Hercegovini, 22 km j/z od Trebinja. Postojbina paša Čengića i njihov begovski posed.

Pesme u vreme pre Turaka pominju u Zagorju Ljuticu Bogdana (Vuk III, 10). I posle dolaska Turaka neko vreme u pesmama se javlja kao hrišćansko mesto jer se — npr. u Vuk VII, 9 — Nakić Husein lažno predstavlja kao Jovan barjaktar „sa Zagorja od bijele kule“. Posle toga, od XVIII v. nadalje, epika u Zagorju pominje samo begove Čengiće (Vuk VII, 23, 47, 56; KH II, 59).

Takođe i istoimena oblast u Hercegovini.

Literatura: Банашевић 1954, 580; Латковић 1954, 602; Даничић 1, 353; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 436; ЕП 1 s.v.

http://www.balkaninstitut.com

ZAGREDA

- selo: *Udri s vojskom na selo Zagredu* (Vuk IX, 11:223)
- mala: *Da idemo u malu Zagredu* (Vuk VIII, 18:19)
- bez atribucije: *Evo Ture s četom u Zagredu* (Vuk VIII, 18:37)

Vide MALA ZAGREDA

ZALAZI (Mali i Velji)

- selo: *Zalaze su selo uminuli* (Vuk VIII, 70:444)
- bez atribucije: *Od Zalaza Markoviću Joko* (Vuk VIII, 61:518); Vuk VIII, 70

⊘ Mali Zalazi 42° 28′ N, 18° 46′ E
Velji Zalazi 42° 27′ N, 18° 46′ E

Selo u oblasti plemena Njeguši, opština Cetinje (Crna Gora).

U Malim Zalazima nalazi se crkva sv. Jovana, a u Veljim crkva Sv. vračeva.

Pesma ime ovog mesta pominje samo kao Zalaze, i u njima izvesnog Joka Markovića (Vuk VIII, 61) u kontekstu boja na Grahovu 1838, i Jola Prorokovića (Vuk VIII, 70) u kontekstu napada na kulu kapetana Adama Ilića nadomak Kotora.

Literatura: Даничић 1, 359.

ZALJUTI, Zaljut, Zaljuće

Zaljuće

- selo krajičko: *Od Zaljuća sela krajičkoga* (SM 140:54)
- malo: *Dok dođoše u Zaljuće malo* (SANU IV, 9:61)
- lomno: *Donesoše u lomno Zaljuće* (SANU IV, 12:89)
- bez atribucije: *Sa Zaljuća, savrh Gore Crne* (SANU IV, 12:35)

Zaljuti

- bez atribucije: *Otle Bajo u Zaljuti minu* (Vuk VII, 47:57)

Zaljut

- krvava: *Treću posla u Zaljut krvavu* (Vuk VIII, 54:44)

⊘ 42° 32′ N, 18° 54′ E

Selo i istoimeni predeo u plemenu Cuce (Crna Gora).

U predelu Zaljuti ima 30 zasebnih „sela“ i „selaca“ od kojih je najstarije selo Kućišta.

Zaljuti se pominju i u starim srpskim pisanim izvorima (priložio 1200–1202. veliki župan Stefan Nemanja Hilandaru).

Pesma u Zaljutima pominje Radula Perovića i Vuka Mićunovića (Vuk VII, 47; SANU IV, 12), Zeku Krivokapića (Vuk VIII, 54), Pera Vučićevića (SANU IV, 9) i Popovića Draška (SM 140).

> Još i: Zaljut u opštini Duvno/Tomislavgrad (BiH).

Literatura: Пурковић 1940; Imenik YU 438.

ZAMAĆEV DO, Zamoće

- bez atribucije: *Sa Zamoća Mrtović-Mršuta* (Vuk VIII, 72:66)

⊘ 42° 39′ N, 18° 42′ E

Mesto u Crnoj Gori.

Selo na području čevskog plemena u nekadašnjoj Katunskoj nahiji (Stara Crna Gora).

Pesma iz Zamoća pominje Mršuta Mrtovića i Spasoja Šaletića kao junake na glasu, u kontekstu crnogorskog sukoba sa Đulek-begom i njegovim Arnautima u Rudinama.

ZAPAD-GRAD

- bez atribucije: *Uč-dževara od Zapada grada* (Vuk III, 8:5)

Nemoguća ubikacija.

U pesmi, jedno od mesta iz kojih turski car skuplja vojsku za pohod na Beč:

Vojsku kupi care Otmanine
Od istoka Šaja bijeloga,
Turadiju oko Sagradina,
Sve seine oko Carigrada,
Uč-dževara od Zapada grada,
Tatarina ispod gore svete
Arnauta od mora sinjega,
Hercegovce Turke sokolove
I Bošnjake na glasu junake;
Vojsku vodi pod Beč na ćesara (1–10).

Kako ga pesma predstavlja, Zapad grad bi mogao biti i metafora za zapadni deo carevine, budući da je za pohod na Beč zaista bila angažovana sveukupna osmanska sila.

http://www.balkaninstitut.com

ZASLAP

- bez atribucije: *Dok na Zaslap Turci izađoše* (Vuk IV, 55:225)

⊘ 42° 40′ N, 18° 35′ E

Selo u oblasti Grahovo, u Crnoj Gori.

Pominje se u kontekstu bitke na Grahovu 1836.

Literatura: Латковић 1954, 624.

ZATREPČE

- selo: *I Zatrepče selo izgorješe* (Vuk IX, 10:715)
- tvrdo: *Na Zatrepče tvrdo dolazište* (Vuk IX, 10:714)

Selo na teritoriji plemena Kuči (Crna Gora).

Pominje se u kontekstu crnogorskog pohoda na Kuče 1855. (*vide* ORAHOVO).

ZAVALA

- bez atribucije: *Na Zavalu zove Dizdarčića* (Vuk VI, 49:98); Vuk VIII, 73; SANU IV, 12; SM 21, 50, 162

1. Mesto u Crnoj Gori (42° 30′ N, 19° 17′ E).

Kod Erdeljanovića se pominje samo vis Zavala u Bjelopavlićima, a u pesmama mesto u Piperima.

U SM 21 Pominje se kao selo koje, uz Radeću, Turci popale u pohodu na Kuče (SM 21) i kao selo na koje udara turska vojska u pohodu skadarskog vezira Mahmuta Bušatlije na Pipere (SM 162). Iz Zavale se pominju kao junaci Leko Maljatović (SM 50) i Risto kapetan sa mlađim bratom Jovanom (Vuk VIII, 73).

2. U KH II, 60 verovatno je u pitanju neka bosanska Zavala iznad Bihaća (recimo Zavalje, *vide*).

3. Kod Vuka u *Rječniku* s.v. *Zavala*: „Manastir u Hercegovini“.

Literatura: Ердељановић 1926, 26; *Рјечник* s.v.; Imenik YU 440.

ZAVALJE

- više Bišća bijela: *Na Zavalje, više Bišća b'jela* (KH II, 60:295)

⊘ 44° 46′ N, 15° 50′ E

Mesto u BiH.

U pesmi se javlja kao tačka na putu od Karlovca u Hrvatskoj do Velike Kladuše u Bosni. Pominje se u kontekstu ženidbe Ibre Durutagića dvema devojkama — Fatom od Udbine i lepom Jelom, ćerkom karlovačkog bana Henkalića.

ZAVOLJE

- bilo: *Na Zavolje bilo okrenuše* (MH IV, 41:81) ; MH IV, 42; MH III, 4
- bez atribucije: *Pod Zavoljem pa našim Založjem* (MH III, 4:111); MH IV, 37

⊘ 44° 37′ N, 16° 36′ E

Mesto u BiH.

Mesto u Saničkoj župi. Pominje se u kontekstu osvojenja Bihaća 1592. (MH III, 4). Bliža lokacija data je u pesmama:

> Otiskoše Bišću na kapiju,
> Na Zavolje ate istiraše,
> Udariše preko Plješevice,
> Iziđoše više Korjenice,
> (MH IV, 37:389–392)

> Upraviše ate kraj Šturlića,
> Sidjoš' Tršcu i Korani hladnoj,
> Pa Koranu vodu prigaziše,
> Na Zavolje bilo okrenuše,
> Udariše preko Plješevice,
> Iziđoše na široku Liku.
> (MH IV, 41:78–83)

ZDILARI

- selo begovo: *U Zdilarih, u selu begovu* (MH III, 23:319)

⊘ 43° 27′ N, 17° 10′ E

Selo u Hrvatskoj, na reci Vrljici.

Pesma u Zdilarima pominje drveni čardak Stipana Maljkovića, pobratima Delalije Bojčića.

ZEČE, Zeč

- bijeli: *Ne id', sine, Zeču bijelome* (Vuk VIII, 1:84)
- kameni: *On se vrati Zeču kamenomu* (Vuk VIII, 1:7)
- na krajinu: *I odoše Zeču na krajinu* (Vuk VIII, 1:50)
- bez atribucije: *Sve se Zeče na gomile zbija* (Vuk VIII, 1:204)

http://www.balkaninstitut.com

Neizvesna ubikacija.

Mesto Vuka Zečanina („na Krajini"), koji prosi sestru Andrije Nišića iz grada Nikšića. Oba glavna junaka predstavljena su na isti način — bez porodičnog imena ili patronima. U slučaju Nikšića došlo je i do preklapanja imena mesta sa imenom plemena, pa bi se možda i sa Zečom mogla napraviti slična analogija. „Zečevo polje" kod Vuka u *Rječniku* moglo bi tada biti polje ispred istoimenog grada.

ZEMLJA SMEDEROVA

- široka: *Iz široke zemlje Smederove* (MH I, 65:2)
- bez atribucije: *Pa mi šeta zemlji Smederovoj* (MH I, 65:266)

Vide SMEDEREVO

ZEMUN

➊ Taurunum, Zemlin, Zeugmin

E Nemački oblik *Semlin* čuva trag vokalskog *-l-* u drugom slogu, stsrp. pridev *zemlьnь* 'zemljan', takođe ime današnjeg Zemena u Bugarskoj. Naziv za grad utvrđen zemljanim opkopom, up. *zemunica* (Skok III 649b). (A. L.)

- grad: *Prati kćerku do Zemuna grada* (MH VIII, 10:107)
- bio: *Topuz pane u naš Zemun bio* (MH III, 1:704)
- pitomi: *Poveli ga pitomu Zemunu* (Vuk VI, 47:134)
- bez atribucije: *Jer kad sidjem do našeg Zemuna* (MH III, 1:693); MH VIII, 10; SM 167; KH I, 15

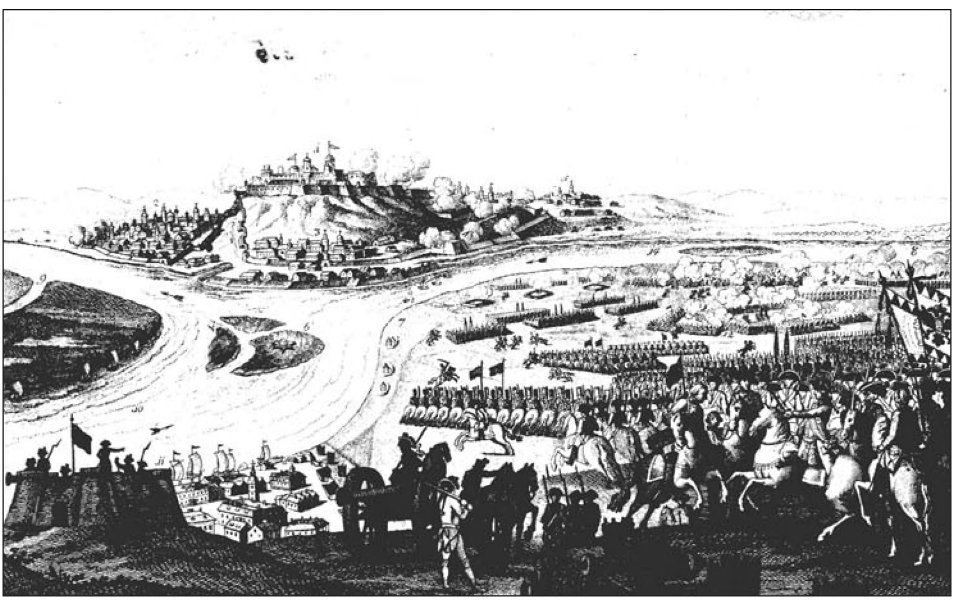
⊘ 44° 50′ N, 20° 24′ E

Grad u Srbiji.

Smešten je na desnoj obali Dunava, 2–3 km udaljen od ušća Save u Dunav; danas jedna od Beogradskih opština.

U srednjem veku bio je opasan visokim zidinama sa stražarskim kulama kojima se još uvek vidi trag.

U Zemunu su nađeni značajni tragovi materijalne kulture Skordiska, plemena koje je početkom I v. — na mestu danas zvanom Gardoš — podiglo utvrđeno naselje. To naselje antički izvori pominju pod imenom *Taurunum*. Rimljani su ga osvojili 35. n.e. a kasnije uključili u sastav provincije Panonija (*Pannonia*). Za vreme cara Domicijana, koji je započeo izgradnju dunavskog limesa, Taurunum postaje značajno utvrđenje sa

Zemun

http://www.balkaninstitut.com

pristaništem, civilnim naseljem i nekropolama. Kada je 395. Rimska imperija podeljena, Taurunum je pripao prvo Zapadnom, a potom Istočnom carstvu. U doba seobe naroda zauzimali su ga Huni, Istočni Goti, Gepidi, Vizantinci i 583. Avari. U vlasti franačke države bio je od 796. do 828, a otada pa do 1018. držali su ga Bugari.

Od 1018. preuzima ga Vizantija pod imenom *Zeugmin*. Pod Mađare pada 1071. kad postaje znamenito pogranično utvrđeno mesto sa rovovima i bedemima, opasano visokim zidinama i sa prostorom za smeštaj vojske. Krstaši ga osvajaju na juriš 1096. Mađari su ga 1124. proširili i dodatno utvrdili ciglama i kamenom iz beogradskog grada, pošto su ga osvojili. Vizantijski car Manojlo I Komnin je 1151. zauzeo Zemun i porušio zidine i grad, a cigle i kamenje preneo u Beograd. Posle toga je nekoliko puta išao iz vizantijskih u mađarske ruke, sve dok — u strahu od prodora Turaka — nije ponovo ozidan i utvrđen. Od tog utvrđenja do danas je sačuvan samo ruinirani centralni deo na Gardošu.

Despot Stefan Lazarević držao je Zemun od 1411. do 1427, a despot Đurađ Branković od 1437. do 1443. kada ga je poklonio Ulrihu II Celjskom. Janošu Hunjadiju pripao je 1454. ili 1456, mada je po podacima iz drugog izvora (Ruvarac) Janko Hunjadi umro u Zemunu 1453.

Posle rečne bitke između Mađara i Turaka, koju su 1456. dobile mađarske šajke, Zemun postaje baza većeg broja šajki.

Pod tursku vlast dolazi 1521, kad i Beograd. Austrijska vojska je osvojila Zemun 1688, ali je 1690. bila prisiljena da ga vrati Turcima. Austrija konačno osvaja Zemun od Turaka 1717. i otada u Zemunu počinju da se naseljavaju Nemci. Posle austrijsko-turskog rata 1737–1739, grad je ušao u sastav Slavonsko-sremske granice. Od 1749. postaje slobodna vojna opština preko koje su ustanici 1804–1813. nabavljali oružje i municiju iz Austrije. Posle ugušenja ustanka 1813, mnogi Srbi su se naselili u Zemunu.

Gradski odbrambeni zid je porušen posle ukidanja Vojne krajine 1873.

Pesme u Zemunu pominju lalu od Zemuna u vreme kad je Zemun bio pod Turcima (MH VIII, 10), Ivu Podgoricu koga ruska kraljica zove u pomoć protiv Turaka (SM 167) i Sibinjanina Janka u kontekstu susreta sa Alijom Đerzelezom:

> Jer kad siđem do našeg Zemuna,
> Pa pogledam više Biograda,
> Na Avalu više Biograda,
> Ima kula Avaljanin-Porče,
> Ono mu je Bogom pobratime
> Sa Gerzova Gerzelez Alija
> (MH III, 1:693–698).

Literatura: Руварац 1892; Marković 1896; Dabižić 1959; Даничић 1, 375; *Рјечник* s.v.; VE s.vv. *Zemun*, *Grad*.

ZEOKE

♦ bez atribucije: *I Stanoja kneza iz Zeoka* (Vuk IV, 24:218)
⊘ 43° 50′ N, 20° 15′ E

Selo blizu Lazarevca (Srbija).

Pominje se u kontekstu početka bune protiv dahija, i u njemu knez Stanoje Mihailović.

Prema svedočanstvima savremenika, dahija Mehmed Fočić je pozvao knezove u Valjevo pod izgovorom da tamo ide u lov, a sa tajnom namerom da ih poseče. Na put za Valjevo krenuo je preko Beogradskog okruga ne bi li usput posekao kneza Stanoja Mihailovića iz sela Zeoka, ali se predomislio da ne bi uzbunio Aleksu Nenadovića, Iliju Birčanina i Karađorđa. Pošto je stigao u Valjevo i obavio što je imao nameru, Fočić je u Zeoke poslao trojicu turskih vojnika da završe sa knezom Stanojem. Knez, „ne nadajući se zašto su došli, da im ručak, no pri ručku dođe jedan petô stane naprag kućni i stane da kukureče, jedan od Turaka reče: 'Kneže, oću li da ubijem ovoga oroza — petla.' Knez Stanoje odgovori: 'Možeš no ručka ima dosta.' Turčin izvadi pištolj zapne, i skreše Knezu Stanoju u prsi, i namesto ga ubije. Sinovac Kneza Stanoja, Nikola momče od 25. godina kad vidi ubijenog svog Strica, utrči u vajat sčepa dugu pušku i kroz kućna vrata opali iz puške i ubije jednoga Turčina, a ona druga

http://www.balkaninstitut.com

dvojica zatvore se u kuću i stanu vikati: 'E glava za glavu nemojte na nas vala mi nismo krivi.'Nikola je hteo, i na onu drugu dvojicu kroz kuću da puca, no rodbina i seljaci skoče, te ga od toga odvrate i propuste Turke te u Beograd odu."

Literatura: Ненадовић 1883, 1/45.

ZLATAR

- grad: *No vi pođ'te u gradu Zlataru* (Vuk VI, 64:167)
- bez atribucije: *U silnoga Petra od Zlatara* (Vuk VI, 64:168)

Neizvesna ubikacija.

Radnja se u pesmi odvija između Udbine i Senja, gde se smešta i grad Zlatar. Sudeći prema kontekstu:

Ne idite Senju bijelomu,
No vi pođ'te u gradu Zlataru,
U silnoga Petra od Zlatara,
Te kupite zlatarske haljine,
A na glave krste i kapice,
Tader hajte Ivu na dvorove,
Tu lažite kako umijete (166–172)

moglo bi biti da ovo i nije neki konkretan grad u okolini, već epsko ime za neko bogato mesto u kome muslimanski junaci mogu nabaviti opremu za prerušavanje u hrišćane. Petar od Zlatara, koji se u ovoj pesmi pominje kao neko ko trguje s Turcima, ipak je morao biti u svoje vreme viđeniji junak, jer je prerušenim Turcima dovoljno da se u Senju predstave kao „tevabije Petra od Zlatara".

Još i: Zlatar u Zagorju (Hrvatska).

Literatura: Урошевић 1935; ЕП 1 s.v.

ZMIJANJE, Zmijalj, Zmijan, Zmijnje, Zmijulj

❶ Ratkovo

E Izvorno *Zmijnje*, srednji rod prideva *zmijnji* od *zmija* (Skok III 657b), *-a-* iz prideva *zmijanjski* i etnika *Zmijanjac*. (A. L.)

Zmijalj

- grad: *A šilje je u Zmijalju gradu* (SM 128:2); SM 112

Zmijan

- bez atribucije: *Pali pušku sa Zmijana Rajko* (Vuk VI, 56:275)

Zmijanje

- bez atribucije: *Mila ljuba sa Zmijanja Rajka* (Vuk VI, 56:130)

Zmijnje

- bez atribucije: *I prosi je sa Zmijnja Rajko* (Vuk VI, 24:42)

Zmijulj

- na krajinu grad: *I Zmijulja na krajinu grada* (Vuk VI, 24:46)
- bez atribucije: *Pravo pošli u Zmijulju došli* (SM 128:58)

⊘ 44° 31′ N, 16° 52′ E

Mesto u Bosni.

Nalazi se u nekadašnjoj nahiji istog imena.

Pre Turaka to je bila župa Zemljanik, koja se prvi put pominje 1287. u jednoj povelji bosanskog bana Prijezde, a poslednji put 1434. u povelji Jurja, vojvode Donjih Kraja i sinovca velikog vojvode Hrvoja. Veliki deo ove župe u tursko doba ušao je u sastav nahije Zmijanje. U prvoj polovini XVII v. Zmijanje je pripadalo kadiluku Kostajnici, a posle toga delimično i Banjalučkom kadiluku. Ime Zmijanje zvanično se prvi put javlja u jednom turskom službenom spisu (vakufnama Ferhad-pašine džamije u Banjaluci) iz 1587.

Pesme pominju „sa Zmijanja Rajka" (Vuk VI, 24, 56) i Nikolu Kneževića (SM 128; sličan siže Vuk III, 5; MH VIII, 21).

Literatura: Скарић 1937; Карановић 1937; *Рјечник* s.v.

ZRMANJA

- grad: *Pa je šalje do Zrmanje grada* (SANU III, 76:30)

Neizvesna ubikacija.

Pesma u Zrmanji gradu pominje Peru Petričića koji sa družinom pogubi hajduka Simu Džepinova.

Na reci Zrmanji (Hrvatska) postoji selo pod istim imenom (44° 10′ N, 16° 3′ E), ali se ne može reći da li je to epski Zrmanja grad niti da li je tu ikada neki takav grad postojao.

Literatura : Imenik YU 446.

http://www.balkaninstitut.com

ZUPCI

- ♦ selo: *I Zupce mi selo izgorješe, | Zupce selo i još Kruševicu* (Vuk IX, 33:62–63)

⊘ 42° 7′ N, 19° 7′ E

Mesto u opštini Bar (Crna Gora).

Samo u ovoj pesmi Zupci se izričito pominju kao selo. U drugim pesmama, gde nema takve naznake, oni znače oblast u Hercegovini (Zupci i Površ).

U pesmi, selo zapale Turci trebinjskog Derviš-paše u jednom od pohoda na Crnu Goru.

Još i: Zupci u opštini Šekovići (BiH).

Literatura: Imenik YU 446.

ZVEČAN, Zvečarak

❶ Sfentzanion

E Stsrp. *Zvečanь*, *pri gradu Zvečani*, viz. *Sfentzánion* sa očuvanim nazalom u prvom slogu < slov. **zvęčĕnь* u vezi sa *zvek*, *zvečati*, za topografsku upotrebu up. termin *zvekara* 'kraška jama ili vrtača'. (A. L.)

Zvečan

- ♦ grad: *Od ćuprije do grada Zvečana* (Vuk II, 50:18); SM 62
- ♦ bijeli: *Goni Marka bijelu Zvečanu* (Vuk II, 68:112)
- ♦ bez atribucije: *Od Zvečana kažu do Čečana* (Vuk II, 44:109), Vuk II, 48, 50; SANU II, 30; SM 62

Zvečarak

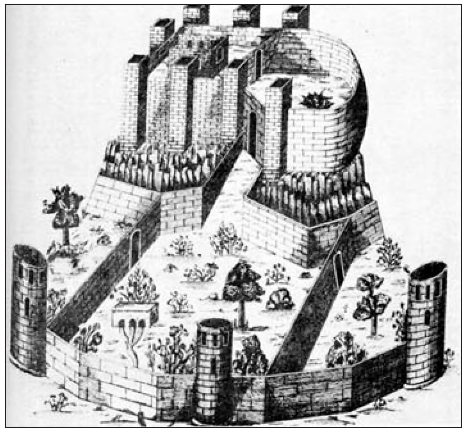
- ♦ grad: *Zaskočio od Zvečarka grada* (SANU II, 70:64)

⊘ 42° 54′ N, 20° 50′ E

Grad u Srbiji (Kosovo).

Ruševine srednjovekovnog grada na istoimenom kupastom stenovitom brdu u blizini ušća Sitnice u Ibar, kod Kosovske Mitrovice.

Jedan od najstarijih gradova u srednjovekovnoj Srbiji. Podignut je uz manji vizantijski kastel iz XII v., a kasnije je nastalo i utvrđeno podgrađe. Trg koji se spominje u XIV v. (u Svetostefanskoj povelji) verovatno je postojao i ranije. Grad je zatvarao važne puteve: bosanski (Kosovo–Bosna), ibarski put i put za Metohiju. Docnije je branio obližnji rudnik Trepču.

Zvečan

Zvečan je igrao značajnu ulogu u starijoj srpskoj istoriji. Prvi put se pominje, pod imenom *Sfentzanion*, u *Aleksijadi*, biografskom delu vizantijske princeze Ane Komnine, u vezi sa pograničnim borbama koje su Srbi pod raškim županom Vukanom vodili sa Vizantincima na Kosovu polju između 1091. i 1094. Tada je Zvečan bio pod srpskom vlašću. U dužem narednom periodu nema pisanih podataka o Zvečanu. To se može objasniti pomeranjem državne granice sa Kosova prema jugu čime je Zvečan izgubio značaj pogranične tvrđave. Prva sledeća vest odnosi se na tamnovanje i smrt kralja Stefana Dečanskog u Zvečanu 1331. („V Zvečani gradu" ležahu kosti Kostadina, brata kralja Dečanskoga. „V gradu Zvečanu prestavi se"* kralj Stefan Dečanski). Blizu Zvečana bio je manastir Banjska, a u njemu episkopska stolica.

Do kraja XIV v. Zvečan je često menjao gospodara. Oko 1337. tvrđavom je vladao mlađi sin vlastelinke Danice, čije ime nije sačuvano. Šezdesetih godina (vreme vladavine cara Uroša), grad i župa zvečanska bili su u posedu čelnika Muse, zeta kneza Lazara, koji ga je dao zahumskom knezu Vojislavu u zamenu za Brvenik na Ibru. Prvi turski kefalija (Feriz) na Zvečanu pominje se već 1396. U rukama Osmanlija grad ponovo postaje važno vojno uporište, naročito za prodiranje ka Bosni. Vilajet Zvečan pominje se

http://www.balkaninstitut.com

prvi put 1455, u okviru Skopskog krajišta. Godine 1689, u austrijsko-turskom ratu, Austrijanci nisu uspeli da osvoje tvrđavu. Ona je opustela u XVIII v.

U gradskoj tvrđavi u XII v. se nalazila crkva sv. Đorđa. Prema legendi, u njoj se Stefan Nemanja, zajedno sa svojom vojskom, pomolio Bogu i pričestio uoči polaska u poznatu bitku kod Pantina oko 1168. Velika priprata ove crkve verovatno je služila za sabore.

Ispod zvečanskog utvrđenja nalazila se crkva sv. Dimitrija, koju je 1314–1316. srpski kralj Milutin darovao svojoj zadužbini — manastiru Banjskoj. Po toj crkvi naselje je dobilo ime *Mitrovica*. Oko crkve je bilo srpsko, a od XIX v. tursko groblje.

U pesmama se pominje obično zajedno sa Čečanom kao graničnik Kosova polja pre bitke sa Turcima:

Sve Kosovo sila pritisnula.
Kažu, sine, i pričaju ljudi:
Od mramora do suva javora,
Od javora, sine, do Sazlije,
Do Sazlije na ćemer ćuprije,
Od ćuprije, sine, do Zvečana,
Od Zvečana kažu do Čečana,
Od Čečana vrhu do planine
Turska sila pritisla Kosovo
(Vuk II, 44:103–111).

Oblik Zvečarak iz pesme SANU II, 70 — iako neobičan (*vide* ČEČAN) — nesumnjivo se odnosi na ovo mesto budući da se radnja odvija na Kosovu polju i da su akteri Banovac Sekula, Sibinjanin Janko i njegov sluga Milutin. Ovakav siže (Sekula oslobađa ujaka iz turskog ropstva) u epici je prilično čest, a jedino što mu daje istorijski prizvuk jeste asocijacija na Drugi kosovski boj 1448, u kome su učestvovali svi pomenuti akteri.

> Takođe i: grad Zvečaj u Bosni, na reci Krupi između Banjaluke i Jajca.
> Još i: Zvečara u opštini Kotor (Crna Gora) i Zvečka u opštini Obrenovac (Srbija).

Literatura: Šafarik 1851, 53, 71*; Дероко 1950, 169; Шкриванић 1959, 63; Јовановић 1962–63; Милошевић 1997, 103; *Задужбине Косова*, 373–374; Даничић 1, str. 371, 372; *Рјечник* s.v.; VE s.v. *Grad*; *Утврђења у Србији*, 14–15; Imenik YU 446.

ZVIJEZD, Zvijezda

E Slov. *zvězda* < **gvězda*, u Srbiji reč *zvezda* može označavati 'poveće, a odasvud zaokruženo brdo', na severu se javlja i kao ime reke (luž. *Gvězda* > nem. *Queis*). (A. L.)

♦ grad: *Dok ja odem do Zvijezde grada* (Vuk II, 94:85)

⊘ 43° 21′ N, 19° 33′ E

Mesto u Srbiji.

U starim srpskim pisanim spomenicima pominju se u Mačvi dva sela pod tim imenom, i oba je knez Lazar 1380/81. priložio Ravanici („selo Zvězdь i drugy Zvezdь“*). Jedno od njih postoji i danas.

> Osim toga, u Srbiji još i: selo Zvizdar kod Uba; selo Zvjezd zapadno od Prijepolja, 1477. pominje se kao Zvizda u nahiji Mileševo.

U pesmi je to grad sa vodom Trutinom između njega i Budima, te je moguće da se misli na mačvanski Zvezd. Iz njega dolazi Zvijezdić Ivan, Ivan od Zvijezde grada, kome budimska kraljica poklanja već isprošenu devojku zato što je zadivljena njegovom lepotom:

Pošetao od Budima kralju,
A za njime Zvijezdić Ivane,
Vodi Ivan svog dobra đogina,
Kad su bili ispod b'jele kule,
Ispod kule kralja Budimskoga,
Gleda njega Budimska kraljica;
Na Ivanu divno odijelo;
Vas u srmi i u čistom zlatu;
Na njemu je kolasta azdija,
Po azdiji ispletene guje,
Povisoko izvedene glave,
U ustima sve drago kamenje,
Vidi mu se noći putovati,
U po noći, kako u po dana;
Ljepši Ivan od svake đevojke (49–63).

Literatura: Пурковић 1940; Даничић 1, 373*; *Рјечник* s.v.; TIR 42.

ZVONIGRAD

E **Zvoni-/zvьni-gordъ* je još praslovenski naziv za utvrđenje snabdeveno zvonima za

http://www.balkaninstitut.com

uzbunu, javlja se kao toponim i u Rusiji (*Zvenigorod*), Ukrajini (*Zvenyhorod*), Poljskoj (*Zunigród*) (Skok III 668a). (A. L.)

- bez atribucije: *Od Zrmanje pa do Zvonigrada* (KH II, 60:49)

Srednjovekovni utvrđeni grad na usamljenom uzvišenju uz desnu obalu izvorišnog dela reke Zrmanje, 15,5 km s/z od Knina (Hrvatska).

Podignut je za odbranu doline Zrmanje. Prvi put se pominje 1220. Bivao je u vlasti raznih plemićkih porodica: Nelipaca (Nelipića), Frankopana (Frankapana), Kurjakovića i Karlovića. Utvrđenje je porušeno tokom Kandijskog rata, ali ruševine grada postoje i danas.

Kod Vuka u *Rječniku*: „zidine od gradića u Hrvatskoj na desnoj strani rijeke Zrmanje [...] parietinae quaedam“. U *Rječniku JA* pominje se kao: „Nekad grad u Bosni a sada ruševine: 1683. Turci u Zvonigradu manastir oboriše, a fra Tadiju živa na kolac metnuše.“

Pominje se u kontekstu potrage za Fatom, „pravom sestrom“ Durutagić Ibre.

Literatura: VE s.vv. *Grad, Zvonigrad*; *Рјечник* s.v.; *Hrvatski leksikon* II s.v.; RJA s.v.

ZVORNIK

◐ Ad Drinum, Zvonik

E *Zvonьnikъ*, po ispadanju poluglasa *nn* disimilovano u *rn*, od *zvono*, *zvoniti*, verovatno istoga značenja kao *Zvonigrad* (v. Лома 1999, 103 i d.). (A. L.)

- grad: *Koliko je od Zvornika grada* (Vuk VII, 30:94); Vuk IV, 26, 28, 29, 33, 36; SM 62
- grad bijeli: *U Zvorniku gradu bijelome* (Vuk VII, 30:27); Vuk IV, 28, 30; Vuk VII, 21; SANU III, 23
- bijeli: *Džaba njemu bijela Zvornika* (KH I, 15:158); Vuk III, 68; Vuk VI, 43; ER 59; KH II, 73
- ravni: *Od Papratnje do Zvornika ravna* (KH II, 73:216)
- kameni: *Okrenuo kamenu Zvorniku* (KH I, 16:73)
- pitomi: *Pa je sišô pitomu Zvorniku* (KH I, 15:192)

Zvornik

- carev: *A careva raskrhat Zvornika* (KH II, 73:165)
- bez atribucije: *Viš' Zvornika Spreči na izvoru* (Vuk II, 37:35); Vuk III, 68; Vuk IV, 26, 33; Vuk VII, 30, 45; SANU III, 23; SM 29, 128; KH I, 15, 16; KH II, 73; MH VIII, 21

⊘ 44° 23′ N, 19° 6′ E

Grad u BiH.

Danas se nalazi u Republici Srpskoj, na levoj obali Drine, 74 km od ušća Drine u Savu i 53 km od Srebrenice, mostom povezan sa Malim Zvornikom u Srbiji, na desnoj obali Drine.

U srednjem veku bio je utvrđeni grad sa podgrađem („sotto Zvonich“, „apresso Zvonich“) iz kojeg se razvio današnji grad. Prvi put se pominje 1412. kao Zvonik (1519. Zvornik) u istoimenoj župi koja je pripadala oblasti Usore. Smatrao se ključem Drine, a u njegovoj okolini bilo je ruda. U njemu su Dubrovčani imali svoju koloniju, a franjevci samostan i crkvu sv. Marije koja se spominje i 1514. Od 1433. do pada despotovine 1459. bio je u sastavu Srbije. Turci su ga zauzeli 1463. Matija Korvin ga je opsedao 1464. pošto je odbio Turke od Jajca, ali ga nije osvojio.

Zbog prelaza preko Drine imao je u srednjem veku i kasnije veliki značaj. Bio je vrlo jak i branio je put prema Srebrenici, Sarajevu i Tuzli.

Turci su grad proširili i tako su nastala dva grada: Gornji i Donji Zvornik. Podgrađe se razvilo u veću varoš. Posle 1526. izgubio

http://www.balkaninstitut.com

je raniji značaj i bio u dosta lošem stanju, ali je ponovo postao važan posle 1699. Austrijska vojska ga je dva puta neuspešno napadala: 1717. pod generalom Petrašem (u pesmi „đeneral Petar"), i 1737. Princ Eugen Savojski osvojio ga je nakratko 1718. u okviru Drugog morejskog rata, kada su od Turaka oteti i Petrovaradin, Beograd, Šabac i Sinj. Posle Karlovačkog mira više puta je popravljan, a od XVIII v. je sedište kapetanije. Od kraja XVIII v. smatrao se Zvornik najtvrđim gradom Bosne. I za vreme Prvog srpskog ustanka, od 1804. pa dalje, grad je bio glavno uporište turske vojske za napade na Srbiju ili odbranu od ustanika. I ustanici su bili svesni značaja Zvornika i zbog toga je Karađorđe veoma često nastojao da ga se domogne. Iz tog perioda sačuvana su zapažanja francuskog generalnog konzula u Travniku 1807. u kojima stoji: „Zvornik je ključ Bosne, te ako ga Srbi otmu, onda nijesu više sigurni ni Travnik ni Sarajevo".

Kod Vuka u *Rječniku*: „Srbi (oko Zvornika) pripovijedaju da je Zvornik zidao nekakav *Zvonimir neznabožac* prije Hrista na 800 godina".

U pesmama sa motivima iz doba pre Turaka, pominje se kao reper pri određivanju položaja manastira „Papraće velike":

> Viš' Zvornika Spreči na izvoru
> Pod visokom gorom Borogovom,
> Zadužbinu Vukana župana
> (Vuk II, 37:35–37).

Pod turskom vlašću, u Zvorniku se pominje Derviš-aga (Vuk IV, 26, 29). Dalje se Zvornik javlja vrlo često u kontekstu mnogih bitaka iz Prvog srpskog ustanka: boja na Čokešini 1804. (Vuk IV, 26), na Mišaru (Vuk IV, 30) i Salašu 1806. (Vuk IV, 28), na Loznici 1810. (Vuk IV, 33). Osim toga pomenut je i u pesmi o ustanku bosanskih Turaka protiv carskog nizama pod vođstvom Husein-paše Gradaščevića, Zmaja od Bosne, 1831. (SM 62) i u tri muslimanske pesme o neuspelim hrišćanskim pohodima na Zvornik — pod đeneralom Petrom (KH I, 15), generalom Filipom (KH I, 16) i đeneralom Mitrom (KH II, 73).

Literatura: Kreševljaković 1953; Mazalić 1955, 73–116, 243–278; Vego 1957; Шкриванић 1959, 62; Ковачевић-Којић 1978; Ристановић 2000, 309–317; *Рјечник* s.v.; VE s.v.; Imenik YU 447.

http://www.balkaninstitut.com

Ž

ŽABLJAK, Žabjak

⓿ Lug

E Od *žabljak* 'barsko mesto gde ima mnogo žaba, žabokrečine', poimeničen pridev *žablji* (Skok III 669a). (A. L.)

Žabljak

- grad: *U Žabljaku u vašemu gradu* (Vuk II, 89:917); Vuk VIII, 62, 71; Vuk IX, 1, 6, 31; SANU IV, 38; SM 4, 53
- grad bijeli: *Od Žabljaka, grada bijeloga* (Vuk IV, 41:181); Vuk IX, 1
- ponositi grad: *Oblak dođe baš više Žabljaka, | Više tvoga ponosita grada* (Vuk II, 89:467–468)
- krasna kraljevina: *Grom udari tebe u Žabljaka,| Baš u tvoju krasnu kraljevinu* (Vuk II, 89: 470–471)
- bijeli: *Ja kad bio pod bijeli Žabljak* (Vuk II, 89:61); Vuk VIII, 71, 74; Vuk IX, 1; MH I, 68
- nesrećan: *Da te nosim u nesrećan Žabljak* (Vuk II, 89: 1123)
- turski: *Na Žabljak su turski udarili* (Vuk IX, 4:16)
- na kraj Gore Crne: *I Žabljaka na kraj Gore Crne* (Vuk IX, 5:5)
- više Arbanije: *U Žabljaku više Arbanije* (MH I, 68:7)
- bez atribucije: *Dok otide zdravo do Žabljaka* (Vuk II, 89:16); Vuk IV, 22, 41; Vuk VI, 42; Vuk VIII, 52, 58, 62, 71, 73; Vuk IX, 1, 2, 4, 6, 17; SANU IV, 12, 38; SM 62

Žabjak

- grad bijeli: *Na Žabjaka, grada bijeloga* (Vuk IV, 44:23); SANU IV, 37
- bez atribucije: *Kome ćete Žabjak ostaviti* (SANU IV, 37:98); SM 163

* * *

grad Žabljački

- tvrdi: *Pod tvrdijem gradom Žabljačkijem* (Vuk VIII, 52:138); Vuk IX, 1
- bijeli: *I bijelu gradu Žabljačkome* (Vuk VIII, 62:57)
- krvavi: *Pod krvavim gradom Žabljačkijem* (Vuk VIII, 52:103)
- bez atribucije: *Da ćeš udrit' Žabljačkome gradu* (Vuk IX, 4:10); Vuk VIII, 62, 71, 73; Vuk IX, 1, 32; SANU IV, 37, 38; SM 4

Grad žabjački

- tvrdi: *Pod tvrdijem Gradom žabjačkijem* (SANU IV, 37:121)

⊘ 42° 19′ N, 19° 9′ E

Stari grad u Crnoj Gori.

Nalazi se s/z od ušća reke Morače u Skadarsko jezero, podignut na stenovitom ostrvcu usred vode.

U doba popa Dukljanina javlja se pod imenom *Lug*, kao centar župe Podlužje. Prvi istorijski podaci o Žabljaku potiču sa početka XV v. kada je grad bio centar oblasti Stefana Crnojevića (od 1403. nadalje), a 1453. je prešao u vlast despota Đurđa Brankovića. Turci su ga zauzeli 1478. i tada je njime vladao beglerbeg Sulejman-paša. Uz pomoć Venecije, Ivan Crnojević je ponovo nakratko vratio tvrđavu 1481, ali su je već 1484. Turci po drugi put osvojili i u njihovim rukama je ostala do 1878.

http://www.balkaninstitut.com

Pod Turcima je Žabljak bio kasarna za posadu i (jedno vreme) glavno mesto sandžaka Crna Gora. U tom periodu ispod tvrđave počinje da se razvija podgrađe koje u XVII v. ima 250 kuća, ali je 1766. stradalo od kuge. Stanovništvo se bavilo ribolovom, trgovinom i poljoprivredom.

Oko Žabljaka su 1835. vođene ogorčene bitke između Turaka i Crnogoraca. Crnogorci su ga 1852. zauzeli na prepad, ali ga Turci uskoro preuzimaju. Odredbom Berlinskog kongresa iz 1878. Žabljak je vraćen Crnoj Gori.

U stihovima (Vuk II, 89:373, 404) „Od Žabljaka do vode Cetinje" napravljena je greška: misli se na reku Bojanu.

Kao grad Crnojevića, pominje se u kontekstu ženidbe Maksima Crnojevića (Vuk II, 89; MH I, 68). Javlja se takođe u kontekstu boja u Kosovom Lugu 1839. (Vuk VIII, 58), udara skadarskog paše na Lesendro i Vranjinu 1844. (Vuk VIII, 62), boja na Dodošima 1850. (Vuk VIII, 52; SANU IV, 37), pohoda Omer-paše Latasa na Crnu Goru 1852–1853. (Vuk VIII, 74; Vuk IX, 1), boja u Rasalinoj Glavici 1862. (Vuk IX, 31), itd.

Još i: Žabljak durmitorski (Crna Gora); Žabjak južno od Kavaje (Albanija); Žabljak kod Tešnja i kod Livna (BiH); Žabljak kod Bjelovara i kod Duge Rese (Hrvatska).

Literatura: Дероко 1950, 180; Шкриванић 1959, 61; VE s.vv. *Grad, Žabljak*; Imenik YU 447; ЕП 1 s.v.; *Рјечник* s.v.

ŽEGAR, Žegara

E Verovatno od korena *žeg-* koji je u *žeći*, sa značenjem mesta gde je šuma gorela odnosno iskrčena paljenjem, up. *Požega*, za obrazovanje *žgaravica*. (A. L.)

Žegar

- grad: *Ljutu zmiju od Žegara grada* (ER 188:23)
- bez atribucije: *Sa Žegara izviše Kotara* (MH IV, 40:1486); KH I, 33

Žegara

- bez atribucije: *I danas je kula na Žegari* (Vuk III, 61:139)

⊘ 44° 8′ N, 15° 52′ E

Mesto u Hrvatskoj (Bjelovarsko-Bilogorska županija).

U muslimanskim pesmama radi se o ovom mestu u Ravnim Kotarima, nekad izričito u Donjim (*Sa Žegara od dônjih kotara* — KH I, 33:278), sudeći po stihovima:

Kada Mile Kotar prigazio,
Kotar pride, pa na Žegar dođe
Biloj kuli Janka kapetana
(MH IV, 40:421–423).

Taj Žegar se nalazi na severnim padinama planine Bukovice, na levoj obali reke Zrmanje. Udaljen je oko 19 km od Obrovca. Na njega verovatno misli i Vuk u *Rječniku* gde s.v. *Žegara* stoji: „nekako mjesto na Tromeđi:

Pokloniše kulu na *Žegari*".

U tom mestu pesma Vuk III, 61 (koja se i u *Rječniku* citira) peva junaka Vučka Ljubičića:

Zdravo ode Gračcu bijelome,
I odnese Senjski alaj-barjak;
Gračani ga divno dočekaše,
Dadoše mu u gradu serdarstvo
Nad četiri stotine junaka,
Pokloniše kulu na Žegari;
I danas je kula na Žegari,
Poziva se Vučka Ljubičića (133–140).

Pesma ER 188, o ženidbi Iva Crnojevića, pominje Žegaranin-Janka, „ljutu zmiju od Žegara grada", što može biti ista geografska lokacija jer se pomen grada u ovom kontekstu odnosi na utvrđeni čardak ili tvrđavu kakvih je u Kotarima moralo biti mnogo.

Još i: Žegra kod Gnjilana na Kosovu (Srbija); Žegar u opštini Cazin (BiH); Žegar kod Celja (Slovenija).

Literatura: Урошевић 1935; Даничић 1, 332; Imenik YU 448; ЕП 1 s.v.; *Рјечник* s.v.

ŽELEZNIK, Željeznik

O Suhi Železnik

E Poimeničen pridev **želězьnъ* u muškom rodu prema *potok*. (A. L.)

- lijepo selo: *Iz lijepa sela Željeznika* (Vuk IV, 24:242)

http://www.balkaninstitut.com

Nekada selo, danas prigradsko naselje u Beogradu (Srbija).

Pominje se u turskim defterima iz XVI v. kao selo *Suhi Železnik*. Prema popisu iz 1560, u njegovoj blizini nalazio se manastir Prevelika za koji se pretpostavlja da je slavio Sv. trojicu. Železnik se spominje u aktima Beogradske mitropolije iz 1725. i 1732. Manastir se u tim dokumentima ne pominje jer je bio u ruševinama.

Kod Vuka u *Rječniku* s.v. *Željeznik*: „selo blizu Biograda. Tuda sad slabo ko zna što je *željezo*, nego svi govore *gvožđe*".

Pominje se u pesmi o početku bune protiv dahija, kada je u njemu knez bio Đorđije Milovanović Guzonja:

Dok pogubim Đorđija Guzonju
I njegova brata Arsenija
Iz lijepa sela Željeznika,
Koj' je kadar Topčider zatvorit'
(240–243).

Knez iz Železnika je izbegao seču.

Literatura: Јиречек 1959b, 270; Вујовић 1973; Вукановић 1975, 147; Гавриловић 1994, 57; *Рјечник* s.v. *Жељезник*; ЕП 1 s.v. *Grad*; Imenik YU 71, 370.

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

POPIS LEKSIKONSKIH JEDINICA
sa paginacijom

http://www.balkaninstitut.com

C (17)

Č (14)

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

K (93)

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

R (40)

S (67)

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

Z (28)

Ž (3)

http://www.balkaninstitut.com

TABELARNI PRIKAZ ATRIBUCIJE UZ EPSKE OJKONIME

I — IMENIČKA ATRIBUCIJA

I/1 — IMENICA

— carevina	Prizren (VUK II)
— čaršija	Siget (KH I)
	Stambol (VUK II; KH I)
	Udbin (KH I)
— grad	Akšanski (KH III)
	Alat (KH I)
	Anat (VUK VII; KH II)
	Aršan (KH I)
	Azov (SANU IV); Azak (VUK II; KH I); Hazak (SM)
	Bagdat (SM)
	Banjska (VUK II)
	Bar (VUK VIII; VUK IX; SANU IV; SM)
	Barat (VUK III; SANU III)
	Beč (VUK III)
	Beograd (ER); Bijograd (VUK II)
	Berkot (KH III)
	Bilaj (MH III)
	Bilić (KH I)
	Biogradski (Vuk IV)
	Bišće (VUK III; MH IX; MH III)
	Bivor (VUK IX)
	Blagaj (VUK III)
	Branički (ER)

http://www.balkaninstitut.com

[grad]	Budim (VUK II; VUK III; VUK VI; VUK VII; SANU II; SANU III; MH I; MH II; SM; KH I; KH II; MH IV); Budimski (Vuk VI)
	Budva (VUK VIII)
	Bukreš (VUK II; VUK VI; SM)
	Bunić (ER; SANU III)
	Carigrad (VUK II; SANU II; MH I; MH II; MH IX)
	Carine (VUK IX)
	Cetin (VUK VIII; KH II)
	Cetina (KH II; MH III); Cetinja (KH III)
	Čečan (VUK II)
	Čekmedžin (VUK VI)
	Čongrad (ER)
	Ćorfez (EH); Ćorfes (KH II)
	Ćuprija (SANU IV)
	Dibran (VUK IV; SM)
	Dobuj (VUK III)
	Drač (SM)
	Drežnik (VUK VIII; SANU III; MH IX)
	Dubrovac (MH VIII)
	Dubrovnik (VUK II; VUK III; VUK IV; VUK VI; VUK VIII; VUK IX; SANU III; SANU IV; SM; KH I)
	Duklin (SM)
	Đigit (MH VIII)
	Erdelj (VUK II; SANU III; MH I)
	Glamoč (SANU III; SM; KH II)
	Golubac (VUK II)
	Gospić (SANU III)
	Grabež (VUK VII)
	Gračac (KH I)
	Gradačac (MH I)
	Gradiški (ER)
	Gusinski (Vuk IX)
	Hlijevno (KH I; KH II)
	Hrvat (MH VIII; SM)
	Humac, Humački (KH III)
	Ibrail (KH I)
	Ilok (MH VIII)
	Indija (MH I)
	Inglitar (SM)
	Inok (SM)
	Irig (VUK III)

http://www.balkaninstitut.com

	Irud (MH VIII)
	Ismajl (KH I)
	Izačić (VUK VIII); Izorčić (VUK VIII)
	Izmir (KH III); Izmirski (KH III)
	Janok (VUK III; VUK VII; MH VIII; KH I; KH II); Janjok (VUK III; MH IV)
	Janoš (SANU III); Janjoš (SM)
	Janj (VUK II)
	Jedren (SM), Jedrena (MH I), Jedrene (VUK II), Jedrenet (SANU II)
	Jelača (MH VIII)
	Jeleč (ER)
	Jerusolim (MH I)
	Kanat (KH III)
	Kaniža (KH I; KH II; MH IV); Kanjiža (KH III)
	Karlovac (SANU III; MH VIII; MH IX; EH); Karlovac (Sremski) (VUK II)
	Kladuša (MH IX; SM)
	Klis (VUK III)
	Klobuk (VUK VIII; VUK IX; SANU IV; SM)
	Kniburnik (VUK VII)
	Kolašin (VUK IV; VUK VIII; VUK IX; SANU IV; SM)
	Kolušvar (KH III)
	Konjic (SANU III; SM)
	Korlat (KH II)
	Kostur (VUK II; MH II; SM); Kustur (VUK VI)
	Kotar (VUK VI; SANU III; MH IX; KH II); Kotari (SM); Kotar, plemen (KH II)
	Kotor (VUK IV; VUK VI; VUK VII; VUK VIII; VUK IX; SANU III; SANU IV; SM; KH I)
	Krm (SANU IV; SM)
	Krojan (MH I)
	Krušedol (SANU II)
	Kruševac (VUK II; SANU II; MH I); Kruševo (SANU II)
	Kučevo (VUK II)
	Leđan (VUK II; VUK VI; VUK VII; MH I); Leđar (VUK VI), Leđen (SM; KH III)
	Lijevno (VUK III; SANU III)
	Lončar (SANU III)
	Lorin (SM)
	Loznica (VUK IV)
	Ljubinje (SM); Ljubinski (Vuk VIII)

http://www.balkaninstitut.com

[grad]	Ljubuški (MH II)
	Madžar (SM)
	Makarje (KH II)
	Maloš (VUK VI)
	Maltez (KH I)
	Medun (VUK IX; SM)
	Međedin (VUK IX)
	Milano (VUK VIII; SM)
	Misir (VUK VI; SANU II; MH I)
	Mleci (VUK II; MH I)
	Morava (MH II)
	Morović (ER)
	Mostar (VUK III; VUK IV; VUK VII; VUK VIII; VUK IX; SANU III; MH IX; SM)
	Napoljska (KH II)
	Neretva (SANU II)
	Nevesinje (SANU IV; SM)
	Nišić (VUK VIII); Nihšić (VUK VIII); Nihšići (VUK VIII; SANU IV); Nikšići (VUK IV; VUK VIII); Nikšić (VUK IV; SANU IV; SM); Nikš (SM); Nikšicki (Vuk VIII; Vuk IX; SM); Nikšićki (Vuk IV); Nikšićski (SM); Nišićski (SANU IV); Nišinski (SANU IV)
	Novi (VUK III; VUK IV; VUK VI; VUK VII; VUK VIII; VUK IX; SANU III; SANU IV; MH I; SM; MH III); Novin (SM)
	Oblić (KH II)
	Oblom (VUK IV)
	Obodski (SANU IV)
	Oboj (VUK VII)
	Obrst, Obršt (SM)
	Obzir (EH)
	Ocinj (VUK VII)
	Okan (SM)
	Olaš (SANU III)
	Omutić (VUK IV)
	Onogošt (VUK VIII; VUK IX; SM)
	Orašac (MH III)
	Orid (VUK IV)
	Orlov (MH IX)
	Orlujevac (VUK VI)
	Oršan (EH)
	Osek (SANU II); Osik (MH IX); Osjek (KH III); Osječki (KH III)

http://www.balkaninstitut.com

	Ostrožac (SANU III; VUK VIII)
	Otočac (MH IX; MH III)
	Ozaljuće (SM)
	Ozija (VUK VII)
	Panađur (SANU IV)
	Pariz (VUK VIII; VUK IX; SANU IV); Pariž (VUK IX); Pariđ (VUK IX)
	Pazar (SANU IV)
	Perast (VUK VI; VUK VII; SANU IV; SM)
	Petrburg (VUK IX); Petrobur (SM); Petroburg (SM)
	Pirlitor (VUK II), Pilitor (SM)
	Polojac (MH III)
	Požega (MH IX; KH II; MH IV)
	Požun (SANU III)
	Prijedor (SANU III); Pridor (MH III)
	Prelip (MH II); Prilip (VUK II; SANU II; MH I; MH II; MH VIII; SM)
	Primorje (KH III)
	Priština (VUK IV)
	Prizren (VUK II; VUK IV; VUK VI; SANU IV; SM)
	Promin (MH III)
	Rač (VUK IV)
	Raduč (MH III)
	Rebić (SANU III)
	Samokres (SANU III)
	Saplet (SANU II); Splet (VUK VII)
	Sarajevo (MH II; MH VIII; SM; KH I)
	Senj (VUK III; VUK VI; VUK VII; SANU III; MH IX); Senjski (SANU III)
	Sereč (ER)
	Sibinj (VUK II; VUK III; VUK VI; VUK VII; SANU II; MH I; MH II; SM; EH; MH III); Sibin (SANU II)
	Siesak (KH III)
	Siget (EH; KH I)
	Sjenica (VUK IV; SANU IV)
	Skadar (VUK IV; VUK VII; VUK IX; SANU IV; SM)
	Slivov (KH I)
	Smail (KH I)
	Smederevo (VUK II; VUK III; VUK VI; VUK VII; SANU II; SM); Smederovo (MH I); Semendra (KH II)
	Sofija (VUK III)
	Sokol (VUK III; SANU II)

http://www.balkaninstitut.com

[grad]	Solun (VUK II; SM)
	Spuž (VUK VII;I VUK IX)
	Stalać (VUK II)
	Stambol (VUK II; VUK III; VUK VI; VUK VII; VUK VIII; VUK IX; SANU II; SANU III; SANU IV; MH I; MH II; SM; KH I; MH IV); Stambul (MH II; MH IX)
	Stojni Bijeli (VUK VIII)
	Šabac (VUK IV)
	Šibenik (VUK VI; KH II)
	Temišvar (VUK VIII)
	Tepelen (VUK IV)
	Timok (KH II)
	Tipun (SM)
	Tramnik (VUK VI; VUK VII; SANU III); Travnik (VUK IX; SANU III)
	Trebinje (VUK IV; VUK VI;VUK VIII; VUK IX; SANU II; SM)
	Trnovo (VUK II)
	Trojan (SANU IV)
	Udbinja (VUK III; VUK VII; SANU II; SANU III); Udbina (VUK VI; VUK VII; MH VIII; SANU III; SM; KH II; MH III; MH IV); Udbinj (SANU III; SM); Udbin (SANU III)
	Udžbar (VUK III; VUK VII); Učbar (VUK VI)
	Ušćup (SANU III)
	Užice (VUK II; VUK IV)
	Varad (VUK III; MH IV)
	Varadin (VUK II; SANU III)
	Vesprim (VUK VI)
	Vetislam (VUK VI)
	Vidin (VUK II; VUK VI)
	Višnjica (MH I)
	Vrljika (KH III)
	Vučitrn (VUK II)
	Zabes (SANU IV)
	Zadar (VUK VI; SM); Zadarje, Zadarski (KH III)
	Zapad (VUK III)
	Zemun (MH VIII)
	Zmijalj (SM)
	Zrmanja (SANU III)
	Zvečan (SM); Zvečarka (SANU II)
	Zvijezda (VUK II)
	Zvornik (VUK IV; VUK VII; SM)
	Žabljak (VUK II; VUK VIII;VUK IX; SANU IV; SM)

http://www.balkaninstitut.com

— karaula	Drijen (VUK IX)
— kasaba	Cernica (KH II)
	Prača (VUK III)
— krajina	Erdelj (Vuk II)
	Ipek (SM)
— mesto	Bajna Luka (VUK VI)
	Berkasovo (SANU II)
	Carigrad (VUK II)
	Drenopolje (VUK III)
	Karlovci (SANU III)
	Krušedol (SANU II; SANU III)
	Kupinovo (SANU II)
	Manđelos (SANU II)
— mjesto	Bajna Luka (SANU III; Vuk VI); Banjaluka (ER)
	Banjani (Vuk VIII)
	Berkasovo (VUK II; SANU II); Berkosovo (SANU II)
	Bjelice (VUK IV; SM)
	Carigrad (VUK VIII)
	Krušedol (SANU II; SANU III)
	Kupinovo (SANU II)
	Perast (VUK VII; SANU IV)
	Podgorica (SM)
	Sarajevo (SM)
	Smederevo (SM)
— palanka	Banjska (VUK IV)
	Lenger (MH III)
— pleme	Dromjaci (SANU IV)
	Njeguši (Vuk VIII; Vuk IX)
— sela	Drobnjaci, Dromnjaci (SANU IV)
	Nistići (SANU IV)
— selo	Bajice (SANU IV); Baice (VUK VIII)
	Banjani (VUK IX; SM)
	Banjica (VUK II)
	Bedane [Dedani] (VUK IV)
	Bigor (Vuk VIII)
	Bjelice (SANU IV)
	Bobovo (SM)
	Bogatić (VUK IV)
	Bojkovo (KH II)
	Bratovo (SANU IV)
	Brskuti (VUK IX)

http://www.balkaninstitut.com

[selo]	Cerovica (SM)
	Crljenovo (VUK IV)
	Crnci (SM)
	Čaraće (Vuk VIII)
	Čekićevo (EH)
	Čelebijć (VUK III)
	Čičevo (VUK IX)
	Činarići (KH II)
	Ćurčići (SM)
	Ćurilovac (SM)
	Deleuša (VUK IV)
	Dikalje (VUK VII)
	Dobrić (VUK IV)
	Dobrsko (VUK IX; SANU IV)
	Dodoš (SANU IV); Dodoši (Vuk VIII); Dodoško (Vuk VIII)
	Doljan (Vuk VIII)
	Drobnjak (VUK IX); Dromnjaci (SANU IV)
	Družići (VUK IX)
	Dubovik (SANU IV; SM)
	Dupilo (SANU IV)
	Erčege (SANU IV)
	Farmaci (VUK VIII); Farmarci (Vuk IX)
	Garište (KH II)
	Glizica (Vuk IX)
	Godinje (VUK IX)
	Golubovac (SM)
	Goransko (VUK IV)
	Grahovo (Vuk VIII)
	Inogor (SANU IV)
	Jabuka (SANU IV; SM)
	Jaštreba (Vuk VIII)
	Jednoši (Vuk VIII)
	Kamišnica (SANU IV)
	Kazanci (KH I)
	Keleševo (MH IV)
	Kladnica (VUK IV)
	Klijenje (VUK IV)
	Koići (VUK IV)
	Kolašin (VUK II)
	Koleško (KH I)
[selo]	Komane (VUK IX)

http://www.balkaninstitut.com

	Koravljice (VUK IV)
	Kosić (Vuk VIII)
	Kosor (VUK IX)
	Kotar (KH II)
	Krajina (Vuk VIII)
	Krivošije (SANU III)
	Krnjice (VUK IX)
	Kruse (VUK IV; SM)
	Kuči (VUK IX)
	Kupinovo (VUK II; VUK VI)
	Lakići (Vuk VIII)
	Limjani (VUK IX); Limljani (Vuk VIII)
	Lutovo (Vuk VIII)
	Ljevišta (VUK VII; VUK IX; SANU IV; SM)
	Ljubostinj (Vuk VIII)
	Ljubotinj (VUK IX)
	Malinsko (VUK IX)
	Maoča (VUK IV)
	Martinić (SM); Martinići (VUK IV; VUK IX)
	Meterizi (VUK IX)
	Metković (VUK IV)
	Milanka (SANU IV)
	Miljkovići (ER)
	Mletičak (SANU IV)
	Murić (VUK IX)
	Mutilica (KH I)
	Mutilić (MH IV)
	Nevesinje (VUK III; SANU II); Nevesilje (SANU II)
	Nistići (SANU IV)
	Noćaj (VUK IV)
	Njeguši (SANU IV; VUK IX)
	Orašac (MH III)
	Orlja Luka (SM)
	Ozrinići (VUK IV; SM)
	Pelinovo (SANU IV)
	Petnica (SANU IV)
	Piperi (Vuk VIII)
	Plana (VUK IV)
	Plavnica (SM)
	Ponori (SM)
	Popovo (KH I)

http://www.balkaninstitut.com

[selo]	Povija (Vuk VIII)
	Požari (Vuk VIII)
	Previš (Vuk IV)
	Pritoka (KH III)
	Rađeća (SM)
	Rogača (VUK IV)
	Rogame (SM); Rogane (VUK IV; VUK IX)
	Rovca (Vuk VIII)
	Salaš (VUK IV)
	Salkovina (Vuk VIII)
	Senovac (VUK II)
	Sibnica (VUK IV)
	Sirovac (VUK IX)
	Slatina (SM)
	Slimnica (VUK IX)
	Slivije (KH II)
	Sravačko (VUK IX)
	Stijena (VUK IV; SM)
	Šarenci (VUK IV)
	Šinđonaško (VUK IX)
	Topola (VUK IV)
	Trešnjevo (Vuk VIII)
	Trmbas (SANU IV)
	Trnjine (SM)
	Vaganac (MH IX)
	Velestovo (SANU IV; SM)
	Vranina (Vuk VIII)
	Vrbica (VUK IV)
	Vrčin (SANU IV)
	Začir (VUK IX)
	Zagarač (VUK IV; VUK IX)
	Zagreda (VUK IX)
	Zatrepče (VUK IX)
	Zupci (VUK IX)
— skela	Subotište (VUK IV)
— svetinja	Jerusalim (VUK II)
— šanac	Deligrad (VUK IV)
— šer	Bijeljina (VUK IV)
	Drenopolje (VUK III)
	Kupinovo (VUK II)
	luka Banja (VUK III)

http://www.balkaninstitut.com

	Mitrovica (VUK III; SANU IV); Dmitrovica (VUK II)
	Nevesinje (VUK III)
	Parašnica (VUK IV)
	Petrovići (SM)
	Sarajevo (VUK VI; VUK III; MH I; SANU III)
	Smederevo (VUK VI)
— šeer	Jagodina (SANU IV)
	Kragujevac (SANU IV)
— šeher	Banja Luka (SM); Banjaluka (EH; KH II; MH III); Luka Banja (MH VIII); Luka Bajna (Vuk III)
	Dmitrovica, Mitrovica (SM)
	Duga (KH I)
	Đakovica (SM)
	Komorhan (MH IV)
	Konja (KH I)
	Kostajnica (EH)
	Mitrovica (SANU III; KH I)
	Mostar (KH I)
	Novi Pazar (SM)
	Podgorica (VUK VI; SM)
	Prijepolje (Vuk VIII)
	Sarajevo (VUK III; MH VIII; SM; KH I; KH II; MH III)
	Skadar (SM)
	Stambol (KH I)
	Šibenik (KH I)
	Travnik (KH I)
— šever	Sarajevo (MH II)
— varoš	Bar (SM)
	Kragujevac (SM)
	Podgorica (VUK II; VUK IV; VUK IX; SANU IV; SM)
	Sarajevo (VUK VI)
	Trebjesa, Trebješa (SM)
— zemlja	Indija (MH I); Inđija (Vuk II; MH I)
	Maltija (KH III)
	Moskovska (Vuk III)
	Smederija, Smederova (MH I); Smederevo (VUK VII)

I/2 — DVE IMENICE

— grad Carigrad	Stambol (VUK II)
— grad kajmakan	Trebinje (VUK IX)
— kitica selo	Martinići (VUK IV)

http://www.balkaninstitut.com

— kitica-varoš	Podgorica (VUK VII; SANU IV)
— selo Martinića	Glizica (VUK IX)
— [svoj] Krajini glava	Bihać (MH III)

I/3 — IMENICA I PRIDEV

grad

— beli grad	Biograd (SANU IV)
	Skatar (VUK II)
	Skoplje (SANU II) — inverzija
— beo grad	Skatar (VUK II)
— bijeli grad	Bijograd (VUK II); Biograd (VUK VII; SANU IV); Beograd (VUK VIII)
	Branički (ER)
	Budim (VUK II; VUK VI; MH I; KH II)
	Carigrad (VUK IX; SANU II; SANU IV)
	Ćorfes (KH II)
	Dmitrovica (VUK III)
	Dubrovac (ER)
	Dubrovnik (VUK IV; VUK VIII; VUK IX; SANU IV; SM; KH I)
	Glamoč (KH II)
	Gradačac (VUK IV)
	Išarčić (VUK VI); Izorčić (VUK VIII)
	Jadran (VUK VIII)
	Janok (VUK VI; KH I; KH II)
	Jedrene (SM)
	Jelača (MH VIII)
	Karlovac [Sremski] (VUK II)
	Kladuša (MH IX)
	Klobuk (VUK IV)
	Kolašin (VUK III; VUK VIII; VUK IX; SANU IV; SM); Kulašin (KH III)
	Kotar (MH IX; KH II)
	Kotor (VUK IX); Skatar (Vuk II)
	Kumanovo (VUK III)
	Kuršumlija (VUK III)
	Leđan (MH I)
	Loznica (VUK IV)
	Maglaj (VUK II)
	Misir (SANU II)
	Mljetok (KH II)
	Morović (ER)

http://www.balkaninstitut.com

	Mostar (MH IX; SM)
	Nišić (SANU IV); Nikšić (SM)
	Novi (MH I)
	Obodski (SANU IV)
	Obrst (SM)
	Onogošt (SM; VUK VIII)
	Orlov (MH IX)
	Pazar (SANU IV)
	Peterburg (SANU IV; VUK VIII); Petrburg (VUK VIII)
	Pirlitor (VUK II); Piritor (VUK III)
	Prilip (VUK II); Prelip (MH II)
	Primorje (KH II)
	Prizren (VUK II)
	Sarajevo (MH II)
	Sibinj (MH I; MH II)
	Silistrija (VUK IX)
	Sjenica (SANU IV)
	Skatar (VUK II)
	Skradin (KH II)
	Smederevo (VUK III; VUK VI)
	Solilo (VUK II)
	Solunić (SM)
	Stambol (MH I; SM)
	Stijena (KH II)
	Stojac (VUK VIII)
	Šibenik (VUK III; VUK VI)
	Temišvar (KH I)
	Timok (KH II)
	Travnik (KH I)
	Trebinje (VUK IV; VUK IX)
	Udbina (KH I)
	Ulcinj (SM)
	Varadin (VUK II; VUK IV)
	Vučitrn (VUK III; VUK IV)
	Zvornik (VUK IV)
	Žabljački (Vuk VIII)
(grad bijeli)	Aršan (KH I)
	Bagdat (SM)
	Bar (VUK IV; VUK IX)
	Beč (MH I; SANU III; EH)
	Berkot (KH III)

http://www.balkaninstitut.com

[grad bijeli]	Bišće (VUK III; VUK VII; MH VIII; SM)
	Budim (VUK II; VUK III; VUK VI; VUK VII; MH I; SANU II; SM; KH III; KH I)
	Bukreš (VUK III)
	Bunić (SANU III)
	Carigrad (MH I)
	Cetinja (VUK III)
	Diklići (SANU III)
	Dobuj (Vuk III)
	Dubica (SANU III)
	Duklin (SM)
	Duvno (KH I)
	Đurđija (VUK VI)
	Glamoč (MH IX; EH)
	Gospić (KH I)
	Gračac (EH)
	Gusinje (VUK IV; VUK IX)
	Hrvat (MH VIII)
	Irig (VUK III)
	Jajce (VUK III; SANU II; SANU III)
	Janjok (VUK III; MH IV)
	Jedrena (MH I)
	Jugovac (MH I)
	Kanjiža, kaniški (KH III)
	Karlovac (MH VIII; MH IX; KH III; MH IV)
	Kladuša (MH IX; SM)
	Klijenak (VUK III)
	Klis (VUK III)
	Klobuk (VUK IV; VUK IX)
	Konjic (VUK III)
	Korun (VUK VI)
	Kostur (VUK II; MH II)
	Kotar (MH IX; SANU III; SM)
	Kotor (VUK VIII; KH I)
	Kratovo (VUK III; VUK IV)
	Krojan (MH I)
	Kruševac (VUK II; VUK III; MH I; SANU II); Kruševo (SANU II; SM)
	Leđen (SANU III); Leđar (VUK VI); Leđan (KH III)
	Lijevno (VUK III; SANU III; SM)
	Ljubuška (VUK VIII)

http://www.balkaninstitut.com

	Madžar (SM)
	Maloš (VUK VI)
	Medun (VUK VIII)
	Mleci (MH II)
	Mostar (VUK III; VUK IV; VUK VIII; VUK IX; MH I; SANU II; SANU III; SM)
	Nađin (EH)
	Nikšić (VUK IV; VUK VIII; SM); Nihšić (VUK VIII); Nišić (VUK VIII); Nikš (VUK IX); Nišićski, Nišinski (SANU IV)
	Niš (VUK III)
	Novi (VUK III; VUK IV; VUK VII; VUK VIII; MH II; MH IX; SANU III; SM); Novin (SM; KH III)
	Obodski (SANU IV)
	Olaš (SANU III)
	Osjek (KH III); Osijek (KH I)
	Ozija (VUK VII)
	Ozin (Vuk III)
	Pazar (VUK III)
	Perast (VUK VII; SM)
	Pladin (VUK III)
	Počitelj (VUK VIII)
	Podvjest (KH III)
	Požun (MH IV)
	Prelip (MH II); Prilep (Vuk III); Prilip (VUK II; VUK III; VUK VI; MH II; SM; KH I)
	Primorje (EH)
	Priština (VUK IV)
	Pritoka (KH III)
	Prizren (VUK II; VUK IV; VUK VI; SM)
	Prokuplje (VUK III)
	Rig (EH)
	Risan (SM); Rišanj (SM)
	Rudnik (VUK II)
	Senj (VUK III; VUK VI; VUK VII; MH II; MH VIII; MH IX; SANU III)
	Sibinj (VUK VI; VUK VII; SM)
	Siesak, Sisak (KH III)
	Siget (EH)
	Skadar (VUK VII)
	Slunj (VUK VIII)
	Smederevo (VUK II; VUK III; VUK VI)
	Sofija (VUK III)

http://www.balkaninstitut.com

[grad bijeli]	Solun (VUK II; VUK III)
	Splet (VUK VII); Saplet (SANU II)
	Spuž (VUK IV; VUK VIII; VUK IX)
	Stalać (VUK II)
	Stambol (VUK III; VUK VI; VUK VII; VUK IX; MH I; MH II; SANU III; SM; KH I; KH III); Stambul (MH I; MH II; MH IX)
	Stolac (VUK VIII)
	Šabac (VUK IV)
	Šibenik (KH I)
	Temišvar (KH I)
	Travnik (VUK III; VUK VI; VUK VII; VUK VIII; KH I)
	Trebinje (VUK IV; VUK VIII; VUK IX)
	Udbina (VUK III; SANU III; SM); Udbinja (VUK III; VUK VII); Udbinj (SANU III; SM); Udbin (SM)
	Udžbar (VUK VII)
	Ulcinj (SM)
	Ušćup (SM)
	Užice (VUK II)
	Varad (EH; MH IV)
	Vidin (VUK III; VUK IV)
	Višegrad (KH I)
	Zadar (VUK VI; SANU III); Zadarje (EH; KH I; KH III)
	Zvornik (VUK IV; VUK VII; SANU III)
	Žabljak (VUK IV; VUK IX); Žabjak (VUK IV)
— bijesni grad	Petrebur (VUK VII; Vuk III; Vuk VI)
— grad arapski	Okan (SM)
— grad carev	Berkot (KH III)
	Carigrad (MH IX)
	Glamoč (KH II)
	Ozija (VUK VII)
	Peć (KH III)
	Stambol (MH IX)
	Stijena (KH III)
(carev grad)	Budim (KH I; KH II)
	Glamoč (KH II)
	Krupa (KH III)
	Stambol (VUK IX; KH II)
	Temišvar (KH I)
— carski grad	Temišvar (KH I)
— grad ćesarov	Požuj (MH IV)
	Janok (KH I) — inverzija

http://www.balkaninstitut.com

— grad ćesarski	Dubrovnik (Vuk VIII) — inverzija
	Janjok (MH IV)
— grad franceski	Pariz (KH I)
— kameni grad	Kotor (KH II)
	Senj (KH II)
	Užice (SANU IV)
(grad kameni)	Cetinja (VUK III)
	Kaniža (MH IV)
	Kotor (EH)
	Obzir (EH)
	Pečuj (MH IV)
	Siget (KH I)
	Udbina (EH)
	Zadarje (KH III)
— grad kaurski	Budim (VUK VI)
	Izmir (KH III)
	Janjok (VUK III)
	Korlat (KH II)
	Oblić (KH II)
	Timok (KH II)
	Zadarje (KH III)
(kaurski grad)	Aršan (KH I)
	Novi (VUK IX)
	Obzir (EH)
	Zadar (EH)
— grad krajični	Trebinje (VUK VIII)
— grad krajišni	Novin (SM)
— grad krvavi	Brestovac (MH VIII)
	Nikšić (VUK IV)
	Spuž (VUK IV; SM)
	Žabljački (Vuk VIII)
(krvavi grad)	Kolašin (VUK IV; VUK IX)
	Nikšić (SM); Nikšićki (Vuk IV)
	Onogošt (SM)
	Zabes (SANU IV)
grad latinski	Grabež (VUK VII)
	Kotor (VUK IX)
	Mlijetak (VUK II)
	Dubrovnik (SM) — inverzija
— grad maleni	Kratovo (VUK VI)
	Kruševac (SANU II)

http://www.balkaninstitut.com

	Banjska (VUK II) — inverzija
— grad nesretni	Timok (KH II)
— grad pitomi	Trebinje (VUK IX)
— grad pogani	Rig (EH)
— grad primorski	Budva (SM)
— grad prokleti	Karlovac (MH VIII)
	Nevesinje (MH II) — inverzija
— grad starinski	Tvrdoš (SM)
— grad stolični	Beč (VUK VIII)
	Petrov (VUK VIII)
	Stambol (VUK IX)
— grad široki	Beč (KH I)
	Skadar (VUK IV)
— grad turački	Bar (VUK VIII)
— grad vezirski	Travnik (SANU III)
— kotarski grad	Zadarje (KH III)
— lijepi grad	Carigrad (ER)
	Dubrovnik (VUK II)
	Gradiški (ER)
	Jasenovac (ER)
	Kupinovo (ER)
	Mostar (ER)
	Vučitrn (ER)
— ponositi grad	Žabljak (VUK II)
— prostrani grad	Smederevo (SM)
— pusti grad	Nikšicki (VUK IX)
	Sarajevo (MH II)
— slavni grad	Carigrad (SANU II)
	Petribor (SANU IV)
— srednji grad	Pazar (SANU IV)
— stojni grad	Prizren (SM)
— turski grad	Čekmedžin (VUK VI)
	Lijevno (MH I)
	Udbina (MH IX)
— tvrdi grad	Beč (VUK III)
	Dubrovnik (VUK VIII)
	Klobuk (VUK VIII)
	Kolašin (VUK VIII)
	Kostur (MH II)
	Onogošt (SM)
	Sarajevo (VUK IX)

http://www.balkaninstitut.com

	Varadin (VUK II)
	Žabjački (SANU IV); Žabljački (Vuk VIII; Vuk IX)
— veliki grad	Kolašin (VUK IX)
	Madžar (SM) — inverzija
	Soltum (SANU III)
	Stambol (SM)
— vlaški grad	Baltulin (KH II)
	Izmir (KH III) — inverzija
	Kotar (KH I)

šeher, šer

— bijeli šeher	Mitrovica (SANU III)
	Sarajevo (VUK III)
— bijelo šeher	Sarajevo (KH I)
— divni šeher	Sarajevo (SM)
— gizdava šeher	Podgorica (VUK IV; SM)
— krvava šeher	Podgorica (SM)
— lijepa šeher	Bajna Luka (SM); Banjaluka (EH)
	Đakovica (VUK IV)
	Mitrovica (KH I)
— lijepo šeher	Sarajevo (VUK III; KH I)
— prelijepi šeher	Dubrovnik (KH I)
— prostrana šeher	Banja Luka (VUK VI)
	Podgorica (VUK VI; SM)
— prostrano šeher	Voskopolje (SM)
— ravno šeher	Sarajevo (MH II)
— šeher donja	Tuzla (KH I)
— šeher i gornja i donja	Tuzla (KH I)
— šeher ravna	Duga (KH I)
— veliki šeher	Metovija (Vuk VIII)
— vlaški šeher	Dubrovnik (EH)
— bijeli šer	Sarajevo (SANU III)
— lijepi šer	Mitrovica (VUK III)
	Sarajevo (VUK VI)
— pitomi šer	Požarevac (Vuk II)
— široki šer	Sarajevo (VUK VI)

mjesto, mesto, misto

— divno mjesto	Podgorica (SM)
— krasno mesto	Berkasovo (SANU II)
	Carigrad (VUK II)

http://www.balkaninstitut.com

— lijepo mesto	Carigrad (VUK II)
— lijepo mjesto	Banjaluka (ER)
	Drenopolje (ER)
	Kragujevac (VUK IV)
	Podgorica (SM)
— malo mjesto	Vučitrn (SM)
— misto junaško	Kotar (MH VIII)
— misto kameno	Bišće (EH)
— misto podaleko	Indija (MH I)
— misto pogano	Karlovac (EH)
— misto vezirevo	Budim (MH IV)
— mjesto ajdučko	Ljevište (VUK IX)
— mjesto cesarovo	Požun (SANU III)
— mjesto čestito	Trebinje (SM)
— mjesto izabrano	Triješće (VUK IX)
— mjesto junačko	Njeguši (VUK VII)
	Rovca (VUK IX)
— mjesto kameno	Kčevo (SM)
	Primorje (MH VIII)
— mjesto krajično	Kčevo (SM)
— mjesto krvavo	Sirovac (VUK IX)
— mjesto pitomo	Čevo (VUK VIII)
	Jezero (Vuk VIII)
	Kotar (VUK VI)
	Orašje (VUK IV)
	Primorje (VUK VII; SANU IV)
	Prizren (VUK II; VUK III)
	Serez (VUK IV)
	Smederevo (VUK II) — inverzija
	Trijest (VUK IX)
	Zagorje (VUK III)
— mjesto plemenito	Njeguši (SANU IV)
— mjesto poglavito	Triješće (VUK IX)
— mjesto skrovito	Kruševac (VUK II)
— mjesto viteško	Njeguši (VUK IX)
	Rovca (Vuk IX)
— prostrano mjesto	Sarajevo (SM)
— ravno mjesto	Bjelopolje (SM)
	Lješkopolje (SM)
— slavno mjesto	Berkasovo (SANU II)

http://www.balkaninstitut.com

— slavno mesto	Krušedol (SANU II; SANU III)
	Kupinovo (SANU II)
— ubavo mesto	Krušedol (SANU III)
	Požarevac (VUK II)
	Prizren (VUK II) — inverzija

varoš

— bijela varoš	Podgorica (VUK II; SANU IV; SM)
— gizdava varoš	Podgorica (SM)
— lijepa varoš	Dmitrovica (SM)
	Đakovica (VUK II)
	Podgorica (VUK II; VUK IX; SM)
— pitoma varoš	Đakovica (VUK II)
	Podgorica (VUK IX)

palanka

— bogata palanka	Glibovac (VUK VI)
— careva palanka	Gračac (EH)
	Gradačac (EH)
	Omutić (VUK IV)
	Otoka (KH III)
	Raduč (MH III)
	Rastoka (KH III)
— careva palanga	Omutić (Vuk VIII)
— carska palanga	Previš (SANU IV)
— krvava palanga	Omutić (VUK IV)
— pitoma palanka	Privarje (KH II)
	Udbina (KH III)
— prokleta palanka	Malta (KH I)
	Vakup (VUK IV)
— ravna palanka	Sjenica (VUK III)
— vlaška palanka	Kotar (SM)

kasaba

— kasaba mala	Prača (VUK III)
— malena kasaba	Konjic (MH VIII)

selo

— bijelo selo	Bajkovo (KH II) — inverzija
	Čelebijć (Vuk VIII)
	Tuđemili (Vuk VIII)
— bogato selo	Miljkovići (ER)

http://www.balkaninstitut.com

— gizdavo selo	Bajice (SANU IV)
	Boljevići (SM)
	Martinići (SM; VUK IV); Martinić (SM)
— krvavo selo	Ćurilac (Vuk VIII)
	Dubovik (SANU IV)
	Markovina (VUK IX)
	Martinići (VUK IX)
	Popovići (VUK IX)
	Salkovina (Vuk VIII)
	Velestovo (SANU IV)
— lijepo selo	Begaljica (VUK IV)
	Boljevići (VUK IX)
	Brankovina (VUK IV)
	Dodoši (Vuk VIII)
	Kupinovo (VUK II)
	Martinići (SM); Martinovo (Vuk VIII)
	Metković (VUK IV)
	Mratišić (VUK IV)
	Nevesinje (VUK III)
	Ostružnica (VUK IV)
	Pelinovo (SANU IV)
	Povija (Vuk VIII)
	Riječani (VUK IX); Riječansko (VUK IX)
	Ritopek (VUK IV)
	Željeznik (VUK IV)
— malečno selo	Komadine (SANU IV)
— maleno selo	Arbanasi (VUK IX)
	Crljenice (KH III)
	Čekićevo (EH)
	Dubrovica (Vuk II)
	Jaružica (VUK IV)
	Konjevići (VUK IV)
	Krivošije (SANU IV)
	Kupinovo (VUK VI)
	Lazarić (VUK IV)
	Ljumovići (VUK IX)
	Martinići (SANU IV)
	Markovina (Vuk VIII)
	Mutilić (MH IV)
	Ozrinići (Vuk VIII)
	Rudinica (VUK IV); Rudinice (SANU IV)

http://www.balkaninstitut.com

	Trnovica (VUK IV)
	Ugljevo (SM)
	Vučeraci (VUK IX)
— malo selo	Bujurić (SM)
	Bukovica (SANU IV)
	Dubovo (VUK IX)
	Kazanci (Vuk VIII)
	Kovačas (ER)
	Ljubotin (SANU IV)
	Martinići (VUK IV)
	Prijeradi (SANU III)
	Slatina (SM) — inverzija
	Velestovo (VUK IV)
— najbliže selo	Martinići (SM)
— najdonje selo	Martinići (VUK IV)
— najprvo selo	Rogame (SM)
— neko selo	Troponja (SANU IV)
— nesretnje selo	Dračevica (VUK IX)
— selo ajdučko	Ljevišta (SANU IV)
— selo begovo	Zdilari (MH III)
— selo crnačko	Piperi (SM)
— selo kameno	Crnci (VUK IV)
— selo krajičko	Martinić (SM) — inverzija
	Zaljuće (SM)
— selo krvavo	Farmarci (VUK IX)
	Goransko (SANU IV)
	Krusi (VUK IX)
	Rvaši (Vuk VIII)
	Zagarač (VUK IX)
— selo maleno	Boleč (VUK IV)
	Bratač (KH I)
	Crnci (Vuk VIII)
	Dupilo (SANU IV)
	Landovo (VUK IV)
	Lipnik (VUK IV)
	Ljubostinj (Vuk VIII)
	Mljetičak (Vuk VIII)
	Popovići (Vuk IX)
	Pošćenje (SANU IV)
	Selca (VUK IX)
	Smriječno (VUK IV)

http://www.balkaninstitut.com

	Štitar (Vuk VIII)
	Tušimnja (VUK IV)
	Vilus (VUK IV)
(selo malehno)	Bezuje (SM)
	Boljevići (SM)
	Martinići (SM) — inverzija
	Međice (SM)
	Petnica (SM)
	Ugljevo (SM) — inverzija
— selo pipersko	Crnci (Vuk VIII)
— selo pitomo	Guča (VUK IV)
	Lipljan (SM)
	Raduč (EH)
	Velet (SM)
— selo ponosito	Topola (VUK IV)
— selo razureno	Farmaci (Vuk VIII)
— selo veliko	Bregovo (VUK II)
	Knić (SANU IV)
— selo vlaško	Pilić (KH II)
	Plačko (MH IV)
— tvrdo selo	Klimenci (Vuk VIII)

zemlja

— pitoma zemlja	Smederevo (VUK VII)
— zemlja lepa	Erdelj (SANU III)
— zemlja prostorija	Maltija (KH III)
— zemlja ramna	Peć (SANU II)
— zemlja ravna	Moska (SANU III)
— zemlja prokleta	Indija (MH I); Inđija (Vuk II; MH I)
— zemljica prokleta	Indija (MH I)

ostalo

— ajdučko gnijezdo	Ljevišta (SANU IV)
— Arnaut-pazar	Đakovica (VUK IV; SM)
— boža zlosretnica	Petnica (Vuk VIII)
— božja nesretnjica	Petnjica (Vuk VIII)
— božja zlosretnica	Petnica (SANU IV)
— brdo kameno	Rovca (SM)
— carev sto	Stambol (VUK IX; SM)
— carska starevina	Bihać (MH III)
— Čelebi-pazar	Mostar (VUK VI; VUK VII; VUK IX; SANU III; SM; KH I)

http://www.balkaninstitut.com

— gizdavi-pazar	Mostar (SANU III)
— gn'jezdo sokolovo	Metković (MH IX)
— gnjezdo sokolovo	Malinsko (Vuk VIII)
	Njeguši (Vuk VIII)
— gnjizdo sokolovo	Cetina (MH III)
	Glamoč (MH III)
	Kaniža (MH IV)
	Otočac (MH IX)
— gradska krajina	Trebjesa (VUK IV)
— karaula mala	Sokolac (MH III)
— krasna kraljevina	Žabljak (VUK II)
— krvava krajina	Stijena (Vuk VIII)
	Udbinja (VUK III; VUK VI); Udbina (VUK VI)
— krvavi šanac	Deligrad (VUK IV)
— krvavo gnijezdo	Kčevo (Vuk VIII)
— kuća bila	Jedrene (VUK II)
— ljuta Krajina	Cetina (MH III)
— pleme izbrano	Njeguši (Vuk IX)
— pleme jako	Drobnjak (SM)
— ravni namastir	Krušedol (SANU II)
— stara građevina	Ostrog (SM)
— stari dvorovi	Deževa (VUK II)
— šanac šareni	Kruševac (VUK II)
— šor lutoranski	Somoš (VUK III)
— turska kasapnica	Petnica (SANU IV)
— Turska kraina	Udbina (VUK VI)
— turska krajina	Kladuša (VUK VI)
	Udbinja (VUK III; VUK VI); Udbina (VUK VII; VUK VI; SM; MH VIII; MH IX)
— turski divan	Mostar (VUK IX)
— tvrdi šanac	Deligrad (VUK IV)
— vlaška banovina	Osat (KH III)
— žalost velika	Budim (SANU II)

II — PRIDEVSKA ATRIBUCIJA

II/1 — PRIDEV

— bela	Udbina (Vuk III)
— bele	Kumane (SANU II)
— beli	Beč (SANU IV)
	Beograd (SANU IV); Biograd (SANU IV)
	Bilić (SANU III)

http://www.balkaninstitut.com

[beli]	Budim (Vuk II; Vuk III; SANU II; SANU III)
	Glamoč (SANU III)
	Kragujevac (SANU IV)
	Krm (SANU IV)
	Kruševac (SANU II)
	Kumane (SANU II); Kumani (SANU II)
	Mramor (SANU II)
	Prizren (Vuk II; SANU II)
	Ribnik (Vuk III)
	Solun (SANU II)
	Udbin (SANU III)
— belo	Sijenje (Vuk III)
— bijel	Stambol (SANU IV)
— bijela	Budva (Vuk VIII; SM)
	Cetina (MH III)
	Čizma (SM)
	Đula (ER)
	Gabela (MH IX)
	Gračanica (Vuk II)
	Jelača (MH VIII)
	Kladuša (MH IX; KH I; KH II)
	Loznica (Vuk IV)
	Lješnica (Vuk IV)
	Ozija (SM)
	Pešta (EH)
	Priština (SM)
	Rama (MH VIII)
	Senta (Vuk III)
	Udbina (SM; EH; KH I; MH IV; MH VIII; MH IX); Udbinja (Vuk III; SANU III)
	Varna (SM)
	Vrljika (KH II)
— bijele	Duži (Vuk IV)
— bijeli	Aršan (KH I)
	Bar (Vuk IV; Vuk VIII; Vuk IX)
	Bator (MH IX)
	Beč (Vuk III; Vuk VIII; Vuk IX; SANU III; SM; EH; KH I; KH II; MH IV)
	Berkot (KH III)
	Bihać (MH III); Bić (Vuk VIII; Vuk IX)
	Biograd (SM)

http://www.balkaninstitut.com

	Boričevac (Vuk VIII)
	Brdar (KH I)
	Brinj (MH III; MH IV)
	Budim (Vuk II; Vuk VI; Vuk VII; MH I; MH II; SANU II; SM; KH I; KH II; MH IV)
	Bunić (SANU III; KH II)
	Carigrad (MH II)
	Cazin (KH II)
	Cetin (Vuk VIII)
	Čačak (Vuk IV)
	Čongrad (ER)
	Ćorfes (KH II); Ćorfez (KH II)
	Dabar (SANU III)
	Drežnik (Vuk VIII)
	Drobnjak (KH III)
	Glamoč (MH III)
	Glibovac (Vuk VI)
	Gračac (Vuk III; KH II)
	Gradašac (Vuk III)
	Humac (KH III)
	Izmir (KH III)
	Janok (KH I)
	Jugovac (MH I)
	Kamen (MH II)
	Karlovac (Sremski — Vuk II); Karlovac (MH II; KH II; KH III)
	Kavaj (SM)
	Klek (Vuk IX)
	Klobuk (Vuk IV; Vuk VIII; Vuk IX)
	Klis (ER)
	Knin (EH; KH I; MH IV); Klin (MH IV); Kninj (MH III)
	Konjic (Vuk III)
	Kostur (Vuk II; MH II)
	Kotar (Vuk VI)
	Kotor (SM)
	Krač (SANU III)
	Kruševac (Vuk II; MH I)
	Krv (Vuk VIII); Korf (SM)
	Kupres (MH VIII)
	Leđan (Vuk II; SM; KH I)
	Lješnica (Vuk IV)
	Milano (Vuk VIII; SM)

http://www.balkaninstitut.com

[bijeli]	Misir (MH I; SANU II)
	Mleci (VUK III; MH I; MH II; SM; MH III); Mletak (Vuk III; Vuk VI; Vuk VIII; MH II)
	Mostar (Vuk III; Vuk IV; Vuk IX; SANU III; SANU IV; MH VIII; KH I)
	Nadin (MH IV)
	Nikšić (Vuk IV; Vuk IX); Nišić (Vuk VIII); Nikš (SM); Niš (SM)
	Niš (Vuk IV; Vuk VIII; SANU II; SANU IV; KH I)
	Novi (Vuk III; Vuk VI; Vuk VII; Vuk VIII; Vuk IX; MH I; SANU IV); Novin (Vuk III; SANU III; KH II)
	Novi Pazar (Vuk IX); Pazar (KH I)
	Odes (SM)
	Orid (Vuk II)
	Osijek (KH I)
	Otočac (KH II)
	Ozin (Vuk III)
	Pariz (KH I)
	Perast (Vuk II; SM)
	Petrov grad (SM)
	Požun (MH IV)
	Prilip (Vuk II; Vuk VI; MH I; MH II; SM)
	Prizren (Vuk II; Vuk IV; SM)
	Rađuč (KH I)
	Ribnik (KH II; MH IV)
	Rig (MH IV)
	Ripač (MH III)
	Risan (Vuk III; Vuk IV; Vuk VII; Vuk VIII; SANU III; SM; KH I)
	Senj (Vuk III; Vuk VI; Vuk VII; MH I; SANU III; MH VIII; MH IX; SM; KH II; MH III; MH IV)
	Sibinj (Vuk VI)
	Sinj (Vuk III; MH VIII)
	Skadar (Vuk IV; Vuk VI; Vuk VII; Vuk VIII; Vuk IX; SANU IV; SM)
	Skradin (KH II; MH III)
	Slovinj (MH I)
	Slunj (Vuk VIII)
	Solin (ER)
	Solun (Vuk II)
	Split (Vuk III); Splet (Vuk VII); Spljet (SM)
	Spuž (Vuk IV; Vuk IX; SM)

http://www.balkaninstitut.com

	Stalać (SANU II)
	Stambol (Vuk II; Vuk IV; Vuk IX; MH I; MH II; SM; KH I; KH III; MH III); Stambul (MH IX)
	Stojni (SM)
	Šabac (Vuk IV)
	Šaj (ER; Vuk III); Šam (Vuk IX; SM; KH I)
	Šibenik (MH III)
	Tir (SANU III)
	Toptan (SM)
	Travnik (Vuk VII; KH I; KH II)
	Trijest (SANU IV)
	Ulcinj (SM)
	Varad (MH IV)
	Vidin (SM)
	Zadar (Vuk III; Vuk VI; Vuk VII; Vuk VIII; Vuk IX; SANU III; MH VIII; SM; KH II; KH III; MH III; MH IV)
	Zeč (Vuk VIII)
	Zvečan (Vuk II)
	Zvornik (Vuk III; Vuk IV; KH I; KH II)
	Žabljak (Vuk II; Vuk VIII; Vuk IX; MH I)
— bijelo	Bišće (Vuk VI; Vuk VII; SM)
	Brinje (MH III; MH IV)
	Duvno (Vuk VIII)
	Gacko (Vuk VIII)
	Gravo (Vuk VIII)
	Gusinje (SM)
	Jajce (Vuk III; SANU III; SM)
	Kratovo (SM)
	Lijevno (Vuk III); Livno (SANU III; MH VIII); Limno (MH II)
	Pribinje (Vuk VI)
	Senje (Vuk III; Vuk VI); Sijenje (Vuk III)
	Sibinj (MH II), Sibinje (SM)
	Skoplje (MH VIII)
	Smederevo (Vuk II; MH I)
	Trebinje (Vuk IX)
— bila	Cetina (MH IV)
	Jedrena (MH I)
	Kaniža (EH; MH IV)
	Kladuša (EH; MH III; MH IV)
	Medina (MH III)
	Požega (MH IV)

http://www.balkaninstitut.com

[bila]	Pritoka (KH III)
	Rakita (MH IV)
	Udbina (MH II; MH IX; EH; MH III; MH IV); Udvina (MH III; MH IV)
— bili	Beč (MH IX)
	Bilaj (MH III)
	Brinj (MH III)
	Budim (MH IV)
	Bunić (MH III)
	Carigrad (MH I; MH II)
	Cazin (EH)
	Ćorfez (EH)
	Deniz (MH III)
	Dubrovnik (KH III)
	Đilit (MH VIII)
	Glamoč (EH; MH III)
	Gospić (MH IV; MH III)
	Gračac (EH)
	Hrvat (MH VIII)
	Janok (EH); Janjok (Vuk III; MH IV)
	Karlovac (MH IV; MH III)
	Knin (EH; MH IV); Kninj (MH III)
	Komorhan (MH IV)
	Kruševac (Vuk II)
	Misir (SANU II)
	Mleci (MH I; MH IX)
	Mostar (MH I)
	Nadin (EH; MH IV)
	Novi (MH II; EH; MH III); Nović (EH)
	Obzir (EH)
	Orašac (EH)
	Oršan (EH; MH IV)
	Osik (MH I; MH IV)
	Ostrug (MH IV)
	Otočac (MH IV; MH III)
	Pečuj (MH IV)
	Prilip (Vuk II)
	Prozor (MH IV)
	Raduč (EH; MH III)
	Rak (MH IV)
	Ribnik (MH IV)

http://www.balkaninstitut.com

	Ripač (MH III)
	Senj (MH III)
	Sibinj (MH II; EH)
	Siget (EH)
	Sinj (Vuk III)
	Skradin (EH; MH III)
	Stambol (Vuk II; MH I; MH VIII; SM; EH; MH III; MH IV)
	Šibenik (MH III)
	Travnik (MH III)
	Trišt (MH VIII)
	Uzolac (MH IV)
	Užbar (MH IV)
	Varad (MH IV)
	Zadar (KH III; MH III; MH IV)
— bilo	Bišće (MH VIII; MH III; MH IV)
	Duvno (MH VIII)
	Hlivno (MH III; MH IV); Lijevno (MH I); Livno (MH VIII)
	Sarajevo (MH III)
	Zavolje (MH III; MH IV)
— bio	Bihać (MH III)
	Zemun (MH III)
— bjela	Otoka (MH VIII)
	Pritoka (KH III)
— bjeli	Budim (EH)
	Carigrad (KH I)
	Dubrovnik (KH III)
— bjelo	Duvno (KH I)
	Jajce (KH I; MH III)
	Primorje (KH III)
	Zadarje (KH II)
— bogata	Drina (Vuk VII)
— bogate	Sravče, Srapče (Vuk IX)
— bogati	Cipar (SM)
	Misir (SM)
— carev	Glamoč (MH III)
	Ključ (MH III)
	Zvornik (KH II)
— careva	Krupa (MH III)
— carevo	Duvno (MH III)
— carska	Šujica (MH III)
— crmnički	Vir (SM)

http://www.balkaninstitut.com

— crna	Rijeka (SANU IV)
— crni	Vrhovi (MH III)
— crnički	Vir (VUK IX)
— čelebi	Mostar (Vuk IX)
— čestiti	Beč (SANU III)
— divni	Banjani (SM)
— donja	Dibra (Vuk VIII; SM)
	Gradiška (EH)
	Kladuša (Vuk VI; SANU III)
	Seoca (Vuk IX)
— donja i gornja	Janja (KH I)
— duboki	Mleci (SM)
	Rim (EH)
	Timok (KH II)
	Vir (SM)
— duboko	Livno (KH I)
— eski	Kladuša (KH II)
— gornja	Bijela (Vuk IX)
— gornje	Karuči (Vuk VIII)
	Malinsko (SANU IV)
— gornji	Banjani (Vuk IV)
— hajdučka	Maltija (Vuk III)
— jadni	Pečuj (MH IV)
— jadno	Kućište (SANU IV)
— junačko	Kčevo (SM)
— kalovita	Foča (KH III)
— kamena	Grepca (Vuk VIII)
	Krupa (MH III)
	Malta (MH IV)
	Peć (Vuk VII)
	Ploča (Vuk IX; EH; KH I)
	Rovca (VUK IV; Vuk VIII; Vuk IX; SM)
	Stina (MH IV)
	Udbina (EH; KH I)
	Vrana (MH III)
— kamene	Mrke (Vuk VIII)
	Vignje (Vuk IX)
— kameni	Bagdad (KH I)
	Beč (MH IX; MH III)
	Bihać (MH III)
	Brinj (MH III; MH IV)

http://www.balkaninstitut.com

	Bunić (KH II)
	Crnci (VUK IV)
	Duži (VUK IV; Vuk VIII)
	Glamoč (MH IV)
	Grepca (Vuk VIII)
	Janjok (MH IV)
	Karlovac (KH II)
	Ključ (MH III)
	Knin (EH; KH I; KH III; MH III; MH IV), Knjin (MH III), Klin (MH IV)
	Kuči (Vuk IX)
	Mostar (VUK IV; SANU III)
	Nadin (MH IV)
	Osik (MH I)
	Pag (KH II)
	Papak (MH IV)
	Paraćin (Vuk II); Parakin (ER)
	Parašnica (Vuk IV)
	Pečuj (MH IV)
	Promin (MH III)
	Raduč (MH III)
	Rig (EH)
	Rovci (Vuk III)
	Senj (MH IX; MH III; MH IV; KH II)
	Sibinj (MH III)
	Split (MH IV)
	Ubli (Vuk VIII)
	Zadar (MH II; SANU III; MH III; MH IV; KH I; KH II; KH III)
	Zeč (Vuk VIII)
	Zvornik (KH I)
— kameniti	Senj (KH II)
	Skadar (KH I)
— kamenito	Livno (Vuk VII)
— kameno	Bišće (EH; KH I; KH II; MH III)
	Brinje (MH III; MH IV)
	Čevo (VUK IV; Vuk VIII; Vuk IX; SANU IV); Kčevo (VUK IV; Vuk VIII; SM)
	Duvno (MH III)
	Gacko (Vuk VIII)
	Hlivno (EH; KH I; KH II; MH III; MH IV); Livno (Vuk VII; KH II)
	Jajce (SANU II; MH III)

http://www.balkaninstitut.com

[kameno]	Skoplje (MH IV)
— kaurski	Beč (KH I)
	Brod (SM)
	Bunić (KH II)
	Humac (KH III)
	Senj (VUK VII; KH II)
	Splet (SM)
— kaursko	Zadarje (KH III)
— kleta	Udbina (MH IX)
— kleti	Mleci (MH IV)
	Osik (MH IX)
	Promin (MH III)
	Sibinj (MH III)
	Uzolac (MH IV)
— kleto	Krnjevo (VUK IV)
	Podnovlje (MH III)
	Založje (MH III)
— krajični	Spuž (VUK VIII)
— kraljev	Promin (MH III)
— kraljeva	Kandija (MH III)
— krasno	Novo (SANU II)
— kršan	Drobnjak (Vuk IV)
— kršna	Kladuša (VUK VI; VUK III)
— kršni	Ćeklići (SM)
	Ječeč (SANU III)
	Kolašin (VUK IV)
	Kotar (KH I; KH II)
	Kupres (MH VIII)
— kršovito	Kčevo (SM)
— krvava	Duga (VUK VIII)
	Kruja (SM)
	Lastva Ozrinićka (SM)
	Luka (VUK IX)
	Udbina (VUK III; VUK VI; VUK VII; SANU III; SM; EH); Udbinja (SM)
	Zada (KH III)
	Zaljut (VUK VIII)
— krvave	Rakće (VUK IX)
— krvavi	Drobnjak (KH III)
	Hum (KH III)
	Kosovi lug (VUK VIII)

http://www.balkaninstitut.com

	Naci (VUK III)
	Nikšić (VUK IV; SM)
	Prentin Do (SM)
	Senj (VUK VII)
	Skadar (SM)
	Spuž (VUK VIII; VUK IX; VUK IV; SM)
	Stolac (VUK IX)
	Trnovac (VUK IX)
— krvavo	Gacko (VUK IX)
	Kčevo (VUK IV; VUK VIII; VUK IX; SM); Čevo (VUK VIII; VUK IX; SM)
— kukavni	Kolašin (VUK VIII)
— latinski	Mleci (SANU III); Mletak (VUK II)
	Novi Herceg (MH III)
	Zadar (MH III; KH II; KH III)
— ledeni	Beč (EH; KH II)
	Zadar (EH)
— ledeno	Bišće (EH
— lijep	Skadar (SM)
— lijepi	Novi Pazar (SM)
— lomna	Slimnica (VUK IX)
— lomni	Drijen (VUK IX)
	Šekular (VUK III)
— lomno	Zaljuće (SANU IV)
— ljuta	Cetina (MH III)
— ljuti	Kolašin (Vuk IX)
— mala	Bileća (VUK IV)
	Dobrota (VUK VIII; SM)
	Kladuša (KH II; KH III)
	Ljevišta (SANU IV)
	Petnica (SANU IV)
	Puštala (VUK IX)
	Rijeka [Crnojevića] (VUK VI; VUK VII; VUK VIII; VUK IX; SANU IV; SM)
	Rikočica (VUK VIII)
	Seoca (SANU IV)
	Stubica (SM)
	Udbina (KH III)
	Vrbica (VUK III)
	Tušina (SANU IV)
	Zagreda (VUK VIII)

http://www.balkaninstitut.com

— male	Grebice (VUK VIII)
	Krnjice (VUK IX)
— malena	Banjska (VUK II)
	Borča (VUK VIII)
— maleni	Stalać (VUK II; MH I)
— mali	Bar (SM)
	Ćurilac (SM)
	Inogor (SANU IV)
	Priboj (MH IX)
	Sirovac (SANU IV)
	Stalać (MH I)
	Vučitrn (VUK VI)
— malo	Dupilo (SANU IV)
	Kratovo (SANU II)
	Novo (SANU II)
	Zaljuće (SANU IV)
— mlada	Jabuka (KH I)
— nemački	Beč (SANU III; SANU IV)
— nesrećan	Žabljak (VUK II)
— njemački	Beč (VUK III)
	Risan (VUK IX)
— piperski	Ubli (VUK VIII)
— pitoma	Budva (SANU IV)
	Đakovica (VUK II)
	Lastva Ozrinička (SM)
	Peć (VUK VI; SM)
	Požega (VUK II)
	Vrba (VUK VIII)
— pitome	Beri (VUK VIII)
— pitomi	Bar (VUK IX)
	Ceklin (VUK IX)
	Grbalj (SANU III; SM)
	Mletak (VUK II; SM)
	Tivat (SANU IV)
	Travnik (KH I)
	Zemun (VUK VI)
	Zvornik (KH I)
— pitomo	Čevo (VUK IV; VUK VIII)
	Nestopolje (VUK II)
	Šlivje (VUK VIII)
— plemenita	Đula (KH I)

http://www.balkaninstitut.com

	Rama (MH VIII)
— pobedljivo	Kratovo (VUK VI)
— prebelo	Jajce (Vuk VII)
— prebijela	Budva (SM)
— prokleta	Malta (VUK III; MH IV; KH I)
	Meka (SM)
— prokleti	Biograd (KH II)
	Erdelj (SANU III)
	Mleci (MH III)
	Promin (MH III)
	Sibinj (MH III)
	Skadar (SM)
— prokleto	Lijevno (VUK III)
— prostrana	Duga (SM)
	Moskva (VUK III); Moska (SM)
— prostrani	Grbalj (VUK VII; SANU III)
	Rim (KH I)
— prostrano	Gacko (VUK IV; SM)
— pusta	Ivanča (SANU IV)
	Kaniža (KH III)
	Otoka (KH III)
— pusti	Izgori (KH III)
— ramna	Peć (SANU II)
	Podgorica (Vuk VIII)
	Rijeka (SANU IV)
— ramni	Banjani (Vuk VIII)
	Mleci (MH I)
	Njeguši (Vuk VIII; Vuk IX; SM)
	Solin (Vuk VIII)
— ramno	Kčevo (SANU IV)
	Nevesinje (MH II)
	Primorje (VUK VII)
— ravan	Drobnjak (Vuk IV; SM)
	Kotar (KH II)
	Lazarić (Vuk VIII)
	Melečem (SANU III)
	Prilip (SANU II)
	Stambol (KH I)
	Vidin (SANU III)
— ravna	Bijeljina (KH I)
	Dmitrovica (VUK II)

http://www.balkaninstitut.com

[ravna]	Cetina (VUK III; MH IV); Cetinja (VUK IV)
	Ćuprija (VUK IV; SM)
	Dibrija (SM)
	Dmitrovica (VUK IV)
	Đakovica (VUK IV)
	Đulija (KH III)
	Foča (VUK III)
	Gabela (MH IX; MH II)
	Indija (MH I)
	Jabuka (SANU III)
	Jedrena (KH I)
	Jezera (Vuk VIII)
	Kaniža (EH)
	Kladnica (SANU IV)
	Kladuša (MH IX; KH I; KH II; KH III; EH)
	Komarnica (VUK IV)
	Konja (KH I)
	Kosajnica (VUK III)
	Maltija (KH II)
	Moskva (MH IX)
	Peć (VUK II; VUK IV)
	Plana (VUK IV; VUK IX)
	Podgorica (Vuk VIII)
	Povija (VUK IV)
	Požega (VUK II)
	Prištinja (SANU II); Priština (VUK IV)
	Pritoka (KH I; KH III)
	Rijeka [Crnojevića] (VUK IX)
	Rudina (KH II)
	Senica (SANU II); Sjenica (VUK II)
	Seoca (Vuk VIII)
	Slatina (Vuk VIII)
	Smederija (MH IX)
	Sofija (VUK III)
	Štitarica (VUK IV)
	Tasliča (VUK IV)
	Topola (VUK IV)
	Tušina (VUK IV)
	Udbina (MH IX; VUK VII; SM; KH I; KH II; KH III; EH); Udbinja (VUK VII)
	Vijena (KH I)

http://www.balkaninstitut.com

	Vrljika (KH II; MH III)
— ravne	Biljane (MH IV)
	Brežine (MH IV)
	Carine (SANU IV)
	Dubrave (KH I)
	Erčege (SANU IV)
	Rokoči (Vuk VIII)
	Trnjine (Vuk VIII)
— ravni	Banjani (VUK IV; VUK IX; MH I; SANU IV)
	Bijor (Vuk IV)
	Budim (MH II)
	Carigrad (KH I)
	Do Kobilji (Vuk IV; Vuk VIII)
	Do Papratni (VUK IX)
	Doljani (VUK IV; Vuk VIII; SM)
	Drobnjaci (VUK VII; VUK IX); Drobnjak (SM); Dromnjaci (SANU IV)
	Erdelj (SANU II)
	Glasinac (VUK VII; KH I)
	Gračac (EH)
	Grbalj (SM)
	Has (VUK IX)
	Hašani (MH III)
	Islam (MH III)
	Izvorci (Vuk VIII)
	Karlovac (MH IX)
	Klokoti (KH I)
	Kolašin (VUK IX)
	Konjic (VUK VII)
	Kotari (MH VIII); Kotar (MH VIII)
	Kovači (VUK III; KH II)
	Kruševac (VUK II; MH I)
	Kragujevac (VUK IV)
	Lipljani (SM)
	Misir (VUK VII)
	Mleci (MH VIII)
	Mljetičak (VUK IV)
	Mostar (MH II)
	Nikšići (VUK IV; SM)
	Njeguši (VUK VII; SM; VUK IX)
	Orašac (KH II)

http://www.balkaninstitut.com

[ravni]	Prilip (KH I)
	Smrčani (MH III)
	Stambol (KH I)
	Ubli (VUK IX)
	Uskoci (VUK IX)
	Veles (SM)
	Vrhovi (EH; KH II)
	Zvornik (KH II)
— ravno	Cerovo (Vuk VIII)
	Cetinje (VUK IV; VUK VI; VUK IX; SANU IV)
	Čemerno (VUK III)
	Čevo (VUK IX; SM)
	Dublje (VUK IV)
	Duboko (MH III)
	Dupilo (SANU IV)
	Duvno (MH VIII; KH II)
	Đurđevo (SANU II)
	Gacko (VUK IV; VUK IX; VUK VII)
	Goransko (VUK VII)
	Grahovo (VUK IV; VUK IX; SM; KH II); Graovo (VUK IX; SANU II)
	Gusinje (VUK IV)
	Janjevo (VUK IV)
	Kijevo (MH I)
	Kratovo (SANU II)
	Kruševo (VUK VI); Kruševo (=Kruševac) (MH I)
	Liječno (Vuk IV)
	Lijevno (VUK III; SM)
	Ljubinje (VUK IX)
	Makarje (KH II)
	Malinsko (SANU IV)
	Nevesinje (VUK III)
	Orahovo (VUK IX)
	Orašje (Vuk VII)
	Podnovlje (MH IV)
	Primorje (VUK VII; KH III)
	Rakitno (MH VIII)
	Sarajevo (MH II; KH II)
	Skoplje (MH VIII)
	Slivlje, Slivje (SM)
	Staparje (MH IV; MH III)

http://www.balkaninstitut.com

	Štitovo (SM)
	Trebinje (VUK VI; SM)
	Vaškovo (SM)
	Zagorje (VUK VII)
— slavni	Carigrad (SANU II ; SANU IV)
	Krušedol (SANU III)
— slavno	Cetinje (VUK IX)
	Kupinovo (SANU II)
	Smederevo (VUK II)
	Tušina (SANU IV)
— smišljeno	Slivje (SM)
— srpski	Jedar (SM)
— stara	Gabela (MH I)
	Jabuka (KH I)
	Kladuša (KH III)
— stari	Pazar (VUK II)
— stojan	Glasinac (KH I)
— stojni	Beograd (SM); Biligrad (SM); Biograd (VUK VI; SANU II; SM; KH I; KH II); Bijograd (VUK II; VUK III; VUK IV)
	Carigrad (SANU II; SANU III; SM; KH I)
	Dubrovnik (SM)
	Prizren (SM)
— stojno	Nevesinje (VUK VII)
— stolični	Beč (Vuk VIII)
— stolni	Carigrad (VUK IX)
— široke	Duži (VUK IV)
	Krsti (Vuk VIII)
	Luke (Vuk VIII)
— široki	Beč (KH I; KH II)
	Mletak (MH I)
	Risan (VUK VII; KH I)
	Ubli (VUK IX)
	Vir (VUK IX)
	Zadar (KH I; KH II; KH III)
— široko	Duvno (MH VIII; KH I)
	Dvrsno (Vuk VIII)
	Gacko (KH III)
	Skoplje (MH VIII)
	Slivje (SM)
	Zadarje (KH III)
— turska	Gabela (KH III)

http://www.balkaninstitut.com

[turska]	Jedrena (SM)
	Kaniža (KH III; MH IV)
	Kladuša (VUK III; MH IX; KH III; MH IV)
	Udbinja (VUK III; VUK VI; VUK VII); Udbina (VUK III; VUK VI; VUK VII; MH IX; SANU II; SM; EH; KH I; KH III); Udvina (MH III)
— turski	Barat (VUK III)
	Carigrad (MH III)
	Glamoč (MH III)
	Niš (KH I)
	Novi (MH III)
	Novin (KH II)
	Pečuj (MH IV)
	Raduč (MH III)
	Skradin (MH III)
	Stambol (MH III)
	Šam (VUK II)
	Vidin (KH I)
	Žabljak (VUK IX)
— tursko	Hlivno (MH III); Lijevno (VUK VII)
— tvrd	Biograd (KH II)
	Promin (MH III)
	Skradin (KH II)
— tvrda	Fundina (Vuk VIII)
	Silistrija (SM)
— tvrdi	Azov (SANU IV)
	Beč (VUK IX)
	Bihać (MH III)
	Deligrad (SM)
	Kačanik (Vuk VIII)
	Klis (MH VIII)
	Kolašin (VUK IV; VUK IX; SANU IV)
	Kosor (VUK IX)
	Kotor (VUK IX)
	Kovači (Vuk III; KH II)
	Makarije (VUK III)
	Medun (VUK IX)
	Mljeci (KH I)
	Prendin Do (SM)
	Skadar (SM)
	Sevastopol (SANU IV)

http://www.balkaninstitut.com

	Vidin (KH I)
— tvrdo	Makarje, Makarije (VUK III)
	Zadarje (KH III)
	Zatrepče (VUK IX)
— valovita	Drina (Vuk VII)
	Đula (KH I; KH II; EH)
	Pešta (EH)
— valoviti	Borač (KH I)
— velika	Kladuša (KH II)
— veliki	Vidin (VUK IV)
(feliki)	Dromnjak (SANU IV)
— visoki	Dečani (Vuk II)
— vladičin	Brod (SANU IV)
— vlaška	Indija (KH I)
— vlaški	Bunić (KH II)
	Lenđer (KH II)
	Mletci (EH)
	Obzir (EH)
	Pag (KH II)
	Rig (EH)
	Senj (KH II)
	Siget (EH)
— vragali	Udbina (VUK VII)
— zelena	Gabela (VUK III)
— zenđil	Drobnjak (Vuk IV)
	Petrisburg (KH I)
	Senj (VUK VII; SM)
	Struga (VUK IX)
— zlatni	Prag (SM)

II/2 — DVA PRIDEVA

— bijeli carev	Osijek (KH I)
— bijeli Gatački	Ključ (Vuk VIII)
— bijeli kameni	Klin (MH IV)
— bijeli njemački	Beč (KH III)
— bijeli prostrani	Beč (KH I)
— bijeli stojni	Biograd (Vuk VI)
	Carigrad (Vuk IX)
— bijeli zenđil	Skadar (Vuk VIII)
— bijelo kameno	Bišće (MH IV)
— butum prokleti	Uzolac (MH IV)

http://www.balkaninstitut.com

— čestiti nemački	Beč (SANU III)
— čestiti zenđil	Senj (VUK VI)
— čisto srebrni	Majdan (ER; VUK II)
— divni bogati	Senj (SM)
— hajdučka prokleta	Maltija (Vuk III)
— krvav carev	Skadar (SM)
— krvavi bijeli	Senj (Vuk VI)
— krvavi ravni	Riječani (VUK VIII)
— krvavo ravno	Velestovo (SM)
— latinski pleteni	Mletak (VUK II)
— lijepi pitomi	Grbalj (SM)
— lijepi Stojni	Biograd (SM)
— pitoma crnogorska	Lastva (SM)
— pitomi latinski	Mletak (VUK II)
— prokleti stojni	Carigrad (SM)
— prokleto ramno	Nevesinje (MH II)
— prostrana ravna	Štitarica (VUK IV)
— prostrani pitomi	Grbalj (VUK VII)
— prostrani stojni	Carigrad (SM)
— pusto kameno	Hlijevno (KH II)
— ravno Donje i Gornje	Skoplje (MH VIII)
— ravno kameno	Kčevo (Vuk VIII)
— srpska ravna	Moskovija (VUK VII)
— široko, prostrano	Gacko (VUK IX)
— turačka krmnica	Stubica (VUK VIII)
— turska kasapnica	Petnica (SANU IV)
— turski kameni	Novi (MH III)
— tvrdi bijeli	Skadar (Vuk IX)
— zenđil turski	Novin (KH II)
— zenđil vlaški	Kološvar (KH II)

III — PRILOŠKA ATRIBUCIJA

III/1 — PRAVI PREDLOZI

DO

— do mora, ljuta	Dračevica (VUK IX)

IZ

— iz vrhovne Like	Podovi (MH IV)

KOD

— kod Bojane	Skadar (SM)

http://www.balkaninstitut.com

— kod Konjica ravna	Lipete (VUK VII)
— kod Morače blizu	Ljevišta (VUK VII)
— kod Promine	Promin (MH III)
— kod široka Lima	Has (VUK IX)
— kod Une studene	Golubić (MH III)
— kod vode jezera	Mletićak (VUK IV)
— kod vode Morave	Kruševac (VUK II)
— kod vode Promine	Promin (MH III)
— kod vode Tušime	Malisko (VUK VII)

NA

— na bogazu	Bihać (MH III)
	Ribnik (MH IV)
— na Bojani	Skadar (VUK II; VUK IV; VUK IX)
— na Bojanu	Skadar (VUK II; VUK IV; VUK VII; VUK IX; SANU II; SANU III; SANU IV; SM)
— na breg mora slana	Cetinje (SM)
— na Crnojeviće	Rijeka (SANU IV)
— na ćenaru	Budim (EH)
	Hlivno (EH)
	Janok (EH)
	Oršan (EH)
	Osijek (KH I)
	Raduč (EH)
	Siget (KH I)
	Stambol (KH I)
— na dolnje Kotare	Islami (EH)
— na Gabeli	Risan (SANU III; SANU IV)
— na Hamsku glavicu	Cernica (KH II)
— na Kosovu ravnom	Gračanica (Vuk II)
— na Kotaru	Herceg Novi (KH II)
— na kraj Gore Crne	Trnjine (SM)
	Žabljak (VUK IX)
— na krajini	Bišće (VUK III; MH VIII; KH II)
	Cetin (Vuk VIII)
	Čevo (VUK IV; VUK IX)
	Đilit (MH VIII)
	Lijevno (VUK III); Livno (VUK VII; MH VIII)
	Lim (VUK VII)
	Novi (VUK III); Novin (VUK III)
	Peć (VUK IV)

http://www.balkaninstitut.com

[na krajini]	Prilip (VUK VI)
	Risan (VUK III; SANU IV)
	Senj (VUK III; VUK VI; MH IX; VUK VII; MH I); Senje (VUK III)
	Skadar (VUK IX)
	Skoplje (VUK IV)
	Spuž (VUK IV; VUK IX)
	Strug (VUK IX)
	Učbar (VUK VI)
	Vršac (VUK II)
	Zadar (VUK IX; MH VIII; SANU III; VUK VI)
— na krajinu	Bar (SM)
	Bišće (KH II)
	Budva (SM)
	Kninj (MH III)
	Lim (Vuk VII)
	Nikš (SM)
	Peć (SM)
	Ramni laz (Vuk VIII)
	Risan (SM)
	Senj (SANU III; KH I)
	Splet (SM)
	Spuž (SM)
	Zeč (Vuk VIII)
	Zvornik (SM)
— na kraju granice	Krnjice (VUK IX)
— na Lici	Raduč (MH III)
(Lici na obali)	Trnovac (MH III)
— na Moravu	Vranja (VUK IV); Vranje (SM)
— na moru	Solilo (VUK II)
— na pazaru	Vir (VUK IX)
— na Pounju	Bihać (MH III)
— na serhatu	Bihać (MH III)
— na sred Gore Crne	Cetinje (SM)
— na svom memlećetu	Nevesinje (SANU III)
— na tihom Dunavu	Semendra (KH I)
— na Vasojeviće	Medun (VUK IX)
— na vodi Bojani	Skadar (VUK III)
— na vrh Bukovice	Borovac (Vuk IV)

http://www.balkaninstitut.com

OD

— od Avale	potok Bijeli (VUK IV)
— od Kupe ledene	Karlovac (KH II; MH III)
— od zemlje Bugarske	Trnovo (Vuk II)

POD

— pod Kopje planinu	Dubočke (Vuk VIII)
— pod Martinoviće	Bajice (VUK IX)
— pod Šaru planinu	Prizren (VUK II)
— pod goru Vruškinju	Brdnik (SANU II)

PRI

— pri Bojani	Skadar (SM)

SA

— sa Dolnjeg Kotara	Islam (EH)
— sa Hercegovine	Goražde (VUK IV)
— sa kamen-Kotara	Islam (MH III)
— sa Krajine ravne	Grabova (KH I)
— sa široke Like	Novi (MH III)
— s mora na krajini	Novi (VUK VI)

U

— moru u jaliji	Zadar (KH III)
— u Boki	Kotor (SANU III)
— u pleme Banjane	Široke (SANU IV)
— u primorje	Klek (VUK IX)
	Zadar (VUK VI; VUK VII)
— u Primorju	Budva (SM)
— u turskoj krajini	Udbinja (VUK III; VUK VII)
— u Ungjuru	Pešta (EH)
— u vrhovnoj Lici	Cetina (MH IV)

III/2 — PRILOŠKI PREDLOZI

BLIZU

— blizu Gore Crne	Dubrovnik (SANU IV)
— blizu Kragujevca	Lipovac (VUK IV)
— blizu Sarajeva	Lim (VUK VII)
— blizu Trebinja	Rupjel (VUK IX)
— blizu vode Tare	Udbina (VUK VII)

http://www.balkaninstitut.com

NIŽE

— niže Biograda	Semendra (KH I)
— niže Temišvara	Otoka (KH I)
— niže Velebita	Novi (MH III)
	Podnovlje (MH IV)

PORED

— pored mora slana	Ingalo (SM)

PREKO

— preko sinjeg mora	Ćorfez (MH IV)
— preko mora sinja	Kavaja (SM)

PREMA

— prema Durmitoru	Pirlitor (VUK II)

SPRAM

— spram Bišćem	Sokolac (MH III)

VIŠE

— više Albanije	Žabljak (MH I)
— više Bara grada	Seoca (SANU IV)
— više Bijograda	Avala (VUK II)
— više bila Bišća	Sokolac (MH III)
— više Biograda	Avala (MH III)
— više Bišća b'jela	Zavalje (KH II)
— više Bišća bila	Sokolac (MH III)
— više Đakovice	Dečani (Vuk II)
— više Kolašina	Vranjevo (VUK III)
— viš Kotara ravna	Ogorje (KH II)
— više Krivošija	Crkvica (Vuk VIII)
— više Lješkopolja	Krusi (Vuk VIII)
— više Moravice	Prilike (VUK III)
— više namastira	Ramana (SANU III)
— viš' Peći pitome	Rugova (SM)
— više Peći ravne	Rugova (VUK IV)
— više Petrovićah	Kitica (VUK IV)
— više Podgorice	Doljani (VUK IX; SM)
	Livade (VUK IV)
— više Raške, više vode ladne	Pazar (VUK II)
— više Sarajeva	Glasinac (MH III)

http://www.balkaninstitut.com

III/3 — IMENIČKI PREDLOZI

KRAJ

— kraj Bistrice	Hlivno (MH III)
— kraj mora sinjega	Knin (MH III)
— kraj Une ledene	Golubić (MH III)
— kraj vode Bistrice	Hlivno (MH III)
— kraj vode Neretve	Ulog (KH I)

III/4 — SLOŽENI PREDLOZI

ISPOD

— ispod Alatuše	Kladuša (KH I)
— ispod Bišća	(Bišće) (VUK III)
— ispod Čičavice	Drenica (Vuk IV)
— ispod grada	Lužina (VUK IV)
— ispod Moskovije	Ozija (VUK III; VUK VII)
— ispod Perušića	Gospić (EH)
— ispod Snjegotine	Cetina (MH III)
— ispod Šnjegotine	Pećina (MH IV)
— ispod Velebita	Novi (MH III)

ISPRID

— isprid Kotara	Bistrica (MH III)

ISRID

— isrid Like klete	Vrljika (MH III)

IZNAD

— iznad Biograda	Avala (VUK IV)
— iznad Bišća	(Bišće) (VUK III)
— iznad Knina bijelog	Pogrde (KH I)
— iznad Sarajeva	Gerzovo (MH III)
	Glasinac (KH II)
	Ljubovo (MH III)
— iznad Šibenika	Krasulje (MH III)

IZVIŠE

— izviše Kotara	Žegar (MH IV)

NADNO

— nadno Bosne ravne	Vranješe (VUK IX)

http://www.balkaninstitut.com

NASRED

— nasred Blata hladna	Lesendra (SANU IV)
— nasred carevine	Ozija (KH I)
— nasred gore Crne	Cetinje (VUK IV; VUK IX)
— nasred Šumadije	Topola (SANU IV)

POKRAJ

— dolje pokraj grada	Lužina (VUK IV)
— pokraj mora sinja	Kavaja (SM)
— pokraj mora slana	Nehaj (VUK IX)
— pokraj sinjeg mora	Mletci (EH)
	Senj (KH II)

PONIŽE

— poniže Karlovca	Polojac (MH III; MH IV)

POSRED

— posred Šumadije	Topola (SANU IV)

SADNO

— sadno Bišća	(Bišće) (VUK III)
— sadno Ljubotinja	Začir (VUK IX)

SAKRAJ

— sakraj Ljubotinja	Začir (VUK IX)

SAVRH

— savrh Bišća	(Bišće) (VUK III)
— savrh Pješivaca	Cerovo (Vuk VIII)

SASRED

— sasred Bišća	(Bišće) (VUK III)
— sa sred Gore Crne	Kčevo (SM)
	Rovine (VUK IV)

SNIŽE

— sniže Smedereva	Azanja (VUK IV)

UKRAJ

— ukraj Drine	Rača (Vuk IV)
— ukraj Podgorice	Carine (SANU IV)
— ukraj sinjeg mora	Zadar (MH III)
— ukraj Une	Pridor (MH III)

http://www.balkaninstitut.com

	Ripač (MH III)
— ukraj vode Drine	Sokol (VUK II)

USRED

— u sred gore Crne	Cetinja (VUK IV)
— usred Gore Crne	Kčevo (SM)

IV — MEŠOVITI SLUČAJEVI

IV/1 — IMENICA I PREDLOŠKO-PADEŽNA KONSTRUKCIJA

— grad na bojištu	Neretva (SANU II)
— grad na ćenaru	Nišić (VUK IX); Nikšić (VUK IX)
— grad na Krajini	Drežnik (SANU III)
	Novi (VUK VII)
	Senj (VUK VI)
(na krajini grad)	Arad (VUK III)
	Bar (VUK IV; SM)
	Cetin (VUK VIII)
	Drežnik (VUK VIII)
	Mostar (SANU III)
	Novi (VUK VIII)
	Zmijulj (VukVI)
(grad na krajinu)	Senj (VUK VII)
	Spuž (SM)
	Trebinje (VUK IX)
	Zmijulj (VUK VI) — inverzija
— grad u Nikšiće	Onogožd (VUK VIII)
— grad u primorje	Grebić (VUK VII)
— grdna zemlja na Bojani	Skadar (VUK II)
— maleno selo na Dunavu	Dubrovica (VUK II)
— mjesto na krajinu	Kčevo (SM)
— na Moravi grad	Leskovac (VUK IV)
— pokraj mora grad	Kavaj (VUK IV)
	Toptan (VUK IV)
— preko mora grad	Pribinje (VUK VI)
— sa krajine grad	Bušanac (VUK VI)
— selo na krajinu	Dodoši (Vuk VIII)
	Dujeva (VUK IX)
	Krusi (Vuk VIII)
	Piešivci (VUK IX)
— selo u Drobnjake	Tušina (VUK IX)

http://www.balkaninstitut.com

— šanac u kraj Drine	Badovinac (VUK IV)
— šeher na Hercegovini	Mostar (KH I)
— ukraj mora grad	Varad (VUK III)
— ukraj Save grad	Šabac (SANU III)
— u sred Zete varoš	Podgorica (SM)

IV/2 — PRIDEV I PREDLOŠKO-PADEŽNA KONSTRUKCIJA

— bijela na krajinu	Varna (SM)
— bijeli na Bojani	Skadar (Vuk II; Vuk IV; Vuk VI; Vuk VIII; Vuk IX; SANU IV)
— b'jeli na Bojanu	Skadar (Vuk VIII)
— bijeli sa Bojane	Skadar (Vuk VIII)
— bijeli na krajini	Frutak (SM)
	Senj (Vuk VI; Vuk VII)
— bijeli na krajinu	Risan (Vuk VIII)
	Senj (SM)
	Spuž (Vuk VIII; SANU IV)
— bijeli sa krajine	Senj (SM)
— bijelo na Krajini	Duvno (KH I)
— bijelo, na Krajinu	Bišće (Vuk VII)
— bili na bogazu	Ribnik (MH IV)
— bio pokraj Une	Pridor (MH III)
	Ripač (MH III)
— do mora, ljuta	Dračevica (VUK IX)
— kameno na krajini	Skoplje (VUK IV)
— krvav na krajinu	Spuž (SM)
— krvava na krajinu	Kruja (SM)
— krvavi na krajini	Spuž (VUK VIII; VUK IX; SM)
— krvavo na krajinu	Kčevo (VUK IV; VUK VIII)
	Spuž (VUK VIII)
— lijep, na Krajini	Senj (VUK VII)
— na krajinu ljuta	Pećina (SM)
— sa Bojane bijeli	Skadar (Vuk IX)
— tvrdi, na Bregavu	Stolac (VUK IX)
— tvrdi, na Bojanu	Skadar (VUK IX; SM)
— tvrdi na Draganu	Stolac (Vuk VIII)

IV/3 — POSEBNI SLUČAJEVI

— lepo mjesto manastir	Krušedol (SANU II)
— cvijet od gradova	Mleci (VUK VIII; SM)
— ubavo, beli grad	Skoplje (VUK II)
— od starine grad	Medun (VUK IX)

http://www.balkaninstitut.com

— bila od kamena	Krupa (MH III)
— bilo od kamena	Hlivno (MH III)
— od kamena	Bihać (MH III)
	Hlivno (MH III)
	Janjok (MH IV)

V — BEZ ATRIBUCIJE

Albasan (Vuk IV; SM)
Aleksinac (Vuk IV)
Alep (KH I)
Arad (Vuk III)
Aršan (KH I; KH III); Aržano (MH IX); Ažano (MH IX)
As (Vuk IV; SM; Vuk IX)
Atenica (Vuk II)
Avala (MH III; Vuk III; SM; KH I)
Azak (Vuk II); Hazak (SM)
Babljak (Vuk IX)
Bačin (Vuk VIII)
Bag (MH IV)
Bagdat (KH I; Vuk VI; SM)
Baldare (KH III)
Banja (Vuk IV; SM)
Banjaluka (MH III; EH; MH IX); Bajna luka (MH II); Banja luka (Vuk III; Vuk VI; SANU III; MH VIII); Luka (Vuk III); Luka Bajna (Vuk III); Luka Banja (SM)
Banjani (Vuk IV; Vuk VIII; Vuk IX; SANU IV; KH III; MH I)
Banjica (Vuk II; MH IV)
Banjska (SM)
Bar (SANU IV; Vuk II; Vuk VIII; Vuk IX; SM)
Barat (SANU III)
Batar (Vuk IV)
Beč (MH III; Vuk II; Vuk III; Vuk VI; Vuk VII; Vuk VIII; Vuk IX; SANU III; SANU IV; KH I; KH II; KH III; EH; MH III; MH IV; MH IX; SM); Vijena (KH I)
Beloševac (SANU IV)
Bender (KH I)
Beograd (SANU IV; Vuk VIII; SM; SANU II); Bijograd (Vuk II; Vuk III; Vuk IV); Biograd (SANU III; Vuk VI; KH I; KH II; EH; MH III; SM)
Bere (Vuk VIII); Beri (Vuk VIII)
Berkasovo (SANU II); Berkosovo (SANU II)
Berkot (KH III)
Bezivovo (Vuk IX)
Bezuje (Vuk IV)

http://www.balkaninstitut.com

Bihać (MH III); Bić (Vuk VII; Vuk IX); Bišće (Vuk III; Vuk VI; Vuk VII; ER; KH I; KH II; MH III; MH IV; MH VIII; MH IX; EH)
Bihor (SM)
Bijela (Vuk VIII)
Bijelo Polje (SM; Vuk IV; Vuk IX; KH I)
Bijeljina (Vuk IV; Vuk IV; KH II)
Bilaj (MH III)
Bileća (Vuk IX); Bileć (Vuk IV); Bilić (KH I); Carska Palanka (Vuk IX)
Bilučč (Vuk IV)
Biljane (MH III; MH IV)
Bioče (Vuk VI; Vuk IX; SM)
Bitolj (SM); Bitol (Vuk IX); Namastir (Vuk VIII)
Blagaj (Vuk VII)
Blažuj (KH I)
Bogatić (Vuk IV)
Bojkovo (KH II)
Boljevići (Vuk IX)
Borak (Vuk IV)
Borogovo (Vuk II)
Bosut (Vuk IV)
Brail (SANU IV); Ibrail (KH I)
Braničevo (ER; Vuk II)
Bratljevo (SANU IV)
Brčko (KH I; Vuk IV)
Brdo (KH III)
Breša (Vuk VI; MH IV)
Brežine (MH IV)
Brgat (Vuk IX)
Brinje (KH II; MH III; MH IV)
Brlog (KH II; MH IV)
Brskut (Vuk IX)
Brsno (Vuk VIII)
Brusa (MH III)
Brusnica (Vuk IV)
Brvenik (SANU II)
Bučje (SM)
Budim (Vuk II; Vuk III; Vuk VII; SANU II; SANU III; MH II; SM; KH I; KH II; KH III; MH I; MH II; MH IV; EH); Budin (MH I)
Budva (SANU IV; SM)
Bugojno (MH VIII)
Bukreš (KH I)

http://www.balkaninstitut.com

Bunić (ER; KH II; MH III; MH IV)
Bužim (EH)
Carine (Vuk IX), Carina (Vuk IX)
Carska Palanka (Vuk IX)
Cazin (MH IV)
Ceklin (Vuk VIII; SANU IV; SM); Ceklinja (Vuk VIII); Ceklinje (Vuk VIII)
Cernica (Vuk III; KH II)
Cerovo (Vuk VIII)
Cetin (KH II; Vuk VIII)
Cetina (KH I; MX III; MX IV; EH); Cetinja (Vuk III; Vuk VII); Cetinje (KH III)
Cetinje (Vuk IV; Vuk VI; Vuk VII; Vuk VIII; Vuk IX; SANU III; SANU IV; SM); Cetinja (Vuk IV)
Cipar (SM)
Crkvica (SANU III); Crkvice (Vuk IV)
Crkvina (Vuk VIII)
Crnci (Vuk IV; Vuk VIII; SM)
Crnčić (EH)
Čačak (SANU IV; Vuk IV)
Čečan (Vuk II)
Čekićevo (MH IV)
Čemerno (Vuk III)
Četit (ER)
Čičevo (Vuk IX)
Čilići (KH I)
Čizma (SM)
Čokešina (Vuk IV)
Čongrad (ER)
Ćelija (Vuk IX)
Ćorfes (KH II); Ćorfez (EH; MH IV)
Ćuprija (Vuk II; Vuk IV; Vuk VIII)
Ćurilac (SM)
Dabovići (Vuk IV)
Davar (SANU III)
Dečani (Vuk IV; SM)
Deligrad (Vuk IV; SM)
Demir-Kapija (Vuk III; SANU III)
Derdemezi (Vuk IV; SM)
Derventa (Vuk III)
Do Kobilji (Vuk VIII); Kobilje (Vuk VIII); Kobilji Doci (Vuk VIII)
Dobra Sela (Vuk IV)
Dobrinja (Vuk IV)

http://www.balkaninstitut.com

Dobro (Vuk IX) [Dobrsko Selo]
Dobrota (Vuk VII; Vuk VIII)
Dobuj (Vuk III)
Dodoši (SANU IV; Vuk VIII; Vuk IX)
Doljani (Vuk II; Vuk VIII; MH I; SM); Doljan (Vuk VIII)
Dračevica (Vuk IX)
Draga (Vuk IV)
Drenica (Vuk II)
Drenovac (Vuk IV)
Drezga (SM)
Drežnik (Vuk VIII; SANU III; MH IX; MH IV)
Drijenak (Vuk IX)
Drinovac (MH IV); Drina (Vuk VII)
Drniš (MH IV)
Drobnjak (KH III, Vuk IX); Drobnjaci (Vuk VIII; SANU IV; SM); Dromnjaci (SANU IV); Dromjaci (SANU IV)
Dubica (SANU III; KH I) /Bosanska/; Dubica (Vuk VII; Vuk VIII; SANU III; KH I; EH) /Hrvatska/
Dubočke (Vuk VIII)
Duboko (MH III); Velje Duboko (SM)
Dubovik (SANU IV)
Dubrovnik (Vuk II; Vuk VI; Vuk VII; Vuk VIII; Vuk IX; KH I; KH III; SM)
Duga (Vuk IV; Vuk VIII)
Duga Poljana (Vuk VI)
Dujeva (Vuk IX)
Duvno (MH I; MH III; MH VIII; MH IX; KH II); Divno (Vuk III)
Duži (Vuk IV; Vuk VIII)
Đakovica (Vuk II; Vuk IV; Vuk VIII; SM; SANU III)
Đeč (Vuk IX)
Đilit (MH VIII)
Đula (SANU III; KH II)
Đurđinovo (MH III)
Egra (KH I); Jegra (KH I)
Elvest (MH II)
Erdelje (KH I)
Falem (Vuk III)
Foča (Vuk III; Vuk IV; Vuk VIII; SM; SANU III)
Fundina (Vuk IX)
Gabela (Vuk III; Vuk IV; Vuk VIII; SANU IV; KH I; KH II; KH III; MH II; MH IX; EH)
Gacko (Vuk IV; Vuk VIII; Vuk IX; SM)
Garište (KH II)

http://www.balkaninstitut.com

Gerzovo (MH III)
Glamoč (SANU III; Vuk VI; MH III; MH IV; KH I; KH II; KH III)
Glasinac (MH III; Vuk VII; KH I; KH II)
Gleđica (SANU IV)
Glibovac (Vuk VI)
Glogovac (Vuk IV)
Godinje (Vuk IX)
Gojsevac (Vuk IV)
Golubac (Vuk VIII)
Golubić (MH III)
Goražde (Vuk IV; KH I)
Gornji Kokoti (SM); Kokoti (Vuk IX; SANU IV)
Gospić (SANU III; KH II; MH III; MH IV; EH)
Grabež (Vuk VII)
Gračac (KH II; Vuk III; EH)
Gradac (KH II; MH IX)
Gradačac (Vuk III; Vuk IV; MH I; MH VIII; KH I; EH)
Gradiški (ER; SANU III; Vuk VIII; EH)
Grahovac (Vuk IV)
Grahovo (SM; Vuk III; Vuk IV; Vuk VIII; Vuk IX); Graovo (SANU II; Vuk VIII; Vuk IX); Gravo (Vuk VIII)
Grbalj (SANU IV; Vuk VII; Vuk VIII)
Grebić (EH)
Grlić (SM)
Grocka (Vuk IV)
Gunjan (Vuk VIII)
Gusinje (Vuk IV; Vuk VIII; Vuk IX; SM; SANU IV)
Halep (KH I)
Hamed (KH I)
Hašani (MH III)
Herceg Novi (SM; KH II; KH III; MH III; EH); Novi (Vuk III; Vuk VI; Vuk VII; Vuk IX; SANU II; SANU III; SANU IV; SM; KH II; MH I; MH II; MH III; EH); Novo (SANU II); Herceg (MH III); Novska zemlja (Vuk VI); Novska država (SM)
Hotin (KH I)
Hršava (KH I)
Hrvat (KH I; KH II; SM; MH VIII)
Humac (KH III); Umac (Vuk VIII)
Igalo (Vuk VI), Ingalo (SM)
Inđija (KH I; MH I); Indije (MH I); Inđija (Vuk II; MH I)
Inogor (Vuk VIII)
Islam (MH III); Islami (EH)
Ivanča (SANU IV)

http://www.balkaninstitut.com

Ivanjica (SANU IV)
Izačić (SANU III; MH IX; KH II)
Izgori (Vuk IV; KH III)
Izmir (KH III)
Izvorci (Vuk VIII)
Jabuka (Vuk III; Vuk VIII; SANU IV; KH III); Jabuke (SM)
Jajce (Vuk III; Vuk VII; KH I; KH II; MH III); Jajac (SM)
Jamaci (Vuk IV)
Janok (Vuk II; Vuk III; Vuk VI; Vuk VII; KH I; KH II; EH); Janjok (Vuk III; MH IV)
Janoš (SANU III; SM)
Janj (Vuk II)
Janja (Vuk IV)
Jedrene (Vuk II; KH I); Jedrena (SM; KH I); Drenopolje (Vuk III; SANU II; SM); Jedrenik (SANU II); Edrena (KH I; MH III); Edren (MH III)
Jasenovo (Vuk III)
Jehovac (KH I)
Jelača (MH VIII)
Jeleč (ER; MH III)
Jerusalim (Vuk III)
Jezera (Vuk VIII)
Jezerski (EH)
Junik (Vuk IV)
Kablić (KH II)
Kačanik (SM)
Kair (SM)
Kamenac (Vuk III)
Kamenica (ER)
Kandija (SM; MH III)
Kaniža (KH II; KH III; MH IV; EH); Kanidža (Vuk VII); Kanjidža (KH III)
Karaliman (KH I)
Karamanovci (KH II)
Karanovac (Vuk II)
Karlovac (MH III; Vuk VIII; SANU III; KH II; KH III; MH II; MH IV; MH VIII; MH IX; EH); /Sremski/ Karlovac (Vuk II; SANU III)
Karuči (Vuk VIII)
Kaštio (Vuk VIII)
Kavaja (SANU IV; SM); Kavaj (Vuk IV); Kovaja (Vuk VIII)
Kazanci (Vuk IV)
Kčevo (Vuk IV; Vuk VIII; Vuk IX; SM); Čevo (Vuk IV; Vuk VIII; Vuk IX; SANU IV; SM)
Kijevo (SANU IV)

http://www.balkaninstitut.com

Kladuša (Vuk III; Vuk VI; Vuk VII; SANU III; SM; KH I; KH II; KH III; MH III; MH IV; MH IX; EH)
Klek (Vuk IX)
Klis (ER; MH VIII)
Klisura (Vuk II)
Klobuk (Vuk IV; Vuk VII; Vuk VIII; Vuk IX; SM; SANU III; SANU IV)
Klokoti (KH I)
Ključ (MH III; Vuk VII)
Knin (MH III; MH IV; EH); Kninj (MH III); Klin (MH IV)
Knjaževac (Vuk IV)
Kobilje (Vuk VIII); Kobilji Doci (Vuk VIII)
Koće (Vuk IX)
Kolašin (Vuk III; Vuk IV; Vuk VII; Vuk VIII; Vuk IX; SM); Kulašin (KH III)
Kološvar (KH I)
Komadija (Vuk III)
Komani (SM)
Komoran (MH IV)
Konja (KH I); Okan (Vuk II; SM); Kara-Okan (Vuk II)
Konjic (Vuk II; Vuk III; Vuk VII; MH VIII; KH III)
Korf (KH II); Ćorfez (MH IV; EH)
Korjenica (MH IV)
Korlat (KH II)
Kosijerevo (KH I)
Kosor (Vuk VIII; Vuk IX)
Kosovi Lug (Vuk VIII); Lug Kosovi (Vuk VIII; SM)
Kostajnica (KH I; Vuk VIII; SANU III; MH IV)
Kostur (Vuk II; MH I; MH II; SM)
Košćela (Vuk IV; Vuk IX); Košćelice (Vuk IV)
Kotor (Vuk IV; Vuk VI; Vuk VII; Vuk VIII; Vuk IX; SANU II; SANU IV; SM; EH); Skatar (Vuk II)
Kovači (KH II; Vuk VII)
Kovin (Vuk II)
Kozarac (MH III)
Kragujevac (SANU IV; Vuk IV)
Krator (Vuk VI)
Kratovo (SANU II; SM)
Krbovac (MH VIII)
Krivošije (SANU IV)
Krm (SANU IV)
Krmežin (MH IV)
Krnjice (Vuk IX)

http://www.balkaninstitut.com

Krsnica (Vuk IV)
Krtole (Vuk VII); Kratole (Vuk VII)
Krug (SM)
Kruja (SM); Krojan (MH I); Krojana (Vuk IX)
Krupa (Vuk III; MH IX; SM; KH I; KH II; MH III; MH IV; EH)
Krušedo (SANU II)
Kruševac (Vuk II; Vuk IV; Vuk VI; SANU II; SM; MH I); Kruševo (MH I; Vuk VI)
Kruševo (SM; Vuk VI)
Kučevo (Vuk II)
Kućišta (SANU IV)
Kumanovo (SM)
Kupinovo (SANU II)
Kupres (MH VIII)
Laura (SM)
Lazarić (Vuk VIII)
Ledenik (KH III)
Leđan (KH I; Vuk II; Vuk VI; SM; KH III; MH I); Leđen (Vuk VII; SM); Leđar (Vuk VI)
Lesandro (Vuk IX); Lesendro (Vuk VIII); Lesandra (Vuk IX)
Liječno (Vuk IV)
Liman (KH I)
Limljani (Vuk VIII); Limjani (Vuk IX)
Lipet (KH II; Vuk VII)
Lipljan (Vuk IV)
Lipnica (Vuk IV)
Lipnik (Vuk IV; Vuk VIII; SANU IV)
Lipovac (KH II)
Lipovo Gornje i Donje (Vuk IX)
Lisik (MH I)
Lisina (Vuk IV)
Liverovići (Vuk IV)
Livno (Vuk III; MH VIII); Lijevno (KH I; Vuk III; Vuk VI; SANU III; MH VIII); Hlivno (KH II; MH III; MH IV; EH); Hlijevno (KH I; KH II; EH)
London (KH I)
Lorin (SM)
Loznica (Vuk II; Vuk IV; Vuk VIII)
Lukovo (Vuk VIII)
Luštica (Vuk VII)
Lužnica (Vuk VIII)
Lješ (Vuk IV; SM)
Lješkopolje (Vuk IX)
Lješnica (Vuk IV)

http://www.balkaninstitut.com

Ljevaja (Vuk IV)
Ljevišta (SM; Vuk IX)
Ljubić (Vuk VIII)
Ljubinje (Vuk IV; Vuk VIII; SM); Ljubilje (Vuk IV); Ljubin (Vuk IX)
Ljubomir (Vuk IV)
Ljubostinj (Vuk VIII)
Ljuboška (Vuk VII)
Ljubotinj (Vuk VIII; Vuk IX; SANU IV; SM)
Ljutice (Vuk IV)
Madžar (MH II)
Maine (SANU IV; Vuk VIII)
Makarska (MH VIII); Makar, Makarje (KH II); Makarije (Vuk III)
Mali Grad (SANU III)
Mali Kablić (KH II)
Malinsko (Vuk IV; Vuk IX); Karamalinsko (Vuk VIII; Vuk IX)
Malta (KH I; Vuk III; MH IV); Maltez (MH IV); Maltija (KH I; Vuk III; KH III; EH)
Manđeloš (SANU II)
Marina (ER)
Markovina (Vuk IV; Vuk IX)
Martinići (SM; SANU IV)
Mećikuće (Vuk VIII)
Medina (Vuk III; Vuk IX; KH I; MH III)
Međun (Vuk IV; Vuk VIII; Vuk IX; SM)
Meka (KH I; SM), Meća (KH I)
Melečem (SANU III)
Metković (Vuk IV; MH IX)
Metohija (Vuk IV)
Milano (Vuk VIII; SM)
Mileševo (SANU II)
Mirovac (KH I)
Misir (Vuk VI;Vuk VII; SANU II; SANU III; MH I; MH III; SM)
Mišulić (Vuk VIII)
Mitrovica (Vuk IV; SM); Dmitrovica (SM) /Kosovska/
Mleci (Vuk II; Vuk III; Vuk IV; Vuk VI; Vuk VII; Vuk VIII; SANU II; SANU III; SANU IV; MH I; MH II; MH III; MH IV; MH VIII; SM; KH II); Mletak (Vuk II; Vuk III; Vuk VII; SANU III; MH II); Mljetak (Vuk VII; KH I); Mljetok (KH II); Mljeci (MH I; KH I; MH II), Mljetačka (MH I); Venedig (MH VIII)
Mletičak (SANU IV)
Međun (SM)
Mokrin (SM)
Mokro (Vuk IV; MH VIII)

http://www.balkaninstitut.com

Moskva (Vuk VII; SM); Moskovija (Vuk VII); Moskovska (Vuk II); Moska (SANU III; SM)
Mostar (Vuk III; Vuk IV; Vuk VI; Vuk VII; Vuk VIII; Vuk IX; SANU II; SANU III; SANU IV; MH I; MH II; MH III; SM; MH IX; KH I; KH II)
Mrcine (Vuk IX)
Murići (Vuk IX)
Mutilić (MH IV)
Mutnik (KH I; MH IV; EH)
Nađin (MH IV; EH)
Napoljska (KH II)
Navarin (SM)
Nevesinje (Vuk III; Vuk VII; Vuk VIII; Vuk IX; SANU III; SANU IV; KH I; MH II); Nevesinj (Vuk IX)
Nikšić (Vuk III; Vuk IV; Vuk VII; Vuk VIII; Vuk IX; SANU IV; KH III); Nikš (SM); Nikšići (Vuk IV; Vuk VIII; Vuk IX; SM); Nihšić (Vuk VIII; SANU III); Nihšići (Vuk VIII); Nišić (Vuk VIII); Nišići (SANU IV; Vuk VIII); Niš (SM); Onogošt (Vuk IV; SM)
Niš (Vuk II; Vuk III; Vuk IV; SANU II; SANU III; SANU IV; KH I)
Noćaj (Vuk IV)
Nova Sela (KH I)
Nova Varoš (Vuk IV)
Novi (Vuk III; Vuk III; Vuk VII; Vuk VIII; SANU III; EH; KH I; KH II; MH I; MH II; MH III; MH IX); Nović (EH); Novin (Vuk III; SM; KH II) /Bosanski/
Novi Pazar (Vuk II; Vuk IV; Vuk VI; Vuk VIII; SANU III; SANU IV; SM; KH I); Novi Pazari (Vuk II; SM; MH I); Jenji Pazar (Vuk II); Pazar (Vuk II; Vuk VI; Vuk VII; MH II); Pazari (Vuk II)
Novo Brdo (Vuk IV), Novo (SANU II)
Novo Selo (Vuk IV; Vuk IX)
Obarska (Vuk IV)
Oblić (KH II)
Obodski grad (SANU IV)
Obzir (EH)
Oča (Vuk IV); Hača (SM)
Odesa (SM)
Ogulin (MH III)
Olaš (SANU III)
Olovo (Vuk VII; MH I)
Omutić (Vuk IV; Vuk VIII)
Orahovac (Vuk II); Oraovac (Vuk IV; SM)
Orahovo (Vuk IX)
Orašac (Vuk III; Vuk VI; EH; KH I; KH II; KH III; MH III); Orahac (KH III)
Orašje (Vuk IV; KH II)
Orid (Vuk II)

http://www.balkaninstitut.com

Orlova Luka (Vuk IX); Orlja Luka (Vuk VIII; Vuk IX)
Orlujevac (Vuk VI)
Oršan (EH; MH IV)
Osat (KH III)
Osijek (KH I); Osjek (KH III); Osik (MH I; MH IV; MH IX); Oseg (ER)
Ostrogon (SANU III); Ostrug (MH IV)
Ostrožac (KH I; Vuk III)
Ostrvica (Vuk VIII)
Otoka (Vuk VI; Vuk VII; MH VIII; EH; KH I; KH II; KH III)
Ozija (SM)
Ozin (Vuk III)
Ozrinići (Vuk IV); Ozdrinići (Vuk VIII)
Pag (KH II)
Pakovraće (Vuk II)
Palanka Bijela (SM)
Panj-krst (KH II)
Paraćin (Vuk II)
Parašnica (Vuk IV)
Pariz (Vuk VIII; SANU IV; SM)
Pečuj (MH IV)
Peć (Vuk IV; Vuk VI; Vuk VII; Vuk VIII; SANU II; SANU III; SM; EH; KH I; MH IV); Ipek (SM)
Pećina Stijena (Vuk III); Pećina (MH IV)
Pelinovo (SANU IV)
Penari (Vuk IV)
Perast (Vuk III; Vuk VII; SANU IV; SM)
Perušić (EH; KH I; MH IV)
Pešta (KH II; SANU III; EH)
Peterburg (SANU IV); Petarbur (SANU IV)
Petnica (Vuk IV; Vuk VIII; SANU IV); Petnjica (Vuk VII)
Petrinja (Vuk VIII; MH IV)
Petrovac (KH II; MH III)
Petrovaradin (MH IV); Varadin (Vuk II; Vuk VIII; KH I)
Pilatovac, Pilatovci (Vuk IX)
Pirlitor (Vuk II; Vuk IX); Pilitor (SM)
Pišpek (Vuk III)
Plana (Vuk IX)
Ploča (Vuk III; KH II; MH IV; Vuk IV; EH)
Plijevlja (Vuk IX; KH III); Taslidža (Vuk II; Vuk VIII; Vuk IX; KH III)
Pobori (Vuk VIII; SM)
Podgorica (Vuk II; Vuk IV; Vuk VI; Vuk VIII; Vuk IX; SANU IV; SM)

http://www.balkaninstitut.com

Podovi (EH)
Podzvizd (KH I)
Polojac (MH III)
Poltava (SM)
Poljice (Vuk IX)
Popovi (Vuk IV)
Popovići (SM)
Pošćela (Vuk VIII)
Pošćenje (Vuk IV); Pošćene (Vuk VIII)
Potpeće (KH III; SM)
Povija (Vuk VIII; Vuk IV; Vuk VIII); Povaja (SANU IV)
Požarevac (Vuk VIII)
Požari (Vuk VIII)
Požega (MH IV; KH II; MH IX) /Slavonska/; Požega (Vuk II) /Užička/
Požun (SANU III); Požuj (MH IV)
Praskvica (Vuk VIII)
Prčanj (Vuk VII)
Prelip (MH II); Prilip (Vuk II; Vuk VI; SM; SANU II; KH I; MH I; MH II)
Prentin Do (SM)
Pribić (KH I)
Pribinje (Vuk VII; Vuk VI)
Prijepolje (Vuk II; Vuk IV; SM)
Priština (SANU IV; SM); Prištinja (SANU II)
Pritoka (EH; KH II; KH III)
Prizren (Vuk II; Vuk III; Vuk IV; Vuk VI; Vuk VIII; SM; SANU II; SANU III)
Prnjavor (Vuk IV)
Promin (MH III)
Prozor (MH III; MH IV)
Rađuč (KH I; KH II; MH III; EH)
Rakitno (MH VIII)
Rama (MH VIII)
Ramana (SANU III)
Ravnje (Vuk IV)
Rebić (SANU III)
Ribić (MH IV)
Ribnica (Vuk VIII)
Ribnik (Vuk III; KH I; KH II; KH III; MH III; MH IX; EH)
Riđani (Vuk VI)
Rig (EH; MH IV)
Riječani (Vuk VIII)
Rijeka (SANU IV; SM; Vuk VIII; Vuk IX; KH I); Rijeka Crna (SANU IV)

http://www.balkaninstitut.com

Rijeka Senjska (Vuk VIII)
Rim (SANU III; EH; KH I; KH II)
Ripač (MH III)
Ripanj (SANU IV)
Risan (Vuk III; Vuk IV; Vuk VII; Vuk VIII; Vuk IX; KH II); Risno (Vuk III)
Rogača (SANU IV)
Rogalevo (Vuk IV)
Rogame (SM; Vuk VIII); Rogane (Vuk VIII; Vuk IX)
Rovca (Vuk IV; Vuk VIII; Vuk IX; SM)
Rovine (Vuk VIII; SANU II; SM); Rovina (SANU II)
Rožaj (SM)
Rožnik (KH II)
Rudina (KH II)
Rudnik (Vuk VIII; KH I)
Runjani (Vuk IV)
Rvaši (Vuk IX)
Sadžavac (Vuk VIII)
Salaš (Vuk IV)
Salkovina (Vuk VIII); Sarkovina (SANU IV)
Sarajevo (Vuk II; Vuk VI; Vuk VII; SANU II; SANU III; SM; MH II; MH III; MH VIII; KH I; KH II; KH III); Sarajvo (MH III)
Selica (MH VIII)
Selište (KH III)
Sentoš (ER)
Senj (Vuk III; Vuk VI; Vuk VII; SM; SANU III; EH; KH I; KH II; MH II; MH III; MH IV; MH VIII; MH IX); Senje (Vuk III; Vuk VI; Vuk VII; KH I; KH II); Sijenje (Vuk III); Sen (SANU III)
Serez (SM)
Sevestopolja (Vuk IX)
Sibinj (Vuk III; Vuk II; Vuk VI; Vuk VII; SM; SANU II; SANU III; MH I; MH II; MH III; MH IX; KH I; EH); Sibin (SANU II)
Siget (EH; KH I)
Silistra (Vuk IV; SM); Silistrija (Vuk IX; SM)
Sirovac (Vuk IV)
Sjenica (KH I; Vuk II; Vuk IV; Vuk VIII; SANU IV; SM); Sjenice (Vuk IX; SM); Senica (SANU II)
Skadar (Vuk III; Vuk IV; Vuk VI; Vuk VII; Vuk VIII; Vuk IX; SANU IV; SANU II)
Skopje (Vuk VI; Vuk IV; SANU II); Ušćup (Vuk IV; Vuk VI; SM; MH III)
Skradin (KH II; MH III; EH); Sagradin (Vuk III)
Slani kamen (Vuk III); Slano kamenje (SM)
Slatina (Vuk IV; Vuk VIII; Vuk IX; SANU IV; SM)
Slibur (SANU III)

http://www.balkaninstitut.com

Slimnica (Vuk IX)
Slivlje (Vuk IV); Slivov (KH I)
Slunj (Vuk VIII)
Smederevo (Vuk II; Vuk III; Vuk IV; Vuk VI; SM; SANU II); Smeder (MH I); Smederovo (MH I); Semendra (KH II); Zemlja Smederova (MH I)
Smriječno (Vuk IV)
Sofija (KH I)
Soko (Vuk III; Vuk VI)
Solila (Vuk II; Vuk IV)
Solin (ER ; MH IX)
Solun (Vuk II; Vuk III; SANU II; MH I); Seljanik (Vuk IX)
Sovljak (Vuk IV)
Splet (Vuk VII)
Spuž (Vuk IV; Vuk VI; Vuk VII; Vuk VIII; Vuk IX; SANU IV; SM)
Srebrnica (Vuk IV; SM)
Srnina (Vuk VIII)
Stalać (Vuk II; Vuk III; MH I)
Stambol (Vuk II; Vuk III; Vuk IV; Vuk VI; Vuk VII; Vuk VIII; Vuk IX; SANU II; SANU IV; SM; KH I; KH II; KH III; MH I; MH II; MH III; MH IV; EH); Stambul (MH I; MH II; MH IX); Stanbol (Vuk VIII; SANU IV); Carigrad (Vuk II; Vuk III; Vuk VI; Vuk VII; Vuk VIII; Vuk IX; SANU II; SANU IV; KH I; KH II; MH I; MH II; MH VIII; MH IX)
Stanisaljići (Vuk VIII)
Staparje (MH IV; EH; MH III)
Stijena (Vuk III; Vuk IV; Vuk VI; Vuk VIII; Vuk IX; SANU IV; SM); Stijene (KH I); Stina (EH; MH IV)
Stolac (Vuk IV; Vuk VII; Vuk VIII; Vuk IX)
Stričina (Vuk IV)
Strug (Vuk IX)
Stubica (Vuk IX; Vuk VI)
Subotište (Vuk IV)
Surduk (Vuk VIII)
Suvodol (Vuk IV)
Svrke (Vuk IV)
Šabac (ER)
Šam (Vuk II; Vuk III; Vuk IV; Vuk VII; Vuk VIII; KH I; MH III)
Šibenik (Vuk III; Vuk VI; SANU III; KH I; KH II; MH III; MH IV)
Škadarac (Vuk VI)
Šperban (Vuk VI)
Štitar (Vuk IV)
Štitovo (Vuk VIII)
Šturlić (EH); Turlić (EH)
Temišvar (KH I)

http://www.balkaninstitut.com

Tepelen, Tipun (SM)
Tetovo (SM)
Timok (KH II)
Tiran (Vuk IV; SM)
Todornik (KH I)
Topola (Vuk IX; Vuk IV; SM)
Toptan (Vuk IV; SM)
Travnik (Vuk II; Vuk III; Vuk IV; Vuk VI; Vuk VII; Vuk IX; SM; SANU III; KH I; KH II; KH III; MH I; MH III)
Trebinje (Vuk II; Vuk III; Vuk IV; Vuk VI; Vuk VII; Vuk VIII; Vuk IX; SM; SANU II; SANU III; SANU IV)
Trebjesa (Vuk IV); Trebes (SANU IV)
Trešnja (SANU IV)
Trijest (Vuk VIII); Triješće (Vuk VIII; Vuk IX)
Trnovac (MH IV; EH)
Trnovica (Vuk IV)
Trnovo (Vuk VIII)
Trnjine (SM)
Trubjelo (Vuk IV)
Tržac (KH II; EH; MH IV)
Tulča (KH I)
Tupan (Vuk IV)
Turjanski (KH II); Turija (KH I)
Tušimnja (Vuk IV; Vuk IX); Tušina (Vuk IV; Vuk VIII; Vuk IX; SANU IV)
Tutuna (Vuk VI)
Tuzla (Vuk III; Vuk IV; Vuk VII)
Tvrdoš (SM)
Ubli (Vuk VIII; Vuk IX; SANU III)
Udbar (Vuk III); Udvar (Vuk VI; ER); Udvarje (SM); Užbar (MH IV); Učbar (Vuk VI); Udžbar (Vuk VII)
Udbina (Vuk III; Vuk VI; Vuk VII; SANU II; SANU III; SM; KH I; KH II; KH III; EH; MH II; MH III; MH IV; MH IX); Udbin (SANU III); Udbinja (Vuk III; Vuk VI; Vuk VII; SANU II; SANU III; SM); Udbinj (SANU III; SM); Udbinje (SANU III); Udvina (MH III; MH IV)
Ugljevo (SM)
Ugni (Vuk VIII)
Ulćin (Vuk II; SM); Vucinj (Vuk IV; Vuk VIII); Vučinj (Vuk IV)
Unač (Vuk IV)
Ursule (SANU IV)
Uskoci (Vuk IX)
Uzolac (MH IV)
Užice (Vuk IV; KH II; KH III)

http://www.balkaninstitut.com

Vakup (Vuk III); Vakuf (MH III); Skoplje (MH III; MH IV; MH IX)
Valona (SM); Valonja (Vuk VIII)
Valjevo (Vuk IV)
Varad (Vuk III; MH IV; EH)
Varaždin (MH IX)
Varcar (MH III)
Varna (SM; Vuk VIII)
Vaškovo (SM)
Velestovo (Vuk VIII; SM; SANU IV)
Velez (Vuk II)
Velimlje (Vuk IX)
Velje Duboko, Duboko (SM)
Vesela straža (MH VIII)
Vidin (Vuk II; Vuk III; Vuk IV; Vuk VI; SANU II; SANU III; KH I)
Vilusi (Vuk IX; SANU IV)
Vinica (MH III)
Vinići (SM; Vuk VIII)
Vir (SM)
Vis (Vuk IV)
Višegrad (KH I; MH III)
Višnjica (MH I)
Voden (SM)
Vrana (KH II; MH III)
Vraneš (Vuk IV)
Vranić (EH)
Vranjići (Vuk VIII)
Vranjina (Vuk IX)
Vratoč (Vuk IV)
Vrhgorac (MH IX); Vrgor (KH II)
Vrhovi (KH II; MH III; EH)
Vrljika (Vuk VI; MH III; KH I; KH II; KH III)
Vršac (Vuk II)
Vučitrn (Vuk II; Vuk IV; Vuk VI; Vuk VIII; SANU II; SANU III; SM)
Vukovar (SANU II)
Vukovije (Vuk IV)
Začir (SANU IV)
Zadar (Vuk III; Vuk VI; Vuk VII; Vuk IX; SANU III; SM; KH I; KH II; KH III; MH II; MH III; MH IV; MH IX; EH); Zadarje (KH I; KH II; KH III; EH)
Zagorač (Vuk VIII; Vuk IX)
Zgorak (SANU IV)
Zagorje (Vuk VII; KH II)

http://www.balkaninstitut.com

Zagreda (Vuk VIII)
Zalazi (Vuk VIII)
Založje (MH III)
Zaljuti (Vuk VII); Zaljuće (SANU IV)
Zamoće (Vuk VIII)
Zapad grad (Vuk III)
Zaslap (Vuk IV)
Zavala (Vuk VI; Vuk VIII; SANU IV; SM)
Zavolje (MH III; MH IV)
Zemun (MH III; MH VIII; SM; KH I)
Zeok (Vuk IV)
Zlatar (Vuk VI)
Zmijanje (Vuk VI); Zmijalje (SM); Zmijane (Vuk VI); Zmijnje (Vuk VI); Zmijulj (SM)
Zvečan (Vuk II; SANU II; SM)
Zvonigrad (KH II)
Zvornik (Vuk II; Vuk III; Vuk IV; Vuk VII; SANU III; SM; KH I; MH VII)
Žabljak (Vuk II; Vuk IV; Vuk VI; Vuk VIII; Vuk IX; SANU IV; SM); Žabjak (SANU IV; SM)
Žegar (MH IV; KH I)

http://www.balkaninstitut.com

SKRAĆENICE

1. Periodika

EJOS	Electronic Journal of Oriental Studies (Universiteit Utrecht)
ГЕИ	Гласник Етнографског института САНУ, Београд
ГЕМ	Гласник Етнографског музеја у Београду, Београд
ГНЧ	Годишњица Николе Чупића
ГСУД	Гласник Српског ученог друштва, периодична публикација.
ГЗМ	Гласник Земаљског музеја у Сарајеву
ИЧ	Историјски часопис = Revue historique, Историјски институт, Београд
ИГ	Историски гласник, Орган Историског друштва НР Србије / Савез Друштава историчара СР Србије, Београд — Научна књига (периодична публикација — 1 (1948)).
ЈФ	Јужнословенски филолог, Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, Београд.
JÖB	Jahrbuch der Öesterrechischen Byzantinistik, Wien
НЗ	Новопазарски зборник, Нови Пазар
ОП	Ономатолошки прилози (Одељење језика и књижевности САНУ)
ПКЈИФ	Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд
СЕЗ	Српски етнографски зборник, Београд
ССА	Стари српски архив
SUFJ	Savez Udruženja folklorista Jugoslavije
ЗБМСФЛ	Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад.

2. Rečnici i enciklopedije

БСЭ	*Большая советская энциклопедия*, 1–30, Москва 1970–1978.
Даничић 1–3	Ђура Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских*, 1–3, фототипско издање „Вук Караџић“, Београд 1975.
EI	*Encyclopédie de l'islam*, Nouvelle edition, Paris — Leiden, Tome I–VI, 1954–1991.
ЕП 1–3	*Енциклопедија православља*, 1–3, „Савремена администрација“, Београд 2002.
ЭС	*Энциклопедическы словарь*, С. Петербургъ 1891.
ЭССЯ	*Этимологический словарь славянских языков* 1–, Москва 1974–.
EŽR	*Enciklopedija živih religija*, Nolit — Beograd 1990.

http://www.balkaninstitut.com

Фасмер I–IV	*Этимологический словарь русского языка*, 1–4, «Прогресс», Москва 1967.
Hrvatski leksikon	*Hrvatski leksikon* I–II, Naklada Leksikon d.o.o., Zagreb 1997.
Imenik YU	*Imenik mesta u Jugoslaviji*, „Službeni list", Beograd 1973.
Kiss	*Földrajzi nevek etimológiai szótara*, Budapest 1980.
ЛССВ	*Лексикон срūског средњег века*, приредили Сима Ћирковић и Раде Михаљчић, Београд 1999.
ОС ЕРСЈ	*Огледна свеска*, Етимолошки одсек Института за српски језик САНУ, Библиотека Јужнословенског филолога н. с. 15, Београд 1998.
PE	*Pomorska enciklopedija*, 1–8, JLZ, Zagreb 1972–1989.
PRE	*Paulys Real-Encyclopädie des classichen Altertumswissenschaft* I, Stuttgart 1894.
RJA	*Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, I–XIV, Zagreb 1880–1952.
Рјечник	*Срūски рјечник исūумачен њемачкијем и лаūинскијем ријечима*, скупио га и на свијет издао Вук Стеф. Караџић, „Нолит", Београд 1969.
PMC	*Речник срūскохрваūскога књижевног језика* 1–6, „Матица српска", Нови Сад — Загреб 1969.
РСАНУ	*Речник срūскохрваūског књижевног и народног језика*, Српска академија наука и уметности, Београд.
Skok	*Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Zagreb 1971–1973.
TIR	*Tabula Imperii Romani. Naissus, Dyrrhacion-Scupi-Serdica-Thessalonike*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 1976.
VE	*Vojna enciklopedija,* 1–10, Redakcija vojne enciklopedije, Beograd 1970–1975.

3. Monografije i druga slovenska građa

Arheološka istraživanja 1980 = *Arheološka istraživanja Kruševca i moravske Srbije,* Beograd 1980.

Београд 2003 = *Београд у делима евроūских ūуūоūисаца,* Балканолошки институт САНУ, посебна издања 80, Београд 2003.

Београдска ūврђава 1988 = *Београдска ūврђава у ūрошлосūи садашњосūи и будућносūи*, САНУ — Завод за заштиту споменика културе Београда, научни скупови XXXVI, Одељење историјских наука 9, Београд 1988.

Bihać 1982 = Monografije Turističke štampe — BIHAĆ, BIGZ, Beograd–Bihać 1982.

Blago 1983 = *Blago na putevima Jugoslavije*. Enciklopedijsko-turistički vodič, Jugoslavija-publik, Beograd 1983.

EČ = Evlija Čelebi, *Putopis. Odlomci o jugoslovenskim zemljama*, Sarajevo 1979.

Градови 1970 = *Ослобођење градова у Србији од Турака 1862–1867. год.*, Београд, САНУ, Одељење друштвених наука 1970.

Исūорија Ниша = *Исūорија Ниша* 1–3, Историјски институт Београд, Градина и Просвета, Ниш 1983.

Kanic 1–2 = Феликс Филип Каниц, *Србија, земља и сūановнишūво: од римског доба до краја XIX века*, 1–2, Београд: Српска књижевна задруга: Рад, 1985.

http://www.balkaninstitut.com

KirII = *Собрание народных песен П.В. Киреевского*, Записи языковых в симбирской и оренбургской губерниях, Том 1, Ленинград 1977.

Kraljevo i okolina = *Kraljevo i okolina,* Beograd 1966.

Краљево = *Научни скуп Рудо поље — Карановац–Краљево (од првих помена до Првог светског рата),* Балканолошки институт САНУ Београд — Народни музеј Краљево 2000.

Kruševac kroz vekove 1972 = *Kruševac kroz vekove*, Kruševac 1972.

Kuršumlija 2000 = *Kuršumlija kroz vekove: zbornik radova s naučnog skupa*, Prolom Banja, urednik Slavenko Terzić, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva: Istorijski institut SANU, Kuršumlija: Turistička organizacija opštine, 2000.

Le origini = *Le origini di Venezia*, Fondazione Giorgio Cini, Venezia 1964.

Milano 1966 = *Milano nei secoli*. Comune di Milano, Pubblicazione a cura dell'Ufficio Stampa del Comune di Milano 1966.

Mrkonjić-grad 1973 = *Mrkonjić-grad*, Narodni univerzitet Mrkonjić-grad 1973.

Reka — Fiume = *Reka — Fiume. Notes sur l'histoire, la langue et la statistique*, Beograd s.a.

Споменица = *Споменица петстогодишњице смедеревског града деспота Ђурђа Бранковића Смедерево 1430–1930,* државно издање, Државна штампарија, Београд 1930–31.

Србија 1878 = Војводић, Михаило & Живојиновић, Драгољуб Р. & Митровић, Андреј & Самарџић, Радован, *Србија 1878. Документи*, СКЗ LXXI/473, Београд 1978.

Сталаћ 1979 = Средњовековни Сталаћ, Народни музеј, Крушевац 1979, каталог.

Svijet islama = *Svijet islama. Vjera, narodi, kultura*, „Jugoslovenska revija", „Vuk Karadžić", Beograd 1979.

Šibenik = *Šibenik. Spomen zbornik o 900. obljetnici*, Šibenik 1976.

Утврђења у Србији = *Дани европске баштине — Утврђења у Србији. The European Heritage Days — Fortifications in Serbia*, Регионални завод за заштиту споменика културе, Смедерево 2003.

Valjevo = *Valjevo — postanak i uspon gradskog sedišta,* Saopštenja sa naučnog skupa povodom šest vekova od najstarijeg pomena Valjeva u istorijskim izvorima, održanog 8–10. oktobra 1993. godine u Valjevu 1994.

Задужбине Косова = *Споменици и знамења српског народа*, Призрен — Београд 1987.

ЗС = Стојан Новаковић, *Законски споменици српских држава средњега века*, Београд 1912.

http://www.balkaninstitut.com

BIBLIOGRAFIJA

A

Abdel-Rahim, Muddathir
1980 "Legal institutions", *The Islamic City*, ed. R. B. Serjeant, UNESCO, 41–51.

Abulafia, D. & Franklin, M. & Miri, R. (eds.)
1992 *Church and City 1000–1500*, Cambridge UP.

Albrecht, Edelgard
1975 *Ortsnamen Serbiens in türkischen geographischen Werken des XVI–XVIII Jahrhunderts*, München.

Aličić, Ahmed S. (priređivač)
1984 *Turski katastarski popisi nekih područja zapadne Srbije XV i XVI vek*, 1, Čačak: Međuopštinski istorijski arhiv, Kraljevo: Istorijski arhiv, Titovo Užice: Istorijski arhiv.
1985 *Poimenični popis Sandžaka vilajeta Hercegovina,* Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo.

Andrić, Stanko
2005 „O najranijoj povijesti srijemske Frankavile", u: *Zavičajnik. Zbornik Stanislava Marijanovića, povodom sedamdesetogodišnjice života i četrdesetpetogodišnjice znanstvenoga rada*, prir. Milovan Tatarin (Osijek: Filozofski fakultet), 67–81.

Anđelić, Pavao
1958 *Srednjovjekovni gradovi u Neretvi*, GZM, n.s. XIII, 179–231.

Антоновић, Милош
2003 корични наслов: *Град и залеђе*; фронтиспис: *Град и жуйа у зешском йриморју и северној Албанији у XIV и XV веку*, Историјски институт, посебна издања 39, Београд.

Апостолски, Михаило (ed.)
1971 *Прилей и йрилейско низ исшоријаша*, 1–2, Скопје.

B

Бабић, М. & **Томовић**, Г.
2004 *Сшаросрйски нашйиси из Бијељине,* Мешовита грађа Miscellanea XXII, Историјски институт, Београд, 81–104.

http://www.balkaninstitut.com

Бабић, С. М.
1892 *Кра̄так о̄пис Босан. Грахова*, Босанска вила VII/18, 279–281.

Baer, Gabriel
1970 *The Structure of Turkish Guilds and its Significance for Ottoman Social History*, Jerusalem.

Bahnassi, Afif
1980 "Aleppo", *The Islamic City*, ed. R. B. Serjeant, UNESCO, 177–182.

Baldowin, John F.
1987 *The Urban Character of Christian Worship. The Origins, Development, and Meaning of Stational Liturgy*, Orientalia Christiana Analecta 228, Roma.

Банашевић, Никола
1954 Објашњења и коментари у: Вук Стеф. Караџић, *Ср̄пске народне ū̄јесме, књига ūрећа у којој су ūјесме јуначке средњијех времена*, „Просвета", Београд, 575–696.

Barel, Yves
1977 *La ville médiévale. Système sociale. Système urbain*, Grenoble, Presse Universitaire.

Bariţiu, George
1887 *Apulum, Alba-Iulia, Belgrad in Transilvania*, Academia Romana, Tipografia Academiei Romane, Bucuresci.

Барјактаровић, Мирко
1984 *Ровца (еūнолошка монографија),* Црногорска академија наука и умјетности 3, Титоград.

Barley, M. W. (ed.)
1977 *European Towns. Their Archaeology and Early History*, London.

Бартол, Петер
2001 *Албанци од средњег века до данас*, Clio, Београд.

Basler, Đuro
1971 *Spomenici starije prošlosti Jajca*, SUFJ, XV, Jajce, 9–11.

Bejtić, Alija
1945 *Priboj na Limu pod osmanlijskom vlašću — 1418–1912*, Sarajevo.
1953 *Banja Luka pod turskom vladavinom*, Naše starine I, Sarajevo, 91–116.

Benac, Alojz
1951 *Olovo*, Beograd.

Benevolo, Leonardo
1980 *The History of the City*, Cambridge: Mass., MIT Press.

Bertoša, Slaven
2005 *Istočnojadranski prostor i kruženje ljudi: primjeri naseljavanja iz srednje Dalmacije u Puli (XVII–XIX stoljeće),* CCP 55, 97–114.

Bezlaj, Franc
1961 *Slovenska vodna imena* II, Ljubljana.

Благојевић, Милош
1983 *Преглед исūоријске географије средњовековне Србије*, Зборник Историјског музеја Србије, 20, 45–126.

http://www.balkaninstitut.com

2005 „Подриње између српских средњовековних држава“, *Дрина*, Београд — Српско Сарајево, 29–68.

Боянич-Лукач, Д.
1975 *Видин и Видинският санджак през 15–16- век,* Документи от архивите на Цариград и Анкара, под редакц. на Вера Мутафчиева и Михаила Стайнова, София.

Борић, Перо
1892 *Опис Лијевна*, Босанска вила VII/21, 330–332.

Bošković, Đ.
1962 *Stari Bar,* Beograd.
1984 *Bar — grad pod Rumijom,* Bar.

Бошковић, Ђ. **& Ковачевић**, М. **& Мијовић**, П.
1980 *Улцињ*, Београд

Bouras, Charalampos
1981 *City and Village: Urban Design and Architecture*, JÖB 31/2, 611–653.

Божанић, Снежана
2006 *Ибарско језгро Светостефансклог властелинства*, Историјски архив „Срем“, Сремска Митровица, 39–43.

Brajović, Mihailo Bebo
1987 *Durmitor i Tara svjetska prirodna baština*, Beograd.

Brokijer, Bertrandon de la
2002 *Putopis. Putovanje preko mora kroz Palestinu, Malu Aziju, Srbiju i Francusku,* „Čigoja“, Beograd.

Brühl, C. R.
1977 "The Town as a Political Centre: General Survey", in: *European Towns. Their Archaeology and Early History*, ed. M. W. Barley, London, 419–430.

Бубало, Ђорђе
2006 *Средњовековни архив манастира Врањине (прилог реконструкцији)*, ССА 5, 243–276.

Budimir, Milan
1956 *Pelasto-Slavica*, Rad JAZU, Zagreb, 81–194.

Bujas, G.
1957 *Makarski ljetopis 1773–1794*, Zagreb.

Bujuklić, Ž.
1988 *Pravno uređenje srednjovekovne budvanske komune,* Nikšić.

Bulliet, Richard W.
1979 *Coversion to Islam in the Medieval Period. An Essay in Quantitative History,* Harvard UP.

Бура, Никола
2003 *Србија и свет у време Првог српског устанка 1804–1813. Хронологија — догађаји и личности*, Теовид, Београд.

http://www.balkaninstitut.com

C

Csánki, D.
1890–1913 *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* [The Historical Geography of Hungary in the Age of the Hunyadis], Budapest.

Chiudina, Jakov
1865 *Vrlika*, u Spljetu.

Clarke, H. B. & **Simms**, A. (eds.)
1985 *The Comparative History of Urbain Origins in Non-Roman Europe: Ireland, Wales, Denmark, Germany, Poland, and Russia from the Ninth to the Thirteenth Century*, 2 vols., British Archaeological Reports (BAR) series 255, Oxford.

Cohen, Amnon
1984 *Jewish Life under Islam. Jerusalem in the Sixteenth Century*, Harvard UP.

Cohen, Mark R.
1994 *Under Crescent and Cross. The Jews in the Middle Ages*, Princeton UP.

Collins, Roger
1999 *Early Medieval Europe 300–1000*, Macmillan Press.

Цуњак, Млађан
1998 *Смедеревска тврђава*, Смедерево.

Č

Чајкановић, Веселин
1925 *Петнаест српских народних песама*, уредио Др. Веселин Чајкановић, професор универзитета, Из старих ризница 1, Београд.
1994 „Из српске религије и митологије“, *Студије из српске религије и фолклора 1910–1924*, Сабрана дела из српске религије и митологије у пет књига, 1, СКЗ, Београд, 94–110.

Čurić, Hajrudin
1971 *Jajce kroz istoriju*, SUFJ XV, Jajce, 13–32.

Ć

Ćirković, Sima
1968 *Golubac u srednjem veku,* Požarevac.
1991 *Трагови словенског становништва на тлу Албаније у средњем веку,* Становништво словенског поријекла у Албанији, Титоград, 43–56.
1998 *„Насељени градови“ Константина Порфирогенита и најстарија територијална организација*, Зборник радова Византолошког института XXXVII, Београд.

Ћирковић, С. & **Ковачевић –Којић** Д. & **Ћук**, Р.
2002 *Старо српско рударство,* Београд — Нови Сад, 49–64

Ћоровић, Владимир.
1922 *Сребреница за владе деспота Стевана (1413–1427),* ПКЛИФ II/1, 61–77.
1989 *Историја српског народа* I–III, БИГЗ, Београд.

http://www.balkaninstitut.com

Ћук, Ружа
1983 *Два стара трга у Полимљу*, ИЧ XXIX–XXX, 39–46.
1997 *Каравански станице у Полимљу у средњем веку*, Милешевски записи, Пријепоље, 7–24.
1999 *Пљевља и пљеваљски крај у дубровачкој архивској грађи*, Гласник Завичајног музеја 1, Пљевља, 57–63.

D

Dabižić, M.
1959 *Zemun — pregled prošlosti od postanka do 1918*, Zemun.

Дедијер, Јевто
1903 *Билећске Рудине*, СЕЗ II, 5.
1909 *Херцеговина*, СЕЗ VI, 12.

Dejevsky, N. J.
1977 "Novgorod: the Origins of a Russian Town", in: *European Towns. Their Archaeology and Early History*, ed. M. W. Barley, London, 391–403.

Делић, Лидија
2006 *Живот епске песме. Женидба краља Вукашина у кругу варијаната*, Завод за уџбенике, Београд.

Делић, Ст. Р.
1893 *Таслица — Пљевље*, Босанска вила, VIII/8–9, 109–110.

Дероко, Александар
1950 *Средњевековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији*, Београд.

Десница, Гојко
1984 *Будва и Паштровићи*, Земун.
1989 *Историја Грбља*, Београд.

Детелић, Мирјана
1992 *Митски простор и епика*, АИЗ „Досије" — САНУ, Београд.
1996 *Урок и невеста. Поетика епске формуле*, Балканолошки институт САНУ — Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Крагујевцу, Београд–Крагујевац.
2004 *The Place of Symbolic City in Construction of National Imagery (A Case of Balkan Folklore: Two Models of Epic City)*, Balcanica XXXV, Beograd 171–184.

Дикић, Божидар & **Колар**, Владимир & **Стојановић**, Живорад
1972 *Европске метрополе*, „Вук Караџић", Београд.

Динић, М. Ј.
1938 *Трг Дријева и околина у средњем веку*, ГНЧ, XLVII, Београд, 107–147.
1978 *Српске земље у средњем веку*, СКЗ, Београд.

Dinić, **M.**
1978 *Braničevo u srednjem veku*, Srpske zemlje u srednjem veku, Beograd, 84–112.
1978a *Nastanak dva naša srednjovekovna grada, Ribnica — Podgorica*, Srpske zemlje u srednjem veku, Beograd, 353–356.
1978b *Nastanak dva naša srednjovekovna grada, Peć — do turskih vremena*, Srpske zemlje u srednjem veku, Beograd, 345–353.

http://www.balkaninstitut.com

Дрнда, Х. Ч.
1984 *Оснивање Новог Пазара и његов развитак до краја XVI столећа,* НЗ 8, 77–103.

Duby, Georges (ed.)
1980 *Histoire de la France urbaine,* 1–2, Paris.

Дучић, С.
1931 *Живот и обичаји племена Куча*, СЕЗ Насеља и порекло становништва 48, 1–596.

Душанић, Милена
1986 *Географско-етнографски екскурси у делу Амијана Марцелина*, Балканолошки институт САНУ, посебна издања 27, Београд.

Ђ

Ђорђевић, Тихомир Р.
1922 *Село као друштвена заједница у време прве владе кнеза Милоша*, ПКЈИФ II/2, 129–138.
1939 „Незнање географије у нашим народним песмама", *Белешке о нашој народној поезији*, Београд, 168–172.

Ђукнић, М. & **Јовановић,** Б.
1973 *Илирска кнежевска некропола у Атеници*, Чачак 1966; Милутин Гарашанин, *Праисторија на тлу Србије II,* Београд, 497–505

Đurđev, Branislav & **Hadžiosmanović**, Lamija
1973 *Dva deftera Crne Gore iz vremena Skender-bega Crnojevića* (druga sveska), ANUBIH, Posebna izdanja knjiga IX/2, Odeljenje društvenih nauka knjiga 2, Sarajevo.

Đurić, T. & **Feletar**, D.
1983 *Stare građevine istočne Hrvatske*, Varaždin.
2002 *Stari gradovi, dvorci i crkve Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema,* Zagreb: Hrvatski zemljopis.

Ђурић, Војислав М. (приређивач)
1961 *Антологија народних јуначких песама*, СКЗ, Београд.

Ђурић-Козић, Обрен
1903 *Шума, Површ и Зупци у Херцеговини*, СЕЗ II/5, 1105–1293.

E

Eldem, Edhem & **Goffman,** Daniel & **Masters,** Bruce
1999 *The Ottoman City between East and West. Alepo, Izmir, and Istanbul,* Cambridge University Press.

Елезовић, Глиша
1935 *Кратка историја битољског елајета*, Бразство, XXVII, 190–244.
1938 *Кафа и кафана на Балканском Полуострву. Откад је свет код нас почео да троши кафу и да се забавља по кафанама?* ПКЈИФ 18, 617–637.
1950 *Iz carigradskih turskih arhiva Mühimme defteri*, SAN, Zbornik za istočnjačku istorisku i književnu građu, knj. II, Istoriski institut, knj. 1.

http://www.balkaninstitut.com

Eliseeff, Nikita
1980 "Physical lay-out", *The Islamic City*, ed. R. B. Serjeant, UNESCO, pp. 90–103.

Eliyahu, Ashtor
1983 *Levant Trade in the Later Middle Ages*, Princeton UP.

Ennen, Edith
1979 *The Medieval Town,* Amsterdam: North Holland.

Ердељановић, Јован
1902 *Доње Драгачево. Антропогеографска проучавања*, СЕЗ I/4, 1–224.
1917 *Постанак племена Пипера. Етнолошка расправа*, СЕЗ XVII, 241–477.
1926 *Стара Црна Гора. Етничка прошлост и формирање црногорских племена,* СЕЗ XXXIX/24, СКА, Београд.

Ердељановић, Ј. & **Николић**, Р. Т.
1899 *Трговачки центри и путеви по српској земљи у средњем веку и у турско доба*, Београд.

Esber, Philip Francis
1994 *The First Christians in Their Social Worlds*, London.

F

Ферјанчић, Божидар
1994 *Византијски и српски Сер у XIV столећу*, САНУ, Београд.

Филиповић, Миленко
1928 *Височка нахија*, СЕЗ, Насеља и порекло становништва XLIII, 1928.
1961 *Називање страна света и народа по бојама*, Зборник за друштвене науке, Матица српска 29, Нови Сад, 69–77.

Fisković Cvito
1953 *O umjetničkim spomnicima grada Kotora*, Spomenik SAN, n.s. CIII/5, 71–101.

Foretić, Vinko
1980 *Povijest Dubrovnika do 1808*, I/II, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb.

Foster, Norman
1986 *Hodočasnici*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb.

Фостиков, Александра
2002 *О Дмитру краљевићу,* ИЧ XLIX, Београд, 47–65.

Freidenberg, Marlen M.
1970 Social connections and antagonisms in Dalmatian towns of the XV–XVI centuries, *La ville Balkanique XVe–XIXe ss*., ed. Nikolai Todorov, Studia Balcanica 3, 117–123.

Frugoni, Chiara
1991 *A Distant City: Images of Urban Experience in the Medieval World,* Princeton UP.

G

Гавриловић, Јован
1994 *Речник географијско-статистични Србије*, Београд.

http://www.balkaninstitut.com

Геземан, Герхард
2002 *Студије о јужнословенској народној епици*, Избор, превод и поговор Томислав Бекић, Завод за уџбенике и наставна средства — Вукова задужбина — Матица српска, Београд.

Гиљфердинг, А. Ф.
1972 *Путовања по Херцеговини, Босни и Старој Србији*, Сарајево.

Glick, Thomas E.
1979 *Islamic and Christian Spain in the Early Middle Ages*, Princeton UP.

Gökbilgin, M. Tayyib
1970 *Alajet Rumelija (Popis sandžaka i gradova na početku vladavine Sulejmana Veličanstvenog)*, Prilozi za orijentalnu filologiju 16/17, Sarajevo, 308–342.

Gonella, Julia
2001 *The Citadel of Aleppo*, EJOS IV (2001) 22, 1–24.

Грђић, Лука
1888 *Опис Гацка са старинама и обичајима народним. По народном причању*, Босанска вила III/4, 55–56; III/5, 71–74; III/6, 88–90; III/7, 104–106.

Грковић, Милица
1982 О топониму *Ругова*, ОП III, 187–189.
1986 *Речник имена Бањског, Дечанског и Призренског властелинства у XIV веку*, Београд.

Грујић, М.
1932 *Епархијска властелинства у средњевековној Србији,* Богословље 2–3/VII, Београд, 1–69.

Gunjača, Stjepan
1937 *Topografska pitanja na teritoriju stare Cetinske županije s ekskursima o ubikaciji Setovije i Tiluruma,* Zagreb–Split.

H

Hadžijahić, Muhamed
1936 *Sarajevske džamije u narodnoj predaji*, ZNŽOJS XXX/2, 229–236.

Хаџи-Васиљевић, Јован
1896 *Ка историји града Врања и његове околине,* ГНЧ 16, 265–338
1902 *Прилеп и његова околина*, Београд.
1924 *Муслимани наше крви у Јужној Србији*, Београд (2. издање).

Hamm, Michael F. (ed.)
1976 *The City in Russian History*, Lexington: UP of Kentucky.

Hammer, Jon fon
1989 *Historija Turskog (Osmanskog) Carstva*, Zagreb.

Handžić, A.
1962/63 *Postanak i razvitak Bijeljine u XVI vijeku,* Prilozi za orijentalnu filologiju 12/3, Sarajevo, 45–74.
1975 *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Sarajevo.
1986 *Dva prva popisa Zvorničkog sandžaka (iz 1519. i 1533. godine),* ANUBiH — SANU, Građa, knjiga XXVI, Odjeljenje društvenih nauka knj. 22, Sarajevo.

http://www.balkaninstitut.com

Hattox, Ralph S.
1985 *Coffee and Coffeehouses. The Origins of a Social Beverage in the Medieval Near East*, University of Washington Press.

Herlihy, David
1985 *Medieval Household*, Cambridge Mass., Harvard UP.
1997 *The Black Death and the Transformation of the West*, Harvard UP.

Hourani, A. H. & Stern, S. M. (eds.)
1970 *The Islamic City. A Colloquium*, University of Pensylvania Press.

Hrabak, Bogumil
1953 *Trg Valjevo u srednjem veku*, IG 3–4, 91–102.
1951 *Pirot i Dubočica u dubrovačkim dokumentima od kraja XV do početka XVII veka,* IG 1/2, 114–117;
1955 *Прошлост Пљеваља по дубровачким документима до почетка XVII столећа,* ИЗ 1/2, 1–38.

Humska, Vera
1999 *Plemićka porodica Hreljanović*, Senjski zbornik 26, 241–246.

I

Ibish, Yusuf
1980 "Economic institutions", *The Islamic City*, ed. R. B. Serjeant, UNESCO, pp. 114–125.

Ilić, Žarko
1971 *Vuk Jajčanin*, SUFJ XV, Jajce, 35–39.

Inalcik, Halil
1970 "The foundations of the Ottoman economico-social system in cities", *La ville Balkanique XVe–XIXe ss.*, ed. Nikolai Todorov, Studia Balcanica 3, pp. 17–24.
1994 *An Economic and Social History ot he Ottoman Empire 1300–1914*, Cambridge UP.

Иналџик, Халил
2003 *Османско царство. Класично доба 1300–1600*, „Утопија", Београд.

Isailović, M.
1989 *Valjevo i okolne oblasti u srednjem veku — Prilozi za istoriju,* Valjevo.

Itzkowitz, Norman
1980 *Ottoman Empire and Islamic Tradition*, s.l.

Иванчевић, Петар Ст.
1891 *Двије-три о селу „Липнику" и његову имену*, Босанска вила VI, 216.

Ивановић, Здравко
1977 *Никшић, урбано-географска студија*, САНУ, Географски институт „Јован Цвијић", посебна издања 29, Београд.

Ivić, Aleksa
1922 *Građa za srpsku istorijsku geografiju*, Glasnik Geografskog društva, 7/8, Beograd.

http://www.balkaninstitut.com

J

Янкова, Венета
2000 *Будима града — епос, етнос, ерос*, Българска етнология XXVI/1, София, 95–113.

Јанковић, Ђорђе
2003 *Манастир Тврдош,* Требиње

Јанковић, Марија
1985 *Епископије и митрополије српске цркве у средњем веку*, Историјски институт, Београд.

Јиречек, К.
1959 *Гласинац у средњем вијеку*, Зборник Константина Јиречека, I, Посебна издања САН CCCXXVI, Одељење друштвених наука 33, Београд, 424–426.
1959a *Насеља са именима светаца*, Зборник Константина Јиречека, I, Посебна издања САН CCCXXVI, Одељење друштвених наука 33, Београд, 464–493.
1959b *Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у средњем вијеку*, Зборник Константина Јиречека, I, Посебна издања САН CCCXXVI, Одељење друштвених наука 33, Београд, 207–303.

Јовановић, J.
1948 *Стварање Црногорске државе и развој Црногорске националности*, Обод–Цетиње. [Drugo izdanje 2001.]

Јовановић, Петар С.
1935 *Порече*, Насеља и порекло становништва 28, СЕЗ LI, СКА Београд, 243–336.

Jovanović, V.
1976 *Über den früchmittelalterchen Schuch von Cecan auf Kosovo*, Balcanoslavica 5, Prilep, 123–145.

Јовановић, Војислав
1962–63 *Средњевековни Звечан*, Старинар н.с., XIII–XIV, 137–150.

Јовићевић, Андрија
1921 *Плавско-гусињска област, Полимље, Велика и Шекулар*, СЕЗ X, 21, 383–574.
1926 *Зета и Љешкопоље*, СЕЗ XXXVIII 23, 357–544.

Юхнёва, Н. В. (ed.)
1982 *Старий Петербург. Историко-этнографические исследования*, Ленинград.

Jukić, Ivan Franjo
1953 *Povijest Bosne, Putopisi i istorijsko-etnografski radovi*, „Svjetlost“, Sarajevo.

K

Калић, Јованка
1971 *Земун у XII веку,* Зборник радова Византолошког института 13, Београд, 27–55.

http://www.balkaninstitut.com

1981 *Дежево у средњем веку,* Зборник радова Византолошког института 20, Београд, 75–82.

1986 *Најстарија карта Угарске Tabula Hungariae*, Зборник радова Византолошког института XXIV–XXV, 423–435.

1994 *Срби у позном средњем веку*, Београд.

Kalić-Mijušković, J.

1967 *Beograd u srednjem veku,* Beograd.

Капер, Сигфрид

2005 *Крстарења по јужнословенским крајевима*, Превео, приредио и поговор написао Томислав Бекић, Нови Сад [први пут издато у Лајпцигу 1853].

Kapidžić, M.

1958 *Hercegovački ustanak 1882. godine*, Sarajevo.

Karač, Z.

1995 *Urbani razvitak srednjovjekovnog Vukovara,* Starohrvatska prosvjeta, ser. III–21 (1991), 245–273.

Караџић, Вук Стеф.

б.г. *Црна Гора и Бока Которска*, „Нолит", Београд.

1965 *Српске народне пословице,* Сабрана дела Вука Караџића, књига девета, Просвета — Београд.

Карановић, Милан

1937 *Још коју о жупи Земљаник*, ГЗМ XLIX, 105–107.

Katanić, N.

1981 *Grad Golubac u tursko vreme. Razmišljanja o gradu u svetlu ispitivačkih radova,* Saopštenja XIII, 199–210.

1987 *Faze izgradnje Golubačkog grada,* Saopštenja IX, 181–196.

Килибарда, Новак

1971 *Никшић у народној епици*, Годишњак Педагошке академије у Никшићу, 2, Никшић.

s.a. *Поезија и историја у народној књижевности*, Слово љубве, Београд.

Klaić, N.

1983 *Crtice o Vukovaru u srednjem vijeku,* Izdanje Gradskog muzeja Vukovar, br. 4.

Klaić, Nada & **Petricioli**, Ivo

1976 *Zadar u srednjem vijeku do 1409*, Zadar.

Klaniczay, Gabor

1990 *The Uses of Supernatural Power. The Transformation of Popular Religion in Medieval and Early Modern Europe*, Princeton.

Klusáková, Lud'a

2002 *The Road to Constantinople. Sixteenth-Century Ottoman Towns through Christian Eyes*, ISV Publishers, Prague.

Kljajić, Josip

2002 *Zapovjednici brodske tvrđave i načelnici grada Broda u 18. i 19. stoljeću,* Scrinia Slavonica 2, 16–45.

Кнежевић, Бранка

2001 *Рудничка Сребрница са црквом Светог Николе,* Саопштења XXXII–XXXIII, Републички завод за заштиту споменика културе, Београд, 27–48.

http://www.balkaninstitut.com

Кораћ, В.
1997 *Мартинићи, средњовековна транспозиција концепције античког града*, Зборник радова Византолошког института 36, Београд, 163–170.

Kornrumpf, Hans-Jürgen
1995 *Territoriale Verwaltungseinheiten und Kadiamtsbezirke in der Europäischen Türkei (ohne Bosnien und Ungarn)*, Karlsruhe.

Kostić, M.
1925 *Grad Skoplje i njegov istorijski značaj tokom vekova,* Glasnik Profesorskog društva V/4, Beograd, 186–192.

Котуровић, Стев. М.
1892 *Речник места у Краљевини Србији по службеним подацима*, у Београду, издање и штампа Државне штампарије Краљевине Србије.

Ковачевић, Десанка
1952 *О Јањеву у доба средњовековне српске државе*, Историски гласник 1–4, Београд, 121–126.

Ковачевић, Коста
1890 *Бихаћка долина с обзиром на њезине старине*, ГЗМ II, 2.

Ковачевић, Љуб.
1887 *Велес*, Браство, I, Београд, 21–23.

Ковачевић-Којић, Десанка
1978 *Градска насеља средњовјековне босанске државе*, Сарајево.
2007 *Градски живот у Србији и Босни (XIV–XV вијек),* Историјски институт, Београд.

Ковијанић, Ристо
1976 *Которски медаљони,* Котор.

Ковијанић, Р. & **Стјепчевић**, И.
1957 *Културни живот старог Котора (XIV–XVIII вијек),* I–II, Цетиње.

Kraljevo i okolina
2000 *Kraljevo i okolina,* Beograd 1966. *Naučni skup Rudo polje — Karanovac — Kraljevo (od prvih pomena do Prvog svetskog rata),* Beograd–Kraljevo.

Krautheimer, Richard
1983 *Three Christian Capitals. Topography and Politics*, Berkeley, UCLA Press.

Kravar, Miroslav
1976 *O imenu grada Šibenika*, Šibenik. Spomen zbornik o 900. obljetnici, Šibenik, 61–70.

Кравченко, А. А.
1986 *Средневековый Белгород на Днестре (конец XIII–XIV в.),* Наукова думка, Киев.

Krekić, B.
1975 *Crime and Violence in the Venetian Levant: A Few XIVth Century Cases,* Зборник радова Византолошког института 16, Београд, 123–131.

Krekić, Bariša (ed.)
1987 *Urban Society of Eastern Europe in Premodern Times*, Berkeley & LA: UCLA Press.

http://www.balkaninstitut.com

Kreševljaković, Hamdija
1952 *Banje u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo.
1953 *Stari bosanski gradovi*, Naše starine, I, Sarajevo.
1954 *Naši bezisteni*, Naše starine II, Sarajevo.
1959 *Novi podatak o povijesti grada Blagaja na Sani. Prilog evidenciji spomenika kulture,* Naše starine VI, 35.
1959a *Kamengrad,* Naše starine VI, Sarajevo, 21–34.

Крешевљаковић, Хамдија & **Капицић**, Хамдија
1954 *Сшари херцеговачки градови*, Naše starine II, Sarajevo.
1957 *Podaci o tvrđavama u Derventi i Travniku iz početka XIX stoljeća,* Naše starine IV, Sarajevo.

Крстић, Александар
2003 *Кучево и Железник, у свеѿлу османских дефѿера*, ИЧ XLIX, 139–161.
2005 *Сеоска насеља у Подунављу у Посавини Србије и јужне Угарске у 15. и ӣрвој ӣоловини 16. века,* ИЧ LII, 165–193, 189–190.

Kruhek, Milan
1978 *Karlovac*, Zagreb.

Круниħ, Јован
1996 *Башѿина градова средњег Балкана*, Републички завод за заштиту споменика културе, Београд.

Кузев, Александър & **Гюзелев,** Васил
1981 *Български средновековни градове и крепости,* том 1, София.

Кујачић, Мирко
1963 *Сӣоменици кулѿуре у Мосѿару и Херцеговини*, СУФЈ IX, Сарајево, 141–147.

Kukuljević-Sakcinski, Ivan
1886 *Glasoviti Hrvati prošlih vijekova*, Naklada „Matice hrvatske“, Zagreb.

Kuripešić, Benedikt
1950 *Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju 1530* (prevod Đorđe Pejanović), Sarajevo.

L

Laszowski, Emilij pl.
1914 *Drežnik (povjesna crtica),* Zagreb, „Braća hrvatskog zmaja“. Sveska XXIX.

Латковић, Видо
1954 Белешке, објашњења и речник у: Вук Стеф. Караџић, *Срӣске народне ӣјесме, књига чеѿврѿа*, Штампано поводом стопедесетогодишњице Првог српског устанка, „Просвета“, Београд.

Le Goff, Jacques
1964 *Medieval Civilisation 400 — 1500*, Blackwell.
1988 *The Modern Imagination,* The University of Chicago Press, Chicago–London.

Lejean, Guillaume
1860 *Viaggio in Albania e Montenegro (1858),* Le Tour du Monde, Paris.

Levitsky, Jakov A.
1970 “Problems of the methodology of Medieval town history (analyzed on base of

http://www.balkaninstitut.com

the history of West-European town)", *La ville Balkanique XVe–XIXe ss.*, ed. Nikolai Todorov, Studia Balcanica 3, 7–16.

Lewis, Bernard
1982 *The Muslim Discovery of Europe*, New York.
1993 *Islam and the West*, New York.

Liebeshuetz, J.H.W.G.
2003 *The Decline and Fall of the Roman City*, Oxford University Press.

Лишев, Страшимир Н.
1970 *Българският средновековен град. Обществено-икономически облик*, БАН, Институт за история, София.

Лома, Александар
1982 Именски пар *Маљен: Повлен*, ОП III, 155–168.
1985 *Из топонимије Србије*, ОП VI, 105–118.
1989 *О имену Богородице Левишке*. Der Name *Bogorodica Leviška*, Зборник Филозофског факултета, серија А: Историјске науке, књ. XVI (Споменица Светозара Радојчића), Београд, 91–100.
1989a *Топономастика и археологија (Антички локалитети код Пљеваља и Пријепоља и могући предсловенски остаци у тамошњој топонимији)*, ОП X, 1–32.
1990 *Рани слојеви хришћанских топонима на старосрпском тлу*, ОП XI, 1–18.
1991 *Vorslavisches Substrat in der Toponymie Serbiens. Bisherige Ergebnisse, Probleme und Perspektiven weiterer Erforschung*, Die Welt der Slaven Jg. XXXVI, n.F. XV, 1–2, München, 99–139.
1993 *Порекло имена* ***Бранковина*** *и нека запажања о топонимији села*, Село. Колубара, Подгорина, Тамнава, Качер. Посебно издање Календар „Ваљевац", Ваљево, 84–87.
1994 *На ушћу Дњепра у Колубару. Стара словенска баштина у географској терминологији ваљевског краја*, Календар Ваљевац, велики народни календар за просту 1994, Ваљево, 229–236.
1997 *Српскохрватска географска имена на* -ина, *мн.* -ине, ОП XIII, 1–26.
1999 *Старосрпски топоним* Быт *и нека питања супстратних* ū*-основа*, ОП XV, 171–184.
1999a *Ороним Инок и проблем секундарне једнине у словенској топонимији*, ЗБМСФЛ XLII, Нови Сад, 45–58.
1999b *Рефлекси групе* -n(ь)n- *у српској топонимији*, Наш језик XXXIII 1–2, Београд, 99–106.
2000 [2001] *Перинтеграција* ***об-*** *>* ***б-*** *као етимолошки проблем*, ЈФ, Посвећено Павлу Ивићу, 601–623.
2002 *Пракосово. Словенски и индоевропски корени српске епике*, Београд, САНУ, Балканолошки институт, посебна издања 78, Центар за научна истраживања Крагујевац.
2003 *О имену Вишеград*, Земља Павловића. Средњи вијек и период турске владавине, Зборник радова са научног скупа Рогатица 27–29. јуна 2002, Бања Лука / Српско Сарајево 2003 (Академија наука и умјетности Републике Српске, Научни скупови књ. V, Одјељење друштвених наука књ. 7), 529–540.
2004 Незабелязан досега апелативен рефлекс на праслав. **glazъ* в южнославянските езици, Български език LI/4, София, 5–10.

http://www.balkaninstitut.com

Lopašić, Radoslav
1890 *Bihać i bihaćka krajina, mjestopisne i povijesne crte*, Zagreb.

Lovrić, Ivan
1948 *Bilješke o Putu po Dalmacii opata Alberta Fortisa i Život Stanislava Sočivice*, preveo Mihovil Kombol, Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije.

Lukarević, Frano Burina
1878 *Djela Frana Lukarevića Burine*, JAZU, Zagreb.

M

Maclagan, M.
1968 *The City of Constantinople*, Thames & Hudson, London.

Магдалино, Пол
2001 *Средњовековни Цариград. Студија о развоју урбаних структура*, „Clio“, Београд.

Максимовић, Љубомир
2003 *Град у Византији. Огледи о друштву позновизантијског доба*, „Плато“, Београд.

Маловић-Ђукић, Марица
1991 *Комарница жупа и нахија у средњем веку,* Дурмиторски зборник 1, На извору Вукова језика, Титоград, 185–189.

Мандић Студо, Новак
1995 *Земља звана Гацко*, I, Београд.

Mango, Cyril
1981 *Daily Life in Byzantium*, JÖB, 31/1, 337–353, Wien.

Марчић, Луцијан
1926 *Антропогеографска испитивања по северодалматинским острвима (Раб, Паг, Вир),* СЕЗ XXXVIII/23, СКА, Београд.

Marković, Jovan Đ.
1971 *Gradovi Jugoslavije*, Beograd.
1988 *Enciklopedijski geografski leksikon Jugoslavije,* „Svjetlost”, Sarajevo.

Marković, Milica
1966 *Geografsko-istorijski imenik naselja Vojvodine*, Novi Sad.

Marković, P.
1896 *Zemun od najstarijih vremena do danas*, Zemun.

Marković, Živko
1996 *Šetnja po Petrovaradinskoj Tvrđavi*, Novi Sad

Matanović, Damir
2002 *Tvrđava Brod i vojni komunitet Brod na Savi kao paradigma odnosa vojnika i civila u Vojnoj krajini*, Povijesni prilozi 21/23, 193–202.
2002a *O osnutku vojnog komuniteta Brod na Savi*, Scrinia slavonica 2, 7–15.

Matejčić, Radmila
1966 *Vinodol. Historijski osvrt s obzirom na etnografiju kraja*, SUFJ XI, Zagreb, 9–23.

http://www.balkaninstitut.com

Матић, Светозар
1936 „Аднађ Ђука од бијеле Стене“, Гласник Историског друштва у Новом Саду, 9/2 (24), 181.
1954 *Проклеша Инђија*, Зборник МС за књижевност и језик, 2, 192–193.
1972 *Нови огледи о нашем народном ейу*, „Матица Српска“, Нови Сад, *III Задужбине Немањића у ейском йевању*, 75–84.

Matković, P.
1890 a *Putovanja po Balkanskom poluotoku*, Zagabria, Tisak Dioničke Tiskare.
1890 b *Putopis Marka Antuna Pigafetta, ili drugo putovanje Antuna Vrančića u Carigrad 1567 godine*, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* C, Zagreb, 65–168.

Mazalić, Đ.
1948 *Travnik i Toričan*, GZM n.s. III, 145–166.
1955 *Zvonik (Zvornik) stari grad na Drini,* GZM 10, 73–116; 11(1956), 243–278.
1958 *Vinac i Doboj,* GZM n.s. XIII, 233–240.

Mažuran, Ive
2000 *Grad i tvrđava Osijek,* Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera.

Mayer, A.
1957–1959 *Die Sprache der alten Illyren*, I–II, Schriften der Balkankomission, Lingv. Abt. XV Wien.

Михаиловић, Јеленко
1947 *Сеизмички карактер јужног Приморја*, Београд.

Михаљчић, Раде
1995 *Прошлост и народно сећање*, Гутенбергова галаксија, Београд.

Мијовић, П.
1964–65 *Alata — Рибница — Подгорица*, Старинар 15–16, Београд, 69–93.

Мијовић, Павле / **Ковачевић**, Мирко
1975 *Градови и утврђења у Црној Гори*, Београд–Улцињ.

Милић, Даница (ed.)
1988 *Тимочка крајина у XIX веку*, Књажевац–Београд.

Милићевић, Милан Ж.
1888 *Поменик знаменитих људи у српског народа новијега доба*, Српска краљевска штампарија, Београд (фототипско издање Слово љубве, 1979).

Милојевић, Боривоје Ж.
1933 *Динарско приморје и острва у нашој краљевини*, СКА XCVI/25.

Милојевић, Србобран
1986 *Мусићи. Просопографско истраживање једне српске средњовековне породице,* ИЧ XXXIII, 5–36.

Milojević, S.
1987 *Istorija Leskovca u srednjem veku,* Leskovački zbornik XXVII, Leskovac, 11–22.

Милосављевић, Драгиша
2000 *Манастир Увац: историја и судбина*, Београд–Ужице–Прибој.

http://www.balkaninstitut.com

Милошевић, Гордана
1997 *Становање у средњовековној Србији*, Београд.

Милутиновић, Св. & **Васиљевић**, М.
1988 *Топографско-историјски речник Подриња*, Годишњак Међуопштинског историјског архива 22, 104, Шабац.

Миљковић-Бојанић, Ема
1992 *Опширни дефтер Смедеревског санџака из 1476. године,* ИЧ XXXVIII, Београд, 31–42
2004 *Смедеревски санџак 1476–1560, земља — насеља — становништво*, Историјски институт, Београд

Миљковић-Катић, Бојана
2002 *Структура градског становништва Србије средином XIX века*, Историјски институт САНУ, Посебна издања 36 — ЈП „Службени гласник", Београд.

Мирковић, Петар
1890 *Билај*, ГЗМ, II/2, 152–153.

Мишковић, Јован
1875 *Опис Рудничког округа*, Гласник Српског ученог друштва XLI, Београд, 104–282.

Младеновић, Ж.
1958 *Топографски елементи народне песме „Женидба Душанова",* Трећи конгрес фолклориста Југославије, Цетиње, 149–161.

Mollat, Michel
1986 *The Poor in the Middle Ages. An Essay in Social History*, London UP.

Moore, R. J.
1994 *The Origin of European Dissent,* University of Toronto Press, Toronto–Buffalo–London.

Morris, Jan
1990 *The Venetian Empire. A Sea Voyage*, Penguin Books.

Мошин, Владимир
1971 *Повеље краља Милутина — дипломатичка анализа*, ИЧ 18.

Mønnesland, Svein
2001 *1001 dan. Bosna i Hercegovina slikom i riječju kroz stoljeća*, umjetnički urednik Matjaž Vipotnik, Sypress.

Мушовић, Ејуп
1990 *Нахија Ржани у XVI веку,* Новопазарски зборник 14, Нови Пазар, 59–65.

N

Накићеновић, Саво
1913 *Антропологшка студија Бока*, Београд.

Ненадовић, Константин Н.
1883 *Животи дела великог Ђорђа Петровића Кара-Ђорђа Врховног Вожда, ослободиоца и владара Србије и живот његови Војвода и јунака. Као гра-*

http://www.balkaninstitut.com

диво за Србску Историју од године 1804 до 1813 и на даље, 1–2, У штампарији Јована Н. Вернаја, Беч.

Нешковић, Јован
1970 „Тврђаве ослобођене од Турака. Смедерево, Шабац, Кладово, Ужице, Соко", *Ослобођење градова у Србији од Турака 1862–1867*, САНУ, Београд, 533–561.

Nicholas, David
1997 *The Growth of the Medieval City: from Late Antiquity to the Early Fourteenth Century*, Longman, London — New York.

Николић, Илија
1963 *Кад морија Мостар моријаше…*, СУФЈ IX, Сарајево, 126–135.

Николић, Милица
1975 *Два средњовековна града у југозападној Србији,* Ужички зборник 4, 35–39.

Николић, Ристо Т.
1903 *Околина Београда. Антропогеографска испитивања*, СЕЗ 5, Насеља српских земаља II, СКА, Београд.

Новаковић, С.
1877 *Српске народне загонетке*, Београд и Панчево.
1879 *Ново Брдо и Врањско Поморавље у историји српској XIV и XV века,* ГНЧ 3, 263–355.
1879a *Леђан град и Пољаци у српској народној поезији*, Летопис Матице српске, 120 (1879), 159–174.
1882 *Никољ Пазар и Бихор Град*, ГНЧ IV, 333–343.
1883 *Град Вишесава и видинска област*, ГНЧ 5, 141–164.

O

Omerika, Nusret
1999 *Kulturno-historijski spomenici Mostara u narodnoj pesmi*, Most 115–116 (26–27).

Origo, Iris
1955 *The Domestic Enemy: The Eastern Slaves in Tuscany in the Fourteenth and Fifteenth Century*, Speculum, 30/3, 321–366.

Owens, E. J.
1991 *The City in the Greek and Roman World*, London.

Özgüven, Burcu
2001 *The Palanka: A Characteristic Building of the Ottoman Fortification Network in Hungary*, EJOS IV (2001) 34, 1–12.

Öztürkmen, Arzu
2002 *From Constantinople to Istanbul. Two Sources on the Historical Folklore of a City*, Asian Folklore Studies, 61, 271–294.

P

Palavestra, Vlajko
2000 *Legende iz starog Sarajeva*, Zemun.
2003 *Хисторијска усмена предања из Босне и Херцеговине: Студија — Зборник — Коментари*, приредио Мирослав Нишкановић, Београд.

http://www.balkaninstitut.com

Palmer, Alan
1987 *The Banner of Battle: The Story of the Crimean War*, New York, St. Martin's Press.

Panchenko, Konstantin A.
1999 *Osmanskaya imperia i sudbi pravoslavia na Arabskome Vostoke (XVI — nachalo XIX veka)*, EJOS, II/5, pp. 1–162.

Пантелић, Душан
1948 *Попис пограничних нахија Србије после Пожаревачкога мира*, Споменик Српске академије наука XCVI, Београд, 3–41.

Pavičić, Stjepan
1962 *Seobe i naselja u Lici*, ZNŽOJS XLI, 5–330.

Павловић, Драгослав Ст.
1954–55 *Шабачка тврђава,* Старинар V–VI, 305–316.

Pavlović, D. St.
1956 *Šabačka tvrđava,* Starinar 5/6, 305–316

Peco, Asim
2000 *Iz hercegovačke toponimije*, Most, XXVI/124 n.s., 35, Mostar.
2001 *Бишће поље и село Ортијеш (тражење етимологије ових двају топонима)*, ЈФ LVII, 53–57.

Peričić, Šime
1980 *Dalmacija uoči pada Mletačke Republike*, Zagreb

Перић, Катарина Ж. и Ђорђе
2005 *Легенде о српској жени (Азбучник женских легенди о местима),* Фото Футура, Београд.

Перовић, Душан
1979 *Из историје Првог српског устанка,* Слово љубве, Београд.

Пешикан, Митар
1981 *Из историјске топонимије Подримља,* ОП II, 1–92.
1982 *Зетско-хумско-рашка имена на почетку турскога доба (први део)*, ОП III, 1–120.
1986 *Стара имена из доњег Подримља*, ОП VII, 1–119.

Петровић, Коста
1955 *Карловци и карловачко становништво у првој половини 18 века*, ИЧ V, 295–309.

Петровић, Невенка
1954–55 *Пиротски град*, Старинар н.с., V–VI, 295–304.

Петровић Његош, Н.
1910 *Педесет година на престолу Црне Горе*, Цетиње.

Петровић, Петар Ж. (ed.)
1934 *Путовања по јужнословенским земљама у XIX веку*, Београд.

Pirenne, Henri
1927 *Les villes du Moyen Age. Essai d'histoire économique et sociale*, Maurice Lamertin, Bruxelles.

http://www.balkaninstitut.com

Поповић, Д.
1937 *О Цинцарима*, Београд.
1955 *Срби у Коморану,* ИЧ V, 193–206.

Popović, I.
1960 *Bemerkungen über die vorslavischen Ortsnamen in Serbien*, Zeitschrift für slavische Philologie XXVIII/1, Heidelberg, 101–114.

Поповић, М.
1982 *Beogradska tvrđava,* Beograd.
1988 *Рељина градина код Новог Пазара,* НЗ 12, 141–144.
1989 *Рељина градина код Новог Пазара,* НЗ 13, 217–218.
1999 *Tvrđava Ras,* Arheološki institut, Posebna izdanja 34, Beograd.

Поповић, Владислав
2003 *Sirmium. Град царева и мученика (сабрани радови о археологији и историји Сирмијума),* Сремска Митровица.

Pounds, Norman J. G.
1969 *The Urbanization of the Classical World,* Annals of the Associoation of American Geographers, Vol. 59, No. 1, 135–157.

Прокић, Радослав
1986 *Средњовековна архитектура Петрушке области,* Светлост — Завод за заштиту споменика културе Крагујевац, Крагујевац.

Пурковић, Миодраг Ал.
1940 *Попис села у средњевековној Србији*, Скопље.

R

Рабинович, М. Г.
1964 *О древней Москве*, Москва.

Радека, М.
1989 *Кордун у прошлости*, Загреб.

Радојевић, М. Р.
1971 *Рудник у прошлости*, Београд.

Радонић, Јован
1910–1912 *Путовања Евлије Челебије по српским и хрватским земљама*, ГНЧ, 1910, XXIX, 33–101; 1911, XXX, 259–291; 1912, XXXI, 233–297.
1939 *Дубровачка акта и повеље*, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа СКА III/1, Београд.
1942 *Дубровачка акта и повеље*, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа СКА, XII, Београд.
1950 *Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века,* Београд.
1951 *Дубровачка акта и повеље,* Зборник за историју, језик и књижевност српског народа САН, XVI, Београд.

Ратковић, Радослав
1984 *Сааздање Цетиња*, Титоград.

Ratković, Stjepan
1941 *Zemljopisni pregled Banovine Hrvatske*, Zagreb.

Ravlić, Aleksandar
1974 *Banjaluka*, Beograd.

http://www.balkaninstitut.com

Ravlić, J.
1934 *Makarska i njeno primorje*, Split.

Ристановић, Слободан (прир.)
2000 *Река Дрина и Подриње*, Београд.
2005 *Кроз Србију и Црну Гору,* Београд.

Rizvanbegović, Izet
1963 *Prošlost Stoca i spomenici kulture iz turskog vremena*, SUFJ IX, Sarajevo, 149–158.

Rospond, St.
1983 *Słowiańskie nazwy miejscowe z sufiksem -jь,* Wrocław.

Rothenberg, Gunther E.
1961 *Venice and the Uskoks of Senj: 1537–1618*, The Journal of Modern History, 33/2, 148–156.

Royle, Trevor
2000 *Crimea: The Great Crimean War 1854–1856*, New York, St. Martin's Press.

Рудић, Вујадин и др.
1987 *Бијело йоље,* Београд.

Russel, Josiah Cox
1972 *Medieval Regions and their Cities*, Bloomington, Indiana UP.

Руварац, Иларион
1892 *Сшари Сланкамен*, Земун.

S

Samardžić, Radovan
1970 "Belgrade, centre economique de la Turquie du Nord au XVIe siecle", *La ville Balkanique XVe–XIXe ss*., ed. Nikolai Todorov, Studia Balcanica 3, 33–44.

Савић, Милан
1900 *По разним крајевима слике с йуша. По Ердељу — Ада Кале — Венеција*, Нови Сад.

Schofield, John & **Vince**, Alan (eds.)
1994 *Medieval Towns*, Farleigh Dickinson UP.

Schramm, G.
1981 *Eroberer und Eingesessene*, Stuttgart.

Семиз, Саво Н.
1898 *Благај и његове знаменишосши*, Босанска вила XIII/3, 42–43.

Serjeant, R. B. (ed.)
1980 *The Islamic City*. Selected papers from the colloquium held at the Middle East Centre, Faculty of Oriental Studies, Cambridge, UK, from 19 to 23 July 1976, UNESCO.

Shaw, Jay Stanford
1985 *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey 1 (Rise and Decline of the Ottoman Empire 1280–1808),* Cambridge UP.

Simić, G.
1984 *Golubački grad,* Starinar XXXIII–XXXIV, Београд.

http://www.balkaninstitut.com

Симоновић, Ђорђе Р.
1985 *О именима неких насеља у Србији. Политички и друштвени аспекти (период од 1830 до 1941 године),* ГЕМ 49, 41–60.

Синдик, Душан
1987 *Marginalia Catharensia*, ИЧ XXXIV, 29/35.

Синдик, Илија
1926 *Дубровник и околина*, СЕЗ XXXVIII/23, 1–254.
1950 *Комунално уређење Котора од друге половине XII до почетка XV столећа,* САН CLXV/1, Београд.

Сировина, Вукашин
1938 *Прошлост и насеља града Добоја*, Добој.

Siruni, H. DJ.
1960 *Le nom de la ville de Constantinople dans les textes Armeniens et Turcs*, Studia et acta orientalia III, Bucarest.

Скарић, Владислав
1922 *Жупа и град Борач у Босни*, ПКЈИФ II/2, 184–188.
1937 *Жупа Земљаник и стара нахија Змијање*, ГЗМ, XLIX, 37–53.

Славева, Лидија & **Мошин,** Владимир
1988 *Српски грамоти од Душаново време*, Прилеп.

Слијепчевић, Милош
1974 *Имена места и личности и сватовски пут са Косова у леђански град у песми „Женидба цара Душана",* СУФЈ, Београд, XIV, 181–185.

Smailagić, Nerkez
1990 *Leksikon islama*, „Svjetlost", Sarajevo.

Sokoloski, M.
1959 *Gradot Veles vo periodot od okolu 1460–1544 godina,* Glasnik INI (Skopje) 2, 147–176.

Соловјев, А. В.
1925 *Повеља краља Милутина барској породици Жаретића,* Архив за арбанаску старину, језик и етнологију III, 1–2, Београд,117–129.

Спасић, Душан
1996 *Средњовековни утврђени градови средњег Полимља,* Милешевски записи 2, Пријепоље, 44–46.
1999 *Средњовековни утврђени градови пљеваљског краја,* Гласник Завичајног музеја 1, Пљевља, 84–88.

Спремић, Момчило
2005 *Прекинут успон,* Завод за уџбенике и наставна средства, Београд (*Јадар у средњем веку* 3–42).

Срејовић, Драгослав
2002 *Илири и Трачани*, СКЗ, Београд

Станковска, Љ.
1995 *Македонска ојконимија* I, Скопје.

http://www.balkaninstitut.com

Станојевић, Глигор
1979 *Прилози за историју куге средином XVIII вијека у Албанији, Херцеговини и Црној Гори*, ГЕИ, XXVIII, 149–152.

Станојевић, Ст.
1901 *Pipo Spano (прилог српској историји почетком XV века)*, Прештампано из Просветног Гласника, Београд, 1–15.

Стефановић, Радмило & **Бошковић**, Ђ. & **Љубинковић**, Р.
1963 *Библиографија радова о средњевековним градовима у Србији, Македонији, Зети, Босни и Херцеговини*, Археолошки институт, Београд.

Sticcoti, P.
1913 *Die Römische Stadt Doclea*, Wien.

Stjepčević, Ivo
1926 *Vođa po Kotoru*, Kotor.

Стојанчевић, Владимир
1986 *Српско-турски односи у 1811. години*, ИЧ XXXIII, 83–112.

Stoianovich, Traian
1970 "Model and Mirror of the Premodern Balkan City", *La ville Balcanique XVe–XIXe ss.,* Studia Balcanica 3, pp. 83–110.

Стојановић, Симо
1891 *Постанак Приједора*, Босанска вила, VI/15–16, 230–231, 249.

Stolz, Benjamin A.
1967 *Historicity in the Serbo-Croatian Heroic Epic: Salih Ugljanin's "Grčki rat"*, The Slavic and East European Journal 11/4, 423–432.

Sugar, Peter F.
1996 *Southeastern Europe under Ottoman Rule 1354–1804*, Seattle.

Suić, Mate
1981 *Zadar u starom vijeku*, Zadar.

Szabo, Gj.
1920 *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb.

Š

Šabanović, Hazim
1960 *Postanak i razvoj Sarajeva*, Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine, Radovi XIII/5, Sarajevo.
1964 *Турски извори за историју Београда, књига прва, свеска прва. Катастарски пописи Београда и околине 1476–1566,* Историјски архив Београда, Београд
1965 *Teritorijalno širenje i građevni razvoj Sarajeva u XVI stoljeću,* Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine, Radovi XXVI/9, Sarajevo.
1982 *Bosanski pašaluk*, Sarajevo.

Šalabalić, Radmila
1967 *Doclea Do-kleu-a: „Ušće", „Uvac", „Ad Confluentes"//Docleates Do-kleu-atai: „Slivljani", „Porečani"*, Zbornik Filozofskog fakulteta IX/1, Beograd, 89–99.

http://www.balkaninstitut.com

Šafarik, P. J.
1851 *Památky drevniho pisemnictvi Jihoslovanuv*, Prag.

Šimčik, Antun
1932 *Šuma nikla od kopalja ili kolaca,* ZNŽOJS XXVIII/2, 89–90.
1934 *Zlatni Prag i tradicijama jugoslovenskih muslomana*, ZNŽOJS XXIX/2, 69–78.

Šimunović, P.
1986 *Istočnojadranska toponimija*, Zagreb.

Škaljić, Abdulah
1989 *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, „Svjetlost“, Sarajevo.

Шкриванић, Гавро А.
1959 *Именик географских назива средњовековне Зете,* Титоград.
1979 *Идрисијеви подаци о југословенским земљама,* Monumenta cartografica
1981 Jugoslaviae II, Историјски институт, Београд.
Крагујевац, ОП II, 1981, 151–152.

Шобајић, Петар
1938 *Никшић — Оногошт*, посебна издања Географског друштва 22, Београд.

Štedimlija, S. M.
1930 *Albanija*, Zagreb.

Štefanovičova, Tatiana
1975 *Bratislavsky hrad v 9–12. storoči*, Bratislava.

Štuk, D. N.
1929 *Dolazak Rikarda I „Lavova srca“ god. 1192. u Dubrovnik, i njegova zavjetna zadužbina (pokušaj, da se utvrdi historičnost događaja),* Glasnik Dubrovačkog učenog društva „Sveti Vlaho“, 1, 121–124.

Šufflay, Milan
1925 *Srbi i Arbanasi*, izdanje Seminara za arbanašku filologiju, Beograd.

Шупут, Марица
1989 *Манастир Бањска,* Београд.

T

Talbert, Richard J. A. ed.
2000 *Barrington Atlas of the Greek and Roman World*, digital version of the atlas Gazetteer, Copyright (c) 2000 by Princeton University Press.
2003 *Atlas of Classical History*, Routledge, London and New York.

Tamari, M. ed.
1975 *Yizkor Book of our Birthplace Bendery*, Editor: M. Tamari, Tel Aviv Publisher: Bendery Societies in Israel and the United States.

Тарланов, З. К.
2002 *Герои и эпическая география былин и «Калевалы»,* Министарство образования Российской Федерации, Петрозаводский государственный университет, Петрозаводск.

Todorov, Nikolai (ed.)
1970 *La ville Balcanique XVe–XIXe siècle*, Studia Balcanica vol. 3, Sofia, BAN.

http://www.balkaninstitut.com

Tomanović, L.
1896 *Petar Drugi Petrović-Njegoš*, Cetinje.

Томић, Јован Н.
1913 *О Арнаутима у старој Србији и Санџаку*, Геца Кон, Београд.

Томић, Светозар
1902 *Дробњак. Антропогеографска испитивања*, СЕЗ I/4, 357–492.
1946 *Пива и Пивљани*, СЕЗ LIX, 31.
1949 *Бањани*, СЕЗ LIX, 31.

Томовић, Гордана
1990 *Глагољски натпис са Чечана,* ИЧ 37, 5–19 (са картом).
1991 *Територија Србије на картама до 1600. године,* Србија и суседне земље на старим географским картама, Галерија Српске академије наука и уметности 70, 34–36.
1994 *Врање и околина у средњем веку,* Девет векова Врања, Врање, 45–58
1997 *Почеци насељавања Овче,* Годишњак града Београда XLIV, Музеј града Београда, Београд, 89–93.
1997a *Срби у дијаспори на картама XVI–XVIII века*, Сентандрејски зборник 3, 21–37.
1998 *На Романи Луце,* ИЧ XLIV, Београд, 89–101.
1999 *Брезница,* Гласник Завичајног музеја 1, Пљевља , 69–75.
2002 *Жупа Будимља,* Милешевски записи 5, Пријепоље, 72–74.
2003 *Трагови старог рударења у топонимији пљеваљског краја,* Гласник Завичајног музеја 3, Пљевља, 55–60. *Дабар,* Милешевски записи 6, Пријепоље, 35–45.
2005 *Грбаљ на старим картама, Грбаљ кроз вијекове. Зборник радова са научног скупа,* Грбаљ 11–13. октобра 2001, Грбаљ.
2005a *Кричани и Кричак, Гласник Завичајног музеја,* књ. 4, Пљевља 2005, 39–48. *Микротопонимија око града Раса према турском попису из 1468/9. године,* Споменица Милана Васића, Академија наука и умјетности Републике српске, Бања Лука, 165–184.
2005b *Из историје Средњег Полимља од VII до XVII века,* Манастир Светог
2006 Николе у Подврху 1606–2006, Београд, 23–57, 48–50.

Tošić, Đuro
1987 *Trg Drijeva u srednjem vijeku,* Sarajevo.
1998 *Требињска област у средњем вијеку,* Историјски институт САНУ, Београд.
2005 *Средњовјековна жупа Дабар,* Студије 1, Историјски институт САНУ, Београд.

Trajković, D.
1961 *Nemanjina Dubočica od najstarijih vremena do oslobođenja od Turaka,* Beograd.

Тричковић, Р.
1970 *О постанку и пореклу имена Карановац*, ИЧ XVI–XVII.

Tričković, R.
1970 *O postanku i poreklu imena Karanovac*, Istorijski časopis, Beograd, XVI–XVII

Трифковић, Поп Стјепо
1903 *Вишеградски Стари Влах*, СЕЗ II/5, 613–667.

http://www.balkaninstitut.com

Трифковић, Поп Стјепо и Владимир
1908 *Сарајевска околина*, СЕЗ V, 11.

U

Урошевић, Атанасије
1935 *Горња Морава и Изморник*, Насеља и порекло становништва 28, СЕЗ LI, СКА Београд, 1–242.

Urošević, Vlada
1971 *Ohrid*, „Novi dani", Beograd.

V

Vasić, M.
1969 *Leskovac u XVI vijeku,* Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine XVII (1966–1967) Sarajevo, 41–60.
1975 *Градови под турском влашћу,* Историја Црне Горе III/1, Титоград.

Васић, Павле
1978 *Уметничка топографија Сремских Карловаца*, Нови Сад.

Васиљевић, Миливоје
1998 *Соко град,* Шабац.

Vego, Marko
1957 *Naselja bosanske srednjevjekovne države*, Svjetlost, Sarajevo.

Verlinden, Charles
1955 *L'esclavage dans l'Europe médievale*, Rijksuniversiteit te Gent — Brugge (België).

Витковић, Гаврило
1887 *Прошлост, установа и споменици угарских краљевих Шајкаша*, ГСУД 67.

Vladić, Jeronim (prir.)
1882 *Uspomene o Rami i ramskom franjevačkom samostanu*, Zagreb.

Voctopoulos, P. L.
1981 *The Role of Constantinopolitan Architecture During the Middle and Late Byzantine Period*, JÖB 31/2, 551–573.

Војновић, Лујо
1912 *Прва смрт Дубровника*, ГНЧ LXXXVII, 287, 40–57; 288, 52–69.

Vučetić, Andrija
1929 *Dubrovčani na obrani svog teritorija i slobodne plovidbe prema Mlečanima početkom XVII vijeka*, Glasnik Dubrovačkog učenog društva „Sveti Vlaho", 1, 84–117.

Vujičić, D.
1982 *Hidronimi (imena voda) u lijevom slivu Drine*, Sarajevo.

Вујошевић, Жарко
2005 *Повеља краља Стефана Душана о цркви Св. Николе у Добрушти*, ССА 4, 51–67.

http://www.balkaninstitut.com

Вујовић, Бранко
1973 *Црквени споменици на подручју града Београда,* Завод за заштиту споменика културе града Београда.
1983 *Бранковина,* Београд.

Вукановић, Т. П.
1975 *Насеља у Србији у доба првог српског устанка 1804–1813. год.*, Врањски гласник, XI, Врање, 1–171.

Vukčević, Božidar Alekse
1985 *Defter za Hercegovinu 1477. g. — kraći izvodi i napomene*, Orijentalni Institut u Sarajevu, Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina (DEFTER-I ESAMI-I SANCAK-I VILAYET-I HERSEK), Uvod, prevod, napomene i registre priredio Ahmet S. Aličić, Sarajevo.

Вукићевић, Миленко
1906 *Знаменити Срби мусломани*, СКЗ, Београд.

Вукмановић, Јован
1988 *Црмница. Антропогеографска и етнолошка испитивања*, Посебна издања САНУ DLXXXIII/1, Београд.

Z

Zanini, Juraj A.
1935 *Makarska u prošlosti i sadašnjosti*, Mostar.

Здравковић, Иван
1952 *Град Медун крај Титограда,* Стварање. Часопис за књижевност и културу, VII/3, Цетиње, 154–156.
1970 *Средњовековни градови у Србији*, Београд.

Зиројевић, Олга
1965 *Један век турске владавине у Сланкамену (1521–1621)*, ИЧ XIV–XV, 29–54.
1969 *Leskovac u XV i XVI veku*, Leskovački zbornik IX, Leskovac, 165–170.
1974 *Турско војно уређење у Србији (1459–1683),* Историјски институт, Београд.
1976 *Цариградски друм од Београда до Будима у XVI и XVII веку*, Нови Сад.
1977 *Нови Пазар у турским изворима до краја XVI века,* Новопазарски зборник 1, Нови Пазар, 111–120.
2003 *Malo poznata istorija: Vakuf — ugaoni kamen gradova,* Helsinška povelja 69.
2007 *Srbija pod turskom vlašću 1459–1804,* drugo pregledano i ilustrovano izdanje, Beograd.

Zirojević O. & **Eren**, I.
1963 *Popis oblasti Kruševca, Toplice i Dubočice u vreme prve vladavine Mehmeda II (1444–1446),* Vranjski glasnik IV, 377–416.

Злоковић, Милан
1953 *Грађанска архитектура у Боки Которској у доба млетачке власти*, Споменик САН CIII/5, 131–145.

Zovko, Ivan
1890 *Kako je postao Ljubuški i njegovo ime,* GZM II/2, 237–238.

http://www.balkaninstitut.com

Ž

Живановић, Ђорђе
2006 *Живош и дело Консшаншина Михаиловића из Осшровице,* САНУ, Посебна издања књ. DCLVII, Одељење језика и књижевности књ. 55, Београд.

Živojević, Rasim S.
1964 *Goražde u prošlosti i danas*, Sarajevo.

W

Watt, Montgomery W.
1972 *The Influence of Islam on Medieval Europe*.

Wetzel, David
1985 *The Crimean War: A Diplomatic History*, East European Monographs no 193, New York.

Wilken, Robert Lewis
1984 *The Christians as the Romans Saw Them*, Yale UP.

Y

Young, M. Walsh & **Stetler**, S. L. (eds.)
1985 *Cities of the World*, 1–4, Gale Research Company, Detroit, Michigan.

http://www.balkaninstitut.com

IZVORI FOTOGRAFIJA

ALEP

— Maundrell, Henry: A journey from Aleppo to Jerusalem at Easte, A.D. 1697, London 1810.

BAGDAD

— **www.sk-szeged.hu/kiallitas/nagyutazok/bagdad.jpg**

BAR

— Bošković, Đ.: *Stari Bar,* Beograd 1962.

BENDER

— Plan de la Ville et Forteresse de Bender **www.ra.se/KRA/0406e.html**

BEOGRAD

— Milner, Thomas: *The Gallery of Geography. A Pictorial and descriptive tour of the world*, London, Edinburgh & Dublin1860/70.

— *Muzej grada Beograda*, urednik Bojan Kovačević, Beograd 2003.

BERAT

— Shpend Bengu: *Berat* 2003.

BREŠA

— Castello della Citta di Brescia in Italia. **www.ra.se/KRA/0406e.html**

BRUSA

— **www.metu.edu.tr; www.oberlin.edu**

— Blaeu, W: *Bursa*, Amsterdam 1612.

BUDIMPEŠTA

— Schedel, Hartman: *Hierosolima*; *Die Zerstörung von Jerusalem Nürnberg*, 1493.

BUDVA

— de Beauvau, Henry: *Relation iournaliere du voyage du Levant...* , Nancy 1615.

BUKUREŠT

— prodavac voća: **www.depts.washington.edu**

— tvrđava: Grund Riss der Haupt Stadt Bukurest in der Wallachei **www.ra.se/KRA/0406e.html**

ČEŠME

— Choiseul-Gouffier, Marie Gabriel August Florent, Comte de: *Voyage Pittoresque en Greece.*

DAMASK

— Bianchi, friar Noe (?): *Viaggio da Venetia al St. Sepolcro et al Monte Sinai...* Bassano 1675.

— Dapper, Olfert: *Naukeurige beschryving van gantsch Syrie, en Palestyn of Heilige Lant...,* Amsterdam: Meurs, 1677.

http://www.balkaninstitut.com

DOBOJ

— Mazalić, Đ: *Vinac i Doboj,* GZM n.s. 1958/XIII, 233–240.

DUBICA

— Vitezović, Pavao Ritter: *Dubica 1685*, Bakrorez otisnut 1716, Hrvatski povijesni muzej, Zagreb.

DUBROVNIK

— Foretić, Vinko: *Povijest Dubrovnika do 1808*, I/II (Gatin, Nenad — fotograf), Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1980.

GRADIŠKA

— Kaufmann (po skici Charlesa Yriartea): *Austrijske trupe prelaze preko Save kod Gradiške*, Le Monde Illustré, Oct. 5, 1878.

GRAHOVO

— Campbell, Ronald: *The Austrian occupation of Herzegovina: Street scene in Grahovo*, The Illustrated London News, Aug. 31, 1878.

HERCEG NOVI

— Rosaccio, Giuseppe: *Castelnovo*, 1598.

HOTIN

— Plan de la Ville de Chockzin prise sur les Turcs par les Russes sous les Ordres du Marechal Munnich, An 1739.

ISMAIL

— М. Б. Грекова — Е. И. Данилевский и В. М. Сибирский: «Штурм крепости Измаил» 1973.

ISTAMBUL

— Meisner, Daniel: *Constantinopel. Sciographia Cosmica* 1638, The Jewish National and University Library, Jerusalem.

— Buondelmonti, Cristoforo: *Liber insularum Cicladorum.* Copie du milieu du XVe siècle.

JERUSALIM

— Myller, A. M.: Peregrinus in Jerusalem (Fremdling zu Jerusalem), Vienna & Nurnberg 1735.

— Schedel, Hartman: *Destruccio Iherosolime*, Nuremberg 1493.

— Maundrell, Henry: *A journey from Aleppo to Jerusalem at Easte, A.D. 1697*, London 1810.

— Schedel, Hartman: *Hierosolima*; *Die Zerstörung von Jerusalem Nürnberg*, 1493.

KAIRO

— Schedel, Hartman: Cairo 1492, "Mamphis vel Charum".

KANDIJA

— Reuwich, Erhard: *Peregrinato in Terram Sanctam 1486* (objavljeno u: Braun and Hogenberg, *Civitates Orbis Terrarum* II, 1575).

— "Griechische Bautrümmer auf Candia". Steel engraving from the Kunstanstalt in Hildburghausen, Ca. 1850.

KIPAR

— Ortelius, Abraham: *Cypri Insulae Nova Descript[io] (Cyprus,)* Antwerp 1598.

KLIS

— Camoccio, Giovanni Francesco: *Klissza* 1571.

KNIN

— http://galerijaknina112.tripod.com

http://www.balkaninstitut.com

KOMARNO

— Hoefnagel, Jakob: *A Komaromi var* 1595-ben.

KONSTANTINOPOLJ

— Buondelmonti, Cristoforo: Constantinopolis civitas, *Liber insularum Cicladorum*, druga polovina XV v., Bibliothèque nationale de France, Cartes et Plans, Ge FF 9351.

— Merian, M[atthaus]: Constantinopolis 1635.

KORUN

— Coronelli, Vincenzo: *Koroni* 1686.

KOSTAJNICA

— Houfnaglius, Georg: *Kostajnica, tvrdi grad na unskom otoku*, bakrorez iz 1617 (crtano pre 1600), Zbirka grafike NSK, Zagreb.

KOTOR

— Rossaccio, Giuseppe: *Viaggio da Venetia a Constantinopoli per mare e per terra.* Venezia 1574, 1598, 1601, 1604, 1606.

— *Forteza di Catara*. (Kotor) **www.ra.se/kra/0406e.html**

KRAGUJEVAC

— Heirs, Homann: *Regnum Bosniæ, una cum finitmis Croatiæ, Dalmatiæ, Slavoniæ, Hung. Et Serviæ*, Кракоиеваз фортресс. Nuremberg c.1747.

KRF

— Original steel engraving. Bibliograph. Institut in Hidlburghausen. ca 1850.

LONDON

— Visscher 1616.

MAKARSKA

— Hildebrand: *Vue de Macarsca* (ed. Grandsire) 1890.

MALTA

— Ortelius, Abraham: *Malta olim Melita*, Antwerp 1601.

MEKA

— Medau: *Die grosse Moschee zu Mecka*, Prag 1831.

MILANO

— **www.ra.se/KRA/0406e.html:** ca 1500 Die Vestung Milan vie die in flachen vasser mit öfen und gepeuen im gruntligt und vie sie ausserhalb der Erden sihette Beaulieu, Chateau Miolans, 1693.

MODON

— Coronelli, Vincenzo: *Morea, Negroponte ...*, Venezia 1686.

— de Wit, Frederick: "Citta di Modone". Copper engraving ca 1780.

MOSKVA

— Plan Imperatorskago Stolicnago goroda Moskvy 1739.

NAPULJ

— Prospetto del Vesuvio da Napoli. **www.ra.se/KRA/0406e.html**

NIŠ

— Plan der Türckischen Grenz Vestung Nissa in Servien **(www.ra.se/KRA/0406e.html).**

OČAKOV

— Myller, A. M.: *Peregrinus in Jerusalem (Fremdling zu JerusalemVienna & Nurnberg)* Praga 1735, Tab. 26, Num. 2. Graveri: J. Hiller, A. J. Mansfelt, J.J. Ditzler, J. F. Fischer i drugi.

OSJEK

— Sorer, Batta: [bez naslova], Lasor à Varea, 1713.

http://www.balkaninstitut.com

PAG

— Rosaccio, Giuseppe: *Isola di Pago*, 1598.

PARIZ

— Braun / Hogenberg: *Civitates orbis Terrarum* I, 1572.

PEČUJ

— Bouttatis, Gaspar: *Funfkirchen*, ca. 1690.

PERAST

— Rosaccio, Giuseppe: *Il mondo e sue parti*, 1606.

PETROVARADIN

— Vilijem Henri Bartlet, *Petrovaradin*, oko 1850.

PILOS/NAVARIN

— Coronelli, Vincenzo: *Mapa*, 1686.

POLTAVA

— Plan goroda Poltavy s okrestnosstjami 1857. **www.ra.se/KRA/0406e.html**

PRAG

— Schedel, Hartmann: *Liber cronicarum*, Nuremberg 1493 (ed. A. Koberger).

RIM

— Descriptio urbis Romae Qvadratae et postea ab 1094. **www.ra.se/KRA/0406e.html**

SANKT PETERBURG

— Topographische Vorstellung der Neuen Russischen Haupt Residentz und See-Stadt St Petersburg samt ihrer zu erst aufgerichten Vestung 1725.

SEVASTOPOLJ

— *Complete panoramic view of the defences of Sebastopol & entrenched camp of the allies*... (*ed.* Read & C°), London 1855.

SINJ

— Spalato, Kreis: *Sign*, s.a.

SKRADIN

— Rosaccio, Giuseppe: *Scardona* 1598.

SMIRNA/IZMIR:

— Part of Joseph Roux map, 1764.

— Myller, A. M.: *Peregrinus in Jerusalem (Fremdling zu JerusalemVienna & Nurnberg*) 1735. Graveri: J. Hiller, A. J. Mansfelt, J.J. Ditzler, J. F. Fischer i drugi.

SOLUN

— William, Heather: *The Gulf of Salonique in Romania, The New Mediterranean Pilot*... London 1810.

SPLIT

— Roux, Joseph: Spalato. *Receuil des principaux plans, des ports et rades de la Mer Mediterranie,* Plate 69, Marseille 1764.

ŠIBENIK

— Camocio, Giovanni Francesco: *Sibenik* 1574.

TEMIŠVAR

— *Plan De Temiswar et de Ses environs avec l'Attaque dans la Palanque et un Projet pour la Fortifier / Plaan Van Temiswar en van zyne omleggende Streeken,* Tom II, N. 61, 1700.

TEPELEN

— Finden, E.: *Tepaleen, The Palace of Ali Pacha* (ed. W. Purser) 1832.

http://www.balkaninstitut.com

TINOS

— Rosaccio, Giuseppe: *Civitatum aliquot insignorum et locorum, magis munitorum exacta delineatio: cum additione aliquot insularum principalium: Tinos* (ed. Donato Bertelli) 1574.

TRST

— Roux, Joseph: Plan du Port de Trieste. *Receuil des principaux plans, des ports et rades de la Mer Mediterranie,* Plate 65, Marseille 1764.

ULCINJ

— Beauvau, Henry de: Dulcigno. *Relation iournaliere du voyage du Levant* (ed. I. Garnich), Nancy 1615.

VALONA

— Pinargenti, Simon: Valona. *Isole che son da Venetia nella Dalmatia...* Venice 1573.

VALJEVO

— Heirs, Homann: *Regnum Bosniæ, una cum finitmis Croatiæ, Dalmatiæ, Slavoniæ, Hung. Et Serviæ,* Nuremberg c.1747.

VENECIJA

— Bianchi, Fra Noe: *Viaggio da Venezia al S. Sepolcro ed al Monte Sinai, con disegno delle Citta, Castelli, Ville, Chiese, Monasteri, Isole, Porti e Fiumi,* publ. by G. A. Remondini, Bassano 1675.

— Iconografica Rappresentatione della inclita Citta di Venetia 1729.

VIDIN

— Accurater Plan der Türckischen Haupt Vestung Widdin. **www.ra.se/KRA/0406e.html**

ZADAR

— Rosaccio, Giuseppe: *Zarra*, 1598.

ZEMUN

— *Muzej grada Beograda*, urednik Bojan Kovačević, Beograd 2003.

ZVORNIK

— Accuraten Plan der Bosnischen Haupt-Vestung Zwornik mit der Bonnevalischen Befestigung. **www.ra.se/KRA/0406e.html**

VIŠE FOTOGRAFIJA SA JEDNOG MESTA

— Curipeschitz/Kuripešić, Benedikt: Itinerarium Wegrayβ Kün. May. potschafft gen Constantinopel züdem Türkischen keiser Soleyman Anno XXX, Augsburg (?) 1531. (KLJUČ, KRUPA, SENJ, SLAVONSKA POŽEGA, SISAK)

— Kanic, Feliks: *Srbija, zemqa i stanovništvo, od rimskog doba do kraja XIX veka*, 1, Beograd 1985. (AVALA, LESKOVAC, ONOGOŠT, SOFIJA, STALAĆ, TROJAN, UŽICE)

— Mønnesland, Svein: *1001 dan. Bosna i Hercegovina slikom i riječju kroz stoljeća*, umjetnički urednik Matjaž Vipotnik, Sypress 2001, 294. (BANJALUKA, BIHAĆ, BOSANSKA DUBICA, DOBOJ, FOČA, GRADAČAC — *tvrđava Zmaja od Bosne*, JAJCE, KLJUČ, KONJIC, KOSTAJNICA, MOSTAR, NEVESINJE, PODZVIZD, PROZOR, SARAJEVO, SOKOL, STOLAC, TRAVNIK, TREBINJE, VIŠEGRAD)

http://www.balkaninstitut.com

REGISTRI

I — GEOGRAFSKA IMENA

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

II — LIČNA IMENA

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

III — IMENA NARODA I DRŽAVA

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

IV — POJMOVI

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

http://www.balkaninstitut.com

SADRŽAJ

http://www.balkaninstitut.com

CIP — Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821 .163 . 4 . 09 –13 : 398(031)
930 . 85(497) (031)

ДЕТЕЛИЋ, Мирјана
Epski gradovi : leksikon / Mirjana Detelić ; odgovorni urednik Dušan T. Bataković. — Beograd : SANU, Balkanološki institut, 2007 (Beograd : Čigoja štampa) . — 687 str. : ilustr. ; 24 cm. — (Posebna izdanja / Srpska akademije nauka i umetnosti, Balkanološki institut ; 84)

Na spor. nasl. str. : Epic Cities . — Bibliografija : str. 567–590. — Registri.

ISBN 978–86–7179–040–6
1. Ом. ств. насл.
а) Српскохрватска народна поезија ; епска — Мотиви — Градови — Лексикони
б) Муслиманска народна поезија ; епска — Мотиви — Градови — Лексикони
COBISS.SR-ID 139358732

http://www.balkaninstitut.com